

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 22   Sayı: 1   Haziran 2020

TRAKYA UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

Volume: 22   Issue: 1   June 2020

ISSN 1305-7766

e-ISSN 2587-2451

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 22   Sayı: 1   Haziran 2020

TRAKYA UNIVERSITY
Journal of Social Science

Volume: 22   Issue: 1   June 2020

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi
Cilt:22 Sayı:1 Haziran 2020

TRAKYA UNIVERSTİY
Journal of Social Science
Volume:22 Issue:1 June 2020

Sahibi / Owner

Trakya Üniversitesi Rektörlüğü
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN

Baş Editör / Editor-in Chief
Doç. Dr. Gökhan ILGAZ

Editör / Editor

Dr. Öğr. Üyesi Emre KALAY

Alan Editörleri/ Field Editors

Dil Editörleri- Prof.Dr. Handan KÖKSAL Doç.Dr. Emre GÜVENDİR
Dil, Tarih, Edebiyat -Dr.Öğr.Üyesi Leven DOĞAN
Eğitim Bilimleri ve Psikoloji- Doç.Dr. Gökhan ILGAZ
Etik Editörü- Mukadder SEYHAN YÜCEL
Güzel Sanatlar- Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
Sosyal, Beşeri, İktisadi, İdari Bilimler- Dr.Öğr. Üyesi Ebru Z. BOYACIOĞLU

Yardımcı Editör/ Assistant Editors

Öğr. Gör. Müge ATAKAN
Arş. Gör. Emirhan KAYA

Dergi Yayın Kurulu / Editorial Board

Başkan / Chairman

Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN

Üyeler / Members

Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK
Prof.Dr. Adil OĞUZHAN
Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
Dr. Öğr. Üyesi Emre KALAY
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü Öner DİNÇ

Dizgi Mizanpaj/ Page Layout

Gonca GULVODİNA

Kapak Dizayn / Cover Design

Prof. Dr. Bünyamin ÖZGÜLTEKİN

İletişim Adresi/Address

T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Balkan Yerleşkesi - Edirne / TÜRKİYE
Tel.-Faks: 0284 235 63 00-01
e-mail: trakyasobedergi@trakya.edu.tr

Baskı / Publishing

Trakya Üniversitesi Matbaası-Edirne Teknik Bilimler MYO-
Sarayıçeri Yerleşkesi/EDİRNE

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.
Trakya University Journal of Social Science is International Peer-Reviewed Journal.

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Tarandığı İndeksler:
Trakya University Journal of Social Science is Indexed by:

TÜBİTAK/ULAKBİM TR Akademik Dizin
Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

SOBIAD

Academic Keys

EBSCO Publishing Inc.

Academic Research Index-ResearchBib

İSAM

Türk Eğitim İndeksi

Science Library Index

İdeal Online

Araştırmax

Scientific Indexing Service

Directory Of Research Journals Indexing

Uluslararası Danışma Kurulu/International Advisory Board

(Unvan ve soyisim alfabetik sırasına göre verilmiştir.)

Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN
Trakya Üniversitesi

Prof. Ahmet Hamdi ZAFER
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Aşlı YÜKSEL MERMÖD
Webster University Geneva

Prof. Dr. Ayhan GENÇLER
Trakya Üniversitesi

Prof. Barry RIDER
Cambridge University

Prof. Dr. Bedriye SARAÇOĞLU
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Belma TUĞRUL
Uluslararası Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Burak SALTOĞLU
Boğaziçi Üniversitesi

Prof. Dr. Bünyamin ÖZGÜLTEKİN
Altınbaş Üniversitesi

Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Dinçay KÖKSAL
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Dragi GJORGİEV
Ss. Cyril and Methodius Uni. of Skopje

Prof. Dr. Ebru GÜNLÜ
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Elliot Y. NEAMAN
University of San Francisco

Prof. Ezendu ARIWA
University of Bedfordshire

Prof. Dr. Fadil HOCA
Uluslararası Vizyon Üniversitesi

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan ARSLAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Hikmet ASUTAY
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Hülya GÜVENÇ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Işıl AKGÜL
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Kerima FİLAN
University of Sarajevo

Prof. Dr. Marieta PETROVA
Ss. Cyril and Methodius Uni. of Skopje

Prof. Dr. Mehmet ALPARGU
Sakarya Üniversitesi (Emekli Öğr. Üyesi)

Prof. Melihat TÜZÜN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖNER
Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Münevver TURANLI
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Prof. Dr. Nadir ÖCAL
Çankaya Üniversitesi

Prof. Dr. Necdet ÖZÇAKAR
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN
Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ
University of Prishtina

Prof. Dr. Ovidiu STOICA
"Alexandra Ioan Cuza" University of Iași

Prof. Philip T. HOFFMAN
California Institute of Technology

Prof. Robert MELVILLE
City University London

Prof. Dr. Salih OKUMUŞ
University of Prishtina

Prof. Dr. Sibel TURAN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR
Bandırma Üniversitesi

Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Tuncer BÜLBÜL
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Vahit TÜRK
İstanbul Kültür Üniversitesi

Prof. Assoc. Amir DURANOVIĆ
University of Sarajevo

Prof. Assoc. Hristo SALDZHIEV
Trakia University

Doç.Dr. Nurten ÇETİN
Trakya Üniversitesi

Prof. Assoc. Dr. Teodor SEDLARSKI
Sofia University

Dr. Öğr. Üyesi Seda TAŞ
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Rıdvan CANIM
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Sadi UZUNOĞLU
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Selahattin GÜRİŞ
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Sudi APAK
Esenyurt Üniversitesi

Prof. Dr. Şahamet BÜLBÜL
İstanbul Ayyansaray Üniversitesi

Prof. Tunay TUNCA
University of Maryland

Prof. Dr. Ülker AKKUTAY
Gazi Üniversitesi

Prof. Assoc. Dr. Afrim HOTI
University "Hasan Prishtina"

Assoc. Prof. Dr. Berkay ÖZCAN
London School of Eco. and Political Science

Prof. Assoc. Mirzana Pašić KODRIĆ
University of Sarajevo

Prof. Assoc. Sypros GİKONTİS
Ionian University

Dr. Öğr. Üyesi Ersan SARIKAHYA
Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sevgi ÖZTÜRK
Trakya Üniversitesi

Bu sayının hakemleri/ Reviewers of The Issue
(Unvan ve isim alfabetik sırasına göre verilmiştir.)

Prof. Dr. Abdullah OKUMUŞ
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Adile Aşkın KURT
Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet YİĞİT
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Alev UĞURLU
Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Bedia Yelda UÇKAN
Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Filiz GİRAY
Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Gülgün YILMAZ
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Hakan AY
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Ali ŞAHİN
Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. İsa KIZGUT
Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. İzzet SAK
Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa AVCI
Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Melda ÖZDEMİR
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Müslüm AKINCI
Kocaeli Üniversitesi

Prof. Dr. Ömer Soner HUNKAN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Özgür ÖNDER
Dumlupınar Üniversitesi

Prof. Dr. Ramazan GÜNLÜ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Sema ÖZKAN TAĞI
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Serhat İREZ
Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Sibel TURAN
Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. Tacettin PINARBAŞI
Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Ümit ALNİAÇIK
Kocaeli Üniversitesi

Prof. Dr. Ümit KILIÇ
Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Vesile Yıldız DEMİRTAŞ
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Yüksel TOPALOĞLU
Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Abdulvahap AKINCI
Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet BİLDİREN
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Doç. Dr. Aşkın DEMİRBAĞ
Yeditepe Üniversitesi

Doç. Dr. Bengü HIRLAK
Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Doç. Dr. Erdal AYDIN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Doç. Dr. Erdem ÖNGÜN
Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Erkan SAĞLIK
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Harun ŞAHİN
Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Melek AKYÜREK
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa HATİPLER
Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Ramazan ÖZBEK
İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Sibel HOŞTUT
Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Suzan AKKUŞ MUTLU
Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Tatiana GOLBAN
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Doç. Dr. Uysal YENİPİNAR
Mersin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Adil ÇORUK
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Nur MORKOÇ
Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Durmuş ÖZBAŞI
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Esat ÖZATA
Beykent Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ezgin YETİŞ
Kastamonu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hasan AYDEMİR
İnönü Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Sena ARVAS
İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Meltem GÖKDAĞ
BALTAOĞLU
Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet KÖK
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa DOĞRU
Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Pelin KANTEN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Doç. Dr. Serkan BULDUR
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Şükran KARACA
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Tanju ARABOĞLU
Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Uğur KURTARAN
Karamanoğlu Mehmetbey Üniv.

Doç. Dr. Yasin BULDUKLU
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Aslı ÖZÜBEK
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Cem Koray OLGUN
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Elvin DİNLER
Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nil Esra DAL
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ZENGİN
Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hasan TURGUT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi M. Murat TUNÇBİLEK
Karabük Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ESKİCİ
Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ozan GÜLER
Mersin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sezai DEMİR
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sinan ASLAN
Batman Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Tayfun TANYERİ
Pamukkale Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Selma SOL
Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sinem YÜKSEL ÇENDEK
İstanbul Rumeli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şemseddin GÜNDÜZ
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi G. Utku ALPARSLAN
Pamukkale Üniversitesi

İçindekiler/Contents

Çeviri/Translation

Müge Atakan, Cem Uzun (1-23)

Araştırmalarda Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Sager Yönergelerinin Gerekeçesi Ve Kullanım Önerisi

Orijinal eser:

Shirin Heidari , Thomas F. Babor, Paola De Castro, Sera Tort , Mirjam Curno

Sex and Gender Equity in Research: Rationale for the SAGER Guidelines and Recommended Use

Araştırma Makaleleri/Research Articles

Hande Kılıçarslan, Filiz N. Ölmez, Sema Etikan (25-40)

Kırşehir Yöresi El Örgüsü Çorapları: Günümüz Örnekleri

Kırşehir Area Hand-Knitted Sock: Today Examples

Özlem Duğan (41-64)

Halkla İlişkiler Aracı Olarak Sosyal Medya: Kamu ve Vakıf Üniversite Hastanelerinin Facebook Kullanımı Üzerine Bir Araştırma

Social Media As A Public Relations Tool: A Research on the Use of Facebook of Public And Foundation University Hospitals

Murat Topaloğlu (65-78)

Eğitimde Dijital Dönüşüm: Mobil Öğrenmenin Mental İyi Oluş Düzeyi Açısından İncelenmesi

Digital Transformation in Education: An Evaluation of Mobile Learning at Mental Well-Being Level

Aziz Yurttaş, Yıldırım Yıldırım (79-98)

Yaşlı Tüketiciler Pazarının Tutum ve Davranışlarının Öğrenilmesi ve Pazarlama Stratejilerine Yönelik Öneriler: Akçakoca Örneği

A Study for Learning Attitudes and Behaviors in Elderly Consumer Market and Recommendations for Market Strategies: The Akçakoca Case

Ebru Mandacı (99-116)

Asur Devleti'nde Doğal Afetler ve Doğal Afet Algısı

Natural Disasters and Natural Disaster Perception in the State of Assyria

Taşkın Deniz Yıldız (117-144)

Recommendations for Authorized Administration Organization in the Mining Operation Permit Process in Turkey

Türkiye’de Maden İşletme Faaliyetleri İzin Sürecinde Yetkili İdare Yapılanması İçin Öneriler

Salih Uslu, Kubilay Yazıcı, Aylin Karakuş (145-158)

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Öğretim Tekniklerini Seçme Yeterliklerine İlişkin Algıları

The Determination of Social Studies Pre-Service Teachers’ Perceptions in Terms of Their Efficiency in Choosing Teaching Techniques

Olçay Okun, Sinan Çavuşoğlu (159-182)

Üniversite Çalışanlarının Otantik Liderlik Düzeylerinin Demografik Özellikler Üzerinden İncelenmesi: Bingöl Üniversitesi Örneği

A Research on the Determination of Authentic Leadership Levels of University Employees in Terms of Demographic Characteristics: The Case of Bingöl University

Meral Salman Yıkılmış (183-198)

Nitel Araştırmalarda E-Mülakat Tekniği

E-Interview Technique in Qualitative Research

Hasan Ali Cengiz (199-226)

İran Elçisi Şah Kulu’nun 1568 Yılında Edirne Sarayı’nda Huzura Kabulü

Audience of the Iran Ambassador Shah-Kulu in Edirne Palace in 1568

Onur Çakır, Mustafa Kesici (227-242)

Gastronomik Çekiciliklerinin Destinasyon Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi

The Impact of Gastronomic Attractions on Destination Satisfaction

Nurgün Sağlam, Bülent Gündüz (243-268)

Ergenlerde Sosyal Görünüş Kaygısı, Ebeveyn ve Akarana Bağlanmanın Depresyonu Yordamadaki Katkısı

The Social Appearance Anxietyin Adolescents, Thecontribution Parent And Pear Attachment To Procedure Of Depression

Mehmet Yılmaz, Gökşen Üçüncü, Selçuk Arık (269-288)

Eğitsel Oyun Etkinliği Aracılığıyla Özel Yetenekli Öğrencilerde Habitat Parçalanmasına Yönelik Farkındalık Oluşturma: Müzikli Sandalye Oyunu

Awareness of Habitat Fragmentation in Gifted Students through Educational Game Activity: Musical Chair Game

Evren Tandoğan, Elmas Erdoğan (289-312)
Aizanoi Arkeolojik Sit Alanının Arkeolojik Peyzajlar Kapsamında Değerlendirilmesi

Evaluation of the Area Aizanoi Archaeological Sites from the Aspect of Architectural Landscapes

Kutalmış Bayraktar, Banu Parlak Uğurlu (313-330)
Edirne Dumlu Konağı Duvar Resimleri ve Sanat Tarihsel Okumaları
Edirne Dumlu Mansion Wall Paintings and Its Art Historical Readings

Salih Koralp GÜreşir (331-344)
Rumeli'den Anayurda GÖç Konulu Edebiyatta İhmal Edilmiş Bir İsim: İsmail GÜmüş
A Name Neglected in Literature on Migration from Homeland to Rumelia

Nilgün Tabakoğlu (345-352)
A Social Responsibility Project from Trakya University: "You Are My Future"
Trakya Üniversitesi'nden Bir Sosyal Sorumluluk Projesi: "Geleceğim Sensin"

İlknur Taştan Boz, Hülya Baydoğan (353-370)
Kurumlararası İletişim Yönetiminde Çalışanların Algıları: Kamu Kurumlarında Bir Araştırma
Employee Perceptions in Inter-institutional communication Management: A Research in Public Institutions

Abdulkadir Işık E. Seda Koç (371-388)
A Comparative Study on Education Statistics of Turkey and Singapore
Türkiye ve Singapur Eğitim İstatistikleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma

Nur Kaçmaz, Vesile Yıldız Demirtaş (389-404)
Özel Yetenekli Çocuklarda Öz-Düzenlemeli Öğrenme, Öz-Yeterlik ve Mükemmeliyetçilik
The Self-Regulated Learning, Self-Efficacy And Perfectionism in Gifted Children

Önder Arpacı (405-418)
Resmi Liselerde Öğrenim Gören Öğrencilerin Öğretmenlerine Yönelik İletişim Algılarının ve Doyum Düzeylerinin Belirlenmesi: İstanbul-Beşiktaş Örneği
The Determination of Communication Perceptions and Satisfaction Levels of Students About Their Teachers in Public Schools: İstanbul-Beşiktaş Sample

Yılmaz Çakıcı, Hülya Söyleyici, Emrah Oğuzhan Dinçer (419-438)
Probleme Dayalı Öğrenmenin Ortaokul Öğrencilerinin Bilimsel Süreç Becerilerine, Tutumlarına ve Başarılarına Etkisinin İncelenmesi: Işık Ünitesi Örneği

An Investigation of the Effect of Problem Based Learning on the Scientific Process Skills, Attitudes and Achievements of Middle School Students: Unit Light

Hamide Salha, Şevki Ulema (439-452)
Personel Güçlendirmenin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Yiyecek İçecek İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma

The Impact of Personnel Empowerment on Organizational Commitment: A Research on Food and Beverage Enterprises

Selen Seyhun, Günay Kurtuldu (599-627)
Genişletilmiş Teknoloji Kabul Modeli Bağlamında Mobil Alışveriş Uygulamalarının Benimsenmesini Etkileyen Faktörler

Factors Affecting the Adoption of Mobile Shopping Applications in the Context of Extended Technology Acceptance Model

Fatma Akgün (629-654)
Öğretmen Adaylarının Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yeterlikleri ve Bilgi İşlemsel Düşünme Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi

An Evaluation on Pre-Service Teacher's Information and Communications Technology Competency and Computational Thinking Skills in Terms of Different Variables

Gülce Sevi Par (655-665)
Başlangıç Seviyesi Keman Eğitiminde Pozisyon Geçişi
Position Transition in Beginner Violin Education

Derleme Makaleler/Review Articles

Murad Karaduman, Elif Pınar Acıyan (453-472)
Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Bağlamında Dijital Oyunlar ve Bağımlılık Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on Digital Games and Addiction in the Context of Baudrillard's Simulation Theory

Bilal Nergiz (473-501)
Türkiye'de Çok Partili Döneme Geçiş Sonrası Doğu'da Genel Seçimler ve Milletvekillerinin Demografik Özellikleri (1945-1960)

General Elections in the East After Multi-Party Transition in Turkey and Demographic Characteristics of Deputies (1945-1960)

- Lindita Tahıı, Nuran Muhaxeri* (503-514)
Critical Thinking in Literature Teaching
Edebiyat Öğretiminde Eleştirel Okuma
- Figen Girgin* (515-530)
Sanatta Diyalog: Resimden Heykele
Dialog in Art: From Painting To Sculpture
- Efkan Canşen* (531-549)
Türkiye'deki Avusturyalılar'ın Nasyonal Sosyalizm Karşıtı Örgütlenmeleri
Organisations Against National Socialism of Austrians in Turkey
- Cem Ş. Tuysuz* (551-578)
Uveys Bahadır Han'ın İlkanlı Devleti Tahtına Çıkışı ve Siyasi Yaşamı
Rise Of Sultan Uwais Bahadır Khan To The Throne Of The Ilkhanid State and His Political Life
- Rıfat Karakoç, Miray Özden* (579-598)
Demokrasi Anlayışında Yeni Bir Yaklaşım: Müzakereci Demokrasi
A New Approach to Democracy: Deliberative Democracy
- Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yayın İlkeleri** (667-677)
Publication Principles of Trakya University Journal of Social Science

Çeviri / Translation

**ARAŞTIRMALARDA CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET
EŞİTLİĞİ: SAGER YÖNERGELERİNİN GEREKÇESİ VE
KULLANIM ÖNERİSİ#**

Yazarlar

Shirin HEIDARI¹, Thomas F. BABOR^{2*}, Paola De CASTRO³,
Sera TORT⁴, Mirjam CURNO⁵

Çeviri Yazarları

Müge ATAKAN⁶, Cem UZUN⁷

EASE

European Association of Science Editors

#Orijinal kaynak

Heidari et al. *Sex and Gender Equity in Research: rationale for the SAGER guidelines and recommended use. Research Integrity and Peer Review* (2016) 1:2 DOI 10.1186/s41073-016-0007-6

ÖZ

Arkaplan: Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet farklılıkları genel bilim iletişimde olduğu gibi araştırma tasarımında, çalışma uygulamasında ve bilimsel raporlamada çoğu kez göz ardı edilir. Bu durum, araştırma bulgularının genelleştirilebilirliği ve bunların klinik uygulamaya uygulanabilirliğini öncelikle kadınlar için, ancak aynı zamanda erkekler için de sınırlamaktadır. Bu makale disiplinlerarası araştırmalarda cinsiyet raporlamaya daha sistematik bir yaklaşımı teşvik etmek için geliştirilen uluslararası yönergelerin gerekçesini açıklamaktadır.

Yöntem: Dokuz ülkeyi temsil eden 13 uzmanın katıldığı bir panel, bir dizi telekonferans, konferans sunumları ve 2 günlük bir çalıştay aracılığıyla yönergeler geliştirildi. 716 dergi editörüne, bilim insanlarına ve uluslararası yayıncılık topluluğunun diğer üyelerine internet aracılığıyla anket yapıldı ve

⁶Öğr. Gör. Trakya Üniversitesi, mugeatakan@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5841-4703.

⁷Prof. Dr. Trakya Üniversitesi, cemuzun@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-3233-7049.

aynı zamanda bilimsel yayıncılıkta cinsiyet politikaları üzerine literatür taraması gerçekleştirildi.

Bulgular: Araştırmalarda Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (*Sex and Gender Equity in Research: SAGER*) yönergeleri, çalışma tasarımında cinsiyet ve toplumsal cinsiyet bilgilerinin raporlanması, veri analizleri, sonuç ve bulguların yorumlanması için kapsamlı bir prosedürdür.

Sonuç: SAGER yönergeleri öncelikle yazarlara çalışmalarını hazırlamada rehberlik üzere tasarlanmıştır. Aynı zamanda, bilimin bekçileri olan editörlerin de cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının değerlendirmesini editöryal sürecin ayrılmaz bir parçası olarak, tüm çalışmalara dahil etmeleri açısından da yararlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet, Yönergeler, SAGER, Bilimsel araştırma, Bilimsel yayıncılık, Toplumsal cinsiyet önyargısı, Eşitlik

Arkaplan

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet sağlığın ve sağlıklı oluşun önemli belirleyicileridir. Cinsiyet, insanlarda ve hayvanlarda bulunan, kromozomlar, gen ekspresyonu, hormon fonksiyonu ve üremeyi/ cinsel anatomiye içeren fiziksel ve fizyolojik özellikler ile ilişkili bir takım biyolojik niteliği ifade eder [1]. Cinsiyet genellikle kadın veya erkek olarak sınıflandırılır ancak cinsiyeti oluşturan biyolojik özelliklerde ve bu özelliklerin nasıl ifade edildiğine dair farklılıklar vardır.

Toplumsal cinsiyet kavramı kadın, erkek ve toplumsal cinsiyet çeşitliliği olan insanların toplumsal olarak inşa edilmiş olan rollerini, davranışlarını ve kimliklerini ifade eder [1]. İnsanların kendilerini ve birbirlerini nasıl algıladıklarını, nasıl davrandıklarını ve etkileşimde bulduklarını, toplumdaki güç ve kaynakların dağılımı etkiler. Cinsiyet genellikle yanlış bir ikili (kadın / erkek) faktör olarak kavramsallaştırılır. Gerçek hayatta, bir toplumsal cinsiyet kimliği boyutu, bireylerin kendilerini nasıl algıladıklarını ve cinsiyetlerini nasıl ifade ettiklerini tanımlayan ifadeler vardır. Cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve ilgili terimlerin anlamlarını tanımlamak için Ek 1’de terimler sözlüğü verilmiştir.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet etkileşimleri sağlığı ve sağlıklı oluşu çeşitli şekillerde etkiler. Her ikisi de çevresel ve mesleki riskleri, risk alma davranışlarını, sağlık hizmetlerine erişimi, sağlık arama davranışlarını, sağlık hizmetlerinden yararlanmayı ve sağlık hizmetlerinde algılanan

deneyimi ve böylelikle de hastalığın yaygınlık derecesini ve tedavi sonucunu etkiler. Ayrıca farmasötik ajanların farmakokinetik ve farmakodinamiklerinin cinsiyetler arasında farklılıklar gösterdiği, yan etkilerin ve tedavi sonuçlarının farklı olabildiği bilinmektedir. Dolayısıyla cinsiyet ve toplumsal cinsiyet sağlığın önemli belirleyicileridir [2].

Araştırma Yürütmede Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Önyargısı

Çoğu araştırma alanında cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının öneminin bilinmesine rağmen, bilimsel dikkatin genel yönelimi cinsiyet ya da toplumsal cinsiyet kategorisine bağlı kalmaktadır. Cinsiyet ayrıştırmasının cinsiyete göre sınıflandırılmayacak olan diğer canlı organizmalara uygulanamayacağı yönündeki yanlış kanı nedeniyle önemli bilgi boşlukları devam etmektedir [3–6].

İnsan denekler üzerinde yürütülen çalışmalarda kadınların temsilindeki eksiklik yazılı basılı kaynaklar ile desteklenmektedir [1]. *Cochrane Reviews*'da yer alan bir yazıda kardiyovasküler tedavi deneylerinin incelemesi sonucu, 258 klinik deneyde toplam denek katılımcılarının sadece %27'sinin kadın olduğu gösterilmiştir [7]. Daha da önemlisi, hem kadınları hem de erkekleri aday olarak kabul eden deneylerin sadece üçte biri cinsiyete dayalı bir analiz bildirmiştir [8]. Pain'de 10 yıldan fazla bir süre boyunca yayınlanan hayvan çalışmalarının %79'undan fazlası sadece erkek denekleri içermekteydi ve sadece %4'ü cinsiyet farklılıkları üzerinde çalışmıştı [9].

Araştırmada kadınların yeterince temsil edilmemesi olumsuz sonuçlara neden olabilir. 1997 ve 2001 yılları arasında ABD pazarından geri çekilen on reçeteli ilaç arasından sekizi kadınlara erkeklerden daha fazla zarar vermiştir [10]. Son zamanlarda, ABD Gıda ve İlaç Kurumu (FDA) ilacın risklerine daha fazla duyarlı olmasından dolayı, kadınlar için yarım doz zolpidem öneren bir güvenlik uyarısı yayınladı [11]. Tüm bu vakalarda cinsiyet ve toplumsal cinsiyet temelli analiz, onay almadan önce kadın ve erkeklerde ilaçların dozlarını ve uygulanabilirliğini yönlendirmek için yeterli bilgi sağlayacaktır.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet temelli analizlerdeki yetersizlik birçok disiplinde görülmektedir. Mühendislik alanında, araba koltukları geliştirilirken kadınlar ve erkekler arasındaki fizyolojik ve anatomik farklılıkların dikkate alınmaması, erkekler ile kıyaslandığında kadın

yolcuların boyun travma riskinin daha yüksek olmasına neden olmuştur [12, 13].

“Toplumsal cinsiyet ayrımı” terimi çoğu kez kadınlara uygulanmış olsa da cinsiyet ve toplumsal cinsiyet temelli analizin erkeğin sağlığı konusundaki anlayışımıza getirdiği fayda da dikkate alınmalıdır. Araştırmalarda kadın ve erkek temsilindeki ve cinsiyete ve toplumsal cinsiyete özgü verilerin raporlanmasındaki artışa rağmen bu örnekler mevcut politikaların uygulanmadığını göstermektedir [3]. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet farklılıklarına ilgisizlik sadece zararlı olmakla kalmayıp aynı zamanda yenilik için fırsatların kaçmasına da neden olabilir. Temel farklılıkları ve benzerlikleri anlamak, teknolojik yeniliklerin uygulanabilirliğini, alımını ve etkisini araştırmak ve bilişsel değişkenlik hakkında derinlemesine bilgi edinmek şüphesiz toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için daha yenilikçi yaklaşımlara ve daha iyi çözümlere yol açacaktır.

Dergi Editörlerinin Rolü ve Yayın Politikaları

Editörler, araştırmanın yürütülmesini etkileyen etik çerçevenin eklemlenmesi de dahil olmak üzere bilimin bekçileri olarak önemli bir rol oynamaktadır. Giderek artan yayınlanan bilgi hacmi ile birlikte, yayınların kalitesi konusundaki endişeler dergi editörlerini, yayıncıları ve meslek kuruluşlarını ayrıntılı yönergeler uygulamaya yönlendirmiştir. Günümüzde, etik inceleme süreçleri kısmen dergi gereklilikleri nedeniyle insan ve hayvan araştırmalarında uygulanmaktadır. Dergi politikalarının zorunlu/uyumlu olmayışının etkisi klinik deney tescili gibi farklı alanlarda (14) ve PRISMA (*Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses*) yönergelerinin tanıtılmasından sonra sistematik incelemelerin raporlanmasında net bir biçimde ispatlanmıştır [15]. Başka bir örnek ise randomize kontrollü araştırma raporlamasının iyileştirilmesine yol açan Konsolide Raporlama Standartları Denetimi (*Consolidated Standards of Reporting Trials: CONSORT*) bildiriminin kademeli olarak kabul edilmesidir [16, 17]. CONSORT ve PRISMA'nın ardından, hayvan araştırmaları için ARRIVE yönergeleri de dahil olmak üzere başka birçok raporlama kılavuzu geliştirilmiştir [18].

Politika uygulama ve yürütmenin ciddi bir zorluk olmaya devam etmesine rağmen, dergiler cinsiyete ve toplumsal cinsiyete özgü raporlanan

araştırma verilerinin kalitesini ve şeffaflığını arttırmada önemli bir rol oynayabilir. 2011’de ABD Tıp Enstitüsü tarafından düzenlenen “Bilimsel araştırmaların cinsiyete özgü raporlanması” konulu çalıştayda, araştırmaların cinsiyete duyarlı olarak rapor edilmesini geliştirmek için dergilerin ve dergi editörlerinin ele alması gereken bir takım kilit hususlar [3], cinsiyete özgü veri analizinin uygunluğu ve araştırma tasarımı ve raporlamada cinsiyet ve toplumsal cinsiyet konularını öneren dergi politikalarının eksikliği tespit edildi.

Mevcut bulguların sonuçlarına dayanarak 2010 yılında ABD Tıp Enstitüsünün tavsiye ettiği, klinik deney sonuçlarının kadın ve erkekler için ayrı ayrı analiz edilmesini içeren yönergeyi ICMJE (*International Committee of Medical Journal Editors*) üyeleri ve diğer editörler kabul etti. ICMJE’nin cinsiyet ve toplumsal cinsiyet raporlaması hakkında yayınladığı kapsamlı yönerge araştırmacılara tüm çalışma türlerinde tanımlayıcı örneklemeleri dahil etmesini önermiştir ve cinsiyet ve diğer ilgili demografik değişkenler için tanımlayıcı veri ve cinsiyete göre katmanlı raporlama sağlamıştır [19].

Araştırmaya yeterli sayıda kadın ve erkeğin (ve diğer alt grupların) dahil edilmesinin yanı sıra araştırma verilerinin uygun analizi, şeffaf ve eksiksiz raporlanması ile birlikte, fon sağlayıcıların, araştırmacıların, hakemlerin ve editörlerin arasında ortak bir çaba olmasını gerektirir [20]. Editörlerin sıklıkla araştırma sürecine geç dahil olmalarına rağmen, etkili, şeffaf ve eksiksiz bir cinsiyet ve toplumsal cinsiyet raporlaması sağlamada önemli bir rol oynar.

Son yıllarda, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet konulu bilimsel araştırmaların hakemleri sorunları çözümlenmenin en iyi yolları hakkında önerilerde bulunmuşlardır. Doull ve ark. [21, 22] karar alma aşamasında bulguların toplanması, sentezi ve analizini geliştiren eş zamanlı uygulama yapılarak, sistematik derlemelerin metodolojisinde cinsiyet-toplumsal cinsiyet temelli analizlerin sadeleştirilmesini önerdiler. Ayrıca, sistematik derlemeler için bir değerlendirme aracı geliştirdiler ve bu aracı yeni araştırmalar için birincil çalışmaları ve protokolleri değerlendirmek üzere uyarladılar [22]. Nowatski ve Grant [23] toplumsal cinsiyete dayalı analizler için kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliklerin kaynaklarını ve sonuçlarını tanımlamak ve bunlara yönelik stratejiler geliştirmek üzere

bir gerekçe sunmuşlardır. Klinik Ortopedi ve Araştırma Dergisi, 2014 yılında bilimsel raporlamada cinsiyet ve toplumsal cinsiyet üzerine bir dizi öneri içeren bir makale yayınladı [5].

Editör dernekleri, yayınevleri, finans kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları da cinsiyet ve toplumsal cinsiyet konularına ilgi göstermektedir. Kanada Sağlık Araştırma Enstitüleri, 2010 yılında, tüm hibe başvurusu sahiplerinin, araştırma tasarımlarının cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarını içerip içermediğine ilişkin sorulara yanıt vermesini zorunlu kılmıştır [24]. ABD’de kadınların katılımcı olarak araştırmalara dahil edilmesi 1993’te NIH’de alınan kararlara büyük oranda atfedilebilir; bunlar kadınların ve azınlıkların 3. aşama klinik deneylere dahil edilmesi gerektiğini öngören ve böylece müdahale etkilerinde geçerli farklılıkların analizinin yapılabilmesini sağlayan kararlardır [25]. Son zamanlarda NIH, hibe başvuru sahiplerinden klinik öncesi çalışmalarda cinsiyete özgü içeriğin nedensiz olarak yer almaması durumunda, eril-dişil hücreler ve hayvanlara ait verilerin nasıl dengeleneceğinin açıklanmasının talep edileceğini duyurdu [6].

Araştırmalarda ve bilimsel yayıncılıkta cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının öneminin daha fazla bilinmesine rağmen bilimin bazı alanlarında ilerleme yavaş olmuştur ve dergilerin, dergi editörlerinin ve eğitilmiş toplumların önceki çabalarını geliştirmek için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. Nieuwenhoven’ın da [26] belirttiği gibi, bilim insanlarını cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarını araştırmalarına dahil etmeye teşvik etmek için güçlü yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Örneğin disiplinler arası bilimsel yayınlarda cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin daha iyi raporlanması için yönergeler sunan kapsayıcı bir öneri seti yoktur. Söz konusu gereksinimi karşılamak için bu makale disiplinler arası araştırmalarda cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin raporlanmasında daha sistematik bir yaklaşımı teşvik etmek için bir dizi uluslararası yönergenin geliştirilmesini anlatmaktadır.

Yöntem

Avrupa Bilim Editörleri Birliği (*European Association of Science Editors: EASE*) 2012 yılında bir Toplumsal Cinsiyet Politikası Komitesi kurdu ve Araştırmalarda Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği’nin (*Sex and Gender Equity in Research: SAGER*) raporlanması için bir dizi yönergenin geliştirilmesini görev edindi. Toplumsal Cinsiyet Politikası Komitesi

(*Gender Policy Committee: GPC*) Başkanı (Dr. Heidari) tarafından dokuz ülkeyi temsil eden (sekizi kadın, beşi erkek) 13 uzmandan oluşan bir heyet seçildi. Üyelerden sekizi çeşitli biyomedikal dergilerde deneyimli editör, diğer üyeleri ise toplumsal cinsiyet araştırması ve bilimsel yayıncılık konularında uzmanlığa sahipti.

716 dergi editörü, bilim insanı ve uluslararası yayıncılık topluluğunun diğer üyelerine uygulanan internet anketi ilk olarak, mevcut cinsiyet ve toplumsal cinsiyet politikaları hakkında bilgi edinmek ve bu politikalara duyulan ihtiyaç hakkında görüş toplamak üzere yapılmıştır. Anket dört politika alanına odaklanmıştır: (1) uygulanabilir olduğunda cinsiyete veya toplumsal cinsiyete göre verilerin ayrıştırılmasını talep eden veya teşvik eden, yazarlara yönelik yönergeler; (2) editöryal kadro ve kurulların yapısıyla ilgili toplumsal cinsiyet politikaları; (3) hakemler arasında toplumsal cinsiyet dengesi için çaba gösteren politikalar ve (4) hakemlerden makaleleri değerlendirirken cinsiyete göre ayrıştırılmış verileri ve toplumsal cinsiyet analizini değerlendirmeye dahil etmesini isteyen kurullar. Anket ile dört grup hedeflendi: EASE üyeleri; Bağımlılık Dergisi Editörleri Uluslararası Derneği (ISAJE) üyeleri; Thomson Reuters SCI Expanded’da indekslenen 8607 dergi arasından seçilen 100 dergiden oluşan rastgele bir örneklem ve konu ile ilgili herhangi bir bireyin tamamlayabileceği açık bir örneklem. Toplamda 338 özgün dergiyi ve 114 özgün yayınevini temsil eden 716 katılımcı ankete katıldı.

Ankete ek olarak, politika seçeneklerini ve uzman tavsiyelerini tanımlamak için başka birkaç yöntem daha kullanılmıştır. İlk olarak, cinsiyet ve toplumsal cinsiyete ilişkin özel politikaları olan dergileri belirlemek için anahtar kelime aramaları yapıldı (ör. “cinsiyet” + “yazarlar için talimatlar”). Ayrıca, ankete katılan ve bilimde cinsiyet ve toplumsal cinsiyet bilgisi boşlukları ile ilgili endişelerini açıkça dile getiren ve Cinsiyet Politikası Komitesi tarafından zaten bilinen cinsiyet ve toplumsal cinsiyet raporlama politikaları olan hakemli dergilerin web sayfaları tarandı.

Tavsiyelerini geliştirmek için üç yıllık bir süreçte komite, bir dizi telekonferans, konferans ve iki günlük bir çalıştay düzenledi. Belçika’nın Blankenberge ve Hırvatistan’ın Split şehirlerinde düzenlenen editör toplantılarında taslak yönergeler geliştirildi ve muhalif görüşler ele alındı.

Ayrıca, taslak yönergeler cinsiyet ve toplumsal cinsiyet araştırmaları alanında 36 uzmana dağıtıldı; alınan her yorum belgede ilgili alana eklendi.

Bulgular

Anket bulguları

Dört örneğin her birinde dergilerinde cinsiyet ve/veya toplumsal cinsiyet politikası olduğunu bildirenlerin ortalama oranı %7 idi. Erkeklerin ve kadınların daha eşit olduğu ölkelerden (düşük GII) olan katılımcıların bu politikaların yürürlükte olduğunu bildirme olasılıkları daha yüksekti.

100 dergiden oluşan rastgele örneklemede, EASE ve ISAJE (*International Society of Addiction Journal Editors*) gruplarında çoğunluk (%75) cinsiyet ve toplumsal cinsiyet raporlamayı “Yazarlara Talimatlar” kısmında şart olarak belirtme konusunda emin değildi ya da isteksizdi. Kadın katılımcıların cinsiyet ve toplumsal cinsiyet raporlama politikalarını destekleme olasılıkları erkek katılımcılara göre daha yüksekti. Çıkarılan sonuçlarla ilgili olarak dikkatli olunması gerekirken, anket sonuçları, yazarlara yönelik talimatlarda, hakem kılavuzlarında ve editör kurulları ile hakem kurullarında cinsiyet ve toplumsal cinsiyet politikaların yetersizliğine işaret etmektedir.

Literatür Taraması

İncelememiz sonucu, dergi makaleleri, başyazılar, uzman komite raporları ve konferans bildirileri biçimindeki 25 yayınlanmış kaynağın yanı sıra 62 dergi tarafından geliştirilen ve kullanılan politikaları saptadık.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet politikaları ve yönergelerinin çoğunluğu çeşitli bilim alanlarını (örneğin, “hayvan bilimi”, “sağlık - psikiyatri”) ve araştırma türlerini (örneğin, hayvan, insan, hücre veya bu üçünün bir kombinasyonu) kapsayan “Yazarlara Talimatlar” kategorisine girmiştir. Çoğu durumda, talimatlar yazarlara eğer uygunsa, yalnızca erkekler ve kadınlar için sonuçları ayrı ayrı rapor etmelerini tavsiye eder.

Birçok dergi [20, 27, 5], yeni politikaların benimsendiğini duyurmak ya da cinsiyet ve toplumsal cinsiyet konularında daha fazla farkındalık yaratmayı teşvik etmek için editör sayfalarını kullanmıştır. Örneğin, *Clinical Orthopaedic and Related Research* dergisi editörleri bir editöryal yayınladı [5] ve dergilerinde yayın yapmak isteyen araştırmacılara aşağıdaki yönergeleri kullanmalarını önerdi: (1) incelenen sağlık durumu tüm cinsiyet ve toplumsal cinsiyetlerde görülebiliyorsa araştırma soruları hem erkekler

hem de kadınlar için cevaplamaya yetecek güçte olan çalışmalar tasarlayın; (2) araştırma klinik, temel bilim ve epidemiyolojik çalışmalarla ilgili olduğunda cinsiyete ve / veya toplumsal cinsiyete özgü veri sağlayın; 3) cinsiyet veya toplumsal cinsiyetin çalışmanın sonuçları üzerindeki etkisini (ya da ilişkisini) analiz edin ya da “Yöntemler” bölümünde bu analizlerin neden yapılmadığını belirtin ve bu konuyu “Tartışma” bölümünde ele alınacak bir sınırlama olarak kabul edin ve (4) cinsiyet veya toplumsal cinsiyet analizleri post hoc yapıldıysa bu analizlerin dikkatli bir şekilde yorumlanması gerektiğini belirtin.

2011’de yapılan bir “Cinsiyete özgü bilimsel araştırma raporlaması” çalıştayında, ABD Tıp Enstitüsü tarafından geniş bir paydaş kesiti toplandı. Bu çalıştayda dergilerin ve dergi editörlerinin ele alması gereken temel hususlar belirlendi; sadece insan katılımcılarla yapılan çalışmalarda değil, aynı zamanda hayvan araştırmalarında, insan ve hayvanlardan elde edilen hücreler, dokular ve diğer materyallerle yapılan çalışmalarda da geçerli olmak üzere yazarlardan çalışma alanlarında cinsiyet hakkında rapor vermeleri istendi.

Doull ve ark. [21] sistematik inceleme ve cinsiyet ve toplumsal cinsiyet temelli analiz metodolojilerinin rafine edilmesini ve karar vermede bulguların toplanması, sentezi ve analizini geliştirmek için senkronize edilmesini önerdi. Nowatski ve Grant [23] kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliklerin kaynaklarını ve sonuçlarını tanımlamak ve bunlara yönelik stratejiler geliştirmek üzere tasarladığı toplumsal cinsiyet temelli analiz (*gender-based analyses*: GBA) için bir gerekçe sunmuştur. GBA, sağlık ve sağlık hizmetlerinde toplumsal cinsiyet farklılıkları ve uygun politikalar üzerine odaklanmaktadır.

SAGER yönergeleri

Yukarıda incelenen politikalar, prosedürler ve tavsiyeler, araştırmalarda cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin sistematik olarak raporlanmasını teşvik etmek için tasarlanan SAGER yönergeleri için temel olarak kullanılmıştır. Yönergeler, araştırmacılara ve yazarlara, uygun olduğu zamanlarda, bilimsel yayınlarda cinsiyet ve toplumsal cinsiyet raporlamasını standart hale getirecek bir araç sunmaktadır. Ayrıca bir araştırma makalesini değerlendirmek için pratik bir araç ve yazarlar ile hakemler arasında farkındalık yaratma aracı olarak editörlerin kullanmasını amaçlamışlardır.

Her ne kadar raporlama kuralları tipik olarak bir çalışmada gerçekte ne yapıldığını rapor etmeye odaklansa da SAGER yönergelerinde yer alan maddelerin hepsinin her çalışmaya uygun olmayacağını veya uygulanamayacağını biliyoruz. Bu nedenle, SAGER yazarları, editörleri ve hakemleri araştırma konusunun cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ile ilgili ve uygulanabilir olduğunda yönergelere uymayı göz önünde bulundurmaya teşvik eder. Genel bir ilke olarak, SAGER yönergeleri, her iki terimin de karışmasını önlemek için cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kelimelerinin dikkatlice kullanılmasını önerir. Ortak tanımların kullanılması, yayınlanan ve arşivlenmiş verilerin meta analizlerini yapma yeteneğini geliştirecektir. Cinsiyet terimi, doğrulanması mümkün olduğu durumlarda biyolojik farklılığa dayalı olarak bir erkek veya kadın sınıflandırması olarak kullanılmalıdır. Yazarlar, yöntemler bölümünde katılımcıların öz-raporda tanımlanan cinsiyetinin, dışarıdan ya da vücut özelliklerinin iç muayenesi ile ya da genetik testler veya başka yollarla belirlenip belirlenmediğini vurgulamalıdır. Hayvanlar üzerinde yapılan çalışmalarda cinsiyet terimi kullanılmalıdır. Hücre biyolojisi, moleküler biyoloji veya biyokimyasal deneylerde hücre veya doku kültürlerinin kökeni ve cinsiyet kromozom yapıları belirtilmelidir. Eğer bilinmiyorsa nedenleri bildirilmelidir. Cihaz veya teknolojilerin test edilmesi gibi diğer disiplinlerde, yazarlar tüm toplumsal cinsiyetlere uygulanıp uygulanmayacağı ve bir kullanıcının toplumsal cinsiyet rolü göz önünde bulundurularak test edilip edilmediği açıklamalıdır.

Birçok çalışmanın cinsiyet ve / veya toplumsal cinsiyet farklılıklarını analiz etmek için “tasarlanamayacağı” kabul edilmektedir. Ancak panel, bu analizlerin cinsiyet ve toplumsal cinsiyet hakkındaki bilgileri geliştirmek için (özellikle tıbbi araştırmalarda) gerekli olduğunun farkındadır.

Tablo 1, SAGER yönergelerini göstermektedir. Yönergeler mekanik ve mühendislik gibi sonuçları insanlara uygulanacak olan diğer disiplinlerin yanı sıra insanlar, hayvanlar veya insanlardan ve hayvanlardan kaynaklanan materyallerle (örneğin organlar, hücreler, dokular) yapılan tüm araştırmalara uygulanabilirler.

Tablo 1 Araştırmada Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (SAGER) Yönergeleri

---

Genel ilkeler

- Yazarlar cinsiyet ve toplumsal cinsiyet terimlerini, her iki terimin de karışmasını önlemek için dikkatli kullanmalıdır.
- Araştırma konularının cinsiyete göre farklılaşabilecek organizmaları içerdiği durumlarda, başlangıçta beklenmese bile, araştırma sonuçlarında cinsiyete bağlı farklılıkları ortaya çıkarabilecek şekilde tasarlanmalı ve yürütülmelidir.
- Konuların (sosyal ve kültürel şartlar tarafından şekillendirilmiş) toplumsal cinsiyete göre ayırt edilebilir olduğu durumlarda, araştırma bu ilave ayırım düzeyinde benzer şekilde yapılmalıdır.

Makale bölümlerine göre öneriler

Başlık ve öz	Çalışmaya yalnızca bir cinsiyet dahilse veya çalışmanın sonuçları yalnızca bir cinsiyete veya toplumsal cinsiyete uygulanacaksa; başlık ve özet hayvanların cinsiyetini veya bunlardan türetilen herhangi bir hücre, doku ve diğer materyallerin ve insan katılımcıların cinsiyetini ve toplumsal cinsiyetini açıkça belirtmelidir.
Giriş	Yazarlar, gerektiğinde cinsiyet ve / veya toplumsal cinsiyet farklılıklarının beklenip beklenmediğini bildirmelidir.
Yöntem	Yazarlar çalışmanın tasarımında cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin nasıl dikkate alındığını, erkeklerin ve kadınların yeterli oranda temsilinin sağlanıp sağlanmadığını ve kadın veya erkeklerin çalışmanın dışında tutulma sebeplerinin gerekçelerini bildirmelidir.
Bulgular	Uygun olduğunda veriler rutin olarak cinsiyet ve toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmalıdır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet temelli analizler, olumlu veya olumsuz, sonuç ne olursa olsun rapor edilmelidir. Klinik deneylerde, geri

çekilen veya çalışmadan ayrılan deneklerle ilgili verilerin de cinsiyete göre ayrıştırılarak bildirilmesi gerekir.

Tartışma Cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin çalışmadaki olası etkileri ve analiz sonuçları tartışılmalıdır. Bir cinsiyet ve toplumsal cinsiyet analizi yapılmadıysa gerekçe verilmelidir. Yazarlar, böyle bir analizin olmayışının sonuçların yorumlanmasındaki etkilerini daha fazla tartışmalıdır.

Başlık ve Öz

Çalışmaya sadece bir cinsiyet veya toplumsal cinsiyet dahil edilmişse, başlık ve özet, hayvanların cinsiyetini veya bunlardan türetilen herhangi bir hücre, doku ve diğer materyallerin ve insan katılımcıların cinsiyetini ve toplumsal cinsiyetini belirtmelidir. Uygulamalı bilimlerde (teknoloji, mühendislik vb.) çalışma modeli bir cinsiyete istinaden yapıldıysa veya uygulama belirli bir cinsiyetin kullanımı için dikkate alındıysa yazarlar bunu belirtmelidir. Sadece bir cinsiyetin kullanıldığı (cinsiyete özgü olmayan bir konudaki) çalışmalarda makalenin başlığı, bu durumu “erkeklerde” veya “kadınlarda” başlığı ile ve özetle içerecek şekilde belirtmelidir. Belirli bir cinsiyetten birincil hücre, doku vb. kültürleri alınmışsa, bu cinsiyet başlıkta belirtilmelidir [3].

Giriş

Yazarlar, gerektiğinde cinsiyet veya toplumsal cinsiyet farklılıkları veya benzerlikleri olup olmadığını gösteren önceki çalışmalarını bildirmelidir. Bu tür çalışmalar eksikse, yazarlar cinsiyetin ve / veya toplumsal cinsiyetin önemli bir değişken olup olmadığını ve farklılıkların beklenip beklenemediğini açıklamalıdır.

Yöntem

Yazarlar, çalışmanın tasarımında cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin nasıl dikkate alındığını bildirmeli, kadın ve erkeklerin yeterli şekilde temsil edilmesini sağlamalı ve erkeklerin veya kadınların çalışmanın dışında tutulmasının haklı sebeplerini göstermelidir. Çalışma evreni ve analitik yaklaşımla ilgili cinsiyet ve toplumsal cinsiyet hakkındaki metodolojik

seçimler, diğer metodolojik seçimlerle aynı şekilde rapor edilmeli ve gerekçelendirilmelidir.

İnsanlardan veya hayvanlardan birincil hücre kültürleri veya hücre dizileri kullanan in vivo/canlı ve in vitro/yapay çalışmalar, veya insanlardan veya hayvanlardan alınan dokularla yapılan ex vivo/organizma dışı çalışmalar yüksek oranda dönüşmüş ölümsüzleştirilmiş hücre dizileri haricinde deneklerin veya kaynak bağışçıların cinsiyetini belirtmelidir [3]. Örneğin. embriyonik veya erken doğum sonrası kültürleri, karışık bir kültürden ölümsüzleştirilmiş hücre dizileri veya cinsiyetin belgelenmediği daha önce tamamlanmış deneyler gibi diğer durumlarda, araştırmacıların kromozomal analiz ile hücre veya hücre dizilerinin cinsiyetini belirlemeleri önerilir ve “karışık” veya “bilinmeyen” gibi tanımlar sadece cinsiyetin herhangi bir yöntemle belirlenemediği durumlarda kullanılmalıdır.

Bulgular

Veriler cinsiyete göre ayrıştırılmalı ve uygun olduğunda cinsiyet ve toplumsal cinsiyet farklılıkları ve benzerliklerinin analizi yapılmalıdır. Kadınlar ve erkekler arasındaki anatomik ve fizyolojik farklılıklar (boy, kilo, vücut kütlesi, hücre sayısı, hormonal döngü vb.) ile sosyal ve kültürel değişkenler (sosyo-ekonomik durum, eğitim vb.) veri sunumu ve / veya sonuçların analizinde dikkate alınmalıdır. Hayvanlar, dokular, hücreler ve kültürler için cinsiyetlendirilmiş yeniliklerin kontrol listesinin kullanılmasını tavsiye ediyoruz [28]. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet temelli analizler yapıldıysa, olumlu veya olumsuz olmasına bakılmaksızın sonuçlar bildirilmelidir. İnsan çalışmalarında, (uygun olduğunda), veri kayıtları, katılım, araştırmadan ayrılma, devam etmeme ve izlemenin kaybına ilişkin veriler cinsiyet ve toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmalı ve cinsiyet ve toplumsal cinsiyet faktörlerinin etkisi raporlanmalıdır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet faktörlerinin etkisi; nedenleri, seyri, tedavinin etkinliği, sağlık sorunlarının etkisi ve sonucundaki varsayımsal rollerine dayanan öncül olasılıklar olarak değerlendirilmelidir. Yazarlar çalışma tasarımının anlamlı sonuçlara ulaşmak için yeterli olmadığı durumlarda post-hoc cinsiyet temelli bir analiz yapmaktan kaçınılmalıdır. İleriki değerlendirmeler ve meta-analizler için her durumda, ham veriler cinsiyet ve toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılarak, yayınlanmalıdır.

Epidemiyolojik çalışmalarda sosyoekonomik değişkenler gibi diğer risklerin sağlık sorunları üzerindeki etkileri tüm cinsiyetler için incelenmeli ve toplumsal cinsiyet açısından eleştirel bir şekilde analiz edilmelidir.

Raporlama yönergelerinin gerçekte ne yapıldığını bildirmeye odaklandığını biliyoruz. Ancak, "eğer uygunsu" ifadelerinin gösterdiği gibi SAGER yönergelerindeki tüm öğelerin yapılması gerekmemektedir. SAGER yönergeleri araştırmalarda cinsiyet ve toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmeyi amaçlamaktadır; bu nedenle, yazarları, editörleri ve hakemleri araştırma konusunun cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ile ilgili olması ve uygun olması durumunda yönergelere uymaları konusunda teşvik eder.

Tartışma

Çalışma sonuçlarının yorumlanmasında cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin etkileri bulguların bir popülasyondaki tüm cinsiyetlere ve toplumsal cinsiyetlere genelleştirilebilmesi de dahil olmak üzere ayrıntılandırılmalıdır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyete dayalı analiz yapılmadıysa yazarlar çalışmanın sınırlıklarını tartışırken bu tür analizlerin olmamasının nedenlerini belirtmeli ve bu analizlerin sonuçları etkileyip etkilemeyeceğini tartışmalıdır.

Araştırma bulgularını yorumlarken, geçmiş araştırmaların prosedür ve yorumları hem metodolojik titizlik hem de cinsiyet önyargısı açısından incelenmelidir. Yazarlar cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarını karıştırmaktan kaçınmalı ve karmaşık, etkileşimci açıklamaları basit olanlar ile azaltmalıdır. Yazarlar cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ile ilgili sosyal, kültürel, biyolojik ve durumsal faktörler ile ilişkili olgular içeren tüm olası açıklamaları dikkate almalı, cinsiyet ile ilgili birçok davranışın kültürel faktörlerden veya biyolojik faktörlerden kaynaklanabileceğini kabul etmelidir. Biyoloji ve davranış arasındaki ilişkili değişim, fizyolojik nedensellik için kanıt oluşturmaz.

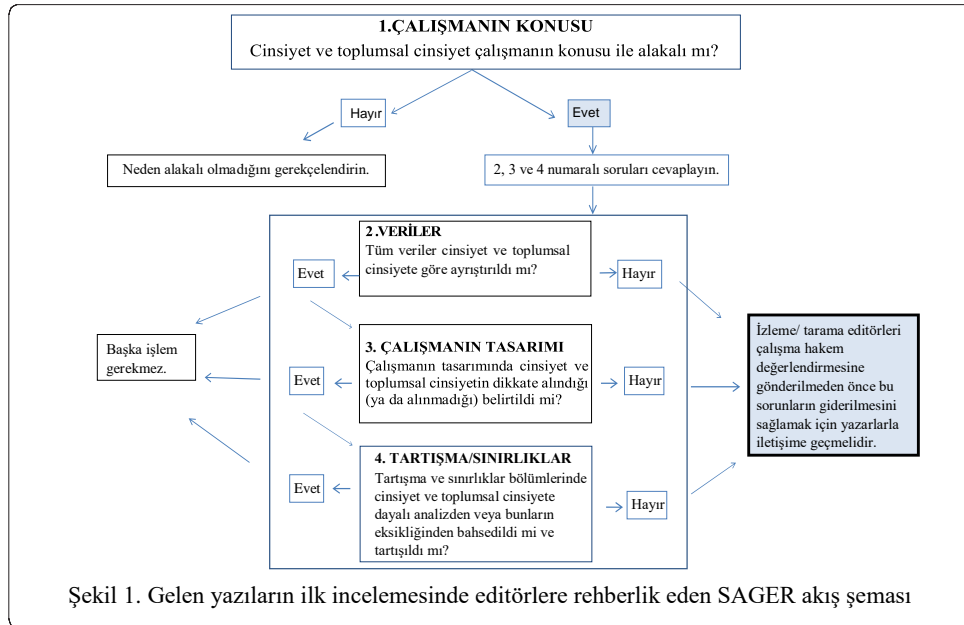
Ek 2, yazarlar arasında farkındalığı arttırmaya yönelik tasarlanmış bir dizi soru sağlar. Orijinal bilimsel araştırma yapan birçok disiplin için bu sorular değerlendirilmek üzere gönderilecek bir makalenin hazırlanmasında kaynak işlevi görebilir.

Sonuçlar

SAGER yönergeleri 3 yıl boyunca multidisipliner bir grup akademisyen, bilim insanı ve dergi editörü tarafından literatür taraması,

uzman görüşleri ve konferanslara halkın katılımı yoluyla geliştirilmiştir. Yazarlar, dergi editörleri, yayıncılar, hakemler ve bilim camiasının diğer üyeleri bilimsel yayınlarda cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ölçütünün ihmalinin giderilmesinde rol oynamaktadır.

SAGER yönergeleri araştırmacılara ve yazarlara bilimsel yayınlarda cinsiyet ve toplumsal cinsiyet raporlamasını standart hale getirecek bir araç sağlamaktadır. Yönergeler, bilimsel araştırmaların cinsiyet ve toplumsal cinsiyet raporlamasını geliştirmek, yazarlar ve hakemlere rehberlik etmek, çok çeşitli araştırma alanlarını ve disiplinlerini barındıracak kadar esnek olmak ve araştırma bulgularının paylaşımını geliştirmek için tasarlanmıştır. Ama yine de yönergeler toplumsal cinsiyet çeşitliliği olan topluluklarla ilgili kesin önerilerde bulunmaz. Çoğu çalışmanın, cinsiyet değiştirme gibi toplumsal cinsiyet çeşitliliği olan popülasyonlar için etki farklılıklarının özellikle toplumsal cinsiyet çeşitliliğinin bilinmediği ülkelerde tespit edemeyeceğini kabul ediyoruz. Yine de yazarların araştırmalarının toplumsal cinsiyet çeşitliliği olan popülasyonlar için uygunluğunu göz önünde bulundurmaları gerekir.

Şekil 1. Gelen yazıların ilk incelemesinde editörlere rehberlik eden SAGER akış şeması

Editörler cinsiyet ve toplumsal cinsiyet konularının entegrasyonunun bilimi daha titiz ve etik bir hale getirdiğini açıkça belirtmelidir. Bununla ilgili kuralların uygulanmasını zorunlu tutmak zor olmakla beraber, dergi editörlerinin SAGER yönergelerini desteklemesini ve raporlama öğelerinin her biri için iyi uygulama örnekleri ekleyerek yönergeleri dergilerinin ihtiyaçlarına ve bilim alanlarına uyarlamalarını tavsiye ediyoruz. En azından, özgün araştırma yayınlayan dergiler, yazarlara talimatlar kısmında, uygulanabilir olduğunda tüm makalelerin cinsiyet ve toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış veri sunmasını, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet farklılıklarını veya benzerliklerini yeterince açıklamalarını talep etmelidir. Şekil 1 gönderilen çalışmaların ilk incelemesine rehberlik etmek için kullanılabilir bir soru listesi sunmaktadır. Editörler, editor kurulu üyelerinin arasında toplumsal cinsiyet bilincini sistematikleştirme çabası olarak çalışmaların ilk incelemesinde kullanılan kontrol listesine belirli sorular getirmelidir. Aşağıda, hakem değerlendirme formlarında sorulabilecek sorulara örnekler verilmiştir:

1. Çalışma bir cinsiyet ya da toplumsal cinsiyet ile alakalı mı?
2. Yazarlar cinsiyet ve toplumsal cinsiyet boyutlarını yeterince ele aldı mı, alınmadıysa bu analizlerin yokluğu gerekçelendirildi mi?

Yönergelerin etkili olabilmesi için, dergi editörleri, yayıncıları, editör toplulukları, meslek kuruluşları, bilimsel savunma grupları, bilim yazarları ve diğer bilim iletişimcileri de dahil olmak üzere bilim camiasının geniş bir kitlesi tarafından onaylanması gerekir. Editörler, SAGER yönergelerini hakemlerine dağıtmalı ve değerlendirmelerinde yönergeleri kullanmaya teşvik etmelidir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin önemi ve ilişkisi ile ilgili özel sorular içeren hakem değerlendirme formları sağlamalıdır.

Editör kurulu üyelerinin eğitiminde “cinsiyet ve toplumsal cinsiyete duyarlı raporlamanın önemi” konusu, etik davranış ve editöryal uygulamalar konusundaki düzenli eğitimlerin bir parçası olarak yürütülmelidir.

Ek 1

Terimler Sözlüğü

Toplumsal Cinsiyet. Toplumsal cinsiyet, kadın, erkek ve toplumsal cinsiyet açısından farklı insanların, toplumsal olarak inşa edilmiş olan rollerini, davranışlarını ve kimliklerini ifade eder [1]. İnsanların kendilerini ve birbirlerini nasıl algıladıklarını, nasıl davrandıklarını ve etkileşimde

bulduklarını ve toplumdaki güç ve kaynakların dağılımını etkiler. Toplumsal cinsiyet genellikle yanlış bir ikili faktör (kadın / erkek) olarak kavramsallaştırılır. Gerçekte, bireylerin kendilerini nasıl tanımladıklarını ve toplumsal cinsiyetlerini nasıl ifade ettiklerini tanımlayan bir toplumsal cinsiyet kimliği ve ifade boyutu vardır.

Toplumsal cinsiyet kimliği. Bir insanın kendini, kısmen fiziksel özellikler, ebeveyn tepkileri ile psikolojik ve sosyal baskılar temelinde eril ve erkeksi ya da dişil ve kadınsı veya kararsız olarak algılamasıdır. Bu, toplumsal cinsiyet rolünün içsel tecrübesidir. (Tıbbi Konu Başlığı – MeSH: *Medical Subject Heading* - terimi, 1991'de tanıtıldı, 1975'te revize edildi).

Toplumsal cinsiyete dayalı analiz. Toplumsal cinsiyet perspektifini, politikaların, programların ve mevzuatın gelişiminin yanı sıra, planlama ve karar verme süreçlerine sistematik olarak entegre eden analitik bir araçtır. Kadınlar ile erkekler, erkek ve kız çocuklar arasındaki farklılıkları belirlemeye ve netleştirmeye yardımcı olur ve bu farklılıkların sağlık durumu, sağlık sistemine erişim ve sağlık sistemiyle etkileşimi nasıl etkilediğini gösterir. (<http://www.hc-sc.gc.ca/hl-vs/pubs/women-femmes/gender-sexes-eng.php>)

Toplumsal cinsiyete duyarlı analiz. Cinsiyete göre verileri basitçe ayrıştırmanın ötesine geçen istatistiklerin analizidir (örneğin safi bir "cinsiyet sayımı" yeterli değildir). Toplumsal cinsiyete duyarlı analiz verilerde yansıyan ve altta yatan toplumsal cinsiyet ilişkilerini sorgulamalıdır. (http://www.oecd.org/dac/gender-development/4489_6238.pdf)

Toplumsal cinsiyet bakış açısı. Toplumsal cinsiyet bakış açısı toplumsal cinsiyetin insanların imkanları, sosyal rolleri ve etkileşimleri üzerindeki etkisine bakar. Uluslararası ve ulusal kuruluşların politika, program ve proje hedeflerinin başarıyla uygulanması doğrudan toplumsal cinsiyetten etkilenir ve buna karşılık, sosyal gelişim sürecine nüfuz eder. Toplumsal cinsiyet, ekonomik, sosyal ve günlük yaşamın her yönüyle ayrılmaz bir bileşenidir ve bireylerin, toplumların ve farklı rollerin özel hayatları toplum tarafından kadın ve erkeklere atfedilir. (<http://www.fao.org/docrep/003/x2919e/x2919e04.htm>)

Cinsiyet. Cinsiyet, kromozomlar, gen ekspresyonu, hormon fonksiyonu ve üreme / cinsel anatomi dahil olmak üzere fiziksel ve fizyolojik özelliklerle ilişkili olan insanlarda ve hayvanlarda bulunan bir dizi biyolojik özelliğe

atfedilir [1]. Her ne kadar cinsiyeti oluşturan biyolojik özelliklerde ve bu özelliklerin nasıl ifade edildiğinde çeşitlilik olsa da cinsiyet genellikle kadın veya erkek olarak sınıflandırılır.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyete dayalı analiz. Cinsiyet ve cinsiyet perspektifini sağlık araştırmalarının, politikalarının ve programlarının yanı sıra sağlık planlama ve karar alma süreçlerinin geliştirilmesini bütünleştiren analitik bir yaklaşımdır. Kadınlar ile erkekler, erkek ve kız çocuklar arasındaki farklılıkları belirlemeye ve netleştirmeye yardımcı olur ve bu farklılıkların sağlık durumunu, sağlık sistemine erişim ve etkileşimini nasıl etkilediğini gösterir. (<http://www.hc-sc.gc.ca/hl-vs/gender-genre/analysis/index-eng.php>)

Cinsiyete göre ayrıştırılmış veriler. Erkekler ve kadınlardan ayrı ayrı toplanan ve sunulan verilerdir Toplumsal Cinsiyet Temel Uygulama Sistemi (*Gender Mainstreaming Implementation Framework*) - UNESCO, 2003.

Cinsiyetçilik. Toplumsal cinsiyet veya davranış veya tutumlara dayalı önyargı veya ayrımcılık, toplumsal cinsiyete dayalı basmakalıp sosyal rollerdir. (2013 yılında tanımlanan MeSH terimi).

Cinsiyet Değiştiren Kişiler, Transseksüel kişiler, Transseksüeller. Kendini tanımlama ve ifade konusunda tipik olarak doğumda edinilmiş cinsiyetten ziyade kalıcı olarak toplumsal cinsiyet tabanlı/kodlu davranışlar sergileyen kişiler.

Ek 2

Tablo 2 Toplumsal cinsiyete duyarlı raporlama için yazar kontrol listesi

Araştırma yaklaşımları ✓

- ✓ Araştırma projenizde cinsiyet ve / veya toplumsal cinsiyet kavramları kullanılıyor mu?
- ✓ Evet ise, cinsiyet ve / veya toplumsal cinsiyet kavramlarını açıkça tanımladınız mı? Çalışmanızda cinsiyet ve / veya toplumsal cinsiyetin hangi yönlerinin incelendiği açık mı?
- ✓ Hayır ise, bunun anlamlı bir sınırlama olduğunu düşünüyor musunuz? İlgili literatürdeki mevcut verilen bilgi doğrultusunda, olası toplumsal cinsiyet ve / veya cinsiyet kavramları göz önünde bulundurulmalı mıydı? Eğer cinsiyet ve / veya toplumsal cinsiyet kavramlarının önerdiğiniz araştırma ile büyük ölçüde ilgili olduğunu düşünüyorsanız, araştırma tasarımı bunu yansıtmalıdır.

Araştırma soruları ve hipotezleri

- ✓ Araştırma sorunuz/sorularınız veya hipoteziniz/hipotezleriniz cinsiyet ve / veya toplumsal cinsiyet veya ilgili grup veya vakalardan bahsediyor mu? (örneğin, erkekler ve kadınlar arasındaki farklılıkları, kadınlar arasındaki farklılıkları, erkeklik gibi toplumsal cinsiyet olgusunu anlamaya çalışmak)

Literatür taraması

- ✓ Literatür taramanız kadın ve erkekler arasında, erkek ve kız çocuklar veya eril ve dişil arasında önemli farkların varlığını (veya eksikliğini) destekleyen önceki çalışmalara atıfta bulunuyor mu?
- ✓ Literatür taramanız geçmişte yapılan araştırmaların cinsiyet veya toplumsal cinsiyet konusunu ne ölçüde dikkate aldığını gösteriyor mu?

Araştırma Yöntemleri

- ✓ Örneklemeniz cinsiyet ve / veya toplumsal cinsiyet temelli faktörlerin tespiti için uygun mu?
- ✓ Cinsiyet ve / veya toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış veri toplamak mümkün mü?
- ✓ Dahil edilme ve hariç tutulma kriterleri cinsiyet ve / veya toplumsal cinsiyet açısından haklı mı? (Not: Bu insan ve hayvan denekleri ve biyolojik sistemler ile ilgilidir, bütün organizmalar ile ilgili değildir)
- ✓ Çalışmanızda önerilen veri toplama yöntemi cinsiyet ve / veya toplumsal cinsiyet araştırması için uygun mu?
- ✓ Analitik yaklaşımınız toplumsal cinsiyet ve / veya cinsiyet temelli faktörleri yakalamak/tespit etmek için yeterince uygun ve titiz mi?

Etik

- ✓ Çalışma tasarımınız toplumsal cinsiyet ve / veya cinsiyet ile ilgili özel öneme sahip olabilecek etik konuları açıklıyor mu? (örneğin, hamile kadınların klinik araştırmalara dahil edilmesi)

Çıkar Çatışması

Yazarların hiçbirinin maddi bir çıkarı bulunmamaktadır. Yazarların tümü İngiltere’de tescilli bir sivil toplum kuruluşu olan Avrupa Bilim Editörleri Birliği’nin Toplumsal Cinsiyet Politikası Komitesi’nin gönüllü üyeleridir.

Yazar katkıları

SAGER yönergeleri ve makale fikri SH’nindi, makalenin bölümlerini yazdı ve makalede açıklanan çalışmanın planlanmasını, yürütülmesini ve raporlanmasını organize etti. TFB makalenin taslağını hazırladı ve sorumlu yazar olarak görev aldı. PDC ve MC, SAGER yönergelerinin üretilmesini sağlayan tartışmalara katıldı ve makalenin bölümlerini yazmaya ve revize etmeye devam etti. ST, SAGER yönergelerinin üretilmesini sağlayan tartışmalara katıldı ve tablo ve referanslar da dahil olmak üzere makalenin yazılmış ve revize edilmiş bölümlerine katkıda bulundu. Tüm yazarlar nihai makaleyi okudu ve onayladı. SH ve TFB, garantör olarak genel içerikten sorumludur.

Teşekkür

SAGER yönergeleri, EASE Toplumsal Cinsiyet Politikası Komitesi (GPC) tarafından sürdürülen ortak çabaların sonucudur (lütfen komite üyeleri listesi için EASE web sayfasına bakınız). Yazarlar özellikle Joan Marsh, Ines Steffens ve Paul Osborn'a makaleyi eleştirel bir şekilde okudukları ve bu makalenin çeşitli taslakları hakkında değerli yorumlarda buldukları için özellikle teşekkür etmek istemektedir. Yazarlar komite çalışmalarına ve SAGER kılavuzlarının geliştirilmesine yol açan sürece önemli katkılarda bulunan eski EASE GPC üyeleri Carina Sorensen, Joy Johnson, Meridith Sones’a şükranlarını sunar. EASE GPC ayrıca istişare sürecinde uzman tavsiyesi sunan aşağıdaki kişilere de teşekkür etmek ister: Enrico Alleva, Gustav Amberg, Magda Luz Atrián-Salazar, Vivienne Bachelet, Virginia Barbour, Janine Clayton, Sharon Bloom, Gillian Einstein, Helen Herman, Roderick Hunt, Astrid James, Ineke Klinge, Cameron Neylon, Elizabeth Pollitzer, Marta Rondon ve Londa Schiebinger.

Yazar Detayları

1. EASE Toplumsal Cinsiyet Politikası Komitesi / Üreme Sağlığı İşleri Londra, İngiltere.
2. Halk Hekimliği Anabilim Dalı, Connecticut Üniversitesi Tıp Fakültesi, Farmington, CT 06030-6325, ABD.
3. Ulusal Sağlık Enstitüsü, Roma, İtalya.
4. Cochrane Editor Birimi, Londra, İngiltere.
5. Uluslararası AIDS Dergisi, Cenevre, İsviçre.

Kaynakça

1. Coen S, Banister E, editors. What a difference sex and gender make: a gender, sex and health research casebook. Ottawa, Canada: Canadian Institutes of Health Research; 2012.
2. Hoffman DE, Tarzian AJ. The girl who cried pain: a bias against women in the treatment of pain. *J Law Med Ethics*. 2001;29:13–27.
3. Institute of Medicine (IOM). Sex-specific reporting of scientific research: a workshop summary. Washington, DC: The National Academies Press; 2012.
4. Geller SE, Koch A, Pellettieri B, Carnes M. Inclusion, analysis, and reporting of sex and race/ethnicity in clinical trials: have we made progress? *J Womens Health*. 2011;20:315–20.
5. Leopold SS, Beadling L, Dobbs MB, et al. Fairness to all: gender and sex in scientific reporting. *Clin Orthop Relat Res*. 2014;472:391–2.
6. Clayton JA, Collins FS. Policy: NIH to balance sex in cell and animal studies. *Nature*. 2014;15(509):282–3.
7. Kim ESH, Menon V. Status of women in cardiovascular clinical trials. *Arterioscler Thromb Vasc Biol*. 2009;29:279–83.
8. Johnson JL, Greaves L, Repta R. Better science with sex and gender: facilitating the use of a sex and gender-based analysis in health research. *Int J Equity Health*. 2009;8:14.
9. Greenspan JD, Craft RM, LeResche L, et al. Studying sex and gender differences in pain and analgesia: a consensus report. *Pain*. 2007;132:S26–45.

10. U.S. Government Accountability Office, GAO-01-286R. Drug safety: Most drugs withdrawn in recent years had greater health risks for women, 2001. [Internet]. Available at: <http://www.gao.gov/products/GAO-01-286R>.
11. Food and Drug Administration. Risk of next-morning impairment after use of insomnia drugs; FDA requires lower recommended doses for certain drugs containing zolpidem (Ambien, Ambien CR, Edluar, and Zolpimist), FDA Drug Safety Communication, 2013. [Internet]. Available at: <http://www.fda.gov/Drugs/DrugSafety/ucm334033.htm>.
12. Linder A, Schick S, Hell W, et al. ADSEAT–Adaptive seat to reduce neck injuries for female and male occupants. *Accid Anal Prev*. 2013;60:334–43.
13. Jakobsson L, Norin H, Svensson MY. Parameters influencing AIS 1 neck injury outcome in frontal impacts. *Traffic Inj Prev*. 2004;5:156–63.
14. Zarin DA, Tse T, Ide NC. Trial registration at ClinicalTrials.gov between May and October 2005. *N Engl J Med*. 2005;353:2779–87.
15. Panic N, Leoncini E, de Belvis G, Ricciardi W, Boccia S. Evaluation of the endorsement of the preferred reporting items for systematic reviews and meta-analysis (PRISMA) statement on the quality of published systematic review and meta-analyses. *PLoS One*. 2013;8:e83138.
16. Schulz KF, Altman DG, Moher D, for the CONSORT Group. CONSORT 2010 statement: updated guidelines for reporting parallel group randomised trials. *Ann Int Med*. 2010;152:726–32.
17. Plint AC, Moher D, Morrison A, et al. Does the CONSORT checklist improve the quality of reports of randomised controlled trials? A systematic review. *Med J Aust*. 2006;185:263–67.
18. Kilkeny C, Browne WJ, Cuthill IC, Emerson M, Altman DG. Improving bioscience research reporting: the ARRIVE guidelines for reporting animal research. *PLoS Biol*. 2010;8:e1000412.
19. International Committee of Medical Journal Editors. Recommendations for the conduct, reporting, editing, and publication of scholarly work in medical journals, updated December 2014. [Internet]. Available at: www.icmje.org/icmje-recommendations.pdf.

20. No authors listed. Taking sex into account in medicine. *Lancet*. 2011; 378: 1826.
21. Doull M, Runnels VE, Tudiver S, Boscoe M. Appraising the evidence: applying sex- and gender-based analysis (SGBA) to Cochrane systematic reviews on cardiovascular diseases. *J Womens Health (Larchmt)*. 2010;19:997–1003.
22. Doull M, Welch V, Puil L, et al. Development and evaluation of ‘Briefing Notes’ as a novel knowledge translation tool to aid the implementation of sex/gender analysis in systematic reviews: a pilot study. *PLoS One*. 2014;9:e110786.
23. Nowatzki N, Grant KR. Sex is not enough: the need for gender-based analysis in health research. *Health Care Women Int*. 2011;32:263–77.
24. Canadian Institutes of Health Research. Gender, sex and health research guide: a tool for CIHR applicants, 2014. [Internet]. Available at: <http://www.cihr-irsc.gc.ca/e/32019.html>.
25. NIH policy and guidelines on the inclusion of women and minorities as subjects in clinical research—amended, 2001. [Internet]. Available at: http://grants.nih.gov/grants/funding/women_min/women_min.htm.
26. Nieuwenhoven L, Klinge I. Scientific excellence in applying sex- and gendersensitive methods in biomedical and health research. *J Womens Health (Larchmt)*. 2010;19:313–21.
27. Nature’s sexism. *Nature* [Internet]. 2012;491(7425):495–495. Available from: <http://www.nature.com/doi/10.1038/491495a>.
28. Gendered Innovations in Science, Health & Medicine, Engineering, and Environment. Sex and gender analysis checklists, 2014. [Internet]. Available at: <http://genderedinnovations.stanford.edu/researchers.html>.

**KIRŞEHİR YÖRESİ EL ÖRGÜSÜ ÇORAPLARI: GÜNÜMÜZ
ÖRNEKLERİ¹**

KIRŞEHİR REGION HAND-KNITTED SOCK: SAMPLES TODAY

Hande KILIÇARSLAN*, Filiz N. ÖLMEZ**, Sema ETİKAN***

Geliş Tarihi: 01.08.2018
(Received)

Kabul Tarihi: 02.04.2019
(Accepted)

ÖZ: Tarihi M.Ö. 8. yy kadar dayanan çorap örücülüğünün geleneksel el sanatları içerisinde önemli bir yeri bulunmaktadır. El örgüsü çoraplar yöresel giyimin en önemli öğelerinden biridir. Bir giysi olarak çorap insanları dış etkenlerden korumak, giyim unsurlarını tamamlamak ve süslemek amacıyla kullanılmaktadır. Çorap örücülüğü Anadolu'da yaygın el sanatlarından biridir. Örülen çoraplar yöreden yöreye farklılıklar göstermekte, üzerindeki motifleri, örgü tekniği, kullanım amacı, renk ve desen özellikleri ile o yörenin kültürel yapısını içerisinde barındırmaktadır. Ayrıca, halk kültüründe evlenme adetlerinde çeyiz olarak yer alan çorap, Kırşehir iline bağlı bazı yerleşim yerlerinde halen örülerek, giyilerek, hediye edilerek varlığını sürdürmektedir. Kırşehir'de günümüzde geleneksel yöntemlerle örülen çoraplar araştırma kapsamında incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı Kırşehir yöresinde köklü bir geçmişi olan el örgüsü çorapların günümüzdeki durumunu belirlemektir. Bu amaçla örücülükle uğraşan yerleşimlerde bu işi yaptığı bilinen kişilerin çorap örnekleri derlenmiştir. Yörede karşılaşılan çoraplardan on örnek incelenmiştir. Konuyla ilgili literatür bilgileri, örneklerin fotoğrafları, karşılıklı görüşme yöntemiyle elde edilen veriler çalışmanın materyalini oluşturmuştur. Alan araştırması kapsamında tespit edilen örnekler üzerinden yapılan incelemede, kullanılan malzeme, teknik, renk, motif, form ve biçimsel özellikler belirlenmiş ve fotoğraflarla belgelenmiştir. İncelenen örneklerin yün gereç, beş şişten oluşan araç, çeşitli örgü modelleri, düz, ters, lastik örgü gibi örme teknikleri ile örüldüğü belirlenmiştir. Çoraplar çeyizlerde bulunmakta, günlük yaşamda giyilmekte ve çok süslü örnekleri dekoratif eşya veya hediyelik eşya olarak kullanılmaktadır. Yörede çorap örücülüğünün azaldığı, yok olmaya başladığı gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel, Halk Kültürü, Çorap, Kırşehir

ABSTRACT: History BC Sock knitting dates back to the 8th century has an important place in traditional handicrafts. Hand-knitted socks are one of the most important elements of local clothing. As a garment, socks are used to protect people from external influences,

¹ Bu çalışma, III. Uluslararası Akdeniz'de Güzel Sanatlar Sempozyumu ve Kültür Sanat Çalıştayı'nda sunulan "Kırşehir İline Bağlı Bazı Yerleşim Yerlerinde Bulunan El Örgüsü Çorap Örnekleri" adlı bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

* Doç., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, handearslan@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9332-4730.

** ** Prof. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, filnurol@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2764-4514.

*** Prof. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, etikansema@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5347-200X.

to complement and decorate clothing. Sock knitting is one of the common handicrafts in Anatolia. Knitted socks show differences from region to region and include the motifs, knitting technique, purpose of use, color and pattern characteristics and cultural structure of that region. In addition, socks which take place as a dowry in the marriages of folk culture still exist in some settlements of Kırşehir province by being knitted, worn and gifted. The socks which are knitted with traditional methods in Kırşehir are examined in the scope of the research. The aim of this study is to determine the current situation of hand knitted socks with a long history in the Kırşehir region. For this purpose, socks samples of people who are known to do this work in the settlements where knitting work was compiled. Ten samples of socks encountered in the region were examined. The literature information about the subject, the photographs of the samples and the data obtained through the interview method were the material of the study. The material, technique, color, motif, form and formal characteristics were determined and documented with photographs in the examination conducted on the samples determined within the scope of the field research. It was determined that the samples were knitted with knitting techniques such as wool tools, five-knot tool, various knitting models, flat, reverse and rubber knitting. Socks are found in dowry, worn in daily life and very ornamented examples are used as decorative goods or souvenirs. It was observed that socks knitting decreased and began to disappear in the region.

Key Words: Traditional, Folk Culture, Socks, Kırşehir

1.GİRİŞ

Asıl işi çiftçilik olan, geçimini tarımdan sağlayan insanların boş zamanlarını değerlendirmeleri, elde ettikleri hammaddeleri ürüne dönüştürmeleri ve bu ürünlerden bir gelir elde etmeleri köy el sanatları olarak tanımlanmaktadır. Hayatının çoğunu tarlada geçiren köy insanı hayvanlarından elde ettiği hammaddeyi bir ürüne dönüştürerek hem kendi ihtiyacını karşılamış, hem de belli bir bedel karşılığı satarak maddi kazanca dönüştürmüştür. Arlı (1990)'ya göre el sanatları hammadde olarak 7 grup altında toplanmıştır. Bu gruplar; hammadde olarak lif, ağaç, taş, toprak, maden, deri ve hayvansal atıklar ile ince dallar, saplar ve ağaç şeritleri işleyen el sanatlarıdır. Hammadde olarak lif işleyen el sanatları ile pamuk, keten, kenevir, yün, tiftik, keçi kılı, ipek gibi doğal liflerden yararlanılarak birçok kullanım eşyası üretilmektedir. Bu amaçla keçe, mekikli ve kirkitli dokuma, kolan dokuma, oya, işleme ve örgü gibi ayrı teknikler kullanılmaktadır. Bere, hırka, eldiven gibi günlük kullanım eşyaları örgü tekniği ile üretilmekte, Anadolu'nun geleneksel çorap örücülüğü de bu grupta yer almaktadır (Akpınarlı 1997: 157, Arlı 1990: 2,18, Özbel 1976: 3).

Çevresel faktörler, gelenek, görenekler, töreler, toplumsal değer yargıları ve yaşam biçimi gibi kavramlar giyim kuşamı biçimlendiren kültürel öğeler olmuştur. Zaman içerisinde giyim sadece örtünmek ve korunmak amacından çıkıp, kültürel açıdan kimlik kazanmaya başlamıştır. Üretiminde kullanılan malzeme ve teknik

yöresel ve kültürel açıdan farklılar göstermiştir. Günlük ve özel günlerde giyilen giyim kuşam olarak da ayrılmıştır. Geleneksel giyim kuşam öğelerinden biri olan çorap da koruma amaçlı ortaya çıkmasına karşın, gelişim sürecinde kültürel bir olguya dönüşmüştür (Artun 2011: 383).

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlükte örgü, *tığ, şiş veya özel makineyle ilmeklerin yan yana getirilmesiyle örülerek yapılmış şey*; çorap ise, *pamuk, yün gibi gereçlerle örülen, ayağa giyilen giyecek*, olarak tanımlanmaktadır (<http://www.tdk.gov.tr>). Ayrıca örgü; elde kullanılan şiş, tığ gibi basit aletlerle ya tek ipliğin kendi üzerinde bükülüp, kıvrılarak çeşitli ilmeklerle tutturulması ya da düğümlendirilmesidir (Akt Barışta 1998: 141). Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğünde ise çorap; *el örgüsü veya makine örgüsü olan ayağa giyilen örme şey* olarak tanımlanmaktadır (Koçu 1967: 78).

Çeşitli renk ve motiflerle süslenen çoraplar genellikle yün ve tiftikten örülmektedir (Artun 2011:390, Edt: Oğuz 2008: 147). Daha çok kırsal bölgelerde veya soğuk ortamlarda giyilen el örgüsü çoraplar; iki ya da beş şişle örülme, renk, motif, desen ve iplik olarak her yöreye göre farklılık göstermektedir. Ayrıca kişinin statüsüne göre çorap örülmektedir. Örneğin genç kız, yeni gelin ve damadın çorapları diğer çoraplara göre daha süslemeli olmaktadır. Orta yaş grubunun çorap süslemesi çok sadedir ya da tek renktir (Edt: Oğuz 2008: 147).

Anadolu'da çorapları sadece kadınlar örmez, bazı yörelerde erkeklerin de çorap ördüğü bilinmektedir. Örneğin Bursa'nın Karacabey ilçesine bağlı Yenikaraağaç köyünde, atalarından öğrendikleri geleneği yıllardır yaşatan köyün erkekleri beş şişle çorap örücülüğü yapmaktadır. Ülkemizde her yörenin motif, renk ve malzeme bakımından kendine özgü çorapları bulunmaktadır. Düz renk çoraplarda motif, örgü teknikleriyle meydana gelmektedir. Bu tip çoraplarda farklı örgü teknikleriyle çorap kenarında ve düzeyinde serpm motifler oluşturulmaktadır. Serpm motifler yöresel olarak; bademli, abanî, muşaba, çengel, baklava, tarak gibi isimler almaktadır (Güler vd., 2010: 56,63, Oğuz 2004: 538-539). El örgüsü çoraplarda yer alan bu motifler nazara karşı koruyucu olması, hamile kadının doğumunun kolay geçmesi ve hastalıkların iyileşmesi gibi dilek ve inanışların gerçekleşmesi amacıyla da kullanılmaktadır. Ayrıca sahip olduğu kültürün ve toplumun özelliklerini, kişilerin sosyal statülerini ayırt etmeyi, yani sosyal ve medeni durumları da anlatmaktadır (Doğruol 1995: 20, Özbel 1976: 3).

Çoraplar; Ak, kara, alaca, kınalı, tüylü ve nakışlı olmak üzere renk, motif ve malzeme özellikleri bakımından 6 gruba ayrılmaktadır (Özbel 1976: 3). Ayrıca çoraplar giyildikleri yere göre de kısa konçlu, uzun konçlu, ajurlu, düz renkli, bagetli-desenli, dağcı çorabı, futbolcu çorabı ve hasta varis çorabı olarak da sınıflandırılmaktadır (Koçu 1967: 79).

Anadolu giyim kültüründe önemli bir yeri olan çoraplar ve çorap örücülüğü, Kırşehir ili ve çevresinde de geçmişten günümüze yaşayan bir el sanatıdır. Coğrafi koşulların kırsal ve özellikle de kış aylarında hava şartlarının sert ve soğuk olması, yöresel giyimde el örgüsü yün çorap kültürünün yerleşmesine neden olmuştur.

Kırşehir; İç Anadolu Bölgesi'nin 13 ilinden biridir. Orta Kızılırmak çevresindedir. Ankara, Kırıkkale, Nevşehir, Aksaray en yakın komşu illerdir. 12. ve 15. yy Anadolu'nun kültür ve sanat merkezi olan şehir, Ahilik kültürünün de temel merkezi olmuştur (Anonim 2006:9,11, Seçilmiş ve Atılğan thrs:13).

Bu araştırmada Kırşehir merkez ve ilçelerinde bulunan el örgüsü çoraplar renk, motif, desen ve malzeme bakımından incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı günümüzde yörede kullanıldığı gözlemlenen el örgüsü çorapların yöresel özelliklerini tespit etmek, literatür açısından belgelenmesini sağlamak ve bazı teknik özelliklerini belirlemektir.

Bu amaçla araştırma kapsamına 10 adet farklı çorap örneği incelenmiştir. Konu ile ilgili literatür bilgisi taranmıştır. Bunun yanı sıra alan araştırması yapılarak kaynak kişilerle karşılıklı görüşme yöntemi ile bilgiler alınarak, yöreye ait çorap örnekleri fotoğraflanmış ve çorap üzerinde yer alan motif bilgileri elde edilmiştir. Uygun olan çorap örneklerinin çizimi yapılmıştır.

2. KIRŞEHİR'DE BULUNAN EL ÖRGÜSÜ ÇORAPLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Giyim elemanlarından biri olan çoraplar; Kırşehir ve çevresinde geçmişten günümüze değin örülmüştür. Kışın sert iklim koşulları nedeniyle ve geleneksel çeyiz kültürünün devamlılığı için günümüzde yapılmaya devam etmektedir. Yörede çorap örücülüğünde beş şiş ve yörenin coğrafi konumu, sert iklim koşulları nedeniyle esas gereç olarak yün malzeme tercih edilmektedir. Çorap örücülüğünde yörede düz, ters ve lastik örgü teknikleri kullanılmaktadır. Yörede düz örgü tekniği "hasır örgü" olarak tanımlanmaktadır. Lastik, gövde (konç), topuk, ayak-taban ve burun olmak üzere çorabı oluşturan kısımlar beş bölümde incelenmektedir. Kırşehir çorap örnekleri renk ve desen özelliklerine göre sınıflandırılarak incelenmiştir. Tek veya iki renkli - örgü modeli ile iki renkli-motiflerle ve çok renkli motiflerle desenlendirilmiş olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Yörede erkeklerin ve kadınların giydikleri çoraplar farklılık göstermektedir. Erkekler; ilk iki grupta kadınlar ise üçüncü grupta çoraplarını giymişlerdir. Ayrıca yörede giyim elemanının kullanılma biçimine göre çoraplar uzun ve kısa konçlu olarak örülmektedir. Kısa olanlara yörede "boğazlı patik" denilmektedir.

Kaynak: Pakize Köksal, Boztepe, Kırşehir (Hande Kılıçarslan Arşivinden 2016)

3. KIRŞEHİR EL ÖRGÜSÜ ÇORAPLARININ GÜNÜMÜZDEKİ ÖRNEKLERİ

El örgüsü çorapların günümüzdeki örnekleri malzeme, teknik, form, biçim, desen ve süsleme özelliklerine göre incelenmiştir.

Bulunan ilk örnek, Şekil 2a, b, ve c'de görülen yörede sulu çorap olarak adlandırılan uzun çorap örneğidir.

Şekil 2: a. Sulu çorap, b. Boğaz, burun ve topuğundan ayrıntı ve c. Vektörel çizimi

Kaynak: Güler Temur, Nasuhdede mah., Kırşehir (Hande Kılıçarslan Arşivinden 2016)

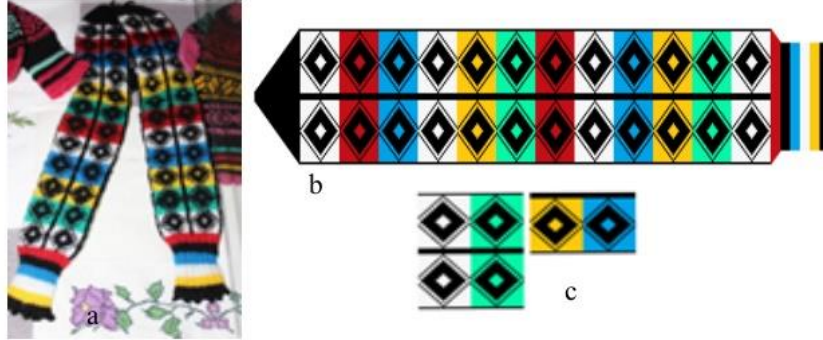
Şekil 3: a. Suyolu motifi (çiçekli), b. Suyolu motifi farklı varyantı

Şekil 2 a, b, ve c’de görülen çorap Kırşehir Merkez’de Nasuhdede mahallesinde oturan Güler Temur’a aittir. Çorap, siyah ve beyaz olmak üzere iki renk, yün iplikle, ters, düz ve lastik örgü teknikleriyle örülmüştür. Çorapta burun, topuk, taban, konç ve başlık kısımları bulunmaktadır. Bu örnek sivri burunlu, uzun konçlu, kısa lastikli bir forma sahiptir ve iki renkli - motiflerle desenlendirilmiş çoraplar grubuna girmektedir. Çorabın, koncu, tabanı ve başlığı desenlidir. Çorabın burun kısmı siyah düz renk olup, taban kısmında suyolu motifi (çiçekli) (Şekil 3a) motifi yer almaktadır. Topuk kısmı düz beyaz renk iplikle ters örgüyle örülmüştür. Çorabın bilekten sonraki konç kısmında, çengel motiflerinin artarda sıralanmasıyla çengelli suyolu motifi (Şekil 3b) ve karanfil motiflerinin sıralanmasıyla çiçekli suyolu motifi (Şekil 3a) kullanılmıştır. Bir siyah bir beyaz kalın çizgilerle süslenerek örülmüş başlık kısmı da lastik örgü tekniğiyle örülmüştür.

Bulunan ikinci örnek Şekil 4 a ve b’de görülen uzun çorap örneğidir.

Şekil 4: a. Uzun çorap, b. Vektörel çizimi ve c. Göz motifi

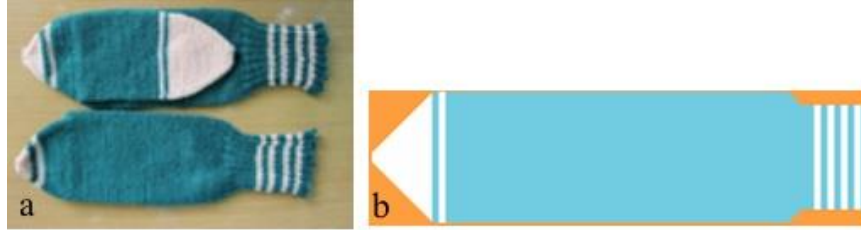
Kaynak: Zeki TEKİN, Boztepe Halk Eğitim Merkezi Arşivinden, Kırşehir (Hande Kılıçarslan 2016)

Şekil 4 a ve b’de görülen çorap Boztepe ilçesi Halk Eğitim Merkezi sergileme alanında teşhir edilen, kursiyerler tarafından örülmüş bir örnektir. Çorap, siyah, beyaz, kırmızı, mavi, sarı ve yeşil olmak üzere 5 renk, yün iplikle, ters, düz ve lastik örgü teknikleriyle örülmüştür. Çorapta burun, topuk, taban, konç ve başlık kısımları bulunmaktadır. Bu örnek sivri burunlu, uzun konçlu, uzun lastikli bir forma sahiptir ve çok renkli - motiflerle desenlendirilmiş çoraplar grubuna girmektedir. Çorabın, koncu, tabanı ve başlığı desenlidir. Çorabın burun kısmı siyah düz renk olup ters örgüyle örülmüştür. Topuk kısmı düz siyah renk iplikle ters örgüyle

örülmüştür. Taban kısmından itibaren başlayan motifler başlık kısmına kadar devam etmektedir. Bu motifler farklı renklerde şeritler üzerine yerleştirilmiş ve düz örgü tekniği ile örülmüş eşkenar dörtgen şeklinde “göz” motifleridir (Şekil 4c). Çorabın başlığı ise taban ve konç kısımlarında kullanılan renklerin ince çizgiler halinde dizilimiyle süslenmiş ve lastik örgü tekniğiyle örülmüştür.

Bulunan üçüncü örnek, Şekil 5a ve b’de görülen kısa çorap örneğidir.

Şekil 5: a. Kısa çorap, boğaz, burun ve topuğundan ayrıntı ve b. Vektörel çizimi

Kaynak: Güler Temur, Nasuhdede mah., Kırşehir (Hande Kılıçarslan Arşivinden 2016)

Şekil 5 a ve b’de görülen çorap Kırşehir Merkez’de Nasuhdede mahallesinde oturan Güler Temur’a aittir. Çorap, yeşil ve beyaz olmak üzere iki renk, yün iplikle, düz ve lastik örgü teknikleriyle örülmüştür. Çorapta burun, topuk, taban, konç ve başlık kısımları bulunmaktadır. Bu örnek sivri burunlu, kısa konçlu, kısa lastikli bir forma sahiptir ve iki renkli - örgü modeliyle desenlendirilmiş çoraplar grubuna girmektedir. Çorabın burun ve topuk kısmı beyaz düz renk olup, taban ve koncu yeşil renkle düz örgü tekniği ile örülmüştür. Çorabın başlık kısmı da bir yeşil bir beyaz kalın çizgilerle süslenerek, lastik örgü tekniğiyle örülmüştür (Şekil 5 a, b).

Bulunan dördüncü örnek, Şekil 6a, b, ve c’de görülen yörede bademli çorap olarak adlandırılan kısa çorap örneğidir.

Şekil 6 a, b, ve c’de görülen kısa çorap Kırşehir Merkez’de Nasuhdede mahallesinde oturan Güler Temur’a aittir. Çorap, pembe olmak üzere tek renk, yün iplikle, badem adlı örgü, ters, düz ve lastik örgü teknikleriyle örülmüştür. Çorapta burun, topuk, taban, konç ve başlık kısımları bulunmaktadır. Bu örnek sivri burunlu, kısa konçlu, kısa lastikli bir forma sahiptir ve tek renkli - örgü modeliyle desenlendirilmiş çoraplar grubuna girmektedir. Çorabın, koncu, tabanı ve başlığı desenlidir. Konç ve taban kısmı yörede badem olarak adlandırılan örgü modeliyle oluşturulmuş motif yer almaktadır (Şekil 6c). Topuk kısmı ters örgü, başlık kısmı ise

lastik örgü tekniğiyle örülmüştür. Yörede bu tip kısa çoraplar, yarım patik olarak adlandırılmakta ve genç kızların günlük giyim elemanlarında kullanmaları için yapılmaktadır.

Şekil 6: a. Bademli çorap, b. Boğaz, burun ve topuğundan ayrıntı ve c. Vektörel çizimi

Kaynak: Güler Temur, Nasuhdede mah., Kırşehir (Hande Kılıçarslan Arşivinden 2016)

Bulunan beşinci örnek, Şekil 7a, b, ve c'de görülen yörede burgulu çorap olarak adlandırılan kısa çorap örneğidir.

Şekil 7: a. Burgulu çorap, b. Boğaz ve topuktan ayrıntı, c. Burgu adlı örgü modeli

Kaynak: Güler Temur, Nasuhdede mah., Kırşehir (Hande Kılıçarslan Arşivinden 2016)

Şekil 7 a, b, ve c'de görülen çorap Kırşehir Merkez'de Nasuhdede mahallesinde oturan Güler Temur'a aittir. Çorap, mavi olmak üzere tek renk, yün iplikle, burgu adlı örgü, ters, düz ve lastik örgü teknikleriyle örülmüştür. Çorapta burun, topuk, taban, konç ve başlık kısımları bulunmaktadır. Bu örnek yuvarlak burunlu, kısa konçlu, kısa lastikli bir forma sahiptir ve tek renkli - örgü modeliyle desenlendirilmiş çoraplar grubuna girmektedir. Çorabın, koncu, tabanı ve başlığı desenlidir. Çorabın konç ve taban kısmı burgu adlı örgü modeli ve düz örgü tekniğiyle (Şekil 7c), burun ve topuk kısmı ters örgü tekniğiyle, başlık kısmı ise lastik örgü

teknikleriyle örülmüştür. Yörede bu tip kısa çorapları, genç erkekler günlük giyim elemanı olarak kullanmaktadırlar.

Bulunan altıncı örnek, Şekil 8a, b, ve c'de görülen yörede boğazlı patik olarak adlandırılan kısa çorap örneğidir.

Şekil 8: a. Boğazlı patik, b. Boğaz ve topuktan ayrıntı, c. Örgü modeli

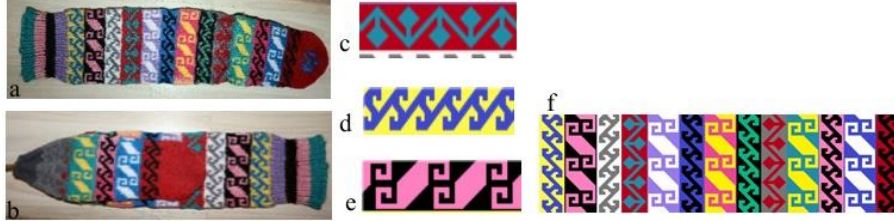
Kaynak: Güler Temur, Nasuhdede mah., Kırşehir (Hande Kılıçarslan Arşivinden 2016)

Şekil 8 a, b, ve c'de görülen çorap Kırşehir Merkez'de Nasuhdede mahallesinde oturan Güler Temur'a aittir. Çorap, beyaz ve kahve renk olmak üzere iki renk, yün iplikle, burgu adlı örgü modeli, ters, düz ve lastik örgü teknikleriyle örülmüştür. Çorapta burun, topuk, taban, konç ve başlık kısımları bulunmaktadır. Bu örnek yuvarlak burunlu, kısa konçlu, kısa lastikli bir forma sahiptir ve iki renkli - örgü modeliyle desenlendirilmiş çoraplar grubuna girmektedir. Çorabın, koncu, tabanı ve başlığı desenlidir. Çorabın konç ve taban kısmı kahve düz renk olup, burgu adlı örgü modeli ve düz örgü tekniği ile örülmüştür (Şekil 8c). Burun ve topuk kısmı beyaz düz renk olup, ters örgü tekniği ile örülmüştür. Başlık kısmı ise beyaz düz renk ve lastik örgü tekniği ile örgü tamamlanmıştır. Yörede bu tip kısa çorapları, orta yaş grubu erkekler günlük giyim elemanı olarak kullanmaktadırlar.

Bulunan yedinci örnek, Şekil 9a, b, ve f'de görülen yörede nişan çorabı olarak adlandırılan uzun çorap örneğidir.

Şekil 9: a. Motifli uzun çorap, b. Boğaz, burun ve topuğundan ayrıntı ve c. Suyolu motifi, d: Kırkbudak motifi, e: Akıtma motifi, f. Vektörel çizimi

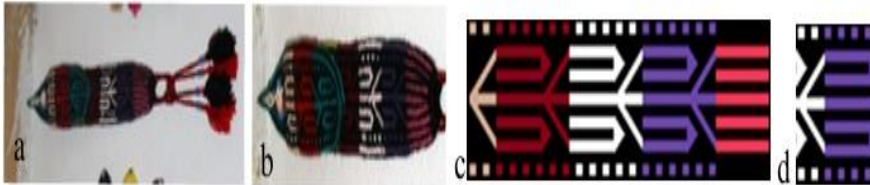

Kaynak: Esm'e Özdemir, Kırşehir (Hande Kılıçarslan 2018)

Şekil 9 a, b, ve f'de görülen çorap Kırşehir Merkez'de oturan Esm'e Özdemir'e aittir. Çorap, gri, kırmızı, yeşil, mavi, beyaz, sarı, pembe ve siyah olmak üzere çok renkli, yün iplikle, ters, düz ve lastik örgü teknikleriyle örülmüştür. Çorapta burun, topuk, taban, konç ve başlık kısımları bulunmaktadır. Bu örnek yuvarlak burunlu, uzun konçlu, kısa lastikli bir forma sahiptir ve çok renkli - motiflerle desenlendirilmiş çoraplar grubuna girmektedir. Çorabın, koncu, tabanı ve başlığı desenlidir. Çorabın burun kısmı kırmızı düz renk olup, taban kısmından başlık kısmına kadar kalın ve renkli çubuklar şeklinde örülmüştür ve her bir çubukların üstünde farklı motifler yer almaktadır. Çorabın taban kısmından itibaren başlık kısmına kadar kırkbudak motifi (Şekil 9d) ve akıtma motifleri (Şekil 9e) bulunmaktadır. Topuk kısmı gri ve yeşil renklerin kalın şerit şeklinde örülmesiyle oluşturulmuştur. Çorabın bilekten sonraki konç kısmında suyolu motifi (Şekil 9c) kullanılmıştır. Farklı renklerin ince şeritler halinde lastik örgü tekniği ile örülmesiyle başlık kısmı oluşturulmuştur.

Bulunan ikinci örnek, Şekil 10a, b, ve c'de görülen yörede püsküllü çorap olarak adlandırılan uzun çorap örneğidir.

Şekil 10: a. Püsküllü çorap, b. Boğaz, burun ve topuğundan ayrıntı, c. Vektörel çizimi, d. Başak motifi

Kaynak: Fatma Akıntı, Aydoğmuş, Mucur, Kırşehir (Hande Kılıçarslan 2017)

Şekil 10 a, b, ve c’de görülen çorap Mucur ilçesi Aydoğmuş köyünde oturan Fatma Akıntı’ya aittir. Çorap siyah, mor, pembe, kırmızı, turuncu ve beyaz olmak üzere çok renkli, yün iplikle, ters, düz ve lastik örgü teknikleriyle örülmüştür. Çorapta burun, topuk, taban, konç ve başlık kısımları bulunmaktadır. Bu örnek yuvarlak burunlu, uzun konçlu, kısa lastikli bir forma sahiptir ve çok renkli - motiflerle desenlendirilmiş çoraplar grubuna girmektedir. Çorabın, burnu, koncu, tabanı ve başlığı desenlidir. Çorabın burun kısmından başlık kısmına kadar kalın ve renkli çubuklar şeklinde ve siyah renk üzerine başak motifinin (Şekil 10d) farklı renklerde sıralanmasıyla düz örgü tekniği ile örülmüştür. Başlık kısmı ise lastik örgü tekniği ile boyuna çubuklarla tamamlanmıştır. Yörede bu çorap giyim elemanı olarak değil, üzeri süslenecek bir tür nazarlık veya duvar süsü olarak kullanılmaktadır.

Bulunan dokuzuncu örnek, Şekil 11a ve b’de görülen yörede püsküllü çorap olarak adlandırılan uzun çorap örneğidir.

Şekil 11: a. Püsküllü çorap, b. Boğaz, burun ve topuğundan ayrıntı, c. Suyolu (çengel) motifi

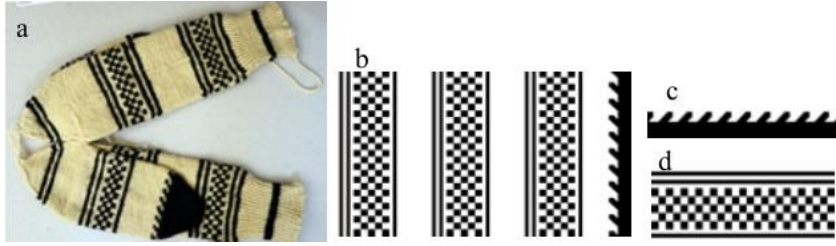
Kaynak: Fatma Akıntı, Aydoğmuş, Mucur, Kırşehir (Hande Kılıçarslan 2017)

Şekil 11 a, b ve c’de görülen uzun çorap Mucur ilçesi Aydoğmuş köyünde oturan Fatma Akıntı’ya aittir. Çorap, siyah, yeşil, kırmızı, pembe, sarı, turkuaz ve beyaz olmak üzere çok renk ile, yün iplikle, ters, düz ve lastik örgü teknikleriyle örülmüştür. Çorapta burun, topuk, taban, konç ve başlık kısımları bulunmaktadır. Bu örnek sivri burunlu, uzun konçlu, kısa lastikli bir forma sahiptir ve çok renkli - motiflerle desenlendirilmiş çoraplar grubuna girmektedir. Çorabın, burnu, koncu, tabanı ve başlığı desenlidir. Çorabın burun kısmı pembe ince şeritler şeklinde örülmüş siyah düz renk ile tamamlanmış ve ön tarafa göz motifi kullanılmıştır (Şekil 11 b). Taban kısmı kalın şeritler şeklinde yeşil ve pembe renklerle su yolu (çengel) motifi’nin uygulanmasıyla desenlendirilmiştir (Şekil 11 c). Çorabın konç kısmı yine taban kısmında olduğu gibi kırmızı renk ile su yolu (çengel)

motifi'nin devamı sağlanmıştır. Başlık kısmı ise sarı ve turkuaz renklerinin ince şeritler şeklinde lastik örgü tekniği ile tamamlanmıştır. Topuk kısmında siyah düz renk kullanılmıştır. Yörede bu çorap Şekil 10a'daki gibi duvar süsü olarak kullanılmaktadır.

Bulunan onuncu örnek, Şekil 12a ve b'de görülen uzun çorap örneğidir.

Şekil 12: a. Uzun çorap, boğaz, burun ve topuğundan ayrıntı, b. Vektörel çizimi, c. Tırnak motifi, d: Dama deseni

Kaynak: Kuzey Tanrıbuyurdu, Kaman, Kırşehir (Hande Kılıçarslan Arşivinden 2017)

Şekil 12 a ve b'de görülen uzun çorap Kaman ilçesinde oturan Kuzey Tanrıbuyurdu'ya aittir. Çorap, siyah ve bej (ipliğin kendi rengi) olmak üzere iki renk, yün iplikle, ters, düz ve lastik örgü teknikleriyle örülmüştür. Çorapta burun, topuk, taban, konç ve başlık kısımları bulunmaktadır. Bu örnek sivri burunlu, uzun konçlu, kısa lastikli bir forma sahiptir ve iki renkli - motiflerle desenlendirilmiş çoraplar grubuna girmektedir. Çorabın, koncu, tabanı ve başlığı desenlidir. Çorabın burun kısmı siyah düz renk olup, tırnak motifi ile taban kısmına geçiş sağlanmıştır (Şekil 12 c). Topuk kısmı siyah düz renk ipliklerin ince şerit şeklinde iki sıra desenlendirilmesi ve bej düz renk ile ters örgüyle tamamlanmıştır. Çorabın bilekten sonraki konç kısmında, kalın şeritler üzerine dama deseni (Şekil 12 d) kullanılmıştır. Bej düz renk ve siyah kalın çizgilerle süslenerek uygulanmış başlık kısmı da lastik örgü tekniğiyle örülmüştür. Çeyiz çorabı olarak örülen bu uzun çorap hiç kullanılmamış sandıktan çıkarılan bir örnektir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Köy el sanatları ürünlerinden biri olan el örgüsü çoraplar; giyinme ihtiyacını karşılamak, çevresel etkenlerden korunmak olarak örülmeye başlanmıştır. Daha sonraları kültürel öge olarak süslenme ihtiyacı ve medeni hallerin tanımlamaları gibi kavramlarda çoraplarda belirgin hale gelmiştir.

Yörede beş şiş yardımı ile örülen iki çeşit motifli çorap örnekleri görülmektedir. Birincisi örgü tekniği ile elde edilen desen, ikisi ise motiflerle örülen çorap örnekleri yer almaktadır. Kısa ve uzun boyutlu olmak üzere iki çeşit çorap bulunmaktadır. Sulu çorap, yarım patik, bademli ve püsküllü yöresel çorap çeşitleridir. Burgu, bademli, kırkbudak ve akıtma yörede isimlendirilen motiflerdendir.

Yöredeki el örgüsü çorapların tek veya iki renkli - örgü modeli ile desenlendirilmiş, iki renkli - motiflerle desenlendirilmiş ve çok renkli motiflerle desenlendirilmiş olarak üç gruba ayrılabilmesi belirlenmiştir. Erkeklerin giydikleri çoraplar ilk iki gruba, kadınların giydikleri ise üçüncü gruba girmektedir. Ayrıca giyimdeki kullanılma biçimine göre bazı çoraplar uzun konçlu, bazıları kısa konçlu olarak örülmektedir.

Çeyiz kültürüyle her genç kıza verilen çoraplar kültürel olgunun devamlılığını sağlamıştır. Fakat değişen yaşam biçimiyle, günümüzdeki çeyiz geleneğinin giderek yok olması bu el örgüsü çorap kültürünün de yok olmasına neden olmuştur. Geçmişte büyüklerin yaptığı bu çorapları, günümüz gençliğinin örgüyü bile bilmemesi nedeniyle örülemez hale gelmiştir. Makineleşme ve teknolojiye hızlı ilerleme her şeyde olduğu gibi çoraplarda da önemi yok etmiştir.

Bu kültürün devamlılığı ürün kullanımı inovasyonu yöntemleriyle çeşitlendirilerek sürdürülmelidir. Kırşehir yöresi el örgüsü çorapları somut olmayan kültürel miras kapsamında korumaya alınmalıdır. Yöresel kültürlerin devam etmesi Türk kültürümüz ve mirasımızın korunması, gelecek nesillere aktarılması açısından önemlidir. Etnorafya müzelerinde çoraplar için özel seksiyonlar oluşturulmalıdır. Müzelerin koleksiyonunu geliştirmek ve zenginleştirmek için başta eski eserlerin ilk sahibi olan halkı bilinçlendirmek, sonra okullarda eğitimle çocuklarda farkındalık yaratmak gerekmektedir. Geçmişine sahip çıkan, eskinin değerini bilip koruyan, onaran ve muhafaza eden kuşaklar yetiştirmek ancak eğitimle yapılabilecek bir aksiyondur. Kamu kurumlarının yörelerde açabileceği halkbilim

müzeleri bu kültürün ve diğer yöreyi tanıtıcı kültürlerin devamlılığı açısından oldukça önemli olacaktır.

KAYNAKÇA

- Anonim, (2006). *T.C. Kırşehir Valiliği İl Kültür Envanteri*, Kırşehir.
- Akpınarlı, F. (1997). Geleneksel El Örgüsü Çoraplardan Çağdaş Yaklaşımlar. *Türkiye’de El Sanatları Geleneği ve Çağdaş Sanatlar İçindeki Yeri Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, No: 1861, Ankara.
- Arlı, M. (1990). *Köy El Sanatları*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, No:1185, Ankara.
- Artun, E. (2011). *Türk Halkbilimi*, Karahan Kitabevi, 7. Baskı, Adana.
- Barıştı, Ö. (Akt;) (1998). *Türk El Sanatları*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları 2168, ikinci baskı, Ankara.
- Çorap;http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ad0abe3119169.12903921. Erişim Tarihi: 13.04.2018
- Doğruyol, H. (1995). *Ayaş’ta Çorapçılık ve Testicilik*, Özkan Matbaacılık San. Ankara.
- Güler, M. ve ark. (2010). *Hemşin Çamlıhemşin El Örgüsü Çoraplar*, Hazar Reklam Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti., Ankara.
- Koçu, R. E. (1967). *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları 1969 No:1, Birinci Basım, Ankara.
- Oğuz, B. (2004). *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri 4, Dokuma ve Giyim Teknikleri*, Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Oğuz, Ö. (Edt) (2008). *Türkiye’nin Somut Olmayan Kültürel Mirası*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3158, 1.Baskı, Ankara.
- Örgü;http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ad0ac2f7ca1c6.88983408. Erişim Tarihi: 13.04.2018
- Özbel, K. (1976). *Türk Köylü Çorapları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Sanat Dizisi 25, Birinci Baskı, İstanbul.
- Seçilmiş, G. ve Mehmet A. (Thrs). *Anadolu Kültürünün Nazar Boncuğu Kırşehir’in Gelenek ve Göreneklere*, Kırşehir Valiliği Kültür Hizmeti Yayın No:13, Kırşehir.

KAYNAK KİŞİLER

Esm'e Özdemir ile sözlü görüşme, 2017, Yaş: 76, Ev Hanımı, Merkez, Kırşehir

Fatma Akıntı ile sözlü görüşme, 2017, Yaş: 77, Ev Hanımı, Mucur, Kırşehir

Güler Temur ile Sözlü Görüşme, 2016, Yaş: 82, Ev Hanımı, Merkez, Kırşehir

Kuzey Tanrıbuyurdu ile Sözlü Görüşme, 2017, Yaş: 79, Ev Hanımı, Kaman, Kırşehir

Zeki Tekin ile Sözlü Görüşme, 2016, Yaş: 57, Boztepe Halk Eğitim Merkezi Müdürü, Boztepe, Kırşehir

FOTOĞRAF KAYNAKLARI

Kılıçarslan, Hande, Fotoğraflar Arşivi, Kırşehir.

Araştırma Makalesi/Research Article

HALKLA İLİŞKİLER ARACI OLARAK SOSYAL MEDYA: KAMU VE VAKIF ÜNİVERSİTE HASTANELERİNİN FACEBOOK KULLANIMI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

SOCIAL MEDIA AS A PUBLIC RELATIONS TOOL: A RESEARCH ON THE USE OF FACEBOOK OF PUBLIC AND FOUNDATION UNIVERSITY HOSPITALS

Özlem DUĞAN*

*Geliş Tarihi: 27.09.2018
(Received)*

*Kabul Tarihi: 14.05.2020
(Accepted)*

ÖZ: Sağlık alanında birçok bilgiyi bireyler artık internet ortamından öğrenebilmektedir. İnternette öğrenilen bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği bu anlamda önemlidir. Bireylerin doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmasında hastanelerin önemli rolü vardır. Günümüzde kurum ve kuruluşlar hedef kitleleri ile geleneksel iletişim araçlarının yanı sıra sosyal medya araçlarını da kullanarak iletişim kurmaktadır. Sağlık okuryazarlığının artmasına katkı sağlayan hastanelerin hedef kitleleri ile nasıl iletişim kurdukları ve bu iletişimi nasıl sürdürdükleri önem taşımaktadır. Özellikle sağlık alanında hizmet veren kurumların sağlık, hastalık, bilinçli beslenme alanında bilgilendirme amaçlı enformasyonları sosyal medyada paylaşması sağlıklı bir toplum oluşturulması açısından önemlidir. Ayrıca sosyal medya diğer kitle iletişim araçlarına göre hızlı ve düşük maliyetli özelliğiyle halkla ilişkiler uygulamalarına avantaj sağlamaktadır. Bunların yanı sıra, hedef kitlenin düşünceleri hakkında bilgi edinme olanağı sunması kuruluşları sosyal medya araçlarını kullanmaya yönlendirmektedir. Bu bağlamda çalışmanın konusunu kamu ve vakıf üniversitelerine bağlı hastanelerin sosyal medyayı nasıl kullandıkları oluşturmaktadır. Hastanelerin Facebook hesapları içerik analizi yöntemi ile incelenmiş ve ardından elde edilen bilgiler değerlendirilmiştir. Sonuç olarak kamu üniversite hastanelerinin çoğunluğunun sosyal medyayı aktif olarak kullanmadıkları belirlenmiştir. Kullananların ise, daha çok duyuru, hastane çalışmaları, kongre, seminer gibi içerikleri paylaştıkları, vakıf üniversitesi hastanelerinin sosyal medyayı aktif olarak kullandıkları ve sağlıkla ilgili bilgilendirici içerikleri daha fazla paylaştıkları tespit edilmiştir. Vakıf üniversitesi hastanelerinin Facebook'un çift yönlü iletişim özelliğinden de faydalandığı, kamu üniversite hastanelerinin Facebook'u sadece bilgi paylaşımı amacıyla kullandığı, takipçileri ile iletişim kurmadığı da belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halkla İlişkiler, Üniversite Hastaneleri, Facebook

ABSTRACT: Individuals can learn many information about health from the internet now. Accuracy and reliability of information learned on the Internet is important in this sense. Hospitals play an important role in reaching accurate and reliable information on health.

* Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, ozlem.dugan@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9028-7989.

Today, institutions and organizations communicate with their target audiences using traditional means of communication and also social media tools. It is important how hospitals that contribute to the increase of health literacy communicate with their target audience and how they maintain this communication. It is especially important for health institutions to share information on health, disease and conscious nutrition in social media. In addition, social media offers advantages to public relations with its fast and low-cost features compared to other mass media. In addition, opportunity for target audience to obtain information about their thoughts leads organizations to use social media tools. In this context, subject of study is how hospitals using public and private universities use social media. Facebook accounts of the hospitals were analyzed by content analysis method and then the data obtained was evaluated. As a result, it was determined that majority of public university hospitals did not actively use social media. It was determined that those who used it shared more content such as announcements, hospital studies, congresses and seminars, and that foundation university hospitals actively used social media and shared more informative contents about health. It has also been determined that private university hospitals also benefit from Facebook's bidirectional communication, and that public university hospitals only use Facebook to share information and not communicate with their followers.

Key Words: Public Relations, University Hospitals, Facebook

1. GİRİŞ

Sağlık kuruluşları hedef kitlelerine sağlık ihtiyaçlarını kaliteli ve en düşük maliyetle sunmayı amaçlar. Ancak Zerenler ve Ögüt'e göre (2007: 504) teknolojinin hızlı bir şekilde değişmesi, sağlık sektöründe maliyetlerin artması, hastaların memnuniyetsizliklerinin artması ve daha iyi bakım talep etmeleri sağlık hizmetlerinin daha karmaşık bir yapıya dönüşmesine neden olmuştur. Bu karmaşık yapı içerisinde halkla ilişkilerin çok önemli yeri vardır. Halkla ilişkiler hastanede gerçekleştirdiği çalışmalarla kuruma büyük avantaj sağlamaktadır. Sağlık hizmetinin sunulduğu hedef kitlenin doğru ve güvenilir bilgiye ulaşması, kurumun itibarı, krizin başarılı şekilde yönetilmesi, farkındalık yaratılması açısından halkla ilişkiler hayati bir öneme sahiptir. Halkla ilişkiler bu çalışmalarını yaparken hedef kitleye duyurmak amacıyla kitle iletişim araçlarından yararlanmaktadır. Bu araçlardan yararlanırken hedef kitle ile iletişimi çift yönlü bir şekilde sürdürmek önemlidir. Tarihi süreç içerisinde baktığımızda halkla ilişkilerin tek yönlü iletişim sürecinden çift yönlü bir iletişime doğru değiştiği görülmektedir. Bu süreçte halkla ilişkilerde modeller geliştirilmiştir. Bu modellerden en etkili olanı Grunig ve Hunt tarafından geliştirilen dörtlü halkla ilişkiler modelidir. Bunlar Basın Ajansı/Tanıtım, Kamuyu Bilgilendirme, İki Yönlü Asimetrik ve İki Yönlü Simetrik modeldir (Grunig ve Hunt, 1984: 21). Basın Ajansı modelinde iletişim tek yönlüdür. Amaç propagandadır (Banks, 1996: 11). Kamuyu Bilgilendirme modeli 1920'li yıllara kadar yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu modelde amaç kamunun bilgilendirilmesidir (Grunig,

2005: 328). Bu modelde amaç bilginin yayılmasıdır. Halkla ilişkiler çalışanı kurumda bir gazeteci konumundadır. Kurum ile ilgili bilgiler kamuya yansız ve gerçek olarak aktarılır. Bu modelde iletişim tek yönlüdür. Daha çok kurum konuşur ve anlatır (Grunig ve Hunt, 1984: 22). İki Yönlü Asimetrik modelde iletişim göndericiden alıcıya, alıcıdan göndericiye gelen geri bildirimlerle iki yönlüdür. Burada iletişimin gücü göndericinin kabul etmesi için alıcıyı ikna etme niyetine ve alıcının gönderici organizasyonu desteklemesine bağlıdır. İki Yönlü Simetrik modelde, diyalog önemlidir. Kurumun çift yönlü iletişimden etkilenmesi ve buna göre politikasına yön vermesi söz konusudur (Peltekoğlu, 2004: 97). Bu modelin en sonucusu olarak bilinen ve daha çok günümüzde tercih edilen iki yönlü simetrik modeldir. Çünkü hedef kitle artık çift yönlü iletişim kurabileceği kuruluşları daha önemser hale gelmiştir. Bu bağlamda günümüzde sosyal medya hedef kitlelere ulaşmada önemli bir araçtır. Sosyal medya, sağlıkla ilgili enformasyonunun geniş kitlelere ulaşmasında temel bilgi kaynağını oluşturmaktadır. Bu enformasyonun doğru, güvenilir ve kullanılabilir olması kamu sağlığı açısından önemlidir (Robledo, 2012: 78; Carillo-Larco, 2012: 755; Antheunis, Tates, Nieboer, 2013: 426-431; Fener ve Samur, 2013: 510; Ardiç Çobaner ve Köksoy, 2014: 899; Hülür, 2016:161). Sosyal medya aracılığıyla gerçekleştirilen halkla ilişkiler faaliyetlerinin, geleneksel medya araçlarıyla yapılan klasik halkla ilişkilerden temel farkı eş zamanlı olarak diyalog odaklı iletişim kurulmasıdır (Pfeiffer ve Koch, 2011: 24; Dilmen, 2012: 144; Aydın, 2017: 321). Bu durum kurumlara büyük avantaj sağlamaktadır. Kamuoyu oluşturmak için hedef kitlelerle stratejik iletişim kurmak üzere harekete geçen halkla ilişkiler, sosyal medya aracılığıyla, hizmet tasarımı ve sunumuna katkı yapmakta, hedef kitlelerinden eleştirilerini ve görüşlerini alabilmekte ve sunulan hizmetlerde farkındalık yaratabilmektedir (Osimo, 2008: 41). Liang ve Scammon'a göre (2011: 322) günümüzde Bakanlıklar, sivil toplum örgütleri gibi organizasyonlar hastalıkları önlenmek, farkındalık oluşturmak için sosyal medya araçlarını kullanmaktadır. Öztürk ve Öymen'e göre (2013: 114) tutum ve davranışları etkilemek, Prasad'a göre (2013: 492) diğer sağlık kurumları ile arasındaki iletişimi arttırmak, kampanya geliştirmek ve projeler üretmek amacıyla sosyal medya araçları tercih edilmektedir. Sosyal medya araçları hızlı, kolay ve masrafsız bir iletişim yöntemi olma özelliği ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından halka bilgi ve hizmet sunumunda öncelikli olarak tercih edilen medya araçlarından biridir (Erkek, 2016: 143). Geniş kitlelere ulaşma imkânı sunan sosyal medya, kolay iletişim imkânlarıyla hedef kitleler üzerinde etkin iletişim, aktarım ve anlatım fırsatları sunmaktadır (Kotler, Hermawan ve Iwan, 2011: 22). Kurum imajına da olumlu katkı sağlayan sosyal medya, kurum imajını geliştirmede ve iyileştirmede kullanılacak etkili bir unsur olarak görülmektedir (Öztürk, 2013: 107). Sosyal medya ortamları, halkla ilişkiler

çalışanları tarafından kurumsal iletişim mesajlarını yayabildikleri veya kriz yönetimi, etkinlik yönetimi, kamuoyu oluşturma, paydaşlarla işbirliğine girme gibi uygulama alanlarını destekleyebildikleri en yeni iletişim kanalları olarak (Onat, 2010: 104) da kurumlara yeni imkânlar sunmakta, halkla ilişkiler çalışanları kurumları için sosyal medya üzerinden kendi profillerini, sayfalarını ve gruplarını oluşturarak hedef kitleleriyle aktif olarak iletişime geçmektedirler (Waters, Burnett, Lammve Lucas, 2009: 102). Sosyal medya günümüz işletmeleri için hedef kitlelerine ulaşma, etkileşimde bulunma, iletişim kurma, müşteri beklentilerinin tespiti ve müşteri memnuniyetinin sürdürülebilmesi için önemli bir araçtır (Kırcova ve Enginkaya, 2015: 27). Halkla ilişkiler çalışmalarında aktif olarak kullanılabilen sosyal medya sağlık kuruluşlarının hedef kitesine ulaşmasında da önemli bir iletişim aracıdır.

Sağlıkta sosyal medyayı en aktif kullanan kurumlardan birisi Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'dür. Örgütün Facebook hesabı hastalıklarla ilgili uyarılar ve ülkelerin sağlık demografilerini takipçileri ile sürekli güncelleyerek paylaşmaktadır. Kurum ayrıca Twitter ve YouTube ile Instagram platformlarını da aktif şekilde kullanmaktadır (Carleen, 2009: 361-368). Amerika'da 3.371 hastaneden % 99.41'inin Facebook ve Foursquare, % 99.14'ünün Yelp, % 50.82'sinin Twitter hesabının bulunduğu, bu hastanelerden % 50.40'ının her dört sosyal medya aracını da kullandığı, % 1.25'inin sadece bir veya iki sosyal medya aracını kullandığı belirlenmiştir. Ayrıca bu hastanelerden büyük ölçekli olanların, şehir merkezlerinde faaliyet gösterenlerin ve kâr amacı gütmeyenlerin ve eğitim ve araştırma hastanelerinin sosyal medyayı daha aktif kullandıkları belirlenmiştir (Griffis ve diğerleri, 2014). Çin'de en iyi üçüncü basamak hastanelerinin sosyal medya hesaplarının incelendiği çalışmada, daha büyük ve yeni hastanelerin sosyal medyayı benimseme olasılığının daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Zang ve diğerleri, 2018). Sosyal medyanın sağlık kuruluşları ile kişiler arasındaki etkileşimin hızını ve derinliğini değiştirdiğini ifade eden Wong ve diğerleri (2016), ABD'de 47 çocuk hastanesinin sosyal medyayı kullandıklarını, Facebook, Google Plus, YouTube, Pinterest ve Twitter açısından incelemiş ve sosyal medyanın bu hastanelerde aktif olarak kullanılmadığını belirlemişlerdir. Batı Avrupa ülkesinde seçilen 873 hastanenin sosyal medya kullanımının incelendiği bir başka çalışmada, en popüler sosyal medya aracının Facebook olduğu ve ülkeler arasında hastanelerin sosyal medya araçlarını kullandıklarında farklılıklar olduğu belirlenmiştir (Belt ve diğerleri, 2012). Ayrıca Huang ve Dunbar (2013: 14) tarafından Amerika'daki hastaneler ile ilgili yapılan bir başka çalışmada, 5754 hastanenin % 21'inin en az bir sosyal medya hesabı, % 12'sinin de Facebook ve Twitter hesabının olduğu bulunmuştur. İlgin ve Uğurluoğlu (2018) tarafından Ankara'da özel hastanelerin

sosyal medya kullanımı üzerine yapılan bir çalışmada 15 sorumlu yönetici ile derinlemesine görüşme yapılmış, en çok Facebook, Twitter ve Instagram kullandıkları, incelenen bütün hastanelerin sağlıklı yaşam hakkında bilgi paylaştıkları tespit edilmiştir. Bunun dışında resmi günler hakkında bilgi paylaşımı % 86.7, kongre, konferans, seminer duyuruları % 80, yeni bölümler, tedavi teknikleri veya doktorlarla ilgili bilgi paylaşımı % 80, hastalarla çevrimiçi iletişim % 60 olarak belirlenmiştir. Çalışmada görüşülen hastane yöneticilerin % 93.3'ü sosyal medyanın hastanenin hasta tarafından tanınmasını artıracaklarını öngörmektedir. Aralık 2014- Temmuz 2015 ayları arasında İstanbul ve Yalova illerinde yapılan araştırmada bireylerin % 75.6'sının hastane tercihinde sosyal medyayı kullandığı sonucuna ulaşılmıştır (Çimen ve diğerleri, 2015: 1203).Yapılan bir başka çalışmada, katılımcıların % 44.3'ü sağlık hizmeti aldıkları kişi ya da kurum hakkındaki memnuniyet ve memnuniyetsizliklerini sosyal medyada paylaştıklarını ifade etmiştir (Tengilimoğlu, Parıltı ve Yar,2015: 94).Sağlık Bakanlığı'nın sosyal medyada çok yüksek oranda beğeni ve takipçi sayısına ulaşamadığı, ancak stratejik amaç ve hedefleri çerçevesinde hareket ederek sağlık hizmetlerinin sunumu konusunda sosyal medya araçlarını aktif olarak kullandığı ortaya çıkmıştır. Sosyal medya hesaplarını yorumlara açık bir şekilde sunan Bakanlık, olumsuz yorum ve sorulara yanıt vermemiş, elektronik posta yolu ile gelen soru, öneri ve görüşleri cevaplandırmıştır (Erkek, 2016: 149).

Kavuncubaşı ve Kısa (2007: 135) tarafından sosyal medya aracı olarak Facebook'un üniversite hastaneleri tarafından nasıl kullanıldığını ortaya koyan çalışmada, üniversite hastaneleri 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'na bağlı olarak araştırma merkezi olarak kurulmuş ve bu kanuna göre örgütlenmiştir. Ancak üniversite hastanelerinin tek tip örgüt yapısı bulunmamakta ve her üniversitenin kendi işletme yönetmelikleri bulunmaktadır. Üniversite hastaneleri sağlık sektörünün temel hizmet sağlayıcıları olarak üçüncü basamak sağlık hizmetleri sunmanın yanı sıra birinci ve ikinci basamak sağlık hizmetleri de sunmaktadır (Yıldırım, 2013: 25). Tanı ve tedavi hizmetleri sunan üniversite hastaneleri tıp ve sağlık profesyonellerinin eğitimine yönelik çalışmalar da yapmaktadır. Ancak eğitim amaçlı olan üniversite hastaneleri yani tıp fakültelerine bağlı hastaneler, tıpta uzmanlık eğitimi yanında, lisans düzeyinde tıp eğitimini de yürütmektedir. Eğitim hastaneleri hastalıkları tedavi etmekte, daha fazla inceleme ve araştırma yapmakta, diğer hastanelere göre daha ileri teknolojik donanıma ve daha fazla yatak kapasitesine sahiptir (Kısa, 2002: 71-72). Üniversite hastaneleri kamu ve vakıf hastaneleri olarak 2 şekilde hizmet vermektedir. YÖK'ün 19.09.2018 tarihli verilerine göre Türkiye'de 129 devlet, 72 vakıf, 5 Vakıf MYO olmak üzere 206 üniversite faaliyet göstermektedir (<https://istatistik.yok.gov.tr/>). 2018 tarihinden

itibaren 92 tıp fakültesi eğitim verirken bunlardan 23'ü vakıf üniversitesine bağlı olarak eğitim vermektedir. 44 kamu üniversitesindeki tıp fakültesinin kendisine ait hastanesi bulunmaktadır (<https://www.basarisiralamalari.com/>). Kamu üniversitelerinin hastaneleri özellikle köklü üniversitelerin kendine ait hastaneleri bulunmaktadır. Vakıf üniversitelerinin bazılarının kendine ait hastanesi varken, bazı üniversitelerin ise bulunmamaktadır. Hastanesi bulunmayan ancak tıp fakültesi açmış olan vakıf üniversiteleri özel hastanelerle işbirliği yapmaktadır. Yükseköğretim Kurulu'nun da görüşü alınarak 2017 yılında resmi gazetede yayımlanan "Vakıf Üniversiteleri İle Özel Hastanelerin İşbirliğine İlişkin Usul ve Esaslar"ı hazırlanmış ve resmi gazetede yayımlanmıştır. Yayımlanan yönetmeliğe göre, "Tıp ve/veya diş hekimliği fakültesi bulunan ancak sağlık uygulama ve araştırma merkezi bulunmayan veya sağlık uygulama ve araştırma merkezinde yeterli kapasite ve eğitim alt yapısını sağlayamayan vakıf üniversiteleri; tıp ve diş hekimliğinde lisans eğitimi, tıp, diş hekimliği ve eczacılıkta uzmanlık eğitimi ile araştırma faaliyetleri için yeterli kapasite ve eğitim altyapısı olan ve fakülteyle aynı ilde bulunan özel hastane ile bütçeleri ayrı olmak şartıyla işbirliği yapabilir. İşbirliği yapılan hastane, üniversite için sağlık uygulama ve araştırma merkezi kabul edilir. Yeterli kapasite ve eğitim alt yapısına sahip sağlık uygulama ve araştırma merkezi bulunan üniversiteler ile özel hastaneler bu usul ve esaslar kapsamında işbirliği yapamazlar. Bir hastane birden fazla üniversite ile işbirliği yapamaz." şeklinde işbirliğinin nasıl uygulanacağı açıklanmıştır (Resmi gazete, 2017).

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Toplumda bireylerin sağlıklı olarak yaşamaları ve yaşamlarını sağlıklı olarak sürdürebilmeleri için doğru ve güvenilir bilgiye ihtiyaçları vardır. Bireyler bu bilgileri internet ortamından, TV, gazete ve diğer kitle iletişim araçlarından öğrenebilmektedirler. Bu bilgilerin bireylere doğru yöntemlerle öğretilmesi ve ulaştırılması önem taşımaktadır. Toplumda önemli bir konuma sahip olan hastanelerin bireylerin doğru bilgileri öğrenmesinde çok büyük rolü vardır. Özellikle eğitim, araştırma ve uygulama olmak üzere 3 temel unsuru bünyesinde barındıran üniversite hastanelerinin toplum ile iletişim kurması ve bu iletişimi sürdürmesi önemlidir. Çalışma hastanelerin Facebook'u nasıl kullandığını ortaya koyması ve kamu ile vakıf üniversiteleri hastaneleri arasındaki farkı belirlemesi bakımından değer taşımaktadır.

3. YÖNTEM

İçerik analizi internet çalışmalarında yoğun olarak kullanılmaktadır. İnternet ile ilgili yapılan analiz çalışmaları temel olarak altı yönteme dayandırılır. Bunlar niceliksel olanlar, çevrimiçi veya çevrimdışı anket uygulaması, web kullanım bilgisi gibi ölçen laboratuvar deneyleri, arama motorlarının içerik analizinden oluşmakta;

nitel yöntemler çevrimiçi veya çevrimdışı derinlemesine görüşmelerin yapılmasından, dijital etnografi olarak adlandırılabilir katılımlı gözlemin yapılması ile söylem analizi ve tarihsel ve estetik eleştiriden oluşmaktadır (Jensen, 2011: 48). İçerik analizi, araştırmalarda daha çok metin odaklı kullanılmaktadır. Kategorisel analiz tekniği, araştırmada toplanan verilerin, ortak paydada incelenmesine imkân vermekte ve daha önceden oluşturulan gruplar üzerinde analiz yapılmasını ifade etmektedir. Bu teknikte öncelikle veriler toplanır, daha sonra verilere uygun kategoriler oluşturulur ve kategorilerin dağılımı sağlanarak yorumlama işlemi yapılır (Bilgin,2006: 21). İçerik analizi aynı zamanda araştırma evrenini oluşturan metin yığınından seçilen ve bütünü temsil etme niteliğine sahip bir örneklemin incelenmesi ve içeriğin önceden belirlenen değişkenlerden oluşan bir kategori sistemine göre sınıflandırılması olarak ifade edilebilir (Wimmer ve Dominick, 2007: 19). Bu çalışmada içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. Üniversite hastanelerinin sosyal medya araçlarından Facebook kullanım durumları hesapları incelenerek ortaya konulmuştur. Örneklem olarak kamu üniversite hastanelerinin en köklü (kuruluş tarihi itibarıyla) 18 üniversite hastanesi ile vakıf üniversitesi hastanelerinin 18'i çalışmaya dâhil edilmiştir. Kamu üniversitesi hastanelerine eşit oranda da vakıf üniversitesi hastaneleri seçilmiştir. Vakıf üniversitesi hastaneleri seçilirken daha fazla veriye ulaşmak amaçlı Facebook'u aktif olarak kullanan hastaneler tercih edilmiştir. Vakıf üniversitelerinin bazılarının hastanesi olmaması nedeniyle özel hastanelerle işbirliği yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla çalışmada özel hastanelerin Facebook hesabı incelemeye dâhil edilmiştir (Acıbadem M. A. Aydınlar Üniversitesi Atakent Hastanesi, Demiroğlu Bilim Üniversitesi Afiliye Uygulama ve Araştırma Hastanesi, İstanbul Aydın Üniversitesi VM Medical Park Hastanesi, İstinye Üniversitesi (Liv Hospital Bahçeşehir) Hastanesi, KTO Karatay Üniversitesi Medica Hastanesi). Çalışmada kodlama cetveli oluşturularak elde edilen niceliksel veriler excel programından yararlanılarak değerlendirilmiştir. Çalışma seçilen üniversite hastaneleri ve sosyal medya araçlarından Facebook ile sınırlıdır. Çalışmanın verileri 1 Eylül ile 25 Eylül tarihleri arasında oluşturulmuştur. Söz konusu tarihler arasında 1 yıl boyunca (2018 yılı) üniversite hastanelerinin Facebook hesabından paylaşılan içerikler incelenmiştir. Çalışma bu tarihlerle de sınırlıdır. Hastanelerin Facebook'ta yaptıkları paylaşımların nitel analizini ortaya koyabilmek için literatür taraması sonrası kategori oluşturulmuştur. Kategoride, "Kongre, seminer, kurs, eğitim toplantısı", "Kutlama, Anma ve özle günler mesajı", "Basın haberleri/bültenler", "Hastane ile ilgili paylaşımlar", "Sağlıkla ilgili bilgilendirici paylaşımlar", "Duyuru", "Ameliyatlar" şeklinde sınıflandırma yapılmıştır. Hastanelerin Facebook hesapları, beğeni, takip, katılım tarihi, olumlu ve

olumsuz yorum, paylaşım, soru durumu ve yanıt verme durumu açısından da incelenmiştir.

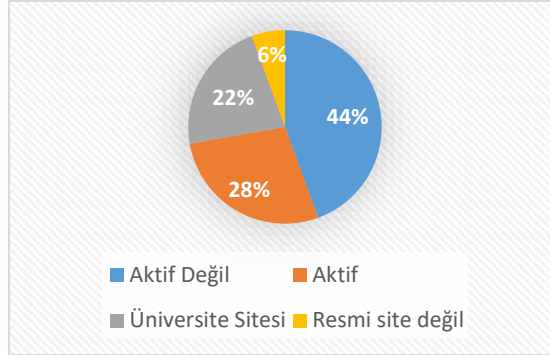
4. BULGULAR

4.1.Kamu Üniversite Hastaneleri

2018 tarihinden itibaren Türkiye’de 92 tıp fakültesi eğitim verirken bunlardan 23’ü vakıf üniversitesine bağlı olarak eğitim vermektedir. 44 kamu üniversitesindeki tıp fakültesinin kendisine ait hastanesi bulunmaktadır (<https://www.basarisiralamalari.com/>). Vakıf üniversitelerinin tıp fakültelerinin bazılarının kendine ait hastanesi varken, bazı üniversitelerin ise bulunmamaktadır. Hastanesi bulunmayan ancak tıp fakültesi açmış olan vakıf üniversiteleri özel hastanelerle işbirliği yapmaktadır.

Kamu üniversite hastanelerinin Facebook kullanım durumunda hastanelerin hesaplarının genellikle aktif olmadığı, aktif olanların sayısının azlığı dikkat çekmektedir. Bazı hastaneler bağlı oldukları üniversitenin Facebook hesabına yönlendirme yapmaktadır. Bazı hastaneler ise resmi olmayan hesap kullanmaktadır. Türkiye'nin en köklü üniversite hastanelerinin Facebook kullanma durumlarının dağılımı grafik-1’de verilmiştir.

Grafik-1: Facebook Kullanım Durumu

Kamu Üniversite hastanelerinden % 44’ünün (n=8) Facebook hesaplarının aktif olmadığı, % 28’nin (n=5) aktif olduğu, % 22’sinin (n=4) üniversitenin sitesine yönlendirdiği % 6’sının (n=1) resmi hesabı olmadığı belirlenmiştir. Çalışmada aktif olan Facebook hesaplarının içerikleri incelenmiştir.

Tablo 1: Facebook'ta Etkileşimin Dağılımı

	Katılım	Beğeni	Takip	Olumlu yorum	Olumsuz yorum	Paylaşım	Soru	Yanıt
1)Akdeniz Üniv. Hst.	2016	1.932	2.005	26	1	436	1	0
2)Dokuz Eylül Üniv. Arş. Uyg. Hst.	2017	181	198	8	0	3	0	0
3) Erciyes Üniv. Tıp Fak. Hst.	2018	320	325	17	0	86	0	0
4)Gaziantep Üniv. Şahinbey Hst.	2013	2.342	2.346	19	2	118	0	0
5)Hacettepe Üniv. Hst.	2014	4.139	4.188	1	0	27	0	0

Üniversite hastanelerinin Facebook katılım tarihleri en erken Gaziantep Üniversitesi Şahinbey Araştırma ve Uygulama Hastanesi'nin 2013 yılında, en geç Erciyes Üniversitesi Hastanesi'nin ise 2018 yılında Facebook hesabı oluşturulmuştur. En fazla beğeni ve takibi Hacettepe Üniversitesi Hastanesi almıştır. Bu hastanenin geçmiş yıllarda Facebook'u aktif olarak kullandığı ancak 2018 yılında ise çok aktif kullanmadığı belirlenmiştir. Paylaşımlarda 436 ile Akdeniz ilk sırada yer alırken, 3 paylaşım ile Dokuz Eylül Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi son sırada olmuştur. Facebook hesabından 1 soru Akdeniz Üniversitesi Hastanesi'ne yöneltilmiş ancak soru yanıtlanmamıştır. Diğer hastanelere ise soru sorulmamıştır.

Olumlu yorumu en fazla 26 mesaj ile Akdeniz Üniversite Hastanesi almıştır.

Yorumlarda,

"İyi bayramlar, saygı değer hocama selamlar, başarılı ameliyat için tebrikler, iyi ki varsınız, tüm doktorların tıp bayramı kutlu olsun, hastanede temizlik yapanlardan en üst düzeyde görev yapan iyilik meleklerine teşekkür ederim, hematolojide tedavi görüyorum personellerden Allah razı olsun, başarılarınız daim olsun, yeni yılınız kutlu olsun, hayırlı olsun başarılar dilerim, hayırlı olsun, başarılar dilerim, hepsinin emeğine yüreğine sağlık Allah kolaylık versin, gülen yüzün hep gülsün, gönülden teşekkür ederiz, ağzınıza sağlık muhteşem, hastanemiz güzel oldu emek verenlere teşekkürler, hastanemiz çok özel, tedavi gördüğüm süre boyunca bana destek olan hastane çalışanlarına teşekkür ederim, hastane inşallah çok daha iyi olur, onkoloji hastanesi hayırlı olsun, tüp bebek merkezi açılışı için çalışanların hepsinin ellerine yüreğine sağlık." şeklinde yorumlar paylaşılmıştır.

Akdeniz Üniversitesi Hastanesi'ne yapılan 1 olumsuz yorumda hastanedeki sistem nedeniyle mağdur olduğunu doktorun telefon numarasına ulaşamadığını ifade eden bir mesaj paylaşılmıştır. Ancak mesaja herhangi bir yanıt verilmemiştir.

Gaziantep Üniversitesi Şahinbey Araştırma ve Uygulama Hastanesi'nin hesabında,

"11 yıldan beri çalışıyorum daha başarı belgesini bırakın eline sağlık diyeni duymadım, belki bir gün bize de sıra gelir, ayın personelini tebrik ediyorum, personel

zaten çoğul bir kelimedir. Dolayısıyla personeller ifadesi yanlış olur. Dikkate almanız dileğiyle” şeklinde 2 olumsuz yorum yazılmıştır. Olumlu yorumlar ise, "Mesai arkadaşlarıma başarılar, başarılı ameliyatlar gurur verici, tebrikler, en donanımlı hastane, başarılarınızın devamını dilerim, maşallah, inci gibisiniz, emeğinize sağlık, bahtınız açık olsun, tebrikler, başarılar, işte gizli kahramanlarımız, Rabbim korusun sizleri, güler yüzlü dinamik tüm arkadaşları kutluyorum, gurur kaynağımızsın, hayırlı olsun kardeşim, başarılar dilerim güzel insan, inşallah daha çok yükselirsiniz." şeklindedir.

Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi ile ilgili yazılan olumlu yorumlar,

"Sağlık konusunda ilkleri yaşıyorsunuz, geriatri bilim dalı çalışanlarına teşekkür ederim, hayırlı olsun, canı gönülden kutluyorum, hocamıza vefa göstermeniz mutlu etti bizi, tüm hayırseverlerden Allah razı olsun, hayırseverimizi tebrik ederiz, yolunuz açık olsun, size minnettarız hocam, ellerinize emeğinize sağlık, helal olsun hakkıyla bütün ERÜ nüfusuna binlerce tebrikler, mükemmel bir sonuç, muhteşem bir çaba, Rabbim ellerine güç, kuvvet versin" gibi benzer ifadelere yer verilmiştir.

Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri ile ilgili olumlu yorum ise tebrik mesajı olarak yazılmıştır.

Dokuz Eylül Üniversitesi Araştırma Uygulama Hastanesi ile ilgili

"Çok teşekkür ediyorum, emeği geçen herkese, Allah yardımcınız olsun, tebrikler, başarılarınız daim olsun, çok teşekkür ederiz, ellerinize sağlık, emeğinize ve yüreğinize sağlık, teşekkürler hocam" şeklinde benzer içerikli olumlu mesajlar paylaşılmıştır.

Tablo 2: Facebook'ta Paylaşılan İçeriklerin Dağılımı

	Akdeniz Üniv. Hst.	Dokuz Eylül Üniv. Hst.	Erciyes Üniv. Hst.	Gaziantep Üniv. Hst.	Hacettepe Üniv. Hst.
1)Kongre, seminer vs.	9	3	10	7	0
2)Kutlama/Anma mesajları	31	7	17	0	0
3)Basın/Bülten haberleri	12	0	0	18	0
4)Hastane ile ilgili paylaşımlar	12	17	36	45	0
5)Sağlıkla ilgili bilgilendirici mesaj	9	0	0	7	0
6)Duyuru	2	2	8	3	1
7)Ameliyat	2	2	2	3	0
Toplam	77	31	73	83	1

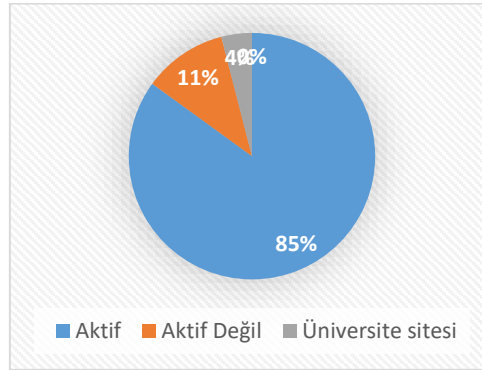
Hastanelerin Facebook hesaplarında paylaştıkları içeriklerin dağılımı hangi konularda daha fazla mesaj paylaştıklarını ortaya koymaktadır. Kongre, seminer, eğitim, kurs, bilimsel toplantı gibi etkinliklerin dağılımında en fazla paylaşımı Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi'nin yaptığı görülmektedir. Özel günler ve haftalar, milli ve dini bayramlar ile anma mesajlarının dağılımında Akdeniz

Üniversite Hastanesi ilk sırayı alırken, bu konuda hiç paylaşımında bulunmayan Gaziantep Üniversitesi Şahinbey Araştırma ve Uygulama Hastanesi ile Hacettepe Üniversite Hastanesi olmuştur. Hastane ile ilgili haberlerin yayınlandığı basın haberleri/hastanenin bülteni ile ilgili paylaşımlarda ilk sırayı Gaziantep Üniversitesi Şahinbey Araştırma ve Uygulama Hastanesi, ikinci sırayı Akdeniz Üniversitesi Hastanesi almıştır. Diğer hastaneler bu konu ile ilgili paylaşımında bulunmamıştır. Hastane ile ilgili (cihaz alımı, bağış, fiziksel yapılanmalar, etkinlikler, ziyaretler) mesajları en fazla Gaziantep Üniversitesi Şahinbey Araştırma ve Uygulama Hastanesi paylaşırken, sağlıkla ilgili bilgilendirici mesajları en fazla Akdeniz Üniversitesi Hastanesi paylaşırken, ikinci sırayı Gaziantep Üniversitesi Şahinbey Araştırma ve Uygulama Hastanesi almış, diğer hastaneler paylaşımında bulunmamıştır. Hastanede düzenlenen etkinlikler ve diğer konularla ilgili duyuruları en fazla Erciyes Üniversitesi Hastanesi yapmıştır. Hastanenin başarılı ameliyatlarını en fazla Gaziantep Üniversitesi Şahinbey Araştırma ve Uygulama Hastanesi olmuş, Akdeniz Üniversite Hastanesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hastanesi ve Erciyes Üniversitesi Hastanesi'nde aynı sayıda ameliyat mesajı paylaşırken, Hacettepe Üniversite Hastanesi paylaşım yapmamıştır.

4.2. Vakıf Üniversite Hastaneleri

Vakıf üniversitesi hastanelerinin Facebook kullanım durumlarında aktif olarak kullanılan hesapların yanı sıra Facebook'u kullanmayan hastanelerin olduğu da belirlenmiştir.

Grafik-2: Facebook Kullanım Durumu

Vakıf üniversite hastanelerinden % 83'ünün (n=15) aktif olduğu, % 11'nin (n=2) aktif olmadığı, % 6'sının (n=1) üniversite web sitesine yönlendirdiği belirlenmiştir.

Tablo 3: Facebook'ta Etkileşimin Dağılımı

	Katılım	Beğeni	Takip	Olumlu yorum	Olumsuz yorum	Paylaşım	Soru	Yanıt
1)Acıbadem M. A. AydınlarÜniv. Atakent Hst.	2010	943.716	940.117	173	1	13.695	61	58
2)Bezm-i-AlemÜniv. Dragos Hastanesi	2018	49	54	0	0	5	0	0
3)Biruni Üniv. Hastanesi	2015	22.182	22.336	35	0	360	7	3
4) Demiroğlu Bil.Üniv. Afiliye Uyg.ve Arş. Hst.	2011	99.816	98.917	91	0	2.080	21	18
5)İstanbul Aydın Üniv. VM Medical Park Hst.	2010	223.413	220.486	110	5	11.292	156	150
6)İstanbul MedipolÜniv. Tıp Fak. Hastanesi	2013	642.958	643.937	110	0	3.125	481	154
7)İst.YeniüzyılÜni. Gaziosmanpaşa Hst.	2010	28.280	28.460	74	0	1.189	7	5
8)İstinye Üniv. (Liv Hospital Bahçeşehir) Hst.	2012	45.160	44.725	29	3	2.539	14	10
9) Koç Üniv. Hastanesi	2014	25.896	26.147	95	0	816	55	30
10)KTO Karatay Üniv. Medicana Hastanesi	2010	109.548	109.726	264	0	5.032	151	142
11)Maltepe Üniv. Tıp Fak. Hastanesi	2013	16.109	16.024	26	0	337	2	1
12)Okan Üniv. Hastanesi	2016	44.309	44.758	289	0	3.099	102	71
13)Sanko Üniv.S.K. Sağ.Uyg. ve Arş. Mrk.	2011	2.704	2.730	52	0	159	0	0
14)TOBB ETÜ Hastanesi	2012	7.203	7.224	275	0	537	9	4
15) Yeditepe Üniv. İhtisas Hastanesi	2015	10.048	10.067	30	0	1.180	0	0

Vakıf üniversite hastanelerinin Facebook'a katılım tarihi en erken 2010 en geç ise 2018 olarak görülmektedir. En fazla beğeni ve takibi Medipol Üniversite Hastanesi alırken en az beğeni ve takibi Facebook'a en geç katılan Bezm-i Alem Üniversitesi Dragos Hastanesi almıştır. Olumlu yorumu en fazla Okan Üniversite Hastanesi alınmıştır. Olumsuz yorumu en fazla İstanbul Aydın Üniversitesi VM Medical Park Hastanesi almıştır. Acıbadem M.A. Aydınlar Üniversitesi Atakent Hastanesi'nin mesajları diğerlerine göre daha fazla paylaşılmıştır. Facebook mesajlarında en fazla soru İstanbul Medipol Üniversitesi Hastanesi'ne yöneltilirken en fazla soruyu yanıtlayan hastane yine aynı hastane olmuştur.

Acıbadem M.A. Aydınlar Üniversitesi Atakent Hastanesi Facebook hesabına 173 olumlu mesaj yazılmıştır. Bu olumlu yorumlar,

"Mutlu seneler, yeni yılınız kutlu olsun, iyi yıllar teşekkürler, sağlık ve huzur, iyi yıllar, sevdiğinizle dolu anlar, yedi sene önce bypass oldum çok memnun oldum, çok güzel

ve çok özel doktorlar var muhteşem hastane, gerçekten çok güzel bir hastane ilgi ve alaka çok güzel, harika bir insan mükemmel bir hekim, Acıbademde hemşireler harikalar yaratıyorlar." şeklinde ifadelerden oluşmaktadır.

Olumsuz yorum, "*Acıbadem sigortamız olmasına rağmen çok ciddi paralar alıyorsunuz bizden. Neden geleyim ki bir daha. Seçenek yok siz müşteri kaybetmeye devam edin"* şeklinde yazılmıştır.

Biruni Üniversitesi Hastanesi'nin hesabına,

"Biruni'nin personeli her zaman teşekkürü hak ediyor, tebrikler, başarılar, doktorların ilgilerine teşekkür ederim, Biruni ailesine sevgiler, her gittiğimde aynı sevgi, saygı ve kaliteli hizmeti görüyorum Allah yolunuzu açık etsin, sayın hocama üstün başarılar dilerim, hayırlı olsun hocam, işinin ehli harika bir doktor, başarı dilekleriyle kolay gelsin, çok tatlı çok bilgili doktor, mükemmel bir doktor ve güler yüzlü, bütün hizmetlerinden memnunum, harika bir hastane, tıp bayramınız kutlu olsun, ellerinize sağlık, ekibe teşekkürler, güzel bir hastane, güvenilir bir hastane, çok güzel bir proje, emeği geçenlere teşekkürler." şeklinde 35 benzer içerikli olumlu yorum yazılmıştır.

Demiroğlu Bilim Üniversitesi Afiliye Uygulama ve Araştırma Hastanesi ile ilgili 91 olumlu yorum şu şekildedir:

"Hocam sayenizde kalça ve omuz ameliyatlarım çok başarılı sonuçlandı size minnettarım, benim doktorum kendisine çok teşekkür ederim, doktorumuzdan Allah razı olsun ayağına taş değmesin, tavsiye ederim erken teşhisle gerekli tedavim uygulanıyor, bilgi ve uygulamaları izah ettiğiniz için teşekkürler, canım hocam senden Allah razı olsun işinin ehlisin, iyi ki varsınız hocam güler yüzlü doktorum, hasta ve yakınları ile birebir tokalaşan gözlerinin içine bakarak hatırlarını soran mükemmel insan, sağlığıma kavuşmamda emeğini esirgemeyen hocama saygular sunuyorum, uzun ömürler versin değerli hocamıza, nadide bir insan ve işine aşık bir üstad selamlar ve sevgiler hocam, hocamız tüm övgülere layıktır, hocam başarılarınız daim olsun, başarılarınızı kutlarım, üstün insan üstün doktor, hocamıza sağlıklı uzun ömürler dilerim, iyi ki varsın hocam her şey gönlünce olsun yolun açık olsun, Annem adına binlerce teşekkürler hocam, benim eşimin de doktorudur sağ olsun, ellerinize sağlık doktorlarımızın, doktorumuzun büyük başarısı tebrik ediyorum, ben de ilik nakli oldum çok memnun oldum başarılar dilerim, beni tekrar hayata bağlayan hastane başarılar dilerim, yıllar önce eşimle gitmiştik çok güzel bir hastanedir, açık kalp ameliyatı olduğum hastanedir başarılar dilerim, beni hayata döndürdünüz size minnet borcum var sağ olun, annemin omurga kemiklerini ameliyat ederek hayata bağlayan doktor teşekkür ederim, kızımı iki defa hayata döndürdü ömrünüz uzun olsun hocam, vermiş olduğunuz bilgiler için teşekkürler, bu hastane ve doktorlar ülkemizin gururudur."

İstanbul Aydın Üniversitesi VM Medical Park Hastanesi'nin Facebook hesabında,

"Sağlıklı güzel günler, tebrikler, yeni yıllar, teşekkürler medicalpark, kanser tedavisini burada gördüm çok memnun kaldım her şey için teşekkürler, huzurlu bereketli günler, hocama sonsuz teşekkürler, çok ilgililer, hocam iyi ki varsın, çok güzel bir hastane, faydalı bilgiler için teşekkürler, doktorlardan Allah razı olsun, bana destek olan doktorlara sonsuz teşekkürler, harikasınız, yüreğinize sağlık, kemotarepi servisinden çok memnunuz, hekimler işinde çok uzman, Allah bu hastaneyi yapanlardan razı olsun." şeklinde 110 olumlu mesaj paylaşılmıştır.

İstanbul Aydın Üniversitesi VM Medical Park Hastanesi Facebook hesabına 5 adet olumsuz yorum yazılmıştır. Bu yorumların birincisi,

"Ben hayatımda bu hastane kadar ciddiyetsiz bir hastane görmedim. Çocuk bölümünde 50 çocuk bekliyor ve doktor başka bir bölümde doğumda saatlerdir bekleyen var demek ki marka bu değilmiş." şeklindedir. İkinci olumsuz yorum, "Bu hastaneler çok ilgisiz, yaşamış olduğum sorunları saygısızlıkları iletmeme rağmen geri dönüş yapmadılar. Bir daha gitmeyeceğim kimseye tavsiye etmiyorum o kadar para verdik sonuç yok." şeklinde ifade edilmiştir.

Üçüncü olumsuz yorum, "Antalya şubenizde muayene oldum faturalandırmasını 2 haftadır yaptıramadığım için sigortamdan faydalanamıyorum. Ve ne zaman arasam iletişim numaranızı çözüme kavuşturamıyorum. Herkes birinin üzerine atıyor kurumsallık yok." şeklinde yazılmıştır. Dördüncü olumsuz yorum, "Bu hastaneler çok ilgisiz, sorunlarımı ilettim ancak geri dönüş olmadı." şeklinde paylaşılmıştır. Beşinci olumsuz yorum ise, "Fiyatı neden söylemiyorsunuz madem paylaşım yapıyorsunuz buradan belli olur ilgi ve alakanız." şeklindedir.

İstanbul Medipol Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi ile ilgili 110 olumlu yorum paylaşılmıştır. Yorumlar,

"Yeni yılınız hayırlı olsun, tebrikler, verdiğiniz faydalı bilgiler için teşekkürler, yüreğinize sağlık, hocamıza duacıyız, şu anki sağlığımı size borçluyum teşekkürler, başarılarınızın devamı gelsin, mükemmel kalite, ağızınıza sağlık hocam, teşekkür ederiz Medipol grubuna, Rabbim sizleri korusun, ışığınız hiç sönmesin, iyi ki varsınız, verdiğiniz bilgiler için teşekkür ederiz, doktorlarımızı görmek gurur veriyor, Allah sizi başımızdan eksik etmesin, sağlıkla kalın, bu ülke için çok değerlisiniz hocam, iyi doktorları Rabbim başımızdan eksik etmesin." şeklindedir.

İstanbul Yeniüzyıl Üniversitesi Gaziosmanpaşa Hastanesi Facebook hesabına 74 olumlu yorum yazılmıştır. Yorumlar,

"Hastanenin güler yüzlü çalışanları yüzde yüz bir numara, yeni yılınız kutlu olsun, sonsuz saygılar emeğinize sağlık, hocalarım ellerinize sağlık, tebrikler hocam helal olsun, Allah razı olsun hocalarımızdan, Siz bir harikasınız muhteşem ikili iyi ki varsınız, Hocam size ve ekibinize başarılar dilerim, büyük iş başarmışsınız,

doktorlarımızın ellerine sağlık, ellerinize sağlık, başarılarınız daim olsun, doktorlarımızı canı gönülden tebrik ediyorum." gibi benzer içeriklidir.

İstinye Üniversitesi (Liv Hospital Bahçeşehir) Hastanesi ile ilgili 29 olumlu yorum yazılmıştır. Yorumlar,

"İsmi vermeyeceğim birçok hastane ve kurumda tedavi gördük, hepsinden aldığımız cevap, 'Biz bu riski alamayız' oldu. Bu riski alanların farkı bence bizim yaşadığımız acıyı, ednişeyi hissetmeleriydi. Sevgili doktorlarımıza ve tüm ekibe tekrar sonsuz teşekkürler, tüm personel sizleri hiç unutmam hepimize çok teşekkür ediyorum, başarılar dilerim, harika usta hassasiyet, vermiş olduğunuz hizmetlerden dolayı sonsuz şükranlarımı sunarım, saygıdeğer hocam başarılar dilerim, başarılarınızın devamını dilerim, nice başarılarla sevgiler, başarılı annenizin başarılı kızını tebrik ediyorum, muhteşemsiniz hepiniz, yakışıklı doktorumu dinleyeceğim teşekkürler, 2 yaşındaki kızımı kurtardınız elleriniz dert görmesin, Allah huzuru mutluluk versin, elleriniz dert görmesin, Hocam siz Allah'ın bize gönderdiği meleklersiniz, çok başarılı bir cerrah ekibi de mükemmel, hastane 1 numara başarınızın devamını dilerim, işte benim olmazları başaran doktorum, hem doktor hem de çalışanlar çok ilgiliydi Allah razı olsun hepinizden, hastaneden gayet memnunuz, hocalarımız iyi ki hayatımızda varlar, sizin hastaneye ve saygı değer hocalarımıza ve mesai arkadaşlarına büyük bir vefa borcumuz var, doktorumuz mükemmel biri, Rabbim başımızdan eksik etmesin yolunuz açık olsun, teşekkür ederiz bilgileriniz için, muhteşem bir hastane, ekip muhteşem, yardımcı personel muhteşem, hasta bakımı muhteşem, hijyen olağanüstü, en güzel hastane, tüm kalbimizle yanınızdayız başarılar, personel ve saygıdeğer hocalarımız birbirinden değerli, iyi ki varsınız, Dünya güzellerine bizden selam, tebrikler, tebrikler süpersin hoca, hocam tebrikler Allah size sağlıklı uzun ömürler versin versin ki nice hastalara şifa verin, Allah sizler gibi değerli insanları başımızdan eksik etmesin, bravo tebrikler başarıların daim olsun hocam yolun açık olsun, başarılarınız daim olsun hocam tebrikler, böyle doktoların eşi bulunmaz Rabbim ömrünü uzun etsin sağlık afiyet versin, kutlarını guru duyuyoruz sizlerle, helal size hocam inşallah başarılarınız daim olsun, hocam Allah'tan sağlıklı sıhhatli uzun ömür dilerim, hocam tebrik ederim, tebrikler sayın doktor ve ekibine, değerli hocamızı çok tebrik ederim Allah razı olsun böyle bilim adamlarından, biz de çok memnunuz annem sayesinde hayatta iyi ki var başarılarının devamını diliyorum tebrik ediyoruz, muhteşem bir doktor sayesinde sağlığım çok daha iyi, güven ve sevgi veren bir doktor sayesinde hastane ve doktor fobisini yendik."Olumsuz yorumlar ise, "Ne kadar ücret alıyorsunuz önce onu söyleyin ona göre konuşalım, telefon ile ulaşmak çok zor size nedenini açıklar mısınız, beni mahvetti bu kadın kimse bu kadına aldanıp muayene bile olmasın." şeklinde ifade edilmiştir.

Koç Üniversitesi Hastanesi ile ilgili 95 olumlu yorum yazılmış ve yorumlar şu şekilde ifade edilmiştir:

"Çok doğru ağzınıza sağlık, tebrik ederim iyi ki varsınız, çok iyi bir doktor çok ilgili Allah razı olsun, başarılarının devamını diliyoruz, herşey için çok teşekkürler, hakkı ödenmez doktorumuz Allah ömrünüzü uzun eylesin, Allah sizin gibi başarılı faydalı

kardeşlerime uzun ömür versin, yine muhteşemsiniz, çok teşekkürler hocam detaylı açıklamanız için, güzel konuşmalarınız için teşekkürler, mükemmel insan yolun açık olsun en başarılı doktorumuz, iyi ki varsınız hocam Allah yolunuzu açık etsin, Allah başarılarını daim etsin doktorum, doktorumuz çok iyi tam işinin uzmanı, iyi ki sizin gibi doktorlarımızı var, Türkiye'de gerçekten bulunamaz doktorlardan biri, sizin gibi doktorları Allah başımızdan eksik etmesin Allah gücünüzü artırsın yüreği güzle insanlar, doktor bey kızımın kurtarıcısıdır Allah uzun ömür versin, iyi ki varsın hocam başarılar dileriz, emeklerinize sağlık hocam çok güzel bir yayındı, muhteşem doktor harika insan, organ nakilli biri olarak sizleri kutluyorum, başarılı doktorumuzdan çok değerli bilgiler aldık, başarılarınız daim olsun doktorum, sizler gibi yetenekli ve işi bilen yeni cerrahlar yetiştirmeniz temennisiyle, Türkiye için çok değerli bir cerrahtır kendisi hastasına baktım mükemmeliği mütevazılığı başarıları kelimelerle tarif edilemez, beni hayata bağlayan çok değerli hocam ve tedavime devam ediyorum saygılar, muhteşem doktorlar muhteşem insanlar."

KTO Karatay Üniversitesi Medicana Hastanesi ile ilgili 264 olumlu yorum paylaşılmış ve yorumlar,

"Hastanenin fedakar asil çalışkan başarılı dürüst saygıdeğer doktorlarına teşekkür ederim, Türkiye'nin gururu çok başarılılar, teşekkürler sayenizde hayattayım, tüm ekibe teşekkür eder saygılar sunarım, hocam ellerinize sağlık Allahım size sağlıklı uzun ömürler versin, ekibinizden Allah razı olsun, yüreğinize sağlık elleriniz dert görmesin, elleri öpülesi güzel insanlar, emeğinize paha biçilmez, tebrikler hepinize, muhteşem ekip, tek değerli doktorum, iyi ki varsınız, Allah razı olsun yolun açık olsun hep güzel işler yapmayı nasip etsin tebrikler, harika bir doktor Rabbim uzun ömürler versin, candan yürekten tebrik ederek kucak dolusu sevgiler ve selamlar gönderiyorum, ne güzel bir örnek, gurur duyulacak bir evlat, adam ve vatandaşın yolun açık olsun, böyle merhametli doktorlarımız var iyiki varsınız, baş tacımızsınız, tebrikler hastalara moral adına iyi bir iş yapıyorsunuz, sağlığımızı ona borçluyuz teşekkürler, gülen yüzünüz hiç solmasın, hocama yaşamımı borçluyum, ikinci hayatımı bağışlayan canım hocam iyi ki varsınız, kadro çok harika tecrübeli, hastaneyi gezdim çok beğendim herkese tavsiye ederim, tek kelime ile derdine derman arayanlar için muhteşem bir hekim kadrosu ve tedavi araç gereçleri, müşteriye güzel bir hizmet memnun kaldım." şeklindedir.

Maltepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi ile ilgili 26 olumlu yorum,

"Bütün doktorlarımıza çok teşekkür ederim, çok kıymetli bilgiler paylaştınız, başarılı tedaviler değerli hocalarım, iyi ki sizler varsınız hocam başarılar, bravo hocama Allah başarılarını daim etsin, Allah güç kuvvet versin inşallah sizlere, sizinle gurur duyuyoruz, teşekkürler değerli hocam önemli bilgiler paylaştınız, değerli hocalarım iyi ki varsınız, hastalıktan kurtardınız sağlığımı sizlere borçluyum, gülen yüzlü sıcaklığı o kadar mükemmel bir doktor ki harika bir doktor, tebrikler başarılar, yolları açık olsun." içeriklerinden oluşan mesajlardır.

Okan Üniversitesi Hastanesi ile ilgili 289 olumlu yorum yazılmış ve yorumlar,

“İyi ki varsınız hocam hepimize saygı sunuyorum, kraslın hocam, ellerine sağlık hocam çok iyiyim sayenizde bypass ameliyatı yaptınız beni, güler yüzlü ve çalışkanlığıyla gönlümüze taht kurdunuz, iyi ki tanımışım sizi başarılar, ağzına sağlık hocam bilgi sahibi olmak çok güzel, böyle güler yüzlü hemşirelere ve de doktorlara ihtiyacımız var, ağzınıza sağlık hocam, hocam bu güzel bilgilendirme için teşekkürler, hocam ağzınıza sağlık, hepsi birbirinden değerli insanlar, hastalığımda yollarımız kesiştiği için çok şanslıyım, hocam çok güzel söylemiş teşekkür ederim, hepimiz mükemmelsiniz hocam, hocam siz bu nesile çok faydalı olacaksınız gelecek nesillere ışık olacaksınız, umut ışığıdır iyi ki varsınız, hem hastaları tedavi ediyor hem de moral veriyorsunuz ne mutlu size, enerjiniz mükemmel tebrik ederim, sayın doktor harika bir insan ve dosttur, doktorumuz sizinle guru duyuyoruz, hocam çok hassas bir jekimsiniz işinizde başarılısınız, kırık belimi ameliyat eden hocama can borçluyum.” gibi benzer içerikli mesajlardır.

Sanko Üniversitesi S.K. Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi ile ilgili 52 olumlu yorum paylaşmış ve içerikler şu şekildedir:

“Yolun açık olsun değerli hocam, gerçekten dalında mükemmel bir doktor, şansınız bol yolunuz açık olsun, sizi tanıdım hayran kaldım, tebrikler hocam sizlerle guru duyuyoruz, çok tebrik ederim, emek hiçbir zaman boşa gitmez tebrikler, aramıza hoşgeldinzi hocam çok mutluyuz, ağzına ve diline sağlık.”

TOBB ETÜ Hastanesi ile ilgili 275 olumlu benzer içerikli yorum şu şekildedir:

“Doktorcum çok güzel ve doyurucu bir bilgilendirmeydi, hocam emeklerinize sağlık, çok güzel bir açıklama olmuş teşekkürler, verdiğiniz bilgiler için teşekkürler, sayenizde şifa buldum teşekkür ederim, bu önemli bilgi için çok teşekkürler, tebrikler, hocam harikasınız daha iyi yerlere inşallah, tedavide titizlik kaliteli uzman kdarı ile hizmet veriliyor, muhteşemsiniz hepimizi ayrı güzel ve sevgi başarı dolusunuz, çok başarılı bir hastane, ameliyat çok başarılı geçti Allah razı olsun, hocam elinize sağlık, mükemmel bir hastane ve çalışanlarına çok teşekkür ederim, bilgilendirmeleriniz için çok teşekkür ederim, iyi ki varsınız süpersiniz.”

Yeditepe Üniversitesi İhtisas Hastanesi ile ilgili 30 olumlu olarak paylaşılan benzer içerikli mesajlar şu şekildedir:

“Oğlum burada ameliyat oldu hastane hizmetleri ve doktorlarımız son derece mükemmel, ameliyat oldum ve ekibinizden çok memnun kaldım herşey için teşekkür ederim, eşim sizde ameliyat oldu başarılarınız devamını dilerim, Biz de buranın hastasıyız ve çok memnunuz, hocam birtanesiniz, tebrikler iyi ki varsınız.”

Tablo 4: Facebook'ta Paylaşılan İçeriklerin Dağılımı

	Kongre, seminer v.s.	Kutlama mesajları	Basın haberleri	Hastane ile ilgili etkinlikler	Sağlıkla ilgili bilgilendirici	Duyuru	Ameliyat	Toplam	
1)Acıbadem A.Üniv. Atakent Hst.	M.A.	5	28	11	27	263	68	5	407

2)Bezm_i Alem Üniv.	0	3	0	5	2	4	0	14
Dragos Hst.								
3)Biruni Üniv. Hst.	0	60	17	10	71	39	1	198
4) Demiroğlu Bil. Üniv.	2	31	8	30	102	4	3	180
A.Uyg.ve Arş. Hst.								
5)İst.Aydın Üniv.VM	0	24	0	3	160	13	0	200
Medical Park Hst.								
6)İst. Medipol Üniv. Tıp	9	62	49	37	264	107	3	531
Fak. Hst.								
7)İst.Yeniyüzyıl Üniv	4	47	16	22	191	44	10	334
Gz.osmanpaşa Hst.								
8)İstinye Üniv. (Liv	40	39	20	37	168	112	7	423
Hsptl. Bahçeşehir) Hst.								
9)Koç Üniv. Hst.	5	25	10	15	79	19	0	153
10)KTO Karatay Üniv.	7	40	22	35	189	27	0	320
Medicana Hst.								
11)Maltepe Üniv. Tıp	2	65	8	2	20	10	1	108
Fak. Hst.								
12)Okan Üniv. Hst.	8	46	32	44	264	108	0	502
13)Sanko Üniv.S.K.Sağ.	5	15	0	18	5	21	1	65
Uyg.Arş.Mrk.								
14)TOBB ETÜ Hst.	5	13	2	8	74	82	0	184
15)Yeditepe Üniv.	13	21	0	8	34	12	4	92
İhtisas Hst.								

Kamu üniversite hastanelerinde olduğu gibi vakıf üniversite hastanelerinin Facebook hesaplarında paylaştıkları içeriklerin dağılımı hangi konularda daha fazla mesaj paylaştıklarını ortaya koymaktadır. Kongre, seminer, eğitim, kurs, bilimsel toplantı gibi etkinliklerin dağılımında en fazla paylaşımı İstinye Üniversitesi (Liv Hsptl. Bahçeşehir) Hastanesi yapmıştır. Özel günler ve haftalar, milli ve dini bayramlar ile anma mesajlarının dağılımında Maltepe Üniversitesi Hastanesi ilk sırada yer almıştır. Hastane ile ilgili medyada yayınlanan haberleri en fazla Medipol Üniversitesi Hastanesi paylaşıırken, hastane ile ilgili (cihaz alımı, bağış, fiziksel yapılanmalar, etkinlikler, ziyaretler) mesajları en fazla Okan Üniversite Hastanesi paylaşmıştır. Sağlıkla ilgili bilgilendirici mesajlara en fazla Medipol Üniversitesi Hastanesi ve Okan Üniversite Hastanesi yer vermiştir. Hastanenin düzenlediği etkinlik ve diğer konularla ilgili duyuruları en fazla İstinye Üniversitesi (Liv Hospital Bahçeşehir) Hastanesi yaparken yine aynı hastane başarılı ameliyat mesajlarını paylaşmakta ilk sırada yer almıştır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Hastaneler bireylerin hastalık durumunda başvurdukları vazgeçilmez kurumlardır. Sağlık hizmeti sektöründe faaliyet gösteren kurumların temel amacı hasta insanların hastaneden memnun ayrılmalarıdır. Bu memnuniyet durumunu hastanenin birçok faktörü etkiler. Bireylerin hastalık ile ilgili yeteri kadar bilgilendirilmesinden güvenlik görevlisinin davranışlarına kadar hasta memnuniyetini etkileyen birçok faktör vardır. Sağlık kuruluşların iyi yönetilmesi, tanıtımlarının yeteri kadar yapılması, halkla ilişkiler birimlerinin etkin olarak çalışması, personelin hasta ile kurduğu iletişim, hastanenin fiziksel özellikleri gibi birçok faktör hastanenin itibarını doğrudan etkileyen faktörlerdir. Bu faktörler arasında hastanenin hedef kitlesi ile kurduğu iletişimin şekli de önemlidir. Günümüz iletişim çağında hastanelerin sosyal medya kullanım durumları, ortaya koydukları sosyal medya kullanım stratejisini ortaya koymaktadır. Kurum itibarına katkı sağlamak, hasta ve yakınları ile sağlıklı iletişim kurabilmek, tanıtımını doğru mecralarda yapmak açısından sosyal medya önemli bir araç olarak görülmektedir. Eğitim, araştırma ve sağlık hizmeti açısından toplumda önemli bir kurum olarak dikkat çeken üniversite hastanelerinin sosyal medya araçlarını aktif olarak kullanmaları beklenmektedir. Ancak yapılan çalışmada kamu hastanelerinin sosyal medyayı aktif olarak kullanmadıkları ortaya çıkmıştır. Kamu üniversite hastanelerinin hedef kitleleri ile sosyal medyada etkileşime girmedikleri, takipçilerin kuruma soru da sormadıkları görülürken, vakıf üniversitesi hastanelerine takipçilerin soru yönelttiği ve kurum tarafından soruların yanıtladığı (tablo 3) belirlenmiştir. Tablo 3'te görüldüğü gibi Bezm_i Alem Üniversitesi Dragos Hastanesi, Sanko Üniversitesi S.K. Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi, Yeditepe Üniversitesi İhtisas Hastanesi hariç diğer hastanelerin hedef kitlenin sorularına yanıt verdiği ve hedef kitle ile iletişime geçmek istediği görülmektedir.

Özellikle vakıf üniversitesi hastanelerinin sağlık ile ilgili hedef kitleyi bilgilendirici mesajlara daha fazla yer vermesi hedef kitlede olumlu etki yaratmış, yorumlarda olumlu bir faaliyet olarak algılanmış ve ifade edilmiştir. Yapılan bir çalışmada da benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Instagram'ın sağlık iletişimi bağlamında özel hastaneler tarafından kullanımı üzerine yapılan çalışmada, hastanelerin sağlığa ilişkin enfomasyona ve toplumsal açıdan önemli görülen günlere ilişkin mesaj paylaşımında daha fazla buldukları belirlenmiştir (Kara, 2017: 19). Lorcu ve Demir tarafından yapılan bir başka çalışmada Webometriks sıralamasına göre Türkiye'deki hastanelerin sosyal medya kullanım düzeyleri araştırılmış, Belt ve diğerleri (2012) ve Griffis ve diğerleri (2014) araştırmasından da ortaya çıktığı gibi hastanelerin en fazla Facebook kullandıkları ancak yetersiz düzeyde kullandıkları ortaya konulmuştur (Lorcu ve Demir, 2017).

Başarılı ameliyatlar ve hastane ile ilgili olumlu gelişmelere hedef kitle olumlu yorumlar yazarak, çalışmalarından dolayı memnuniyetlerini dile getirmişlerdir. Ancak vakıf üniversitesi hastanelerinin sağlık hizmetlerinin ücretini yüksek olması olumsuz olarak algılanmış ve Facebook hesaplarında takipçiler tarafından ifade edilmiştir. Ayrıca vakıf üniversitesi hastanelerine yönelik olumlu yorumların fazla, olumsuz yorumların ise sayıca az olması dikkat çekmektedir.

Hedef kitlenin sorularına anında yanıt vermek ve merak edilen soruları yanıtlamak interaktif iletişim açısından önemlidir. Ayrıca hedef kitlenin hizmetten memnun olması açısından da önemli görülmektedir. Ancak kamu üniversitesi hastanelerinde soru sorulmadığı haliyle yanıtta olmadığı görülürken, vakıf üniversitesi hastanelerinin iletişim bilgilerinin paylaşarak doğrudan görüşme talep ettikleri ortaya konulmuştur. Oysa sosyal medyayı geleneksel medyadan ayıran en önemli özellik ve avantaj çift taraflı iletişime imkân sağlayan (Read, 2012) stratejik bir yönetim aracı olmasıdır. Hilliard'ın Texas Üniversitesi'ne bağlı MD Anderson Kanseri Merkezi'nde yaptığı çalışmada, kanser hastalarının, hasta yakınlarının ve doktorların birbirlerini anlama konusunda sosyal medyayı aktif bir şekilde kullandıkları belirlenmiştir. Bu sonucun hastaların tedavi boyunca motivasyonlarını olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir (2012: 30). Özellikle sağlığı geliştirici bilgilerin paylaşılması, doktorların sosyal medyayı aktif şekilde kullanması, hastaların moral ve motivasyonlarını artırıcı etkinliklerin duyurulması, sağlıkla ilgili kampanyaların anlatılması gibi konularda hedef kitle ile doğrudan iletişim kurulması kurumlara büyük avantaj sağlayacak stratejik bir yönetim anlayışıdır. Sağlık hizmeti veren kurumlar, sosyal medya özelinde ise Facebook aracılığıyla hastalarına ulaşabilir, sağlık okuryazarlığı düzeyini artırabilir, sağlıkla ilgili farkındalık oluşturabilirler.

Hastanelerin başarı hikâyelerini takipçileriyle paylaşmaları, uzmanlık alanlarıyla ilgili farkındalık oluşturmaları, hedef kitlenin doğru bilgiye zamanında ulaşmalarını sağlamaları, hastanelerin hasta iletişimini artırması, sağlıkla ilgili önemli bilgileri hedef kitleye kısa sürede ulaştırması (Fener ve Çimen, 2016: 845; Tosyalı ve Sütçü, 2016: 20) için sosyal medyayı aktif olarak kullanmaları, sosyal medya stratejisi belirleyerek içerikler oluşturmaları ve bu alanda ekip kurarak sosyal medyayı yönetmeleri gerekmektedir. Bu çalışma hastanelerin sayısının sınırlı olması ve Facebook hesabından elde edilen bilgilerle sınırlıdır. Sosyal medya araçlarından sadece Facebook hesaplarının incelenmesi çalışmanın bir başka sınırlılığıdır. Bu çalışmanın dışında hastanelerin sosyal medya hesapları örneğin Twitter, Instagram gibi hesapları da incelenerek karşılaştırma yapılabilir ve kamu ile vakıf hastaneleri arasındaki farklar veya benzerlikler ortaya konulabilir.

KAYNAKÇA

Antheunis L. Marjolijn, Tates Kiek ve E. Nieboer Theodoor, "Patients' and Health Professionals' use of Social Media in Health Care: Motives, Barriers and Expectations." *Patient Education and Counseling*, 92 (3), 426-431, 2013.

Ardıç Çobaner Aslıhan ve Köksoy Sümbüle, Sağlık Alanında Sosyal Medyanın Kullanımı: Twitter'da Sağlık Mesajları, Akademik Bilişim 14-XVI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, 5-7 Şubat 2014 Mersin Üniversitesi, 899-906, 2014.

Aydın Ali Fikret, "Sosyal Medya Kullanımı ve Kurumsal Markalaşma: Vodafone Örneği." *Global Media Journal TR Edition*, 8(15), 320-345, 2017.

Banks Kathleen Fearn, *Crisis Communications: A Casebook Approach*, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, New Jersey 1996.

Belt, Tom H. Van de, Berben, Sivera A. A., Samsom, Melvin, Engelen, J LPG Lucien ve Schoonhoven, Lisette, "Use of Social Media by Western European Hospitals: Longitudinal Study." *Journal of Medical Internet Research*, 14(3), e61, 2012.

Bilgin Nuri, *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2006.

Carleen Hawn, "Take Two Aspirin and Tweet me in the Morning." *Health Affairs*, 28, 361-368, 2009.

Carillo-Larco, M. Rodrigo, "Social Networks and Public Health: Use of Twitter by Ministries of Health." *Public Health*, 57, 755–756, 2012.

Çimen Mesut, Çizmeci Esra, Deniz Serkan ve Erkoç Beyza, "Hastane Tercihinde Sosyal Medya Kullanımı." *Journal of International Social Research*, 8(41), 1203–1210, 2015.

Dilmen Necmi Emel, Sosyal Paylaşım Ağlarının Reklam ve Pazarlama Disiplinleri İçerisinde Kullanımı. Tolga Kara ve Ebru Özgen (Ed.). *Sosyal Medya Akademi*, Beta Basım Yayım İstanbul, 129-154, 2012.

Erkek Seyida, "Kamu Kurumlarında Sosyal Medya Kullanımı: Sağlık Bakanlığı Örneği." *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 141-150, 2016.

Fener Esra ve Çimen Mesut, "Hastane ve Hekim Tercihinde Sosyal Medyanın Etkisine Yönelik Bir Araştırma." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47), 836-846, 2016.

Griffis, M. Heather, Kilaru, S. Austin, Werner, M. Rachel, Asch, A. David, Hershey, C. John, Hill, Shawndra, Ha, P. Yoonhee, Sellers, Allison, Mahoney, B. Kevin, Merchant, M. Raina, "Use of Social Media Across US Hospitals: Descriptive Analysis of Adoption and Utilization. *Journal of Medical Internet Research (JMIR)*, 16(11), e264, 2014.

Grunig James E. ve Grunig Larissa E., *Halkla İlişkiler ve İletişim Modelleri*, (Editör: E.James Gruning), Halkla İlişkilerde ve İletişim Yönetiminde Mükemmellik, (s.307-348), Rota Yayınları, İstanbul 2005.

Grunig, E. James ve Hunt, Todd, *Managing Public Relations*, Wadsworth/Thompson Learning, Newyork 1984.

Hilliard Carissa, "Social Media for Healthcare: A Content Analysis of MD Anderson's Facebook Presence and its Contribution to Cancer Support Systems." *The Elon Journal of Graduate Research in Communications*, 3(1), 23-32, 2012.

Huang Edgar ve Dunbar L. Christina, "Connecting to Patients Via Social Media: A Hype or a Reality?" *Journal of Medical Marketing*, 13(1), 14-23, 2013.

Hülür A. Banu, "Sağlık İletişimi, Medya ve Etik: Bir Sağlık Haberinin Analizi." *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 155-178, 2016.

<https://www.facebook.com/istinyeuniversitehastanesi/>

<https://www.facebook.com/medicanasaglik/>

<https://www.facebook.com/Maltepehastanesi/>

<https://www.facebook.com/OkanHastanesi/>

<https://www.facebook.com/sankotip>

<https://www.facebook.com/TOBBetuhastanesi/>

<https://www.facebook.com/yeditepeunihst/>

<https://www.facebook.com/akdenizUnvHastanesi>

<https://www.facebook.com/deuhastanem/>

<https://www.facebook.com/eruhastanelerikurumsal/>

<https://www.facebook.com/hacettepehuh>

<https://www.facebook.com/acibademsaglik>

<https://www.facebook.com/bvudragos>

<https://www.facebook.com/BiruniHastanesi/>

<https://www.facebook.com/MedicalParkHG/>

<https://www.facebook.com/grupflorence/>

<https://www.facebook.com/MedipolSaglik>

<https://www.facebook.com/gophastanesi>

<https://www.facebook.com/KocUniversitesiHastanesi>

<https://www.facebook.com/gaunhastaneleri>

<https://www.facebook.com/grupflorence/>

İlgün, Gülnur ve Uğurluoğlu, Özgür, "How Turkish Private Hospitals use Social Media: A Qualitative Study." *Journal of Social Service Research*, 2018.

Jensen Klaus Bruhn, "New Media, Old Methods-Internet Methodologies and the Online/offline Divide." MiaConsalvo ve Charles Ess (eds) *The Handbook of Internet Studies*, Wiley- Blackwell, Malden, MA, 43-58, 2011.

Kara Tolga, "Instagram'ın Sağlık İletişimi Bağlamında Kullanımı: Özel Hastaneler Üzerine Bir İnceleme." *Global Media Journal TR Edition*, 7(14), Bahar, 7-22, 2017.

Kavuncubaşı Şahin ve Kısa Adnan, *Sağlık Kurumları Yönetimi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2007.

Kırcova İbrahim ve Enginkaya Ebru, *Sosyal Medya Pazarlama*, Beta Yayınları, İstanbul 2015.

Kısa Adnan, *Sağlık Kurumları Yönetimi*(Ed. Uzkesici N.), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2002.

Kotler Philip, Hermawan Kartajaya ve IwanSetiawan, *Marketing 3.0*, Optimist Yayın Dağıtım, İstanbul 2011.

Liang Bo veScammon L.Debra, "E-word of Mouth on Social NetworkingSites: AnOpportunity for Tailored Health Communication." *Journal of Consumer Behavior*, 2011.

Lorcu Fatma ve Demir Şeyhmus, "Webometriks Sıralamasındaki Hastanelerin Sosyal Medya Kullanımı." *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 3(2), 278-291, 2017.

Onat Ferah, "Bir Halkla İlişkiler Uygulama Alanı Olarak Sosyal MedyaKullanımı: Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir İnceleme." *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 31, 103-122, 2010.

Osimo David, *Web 2,0 in Government: Whyand How*, European Commission Joint Research Centre Institute for Prospective Technological Studies, Luxemburg 2008.

Öztürk Mesude, *Sosyal Medyada Halkla İlişkiler*, Zeynep Özata (Ed.), Sosyal Medya, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013.

Öztürk Gülay ve Öymen Gözde, "Sağlık İletişiminde Sosyal Medya Kullanımının StratejikÖnemi: Türkiye'de Kalp Sağlığı ile İlgili Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar Üzerine Bir Değerlendirme." *Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Özel Sayı3*, 109-132, 2013.

Peltekoğlu Filiz Balta, *Halkla İlişkiler Nedir*, Beta Yayınları, İstanbul 2004.

Pfeiffer Thomas ve Koch Bastian, *Social Media: wieSie mit Twitter, Facebook undCo*, Pearson DeutschlandGmbH, IhrenKundennaherkommen 2011.

Prasad Bobby, "Social Media, Healthcare and Social Networking." *Gastrointestinal Endoscopy*, 77(3), 492-495, 2013.

Read D.L, "Social Media Policy Development in a Healthcare Organization." <http://onlinemj.luc.edu/documents/READ.pdf>, 09.09.2018, 2012.

Robledo Daniel, "Integrative Use of Social Media in Health Communication." *Online Journal of Communication and Media Technologies*, 2(4), 77-95, 2012.

Fener Emine ve Samur Menevşe, "Sağlığı Geliştirici Bir Unsur Olarak Sosyal Medya: Facebookta Sağlık.", *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(4), 508-523, 2013.

Tengilimoğlu Emre, Parıltı Nurettin ve Yar Cemre Eda, "Hastane ve Hekim Seçiminde Sosyal Medyanın Kullanım Düzeyi: Ankara İli Örneği." *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(2), 76-96, 2015.

Tosyalı Hikmet ve Sütçü Cem Sefa, "Sağlık İletişiminde Sosyal Medya Kullanımının Bireyler Üzerindeki Etkileri." *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 3-22, 2016.

Yıldırım Hasan Hüseyin, *Türkiye Sağlık Sistemi: Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu*. Sağlık-Sen Yayınlar, Ankara 2013.

Zhang Wei, Deng Zhaohua, Evans Richard, Xiang Fei, Ye Qing ve Zeng Runxi, "Social Media Landscape of the Tertiary Referral Hospitals in China: Observational Descriptive Study." *Journal of Medical Internet Research*, 20(8), e249, 2018.

Zerenler Muammer ve Öğüt Adem, "Sağlık Sektöründe Algılanan Hizmet Kalitesi Ve Hastane Tercih Nedenleri Araştırması: Konya Örneği." *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 501-519, 2007.

Waters D. Richard, Burnett Emily, Lamm Anna, ve Lucas Jessica, "Engaging Stakeholders Through Social Networking: How Nonprofit Organizations are Using Facebook." *Public Relations Review*, 35(2), 102-106, 2009.

Wimmer, D. Roger ve Dominick, R. Joseph, *İçerik çözümlemesi, Medya Metinlerini Çözümlemek*, Ed: G.Ş. Atabek, Ü. Atabek, Siyasal Kitabevi, Ankara 2007.

Wong A. Charlene, Ostapovich Gabrielle, Golinkoff Emily Kramer, Griffis Heather, Asch A. David ve Merchant M. Raina, "How U.S. Children's Hospitals Use Social Media: A Mixed Methods Study." *Healthcare*, 4(1), 15-21, 2016.

<https://istatistik.yok.gov.tr/>

<https://www.basarisiralamalari.com/3-universitede-daha-tip-fakultesi-kuruldu/>.

Resmi gazete, <http://ohsad.org/vakif-universiteleri-ile-ozel-hastanelerin-isbirligi-usul-ve-esaslari/>

Araştırma Makalesi/ Research Article

EĞİTİMDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM: MOBİL ÖĞRENMENİN MENTAL İYİ OLUŞ DÜZEYİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

DIGITAL TRANSFORMATION IN EDUCATION: AN EVALUATION OF MOBILE LEARNING AT MENTAL WELL-BEING LEVEL

Murat TOPALOĞLU*

*Geliş Tarihi: 06.12.2018
(Received)*

*Kabul Tarihi: 14.01.2020
(Accepted)*

ÖZ: Mobil cihazlar yaygınlaştıkça eğitimdeki kullanım alanı da genişlemektedir. Mobil teknolojiler ile her zaman her yerde kesintisiz ve esnek bir öğrenme olanağı sunulabilmesinin de bu duruma pozitif yönde katkısı olduğu söylenebilir. Bu nedenlerden dolayı günümüz ve gelecekte en önemli öğrenme modelinin de “Mobil Öğrenme” olduğu söylenebilir. Bu öğrenme modelindeki hedef, bireyleri geleceğe uygun şekilde hazırlamaktır. Bireylerin yaratıcılık ve özgün olma özelliklerinin gelişimi ile eğitim ve öğretim sisteminin değişen iş ve yaşam koşullarına uygun bireyler yetiştirebilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bunların yanı sıra bireylerin mobil teknolojileri kullanırken psikolojik ve öznel iyi oluşunu kapsayan mental iyi oluş düzeyleri ile ilgilenilmesi de gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı geleneksel öğrenme yöntemlerinin yanı sıra mobil öğrenme temelli eğitim modeli kullanılarak öğrenim görmekte olan öğrencilerin mobil öğrenmeye ilişkin tutumları ile bu tutumlarla ilişkili olabilecek mental iyi oluş düzeyi arasında bir ilişki olup olmadığını belirlemektir. Çalışma da betimsel yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın amacına uygun olarak özel bir üniversite de öğrenim görmekte olan 151 öğrenci üzerinde araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Bilgi Toplama Formu, M-Öğrenme Tutum Ölçeği ile Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mobil öğrenme, mental iyi oluş, dijital dönüşüm, teknoloji.

ABSTRACT: As mobile devices become more widespread, their use in educational so expands. It can be stated that mobile technologies provide uninterrupted and a flexible learning environment every where and every time, which contributes positively to this process. For these reasons, it is also possible to say that “Mobile Learning” is one of the most important learning models today and in the future. The goal in this learning model is to prepare young people suitably for the future. It has become apperant that with the development of individuals’ characteristics of being creative and original, the necessity to raise individuals who are adaptable to changing work and living conditions in the education and learning system. In addition to this, it is also necessary to pay attention to the mental well-being levels of the individuals which also covers psychological and subjective well-being while using mobile technologies. Along with traditional learning methods, the aim of this study is to find out about the attitudes of the students involved in mobile learning based education model relatedto mobile learning and whether there is a possible relationship

* Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, murattopaloglu@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4725-9143.

between these attitudes and mental well-being levels. Descriptive method was used in the study. In accordance with the aim of the study, it was conducted on 151 students studying at a university. Information Collection Form, M-Learning Attitude Scale and Warwick-Edinburgh Mental Well-Being Scale were also used in the study.

Key Words: Mobile learning, mental well-being, digital transformation, technology.

1. GİRİŞ

Mobil öğrenme; mekândan ve zamandan bağımsız, bir yere değil de işe odaklanmayı seven, yaparak ve görerek öğrenme arzusunda olan bireyler için her zaman ve her yerde kesintisiz öğrenme deneyimi sunar.

Vinci vd. (2007) göre, bilgisayar teknolojisi özellikle de eğitim alanında çok daha önemli hale gelmeye başlamıştır. Bireylerin çevresiyle interaktif bir şekilde etkileşime geçmesi sağlanarak kapasitesinin farkında olması sağlanır.

Mobil öğrenmenin faydalarından bahsedecek olursak;

- Bireylerin araştırma, keşfetme ve analiz etme sorumluluklarını geliştirerek öğrenme sürecini kolaylaştırır.

- Gerçek ve sanal ortamlar arasındaki etkileşimi artırır.

- Bireysel öğrenmeye katkı sağlar.

- Herhangi bir hiyerarşik engel olmaksızın kişilerarası ilişkilere katkı sağlar.

Mobil cihazların taşınabilirliği, kişiselleştirilmesi ve ulaşılabilirliği, bireyler için zamansız ve mekânsız öğrenme becerisini geliştirme olanağı sunmaktadır. Bu nedenle geleceğimizi şekillendirecek olan mobil öğrenme eğitimde önemli bir paya sahip olacaktır (Ağca & Balcı, 2013). Öğrenme ihtiyaçlarını karşılamak için fırsatlar sunan mobil öğrenme, teknolojinin çok çabuk eskidiği günümüzde çalışanlar için kendilerini geliştirme olanağı sunmaktadır (Sarı, 2014).

Teknolojinin hızla geliştiği dünyada çoğu zaman verilen bilgilerin yetersiz kalması, yaşam boyu öğrenme becerilerinin kazanılmasını zorunlu hale getirmiştir. Teknolojinin hızlı gelişimi eğitim programlarını etkilemiş, bireylerin araştırmasını, sorgulamasını, merak etmesini ve keşfetmesini zorunlu kılmıştır. Bireyin öğrenme sürecinde etkin rol üstlenmesi, öğrenmeye karşı olan sorumluluğunu artırmıştır. Aynı zamanda bu durum bireyde öğrenmeye karşı merak ve istek uyandırmıştır. Bireyin öğrenme sürecinde gün geçtikçe değişen ve artan bilgiyi alabilmesi, düzenleyebilmesi ve kendi öğrenme sistemine uygun duruma getirebilmesi gereklidir. Günümüzde eğitim anlayışı, bireysel öğrenmenin farkında olan ve herhangi bir ortama bağlı kalmadan öğrenebilen bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Öğrenmede temel olan bireyin etkili öğrenme gerçekleştirmesidir. Bunun için de bireyin öğrenme özelliklerini tanıması, öğrenirken faydalandığı stratejileri bilmesi, seçmesi ve kullanabilmesi yani öğrenmeyi öğrenmesi

gerekmektedir. Öğrenmeyi öğrenme, bireyin öğrenme ile ilgili sorumluluğunu taşıması ve buna yönelik etkinlikleri gerçekleştirebilmesidir.

Bower ve Hillgard (1981) öğrenmeyi; doğuştan getirilen davranışları, eğilimleri, olgunlaşmayı ve organizmada yorgunluk, ilaç gibi etkilerle meydana gelebilen geçici durumları kapsamayan bir davranış değiştirme süreci olarak tanımlamaktadır.

Öğrenme, davranışlarda meydana gelen sürdürülebilir ve kalıcı değişiklikler sürecidir. Öğrenme stilleri bu süreci doğrudan etkilemektedir. Buna bağlı olarak öğrenme stilleri, bireylerin öğrenme süreçlerini etkin bir şekilde kullanmalarını ve öğrenme süreçlerinin özelliklerine göre düzenlemelerine olanak sağlar. Bu bağlamda, bireyin sahip olduğu öğrenme süreci ile öğrenme stiline birbiriyle ilişkili olduğu söylenebilir.

Gregorc (1979) öğrenme stilini, “bireyin içinde bulunduğu çevreden nasıl öğrendiğine ve çevreye nasıl uyum sağladığına işaret eden ayırt edici davranışlar” olarak açıklamıştır. Bireyin zihinsel işleyişi ve dünya ile ilişkisi hakkında ipuçları veren, ayırt edici ve gözlenebilen davranışlar öğrenme stillerini oluşturmaktadır. Buna göre öğrenme stilini, bireyin çevresiyle etkileşimi ile oluşan davranış değiştirme sürecinde kendi özelliklerine uygun bir yol izlemesi belirlemektedir.

Öğrenme stili, bireyin doğuşundan itibaren başlayan ve çevre ile etkileşimi sonucunda meydana getirdiği, öğrenmeye yönelik eğilimlerini ya da tercilerini gösteren özelliklerdir. Bireylerin öğrenirken izlediği yollar, öğrenme sürecinde oluşturdukları yöntemlerdir. Bu yöntemler de kişiye özgüdür. Bireysel farklılıkların ortaya çıkardığı öğrenme stilleri kavramı, bireysel farklılıklara önem vermekle eğitim kalitesinin arttığı anlaşılmaktadır ve bu da araştırmacıların ilgisini çekmektedir.

Öğrenme stillerine uygun bir öğretim vermek, bireylerin sadece akademik başarılarının artmasını değil, bunun yanında kendilerinden farklı bireylere karşı hoşgörü geliştirme, daha disiplinli olma, öğretime karşı olumlu tutum geliştirme gibi durumlarda da artış sağlamaktadır.

Bireyin öğrenme stiline uygun bir ortamda eğitim görüyor olması, onun verimliliğini artırır. Ancak kendi öğrenme stiline uygun olmayan bir ortamda eğitim görüyor olması, kendine olan güvenini kaybettirebilir bu da başarısız olmasına neden olabilir. Bunlara bağlı olarak, bireyin sahip olduğu öğrenme stilini biliyor olması ve öğretme-öğrenme ortamlarının, bireyin öğrenme stillerine uygun biçimde hazırlanması oldukça önem taşımaktadır.

Bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılar, araçlar ve sistemlerin geliştirilmesi, teknoloji sürecidir (Kenar, 2012). Günümüz çağını yakalayabilmek için bireylerin teknoloji okuryazarı olarak yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu beceriyi

edinen bir birey teknolojinin ne olduğunu, nasıl şekillendiğini ve toplumu nasıl etkilediğini bilmektedir. Bilgi teknolojisi okuryazarı bir birey yaşamı boyunca sorunların çözümünde bilimsel yöntemleri kullanmaktadır. Bunun sonucunda ise toplum ve çevre arasındaki etkileşimi daha iyi anlayıp yorumlayabilir ve bilimsel bir bakış açısına sahip olur (Kenar, 2012).

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak mobil cihazlar son on yıl içinde görülmemiş bir oranda yayılmış ve küresel nüfusun % 95'i bir mobil hücresel ağ kapsamında yaşamaktadır (ITU, 2016). Cihaz sahipliği, birden fazla mobil cihaza sahip yetişkinlerin sayısının artması ile gelişmiştir (Statista, 2016).

Buna bağlı olarak gelişen mobil öğrenme, bir mobil cihazın kullanımını içeren öğrenmeyi ifade eden bir terimdir (Crompton, 2013). Bu tanım, sınırlarını aşmış öğrenmenin, zaman, özneler, insanlar ve teknolojiler arasında gerçekleşmesi nedeniyle, mobil cihazlarla öğrenmenin eğitimsel faydalarına bir bakış sağlar (Laurillard, 2007; Traxler, 2010).

Mobil öğrenmenin; bireyin sosyal etkileşimine, çevresiyle etkili iletişim kurarak yaşam kalitesini arttırmasına da katkı sağlayacağı söylenebilir. Bu durumun da mental iyi oluş ile yakından ilgili olduğu söylenebilir.

Mental iyi oluş; bireylerin yeteneklerinin farkında olması, yaşamları boyunca oluşabilecek stresin üstesinden gelmelerini sağlama, çalışma hayatında üretken ve faydalı olabilmesini ve yetenekleri doğrultusunda kendini geliştirerek topluma katkı sağlama olarak tanımlanabilir. Yapılan araştırmalarda mental iyi oluş düzeyi yüksek olan bireylerin fiziksel ve psikolojik sağlıklarının diğer bireylerden daha iyi ve yaşam kalitelerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur (Keldal, 2015). Bu araştırmanın amacı geleneksel öğrenme yöntemlerinin yanı sıra mobil öğrenme temelli eğitim modeli kullanılarak öğrenim görmekte olan öğrencilerin mobil öğrenmeye ilişkin tutumları ile bu tutumlarla ilişkili olabilecek mental iyi oluş düzeyi arasında bir ilişki olup olmadığını belirlemektir.

2. ALANYAZIN TARAMASI

Coffin ve Lyle (2015) yaptıkları çalışmada akademik amaçlı mobil cihazların kullanımına ilişkin; bireyler arasında, mobil cihazların akademik başarının arttırılmasındaki öneminin giderek arttığını, ayrıca mobil cihazların kullanımı ile akademik amaçlı bir dizi önemli ve bilgilendirici bulguların ortaya çıktığını ileri sürmüşlerdir.

Crompton ve Burke (2018) çalışmalarında mobil cihaz sahipliğinin, birden fazla mobil cihaza sahip yetişkinlerin artması ile patladığını ve mobil cihaz kullanıcılarının üniversite katılımcılarının tipik yaşı olan 18-29 yaşları arasında olduğunu söylemiştir. Önemli bulgular, çalışmaların çoğunun mobil öğrenmenin öğrenci başarısı üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Dil eğitimi en çok araştırılan

konular arasındadır. Bulgular, % 74'ünün lisans öğrencileriyle ve %54'ünün resmi bir eğitim ortamında gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Yükseköğretimde, mobil öğrenme ile sınıf ötesinde öğrenme olanaklarını genişletmek için fırsatların dikkate alınmasını teşvik ettiği belirtilmiştir.

Al-Emran vd. (2018) çalışmalarında 2006'dan 2018'e kadar 87 araştırma makalesinin kapsamlı bir analizini yapmayı amaçlayan mobil öğrenme ile ilgili teknoloji kabul modeli çalışmalarını sistematik olarak gözden geçirip sentezlemektedir. Çalışmadaki ana bulgular, M-öğrenme ile ilgili teknoloji kabul modeli çalışmalarının çoğunun, teknoloji kabul modelini dış değişkenlerle genişletmeye odaklandığını, ardından modeli diğer teoriler / modellerden gelen faktörler ile genişleten çalışmaların izlediği yer almaktadır. İncelenen tüm çalışmalar arasında sıkça ele alınan temel araştırma problemi, M-öğrenmenin öğrenciler arasında kabul edilebilirlik düzeyinin incelenmesidir.

Hamidi ve Chavoshi (2018) çalışmalarında üniversitelerde mobil öğrenmenin benimsenme düzeyini incelemişlerdir. E-öğrenme modeli olarak mobil öğrenme, mobil teknolojileri kullanarak bilgi, beceri ve tutumların edinilmesi anlamına gelir. Çalışma, "Eğitimde cep telefonu kullanımının etkisi nedir?" araştırması ile eğitim içinde mobil öğrenme yaklaşımlarını ve teorilerini incelemektedir. Çalışma, öğrenciler tarafından oluşturulan eğitim bilgi sisteminin benimsenmesi ve uygulanması için gerekli olan temel faktörleri değerlendirmeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda, mobil öğrenmenin, eğitim ortamlarında ve kullanım kültüründe gelişim için umut verici eğitim teknolojisi olduğu vurgulanmıştır.

Al-Hunaiyyan vd. (2018) çalışmasının amacı öğrencilerin ve öğretmenlerin öğrenmede mobil cihazların kullanımına yönelik algılarını araştırmak ve uygulanmasını etkileyen zorlukları anlamaktır. Bu çalışma, 623 öğrenci üzerinde yapılan anket çalışmasının sonuçlarını ve mobil öğrenme kullanımının etkililiğine ilişkin algılarını ve görüşlerini anlamak için Kuveyt'teki kurumlardan 132 öğretim üyesinin görüşlerini kapsamaktadır. Çalışmanın bulguları öğrencilerin ve öğretmenlerin, mobil cihazlara ve uygulamalarına aşina olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, öğrencilerin ve öğretmenlerin M-öğrenme konusunda olumlu algılara sahip olduklarını ve video tabanlı sosyal medya uygulamalarının yaygın olarak kullanıldığını belirtmiştir. Bununla birlikte, çalışma, M-öğrenme uygulamasına engel teşkil edebilecek bazı sosyal ve kültürel sorunları bildirmektedir.

Altuntaş (2017) çalışmasında mobil öğrenme uygulamalarının tercih edilmesini ve kullanılmasını etkileyen faktörleri Y kuşağı açısından incelemiştir. Sonuç olarak, tatmin karlılığın M-öğrenme ortamının kullanılmaya devam etme niyetini doğrudan etkilediği tespit edilmiştir.

Zengin vd. (2018) çalışmalarında Türkiye’de, eğitimde mobil öğrenme üzerine yapılan çalışmaların incelenmesi ve bu konudaki bir tür eğilimin ortaya konmasıdır. Mobil öğrenme, m-öğrenme, mobil learning ve m-learning anahtar kelimeleri kullanılarak, akademik veri tabanları incelenmiş ve sonuçları paylaşılmıştır.

Dünya da üniversiteler; telefon, tablet vb. mobil teknolojiler yardımıyla, bireyler ile iletişime geçerek öğrenci notları, kayıt işlemleri, ders notları öğretimsel görevleri gerçekleştirmek için mobil öğrenme uygulamalarını kullanmaktadır (Keskin, 2010). Artık günümüzde bireyler dijital teknolojiyle yaşamakta ve yetişmektedirler.

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, veri toplama süreci ve veri analizine dair bilgiler verilmiştir.

3.1. Problem Cümlesi

Öğrencilerin mobil öğrenmeye ilişkin tutumları ile bu tutumlarla ilişkili olabilecek mental iyi oluş düzeyi arasında bir ilişki var mıdır? Bu çalışmanın amacı; teknoloji ile iç içe olan neslin mobil öğrenme temelli eğitim sürecinde mobil öğrenmeye ilişkin tutumları ile mental iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemektir.

3.2. Çalışma Grubu

Bu çalışmadaki veriler; 2017-2018 eğitim öğretim dönemi özel bir üniversitenin farklı fakültelerinde eğitim gören 151 öğrenci ile elde edilmiştir. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin cinsiyet dağılımları; 9 erkek öğrenci (% 6), 142 kız öğrenci (% 94); yaş dağılımları; 17-20 yaş 124 kişi (% 82.1), 21-24 yaş 25 kişi (%16.6), 25-28 yaş 2 kişi (% 1.3) şeklindedir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma da yaş, cinsiyet, kişisel bir bilgisayara ve üçüncü nesil teknolojik cihazlara sahip olma şeklinde betimleyici sorular ile Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği ve Mobil Öğrenme Tutum Ölçeği kullanılmıştır.

3.3.1. Mobil Öğrenme Ölçeği:

Öğrencilerin mobil öğrenmeye ilişkin tutumlarının tespit edilmesine yönelik hazırlanmıştır (Çelik, 2013). 21 maddeden oluşan ölçek; M-öğrenmenin avantajları, m-öğrenmede sınırlılıklar, m-öğrenmede kullanışlılık ve m-öğrenmede özgürlük şeklinde dört faktör içermektedir. Ölçeğin bu araştırma kapsamında yer alan çalışma grubuna uygulanması sonucunda iç tutarlılık katsayısı 0.92 olarak bulunmuştur.

3.3.2. Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği:

Tennant vd. (2007) tarafından İngiltere’de yaşayan bireylerin mental iyi oluş düzeylerini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. WEMİÖÖ 14 maddeden oluşmaktadır ve psikolojik iyi oluş ile öznel iyi oluşu kapsayarak bireylerin pozitif mental sağlıklarıyla ilgilenmektedir. Ölçeğin bu araştırma kapsamında yer alan çalışma grubuna uygulanması sonucunda iç tutarlılık katsayısı 0.96 olarak bulunmuştur.

3.4. Veri Analizi

Verilerin analizinde SPSS 20 paket programı kullanılmıştır. Betimleyici değişkenler için frekans ve yüzdelik analizleri yapılmıştır. Gruplar arası farklılıkları belirlemek için de One-Way Anova, Independent Sample T-Test, Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Betimleyici değişkenlere ilişkin frekans ve yüzdelik analizine bakıldığında araştırmaya katılan katılımcıların %94’nün kız (142 kişi), %6’sının erkek (9 kişi); %98,7 oranında üçüncü nesil teknolojik cihaza sahip olduğu; % 82,1 oranında (124 kişi) en fazla 17-20 yaş aralığında katılımcının, %1,3 oranında (2 kişi) en az 25-28 yaş aralığında katılımcının olduğu görülmektedir. Betimsel değişkenlere ilişkin frekans ve yüzdelik dağılımları Tablo 1’de verildiği gibidir.

Tablo 1. Betimsel Değişkenlere İlişkin Frekans ve Yüzdelik Dağılımları

Değişkenler		N	P
Cinsiyet	Kız	142	% 94
	Erkek	9	% 6
Üçüncü Nesil Teknolojik Cihazlara Sahip Olma Durumu (ipad, ipod, Akıllı Telefon vb.)	Evet	149	% 98.7
	Hayır	2	% 1.3
Yaş	17-20 yaş	124	% 82.1
	21-24 yaş	25	% 16.6
	25-28 yaş	2	% 1.3
	29 yaş ve üzeri	0	---

Tablo 2’de mobil öğrenme tutum ölçeği toplam puanları normal dağılım gösterirken; mental iyi oluş düzeyi toplam puanları normal dağılım göstermemektedir.

Tablo 2. Mobil Öğrenme Tutum Ölçeği & Mental İyi Oluş Düzeyi Normallik Testi

	Kolmogorov-Smirnov		
	F	df	Sig.
Mobil Öğrenme Tutum Ölçeği	.068	151	.085
Mental İyi Oluş Düzeyi Ölçeği	.145	151	.000*

Bu nedenle; verilerin analizinde mobil öğrenme tutum ölçeğine ilişkin parametrik testler kullanılırken, mental iyi oluş düzeyine ilişkin ise non-parametrik testler kullanılmıştır.

Tablo 3.a.'da görüldüğü gibi, mobil öğrenme tutumlarına ilişkin görüşler, üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($F_{(mobil\ öğrenme)} = .084, p > 0.05$).

Tablo 3.a. Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre, Mobil Öğrenme Tutum Ölçeğine İlişkin T-testi Analiz Sonuçları

	Cinsiyet (N)	X	T	P
Mobil Öğrenme Tutum Ölçeği	Kız (142)	53.11	.084	.839
	Erkek (9)	54.30		

Tablo 3.b. ye göre mental iyi oluş düzeyine ilişkin görüşler, cinsiyete göre farklılaşmamaktadır (Mann-Whitney U $(mental\ iyi\ oluş) = 625.00, p > 0.05$).

Tablo 3.b. Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre, Mental İyi Oluş Düzeyine İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Cinsiyet		N	Sıra Ort.	Mann-Whitney U	P
Mental İyi Oluş Düzeyi	Kız	142	77.56	625.00	.912
	Erkek	9	75.90		

Tablo 4.a. da görüldüğü gibi, üniversite öğrencilerinin mobil öğrenme tutumları toplam puanları ile üçüncü nesil teknolojik cihazlara sahip olma durumu arasında anlamlı bir fark görülmektedir ($F_{(mobil\ öğrenme)} = .178, p < 0.05$).

Tablo 4.a. Üniversite Öğrencilerinin Üçüncü Nesil Teknolojik Cihazlara Sahip Olma Durumuna Göre, Mobil Öğrenme Tutum Ölçeği T-testi Analiz Sonuçları

	N	X	F	P
Mobil Öğrenme Tutum Ölçeği	Evet	149	53.69	.178
	Hayır	2	94.50	

Tablo 4.b. ye göre mental iyi oluş düzeyine ilişkin görüşler, Üçüncü Nesil Teknolojik Cihazlara Sahip Olma Durumuna göre farklılaşmamaktadır (Mann-Whitney U $(mental\ iyi\ oluş) = 147.50, p > 0.05$).

Tablo 4.b. Üniversite Öğrencilerinin Üçüncü Nesil Teknolojik Cihazlara Sahip Olma Durumuna Göre, Mental İyi Oluş Düzeyine İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

		N	Sıra Ort.	Mann-Whitney U	P
Mental İyi Oluş Düzeyi	Evet	149	76.75	147.50	.980
	Hayır	2			

Tablo 5.a/b'ye göre; üniversite öğrencilerinin yaş gruplarına göre mobil öğrenme tutum ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($F_{(mobil\ öğrenme)} = .720, p > 0.05$).

Tablo 5.a. Üniversite Öğrencilerinin Yaşlarına Göre, Mobil Öğrenme Tutumlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

	Yaş	N	X	Ss
Mobil Öğrenme Tutum Ölçeği	17-20	124	53.57	17.40
	21-24	25	57.88	14.58
	25-28	2	50.00	32.52
	29+	---	---	---
		151	54.23	17.10

Tablo 5.b. Gruplara İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

		Sd	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P
Mobil Öğrenme Tutum Ölçeği	Gruplar arası	2	422.43	211.21	.720	.4
	Gruplar içi	149	43440.98	293.50		89
	Genel	151	43863.41			

Tablo 6'ya göre; üniversite öğrencilerinin yaş gruplarına göre mental iyi oluş düzeyi puanları arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($\chi^2=1.29$, $p>0.05$).

Tablo 6. Üniversite Öğrencilerinin Yaşlarına Göre, Mental İyi Oluş Düzeyi Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Yaş	Yaş	N	Sıra Ort.	Ki-Kare	P
Mental İyi Oluş Düzeyi	17-20	124	75.40	1.29	.525
	21-24	25	76.22		
	25-28	2	110.75		
	29+	---	---		
	Toplam	151			

Tablo 7'ye göre, üniversite öğrencilerinin mental iyi oluş düzeyleri ile mobil öğrenme tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p<0.05$). Değişkenler arasında ters yönlü negatif bir korelasyon vardır ($r = .166$). M-Öğrenmeye ilişkin tutum puanları arttıkça mental iyi oluş düzeyine ilişkin puanlar azalmaktadır.

Tablo 7. Mobil Öğrenme İle Mental İyi Oluş Düzeyi Arasındaki Basit Korelasyon Analizi Sonuçları

		Mental İyi Oluş Düzeyi	Mobil Öğrenme Tutumları
Mobil Öğrenme Tutumları	Pearson Corr.	1	-.166
	P	---	,041*
	N	151	151
Mental İyi Oluş Düzeyi	Pearson Corr.	-.166	1
	P	,041*	---
	N	151	151

Tablo 8'e göre; "M-Öğrenmenin fazla okuma ve yazma gerektiren derslere uygun olmadığını düşünüyorum.", "İnternette gelebilecek potansiyel tehlikeler nedeniyle (virüslü dosyalar vb.) M-öğrenme ortamının güvensiz olduğunu düşünürüm.", "Mobil araçları düzenli şarj etmek gerektiğinden M-öğrenme ortamında kullanmaya uygun olmadığını düşünüyorum." maddeleri mobil öğrenmenin sınırlılıkları/dezavantajları olduğundan bu maddelerin aritmetik ortalamalarının yüksek olması; bireyin psikolojik iyi oluş haline ilişkin "Kendimi rahatlamış hissediyorum.", "Kendimi diğer insanlara yakın hissediyorum.", "Neşeli hissediyorum." maddelerinin mental iyi oluş düzeyi ölçeğinin diğer maddeleri arasında en düşük aritmetik ortalamaya sahip olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Tablo 8. Mobil Öğrenme İle Mental İyi Oluş Düzeyine İlişkin Maddelerin Karşılaştırılması

	Mobil Öğrenmeye İlişkin <u>En Yüksek</u> Aritmetik Ortalamaya Sahip Maddeler	X
Mobil Öğrenme Tutumları	M-Öğrenmenin fazla okuma ve yazma gerektiren derslere uygun olmadığını düşünüyorum.	3.35
	İnternette gelebilecek potansiyel tehlikeler nedeniyle (virüslü dosyalar vb.) M-öğrenme ortamının güvensiz olduğunu düşünürüm.	3.17
	Mobil araçları düzenli şarj etmek gerektiğinden M-öğrenme ortamında kullanmaya uygun olmadığını düşünüyorum.	3.11
	Mental İyi Oluş Düzeyine İlişkin <u>En Düşük</u> Aritmetik Ortalamaya Sahip Maddeler	X
Mental İyi Oluş Düzeyi	Kendimi rahatlamış hissediyorum.	3.27
	Kendimi diğer insanlara yakın hissediyorum.	3.61
	Neşeli hissediyorum.	3.65

M-Öğrenmeyi kullanan bireyler m-öğrenmeye ilişkin dezavantajlarla ne kadar sıklıkla karşılaşılırsa mental iyi oluş düzeyleri de o oranda negatif yönde etkilenmektedir. Dolayısıyla mobil öğrenmeye ilişkin sınırlılıklar/dezavantajlar ne kadar azaltılabilirse mental iyi oluş düzeyinin de o kadar yüksek olacağı söylenebilir.

5. SONUÇLAR, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Teknolojik değişimler, getirmiş oldukları olanaklarla birlikte, yeni eğitim gereksinimleri ortaya çıkmakta ve eğitim uygulamalarına yeni olanaklar sunulmaktadır (Çelik & Kahyaoğlu, 2007).

Mobil öğrenme esnek eğitim ve öğrenim fırsatları sunarak yeni öğrenme modelleri ortaya çıkarmaktadır (Bozkurt, 2015). Bu sayede de mobil öğrenme (m-öğrenme) uygulamaları günümüz eğitim anlayışında yerini almıştır (Bozkurt, 2015). Üçüncü nesil teknolojik araçların ortaya çıkması aynı zamanda m-

öğrenmenin de ortaya çıkmasına ve sıklıkla kullanılmaya başlaması sonucunu doğurmuştur.

Eğitime olan talebin ve bilgi miktarının günden güne hızlı bir şekilde artması akıllı telefon, tablet pc, ipad, ipod vb. teknolojik araçların ve internetin eğitim ortamlarında sıklıkla kullanılmasının en büyük sebeplerinden bir kaçını oluşturmaktadır (Özdamlı&Uzunboylu, 2008). Mobil teknolojilere erişimin kolay olması ve taşınabilirlik özelliği ile öğrenme fırsatları sınıf dışına çıkmayı başarmıştır (Saran vd., 2009). Bununla birlikte mobil öğrenmenin mekândan ve zamandan bağımsız olması ve her yerde kesintisiz öğrenme deneyimi sunması bakımından da sıklıkla tercih edilebilmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin %98.7'si üçüncü nesil teknolojik bir cihaza sahiptir. Mobil öğrenme tutumlarına ilişkin görüşler ele alındığında öğrencilerin cinsiyetine göre anlamlı fark bulunmuştur. Fakat mental iyi oluş düzeyine ilişkin görüşler cinsiyete göre anlamlı fark içermemektedir. Üniversite öğrencilerinin mobil bilgi düzeyi üçüncü nesil teknolojik cihazlara sahip olma durumunu olumlu yönde etkilemektedir. Mental iyi oluş düzeyi ile üçüncü nesil teknolojik cihazlara sahip olma durumu arasında anlamlı fark bulunamamıştır. Yani bireylerin yeteneklerini bilmesi, çalışma hayatında üretken olması ve kendini geliştirmesi açısından sahip olduğu mobil cihazı verimli kullanmadığı sonucuna varılmaktadır. Araştırmada m-öğrenmeye ilişkin tutum puanları arttığında, mental iyi oluş düzeyine ilişkin puanlar azalmaktadır. Bu bireylerin mobil öğrenme için kullandığı cihazı, kişisel gelişimi ve yaratıcılığı için kullanmadığını ifade etmektedir.

Mobil öğrenme açısından öğrenciler “fazla okuma ve yazma gerektiren derslere m-öğrenmenin uygun olmadığını”, “internetin potansiyel tehlikelerinden korktuklarından m-öğrenmenin güvensiz olduğu”, “mobil cihazların şarj gerektirmesi nedeniyle m-öğrenmenin verimsiz olduğu” görüşlerini kabul etmiş ve bunlar dezavantajları ortaya çıkarmıştır. Mental açıdan bakıldığında öğrencilerin “kendini iyi hissetmesi”, “diğer insanlara yakın hissetmesi”, “neşeli hissetmesi” maddeleri en düşük ortalamaya sahip olarak mobil öğrenme için olumsuz anlam ifade etmektedir.

Ek olarak m-öğrenmeyi kullanan bireyler dezavantajlarla hangi sıklıkta karşılaşılırsa mental iyi oluş düzeyleri de o oranda negatif yönde etkilenmektedir. M-öğrenmeye ilişkin sınırlılıklar/dezavantajlar ne kadar azaltılırsa mental iyi oluş düzeyinin de o kadar yüksek olacağı söylenebilir.

Yurt içinde ve yurt dışında yapılan pek çok araştırmada mobil teknolojilerin eğitim amaçlı kullanılmasının bireylerin akademik gelişimlerinin yanı sıra öğrenme ve öğretme faaliyetlerinde yarar sağladığı ortaya koyulmuştur. Teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte teknoloji anlamında okuryazar, iletişim konusunda interaktif

dünyanın temellerinin atılmasının sebebi, teknoloji becerilerini yaratıcı bir şekilde kullanan, günümüz bireylerinin eğitim öğretim faaliyetlerinde mobil teknolojilerin kullanımı neredeyse bir zorunluluk haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Ağca, R. K., &Bağcı, H. (2013). Eğitimde mobil araçların kullanımına ilişkin öğrenci görüşleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 295-302.
- Al-Emran, M.,Mezhuyev, V., &Kamaludin, A. (2018). Technology Acceptance Model in M-learning context: A systematic review. *Computers&Education*.
- Al-Hunaiyyan, A.,Alhajri, R. A., & Al-Sharhan, S. (2016). Perceptions and challenges of mobile learning in Kuwait. *Journal of King Saud University-Computer and Information Sciences*.
- Altuntaş, B. (2017). Y Kuşağının Mobil Öğrenme Uygulama Tercihini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. In *Proceedings of 2 nd International Conference on Scientific Cooperation for the Future in the Economics and Administrative Sciences* (p. 275).
- Aydın,F., Kara, F.N. (2013). Öğretmen Adaylarının Teknolojiye Yönelik Tutumları: Ölçek Geliştirme Çalışması. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*.10(4), 103-118.
- Bower, G. H.,&Hilgard, E. R. (1981). Theories of learning. *Prentice-Hall*.
- Bozkurt, A. (2015). Mobil Öğrenme: Her Zaman, Her Yerde Kesintisiz Öğrenme Deneyimi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 1(2), 65-81.
- Coffin, T.,&Lyle, H. (2013). The use of mobile devices for academic purposes at the University of Washington: current state and future prospects. *University of Washington. Information Technology. Last accessed 03.12.2018*.
- Crompton, H. (2013). A historicaloverview of mobile learning: Toward learner-centered education. In Z. L. Berge, & L. Y. Muilenburg (Eds.). *Handbook of Mobile Learning*. Florence: KY: Routledge.
- Crompton, H.,&Burke, D. (2018). The use of mobile learning in higher education: A systematic review. *Computers&Education*, 123, 53-64.
- Çelik, A. (2013). M-öğrenme tutum ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik analizleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 172-185.
- Çelik, H. C.,& Kahyaoğlu, M. (2007). İlköğretim öğretmen adaylarının teknolojiye yönelik tutumlarının kümeleme analizi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(4), 571-586.
- Gregorc, A.F. (1979). Learning/teaching styles: Their nature and effects. *Student learning styles: Diagnosing and prescribing programs*
- Hamidi, H.,&Chavoshi, A. (2018). Analysis of the essential factors for the adoption of mobile learning in higher education: A case study of students of

- the University of Technology. *Telematics and Informatics*, 35(4), 1053-1070.
- ITU (2016). ICT facts and figures 2016. Geneva, Switzerland: International Telecommunications Union. Available at (last accessed 03.12.2018) <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/facts/ICTFactsFigures2016.pdf>.
- Keldal, G. (2015). Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği'nin Türkçe Formu: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *J Happiness Well-Being*, 3, 103-115.
- Kenar, İ. (2012). Teknoloji ve derslerde teknoloji kullanımına yönelik veli tutum ölçeği geliştirilmesi ve tablet PC uygulaması. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 123-139.
- Laurillard, D. (2007). Pedagogical forms for mobile learning: Framing research questions. In N. Pachler (Ed.). *Mobile learning: Towards a research agenda*(pp. 153–175). London: W1.E Centre.
- Keskin, N. Ö. (2010). Mobil öğrenme teknolojileri ve araçları. *Akademik Bilişim*, 10, 490.
- Özdamlı, F.,&Uzunboylu, H. (2008). Öğretmen adaylarının teknoloji destekli işbirlikli öğrenme ortamına yönelik tutumları. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 5, 28-36.
- Saran, M., Seferoğlu, G., & Cagiltay, K. (2009). Mobile Assisted Language Learning: English Pronunciation at Learners' Fingertips. *Eurasian Journal of Educational Research*. 34, 97-114.
- Sarı, S.T. (2014).Mobil Öğrenme: Öğretim Teknolojilerinin Etkili Kullanımı. (Erişim tarihi: 16.01.2019) <http://www.egitimdeteknoloji.com/mobil-ogrenme-ogretim-teknolojilerinin-etkili-kullanimi/>
- Statista (2016). Share of mobile device owners World wide from 2011 to 2016, by number of devices owned. Available at (last accessed 03.12.2018) <https://www.statista.com/statistics/245501/multiple-mobile-device-ownership-worldwide/>.
- Tennant, R.,Hiller, L., Fishwick, R., Platt, S., Joseph, S., Weich, S., Parkinson, J., Secker, J., &Stewart-Brown, S. (2007). The Warwick-Edinburgh mental well-being scale (WEMWBS): Development and UK validation. *Health and Quality of Life Outcomes*, 5(1), 50-63. doi:10.1186/1477-7525-5-63
- Traxler, J. (2010). Will student devices deliver innovation, inclusions, and transformation? *Journal of the Research Center for Educational Technologies*, 6(1), 3–15.

- Vinci, M. L.,Cocchi, D., & Vinci, I. L. (2007). Possibilities of application of e-tools in education: mobile learning. In *Proc. Conf. on ICT for Language Learning, Florence, Italy*.
- Zengin, M., Şengel, E., & Özdemir, M. A. (2018). Eğitimde Mobil Öğrenme Üzerine Araştırma Eğilimleri: Türkiye Örneği. *Journal of Instructional Technologies &Teacher Education Vol, 7(1), 18-35*.

Araştırma Makalesi/Research Article

**YAŞLI TÜKETİCİLER PAZARININ TUTUM VE DAVRANIŞLARININ
ÖĞRENİLMESİ VE PAZARLAMA STRATEJİLERİNE YÖNELİK
ÖNERİLER: AKÇAKOCA ÖRNEĞİ¹**

*A STUDY FOR LEARNING ATTITUDES AND BEHAVIORS IN ELDERLY
CONSUMER MARKET AND RECOMMENDATIONS FOR MARKET
STRATEGIES: THE AKÇAKOCA CASE*

Yıldırım YILDIRIM*, Aziz YURTTAŞ**

*Geliş Tarihi: 27.12.2018
(Received)*

*Kabul Tarihi: 14.05.2020
(Accepted)*

ÖZ: Giderek önemi ve sayıca ağırlığı artan yaşlı nüfus hem pazarlamacıların hem de turizmle ilgilenen yöneticilerin iştahını kabartmaktadır. Literatürdeki gerontoloji ile ilgili alan yazın boşluğuna rağmen yaşlı tüketiciler sahip oldukları boş zaman ve harcanabilir gelirleriyle büyük ve karlı bir pazar bölümünü oluşturmaktadırlar. Türkiye dâhil birçok ülkede “yaşlı” olarak tanımlanan kişiler daha fazla tüketim eylemi içinde olmakta ve diğer bireylerden farklı tutum ve davranışlar sergilemektedirler. Yaşlı tüketicilerin satın alma tutum ve davranışlarını ortaya koymak amacıyla yapılan bu araştırma sonucunda, yaşlıların en çok torunlarının/çocuklarının yanında yaşlanmak istedikleri, ikinci sırada ise kendi evlerinde/yalnız yaşlanmayı tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca yaşlılar en çok torunlarına harcama yaparken, bunu sırasıyla medikal hizmetler, kıyafet, eşe/dosta hediyeler alma, kaplıca/şifalı su tatilleri ve 5yıldızlı tatiller takip etmektedir. Bu anlamda 5yıldızlı otel yöneticileri talebi canlandırmak ve yaşlı pazardan daha çok pay alabilmek için daha fazla çaba göstermelidirler. Bu araştırma neticesinde ortaya çıkan diğer sonuçlar; katılımcıların tatillerinde kaplıca veya şifalı su tercih etmediği, reklamlarda gördükleri ürünleri satın almadıkları, heyecanlı, enerjik ve hızlı aktivitelere katılmadıkları, evde radyo dinlemedikleri ve kredi kartıyla alışveriş yapmadıkları yönündedir. Araştırmanın dikkat çeken sonuçlarından birisi de demografik faktörler ile yaşlı bireylerin yaşlanmak istedikleri yer ve harcama yaptıkları alanlar arasında anlamlı ilişkinin bulunmasıdır. Buna göre eğitim seviyesi arttıkça kişilerin daha çok kendi evlerinde yalnız yaşlanmaya eğilimli olduğu ve farklı yaş, cinsiyet, eğitim ve emeklilik durumundaki kişilerin birbirlerinden farklı konularda yardıma ihtiyaç duydukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı tüketiciler, tutum ve davranışlar, pazarlama, gerontoloji

¹ Bu çalışma 27-28 Haziran 2018 tarihinde Bandırmada düzenlenen International Conference on Empirical Economics & Social Science isimli kongrede bildiri olarak sunulmuştur.

* Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, yildirimyildirim@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5851-7788.

** azizyurttas_1217@outlook.com, ORCID: 0000-0002-4443-3102.

ABSTRACT: Growing number of elderly people is making the appetite of both marketers and managers who are interested in tourism. Despite the lack of literacy related to gerontology, elderly consumers are creating a large and profitable market segment with their free time and disposable income. In many countries, including Turkey "elderly" are defined as people consume more and exhibit different attitudes and behaviors from other individuals. Learning these attitudes and behaviors will change the content, presentation, and expectations of the products and services to be presented. As a result of this research conducted to reveal the buying attitudes and behaviors of elderly consumers, it is concluded that the elderly prefer to aging older with their grandchildren / children and secondly they prefer to aging in their own homes/alone. In addition, while the elderly the most spend their grandchildren's needs, they are followed by medical services, clothing, getting gifts to spouse/friend, hot spring holidays and 5-star holidays. In this sense, 5-star hotel managers should make more efforts to stimulate demand and get more shares in the elderly market. Other results of this study; participants did not prefer hot spring or healing water during their holidays, they did not buy the products they see in advertisements, they did not participate in exciting, energetic and fast activities, they did not listen to radio at home and they did not make purchases with credit cards. One of the remarkable results of the study is that there is a significant relationship between demographic factors and the places where elderly individuals want to get old and where they spend. According to this, it is observed that as the education level increases, people tend to aging more in their own homes and people in different age, gender, education and retirement needs help in different subjects.

Key words: Elderly consumers, attitudes and behaviors, marketing, gerontology

1. GİRİŞ

Demografik faktörler her ne kadar tüketicileri derinden anlamada yetersiz kalan değişkenler olsa da yaş faktörü giderek önemini arttırmakta ve değişen demografik yapıya uyum sağlamayı gerektirmektedir. Çünkü dünyada ve Türkiye’de yaşlı kişilerin sayıları önemli oranlarda artmaktadır. Artan bu nüfusun eğitim ve gelir düzeyi de buna karşılık artmaktadır. Daha eğitilmiş, daha bilinçli ve gelir düzeyi daha yüksek olan yaşlılar harcamaya istekli hedef pazar açısından cazip bir pazar bölümünü oluşturmaktadırlar. Zaman ve harcanabilir geliri bol olan bu insanlar, geçmişte yapmayı istedikleri fakat yapamadıkları birçok aktiviteyi yapmak ve satın aldıkları bütün ürün ve hizmetlerde benzersiz bir deneyim yaşamak istemektedirler. Bu açıdan yaşlı kişilerin tutum ve davranışlarını bilmek onlara yönelik geliştirilecek pazarlama stratejilerinin isabet şansını arttıracaktır. Literatürde yaşlı tüketicilerle ilgili algılanan marka değeri (Turan ve Çolakoğlu, 2009), satın alma davranışları (Topçu, 2008), satın alma karar süreçlerinde televizyon reklamlarının etkisi (Çolakoğlu, 2006), teknolojik yeniliklerin kabulü (Özkan ve Puruçuoğlu, 2010), giysi tercihleri (Özgen ve Ufuk, 1999), pazara yönelik tutumlarında cinsiyetin etkisi (Uyanık, 2001) ve yaşlı tüketicilerin harcama eğilimleri (Marangoz, 2006) gibi çalışmalara rast gelinmiştir. Genel olarak yaşlılar

anahtar kelimesi ile arandığında bulunan tezlerin ağırlıklı olarak hemşirelik, geriatri, sosyal hizmetler, psikoloji – psikiyatri, beslenme ve diyetetik ile fizyoterapi ve rehabilitasyon alan ve konuları üzerine olduğu görülmektedir. Yaşlıların uyku ve yaşam kaliteleri, umut düzeyleri, ölüm kaygıları, umutsuzluk ve yalnızlık, yoksulluk ve sosyal dışlanma, bilgelik ve psikolojik iyi oluş düzeyi, beslenme alışkanlıkları, depresyon durumları, aile ve arkadaşlardan alınan sosyal destekler, yaşlıların konut sorunu ve yaşlılar için özel konut tasarımı, Türkiye’deki yaşlılara yönelik sosyal hizmet uygulamaları yazılan tezlerde öne çıkan başlıklardır. “Yaşlılar” anahtar kelimesi ile aratılan YÖK Tez Veri Tabanındaki tezler incelendiğinde çıkan 407 adet sonucun yalnızca 3 tanesi “İşletme” başlığıyla/konusuyla ilgili olup geriye kalanları yukarıda bahsi geçen alan ve konular arasındadır. Bu anlamda yaşlı tüketicilerin satın alma davranışları ile tutum ve davranışlarının öğrenilmesine yönelik daha fazla sayıda çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışma alan yazına sağlayacağı katkı yönünden önem taşımaktadır. Bu konuda yapılacak daha fazla çalışmanın alanı geliştireceği ve yaşlanan nüfusla ilgili daha doğru, merkezi ve pazara yönelik kararların alınabileceği söylenebilir. Bu çalışmada daha önce yapılan çalışmalardan farklı olarak nerede yaşlanmak istedikleri, en çok nereye harcama yaptıkları, kredi kartı veya nakit harcama eğilimleri, TV/radyo dinleme alışkanlıkları, görsel ve yazılı hafızadan hangisini güçlü şekilde kullandıkları ve evde kararlarının sorulup sorulmadığı gibi birçok değişken birlikte ele alınıp, bunlar üzerinden tahminler yapılmaya çalışılmakta ve buna ilişkin bulgular ışığında öneriler geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Hem dünyada hem de Türkiye’de giderek artan yaşlı nüfus, onları daha çok anlamayı, ihtiyaç ve beklentilerini karşılayacak ürünler ve hizmetler üretmeyi zorunlu hale getirmektedir (Albayrak vd., 2014: 62). Demografik faktörler arasında olan yaş değişkeni, önemini giderek arttırmakta ve ayırt edici bir faktör olarak görülmektedir. Yaşlı olarak tanımlanan kişilerin çoğu zaman genç kişilerden bir farkı olmadığı ve yaşam tarzı olarak onlara benzer tercihler yaptıkları bilinmektedir. Çünkü dünya pazarında gençler kadar kendini genç hissedenler/genç görünenlerde sayıca ağırlığını hissettirmektedir (Çolakoğlu, 2006). Mobil bankacılık hizmetlerini kullanan, tatillerinde eğlence ve heyecan arayan, sportif ve kültürel faaliyetlere etkin şekilde katılan, festival, şenlik, konser gibi organizasyonlarda yer alan yaşlı bireylere rastlamak artık mümkündür. İşletmelerin ve pazarlama işiyle uğraşan kişilerin burada dikkat etmeleri gereken en önemli şey, yaşlıların gençler ile benzer veya aynı tercihleri olmasına karşın bu ürün ve hizmetleri onların kolay kullanımına imkân verecek forma/şekle dönüştürmeleri ve

ilave özellikler ile daha sık ve büyük miktarlarda satın almalarını sağlamaktır. Örneğin mobil bankacılık kullanan bir yaşlının cep telefonu ekranı ve ekranda görünen yazıların büyük fonda olması ve yazılımın buna uygun olması gerekebilir. Veya otomobil tercihinde aradığı özellikler tıpkı gençlerin istediği özellikler ile aynı olsa bile arabada yer alan bazı gösterge ve yazıların/rakamların ön camda rahat görülebilecek şekilde yer alması sağlanmalıdır. Çünkü yaşlı bireylerin yaşa bağlı olarak ortaya çıkan dikkat bozukluğu, algı eksikliği, görme bozukluğu, el ve ayaklarda titreme, hareketlerde yavaşlama vs. gibi bazı fiziksel ve biyolojik rahatsızlıkları, eksiklikleri olabilmektedir. Bütün bu olumsuzluklar, yaşlı bireylere yönelik olarak üretilecek mal ve hizmetlerin geliştirilmesini ve onların ihtiyaçlarını, beklentilerini karşılayacak ilave özelliklerin eklenmesini zorunlu hale getirmektedir. Yaşlı bireylerde kendi aralarında homojen bir yapı sergilememektedir (Yaşa ve Mucan, 2010: 4). 50-64 yaş arası veya 65 yaş ve üstü bütün yaşlıların benzer yaşlarda da olsa aynı satın alma davranışında bulunduğunu varsaymak pazarlama açısından ölümcül bir hata olabilir (Phillips ve Sternthal, 1977: 446; Rentz ve Reynolds, 1991: 355). Termal turizmde tüketicilerin satın alma davranışını etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik yapılan çalışma sonucunda 55-64 yaş arası tüketicilerin termal tesislerde en çok konaklayan, 65 yaş üstü kişilerin ise en az konaklayan yaşlı tüketici grubu olduğu ortaya çıkmıştır (İlban, Akkılıç ve Yılmaz, 2011: 43). Bu bakımdan bütün yaşlı olarak tanımlanabilecek kişilerin benzer satın alma davranışları sergilediğini varsaymak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bazı yaşlılar banka kredisi kullanma konusunda daha istekli olurken, bazıları kredi kullanımına olumsuz yaklaşabilmektedir. Bazıları kışın butik bir otelde kış turizmüne yönelik faaliyetlerle ilgilenmek isterken, bazıları deniz tatilini tercih edebilmektedir. Bazıları ise tatili yakınların/akrabaların yanına gitmek olarak veya çocuklarının/torunlarının yanlarına gelmesi olarak değerlendirebilir. Bu sebeple tatil yeri seçimlerinden, hizmet algılamalarına, ürün tercihlerinden, bekledikleri faydaya kadar birçok konuda farklılık gösteren yaşlıların bu tutum ve davranışları dikkatle incelenmeli ve uygun stratejiler geliştirilebilmelidir. Çünkü yaşlı bireylerin diğer yaş gruplarındaki insanlara göre çok daha fazla zamanı, parası ve yaşamaya isteği olduğu bilinmektedir (McGuire, Uysal ve McDonald, 1988). Bu sebeple yaşlı bireylerin tüketici olarak ihtiyaçlarının hem diğer yaş grupları hem de kendi içlerinde farklılık gösterdiği söylenebilir (Marangoz, 2006: 82).

Yaşlı nüfus artışı yalnızca gelişmiş ülkeleri değil aynı zamanda az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri de ilgilendirmektedir (Marangoz, 2000: 36). Yapılan araştırmaların çoğu ya gençlere ya da yetişkin bireylere odaklanmaktadır. Oysaki giderek artan bilinç düzeyi, refah seviyesi, eğitim ve gelir durumları ile beraber

yaşlılar, pazarlama açısından son derece karlı ve de cazip bir bölümü oluşturmaktadır. Fakat literatüre bakıldığında bu alanda oldukça büyük bir boşluk olduğu görülmektedir (Yaşa ve Mucan, 2010: 2; Albayrak, Caba ve Bideci, 2014: 64). Bunun sebebi yaşlıların mali açıdan yeterli satın alma gücüne sahip olmadıklarına dair yanlış algı ve onların fiziki ve biyolojik eksikliklerinden dolayı bazı ürün ve hizmetlere ilgi göstermeyecekleri düşüncesidir. Bu bakımdan pazarlama uygulayıcıları açısından verimli ve çekici görülmezler (Jones, 2005; Bone, 1991, Gönen ve Özgen, 1989; Phillips ve Sternthal, 1977). Oysaki dünyada yapılan araştırmalar yaşlı kesiminde teknolojik yeniliklere ilgi gösterdiğini ancak gençlere göre çok daha yavaş ve geç kabullendiğini kanıtlamaktadır (Özkan ve Puruçuoğlu, 2010: 37). Arabalardan (Kotler ve Armstrong, 2000), dayanıklı tüketim mallarına, sık tüketilen gıda ürünlerinden (Trinh, 2009), konfeksiyona (Özgen ve Ufuk, 1999), tatil ve eğlence hizmetlerinden (Glover ve Prideaux, 2009; Cengiz ve Kantarcı, 2013) medikal ve sağlık hizmetlerine (Gökbunar ve Gündüz, 2014) kadar birçok ürün ve hizmet yaşlı bireylerin ilgisini çekmekte ve bu ürünlerin/hizmetlerin kendilerine uygun hale getirilmesini beklemektedirler. Çünkü yaşlılar artık daha aktif, daha başarılı, daha sağlıklı bir şekilde yaşlanmak istemekte ve yaşam kalitelerini arttıracak ürün ve hizmetlere yönelmektedirler (Öztop, 2010: 188). Reklam sloganları, reklam mesajları, ambalaj ve renk seçimleri, kullanılacak kitle iletişim araçları da yaşlı bireylerin anlayabileceği ve kolaylıkla ihtiyaçlarını giderebilecekleri özellikte olmalıdır (Bayraktar, 2004).

Giderek artan yaşlı nüfusu görmezden gelen ve sahip oldukları genç nüfusa güvenen ülkeler ileride çok zor durumda kalacak, bu nüfusun beklentilerini, istek ve arzularını bilmeden, zorlayıcı bir güçle politikalarını, hükümet uygulamalarını, satış stratejilerini, sosyal hizmetlerini değiştirmek zorunda kalacaklardır (Gordon ve Longino, 2000: 699). Türkiye’de dâhil olmak üzere genç nüfusun ağırlıklı olduğu ülkeler, sayılarını giderek arttıran bu yaşlı nüfus karşısında gerekli pazarlama önlemlerini almalı ve stratejilerini bu doğrultuda geliştirebilmelidirler. Zira 2016 yılındaki TÜİK verilerine göre yaşlı nüfusun son beş yılda %17,1 arttığı belirtilmektedir (TÜİK, 2016). 2020 yılına, 2025, 2035 ve 2050 yıllarına dair yapılan nüfus öngörülerini yaşlı nüfusun tüm dünyada sayıca ağırlıklı olacağını göstermektedir (Johnson-Hillery, Kang ve Tuan, 1997; Özgen, Vural ve Çivitçi, 2004; Lambert-Pandraud, Laurent ve Lapersonne, 2005; Sedgley, Pritchard ve Morgan, 2011; TÜİK, 2013).

Yalnızca yaşlı nüfus değil, onların eş, dost, akraba ve yakınlarının da uygulanacak stratejilere dâhil edilmesi pazarın daha da büyüyerek genişlemesini sağlayacaktır. Çünkü birçok yaşlının evde bakım hizmetleri çocukları, yakınları, torunları ve akrabaları tarafından görülmektedir. Bu anlamda “geniş aile” denilen

bu grup, yaşlılar için birer bilgi kaynağı olabilmektedir (Phillips ve Sternthal, 1977: 446; Özkan ve Purutçuoğlu, 2010: 41). Tıpkı kitle iletişim araçları gibi yaşlılar bu geniş aile üyelerinden (akraba, torun, çocuk, eş vs.) yararlanmakta, ürün ve hizmet tercihinde bu kişilerin görüşlerini almaktadırlar (McGuire vd., 1988). “Yeni kuşak” yaşlılar bilgi kaynağı olarak yakın çevrelerini ve kitle iletişim araçlarını kullansalar da nihai kararı kendileri vermekte ve bu yolla kendilerini bağımsız hissedebilmektedirler (Özgen ve Ufuk, 1999: 188).

Yaşlı olarak tanımlanan kişilerin kimler olacağı konusunda alan yazında bir anlaşmazlık söz konusudur (Albayrak vd., 2014: 63). Bazıları yaşlı kişileri 50 yaşından itibaren sınıflandırırken, bazıları yaşlılığı 60 yaşından başlatmakta ve bu yaştan sonrasını yaşlı olarak tanımlamaktadır. Yaşlılık ve başladığı kabul edilen yaş sınırı ülkelerin sosyal-psikolojik, hukuki ve ekonomik durumlarına göre farklılık gösterebilmektedir. Yaşla birlikte bu kişilerin isimlendirilmeleri de yazarlara göre farklı olabilmektedir. Bazıları yaşlı turistleri “üçüncü yaş turistler” olarak adlandırırken, bazıları ise “ileri yaştaki turistler” veya “olgun yaş turistleri” olarak isimlendirmektedir (Albayrak, 2014: 350).

3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı yaşlı bireylerin satın alma tutum ve davranışlarını ortaya koyarak, pazarlama stratejilerine dair işletme yöneticilerine öneriler sunmaktır. Ayrıca yaşlıların harcama eğilimlerinin, yaşlanmak istedikleri yerin ve yardıma ihtiyaç duydukları şeylerin demografik faktörlere göre değişip değişmediğini öğrenmekte bu araştırmanın başka bir amacı olarak ifade edilebilir.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmış ve kolayda örnekleme yoluyla ulaşılan 50 yaş ve üzeri 651 kişiyle yüz yüze görüşülmüştür. Yaşlı olarak tanımlanan kişilerin yaş alt sınırı konusunda alan yazında görüş birliği bulunmamakla birlikte, yaşlıların isimlendirilmesi ve sınıflandırılması da yazarlara göre farklılaşabilmektedir (Yaşa ve Mucan, 2010: 3; Albayrak, 2014: 350; Albayrak vd., 2014: 63; Çolakoğlu, 2006: 3; Özkan ve Purutçuoğlu, 2010: 37). Ancak Dünya Turizm Örgütüne göre yaşlı bireylerin yaş alt sınırı 50 olarak belirtilmektedir. Bu çalışmada da yaş alt sınırı 50’den başlatılmış ve 50-59, 60-69 ve 70 ve üzeri olarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca Türkiye’de 75 ve üzeri yaştaki kişilerin anketi cevaplamadaki gönülsüzlüğü ve soruları anlamadaki yetersizliği dikkat alındığında yaş sınıflamasının farklı çalışmalarda farklı ele alınması doğal ve beklenen bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Anket, yaz dönemi olan Haziran-Ağustos ayları arasında 3 ay süreyle Düzce/Akçakoca’da uygulanmıştır. Bu dönemin özellikle seçilmesinin nedeni hem emekli insanların dinlenme ve tatil amacıyla, hem de halen çalışıyor olup ta yıllık

iznini geçirmek isteyen kişilerin geliyor olmasıdır. Üstelik yaz döneminde Akçakoca'ya nüfusunun dört katı kadar insan gelmektedir. Ayrıca Düzce ili, yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı (%9,3) bakımından değerlendirildiğinde 81 ilin %42'sinden fazla yaşlı nüfus yüzdesine sahiptir. Yaşlı cinsiyet yüzdesine baktığımızda ise Türkiye'deki illerin %58'inden daha fazla orana sahiptir. Ankette yaşlı bireylerin demografik özelliklerinin yanı sıra, onların kimlerle birlikte yaşadıkları, nerede yaşlanmak istedikleri, en çok hangi konularda yardıma ihtiyaç duydukları, para biriktirme alışkanlıkları, kendilerine özel vakit ayırıp ayırmadıkları, kredi kartı kullanımları ve tatillerinde kaplıca ve şifalı suları tercih edip etmedikleri sorulmuştur. Böylece onların alışveriş, tatil, para kullanımı gibi konulardaki eğilimleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bir şey satın almadan önce plan yapıp yapmadıkları, evde veya arabada radyo dinleme alışkanlıkları, TV reklamlarını izleyip izlemedikleri, harcamalarını nakit mi yoksa kredi kartı kullanarak mı yaptıkları, daha çok görsel olaylar, resimler ve imajlardan mı yoksa kelimeler ve sözel ifadelerden mi etkilendikleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu tür soruların ankette yer almasının sebebi yaşlılara yönelik oluşturulacak pazarlama bileşenlerinde yöneticilere yol göstermek ve onların beklenti ve isteklerinin daha iyi karşılanmasını sağlayacak ürün ve hizmetlerin neler olabileceğine dair bir ön görüş sahibi olmaktır.

5. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Araştırmanın temel sorusu "Yaşlıların tutum ve davranışları demografik faktörlere göre değişmekte midir?" şeklindedir. Tutum ve davranışlarla kastedilen yaşlı bireylerin en çok hangi konularda yardıma ihtiyaç duydukları, hangi konularda harcama yaptıkları ve nerede yaşlanmayı istedikleridir. Bu değişkenlerin demografik faktörlerle olan ilişkisi incelenmiş ve aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı sorgulanmıştır. Bu kapsamda hipotezlerin sınanmasında ki-kare analizleri yapılmıştır. Araştırmanın ana hipotezini ve alt hipotezlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

H₁: Yaşlı bireylerin tutum ve davranışları demografik faktörlere göre değişmektedir.

H_{1.1}: Katılımcıların yaşlanmak istedikleri yer demografik faktörlere göre değişmektedir.

H_{1.2}: Katılımcıların yardıma ihtiyaç duyduğu konular demografik faktörlere göre değişmektedir.

H_{1.3}: Katılımcıların harcama yaptıkları yerler demografik faktörlere göre değişmektedir.

Farklı yaş, cinsiyet, gelir ve eğitim seviyesindeki yaşlı bireylerin farklı satın alma davranışları olduğu varsayımından hareket edilmiştir. Bugünün modern

pazarlama anlayışında aynı ya da benzer demografik özelliklere sahip bireylerin dahi farklı satın alma davranışları olduğu söylenmektedir. Kültür, yaşam tarzı, bireysel değerler gibi etmenler bireyleri aynı gelir sınıfı, aynı cinsiyet, aynı medeni durum ve aynı yaşta olsalar bile farklı davranmaya zorlamaktadır. Örneğin, aylık geliri 10.000 TL olan oto tamircisi ile bir profesörün veya 30 yaşında olan iki erkeğin birbirinden farklı ürün ve hizmetlere ilgi duyacağı ve fiyat/marka hassasiyetlerinin farklı olacağı yapılan önceki çalışmalarla (bkz yaş için: Mucuk 2010; Örucü ve Tavşancı, 2001; gelir için Tokol, 2007; Tari ve Pehlivanoglu, 2007; eğitim seviyesi için Li ve diğ., 1999) kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu sebeple yaşlı bireylerin de farklı olacağı varsayımı kabul edilmiştir.

6. BULGULAR

Araştırmanın bu kısmında örnekleme dâhil edilen kişilerin demografik özellikleriyle diğer değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır. Nerede yaşlanmak istedikleri, en çok hangi konuda yardıma ihtiyaç duydukları, nerelere harcama yaptıkları ve yaşlılara yönelik hizmetlerde kimlerin sorumlu olması gerektiğine dair soruların frekans ve yüzde dağılımları gösterilmektedir. Ayrıca bu bölümde yaşlıların en çok nerede yaşlanmak istediklerinin ve hangi konularda harcama yapıp, yardıma ihtiyaç duyduklarının demografik faktörlerle ilişkisini ölçmek amacıyla yapılan Ki-kare analizi yer almaktadır.

6.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine ve Diğer Sorulara Verdikleri Yanıtlara İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Yaş, Cinsiyet ve Emeklilik Durumu Frekans Dağılımları

Değişkenler	Cevap Seçenekleri	Frekans	Yüzde
Yaş	50-59	323	49,6
	60-69	215	33,0
	70 +	113	17,4
	Toplam	651	100
Cinsiyet	Erkek	377	57,9
	Bayan	274	42,1
	Toplam	651	100
Emeklilik Durumu	Emekliyim	414	63,6
	Emekli Değilim	237	36,4
	Toplam	651	100
Medeni Durum	Bekâr	25	3,8
	Evli	485	74,5
	Boşanmış/Dul	141	21,7
	Toplam	651	100
	Okuma/Yazma Yok	71	10,9

Eğitim Seviyesi	İlköğretim	321	49,3
	Lise	176	27,0
	Önlisans/Lisans	74	11,4
	Y.Lisans/Doktora	9	1,4
	Toplam	651	100

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların %49,6'sının 50-59 yaşında, %33'ünün 60-69 yaş aralığında ve %17,4'ünün 70 yaş ve üzerinde olduğu görülmektedir. Cinsiyet dağılımına baktığımızda %57,9'unun erkek, % 42,1'inin bayan olduğu ve %63,6'sının emekli olduğu, %36,4'ünün emekli olmadığı görülmektedir. Ayrıca araştırmaya katılanların %74,5'inin evli ve % 21,7'sinin boşanmış/dul olduğu görülmektedir. Bekâr+Boşanmış/Dul seçenekleri birlikte değerlendirildiğinde cevaplayıcıların dörtte birinin evli olmadığı görülmektedir. Katılımcıların eğitim seviyesine bakıldığında %49,3'ünün ilköğretim mezunu, %27'sinin lise, %11,4'ünün Önlisans/Lisans mezunu ve sadece %1,4'ünün yüksek lisans veya doktora mezunu olduğu görülmektedir. Hiç okuma yazması olmayanların oranı ise %10,9'dur.

Tablo 2. Nerde Yaşlanmak İstersiniz, En Çok Hangi Konularda Yardıma İhtiyaç Duyuyorsunuz, En Çok Nerelere Harcama Yapıyorsunuz ve Yaşlılara Yönelik Hizmetlerden Kim Sorumlu Olmalı Sorularına İlişkin Frekans Dağılımları

	Değişkenler	F	%
Nerede yaşlanmayı tercih edersiniz?	Kendi evimde, yalnız	261	40,1
	Huzur evinde	32	4,9
	Çocuk ve torunlarıyla birlikte	358	55
En Çok Hangi Konularda Yardıma İhtiyaç Duyuyorsunuz?	Alışveriş	115	17,7
	Alışveriş ve Ev işleri	189	29
	Yalnızca ev işleri (Çamaşır, bulaşık yıkamak vb.)	189	29
	Beden bakımı (Duş, Banyo vb.)	56	8,6
	Beslenme (Yemek pişirme, yemek yemek vb.)	102	15,7
En Çok Hangi Konularda Harcama Yapıyorsunuz?	Kıyafet	120	18,4
	5 yıldızlı tatil	24	3,7
	Eşe, dosta hediyeler alma	44	6,8
	Kaplıca ve şifalı su tatilleri	39	6
	Torun harcamaları	245	37,6
	Medikal hizmetler (İlaç ve doktor ücretleri vb.)	163	25
	Rekreasyonel faaliyetler	16	2,5
Yaşlılara yönelik hizmetlerden kim sorumlu olmalı?	Belediyeler	81	12,4
	İşletmeler (Büyük, Orta, Küçük)	8	1,2
	Devlet	390	59,9
	Sosyal Hizmet ve Vakıflar	172	26,4

Cevaplayıcıların %55'i çocuk ve torunlarıyla yaşlanmak istiyorum derken, hemen arkasından %40'ı kendi evlerinde, yalnız bir şekilde yaşlanmak istediklerini belirtmiştir. Huzur evinde yaşlanmak isteyenlerin yüzdesi oldukça düşüktür (%4,9). Yaşlıların en çok hangi konularda yardıma ihtiyaç duydukları sorulduğunda %29 oranında sadece ev işleri ile alışveriş + ev işleri cevabını vermişlerdir. Cevaplayıcılar en az beden bakımı (duş, banyo vb.) konusunda yardıma ihtiyaç duymaktadır. Hemen arkasından beslenme (yemek pişirme, yemek yemek vb.) gelmektedir. En çok hangi konularda harcama yaptıkları sorulduğunda cevap olarak %37,6 oranında torun harcamaları cevabını vermişlerdir. Hemen arkasından %25 ile medikal hizmetler (ilaç ve doktor ücretleri vb.), %18,4 ile kıyafet, %6,8 ile eşe dosta hediyeler alma gelmektedir. En az harcama yapılan kalemler ise 5 yıldızlı tatiller, kaplıca ve şifalı su tatilleri ile rekreasyonel faaliyetlerdir. Cevaplayıcıların neredeyse %60'ı yaşlılara yönelik hizmetlerden en çok devletin sorumlu olması gerektiğini düşünmektedir. Bunu sırasıyla sosyal hizmet ve vakıflar (%26,4) ile belediyeler (%12,4) takip etmektedir. Yaşlı bireyler bu konuda en az işletmeleri sorumlu olarak görmektedir (%1,2).

Tablo 3. Diğer Sorulara İlişkin Frekans Dağılımları

Değişkenler	F	%
TV reklamları izlerim	Sık sık	31
	Bazen	47
	Hiç	22
Tatillerimde kaplıca ve şifalı su tercih ederim	Sık sık	17,7
	Bazen	37,2
	Hiç	45,2
Mağaza/Alışveriş Merkezi (AVM) dolaşırım	Sık sık	22,1
	Bazen	41,6
	Hiç	36,3
Reklamlarda gördüğüm ürünü/ürünleri satın alırım	Sık sık	11,1
	Bazen	38,9
	Hiç	50,1
Görsel olaylar, resimler, imajlar aklımda kalır	Sık sık	37,9
	Bazen	47,5
	Hiç	14,6
Kelimeler, sözler, söylenenler aklımda kalır	Sık sık	34,4
	Bazen	53,8
	Hiç	11,8
Heyecanlı, enerjik ve hızlı aktivitelere katılırım	Sık sık	11,5
	Bazen	27,8
	Hiç	60,7
Evde bir şey alınacaksa fikrime danışılır	Sık sık	62,5
	Bazen	28,4

Arabada radyo dinlerim	Hiç	59	9,1
	Sık sık	229	35,2
	Bazen	193	29,6
Evde radyo dinlerim	Hiç	229	35,2
	Sık sık	131	20,1
	Bazen	221	33,9
Alışverişlerimi nakit para ile yaparım	Hiç	299	45,9
	Sık sık	440	67,6
	Bazen	186	28,6
Alışverişlerimi kredi kartı kullanarak yaparım	Hiç	25	3,8
	Sık sık	97	14,9
	Bazen	237	36,4
Tatillerimi genellikle çocuklarımın/torunlarımın veya akrabalarımın yanında geçiririm	Hiç	317	48,7
	Sık sık	342	52,5
	Bazen	244	37,5
Bir şey satın almadan önce plan yaparım	Hiç	65	10
	Sık sık	370	56,8
	Bazen	238	36,6
	Hiç	43	6,6

Araştırmaya katılan kişilerin bazen televizyon reklamlarını izledikleri, Mağaza/AVM dolaştıkları fakat tatillerinde hiç kaplıca veya şifalı su tercih etmediklerini ve bir ürünü/hizmeti reklamlarda gördükleri için satın almadıklarını görmekteyiz. Aynı şekilde heyecanlı, enerjik ve hızlı aktivitelere hiç katılmadıkları, alışverişlerinde kredi kartı kullanmadıklarını ve evde radyo dinlemediklerini görmekteyiz. Arabada radyo dinlerim ifadesine ise “hiç” cevabını verenler ile “sık sık” cevabını verenler eşit oranda çıkmıştır. Araştırmaya katılan kişiler alışverişlerinde sıklıkla nakit para harcadıklarını, arabada radyo dinlediklerini ve sık sık bir şey satın almadan önce plan yaptıklarını ve evde bir şey satın alınacaksa fikirlerine danışıldığını belirtmiştir. Cevaplayıcıların kelimeler, sözler ile imajlar, görsel olaylar, resimler daha çok aklında kalır ifadelerine “bazen” dedikleri fakat görsel olayların, resimlerin ve imajların kelimelerden daha sık akılda kaldığı tablodan anlaşılmaktadır. Araştırmaya katılan kişiler sıklıkla tatillerini çocuklarının/torunlarının yanlarında geçirdiklerini belirtmiştir. Ancak “bazen” seçeneği de dikkate değer oranda yüksek çıkmıştır. Tatillerinde hiçbir şekilde çocuklarının/torunlarının yanına gitmeyenlerin oranı ise %10’dur.

Tablo 4. Katılımcıların Yaşlanmak İstedikleri Yerin Demografik Faktörlerle İlişkisi

Değişkenler		Nerede yaşlanmayı tercih edersiniz?			(p)
		Kendi evimde, yalnız	Huzur evinde	Çocuk ve torunlarımla birlikte	
Yaş	50-59	131	11	181	0,521
	60-69	84	14	117	
	70 +	46	7	60	
	Toplam	261	32	358	
Cinsiyet	Erkek	161	16	200	0,227
	Bayan	100	16	158	
	Toplam	261	32	358	
Emeklilik Durumu	Emekliyim	176	16	222	0,100
	Emekli Değilim	85	16	136	
	Toplam	261	32	358	
Eğitim Seviyesi	Okum/yazm yok	21	7	43	0,008
	İlköğretim	113	15	193	
	Lise	87	5	84	
	Önlisans/Lisans	37	4	33	
	Y.Lisans/Doktora	3	1	5	
	Toplam	261	32	358	

Yukarıdaki tabloda katılımcıların nerede yaşlanmak istediklerinin (kendi evinde-yalnız, huzur evinde ve çocuk-torunları ile birlikte) demografik faktörlerle bir ilişkisi olup olmadığına bakılmıştır. Yapılan ki-kare analizi sonucunda katılımcıların nerede yaşlanmak istediklerinin eğitim seviyesine göre değiştiği gözlemlenmiştir. Katılımcıların eğitim seviyesi arttıkça daha çok kendi evlerinde, yalnız bir şekilde yaşlanmak istedikleri gözlemlenmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların En Çok Hangi Konularda Yardıma İhtiyaç Duyduklarının Demografik Faktörlerle İlişkisi

Değişkenler		En Çok Hangi Konularda Yardıma İhtiyaç Duyuyorsunuz?					(p)
		Alışveriş işi	Alışveriş ve Ev işleri	Yalnızca ev işleri	Beden bakımı	Beslenme	
Yaş	50-59	73	92	102	14	42	0,000
	60-69	33	63	60	21	38	
	70 +	9	34	27	21	22	
	Toplam	115	189	189	56	102	
Cinsiyet	Erkek	81	69	109	34	84	0,000
	Bayan	34	120	80	22	18	
	Toplam	115	189	189	56	102	
Emeklilik Durumu	Emekliyim	73	104	118	43	76	0,004
	Emekli Değilim	42	85	71	13	26	
	Toplam	115	189	189	56	102	

	Oku/yaz yok	6	20	14	16	15	
Eğitim Seviyesi	İlköğretim	52	99	97	26	47	
	Lise	43	49	43	12	29	
	Önlisans/Li sans	11	20	32	2	9	0,000
	Y.L./Dokt.	3	1	3	0	2	
	Toplam	115	189	189	56	102	

Yukarıdaki tabloda katılımcıların en çok hangi konuda yardıma ihtiyaç duyduklarının (alışveriş, alışveriş ve ev işleri, yalnızca ev işleri, beden bakımı ve beslenme) demografik faktörlerle bir ilişkisi olup olmadığına bakılmıştır. Yapılan ki-kare analizi sonucunda katılımcıların en çok hangi konuda yardıma ihtiyaç duyduklarının bütün değişkenlere göre değiştiği gözlemlenmiştir. Katılımcıların yaşı arttıkça alışveriş ve ev işlerinde yardıma ihtiyaç duydukları görülmekle birlikte, yaşı azaldıkça beden bakımına ihtiyaç duyanların sayısının azaldığı görülmektedir. Diğer yandan bayanların alışveriş ve ev işlerinde yardıma ihtiyaç duydukları gözlemlenirken, erkeklerin yalnızca ev işlerinde yardıma ihtiyaç duydukları gözlemlenmiştir. Emeklilik durumuna bakıldığında emekli olan katılımcıların yalnızca ev işlerinde yardıma ihtiyaç duydukları, emekli olmayanların ise alışveriş ve ev işlerinde yardıma ihtiyaç duydukları görülmektedir. Eğitim seviyesi incelendiğinde katılımcıların eğitim seviyesi yükseldikçe beden bakımına ihtiyaç duyanların sayısının azaldığı görülmektedir. Aynı zamanda ilköğretim mezunu olanların alışveriş ve ev işlerinde daha fazla yardıma ihtiyaç duydukları gözlemlenmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların En Çok Hangi Konularda Harcama Yaptıklarının Demografik Faktörlerle İlişkisi

Değişkenler	En Çok Hangi Konularda Harcama Yaptığınızı Düşünüyorsunuz?							(P)	
	Kıyafet	5yıldız tatil	Hediye alma	Kaplıca şifalı su tatilleri	Torun harcamaları	Medikal hizmetler	Rekr Faal.		
Yaş	50-59	77	16	28	27	110	56	9	
	60-69	31	7	9	10	96	59	3	
	70 +	12	1	7	2	39	48	4	0,000
	Toplam	120	24	44	39	245	163	16	
Cinsiyet	Erkek	78	15	27	26	137	85	9	
	Bayan	42	9	17	13	108	78	7	0,343
	Toplam	120	24	44	39	245	163	16	
Emeklilik Durumu	Emekliyim	68	16	27	25	165	101	12	
	Emekli Değilim	52	8	17	14	80	62	4	
	Toplam	120	24	44	39	245	163	16	0,511
Eğitim Seviyesi	Oku/yaz yok	2	0	0	2	28	37	2	
		60	5	14	15	139	80	8	0,000

İlköğretim							
Lise	27	14	20	18	53	41	3
Önlisans /Lisans	28	5	9	3	22	4	3
Y.Lisans /Doktora	3	0	1	1	3	1	0
Toplam	120	24	44	39	245	163	16

Yukarıdaki tabloda katılımcıların en çok hangi konuda harcama yaptıklarının (kıyafet, 5 yıldızlı tatil, eşe-dosta hediye alma, kaplıca ve şifalı su tatilleri, torun harcamaları, medikal hizmetler ve rekreasyonel faaliyetler) demografik faktörlerle bir ilişkisi olup olmadığına bakılmıştır. Yapılan ki-kare analizi sonucunda katılımcıların en çok hangi konuda harcama yaptıklarının yaşa ve eğitim seviyesine göre değiştiği gözlemlenmiştir. Katılımcıların yaşları arttıkça medikal malzemelere daha fazla harcama yaptıkları, yaşları azaldıkça torunlarına daha fazla harcama yaptıkları gözlemlenmiştir. Eğitim seviyesine bakıldığında eğitim seviyesi arttıkça 5 yıldızlı tatil ve rekreasyonel faaliyetlere yapılan harcamaların azaldığı, eğitim seviyesi azaldıkça eşe-dosta yapılan harcamaların ve eşe-dosta hediye almanın arttığı görülmektedir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yaşlı bireylerin tutum ve davranışlarının öğrenilmesi amacıyla yapılan bu araştırma sonucunda işletme ve pazarlama yöneticilerinin dikkate alması gereken bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmanın demografik değişkenlerine ve dağılımlarına baktığımızda yarısına yakınının 50-59 yaş grubunda olduğu gözlemlenmektedir. İkinci sırada 60-69 yaş grubu gelmektedir. En az yüzdeyi ise 70 yaş ve üzeri kişiler oluşturmaktadır. Cinsiyet bakımından katılımcıların büyük çoğunluğunun erkek olduğunu görmekteyiz. Emeklilik bakımından değerlendirildiğinde emekli olan kişiler sayıca fazla olsa da emekli olmayanların yüzdesi de dikkate değer oranda yüksek çıkmıştır. Benzer şekilde medeni bakımdan evli olmayanların (boşanmış + bekâr) oranı toplamın 4'te biri kadardır (%25,5). Eğitim açısından değerlendirildiğinde okuma yazması olmayanların yüzdesi lisans/ön lisans eğitim seviyesiyle neredeyse eşit çıkmıştır. En yüksek yüzdeyi ilköğretim seviyesindeki kişiler oluşturmaktadır. işletme yöneticileri hazırlayacakları basılı tanıtım araçlarını farklı eğitim seviyesindeki kişilere uygun hale getirmeli, yazılar büyük, anlaşılır olmalı, broşür, kitapçık, el ilanı gibi tanıtım materyallerinin bolca resim içermesi sağlanmalıdır. Ayrıca bekâr yaşlılara yönelik özel tango, vals ve kendi dönemlerine ait dans geceleri düzenlenerek ilgileri çekilebilir. Tüketicuyu odak noktası yaparak demografik faktörlerden yola çıkan işletmeler muhakkak ki başarıya ulaşacaklardır (Bayraktar, 2004: 9).

Katılımcıların nerede yaşlanmak istersiniz sorusuna verdikleri cevaplarda ilk sırada “çocuklarımla/torunlarımla birlikte”, ikinci sırada ise “yalnız başıma/kendi evimde” cevabı gelmektedir. TÜİK Aile Yapısı (2016) araştırmasında da bireylerin yaşlılıktaki ilk tercihinin yaşlandıklarında çocuklarının yanında kalmak olduğu ortaya çıkmıştır. Bunu sırasıyla evde bakım hizmeti almak ve huzur evine gitmek tercihleri takip etmektedir (TÜİK, Aile Yapısı Araştırmaları, 2016). Giderek artan oranda yalnız yaşama ve yalnız yaşlanma isteğinin arttığını ve yaşlı kişilerin daha çok kendi başlarına karar vermek ve kendi hayatlarını yaşamak istediklerini söyleyebiliriz. En çok ihtiyaç duydukları konular ise yalnızca ev işleri ile ev işleri + alışveriş cevabını vermişlerdir. En az ihtiyaç duydukları konu beden bakımındır (duş, banyo vb.) Yaşlılar en çok torunlarına harcama yaparken, bunu sırasıyla medikal hizmetler, kıyafet, eşe/dosta hediyeler alma, kaplıca/şifalı su tatilleri ve 5yıldızlı tatiller takip etmektedir. Yaşlı kişilerin daha çok 5yıldızlı tatil veya kaplıca/şifalı su tercih etmeleri sağlanmalı ve bunun için kaplıca/şifalı su tesislerinin yer seçimine dikkat edilmelidir. Örneğin, bakım hizmetleri ile huzur evlerinin yakınlarında bu tür tesislerin kurulması ile onların tatillerinde buraları tercih etmeleri sağlanabilir. Veya torunlarının/çocuklarının 5 yıldızlı tatil ihtiyaçlarına cevap verebilecek kampanyalar düzenlenebilir. Örneğin, büyükanne veya büyükbabasının hediye ettiği tatillerde “geniş aile indirimi” yapılarak torunlara/çocuklara verilen paralardan pay alınabilir. Veya hizmette bazı yenilikler yapılarak 5 yıldızlı otellerde yaşlı bireylerle birlikte tatile gelenlere yaşlı bireyle 7/24 ilgilenecek özel bir yardımcının tahsis edilmesi sağlanarak, diğer aile bireylerinin rahat bir tatil dönemi geçirmesi sağlanabilir. Böylece hem tatilde aile üyeleri bir arada olur hem de ailenin yaşlı bireyiyle profesyonel olarak ilgilenen bir yardımcıyla onunda tatilden keyif alması sağlanabilir. Yaşlılara yönelik hizmetlerden katılımcılar en çok devletin sorumlu olması gerektiğini düşünmektedir.

Diğer değişkenlere ilişkin tutum ve davranışlara baktığımızda şunları söyleyebiliriz: katılımcıların tatillerinde kaplıca veya şifalı su tercih etmediği, reklamlarda gördükleri ürünleri satın almadıkları, heyecanlı, enerjik ve hızlı aktivitelere katılmadıkları, evde radyo dinlemedikleri ve kredi kartıyla alışveriş yapmadıkları gözlemlenmiştir. Ancak bazen TV reklamlarını izledikleri, mağaza/AVM dolaştıkları, hem görsel olaylar ve imajlardan hem de kelimelerden ve sözel ifadelerden etkilendikleri görülmüştür. Sıklıkla yaptıkları işler arasında ise evde kendi fikirlerine danışıldığı, bir şey satın almadan önce plan yaptıkları, alışverişlerini nakit parayla yaptıkları ve tatillerini çocuklarının/torunlarının yanında geçirmeleri sıralanabilir.

Katılımcıların yaşlanmak istedikleri yerin demografik faktörlerle ilişkini belirlemek amacıyla yapılan Ki-kare analizinde eğitim seviyesi arttıkça kişilerin daha çok kendi evlerinde yalnız yaşlanmaya eğilimli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna yönelik olarak otel ve konaklama işletmelerinin yaşlılara yönelik pazarlama faaliyetlerinde eğitim değişkenini bir araç olarak kullanmalı ve farklı eğitim seviyelerindeki kişilere farklı pazarlama bileşenleri ile mesaj iletmelidir.

Katılımcıların yardıma ihtiyaç duydukları şeyin demografik faktörlerle olan ilişkisine baktığımızda p değerinin 0,05'te küçük olduğunu ve farklı yaş, cinsiyet, eğitim ve emeklilik durumundaki kişilerin birbirlerinden farklı konularda yardıma ihtiyaç duydukları görülmüştür. Katılımcıların yaşı arttıkça alışveriş ve ev işlerinde yardıma ihtiyaç duydukları görülmekte, bayanlar alışveriş + ev işlerinde yardıma ihtiyaç duyarken, erkeklerin alışverişi kendileri yaptıkları ve sadece ev işlerinde yardıma ihtiyaç duydukları gözlemlenmiştir. Emeklilik durumuna bakıldığında emekli olan katılımcıların yalnızca ev işlerinde yardıma ihtiyaç duydukları, emekli olmayanların ise alışveriş ve ev işlerinde yardıma ihtiyaç duydukları görülmektedir. Eğitim seviyesi incelendiğinde katılımcıların eğitim seviyesi yükseldikçe beden bakımına ihtiyaç duyanların sayısının azaldığı görülmektedir.

Harcama yaptıkları yerin demografik faktörlere göre değişip değişmediğini belirlemek amacıyla yapılan ki-kare analizi sonucunda yalnızca yaşa ve eğitim seviyesine göre harcama yapılan şeyin değiştiği ortaya çıkmıştır. Katılımcıların yaşları arttıkça medikal malzemelere daha fazla harcama yaptıkları, yaşları azaldıkça torunlarına daha fazla harcama yaptıkları gözlemlenmiştir. Eğitim seviyesine bakıldığında eğitim seviyesi arttıkça 5 yıldızlı tatil ve rekreasyonel faaliyetlere yapılan harcamaların azaldığı, eğitim seviyesi azaldıkça eşe-dosta yapılan harcamaların ve eşe-dosta hediye almanın arttığı görülmektedir. Ülkemizdeki üniversite sayısının artması ve eğitime olan ilgi göz önüne alındığında ilerideki yaşlıların bugünkü yaşlı bireylerden çok daha fazla eğitilmiş olacağı söylenebilir. Bu sebeple 5 yıldızlı tatil ve rekreasyonel faaliyetlere olan ihtiyacın artacağı, buna uygun pazarlama bileşenlerinin geliştirilmesi önerilebilir. Çünkü eğitilmiş bireyler tatil yaparken çok daha fazla internet kaynağından yararlanır ve alternatiflerin değerlendirilmesinde bugüne kıyasla daha fazla çeşitte bilgi kaynağına başvurabilir. İşletme ve pazarlama yöneticileri geleceğin eğitim seviyesi yüksek yaşlılarına hizmet ederken, tutundurma ve reklam araçlarını dijital ortamlardan seçmeleri önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, A. (2014). “Üçüncü Yaş Turistlerin Otellere Bağlı Restoranlarında Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Karşılaştıkları Sorunlar”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(31): 345-368
- Albayrak, T., Caber, M. ve Bideci, M. (2014). “Yaşlı Turistlerin Otel İşletmelerinde Önem Verdiği Ürün ve Hizmetler: Alman, İngiliz Ve Hollandalı Turistlere Yönelik Bir Karşılaştırma”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(1): 62-74
- Bayraktar, B. (2004). “Otomobil Sektöründe Uygulanan Önemli Demografik Bölümlendirme Kriterleri (Genel Bir Bakış)”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-10
- Bone, P. F. (1991). “Identifying Mature Segments”, *Journal of Consumer Marketing*, 8(4)
- Cengiz, F. ve Kantarcı, K. (2013). “Üçüncü Yaş Turistlere Yönelik Turistik Ürün Önem-Performans Analizi”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(3): 29-35
- Çolakoğlu, B. E. (2006). Yaşlı Tüketicilerin Satın Alma Karar Süreçlerine Televizyon Reklamlarının Etkisi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın
- Glover, P. ve Prideaux, B. (2009). “Implications of population ageing for the development of tourism products and destinations”, *Journal of Vacation Marketing*, 15(1): 25-37
- Gordon, C. C. ve Longino, C. F. (2000). “Age Structure and Social Structure”, *Contemporary Sociology*, 29(5): 699-703
- Gökbunar, R. ve Gündüz, T. (2014). “Yaşlı sağlığında kaplicanın önemi”, *Ankara Akupunktur ve Tamamlayıcı Tıp Dergisi*, 2(2): 14-20
- Gönen, E. ve Özgen, Ö. (1989). “Özel Tüketici Grupları” *Verimlilik Dergisi*, (2) :21-30
- Johnson-Hillery, J., Kang, J. ve Tuan, W. (1997). “The Difference Between Elderly Consumers Satisfaction Levels and Retail Sales Personnels Perceptions”, *International Journal of Retail&Distribution Management*, 25(4): 126-137
- Jones, R. (2005). *Demographic Change and the Fashion Market*, Bradford: Emerald Group Publishing Limited
- Kotler, P. ve Armstrong, G. (2000). *Principles of Marketing*, Seventh Edition. Englowod cliffs, New-Jersey: Prentice Hall
- Lambert-Pandraud, R., Laurent, G. ve Lapersonne, E. (2005). “Repeat Purchasing of New Automobiles by Older Consumers: Empirical Evidence and Interpretations”, *Journal of Marketing*, 69(2): 97-113

- Li, M-L. ve Green, R.D (1999). "A Mediating Influence on Customer Loyalty: The Role of Perceived Value", *Journal of Management and Marketing Research*, (7): 1-12
- Marangoz, M. (2000). "Geleceğin Pazar Yapılarındaki Değişim ve Yaşlı Tüketiciler Pazarı" *D.E.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1): 35-47
- Marangoz, M. (2006). "Yaşlı Tüketiciler ve Yaşlı Tüketicilerin Harcama Eğilimlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma" *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 13(1): 79-96.
- Mcguire, F. A., Uysal, M. ve Mcdonald, G. (1988). "Attracting the Older Travellers", *Tourism Management*, 161-164
- Mucuk, İ. (2010). Pazarlama İlkeleri, 18. Baskı, İstanbul: Türkmen Yayınevi
- Örücü, E. ve Tavşancı, S. (2001). "Gıda Ürünlerinde Tüketicinin Satın Alma Davranışını Etkileyen Faktörler ve Ambalajlama", *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, (3): 109-122
- Özgen, Ö. ve Ufuk, H. (1999). "Yaşlıların Giysi Tüketimine Yönelik Davranışları ve Sorunları", *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(2): 181-189
- Özgen, Ö., Vural, T. ve Çivitçi, S. (2004). "Yaşlı Tüketiciler ve Giyim: Yaşlılık Disiplinler Arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler", Ed. Velittin Kalıncara, Ocak Yayın ve Dağıtım, 187-217
- Özkan, Y. ve Purutçuoğlu, E. (2010). "Yaşlılıkta Teknolojik Yeniliklerin Kabulünü Etkileyen Sosyalizasyon Süreci", *Aile ve Toplum Dergisi*, 11(6): 37-46
- Öztop, H. (2010). "Yaşlılık dönemi ve tüketim", *Hacettepe Üniversitesi TÜPADEM, Tüketici Yazıları II*, 187-202
- Phillips, L. W. ve Sternthal, B. (1977). "Age Differences In Information Processing: A Perspective on the Aged Consumer", *Journal of Marketing Research*, XIV, ss.444-457
- Rentz, J. O. ve Reynolds, F. D. (1991). "Forecasting the Effects of an Aging Population on Product Consumption: An Age-Period-Cohort Framework", *Journal of Marketing Research*, 28(3): 355-360
- Sedgley, D., Pritchard, A. ve Morgan, N. (2011). "Tourism And Ageing a Transformative Research Agenda", *Annals of Tourism Research*, 38(2): 422-436
- Tarı, R. ve Pehlivanoglu, F. (2007). "Kocaeli İlinde Tüketici Davranışlarının Gelir-Harcama Grupları Açısından Analizi (Tüketim Harcamaları Profili)", *Kocaeli Üniversitesi SBE Dergisi*, (13) 1: 192-210

- Trinh, G., (2009). “Do Older Consumers Differ From Younger Consumers in Their Attitudes, Information Sources and Store Choice in the Australian Clothing Retail Market”, *Anzmac*, ss.1-8.
- Turan, A. H. ve Çolakoğlu, B. E. (2009). “Yaşlı Tüketicilerde Algılanan Marka Değeri ve Satın Alma Niyeti”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, XI (1): 277-296
- Tokol, T. (2007). *Pazarlama Yönetimi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Topçu, Z. (2018). *Büyüyen Yaşlı Tüketiciler Pazarı: Yaşlıların Satın Alma Davranışları ve Görüşleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aile ve Tüketici Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Uyanık, P. E. (2001). *Yaşlı Tüketicilerin Pazara Yönelik Tutumlarına Cinsiyetin Etkisi*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Yaşa, E. ve Mucan, B. (2010). “Tüketim ve Yaşlı Tüketiciler: Literatür Taraması”, *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2): 1-15
- <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15844>, TÜİK Haber Bülteni, Nüfus Projeksiyonları 2013-2075, Erişim Tarihi: 20 Kasım 2017
- <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644> TÜİK Haber Bülteni, İstatistiklerle Yaşlılar 2016, Erişim Tarihi: 20 Kasım 2017

Araştırma Makalesi/ Research Article

ASUR DEVLETİ'NDE DOĞAL AFETLER ve DOĞAL AFET ALGISI
NATURAL DISASTERS AND NATURAL DISASTER PERCEPTION
IN THE STATE OF ASSYRIA

Ebru MANDACI*

Geliş Tarihi: 08.02.2019
(Received)

Kabul Tarihi: 17.05.2020
(Accepted)

ÖZ: Tarih boyunca her coğrafyada insanoğlu çeşitli doğal afetler ile karşı karşıya gelmiştir. Felaketler, doğal kaynaklı olduğu gibi insan ihmalinin sonucunda da gerçekleşebilir. Beklenmedik zamanda ve aniden meydana gelen, önlem alınmadığı zaman can ve mal kaybına neden olan afetler toplumlar için çok üzücü olmuştur. Bu çalışmamızda Asur Devleti'nde meydana gelen doğal afetler ile Asur halkındaki afet algısını ortaya koymaya çalıştık. İncelemiş olduğumuz belgelerden; depremler, sel baskınları, kuraklık, kıtlık, salgın hastalıklar, haşere istilaları ve yangınlar konusunda bilgiye ulaştık. Asur tarihi boyunca farklı şiddetlerde depremler olduğu anlaşılmaktadır. Mevsimlere göre sel baskınlarının gerçekleştiği zamanlar ya da kurak dönemler yaşanmıştır. Kuraklık, haşere istilası ve nüfusun artması gibi durumlarda kıtlık ortaya çıkmıştır. Elimizdeki mevcut bilgilerden anlaşıldığına göre, özellikle Asur ordusunun başına gelen en büyük felaket salgın hastalıklardır. Asur Devleti'nde insan ihmalinin bir sonucu olan yangınlar da meydana gelmiştir. Asurlular başlarına gelen felaketleri tanrının ikazı olarak telakki etmişler ve doğal afetleri tanrıların oluşturduğunu düşünmüşlerdir. Olayların dini yönü ağır bastığı için bilimsel tekniklerle önlem almak yerine kötülüğe karşı dinsel ayinlere yönelmişlerdir. Bu sebeple krallar kötü alametleri ortadan kaldırmak için ritüeller düzenlemişlerdir. Ayrıca tanrıların kendileriyle ilgili kararlar verdiğine inanan Asurlular, insanlara verilmek istenen mesajları öğrenmek için göksel kehanetlere başvurmuşlardır. Gökyüzünde olumsuz gördükleri kehanetleri, yeryüzünde olacak kötü olayların işareti şeklinde yorumlamışlar ve kehanetlere göre tedbir almışlardır.

Anahtar Kelimeler: Asur, Doğal afet, Tanrı, Ritüel.

ABSTRACT: Throughout history, human beings have faced various natural disasters in every geography. Disasters can happen as a result of human negligence as well as natural origin. Disasters, occurring unexpected and sudden and when precaution is not taken, causing loss of life and property, have been very saddening for societies. In this study, we tried to reveal the natural disasters in the Assyrian State and the disaster perception in the Assyrian people. From the documents we have examined, we have reached information about earthquakes, floods, drought, famine, epidemics, pest infestation and fires. It is understood that there were earthquakes of different intensity throughout Assyrian history. There have been times when there were floods or dry periods according to the seasons. In cases of drought, insect infestation and population growth, scarcity has emerged. According

* Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, mandaciebru@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7487-7057.

to the available information, the biggest disaster that has happened to Assyrian army is epidemic diseases. Fires have also occurred as a result of human negligence in the Assyrian State. Assyrians considered the disasters as god's warning and thought that the gods created the natural disasters. Because the religious aspect of the events outweighed, instead of taking measures with scientific techniques, they turned to religious rituals against evil. For this reason, kings organized rituals in order to eliminate evil signs. In addition, the Assyrians, who believed that the gods made decisions about themselves, resorted to celestial prophecies to learn the messages to be given to the people. The prophecies they perceived as negative in the sky interpreted them as signs of bad events on earth and took measures according to prophecies.

Keywords: Assyrian, Natural disaster, God, Ritual.

1. GİRİŞ

Afetler toplumlar için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara sebep olan, günlük yaşam faaliyetlerini duraksatarak insan toplulukları olumsuz etkileyen doğal teknolojik ya da insan kökenli olaylardır. Afetler doğal kaynaklı olarak meydana gelenler ve insan ihmalleri sonucunda ortaya çıkanlar olarak başlıca iki gruba ayrılır. Deprem, tsunami ve volkanik patlamalar, çığ düşmesi, kuraklık vb. olaylar doğal kaynaklı afetler içinde yer alırken; yangınlar, patlamalar, büyük kazalar insan aktivite ve ihmali sonucunda meydana gelen afetler grubuna girerler. İnsan yaşamına olumsuz etkileri olan doğal afetlerin ortak özelliği aniden oluşmasıdır. Nitekim gerekli tedbirler alınmamış ise beklenmedik zamanda gelişen afetler can ve mal kaybı ile sosyal kayıplara neden olmaktadır.¹

Mezopotamya toplumları tanrıların insanın yazgısına karar verdiklerine ve bu kararları ilettiklerine inanmışlardır. Tanrılar tarafından dünyanın ve insanoğlunun gidişatıyla ilgili iyilik ya da kötülükler iletilmiş olsa da kötü talihin tanrılara başvurarak iptalinin sağlanabileceği düşünülmüştür. Tanrıların kararları bazı şartlara bağlıydı ve bu doğru uygulamalarla değiştirilebilir düşüncesi hakimdi. Böylece onlar, dualar ve uygun ritüellerle kötülüğü geri çekmeye çalışmışlardır.²

Mezopotamya halklarının inanisına göre, tanrılar insanlarla ilgili düşüncelerini farklı yollarla mesaj olarak göndermişlerdir. Tanrıların göndermiş oldukları mesajları öğrenmek için de falcılık ve astrolojik kehanetlere başvurulmuştur. Gökyüzünde olumlu ya da olumsuz kabul edilen işaretler, yeryüzünde de iyi veya kötü olayların olacağını göstergesidir. Olumsuz kabul edilen bir işaret tanrıların insanlara kızgınlığı ve tanrılar tarafından kötü olayların meydana getirileceği şeklinde yorumlanmıştır. Bu inanış doğrultusunda gök

¹ Atilla Uluğ, "Nasıl Bir Afet Yönetimi?", *TMMOB İzmir Kent Sempozyumu (8-10 Ocak 2009)*, İzmir 2009, s. 1-2.

² Jean Bottéro, *Mezopotamya Yazı, Akıl ve Tanrılar*, Çev.: Mehmet Emin Özcan-Ayten Er, 1. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara 2003, s. 148-149.

cisimlerinin hareketleri ile fırtına, sis ve gök gürültüsü gibi hava olayları sürekli gözlemlenmiştir. Asur Devleti'nde saraya bağlı olarak çalışan astrologlar ülkenin çeşitli yerlerinden krala raporlar göndererek tavsiyelerde bulunmuşlardır.³

2. DEPREMLER

Deprem, iç dinamik süreçlerle yer kabuğunun derinliklerinde oluşan deformasyonların meydana getirdiği ve jeolojide fay olarak tanımlanan kırılmalar sonucu oluşan sarsıntıdır.⁴ Doğal afetler içinde en kötüsü ve tahribatı oldukça fazla olan felaket depremdir. Şiddeti çok büyük olmasa bile yerin sarsılması eski çağ toplumlarında muhtemelen büyük bir dehşet ve korku yaratmıştır.⁵

Belgelenen en eski Asur depremi Ninive'de (Koyuncuk)⁶ meydana gelmiştir. İstar⁷ Tapınağı'nın büyük ana avlusunda bulunan Aslanlı Büyük Kapı yıkılmıştır. Bu olay Ninive'de bulunan ve I. Salmanassar (MÖ 1274-1245) dönemine tarihlenen bir tablette kayıtlıdır. Belgede bir depremden sonra yıkılan İstar Tapınağı'nın nasıl restore edildiği anlatılmaktadır.⁸ I. Salmanassar RIMA-I, A.0.77.17 numaralı yazıtında Ninive depreminden şöyle bahsetmektedir:

“... tapınak depremde hasar görmüştü ve harabe oldu. Enkazı tamamen temizledim ve zayıflamış kısımlarını yeniden yapılandırdım. Düşmüş kısımları yukarıdan aşağıya doğru yeniden inşa ettim”.⁹ Kral RIMA-I, A.0.77.18'de ise

³ Ahmet Selim Baysal, “Asur ve Babil Astrolojisinde Gök Olaylarının Yorumlanması Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 66, Elazığ 2018, s. 403-404.

⁴ Ercan Işık-M. Cihan Aydın-Abdulrezzak Bakış-M. Hamidullah Özlük, “Bitlis ve Civarındaki Faylar ve Bölgenin Depremselliği”. *BEÜ Fen Bilimleri Dergisi*, C. 1, S. 2, Bitlis 2012, s. 153.

⁵ Ahmet Ünal, “M.Ö. II. Binyıl Anadolu'sunda Doğal Âfetler”, *Belleten*, C. XLI, S. 163, Ankara 1977, s. 442.

⁶ 750 hektarlık alanı kapsayan, Asur'un eski ve en önemli merkezlerinden birisi olan Ninive Asur krallarından Salmanassar döneminde başkent yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Veli Sevin, *Yeni Assur Sanatı-I Mimarlık*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1999, s. 37.

⁷ Sümerlerde İnanna, Sami toplumlardaki adı İstar olan tanrıça; bereket ve çoğalmanın, güzelliğin, şefkatin, hırsın, kavganın, kurnazlığın sembolü olmuştur. Tanrıça İstar konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Kılıç ve Ebru Uncu, “Eski Mezopotamya İnanç Sisteminin Yunanlılara Etkisi (İstar-Aphrodite Örneği)”, *History Studies*, Vol. 3/1, Samsun 2011, s. 183-201.

⁸ Nicholas Ambraseys, *Earthquakes in the Mediterranean and Middle East*, Cambridge University Press, Cambridge 2009, s. 67.

⁹ Albert Kirk Grayson, *Assyrian Rulers of the Third and Second Millennia BC (To 1115 BC)-RIMA I*, University of Toronto Press, Toronto-Buffalo-London 2002, s. 206.

Tanrıça İstar tapınağının duvarı ile ziguratın depremde hasar gördüğünü, tapınağın duvarı ile kapısını, ziguratu yeni baştan inşa ettiğini belirtmektedir.¹⁰

Vesikalardan Ninive’de I. Aşur-dan (1168-1133) döneminde tekrar bir deprem olduğu ve yine aynı tapınağın zarar gördüğü anlaşılmaktadır. Aşur-reşa-işi (MÖ 1132-1115) A.0.86.1 ve A.0.86.2 numaralı belgelerde büyükbabası Aşur-dan zamanında Ninive’nin ikinci defa sarsıldığını, İstar Tapınağı’nın ön avlusundaki büyük geçitin kulelerinin zayıfladığını ve harap olduğunu ifade etmektedir. Kral metnin devamında kuleleri, siperlerinden çatıya kadar eski tuğlaların 15 katını yıktığını, yenileyerek eskisinden daha yüksek hale getirdiğini anlatmaktadır.¹¹

Ninive’de bulunan bir başka vesikada Nabû-sûma-ukin isimli görevli krala Elul ayının 21’nde bir deprem olduğunu ve şehirde meydana gelen tahribat konusunda bilgi vermektedir. Metnin ilgili kısmı şöyledir:

*“Eylul ayının 21’nde bir deprem gerçekleşti; şehrin tüm arka kısımları çöktü; şehrin arka kısmındaki tüm duvarlar korunmuştur, oradan 30 ½ kübit (haricinde) dağıldı ve kasabanın yakın tarafına düştü. Bütün tapınaklar çöktü, fakat kralın tanrılarının hepsinin güvende olduğunu (söylemekten) memnunum”.*¹²

SAA I, 125 numaralı mektupta da Kisir-Aşur isimli görevli Asur kralı II. Sargon’a (MÖ 722-705) Dur-Şarruken’de¹³ meydana gelen deprem konusunda bilgi vermektedir. Belgedeki bilgilerden depremin küçük çaplı olduğu ve yıkıma neden olmadığı anlaşılmaktadır. Vesikanın ilgili kısmında şu malumat verilmektedir:

*“Milqia’dan Dur-Şarruken’e gelişim üzerine, Dur-Şarruken’de Adar ayının (XII) 9. günü bir deprem olduğunu söylemişim. Kralım, efendim, belki “şehrin duvarlarında ne zarar var?” diye söyleyebilir. Hiçbir şey yok. Tapınaklar, ziggurat, saray, şehrin duvarı ve şehirdeki yapılar hepsi iyi durumdadır. Kralım, efendim memnun olabilir”.*¹⁴

Belgelerde Asarhaddon (MÖ 680-669) döneminde Nimrud’da¹⁵ iki defa deprem meydana geldiği bilgisi bulunmaktadır. Balasî isimli kâhinin Asarhaddon’a yazmış olduğu mektuptan Nimrud’da hafif sarsıntılı bir depremin meydana geldiği

¹⁰ Grayson, *a.g.e.*, s. 208.

¹¹ Grayson, *a.g.e.*, s. 311-313.

¹² Campbell Thompson, “A New Records of an Assyrian Earthquake”, *Iraq*, Vol. IV, 1937, s. 186.

¹³ Bugün Khorsabad adını taşıyan kent II. Sargon tarafından Muşri Dağı’nın eteklerinde inşa ettirilerek, başkent yapılmıştır. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 32.

¹⁴ Simo Parpola, *The Correspondence of Sargon II, Part I: Letters from Assyria and the West-SAA I*, Helsinki University Press, Helsinki 1987, s. 101.

¹⁵ Tevratla Kalah, bugün Nimrud olarak bilinen Kalhu MÖ 879’da II. Asur-nasirpal tarafından başkent yapılmıştır. Bkz. Sevin, *a.g.e.*, s. 25.

anlaşılmaktadır. İstar-humeres’in Asarhaddon’a gönderdiği mektupta ise bütün gün süren ve bu yüzden muhtemelen çevredeki herkes tarafından hissedilen bir depremden bahsedilmektedir.¹⁶ Mallowan’a göre de Nimrud’da deprem olduğunu gösteren belirtiler vardır. “*Fort Shalmaneser*” olarak adlandırılan yapıdaki bir tuğla kaplamanın, keşfedilen 35 santimetrekarelik bir tuğlada Asarhaddon’un isminin yazılmış olması sayesinde, bu kral tarafından yaptırıldığı doğrulanmıştır. Odalarda en az iki kere tamirat işlerinin yapıldığını gösteren deliller vardır. Ayrıca S31, 32 ve S35’te binanın kademeli olarak parçalandığı gözlemlenmiştir ve muhtemelen bir deprem tarafından hızlandırılmıştır.¹⁷

Sargonitler dönemine ait kraliyet yazışmaları arasında deprem gibi doğal afetlerle ilgili kehanet metinleri bulunmuştur. Eğer bir felaket yaşanmışsa krala tanrılar tarafından “*kulaklarını açması*” için ikaz gönderilmiştir ve kralın tanrıların söylediklerini dinlemesi gerekmektedir. Kral kötü alameti engellemek için namburbi ritüeli gerçekleştirmelidir. Çünkü depremi yaratan Tanrı Ea kötülöklere karşı koruyucu bir ritüel de yaratmıştır ve bu namburbi ritüelidir.¹⁸ Örneğin Yeni Asur döneminde gerçekleşen bir depreme ilgili olarak Balasî isimli kâhin bunun gerçekten de kötü bir alamet olduğunu, neyse ki, tanrıların depremin kötülüğünü ortadan kaldırmak için gerekli ritüelleri yarattığını belirtmektedir. Bilgin ayrıca tanrılar tarafından gönderilen bu olayın ahlaki mesajına vurgu yaparak, bütün kötülöklere karşı koruyucu ritüeller yerine getirilse bile kralın dikkat etmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁹

Nabû-nâdin-şumi isimli görevlinin Asarhaddon’a yazdığı bir mektuptan ise namburbi ritüelinin nasıl yapıldığı hususunda fikir sahibi olmaktadır. ABL 370 numaralı vesikada şu bilgiler bulunmaktadır:

“Kral yedinci gün kamıştan tören kulübesinde kalır, onun için arıtma ritüelleri gerçekleştirilir, onun ritüeli hasta bir insan için yapılmış gibidir. (Önceki) yedi gün boyunca gecenin tanrılarına (kalkmış ellerle söylenecek) şuilakku-duaları okunacak, yanı sıra genel nitelikteki apotropaik namburbi-ritüelleri. O (kral)

¹⁶ Ambraseys, *a.g.e.*, s. 78-79.

¹⁷ M. E. L. Mallowan, *Nimrud and Its Remains*, Vol. II, Collins, London 1966, s. 389.

¹⁸ Simo Parpola, “Mesopotamian Astrology and Astronomy as Domains of the Mesopotamian Wisdom”, *Die Rolle der Astronomie in den Kulturen Mesopotamiens, Beiträge zum 3. Grazer Morgenlän dischen Semposion (23-27 September 1991)*, Graz 1993 s. 53-54.

¹⁹ Cynthia Jean, “Divination and Oracles at the Neo-Assyrian Palace: The Importance of Signs in Royal Ideology”, *Divination and Interpretation of Signs in the Ancient World*, The Oriental Institute of the University of Chicago, Chicago 2010, s. 270.

yedinci gün boyunca kamyş tören kulübesinde (yere) oturur, o kişisel tanrı ve tanrıçaları için kutsama duaları okur”.²⁰

Elimizde bulunan belgeler arasında namburbi duasının nasıl yapıldığını gösteren bilgiler de bulunmaktadır. Yeni Asur döneminden kalma bir namburbi duası şöyledir:

“Şamaş, yeryüzünün ve gökyüzünün kralı, aşağıdaki ve yukarıdaki her şeyin hâkimi, tanrıların ışığı, büyük tanrılar arasında hâkim olarak rol oynayan, insanoğlunun lideri! Sana dönüyorum ve tanrılar arasında seni arıyorum, hayatı bana bağışla; seninle olan tanrılar bana iyiliği/sağlığı bağışlasın. Üzerime pisleyen bu köpek yüzünden korkuyorum, endişeleniyorum, dehşete düşüyorum. Eğer sen kötülüğü (işaret ediyorsan), bu köpeği benden uzaklaştır, sana hemen övgüler söyleyeceğim!”.²¹ Vesikadan da anlaşılacağı üzere Güneş Tanrısı Şamaş’ın adaleti koruduğu, kötüyü cezalandırdığı ve haklıyı ödüllendirdiğine inanılmıştır.²²

Ayrıca Asurlular gökyüzü ve dünyada sürekli insanlığın mahvoluşunu yansıtan kötü işaretlerin olduğuna inanmışlardır. Örneğin güneş tutulmasının ülkede yıkıma sebep olacağı düşünülmüştür:

“Eğer bir güneş tutulması akşam saatinden güneşin doğuşuna kadar sürerse ve güneş onu görüp ve bütün gün devam ederse: tüm toprakların/ülkenin yıkımı, toprak birden yıkılacak...”.²³

Asarhaddon dönemine ait bir kehanet metninde de Tanrı Sin²⁴ ile Tanrı Şamaş’ın insanlara güven ve adalet sağladığı, Venüs²⁵ yıldızının ise tanrıları yatıştırdığı ve toprağı sağlamlaştırdığı kayıtlıdır. Belgenin ilgili kısmı şöyledir:

“İkiz tanrılar, Sin ve Şamaş toprağı ve insanlara güvenilir ve adil bir karar vermek için her ay doğruluk ve adalet yolunu aldılar, onlar düzenli olarak ayın 1’inci ve 14’üncü gününde göründüler. Yıldızların en parlağı Venüs, batıda Ea yolunda toprağı sağlamlaştırmak/dengelemek ve tanrıları yatıştırmak için göründü”.²⁶

²⁰ A. Leo Oppenheim, *Leters from Mesopotamia*, The University of Chicago Press, Chicago&London 1967, s. 166.

²¹ Walter Farber, “Witchcraft, Magic, and Divination in Ancient Mesopotama”, *Civilizations of the Ancient Near East*, Vol. III, New York 1995, s. 1900.

²² Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, Çev.: Ali Berktaş, 2. Basım, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2007, s. 90.

²³ Ulla Kock-Westenholz, *Mesopotamian Astrology*, Museum Tusculanum Press, Copenhagen 1995, s. 160.

²⁴ Sami toplumlarda Ay Tanrısı’nın adıdır. Bkz. Eliade, *a.g.e.*, s. 89.

²⁵ Venüs gezegeninin Tanrıça İştâr olduğu kabul edilmiştir. Bkz. Eliade, *a.g.e.*, s. 89.

²⁶ Kock-Westenholz, *a.g.e.*, s. 155.

3. SEL BASKINLARI

Mezopotamya'yı sulayan Dicle ile Fırat nehirlerinin suları bahar aylarında yağmur ve kar sularıyla yükselerek büyük sel felaketlerinin olmasına neden olmuştur. Özellikle Dicle Nehri'nde Şubat ve Mayıs ayları arasındaki süreçte sular çok yükselmiş, oldukça geniş bir alanı etkileyen büyük ve yıkıcı seller meydana gelmiştir.²⁷ Özellikle de Mart ve Nisan ayları arasında su miktarı çok düzensizleşir. Dağlardaki olağandışı miktardaki kar, yağmur getiren güney rüzgârları başlayınca hızla erir. Buna yoğun yağmurda eklenince nehir sularında şiddetli bir yükselişe neden olur.²⁸ Arkeolojik çalışmalar sonucunda Mezopotamya'nın çeşitli bölgelerinde, farklı zaman dilimlerinde çok yıkıcı etkileri olan sellerin oluştuğu kanıtlanmıştır.²⁹

Sanherib (MÖ 705-680) ARAB II, 384 numaralı belgede ilkbaharda düzenli olarak sellerin oluştuğunu belirtmektedir. İlkbahar sellerinin olduğu bir zamanda meydana gelen olayda; yük taşıyan gemicilerin zorluklar yaşadıklarını, rıhtım duvarını geçtiklerinde büyük teknelerin yere düştüğünü ve mürettebatının yaralandığını anlatmaktadır.³⁰ SAA I, 36'da Sanherib babası II. Sargon'a memleketinde meydana gelen sel konusunda bilgi vermektedir: "*Taşkınlar Ninive, Dur-Şarruken ve Kurbail eyaletlerinde çok ciddi boyutlara ulaştı*".³¹

Nimrud vesikaları arasında da büyük bir sel felaketinin olduğunu anlatan mektup vardır. ND 2462 numaralı mektupta ayın 27 ile 28. günlerinde gece ve gündüz şiddetli yağmur yağdığı, selin boyutunun oldukça güçlü olduğu ve suların aşağıya doğru geldiği kayıtlıdır. Belgede su miktarının çok fazla olduğu belirtilmektedir.³²

Belgelerden sel baskınlarının erozyona sebep olduğu da anlaşılmaktadır. Örneğin I. Adad-nirari (MÖ 1307-1275) RIMA I, A.0.76.8 numaralı yazıtında Asur şehrindeki rıhtım duvarının erozyona uğradığını ve tamir ettirdiğini ifade etmektedir. Dicle Nehri'ne bakan kısımda üst kentin girişinden aşağı şehrin girişine

²⁷ Jeremy Black ve Anthony Green, *Mezopotamya Mitoloji Sözlüğü*, Aram Yayınları, İstanbul 2003, s. 219.

²⁸ Frederich Mario Fales, "River in Neo-Assyrian Geography", *Neo-Assyrian Geography*, Roma 1995, s. 205-206.

²⁹ Black ve Green, *a.g.e.*, s. 219.

³⁰ D. David Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylonia II-ARAB II*. Historical Records of Assyria from Earliest Times to Sargon, Greenwood, New York 1975, s. 166.

³¹ Parpola, *a.g.e.*, s. 37.

³² H. W. F. Saggs, "The Nimrud Letters, 1952: Part V", *Iraq*, Vol. 21, No. 2, 1959, s. 166.

kadar suyun harap ettiği kireçtaşı ve pişmiş tuğlalar sel yüzünden yıpranmıştır. Kral rıhtım duvarını bitüm (zift) ve pişmiş tuğlayla restore etmiştir.³³

Sanherib ise ARAB II, 385'de binalara zarar veren nehir taşkınlarına karşı tedbir aldığını anlatmaktadır. Saraya yakın bir konumda bulunan Tebiltu Nehri'nin debisi değişkendir. Nehir yükselen sel sularıyla sarayın temelini zarar vermiş, platformunu yıkmıştır. Sanherib bunun üzerine o küçük sarayı tamamen yıkmış ve Tebiltu'nun akış yönünü değiştirmiştir. Nehrin akışı kentin ortasından, arkadaki ovaya yönlendirilmiştir.³⁴ RIMA I, A.0.79.1 numaralı yazıtta da Asur-nadin-apli (MÖ 1207-1204) Dicle Nehri'nin yatağını değiştirerek tarım alanlarını kurtardığını anlatmaktadır.³⁵

Mezopotamya'da gök gürültülü fırtınaları, dolu ve tufanları, fırtınaların gücünü bünyesinde barındıran fırtına tanrısının yaptığına inanılmıştır. Sümerler'de İşkur, Sami toplumlarda Adad ismiyle bilinen fırtına tanrısının ikonografideki işareti de şimşektir. İşkur/Adad'a inanma daha Erken Hanedanlık Dönemi'nde başlamıştır.³⁶

Asur kralı Adad-nirari RIMA I, A.0.76.2 numaralı yazıtında sel baskını, kasırga, ülkede isyan ve karışıklıkları, fırtına, yoksulluk, kıtlık ile açlığı Tanrı Adad'ın verdiğini belirtmektedir. Toprakların içinden sel geçiren, tepeleri harabeye çeviren, toprağa korkunç yıldırımlar çarpan ve toprağı istediği gibi etkileyen bu tanrıdır.³⁷ ABL 657 numaralı vesikada ise şu ifadeler bulunmaktadır: “*Venus gezegeni Başak takımıldızına ulaşacak; Merkür gezegeninin güneşsel yükselişi yaklaşıyor; yoğun bir yağmur ve fırtına olacak, Tanrı Adad şimşekler çakacak*”.³⁸ Belgeden de anlaşıldığı gibi Asurlular sel baskınlarında da yine göksel kehanetlere başvurmuşlardır. Örneğin SAA 8, 4'te eğer Sivan ayında bir ay tutulması olursa sel felaketinin gerçekleşeceği kayıtlıdır.³⁹

Sel baskınlarının tanrıların cezalandırması olarak telakki edildiğini RINAP 4, 104 numaralı vesikada da görmekteyiz. Asur kralı Asarhaddon belgede Tanrı

³³ Grayson, *a.g.e.*, s. 141.

³⁴ Luckenbill, *a.g.e.*, s. 167.

³⁵ Grayson, *a.g.e.*, s. 300-301.

³⁶ Black ve Green, *a.g.e.*, s. 117-118.

³⁷ Grayson, *a.g.e.*, s. 134.

³⁸ Oppenheim, *a.g.e.*, s. 157.

³⁹ Hermann Hunger, *Astrological Reports to Assyrian Kings-SAA 8*, Helsinki University Press, Helsinki 1992. Bu belgelere oracc.museum.upenn.edu/saao/corpus adresinden ulaşılmaktadır (Erişim Tarihi: 17.01.2019).

Enlil ile Tanrı Marduk'un⁴⁰ sinirlendiğini ve halkını yok etmeye karar verdiklerini belirtmektedir. Kral Arahtu Nehri'nin normalde bereketli bir nehir olduğunu fakat öfkeli bir dalgaya, büyük bir sele dönüştüğünü ifade etmektedir. Böylece şehrin her yerini yıkıcı sular kaplamış, konutları yıkıp harabeye çevirmiştir.⁴¹

Nitekim sel baskınlarından korunmak amacıyla Tanrı Adad'a bazı ritüeller gerçekleştirilmiştir. Elulu ayının 16. günü Tanrı Adad için bir ayın düzenlenirse sel sularından zarar görülmeyeceğine inanılmıştır:

*“On altıncı gün şafakta yüzü Batı (Rüzgârı yönüne) dönsün ve Tanrı Adad huzurunda yere kapansın, şerefine su döksün. Ona bir hediye sunsun. Bu sayede Tanrı Adad malını mülkünü s[u] [alt]ında bırakmaz”.*⁴²

4. KURAKLIK ve KİTLİK

Asur vesikaları arasında az olmakla beraber çok ciddi kuraklık ve kıtlık dönemlerinin olduğunu gösteren belgeler bulunmaktadır. Örneğin yazıtlarda I. Tiglat-pileser'in (MÖ 1114-1076) 32. iktidar yılında ülkede oldukça ciddi boyutta kıtlık meydana geldiği kayıtlıdır. Bir başka vesikada ise o sene yağmurun çok az olması sebebiyle hasadın yapılamadığı belirtilmektedir.⁴³ SAA V, 26 numaralı vesikada ise *“ne yağmur yağdı ne de kar [...], nehirde su yok”* bilgisi bulunmaktadır.⁴⁴

Polybius'un anlatımına göre nehirlerdeki su miktarı yaz aylarında en alçak düzeydedir. Fırat Nehri'nin suları her zaman Pers Körfezi'ne ulaşmamaktadır, denize dökülmeden kanallarda bitmektedir. Kış aylarında en yüksek seviyeye ulaşan suların en alçak olduğu dönem ise yaz mevsimidir.⁴⁵

Eski Asur Dönemi'ne ait bir belgeden Asur şehrinde kıtlık olduğu anlaşılmaktadır. Asurlu tüccar İnnaya'nın hanımı Taram-Kubi Anadolu'da bulunan eşine yazdığı mektupta Asur şehrinde meydana gelen kıtlıktan bahsetmekte ve tahıl

⁴⁰ Mezopotamya panteonunda göksel ve büyük tanrıları arasında yer alan Enlil'in dinsel önceliği, Marduk'un Babil baş tanrısı olmasıyla Tanrı Marduk'a geçmiştir. Bkz. Eliade, *a.g.e.*, s. 89.

⁴¹ Erle Leichty, *The Royal Inscriptions of Esarhaddon, King of Assyria (680-669 BC)-RINAP 4*, Winona Lake, Eisenbrauns 2011, s. 196.

⁴² Selim F. Adalı ve Ali T. Görgü, *Bâbil Hemeroloji Serisi-Uğurlu ve Uğursuz Günler Takvimi-*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 265.

⁴³ J. Neumann and S. Parpola, “Climatic Change and the Eleventh-Tenth-Century Eclips of Assyria and Babylonia”, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 46, No. 3, 1987, s. 178.

⁴⁴ Giovanni B. Lanfranchi and Simo Parpola, *The Correspondence of Sargon II, Part II-SAA V*, Helsinki University Press, Helsinki 1990, s. 21

⁴⁵ Hasan Bahar, “Fırat Bölgesi Tarihçesi ve Nehir Ulaşımı”, *Tarih ve Toplum*, C. 27, S. 160, 1997, s. 41-42.

depolayamadığı için serzenişte bulunmaktadır. Belgenin ilgili kısmında şu ifadeler geçmektedir:

“...Yola çıktığında bana tek bir şeqel gümüş bile bırakmadın! Evi boşalttın ve (herşeyi) götürdün! Sen gittikten sonra Şehir’de (Asur’da) büyük bir kıtlık oldu (ve) sen bana bir litre bile arpa bırakmadın! (...) Bana bahsettiğin bu şikayetler nedir? Geçinebilmemiz için hiçbir şey yok ve (tabi ki) şikayet ediyoruz! Elimdeki herşeyi topladım ve sana gönderdim. Bugün boş bir evde yaşıyorum. Artık mevsimi geldi, kumaşlarımın karşılığında bana elindeki gümüşten göndermeye özen göster ki ben de 10 şimdu kadar (yaklaşık 300 litre) arpa alabileyim”.⁴⁶

Belgelerden de anlaşılacağı üzere Mezopotamya’da zaman zaman iklimsel talihsizliklerden dolayı kıtlık meydana gelmiştir. Böyle zamanlarda kıtlıkları telafi etmek için ülke dışından ürün alma yoluna gidilmiş ve böylece ülkede ortaya çıkacak kriz durumuna karşı önlem alınmıştır. Böylece Yakındoğu’nun çeşitli bölgeleri arasında gıda maddelerinin taşındığı görülmektedir.⁴⁷

Elimizde Anadolu’dan Asur’a arpa gönderildiğini gösteren belgeler bulunmaktadır. Örneğin Kt. n/k 1372 numaralı vesikada Anadolu’dan giden arpa söz konusudur. Akadia’nın kardeşi Hunia’ya yazmış olduğu mektupta, Akadia kardeşi Hunia’nın kendisine gönderdiği arpanın çok kalitesiz olduğunu belirtmektedir. Mektubun ilgili satırları şöyledir:

“Ben arpayı yığın yapayım ki babanızın ocağı itibar kazansın, ben de itibar kazanmış olayım. Senin bana göndermiş olduğun para hububat için yeterli değildir. Ayrıca, bana gönderdiğin hazırdaki arpa da iyi değil. Bira mayası için gönderdiğin arpa da iyi değil. Ben (onları) kullanmayacağım. Seneye iyi kalitesini kullanacağım”.⁴⁸

Diğer taraftan MÖ 7. yüzyılda iklim değişikliklerinden dolayı çok ciddi bir kıtlık yaşanmıştır. Son yıllarda Yakın Doğu’nun çeşitli bölgelerinden gelen paleoiklim verilerinin yayımlanması, söz konusu yüzyılın ikinci yarısında birçok coğrafyada koşulların daha kurak hale geldiğini göstermektedir. Kuraklık MÖ 7. yüzyılın ortalarında en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Asur’un merkezinde MÖ 1. binyıl koşullarıyla ilgili yeterli paleoiklim kanıtlarından yoksun olsak da Asur kraliyet arşivlerinden elde edilen metinler koşulların Asur İmparatorluğu’nun son yüzyılında nasıl olduğuna dair bazı ipuçları vermektedir. Örneğin II. Sargon

⁴⁶ Cécile Michel, “Asur ve Kaniş’in Kadınları”, *Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu*, Ed.: Fikri Kulakoğlu-Selmin Kangal, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 78, İstanbul 2011, s. 129.

⁴⁷ Pierre Bordreuil-Françoise Briquel Chatonnet-Cecile Michel, *Tarihin Başlangıçları*, Çev.: Levent Başaran, 1. Baskı, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 79.

⁴⁸ Salih Çeçen, “Uşur-şa/i-İstar, Eski Asur Kralı Sargon’un Oğlu mu?”, *XII. Türk Tarih Kongresi (12-16 Eylül 1994)*, Ankara 1999, s. 62.

dönemine ait iki ya da üç yerel kuraklık raporu haricinde MÖ 8. yüzyılın sonlarında yağışlar oldukça fazladır. Asurbanipal ise kendi yazıtlarında elverişli iklim koşullarının tahta çıkışını eşlik ettiğini vurgulamaktadır. Ancak bir mektupta, kralın tahta çıkışından 10 yıl sonra yani MÖ 7. yüzyılın ortalarında imparatorlukta iklimsel değişikliklerin olduğunu gösteren kanıt vardır. Bu mektup MÖ 657'de astrolog ve rahip Akkulanu tarafından yazılmıştır. Belgeden şiddetli ve yaygın bir kuraklık olduğu anlaşılmaktadır. Akkulanu ciddi kuraklık koşulları sonucunda yıl boyunca toplam hasat kaybını açıklamaktadır: “*Ve azalan yağmurlar ve hiçbir hasadın sağlanamadığı bu yıl hakkında...*”.⁴⁹

Asur Devleti'nde zaman zaman gerçekleşen yabancı istilaları da açlık ve kıtlığa sebep olmuştur. Örneğin I. Tiglat-pileser döneminde Asur topraklarına sızmaya başlayan Arami kabileleri yüzünden kırsal kesim nüfusu sıkıntı yaşamaya başlamıştır. Nitekim II. Aşur-dan (MÖ 934-912) ülkede oluşan krizi şöyle anlatmaktadır: “*Yoksulluk, açlık, kıtlık [karşısında kendi şehirlerini (ve) evlerini] terk etmiş (ve) başka topraklara [gitmiş] bezgin Assur [halkını] geri getirdim*”.⁵⁰

Kuraklık ve kıtlığın da diğer afetler gibi tanrılarla ilgili olduğu düşünülmüştür. Asur kralı I. Salmanassar'ın (MÖ 1274-1245) Asur'daki *İstar Tapınağının Restorasyonu* ile ilgili yazıtından Tanrıça İstar'ın toprakları yıkıma uğrattığına inanıldığı ve yıldırımların kıtlığa sebep olduğu anlaşılmaktadır. Belgenin ilgili kısmı şöyledir: “*Daha sonra ben Salmanassar, Asur rahibi, Enlil valisi olarak zayıf yerleri onartıp, anıtımı diktirdim. Her kim yazıtımı ve anıtımı siler, kendi kanunlarını getirirse, ismi veya soyu ortadan kalksın. İstar topraklarına yıkım, Adad-nirari topraklarına yıldırımlarla kıtlık versin*”.⁵¹ ABL 895 numaralı vesikada ise “*Eğer Fırtına Tanrısı Adad Nisannu ayında şimşek çakarsa, bu “az arpa” anlamına gelir, mahsul azalacak*” ifadesi bulunmaktadır.⁵²

5. ÇEKİRGE İSTİLASI

Tarım ürünlerini yiyen ya da tahrip eden haşereler de açlığa sebep olmuştur. Tarlaları mahveden haşerelerin başında çekirge gelmektedir ve özellikle Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da çekirge istilaları

⁴⁹ Adam W. Schneider ve Selim F. Adalı, “No harvest was reaped: demographic and climatic factors in the decline of the Neo-Assyrian Empire”, *Climatic Change*, Vol. 127, 2014, s. 436-438.

⁵⁰ Amélie Kuhrt, *Eskiçağ'da Yakınoğu*, C. II, Çev.: Dilek Şendil, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 18-19.

⁵¹ L. Gürkan Gökçek, *Asurlular*, 1. Baskı, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2015, s. 97.

⁵² Oppenheim, *a.g.e.*, s. 161.

gerçekleşmiştir.⁵³ Asur İmparatorluğu'nda kraliyetin çeşitli eyaletlerinden gelen mektuplar arasında çekirge istilası olduğunu gösteren bilgiler bulunmaktadır. Örneğin Asur-İdin'e Sin-Mudammeg'in göndermiş olduğu mektupta çekirge istilasının olduğu ve bütün mahsullerin yendiği bilgisi bulunmakta. Belgede şu bilgiler bulunmakta:

*“Efendimin bana (mektubunda) yazmış olduğu konu, yani “Vaşukanni'deki adamlar neden (kaçakların) peşinden gitmediler?”- (Mesele şudur): Mahsullerini çekirgeler yedi. Nohutları da yiyip bitirdikten sonra şehirde hiç insan kalmadı. (Sadace) elli tane Kassit askeri-esir ve tutuklular- ve elli tane Hurri askeri, (hepsi) esir, kaldı şehirde. Ama onları göz altında tutacak adam kalmadı”.*⁵⁴

SAA I, 221 numaralı vesikadan Aşağı Habur bölgesinde çekirge istilası gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Nabû-duru-usur isimli görevli krala çekirgelerin toplanması ve öldürülmesi konusunda cevap vermektedir. Mektupta çekirgelerin sayısı henüz çok azken toplandığı ve tarlanın ortasında öldürüldüğü bildirilmektedir.⁵⁵ Tab-sill-eşarra'nın göndermiş olduğu mektuptan ise Asur şehrinde çekirge istilası olduğu ve istilaya karşı şehir ve köylerde önlem alındığı anlaşılmaktadır. SAA I, 103 numaralı belgede çekirge istilasına uğrayan şehir ve köylere sınır taşları yapıldığı anlatılmaktadır.⁵⁶ SAA I, 104'den ise aynı görevli Tab-sill-eşarra'ya kral tarafından Kasappa'ya kadar Mê-tabute ve Amante köylerine çekirgeleri öldürmeleri için gitmelerinin emredildiği görülmektedir.⁵⁷ Nimrud mektuplarından da burada çekirge istilalarının olduğu ve tedbir alındığı anlaşılmaktadır. ND 2617 numaralı mektupta çekirgelerin usulüne uygun olarak yok edildiği ve hasada dokunmadıkları ifade edilmektedir.⁵⁸

6. SALGIN HASTALIKLAR

Kroniklerden Asur ordusunun salgın hastalıklar sebebiyle defalarca perişan olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin III. Adad-nirari (MÖ 810-783) döneminde MÖ 802'de Akdeniz'de, MÖ 765'de ise Hamat krallığının bir bölgesi olan ve Orontes'in batı kıyısı boyunca yer alan Hatarikka'da meydana gelmiştir. Bölge sivrisinek yaşamına uygun bataklıkların olduğu bir alandır ve arbovirüs hastalığının yayılması için ideal bir ortamdır. MÖ 759'da da Guzana isyanı sırasında ortaya çıkan salgın söz konusudur. Fakat Habur üçgeninde Guzana'da beş yıl süren bir ayaklanmanın parçası olan isyanda meydana gelen hastalığın tam

⁵³ Ünal, *a.g.m.*, s. 438.

⁵⁴ Eva Cancik-Kirschbaum, *Asurlular*, Çev.: Aslı Yarbaş, 1. Baskı, İlya Yayınevi, İzmir 2004, s.62.

⁵⁵ Parpola, *a.g.e.*, s. 171.

⁵⁶ Parpola, *a.g.e.*, s. 86.

⁵⁷ Parpola, *a.g.e.*, s. 87.

⁵⁸ H. W. F. Saggs, “The Nimrud Letters, 1952: Part IX”, *Iraq*, Vol. 36, No. ½, 1974, s. 217.

olarak ortaya çıktığı yerle ilgili hiçbir ipucu yoktur. En ünlü Asur ordusu salgını ise Sanherib (MÖ 704-681) zamanında MÖ 701 Filistin seferinde gerçekleşmiştir.⁵⁹ Herodotos da Kitap II, 141’de Sanherib’in ordusunun Mısır karşısında nasıl perişan olduğunu ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır:

“...Üstelik Arapların ve Asurların kralı Sennakherib, Mısır üzerine büyük bir ordu göndermişti, Mısırlı savaşçılar yurtlarını savunmak istemediler; başı darda kalan Hephaistos rahibi, tanrısının tapınağına girdi, heykelin karşısında burup başına gelen beladan yakınmaya başladı; böyle sızlanıp dururken uyuyakaldı, rüyasında tanrıyı gördü, yanında duruyordu, ona hiç sıklımamasını, Arap ordusuna karşı yürümesini, yüzünün yere düşmeyeceğini söylüyordu; gereken savunmayı o sağlayacaktı. Bu rüyaya güvenerek, kendisiyle beraber gelmeye razı olan Mısırlıları alıp yola düştü ve Pelusion topraklarına indi (zira burası, Mısır’ın kilididir). Savaşçılardan kimse gelmemiştir; yanında esnaf, zanaatkar ve dükkancılardan başka kimseler yoktu. Pelusion’a vardıklarında, geceleyin, düşman ordusunun üzerine tarla fareleri atıldılar, ok torbalarını, yayları ve kalkan kayışlarına kadar her şeyi kemirdiler, o kadar ki, ertesi günü bunlar silahsız milahsız kaçmaktan başka bir şey yapamadılar ve pek çoğu da öldü...”⁶⁰

SAA I, 171 numaralı belgede ise II. Sargon döneminde Batı Suriye’de salgın olduğu görülmektedir. Damascus valisi Bel-duri’nin krala yazmış olduğu mektupta “Burada bir salgın olduğu zaman...” ifadesi geçmektedir.⁶¹ Bir Babil kroniğinde de II. Sargon’un onbeşinci iktidar yılında MÖ 707’de Asur’da salgın olduğu kayıtlıdır. Belgenin ilgili kısmında “Asur’da veba vardı” ifadesi geçmektedir.⁶²

7. YANGINLAR

Tab-sill-eşarra isimli görevlinin II. Sargon’a yazdığı mektuptan Asur şehrinde büyük bir yangın felaketinin meydana geldiği anlaşılmaktadır. SAA I, 100 numaralı belgede yangından sonra sağlam kalan kerestenin sayımı yapılmaktadır. Belgenin ilgili kısmında şu bilgiler bulunmaktadır:

“Kralım, efendimin bana yazdığına gelince: ‘Sağlam kirişleri say ve bana yaz!’

⁵⁹ Karen Radner, “The Assyrian King and His Scholars: The Syro-Anatolian and Egyptian Schools”, *Of God(s), Trees, Kings, And Scholars: Neo-Assyrian and Related Studies in Honour of Simo Parpola*, Studia Orientalia, Helsinki 2009, s. 230.

⁶⁰ Herodotos, *Herodot Tarihi*, Çev.: Müntekim Ökmen, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002, s. 135.

⁶¹ Parpola, *a.g.e.*, s. 134.

⁶² Albert Kirk Grayson, *Assyrian and Babylonian Chronicles*, Winona Lake, Eisenbrauns 2000, s. 76.

*Ben sacede kirişlerin sayılarını yazdım ve onları sonuç olarak kralım, efendime gönderiyorum: 372 ağır kiriş, 808 ikinci boy, 2.313 üçüncü boy, 11. 807 dördüncü boy, 15.200 sağlam olanların tamamı, ayrıca 13.157 hasarlı ve yanmış”.*⁶³

Görevli, metnin devamında ise bazılarının yangında tamamen yanıp, kül olduğunu ve hiçbir kalıntı bulunmadığını belirtmektedir. Sağlam kerestenin sayısından da anlaşılacağı üzere tahribatı çok fazla olan bir yangın meydana gelmiştir.

Yazıtlardan I. Salmanassar döneminde de Asur’da yangın felaketi yaşandığı anlaşılmaktadır. RIMA I, A.0.77.1 numaralı vesikada bir yangından sonra Asur tapınağının tekrar inşa edilmesi anlatılmaktadır. Tapınak; kutsal alanı, mabetler, kürsüsü, kült platformları ve oturaklarıyla beraber tamamen yanmıştır. I. Salmanassar tapınağın enkazını tamamen kaldırtmış, temele kadar kirleri temizletmiş ve tapınağı yeni baştan inşa ettirmiştir.⁶⁴

Asur Devleti asıl büyük felaketi Med-Babil ittifakının Asur’a saldırması ile yaşamıştır. Üç ay içinde başkent Ninive düşmüş ve harabeye döndürülmüştür. Ninive, Asur, Nimrud ve Korsabad şehirlerinde taş üstünde taş bırakılmayarak, bu şehirler yok edilmiştir.⁶⁵ Nitekim Nimrud’da Yanmış Saray’da yapılan kazılarda ortaya çıkarılan fildişi eserler, taht ya da mobilya parçaları ile mücevherler siyah odun külü arasında ele geçmiştir.⁶⁶ Asur Devleti’nin yıkılışı ve şehirlerin nasıl harabeye döndüğü Tevrat’ta da anlatılmaktadır:

*“Dikenler gibi birbirlerine sarılı olarak sanki içki ile sarhoş imişler gibi, kuru saman gibi tamamen yandılar. Kamçı sesi, tekerlek gürültüsü, koşan atlar, sıçrayan, devrilen cenk arabaları, saldıran atlılar, yalın kılıç ve pırıldayan mızraklar...Vurulmuşlar alayı, büyük ölümler yığını ve sonsuz leşler...Ey Asur kralı, çobanların uyuyor; ileri gelenlerin kımıldayamıyor; dağlar üzerinde kavmin dağıldı ve toplayan yok”.*⁶⁷

8. SONUÇ

Bugüne kadar yayınlanmış olan belgelerden Asur Devleti’nin farklı dönemlerinde doğal afetlerden; deprem, sel baskını, kuraklık, kıtlık, haşere istilası, salgın hastalıklar ve yangınlar meydana geldiğini tespit ettik. Arkeolojik buluntulardan Asur memleketinde meydana gelen depremlerin küçük çaplı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca vesikalardaki bilgilerden, depremlerde çok büyük can ve mal kaybına uğranmadığı belirlenmektedir. Bu durum binaların çok katlı olmaması veya sağlam yapılmasıyla açıklanabilir. Diğer taraftan depremlerin jeolojik bir olay

⁶³ Parpola, *a.g.e.*, s. 84-85.

⁶⁴ Grayson, *a.g.e.*, s. 185.

⁶⁵ Gökçek, *a.g.e.*, s. 222-223.

⁶⁶ M. E. L. Mallowan, *Nimrud and Its Remains*, Vol. I, Collins, London 1966, s. 200.

⁶⁷ Gökçek, *a.g.e.*, s. 223.

değil de tanrıların krallara ikazı olduğuna inanılmış ve kötülüğü ortadan kaldırmak için ritüeller gerçekleştirmişlerdir.

Sel baskınları ise genellikle bahar aylarında ülke için sorun olmuştur. Karların erimesiyle beraber kar ve yağmur sularının birleşmesi büyük taşkınlarla sebep olmuştur. Belgelerden sel taşkınlarının yapılara zarar verecek büyüklükte olduğu anlaşılmaktadır ve tedbir almak zorunda kalındığı görülmektedir. Sel baskınları da depremler gibi tanrıların cezası olarak düşünülmüş ve taşkınlardan korunmak için senenin belli zamanlarında ritüeller yapılmıştır. Bunun yanı sıra suların her sene aynı seviyede olmadığı ve kurak yılların yaşandığı görülmektedir. Kuraklığın daha çok iklim değişikliğinden yaşandığı tespit edilmektedir.

Kurak yıllar, çekirge istilası ve yabancı kavimlerin Asur coğrafyasına akınları gibi sebeplerden dolayı da zaman zaman kıtlık ve açlık yaşanmıştır. Özellikle haşere istilası kıtlığa sebep olan bir afettir ve ekonomik olarak zarar vermiştir. Böyle zamanlarda ülkedeki krizi önlemek amacıyla başka coğrafyalardan tahıl alınmıştır.

Kroniklerden anlaşıldığına göre, Asur ordusunda salgın hastalıkların yaşandığı zamanlar olmuştur ve bütün gücünü ordusundan alan Asur için bu durum büyük bir sorundur. Yangınlar da belgelerde tespit ettiğimiz bir diğer afettir. Yangınlar insan ihmali sonucunda meydana çıktığı gibi savaşlar sırasında da yaşanan bir felakettir. Nitekim Asurlular'a karşı Med-Babil ittifakının oluşturulduğu savaşta Asur'a başkentlik yapmış şehirler Medler tarafından yakılıp-yıkılmıştır. Asurlular bütün bu felaketleri tanrıların meydana getirdiğini ve doğal afetlerin tanrı ikazı olduğunu düşünmüşlerdir. Başa gelen kötülükler çeşitli ritüellerle geri çevrilmeye çalışılmıştır. Ayrıca tanrıların işaretlerini öğrenmek için kehanet ve falcılığa başvurmuşlardır.

KAYNAKÇA

Adalı, Selim F. ve Ali T. Görgü, *Bâbil Hemeroloji Serisi-Uğurlu ve Uğursuz Günler Takvimi-*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

Ambraseys, Nicholas, *Earthquakes in the Mediterranean and Middle East*, Cambridge University Press, Cambridge 2009.

Bahar, Hasan, "Fırat Bölgesi Tarihçesi ve Nehir Ulaşımı", *Tarih ve Toplum*, C. 27, S. 160, 1997, s. 38-44.

Baysal, Ahmet Selim, "Asur ve Babil Astrolojisinde Gök Olaylarının Yorumlanması Üzerine Bir Değerlendirme", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 66, Elâzığ 2018, s. 402-414.

Black, Jeremy ve Anthony Green, *Mezopotamya Mitoloji Sözlüğü*, Aram Yayınları, İstanbul 2003.

Bottéro, Jean, *Mezopotamya Yazı, Akıl ve Tanrılar*, Çev: Mehmet Emin Özcan-Ayten Er, 1. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara 2003.

Bordreuil, Pierre-Françoise Briquel Chatonnet-Cecile Michel, *Tarihin Başlangıçları*, Çev: Levent Başaran, 1. Baskı, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2015.

Cancik-Kirschbaum, Eva, *Asurlular*, Çev: Aslı Yarbaş, 1. Baskı, İlya Yayınevi, İzmir 2004.

Çeçen, Salih, “Uşur-şa/i-İstar, Eski Asur Kralı Sargon’un Oğlu mu?”, *XII. Türk Tarih Kongresi (12-16 Eylül 1994)*, Ankara 1999, s. 59-64.

Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, Çev.: Ali Berktaş, Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, İstanbul 2007.

Fales, Frederich Mario, “River in Neo-Assyrian Geography”, *Neo-Assyrian Geography*, Roma 1995, pp. 203-215.

Farber, Walter, “Witchcraft, Magic, and Divination in Ancient Mesopotama”, *Civilizations of the Ancient Near East*, Vol. III, New York 1995, pp.1895-1909.

Gökçek, L. Gürkan, *Asurlular*, 1. Baskı, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2015.

Grayson, Albert Kirk, *Assyrian and Babylonian Chronicles*, Winona Lake, Eisenbrauns 2000.

Grayson, Albert Kirk, *Assyrian Rulers of the Third and Second Millennia BC (To 1115 BC)-RIMA I*, University of Toronto Press, Toronto-Buffalo-London 2002.

Herodotos, *Herodot Tarihi*, Çev: Müntekim Ökmen, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002.

Hunger, Hermann, *Astrological Reports to Assyrian Kings-SAA 8*, Helsinki University Press, Helsinki 1992.

Işık, Ercan-M. Cihan Aydın-Abdulrezzak Bakış-M. Hamidullah Özlük, “Bitlis ve Civarındaki Faylar ve Bölgenin Depremselliği”. *BEÜ Fen Bilimleri Dergisi*, C. 1, S. 2, Bitlis 2012, s. 153-169.

Jean, Cynthia, “Divination and Oracles at the Neo-Assyrian Palace: The Importance of Signs in Royal Ideology”, *Divination and Interpretation of Signs in the Ancient World*, The Oriental Institute of the University of Chicago, Chicago 2010, pp. 267-277.

Kılıç, Yusuf ve Ebru Uncu, “Eski Mezopotamya İnanç Sisteminin Yunanlılara Etkisi (İstar-Aphrodite Örneği)”, *History Studies*, Vol. 3/1, Samsun 2011, s. 183-201.

Kuhrt, Amélie, *Eskiçağ’da Yakınoğu*, C. II, Çev: Dilek Şendil, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

Lanfranchi, Giovanni B. and Simo Parpola, *The Correspondence of Sargon II, Part II-SAA V*, Helsinki University Press, Helsinki 1990.

Leichty, Erle, *The Royal Inscriptions of Esarhaddon, King of Assyria (680-669 BC)-RINAP 4*, Winona Lake, Eisenbrauns 2011.

Luckenbill, D. David, *Ancient Records of Assyria and Babylonia II-ARAB II*. Historical Records of Assyria from Earliest Times to Sargon, Greenwood, New York 1975.

Mallowan, M. E. L., *Nimrud and Its Remains*, Vol. I, Collins, London 1966.

Mallowan, M. E. L., *Nimrud and Its Remains*, Vol. II, Collins, London 1966.

Michel, Cécile, "Asur ve Kaniş'in Kadınları", *Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu*, Ed.: Fikri Kulakoğlu-Selmin Kangal, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 78, İstanbul 2011, s. 124-134.

Neumann, J. and S. Parpola, "Climatic Change and the Eleventh-Tenth-Century Eclips of Assyria and Babylonia", *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 46, No. 3, 1987, pp. 161-182.

Oppenheim, A. Leo *Letters from Mesopotamia*, The University of Chicago Press, Chicago&London 1967.

Parpola, Simo, *The Correspondence of Sargon II, Part I: Letters from Assyria and the West-SAA I*, Helsinki University Press, Helsinki 1987.

Parpola, Simo, "Mesopotamian Astrology and Astronomy as Domains of the Mesopotamian Wisdom", *Die Rolle der Astronomie in den Kulturen Mesopotamiens, Beiträge zum 3. Grazer Morgenländischen Symposium (23-27 September 1991)*, Graz 1993, pp. 47-59.

Radner, Karen, "The Assyrian King and His Scholars: The Syro-Anatolian and Egyptian Schools", *Of God(s), Trees, Kings, And Scholars: Neo-Assyrian and Related Studies in Honour of Simo Parpola*, Studia Orientalia, Helsinki 2009, pp. 221-239.

Saggs, H. W. F., "The Nimrud Letters, 1952: Part V", *Iraq*, Vol. 21, No. 2, 1959, pp. 158-179.

Saggs, H. W. F., "The Nimrud Letters, 1952: Part IX", *Iraq*, Vol. 36, No. ½, 1974, pp. 199-221.

Schneider, Adam W. ve Selim F. Adalı, "No harvest was reaped: demographic and climatic factors in the decline of the Neo-Assyrian Empire", *Climatic Change*, Vol. 127, 2014, pp. 435-446.

Sevin, Veli, *Yeni Assur Sanatı-I Mimarlık*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1999.

Thompson, Campbell, "A New Records of an Assyrian Earthquake", *Iraq*, Vol. IV, 1937, pp. 186-189.

Uluğ, Atilla, “Nasıl Bir Afet Yönetimi?”, *TMMOB İzmir Kent Sempozyumu (8-10 Ocak 2009)*, İzmir 2009, s. 1-18.

Ünal, Ahmet, “M.Ö. II. Binyıl Anadolu’sunda Doğal Âfetler”, *Bellekten*, C. XLI, S. 163, Ankara 1977, s. 423-446.

Kock-Westenholz, Ulla, *Mesopotamian Astrology*, Museum Tusculanum Press, Copenhagen 1995.

Araştırma Makalesi/Research Article

**RECOMMENDATIONS FOR AUTHORIZED ADMINISTRATION
ORGANIZATION IN THE MINING OPERATION PERMIT PROCESS IN
TURKEY**

**TÜRKİYE'DE MADEN İŞLETME FAALİYETLERİ İZİN SÜRECİNDE YETKİLİ
İDARE YAPILANMASI İÇİN ÖNERİLER**

Taşkın Deniz YILDIZ*

*Geliş Tarihi: 28.02.2019
(Received)*

*Kabul Tarihi: 14.05.2020
(Accepted)*

ABSTRACT: Issuing permits needed to conduct mining activities in Turkey requires bureaucratic procedures involving many public institutions. In Turkey, even after obtaining the operation permit, the application of asking opinion to other institutions, except authorized ministries, is ongoing. This situation is not only legally contradictory to the Mining Law but also provides a status that the mining investors cannot start production even though they have received all the required permits. In addition, the elapsed time for mining operation permits leads to delay in mining production activities and even to a considerable loss of mining investments. In this table, a number of questions were asked to the mining enterprises using the "Survey Monkey" program to identify problems with authorized institutions on permitting processes. When the answers given to these questions are evaluated collectively, the majority of the mining enterprises think that having more than one institution in the permit process eliminates the predictability in the sector. In this direction, the management of all mining operation permit processes by an Authority to be established under a single roof will prevent the loss of mining investments and accelerate all the processes related to mining.

Keywords: Law, operation, permit, mining, legislation, license, investment.

ÖZ: Türkiye'de maden işletme faaliyetleri yapılabilmesi için gerekli izinlerin verilmesi birçok kamu kurumunu ilgilendiren bürokratik işlemleri gerektirmektedir. Türkiye'de, işletme izni alındıktan sonra dahi yetkili Bakanlıklar dışında diğer kurumlara görüş sorulması uygulaması devam etmektedir. Bu durum hukuken Maden Kanunu'na aykırılık teşkil etmekle kalmayıp, maden yatırımcılarının istenen izinlerin tümünü aldığı halde üretime başlayamadığı bir tablo ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca maden işletme izni alınana kadar geçen süreler, maden üretim faaliyetlerinin gecikmesine ve hatta önemli derecede maden yatırımlarının kaybedilmesine yol açmaktadır. Oluşan bu tabloda, izin süreçleri konusunda yetkili kurumlar ile izin sürecindeki işleyiş hakkında sorunları tespit edebilmek amacıyla "Survey Monkey" anket programı kullanılarak maden işletmelerine birtakım sorular sorulmuştur. Bu sorulara verilen cevaplar toplu olarak değerlendirildiğinde, çoğunluğuyla maden işletmeleri, izin sürecinde birden fazla kurumun yetkili olmasının sektördeki öngörülebilirliği ortadan kaldırdığını düşünmektedir. Bu doğrultuda tüm maden

* Research Assistant, Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University, td yıldız@atu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4043-2257.

işletme izin süreçlerinin tek çatı altında oluşturulacak bir Kurum tarafından yönetilmesi, maden yatırımlarının kaybedilmesini engelleyerek, madencilikle ilgili tüm süreçlerin hızlanmasını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hukuk, işletme, izin, maden, mevzuat, ruhsat, yatırım.

1. INTRODUCTION

In today's world, the most important problems of mining in many countries are the permissions and licenses to be taken. In a market where commodity prices change rapidly, delays in permits can cause serious damage to investor companies. Worse than this, it is possible that no permission can be obtained and companies can withdraw their investments. With the amendment of Law No. 5177, it was necessary to get permission from approximately 30 different institutions and organizations for a new mining project before the 2004 regulations made in the Mining Law No. 3213. Although this reform has reduced the bureaucratic burden, there is still a serious way to go in this area (Kahraman & Dessureault, 2012: 83). Indeed, the mining operating license and operation permit is issued by the Ministry of Energy and Natural Resources (MENR), but to be operational today, it is necessary to obtain the permissions from 15-20 different units of 8-10 various ministries. This situation discourages the investor from entering the sector and prevents our resources from gaining into the economy. Moreover, even after the operation permit has been obtained, some problems may arise in the production of the products. All these cases indicate that there is a gap in senior management, lack of coordination, and lack of communication between institutions in our mining.

For years, there have been prohibitions of other ministries that rendered the mining law and its regulations ineffective. Uncertainty, unfair competition, non-tariff barriers, and constantly changing legislation weaken trust in the administration (Köse, 2012: 82). As the Presidency Government System is in the process of creating all of its institutions, uncertainties are experienced in mining sector permit processes, and bureaucratic procedures are sometimes faced with great difficulties. Due to these effects, the mining sector has been diminishing unfortunately in the face of the overall growth figures that have been presented since 2012. The basis of this is that the investment environment is not improved and the barriers to the sector are not removed. This environment causes the sector to diminish. The reasons for this downsizing since 2013 are the followings; “*The Prime Ministry Circular, the reduction of the license security, the permitting procedures which take a very long time, restricted areas for mining, ignoring the priority of operating natural resources, etc.*” (Emiroğlu, 2018: 6).

Indeed, domestic and foreign capital inflows to our country's mining sector have decreased, and this is not due to lack of resources, but rather to obstacles in the process of permitting. Therefore, all permits need to be linked to an

administrative mechanism in which a fast and transparent implementation process is run. In this respect, a survey was carried out through the "Survey Monkey" Program for mining enterprises in May, June and July of 2018 to detect the mentioned legislation problems in the mining sector in our country and analyze the results¹.

In this study, permissions required from the mining enterprises and the institutions which are authorized in the permits and their effect on the permit process were mentioned firstly. Then, solution suggestions were proposed.

2. EFFECT OF LEGISLATIVE ARRANGEMENT ON MINING INVESTMENT

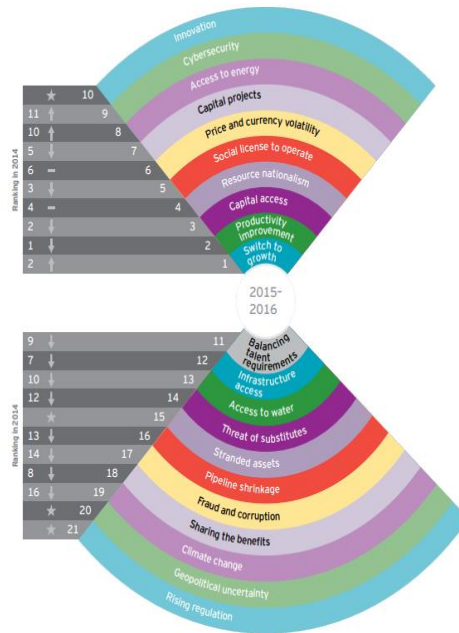
The mineral export in Turkey is aimed to reach 15 billion USD in 2023. To achieve this aim, measures should be taken quickly to reduce investment time and investment costs.

In this respect, it is necessary to invest in the mining sector, which requires large capitals. For this reason, the country risk should be at an acceptable level, the investment environment should be in international standards, there should be a reliable investment environment, and there should be no license cancellation for unjustified reasons. Besides, laws and regulations should not be suspended, the rules should not be changed after the start of the investment, and there must be a legal guarantee covering all these (Köse, 2013: 48).

The risks faced by miners in the world and the issues they deal with are quite different from Turkey. This situation gives an idea of what Turkey and the world may face in the coming years (Oygür, 2015: 56). In 2014, Ernst & Young published a report on the ten main risks that the mining and metal industry might face in 2015. As Shown in Figure 1, in this report, it was reported that the traditional mining activities, which tend to focus on economic growth and high profit, and are primarily interested in technical risks and find solutions to these problems, are facing major problems considering the last years of 2008-2015, and this situation may continue in 2015 and beyond (Sezener, 2015: 88).

---

¹ The survey questions were answered by the relevant departments of the mining companies. The answers were transferred collectively to the survey program, regardless of which companies answered the survey and what responses were given to the questions. It is not known which company completed the survey; however, all individual responses of mining companies are seen in the survey program system.

Figure 1: The ranking of the risks faced by mining investments in the world between 2014 and 2015-2016

Source: Oygür, V. (2015). Madencilğin Karşısındaki Riskler. *Madencilik Türkiye Dergisi*, 50, 56-58.

According to Oygür, asking for an opinion and asking for approval from authorized institutions has a similar meaning to the "nationalization" risk in world mining. In other words, according to the author, these risks can be evaluated in this category. Despite the completion of all procedures, the failure to provide the permits easily and in a timely manner means the prevention of mining operations (Oygür, 2015: 58).

The topic of "regulatory duplication", which can be seen in the mining investment risk ranking is one of the most significant risks affecting the mining investors in Turkey in recent years. The Fraser Institute conducted surveys for mining companies to determine the degree to which a country attracts the mining investments in the world (Investment Attractiveness Index). As shown in the Table 1, in the category of "Regulatory Duplication and Inconsistencies" (1), Turkey dropped into 74th place in 2017. In addition, Turkey dropped into 76th place in the category of "Uncertainty Concerning the Administration, Interpretation, and Enforcement of Existing Regulations" (2). However, especially in 2019, there was a rise in these categories.

Table 1: The Categories of the Regulations

Year	Category	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Turkey/World	1	60 th /122	71 st /109	78 th /104	74 th /91	74 th /83	52 nd /76
Turkey/World	2	52 nd /122	35 th /10	73 rd /104	76 th /91	46 th /83	29 th /76

9

Source: Stedman, A. & Green, K.P. (2020). Survey of Mining Companies 2019. Fraser Institute; URL-1 (Accessed date: 20th May 2020)

According to Topaloğlu, until 2018, the reason why Turkey has dropped to such low-level is because of the mining and legal policies pursued over the last 4-5 years (Topaloğlu, 2018a: 149). As a matter of fact, the recent changes in the Mining Law, the Forest Law, the Environmental Law, and the related regulations have made the sector unpredictable and brought almost all existing projects and new investments to a halt (TMD, 2018: 30). The following are among the factors that Turkey's rise in the rankings in 2019: The Prime Ministry Circular was removed by the new Presidential Circular. In addition, faster-permitting process applications were initiated by MAPEG electronically.

Before a serious investor invests hundreds of millions of Turkish liras in an area that will return 10 to 15 years later, investor looks at how predictable and manageable the risks in this area are. If there is no license assurance in mining and legal assurance is insufficient, there can be no serious development in mining. Indeed, the most critical problem in the mining sector in Turkey is license assurance (Köse, 2012: 80).

As it is emphasized above, although it is still highlighted in the bottom row for mining investors, the risks that have increased in the world in recent years are the legal risk and nationalization risk. The most common legal risk is the risk of an adverse change in the law (Pritchard, 2005: 6-7). According to De Sa, the primary “cornerstones” of a successful mining policy are a transparent legal and regulatory framework. To implement them, strong institutions and environmental management systems are required (De Sa, 2005: 493). Therefore, the legislation of the host country should always be carefully reviewed for its competence in securing license security across a wide range of areas (Pritchard, 2005: 7). Of course, it should not be forgotten that each country has its own national policy. The specification of national law is a specification of economic policy (Gu, 1985).

Especially because of the uncertainties and implementations in the aforementioned issues, investors can turn to other countries instead of Turkey at the stage of making mining investment. This situation shows that the administration should adopt an evaluation procedure that takes a short time in the mining operation

permit process in Turkey. In the 2019 survey conducted by the Fraser Institute, though Turkey's sequence increased, it is necessary for a stable application of administration in the permit application process.

3. MINING OPERATION PERMIT PROCESS

Permits related to mining are given in accordance with the laws of the relevant ministries and institutions, mining law and provisions of the regulations. In this respect, the relevant Ministries and institutions should consider both the mining legislation and provisions of their own regulations when evaluating the *permit* process. The legislation that works in order of importance in obtaining mining rights is as follows:

- Mining Law and its regulations,
- Environmental Law and its regulations,
- Forest Law and its regulations,
- The relevant legislation on the property (Expropriation Law, etc.),
- Construction Law and its regulations,
- Provisions of other legislation in which up to 20 permits are specified.

Mining operations can lead to noise, dust, pollution, and other risks. For this reason, the mines should be operated with specific *permits* and controls. The Mining Law identified the *permits* to be granted by the relevant ministries, directorates, and local governments, taking into account the environmental, sanitary, economic, and social impacts of mining enterprises. Permits in mining operations and authorized institutions that give these permissions are shown below.

Table 2: Permits in Mining Operations and Authorized Institutions

	Permits to be obtained	Authorized institution
1	Mining Operating License	General Directorate of Mining and Petroleum Affairs (MAPEG)
2	Positive Document of Directorate General of Environmental Impact Assessment, Permit, and Inspection	Ministry of Environment and Urbanization (MEU)
3	Mining Operation Permit	MAPEG
4	Waste Storage Permit	MEU
5	Pre-Emission and Emissions Permits	Ministry of Health
6	Land Use Permit	Provincial Directorate of Agriculture
7	Land Use Permit	Land Holder
8	Forest Permit	Ministry of Agriculture and Forestry (MAF)
9	Site Selection Permit	MAPEG
10	Facility Permit	MEU

11	Rangeland Removal	MAF
12	Positive Opinion of the Ministry of Culture and Tourism	Ministry of Culture and Tourism
13	Business License and Work Permit	Municipal and Provincial Special Administrations
14	Business Declaration	Social Insurance Institution, Ministry of Labor, Tax Administration
15	Reconstruction Permit	MEU or Municipality
16	Building Permit	MEU or Municipality
17	Electricity License	Turkish Electricity Distribution Corporation
18	Water License	General Directorate of State Hydraulic Works (GDSHW) or Municipality
19	Explosives Storage Building Permit	Ministry of Interior and MEU
20	Explosive Authorization License	Ministry of Interior
21	Other Permits	Military, GDSHW et al.

Source: TBMM, (2010). Madencilik Sektöründeki Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu.

As can be seen in the Table 2, it is not enough to obtain an operating license to bring the mines to the surface. To start production, many licenses and permits should be obtained. The overlap of the aforementioned legislation, the high number of authorities to which the permits will be obtained, and the uncertainties in the permit criteria lead to problems. The long duration of these bureaucratic procedures slows down the permitting process. After getting the license for a mining operation, the permitting process which has been issued until the start of production activity has been given below.

Figure 2: Operation permit process (representative)

Source: TÜMMER, (2017). Madencilik Faaliyetleri İzin Süreçleri (Sunum).

As shown in Figure 2, this lengthy process leads to delays in mining production activities and even to a significant loss of mining investments. This can only be achieved through a competent governance structure that will allow the mining operation activities to be completed in a much shorter period.

4. AUTHORITIES OF ADMINISTRATIONS AND ADMINISTRATIVE STRUCTURE IN THE MINING OPERATION PERMIT PROCESS

Mining administrations play an important role in the application of mining law by issuing mining regulations and other regulatory procedures and conducting individual transactions defined as bureaucratic works. Granting permission to mining requires bureaucratic procedures that concern many public institutions (Topaloğlu, 2012: 219).

In Turkey, the MENR and the General Directorate of Mining Affairs (MIGEM) are authorized to grant permission to mining operations. However, many ministries such as the MEU and its sub-units, MAF, Ministry of Culture and Tourism and their sub-units, and also the Governorship and Municipality, which are local administrative organizations can be decisive with their decisions on "permits."

In the *permit* process, which is the biggest problem of mining investors and has an investment project, obtaining *permission* from a large number of different institutions creates high losses both materially and in terms of time. This situation is particularly difficult for small investors and even leads to the abandonment of mining projects. As a result, production falls on a country basis, and the country's

economy is damaged (Özel, 2006: 207-208).

The issue of the “regulatory duplication” in the ranking of the risks faced by world miners occurs in our country, with the duplication of legislation and very frequent changes in almost every year. Thus, according to Oygür, mine operators are not only troubled by risks around the world but also, they are obliged to maintain their investment and operations with difficulty in the presence of economic and administrative obstacles raised by the bureaucracy in Turkey (Oygür, 2015: 58). Therefore;

- Ensuring that the state effectively secures the obtained mining rights,
- Sustaining the operations of mining investors in safety and security,
- Granting the necessary permits for mining operations in an accelerated manner,
- Establishment of investment confidence requirements required for domestic and foreign capital inflows in the sector,
- Minimizing the negative intervention of the state in the sector to the permitting process and,
- An *administrative structure* is required, which provides practical and economic efficiency in resource utilization and distribution and provides the necessary planning and coordination needs in the integration of the sector with other sectors (TÜMMER, 2010).

Each institution should not have separate mining legislation. All kinds of permits, control, supervision, management, and stopping of their activities should be carried out from a single institution (Tütüncü, 2010: 528). Progress has been made in this way over the last few years. However, a more transparent and fast-moving *administrative structure* should be established during the authorization process.

4.1. Authorization of the MAPEG for Mining Operation Permits

When a favorable economic ore is found in the mines, the mining activities related to the grant and control of the licenses, and the examination of the projects are carried out by the MENR and the MIGEM. Recently, the MAPEG has been established as a subsidiary of the MENR and "The Presidential Decree on the Relevant Institutions and Organizations related to Ministries and the Organization of Other Institutions and Organizations" that entered into force on July 15, 2018. The duties, authorities, and responsibilities of this organization, which will assume the powers of the MIGEM, are regulated by the mentioned Decree.

MAPEG is a separate legal entity (with a supplementary budget) that is

different from the MIGEM. It was established without sufficient staff and infrastructure. Topaloğlu believes that it may be beneficial for this organization to evolve to the Ministry of Mining and Petroleum Affairs (Topaloğlu, 2018c). MAPEG's vision is "*a safe future in energy and natural resources*," and its mission is "*to make the highest contribution to the welfare of the country by evaluating energy resources and natural resources in an efficient and environmentally sensitive manner*" (<http://www.migem.gov.tr/>).

Among the tasks of the MAPEG², especially two are about the permits which constitute the subject of the study.

The organization structure of the MAPEG is almost exclusively based on granting the mining license. Therefore, according to Tamzok, the staff of this Organization is snowed under with their work. They are engaged in bureaucratic procedures that must be carried out by the Ministry of Finance, such as following the dispatch slip or the state's right. They also carry out many duties given to them by many laws (Tamzok, 2016). However, according to Kayadelen, since the MAPEG grants permission related to mining laws, follows the mining operations in the license areas and keeps the mining register, it cannot make other investigations to the extent expected (Kayadelen, 2010).

The solution of many problems in the mining sector, including those mentioned above, would have been possible by re-designing and organizing the existing Directorate General of Mining structure, which was formed many years

---

² All the tasks of the MAPEG have been determined as follows (the ones mentioned in Article 1 and Article 4 are about the permissions):

1. To grant licenses related to mining rights and to follow the mining operations in these license areas,
2. To take measures to support the production of operations and provide financial means to promote exploration and production of mines,
3. To take measures to ensure that the mining operations are carried out in line with the country's needs, benefits, safety and developing technology and to make suggestions for encouragement,
4. To carry out the mining operations in accordance with the principle of environmental and resource protection, to follow in cooperation with the relevant institutions and to take the necessary measures,
5. To determine the fundamentals of search, production, stocking and marketing policies necessary for the best utilization of mineral resources in the country,
6. To follow the country and world mining activities, and to compile, evaluate and publish the information,
7. To keep mining register, and to make a general inventory of mines,
8. To perform similar tasks to be given by the MENR (URL-2).

ago, in line with the current needs of the sector (Tamzok, 2016). Including those mentioned above, with the decision of the MENR, about 40-50 employees from the MIGEM staff have been transferred to the General Directorate of Mineral Research and Exploration. As a result, there has been a decrease in the number of MIGEM staff. As of December 2018, after the decision of its establishment, the total number of employees of the MAPEG is 451³. With its newly established, the number of the MAPEG employees will increase due to the new ones from the General Directorate of Petroleum Affairs.

Sometimes, the mining license areas and forest areas may overlap. In such cases, under the provisions of the Mining Law as well as the provisions of the Forest Regulations, the mining investor must obtain the required permits from the Ministry of Forestry and Water Affairs. To reveal the overlapping field and technical information regarding these permits, the MAPEG is contacted.

While the MAPEG, which has many duties especially in all kinds of mining licenses/permits ranging from 10-15 thousands of all mines in our country, has only 451 employees, the mentioned ministry, including Regional Directorate of Forestry under the MAF which is responsible for the protection of forests, has almost 37 thousand employees (This number is about 250-300 thousand with sub-contracting staff). This table brings to mind the question of whether the MAPEG is able to carry out all the mining activities in the country with a very low number of employees compared to the Regional Directorate of Forestry under the MAF⁴.

Besides, it was stated in the Law No. 7020 published in 2017 that project and planning will be done by the MAPEG primarily for the declaration of the mining region. These and many other tasks will be able to increase the workload with the limited staff in the center without provincial organizations, and sufficient personnel and specialized staff to make project and planning with the current state

---

³ In 2010, MIGEM had 296 personnel in the civil service staff (Yıldırım, 2010: 344).

⁴ Indeed, the Report of the Parliamentary Commission on the Determination of the Measures to be Taken by Investigation of the Problems in the Mining Sector of the Turkish Grand National Assembly is as follows: “*the MIGEM appears like a General Directorate view due to the inadequacy of the number of specialist staff, mostly due to reasons arising from the Establishment Law and non-institutionalization... Its staff appears like a supervisor who carries out licensing, monitoring, inspection, reporting, and actively conducting audits at the site and imposes criminal sanctions on the law... MIGEM carries out surveillance services of 45 thousand licensed areas spread throughout Turkey. Each week, at least 35-40 delegations are sent to the audit, and in spite of the insufficiency of the number of personnel, an average of 5 thousand mining sites are audited annually*” (TBMM, 2010: 253-254).

of the MAPEG.

At this point, Topaloğlu points to the fact that structuring the mining administration according to the principle of decentralization in developing countries constitutes a good management example (Topaloğlu, 2011a: 128). In the past, it was determined to establish a provincial organization within six months in the Mining Law No. 6309, which entered into force in 1954, but these organizations have not yet been established. The establishment of these organizations will not only ensure the follow-up of the mining projects but also the unjust situations in the permitting process will end. The opening of the authorized units by the MAPEG will also prevent the loss of time of the miners.

According to Tufan, Regional Directorates to be established should be equipped with adequate staff and equipment, and investment ministries and supervision elements should be assigned within the governorships. Tufan also suggested that Regional Directorates should be authorized for licensing and permits and he reminded that it is impossible to manage the whole mining sector from the capital in an area with a wide geography like our country⁵ (Tufan, 2015: 13). Indeed, in particular, the establishment of the provincial organization of the MAPEG could, in practice, reduce the disruptions encountered by mining operators. However, the fact that these organizations are within the governorship or that the governorship takes part in the decisions and studies taken and may authorize them may cause some problems since governorships do not have the knowledge to make an objective evaluation and manage these organizations. If these organizations are within the governorate, the governorships may disrupt the decisions and activities of the MAPEG organizations for political reasons. Any consideration of this should be taken into account.

Recently, significant improvements have been made in the MAPEG, considering the aforementioned criticisms. MAPEG has made some explanations in this regard. In the statement, it was stated that approximately 24000 works in the MIGEM were reduced to zero as of September 2017 by providing improvements in services and service provision. In addition, it was stated that all the bureaucratic processes within the MAPEG would be carried out electronically and in a transparent infrastructure, and e-mine project works, which will enable the workflow to accelerate, are actually started as a result of the contract signed with

---

⁵ According to Tufan, administrative, technical and financial control should be provided and regional directorates should be established with the help of Local Government Law. Permits, licenses, and project work of mining enterprises should be within the competence of Regional Directorates. The author proposes that all regional enterprises should be closely monitored by these Regional Directorates (Tufan, 2015: 13).

TURKSAT and will be implemented soon (Madencilik Türkiye Dergisi, 2018a: 14).

4.2. Authorized Administrative Structure of Mining Operations Permit Process

Many public institutions in Turkey are authorized for granting mining permits. Thus, this situation has brought along bureaucracy and a lack of consistency and coordination among the ministries.

For instance, some mining enterprises cannot start the operation because the forest administration does not allow them, but relevant institution/ministry can penalize since they didn't start mining operation. Or, some institutions can declare a protected area, which can ban certain areas into mining (e.g., a miner gets a license and then searches, but then he learns that the relevant municipality has declared that area a protected area) (Kayadelen, 2009). Such situations are still happening today as in the past. Also, problems continue in expropriation practices. There are different applications in every city related to business license and work permit. Besides, there is a lack of coordination in the site and prohibited area implementations. In almost every institution authorized in the permitting process, even in various directorates, implementation differences occur.

Taking this table into account, it is necessary to establish an administrative structure that can act in harmony with the sector to create a mining sector that can contribute to national income and employment at the highest level (İMMİB, 2008: 58). More recently - for example - it is aimed to create a more efficient license-permit system within the European Union (EU). At this point, the "one-point solution system" is designed in the permits. In other words, there will be a ministry that will provide all the coordination between different ministries, so that the industry will not have to go to various authorities to obtain approximately twenty different permits. This was thought to improve the mining industry in the EU (TMD, 2011a: 39). Indeed, similar in Turkey, it has been expressed for years by many authors and sections that it is appropriate to put the principles of monopoly management into effect by establishing a separate "Ministry of Mines" that will quickly realize the mining permit procedures and provide an organization (Topaloğlu, 2019: 46; 2011a: 128; 2011b, 33; TMD, 2011b: 8). In this respect, a survey question was asked by using the "Survey Monkey" Program to understand the preferences of mining enterprises during the mining operation permit process.

Figure 3: The preference of the mining operation permit process

According to Figure 3, (77.9% of) mining enterprises mostly responded saying, “*As the sole competent and responsible authority in the permit process, all the permissions should be granted by the “Ministry of Mining” to be established.* A small percentage of the mining enterprises (16%) is of the opinion that “*the permissions should be granted by a senior authority established within the MENR as the sole competent and responsible authority.*” A tiny percentage (5.5%) is of the opinion that the *existing mining operation permit system should continue.* In the individual responses appearing in the survey questions, it is emphasized that the Ministry of Mining or at least a senior authority established within MENR (such as the Under Secretariat of Mining)⁶ should absolutely be established as the sole competent and responsible authority in the permit process of the mining operators. Other opinions of the mining operators are as follows:

⁶ In this context, with the Presidential Decree published on January 17, 2020, it was decided to establish the "Natural Resources Department" within the MENR (Madencilik Türkiye Dergisi, 2020: 8). After this decision, it is hoped that there will be positive reflections on mining permits.

- In the administrative structure mentioned above, all ministries should have authorized representatives in the section on licenses, and the permit process should be shortened by signing on site.

- Of course, the lack of qualified and competent staff should be eliminated in such an organization. In addition, due to the limited authority of bureaucrats and the delay in signature returns from the senior authorities during the signature stages, there is a blockage in the processes. This should also be taken into account.

- With the establishment of the Ministry of Mining or similar structures mentioned above, carrying out all issues such as permit processes, controls, receiving mortar within this establishment (provided that other ministry officials are also concurrent) keeps mining operators from separately wandering other ministries or institutions and thus, investments can be carried out quickly and without interruption.

- Without forgetting that Turkey is very rich in terms of mineral diversity, it needs a Ministry of Mining. Or it will be appropriate to grant permissions with the approval of a Technical Committee to be established within General Directorates or MENR in order to shorten the permit processes⁷.

- Above all, all permit processes should be combined and released in a single session with the participation of relevant institutions.

- The permit process will undoubtedly be shortened if there is only one competent authority in the permit process. For example, even when obtaining a forest permit, the permit process will result without getting the opinions of institutions such as the opinion of GDSHW, the opinion of National Parks, the opinion of the Ministry of Culture and Tourism.

Above, various opinions on the administrative structure during the mining operation permit process were shared. And in Turkey "restrictions," "fields subject to permission" and requesting an opinion from other authorized public institutions in the permit process despite obtaining the permit for operation continue. The resulting problems and solution suggestions are examined in the following section.

4.3. Restrictions, Fields Subject to Permission and Requesting for Opinion from Other Institutions After Receiving Operation Permit

After the recent period in terms of forest and nature protection legislation in Turkey, with the 2014/1 Ecosystem Circular, restrictions have been imposed on the laws and regulations in force. The issues, which violate the Mining Law and Mining Regulations, arising from the implementation of this Circular cause the

---

⁷ At this point, Günay proposes that the final permits of mining projects should be given by the "National Mining Council" as a scientific and autonomous structure and thus making efforts to develop medium and small size mining (Günay, 2017).

underground resources to remain idle and cause bureaucracy. See, (TMD, 2018: 33).

It cannot be understood to give a positive answer to one of the two permissions of the same mining company and to give a negative response to the other in rangeland, business license and work permit and forest permits (Madencilik Türkiye Dergisi, 2018b: 16). Indeed, for example, in terms of agricultural legislation, different practices on Soil Conservation Regulation and Rangeland Regulation cause the investments to be delayed or not done. Although the amendment of the Regulation on Improvement of Olive Cultivation, Wild Breeding has been canceled, it is still not possible to make mining investment within 3 kilometers of the olive groves because no new arrangement has been made in this regard. With the Olive Law, mining operations are restricted in an extensive area, and a solution must be found.

Thus, a significant amount of added value, which can be created by mining, can be prevented by non-rational reasons. To expand on the topics mentioned above, for example, mining may not be allowed in a region because it is a hunting area. The same applies to rangelands and forest areas. Where it is rangeland can be subjectively determined the area where even the grass does not appear can be defined as the forest area (Kayadelen, 2009). Municipalities are also able to produce non-objective problems in license permits due to voting concerns.

Although a positive opinion is received from all the relevant institutions and organizations in the report formats, organized in the scope of EIA Regulation, Annex-1 or Annex-2, and operations, for example, after the procedures are concluded, opinion is requested from many similar institutions in the permit process for the areas belonging to the forest. However, mining licenses are given in a timely manner, and forest permits which are within the scope of compulsory leave from other institutions are obliged to be taken within three years after obtaining the operating license. The EIA decision is added when applying for forest permit. In taking an EIA, a final decision is made by taking the opinions of all the necessary institutions. Therefore, based on the opinions of the institutions in the EIA process, new opinions should not be requested from the same institutions repeatedly during the acquisition of forest permits (TMD, 2018: 31).

In this table, the administrations should not be biased, influenced by the negative approaches of environmentalist movements and should evaluate the mines in an environmentally sensitive manner by considering their benefits as a resource to the sector. Specifically, public institutions are less likely to face such problems in their production permits without showing the sensitivity shown by mining investors.

Some of the public institutions and enterprises, later, declare the areas which have an operating license and operation permit as a protected area, national park, water collection basin and even a picnic area as they wish, and block the mining operations in these areas (Onur, 2008: 42). Indeed, some of the licenses granted by MAPEG are later invalidated due to problems such as protected area, historical artifacts. However, mining operators should not face any problems after obtaining operating licenses (Öneç, 2008: 64). In addition to these, with the exception of required permits, in some provinces, a preventive practice, such as restricted areas, is implemented through the appropriate opinion of the governorship in order to grant the operation permit (Yeşilyurt, 2015).

Before the determination of national parks announced in our country, nature conservation areas and protected areas are made, it would be more appropriate to check the region for mining and to make a decision accordingly. This is because the destroyed area resulting from illegal dwellings in forest areas or from raw material production permits is hundreds of times that of the forest area used for mining operations. Moreover, in the first-mentioned destroyed area, recycling and reclamation operations requested after mining operations are not asked -to the extent required by the mining sector- from other sectors (Öneç, 2008: 64), therefore, nature is destroyed due to other sector operations outside of mining.

In the past, before the Law No. 5995 amending the 2010 Mining Law No. 3213, due to the fact that the mines have to be operated where they are located, and they do not have the choice of alternative places like other industrial facilities, permission conditions of mining to be made in areas with different characteristics were left to the Regulation to be issued by the Council of Ministers. In Article 5 of this Regulation, although it is stated that the opinion of MENR will be taken in the regulation of legislation affecting mining operations to be taken by ministries and public institutions and organizations, these organizations made the legislative arrangements that negatively affect mining operations and make mining operations almost impossible without respecting the opinion of MENR. Therefore, in the regulations that issued by ministries and public institutions and organizations that affect mining, it was proposed that no restrictions should be imposed other than the restrictions set forth in the mining permit regulation and the ones that were already imposed to be removed. Also, it was stated that the authorities should urgently be warned to take the positive opinion of MENR about the regulations to be issued by the Ministries and public institutions and organizations (İMİB, 2008: 54-55).

In the following period, according to the last sentence of the article 7 of the first paragraph of the mining law, any restriction related to the mining operations is identified to be regulated by the Law, except for the Mining Law. According to the

article 7 of the seventh paragraph of the Mining Law, to engage in mining operations in areas subject to authorization, it is mandatory to obtain the necessary permits according to the provisions of the Law. However, after the operating license has been issued by MAPEG, in case the operating license area becomes "subject to authorization" according to other laws, operations are continued by fulfilling the obligations identified by the relevant laws. In this case, vested rights must be taken into consideration, which can be evaluated under the license law. According to other laws, areas subject to authorization are determined by taking the opinion of MAPEG.

According to Yeşilyurt, Circular no. 2014/1 of the MAF dated March 3, 2014 constitutes an apparent contradiction to the rules of this Law. Public administrations may make regulations under the names such as notification and circular other than the bylaws and regulations related to their duties. However, there is a "hierarchy of norms" among these regulations. Regulatory processes cannot constrict or restrict the use of a right in a way not foreseen in the upper norm. As stated above, in the mining law, it was taken under the rule that the restriction on mining operations can only be regulated by law, and the process of bringing the areas where mining operations are carried out into a "subject to authorization area" can be determined by the law and the opinion of MAPEG. As a result, in the face of these clear provisions, while implementing the Circular No. 2014/1, MAF acted manifestly both to the Mining Law and did not take the opinion of the MAPEG into account (Yeşilyurt, 2015: 106).

In fact, the most important regulation affecting mining within all these arrangements was the Prime Ministry Circular No. 2012/15.

MAPEG halted all license and operation permits with the Prime Ministry Circular. Thus, one of the sectors most affected by the General Assembly was the mining sector. It has been identified that in this sector, foreign investors to overcome major challenges and take considerable risks in the investment process stop their investments or start to leave from Turkey because they cannot get their licenses due to the Circular mentioned above. Similarly, domestic investors also tried to transfer their licenses (URL-3; TMD, 2014). As a result, the Circle has deeply affected the mining industry. Since almost all stages of the mining concern the public immovable properties, asking for Prime Minister's opinions before each transaction prior to each transaction has caused a loss of time and capital. The circular application has been carried to the judiciary in recent years (Egemen, 2015: 575). Indeed, there are hundreds of cases opened after the Prime Ministry Circular numbered 2012/15 (Topaloğlu, 2018c).

This application clearly contradicts the article 7 of the first paragraph of Mining Law No. 3213, “...*Except for this Law, any restriction on mining operations shall be regulated by law.*” The individual applicant had filed a lawsuit for cancellation of both the Circular and the request for granting a search license based on it in the Council of State with the allegation that the circular is unlawful. The 8th Chamber of the Council of State stopped the execution of the Circular in terms of mining licenses on November 11, 2015 with the decision numbered E.2014/7883 during the two-year trial. After this date, the transactions related to mining law were started to be carried out fully with the permission of MENR. In other words, besides license transfers, the opinion of MENR is also requested in operation permits. However, after the decision of the Council of State, the authorized administrations continued to request opinions about the issue from the Presidency of Economic, Social and Cultural Affairs of the Prime Ministry in the granting of these permissions.

It was not known which criteria were used by the Presidency as mentioned above to decide whether or not to issue a license or under which legislation the Presidency examined the issue. The issue was not limited to the Mining Law, the Prime Ministry's opinions were also requested in cases such as the allocation of rangelands and forestry permits (Yeşilyurt, 2014: 139). In accordance with the Law No. 6592, which entered into force on February 18, 2015, in the Mining Law No. 3213, although the approval of the Ministry is required in the license transfer, and royalty transactions, the operating license, operation permit, and license extension requests of the license holders are listed by the relevant branches within one month and submitted to MENR for an opinion. The opinion of the Ministry is given within 3-12 months. According to Kömürder, at this point, as stated in the Mining Law, the application of requesting the approval of MENR only for the license transfer and royalty claims but not requesting the opinion of MENR for the requests for which a ministerial approval is not required in the Law will eliminate the time loss and ensure that the investments are not delayed by accelerating the permit and license obtaining processes (Kömürder, 2016: 8). Because, the resubmission of the operations of license holders, which are already approved in terms of licensing law, to the approval of the Ministry, causes repetition in the process and significant time losses in the operations (Demirkan, 2017: 2).

It was mentioned before that the provisions of the Circular on mining for forests, rangelands, and similar public immovables continues although the Prime Ministry Circular has been stopped by the Council of State in terms of mining permits. Such ownership permits, which are necessary for mining operation permit, should be excluded from the scope of the Prime Ministry Circular (Demirkan,

2017: 2). As a matter of fact, now the opinion of MENR was requested, not that of Prime Ministry. Following this table, The Prime Ministry Circular was annulled with the Presidency Circular No. 2018/8 on September 12, 2018. Thus, following the Prime Ministry Circular, the permitting processes in the new period are determined to be carried out by the commissions formed under the deputy minister in the ministries and the related public institutions and organizations, and under the chief executive in other public institutions and organizations. The application and results of the permits shall be notified to the Presidency by the committees as mentioned above in January, April, July, and October of each year.

In the present case, in applications for necessary permits for mining operations, the applicants who fulfill the requirements set out in the laws and regulations do not receive their permits for a very long time even though everything is complete. At this point, TÜMMER suggests that the regulation should be made in order to accelerate the proceedings due to the security investigation and not to re-submit new licenses, operating licenses, operation permits, transfer transactions, and extension projects unless there is a change in the ownership structure of the license holders who have previously got a positive result from the security investigation, and not to request an opinion from the Presidency again for the property (forest/rangeland) permissions in these areas (TMD, 2018: 29; TÜMMER, 2018: 1)

According to Topaloğlu, it should be first determined whether the new Presidency Circular should be applied to the necessary permit processes within the framework of Mining Law No. 3213. As a matter of fact, only the license transfers out of approximately ten permit process identified in the Mining Law are explicitly approved by MENR in accordance with the provisions of article 5/II of the Mining Law No. 3213. Other permits determined in the Mining Law were excluded from the scope of the Prime Ministry Circular, in accordance with the above-mentioned decision of the 8th Chamber of the State Council No. E.2014/7883. According to Topaloğlu, even though the Prime Ministry Circular has been abolished, the principle stated in the decision mentioned above of the Council of State "*mining licenses are not subject to any authorization unless explicitly regulated in the Act*" applies to the new Presidency Circular (Topaloğlu, 2018b: 35).

On the other hand, according to Article 104 of the Constitution amended on January 21, 2017, which reorganized the authority of the President, all executive power was given to the President. In this respect, there is no violation of the Constitution and the law by the President to make arrangements regarding the disposals of the ministries which are directly connected to him. With the Presidency mentioned above Circular, the Prime Minister, as the head of the

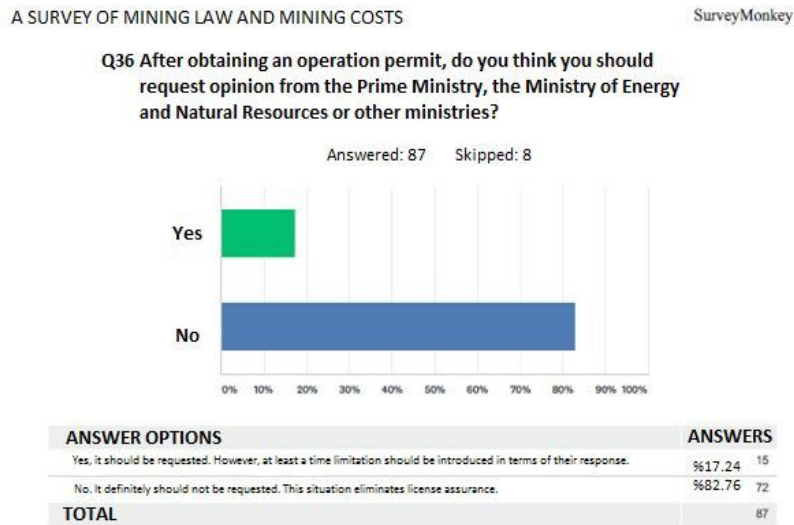
execution, determined that the final decision is made by means of a special commission when making disposals such as permits, allocations, and sales for the immovable properties of the public institutions which belong to him. With this Circular, the organization of the permitting process of the administration is determined. Although it is identified in the Presidential Decree that the relevant commissions shall notify the permit applications and the results to the Presidency four times a year, Topaloğlu emphasizes that the notification here is for information purposes only -as in the Prime Ministry Circular- not for approval purposes (Topaloğlu, 2018b: 35).

In this regard, Deputy Minister of the MENR, Mithat Cansız made a similar assessment. According to this announcement, it is expected that the permits pending for two years will accelerate in the new period and the mining sector will be affected positively in all areas due to the only Prime Ministry Circular (Aydın, 2018: 4). According to Topaloğlu, the permitting process in the current situation will be faster. Furthermore, a Presidential Circular (No. 2018/13), which could affect the mining sector, entered into force on October 11, 2018. According to this, public institutions cannot retard an issue to be solved within the scope of the legislation. This situation can make a positive contribution to the mining sector by preventing opinion requests from being overlapped (Topaloğlu, 2018c). It is of great importance for the mining industry that all conditions are fulfilled and procedures can be completed immediately. The mine investor should not wait for months. If the above-mentioned arrangement is applied, there is no doubt that in order for the mining investments to go into production, the operation permit process can be completed in a shorter period.

In accordance with the Mining Law, after obtaining an operating license, the license holder is granted an operation permit by obtaining an EIA certificate and other permits (such as ownership, business license and work permit). The operation permit shows that all the permits are taken and there is no obstacle to mine production for the mines in the mining license area. However, although Prime Ministry Circular 2012/15 was abolished in Turkey and it is thought there will not be a usurpation of power in the permit process, applications of requesting an opinion from other institutions are still in progress. This situation continues a table in which the mine production cannot start even though mining operators have permission to operate. The mining sector expects that this table changes in practice after the Presidency Circular.

In particular, it should be kept in mind that, until recently, the permits remain in the MENR approval for a long time or that it is not clear whether the permits are issued or not creates an investment risk. In this respect, in June and

July 2018 (before the Presidency of the Presidency was published), “After obtaining an operation permit, do you think you should request opinion from the Prime Ministry, the MENR or other ministries?” the mining enterprises were asked.

Figure 4: Requesting opinion after operation permit

As shown in Figure 4, the majority of 87 mining enterprises (83%) answered: “No. It definitely should not be requested. This situation eliminates license assurance.” Other respondents (17%) replied: “Yes, it should be requested. However, at least a time limitation should be introduced in terms of their response.” As a matter of fact, without any time limitation, or without a reasoned opposition, it is not the right approach to request opinions to any institution after obtaining the operation permit. On the contrary, the process of requesting an opinion should be completed before “the operation permit” is issued.

On the other hand, the loss of all mining investments after an adverse decision to be taken after obtaining opinions from other institutions in an area with a mining operation permit is contrary to the Mining Law. In fact, an area where mining operations cannot be made should not be allowed from the beginning, and this decision should be given by institutions having technical competence in this regard. Having an operating license means that the miner fulfills all procedures. The feeling of the need to request opinions from different institutions after obtaining an operation license may reveal that both the bureaucracy and politics are

in the permit process, which needs to be objective.

In fact, the license itself represents a view. At this point, the technical evaluations and opinions of the MENR before obtaining the operation permit should be sufficient, except for the security investigations to mining companies. Distrust of the mentioned Ministry assessment should not lead to unnecessary time losses.

4. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

One of the biggest reasons for the lack of investments in mining, the loss of investments made or the decrease in the interest of investors in this sector is the unnecessary restrictions and practices imposed by the dozens of institutions authorized in mining activities, and bureaucracy that does not recognize the mining sector.

In particular, the fact that not only MENR but also many ministries and public institutions other than this ministry are authorized in the mining operations permit process delays the permit process in Turkey and thus leads to investment losses. The most important factors in the formation of this situation (such as MEU, MAF) are the legislation issued by other Ministries, not taking into account the opinions of MENR in these legislative amendments and restricting the application area of MAPEG with the practices. Although there is a mining operation permit, the applications of requesting an opinion from other institutions should be eliminated. Thus, foreseeable mining can be carried out.

In addition, reviewing the current legislation and practices related to mining with the tendency to orientate investments considering the principles of protection and use of investments and the positive reflection of bureaucracy are important. The MENR should be decisive in this regard. There is no doubt that MAPEG will play an important role in this new structuring. MAPEG has sufficient knowledge at this point. However, the technical staff is not sufficient for the time being.

In line with the expectation of the mining sector, in the mining operation permit process, an administrative structure that grants all the permissions by a newly established “Ministry of Mining” as the sole competent and responsible authority or a higher authority to be established within MENR provided that it will be the sole competent and responsible authority, with the participation of related institutions will enable all permit processes to be completed at once by combining them. Such an administrative structure in the permitting process will bring about a table in which the mining investments are carried out without delay, and the license is secured without loss of investment.

In this context, there is a great expectation that the applications of the Presidential Circulars/Decree mentioned in the study will have a positive reflection

in the mining sector. Thus, with the acceleration of the permit process, mining investors will increase their investments in Turkey and mining can rapidly improve in Turkey.

REFERENCES

- Aydın, O. (2018). Başbakanlık Genelgesi kaldırıldı. *Madencilik Türkiye Dergisi*, 74, 4.
- De Sa, P. (2005). Mineral policy: a World Bank perspective. (In E. Bastida, T. Waldë and J. Warden-Fernández (Eds.) *International and Comparative Mineral Law and Policy: Trends and Prospects*, The Hague: Kluwer Law International, 493-504.
- Demirkan, H. (2017). Türkiye maden mevzuatında değişiklikler ve yeniden yapılanma. "*Hayatımız Maden*" *Toplantı Kitapçığı*, Antalya, 31 s.
- Egemen, E. (2015). Yargı kararları ışığında Başbakanlığın 2012/15 sayılı Genelgesi. *Maden Hukuku Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 573-590, Afyon.
- Emiroğlu, A. (2018). Dergi Önsözü. *Türkiye Madenciler Derneği (TMD) Sektörden Haberler Bülteni*, 72, 6.
- Gu, M. (1985). Head of the economic legislation centre of the state council of the PRC. in a speech to the Conference on Sino-Australian Economic and Trade Law, Beijing, October 18, 1985.
- Günay, Ö. (2017). Maden Yönetmeliği üzerine, 03.10.2017 tarihli yazı. Erişim tarihi: 28.01.2019. <http://omergunay.av.tr/maden-yonetmeliği-uzerine/>
- İMMİB, (2008). *Türkiye madenciliği sorunları ve çözüm önerileri*. İstanbul Maden Ve Metaller İhracatçı Birlikleri (İMMİB), İstanbul, 63 s.
- Kahraman, M. M., & Dessureault, S. (2012). Türkiye’de madencilğe yatırım. *Madencilik Türkiye Dergisi*, 25, 82-84.
- Kayadelen, M. (2009). Kamu yararı açısından madencilüğümüz, sorunlar – öneriler. Erişim tarihi: 12.01.2019. http://kayadelen.gen.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=52:ceratpede-madencilik&catid=6:madencilik&Itemid=11
- Kayadelen, M. (2010). Madencilik sektöründeki sorunlar. (01.11.2010 tarihinde enerjienergy.com adresinde yayımlanan yazı). Erişim tarihi: 06.02.2019. <https://kayadelen.gen.tr/index.php/yazlar/madencilik/7-madencilik-sektoerundeki-sorunlar>
- Kömürder, (2016). *Madencilikte karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri*. Kömür Üreticileri Derneği (Kömürder), Şahin Madencilik Müh. Müşav. Nak. ve Tic. Ltd. Şti, 75 s.
- Köse, M. (2012). Madencilik sektöründe riskler, fırsatlar ve beklentiler. *Madencilik Türkiye Dergisi*, 27, 80-82.

- Köse, M. (2013). Uluslararası madencilik göstergelerinin neresindeyiz? *Madencilik Türkiye Dergisi*, 28, 46-49.
- Madencilik Türkiye Dergisi, (2018a). MİGEM yeniden yapılandırılmasıyla ilgili basın açıklaması yaptı. *Madencilik Türkiye Dergisi*, 71, 14.
- Madencilik Türkiye Dergisi, (2018b). Altın Madencileri Derneği, Enerji Bakanı Fatih Dönmez ve yardımcısı Mithat Cansız ile toplantı gerçekleştirdi. *Madencilik Türkiye Dergisi*, 74, 16.
- Madencilik Türkiye Dergisi, (2020). T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı bünyesinde “Tabii Kaynaklar Dairesi Başkanlığı” kuruldu. *Madencilik Türkiye Dergisi*, 85, 8.
- Onur, S. (2008). Mermer ve doğaltaş sektörünün gelişimine engel yasa, yönetmelik ve uygulamalar ile çözüm önerileri. *I. Ulusal Mermer ve Doğal Taşlar Kongresi Tebliğler*, (1-2 Şubat 2008), 39-56, İzmir.
- Oygür, V. (2015). Madenciliğin karşısındaki riskler. *Madencilik Türkiye Dergisi*, 50, 56-58.
- Önenç, D. İ. (2008). Türkiye mermer sektörünün potansiyeli, sorunları ve çözüm önerileri. *I. Ulusal Mermer ve Doğal Taşlar Kongresi Tebliğler*, 59-67, İzmir, Türkiye.
- Özel, M. (2006). *Madencilik sektöründe yatırım projesi analizi ve yönetimi*. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 307 s.
- Pritchard, R. (2005). Safeguards For Foreign Investment In Mining. in Bastida, E I, Waelde, T W and Warden-Fernández, J (eds) *International and Comparative Mineral Law and Policy: Trends and Prospects (2005)*, 73-98, The Hague: Kluwer Law International.
- Sezener, A. (2015). Geleneksel madencilikten sürdürülebilir madencilığe doğru. *Madencilik Türkiye Dergisi*, 50, 88-90.
- Stedman, A., & Green, K.P. (2020). Survey of mining companies 2019. *Fraser Institute*, 76 p.
- Tamzok, N. (2016). Madencilik için MİGEM yeniden yapılandırılmalı. *Enerji Günlüğü*. Erişim tarihi: 24.11.2018. <http://www.enerjigunlugu.net/icerik/19864/madencilik-icin-migem-yeniden-yapilandirilmali.html#.V-DqgTUXdVc>
- TBMM, (2010). Madencilik sektöründeki sorunların araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırma komisyonu raporu. Dönem 23, Yasama yılı: 4, 754 s.
- TMD, (2011a). Avrupa Birliği'nde madencilik, çevre ve kritik hammaddeler. *TMD*, İstanbul, 170 s.

- TMD, (2011b). Madencilik bakanlığı yine bir başka bahara. *TMD Sektörden Haberler Bülteni*, 38, 8-9.
- TMD, (2014). Madencilik Yasa Yavaşlattı Genelge Durma Noktasına Getirdi. Erişim tarihi: 26.11.2018. <https://www.dunya.com/ekonomi/madenciligi-yasa-yavaslati-genelge-durma-noktasina-getirdi-haberi-234362>
- TMD, (2018). Madencilik İle İlgili Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Raporu. *TMD Sektörden Haberler Bülteni*, 72, 23-36.
- Topaloğlu, M. (2011a). Maden hukuku & 5995 sayılı Kanunla Değişik Maden Kanunu ve ilgili mevzuat. Karahan Kitabevi, birinci baskı, Adana, 857 s.
- Topaloğlu, M. (2011b). 5995 Sayılı Kanunla ilgili genel değerlendirmeler. *TMD Sektörden Haberler Bülteni*, 37, 33-34.
- Topaloğlu, M. (2012). Türk ve Kazak Maden Kanunlarının sürdürülebilir kalkınma ilkeleri açısından değerlendirilmesi. *International Conference On Eurasian Economies*, 212-218.
- Topaloğlu, M. (2018a). Madencilikle ilgili yasal düzenlemelerdeki küresel eğilimler ve Türkiye uygulaması. *Madencilik Bilimsel Dergisi*, özel sayı, 143-152.
- Topaloğlu, M. (2018b). Madencilik izinleriyle ilgili Cumhurbaşkanlığı Genelgesi uygulaması, *Yurt Madencilik Geliştirme Vakfı Sektör Maden Dergisi*, 69, 34-36.
- Topaloğlu, M. (2018c). Maden hukuku ve düzenlemeleri, 06.11.2018 tarihli Maden Dünyası Programı, Bloomberg TV. Erişim tarihi: 04.01.2019. <http://www.ymgv.org.tr/haberler-2>
- Topaloğlu, M. (2019). Yeni maden kanunu nasıl olmalıdır? *YMGV Sektör Maden Dergisi*, 73, 44-47.
- Tufan, T. (2015). Madencilik uygulamalarının yasal zeminde iyileştirme beklentileri. *Türkiye 24. Uluslararası Madencilik Kongresi ve Sergisi*, 11-16.
- TÜMMER, (2010). TÜMMER (Türkiye Mermer Doğaltaş ve Makinaları Üreticileri Birliği) Vergi Konseyi Raporu, 96 s.
- TÜMMER, (2017). Madencilik faaliyetleri izin süreçleri (Sunum).
- TÜMMER, (2018). Madencilik ile ilgili yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri, 19 s., Erişim tarihi: 08.11.2018. https://www.tmdr.org.tr/uploads/2018_05_25_MIGEM_KoordinasyonKuru lu_STK_Gorusleri.pdf
- Tütüncü, M. (2010). 31.03.2010 tarihli konuşma. Madencilik Sektöründeki Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu. Dönem 23, Yasama Yılı: 4, S. Sayısı: 544, EK: 4 Komisyon Tutanak Özetleri, s.526-

530.

URL-1 <https://www.fraserinstitute.org/> (Erişim tarihi: 20.05.2020).

URL-2 <http://www.mapeg.gov.tr/> (Erişim tarihi: 17.10.2018).

URL-3 <https://www.yenisafak.com/> (Erişim tarihi: 29.10.2018).

Yeşilyurt, C. (2014). Maden mevzuatında son durum. *Madencilik Türkiye Dergisi*, 43, 138-139.

Yeşilyurt, C. (2015). Maden grupları ve izinler. *Madencilik Türkiye Dergisi*, 46, 104-106.

Yıldırım, M.H. (2010). 26.01.2010 tarihli konuşma. Madencilik sektöründeki sorunların araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonu raporu. Dönem 23, Yasama yılı: 4, S. sayısı: 544, EK: 4 Komisyon tutanak özetleri, s.344-346.

Araştırma Makalesi/Research Article

**SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRETİM
TEKNİKLERİNİ SEÇME YETERLİKLERİNE İLİŞKİN ALGILARI¹**

***SOCIAL STUDIES PROSPECTIVE TEACHERS' PERCEPTIONS ABOUT THEIR
EFFICIENCY IN CHOOSING TEACHING TECHNIQUES***

Salih USLU*, Kubilay YAZICI**, Aylin KARAKUŞ***

Geliş Tarihi: 05.03.2019
(Received)

Kabul Tarihi: 14.05.2020
(Accepted)

ÖZ: Gerçekleştirilen bu çalışmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu bir devlet üniversitesi eğitim fakültesinin sosyal bilgiler eğitimi anabilim dalında öğrenim görmekte olan ve gönüllülük esasına göre veri toplama araçlarını doldurarak araştırmaya katılan 247 sosyal bilgiler öğretmen adayı oluşturmaktadır. Betimsel tarama yönteminin kullanıldığı çalışmada veri toplama aracı olarak Fırat Durdukoca, Yardımcıel, Beşeren ve Özbek (2017) tarafından geliştirilen “Öğretim Tekniklerinin Seçimine İlişkin Yeterlik Algısı Ölçeği” ve araştırmacılar tarafından oluşturulan “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmış ve verilerin analizinde SPSS 24.0 paket programı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının eğitim öğretim sürecinde kullanmayı düşündükleri öğretim tekniklerini seçmede olumlu bir algı düzeyine sahip oldukları tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkenine göre yapılan incelemede “Teknik Seçimine İlişkin Olumsuz Öngörü” faktörü ile ölçeğin genelinden elde edilen toplam puan arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığı, “Teknik Seçimine İlişkin Olumlu Öngörü” faktöründe ise istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir. Sınıf düzeyi değişkenine göre hem ölçeğin genelinden elde edilen toplam puanlar, hem de ölçeği oluşturan alt faktörler bakımından istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretim tekniklerini seçme yeterlik algısı ölçeğine vermiş oldukları cevaplar yaş değişkenine göre incelendiğinde ise istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Araştırmada elde edilen bu bulgular alan yazın desteği ile yorumlanarak araştırma konusu ile ilgili gerekli öneri ve görüşlere yer verilmiştir.

¹ Bu çalışma, 31 Ocak-2 Şubat 2018 tarihlerinde yapılan USBIK 2018 I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi sırasında sözlü olarak akademik bir bildiri olarak sunuldu.

* Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, salihuslu@ohu.edu.tr, ORCID:0000-0003-0558-516x.

** Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, kyazici@ohu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6057-8192.

*** aylinkarakus1827@gmail.com, ORCID:0000-0002-3309-5275.

Anahtar kelimeler: Öğretim Teknikleri, Yeterlik Algısı, Sosyal Bilgiler Öğretmen Adayı.

ABSTRACT: The purpose of this research is to determine the perceptions of social studies pre-service teachers about their efficiencies in choosing teaching techniques. The study group of the research consists of social studies pre-service teachers who study in the Social Studies Education Department at the Faculty of Education at a state university and they are chosen on a volunteer basis. The data collection tools in the research, which was designed in descriptive survey method, were “The Perception Scale of Teachers’ Applicants Capacity to Choose Teaching Technics” developed by Fırat Durdukoca, Yardımcıel, Beşeren and Özbek (2017) and a “Personal Information Form” prepared by the researchers. The data were analysed through SPSS 24.0. The results of the study revealed that social studies pre-service teachers had a positive level of perception about their efficiencies in choosing teaching techniques. As for gender, it was found that there was a significant difference in the “Positive Prediction Regarding Technique Selection” factor of the scale while no significant difference was found in the “Negative Prediction Regarding Technique Selection” factor. In addition, a significant difference was found both in the total scores of the whole scale and in the sub-factors of the scale in terms of grade level variable. However, the results showed that there was no significant difference in terms of age. Finally, the findings of the research were discussed within literature and related views and recommendations were mentioned in accordance with the results of the study.

Keywords: Teaching Techniques, Perception of Efficiency, Social Studies Prospective Teacher.

1. GİRİŞ

Teknoloji çağının getirmiş olduğu yenilikler, içerisinde eğitim sisteminin de yer aldığı pek çok alanda karşılık bulmaya başlamıştır. Bu karşılık, sadece eğitim sistem ve kurumlarının teknolojik alt yapı ile donatılmasıyla kalmamış, bunun yanı sıra yapılandırmacı eğitim felsefesinin benimsenmesi ve eğitim öğretim sürecinde uygulanmasını da içeren değişimlerin de yaşanmasına yol açmıştır. Yapılandırmacı eğitim felsefesinin kabul edilmesiyle beraber, öğretmenin sınıf içindeki rolünde yaşanan farklılaşma, eğitim alanında görülen en önemli gelişmelerden birisi olarak ifade edilebilir. Bu değişimle birlikte öğretmen, öğreten konumundan, eğitim-öğretim sürecinde öğrenme ortamını düzenleyen ve rehberlik görevini üstlenen kişi konumuna yükselmiştir (Dönmez ve Uslu, 2014: 461). Öğretmenlerin konumu ile bağlantılı olarak yaşanan görev ve sorumluluklarında ortaya çıkan bu değişim, beraberinde öğrenciye kazandırılmak istenen niteliklerin de değişmesine yol açmıştır. Bu değişimlerin odağında ise amaca yönelik öğrenme yaşantıları oluşturularak, öğrencilerin bilgiyi yeniden inşa etmesi yer almaktadır. Çünkü yapılandırmacı yaklaşım ile öğrencilerin bilgiyi pasif olarak almalarının aksine, araştıran, elde edilen bilgiyi sorgulayan, değerlendiren ve yorum yapabilen aktif bireyler olmaları amaçlanmaktadır (Ekinci, 2007: 26). Yapılandırmacı yaklaşım ile

ilgili olarak ifade edilen bilginin oluşturmalarının deneyimlerle gerçekleşen bir süreç olarak sübjektif yapı arz etmesi (Sağlam ve Bilgili, 2006: 280), özellikle öğrencinin bilgiyi inşa etmesi aşamasında, rehber görevini üstlenen öğretmenlere ihtiyaç duyulmasına yol açmaktadır.

Yapılandırmacı yaklaşımla birlikte öğretmene yüklenen görevlerde yaşanan bu değişim, aynı zamanda öğretmenin öğretme sürecinde ihtiyaç duyacağı niteliklerinin de değişmesine neden olmaktadır (Gönen ve Kocakaya, 2005: 13). İhtiyaç duyulan bu nitelikler arasında öğretmenin sahip olması gereken alan bilgisindeki yeterliğin yanı sıra mesleğine ilişkin yeterliğinin de olması önemli bir husus olarak ifade edilebilir (Doğan, 2013: 5). Bu aşamada öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği görev ve sorumlulukların içerisinde yer alan, sahip olunan bilgi, beceri ve tutum olarak ifade edilen öz yeterlik durumu (Üstüner, Demirtaş, Cömert ve Özer, 2009: 3), öğretmenin kendi bakış açısına göre bir işi yapabilme durumunun belirleyicisi olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir. Yapılan çalışmalarda da öz yeterlik algısı yüksek olan bireylerin karşılaştıkları sorunlara çözüm yolları üretmek, sorunların üstesinden gelebilmelerinin daha kolay olduğu, ayrıca bu kişilerin diğer kişilerden mesleki açıdan daha fazla başarılı oldukları ifade edilmektedir (Bandura 1986'dan akt. Yüksel, Diken, Aksoy ve Karaaslan, 2012: 138). Diğer bir deyişle bireylerin kendilerine dair yeterlik algıları yaptıkları işte başarıya ulaşmada etkili olan önemli faktörler içerisinde yer almaktadır (Yüksel vd., 2012: 138).

Konu ile ilgili yapılan çalışmalarda, öz yeterlik düzeyleri yüksek olan öğretmenlerin öğretme sürecinde öğretim yöntem ve stratejilerini seçerken daha istekli oldukları (Tschannen-Moran, Woolfolk ve Hoy, 1998: 207), etkili öğretim için farklı yaklaşımlar kullanan, öğrencilerin öğrenmeleri için fazla zaman ve çaba harcayan, öğrencilerle yakından ilgilenen öğretmenlerin olumlu yeterlik inancına sahip oldukları (Yılmaz ve Çokluk-Bökeoğlu, 2008: 147) belirtilmektedir. Öz yeterliğin, öğretmenin, öğretim faaliyetlerindeki algılarını anlamada önemli bir faktör olduğu ifade edilmektedir (Atıcı, 2001: 196). Bu görüşten hareketle öğretmenlerin öğretme eylemini gerçekleştirirken kullanacağı yöntem ve tekniklerin, onların konu ile ilgili olumlu yeterlik düzeyi ve algısına sahip olmalarıyla doğrudan ilişkili olduğu yargısına ulaşılabilir.

Yapılan bu çalışma ile sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretim tekniklerini seçmelerine yönelik yeterlik algılarının belirlenmesi ve bazı değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Konuyla ilgili alan yazın taraması yapıldığında farklı branşlara ait öğretmen ve öğretmen adaylarının öğretim teknikleri ile ilgili öz yeterlik algılarını belirlemeye yönelik çalışmalara (Fırat Durdukoca, 2018; Bozpolat, Usta, Uğurlu ve Şimşek 2016; Okur Akçay,

Akçay ve Kurt 2016; Demircioğlu, Genç ve Demircioğlu 2015; Çimen ve Yılmaz 2013; Demir ve Ersöz, 2014; Güven Yıldırım, Köklükaya ve Aydoğdu, 2013; Aydemir, 2012; Dilci, 2012; İter, 2011; Soylu, 2009; Aşlıoğlu, 2006) rastlanırken, sosyal bilgiler öğretmenlerine veya öğretmen adaylarına yönelik öğretim tekniklerini seçme yeterlik algı düzeylerini belirlemeye ilişkin bu çalışmanın gerçekleştirildiği tarihte herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle gerçekleştirilen çalışmanın, geleceğin sosyal bilgiler öğretmenleri olacak aday öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde kullanılacakları öğretim tekniklerini seçme yeterlik algılarını ve bu algıyı etkileyebilecek değişkenleri yansıtması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın problem cümlesi, Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretim tekniklerini seçmelerine yönelik yeterlik algıları nasıldır? Şeklinde belirlenmiştir. Alt problemler ise, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretim tekniklerini seçme yeterlik algıları,

- cinsiyet değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?
- sınıf düzeyi değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?
- yaş düzeyi değişkenine göre farklılaşmakta mıdır? Olarak tespit edilmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Eğitim araştırmalarında seçilen grubun belirli bir konu hakkındaki tutum, inanç ve görüşlerini öğrenmek amacıyla tarama yöntemi kullanıldığı için bu çalışmada da temel araştırma deseni olarak betimsel tarama (survey) modeli kullanılmıştır (McMillan ve Schumacher, 2006: 25).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu gönüllülük esasına göre Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalında öğrenim görmekte olan 247 (149 Kadın, 98 Erkek) öğretmen adayı oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından oluşturulan “Kişisel Bilgi Formu” ve Fırat Durdukoca, Yardımcıel, Beşeren ve Özbek (2017) tarafından geliştirilen “Öğretmen Adaylarının Öğretim Tekniklerini Seçme Yeterliklerine İlişkin Algı Ölçeği” kullanılmıştır. “Öğretmen Adaylarının Öğretim Tekniklerini Seçme Yeterliklerine İlişkin Algı Ölçeği”nde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algılarını belirlemeye yönelik 22 soru bulunmaktadır.

Bu soruların değerlendirilmesi amacıyla “Kesinlikle Katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kararsızım”, “Katılıyorum”, “Tamamen Katılıyorum” ifadelerinden oluşan beş basamaklı Likert tipi ölçeğe yer verilmiştir. Öğretim

Tekniklerini Seçme Yeterliklerine İlişkin Algı ölçeğinin çalışma grubuna uygulanmasıyla bu araştırmada elde edilen Cronbach Alpha değerleri; Teknik Seçimine İlişkin Olumlu Öngörü .94, Teknik Seçimine İlişkin Olumsuz Öngörü .93 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin toplam Cronbach Alpha değeri ise .93 olarak hesaplanmıştır. Fırat Durdukoca, Yardımcıel, Beşeren ve Özbek (2017)'in yapmış olduğu çalışmada, Ölçeğin Cronbach-Alpha güvenirlik katsayısı değerleri; ölçeğin bütünü için .90, alt boyutları için ise sırasıyla .92, .82 olarak tespit edilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin istatistiksel çözümlenmeleri IBM SPSS 24.0 programı kullanılarak yapılmış ve araştırmada anlamlılık düzeyi [$p < .05$] olarak kabul edilmiştir.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algı ölçeğindeki sorulara verdikleri cevaplara ilişkin aritmetik ortalama puanlarının hesaplanmasında şu aralıklar temel alınmıştır:

Kesinlikle Katılmıyorum ($1.00 < \bar{X} \leq 1.80$), Katılmıyorum ($1.81 < \bar{X} \leq 2.60$), Kararsızım ($2.61 < \bar{X} \leq 3.40$), Katılıyorum ($3.41 < \bar{X} \leq 4.20$), Tamamen Katılıyorum ($4.21 < \bar{X} \leq 5.00$).

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algılarının belirlenmesinde, cinsiyet ve yaş değişkenine göre farklılaşma durumu ilişkisiz örneklem için t-testi ile (Independent Samples t-Test), sınıf değişkenine göre farklılaşma durumu ise ilişkisiz örneklem için tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) kullanılarak hesaplanmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algı ölçeğindeki sorulara verdikleri cevaplara ait aritmetik ortalama puanlarının hesaplanmasında şu aralıklar temel alınmıştır: Kesinlikle Katılmıyorum ($1.00 < \bar{X} \leq 1.80$), Katılmıyorum ($1.81 < \bar{X} \leq 2.60$), Kararsızım ($2.61 < \bar{X} \leq 3.40$), Katılıyorum ($3.41 < \bar{X} \leq 4.20$), Tamamen Katılıyorum ($4.21 < \bar{X} \leq 5.00$).

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algı düzeyleri, toplam 22 maddede yüksek (Katılıyorum) ($3.41 < \bar{X} \leq 4.20$) düzeydedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algı düzeyi toplam puan açısından incelendiğinde yüksek düzeyde (Katılıyorum) ($3.41 < \bar{X} \leq 4.20$) olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu bulgulardan hareketle sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algı düzeylerinin yüksek olduğu görüşü dile getirilebilir.

Tablo 1: Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Öğretim Tekniklerini Seçme Yeterliklerine İlişkin Algı Düzeyleri Aritmetik Ortalama Puanlarına İlişkin Bulgular

Madde No	Madde	n	$\bar{x}$	Düzyer
1	Öğrencilerimin günlük hayattaki ilişkilerini (empati, kendini doğru ifade edebilme, sosyalleşme vb.) geliştirebilecek öğretim tekniklerini seçebilirim.	247	4.18	Katılıyorum
2	Öğrencilerimin üst düzey becerilerini (yaratıcılık, eleştirel düşünme, karar verebilme, problem çözebilme, demokratik düşünme vb.) geliştirebilecek öğretim tekniklerini seçebilirim.	247	4.19	Katılıyorum
3	Öğrencilerime bağımsız çalışma becerisi kazandırabilecek öğretim tekniklerini seçebilirim.	247	4.04	Katılıyorum
4	Dersin hedeflerine uygun sınıf dışı öğretim tekniklerini seçebilirim.	247	4.10	Katılıyorum
5	Öğrencilerimin bireysel gelişimlerine olanak sağlayabilecek öğretim tekniklerini seçebilirim.	247	4.11	Katılıyorum
6	Öğrencilerimin toplumsal yasama uyum sağlayabilmeleri için gerekli olan becerileri kazandırabilecek öğretim tekniklerini seçebilirim.	247	4.09	Katılıyorum
7	Öğrencilerimin okul kültürüne uyum sağlamalarını kolaylaştıracak öğretim tekniklerini seçebilirim.	247	4.16	Katılıyorum
8	Öğrencilerimde “öğrenmeyi öğrenme” becerisi kazandırabilecek öğretim tekniklerini seçebilirim.	247	4.02	Katılıyorum
9	Öğrencilerimin derse yönelik kaynak kitaplarda yer almayan bilgileri edinmelerine olanak sağlayabilecek öğretim tekniklerini seçebilirim.	247	4.01	Katılıyorum
10	Sınıf mevcuduna uygun öğretim tekniklerini seçebilirim.	247	4.07	Katılıyorum
11	Öğrencilerimin öznel bilgiler üretmelerine olanak sağlayacak öğretim tekniklerini seçebilirim.	247	4.08	Katılıyorum
12	Sınıfın fiziksel özelliklerine (sınıfın büyüklüğü, ısısı, ışığı, dizaynı teknolojik donanımı vb.) uygun öğretim tekniklerini seçebilirim.	247	4.04	Katılıyorum
13	Öğretme-öğrenme sürecinde etkili zaman yönetimine olanak sağlayacak öğretim tekniklerini seçebilirim.	247	4.03	Katılıyorum
14	Derse etkili bir giriş yapmama olanak sağlayacak öğretim tekniklerini seçebilirim.	247	4.11	Katılıyorum
15	Öğrencilerimi ezberden uzaklaştırabilecek öğretim tekniklerini seçebilirim.	247	4.01	Katılıyorum
16	Öğrencilerimin bir bütün olarak (bilişsel, duyuşsal, devinişsel, sosyal vb.) gelişimlerine olanak sağlayacak öğretim tekniklerini seçmevebilirim.	247	3.86	Katılıyorum
17	Öğrencilerimin derse karşı olumlu tutum geliştirmelerine olanak sağlayabilecek öğretim tekniklerini seçmevebilirim.	247	4.03	Katılıyorum
18	Öğretme-öğrenme sürecinde sınıf içi etkileşimi geliştireceğini düşündüğüm öğretim tekniklerini seçmevebilirim.	247	4.05	Katılıyorum

19	Sınıf içi disiplin problemlerini azaltabilecek öğretim tekniklerini secemevebilirim.	247	3.97	Katılıyorum
20	Öğretme-öğrenme sürecinde öğrencilerimi aktif kılacak öğretim tekniklerini secemevebilirim.	247	4.11	Katılıyorum
21	Konunun doğasına uygun olan öğretim tekniklerini secemevebilirim.	247	4.02	Katılıyorum
22	Öğretme-öğrenme süreci sonunda öğrencilerimin öğrenme düzeylerini tespit edebilecek öğretim tekniklerini secemevebilirim.	247	4.09	Katılıyorum
Genel Ortalama		247	4.06	Katılıyorum

Tablo 1 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algı düzeyleri aritmetik ortalama puanları en düşük ($\bar{X}=3.86$) olduğu maddenin “Öğrencilerimin bir bütün olarak (bilişsel, duyuşsal, devinişsel, sosyal vb.) gelişimlerine olanak sağlayacak öğretim tekniklerini seçemeyebilirim.” maddesi (16. Madde) olduğu tespit edilmiştir. Öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algı düzeyi aritmetik ortalama puanının en yüksek olduğu maddenin ($\bar{X}=4.19$) ise “Öğrencilerimin üst düzey becerilerini (yaratıcılık, eleştirel düşünme, karar verebilme, problem çözebilme, demokratik düşünme vb.) geliştirebilecek öğretim tekniklerini seçebilirim.” (2. Madde) maddesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2: Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Öğretim Tekniklerini Seçme Yeterliklerine İlişkin Algılarının Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Örneklem İçin t-Testi Sonuçları

Faktörler	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p
Teknik Seçimine İlişkin Olumlu Öngörü	Kadın	149	62.46	10.38	247	1.985	.048*
	Erkek	98	59.85	9.74			
Teknik Seçimine İlişkin Olumsuz Öngörü	Kadın	149	28.36	5.93	247	.454	.650
	Erkek	98	28.01	5.85			
Toplam	Kadın	149	90.37	12.22	247	1.531	.127
	Erkek	98	87.86	13.28			

*p<.05

Tablo 2 incelendiğinde, cinsiyet değişkeni ile Sosyal Bilgiler Öğretmen Adayları (SBÖA)’nın öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algı ölçeği faktörleri arasında, “Teknik Seçimine İlişkin Olumlu Öngörü” ($t_{(247)}=1.985$; $p<.05$) faktöründe istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür. Teknik Seçimine İlişkin Olumsuz Öngörü ($t_{(247)}=.454$; $p>.05$) faktöründe ve ölçeğin genelinden elde edilen toplam puan ($t_{(247)}=1.531$; $p>.05$) açısından anlamlı farklılık bulunmamıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algı düzeyi, “Teknik Seçimine İlişkin Olumlu Öngörü” faktöründe kadın öğretmen adaylarının öğretim

tekniklerini seçme yeterlik algılarının erkek öğretmen adaylarından daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3: Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Öğretim Tekniklerini Seçme Yeterliklerine İlişkin Algılarının Sınıf Değişkenine Göre One-Way ANOVA Sonuçları

Faktör	Sınıf	n	$\bar{X}$	Ss	F	p	Farkın Kaynağı (Scheffe)
Teknik Seçimine İlişkin Olumlu Öngörü	1. Sınıf	64	64.66	6.90	5.948	.000*	1-2 3-2
	2. Sınıf	71	57.32	14.71			
	3. Sınıf	79	63.31	6.84			
	4. Sınıf	33	59.42	6.94			
Teknik Seçimine İlişkin Olumsuz Öngörü	1. Sınıf	64	30.41	3.87	3.853	.005*	1-2 1-4
	2. Sınıf	71	27.06	6.85			
	3. Sınıf	79	28.18	6.06			
	4. Sınıf	33	26.64	5.34			
Toplam	1. Sınıf	64	95.06	9.50	9.489	.000*	1-2 1-4 3-2
	2. Sınıf	71	83.42	15.09			
	3. Sınıf	79	91.49	10.85			
	4. Sınıf	33	86.06	10.46			

*p<.05

Tablo 3 incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sınıf değişkeni ile öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algı ölçeği faktörleri arasında, “Teknik Seçimine İlişkin Olumlu Öngörü” ($F_{(4-244)}=5.948$; $p<.05$), “Teknik Seçimine İlişkin Olumsuz Öngörü” ($F_{(4-244)}=3.853$; $p<.05$) faktörlerinde ve ölçeğin genelinden elde edilen toplam puan ($F_{(4-244)}=9.489$; $p<.05$) açısından sınıf düzeyi değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık görülmüştür. Elde edilen sonuçlar 1. ve 3. sınıfta öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının 2. sınıfta

öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarına kıyasla teknik seçimine ilişkin olumlu öngörüye sahip olma düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Teknik Seçimine İlişkin Olumsuz Öngörü faktöründe 1. sınıfta öğrenim görmekte olan SBÖA'larının, 2. ve 4. sınıfta öğrenim görmekte olan SBÖA'larına kıyasla teknik seçimine ilişkin olumsuz öngörü düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin genelinde ise 1. sınıfta öğrenim görmekte olan SBÖA'larının öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algı düzeylerinin 2.ve 4. sınıfta öğrenim görmekte olan SBÖA'larına kıyasla daha yüksek iken, 3. sınıfta öğrenim görmekte olan SBÖA'larının öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algı düzeylerinin 2. sınıfta öğrenim görmekte olan SBÖA'larından daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ölçeğin alt boyutlarından birini oluşturan teknik seçimine ilişkin olumlu öngörü faktöründe 1. Sınıfların lisans düzeyinde ölçme ve değerlendirmeye yönelik bir ders almamaları nedeniyle olumlu öngörülerinin gerekçesi tam olarak anlaşılammakta birlikte bu durumun rastlantısal bir durumdan kaynaklandığı görüşü dile getirilebilir. 3. Sınıf düzeyinde ise öğretmen adaylarının ölçme ve değerlendirme dersini almış olmaları teknik seçimine yönelik olumlu öngörüye sahip olmalarının gerekçesi olarak ileri sürülebilir. Benzer biçimde konu ile ilgili yeterli bilgi birikimine sahip olmamama durumlarının teknik seçimine yönelik olumsuz öngörü boyutunda da 1. Sınıfların 2. ve 4. Sınıflara göre daha yüksek puan almalarına yol açtığı ifade edilebilir. Ölçeğin genelinden elde edilen toplam puanlar dikkate alındığında 3. Sınıf düzeyinde öğrenim gören öğretmen adaylarının 2. Sınıflara oranla daha yüksek düzeyde olumlu öngörüye sahip olmalarının gerekçesi olarak bu sınıf düzeyinde ölçme ve değerlendirme dersini almaları ileri sürülebilir.

Tablo 4: Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Öğretim Tekniklerini Seçme Yeterliklerine İlişkin Algılarının Yaş Değişkenine Göre Bağımsız t-Testi Sonuçları

Faktörler	Yaş	n	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p
Teknik Seçimine İlişkin Olumlu Öngörü	20 Yaş ve Altı	133	61.82	11.16	247	.658	.511
	21 Yaş ve Üzeri	114	60.96	8.95			
Teknik Seçimine İlişkin Olumsuz Öngörü	20 Yaş ve Altı	133	28.34	5.66	247	.349	.727
	21 Yaş ve Üzeri	114	28.08	6.16			
Toplam	20 Yaş ve Altı	133	89.82	12.77	247	.594	.553
	21 Yaş ve Üzeri	114	88.86	12.62			

Tablo 4 incelendiğinde, SBÖA'nın yaş değişkeni ile öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algı ölçeği faktörleri arasında, Teknik Seçimine İlişkin Olumlu Öngörü ($t_{(247)}=.658$; $p>.05$), Teknik Seçimine İlişkin Olumsuz Öngörü ($t_{(247)}=.349$; $p>.05$) faktörlerinde ve ölçeğin genelinden elde edilen toplam puan ($t_{(247)}=.594$; $p>.05$) açısından anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür. Elde

edilen sonuçlar doğrultusunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algı düzeyleri ile yaş değişkeni arasında bir ilişki olmadığı söylenebilir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Eğitim öğretim sürecinde hedeflenen kazanımların öğrenciler tarafından yapılandırılması aşamasında kullanılan yöntem ve teknikler önem arz etmektedir. Bu aşamada geleceğin sosyal bilgiler öğretmenleri olacak olan öğretmen adaylarının sahip oldukları öğretim yöntem ve tekniklerine yönelik algıları, mesleklerini icra etme aşamasında hangi teknikleri kullanabileceklerinin belirlenmesi açısından önemlidir.

Gerçekleştirilen bu çalışma sonucunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının “Öğretim Tekniklerini Seçme Yeterlik Algısı Ölçeği” ne verdikleri cevaplar incelendiğinde, ölçeğin tamamından elde edilen puanın “Katılıyorum” (Yüksek) düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Bu durum sosyal bilgiler öğretmen adaylarının eğitim öğretim sürecinde kullanmayı düşündükleri öğretim tekniklerini seçmede olumlu bir algı düzeyine sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Yapılan istatistiksel işlemler sonucunda cinsiyet değişkeni ile öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algı faktörleri arasında, “Teknik Seçimine İlişkin Olumsuz Öngörü” faktörü ile ölçeğin genelinden elde edilen toplam puan arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığı, “Teknik Seçimine İlişkin Olumlu Öngörü” faktöründe ise istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen bu farkın kadın öğretmen adaylarının lehine olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada elde edilen bulgularla benzer bir şekilde Aydemir (2012)’in sosyal bilgiler öğretmenlerine yönelik gerçekleştirdiği çalışmada ise diğer çalışmalarda elde edilen sonuçların aksine kadın öğretmenlerin, erkek öğretmenlere göre öğretim teknik ve yöntem kullanımı yeterlik düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir. Çimen ve Yılmaz (2013)’in biyoloji öğretmen adaylarıyla, Dilci (2012)’nin ise sınıf öğretmenleri ile yapmış olduğu çalışmada öğretim yöntem ve teknik uygulamaları ile yeterlik algı puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Konuyla ilgili yapılan çeşitli çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşılmasının gerekçesi olarak çalışmaların farklı örneklem grupları üzerinden yürütülmüş olmaları gösterilebilir. Yapılacak olan çalışmalarda cinsiyet faktörünün öğretim tekniklerini seçme algılarına etkisinin daha iyi anlaşılabilmesi için, farklı araştırma yöntemlerinin sürece katılmasının, ortaya çıkan sonucun nedeni hakkında daha detaylı bilgi sunacağı düşünülmektedir.

Çalışmada sınınan diğer bir değişken olan sınıf düzeyi ile öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algı düzeyleri arasında ise hem ölçeğin

genelinden elde edilen toplam puanlar, hem de ölçeği oluşturan alt faktörler bakımından istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan bu anlamlı farkın ölçeğin genelinde 1. Sınıfların 2. Sınıf ve 4. Sınıflara, 3. Sınıfların ise 2. Sınıflara göre teknik seçimi açısından daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ağırlıklı olarak alanla ilgili derslerden oluşan lisans düzeyinde verilen 1. Sınıf öğretim programının, ölçme ve değerlendirme ders içeriğinin temel basamaklarını kapsayacak biçimde tekrar yapılandırılmasının faydalı olacağı görüşü dile getirilebilir. Bu sayede öğretmen adaylarının ölçme ve değerlendirmeye yönelik algılarının eğitim-öğretim sürecinin başından itibaren sistemli bir şekilde geliştirilmesinin sağlanacağı düşünülmektedir. Bu sayede araştırmanın bir diğer bulgusu olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin yüksek düzeydeki algı seviyelerinin daha da artırılmasına katkı sağlanacaktır.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretim tekniklerini seçme yeterlik algısı ölçeğine vermiş oldukları cevaplar yaş değişkenine göre incelendiğinde çalışmada ifade edilen yaş aralıklarının hiçbirinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Elde edilen bu sonuca dayalı olarak sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yaş düzeylerinin öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algı düzeyleri üzerinde etkide bulunmadığı ifade edilebilir. Aydemir (2012) gerçekleştirmiş olduğu çalışmasında sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim yöntem, teknik ve stratejileri kullanma yeterliklerinin 36-45 yaş aralığında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık gösterdiğini sonucuna ulaşmıştır. Bu bağlamda lisans eğitim yaş aralığı göz önüne alındığında çalışmada ulaşılan sonucu destekler nitelikte bulguların yer aldığı görüşü dile getirilebilir. Yaş aralığının ölçme ve değerlendirme teknikleri ile ilgili etkisinin kapsamlı ve hassas ölçme araçlarıyla tekrar yapılmasının bu değişkenin etkisinin daha net ortaya konulması amacına hizmet edeceği düşünülmektedir.

Araştırmada “Öğretim Tekniklerini Seçme Yeterliklerine İlişkin Algı” ölçeğinden elde edilen toplam puanlar ve ölçeği oluşturan “Teknik Seçimine İlişkin Olumlu Öngörü”, “Teknik Seçimine İlişkin Olumsuz Öngörü” faktörlerinde ise yaş değişkeni bakımından istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür.

Bu çalışmada sınınan bağımsız değişkenlerin yer aldığı konuyla ilgili alan yazında farklı çalışmaların yapılmamış olması, elde edilen bulguların sınılanması açısından bir eksiklik olarak hissedilmektedir. Ancak gerçekleştirilen bu çalışma ile elde edilen bulguların gelecekte yapılacak olan farklı çalışmalarının sonuçlarının daha anlaşılır hale gelmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Alan yazın taraması yapıldığında öğretmen adaylarının öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algı düzeylerini belirlemeye yönelik gerçekleştirilen araştırmaların sayısının az olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili farklı değişkenleri de içeren çalışmaların yapılmasının öğretmen adaylarının öğretim tekniklerini seçme algılarının daha detaylı olarak incelenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sosyal bilgiler öğretmen adayları üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada kullanılan örneklemden farklı olarak başka örneklemler üzerinde farklı çalışmaların, farklı ölçme araçları ile yapılmasının konunun daha derinlemesine incelenmesi amacına hizmet edeceği görüşü dile getirilebilir.

KAYNAKÇA

- Aşılıoğlu, B. (2006). İngilizce öğretmen adaylarının öğretim yöntem ve teknikleri konusundaki yeterliliklerine ilişkin algıları. *Eurasian Journal of Educational Research*, 22, 1-11.
- Atıcı, M. (2001). Öğretmen yetkinliği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 7(2), 195-209.
- Aydemir, H. (2012). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim yöntem, teknik ve stratejileri kullanma yeterlikleri. *Hikmet Yurdu*, 5(9), 81-100.
- Bozpolat, E., Usta, G. H., Uğurlu, C. T. ve Şimşek, A.S. (2016). Öğretim elemanların kullandıkları öğretim yöntem ve tekniklerine ilişkin öğrenci algısı ölçeğinin geliştirilmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 49, 129-145.
- Çimen, O. ve Yılmaz, M. (2013). Biyoloji öğretmen adaylarının öğretim yöntem ve teknikleri uygulamalarına ilişkin yeterlik algıları. *GEFAD / GUJGEF*, 33(1), 51-65.
- Demir, O. ve Ersöz, Y. (2014). Sınıf öğretmenlerinin Türkçe dersinde kullandıkları yöntem ve tekniklerin aktif eğitim anlayışı bakımında değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 1-11.
- Demircioğlu, İ. H., Genç, İ. ve Demircioğlu, E. (2015). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öğretim strateji, yöntem ve teknikleriyle ilgili bilgi düzeylerinin değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (USBES Özel Sayısı I), 18-34.
- Dilci, T. (2012). Sınıf öğretmenlerinin öğrenme ve öğretme sürecine ilişkin yeterlilik algıları. *Millî Eğitim*, 42(194), 166-183.
- Doğan, S. (2013). *Sınıf öğretmenlerinin öz yeterlik algısı ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının incelenmesi.(Ağrı ili örneği)*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Dönmez, C. ve Uslu, S. (2014). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının özel alan yeterliklerine ilişkin öz-yeterlik inançlarının çeşitli değişkenler açısından

- incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 460-482.
- Ekinci, A. (2007). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programının yapılandırma yaklaşım bağlamında değerlendirilmesi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Fırat Durdukoca, Ş. (2018). Sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersi öğretim uygulamaları için öğretim tekniklerinin seçimine yönelik yeterlik algıları ve görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(1), 221-242. Doi: 10.14686
- Fırat Durdukoca, Ş., Yardımcıel, E., Beşeren, H. ve Özbek, S. (2017). Öğretmen adaylarının öğretim tekniklerini seçme yeterliklerine ilişkin algı ölçeği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(61), 397-411.
- Gönen, S. ve Kocakaya, S. (2005). Lise-1 öğrencilerinin farklı iki öğretim yöntemine göre fizik başarı ve bilgisayar tutumlarının karşılaştırılması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(17), 11-19.
- Güven Yıldırım, E., Köklükaya, A. N. ve Aydoğdu, M. (2016). Fen bilgisi öğretmen adaylarının öğretim yöntem - teknik tercihleri ve bu tercihlerinin nedenleri. *E-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 15-25.
- İlter, İ. (2014). Öğretim elemanlarının kullandığı yöntem ve tekniklere ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(35), 562-575.
- McMillan, J. H., ve Schumacher, S. (2006). *Research in education: Evidence-based inquiry* (6th ed.). Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Okur Akçay, N., Akçay, A. ve Kurt, M. (2016). Ortaokul öğretmenlerinin öğretim yöntem ve tekniklerine yönelik görüş ve yeterliklerinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 333-342.
- Soylu, Y. (2009). Sınıf öğretmen adaylarının matematik derslerinde öğretim yöntem ve teknikleri kullanabilme konusundaki yeterlilikleri üzerine bir çalışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 1-16.
- Sağlam, H. İ. ve Bilgili, A. S. (2006). Aktif öğrenmeyi temel alan yapılandırma yaklaşımının sosyal bilgiler öğretimine yansımaları. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 271-285.
- Tschannen-Moran, M., Woolfolk Hoy, A., ve Hoy W. K., (1998). Teacher efficacy: its meaning and measure. *Review of Educational Research*, 68(2), 202-248.

- Üstüner, M., Demirtaş, H., Cömert, M., ve Özer, N. (2009). Ortaöğretim öğretmenlerinin öz-yeterlik algıları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(17), 1-16.
- Yılmaz, K. ve Çokluk-Bökeoğlu, Ö. (2008). İlköğretim okulu öğretmenlerinin yeterlik inançları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(2), 143-167.
- Yüksel, K., Diken, İ. H., Aksoy, V., ve Karaaslan, Ö. (2012). Rehber öğretmen adaylarının özel eğitimde psikolojik danışma ve rehberliğe ilişkin öz-yeterlik algıları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 137-148.

Araştırma Makalesi/Research Article

ÜNİVERSİTE ÇALIŞANLARININ OTANTİK LİDERLİK
DÜZEYLERİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER ÜZERİNDEN
İNCELENMESİ: BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

A RESEARCH ON THE DETERMINATION OF AUTHENTIC LEADERSHIP
LEVELS OF UNIVERSITY EMPLOYEES IN TERMS OF DEMOGRAPHIC
CHARACTERISTICS: THE CASE OF BINGOL UNIVERSITY

Olca OKUN*, Sinan ÇAVUŞOĞLU**

Geliş Tarihi: 28.03.2019
(Received)

Kabul Tarihi: 14.05.2020
(Accepted)

ÖZ: Liderler organizasyonlarda kendilerini kabul ettirebilmek için yetenek ve kapasitelerini ortaya koyarak çevrelerini etki altına almak zorundadır. Liderlerin etkilerinin şiddeti çevresel faktörler ve uyguladıkları liderlik tarzları ile ilişkilidir. Otantik liderler; kim olduklarını bilen, değer yargıları ve ahlaki tutumları tutarlılık gösteren, dürüstlükleri ile tanınan ve saygı gören, kendine güvenen, iyimser ve umutlu kişiler olarak bilinmektedir. Araştırma Bingöl Üniversitesinde çalışan 295 akademik ve idari personel üzerinde gerçekleştirilmiş, otantik liderlik demografik özelliklere göre incelenmiştir. Veriler anket ile toplanmış, çalışma ölçeklerinin güvenilirlik ve geçerlilik analizleri yapılarak, çalışma hipotezleri T-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar otantik liderliğin cinsiyet, medeni durum, statü, eğitim düzeyi, yaş, çalışma süresi ve toplam çalışma süresi gibi demografik değişkenlere göre anlamlı farklılıklar gösterdiğini işaret etmiştir. Araştırma sonucu genel olarak değerlendirildiğinde otantik liderliğin gelişimine katkıda bulunan anahtar faktörün öz farkındalık boyutu olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Otantiklik, Otantik Liderlik, Demografik Değişkenler

ABSTRACT: Leaders have to influence their environment by revealing their talents and capacities to be able to accept themselves in organizations. The severity of the effects of leadership is related to environmental factors and the leadership styles they apply. Authentic leaders; those who know who they are, who are consistent with their value judgments and moral attitudes, are known and respected for their honesty, self-confident, optimistic and hopeful. The research was conducted on 295 academic and administrative staff working in Bingöl University and the authentic leadership was examined according to demographic characteristics. Data were collected by questionnaire, reliability and validity analyzes of study scales were performed and study hypotheses were examined with T-test and one-way analysis of variance (ANOVA). The results showed that authentic leadership showed significant differences with respect to demographic variables such as gender, marital status, status, education level, age, working period and total working experience.

* olcayokun@yahoo.com.tr, ORCID: 0000-0002-7096-5794.

** Öğr. Gör. Dr., Bingöl Üniversitesi, sinankys42@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9365-8677.

As a result of the research, the key factor contributing to the development of authentic leadership is the self-awareness dimension.

Key Words: Authenticity, Authentic Leadership, Demographic Variables

1. GİRİŞ

Organizasyonların hedeflerine ulaşması ve faaliyetlerinin koordineli bir şekilde yürütülmesi, söz konusu organizasyonun etkin olarak yönetilmesi ile doğru orantılıdır. Yönetimde planlanma, organize etme, yöneltme, koordinasyon ve kontrol fonksiyonlarının yerine getirilmesi bir yönetici sorumluluğudur. Lider örgütteki farklılıkları bir biriyle uyumlaştıran kişi olarak belirtilebilir. Bu uyumun sağlanmasında lider, izleyicilere rol model olmaktadır. Liderin tutum ve davranışları izleyicilerin örgüt ve işle bütünleşmesinde çok önemli bir yere sahiptir (Bektaş, 2016: 50).

Liderlik yönetimden farklı fakat pek çok insanın düşündüğü gibi gizemli ve anlaşılmaz değildir. Liderlik seçilmiş bir takım kişilere özel değildir. Liderlik, yönetimden mutlaka daha iyi ya da onun yerine bir değişim değil, aksine, liderlik ve yönetim birbirini tamamlayıcı eylem sistemleridir. Her birinin kendi işlevi ve karakteristik faaliyetleri vardır. Her ikisi de giderek karmaşık ve değişken bir iş ortamında başarı için gereklidir (Kotter, 2001). Her yönetici hem lider hem de yönetsel olarak iyi olmayabilir. Bazı yöneticiler güçlü liderler olma kapasitesine sahiptir. Liderlik özelliklerini biçimlendiren çevresel ve kişisel bağlamı anlamak uygulanan liderlik tarzını belirlemek ve geliştirmek açısından önem arz etmektedir.

Yammarino ve arkadaşları (2005) organizasyonlarda uygulanan liderlik tarzlarının, klasik, modern, alternatif ve yeni akım yaklaşımlar olmak üzere dört kategoride toplanabileceğini belirtmişlerdir. Otantik liderlik yaklaşımını ise, modern liderlik yaklaşımları içerisinde yer aldığını belirtmişlerdir. Otantik liderler; günlük işlerinde dürüst olan ve dürüstlüğü destekleyen, sürekli olarak doğru kişilik ve doğru karakter arayan, kendini geliştiren ve daha iyi olmaya odaklayan, güven, iyimserlik ve şeffaflık gibi yaklaşımlar geliştirmeye çalışan, başkalarını aldatan, ikiyüzlü, yanıltıcı ve manipülatif olan eylemleri ve etkileşimleri reddeden kişilerdir (Bhindi vd., 2008: 3).

Alan yazında genel olarak liderlik, özellikler yaklaşımı, davranışsal yaklaşım ve durumsallık yaklaşımı olmak üzere üç katagoride incelenmiştir (Serinkan, 2008). Özellikler yaklaşımı, kişilerin genel olarak demografik özelliklerinin yanı sıra zekâ, bilgi düzeyleri, yetenekleri, dürüstlükleri ve kişiler arası ilişkiler gibi farklı özellikleri içerisinde barındırır. Bu özellikler kişinin lider özelliklere sahip olmasını sağlayacaktır. Davranışsal yaklaşım, liderin kişisel özelliklerinin yerine grup üyelerine sergilediği davranış üzerinde durur. Durumsallık yaklaşımı ise, liderlik olayının olduğu şartlara ya da ortama ağırlık vermektedir (Uygur ve Göral, 2005: 127-129). Lider personelin demografik özelliklerinin liderlik

yaklaşımını etkileyeceği gerçeğinden hareket ile yazında, demografik özellikler ve liderlik tarzlarını inceleyen pek çok çalışma mevcuttur (Hodgetts, 1999; Luthans ve Avolio, 2003; Çetin, 2008; Bhindi vd., 2008; Çelik ve Sünbül, 2008; Demir, Yılmaz ve Çevirgen, 2010; Coşar, 2011; Savur, 2013; Kicir ve Pasaoglu, 2014; Taşan, 2015; Karatürk, 2015). Çalışmamızda Bingöl üniversitesi örneğinde, otantik liderlik ile demografik özellikler ilişkisi incelenmiştir. 2007 yılında kurulan üniversiteler arasında yer alan Bingöl Üniversitesi'nin örneklem olarak seçilmesinin nedeni gelişim ve yeniliklere açık olması aynı zamanda elde edilecek sonuçlarının uygulamaya çekilebilecek olmasıdır. Ayrıca üniversitede farklı iki kimlik olarak görev yapan akademik ve idari personelin oluşturmuş olduğu örneklem grubunun demografik özelliklere göre otantik liderlik özelliğinin farklılık gösterebileceği varsayılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan otantik liderlik ve otantik liderlik boyutları (öz farkındalık, bilgiyi dengeli değerlendirme, içselleştirilmiş ahlak anlayışı ve ilişkilerde şeffaflık) ile otantik liderliğin demografik faktörle olan ilişkisini inceleyen çalışmalara yer verilmiştir.

2.1. Otantik Liderlik

Son yıllarda yaşanan ekonomik, politik ve teknolojik gelişmeler işletmelerin, şeffaf ve etik yönetim anlayışı benimseyen, organizasyonun ve kendi değerlerinin farkında olan, liderlere olan ihtiyacını artırmıştır. Değişik alanlarda kuramcılar ve uygulayıcılar liderliği çözümlenmek için yoğun çaba içerisine girmişlerdir (Erçetin, 2000: 3). Evers ve Lokomski (1996: 77) liderliği, dünyada çok fazla gözlenen ama çok az anlaşılan konulardan birisi olarak yorumlamışlardır. Bennis (1989)'e göre liderlikte kesinlik taşıyan kavramlar ve düzenli kurallar yoktur. Bu kurallara göre de hareket edilmez. Bennis, insanların özelliklerinin katı, sıvı, gaz gibi kesinlik taşıyan bir unsur olmadığını ve sadece anlaşılabilir olması için bazı açıklamalar yapıldığını belirtmiştir. Akyüz (2002: 111)'e göre liderlik, başkalarının faaliyetlerini etkilemekte kullanılan olgu şeklidir. Erçetin (2000) liderliği, bir grubu yönetmek, ekip kurmak ve geleceği inşa etmek şeklinde tanımlamıştır. Davis (1988: 141)'e göre lideri olmayan bir örgüt görüntüden ibarettir. Liderlik belirlenen amaçları gerçekleştirmek amacıyla insanları ikna etme ve inandırma yeteneği ve çabasıdır.

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda birbirinden farklı liderlik türlerinden ve yaklaşımlarından söz edilmiştir. Çağdaş liderlik yaklaşımlarından (ör. etkileşimci liderlik, vizyoner liderlik, ruhani liderlik) bir tanesi de otantik liderliktir. Otantiklik kavramı 1980' li yıllarda Yunan felsefesinden aktarılmış ve yıllar içerisinde daha çok kullanılmaya başlamıştır (Walumbwa vd., 2008). Otantiklik, kişinin kendisini

bilmesi, kendisini doğru ifade edebilmesidir (Avolio vd., 2004). George (2003: 11) otantik liderliği, “kendi olmak” cümlesiyle tanımlamakta, liderliğin otantiklik olmak ile başlayıp sona erdiğini ifade etmektedir. Otantik lider, neyi nasıl düşündüğünü en iyi şekilde bilen ve bunu diğer insanlara yansıtan, diğer insanlar tarafından kendinin ve başkalarının değerlerinin farkında olan, onların ahlaki bakış açılarını, bilgilerini ve içerisinde bulunduğu şartları bilen ve gören, karakterli olan kişidir (Avolio vd., 2004: 4). Otantik liderlik, ahlaki değerleri temel alarak neyin önemli, değerli ve doğru olduğuna karar vermekle ilgilidir (Duignan ve Macpherson, 1992). Böyle bir liderlik, liderin eylemlerini sadece yararlı veya amaca uygun olarak yükseltmektedir (Hodgkinson, 1991). Gardner ve arkadaşlarına (2005)’na göre otantik liderin takipçileri ile olan ilişkisi gerçekliğe dayandıkça, tarafların birbirlerini geliştirerek yetkinliklerini arttırmaları. Avolio ve Gardner (2005) bireylerin otantik liderle etkileşime girdikleri süre içerisinde kendi öz benliklerini sorgulamaya başlayacaklarını ve yeniden öz benliklerini şekillendirme fırsatı bulacaklarını belirtmişlerdir. Ayrıca bu etkileşimlerden sonra takipçilerin daha şeffaf davranmaya başlayacağını, otantik liderle ilişkilerinin daha şeffaf hale geleceğini açıklamışlardır. Avolio ve Gardner (2005) bu durumun bireylerin liderden daha çok istifade etmelerini, liderinde takipçilerin gelişimine katkıda bulunmasına olanak sağlayacağını belirtmişlerdir.

2.2. Otantik Liderlik Boyutları

Otantik liderlikle ilgili çalışmalarda birçok boyut araştırmacılar tarafından konu edilmiştir (Kernis, 2003; Gardner vd., 2005; Iles vd., 2005; Walumbwa vd., 2008). Kernis (2003) yapmış olduğu çalışmada otantik liderliğin öz farkındalık, tarafsızlık, ilişkisellik ve otantik davranış olarak dört boyuttan oluştuğunu belirtmiştir. Iles ve arkadaşları (2005) Kernis (2003)’in yapmış olduğu boyutlandırmaya benzer bir çalışma gerçekleştirerek ilişkiselliği, otantik ilişkiyel eğilim şeklinde düzenleyerek dört boyutlu bir ayırım gerçekleştirmiştir. Gardner ve arkadaşları. (2005) ise çalışmalarında öz farkındalık ve öz denetim boyutları üzerinde daha çok odaklanmışlardır. Çalışmada esas alınan Walumbwa vd. (2008) otantik liderliği, öz farkındalık, bilgiyi dengeli değerlendirme, içselleştirilmiş ahlak anlayışı ve ilişkilerde şeffaflık olarak ele almıştır.

2.2.1. Öz Farkındalık

Öz farkındalık, bireyin duygularını, isteklerini, arzularını ve bunlara güvenmesini ele alır. Bu çerçevede kişi kendi yeteneklerini, karakteristik özelliklerini, duygularını ve ayrıca zayıf taraflarını bilir (Kernis, 2003). Iles ve arkadaşları (2005: 377) öz farkındalığı, kişinin kendine olan güveni, sahip olduğu özelliklerin, değerlerin farkında olması olarak tanımlar. Ayrıca öz farkındalığın, kişinin davranışlarına düşünce, duygu ve eylemlerine etki ettiğini belirtmişlerdir.

Walumbwa ve arkadaşları (2008) öz farkındalığı, bireyin hayatını nasıl şekillendirdiğini, nasıl anlamlandırıldığını ve bu anlamlandırma sürecinde kendisini nasıl düşündüğünü ve nasıl etkilendiğini açıkladığını belirtmişlerdir. Walumbwa ve arkadaşları, bireylerin kendi güçlü ve zayıf yönlerini başkalarının güçlü ve zayıf yönleriyle karşılaştırarak sahip olduğu özelliklerini daha anlamlı bir hâle dönüştüreceğini çalışmalarında açıklamışlardır.

2.2.2. Bilgiyi Dengeli Değerlendirme

Bireyin kendisine ait olan bilgileri objektif bir şekilde değerlendirmesidir. Bireyin şahsi bilgilerini inkâr etmemeyi, abartmamayı ve bu bilgileri görmezden gelmemeyi ele alır. Bunlara karşın bilginin dengeli değişimi, bireyden, karşı karşıya kaldığı olumlu ya da olumsuz özellikleri ve bunların objektif bir şekilde kabullenilmesi gereken bir yaklaşım olarak düşünülmektedir (Kernis, 2003).

Illies ve arkadaşları, (2005)'na göre dürüst liderler tarafsız bir şekilde değerlendirme yaparlar. Taraf olmadan değerlendirme yapan liderler elde edilen sonuçları hatasız bir şekilde yorumlar, bilgi ve becerileri daha iyi değerlendirirler.

2.2.3. İçselleştirilmiş Ahlak Anlayışı

Kernis (2003)'a göre içselleştirilmiş ahlak anlayışı, bireyin kendi tavırlarının, davranışlarının, tercihlerinin ve ihtiyaçlarının uyum içerisinde olması anlamına gelmektedir. Walumbwa ve arkadaşları (2008) Kernis (2003) gibi benzer açıklamalarda bulunmuş ve içselleştirilmiş ahlak anlayışını, bireyin kimsenin baskısı altında kalmadan değerlerini, tavırlarını ve davranışlarını, tercihlerine göre şekillendirmesi olarak tanımlamışlardır. Avolio ve Gardner (2005: 324), ahlak anlayışının varlığının, otantik liderliğin gelişiminde önemli bir kıstas olduğunu belirtmişlerdir.

2.2.4. İlişkilerde Şeffaflık

İlişkilerde şeffaflık boyutu, kişinin yakın çevresiyle ilişkilerinde samimi ve içten olmasıdır. Samimiyetten uzak kalan birey sahte ilişkiler içerisine girer (Kernis, 2003). Bireyin şeffaf bir ilişkiyi yakalayabilmesi için ilişki kuracağı kişilere sahte samimiyet ve içtenlikten uzak durmalıdır. (Illies vd., 2005). Gardner ve arkadaşları (2005) otantik liderlerin duygu ve düşüncelerini bireylere aktarırken samimi ve şeffaf olduklarını bunun yanında bu duygulara zarar verebilecek her türlü davranıştan uzak olduklarını belirtmişlerdir.

2.3. Otantik Liderlik Demografik Faktörler İlişkisi

Yazında 1930-1950 yılları arasında özellikler yaklaşımı ile insanların doğuştan lider olduğu ve bu liderlerin başkalarından ayrılan fiziksel/davranışsal özelliklere sahip olduğu belirtilmiştir (Çetin, 2008). 1950 yılından itibaren liderlik olgusunun davranış örnekleri ve stilleri üzerinde daha çok durulmaya başlanmıştır (Likert, 1961). Hodgetts (1999: 535)'e göre özellikler yaklaşımında liderin

etkinliğini, liderin yaşı, kişilik özellikleri, sahip olduğu tecrübeleri, bulunduğu ortamı, işin türü, karşın tarafın beklentileri ve kişilikleri gibi birçok faktör etkilemektedir. Bu kapsamda liderlerin, lider olmayanlardan ayrılan özelliklerini tespit etmek amacıyla bazı psikolojik testler uygulanmıştır. Söz konusu testler; eğitim düzeyi, önceliklik, fiziki görünüm, hatiplik, kendine güven, durumları kavrama, kararlı davranma, zekâ düzeyi, yaş, cinsiyet, milliyet, güven verme ve tecrübe gibi özelliklerin liderlik için belirleyici olduğunu ortaya koymuştur (Coşar, 2011). Luthans ve Avolio (2003) ise liderin geçmiş yaşantısının (ailesi, eğitimi, iş tecrübeleri vb.) ve tetikleyici unsurlarının (içsel ve dışsal kaynaklar vb.) otantik liderliği kazanabilmeleri için önemli birer etken olacağını belirtmişlerdir.

Yazında otantik liderlik ile demografik faktörler ilişkisi inceleyen çalışmalar mevcuttur. Akıncı (2016) duygusal zekâ ve otantik liderlik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla kadın okul yöneticileri ile öğretmenler arasında yapmış olduğu çalışmada cinsiyet, yaş, kıdem, sektör değişkenlerinin otantik liderlik özelliklerini etkilediğini tespit etmiştir.

Kicir ve Pasaoglu (2014: 1) dekanlar üzerinde yapmış olduğu otantik liderlik çalışmada kadınların otantik liderliğe daha yatkın olduğunu belirlemişlerdir. Demir, Yılmaz ve Çevirgen (2010: 129) İİBF ve mühendislik fakültelerinde öğrencilerin liderlik tarzlarına yönelik araştırmalarında, cinsiyet ile liderlik tarzlarının ilişkili olduğu tespit etmişlerdir. Coşar (2011) otantik liderlik kavramı ve ardılları üzerine yaptığı çalışmada cinsiyet ve statünün çalışanların otantik liderlik özellikleri üzerinde etkili olduğunu belirlemiştir. Ayrıca erkek ve kadınlar arasında otantik liderlik algısının farklılık gösterdiğini ve kadınların otantik liderlik algısının erkeklere göre daha yüksek olduğunu açıklamıştır. Bu durumun oluşmasının otantik liderliğin ilişkilerde şeffaflık ve öz farkındalıktan boyutlarından kaynaklandığını belirtmiştir. Çelik ve Sünbül (2008) yapmış oldukları çalışmalarında cinsiyetin otantik liderlik algısını etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Karatürk (2015) otantik liderlik ve psikolojik sermaye arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla elektronik sektörde beyaz yakalı olarak çalışanlar ile yapmış olduğu çalışmada yaş, öğrenim durumu, kurumda çalışma süresi, bulunduğu pozisyondaki lideriyle çalışma süresi ile otantik liderlik algılarında farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Ayça (2016) çalışmada cinsiyetin, ilişkilerde şeffaflık ve içselleştirilmiş ahlak anlayışı ile ilişkili olduğunu bulmuştur. Eğitim durumuna bakıldığında ise ilişkilerde şeffaflık, içselleştirilmiş ahlak anlayışı, bilgiyi dengeli değerlendirme öz farkındalık ve genel otantik liderlik ile aralarında anlamlı farklılık bulunmuştur. Çalışanların yaş değişkeni dikkate alındığında bilgiyi dengeli değerlendirme boyutu ile aralarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

Bhindi ve arkadaşları (2008) eğitim seviyesi yüksek, çalışkan, azimli, dürüst otantik liderlik özelliklerinin olduğu yönetici ve eğitimcilerin olmasının kurumlar için daha verimlilik ve başarı açısından önemli olacağını belirtmiştir.

Taşan (2015) okul yöneticileri ile yapmış olduğu çalışmada cinsiyetin, yaşın otantik liderlik düzeylerine etkisinin bulunmadığını tespit etmiştir. Çalışma süresinin ise öz farkındalık boyutunu anlamlı olarak etkilediği belirlenmiştir. Eğitim düzeylerine bakıldığında öz farkındalık ve ilişkilerde şeffaflık boyutlarının anlamlı ilişkide olduğu belirlenmiştir. Yöneticilik süreleri dikkate alındığında otantik liderlik boyutlarından sadece öz farkındalığın anlamlı bir etkide bulunduğu tespit edilmiştir. Çelik (2015) ilköğretim müdürlerinin otantik liderlik davranışlarına yönelik Gaziantep'te yapmış olduğu çalışmada mesleki kıdemle ilişkilerde şeffaflık, bilgiyi dengeli değerlendirme, öz farkındalık ve genel otantik liderlik arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Savur (2013) otantik liderlik düzeylerinin cinsiyet ve yaşa göre anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit etmiştir.

Bu çalışmanın amacı üniversite çalışanlarının otantik liderlik düzeylerinin cinsiyet, medeni durum, statü, eğitim düzeyi, yaş ve çalışma süreleri gibi demografik özellikler açısından incelenmesidir.

3. YÖNTEM

Bu kısımda araştırma hipotezlerine, evren ve örnekleme, veri toplama araçlarına ve hipotezlerin testi için gerçekleştirilmiş olan analizlere yer verilmiştir.

3.1. Araştırma Hipotezleri

Otantik liderliğin demografik özelliklere göre incelendiği çalışmalar ve aralarındaki kavramsal ilişkiler önceki bölümde açıklanmıştır. Bu bilgiler ışığında demografik faktörler ile otantik liderlik arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla çalışma hipotezleri geliştirilmiştir.

H₁: Üniversite çalışanlarının otantik liderlik düzeyleri cinsiyete göre farklılaşır.

H_{1a}: Üniversite çalışanlarının öz farkındalık boyutu cinsiyete göre farklılaşır.

H_{1b}: Üniversite çalışanlarının bilgiyi dengeli değerlendirme boyutu cinsiyete göre farklılaşır.

H_{1c}: Üniversite çalışanlarının içselleştirilmiş ahlak anlayışı boyutu cinsiyete göre farklılaşır.

H_{1d}: Üniversite çalışanlarının ilişkilerde şeffaflık boyutu cinsiyete göre farklılaşır. H₂: Üniversite çalışanlarının otantik liderlik düzeyleri medeni duruma göre farklılaşır.

H_{2a}: Üniversite çalışanlarının öz farkındalık boyutu medeni duruma göre farklılaşır.

H_{2b}: Üniversite çalışanlarının bilgiyi dengeli değerlendirme boyutu medeni duruma göre farklılaşır.

H_{2c}: Üniversite çalışanlarının içselleştirilmiş ahlak anlayışı boyutu medeni duruma göre farklılaşır.

H_{2d}: Üniversite çalışanlarının ilişkilerde şeffaflık boyutu medeni duruma göre farklılaşır.

H₃: Üniversite çalışanlarının otantik liderlik düzeyleri statüye göre farklılaşır.

H_{3a}: Üniversite çalışanlarının öz farkındalık boyutu statüye göre farklılaşır.

H_{3b}: Üniversite çalışanlarının bilgiyi dengeli değerlendirme boyutu statüye göre farklılaşır.

H_{3c}: Üniversite çalışanlarının içselleştirilmiş ahlak anlayışı boyutu statüye göre farklılaşır.

H_{3d}: Üniversite çalışanlarının ilişkilerde şeffaflık boyutu statüye göre farklılaşır. H₄: Üniversite çalışanlarının otantik liderlik düzeyleri eğitim düzeyine göre farklılaşır.

H_{4a}: Üniversite çalışanlarının öz farkındalık boyutu eğitim düzeyine göre farklılaşır.

H_{4b}: Üniversite çalışanlarının bilgiyi dengeli değerlendirme boyutu eğitim düzeyine göre farklılaşır.

H_{4c}: Üniversite çalışanlarının içselleştirilmiş ahlak anlayışı boyutu eğitim düzeyine göre farklılaşır.

H_{4d}: Üniversite çalışanlarının ilişkilerde şeffaflık boyutu eğitim düzeyine göre farklılaşır.

H₅: Üniversite çalışanlarının otantik liderlik düzeyleri yaşa göre farklılaşır

H_{5a}: Üniversite çalışanlarının öz farkındalık boyutu yaşa göre farklılaşır.

H_{5b}: Üniversite çalışanlarının bilgiyi dengeli değerlendirme boyutu yaşa göre farklılaşır.

H_{5c}: Üniversite çalışanlarının içselleştirilmiş ahlak anlayışı boyutu yaşa göre farklılaşır.

H_{5d}: Üniversite çalışanlarının ilişkilerde şeffaflık boyutu yaşa göre farklılaşır.

H₆: Üniversite çalışanlarının otantik liderlik düzeyleri çalışma süresine göre farklılaşır.

H_{6a}: Üniversite çalışanlarının öz farkındalık boyutu çalışma süresine göre farklılaşır.

H_{6b}: Üniversite çalışanlarının bilgiyi dengeli değerlendirme boyutu çalışma süresine göre farklılaşır.

H_{6c}: Üniversite çalışanlarının içselleştirilmiş ahlak anlayışı boyutu çalışma süresine göre farklılaşır.

H_{6d}: Üniversite çalışanlarının ilişkilerde şeffaflık boyutu çalışma süresine göre farklılaşır.

H₇: Üniversite çalışanlarının otantik liderlik düzeyleri toplam çalışma süresine göre farklılaşır.

H_{7a}: Üniversite çalışanlarının öz farkındalık boyutu toplam çalışma süresine göre farklılaşır.

H_{7b}: Üniversite çalışanlarının bilgiyi dengeli değerlendirme boyutu toplam çalışma süresine göre farklılaşır.

H_{7c}: Üniversite çalışanlarının içselleştirilmiş ahlak anlayışı boyutu toplam çalışma süresine göre farklılaşır.

H_{7d}: Üniversite çalışanlarının ilişkilerde şeffaflık boyutu toplam çalışma süresine göre farklılaşır.

3.2. Evren ve Örneklem

Çalışma Bingöl üniversitesinde çalışan 710 akademik ve idari personel ile yapılmıştır. % 95 güvenilirlik düzeyinde kolayda örnekleme yöntemi ile 300 çalışana anket uygulanmış, 295 çalışana ait anket analize alınmıştır. Gerçekleştirilen frekans analizi sonuçlarına göre ankete katılanların demografik özellikleri şu şeklide tespit edilmiştir:

Örneklem % 58,3'ü (n=172) erkek, % 41,7'si (n=123) kadınlardan oluşmaktadır. Örneklem % 63,1'i (n=186) evli, % 47,1'i (n=139) ise akademisyen, %43,7'si (n=129) 28-34 yaş aralığında ve % 42'si (n=124) yüksek lisans mezunudur. Örneklem % 58'i (n=171) üniversitede 1-5 yıl arasında çalışmaktadır. Toplam çalışma süreleri dikkate alındığında aynı şekilde % 40'ı (n=118) 1-5 yıl arasında görev yaptığı belirlenmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmaya esas veriler anket ile toplanmıştır. İki bölümden oluşan anketin ilk bölümde otantik liderlik ile ilgili 16 soru, ikinci kısımda demografik bilgilere ait sorular bulunmaktadır. Otantik liderlik ölçeği (16 soru), Walumbwa ve arkadaşları (2008) çalışmalarını uyarlayan Tabak ve arkadaşları (2012) tarafından kullanılan şekliyle uygulanmıştır. Çalışmada otantik liderlik ölçeği Cronbach alfa katsayısı 0,89 olarak bulunmuştur.

Doğrulayıcı faktör analizi (DFA), araştırma ölçeklerinin yapı geçerliliğinin ölçülmesidir. DFA ile doğrulanan ölçek geçerli bir ölçme aracıdır (Gürbüz ve Şahin, 2015: 326). DFA sonucunda: Ki-kare istatistiğinin serbestlik derecelerine oranı (χ^2/sd) 1,996; yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA) 0,058; Tucker-

Lewis indeksi (TLI) değeri 0,93 ve karşılaştırmalı uyum indeks (CFI) değeri ise 0,96 olarak bulunmuştur, ölçek iyi uyum değerlerini sağlamaktadır.

3.4. Araştırma Modelinin Test Edilmesi ve Bulgular

Otantik liderlik ve alt boyutlarına ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri Tablo-1’de verilmiştir.

Tablo 1: Otantik Liderlik Betimleyici İstatistikler

	Toplam	Min.	Maks.	Ortalama	SS
Otantik Liderlik	295	2,13	5,00	3,81	0,63
Öz farkındalık	295	1,25	5,00	3,50	0,93
Bilgiyi dengeli değerlendirme	295	1,00	5,00	4,00	1,06
İçselleştirilmiş ahlak anlayışı	295	1,25	5,00	3,75	0,88
İlişkilerde şeffaflık	295	2,00	5,00	4,00	0,77

Tablo-1’de sunulan sonuçlara göre, otantik liderlik bütün olarak değerlendirildiğinde, ortalama değerinin 3,81 ve standart sapma değeri 0,63’tür. Bu sonuç, katılımcıların otantik liderlik seviyelerinin orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Otantik liderlik alt faktörlerinden bilgiyi dengeli değerlendirme ve ilişkilerde şeffaflık boyutlarının en yüksek, öz farkındalık boyutunun en düşük ortalama sahip olduğu görülmüştür.

Yapılan t testi sonucunda otantik liderlik ve alt boyutları erkek-bayan personel ve medeni durum bakımından anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda H_1 , H_{1a-d} , H_2 ve H_{2a-d} hipotezleri ret edilmiştir.

Tablo 2: Çalışanların Otantik Liderlik Düzeylerinin Statü Açısından İncelenmesine Yönelik T-Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Unvan	n	$\bar{X}$	sd	t	P
İlişkilerde Şeffaflık	Akademik	139	3,933	292,014	-0,906	0,366
	İdari	156	4,015			
İçselleştirilmiş Ahlak Anlayışı	Akademik	139	3,613	283,294	1,377	0,170
	İdari	156	3,471			
Bilgiyi Dengeli Değerlendirme	Akademik	139	3,966	290,266	1,736	0,084
	İdari	156	3,752			
Öz Farkındalık	Akademik	139	3,629	293	2,372	0,018*
	İdari	156	3,373			
Genel Otantik Liderlik	Akademik	139	3,783	287,282	1,541	0,124
	İdari	156	3,669			

*p < 0.05, **p < 0.01, ***p < 0.001

Tablo-2’de sunulduğu üzere otantik liderliğin öz farkındalık boyutu personelin statüsüne göre anlamlı farklılık göstermektedir. Akademik personelin idari personele göre öz farkındalığı yüksektir. Bu sonuçlar doğrultusunda H_{3a} hipotezi kabul edilmiştir. H_3 , H_{3b} , H_{3c} ve H_{3d} hipotezleri ret edilmiştir.

Tablo 3: Çalışanların Otantik Liderlik Düzeylerinin Eğitim Düzeyi Açısından İncelenmesine Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları (ANOVA)

Otantik Liderlik Boyutu	Bağımsız Değişkenler	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Farklılık
İlişkiler de Şeffaflık	Eğitim Durumu Levene:1,014	Gruplar Arası	2,169	3	0,723	1,209	0,307	
		Grup İçi	173,994	291	0,598			
		Toplam	176,163					
İçselleştirilmiş Ahlak Anlayışı	Eğitim Durumu Levene:1,425	Gruplar Arası	7,729	3	2,576	3,386	0,235	
		Grup İçi	221,404	291	0,761			
		Toplam	229,133					
Bilgiyi Dengeli Değerlendirme	Eğitim Durumu Levene:0,683	Gruplar Arası	6,431	3	2,144	1,914	0,127	
		Grup İçi	325,871	291	1,120			
		Toplam	332,301					
Öz Farkındalık	Eğitim Durumu Levene:1,318	Gruplar Arası	12,546	3	4,182	5,000	0,002*	Lisan ile lisansüstü arasında
		Grup İçi	243,381	291	0,836			
		Toplam	255,927					
Genel Otantik Liderlik	Eğitim Durumu Levene:1,294	Gruplar Arası	2,727	3	0,909	2,276	0,080	
		Grup İçi	116,227	291	0,399			
		Toplam	118,954					

*p < 0.05, **p < 0.01, ***p < 0.001

Tablo-3'te çalışanların otantik liderliğin öz farkındalık boyutu ortalamaları incelendiğinde, yüksek lisans mezunları ($\bar{X}$ =3.64) ile lisans mezunları ($\bar{X}$ =3.29) arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Bu farklılık eğitim düzeyi yüksek olan çalışanların öz farkındalık düzeylerinin eğitim düzeyi düşük olan çalışanlara göre daha fazla olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu sonuçlar doğrultusunda H_{4a} hipotezi kabul edilmiştir. H_4 , H_{4b} , H_{4c} , ve H_{4d} hipotezleri ret edilmiştir.

Tablo 4: Çalışanların Otantik Liderlik Düzeylerinin Yaş Açısından İncelenmesine Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları (ANOVA)

Otantik Liderlik Boyut.	Bağımsız Değişkenler	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Farklılık
İlişkiler de Şeffaflık	Yaş Levene:0,665	Gruplar Arası	4,154	3	1,385	2,342	0,073	
		Grup İçi	172,009	291	0,591			
		Toplam	176,163					
İçselleştirilmiş Ahlak Anlayışı	Yaş Levene:10,38	Gruplar Arası	17,173	3	5,724	7,859	0,000*	21-27 ile 35-41 arasında ve 42 ve üzeri ile 28-34, 35-41 arasında
		Grup İçi	211,961	291	0,728			
		Toplam	229,133					
Bilgiyi Dengeli Değerlendirme Öz Farkındalık	Yaş Levene:4,290	Gruplar Arası	15,471	3	5,157	4,737	0,003*	21-27 ile 28-34 arasında
		Grup İçi	316,831	291	1,089			
		Toplam	332,301					
Genel Otantik Liderlik	Yaş Levene:3,643	Gruplar Arası	10,753	3	3,584	9,639	0,000*	21-27 ile 28-34, 35-41 ve 42 üzeri yaş arasında, 28-34 ile 42 ve üzeri arasında, 35-41 ile 42 ve üzeri arasında
		Grup İçi	108,201	291	0,372			
		Toplam	118,954					

*p < 0.05, **p < 0.01, ***p < 0.001

Tablo-4'te çalışanların otantik liderliğin içselleştirilmiş ahlak anlayışı boyutu ortalamaları incelendiğinde, yaş değişkeni açısından 21-27 yaş ($\bar{X}=3.76$) ile 35-41 yaş ($\bar{X}=3.25$) aralığında olanlar arasında ve 42 yaş ve üzeri ($\bar{X}=4.31$) olanlar ile 28-34 yaş ($\bar{X}=3.51$) ve 35-41 yaş ($\bar{X}=3.25$) aralığında olanlar arasında anlamlı farklılık göstermektedir. Bu sonuç genel olarak yaşça büyük çalışanların ahlak anlayışlarını daha fazla içselleştirildiği şeklinde yorumlanabilir.

Çalışanların otantik liderliğin bilgiyi dengeli değerlendirme boyutu ortalamaları incelendiğinde, yaş değişkeni açısından 21-27 yaş ($\bar{X}=4.14$) ile 28-34 yaş ($\bar{X}=3.67$) aralığında olanlar arasında anlamlı farklılık göstermektedir. Bu veri

genç çalışanların bilgiyi değerlendirme bakımından daha başarılı olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Çalışanların otantik liderliğin öz farkındalık boyutu sorularına verdikleri yanıtların aritmetik ortalamaları incelendiğinde, yaş değişkeni açısından 21-27 yaş ($\bar{X}$ =3.74) ile 28-34 yaş ($\bar{X}$ =3.30) aralığında olanlar arasında, 42 yaş ve üzeri ($\bar{X}$ =4.46) ile 28-34 yaş ($\bar{X}$ =3.30) ve 35-41 yaş ($\bar{X}$ =3.44) aralığında olanlar arasında anlamlı farklılık göstermektedir. Bu sonuç yaşlı çalışanların öz farkındalık bakımından daha başarılı olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Çalışanların genel otantik liderlik ortalamaları incelendiğinde, yaş değişkeni açısından 21-27 yaş ($\bar{X}$ =3.90) ile 28-34 yaş ($\bar{X}$ =3.61), 35-41 yaş ($\bar{X}$ =3.63) ve 42 yaş ve üzeri ($\bar{X}$ =4.44) aralığında olanlar arasında; 28-34 yaş ($\bar{X}$ =3.61) ile 42 yaş ve üzeri ($\bar{X}$ =4.44) aralığında olanlar arasında, 35-41 yaş ($\bar{X}$ =3.63) ile 42 yaş ve üzeri ($\bar{X}$ =4.44) aralığında olanlar arasında anlamlı farklılık göstermektedir. Söz konusu farklılık genel olarak yaş açısından yaşlı olan çalışanların otantik liderlik davranışını daha fazla gösterme eğiliminde olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu sonuçlar doğrultusunda H_5 , H_{5a} , H_{5b} ve H_{5c} hipotezleri kabul edilmiş, H_{5d} hipotezi ret edilmiştir.

Tablo 5: Çalışanların Otantik Liderlik Düzeylerinin Kurumdaki Çalışma Süresi Açısından İncelenmesine Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları (ANOVA)

Otantik Liderlik Boyutları	Bağımsız Değişkenler	Varyansı n Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Farklılık
İlişkiler de Şeffaflık	Çalışma Süresi Levene:1,814	Gruplar	1,633	3	0,544	0,908	0,438	
		Arası	174,530	291	0,600			
		Grup İçi Toplam	176,163					
İçselleştirilmiş Ahlak Anlayışı	Çalışma Süresi Levene:0,568	Gruplar	4,141	3	1,380	1,785	0,150	
		Arası	224,992	291	0,773			
		Grup İçi Toplam	229,133					
Bilgiyi Dengeli Değerlendirme Öz Farkındalık	Çalışma Süresi Levene:2,933	Gruplar	6,477	3	2,159	1,928	0,125	
		Arası	325,825	291	1,120			
		Grup İçi Toplam	332,301					
Genel Otantik Liderlik	Çalışma Süresi Levene:4,422	Gruplar	11,285	3	3,762	4,474	0,004*	16 ve üstü ile 1-5 ve 11-15 arasında
		Arası	244,642	291	0,841			
		Grup İçi Toplam	255,927					
Genel Otantik Liderlik	Çalışma Süresi Levene:1,372	Gruplar	4,512	3	1,504	3,824	0,010*	16 ve üstü ile 1-5, 6-10 ve 11-15 arasında
		Arası	114,442	291	0,393			
		Grup İçi Toplam	118,954					

*p < 0.05, **p < 0.01, ***p < 0.001

Tablo-5'de çalışanların otantik liderliğin öz farkındalık boyutu sorularına verdikleri yanıtların aritmetik ortalamaları incelendiğinde, 16 yıl ve üstü çalışanlar ile ($\bar{X}=4.19$) ile 1-5 yıl ($\bar{X}=3.39$) ve 11-15 yıl ($\bar{X}=3.16$) çalışanlar arasında anlamlı farklılık göstermektedir. Bu sonuç daha uzun süre çalışan personelin öz farkındalığının daha fazla olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Çalışanların genel otantik liderlik ortalamaları incelendiğinde, 16 yıl ve üstü çalışanlar ile ($\bar{X}=4.21$) arasında olanlar ile 1-5 yıl ($\bar{X}=3.67$), 6-10 yıl ($\bar{X}=3.77$) ve 11-15 yıl ($\bar{X}=3.46$) çalışanlar arasında anlamlı farklılık göstermektedir. Bu sonuç genel olarak daha uzun süre çalışan personelin otantik liderlik davranışını daha fazla gösterme eğiliminde olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu sonuçlar doğrultusunda H_6 ve H_{6a} hipotezleri kabul edilmiş; H_{6b} , H_{6c} ve H_{6d} hipotezleri ret edilmiştir.

Tablo 6: Çalışanların Otantik Liderlik Düzeylerinin Toplam İş Tecrübesi Açısından İncelenmesine Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları (ANOVA)

Otantik Liderlik Boyutu	Bağımsız Değişkenler	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Farklılık
İlişkiler de Şeffaflık	Toplam	Gruplar	2,290	3	0,763	1,277	0,282	
	Çalışma Süresi	Arası	173,873	291	0,598			
	Levene:2,644	Grup İçi	176,163					
İçselleştirilmiş Ahlak Anlayışı	Toplam	Gruplar	20,605	3	6,868	9,585	0,000*	11-15 ile 1-5, 6-10, 16 ve üstü arasında
	Çalışma Süresi	Arası	208,529	291	0,717		*	
	Levene:1,626	Grup İçi	229,133					
Bilgiyi Dengeli Değerlendirme	Toplam	Gruplar	6,378	3	2,126	1,898	0,130	
	Çalışma Süresi	Arası	325,923	291	1,120			
	Levene:2,073	Grup İçi	332,301					
Öz Farkındalık	Toplam	Gruplar	11,631	3	3,877	4,618	0,004*	11-15 ile 16 ve üstü arasında
	Çalışma Süresi	Arası	244,296	291	0,840			
	Levene:4,822	Grup İçi	255,927					
Genel Otantik Liderlik	Toplam	Gruplar	4,512	3	1,504	3,824	0,010*	16 ve üstü ile 1-5, 6-10 ve 11-15 arasında
	Çalışma Süresi	Arası	114,442	291	0,393			
	Levene:1,372	Grup İçi	118,954					

*p < 0.05, **p < 0.01, ***p < 0.001

Tablo-6'da sunulduğu üzere Çalışanların otantik liderliğin içselleştirilmiş ahlak anlayışı boyutu ortalamaları incelendiğinde, 11-15 yıl çalışanlar ($\bar{X}=2.96$) ile 1-5 yıl ($\bar{X}=3.70$), 6-10 yıl ($\bar{X}=3.50$) ve 16 yıl ve üstü çalışanlar ($\bar{X}=3.96$) arasında anlamlı farklılık göstermektedir. Bu farklılık genel olarak çalışma süresi fazla olan çalışanların ahlak anlayışlarını daha fazla içselleştirildiği şeklinde yorumlanabilir.

Çalışanların otantik liderliğin öz farkındalık boyutu ortalamaları incelendiğinde, 11-15 yıl çalışanlar ($\bar{X}=3.12$) ile 16 yıl ve üstü çalışanlar ($\bar{X}=4.02$) arasında anlamlı farklılık göstermektedir. Farklılık çalışma süresi fazla olan çalışanların öz farkındalığının daha fazla olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Çalışanların genel otantik liderlik ortalamaları incelendiğinde, 16 yıl ve üstü çalışanlar ($\bar{X}=4.11$) ile 1-5 yıl ($\bar{X}=3.78$), 6-10 yıl ($\bar{X}=3.71$) ve 11-15 yıl çalışanlar ($\bar{X}=3.39$) arasında anlamlı farklılık göstermektedir. Sonuçlar genel olarak çalışma süresi fazla olan çalışanların otantik liderlik davranışını daha fazla gösterme eğiliminde olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu sonuçlar doğrultusunda H_7 , H_{7a} ve H_{7c} hipotezleri kabul edilmiş; H_{7b} ve H_{7d} hipotezleri ret edilmiştir.

Araştırma sonunda hipotezlere ilişkin elde edilen sonuçlar Tablo-7'de sunulmuştur.

Tablo 7: Araştırmanın Ana ve Alt Hipotezlerine İlişkin Sonuçlar

Hipotezler	Sonuç
H_1 : Üniversite çalışanlarının otantik liderlik düzeyleri cinsiyete göre farklılaşır.	Ret
H_{1a} : Üniversite çalışanlarının öz farkındalık boyutu cinsiyete göre farklılaşır.	Ret
H_{1b} : Üniversite çalışanlarının bilgiyi dengeli değerlendirme boyutu cinsiyete göre farklılaşır.	Ret
H_{1c} : Üniversite çalışanlarının içselleştirilmiş ahlak anlayışı boyutu cinsiyete göre farklılaşır.	Ret
H_{1d} : Üniversite çalışanlarının ilişkilerde şeffaflık boyutu cinsiyete göre farklılaşır.	Ret
H_2 : Üniversite çalışanlarının otantik liderlik düzeyleri medeni duruma göre farklılaşır	Ret
H_{2a} : Üniversite çalışanlarının öz farkındalık boyutu medeni duruma göre farklılaşır.	Ret
H_{2b} : Üniversite çalışanlarının bilgiyi dengeli değerlendirme boyutu medeni duruma göre farklılaşır.	Ret
H_{2c} : Üniversite çalışanlarının içselleştirilmiş ahlak anlayışı boyutu medeni duruma göre farklılaşır.	Ret
H_{2d} : Üniversite çalışanlarının ilişkilerde şeffaflık boyutu medeni duruma göre farklılaşır.	Ret
H_3 : Üniversite çalışanlarının otantik liderlik düzeyleri statüye göre farklılaşır.	Ret
H_{3a} : Üniversite çalışanlarının öz farkındalık boyutu statüye göre farklılaşır.	Kabul

---

H _{3b} : Üniversite çalışanlarının bilgiyi dengeli değerlendirme boyutu statüye göre farklılaşır.	Ret
H _{3c} : Üniversite çalışanlarının içselleştirilmiş ahlak anlayışı boyutu statüye göre farklılaşır.	Ret
H _{3d} : Üniversite çalışanlarının ilişkilerde şeffaflık boyutu statüye göre farklılaşır.	Ret
H ₄ : Üniversite çalışanlarının otantik liderlik düzeyleri eğitim düzeyine göre farklılaşır.	Ret
H _{4a} : Üniversite çalışanlarının öz farkındalık boyutu eğitim düzeyine göre farklılaşır.	Kabul
H _{4b} : Üniversite çalışanlarının bilgiyi dengeli değerlendirme boyutu eğitim düzeyine göre farklılaşır.	Ret
H _{4c} : Üniversite çalışanlarının içselleştirilmiş ahlak anlayışı boyutu eğitim düzeyine göre farklılaşır.	Ret
H _{4d} : Üniversite çalışanlarının ilişkilerde şeffaflık boyutu eğitim düzeyine göre farklılaşır.	Ret
H ₅ : Üniversite çalışanlarının otantik liderlik düzeyleri yaşa göre farklılaşır	Kabul
H _{5a} : Üniversite çalışanlarının öz farkındalık boyutu yaşa göre farklılaşır.	Kabul
H _{5b} : Üniversite çalışanlarının bilgiyi dengeli değerlendirme boyutu yaşa göre farklılaşır.	Kabul
H _{5c} : Üniversite çalışanlarının içselleştirilmiş ahlak anlayışı boyutu yaşa göre farklılaşır.	Kabul
H _{5d} : Üniversite çalışanlarının ilişkilerde şeffaflık boyutu yaşa göre farklılaşır.	Ret
H ₆ : Üniversite çalışanlarının otantik liderlik düzeyleri çalışma süresine göre farklılaşır.	Kabul
H _{6a} : Üniversite çalışanlarının öz farkındalık boyutu çalışma süresine göre farklılaşır.	Kabul
H _{6b} : Üniversite çalışanlarının bilgiyi dengeli değerlendirme boyutu çalışma süresine göre farklılaşır.	Ret
H _{6c} : Üniversite çalışanlarının içselleştirilmiş ahlak anlayışı boyutu çalışma süresine göre farklılaşır.	Ret
H _{6d} : Üniversite çalışanlarının ilişkilerde şeffaflık boyutu çalışma süresine göre farklılaşır.	Ret
H ₇ : Üniversite çalışanlarının otantik liderlik düzeyleri toplam çalışma süresine göre farklılaşır	Kabul

---

H _{7a} : Üniversite çalışanlarının öz farkındalık boyutu toplam çalışma süresine göre farklılaşır.	Kabul
H _{7b} : Üniversite çalışanlarının bilgiyi dengeli değerlendirme boyutu toplam çalışma süresine göre farklılaşır.	Ret
H _{7c} : Üniversite çalışanlarının içselleştirilmiş ahlak anlayışı boyutu toplam çalışma süresine göre farklılaşır.	Kabul
H _{7d} : Üniversite çalışanlarının ilişkilerde şeffaflık boyutu toplam çalışma süresine göre farklılaşır.	Ret

---

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bingöl Üniversitesinde görevli akademik ve idari personel üzerinde yapılan çalışmada, otantik liderlik anlayışının demografik özellikler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Gerçekleştirilen T testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile cinsiyet, medeni durum, statü, eğitim, yaş ve çalışma sürelerinin otantik liderlik düzeyleri üzerindeki etkileri belirlenmeye çalışılmıştır.

Elde edilen sonuçlar otantik liderlik ve alt boyutlarının erkek ve bayan çalışanlar (cinsiyet) arasında farklılık göstermediğini ortaya koymuştur. Turan ve Ebiçlioğlu (2002: 444) Eskişehir’ de 474 öğretmen üzerinde hazırlanmış oldukları çalışmalarında farklı cinsiyetteki okul yöneticilerinin liderlik anlayışında anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmişlerdir. Kılıç (2015)’ın Erzincan Üniversitesinde akademisyenlere yapmış olduğu çalışmasında da cinsiyetin otantik liderlik algısı üzerinde etkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Ayça (2016) çalışanların bilgiyi dengeli değerlendirme, öz farkındalık, genel otantik liderlik değişkenlerinin cinsiyete göre anlamlı bir fark yaratmadığını tespit etmiştir. Caza vd. (2010) ve Çelik (2015) çalışmalarında otantik davranışların cinsiyete göre farklılık göstermediğini tespit etmişlerdir. Benzer şekilde Yaşbay (2011) kadın ve erkek akademisyenler üzerinde yapmış olduğu çalışmasında kadın ve erkeklerin otantik liderliğin hiçbir boyutunda farklılaşmadığını tespit etmiştir. Çalışmamıza paralel olarak Gök (2015) otantik liderlik, yaşam doyumu ve aileden algılanan sosyal destek algısı ile cinsiyet arasındaki herhangi bir anlamlı farklılık olmadığını tespit etmiştir. Benzer şekilde otantik liderlik ve alt boyutlarının evli ve bekâr çalışanlar (medeni durum) arasında anlamlı bir farklılığının olmadığı tespit edilmiştir. Coşar (2011) otantik liderlik kavramı ve ardılları üzerine yaptığı çalışmasında medeni durumun otantik liderlik algısını etkilemediği sonucuna ulaşmıştır. Çalışmamızda elde edilen bulgular yukarıda söz edilen çalışmaları desteklemektedir. Elde edilen sonuç liderlikte cinsiyet ve medeni durum algısından ziyade liderlik tarzının daha önemli olduğuna işaret etmektedir.

Otantik liderlik ile statü arasındaki ilişkiye bakıldığında liderliğin sadece öz farkındalık boyutunun personelin statüsüne göre anlamlı bir farklılık gösterdiği

tespit edilmiştir. Akademik personelin idari personele göre öz farkındalığı daha yüksek bulunmuştur. Coşar (2011) çalışmasında statünün otantik liderlik algısını etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Çelik (2015) ilkokul müdürlerinin otantik liderlik davranışlarına yönelik Gaziantep'te yapmış olduğu çalışmasında mesleki kıdemin ilişkilerde şeffaflık, bilgiyi dengeli değerlendirme, öz farkındalık ve genel otantik liderlik arasında anlamlı bir fark tespit etmiştir. Statüsü yüksek personelin kendine daha çok güvendiği, yeteneklerini ve karakteristiklerini daha iyi yansıtabildikleri söylenebilir.

Çalışmada eğitim düzeyi yüksek olan çalışanların öz farkındalık düzeylerinin eğitim düzeyi düşük olan çalışanlara göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bhindi ve arkadaşları (2008) yapmış olduğu çalışmasında eğitim seviyesinin yüksek olmasının otantik liderlik açısından önemli bir özellik olduğunu ve bu sayede işletmenin daha verimli ve daha başarılı olacağını vurgulamıştır. Yapılan çalışmaların aksine Coşar (2011) çalışmasında eğitim düzeyinin otantik liderlik algısı üzerinde etkili olmadığını tespit etmiştir. Gardner ve arkadaşları (2005)'na göre, gelecek hedefi olan otantik liderler, kendisinin ve izleyenlerinin gelişimi ve etkinliği için gayret gösterirler. İzleyenlerinden aldığı dönütleri değerlendirir, doğrularını bulur ve olan durumun daha da ilerisi için çaba gösterirler. Eğitim düzeyi yüksek olan otantik liderler, izleyenlerini daha fazla güdüleyerek onların amaçlara varabilmeleri konusunda rehber olabileceği söylenebilir.

Çalışmada yaşlı (yaş) olan çalışanların ahlak anlayışlarının daha fazla içselleştirildiği, öz farkındalık bakımından daha başarılı ve otantik liderlik davranışını daha fazla gösterme eğiliminde olduğu, genç çalışanların ise bilgiyi değerlendirme bakımından daha başarılı olduğu tespit edilmiştir. Savur (2013) çalışmasında yaşın otantik liderlik üzerinde anlamlı farklılıklar oluşturduğunu tespit etmiştir. Bulunan sonuçların aksine Coşar (2011) ve Kılıç (2015) yapmış oldukları çalışmalarında yaş durumunun otantik liderlik algısında anlamlı bir farklılık yaratmadığını tespit etmişlerdir. Yaşla elde edilen deneyim ve tecrübelerin kişilerin liderlik seviyeleri üzerinde olumlu etki yarattığı söylenebilir. Ayrıca genç çalışanların bilgiyi daha çok değerlendirmesi, karşı karşıya kalacağı olumlu ya da olumsuz özellikleri, bunların objektif bir şekilde kabullenmesini ve elde edilen sonuçlara hatasız bir şekilde yaklaşma eğilimi içinde olduğu söylenebilir.

Çalışmada daha uzun süre çalışan (çalışma süresi) personelin otantik liderlik davranışını daha fazla gösterme eğiliminde olduğu ve öz farkındalığının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Taşan (2015) okul yöneticileri ile yapmış olduğu çalışmasında Çalışma süresinin ise öz farkındalık boyutunu anlamlı olarak etkilediği belirlenmiştir. Yaşbay (2011) çalışmasında çalışma süresinin otantik

liderlik algısını etkilemediği sonucuna ulaşmıştır. Yine Coşar (2011) ve Kılıç (2015) yapmış oldukları çalışmalarda da çalışma süresinin otantik liderliği etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada toplam iş tecrübesi fazla olan çalışanların ahlak anlayışlarını daha fazla içselleştirildiği, öz farkındalığının daha yüksek olduğu ve otantik liderlik davranışını daha fazla gösterme eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Çelik (2015) ilkökul müdürlerinin otantik liderlik davranışlarına yönelik Gaziantep'te yapmış olduğu çalışmasında mesleki kıdemli ilişkilerde şeffaflık, bilgiyi dengeli değerlendirme, öz farkındalık ve genel otantik liderlik arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Çalışmamızın aksine Coşar (2011) çalışmasında kişilerin toplam çalışma sürelerinin otantik liderlik algılarını etkilemediği sonucuna ulaşmıştır. Çalışma ve toplam çalışma süreleri genel olarak değerlendirildiğinde tecrübenin algıda farklılığa neden unsurlardan biri olabildiği ve bunun yanı sıra mesleki kıdemi fazla olan çalışanların tecrübeleriyle daha rahat hareket edebildikleri, fikirlerini çekinmeden paylaştıkları ve samimi iletişim kurabildikleri söylenebilir.

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde cinsiyet, medeni durum, statü, eğitim, yaş ve çalışma süresi gibi demografik değişkenlerde otantik liderliğin gelişimine katkıda bulunan anahtar faktörün öz farkındalık boyutu olduğu ortaya çıkmaktadır. Öz farkındalık, bireyleri başarılı olmak için yeterince çaba göstermeye zorlar, beceri geliştirme ve kişisel etkinlik duygusunu geliştirir (Bandura, 1994). Öz farkındalık iç bakış ile ilişkilidir. İç bakışın kazanımları ile otantik liderler kendi çekirdek değerlerinin farkına varır, etrafındaki dünyayı anlamlandırır (Gardner vd., 2005). Güçlü bir öz farkındalık inancına sahip olan kişilerin zorluklarla mücadele edebilmek için daha fazla çaba harcadıkları bilinmektedir (Bandura, 1994).

Liderler, örgütler için önemli bir misyona sahiptir. Çünkü insan faktörünün olduğu her ortamda karmaşıklık ve problem vardır. Bu karmaşıklığın ve sorunların giderilmesi veya en aza indirgenmesi için bir lidere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda liderlerin örgütleri için daha etkin olmaları ve geleceğe sağlayacağı katkılar göz önünde bulundurulduğunda diğer çalışanlara göre statü olarak daha iyi durumda olan, eğitim durumu yüksek, kurumda çalışma süresi, toplam çalışma süresi fazla olan çalışanların otantik liderlik ve alt boyutlarında, ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırmanın demografik özelliklerin otantik liderlik davranışı algıları üzerindeki etkilerine dair sonuçları sadece Bingöl Üniversitesine özgüdür. Demografik özellikler ile otantik liderlik ilişkisinin daha iyi anlaşılabilmesi için üniversiteler üzerinde geniş çaplı bir araştırma gerçekleştirilebilir. Gerçekleştirilecek çalışmalarda farklı liderlik tipleri de ele alınabilir. Ayrıca otantik

liderlik ve diğer liderlik tipleri (karizmatik, etkileşimci, dönüşümcü liderlik vb.), sonraki çalışmalarda, örgütsel güven, örgütsel adalet, örgütsel vatandaşlık, örgütsel bağlılık gibi değişkenlerle de incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Akıncı, H. (2016). *İlköğretim kurumlarında çalışan kadın yöneticilerin duygusal zekâ düzeyleri ile otantik liderlik özellikleri arasındaki ilişki* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Akyüz, M. Y. (2002). Çağdaş okulda etkili liderlik. *Ege Eğitim Dergisi*, 2(1), 109-119.
- Avolio, B. J., Luthans, F., ve Walumbwa, F. O. (2004). *Authentic leadership: Theory building for veritable sustained performance working paper*. Gallup Leadership Institute. Lincoln: University of Nebraska.
- Avolio, B. J. ve Gardner, W. L. (2005). Authentic leadership development: Getting to the root of positive forms of leadership. *The Leadership Quarterly*, 16, 315-338.
- Ayça, B. (2016). *Otantik liderlik davranışının iş tatmini ve örgütsel bağlılığa etkisinin incelenmesi ve otel işletmelerinde bir araştırma* (Yayınlanmış Doktora Tezi). Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bandura, A. (1994). *Self-Efficacy: Encyclopedia of human behavior*. 4, (pp.71-81). Editors V. S. Ramachandran. NY: Academic Press.
- Bektaş, Ç. (2016). Liderlik yaklaşımları ve modern liderden beklentiler. *Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(7), 43-53.
- Bennis, W. (1989). *Bir lider olabilmek* (U. Teksöz, Çev.). Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Bhindi, N., Smith, R., Hansen, J., ve Riley, D. (2008). Authentic leadership in education: A cross-country phenomenon or, leaders in their own mind. In enhancing the heart, Enriching the mind at the international leadership conference, *New Zealand Educational Administration and Leadership Society (NZEALS)*. Auckland, 30 April - 3 May, 1-21.
- Caza, A., Bagozzi, R. P., Woolley, L., Levy, L. ve Caza, B. B. (2010). Psychological capital and authentic leadership. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, 2(1), 53-70.
- Coşar, S. (2011). *Otantik liderlik kavramı ve ardılları üzerine bir araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Savunma Yönetimi Ana Bilim Dalı, Ankara.

- Çelik, C., ve Sünbül, A. G. Ö. (2008). Liderlik algılamalarında eğitim ve cinsiyet faktörü: Mersin ilinde bir alan araştırması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 49-66.
- Çelik, M. (2015). *Öğretmen algılarına göre ilköğretim müdürlerinin otantik liderlik davranışları: Gaziantep Şehitkâmil ilçesi örneği* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Zirve Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Çetin, N. (2008). Kuramsal liderlik çözümlerinin ışığında, okul müdürlüğü ve eğitilebilir durumsal liderlik özellikleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(23), 74-84.
- Davis, K. (1988). *İşletmede insan davranışı* (K. Tosun, T. Somay, F. Aykar, C. Baysal, Ö. Sadullah ve S. Yalçın, Çev.). İstanbul: Yön Ajans.
- Demir, C., Yılmaz, M. K., ve Çevirgen, A. (2010). Liderlik yaklaşımları ve liderlik tarzlarına ilişkin bir araştırma. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(1), 129-152.
- Duignan, P., ve Macpherson, R. J. S. (1992). *Creating new knowledge about educative leadership*. Educative leadership: A practical theory for new administrators and managers, 1-17. Lewes, England: Falmer Press.
- Erçetin, Ş. Ş. (2000). *Lider sarmalında vizyon* (2. basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Evers, C.W. ve Lakomski, G. (1996). *Exploring educational administration*. Oxford: Elsevier Science Ltd. UK.
- Gardner, W. L., Avolio, B. J., Luthans, F., May, D. R., ve Walumbwa, F. (2005). "Can you see the real me? A self-based model of authentic leader and follower development". *The Leadership Quarterly*, 16(3), 343-372.
- George, W. (2003). *Authentic leadership: Rediscovering the secrets to creating lasting value*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Gök, B. (2015). *İlköğretim okulu yöneticilerinin otantik liderlik düzeylerinin yaşam doyumları ve aileden algılanan sosyal destek algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Hodgetts, R. M., (1999). *Yönetim teori, süreç ve uygulama* (C. Çetin ve E. Can Mutlu, Çev.). İstanbul: Der Yayınları.
- Hodgkinson, C. (1991). *Educational leadership: The moral art*. New York: Suny Press.

- Ilies, R., Morgeson, F. P., ve Nahrgang, J. D. (2005). Authentic leadership and eudaemonic well-being: Understanding leader-follower outcomes. *The Leadership Quarterly*, 16(3), 373-394.
- Karatürk, H.E. (2015). *Otantik liderlik ve psikolojik sermayeye yönelik bir alan araştırması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Kernis, M. H. (2003). Toward a conceptualization of optimal self-esteem. *Psychological Inquiry*, 14(1), 1-26.
- Kılıç, E. (2015). *Otantik liderlik ve örgütsel güven-bir uygulama* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Erzincan.
- Kicir, G. K., ve Pasaoglu, D. (2014). Otantik liderliğin akademik platformda lider boyutu açısından incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 1-24.
- Kotter, J. (2001). What leaders really do?. *Harvard Business Review*, 79(11), 85-96.
- Likert, R. (1961). *New patterns of management*, New York: McGraw-Hill.
- Luthans, F. ve Avolio, B. J. (2003). *Authentic leadership: A positive developmental approach*. In: K. S. Cameron, J. E. Dutton & R. E. Quinn (Eds), *Positive Organizational Scholarship* (pp. 241–261). San Francisco: Barrett-Koehler.
- Savur, N. (2013). *Otantik liderlik ve çalışanların psikolojik sermayeleri arasındaki ilişki üzerine bir araştırma* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Serinkan, C. (2008). *Liderlik ve motivasyon ilişkisi*. 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları.
- Tabak, A., Polat, M., Coşar, S., ve T., Türköz. (2012). Otantik liderlik ölçeği: Güvenirlilik ve geçerlik çalışması. *The Journal of Industrial Relations & Human Resources*, 14(4), 89-106.
- Taşan, H. (2015). *İlköğretim kurumlarında görev yapan yöneticilerin otantik liderlik ve psikolojik sermaye düzeylerinin karşılaştırılması: Batman ili örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Zirve Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Turan, S., ve Ebiçlioğlu, N. (2002). Okul müdürlerinin liderlik özelliklerinin cinsiyet açısından değerlendirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 31(31), 444-458.
- Uygur, U. ve Göral, R. (2005). *Yönetim ve organizasyon*. Ankara: Nobel Yayın.

- Walumbwa, F. O., Avolio, B. J., Gardner, W. L., Wernsing, T. S. ve Peterson, S. J. (2008). Authentic leadership: Development and validation of a theory-based measure. *Journal of Management*, 34(1), 89-126.
- Yammarino, F. J., Dionne, S. D., Chun, J. U., ve Dansereau, F. (2005). Leadership and levels of analysis: A state-of-the-science review. *The Leadership Quarterly*, 16(6), 879-919.
- Yaşbay, H. (2011). *Otantik liderlik ve örgütsel bağlılık ilişkisi* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Araştırma Makalesi/ Research Article

NİTEL ARAŞTIRMALARDA E-GÖRÜŞME TEKNİĞİ
E-INTERVIEW TECHNIQUE IN QUALITATIVE RESEARCH

Meral SALMAN YIKMIŞ*

Geliş Tarihi: 19.04.2019
(Received)

Kabul Tarihi: 14.05.2020
(Accepted)

ÖZ: Bu makalenin amacı son yıllarda nitel araştırmalarda yaygın biçimde kullanılmaya başlanan ve e-posta (elektronik posta) aracılığıyla gerçekleştirilen e-mail görüşmenin (elektronik-posta görüşmenin) nasıl bir araştırma tekniği olduğunu açıklamak ve yüz yüze görüşme ile kıyaslandığında ne tür avantajlara ve dezavantajlara sahip olduğu sorusuna cevap aramaktır. Ayrıca bu alanda Türkçe literatüre katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. E-görüşme, zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın, aynı anda farklı coğrafi bölgelerde yaşayan çok sayıda kişiye ulaşmayı sağlayan bir tekniktir. E-görüşme bilgisayar aracılığıyla gerçekleşen bir iletişim biçimidir ve yüz yüze görüşmeden farklı imkânlarla ve sınırlılıklara sahiptir. Bu imkânlar ve sınırlılıklar makalede öncelikle araştırmacı katılımcı arasındaki ilişki ve beden görünmeksizin gerçekleşen etkileşimin bu ilişkiye etkisi üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır. Bedensiz etkileşimin sağladığı veri, sözel olmayan anlık ifade ve ipuçlarını ayrıca katılımcının sosyal ve fiziki bağlamının bilgisini veremez. Bu nedenle, dış dünyadan görece yalıtılmış, düzenlenmiş ve hatta üretilmiş yazılı verinin niteliği ve katılımcının öznel ve toplumsal gerçekliği temsili üzerinde durulmuştur. Son olarak e-görüşmelerde iki temel araştırma etiği prensibi olarak bilgilendirilmiş rıza ve gizlilikten bahsedilmiştir. Gizlilik açısından sabit ve tüm araştırmalar için geçerli olacak etik kurallardan çok “konumlandırılmış etik” mülakatın esnek doğasına daha uygun bir prensip olarak önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: nitel araştırma, yüz yüze görüşme, e-görüşme, araştırma etiği

ABSTRACT: The aim of this study is to define electronic-mail interview, which becomes prevalent in recent years in qualitative research and, to find answers to the question that what kind of advantages and disadvantages have e-interviews with comparison to face-to-face interviews. This paper also aims at contributing to the Turkish body of literature on qualitative study. Without any constraints on time and place, e-interview technique renders possible to get access to many people from different regions simultaneously. Unlike face-to-face interview, e-interview is the computer mediated communication and has some potentiality and limitation peculiar to it. The potentiality and limitation of e-interview is first discussed in interaction and relation between the researcher and participant. The bodiless interaction during e-interview gives no data onto clues to spontaneous, nonverbal communication. For this reason it is focused on the quality of written data sent by participant via e-mail, which is being produced in an isolated context. The written data's

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, salman.meral@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0332-5084.

ability to represent participant and social world is also discussed. Lastly, it is talked about informed consent and confidentiality as the basic principles of research ethic and, due to flexible and changing nature of interview, it is urged to apply situated ethic than universal ethic rules.

Key Words: qualitative study, face-to-face interview, e-interview, research ethic

1. GİRİŞ

Bu makalenin amacı son yıllarda nitel araştırmalarda yaygın biçimde kullanılmaya başlanan ve e-posta (elektronik posta) aracılığıyla gerçekleştirilen e-görüşme (elektronik-posta görüşme) tekniğinin nasıl bir araştırma tekniği olduğunu açıklamaya çalışmak, ayrıca yüz yüze görüşme tekniği ile kıyaslandığında ne tür avantajlara ya da dezavantajlara sahip olduğu sorusuna cevap aramaktır. Nitel araştırma yöntemi alanında yeni bir teknik olan e-görüşme üzerine Türkçe literatüre katkıda bulunmak da amaçlanmaktadır, bu nedenle e-görüşme üzerine literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

Nitel araştırma yönteminde toplumsal dünya hakkında veri elde etmek için kullanılan en temel tekniklerden biri görüşmedir (Aull Davies, 1999:93). Görüşülen kişilere yaşamlarıyla ilgili sorular sorarak ve onların cevaplarını, anlattıklarını dinleyerek gerçekleştirilir. Bu bakımdan görüşme, özel bir iletişim ve sohbet biçimidir. Yapılandırılmış görüşmelerden yapılandırılmamış görüşmelere tüm görüşmeler, araştırmacı ve katılımcı arasında bir etkileşimi içerir. Görüşme, araştırmacının ve katılımcının aktif olarak dahil olduğu anlam yaratım süreci olarak da tanımlanabilir (Holstein ve Gubrium, 2004).

Her ne kadar görüşme araştırmacıyla katılımcı arasındaki etkileşime dayalı bir araştırma tekniği olarak tanımlansa da bu etkileşimin nasıl olacağına ve görüşmeden elde edilecek verinin niteliğine dair farklı yaklaşımlar söz konusudur. Geleneksel, nesnelci yaklaşımda görüşme yapılan kişinin verdiği bilgiler toplumsal ve kültürel gerçekliğin birebir temsili gibi kabul edilir. Görüşme yapan kişi ise görüşme esnasında anlatıya müdahale etmeden olabildiğince nötr biçimde konumlanmalıdır. Aksi yönde, öznelci yaklaşım araştırmacıyı görüşmenin aktif bir unsuru olarak görür. Görüşmeden edinilebilecek bilginin ancak araştırmacıyla katılımcı arasındaki etkileşim hakkında olabileceğini iddia eder. Bu durumda, öznel bir anlam yaratım süreci söz konusudur, nesnel bir toplumsal gerçeklikten bahsetmek güçtür. Üçüncü yaklaşım, yani eleştirel yaklaşım ise görüşmeden elde edilen veriyi saf temsil veya tamamen öznel bir inşa süreci gibi kavrayan yaklaşımları kabul etmez. Görüşmede birebir temsil söz konusu değildir, görüşme araştırmacı ve araştırılan arasındaki etkileşime dayanır fakat bu görüşme yapılan kişinin ötesindeki toplumsal gerçekliğe dair bilgi edinilemeyeceği anlamına gelmez (Aull Davies, 1999). Görüşülen kişinin veya katılımcının öznel gerçekliği ile toplumsal gerçeklik tamamen örtüşmez, toplumsal gerçeklik öznel gerçekliğe

indirgenemez. Bu nedenle araştırmacı katılımcının ifade edemediği ve hatta bazen farkında olmadığı toplumsal gerçekliği kavramakla mükelleftir (Bourdieu, 2015:950-51).

Görüşme tekniği etkileşimlidir dendiğinde, genel kanı görüşmenin yüz yüze ve daha az uygulansa da telefon aracılığıyla gerçekleştirilen bir teknik olduğu yönündedir. Fakat son on yılı aşkın süredir, özellikle sosyal bilimler alanında araştırmacılar yüz yüze görüşme tekniğinden uyarladıkları online veya internet görüşmeleri veri toplama tekniği olarak uygulamaya başlamıştır. Online görüşmeler senkronize olan ve senkronize olmayan görüşmeler olarak ikiye ayrılır. Senkronize görüşmeler Skype, Messenger gibi yazılımlar aracılığıyla gerçekleştirilirken senkronize olmayan görüşmeler genellikle e-posta yoluyla gerçekleştirilir. Senkronize görüşmelerde olduğu gibi araştırmacı ve katılımcının aynı mekânda bulunmasını gerektirmeyen bu görüşme türü, senkronize görüşmelerin aksine farklı zaman aralıklarına yayılabilir. Zamansal ve mekânsal esnekliğin yanı sıra e-görüşme tekniğinin uygulanışı -diğer nitel araştırma tekniklerinde olduğu gibi-araştırma etiğine uymak dışında standart değil, esnektir. Araştırmacılar görüşme sorularını tek seferde veya birden fazla seferde e-postalarına ekleyip katılımcının cevabını bekleyerek verilen cevaplara göre tekrar yeni sorular gönderebilir. Bu süreç katılımcıya bağlı olarak birkaç gün, birkaç hafta hatta birkaç ay sürebilir (James ve Busher, 2012).

Makalede öncelikle, e-görüşmelerin zaman ve mekân konusunda getirdiği esnekliğin görüşme sürecini nasıl etkilediği üzerinde durulacaktır. Bununla ilişkili olarak e-görüşmelerde araştırmacı ve katılımcı arasındaki ilişkiye ve ardından da diyalogun yazılı olarak gerçekleşmesinin görüşmelerden edinilen veri üzerinde yarattığı etkiye değinilecektir. Son olarak, e-görüşmelerde araştırma etiğine yer verilecektir.

2. E-GÖRÜŞME TEKNİĞİ ve ZAMANSAL/MEKÂNSAL ESNEKLİK

E-görüşmeler araştırmacı ve katılımcının yüz yüze görüştüğü ortak bir mekânı ve mekânla sınırlanan zamanı gerektirmez, bilgisayar aracılığıyla gerçekleştirilen iletişime dayanır (Linabary ve Hamel, 2017:99). Yarı yapılandırılmış bu görüşmelerin konu başlıkları veya soruları e-posta aracılığıyla yazılı olarak katılımcıya iletilir. E-görüşmenin gerçekleştirilmesi uzun olabilecek bir zaman aralığında birden çok e-posta gönderilmesini ve alınmasını gerektirir.

Yüz yüze görüşmenin gerektirdiği ortak bir mekâna ve zaman aralığına bağlı olmaması araştırmacıya aksi takdirde ulaşamayacak, örneğin coğrafi olarak uzak veya yalıtılmış, coğrafi olarak ulaşılabilir olsa bile temas kurmanın güç olduğu kişilerle görüşme yapma şansı tanır (Linabary ve Hamel, 2017: 100; Fritz ve Vandermause, 2017:3; Murray ve Sixsmith, 1998:107; Meho,

2006:1285). Araştırmacılar katılımcılara farklı coğrafyalarda yaşayan kişilerle bireysel olarak kurdukları bağlantılarla veya tartışma grupları gibi araçlarla e-posta göndererek ulaşırlar (Meho, 2006:1285).

Her ne kadar ortak bir mekân ve eşzamanlılık gerekmeseyse de, tıpkı yüz yüze görüşmede olduğu gibi e-görüşmede de öncelikle araştırmacı ve katılımcı arasında bir diyalog başlatmak gerekir. Bilgisayar ortamında diyalogu başlatabilmek için araştırmacı katılımcı adayına gönderdiği e-posta ile önce kendisini ve araştırmasını tanıtır; soru veya soruları e-postasına ekler. Katılımcıdan olumlu cevap alındığı takdirde takip eden sorular ve hatırlatmalarla diyalog devam ettirilmeye çalışılır (Linabary ve Hamel, 2017: 99; Meho, 2006: 1290). Soruların bütün halinde gönderilmesi, katılımcının soruların tümünü okuyup aralarından ilgisini çekenleri veya katkıda bulunabileceğini düşündüklerini yanıtlamasına yol açabilir. Önlem olarak soru ve cevapların farklı zaman aralıklarına dağıtılması daha güvenilir bir yol olabilir. Öte yandan, soruların farklı zaman aralıklarında gönderilmesi katılımcıya soruları hemen cevaplaması gerektiğini düşündürüp, katılımcının kendini baskı altında hissetmesine neden olabilir (Bryman, 2012: 668). Her iki seçenek ve olası sonuçları göz önünde bulundurarak araştırmacı kendisi ve katılımcı için en uygun olduğunu düşündüğü soru sorma yolunu seçmelidir.

Yüz yüze görüşmeye kıyasla e-görüşmelerde katılımcının –görüşme uzun sürüyorsa- görüşmeyi tamamlamama olasılığı yüksektir (Bryman, 2012: 668; Linabary ve Hamel, 2017: 111). Tarafların birbirini yüz yüze göremediği bir görüşmede araştırmacı ve katılımcı arasında güven ilişkisi sağlayabilmek güçtür, kurulan iletişimi sonlandırmak ise kolaydır. Eğer güven ilişkisi kurulabilirse araştırmacının görüşmeleri gözden geçirip eksik bulduğu yerleri tamamlamak veya fazladan bilgi almak için katılımcıyla iletişimi devam ettirmesi -katılımcıya erişime olanağı daha fazla olduğu için- yüz yüze görüşmeye kıyasla daha olasıdır (Bryman, 2012: 668; Meho, 2006: 1290).

Ayrıca, e-görüşme diğer mülakat türlerine göre (yüz yüze veya telefonla) araştırmacı için çok daha ucuz bir maliyete sahiptir. Araştırmacının katılımcılarla bir mekânda buluşması yani coğrafi olarak hareketli olması gerekmez. Aynı anda pek çok katılımcı ile görüşme yapılması zaman açısından da geniş bir imkân sunar (Meho, 2006:1285). Yani e-görüşme, hem zaman sıkıntısı olan ve/veya coğrafi hareketliliği mümkün olmayan araştırmacılar için pratiktir hem de araştırmayı finanse etmek açısından minimum masrafla kolaylık sağlar (Linabary ve Hamel, 2017: 100; Fritz ve Vandermause, 2017: 3; Meho, 2006:1285; Murray ve Sixsmith, 1998:107).

Coğrafi olarak geniş bir alana yayılmış kişilere esnek bir zaman diliminde ulaşabilmek e-görüşmeyi cazip bir teknik haline getirirse de bilgisayar kullanımı ve

internete erişim konusunda imkânların eşit olmadığı dikkate alındığında farklı insanlara ulaşmak konusunda e-görüşmeler bir engel de oluşturabilir (Linabary ve Hamel, 2017: 111; Willis, 2011:145; Murray ve Sixsmith, 1998: 113). Bilgisayar kullanabilen ve internete erişebilen insanlar hâlâ daha eğitilmiş, yüksek gelirli kişilerdir (Fritz ve Vandermause, 2017:3). Diğer bir ifadeyle bilgisayara ve internete erişimde yaş, toplumsal cinsiyet, eğitim, etnisite, kuşak, sınıf gibi sosyal kategori ve aidiyetler farklılık yaratır (Cook, 2012:1331).¹

Her ne kadar zaman ve mekân sınırlamasının olmaması e-görüşmeyi verimli ve uygulaması kolay bir teknik haline getirirse de e-görüşmelerin bilgisayar aracılığıyla gerçekleştiriliyor olması bazı teknik sorunlara veya sınırlılıklara yol açabilir. Teknoloji hataları veya bağlantı sorunları yaşanabilir (Fritz ve Vandermause, 2017:3). Metinlerin kaybolması veya e-posta adreslerinde değişiklikler olası teknik problemlerdir (McCoyd ve Kerson, 2006:401). Ayrıca, bilginin gönderilmesinde ve depolanmasında diğer/izinli olmayan kişilerin bilgiye ulaşması açısından güvenlik sorunu olabilir (Linabary ve Hamel, 2017: 111). Görüşmenin görüşülen kişide ve araştırmacıda depolanması teknik bir aksaklık veya kayıp sorununa karşı olumluyken, katılımcının görüşmenin verilerini araştırmacıdan bağımsız üçüncü kişilerle paylaşma ihtimali de araştırma için potansiyel bir tehlike oluşturur (Kazmer ve Xie, 2008:265-266). Verilerin güvenliğini sağlamanın güçlüğü daha önce belirtildiği gibi e-görüşmelerin zamansal ve mekânsal esnekliğinin araştırmacı ve katılımcı arasında güvene dayanan bir ilişki kurmayı güçleştirmesi nedeniyledir.

3. ARAŞTIRMACI VE KATILIMCI ARASINDA KURULAN İLİŞKİ

Görüşme tekniğinde veriler araştırmacı ve katılımcı arasında kurulan ilişki sonucunda elde edilir. Görüşme tekniği uygulanırken olması beklenen, araştırmacı ve katılımcı arasında kurulan ilişkinin eşitlikçi olması ve açık bir iletişimle biçimlendirilmesidir. Oysa araştırmacının ve katılımcının ilişkisinin eşitlikçi olmasına yönelik iki önemli engel vardır, bunlardan ilki araştırmacının ve

---

¹ Örneğin, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Türkiye’de hane halkı bilişim teknoloji kullanma araştırmasının istatistiklerine göre 2018 yılında 16-74 yaş aralığında bilgisayar kullanım oranı toplamda %59,6’dır (bu oranın %68,6’sı erkek, %50,6’sı kadın); internet kullanım oranı toplamda %72, 9’dur (bu oranın %80,4’ü erkek, %65,5’i kadındır). 2017 ve 2018 TÜİK verilerine göre internete erişim yaygın olarak akıllı telefonlar üzerinden gerçekleşirken bilgisayar ve özellikle de internet kullanımı yaş, toplumsal cinsiyet, eğitim durumu, meslek gibi faktörlere göre de değişiklik göstermektedir. Verilen istatistiklere göre erkekler bilgisayar ve interneti daha fazla kullanmaktadır; eğitim seviyesi yükseldikçe bilgisayar ve internet kullanımı artarken, genç nüfusun daha fazla bilgisayar ve internet kullandığı görülmektedir. Meslekler üzerinden yapılan değerlendirmede öğrenciler ve işverenler daha fazla bilgisayar ve internet kullanmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Haber Bülteni 2017, 2018).

katılımcının genellikle aynı toplumsal konumu paylaşmıyor olmasıdır. İkincisi ise görüşme tekniğinin kendisinden kaynaklanır, araştırmacı olmak, görüşmenin sınırlarını çizen ve görüşmeyi yönlendiren kişi olarak katılımcı üzerinde güç sahibi olmaya neden olur. Yani araştırmacı ve katılımcı aynı toplumsal konumu paylaşırsa bile bu durum eşitlikçi bir ilişkiyi, açık bir iletişimi beraberinde getiremeyebilir (Aull Davies, 1999: 100). Pierre Bourdieu'ya göre görüşmeyi başlatan, görüşmenin kurallarını koyan, amaçlarını belirleyen ve yürüten kişi olarak araştırmacı, katılımcı karşısında daha güçlü bir pozisyonundadır. Üstelik – Charlotte Aull Davies'in de işaret ettiği gibi- araştırmacı kültürel sermaye açısından görüşülenden daha üst konumda yer alıyorsa aralarındaki eşitsiz ilişki artar. Araştırmacı ve katılımcı arasındaki kurulan ilişkide eşitsizliği asgari düzeye indirmek için araştırmacının etkileşimde kontrol edilebilecek noktalara (kullanılan dil, soruların anlaşılabilirliği gibi) dikkat etmesi ve aktif biçimde dinlemesi, karşısındaki kişinin anlattıklarına nüfuz etmesi gerekir. Araştırmacı iletişimde uzlaşma sağlamalı, toplumsal mesafeyi aşinalık ve rahatlık hissiyle aşmaya çalışmalı, düşüncede kendini katılımcının yerine koyabildiğini katılımcıya gösterebilmelidir (Bourdieu, 2015:922-23).

E-görüşmeler, yüz yüze görüşmelerde araştırmacının daha baskın olduğu ilişkiyi kısmen de olsa katılımcıya süreci kontrol etme ve inisiyatif kullanma imkânı tanıyarak bozabilir. E-posta aracılığıyla gerçekleşen görüşme, katılımcıların soruları istedikleri biçimde yanıtlamalarına olanak sağlar. Üstelik katılımcılar kendi cevapları üzerine düşünebilir, cevaplarını tekrar gözden geçirebilirler. Verdikleri cevapları gözden geçirebilmek, katılımcıların özellikle de kendileri için hassas konularda özdüşünümsel bir yaklaşıma sahip olmalarında yardımcı olabilir (Linabary ve Hamel, 2017; James ve Busher, 2006: 407, Seymour, 2001:159).

Görüşmeyi tasarlayan, planlayan, kurallarını koyan ve yürüten kişi olarak araştırmacının sahip olduğu güç, daha önce belirtildiği gibi araştırmacı ve katılımcı arasındaki eşitsiz ilişkinin sadece bir boyutudur. Diğer boyut, araştırmacı ve katılımcının eşit olmayan toplumsal konumlarından kaynaklanan güç ilişkisidir. E-görüşmelerde araştırmacıyla katılımcının bedenleşmemiş bir deneyimle birbiriyle ilişki kurması yani iletişimde görselliğin, sözlü olmayan ifadelerin, ipuçlarının olmaması, taraflar arasındaki statü farkı, etnisite, toplumsal cinsiyet, sınıf gibi sosyal kategorilerden kaynaklı eşitsizliği görüşme sürecinde geri planda tutabilir. Taraflar arasındaki sosyal mesafenin görünmez olması katılımcıyı rahatlatır (Meho, 2006:1289). Fakat etnisite, sınıf, toplumsal cinsiyet gibi toplumsal kategoriler, ayrıca ses tonu, dış görünüm veya utangaçlık gibi özellikler, araştırmacıya katılımcı ve katılımcının içinde bulunduğu toplumsal gerçeklik hakkında katılımcının farkında olamayacağı bilgileri de verir. Bu anlamda bahsi

geçen ipuçlarının yokluğu veri eksikliği olarak kabul edilebilir. Üstelik e-görüşmede sosyal mesafeyi açığa çıkaracak başka ipuçları -bilgisayara ve internete erişim, bilgisayarı kullanabilme becerisi, kendini yazılı biçimde ifade edebilme, kullanılan kelimeler ve hatta kelime dağarcığı, cümle yapısı, benzetmeler, metaforlar, kelime oyunları gibi söylemsel ipuçları- mevcuttur. Diğer bir ifadeyle e-görüşme araştırmacı ve katılımcı arasında eşitsiz ilişkiyi farklı biçimlerde yeniden üretebilir. Bourdieu'nun (2015) belirttiği gibi bu konuda yapılması gereken araştırmacının katılımcıya ve katılımcının anlatısına aşina olma ve anlatıya kendini katılımcının yerine koyarak dahil olma çabasıdır.

4. YAZILI ANLATIMLAR, SÖZSÜZ ANLATIMLAR

Görüşme araştırmacı ve katılımcı arasındaki etkileşim aracılığıyla toplumsal dünya hakkında veri toplamaya imkân tanıyan bir araştırma tekniğidir. Dil, etkileşimin en temel parçasıdır. Cümlelerin kuruluşunun ve kelimelerin kullanılmasının yanı sıra kelimelerin telaffuzu, tonlama, konuşma temposu, suskunluklar da dilin bir parçasıdır. Yüz ifadeleri, gülme gibi mimikler, ayrıca jestler, beden mekânla ve diğer bedenlerle ilişkisi, temas, koku, kıyafetler, aksesuarlar etkileşimin sözel olmayan biçimlerine örnek olarak verilebilir (Starkey, 1992: 22-23). Yüz yüze iletişimde sözel olmayan işaretler iletişimin anlamı ve inandırıcılığı açısından önemli bir rol oynar. Beden dili, yüz ifadesi, göz kontağı gibi sözel olmayan iletişim biçimleri sözel iletişimin açık veya örtük anlamlarını ortaya çıkarabilir (Rezabek ve Cochenour, 1998: 202). Bu bakımdan yüz yüze görüşme, gözlem tekniğini içinde barındırarak hem sözel olan hem de olmayan ifadeleri, ipuçlarını anlama/değerlendirme imkânına sahiptir (McCoyd ve Kerson, 2006:400).

E-görüşmede beden, yüz, ses gibi iletişimin görsel içerikleri saf dışı bırakıldığı için görüşme yazılı iletişime dayanır (Walther, 2007: 2541). Yazılı iletişim ise katılımcının güvenilir cevaplar verme olasılığını düşürebilir. Fiziki ve sosyal bağlam bilgisinin eksik olması verileri de eksik bırakabilir (Murrey ve Sixsmith, 1998: 118; Markham, 2004:102). Ayrıca e-görüşmelerin araştırmacı açısından anlık ifadeleri yakalayamama gibi bir dezavantajı vardır; araştırmacı gerçek zamanlı görsel ipuçlarını gözlemleyemez, yorumlayamaz ve sessizlik anlarını kaçıır (Fritz ve Vandermause, 2017:3). Üstelik, mesajı gönderen, fiziksel olarak mesajı alandan uzak olduğu için karşı tarafa iletmekten imtina edeceği mesaj içeriklerini, örneğin hoşnutsuzluğunu veya öfkesini gizleyebilir.

E-görüşme yazılı iletişime dayansa da sözsüz iletişim öğelerinden tamamen arınmış değildir. Yüz yüze iletişimde kullanılan mimik ve jestler yerine kullanıcıların yazılı ifadelerinin anlamını geliştirmek, desteklemek ve duygularını belirtmek için kullandıkları görsel semboller (emojicons) vardır (Rezabek ve

Cochenour, 1998: 201-202; Kazmer ve Xie, 2008: 274). Ne var ki, katılımcının sözel olmayan ifadelerini ve ipuçlarını yine kendisinin ifade ettiği görsel sembollerle anlamaya çalışmak, katılımcının öz temsilinin öznel gerçekliğiyle, öznel gerçekliğin de toplumsal gerçeklikle birebir örtüştüğünü kabul etmek anlamına gelebilir. Oysa görüşmelerde araştırmacılar sadece ne söylendiğiyle değil, söylenen şeylerin nasıl söylendiğiyle de ilgilenirler (Bryman, 2012: 482). Araştırmacıların katılımcının ifade etmediği, edemediği ve hatta bazen farkında olmadığı toplumsal gerçekliği kavrayabilmesi gerekir.

Öte yandan, e-görüşmelerin yüz yüze görüşmelerde olan bağlamsal, görsel ipuçlarına sahip olmadığı ve bedenleşmemiş tecrübeye dayandığı iddialarına da itiraz edilmiştir. E-görüşmelerde beden görünmez ama görüşmenin yapılması ve sonuçlandırılması için bedene ihtiyaç vardır; beden bilgisayar ekranı karşısında oturur, okur ve yazar. Yaşayan beden görünür olmasa bile bedene dair anlamlar ve söylemler online bağlama aktarılır. Paylaşılan metinlerde duygu ifade eden semboller beden dilinin metne yansıtılması çabasıdır. Katılımcının kullandığı dil, noktalama işaretleri, duyguları ifade eden semboller (emoticons) ve format katılımcı hakkında fikir verir (Linabary ve Hamel, 2017:100). Söylemsel ipuçları ve görsel semboller konusunda dikkatli olmak gerekir; bunlar yüz yüze görüşmedeki sözsüz iletişimden farklıdır ama daha az önemli değildir. E-görüşmelerde sınıf, etnisite, toplumsal cinsiyet, statü gibi kategorilerin etkisi söylem aracılığıyla görünür olur (Seymour, 2001: 161-62). Gerçekten de bilgisayar aracılığıyla yazılı iletişimde dilin kullanımı kişinin yaş, eğitim, toplumsal cinsiyet gibi aidiyetlerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin gençler arasında yazılı iletişimde konuşma dilini kullanmak daha yaygındır (Androusopoulos, 2006:425). Genç katılımcılar online enformasyon paylaşma konusunda yüz yüze ortama göre daha rahat olabilmektedir (Shapka, Domene, Khan ve Yang, 2016: 361).

E-görüşmelerin yazılı olmasının daha az, öz ve zengin veri sağlayacağı da diğer bir iddiadır. Katılımcının cevap verirken zamanı kullanma konusunda inisiyatifinin olması, görüşme ortamının rahat ettiği bir yer, örneğin evi olması, özellikle de hassas konularda başkalarının varlığını hesaba katmak zorunda olmadan fikir beyan edebilmesi, katılımcıya düşüncelerini gözden geçirme ve yüzeysel olmayan cevaplar verme fırsatı verir (Fritz ve Vandermause, 2017:3). Ayrıca yüz yüze etkileşim olmaksızın yazmak, bir çeşit mahremiyet ve güvenlik duygusu yaratabilir. Katılımcı özellikle de hassas ve ayrık kabul edilen konularda yazarken kendini daha rahat ifade edebilir (McCoyd ve Kerson, 2006:397).

Fakat bazı katılımcıların kendini sözel, bazılarının yazılı olarak daha iyi ifade etmesi, yazılı görüşmelerin daha öz, zengin veri sağlayacağı iddiasına karşı

dikkate alınması gereken bir konudur (Meho, 2006: 1289). Dolayısıyla yazmanın veya konuşmanın daha verimli olması biraz da katılımcıya bağlıdır. Yazmak, konuşmaya oranla bazı zorluklar da içerebilir, örneğin yazmak konuşmaktan daha fazla zaman ve çaba gerektirir. Üstelik, katılımcının görüşmeye yazarak katılması ve yazdıklarını gözden geçirmesi araştırmacının anlamının bir kısmını kaybetmiş veriyle karşılaşmasına neden olur (Kitto ve Barnett, 2007:358; Kazmer ve Xie, 2008: 269-70). Soruların gönderilmesiyle cevapların verilmesi arasındaki zamansal boşluk veya gündelik hayat akışında cevapların verilmesi, cevaplarda kopukluğa neden olabilir (James ve Busher, 2006: 407; Willis, 2011: 145).

E-görüşmede sorulan sorular ve verilen cevaplar yazılıdır fakat bu yazı genellikle konuşma diline yakındır. Yine de e-görüşmeye damgasını vuran, yazının karakteristiğidir. Yazı, dışarıdan yalıtılmış, bağımsız bir uzamda işler. Yazan kişiye anlattığını derleme, sınıflandırma, bir sistem içine yerleştirme ve dönüştürme imkânı tanır; bu anlamda yazı bir üretilimdir (De Certau, 2009). Sözlü ifade de kurgulanabilir ve işlenebilir fakat, yalıtılmış uzama sahip olmayan sözlü ifade yazı kadar kontrol edilebilir değildir; içinde bulunulan fiziki ortamın etkisine daha açıktır. Anlık gelişen diyaloglar, diğerleriyle etkileşim, dil sürçmeleri, kekelemeler, gülüşler ve suskunluklar katılımcının denetleyemediği hatta bazen farkında olmadığı ifade biçimleri, araştırmacıya katılımcının kendisiyle ilgili sunmak istediklerinden daha fazlasını verebilir. E-görüşmede ise araştırmacı katılımcının, katılımcı ise araştırmacının sunduğu kadarıyla yetinmek zorunda kalabilir.

Öte yandan, yüz yüze görüşmeler hem sözlü hem de sözlü olmayan ifadelerle zengin bir veri sunsa da nihayetinde sözlü görüşmeler de yazıya dönüştürülür. Kelimesi kelimesine yazılsa bile sözlü ifadelerin yazıya geçirilmesi, yani transkripsiyon sözlü anlatımla aynı olmaz. Noktalama işaretleri bile cümlelerin anlamını değiştirebilir, cümleye yeni anlamlar katabilir. Bu bakımdan her transkripsiyon bir tercüme ve hatta yeniden yazmadır (Bourdieu, 2015: 939). Sözlü ifadeler transkripsiyonu yapan kişilerin yorumuyla yeniden yazılır. E-görüşmeler ise transkripsiyon gerektirmez, sadece katılımcının ürünüdür (Willis, 2011:145). Bu açıdan e-görüşmeler transkripsiyon yapan kişinin/araştırmacının dolayımı olmadan daha doğrudan veriler sunabilir.

5. ARAŞTIRMA ETİĞİ

Görüşme tekniği bazı zorlukları içerir. Nicel bir çalışmada katılımcılar sayıların ve ortalamaların arkasına gizlenebilir fakat nitel çalışmalarda görüşme yapan araştırmacılar, katılımcıların hayatlarının öznel ve bazen de mahrem yanları üzerine çalışırlar. Dolayısıyla görüştükleri kişilerin kim olduğu önemlidir (Heggen ve Guillemin, 2012:467). Araştırmacı ve katılımcı arasındaki bu özel, hassas etkileşim, araştırma etiğinin bilgilendirilmiş rıza ve gizlilik prensipleriyle

biçimlendirilmelidir. Kişilere yapılan araştırma hakkında bilgi vermek, kişilerin araştırmaya katılıp katılmama konusunda karar vermelerini sağlamak bilgilendirilmiş rıza açısından elzemdir. Bilgilendirilmiş rıza prensibi, araştırma süreci ve araştırmanın getirebileceği olası riskler hakkında katılımcıyı bilgilendirerek, katılımcıyı olası zararlardan korumaya dayanır. E-görüşmelerde ise rıza konusunda daha hassas olunması gerekir çünkü katılımcı çalışmaya katılmak konusunda rıza gösterse bile devam etmek konusunda rızasının olup olmadığını anlamak güç olabilir. Yüz yüze görüşmelerde katılımcının görüşmeye devam etmek konusunda isteksizliğini anlamak sözel olmayan iletişimle daha mümkündür. Yine sözel olmayan ipuçlarıyla yüz yüze görüşmede araştırmacı hangi konulara karşı hassas ve duyarlı olduğunu daha kolay anlayabilir.

Tüm araştırma tekniklerinde olduğu gibi, e-görüşme esnasında da kişi araştırmaya katılmayı kabul ettiyse bile özel veya kişisel bilgilerini vermeye zorlanamaz. Kişisel bilginin ne olduğu ise bazen öznel bir yorum meselesi olabilir, araştırmacının katılımcının hassasiyetini dikkate alma mecburiyeti vardır (Murrey ve Sixsmith, 1998: 114). Araştırmacı, -iradesi ve izni olmadan- katılımcının kimliğine dair bilgileri diğerleriyle paylaşmamak ve katılımcıyı ifşa etmemekle yükümlüdür. Bu temel, kabul gören prensip olmakla birlikte katılımcının gizliliği veya anonim olması tartışmalı bir konu olarak araştırma etiği içerisinde yer alır. Tüm araştırma süreci boyunca katılımcının anonim kalmasını savunan görüşlerin (James ve Busher, 2012) yanı sıra anonim olmanın ve gizliliğin katılımcının izin vermediği sürece kimliğini belli edecek bilgilerin saklanması olduğuna yönelik yaklaşımlar da mevcuttur (Murrey ve Sixsmith, 1998). Katılımcıyla daha yakın ilişkiyi gerektiren görüşmede katılımcının kimliğinin araştırmacı için de anonim olması karşılıklı güven ilişkisi inşa etmek açısından sorun yaratabilir. Örneğin e-görüşmede katılımcının bedenleşmiş halini göremediği için araştırmacı katılımcının doğruluğu ile ilgili kaygı duyabilir (Markham, 2004:102). Zaten elektronik bağlantıların açık doğası katılımcının anonim olmasını sağlamayı güçleştirir; e-posta adresleri çoğunlukla katılımcının ismini içerir (James ve Busher, 2006:408). Eğer veri yayımlanacaksa ve saklanacaksa takma isim, kullanıcı adı veya kimliği belli edecek bilgileri kullanmama gibi yöntemler anonim olmayı sağlamanın yolu olarak görülür (Meho, 2006: 1289). Görüşme esnek ve açık bir tekniktir. Öyleyse gizlilik konusunda başvurulması gereken evrensel prensiplerden çok yerel ve spesifik olanla ilgilenen ve gizliliği dinamik bir kavram olarak kavrayan “konumlandırılmış etik” olmalıdır (Heggen ve Guillemin, 2012). Araştırmada neyin gizli tutulması gerektiğine karar vermek açısından araştırma etiğini çalışmanın bağlamına göre değerlendirmek, çalışmayı standartlara uydurmaya çalışmaktan daha verimli sonuçlar verecektir.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Görüşme, araştırmacının katılımcıların hayatına dair sorular sorarak toplumsal dünya hakkında veri topladığı bir nitel araştırma tekniğidir. Araştırmacı ve katılımcı arasında etkileşimi gereksinen bu teknik, genellikle yüz yüze ve daha az yaygın olmakla birlikte telefon aracılığıyla uygulanır. Son yıllarda yaygınlaşmaya başlayan ve bu makalenin konusu olan e-görüşme ise araştırmacının ve katılımcının birbirlerine e-posta göndermesi ile gerçekleştirilir. E-görüşme tekniğini yüz yüze görüşme tekniğinden ayıran birbiriyle ilişkili üç önemli boyutu vardır. İlki, bilgisayar ortamında kurulan araştırmacı ve katılımcı arasındaki etkileşimin ortak bir mekâna ihtiyaç duymaması ve bununla bağlantılı olarak ortak bir mekânın getirdiği zaman sınırlamasının bulunmaması yani mekânsal ve zamansal esnekliktir. Ortak bir mekânın olmaması kaçınılmaz olarak ikinci boyutu beraberinde getirir: Araştırmacı ve katılımcı arasındaki bedensiz ve yazılı etkileşim ve katılımcının daha fazla inisiyatif kullanıp görüşme sürecini biçimlendirebildiği yeni bir ilişki biçimi. Üçüncü boyutsa bedensizleşmiş ve yazıya dayalı etkileşimin sağladığı verinin niteliği ile ilgilidir. Sözlü ifadelerin ve beden dilinin dışarıda bırakıldığı, katılımcının üzerinde oynayabildiği, kurgulayabildiği yazıya dayalı veri e-görüşme tekniğine özgü bir veri biçimidir. Bu üç boyutuyla ilişkili olarak e-görüşmenin verileri yüz yüze görüşmede elde edilen verilerden farklılık gösterir. Farklılıklar dikkate alınarak ve e-görüşme tekniğinin kendine özgü karakteristiğine uygun biçimde, araştırmaya özgü spesifik veya “konumlandırılmış” etik prensipler uygulanmalıdır.

Yüz yüze görüşme ile karşılaştırıldığında e-görüşmenin hem avantajları hem de dezavantajları vardır. E-görüşme, bilgisayar ortamı üzerinden esnek zaman dilimlerinde veya eş zamanlı olarak farklı bölgelerde yaşayan çok sayıda kişiye ulaşmayı sağlayan bir tekniktir. Finanse etmenin görece kolay olduğu, çok sayıda kişinin katılabildiği nitel araştırmaları gerçekleştirme imkânı tanır. Ne var ki bu imkân, sınıfsal eşitsizliklerin, toplumsal cinsiyete, eğitime, yaşa dayalı ayrımların bilgisayara ve internete erişimde etkili olduğu günümüz toplumlarında bir engele de dönüşebilir. Yüz yüze mülakata dahil olabilecek kişiler, e-görüşmenin dışında kalabilir.

E-görüşme ne konuşma ne de yazma dili sayılabilecek ama yazının daha ağır bastığı iletişim formuyla, araştırmacı- katılımcı etkileşimi ve iletişimi üzerine yeniden düşünmeyi gerektirir. Katılımcı araştırmacı etkileşimi açısından e-görüşmenin yüz yüze görüşmeye göre daha eşitlikçi bir ilişki sağladığı belirtilir çünkü katılımcı soruları nerede, ne zaman ve nasıl cevaplayacağı konusunda inisiyatif kullanarak görüşme sürecini şekillendirebilir. Ayrıca ortak mekânın paylaşılmadığı, bedensizleşmiş bir iletişimin kurulduğu e-görüşmelerde sosyal

mesafenin daha az görünür olduğu, dolayısıyla sosyal mesafenin iletişimi daha az belirlediği, bu bakımdan da daha eşitlikçi bir etkileşimin olduğu iddia edilir. Var olan eşitsizliğin bilgisayara ve internete erişim, yazılı dili kullanabilme becerisi gibi başka biçimler alabileceğini dikkate almak gerekir. Yüz yüze görüşme veya e-görüşme olup olmaması fark etmeksizin, Bourdieu'nun (2015) belirttiği gibi bir araştırma tekniği olarak görüşmenin getirdiği eşitsizliği araştırmacının aşinalık hissi ve kendini katılımcının yerine koyma çabası en aza indirebilir.

Yüz yüze görüşmede sözlü ifadeler kadar jest, mimik gibi sözel olmayan ifadeler de veri olarak değerlendirilir. Ayrıca araştırmacının katılımcıyı sosyal ve fiziki bağlamı içinde değerlendirebilme imkânı da vardır. E-görüşmede ise yüz yüze görüşmenin sunduğu bağlam bilgisine ve sözsüz ifadelere ulaşamaması bir sınırlılık olarak kabul edilebilir. E-görüşme tekniğinin yazılı iletişime dayalı olması üzerine tartışırken yüz yüze mülakatların da yazıya geçirildiğini dikkate almak önemlidir. Transkripsiyon bir yeniden yazma edimidir, bu bakımdan e-görüşme katılımcının ifadelerine daha doğrudan bir erişim imkânı sağlar. Katılımcının kendi cevapları üzerinde oynayabilmesi, cevaplarını düzenleyebilmesi ve kendisi üzerine düşünebilmesi görüşme sürecinde inisiyatif kullanması anlamında olumlu olarak değerlendirilir. Katılımcının toplumsal ve fiziki bağlamdan görece soyutlanmış, üzerinde düşünülmüş ve düzenlenmiş yazılı cevaplarının kurgusal bir gerçekliği sunduğunu dikkate almak gerekir. Bu nedenle katılımcının aktardıklarını sorgulamadan kabul etmek yerine söyleminin alt metinlerine ve çelişkilerine bakılmalıdır.

Sonuç olarak, tüm nitel araştırma yöntemi teknikleri gibi insan etkileşimi aracılığıyla veri elde eden e-görüşme tekniği ancak esnek biçimde tanımlanabilir. E-görüşme tekniğinin imkânlarını ve sınırlılıklarını daha detaylı analiz edebilmek tekniğin uzun vadede ve yaygın biçimde uygulanır olmasıyla mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Androutsopoulos, J. (2006). "Introduction: sociolinguistics and computer-mediated communication." *Journal of Sociolinguistics*, Vol. 10, No. 4, ss. 419-438. Erişim Tarihi: 25.01.2019.
- Aull Davies, C. (1999). *Reflexive Ethnography A Guide to Researching Selves and Others*. London, New York: Routledge.
- Bourdieu, P. (2015). *Dünyanın Sefaleti* 1.Baskı (çev. Levent Ünsaldı, Aslı Sümer, vd.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Bryman, A. (2012). *Social Research Methods*, 4. Baskı. New York: Oxford University Press.
- Cook, C. (2012). "Email interviewing: generating data with a vulnerable population." *Journal of Advanced Nursing*, Vol. 68, No. 6, ss. 1330-1339. Erişim Tarihi: 18.12.2018.
- De Certeau, M. (2009)., *Gündelik Hayatın Keşfi- I Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. (çev.Lale Arslan Özcan). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Fritz, L. R. ve Vandermause, R. (2017). "Data collection via in-depth email interviewing: lessons from the field." *Qualitative Health Research*, ss.1-10. <https://doi.org/10.1177/1049732316689067>. Erişim Tarihi: 20.12.2018.
- Heggen, K. ve Guillemin, M. (2012). "Protecting participants' confidentiality using a situated research ethics approach." *The Sage Handbook of Interview Research The Complexity of the Craft*, ss.465-476. (ed. J. F. Gubrium, J. A. Holstein, A. B. Marvasti, K. D. McKinney). Los Angeles, London, New Delhi: Sage Publications.
- Holstein, A. J. ve Gubrium, F. J. (2004). "The active interview." *Qualitative Research Theory, Method and Practice* (ed. David Silverman). Los Angeles, London, New Delhi: Sage Publications. <http://dx.doi.org/10.4135/9781412973588.n3> Erişim Tarihi: 20.12.2018.
- James, N. ve Busher, H. (2006). "Credibility, authenticity, advice: dilemmas in online interviewing." *Qualitative Research*, Vol. 6, No: 3, ss. 403-420. Doi:10.1177/1468794106065010. Erişim Tarihi: 05.01.2019.
- James, N. ve Busher, H. (2012). "Internet interviewing." *The Sage Handbook of Interview Research The Complexity of the Craft*, ss.177-192. (ed. J. F.Gubrium, J. A. Holstein, A. B. Marvasti, K. D. McKinney). Los Angeles, London, New Delhi: Sage Publications.
- Kazmer, M. M. ve Xie, B. (2008). "Playing with the media, playing with the method." *Qualitative Interviewing in Internet Studies*, Vol.11, No:2, 257-278. Erişim Tarihi: 03.02.2019.

- Kitto, R. ve Barnett, J. (2007). "Analysis of thin online interview data toward a sequential hierarchical language-based approach." *American Journal of Evaluation*, Vol.28, No:3, ss.356-368. doi: 10.1177/1098214007304536. Erişim Tarihi: 03.02.2019.
- Linabary, R. J. ve Hamel, A. S. (2017). "Feminist online interviewing: ongoing issues of power, resistance and reflexivity in practice." *Feminist Review* No:115, ss. 97-113. Erişim Tarihi: 08.01.2019.
- Markham, N. A. (2004). "Internet communication and as tool for qualitative research." (ed David Silverman). *Qualitative Research Theory, Method and Practice*, , Los Angeles, London, New Delhi: Sage Publications.
- McCoyd, L. M. J. ve Kerson, S. T. (2006). "Conducting intensive interviews using email a serendipitous comparative opportunity." *Qualitative Social Work*, Vol.5, No:3, ss.389-406. doi:10.1177/1473325006067367 Erişim Tarihi: 20.12.2018.
- Meho, I. L. (2006). "E-mail interviewing in qualitative research: a methodological discussion." *Journal of American Society for Information Science and Technology*, Vol.57, No.10, ss.1284-1295. doi: 10.1002/asi.20416. Erişim Tarihi: 04.05.2018.
- Murray, D. C. ve Sixsmith, J. (1998). E-mail: a qualitative research medium for interviewing? *International Journal of Social Research Methodology*,1(2),103-121. doi: 10.1080/13645579.1998.10846867 Erişim Tarihi: 25.01.2019.
- Rezabek, L. ve Cochenour, J. (1998). "Visual cues in computer mediated communication: supplementing text with emoticons." *Journal of Visual Literacy*, Vol.18, No. 2, ss. 201-215. Erişim Tarihi: 04.05.2018.
- Seymour, S. W. (2001). "In the flesh or online? Exploring qualitative research methodologies." *Qualitative Research*, Vol.1, No.2, ss.147-148. Erişim Tarihi: 07.01.2019.
- Shapka, D. J; Domene, F. J.; Khan, S.; Yang, L. M. (2016). Online versus in-person interviews with adolescents: an exploration of data equivalence. *Computers in Human Behavior*, 58, 361-367. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.01.016> Erişim Tarihi: 04.05.2018.
- Starkey, D. Jr. (1992). "Interaction, face-to-face." *Folklore, Cultural Performances and Popular Entertainments a Communication-centered Handbook*. (21-28). (ed. Richard Bauman) New York, Oxford: Oxford University Press.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2018). *Haber Bülteni*. <http://www.tuik.gov.tr>. Erişim Tarihi: 04.05.2018.

- Türkiye İstatistik Kurumu. (2019). *Haber Bülteni*. <http://www.tuik.gov.tr> (18.04.2019)
- Walther, B. J. (2007). "Selected self-representation in computer mediated communication: hyperpersonal dimension of technology, language and cognition". *Computers in Human Behavior*, No.28, ss.2538-2557. doi:10.1016/j.chb.2006.05.002 Erişim Tarihi: 20.12.2018.
- Willis, P. (2011). "Talking sexuality online technological, methodological and ethical considerations of online research with sexual minority youth". *Qualitative Social Work*, Vol.11, No.2, ss.141-155. doi: 10.1177/1473325011400488. Erişim Tarihi: 18.12.2018.

Araştırma Makalesi/Research Article

**SAFEVİ ELÇİSİ ŞAH KULU HAN'IN 1568 YILINDA EDİRNE
SARAYI'NDA HUZURA KABULÜ**

*AUDIENCE OF THE SAFAVID AMBASSADOR SHAH-KULU IN EDİRNE
PALACE IN 1568*

Hasan Ali CENGİZ*

*Geliş Tarihi: 03.08.2019
(Received)*

*Kabul Tarihi: 16.05.2020
(Accepted)*

ÖZ: Safevi elçisi unvanıyla Nahcivan ve Revan hâkimi Şah Kulu Han, 1567'de Sultan II. Selim'in cülûsunu tebrik etmek ve Kanuni Sultan Süleyman için taziyede bulunmak amacıyla İstanbul'a geldi. Elçi heyeti, II. Selim'in o sırada Edirne'de bulunmasından dolayı İstanbul'daki üç günlük ikametlerinin ardından Edirne'ye geldi. Şah Kulu ve beraberindeki heyetin kabulü, Saray-ı Cedid-i Amire'de gerçekleşti. Heyet, huzura kabul edilip dönene kadar Edirne'de ikamet ettiler. Şah Kulu'nun ziyareti, II. Selim dönemi Osmanlı-Safevi ilişkilerini belirleme açısından önem arz etmektedir. Bu ziyaretle Safevi İmparatoru Şah Tahmasb, gönderdiği zengin hediyelerle Osmanlı Devleti'ni etkilemeye çalıştı. Buna karşılık Osmanlı Devleti de gelen elçi heyetini en iyi şekilde ağırlama gayretinde bulundu. Elçi heyetinin bu ziyareti ile Kanunî döneminde yapılan Amasya Anlaşması tekrar onaylandı ve II. Selim döneminde de Osmanlı-Safevi sulhu devam etti.

Anahtar Kelimeler: II. Selim, Şah Tahmasb, Şah Kulu Han, Osmanlı Devleti, Safevi Devleti

ABSTRACT: Shah Kulu Khan, the ruler of Nakhichevan and Revan with the title of Safavid ambassador, came to Istanbul to congratulate Sultan Selim II's enthronement and condolence for Suleiman the Magnificent in 1567. The delegation stayed in Istanbul for three days and then came to Edirne due to the fact that Selim II was in Edirne for wintering. The acceptance of Shah Kulu and accompanying delegation took place in Saray-ı Cedid-i Amire. The delegation stayed in Edirne until they were accepted and returned to audience. Shah Kulu's visitation has very important role in terms of determining the Ottoman-Safavid relations during Selim II period. With this visit, the Safavid Emperor Shah Tahmasb tried to influence the Ottoman Empire with the rich gifts he sent. In response to this, the Ottoman Empire tried to entertain the ambassador delegation in the best way. With this visit of the ambassador delegation, the Amasya treaty made during the Suleiman the Magnificent period was re-approved and the peace between Ottoman and Safavid was continued during the reign of Selim II.

Key Words: Selim II, Shah Tahmasb, Shah Kulu Khan, Ottoman, Safavid

* Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, hasancengiz@trakya.edu.tr, ORCID:0000-0001-9175-4737.

1. GİRİŞ

Şah Kulu Han, Kanunî'nin vefatı ve II. Selim'in tahta çıkmasından sonra 1567 yılında, cülûs tebriki ve taziyede bulunma maksadıyla Safevi elçisi olarak geldi. Bu çalışma ile Safevi elçi heyetinin iki ülke ilişkileri üzerinde etkisi incelenecektir. Elçinin geldiği tarihlerde padişah Edirne'de bulunmaktadır. Bundan dolayı elçi heyetinin huzura kabulü Edirne Sarayı'nda gerçekleşti. Bu çalışmada payitaht dışında elçi kabulündeki farklılıklar ortaya konulacaktır. Bunların başında elçi heyetinin İstanbul'dan Edirne'ye gelişi ve gidişi sırasında yapılan hazırlıklar gelmektedir. Bir diğeri de heyet için Edirne'de yapılan karşılama töreni, heyetin ikameti ve Edirne Sarayı'nda huzura kabulüdür.

Elçi ziyaretinin iki ülke açısından analiz edebilmek ve ziyaret sırasında yaşananları daha iyi anlayabilmek için Kanuni Sulatan Süleyman döneminde Osmanlı-Safevi ilişkileri hakkında bilgi vermenin faydalı olacağı kanısındayız.

Kanunî Sultan Süleyman, tahta çıktıktan sonra babası döneminde Safevi Devleti'ne karşı uygulanan bazı ticari yasakları kaldırdı. Şah İsmail'e de mektup göndererek, batıya karşı dostluk ve işbirliği teklif ederek Safevi Devleti ile dostluk kurmak istedi. Fakat Şah İsmail, Kanunî Sultan Süleyman'ın bu iyi niyetli hareketine aynı karşılığı göstermeyerek Osmanlı'nın Macaristan ve Avusturya'ya karşı mücadelesi esnasında Anadolu üzerine yönelik Şiiliği yayma faaliyetleri ve saldırıları arttırdı¹. Safevi Devleti, gönderdiği "halife" unvanındaki kişilerin propagandaları ile halktan para topladığı gibi bir kısmının da kendi topraklarına göçmelerine ikna etti. Safevi Devleti'nin bu türlü politikalara devam etmesi, Osmanlı Devleti tarafından bir tehdit olarak algılandı. Bu tehdidi önlemek için de Safevi ile işbirliği içinde olanlar ya hapsedildi ya da sürgüne gönderilerek cezalandırıldı².

Şah İsmail'in, 23 Mayıs 1524'deki vefatından sonra, oğlu Tahmasb (1524-1576) Safevi tahtına geçmiştir. Kanunî, Şah Tahmasb'ın tahta geçtiğinin bir sefaretle bildirilmemesi nedeniyle onu tebrik etmedi ve 1525 yılında Tahmasb'a hakaret ve tehdit dolu bir mektup gönderdi. Şah Tahmasb, Kanunî'ye cevap yazmak yerine, Alman İmparatoru Şarlken'e Portekiz Kralı III. Joao'ya, Avusturya Kralı Ferdinand'a ve Macar Kralı II. Layoş'a müracaat ederek Osmanlı Devleti'ne

---

¹ Remzi Kılıç, *Kanuni Devri Osmanlı İnan Münasebetleri (1520-1566)*, İstanbul 2006, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, s. 128-129.

² Firdevs Çetin, "Osmanlı-Safevi Rekabetinin Osmanlı Resmî İdeolojisine Etkisi", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 2, Aralık 2011, s. 24; Mehmet Saray, *Türk-İran İlişkileri*, Ankara 1999, Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları, s. 39.

karşı ittifak yapılmasını teklif etti³. Safevi'den ziyade Avusturya seferini önemseyen padişah, ancak Avusturya seferinin ardından Şah Tahmasb'ın üzerine yürüdü.

Kanunî döneminde İran'a üç büyük sefer yapıldı. Bu seferlerin birincisi, (1533-1535) İrakeyn'dir. Bu savaşın iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi, Viyana kuşatması sırasında Şah Tahmasb'ın Bağdat'ı geri almasıdır. İkincisi ise Safevi beylerinden Ulama Han'ın⁴ Osmanlılara; Osmanlı ümerasından olan Şeref Han'ın ise Safevi Devleti'ne sığınmasıdır.

Osmanlı Devleti, yüz elli bin kişilik bir ordu ile Safevi topraklarına girdi. 28 Kasım 1534'de Veziriazâm İbrahim Paşa, Şah Tahmasb'ın meydan savaşına fırsat vermeyip sürekli kaçmayı tercih etmesi nedeniyle herhangi bir direnişle karşılaşmaksızın Bağdat'ı zapt etti. Kanunî, şehre 30 Kasım 1534'de törenle girdi. Osmanlı Devleti bu sefer ile Bitlis ve Bingöl'den Erdebil'e kadar Azerbaycan ve Bağdat ve havalisini hâkimiyeti altına aldı. Seferin neticesinde Basra-Bağdat-Halep ticaret yollarını büyük ölçüde kendi denetim altına aldı⁵.

İrakeyn seferi sonrası Kanunî'nin Avrupa'da savaşmasını fırsat bilen Şah Tahmasb, Kafkaslardaki Sünnî-Türk yurtlarını ve Van, Erciş ve civarındaki kaleleri işgal etti. Bu durum Safevi Devleti üzerine yapılacak ikinci bir seferi zaruri kıldı. Sefer sırasında Kanunî, Şah Tahmasb'ı cenge davet eden mektup göndermesine rağmen Şah Tahmasb, her seferinde olduğu gibi kaçmayı tercih etti. Bu ikinci sefer neticesinde Hakkâri'yi içine alan Van eyaleti kuruldu⁶.

Kanunî'nin, Avusturya, Almanya ve İspanya kuvvetlerine karşı 1552'de savaşmasını fırsat bilen Şah Tahmasb, Osmanlı ülkesinin Doğu'daki hudut şehir ve kasabalarına tekrar akınlar yaparak buraları yağmaladı. Kanunî, bu durum üzerine Safevi Devleti'ne üçüncü seferini yapmak zorunda kaldı. Şah Tahmasb, Osmanlı ordusunun büyüklüğü ve üstün askerî teknik gücünden çekinerek birçok kez olduğu gibi savaşa girmekten kaçtı. Bunun üzerine Kanuni, ertesi yıl tekrarlamayı

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, Ankara 1983, s. 348; Kılıç, *Kanuni Devri Osmanlı İran Münasebetleri*, s. 143.

⁴ Ulama Sultan, Safevilerin hizmetine girmek için İran'a gitmiş, Şah İsmail'in ölümünden sonra ihtilaf içerisine girdiği Şah Tahmasb'a karşı Osmanlı Devleti'nin saflarına geçmiştir. Mehmet Dağlar, "Ulama sultan-ı Tekelü ve Osmanlı Devleti'ne ilticası" *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Mart 2016, s. 180-189.

⁵ Feridun M. Emecen, "Kanuni Süleyman Devri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. X, İstanbul 1989, s. 330-331.

⁶ Feridun M. Emecen, "Kanuni Süleyman Devri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. X, s. 336.

düşündüğü İran seferi için kışı geçirmek için Erzurum üzerinden Amasya'ya dönme kararı verdi⁷. Şah Tahmasb, Kanunî'nin Erzurum'da bulunduğu sırada gönderdiği elçi vasıtasıyla mütareke isteğinde bulundu. İran'a sefer ile arzuladığı neticeyi alamayan Kanunî, uzlaşma yolunu tercih ederek Amasya'da Safevi elçilerini kabul etti. Ferruhzâde Kemâluddîn başkanlığındaki Safevi elçilik heyeti arasındaki görüşmeler sonucu, iki devlet arasında 1 Haziran 1555 günü Amasya Barış Anlaşması imzalandı⁸.

Amasya barışı ile Safevi Devleti; Irak, Doğu Anadolu ve Gürcistan'da hâkimiyeti altında bulundurduğu toprakları Osmanlı Devleti'ne verdi. Anlaşma gereğince iki ülke arasında yeni hudut çizildi. Buna göre, Gürcistan toprakları Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasında paylaşılmış, Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Tebriz de Osmanlı Devleti'nde kaldı. Bu anlaşma ile İranlı Şiiler, üç halife ve Hz. Aişe'ye hakaret etmeyecek, Safevi-Osmanlı hududunda da hiçbir tecavüzde bulunmayacaklardır. Ayrıca Osmanlı Devleti de İranlı Şiilerin hac vazifelerini yerine getirmek için kutsal yerlere gitmesine izin verecektir⁹. Bu anlaşma ile Osmanlılar, 1514 Çaldıran'dan bu tarafa kırk bir yıldır düşman olarak gördükleri İran'ı resmen tanıyıp kabul etmiş ve Sünnilik ile Şiilik arasındaki sorunlar giderilmeye çalışıldı.

Osmanlı Devleti ile Safevi devleti arasında Amasya Anlaşması ile başlayan sulh dönemi Şehzâde Bâyezid'in Safevi Devleti'ne sığınması ile sıkıntılı bir süreç girdi. 21 Şaban 966 (29 Mayıs 1559) tarihinde iki kardeş arasında Konya Savaşı'ndan sonra Şehzâde Bâyezid, kuvvetleriyle birlikte 7 Temmuz 1559'da da huduttan geçerek Safevi Devleti'ne sığındı¹⁰. Şehzâde Bâyezid, Tebriz'de 24 Temmuz 1592'de Şah Tahmasb tarafından kabul edildi¹¹. Kanunî, Şehzâde

⁷ Feridun M. Emecen, "Süleyman I", *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 70.

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 361; Remzi Kılıç, *Osmanlı-İran Siyasî Anlaşmaları*, İstanbul 2001, s. 73.

⁹ İzin verilen kutsal yerler içinde Mekke ve Medine'nin dışında Şiilerce en fazla ziyaret edilen Bağdad, Kerbelâ ve Necef gibi yerlerde bulunmaktadır. İsmail Hamî Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. II, İstanbul 1972, Türkiye Yayınevi, s. 294; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 361; Feridun M. Emecen, "Kanunî Süleyman Devri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. X, s. 341; Kılıç, *Osmanlı-İran Siyasî Anlaşmaları*, s. 76.

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 407; Feridun M. Emecen, "Selim II", *DİA*, İstanbul 2009, s. 416.

¹¹ Şah Tahmasb, şehzâde Bâyezid'i sanki padişah karşıyormuş gibi mübalağalı bir törenle kabul ederek, ona çok ikram ve ihtiram göstermiştir. Remzi Kılıç, *Kanunî Devri Osmanlı İran Münasebetleri*, s. 386.

Bâyezid'in teslim edilmesi için Şah Tahmasb'a mektup gönderdi¹². Bu mektubun dışında Kanunî ile Şehzâde Selim, Şehzâde Bâyezid'in teslim edilmesi için Şah Tahmasb ile birçok kez daha yazıştılar ve bu meseleyi çözmek için ki ülke arasında elçiler de gidip geldi¹³. Bu elçiler ile Osmanlı Devleti Şah Tahmasb'a pek çok hediye de gönderdi¹⁴. Bu diplomatik girişimlerin sonunda Şah Tahmasb, büyük bir meblağ mukabilinde Şehzâde Bâyezid'in teslim edilebileceğini bildirdi¹⁵. Bunun üzerine Kanunî, 900.000 ve Şehzâde Selim de 300.000 altın vermeyi kabul etti. Ardından, Safevi Devleti'nin Osmanlı Devleti ile dost kalması şartıyla Kazvin'de 21 Zilkade 969 (23 Temmuz 1562)'da Osmanlı Devletine teslim edildi. Teslim alınan Şehzâde Bâyezid ve oğulları hemen orada idam edildi. Böylece Şehzâde Bâyezid olayı, Osmanlı-Safevi ilişkilerini zarar vermeden çözüldü¹⁶.

¹² M. Tayyip Gökbilgin, *Kanuni sultan Süleyman*, s. 119.

¹³ İki taraf arasında yapılan yazışma metinleri için bakınız, Feridun Bey, *Münşeat Mecmuası*, C. II, İstanbul 1274, s. 26,27,34,37,42.

Bu yazışmalardan biri, Şehzâde Selim tarafından İran'a sığınan Şehzâde Bâyezid hakkında gönderilen nâme-i humâyûna cevaben dili Türkçe olan *Şefâ'atnâme*'dir. Bu belgede öncelikle iki devlet arasındaki antlaşma ve dostluğun sağlam ve bâki olduğuna vurgu yapılmıştır. Şehzâde Bâyezid'in aslında babalık ve kardeşlik hukukundan gafil olmadığı ancak Padişahın gazabından korktuğu için mecburen iki devlet arasındaki dostluğa güvenerek özür dileyerek şefaet ederiz ümidiyle kendilerine sığındığı ifade edilmektedir. Burada Şehzâde Bâyezid konusunda bir çözüm olarak, Padişah'ın Şehzâde Bâyezid'i bağışladığına dair bir *menşur* yazdırıp gönderirse Şehzâdenin iade edileceği belirtilmektedir. Feridun Bey, *Münşeat Mecmuası*, C. II, s. 36; Hilal Çiftçi, *Osmanlı-Safevi İlişkilerinin Diplomatik Dili*, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2015, s. 42.

¹⁴ Kanunî Sultan Süleyman ve oğlu Şehzâde Selim, Şehzâde Bâyezid'in teslimi için Maraş Beylerbeyi Ali Paşa vasıtasıyla 3 Ocak 1560'da Şah Tahmasb'a çeşitli hediyeler gönderdiler. Şehzâde meselesinin çözüme kavuşturulmasından sonra da Şah Tahmasb'a, teşekkür için Haziran 1562'de Vezir Pertev Paşa ile yine hediyeler gönderdiler. Fatma Ünyay Açıkgöz, *XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hediye ve Hediyeleşme (Padişahlara Sunulan ve Padişahların Verdiği Hediyeler Üzerine Bir Araştırma)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2012, s. 223.

¹⁵ İran Osmanlı Devleti'nden paranın yanında Bağdat şehrini de talep ettiler. Fakat bu talep Osmanlı Devleti tarafından kabul görmedi. Bunun yanında Kars Kalesi'nin İran'a verilmesi kabul edildi, fakat Şehzâde Bâyezid'in Erzurum'da teslim edilmesi şartının yerine getirilmemesi nedeniyle bundan vazgeçildi. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. II, s. 317; Kılıç, *Kanuni Devri Osmanlı İran Münasebetleri*, s.404.

¹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III/I, Ankara 2011, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 55-56, M. Tayyip Gökbilgin, *Kanuni Sultan Süleyman*, s. 120.

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE ELÇİ KABULLERİ

Elçi; Bir devleti bir başka devlet nezdinde temsil etmek üzere diplomatik teamüller ve belirli kurallar çerçevesinde görevlendirilen devlet görevlilerine verilen bir addır. Halk, ülke, devlet anlamına gelen Türkçe el (il) isim kökünden türetilmiş olan bu kelime, özel isim olarak ilk defa Uygur metinlerinde rastlanmakta ve haberci, peygamber manasına da gelmektedir. Elçilik kurumunun tarihi ilkçağlara kadar gitmektedir. Bu kurum, zamanla da devletlerarası diplomaside hukuki bir statü kazanmıştır. “*Elçiye zeval olmaz*” atasözüyle milletlerarası imtiyazlara ve dokunulmazlığa sahip olmak anlamında dilimize de kalıcı bir şekilde yerleşti¹⁷.

Osmanlı Devleti, münasebette bulunduğu devletlerin kendisiyle sınırının olup olmayışı, ekonomik ilişkilerin durumlarına göre değişiklik göstermekle birlikte her zaman diplomasiye önem vermiştir. Osmanlı Devleti'nde elçilerin kabul olması dahil olmak üzere resmi törenlerin nasıl yapılacağını belirleyen teşrifat kurumu oluşturdu¹⁸. Bu kurumun resmi temeli Fatih Sultan Mehmed zamanında atılmıştır. Fatih kanunnâmesinde de yer alan bu kurumun elçilerle ilgili görevleri yer almıştır. Buna göre elçilerin nasıl karşılanacağı, elçilere yapılacak harcamalar ve huzura kabul ediliş şekilleri gibi pek çok konu kanunla belirlendi¹⁹.

Osmanlı Devleti'ne gelen elçiler İslami emân anlayışı çerçevesinde misafir olarak kabul edilmekte güvenlikleri de dâhil olmak üzere tüm masrafları Osmanlı Devleti tarafından karşılanmaktadır. Avrupa'da benzeri olmayan bu uygulamaya “*Tayinat*” adı verilmektedir. Elçilere tayinat verilmeye 1538 yılında Floransa elçisinin yiyecek masrafının hazineden karşılanmasıyla başlamış ve bu tarihten sonra yaygınlık kazanmıştır²⁰. İkamet elçilerine tayinat verme usulü, Osmanlı

¹⁷ Mehmet İpşirli, “Elçi”, *DİA*, C. XI, İstanbul 1995, s. 3; Mecduud Mansuroğlu, “Elçi”, *İA*, C. IV, İstanbul 1964, s. 231.

¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1998, s. 272.

¹⁹ İbrahim Yıldırım, *Osmanlı Devleti'nde Elçi Kabulleri*, İstanbul 2014, s. 39.

²⁰ 16. Yüzyıl sonlarında İsveç orta elçisine günlük 10 kuruş, Avusturya orta elçisine ise 12 kuruş verilirken, Rusya kapı kethüdasına 5 ve yine aynı devletin orta elçisine günlük 98, Venedik elçisine de 80 kuruş nafaka verilmiştir. Ömer Düzbakar, “XV-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Elçilik Geleneği ve Elçi İşlerinin Karşılanmasında Bursa'nın Yeri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, S. 2/6, 2009, s. 184.

Devleti'nin 1794'ten itibaren Avrupa'da ikamet elçiliklerini kurmasıyla beraber bazı istisnalar ile devam etti²¹.

Osmanlı Devleti'ne gelen elçiler, huduttan girdiği andan itibaren rütbelerine uygun bir mihmandar tayin edilirdi. Elçilerin yiyecek, kira, hayvan yemi gibi zaruri masraflarının karşılanması mihmandarlar tarafından yapılırdı. Doğu ve batı ülkelerinden gelen elçilere temin edilen yiyecek ve içecek maddelerinde bazı farklılıklar vardır²². İstanbul'a gelen elçiler, henüz elçilikler kurulmadığı XVII. yüzyılın başlarına kadar Çemberlitaş'taki Elçi Hanı (Balyos Hanı) veya Nemçe Hanı diye bilinen handa kalmaktadırlar. Elçiliklerin Beyoğlu yakasına yerleşmeleri, 1630-1646 yılları arasında olmuştur²³. Bu tarihlerde Elçi Hanı ise, Eflak, Boğdan, Erdel ve Ragusa maslahatgüzarlarına ayrıldı. Buhara, Hindistan ve İran'dan gelen geçici elçiler, bir heyet tarafından Üsküdar dışında Kartal ve Bostancıbaşı köprüsünde karşılanarak Üsküdar' da hazırlanmış olan bir konağa getirilirdi. Burada birkaç gün kalan elçiler, merasimle kadırğa ile İstanbul yakasına geçirilirdi. Doğudan gelen elçiler, elçi hanı dışındaki farklı konaklarda kalabilirdi. Elçilerin kaldığı konaklar “yasakçı” adı verilen yeniçeriler tarafından korunurdu²⁴.

İstanbul'a gelen elçiler, geldikleri gün ya da bir gün sonra Babıâli'ye başkâtibini yollayarak gelişlerini resmen bildirirdi. Elçiler, resmi görüşmeyi önce sadrazam ile sonra da padişah ile yapardı. Elçilerin huzura kabulleri, genellikle yeniçerilere ve diğer kapıkulu ocaklarına maaşların verildiği ulufe divanı ya da galebe divanı adı verilen divana tesadüf ettirilirdi. Böylece, bu tören ile devletlere karşı büyük ve heybetli görünerek güç gösterisinde bulunmuş olunurdu. Elçilerin huzura kabulleri ulufe zamanına tesadüf ettirilmez ise bir

²¹ Hacer Topaktaş, “Osmanlı Diplomasisinde “Tayinat” Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. X, S. 1, 2015, s. 44-45.

²² Her iki yönden gelen elçilere, sadeyağ ile birlikte doğudan gelenlere susam ve pamuk yağı, batıdan gelenlere ise zeytinyağı da verilirdi. Kırmızı et olarak her iki taraftan gelenlere koyun eti verilmenin yanında doğudan gelenlere ayrıca kuzu eti, batıdan gelenlere de sığır ve buzağı eti verilirdi. Beyaz et olarak, doğudan gelenlere tavuk, piliç ve kaz eti verilmektedir. Batıdan gelenlere ise Mısır tavuğu, ördek, palaz, güvercin verilirdi. Batıdan gelenlere içecek olarak şarap da verilirdi. Mübahat Kütükoğlu, “XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Fevkalade Elçilerin Ağırlanması”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. Ercüment Kuran'a Armağan, XXVII/1-2, Ankara 1989.

²³ Semavi Eyice, “Elçi Hanı”, *DİA*, C. XI, İstanbul 1995, s. 15-16.

²⁴ Dündar Ali Kılıç, “Osmanlı Saray Törenlerinin Üsküdar'a Yansıması”, *Üsküdar Sempozyumu*, 23-25 Mayıs 2003, s. 93; Mübahat Kütükoğlu, “XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Fevkalade Elçilerin Ağırlanması”, s. 212.

sonraki gelişlerinde mutlak surette ulufe divanını müteakip padişah tarafından kabul olunurdu. Ulufe gününden başka bir günde elçi kabulüne “*resm-i adi*” denilir ve pek makbul sayılmazdı. Hükümdarın sefer veya başka bir münasebetle İstanbul dışında olması durumunda elçi kabulleri padişahın bulunduğu yerde gerçekleşirdi. Padişahın Edirne’de bulunduğu zaman elçi kabulleri Edirne Sarayı’nda, seferde bulunduğu zaman da otağ-ı hümayûn denen padişah çadırlarında gerçekleşirdi²⁵.

Osmanlı Devleti’ne gelen elçiler, beraberlerinde pahalı ve beğeni kazanacak hediyelerin sunulması usuldendir. Getirilen hediyeler, Osmanlı sultanının yanında sadrazam ve önde gelen diğer devlet adamları için de yer almaktadır²⁶. Elçiler için yapılan bu kabul törenlerinin sonunda sadrazam huzurunda elçilere genellikle samur kürkleri, ipek ve kadife kumaşlardan oluşan hil’atler²⁷ giydirilirdi.

Osmanlı Devleti’nde elçiler için yapılan bu merasimler, esas itibariyle devletin kudretini ve zenginliğini belirtecek bir karakter taşımaktadır. Bu törenler, elçinin temsil ettiği devlet ile olan münasebetlerin mahiyetine göre bazı ufak farklar göstermektedir. Mesela Venedik gibi bazı devletlerin elçileri diğer Avrupa devletlerinin elçilerinden çok daha ihtişamlı bir şekilde karşılandıkları gibi bazı İslam devletlerinden gelen elçiler ve özellikle de komşu ve aynı zamanda rakip olan İran’dan gelen elçilerin karşılanması da farklı bir merasim uygulanırdı²⁸.

3. SAFEVİ ELÇİSİ ŞAH KULU HAN’IN GELİŞİ

Sultan Süleyman’ın Sigetvar muhâsarası esnasında vefat etmesi üzerine Kütahya’dan İstanbul’a gelen II. Selim, 9 Reblülevvel 974 (24 Eylül 1566)’te tahta oturdu²⁹. II. Selim, İstanbul’da üç gün kaldıktan sonra ordunun başına geçmek için Belgrad tarafına giderken Şah Tahmasb’a babasının vefatını ve cülûsunu bildiren bir nâme gönderdi³⁰. II. Selim’in elçisi Muhammed Han, 20 Şaban 974 (20 Mart

²⁵ Dündar Ali Kılıç, *İmparatorluk Seremonisi*, İstanbul 2004, s. 75.

²⁶ Pınar Akım, *II. Selim Dönemi Elçi Kabulleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 42.

²⁷ Hal kökünden türeyen hil’at; terim olarak halifeler ve hükümdarlar tarafından taltif etmek ve şerefliendirmek amacıyla devlet adamlarına ve diğer bazı kişilere giydirilen değerli elbiseyi ifade eder. Mehmet Şeker, “Hil’at”, *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 22.

²⁸ İzzet Sak, “1136-1141 Yılları Arasında İstanbul’a Gelen İran Elçilerinin Bazı Masrafları”, *Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, S. 16, s. 117- 161.

²⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III/I, s. 1; Emecen, “Selim II”, *DİA*, s. 416.

³⁰ II. Selim’in tahta çıkışını bildiren Okçuzâde Muhammed Şâhî Efendi’nin kaleme aldığı II. Selim’in cülûsunu bildiren nâmede öncelikle Kanuni Sultan Süleyman’ın vefat haberi verilmekte daha sonra Sigetvar zaferi de uzun uzun anlatılmaktadır. II. Selim’in gönderdiği

1567)'de İran'ın başkenti olan Kazvin'de Şah Tahmasb tarafından kabul edildi ve iyi şekilde ağırlandı³¹. Bunun üzerine Safevi Devleti de cülûs tebriği ve taziye için bir elçi gönderdi.

Şah Tahmasb tarafından Osmanlı Devleti'ne gönderilecek elçi olarak Nahcivan ve Revan hâkimi olan Şah Kulu Han seçildi³². Bu görev için Şah Kulu'nun seçilmesi sözü geçen ve güzel söz söyleyen bir kişi olmasının etkisi olduğunu Selanikî şu şekilde ifade etmektedir; “Şah Kulu dahi Kızılbaş içinde sözi bellü kişi ve cangu âdemisi olup yahşi söz bilmek ile meşhûr ve müte'ayyen sühandân olmağla içlilik hizmetine ta'yin olunmuştur”³³. Elçi seçimindeki gösterilen hassasiyet, gönderilen hediyelerin seçimi için de gösterilmiş ve hediyelerin her biri Osmanlı padişahını etkilemek için bizzat Tahmasb tarafından belirlendi.

Safevi elçi heyetinin getirdiği hediyeleri 44 deve ve 300 altın giyimli süvari taşıdı. Bu develerden 10 tanesi Şah Kulu Han'ın şahsi hediyelerini taşıdı. Gönderilen hediyelerin başında Şah Tahmasb'ın kendisi adına hazırlattığı İran sanatının şaheseri olarak bilinen ve içinde 259 minyatür olan murassa cildli Firdevsi'nin Şehnâmesi ile Hz. Ali'nin el yazması Kuran-ı kerim'i gelmektedir. Diğer hediyeler ise Bedahşâh yakutlarını ihtiva eden bir mücevherat çekmecesesi, 10 miskal (40 dirhem) ağırlığında 2 inci, küçük bir armut büyüklüğünde bir yakut, 7 gümüş yüzüktür. Ayrıca, 16 hazineli üstü kemha, içi altın atlas, sütunu lâciverd üzerine münakkaş ve ağaç motifli altın işlemeli iki çadır³⁴, altın ve gümüşle bezenmiş ve üzerine sırma ile çiçekler, kuşlar, muhtelif hayvanlar nakşedilmiş yirmi ipekli büyük kalıçe ve ayrıca devetüyünden dokuz kalıçe ile küçük birçok kalıçe de yer almaktadır. Bunun dışında çadır önlerine konulan 9 perde, büyük ve küçük seccadeler, altın ve gümüş işlemeli ve murassa 9 eyer, kırmızı kadife kın içinde 7 kılıç, kıymetli pek çok ipek ve keten kumaşlar, horasan keçeleri minderler

---

nâme ve İran tarafından gönderilen cevap için bakınız: Feridun Bey, *Münşeât Mecmuası*, C. II, s. 87-90, 90-95; Çiftçi, *Osmanlı-Safevi İlişkilerinin Diplomatik Dili*, s. 35.

³¹ Hamidreza Mohammednejad, *Osmanlı-Safevi İlişkileri (1501-1576)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2015, s. 811-12.

³² Feridun Ahmed Bey, *Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, Yay. Haz. Ahmet Aslantürk-Günhan Börekçi, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 256.

³³ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, C. I, Ankara 1999, s. 70.

³⁴ Hammer bu çadırlarla ilgili olarak; “*Arablar'ın en büyük şâiri olan Mütenebbî'nin şiirinde övdüğü Suriye çadırlarından daha güzeldir*” demektedir. Joseph von Hammer-Prugstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.VI, Çev. Vecdi Bürün, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994, s. 228.

yer almaktadır. İçine zehir konulunca kırılan 8 firûze kâse, porselen tabaklar, altın kaplama oklar, altın kaplama bir sadak, bir şamdan, 40 adet doğan³⁵ ve atlar da gönderilen hediyeler arasındadır. Ayrıca elçi heyeti öldürülen şehzâde Bâyezid'in silahlarını ve develerini de getirdiler³⁶.

Şah Kulu Han'ın elçi olarak gelişi Erzurum beylerbeyine gönderilen mektup ile bildirildi. Bu mektupta geliş sebebinin yanında elçilik heyetinde bulunan kişiler ve bunların durumlarıyla ilgili bilgiler de yer almaktadır. *Tarih-i Selânikî*'de, Erzurum beylerbeyi tarafından İstanbul'a elçinin saltanat kutlaması ve taziye nâmelerini sunmak için geldiği şu şekilde ifade edilmektedir: “*Tehniyet-i saltanat ve ta'ziyeti müş'ir mufasssal nâmesi var, azîm pîşkeş u hedâyâ ile bin nefer surh-ser ile mâbeynde ekîde olan mebânî-i mahabbet ü meveddeti te'yîd için gelürler*”. Erzurum Beylerbeyi'ne elçiyle ilgili gönderilen cevapta; Bu tarihlerde padişah Edirne'de olduğundan “*Erkân-ı devlet ü sa'âdet mahrûsa-i Edirne'dedür*” denilerek gelen elçinin geciktirilmeden İstanbul'a buradan da Edirne'ye gönderilerek padişahı burada görmeleri söylendi³⁷.

Osmanlı Devleti'nde Safevi elçisi Şah Kulu'nun yapacağı ziyaretten haberdar olunmasından itibaren hazırlıklar başlandı. Elçi heyetinin hududa geldiği haberleri üzerine Erzurum beylerbeyi idaresindeki askerler, tımar ve zeamet sahiplerinin de katılımıyla 8.000 kişi ile karşılamaya gidildi. Beylerbeyi idaresindeki 2.000 kişinin silahları altın ve gümüş işlemelidir. Bu durum elçi heyetinin dikkatini çekmiş ve hayran oldular. İran tarafından gelen heyet te yaklaşık bin kişiyi bulmaktadır³⁸. Ayrıca elçi heyetinde muzıka takımı da yer almaktadır³⁹.

³⁵ Şah Kulu'nun getirdiği doğanlar kış sebebiyle Erzurum'da bırakıldı. 20-27 Cemaziye'l-ahir 975 (22-29 Aralık 1567) tarihlerinde Erzurum beylerbeyine gönderilen hükümlerde bu doğanların, sayısı ve cinsiyle birlikte deftere yazılması, yol emniyetinin de sağlanarak defteriyle birlikte doğanların gönderilmesi emredildi. *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569, Hüküm No.551-552; 568, Ankara, 1998, s. 281; 288.*

³⁶ Sinem Arıca, “*Gifts in Motion: Ottoman-Safavid Cultural Exchange, 1501-1618*”, University of Minnesota, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012, s. 35-38; Feridun Ahmed Bey, *Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sıgetvar*, s. 351; Pınar Akım, *II. Selim Dönemi Elçi Kabulleri*, s. 69; Joseph Von Hammer-Prugstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. VI, s. 225-228.

³⁷ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, C. I, s. 67; *7 Numaralı Mühimme Defteri*, Hüküm No: 176, C. I, s. 94.

³⁸ Heyette, 120'si kenarları altın işlemeli imame giymiş sırma elbiseli beylerden, 200'ü altın sırmalı elbiseleriyle gözleri kamaştıran Türkmen süvariden ve 400'ü de tüccarlardan oluşmaktadır. Şah Kulu Han'ın alayında at, katır ve deveden oluşan 1.700 yük hayvanı vardır. Bunların içinde Sultan Selim'e takdim edilecek hediyeler 44 deve yüküdür. 34 deve

Elçi heyetinin Osmanlı topraklarına giriş yapacağı yer Erzurum'dur. Erzurum Beylerbeyi ile İstanbul arasında yazışmalar ile elçinin İstanbul'a getirileceği güzergâh belirlendi. Yol üzerindeki kadılar vasıtasıyla, elçi ve maiyetindekilerin her türlü ihtiyacının karşılanması ve güvenliğinin sağlanması ve elçi heyetinin İstanbul'a güvenli bir şekilde gelmesine yönelik hazırlıklar yapıldı. Bu amaçla 18-20 Cemâziye'l-âhir 975 (20-22 Aralık 1567) tarihinde Erzurum Beylerbeyine gönderilen iki hükümde, İran elçisinin İstanbul'a gelişi sırasında takip edilecek güzergâh bildirilmektedir. Buna göre, Erzurum sınırından Osmanlı ülkesine gireceği anlaşılan elçinin Tokat, Niksar, Amasya, Merzifon, Osmancık ve Bolu güzergâhı üzerinden İstanbul'a getirilecektir. Bu hüküm ile ayrıca bahsi geçen bu güzergâh üzerindeki kadılardan elçi için gerekli zahirenin hazırlanması ve elçi heyetini İstanbul'a getirmekle görevlendirilen çavuşa ve adamlarına ulak beygiri de temin edilmesi istenildi⁴⁰.

Şah Kulu Han ve maiyetinin Üsküdar'a geldikten sonra İstanbul'a geçirilmeleri konusunda yapılacak işler Kapudân Paşaya 28 Cemâziye'l-âhir 975 (30 Aralık 1567) tarihinde gönderilen hükümde anlatılmaktadır. Buna göre; Safevi Devleti'nden elçi olarak gelen Şahkulu Han ve adamları Üsküdar'da Tekye denilen yerde karşılanacaktır. Elçi heyetini İstanbul'a geçirmek için gerekli olan elli parça gemi donatılarak hazır edilecektir. Hazır edilen bu gemiler süslenerek ve elçinin bineceği gemi için yiyecek tedarik edilerek gemide ziyafet verilecektir. Elçi heyeti, Üsküdar'dan karşı tarafa varıldığında iskelede yeniçeri ağası ve emrindeki yeniçeriler ile kalacağı konağa götürülecektir. Ayrıca elçi heyetinin İstanbul'dan Edirne'ye gidişleri sırasında da yine yeniçeri ağası ve yeniçerilerin kontrolünde şehirden çıkarılarak kendilerine bir süre eşlik edilecektir⁴¹.

İran'dan gelecek elçi heyeti için yapılan hazırlıklarda bir eksiğin olmaması konusunda hassas davranılmaktadır. İstanbul'da elçi heyeti için yapılan bütün hazırlıklar ayrıntısıyla padişaha bildirildi. Bunun üzerine 22 Receb 975 (22 Ocak 1568) tarihinde Vezîr Piyâle Paşa'ya, elçi heyeti için yapılan hazırlıkların uygun olduğu bildirilmekle birlikte bazı eklemeler yapıldı. Elçi heyetine yolda günde 90

---

yükü de Şah Kulu Han'ın şahsi hediyeleridir. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. II, s. 375;

³⁹ Elçilik muzıka takımında; her birine bir deve götürür beş büyük tabl (davul), sekiz uzun ve üç küçük boru, beş ney, bir düdük, bir tanbur ve birçok diğer musiki aletleri vardı. Ayrıca bir org çalgıcısı, bir neyzen, dört câriye-i muganniye ve hanendeler vardı. Joseph Von Hammer-Prugstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. VI, s. 225.

⁴⁰ 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 549-550, C. I, s. 280-281.

⁴¹ 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 619, C. I, s. 317.

baş koyun verildiği gibi elçi heyeti İstanbul'a geldiği zaman da aynen verilmeye devam edilecektir. Bunun yanında elçi heyetinin geldiği gün normalden fazla olarak 200 baş şeker 200 balmumu verilecek, sonraki günlerde ise adet üzere verilecektir. Elçi heyetini Üsküdar'dan İstanbul'a geçirmek için 50 parça gemi 60'a çıkarılacaktır. Ayrıca heyetin Üsküdar ve İstanbul'da konaklayacakları yerlerde tabl-hane (eğlence yeri) olmamasına da dikkat edilecektir⁴².

Elçi heyeti, Üsküdar ile Gegivize arasında yer alan Kartal'a geldiğinde azeb ta'ifesi, cebeci ve topçu ta'ifesi elbiseleriyle ve her türlü savaş aletiyle donanmış olan bin kişiden oluşan kalabalık bir grupla karşılanarak Üsküdar'da kalacakları konağa getirildi⁴³. Şah Kulu Han, karşılama törenindeki askerlerle ilgili; "*Allâh tebâreke ve ta'âlâ yavuz gözden saklasun, sâhibine mübârek u huceste eylesün*" ifadelerini kullanarak bunları hayranlık içinde izledi. Şah Kulu ve adamları Üsküdar'dan kadirgalarla karşıya geçirilirken, kendilerine Osmanlı'nın gücünü göstermek için kadirgalardaki asker tarafından tüfek ve toplarla bir gösteri yapıldı. Bu gösteri ile elçi heyetini korku içinde "*Yâ Ali meded gaziler bize bir çâre yetürün, özümüz bilelüm hay meded*" diyerek hayret ve korku içinde bir an önce karaya çıkarılmaları için Osmanlı askerlerinden çare umdular. İskeleyi yanan kadirgalardan inen elçi heyeti, halkın oluşturduğu bir izdiham içinde karaya çıktılar⁴⁴.

Şah Kulu, Üsküdar'dan İstanbul'a geçirilmesinden sonra Atmeydanı'ndaki Hançerli Sultan Sarayı'nda misafir edildi. Sultan II. Selim ve devlet erkânının Edirne'de bulunmaları nedeniyle elçi heyeti, Edirne'ye gitmeleri gerekmektedir. 7 Şaban 975 (6 Şubat 1568) tarihinde Piyâle Paşa'ya gönderilen hükümde; Safevi elçisinin Perşembe günü şehre geleceği Cuma günü de Edirne'ye gönderilmesi istenmektedir⁴⁵. Fakat Şah Kulu ve maiyetindekilerin yorgun olmalarından dolayı Edirne'ye gitmeden önce İstanbul'da on beş gün süreyle dinlenme talepleri oldu. Elçinin bu talebine 10 Şaban 975 (9 Şubat 1568) tarihinde Vezir Piyâle Paşa'ya gönderilen hüküm ile cevap verildi. Buna göre, elçi yola çıkmadı ise yanına seçtiği yüz adamıyla birlikte Edirne'ye gelmesi, diğer adamlarının da İstanbul'da kalarak dinlenmeleri, yola çıktılar ise kendilerine müdahale edilmemesi istenmektedir⁴⁶. Safevi elçi heyeti İstanbul'da 3 gün kalarak camileri ve tarihi yerleri gezmiş ve bir süre dinlendiler. Elçi heyeti, İstanbul'da kaldığı sürede İstanbul muhafızı olarak görevlendirilen Vezir Piyâle Paşa tarafından ağırlandı. Şah Kulu Han ve elçi

⁴² 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 733, C. I, s. 372.

⁴³ Feridun Ahmed Bey, *Nüzhət-i Esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, s. 316.

⁴⁴ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, C. I, s. 68-69.

⁴⁵ 7 Numaralı Mühimme Defteri, C. I, Hüküm No. 823, s. 415.

⁴⁶ 7 Numaralı Mühimme Defteri, C. I, Hüküm No. 833, s. 419.

heyeti, camiler başta olmak üzere İstanbul'un tarihi yerlerini gezdiler. Piyâle Paşa tarafından elçi heyetine ziyafet verildi ve çeşitli hediyeler sunuldu. Şah Kulu da Piyâle Paşa ve yanındaki devlet erkânına değişik hediyeler sundu⁴⁷. Elçi heyeti, Sultan II. Selim ve devlet erkânının Edirne'de bulunmaları sebebiyle tüccar taifesini İstanbul'da bırakarak dördüncü gün Edirne'ye doğru yola çıktılar⁴⁸.

3.1. Elçi Heyetinin Edirne'ye Gelişi ve Huzûra Kabulü

Safevi elçi heyetinin İstanbul'a gelirken yapılan yol hazırlıkları gibi İstanbul'dan Edirne'ye giderken de bir takım hazırlıklar yapıldı. Elçi heyetinin gideceği yerlerin önceden tespit edilip, buralarda gerekli hazırlıklar yapılarak heyetin tüm ihtiyaçlarının karşılanması konusunda son derece ihtimam gösterildi. Bu hazırlıklarla ilgili Piyâle Paşa'ya 7 Şaban 975 (6 Şubat 1568) tarihinde emir verilerek, “*Âdâba mugâyir re'âyâya tecâvüz ettirmemek*” üzere yeniçeri ağasından bölüğüyle birlikte bir yayabaşı istenerek elçi ile birlikte gönderilmesi, ayrıca yolculuk sırasında elçinin de alem ve bayrak açmaması ve elçilik adabına göre hareket etmesi istendi⁴⁹. Elçinin Edirne'ye giderken konaklamasıyla ilgili sorumlu olarak Dergâh-ı Âli çavuşlarından Süleyman Çavuş görevlendirildi. Süleyman Çavuş, Edirne'ye ulaşınca kadar elçi heyetin ihtiyaçları için yollarda sarf olunacak parayı deftere kaydederek şehremininden tedarik edecektir⁵⁰.

Elçinin Edirne'ye gidene kadarki konaklayacağı yerler; Küçük Çekmece, Büyük Çekmece, Silivri, Çorlu, Karıştıran, Babaeski, Burgaz, Hasköy ve Edirne olacaktır⁵¹. Elçinin, konaklayacağı yerlerdeki ihtiyaçların tedarik edilmesiyle ilgili yazışmalar yapılarak hazırlıklar tamamlanmaya çalışıldı. Bunlardan bazıları şunlardır: 22 Receb 975 (22 Ocak 1568) tarihinde Piyâle Paşa'ya gönderilen hükümde; Rodosçuk iskelesinden Büyükçekmece ve Silivri iskelelerine yeterli

⁴⁷ Elçi heyeti, İstanbul'da Vezir Piyâle Paşa tarafından ağırlanışı *Tarih-i Selânikî* şu şekilde anlatılmaktadır. “*Şehrün hammâmların ve azîmü's-şân selâtîn-i Âl-i Osmân'un câmi'-i şerîf-i cennet-âsâların husûsâ Ayasofya-i Kebîr yemîn u yesârlarında yasakçılar ile Gazî Sultân Selim Han-ı sâbık Câmî'in görüp secdât-ı şükr eyleyüp, ba'dehû Vezîr-i sâ'ib-tedbîr ka'ide-i devlet ü saltanat üzre ilçileri da'vet ü ziyâfet idüp hil'ât-ı fâhireler ile mükemmel at ve yedek ve akmişe-i mütenevvi'a ve emtiâ-i fâhire, evânî-i nukre çeküp, esnâf-ı tekrîmât ile sefer mühimmâtların gördürüp ve tekmi'l itdürüp, müsâfirleri yümn ü ikbâl ile menzil be-menzil mahrûsa-i Edirne'ye göçürdiler*” Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, C. I, s. 69.

⁴⁸ Feridun Ahmed Bey, *Nüzhât-i Esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, s. 317.

⁴⁹ 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No. 823, C. I, s. 415.

⁵⁰ 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No. 745, C. I, s. 378

⁵¹ 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No. 744, C. I, s. 378.

miktarda arpa gönderilmesi emredildi⁵². Yine 22 Receb 975 (22 Ocak 1568) tarihinde Silivri, Çorlu, Karıştıran, Babaeski, Hasköy kadılarına hükümler gönderilerek kazalarına bağlı konak yerlerinde yeterli miktarda et, ekmek, arpa, saman vs. zahire tedarik edilerek hazır edilmesi emredildi⁵³. 11 Şaban 975 (10 Şubat 1568) tarihinde Babaeski ve Pınarhisar kadılarına da; konak yerlerindeki ihtiyaçlarının karşılanması konusunun ihmal edilmemesi ve yapılan hazırlıkların bildirilmesi emredildi⁵⁴.

Şah Kulu, sekiz yerde konaklayarak 17 Şaban 975 (16 Şubat 1568)⁵⁵ tarihinde Avusturya muahedesinin imzasından bir gün evvel Edirne'ye geldi. Şah Kulu'yu Edirne'de karşılamakla Rumeli Beylerbeyisi Şemsî Ahmed Paşa vazifelendirildi. Selânikî'nin, "*Esnâ-i musâhabetde düşen kelâmı yerinde edâ eylesin*" dinilip Şah-Kulu dahi Kızılbaş içinde sözi bellü kişi ve cangu âdemisi olup yahşi söz bilmek ile meşhûr ve müte'ayyen sühandân olmağla içlilik hizmetine ta'yin olunmuş" ifadelerinden Şah Kulu'nun sözü geçen ve güzel söz söyleyen bir kişi olması nedeniyle dolayı elçinin teşrifatına söz söyleme konusunda maharetli olan Rumeli Beylerbeyisi Şemsî Ahmed Paşa'nın seçildiğini belirtmektedir⁵⁶.

⁵² 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No. 746, C. I, s. 378-379.

⁵³ 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No. 747, C. I, s. 424.

⁵⁴ "*Emrüm muktezâsınca taht-ı kazândan kifâyet mîkdârı eger arpa vü saman ve eğer sâyir me'kûlâtur; her ne ise tedârük ü ihzâr eylesin ki, geldüklerinde muzâyaka çekmek lâzım gelmeye. Husûs-ı mezbûr ehem-i mühimmâtdandır; ana göre mukayyed olup ve ne denli zahîre ihzâr u tedârük olduğun yazup bildiresin*" . 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No. 843, C. I, s. 379.

⁵⁵ Hammer, Şah Kulu'nun Edirne'ye gelişini 16 Şubat 1568, *Selânikî* ise 8 Şaban 975 (7 Şubat 1568) olarak vermektedir. Fakat 7 Şaban 975 (6 Şubat 1568) tarihinde Piyale Paşa'ya gönderilen hükümde elçinin Perşembe günü İstanbul'a geleceğini Cuma günü de Edirne'ye gönderilmesi emredildi. 10 Şaban 975 (9 Şubat 1568) tarihli mühimme kaydında da elçinin İstanbul'da dinlenme isteğine verilen yanıt yer almaktadır. Buna göre elçinin *Selânikî*'nin belirttiği 8 Şaban 975 (7 Şubat 1568) tarihinde Edirne'de olması mümkün değildir. 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No. 823, C. I, s. 415; 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No. 833, C. I, s. 419; Joseph Von Hammer-Prugstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. VI, s. 225.

⁵⁶ Bunu destekler bir diğer olay ise Şah Kulu, Şemsî Ahmed Paşa'ya kendisine gösterdiği ihtimamdan dolayı rıza ve şükranlarını ifade etmesi üzerine, bunun misafirlere karşı yerine getirilmesi gereken bir vazife olduğunu söyleyen Ahmed Paşa, "*Eğer nüktedân ve hakâ'ik-şinâs olmasan beni sana göndermezlerdi, ben de senün hoş ve fehm ü firâset idüğün bilip söylerüm*" diyerek Şah Kulu'nun bilgili biri olması nedeniyle karşılama görevinin kendisine verildiğini ifade etti. Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, C. I, s. 70.

Elçi heyetinin Hasköy'e geldiği haberiyle beraber Edirne'de elçiyi karşılama hazırlıkları yapıldı. Elçinin karşılanmasına askerlerle beraber şehir halkı da katkı ve elçi heyeti debdebeli bir biçimde karşılandı⁵⁷. Şah Kulu, karşılama törenindeki Osmanlı askeriyle ilgili "*Ve'llahi ki bu leşkerün ârâyiş ü nümâyiş ve zîb ü ferî hemân bir düğün halkına benzer*" diyerek askerlerin gerek kıyafet gerekse silah bakımından son derece gösterişli olması ve haşmetli görünüşünü bir düğün alayına benzetti. Şemsî Ahmed Paşa da elçiye bu askerlerin Çaldıran'dan Taclı Hanım'ı gelin getiren asker olduğunu söyledi. Bu tören esnasında o tarihlerde Edirne'de bulunan Avusturya, Fransız, Venedik, Leh, Eflak, Boğdan ve Erdel gibi diğer devlet elçileri de hazır bulundu. Tören esnasında bu ülkelerin elçileri, Safevi elçilik heyetinin geçişi sırasındaki başlarından şapkalarını çıkarıp elçi heyetini selamlamışlardır. Bu selamlama, Şah Kulu'nun dikkatini çekerek Şemsî Ahmed Paşa'ya "*Sultânüm, bunca küffâr alayı ki geçdük, hamusu takyelerin başlarından çıkarırlardur, ayâ ne nemehdür*" diye sual eylemesi üzerine Ahmed Paşa'da; "*Âdetleridür, birbirlerini gördüklerinde mahall-i merhabâda takyelerin çıkarurlar ya'ni ser-fürü itmek suretinde sitâyişleridür*" şeklinde cevap verdi. Şah Kulu, Edirne'de Kıyık mahallesinde kendisi için tahsis edilen bir konakta ikamet etti⁵⁸.

Şah Kulu'nun, Edirne'de kabulü adet olduğu üzere ilk önce veziriazam Sokullu Mehmed Paşa tarafından oldu. Bu görüşme elçinin Edirne'ye geldiğinin ikinci günü 19 Şaban 975 (18 Şubat 1568) tarihinde gerçekleşti. Elçi heyeti Sadrazamla görüşmeye giderken elçiye yönelik menfur bir olay gerçekleşmiş ve elçi zarar görmeden atlatıldı⁵⁹. Görüşme, sadrazamın "*Hoş geldün ilçi beğ. Gel berü otur. Haber-i risâlet ne ise yirine getir*" diyerek görüşme başladı. Şah Kulu, sadrazama iki nâme getirdi. Bunlardan biri rüsum-ı ta'ziyet ve ka'ide-i tehniyet-i saltanat için bir diğeri de İran halkının ka'be-i mudahharaya ve Medîne-i münevvereye tavf u ziyâret için isticâze mektubudur. Şah Kulu, Şah'ın selâm ve

⁵⁷ Elçi heyeti, kendileri için yapılan törenin debdebeli oluşunu ve tören esnasındaki şaşkınlıklarını "*zihî devlet ü kudret ve zihî cem'iyet-i ferr ü şevket Şahlık resmi ve padişahlık ismi bunlardan gayrıya isnâd mâ-lem-yekündür*" diyerek dile getirdiler. Feridun Ahmed Bey, *Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, s. 319.

⁵⁸ Feridun Ahmed Bey, *Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, s. 319; Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, C. I, s. 70.

⁵⁹ Sadece *Hammer*'de yer alan bu olayda bir kişi elçiyi kasdederek elçinin üzerine ateşli silâh yöneltmiştir. Lâkin isabet ettiremeyip, elçinin maiyyetinden birini yaralamıştır. Sadrazamın emriyle suçlu derhâl yakalanarak bir atın kuyruğuna bağlanarak ölünceye kadar, elçi alayının geçeceği sokaklarda dolaştırılarak cezalandırıldı. Joseph Von Hammer-Prugstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. VI, s. 226.

dualarını iletmiş, ferman-ı düsturunu yerine getirdikten sonra ayağa kalakarak; “Şah-ı müriüvet-penâhımız hidmetinüze selâm ve du‘â dürrlerin nisâr eyledi. Mübârek omuzunuzı öpmek ısmarladı” diyerek sadrazamın iki omuzundan öpmüştür⁶⁰. Elçi, Osmanlı Devleti’nin din düşmanlarına karşı din ve devleti muhafaza ettiklerini ve bu hizmetlerinin ahirette takdir edileceğini söyledi⁶¹.

Şah Kulu konuşmasına Sokullu Mehmed Paşa ile ilgili “*Elbette ulemâ-i Rum her kitâb ki yazarlar dîbâcelerde ism ü ismini derç eylesünler. Hâlâ bizüm diyâr-ı Acem fudalâsı cümle kitablarında hamusı yazuplardır ki bu cihanda böyle bir iş olupdur*” sözleriyle sadrazamın isminin bütün Rum uleması ve müelliflerinin eserlerinin başında yer almaya lâyık olduğunu, hatta bunun İran ulemasının eserlerinde bile beyan edildiğini ifade ederek Sokullu’yu övücü sözler söyledi. Sokullu da, “*El-hamdü li’llâhi ta‘âlâ bu denlü kâr-zâr ile fütûkat-ı azîme müyesser olup, sâhib-kırân-ı mağfur tarik-i hakk’da hem gazi hem de şehid*” sözleriyle Kanunî’nin şehid ve gazi olduğunu söyledi. Sokullu “*Hak sübhânehû ve ta‘âlâ yevm-i kıyamete dek ümmet-i muhammed ve millet-i Ahmedîyye’nün saltanatı hidmetini bu silsile-i aliyye-i Osmâniyye’den ayırmayup, bunların ırk-ı pâki ile hatm-ü âhir ola*” sözleriyle Allah’tan kıyamet gününe dek dine hizmet ve saltanatı Osmanlı hanedanından ayırmamasını diledi⁶². Kabulü sırasında Sokullu, elçi heyetine şerbetler ikram etmiş, Şah Kulu’da sadrazam ve vezirlere sunmak üzere getirdiği hediyeleri adet olduğu üzere her birine ayrı ayrı olmak üzere sundu⁶³.

Şah Kulu ve Safevî elçilik heyeti, Sokullu ile yaptığı görüşmeden bir gün sonra 20 Şaban 975 (19 Şubat 1568)’de, Selânikî’nin “*bir rûz-ı firûz*” diyerek uğurlu addettiği bir gün Edirne Sarayı’nda büyük bir ihtişamla Sultan II. Selim tarafından kabul edilmidi. Elçi, huzura kaldığı konaktan Sarây-ı Âmire’ye iki kol

⁶⁰ Feridun Ahmed Bey, *Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, s. 322-324.

⁶¹ Elçi şöyle demiştir; “*Bizüm anlara müstakil nâmemüz ve selâm u du‘amız anuniçün olupdur ki anlar atabeg ve fermân fermâ olmuşlardır. Sâhib-serîre saltanat teslim olunca müstakil cihân-bânlık eylemişlerdür. İki cihânda yüz aklığı anundur. Düşmen-i dîn içinde bu ser-encâm ki vâki’ olupdur ırz-ı dîn ü devleti yahşi saklayupdur, Hak tebârek ve ta‘âlâ anun herhalde mu’in ü yâveri olsun. Ceddüm anun Arasâtda şefî’idür. Murtazâ Ali şîr-i Hüda ana çoğ yardım idüpdür*” Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, C. I, s. 71.

⁶² Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, C. I, s. 71-72.

⁶³ Bu hediyeler; Hemedan ve Dergezin’in ibrişim halıları ve ipek kâlıçaları, Gaçan serpuşları, Avican sabunları, Mührüyân peştemalleri, Yezd ve Kum’un kumaşları, Biza libasları, Şiraz kılıç demirleri ile değerli kitaplar ve Cam dergâhlarının keçelerinden oluşmaktadır. Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, C. I, s. 72; Pınar Akım, *II. Selim Dönemi Elçi Kabulleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 91; Joseph Von Hammer-Prugstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. VI, s. 227.

şeklinde sıralanmış askerlerin koruması altında gelmiştir. Şah Kulu, Saraya geldiğinde gördüklerini;

“Bir meydân-ı vasîü'l aknaf cevânib ü etrâf altun üsküflü dilâver solaklarla ve yeniçerilerle memlû ve bölük halkı sipâhi oğlanları ve silâhdârlar ve ulûfeciyân ve gurebâ-i yemîn ü yesâr dobdolu olmuşlar. Ve erkân-ı devlet ve ayân-ı saltanat makâmlu makâmlarında karâr idüb ekâbir ü asâgiri her biri kendü dâiresinde vakâr üzre ve edeb ü hayâ ile dururlar” diyerek hayranlıklarını dile getirmiştir⁶⁴.

Kabul töreninde elçi heyetiyle ilgi Hammer;

“Önde satenden, Şâm kumaşlarından, kadifelerden, sırmalı çukadan yapılmış elbise giymiş sipahiler, çavuşlar, müteferrikalar gidiyorlardı; onlardan sonra üçyüz Acem geliyordu ki, ekserisi muhtelif renklerde ve kenarlarına çeşitli hayvan resimleri işlenmiş alay elbiseleri ve pek azı çukadan elbiseler giymişlerdi. Sefîrin atlarını elleriyle yederek götürmekte olan ve alay urbalarını giymiş bulunan piyade uşakları da onları takiben geliyorlardı. Nihayet ikiyüz yeniçeriden sonra sefir göründü ki, başında sırmalı imame ve arkasında erguvânî libâs olduğu halde gâşiyesi altın, gümüş, firûze, şeb-çerâğ ile parıldayan bir ata binmişti. Bu alayı 140 Acem süvarisi tamamlıyordu” demektedir⁶⁵.

Elçi, huzûra çıkmadan önce Şah Tahmasb'ın nâmesi ve getirilen hediyeleri takdim etmiştir. Kabul için son derece gösterişli olarak hazırlanmış Safevî heyeti, yedi yüzün üzerinde kişiden oluşmaktaydı. Şah Kulu ve elçilik heyetindekiler gibi hediyeler de Şah'ın itinayla seçtikleridir. Tahmasb'ın gönderdiği nâme, mücevherlerle süslenmiş altın bir kutunun içinde sunuldu⁶⁶. Burada, Allah'ın adının anılmasından sonra Sultan Süleyman'ın düzenbaz Avrupalılarla ve Hz. Peygamber'in dinini ve İslam'ı yaymak için Hristiyan topraklarında cihat ettiği ve Avrupa'yı kâfirlerden temizlemek için kiliseleri mescitlere dönüştürdüğünden bahsetmektedir. Bunun yanında II. Selim'in de Avrupa'ya gittiğini haberini aldığı anda kâfirleri mağlup etmen için onun için de dua ederek kendi egemenliğinde olan kasaba ve şehirlerde Kuran-ı Kerim tilavet ettirdiğini söylemektedir. Ayrıca Tahmasb, Sultan Süleyman'ın ölüm haberini duyduğunda çok üzülen gözlerinden yaşlar akıttığını belirtir. Mektubunu Sultan Selim'in babasının şerefli halefi

⁶⁴ Feridun Ahmed Bey, *Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, s. 350.

⁶⁵ Hammer; *“O kadar ihtişama rağmen, Acemler, daha kuvvetli bir bünyeye, daha esmer bir çehreye mâlik olan Türkler kadar revnaklı görünmüyorlardı”* diyerek Osmanlı askerinin daha heybetli görüldüğünü belirtmektedir. Joseph Von Hammer-Prugstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. VI, s. 227.

⁶⁶ Şah Tahmasb'ın II. Selim'e gönderdiği mektubu 66 sayfadan oluşmaktadır. Yazmak için tüm şairler, yazarlar kâtiplerin görevlendirdiği bu mektupta 95 beyiti Türkçe olan 1149 beyit şiir vardır. Hamidreza Mohammednejad, *Osmanlı-Safevi İlişkileri*, s. 815.

olduğunu belirterek, onun padişahlığının yüzlerce yıl devam etmesi için dua ettiğini söyleyerek bitirdi⁶⁷.

Hediyelerin sunulması ve elçi için verilen ziyafetin ardından kabul gerçekleştirildi⁶⁸. Elçi heyeti divân kurulduğu gün kabul edildiğinden Arz Odası'na önce vezirler davet edilmiştir. Bunlar makamlarına göre yerlerini aldıktan sonra, teşrifât kuralları gereğince Safevi elçisi huzura kapıcıbaşılar tarafından kollarından tutularak içeri alındı⁶⁹. Dönemin minyatürlerinde⁷⁰ de yer alan bu kabul sırasında Sultan II. Selim, “Şâhun hâli nedür? Eyüler midür?” diye sual etmesi üzerine elçi Şah Kulu,

“Bi-hamdilillâhi te’âlâ sa’âdetlü pâdişah-ı âlemün eyyyam-ı devletlerinde ve hengâm-ı saltanatlarında hoş-hâller ve müreffehü’l-ahvellerdür ve leyl ü nehâr vezâ’if-i da’avât-ı devâm-ı devlet-i pâdişâhîye müdâvimlerdür ve bu âsitâne-i sa’âdet-bahşun hayr-hâhlarındandır. Sa’âdetlü pâdişah-ı sâhib kırân hazretlerinden nazar-ı Ferhunde-eser recâlarındadır” şeklinde birkaç söz söylemesinden sonra görüşme sona ermiş ve huzurdan çıkıldı.

Elçi, padişah karşısında fazla söz söylemeye mecali kalmadığını

“İçeriye duhul eyledüm pâye-i serîr-i a’lâya ki makarr-ı hilâfât-i pâdişah-ı dîn ü dünyâdur nazar itdüğümde gözüme bir şîr-i ner-i mehâbet-peyker göründi ki güyâ ki âfitab-ı âlem-tâb burç-ı esedde karâr eylemiş. Ve ol pâdişâh-ı mah-manzarun nazar-ı heybet-eserinden gözlerüm hîre ve nûr-ı basarum tîre oldu. Ayruk daha aklum

⁶⁷ Feridun Bey, Münşeât Mecmuası C. II, 1274, s. 90-95; Hamidreza Mohammednejad, *Osmanlı-Safevi İlişkileri*, s. 815.

⁶⁸ 20 Receb 975 (20 Ocak 1568) tarihinde Piyâle Paşa'ya hüküm gönderilerek elçi heyetine verilecek ziyafet esnasında kullanılacak gümüş sini Hazine'den alınıp gönderilmesi istenmiştir. 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No. 756, s. 383.

⁶⁹ Pınar Akım, *II. Selim Dönemi Elçi Kabulleri*, s. 91.

⁷⁰ Edirne Sarayı'nda İran elçisi Şah Kulu Han'ın Sultan II. Selim'in huzuruna kabulleri *Nüzhetü'l-Esrâr*'da tek sayfada resmedildi. II. Selim, altın kaplı bir tahtta oturmakta ve elçi kapıcıların iki yandan kollarına girerek padişahın huzurunda yer almaktadır. *Şehnâme-i Selim Hân*'da da ise II. Selim, altın kaplı bir tahtta oturmakta ve kapıcıların iki yandan kollarına girerek padişahın huzurunda eğilmesini sağlamaktadırlar. Padişahın hemen biraz ilerisinde ayakta durmakta olanlar beş vezir ve Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa yer almaktadır. Sahnenin alt tarafında tek sıra halinde yeniçeriler ellerinde Safevi elçisinin beraberinde getirmiş olduğu birbirinden değerli armağanları taşımaktadırlar. Bakınız EK: 2 ve EK: 3; Feridun Ahmed Bey, *Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sıgetvar*, s. 352; İbrahim Yıldırım, *Edirne Sarayı'nda ve Topkapı Sarayı'nda Minyatürlere Yansıyan Elçi Kabul Sahnelerindeki Osmanlı Devleti'nin Diplomatik Gücü, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. I, S. 1, 2012, s. 81; Filiz Çağman, “Şahnâme-i Selim Han ve Minyatürleri”, *Journal of Art History*, S. 5, Ocak 1973, s. 423.

cem'itmeğe mâlik olamadum ve kendimi silk-i fehmdede sâlik bulmadum" cümleleriyle ifade etti⁷¹.

Elçi heyetinin padişahla görüşmesinin ardından Şah Kulu'ya vezirler tarafından ziyafetler tertip edilerek hediyeler sunuldu. *Selânikî*, "*Zâkirü'n-ni'am ve şâkirü'l-kerem olup hadd ve mikdârlarından ziyâde fevka'l-âde in'âm u ihsân-ı ferâvân olunup Çin ü Mâçin ve Hatây u Hoten hâceleri dahi bu fâ'ideleri düşlerinde görmemişlerdür*"⁷² diyerek sulh esnasında gerçekleştirilen bu ziyarette esnasında Şah Kulu'ya bahşedilen lütuf ve ihsanların büyüklüğünü anlatmaktadır. Elçi heyeti, gelişte olduğu gibi gidişte de bir protokol muhafaza olunarak saraydan ayrıldı.

Elçi heyetine Edirne'de kaldığı sürede elçi heyetinin masrafları için hazinesinden günde 500 duka verilmişti. Heyete, güvenlik ve dini propaganda kaygılarıyla "*Kâşânelerinden çıkmayalar ve ahâlî-i sünnet ve cemâ'atle karşılaşmalar ve görüşmeler*" emri çerçevesinde konaklarından dışarı çıkmamaları istenmesine rağmen heyet, atlarıyla Meriç ve Tunca nehri boylarına gidip şehri temâşa ettiler. "*Südde-i semiyeye-i sa'âdet-bünyân ve atebe-i aliyeye-i adâlet-unvanımıza yüz sürenlerin mesâlihi görülüb âdet-i eltâf-ı şâhâne ve rüsum-ı atâf-ı pâdişâhânemüz ile müstes'ad olub gideler*" emri çerçevesinde elçi heyeti Edirne'den ayrılmadan bir kez daha divân-ı hümâyûna gelip yüz sürdüler⁷³. Heyet ile iki ülke arasında daha önce yapılmış olan Amasya Anlaşması esasları üzerinden yeni bir sulh akdedildi⁷⁴. Elçinin getirdiği nâmeye cevap İstanbul'da Piyale Paşa tarafından verildi⁷⁵. Elçi heyeti için uğurlama maksadıyla ziyafet verilmiş, hil'atler giydirildi. "*Hoş geldiniz safâyla gitdinüz. Varun gördüğünüzü söyleyen ve bildiğinizi eylen*" diyerek Edirne'den uğurlandılar⁷⁶.

⁷¹ Feridun Ahmed Bey, *Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, s. 354-355.

⁷² *Selânikî*, "*Velâkin Kızılbaş tâ'ifesi gibi mahlûku'llâhda iyilik bilmek fodul ve nâ-insâf, küfrânü'n-ni'me bedbaht tâ'ife ancak yine bunlardır*" diyerek Kızılbaş taifesini iyilik bilmeyen, insafsız kimseler olduğunu söyleyerek, Allahtan Kızılbaşların elinde bulunan yerlerin Osmanlılar tarafından alınmasını diler. *Selânikî Mustafa Efendi, Tarih-i Selânikî*, C. I, s. 72.

⁷³ Feridun Ahmed Bey, *Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, s. 367.

⁷⁴ Joseph Von Hammer-Prugstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. VI, s. 229.

⁷⁵ Elçinin getirdiği nâmeye cevap İstanbul'da vezir Piyale Paşa tarafından verileceği 28 Ramazan 975 (27 Mart 1568) tarihinde kendilerine; "*Zikrolunan nâmeye vech ü münâsib gördüğün üzre cevâb yazup ilçiyeye teslim eylesin*" emri ile bildirilmiştir. *7 Numaralı Mühimme Defteri*, Hüküm No. 1158, C. I, s. 577.

⁷⁶ Bu ziyafet, tatlı, turşu kebab, yahni, sebze, meze ve hoşab gibi 36 çeşitten ve 100 sofradan oluşmuştur. Bu ziyafet esnasında kuran-ı kerim okunmuş ve gösteri grupları

Safevi elçi heyetinin Edirne’de huzura kabulünden sonra dönüş için İstanbul’a hareket ettiler. Heyetin gelişte olduğu gibi geri dönüşünde de konaklama yerleri belirlenerek buralarda hazırlıklar yapıldı. Dönüşte ilk konak yeri Havsa olacaktır. Buradaki ihtiyaçlar Havsa’nın bağlı olduğu Hasköy ve ayrıca da Dimetoka kadılıkları tarafından karşılandı. Bunun için bu kadılıklara, 28 Ramazan 975 (27 Mart 1568) tarihinde hüküm yazılarak, heyetin ilk konak yeri olan Havsa’da sıkıntı çekmemesi için gerekli miktarda ekmek, zahire, saman gibi ihtiyaçların hazır edilerek Havsa’ya gönderilmesi istendi⁷⁷. Havsa’dan sonraki konak yerleri; Babaeski, Ergene, Burgaz, Hayrabolu, Karıştıran, Malkara, Çorlu, Rodosçuk, Silivri, Haslar ve Küçük Çekmece olacaktır. 28 Ramazan 975 (27 Mart 1568) tarihinde bu kadılıklara da yine hüküm yazılarak yol üzerindeki bulunan konak yerlerinde sıkıntı yaşanmaması için yeteri kadar ekmek, arpa ve gerekli olan diğer yiyeceklerin hazırlanması emri verilerek hazırlıklar yapıldı⁷⁸.

10 Şevval 975 (8 Nisan 1568) tarihinde Vezir Piyale Paşa ve yeniçeri ağasına yazılan hükmü çerçevesinde elçi heyeti İstanbul’a geldiği zaman bir gün istirahat ederek ertesi gün gemilerle Üsküdar’a geçirildi⁷⁹. Heyetin, İstanbul’dan sonra Erzurum’a ulaşıncaya kadar takip edeceği yol geldiği güzergâh olan Bolu, Osmancık, Amasya, Merzifon, Niksar, Tokat ve Erzurum olacaktır. Yol üzerindeki kazaların kadılarına 10 Şevval 975 (8 Nisan 1568) tarihinde yazılan hükümde “*Varıcağ, her kankınızın taht-ı kazâsına ve kurbine dâhil olursa birbirinize mu’âvenet idüp kendülere ve tavarlarına vâfir ü müstevfî zahîre tedârük ü ihzâr eyleyüp muzâyaka çekdirmeyesiz. Husûs-ı mezbûr mühimmât-ı umûrdandur; ihmâl ü müsâheleden hazer idesiz*⁸⁰” denildi. Böylece heyetin geçeceği güzergâhtaki kazaların her türlü hazırlığı ihmâl etmeden yaparak elçi heyetine sıkıntı çektirilmemesi ve toplanan malzemelerin yerinde kullanılması konusunda hassasiyet gösterildi⁸¹.

---

değişik gösteriler yaptılar. Feridun Ahmed Bey, *Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, s. 369-371.

⁷⁷ 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No. 1156, C. I, s. 575.

⁷⁸ 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No. 1157, C. I, s. 76.

⁷⁹ 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No. 1231, C. II s. 28.

⁸⁰ 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No. 1233, C. II, s. 29.

⁸¹ Bu konuda Erzurum beylerbeyisinin gönderilen hükümde; İran elçisi için toplanan arpa, buğday, bal ve yağ gibi muhtelif cinslerden ne kadar zahire salınıp toplandığının ve ne kadarının elçiye sarf edilip ne kadarının kaldığı kimlerin zimmetinde olduğu kalan malların yolsuzlukla bazı kişiler tarafından yendiğinin ve bu kişilerin kimler olduğunun teftiş edilerek tespit edilip bildirilmesi istenmiştir. 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No. 1788-1789, C. II, s. 305.

Şah Kulu başkanlığındaki Safevi elçi heyeti tahminen Aralık 1567'de başladıkları elçilik ziyaretlerini Ağustos 1568'de Osmanlı topraklarından ayrılarak tamamlandı.

3.2. Safevi Elçisi'nin II. Selim'i Ziyareti Doğrultusunda Osmanlı-Safevi İlişkileri

Safevi Devleti bu ziyaret ile Kanuni döneminde yapılmış olan Amasya Anlaşması'nı devam ettirmek ve aradaki dostluğu sağlamlaştırarak İran hacıları konusunda yeni tavizler elde etme amacındadır.

Osmanlı Devleti'nin elçi heyetine karşı iyi niyet göstergesinden biri de Şah Kulu'un sınır bölgesiyle ilgili düzenleme isteğine verilen olumlu yanıtıdır. Şah Kulu, Amasya Anlaşması gereğince Safevi Devleti ve Osmanlı Devleti arasında tayin olunan sınırdaki bazı kalelerin yıkılmasıyla boş kalan Kars ovasında, tüccar ve yolcuların, hırsız ve haramiler tarafından rahatsız edilmeye başlandı. Bunu engellemek için Kızılgedik civarında sınırın her iki tarafında karşılıklı köyler kurulmasına dair Erzurum beylerbeyine teklifte bulunuldu. Elçinin teklifine 22 Safer 976 (16 Ağustos 1568) tarihinde Erzurum beylerbeyine gönderilen hüküm ile cevap verilmiştir. Buna göre, elçinin teklifi olan sınırın iki tarafına yeni köylerin kurulması uygun görüldü. Fakat belirlenen sınıra tecavüz olunmayarak yeni tavizler verilmemesi konusunda Erzurum beylerbeyinin gerekli dikkati göstermesi istendi⁸².

Osmanlı Devleti de gerek Avrupa gerekse Akdeniz'de Kıbrıs'a yapacağı seferler nedeniyle Safevi Devleti ile ilişkilerini dostane sürdürmek istemektedir. Bundan dolayı Safevi elçi heyetine, sınırdan girdiği ilk yer olan Erzurum, gerekse İstanbul ve Edirne'de karşılama törenlerinde gerekli hassasiyet azâmi derecede gösterildi. Edirne'deki karşılama töreni sırasında diğer devlet elçilerinin de yer alması töreni gösterişli hale getirmiştir. Bu tören ile Osmanlı Devleti'nin gücü, haşmeti, Safevi Devleti'ne gösterildiği gibi elçiler vasıtasıyla diğer devletlere de gösterildi.

---

⁸² Bu hüküm şu şekildedir; “*Bu cânibe müte'allik olan mahallerde vech ü münâsib görüldüğü üzere tüccâr ve sâyir âyende vü revendenün emn ü emâni için birkaç pâre karye ta'yîn eyleyüp sınırdan berü bir münâsib yirde temekkün ü ikâmet itdüresin ve öte cânibe dahı tenbîh eylesin ki, anlar dahı ta'yîn olunan sınırdan anaru anlara tâbi' yirlerde birkaç pâre karye ta'yîn eyleyüp tarafeynden ma'mûr olmak üzere ikâmet itdüreler Ammâ; bu bâbda gereği gibi mukayyed olasin ki, tarafeynden ta'yîn olunan sınıra dahl ü tecâvüz olunmaya*”. 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No. 1933, C. II, s. 376.

Ziyaretin sorunsuz geçmesi için elçi heyetinin güvenliğinin sağlanmasında gerekli hassasiyet gösterildi. 28 Şaban 975 (27 Şubat 1568) tarihli bir hükümde; “*Müşârun-ileyhin zikrolunan âdemisine yolda ve izde ve merâhulde ve menâzilde dahl ü ta’arruz itdürmeyesiz*⁸³” ifadeleriyle Şah Kulu’nun İran’a gönderdiği adamının geçeceği yerlerde müdahale ve rencide edilmemesi emredilerek elçi heyetinin güvenliğine verilen önem ortaya konuldu. Buna rağmen bazı olayların yaşanmasına engel olunamadı⁸⁴. Osmanlı Devleti, bu olayların açığa çıkarılmasında ve çözümünde hassasiyet gösterdi⁸⁵.

Safevi Devleti’nin Anadolu’da dinî yayılcı politikalar ve siyasi hadiseler nedeniyle elçi heyetinin gelirken ve giderken tedbirli davranılarak Kızılbaşlığın yayılması ve taraftar toplamasına fırsat verilmemeye çalışıldı. Bunun için elçinin gelişi ve gidişi sırasında geçtiği yerlerde heyete yakınlık gösterip topladıkları sadakaları Amasya ve Çerkes’te Şah Kulu’ya verenler takip edilmiş, bu kişiler tespit edilerek bir defter oluşturuldu. 1 Rebiü’l-evvel 976 (24 Ağustos 1568) tarihinde Amasya ve Bozok beylerine gönderilen hükümde; bu tespit edilen kişilerin haklarından gelinmesi emredildi. Bu çerçevede 64 kişiden 37’si idam edildi, diğer 27 kişiye ise kürek cezası verildi⁸⁶.

Safevi elçisinin ziyareti sırasında Osmanlı Devleti’ni acz içinde gösterecek olaylara da fırsat verilmedi. Bu olaylardan biri de İran’dan gelen elçinin Şah Tahmasb adına Kanunî Sultan Süleyman’ın ruhu için Osmanlı fukarasına sadaka dağıtmak istedi. Bu davranış Osmanlı Devleti’ni aciz ve doyuramadığı fakirleri var

⁸³ 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No. 927, C. I, s. 465.

⁸⁴ Bunlardan biri, Şah Kulu’nun adamlarından olan Sadreddin’in, Çoban Köprüsü’nde konakladığı sırada eşyaları çalındı. Ramazan 975 (Şubat 1568) tarihinde Erzurum beylerbeyine ve Pasin kadısına gönderilen hükümde; ilgili olayın faillerinin yakalanıp çalınan eşyalarının bulunması emredildi. Bir diğer olay da yine Şah Kulu’nun adamlarından olan Şahverdi’nin atının topallaması nedeniyle atını değiştirmek için Merzifon pazarına uğradığında Pîrî ve Hızır adlı Erzurumlu iki kişi tarafından mallarına el konulmuş, evlerinde bu kişiyi 9 gün hapsedtikten sonra başka bir vilayete satmak istediler. 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No. 927, C. I, s. 471;

⁸⁵ 2 Safer 976 (27 Temmuz 1568) tarihinde Amasya beyine gönderilen hükümde bu kişilerin Amasya’ya gelmesi halinde derhal yakalanması emredildi. Erzurum beyine de gönderilen hükümde yakalanan söz konusu şahısların hapsedilmesi, Şahverdi’nin Erzurum’a geldiğinde mallarının geri iade edilmesi, konu ile ilgili davanın görülüp neticenin bildirilmesi emredildi. 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No. 1805-1806, C. II, s. 312.

⁸⁶ 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No. 1835, C. II, s. 328; 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No. 1984, C. III, s. 11-12; Bekir Küttükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul 1993, s. 9.

gibi bir anlam çıkaracağından dolayı izin verilememiştir. Bu hususta 17 Şevval 975 (15 Nisan 1578) tarihinde Piyâle Paşa'ya bir hüküm gönderildi. Burada; Şah adına Kanunî Sultan Süleyman Han'ın ruhu için Osmanlı fukarasına sadaka dağıtmak isteğinin kabul edilmemesi, şayet paraları varsa bunu kendi ülkelerinin fukarasına dağıtmaları hususunda tembihte bulunulması emredildi⁸⁷.

Elçi heyetinin Osmanlı'nın sosyal ve dini yapısını bozucu ve örnek teşkil edici davranışlar sergilememeleri konusunda da gerekli hassasiyet gösterilmiştir. Heyette yer alan bazı kişilerin eşleri başı açık diye heyette yer almalarına izin verilmedi⁸⁸. Bunun yanında elçi heyetin İstanbul'da konaklayacakları yerlerde tabl-hane (eğlence yeri) olmaması dikkat edilmiş ve yolculuk sırasında da alem ve bayrak açtırılmayarak elçilik adabına göre hareket etmesi konusunda da hassas davranıldı.

4. SONUÇ

Şah Kulu Han başkanlığındaki elçi heyetinin ziyareti Osmanlı-Safevi ilişkilerinde, II. Selim dönemi özelinde yeni bir başlık açtı. Ziyaret ile Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan Amasya Anlaşması yeni padişah döneminde yenilendi. Safevi Devleti'nin sınırın iki tarafında yeni köyler oluşturması önerisi Osmanlı Devleti tarafından kabul edildi. Bu ziyaret, iki ülke arasındaki dostane siyasetin devamında önemli rol oynadı.

Elçi ziyareti iki ülkenin birbirine üstünlük gösterme girişimlerine sahne oldu. Safevi Devleti'nin zengin hediyelerle kendini göstermesine gayreti, Osmanlı tarafında İstanbul'da Edirne'de ve düzenlenen mutantan karşılama ve ağırlama merasimleri ile karşılık buldu. Elçi heyeti İstanbul'da tören ile karşılandı. Bunun yanı sıra eski bir payitaht olan Edirne'de geniş katılımlı karşılama ve kabul törenleri düzenlendi. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin diplomatik ayrıntılar konusundaki hassasiyetini göstermektedir.

Ziyaret neticesinde Osmanlı Devleti, Safevilerin Anadolu topraklarında uygulamayı hedeflediği yayılcı politikaya izin vermedi. Ayrıca muhataplarına bu hususta engelleyici her türlü tedbiri aldığı gösterdi. Tüm bunlar, Osmanlı Devleti'nin dış siyasette takındığı mütehakkim tavrı II. Selim devrinde gerçekleşen bir elçi kabulü özelinde örneklenmektedir.

⁸⁷ 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No. 1292, C. II, s. 59.

⁸⁸ 7 Numaralı Mühimme Defteri, Hüküm No: 579, C. I, s. 292-293.

KAYNAKÇA

7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), C. I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998, Hüküm No: 176, 280, 281, 378, 379, 415, 424, 549, 579, 619, 733, 744, 745, 746, 747, 756, 823, 833, 843, 844, 845, 925, 927, 1156.

7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), C. II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998, Hüküm No: 1231, 1233, 1292, 1788, 1789, 1805, 1806, 1933.

7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), C. III, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998, Hüküm No: 1984.

Akım, Pınar, *II. Selim Dönemi Elçi Kabulleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

Arıcak, Sinem, *"Gifts in Motion: Ottoman-Safavid Cultural Exchange, 1501-1618"*, University of Minnesota, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012.

BOA, A. *DVNSMHH.d.*, 7/1092, 17 Şevval 975 (15 Nisan 1578)

Çağman, Filiz, "Şahnâme-i Selim Han ve Minyatürleri", *Journal of Art History*, S. 5, Ocak 1973, s. 411-442.

Çetin, Firdevs, *"Osmanlı-Safevi Rekabetinin Osmanlı Resmî İdeolojisine Etkisi"*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 2, Aralık 2011, s. 12-28.

Çiftçi, Hilal, *Osmanlı-Safevi İlişkilerinin Diplomatik Dili*, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çankırı 2015.

Dağlar, Mehmet, "Ulama sultan-ı Tekelü ve Osmanlı Devleti'ne ilticası" *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Mart 2016, s. 180-189.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. II, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.

Düzbakar, Ömer, "XV-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Elçilik Geleneği ve Elçi İşlerinin Karşılmasında Bursa'nın Yeri", *Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, S. 2/6, 2009, s. 182-194.

Emecen, Feridun M., "Kanuni Süleyman Devri", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. X, Çağ Yayınları, İstanbul 1989.

Emecen, Feridun M., "Selim II", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 414-418.

Emecen, Feridun M., "Süleyman I", *DİA*, C. XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2010, s. 62-74.

Eyice, Semavi, “Elçi Hanı”, *DİA*, C. XI, İstanbul 1995, Diyanet Yayınevi, s. 15-18.

Feridun Ahmed Bey, *Nüzhət-i Esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sığetvar*, Yay. Haz. Ahmet Aslantürk-Günhan Börekçi, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

Feridun Bey, *Münşeat Mecmuası*, C. II, İstanbul 1274.

Gökbilgin, M. Tayyip, *Kanuni sultan Süleyman*, Yay. Hazl. Sabri Can Sannav, Kronik Kitap, İstanbul 2019.

Hamidreza Mohammednejad, *Osmanlı-Safevi İlişkileri (1501-1576)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2015.

Hammer-Prugstall, Joseph Von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. VI, Üçdal Neşriyat 2015, s. 225.

İpşirli, Mehmet, “Elçi”, *DİA*, C. XI, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1995, s. 3-15.

Kılıç, Dündar Ali, “Osmanlı Saray Törenlerinin Üsküdar’a Yansıması”, *Üsküdar Sempozyumu*, 23-25 Mayıs 2003, s. 90-96.

Kılıç, Dündar Ali, *İmparatorluk Seremonisi*, Tarih düşünce Kitapları, İstanbul 2004.

Kılıç, Remzi, *Kanuni Devri Osmanlı İnan Münasebetleri (1520-1566)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006.

Kılıç, Remzi, *Osmanlı-İnan Siyasî Anlaşmaları*, Tez Yayınları, İstanbul 2001.

Kütükoğlu, Bekir *Osmanlı-İnan Siyasî Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1993.

Kütükoğlu, Mübahat, “XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Fevkalade Elçilerin Ağırlanması”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. Ercüment Kuran’a Armağan, XXVII/1-2, Ankara 1989, s. 199-231.

Mansuroğlu, Meeddud, “Elçi”, *İA*, C. IV, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, s. 231.

Sak, İzzet, “1136-1141 Yılları Arasında İstanbul'a Gelen İnan Elçilerinin Bazı Masrafları”, *Selçuk Üniversitesi, EdebiyatFakültesi Dergisi*, 2006, S. 16, s. 117- 161.

Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, C. I, (Yay. Haz. Mehmet İpşirli), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Şeker, Mehmet, “Hil‘at”, *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 22-25.

Topaktaş, Hacer, “Osmanlı Diplomasisinde “Tayinat” Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C.X, S. 1, 2015, s. 31-49.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, s. 276.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. III/I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011.

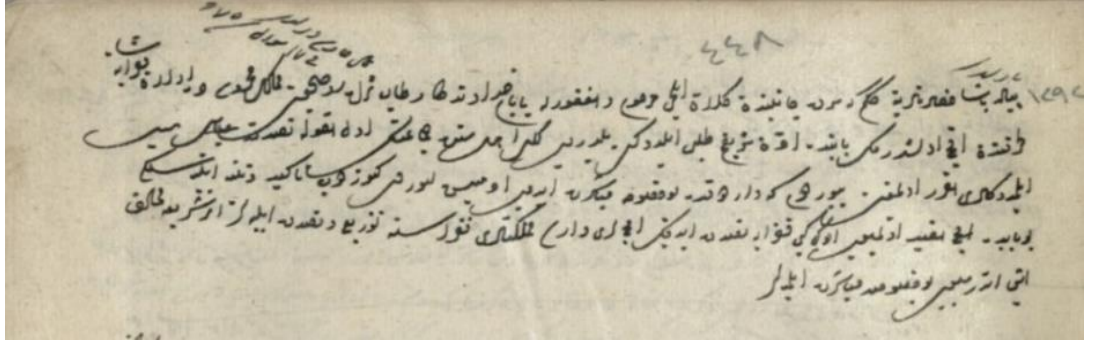
Ünyay Açıkgöz, Fatma “*XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hediye ve Hediyeleşme (Padişahlara Sunulan ve Padişahların Verdiği Hediyeler Üzerine Bir Araştırma)*”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2012.

Yıldırım, İbrahim, *Edirne Sarayı'nda ve Topkapı Sarayı'nda Minyatürlere Yansıyan Elçi Kabul Sahnelerindeki Osmanlı Devleti'nin Diplomatik Gücü*, *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. I, S. 1, 2012, s. 76-287.

Yıldırım, İbrahim, *Osmanlı Devleti'nde Elçi Kabulleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

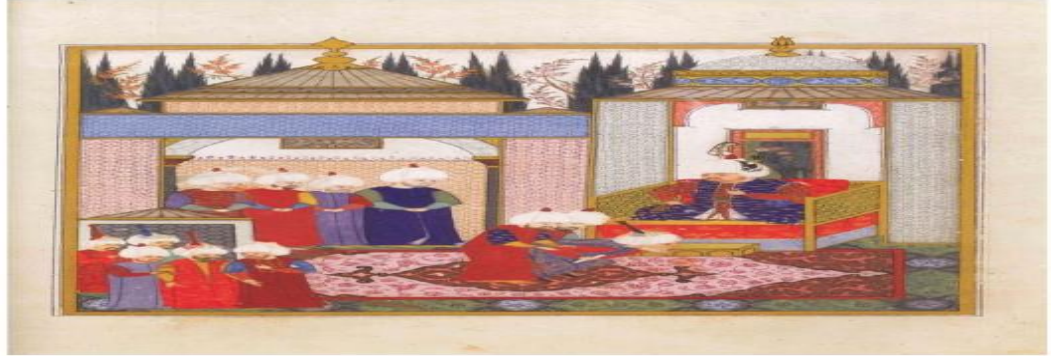
EKLER

Ek 1: Şah Kulu'nun Kanuni için sadaka dağıtmak isteğine verilen cevap.

Kaynak: BOA, A. DVNSMHM.d., 7/1092, 17 Şevval 975 (15 Nisan 1578)

Ek 2: Şah Tahmasb'ın Edirne Sarayı'nda II. Selim'in Huzuruna Çıkışı

Kaynak: Feridun Ahmed Bey, *Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, vr.247b.

Ek 3: Şah Tahmasb'ın Edirne Sarayı'nda II. Selim'in huzuruna çıkışı

Kaynak: *Şehnâme-i Selim Han*, vr. 53b-54a.

Araştırma Makalesi/Research Article

**GASTRONOMİK ÇEKİCİLİKLERİN DESTİNASYON MEMNUNİYETİ
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

*THE EFFECTS OF GASTRONOMIC ATTRACTIONS ON DESTINATION
SATISFACTION*

Mustafa KESİCİ*, Onur ÇAKIR**

Geliş Tarihi: 18.09.2019
(Received)

Kabul Tarihi: 16.05.2020
(Accepted)

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, turistlerin deneyimledikleri gastronomik çekiciliklerin destinasyondan duydukları memnuniyet düzeyleri üzerindeki etkisinin tespit edilmesi ve gastronomik çekiciliklerle destinasyon memnuniyeti arasındaki ilişkide gastronomi motivasyonunun düzenleyici etkisini Edirne ili örneğinde incelemektir. Araştırmada nicel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırma verileri Mayıs 2018'in ilk haftasında Edirne'de düzenlenen Hidrellez ve Kakava Şenlikleri'ne katılmış 384 yerli turist üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan veri toplama aracında ele alınan destinasyonun gastronomik çekicilikleri ve destinasyon memnuniyetine ilişkin algıları belirlemek amacıyla daha önceden geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş ölçekler, gastronomi motivasyonunu düzeyinin belirlenmesi amacıyla ise araştırmacılar tarafından geliştirilmiş ifadeler kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre özgün ve tanınmış gastronomik çekiciliklerin destinasyon memnuniyeti üzerinde olumlu yönde etkisinin olduğu belirlenmiş, fiyat & performansa yönelik gastronomik çekiciliğin destinasyon memnuniyeti üzerinde herhangi bir etkisine rastlanmamıştır. Diğer taraftan gastronomik çekicilikler ile destinasyon memnuniyeti arasındaki ilişkide gastronomi motivasyonunun düzenleyici bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Destinasyon Memnuniyeti, Gastronomi, Gastronomik Çekicilikler, Gastronomi Motivasyonu

ABSTRACT: The aim of this study is to determine the effect of gastronomic attractions experienced by tourists on destination satisfaction, and to examine the moderating effect of gastronomy motivation in the relationship between gastronomic attractions and destination satisfaction in the case of Edirne in Turkey. Quantitative research design was used in the study. The data of the research were collected from 384 local tourists who participated in the Hidrellez and Kakava Festivals in Edirne during the first week of May in 2018. In order to determine the perceptions of tourists toward gastronomic attractions and destination satisfaction previously validated scales were utilized. In order to measure gastronomy motivation of the tourists, items developed by the researchers were used. According to the results of the study, it has been determined that the unique and reputed gastronomic

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, mkesici@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9407-5094.

** Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, ocakir@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8360-0324.

attractions had a positive effect on destination satisfaction, and no effect of price & performance on destination satisfaction was found. On the other hand, it has been determined that gastronomic motivation has no moderation effect on the relationship between gastronomic attractions and destination satisfaction.

Key Words: Destination Satisfaction, Gastronomy, Gastronomic Attractions, Gastronomy Motivation

1. GİRİŞ

Turistik seyahatler esnasında deneyimlenen gastronomik değerler turistler için haz verici ve özgün deneyimlerdir (Quan ve Wang, 2004). Nitekim her geçen gün artan sayıda turistlerin yerel mutfakları deneyimlemek ve tanınmış şeflerin yemeklerini tatmak amacıyla seyahatlere çıktıkları da bilenen bir gerçektir (Guan ve Jones, 2014). Bu nedenle turistlerin destinasyonların yerel gastronomik çekiciliklerine atfettikleri önemin ve turistlerin destinasyon algısını nasıl şekillendirdiğinin anlaşılması, destinasyonların ürün geliştirme ve pazarlama faaliyetlerinin başarısını belirleyen temel unsurlardan biri olmuştur. Turistlerin neredeyse tamamı seyahatleri esnasında dışarıda yemek yerken bölgenin yöresel yemeklerini deneme ve yerel halkı daha yakından tanıma fırsatı yakalamaya çalıştıklarını, yemek yeme faaliyetlerinin turistlerin en çok tercih ettikleri üç aktiviteden biri olduğunu, gastronomi ve mutfak sanatlarının insanların tüm duyu organlarına aynı anda hitap eden tek sanat formu olduğunu, diğer kültürel değerlere (müzeler, şovlar, müzik ve film festivalleri vb.) duyulan ilgi ile turistlerin gastronomik çekiciliklere duydukları ilgi düzeylerinin pozitif yönlü ve yüksek bir korelasyona sahip olduğu; yaşları, cinsiyetleri veya etnik kökenleri fark etmeksizin tüm turistlerin seyahatleri esnasında yerel mutfığa ilgi duydukları, diğer turizm değerleri veya çekiciliklerinden farklı olarak gastronomik değerlerin yıl boyunca, tüm hava koşullarında ve zamanlarda deneyimlenebiliyor olduğu; yeni neslin interaktif deneyimler arama talebini karşılayacak özelliklere sahip olduğuna dikkat çekilmektedir (<https://worldfoodtravel.org>). Benzer şekilde, TÜRSAB'ın 2014'de yayınladığı rapora göre turistlerin %88,2'sinin yemeklerin destinasyon tercihinde çok önemli olduğunu dile getirdikleri belirtilmektedir.

Destinasyonları birbirinden farklılaştıran ilişki ağlarından biri de yemek, kültür ve kimlik ilişkisinde karşımıza çıkmaktadır. Bu kültürel farklılaşma ağı destinasyonlara özgü gastronomik çekiciliklerin, taklit edilmesi zor ve toplumsal anlamda simgeleşmiş bir hal almasını sağlamaktadır. Bu durum kültürel anlamda turistik değeri ortaya koymaktadır. Benzer şekilde turistler açısından, belirli bir destinasyonun gastronomik değerleri ve çekicilikleri o yörenin kültürü hakkında bilgi edinmenin yollarından biridir (Van Den Berghe, 1984, s.396). Bu bağlamda yöresel gastronomik değerleri ele alınırken özgünlüğün önemli bir rol oynadığı

söylenbilir. Diğer taraftan, farklı yemeklerin hijyen ve sağlık gibi endişelere, kültürel ve dini anlamda ise çekincelere neden olabileceği bilinmektedir. Birçok insanın tükettiği yemekler konusunda tutucu bir davranış sergilediği sıklıkla görülmektedir (Cohen ve Avieli, 2004, s. 756). Dolayısıyla destinasyonların sahip olduğu gastronomik değerlere turistik anlamda talebin oluşması için özgünlüğün yanında bilinirliğin de dikkate alınması gerektiği söylenebilir. Bilindik (tanınmış) yemekler bireylerin yeni yemeklere karşı duyabileceği rahatsızlığı bir bakıma önleyici bir özellik taşıyabilir. Bireyler yemeği önceden biliyorsa veya duymuşsa birçok farklı kişinin önceden yemeği deneyimlediğini bilmenin rahatlığıyla hareket eder. Gastronomik değeri oluşturan diğer bir değişken ise ekonomik anlamda değer teşkil eden neredeyse her üründe karşımıza çıkan ödenen ücret karşılığı elde edilen fayda olarak ele alınabilir.

Dışarıda yemek yeme aktiviteleri hem yeni gastronomik çekicilikleri keşfetmemizi sağlarken hem de rekreasyon aktivitesi olarak zevkli bir duysal deneyim sunmaktadır. Bu durum turizm açısından değerlendirildiğinde bir destinasyonun haz verici gastronomik değerlere sahip olmasının önemli bir çekicilik unsuru olarak karşımıza çıkmasına yol açmaktır. Nitekim alanyazında turistlerin destinasyon seçimlerinden, memnun olma düzeylerine kadar birçok aşamada, bölgede bulunan restoranlar, yerel mutfak ve gastronomik değerlerin ve çekiciliklerin önemli bir etkisinin bulunduğu ifade edilmektedir (Richards, 2002). Alanyazında birçok araştırmada gastronomik çekiciliklerin destinasyon tercihi ve imajı üzerindeki etkileri incelenirken, turistlerin destinasyon deneyimleri sonrası davranışları üzerine yapılan çalışmaların oldukça az olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, Edirne ili örneğinde turistlerin deneyimledikleri gastronomik çekiciliklerin destinasyon tatmin düzeyleri üzerindeki etkisinin tespit edilmesi ve gastronomik çekiciliklerle destinasyon memnuniyeti arasındaki ilişkide gastronomi motivasyonunun düzenleyici etkisini incelemek olarak belirlenmiştir.

2. LİTERATÜR

Gastronomi alanında yapılan ilk resmi araştırma Jean Anthelme Brillat-Savarin tarafından 1825 yılında yayınlanan “Tadın Fizyolojisi (Physiologie du Gout)” araştırmasıdır. Bu çalışmada Brillat-Savarin duyular, tatlar ve yiyecek içecek tüketimi arasındaki ilişkileri incelemiştir. Duyusal algılarımız yiyecek içecekleri değerlendirme, takdir etme, övme gibi fizyolojik ve psikolojik değerlendirmeler yapmamızda önemli bir rol üstlenmektedir. Gastronomi turizmini Long (2004) turistlerin başka kültürleri yiyecek, içecek ve yemekler üzerinden deneyimleme olarak tanımlamaktadır. Wolf (2002) ise gastronomi turizmini “özgün ve akılda kalıcı gastronomik deneyimleri aramak ve bu amaçla hazırlanmış

yiyecek ve içecekleri deneyimlemek amacıyla gerçekleştirilen seyahatler olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma bakıldığında gastronomik deneyimler sadece yiyecek üzerinde odaklanılan deneyimler değildir. Dışarıda yemek yeme deneyimi çoğu zaman özel kişisel anlamlar taşıyan deneyimlere dönüşür. Bu deneyimler yeme içme tercihlerimizi değiştirdiği gibi genel olarak ziyaret edilen kültüre ilişkin algılarımızı da şekillendirmektedir (Kivela ve Johns, 2002). Öyle ki bazı destinasyonların temel pazarlama noktası sahip oldukları gastronomik çekicilikler olmaktadır. Çin mutfağı, İtalyan mutfağı, Fransız şarabı gibi gastronomik çekicilikler bazı destinasyonların ana pazarlama odağı olabilmektedir. Özellikle İtalya'daki Tuscany bölgesi, bir turistik destinasyon olarak temel konumlandırmasını gastronomi turizmi üzerine yapmaktadır. Türkiye'de ise neredeyse tüm destinasyonlar diğer çekiciliklerinin yanında sahip oldukları gastronomik değerleri ve çekicilikleri destinasyon konumlandırmalarında sıklıkla kullanılmaktadır. Gaziantep ve Hatay gibi destinasyonlar da genel olarak konumlandırmalarını sahip oldukları gastronomik çekicilikler üzerine kurgulamaktadırlar.

Yemek yeme tüm insanların olduğu gibi turistlerin de temel ihtiyaçlarından biridir. Bu yanı sıra yiyecek içecek hizmetleri turizm ürününün bölünmez bir parçasıdır. Neredeyse tüm turistler ziyaret ettikleri yerlerin mutfaklarını deneyimlerler. Ancak tatil esnasında sergilenen bu yemek yeme davranışı fiziksel ihtiyaçtan çok turistlerin özgünlük ve değişiklik arama motivasyonlarıyla şekillenir. Tatilleri esnasında insanlar alıştıkları rutin yiyecekler yerine tatil hayallerinin bir parçası olan farklı deneyimler sunan gastronomik çekicilikler arama eğilimine girerler (Quan ve Wang, 2004). Bazı durumlarda ise turistlerin destinasyonlardaki yemek deneyimleri en çok akılda kalan deneyimlerdir ve turistlerin destinasyon deneyimlerini büyük oranda etkiler. Benzer şekilde turistlerin destinasyonda kötü yemek deneyimlerinin olması ise genel turist deneyimini olumsuz etkiler (Nield, Kozak ve LeGrys, 2000). Bu yönüyle bir destinasyonun mutfağı ve sahip olduğu gastronomik çekicilikleri turistlerin genel destinasyon deneyimlerini şekillendiren en önemli unsurlardandır.

Mitchell ve Hall (2003) yöresel mutfakları deneyimlemek için yapılan seyahatlere olan ilginin her geçen gün arttığını ve tatil yapılacak destinasyonun seçiminde önemli bir etki yarattığını belirtmektedirler. Au ve Law (2002) Hong Kong'a giden turistlerin en önemli seyahat motivasyonlarından birinin yerel mutfağı ve gastronomik değerleri deneyimlemek olduğunu tespit etmişlerdir. Kivela ve Crotts (2005) benzer şekilde Hong Kong'un sunduğu turistik ürünlerin içinde gastronomik öğelerin her geçen gün daha da arttığını ve gastronomik

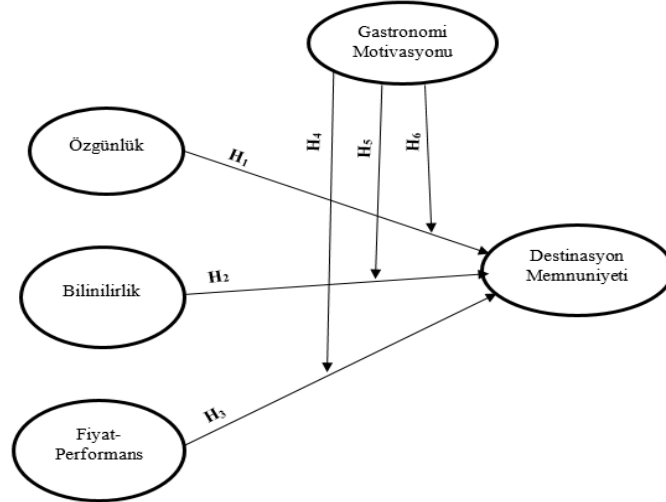
çekiciliklerin Hong Kong'u ziyaret eden turistlerin tatil deneyimlerini şekillendiren en önemli unsurlardan biri olduğunu ifade etmektedir. Turistlerin destinasyon algısını şekillendirmede bölgenin iklimini, konaklama imkanları ve doğal manzaralardan sonra gastronomik çekiciliklerin dördüncü unsur olarak ele alınmasını gerekli olduğu ifade edilmektedir (Hu ve Ritchie, 1993). Akademide de gittikçe artan bir oranda gastronomi, yerel mutfaklar ve turizm konulu kongrelerin sayısı artmaktadır. Öyle ki kongrelerde sunulan araştırmaların çoğu yerel mutfağın bir çekicilik unsuru olarak farklı destinasyonlarda nasıl kullanıldığına ilişkin olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalarda genellikle yerel mutfağın ve bir destinasyonun gastronomik değerlerinin turistler tarafından araştırıldığını ve bir seyahat öncesi (pre-trip) davranış olarak gelecekte ziyaret edilecek destinasyonlara ilişkin beklentileri şekillendirdiği belirtilmektedir (Pestek ve Nikolic, 2011). Başka bir deyişle bir destinasyonun sahip olduğu gastronomik çekiciliklerin seyahat öncesi turistlerin destinasyonu algılama biçimlerini şekillendirdiği söylenebilir. Nitekim alanyazında birçok araştırmanın bulguları da bir destinasyonun gastronomik çekiciliklerinin seyahat öncesi turistlerin konaklama tesisi, turizm hizmetleri ve destinasyon geneli için bir imaj oluşturmada etkili olduğu görüşünü destekler sonuçlara ulaşmıştır (Björk ve Kauppinen-Räisänen, 2014; Alonso, 2010; Quan ve Wang, 2004; Smith ve Costello, 2009).

Turistler için tatil esnasındaki yeme-içme deneyimleri sadece açlığın ve susuzluğun giderilmesi için gerçekleştirilen bir faaliyet olmasının yanında yerel kültüre ve değerlere ilişkin derinlemesine bilgi alma fırsatları yaratabilir. Bölgesel bir kültürel değer olarak da gastronomik çekicilikler bir kültür turizmi ürününün temel özelliklerini taşır (Guan ve Jones, 2015). Bu nedenle gastronomik değerler turistlerin destinasyon deneyimini şekillendirmede katma değer yaratan ve turistlerin duydukları memnuniyet düzeyleri üzerinde önemli bir etkisi olan çekicilik unsurudur.

Gastronomik değerler tek başına destinasyonun ana çekiciliği olabileceği gibi birçok destinasyon için ikincil ya da destekleyici çekicilik unsuru olarak ele alınmaktadır. Her ne şekilde ele alınırsa alınsın, gastronomik değerlerin seyahat öncesinde destinasyon seçimi ve imajı; seyahat esnasında ve sonrasında ise turistlerin memnuniyet düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir (Tikkanen, 2007). Bu bağlamda, gastronomik çekiciliklerin bir destinasyonun tercihinde ve turistlerin destinasyondan memnun ayrılmalarında önemli rol aldığı aşikârdır.

3. YÖNTEM

Çalışmada yöntem nicel araştırma deseni ile tasarlanmıştır. Veri toplama tekniği aracı olarak yüzyüze anket yöntemi tercih edilmiştir. Anket formunda yer alan ifadeler için Guan ve Jones (2015) tarafından turistlerin destinasyonun gastronomik çekiciliklerine ilişkin algılarını ölçmek için geliştirilen 15 ifadeden oluşan ölçek ile destinasyon memnuniyetine ilişkin Chi ve Qu (2009)'dan uyarlanan dört maddelik ölçekten faydalanılmıştır. Turistlerin gastronomi motivasyonunu düzeylerini ölçek için ise “Seyahat edeceğim yerleri seçmemde yöresel mutfağın çekiciliği önemlidir.”; “Gideceğim turizm destinasyonunun yöresel yemekleri beklentilerimi karşılamalıdır.” ve “Seyahat edeceğim yerleri seçmemde uygun fiyatlı yöresel yemeklerin bulunması önemlidir.” ifadeleri anket formuna eklenmiştir. Turistlerin yaş, cinsiyet, eğitim düzeyleri, gelir düzeyleri ve medeni durumlarından oluşan demografik soruların da eklenmesiyle anket formuna son hali verilmiştir. Veriler Mayıs 2018’in ilk haftasında Edirne’de düzenlenen Hıdırellez ve Kakava Şenlikleri’ne katılmış ve kolayda örnekleme ile araştırmaya katılmayı kabul eden 384 yerli turist üzerinde gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler üzerinde tanımlayıcı istatistiklerin ve demografik bulguların hesaplanmasında SPSS 22 paket programı kullanılırken ölçüm ve yapısal modelin test edilmesinde SmartPLS3 programı kullanılmıştır. Modelde yer alan gizil değişkenler arasındaki ilişkiler çerçevesinde araştırma modeli Şekil 1’deki gibi oluşturulmuştur.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Değişkinler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla ele alınan hipotezler de aşağıdaki gibi derlenmiştir:

H1- Bir destinasyonun özgün gastronomik çekiciliklere sahip olması turistlerin destinasyondan duydukları memnuniyeti etkiler.

H2- Bir destinasyonun gastronomik çekiciliklerinin bilinir olması turistlerin destinasyondan duydukları memnuniyeti etkiler.

H3- Bir destinasyondaki gastronomik çekiciliklerin fiyat-performansı turistlerin destinasyondan duydukları memnuniyeti etkiler.

H4- Gastronomi motivasyonu destinasyonun gastronomik çekiciliklerinin özgünlüğü ile destinasyon memnuniyeti arasındaki ilişkide düzenleyici etkiye sahiptir.

H5- Gastronomi motivasyonu destinasyonun gastronomik çekiciliklerinin bilinirliği ile destinasyon memnuniyeti arasındaki ilişkide düzenleyici etkiye sahiptir.

H6- Gastronomi motivasyonu destinasyonun gastronomik çekiciliklerinin fiyat-performansı ile destinasyon memnuniyeti arasındaki ilişkide düzenleyici etkiye sahiptir.

4. BULGULAR

Katılımcılara yöneltilen gruplandırılmış demografik sorular olan cinsiyet, medeni durum ve eğitim durumu yönelik elde edilen veriler kapsamında Tablo 1 hazırlanmıştır. Tablo 1’de görüldüğü üzere, katılımcıların önemli bir kısmı erkektir (63,28). Evli olan katılımcıların (%57,07) oranı, bekâr olan katılımcılara (%42,93) oranla nispeten daha fazladır. Katılımcıların eğitim durumu değerlendirildiğinde ise lisans mezunları (%33,85) araştırmaya katılanların çoğunluğunu oluşturmakta bunu sırasıyla lise, lisansüstü, ön lisans, ortaokul ve ilkököl mezunları izlemektedir.

Tablo 1: Demografik Bulgular

Cinsiyet	N	%	Eğitim Durumu	N	%
Kadın	141	36,72%	İlkokul	21	5,47%
Erkek	243	63,28%	Ortaokul	31	8,07%
Toplam	384	100,00%	Lise	111	28,91%
M. Durum	N	%	Önlisans	50	13,02%
Evli	218	57,07%	Lisans	130	33,85%
Bekar	164	42,93%	Lisansüstü	41	10,68%
Toplam	382	100,00%	Toplam	384	100,00%
Kayıp Veri	2				

Katılımcıların yaşları ve gelirlerine ilişkin veriler katılımcılara açık uçlu sorular sorularak toplanmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 32,3'tür ve yaşları 17-73 yaş aralığında değişmektedir. Aylık toplam gelirleri ise 0-7000 arasında değişmekle beraber ortalaması 2186 TL'dir.

Ölçüm modelinde yer alan değişkenlerin yapı geçerliliği ve güvenilirliğinin test edilmesinde Smart PLS3 programından yararlanılmıştır. Modelin içsel tutarlılığının ve güvenilirliğinin test edilmesinde referans değerleri olarak birleşik güvenilirlik katsayıları (>0.70) (Hair ve diğerleri, 2006) ve Cronbach Alpha değerleri ($>0,60$) (Nunnally ve Bernstein, 1994) temel alınmıştır. Ölçüm modelinin geçerliliğinin test edilmesinde ise yakınsak ve ayırt edici geçerlilik kriterlerine başvurulmuştur. Yakınsak geçerliliğinin sağlanıp sağlanmadığı standardize edilmiş faktör yükleri, t değerleri, bu değerlerin anlamlılıkları ve çıkarılan ortalama varyans değerlerine bakılarak kontrol edilmiştir. Beş gizil değişken ve 21 maddeye ait olan faktör yükleri, t-değerleri, Cronbach's Alpha katsayısı, bileşik güvenilirlik ve çıkarılan ortalama varyans değerleri Tablo 2'de sunulmaktadır. Tüm t-değerleri $\alpha= 0,001$ düzeyinde anlamlıdır. Yapıların tamamı açıklanan ortalama varyans eşiği olan 0,50'nin üstündedir. Cronbach Alpha ve Bileşik Güvenilirlik katsayıları da 0.80'nin üzerindedir. Sonuç olarak ölçüm modelinin içsel tutarlılık ve yakınsak geçerliliğinin sağlandığı tespit edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Ölçüm Modeli

Yapı ve Göstergeler	Faktör Yükleri	t-değeri	Cronbach's Alpha	Bileşik Güvenilirlik	Açıklanan Ortalama Varyans	Ortalama	Std. Sapma
Özgünlük			0.879	0.906	0.580	3.54	0.80
Edirne ili kendine has özel tatlara sahiptir.	0.742	24.991				3.75	1.08
Edirne yöresel mutfakta sadece bölgeye has gizli reçeteler kullanılmaktadır.	0.730	17.282				3.65	1.03
Edirne otantik ve özgü bir yöresel mutfığa sahiptir.	0.746	20.758				3.46	1.05
Edirne mutfığının özel yemek yeme yöntemleri ve gelenekleri vardır.	0.752	21.697				3.40	1.11
Edirne bölgesindeki restoranlar kendine özgü bir atmosfere	0.806	29.813				3.44	1.01

sahiptir. Edirne'nin yöresel mutfağı daha önce tatmadığım değişik yiyecekler ve lezzetler sunmaktadır.	0.773	23.265		3.49	0.99		
Edirne'nin yöresel lezzetleri sadece Edirne ilinde denenebilir.	0.777	22.641		3.60	1.08		
Bilinirlik			0.711	0.838	0.633	3.60	0.81
Edirne'nin yöresel mutfağı genel olarak ilgi çekicidir.	0.804	21.697		3.74	.96		
Edirne'de yiyecek işletmelerinin toplandığı özel sokaklar ve caddeler bulunmaktadır.	0.806	29.299		3.48	1.02		
Edirne'nin yöresel mutfağı son derece ünlüdür.	0.777	22.180		3.59	1.09		
Fiyat & Performans			0.783	0.861	0.607	3.51	0.82
Edirne'de yöresel yemeklerinin/yiyeceklerinin fiyatları makuldür.	0.785	22.065		3.56	1.09		
Edirne'nin yöresel yemekleri/yiyecekleri sağlıklıdır.	0.796	26.103		3.48	1.03		
Edirne'nin yöresel yemekleri/yiyecekleri hijyeniktir.	0.816	30.837		3.42	1.10		
Edirne'deki restoranlar iyi hizmet sunmaktadır.	0.717	15.581		3.60	0.99		
Destinasyon Memnuniyeti			0.835	0.890	0.670	3.44	0.86
Edirne'yi bir destinasyon olarak akraba, tanıdık ve arkadaşlarıma tavsiye ederim.	0.789	24.479		3.56	0.94		
Edirne destinasyonu beklentilerimi karşıladı.	0.837	36.113		3.39	1.04		
Genel olarak Edirne yüksek çekiciliği olan turizm destinasyonudur.	0.849	38.970		3.27	1.11		
Edirne'ye yine gelmeyi düşünüyorum.	0.797	29.829		3.54	1.10		
Gastronomi Motivasyonu			0.807	0.886	0.721	3.76	0.88

Seyahat edeceğim yerleri seçmemde yöresel mutfağın çekiciliği önemlidir.	0.803	21.674	3.71	0.97
Seyahat edeceğim yerleri seçmemde uygun fiyatlı yöresel yemeklerin bulunması önemlidir.	0.870	41.378	3.75	1.02
Gideceğim turizm destinasyonunun yöresel yemekleri beklentilerimi karşılamalıdır.	0.873	45.399	3.83	1.10

Not: 5000 bootstrap örnekleme alınmıştır.

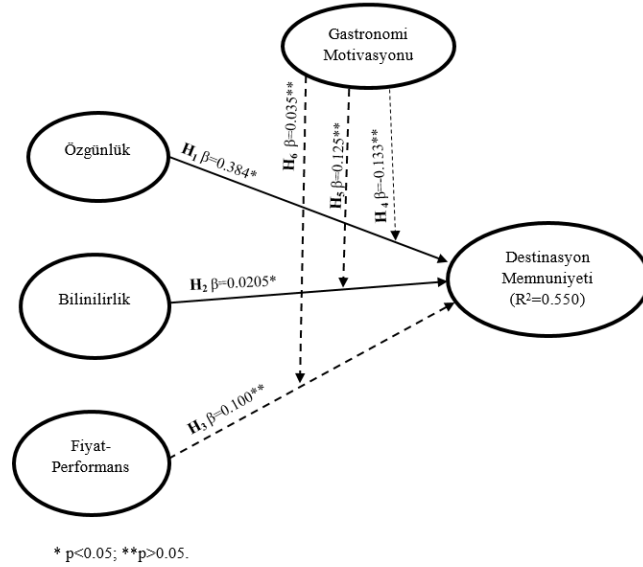
Ayırt edici geçerliliğin değerlendirilmesinde korelasyon değerleri ile çıkarılan ortalama varyans katsayısının karekök değerleri karşılaştırılmaktadır. Tablo 3'te görüldüğü üzere tüm gizil değişkenlere ait korelasyon değerleri köşegen değerlerinden daha düşüktür. Dolayısıyla modeldeki değişkenler arasında ayırt edici geçerliliğin sağlandığı kabul edilmiştir.

Tablo 3: Ayırt Edici Geçerlilik Sonuçları

	1	2	3	4	5
Destinasyon Memnuniyeti	0.819				
Gastronomi Motivasyonu	0.583	0.849			
Fiyat-Performans	0.651	0.628	0.779		
Özgünlük	0.713	0.631	0.763	0.761	
Bilinirlik	0.679	0.639	0.769	0.701	0.796

Ölçüm modelinin güvenilirliği ile yakınsak ve ayırt edici geçerliliğinin sağlanmasından sonra değişkenler arası ilişkiler temelinde oluşturulan yapısal model neden-sonuç ilişkilerinin analiz edilebilmesinde kullanılan varyans temelli bir yapısal eşitlik modelleme yöntemi olan kısmi en küçük kareler yöntemiyle test edilmiştir (Henseler, Ringle ve Sinkovics, 2009). Yapısal modele ait değerler Şekil 2'de raporlanmıştır.

Şekil 2. Yapısal Model Bulguları

Derlenen araştırma hipotezlerine yönelik sonuçlar ise Tablo 4’te verilmiştir. Araştırma modelinde test edilen yollar incelendiğinde modelde yer alan H₁ ve H₂ hipotezleri desteklenirken, H₃ hipotezinin desteklenmediği görülmektedir. Başka bir deyişle bir destinasyonun sahip olduğu gastronomik çekiciliklerin özgünlüğü ($\beta=0.384$; $p=0.000$) ve bilinirliğinin ($\beta=0.206$; $p=0.009$) destinasyon memnuniyeti üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi olduğu, gastronomik çekiciliklerin fiyat-performansının ise destinasyon memnuniyeti üzerinde anlamlı bir etki yaratmadığı tespit edilmiştir. R² değerine bakıldığında ise destinasyon memnuniyetinde oluşan varyansın %55’inin turistlerin destinasyonda özgün ve tanınmış gastronomik çekicilikleri deneyimlemelerine bağlı olarak şekillendiği görülmektedir. Başka bir deyişle turistler bir destinasyonda özgün ve tanınmış gastronomik çekicilikleri deneyimlediklerinde destinasyondan duydukları memnuniyet düzeylerinde %55’lik bir artış sağlanabilir. Bu durum Edirne ilini ziyaret eden turistlerin destinasyonun özgün ve bilinen gastronomik çekiciliklerini deneyimlemelerinin sağlanması ile destinasyon memnuniyetlerinin artırılmasının mümkün olduğuna işaret etmektedir. Modelde fiyat- performans boyutunun destinasyon memnuniyeti üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı görülmektedir.

Tablo 4: Hipotez Sonuçları

Araştırma Hipotezleri	Yol Katsayıları	t- değeri	p value	Sonuç
H ₁ - Özgünlük-Destinasyon Memnuniyeti	0.384	3.569	0.000	Desteklendi*
H ₂ - Bilinilirlik-Destinasyon Memnuniyeti	0.206	2.598	0.009	Desteklendi*
H ₃ -Fiyat-Performans-Destinasyon Memnuniyeti	0.100	1.272	0.203	Desteklenmedi**
H ₄ -Özgünlük*Motivasyon-Destinasyon Memnuniyeti	-0.133	1.138	0.255	Desteklenmedi**
H ₅ -Bilinilirlik*Motivasyon-Destinasyon Memnuniyeti	0.125	1.551	0.121	Desteklenmedi**
H ₆ -Motivasyon*Fiyat_Performans-Destinasyon Memnuniyeti	0.035	0.395	0.693	Desteklenmedi**

Not: 5000 bootstrap örnekleme alınmıştır. * p<0.001. ** p>0.05.

Modelde ayrıca kişilerin gastronomi motivasyonları düzeylerinin modelin bağımsız değişkenleri ile bağımlı değişkeni arasındaki ilişkide düzenleyici rolünün olup olmadığı da irdelenmiştir. Bu amaçla modele gastronomi motivasyonu değişkeni düzenleyici değişken olarak eklenmiş ve test edilmek üzere H₄, H₅ ve H₆ hipotezlerinin işaret ettiği yollar modele eklenmiştir. Yapılan analiz sonucunda destinasyonun sahip olduğu gastronomik çekiciliklerin özgünlüğü, bilinilirliği ve fiyat performansı ile destinasyon memnuniyeti arasındaki ilişkide gastronomi motivasyonunun düzenleyici bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Turistler ister gastronomik amaçlarla, isterse farklı motivasyonlarla gelmiş olsunlar gastronomik çekiciliklerin destinasyon memnuniyeti üzerindeki etkisi aynı düzeyde olmaktadır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Edirne ili özelinde destinasyon memnuniyetinin sağlanmasında gastronomik çekiciliklerin rolünün ele alındığı çalışmada, gastronomik anlamda özgünlük boyutunun destinasyon memnuniyeti üzerinde etkisi olduğu görülmüştür. Yöresel yemekler geleneksel olmasıyla ilgili olarak turistler tarafından genelde otantiklikle özdeşleştirirler (Sims, 2009). Farklılık arayan turistler için özgünlük algısı, hedeflenen arzı ortaya çıkartabilir. Yöresel yemekler bu doğrultuda “özgün” olarak algılanmakta ve destinasyonlar için turistik bir çekici değer oluşturmaktadır. Yöresel yemeklerin, turizm olayı için önemli bir turistik kaynak olarak değerlendirilmesi kültürel anlamda bir özgünlük içermesiyle ilgilidir (Kim, Lee ve Yoon, 2012, Wang, 1999). Turistlerin kendi yaşam çevresinde ulaşabildikleri değerler için başka destinasyonlara seyahat etmesi pek olası değildir. Bu bağlamda

özgünlüğün genel anlamda turizm olayı için yeni deneyimler aramak, rutinden kaçmak gibi bir hareket güdüsü, özel ilgi anlamında ise gastronomi turizmi için bir çekicilik oluşturduğu söylenebilir. Bu bağlamda çalışmada Edirne ili özelinde ortaya çıkan gastronomik çekiciliklerinin özgünlüğünün destinasyon memnuniyeti üzerinde etkili olduğu sonucu olası olarak değerlendirilebilir. Destinasyon paydaşlarının destinasyonun gastronomik çekiciliklerini ele alırken özgünlüğün oldukça önemli derecede rol oynadığını göz ardı etmemelerinde fayda vardır.

Gastronomik değerlerin destinasyon memnuniyeti üzerine etkisini önemli kılan bir diğer önemli etken destinasyonda sunulan yemeklerin tanınmışlığıdır. Turistlerin destinasyona ziyaretinden önce duyduğu destinasyonla özdeşleşmiş gastronomik değerleri ziyareti esnasında deneyimlemesi oldukça olasıdır. Aksi halde o ziyaretle ilgili olarak bazı şeylerin eksik kaldığı hissiyatına kapılabilir. Dolayısıyla destinasyonla özdeşleşmiş bilindik gastronomik çekicilikler yaratmanın önemli olduğu söylenebilir. Gastronomik değerlerin destinasyon sınırları içinde ve dışında tanıtımının yapılması, destinasyonu ziyaret eden turistlerin bu değerleri deneyimlemesine olanak sağlayıcı uygulamaların hayata geçirilmesi destinasyon paydaşlarına önerilebilir.

Gastronomik anlamda bilinirliği takip eden fiyat & performans boyutu turist özelinde hem beklentileri karşılayabilme hem de hizmete verilenin karşılığının alınıp alınmadığı algısıyla ilgili olabilir. Yemek için ödenen ücret ve bu ücretin karşılığını alma (makul fiyat) gastronomi turizmi kapsamında çekici faktörler arasındadır (Smith ve Costello, 2009; Karim, vd, 2009). Ancak Edirne ili özelinde gerçekleştirilen çalışmada fiyat & performans değişkeninin genel anlamda destinasyon memnuniyeti üzerinde bir etkisine rastlanmamıştır. Gastronomik değerler bakımından bünyesinde hem özgün ve tanınmış hem de sokak lezzetlerine yakın sayılabilecek hali hazırda makul fiyatlı yiyecekleri bulundurduğu bilinen Edirne ve benzeri destinasyonlarda bu sonucun ortaya çıkması olası olarak ele alınabilir.

Çalışmada son olarak turistlerin destinasyona gastronomi motivasyonu ile gelip gelmemesinin gastronomik çekicilikler ile destinasyon memnuniyeti arasındaki ilişkide herhangi bir düzenleyici rolü bulunmadığı görülmüştür. Turistlerin ziyaret niyeti her ne olursa olsun beslenme zorunlu bireysel ihtiyaçlardan biridir. Aynı zamanda ziyaretleri süresince turistlerin oldukça önemli bir bölümünün yöresel kültürü tanıma eğiliminde olduğu söylenebilir. Bununla ilişkili olarak da, turistler yöreye özgü gastronomik çekicilikleri deneyimlemeyi çoğu zaman tercih ederler (Warde, 1997). Bu bağlamda ziyaret amacından bağımsız olarak ele alınabilecek bir şekilde turistlerin destinasyonda sunulan

gastronomik çekiciliklere büyük ilgilerinin bulunduğu söylenebilir. Gastronomik çekicilikler bu noktada diğer turizm türlerinin tamamlayıcısı olma özelliğine işaret etmektedir.

Bu çalışma genel anlamda destinasyon yönetimi ve gastronomi turizmi çalışmalarına katkı sağlamayı hedeflemiştir. Aynı zamanda gastronomik çekiciliklerin gastronomi turizminden bağımsız olarak destinasyonlar için önemine vurgu yapmayı amaçlamıştır. Turizm çalışmalarında gastronomik çekiciliklerin daha detaylı olarak ele alınabileceği farklı disiplinlerden faydalanarak hazırlanmış çalışmalara ihtiyaç duyulduğu aşikârdır. Bu bağlamda gelecek araştırmalarda çeşitli envanter çalışmaları, yöresel gastronomik değerlerin yeme içme mekanlarında sunumu, tanıtım çalışmaları, sosyal medyanın etkileri ve turistlerin yöresel yemeklerle ilişkisinin psikolojik anlamda ele alınması alanyazına katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Alonso, A. D. (2010). Olives, hospitality and tourism: A Western Australian perspective. *British Food Journal*, 112(1), 55–68. doi: 10.1108/00070701011011209.
- Au, N., ve Law, R. (2002). Categorical classification of tourism dining. *Annals of Tourism Research*, 29(3), 819–833.
- Björk, P. ve Kauppinen-Räsänen, H. (2014), "Culinary-gastronomic tourism – a search for local food experiences", *Nutrition & Food Science*, Vol. 44 No. 4, pp. 294-309. <https://doi.org/10.1108/NFS-12-2013-0142>
- Brillat-Savarin, J. A. (1841). *Physiologie du goût*. Charpentier.
- Chi, C. G. Q., ve Qu, H. (2009). Examining the relationship between tourists' attribute satisfaction and overall satisfaction. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 18(1), 4-25.
- Cohen, E. ve Avieli, N. (2004). Food in tourism: Attraction and impediment. *Annals of Tourism Research*, 31(4), 755–778.
- Culinary Tourism Research, <https://worldfoodtravel.org/food-tourism-research/>
Erişim Tarihi: 15.12.2018.
- Guan, J. J., ve Jones, D. L. (2011). *Construction of a formative variable for the assessment of local cuisine attractiveness*. Paper presented at 9th APacCHRIE Conference, Hong Kong SAR.
- Guan, J., ve Jones, D. L. (2015). The contribution of local cuisine to destination attractiveness: An analysis involving Chinese tourists' heterogeneous preferences. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 20(4), 416-434.

- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. ve Tatham, R. L. (2006). *Multivariate data analysis* (Vol. 6). New Jersey, USA: Pearson Education Inc.
- Henseler, J., Ringle, C. M., ve Sinkovics, R. R. (2009). The use of partial least squares path modeling in international marketing. In *New challenges to international marketing* (pp. 277-319). Emerald Group Publishing Limited.
- Hu, Y., ve Ritchie, B. (1993). Measuring destination attractiveness: A contextual approach. *Journal of Travel Research*, 32(2), 25–39.
- Jingjing Guan ve David L. Jones (2015) The Contribution of Local Cuisine to Destination Attractiveness: An Analysis Involving Chinese Tourists' Heterogeneous Preferences, *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 20:4, 416-434.
- Karim, A., Shahrin, M., Chua, B. L., ve Salleh, H. (2009). Malaysia as a culinary tourism destination: international tourists' perspective. *Journal of Tourism, Hospitality & Culinary Arts*, 1(3), 1-16.
- Kivela, J., ve Crotts, J. C. (2005). Gastronomy tourism: A meaningful travel market segment. *Journal of Culinary Science & Technology*, 4(2/3), 39–55.
- Kivela, J., ve Johns, N. (2002). A mythological approach in analysing dining out experiences: Implications for remaking of tourist destinations. In *Proceedings of An International Tourism Research Conference "Reinventing a Tourism Destination* (pp. 98-100).
- Long, L. M. (2013). *Culinary tourism* (pp. 1-8). Springer Netherlands.
- Mitchell, R., ve Hall, C. M. (2003). *Consuming tourists: Food tourism consumer behavior*. In C. M. Hall, L. Sharples, R. Mitchell, N. Macionis, & B. Cambourne (Eds.), *Food tourism around the world: Development, management and markets* (pp. 64–84). Oxford:Butterworth-Heinemann.
- Nield, K., Kozak, M., ve LeGrys, G. (2000). The role of food service in tourist satisfaction. *International Journal of Hospitality Management*, 19, 375–384.
- Nunnally, J. C., ve Bernstein, I. H. (1994). The assessment of reliability. *Psychometric Theory*, 3, 248–292.
- Pestek, A., ve Nikolic, A. (2011). Role of traditional food in tourist destination image building: Example of the city of Mostar. *UTMS Journal of Economics*, 2(1), 89-100.
- Quan, S., ve Wang, N. (2004). Towards a structural model of the tourist experience: An illustration from food experience in tourism. *Tourism Management*, 25(3), 297–305.

- Richards, G. 2002. "Gastronomy: An essential ingredient in tourism production and consumption?". In *Tourism and Gastronomy*, Edited by: Hjalager, A. and Richards, G. 3–20. London: Routledge.
- Smith, S., ve Costello, C. (2009). Culinary tourism: Satisfaction with a culinary event utilizing importance-performance grid analysis. *Journal of Vacation Marketing*, 15(2), 99-110.
- Tikkanen, I. (2007). Maslow's hierarchy and food tourism in Finland: five cases. *British food journal*, 109(9), 721-734.
- TURSAB. (2014). Tursab Gastronomi Turizmi Raporu. http://www.tursab.org.tr/dosya/12302/TursabGastronomiTurizmiRaporu_12302_3531549.Pdf, Erişim Tarihi: 20.07.2019.
- Van Den Berghe, P. (1984). Ethnic cuisine: culture in nature. *Ethnic & Racial Studies*. Vol. 7 Issue 3. 387-397.
- Warde, A. (1997). *Consumption, food and taste* (1. Baskı). London: Sage.
- Wolf, E. (2002). *Culinary tourism: A tasty economic proposition*. Portland.

Araştırma Makalesi/Research Article

ERGENLERDE SOSYAL GÖRÜNÜŞ KAYGISI, EBEVEYN VE AKRANA BAĞLANMANIN DEPRESYONU YORDAMADAKİ KATKISI¹

THE SOCIAL APPEARANCE ANXIETY IN ADOLESCENTS, THE CONTRIBUTION PARENT AND PEER ATTACHMENT TO PROCEDURE OF DEPRESSION

Bülent GÜNDÜZ*, Nurgün SAĞLAM**

Geliş Tarihi: 26.09.2019
(Received)

Kabul Tarihi: 16.05.2020
(Accepted)

ÖZ: Bu çalışmanın amacı, sosyal görünüş kaygısı, ebeveyn ve akrana bağlanmanın ergenlerde depresyonu yordamadaki katkılarını incelemektir. Araştırmanın örneklemi, 2018-2019 eğitim öğretim yılında, Alanya’da 9., 10., 11. ve 12. sınıfta öğrenimlerine devam eden toplam 512 lise öğrencisinden oluşmuştur. Verilerin toplanmasında Kişisel Bilgi Formu, Beck Depresyon Ölçeği, Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği, Ebeveyn ve Arkadaşlara Bağlanma Envanteri Kısa Formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Depresyon ile sosyal görünüş kaygısı, anneye bağlanma, babaya bağlanma ve arkadaşla bağlanma arasında anlamlı düzeyde ilişkilerin olduğu, adı geçen değişkenlerin birlikte depresyona ilişkin varyansın yaklaşık % 32’sini açıkladığı görülmüştür. Depresyonu yordamaya katkı sırası; sosyal görünüş kaygısı, babaya bağlanma, anneye bağlanma ve arkadaşla bağlanma şeklindedir. Bunun yanında depresyon ile cinsiyet, gelir durumu ve algılanan anne baba tutumu arasında anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Sonuçlara bakıldığında, kızların erkeklere göre; asgari ücret altı geliri olanların asgari ücretle 4000 TL arası geliri olanlara göre; otoriter, tutarsız veya ilgisiz anne baba tutumu olduğunu algılayanların demokratik anne baba tutumu olduğunu algılayanlara göre depresyon düzeylerinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Sınıf düzeyine göre ise depresyon düzeylerinde anlamlı bir fark görülmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Depresyon, Sosyal Görünüş Kaygısı, Ebeveyne Bağlanma, Arkadaşlara Bağlanma, Ergenlik.

ABSTRACT: The aim of this study is to examine the contribution of social appearance anxiety, attachment of parents and peers in predicting depression in adolescents. The sample of the study consisted of 512 high school students who continued their education in the 9th, 10th, 11th and 12th grades in Alanya in the 2018-2019 academic year. In the analysis of the data, Personal Information Form, Beck Depression Scale, Social Appearance Anxiety Scale, and Parent and Friends Attachment Inventory Short Form were used.

¹ Bu çalışma Uzman Psikolojik Danışman Nurgün SAĞLAM’ın, Doç. Dr. Bülent GÜNDÜZ danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Doç. Dr. Mersin Üniversitesi, bgunduz27@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8451-816x.

** Uzman Psikolojik Danışman, Milli Eğitim Bakanlığı, nurgunbozkurt@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1918-1783.

Multiple regression analysis was used to analyze the data. It was observed that there was a significant relationship between depression and social appearance anxiety, attachment to mother, attachment to father, and attachment to friend, and the mentioned variables explained approximately 32% of the variance related to depression. The order of contribution to predicting depression; social appearance anxiety is in the form of attachment to the father, attachment to the mother and attachment to the friend. In addition, there was a significant relationship between depression and gender, income status and perceived parental attitude. Looking at the results, girls are more than boys; According to those with minimum wage income between 4000 TL and minimum wage income; those who perceive that they are authoritarian, inconsistent or irrelevant parental attitudes are higher than those who perceive that they are democratic parental attitudes. There was no significant difference in depression levels by grade level.

Keywords: Depression, Social Appearance Anxiety, Attachment to Parents, Attachment to Friends, Adolescence.

1. GİRİŞ

Ergenlik çocukluktan gençliğe geçişin olduğu biyolojik, bilişsel, duygusal ve sosyal değişimlerin yaşandığı önemli bir gelişimsel dönemdir. Bu geçiş gerçekleşirken, değişen hormon düzeyleri duygusal dalgalanmaları da beraberinde getirmektedir. Bu duygusal dalgalanmalar ise bazı ruhsal sorunlara neden olmaktadır. Bunlardan en önemlisi Santrock (2012) tarafından üzüntü ya da depresyon olarak belirtilmiştir. Türkiye Sağlık Araştırması verilerine göre ise depresyon 15 yaş üzerinde en sık görülen 5 hastalık arasında yer almaktadır (TÜİK, 2015). Ergenlik, kişinin kritik yaşam tercihlerini önemli derecede etkileyen hayati bir yaşam dönemi olduğu için ergen depresyonuna ilişkin çalışmalar önem kazanmaktadır (Lewinson ve diğerleri, 1993).

Depresyon yoğun üzüntü içinde bireyin neredeyse bütün etkinliklerden zevk alamaması, konuşma ve hareketlerinde yavaşlama, değersizlik, güçsüzlük, umutsuzluk duygu ve düşüncelerinin yaşandığı ve yeme isteğinde azalma ve uyku problemlerini de beraberinde getirdiği bir sendromdur (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013). Ergenlik dönemi genel olarak duygusal dalgalanmalara yol açtığı için depresyon belirtilerine sıklıkla yol açabilmektedir (Taşgın ve Çetin, 2006). Çocukluk ve gençlik çağı depresyonunu ele alan araştırmalar gözden geçirildiğinde, iki sonucun dikkat çektiği görülmektedir. Bu önemli sonuçlar 20. yüzyılın ikinci yarısında doğan çocukların ergenlik çağına geldiklerinde depresyona girme olasılıklarının yüksek olması ve genç yaşta başlayan depresyona, çağımızda daha önceki kuşaklarda görüldüğünden daha sık olarak rastlanmasıdır (Eryüksel ve Akün, 2003).

Ergenlerin içinde buldukları gelişimsel dönem nedeniyle farklı duygusal ve davranışsal özellikleri bulunduğu ergen depresyonu genellikle gözden kaçabilir ya da yanlış teşhis edilebilir. Ergen depresyonunda yetişkin depresyonuna

göre semptom farklılıkları olduğundan birçok depresif genç, “zor” veya “suçlu” olduğu için reddedilir. Ancak, özellikle gençler arasında depresyonla ilişkili intihar oranının yüksek olduğu düşünüldüğünde bunun ne kadar ciddi bir sorun olduğu görülmektedir (Wolff, 1999). Temel fark ergenlerde duygusal değil davranışsal belirtilerinin ön planda olmasıdır. Depresyon arkadaş geçimsizliğinin, bireylerle çatışma ve davranış bozukluğunun; başarısızlık duygusunun, benlik saygısı düşüklüğünün, kendini değersiz hissetmenin ve çaresizlik duygusunun ifadesi olabilmektedir (Taşkın ve Çetin, 2006).

Depresyonun oluşmasında birçok risk etmeni bulunmaktadır. Bunlar ailesel ve kalıtsal, psikososyal ve davranışsal faktörler olarak gruplanmaktadır (Tamar ve Özbaran, 2004). Ergenlerde zayıf akran ilişkileri de depresyonla ilişkilidir. Akran iletişimi zayıf, sosyal destek kaynağı sınırlı ergenlerde depresyon daha fazla görülmektedir (Santrock, 2012).

Hızlı bir büyümenin olduğu ergenlik döneminde genç insanlar yetişkin bir bedene bürünmeye başlar ve çocuk yapma yeteneğine sahip olurlar. Hızlı boy artışına cinsel olgunlukla ilişkili fiziksel değişiklikler de etki eder. Bu değişimlerin bazıları bedenin dışında görülebilen türdendir (Berk, 2013). İlgi ve beğeni kazanmak isteyen ergenler bedenlerini dikkatle incelemekte ve dış görünüşlerine çok daha fazla önem vermektedirler. Kız ergenlerin vücutlarının daha hızlı değişmesi sebebiyle vücut oranlarına dikkat ederlerken erkek ergenler ses değişikliği, sakal ve kıllanmadaki değişikliklere oldukça odaklanırlar. Ergenlik döneminde gözlemlenen bir özellik de, ergenin bir güvensizlik içerisinde oluşudur. Bu dönemde dışarıdan gelen tepki ve görüşler ergenin, atılgan, çekingen, gösterişçi gibi rollere bürünmesine sebep olabilmektedir. Ayrıca bu dönemde kıyafet seçimleri de oldukça önemli bir hal alır (Yavuzer, 2011). Bedenleriyle bu denli ilgilenilen ergenlik döneminde yoğun yaşanan duygular da eklendiğinde bireylerin görünüşleri ile ilgili kaygı yaşaması olağan bir sonuçtur. Çünkü ergenler fiziksel olarak sürekli değişiklik yaşarlar ve kendilerini algılama biçimleri de bu oranda değişiklik gösterebilmektedir (Crol, 2005).

Sosyal görünüş kaygısı kişilerin fiziksel görünüşlerinin diğer kişiler tarafından değerlendirilirken hissettikleri kaygı ve gerginlik duygu durumudur (Doğan, 2009). Sosyal görünüş kaygısı anksiyetenin bir çeşidi olarak ifade edilmekte ve insanların görünüşlerinin değerlendirilmesi sırasında yaşanan kaygı ve gerginlik olarak tanımlanmaktadır (Hart, Leary ve Rejeski, 1989). Hart ve diğerlerine (2008) göre, sosyal görünüş kaygısı kavramı sadece fiziki yapısal özelliklerin de ilerisinde kişinin burnu, gözlerinin uzaklığı, ten rengi, gülüşü, yüz şekli gibi özelliklerini de içine alan bir kavramdır. Görünüş kaygısı bireyin bedenini nasıl algıladığı yani beden imajı algısı ile doğrudan ilişkilidir (Cash ve

Fleming, 2002). Depresyon ve sosyal görünüş kaygısını ele alan Claes ve diğerleri (2012) araştırmalarında sosyal görünüş kaygısı ile depresyon arasında pozitif yönde ilişki olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde, Özcan ve diğerleri (2013), depresyon belirti düzeyinin sosyal görünüş kaygı düzeyi ve benlik saygısı üzerinde olumsuz etkisinin olduğunu; ekonomik zorlukların ise sosyal görünüş kaygısını arttırdığını saptamıştır.

Depresyonu etkileyebilecek diğer bir faktör de ergenlikteki bağlanma biçimi olabilir. Erken dönemlerde güvenli bağlanma olmadığında ebeveyni kaybetmekten korkma depresyona kadar gidebilmektedir (Erbudak, 2018). Ayrıca güvensiz bağlanma stilleri (kaçınan, saplantılı) psikopatoloji için bir risk ögesi olarak ele alınabilir (Rutter, 1990). Bowlby (1969) tarafından geliştirilen bağlanma teorisi, bebeğin bakımını gerçekleştiren kişi ile kurduğu ilişkiyi vurgulamaktadır. Bowlby'e (1969) göre bağlanma, bakımı üstlenen kişiyle kurulan duygusal bağdır. Bağlanma yani bireyin doğumundan itibaren bakıcısı ile kurduğu duygusal bağ çocukluk ve ergenlik dönemi boyunca ikincil figürlere yönelerek devam eder. Literatürde çocukluk ve yetişkinlik döneminde bağlanma ilişkisini inceleyen birçok araştırma bulunmakla birlikte (Set, 2016; Teze, 2016; Haspolat Özcan, 2015; Sümer ve diğerleri, 2009; DeKlyen ve Greenberg, 2008; Soysal, 2005; Lyons-Ruth ve Jacobvitz, 1999; Ijzendoorn, 1995; Bartholomew ve Horowitz, 1991; Hazan ve Shaver, 1990), ergenlikle ve ergenlikte ikincil figür olan akrana bağlanma ile ilgili araştırmalar daha sınırlıdır.

Ergenlik döneminde içsel çalışma modelinin gelişim sürecini tamamlayarak kişiler arası ilişkileri etkilemesinden dolayı bağlanma bu dönemde önem arz etmektedir (Allen ve Land, 1999; Akt. Günaydın, Selçuk, Sümer ve Uysal, 2005). Ergenlik döneminde ebeveyne bağlanma giderek azalırken ergenler arkadaşlarına güvenmeye başlarlar ve arkadaşına bağlanma bu anlamda önem kazanır. Ancak bu durum gençlerin anne babaya bağlanmasının bittiği anlamına gelmez (Kesebir ve diğerleri, 2011). Bowlby'nin çalışmalarından itibaren hemen tüm çalışmalarda güvenli bağlanma sağlıklı olmakla ilişkilendirilmiş, güvensiz bağlanma ise çocukluktan sonraki yaşam dönemlerinde psikopatolojinin belirleyicisi olarak görülmüştür (Kesebir ve diğerleri, 2011). Sümer ve diğerleri (2009), çalışmalarında ele aldıkları psikopatolojik rahatsızlıklar arasında en fazla depresyonun bağlanma ile ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Birçok araştırma da depresyon ile bağlanma stillerinin ilişkili olduğu sonucunu vermektedir (Keskin, 2007; Eng ve diğerleri, 2001; Papini ve Roggman, 1992). Ayrıca bağlanma stilleri ile sosyal görünüş kaygısının da ilişkili olduğunu farklı araştırmalar ortaya koymaktadır (Ekşi, Kardeş ve İnci, 2018; Kozan ve Hamarta, 2017).

Ergenlik döneminde depresyonun yaygınlığı ve buna bağlı olarak intihar girişiminin yüksek olabileceği düşünüldüğünde depresyona yönelik önleme çalışmalarının önemi ortaya çıkmaktadır. Depresyonla ilişkili (Claes ve diğerleri, 2012; Özcan, 2017) bir diğer kavram olan sosyal görünüş kaygısı da ergenlikte oldukça önemli bir sorun haline gelirken bağlanma figüründe yaşanan değişiklikler anne, baba ve akrana bağlanmanın birçok sorunla ilişkisini kuvvetlendirebileceği düşünülmektedir. Yapılan literatür taraması sonucunda depresyon ile sosyal görünüş kaygısının ilişkili olduğunu ortaya koyan araştırmalar (Claes ve diğerleri, 2012; Özcan, 2017) olduğu gibi; depresyon ile ebeveyn ve arkadaşla bağlanmanın ilişkisini inceleyen farklı çalışmaların da olduğu görülmüştür (Kosutic ve diğerleri, 2019; Kullik ve Petermann 2019; Lu ve diğerleri, 2019; Yedilioğlu, 2017; Arifoğlu, 2016; Gül, 2016; Güneş, 2015; Kopala-Sibley ve diğerleri, 2012; Millings ve diğerleri, 2012; Mikulincer ve Shaver, 2007; Lopez ve Gormley, 2002; Vivona 2000; Armsden ve diğerleri, 1990). Ayrıca sosyal görünüş kaygısının depresyonu yordamasına ilişkin (Özcan ve diğerleri, 2013) ve ebeveyn ve akrana bağlanmanın depresyonu yordamasına ilişkin (Agerup ve diğerleri, 2015) sınırlı araştırma olduğu görülmüştür. Ancak sosyal görünüş kaygısı, anne, baba ve arkadaşla bağlanmanın depresyonu yordamadaki katkısını birlikte ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ergenlik dönemi içinde bireyler çoğunlukla okul çağında bulunduğu için okul psikolojik danışmanlarının depresyonu önleyici çalışmalar gerçekleştirmesi önemli olacaktır. Bu bağlamda özellikle okul psikolojik danışmanlığı çerçevesinde ergen depresyonuyla ilişkili olduğu düşünülen cinsiyet, sınıf düzeyi, gelir durumu ve algılanan anne-baba tutumları da araştırmada demografik değişken olarak ele alınmıştır. Yapılan çalışmalarda cinsiyet (Özakar Akça ve diğerleri, 2018; Türkleş, Hacıhasanoğlu ve Çapar, 2008; Shapiro, Smith ve Reise, 1998), sınıf düzeyi (Erkanöz, 2004, Hamidi, Bildik ve Tatar, 2013), gelir durumu (Emiroğlu, Murat ve Bindak, 2011; Çuhadaroğlu ve Sonuvar, 1992) ve algılanan anne-baba tutumu (Güneş, 2015; Flett, Hewitt ve Singer, 1995) değişkenlerine göre depresyon düzeylerinin farklılaştığı görülmüştür. Bu araştırma kapsamında yordayıcı çalışmanın yanı sıra söz konusu demografik değişkenler açısından liseli ergenlerin depresyon düzeylerinin yeniden ele alınmasının okul tabanlı yapılacak çalışmalarda psikolojik danışmanlara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, sosyal görünüş kaygısı, ebeveyn ve akrana bağlanmanın ergenlerde depresyonu yordamadaki katkılarını incelemektir. Çalışmanın diğer amacı ise, ergenlerin depresyon düzeylerinin cinsiyet, sınıf, bağlanma stilleri ve sosyal görünüş kaygısı değişkenlerine göre farklılaş

farklılaşmadığını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

- 1.Sosyal görünüş kaygısı ile ebeveyn ve akrana bağlanmanın ergenlerin depresyon düzeylerini yordamadaki katkıları nedir?
- 2.Ergenlerin depresyon düzeyleri cinsiyet, sınıf, sosyo-ekonomik düzeyleri ve algılanan anne baba tutumu değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?

2. YÖNTEM

Bu bölümde ergenlerde sosyal görünüş kaygısı, ebeveyn ve akrana bağlanmanın depresyonu yordamasını analiz edebilmek için araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları ve analiz yöntemine yer verilmiştir.

2.1. Araştırma Modeli

Lise öğrencilerinde depresyonun yordanmasında sosyal görünüş kaygısı ile ebeveyn ve akrana bağlanma değişkenlerinin incelendiği bu çalışma betimsel tarama modelinde ilişkisel bir çalışmadır. Tarama modeli, geçmişte yaşanmış veya hala devam eden bir durumu bütün şekliyle betimlemek amacıyla gerçekleştirilen araştırmalar için kullanılan bir modeldir (Karasar, 2005). Araştırmanın bağımlı değişkeni ergen depresyonu; bağımsız değişkenleri ise sosyal görünüş kaygısı ile ebeveyn ve akrana bağlanmadır. Ayrıca çalışmada cinsiyet, sınıf, gelir durumu, algılanan anne baba tutumu gibi bağımsız değişkenlerin ergenlerin depresyon düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı da ele alınmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Alanya’da bulunan liselerin 9., 10., 11. ve 12. sınıflarında farklı okul türlerinde öğrenim görmekte olan ve tesadüfi örnekleme yöntemiyle belirlenen 280’si (% 54.7) kız 232’si (% 45.3) erkek olmak üzere toplam 512 ergen oluşturmuştur. Öğrencilerin 242’si (% 47.3) Anadolu Lisesi, 147’si (% 28.7) Meslek Lisesi, 123’ü (% 24) Anadolu İmam Hatip Lisesi’nde öğrenim görmektedir. Çalışma grubunun 137’si (% 26.7) 9. sınıf, 136’sı (% 26.6) 10. sınıf, 128’i (% 25) 11. sınıf ve 111’i (% 24.7) 12. sınıf öğrencisidir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Lise öğrencilerinin depresyon düzeyleri kapsamında ele alınan bu çalışmada, “Kişisel Bilgi Formu”, “Beck Depresyon Envanteri”, “Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği”, “Ebeveyn ve Akrana Bağlanma Ölçeği Kısa Formu” kullanılmıştır.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Örneklem grubunun cinsiyet, sınıf düzeyleri, gelir durumu, algılanan anne baba tutumu bilgilerini elde etmek için araştırmacılar tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Gelir durumunu belirlemeye yönelik aralıklar Türk-İş (2019) verileri dikkate alınarak oluşturulmuştur.

2.3.2. Beck Depresyon Envanteri (BDE)

Beck Depresyon Envanteri, depresyonun duygusal, somatik, bilişsel ve motivasyona dayalı belirtilerini ölçen, klinik gözlemlerden elde edilen verilerle oluşturulmuş 21 maddeden oluşan bir araçtır. Türkçeye uyarlama ve geçerlik güvenirlik çalışmasını Hisli (1989) gerçekleştirmiştir. Geçerlik için Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri Depresyon alt ölçeği kullanılmıştır. Geçerliliğine ilişkin bulgularda ise farklı örneklemeler üzerinde Pearson Kolerasyon Katsayısı .47 ile .63 arasında değişen değerlerde bulunarak geçerli bir ölçek olduğu görülmüştür (Hisli, 1989). Bu çalışma kapsamında yapılan analiz sonucunda ise ölçeğin iç tutarlılık güvenirlik katsayısı (Cronbach α) .90 olarak bulunmuştur.

2.3.3. Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği (SGKÖ)

Bu ölçek, Hart ve diğerleri (2008) tarafından geliştirilmiş ve Türkçe uyarlanması Doğan (2010) tarafından yapılmıştır. SGKÖ, tek boyutlu bir ölçme aracı olup toplam 16 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin kullanım amacı, bireylerin sosyal görünüş kaygılarını ölçmektir. Ölçeğin puan hesaplaması şu şekildedir: SGKÖ'den alınan puan arttıkça, sosyal görünüş kaygısı da artmaktadır. Ölçeğin yapı geçerliliğine ilişkin açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin toplam varyansın % 42.72'sini açıkladığı, doğrulayıcı faktör analizinde modelin yeterli düzeyde uyum gösterdiği ve ölçüt geçerliliğinin de yeterli düzeyde olduğu uyarlama çalışmasında bulunmuştur. Ölçeğin güvenirlik katsayısı .93 olup, bu çalışma kapsamında yapılan analiz sonucunda ise iç tutarlılık katsayısı .92 bulunmuştur.

2.3.4. Ebeveyn ve Arkadaşlara Bağlanma Envanteri Kısa Formu

Ölçeğin orijinali Armsden ve Greenberg (1987) tarafından 28 madde olarak oluşturulmuş, kısa formu ise Raja, McGee ve Stanton (1992) tarafından geliştirilmiştir. Kısa formun Türkçeye uyarlaması ise Günaydın ve diğerleri (2005) tarafından yapılarak anne ve baba formlarının özellikleri üniversite öğrencileriyle sınanmıştır. Günaydın ve diğerleri (2005) yaptıkları geçerlik çalışmasında ölçeğin toplam varyansın anne formu için %43.45'ini, baba formu için %46.52'sini açıkladığı görülmüştür. İç tutarlık katsayıları ise sırayla .88 ve .90 bulunmuştur. Bayraktar, Sayıl ve Kumru (2009) ise ölçeğin anne, baba ve akran formlarının ergenler üzerinde özelliklerini sınamış ve formların güvenirlik katsayılarının yeterli düzeyde (akran formu .73, ebeveyn formları .84) olduğu görülmüştür. Bu çalışmada ise iç tutarlık güvenirlik katsayısı anne formunun .83, baba formunun .87 ve akran formunun .83 olduğu görülmüştür.

2.4. Verilerin Analizi

Elde edilen veriler bilgisayar ortamına araştırmacı tarafından aktarılarak SPSS-20 paket programıyla analizler yapılmıştır. Bağımsız değişkenlerin (sosyal görünüş kaygısı, ebeveyn ve akrana bağlanma) bağımlı değişkeni (depresyon) yordamadaki katkıları için çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırmanın ikinci alt problemine uygun olarak ergenlerin depresyon düzeylerinin cinsiyet, sınıf, gelir durumu, algılanan anne baba tutumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını analiz etmek için t ve F (ANOVA) testlerinden yararlanılmıştır. Araştırmada anlamlılık düzey. 05 olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Elde edilen veriler belirlenen araştırma modeli doğrultusunda uygun analiz yöntemleri ile analiz edilmiştir. Analizler sonucunda ulaşılan bulgulara bu bölümde yer verilmiştir.

3.1. Sosyal Görünüş Kaygısı ve Ebeveyn ve Akrana Bağlanma Değişkenlerinin Depresyonu Yordamadaki Katkılarına İlişkin Bulgular:

Sosyal görünüş kaygısı, anneye bağlanma, babaya bağlanma ve arkadaşa bağlanma değişkenlerinin öğrencilerin depresyon puanlarını yordama güçlerini belirlemeden önce değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiş ve bunun için korelasyon matrislerine bakılmıştır. Tablo 1.'de söz konusu değişkenlere ilişkin aritmetik ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri yer almaktadır.

Tablo 1: Depresyon, Sosyal Görünüş Kaygısı, Anne, Baba ve Arkadaşa Bağlanma Değişkenlerinin Aritmetik Ortalama StandartSapma ve Korelasyon Matrisi

	1	2	3	4	5
1.Depresyon	1				
2.Sosyal Görünüş Kaygısı	.41**	1			
3.Anneye Bağlanma	-.42**	-.29**	1		
4.Babaya Bağlanma	-.44**	-.24**	.54**	1	
5.ArkadaşaBağlanma	-.24**	-.26**	.18**	.23**	1
$\bar{X}$	16.41	36.45	46.50	43.39	45.83
SS	11.40	14.69	8.61	10.49	8.59

** p < .01

Tablo 1 incelendiğinde, depresyon puanlarının; sosyal görünüş kaygısı ile .41, anneye bağlanma ile -.42, babaya bağlanma ile -.44, arkadaşa bağlanma ile -.24 düzeyinde ilişki gösterdiği saptanmıştır. Bu değişkenlerin depresyonu yordanmasına ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Depresyonun Sosyal Görünüş Kaygısı, Anne, Baba ve Arkadaşa Bağlanma Değişkenlerine Göre Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Std. H.	Beta	t	p
Constant	37.240	3.675		10.134	.000
Sosyal Görünüş Kaygısı	.214	.030	.275	7.018	.000
Anneye Bağlanma	-.247	.059	-.186	-4.168	.000
Babaya Bağlanma	-.284	.048	-.261	-5.982	.000
Arkadaşa Bağlanma	-.105	.051	-.079	-2.061	.040

Multiple R=.57 R2=.32 Adj R2=.32 F(4-507)=61.80 p<.01

Tablo2 incelendiğinde sosyal görünüş kaygısı, anne, baba ve arkadaşla bağlanma değişkenleri birlikte depresyon puanları ile anlamlı ilişkiler vermekte olup (R=.57, R²=.32, p<.000), adı geçen değişkenlerin birlikte depresyona ilişkin varyansın yaklaşık % 32'sini açıklamaktadır. Tabloda standardize edilmiş regresyon katsayısı (Beta) ve regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçlarına göre depresyonu en yüksek oranda sosyal görünüş kaygısının yordadığı ve bunu sırası ile babaya bağlanma, anneye bağlanma ve arkadaşla bağlanma değişkenlerinin izlediği görülmektedir.

3.2. Öğrencilerin Depresyon Puanlarının, Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Bulgular:

Öğrencilerin depresyon puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumu “Bağımsız Gruplar İçin t-testi” ile analiz edilerek ve sonuçlara ilişkin n, ortalama ($\bar{X}$), standart sapma (SS) ve “t” değerleri Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3:Öğrencilerin Cinsiyet Değişkenine Göre Depresyon Puanların Ortalama, Standart Sapma ve “t” Değerleri

Gruplar	n	$\bar{X}$	S	t
Depresyon	Kız	280	18.2	11.2
	Erkek	232	14.3	11.3

** p < .01

Tablo 3 incelendiğinde, kız öğrencilerin depresyon düzeylerinin erkeklerden daha fazla olduğu görülmektedir [t(510) = 3.91; p<.01].

3.3. Öğrencilerin Depresyon Puanlarının, Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Bulgular:

Öğrencilerin depresyon puanlarının sınıf değişkenine göre farklılaşma durumu “Tek Yönlü Varyans Analizi” ile incelenmiş ve sonuçlara ilişkin n, ortalama ($\bar{X}$), standart sapma (SS) ve “F” değerleri Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4:Öğrencilerin Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Depresyon Puanlara İlişkin ANOVA Sonuçları

	Sınıf	n	$\bar{X}$	S	F	Anlamlı Fark
Depresyon	9. Sınıf	137	15.52	12.62	1.806	---
	10. Sınıf	136	18.34	11.99		
	11. Sınıf	128	15.71	10.56		
	12. Sınıf	111	15.94	9.77		

(p>.05)

Tablo 4 incelendiğinde, sınıf düzeyi değişkenine göre, depresyon puanları arasında istatistiksel olarak herhangi bir farklılaşma görülmemektedir [F(4-512)=1.806; p>.05].

3.4. Öğrencilerin Depresyon Puanlarının, Gelir Durumuna Göre Farklılaşım Farklılaşmadığına İlişkin Bulgular:

Öğrencilerin depresyon puanlarının gelir durumu değişkenine göre farklılaşım durumu “Tek Yönlü Varyans Analizi” ile incelenmiş ve sonuçlara ilişkin n, ortalama ($\bar{X}$), standart sapma (SS) ve “F” değerleri Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5:Öğrencilerin Gelir Durumu Değişkenine Göre Depresyon Puanların Ortalama, Standart Sapma ve ANOVA Sonuçları

	Gruplar	n	$\bar{X}$	S	F	Anlamlı fark
Depresyon	2020 altı	167	18.78	11.79	4.073**	2020 altı>2020-4000
	2020-4000	239	15.01	9.96		
	4000-6500	73	16.54	13.14		
	6500 üstü	33	14.24	13.41		

** p < .01

Tablo 5 incelendiğinde, öğrencilerin gelir durumu değişkenine göre, depresyon puanları arasındaki farkın anlamlı olduğu görülmüştür [F(3-508)=4.073; p<.01]. Gruplar arasında görülen farkın kaynağını belirlemek amacıyla verilere post-hoc testlerden Scheffe uygulanmıştır. Buna göre, ailesinin gelir durumu 2020 TL’nin altında olan öğrencilerin, gelirleri 2020-4000 TL arasında olan öğrencilere göre depresyon düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

3.5. Öğrencilerin Depresyon Puanlarının, Algılanan Anne Baba Tutumuna Göre Farklılaşım Farklılaşmadığına İlişkin Bulgular:

Öğrencilerin depresyon puanlarının algılanan anne baba tutumu değişkenine göre farklılaşım durumu “Tek Yönlü Varyans Analizi” ile incelenmiş ve sonuçlara ilişkin n, ortalama ($\bar{X}$), standart sapma (S) ve “F” değerleri Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Öğrencilerin Algılanan Anne Baba Tutumu Değişkenine Göre Depresyon Puanlarının Ortalama, Standart Sapma ve ANOVA Sonuçları

Gruplar	n	$\bar{X}$	S	F	Anlamli fark
Otoriter	23	23.30	13.73		
Koruyucu	56	18.78	12.17		
İlgisiz	16	24.68	14.06		Demokratik<
Tutarsız	109	18.47	12.44	8.733**	Otoriter, İlgisiz,
Serbest	20	20.30	11.02		Tutarsız
Mükemmeliyetçi	46	18.47	10.90		
Demokratik	242	13.02	9.24		

** p < .01

Tablo 6 incelendiğinde, öğrencilerin algılanan anne baba tutumu değişkenine göre, depresyon puanları arasındaki farkın anlamlı olduğu görülmüştür [F(3–508)=4.073; p<.01]. Gruplar arasında görülen farkın kaynağını belirlemek amacıyla verilere post-hoc testlerden Scheffe uygulanmıştır. Öğrencilerin algılanan anne baba tutumu değişkenine göre, anne-babasının demokratik tutumu olduğunu düşünenler ile otoriter, ilgisiz ve tutarsız tutumu olduğunu düşünenler arasında depresyon puanları açısından anlamlı farklılık olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle, anne-babalarının tutumlarını otoriter, ilgisiz veya tutarsız olarak algılayan öğrencilerin, demokratik anne babaya sahip öğrencilere göre, depresyon düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

4. TARTIŞMA

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, depresyon ile en yüksek düzeyde korelasyon veren sosyal görünüş kaygısı, anneye bağlanma, babaya bağlanma ve arkadaşla bağlanma değişkenleri regresyon analizine dahil edilmiş; bu değişkenler arasında en yüksek yordama katkısını sosyal görünüş kaygısı değişkeninin sağladığı görülmüştür. Sosyal görünüş kaygısından sonra ise en yüksek yordama katkısını sırayla babaya bağlanma, anneye bağlanma ve arkadaşla bağlanma değişkenlerinin izlediği görülmüştür.

Sosyal görünüş kaygısının depresyonu yordamasına ilişkin ulaşılabilen literatürde çalışmayla karşılaşılmamıştır. Bununla birlikte araştırma bulguları sosyal görünüş kaygısı ile depresyonun pozitif yönde anlamlı ilişkisi bulunduğunu belirten sonuçlarla (Özcan, 2017; Özcan ve diğerleri, 2013; Claes ve diğerleri,2012) uyumludur. Özcan ve diğerleri (2013) araştırmalarında ayrıca depresyonun sosyal görünüş kaygısını yordadığını rapor etmişlerdir. Diğer yandan, Karadağ ve Sölpük'ün (2018) yaptığı meta-analiz çalışmasında kaygı ve depresyonun yüksek düzeyde pozitif ilişkisinin olduğu görülmüştür. Sosyal

görünüş kaygısının da kaygının bir türü olduğu düşünüldüğünde bu sonucun uyumlu olduğu söylenebilir. Depresyon akran ilişkileri zayıf ergenlerde daha yoğun görülmektedir (Sanrock, 2012). Sosyal görünüş kaygısı yaşayan ergenler sosyal ortamlardan daha fazla uzaklaşmakta ve arkadaş ilişkileri zayıf olmaktadır. Ayrıca bazı araştırma sonuçları sosyal görünüş kaygısı arttıkça benlik saygısının düşmekte olduğunu göstermiştir (Kılıç ve Karakuş, 2016; Işıkol Özge, 2013; Şahin, 2012). Bu durum da depresyon için bir risk faktörü oluşturmaktadır. Özellikle ergenlik döneminde bedendeki değişimlere odaklanması ve “benmerkezci” düşüncenin artması söz konusudur. Böylece herkesin ergenin görünüşüne odaklandığı düşüncesi, sosyal görünüş kaygısı sorununu ortaya çıkarabileceği ve bu kaygının sosyal ortamlardan uzaklaşmak, üzgün, sıkıntılı, karamsar hislere kapılmak, kendisinden nefret etmek gibi depresif belirtilerin ortaya çıkmasına neden olabileceği düşünülmektedir.

Depresyonu yordamada katkısı en fazla olan ikinci değişkenin babaya bağlanma ve üçüncü değişkenin ise anneye bağlanma olduğu araştırma bulgularında görülmüştür. Literatüre bakıldığında bağlanma stillerinin depresyonla ilişkisini ortaya koyan çeşitli araştırmalar mevcuttur. Ancak birçok araştırma ebeveyne bağlanma (Eberhart ve Hammen, 2006; Küt, 2018; Salahur, 2010) yönünden durumu genel olarak ele almakta, ebeveyn bağlanmasında da babaya bağlanma göz ardı edilmektedir. Bu çalışmada iki bağlanma figürü ayrı olarak ele alındığında babaya bağlanmanın ergen depresyonunu yordamadaki katkısının anne bağlanmasından daha fazla olduğu görülmüştür. Literatürde ebeveyne güvensiz bağlanmanın (korkulu ve/veya kaçınmacı) depresyonu yordadığı sonucu Küt(2018), Salahur (2010) ve Eberhart ve Hammen’in (2006) çalışma bulgularıyla uyumludur. Babaya bağlanmanın depresyonu yordamasına ilişkin çalışma ise oldukça sınırlıdır. Agerup ve diğerleri (2015) çalışmasında depresyonun kalıcılığını baba ve anneye bağlanmanın yordadığı sonucuna varılmıştır. Kosutic ve diğerleri (2019) çalışmalarında ise babaya bağlanmanın depresyonla ilişkili olduğu görülmüştür. Araştırma sonucunun literatürle uyumlu olduğu görülmektedir. Ergenlik problemlerinin ele alındığı ilişkisel çalışmalarda baba sevgisinin anne sevgisi kadar ya da bazen daha fazla ayırd edici katkısının olduğu görülmüştür. Rohner ve Veneziano’nun (2001) çalışmasında depresyonda baba sevgisinin tek yordayıcı olduğu bulunmuştur. McDonald (1988) yaptığı çalışmada babalarına daha az sevgi gösterisinde bulunan çocukların akranları tarafından daha az ilgi gördüğünü ifade etmiştir. Babaya bağlanma ergenlerin sosyal yetkinliklerini anneye bağlanmaya göre daha fazla arttırdığı da bilinmektedir (Rice, Cunningham ve Young, 1997). Kılıç Yıldız ve Dağ (2017) ise ebeveyn kabul ya da red

düzeyinin depresyonu yordadığı, özellikle de babadan algılanan red düzeyinin belirleyici olduğunu bulmuştur.

Regresyon bulgularına göre ergenlerin depresyon düzeylerini üçüncü sırada yordayan değişkenin anneye bağlanma olduğu görülmektedir. Birçok araştırmada depresyon ve anneye güvenli bağlanma arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (Yedilioğlu, 2017; Arifoğlu, 2016; Gül, 2016; Güneş, 2015; Mikulincer ve Shaver, 2007; Lopez ve Gormley, 2002; Vivona 2000). Agerup ve diğerlerinin (2015) araştırmasında da anneye bağlanmanın hem depresyonun başlamasını hem de depresyonun kalıcılığını yordadığı bulunmuştur. Araştırma bulgusunun literatürle uyumlu olduğu görülmektedir. Bağlanma bebeklikte temeli atılan ve hayat boyu devam eden bir süreçtir. Güvenli bağlanmanın ilk figürünün anne olduğu, hatta anneye bağlanmanın gebelikte başladığı düşünülmektedir (Akarsu, Tuncay ve Alsaç, 2017). Öyle ki, bebek doğumda ilk ayrılık kaygısını yaşamakta ve anne ile ten teması ile sakinleşebilmektedir. Hem bağlanma kuramının temelleri hem de araştırmalar anne bağlanması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bebeklikte annelerine güvenli bağlanan kişilerin yeterli ilgi ve sevgiyi aldığı için yetişkinlikte kaygı ve stresle daha kolay baş edebilen, daha kolay ilişki kurabilen ve problem çözme becerisi yüksek kişiler olmakta bu da depresyona karşı koruyucu faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Güvensiz bağlanma ise bireyin düşük güven algısı olmasına, herhangi bir stresle karşılaştığında bununla nasıl baş edecekleri konusunda kendilerini yetersiz hissetmelerine ve böylece depresyona daha fazla yatkın olmalarına neden olur (Cummings ve Cicchetti, 1990; Kobak, Sudler ve Gamble, 1991). Cummings ve Cicchetti (1990).

Bulgulara göre depresyonu yordayan son değişkenin arkadaşına bağlanma olduğu görülmüştür. Millings ve diğerleri (2012) araştırmalarında arkadaşına bağlanma tarzının depresyonu yordadığını ortaya koymuştur. Ayrıca arkadaşına bağlanma ile depresyon arasında negatif yönde ilişki olduğu birçok araştırma tarafından raporlanmıştır (Kullik ve Petermann, 2019; Lu ve diğerleri, 2019; Kopala-Sibley ve diğerleri, 2012; Armsden ve diğerleri, 1990). Bu bağlamda araştırma bulguları literatürle uyumludur. Ebeveynin sağlaması gereken güvenlik ve duygusal destek gibi özelliklerin akranlarca karşılanmaya başlanması ile birlikte bağlanma ebeveynlerden akranlara doğru geçmeye başlar (Hazan ve Shaver, 1994). Ergenlik dönemi anne babadan bağımsızlaşmayı da gerektirirken ergen bu boşluğu arkadaşları ile doldurmaya başlamaktadır. Böylece arkadaşına bağlanma oluşmakta ve ergenin duygu ve davranışlarına etki etmektedir. Ergenlikte akran grubu içinde kabul görmek ve onaylanmak son derece önemlidir. Her ne kadar ebeveynler tarafından akran grubu "tehlike" olarak atfedilse de arkadaş grubu içinde olmak ergenin sosyal beceri ve yaşantılar edinmesinde olumlu etkiye sahiptir (Demir,

Baran ve Ulusoy, 2005). Arkadaşa güvensiz bağlanan ergenlerin, yeterli kabulü görmekte zorlanarak bu desteği akranlarından da karşılamaması beklenir bir durumdur. Böylece depresif belirtiler gösterebileceği düşünülmektedir. Ayrıca çocuklukta aile ilişkileri ergenlikte akran ilişkilerinin de temelini oluşturmaktadır (Demir ve diğerleri, 2005). Ebeveynlerine güvenli bağlananların arkadaşlarına da güvenli bağlanabileceği düşünüldüğünde arkadaşına bağlanmanın depresyonu yordamadaki katkısına ebeveyn bağlanmasının da etkisi olabileceği ifade edilebilir.

4.1. Cinsiyet ve Depresyon

Cinsiyet değişkenine göre puanlar değerlendirildiğinde kız öğrencilerin depresyon düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuç pek çok araştırma sonucu ile uyumludur (Özakar Akça ve diğerleri, 2018; Yolalan, 2013; Emiroğlu ve diğerleri, 2011; Türkleş ve diğerleri, 2008; Erkanöz, 2004; Cyranowski 2000; Vatansever, 1999; Shapiro, Smith ve Reise, 1998; Mearns, 1991; Shapiro ve diğerleri, 1991; Blackburn, 1987). Toplumsal cinsiyet rolleri göz önünde bulundurulduğunda “kadın” olmak ve “duygusallık” özleşmiştir denilebilir. Bununla birlikte erkeğin daha güçlü olması gerektiği, “erkekler ağlamaz” dayatması gibi erkeği olumsuz yaşam olaylarına karşı güçlendiren birçok ifade bulunurken “kız gibi ağlamak” “kız gibi küsmek” gibi ifadeler kadının depresyon belirtiler göstermesini kolaylaştırıyor olabilir. Bunun yanında mizaç olarak kadın cinsiyetin daha kırılgan olması, kızların daha erken ergenliğe girerek aylık döngü içinde hormonal değişikliklerin olmasının da depresyon için bu farkı açıklayabileceği düşünülmektedir.

4.2. Sınıf Düzeyi ve Depresyon

Yapılan analize ilişkin bulgularda sınıf düzeyine göre öğrencilerin depresyon düzeylerinde anlamlı herhangi bir değişiklik olmadığı görülmüştür. Bu bulgu Erkanöz (2004), Hamidi ve diğerleri (2013), Türkleş ve diğerleri (2008), Yolalan (2013), Öner (2015), Korkmaz (2017) ve Özcan’ın (2017) bulgularını desteklemektedir. Bununla birlikte literatürde sınıf düzeyi (yaş) değişkeninin depresyonla ilişkisinin olduğunu ortaya koyan araştırmalar da mevcuttur (Özakar Akça ve diğerleri, 2018; Öztıp ve diğerleri, 2011). Özakar Akça ve diğerleri (2018) araştırmalarında 18 yaşında (12. sınıf) olan öğrencilerin 15, 16 ve 17 yaşında (9., 10., 11. sınıf) olanlara göre depresyon düzeylerinin daha yüksek olduğunu bulmuştur. Lise son sınıf öğrencilerinin sınava hazırlanmaları nedeniyle daha stresli bir dönemde olduklarından depresyon belirtilerinin daha fazla olması beklenebilir. Araştırmada ve bulguları destekleyen diğer araştırmalarda sınıf düzeyi değişkeninin depresyon düzeylerinde anlamlı bir fark , lise öğrencilerinin ergenlik döneminde olmalarından dolayı benzer ya da aynı gelişim sürecini yaşamalarıyla açıklanabilir (Erkanöz, 2004). Bunun yanında her sınıf düzeyinin kendine özgü

sorunlarının oluşu da aradaki farkı ortadan kaldırabilir. Örneğin 9. sınıf öğrencilerinin okula uyum sağlamaya çalışırken, 10. sınıf öğrencilerinin alan seçimi yapmaları ya da 12. sınıf öğrencilerinin sınav sürecinde olmaları depresyon puanları arasında farklılaşma yaratmamış olabilir.

4.3. Gelir Durumu ve Depresyon

Araştırmanın gelir durumu değişkenine göre ailesinin geliri 2020 TL'nin altında olan öğrencilerin geliri 2020-4000 TL arasında olan öğrencilere göre depresyon düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Çeşitli araştırmalarda düşük sosyoekonomik düzeyin depresyon düzeyini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Özcan, 2017; Emiroğlu ve diğerleri, 2011; Erözkan, 2005; Gökçakan, 1997; Öy, 1995; Çuhadaroğlu ve Sonuvar, 1992). Psikiyatrik bozukluklarda ekonomik ve toplumsal değişkenlerin en önemli yordayıcılar haline geldiği; işsizlik, yoksulluk, göç, stresli yaşam olayları, travma, aile dinamikleri, cinsiyet rolleri ve kültürel özelliklerle birlikte gelen ekonomik zorlukların hem ruhsal bozuklukların oluşmasında hem de süregelen hale gelmesinde en etkili değişkenler olduğu giderek kabul görmektedir (Kaya, 2007). Türkiye'de açlık sınırı olan 2020 TL'nin (Türk-iş, 2019) altında yaşamak, fizyolojik ihtiyaçların bile karşılanamamasına neden olmakta ve bu her yönden büyük bir stres kaynağı olmaktadır. Bu yoğun stres altında depresyon belirtilerin yüksek oranda görülmesi beklen bir sonuçtur denilebilir. Sosyo-ekonomik yetersizlik bir yandan depresyona neden olabileceği gibi diğer yandan depresif belirtilerin azaltılması ve tedavi edilmesi için de gerekli maddi kaynağın olmayışı depresyonun devam etmesine neden olmaktadır. Düşük sosyoekonomik düzeye sahip depresyon hastalarının sağlık hizmetlerinden de düşük oranda yararlanabildiği bilinmektedir (Lorant, Kampfl ve Seghers, 2003). Ergenlik döneminde ailenin ekonomik sıkıntı içinde olması ebeveynlerin ergenin sorunlarından çok ekonomik konulara odaklanmasına, yeterli ilgi ve sevgiyi yansıtamamasına neden olabilir. Bunun yanında ergenin ekonomik zorluklar nedeniyle akran ortamına ve birçok sosyal aktiviteye katılımı güçleşebilir ve akran desteğini de yeterince alamayabilir. Böylece hem aileden hem de akranlarından yeterli psikolojik destek alamamanın depresyon belirtilerine neden olabileceği düşünülmektedir.

4.4. Algılanan Anne Baba Tutumu ve Depresyon

Sonuçlara göre, anne-babasını otoriter, ilgisiz veya tutarsız olarak algılayan öğrencilerin anne-babasını demokratik olarak algılayan öğrencilere göre depresyon düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Depresyon ile anne baba tutumları arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok araştırmada demokratik anne baba tutumu ile hatalı (otoriter, ilgisiz, tutarsız) anne baba tutumu olduğunu algılayanların depresyon düzeylerinin farklılaştığı, demokratik anne baba tutumu olduğunu

algılayanların depresyon düzeyinin azaldığı bulunmuştur (Güneş, 2015; Erözkan, 2009; Meadows, Brown, ve Elder, 2006; Kutlu ve diğerleri, 2005; Sayiner, Köknel ve Turanlı, 2005; Vatansever, 1999; Düzgün, 1995; Flett ve diğerleri, 1995; Öztürk, 1990). Anne babaların demokratik ve destekleyici tutumlarının yetersizliği, hatalı anne baba tutumlarını oluşturmaktadır. Böylece yaşanan aile içi çatışma, babanın katı ve anneye yardımcı olmayan davranışları ergenlerde depresyon, düşük özgüven ve davranış bozukluklarına yol açmaktadır. Anne babalarının haksızlık yaptığını, anlaşılmas ve hoşgörüsüz olduklarını düşünen ergenler depresyon yaşayabilmektedirler (Erözkan, 2009).

Aslan ve Balkıs (2014) araştırmalarında en fazla otoriter-baskıcı aile tutumuna sahip ve daha sonra ise duyarsız-tutarsız aile tutumuna sahip ergenlerde görülen problem davranışların (anti-sosyal davranışlar, alkol ve sigara kullanımı, intihar eğilimi, beslenme alışkanlıkları ve okul terki) diğer akranlarından daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Otoriter anne baba tutumu olan ailede baskı ve ceza son derece fazladır. Bununla birlikte ergenin ihtiyaçlarından çok anne babanın istekleri önemlidir. Böyle bir aile ortamında bulunan ergenlerin sosyal ortamlardan uzaklaşması, destek kaynaklarından mahrum kalması, benlik saygısının düşük olması muhtemeldir. Bütün bu etmenlerin ergenin depresyon yaşamasına neden olabileceği düşünülmektedir. İlgisiz anne baba tutumu ergenin hem fizyolojik hem psikolojik ihtiyaçların yeterli düzeyde karşılanmamasına sebep olurken, kendisini değersiz hissetmesine neden olmaktadır. İlgisiz anne baba tutumuna sahip öğrencilerin kişisel ve sosyal uyum düzeyleri düşüktür (Bostan, 1993). Bunun yanında bu öğrencilerin yüksek düzeyde olumsuz benlik algısına sahip oldukları ve başkaları ile yakınlık kurmakta zorlanan bireyler olduğu bilinmektedir (Akbaba, 1988). Anne baba tutumları içinde tutarsız davranışlar da otoriter ve ilgisiz tutum gibi ergen depresyonunu arttırmaktadır. Anne babaların bir hoşgörülü, bir otoriter tavır göstermesi olarak tanımlanan tutarsız anne baba tutumu çocuğun da tutarsız davranışlar sergilemesine ve davranış problemlerine yol açmaktadır (Öztürk, 2017). Hatalı anne-baba tutumlarının yanında demokratik anne baba tutumuyla güven verici, destekleyici ve hoş görülü bir biçimde çocuğa yaklaşılması sosyal ve duygusal gelişim açısından en uygun etkileşim biçimidir (Kandır ve Alpan, 2008). Diğer yandan, ebeveynlerini demokratik olarak algılayanların özellikle baskıcı ve otoriter algılayanlara göre daha bağımsız oldukları, benlik algılarının daha olumlu olduğu ve sosyal uyumlarının daha yüksek olduğu düşünülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, ergenlerde depresyonu yordayan dört değişken arasından en yüksek yordama katkısını sosyal görünüş kaygısının

sağladığı ve bunu sırasıyla babaya bağlanma, anneye bağlanma ve arkadaşla bağlanma değişkenlerinin izlediği görülmektedir. Ergenlerde depresyon ile cinsiyet, gelir durumu ve algılanan anne baba tutumu arasında anlamlı fark bulunmuştur. Sınıf düzeyine göre ise anlamlı fark bulunmamıştır. Cinsiyete göre kız öğrencilerin, gelir durumuna göre asgari ücretin altında geliri olan ailelerden gelenlerin ve anne-bana tutumlarını otoriter, ilgisiz ve tutarsız olarak algılayanların depresyon düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Elde edilen bu sonuçlara göre; okullarda ya da ergenlerle çalışılan merkezlerde, ergenlerin depresyon belirtilerinin azalmasını sağlamak ve ortaya çıkmasını önlemek amacıyla sosyal görünüş kaygısı yaşayan ergenlerin tespit edilmesi ve sosyal görüş kaygısının azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılabilir. Okul psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri çerçevesinde anne babaya güvenli bağlanma, ergenle iletişim, anne baba tutumları konularında eğitimler yapılabilir.

Babaya bağlanmanın anneye bağlanmadan daha fazla depresyonu yordadığı sonucundan hareketle babalarla çocukların ilişkilerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılabilir (baba-çocuk günleri kapsamında babalar ve çocukları sportif, sosyal, kültürel faaliyetleri artırılabilir). Diğer taraftan arkadaşla bağlanma düzeylerini arttırmak için okul içi ve dışında etkinlikler düzenlenebilir, akran destek grupları oluşturulabilir. Dışlanan ve yalnız öğrencilerin tespiti için sosyogram gibi ölçme araçlarına başvurulabilir ve tespit edilen öğrencileri kaynaştırmaya yönelik ayrıca bireysel ve grup çalışmaları gerçekleştirilebilir.

Araştırmada kız öğrencilerin depresyon puanlarının yüksek olması göz önüne alınarak okullarda rehberlik hizmetleri kapsamında anne babalara, öğretmenlere, öğrencilere ve diğer kurum personellerine yönelik eğitimler yapılarak kadın olmanın depresyon üzerindeki çevresel etkilerinin azaltılması sağlanabilir. Gelir durumunun depresyon üzerindeki etkisi nedeniyle okullarda ekonomik durumu düşük olan öğrenciler tespit edilerek maddi ve psikolojik yönden desteklenmesi sağlanarak; sosyal hizmetler müdürlüğü, sosyal yardımlaşma vakfı gibi kurumlarla işbirliği yapılabilir. Hatalı anne baba tutumlarının azaltılmasına yönelik olarak ise okullarda demokratik anne baba tutumunu geliştirmeye dönük ailelere psiko-eğitim çalışmaları gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Agerup T., Lydersen, S., Wallander, J. ve Sund, A. M. (2015). Associations between parental attachment and course of depression between adolescence and young adulthood. *Child Psychiatry Hum Development*, 46, 632–642.
- Akarsu, R. H., Tuncay, B. ve Alsaç, S. Y. (2017). Anne-bebek bağlanmasında kanıta dayalı uygulamalar. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4), 275-279.

- Amerikan Psikiyatri Birliği, (2013). *DSM-V tam ölçütleri* (E. Köroğlu, Çev.) Ankara: Boylam Psikiyatri Enstitüsü.
- Arifoğlu, B., 2016. *Ergenlerde ebeveyne bağlanma ile depresyon arasındaki ilişkide dil kullanımı ve içgörünün aracılık etkisi*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Armsden, G. C., Mccauley, E., Greenberg, M. T., Burke, P. M. ve Mitchell, J. R. (1990). Parent and peer attachment in early adolescent depression. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 18(6), 683–697.
- Bartholomew, K. ve Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(2), 226-244.
- Bayraktar, F., Sayıl, M. ve Kumru A. (2009). Liseli ergenler ve üniversiteli gençlerde benlik saygısı: ebeveyn ve akrana bağlanma, empati ve psikolojik uyum değişkenlerinin rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 48-63.
- Berk, L. (2013). *Çocuk gelişimi*. (A. Dönmez, Çev). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Blackburn, I. M. (1996) *Depresyon ve başa çıkma yolları*. (M.K. Şahin ve R.N. Rugancı, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bostan, S. (1993). *14-16 yaş ergenlerinin uyum düzeylerinin ve ana-baba tutumlarının incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bowlby, J. (1969). *Bağlanma*. (T. V. Soylu, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Cash, T. F. ve Fleming, E. C. (2002). The impact of body image experiences: Development of the body image quality of life inventory. *Journal of Eating Disorder*, 31, 455-460.
- Claes, L., Hart, T. A., Smits, D., Van den Eynde, F., Mueller, A. ve Mitchell, J. E. (2012). Validation of the social appearance anxiety scale in female eating disorder patients. *European Eating Disorders Review*, 20(5), 406–409.
- Crol, J. (2005). Body image and adolescents. *Guidelines for Adolescent Nutrition Services*, 13, 155-166.
- Cyranowski, J. M. (2000), Adolescent onset of the gender difference in lifetime rates of major depression: a theoretical model. *Archives of general psychiatry*, 57(6).
- Çuhadaroğlu F ve Sonuvar, B. (1992) Adölesanlarda depresyon. *NöroPsikiyatri Arşivi*, 29, 145–150.
- DeKlyen, M. ve Greenberg, M. T. (2008). Attachment and psychopathology in childhood. J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.). *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* içinde (s. 637-665). New York, NY, US: The Guilford Press.

- Demir, N. Ö., Baran, A. G. ve Ulusoy, D. (2005). Türkiye’de ergenlerin arkadaş-akran grupları ile ilişkileri ve sapmış davranışlar: Ankara örnekleme. *Bilig*, 32, 83-108.
- Doğan, T. (2009). *Bilişsel ve kendini değerlendirme süreçlerinin sosyal anksiyete açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Doğan, T. (2010). Sosyal görünüş kaygısı ölçeği’ nin (SGKÖ) Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 151-159
- Düzgün, M. (1995). *Lise öğrencilerinin psikolojik belirtileri ile ana-baba tutumları arasındaki ilişkiler*, (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Eberhart, N. K., ve Hammen, C. L. (2006). Interpersonal predictors of onset of depression during the transition to adulthood. *Personal Relationships*, 13, 195–206.
- Ekşi, H., Kardeş, S., İnci, O. (2018). Üniversite öğrencilerinin ana baba bağlanma düzeyleri ve sosyal görünüş kaygılarının sahte benlik algılarını yordayıcılığı. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(18) 155-163.
- Emiroğlu, M., Murat, M. ve Bindak, R. (2011). Lise son sınıf öğrencilerinin depresyon düzeylerini yordayan sosyo-demografik değişkenlerin belirlenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(38), 262-274.
- Eng, W., Heimberg, R. G., Hart, T. A., Schneier, F. R. ve Liebowitz, M. R. (2001). Attachment in individuals with social anxiety disorder: The relationship among adult attachment styles, social anxiety, and depression. *Emotion*, 1(4), 365–380.
- Erkanöz, A. (2004). Lise öğrencilerinin sosyal karşılaştırma ve depresyon düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 13, 1-18.
- Erözkan, A. (2005). Üniversite öğrencilerinin kişilerarası duyarlılık ve depresyon düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 129-155.
- Erözkan, A. (2009). İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinde depresyonun yordayıcıları. *Elementary Education Online*, 8(2), 334-345.
- Eryüksel N., G., Akün E. (2003) Depresyonu olan ergenler ile ana-babalarının aile ilişkilerinin ve bilişsel çarpıtmalarının incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 18(51), 59-73.
- Flett, G. ve Hewitt P.L. (2002). Perfectionism and maladjustment: An overview of theoretical, definitional and treatment issues. G. Flett ve P. L. Hewitt (Ed.).

- Perfectionism: Theory, research, and treatment*. Washington DC: American Psychological Association.
- Gökçakan, N. (1997). *Çeşitli derecelerdeki depresyonun giderilmesinde Beck'in bilişsel terapisinin etkililiğinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Gül, Ç., 2016. *Eşcinsel yönelimde depresyon ve bağlanma ilişkisinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Günaydın, G., Selçuk, E., Sümer, N., Uysal A. (2005). Ebeveyn ve arkadaşlara bağlanma envanteri kısa formunun psikometrik açıdan değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8(16) 13-23.
- Güneş, Ö. (2015). *5395 sayılı çocuk koruma kanunu kapsamında danışmanlık tedbiri uygulanan adölesanların depresyon düzeyleriyle ana baba tutumları ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hamidi, F., Bildik, T., ve Tatar, A. (2013). Ergenlerde depresyon ile ilişkili koruyucu ve risk etkenleri: Karşılaştırmalı bir çalışma. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14, 145-151.
- Hart, E. A., Leary, M. R. ve Rejeski, W. J. (1989). The measurement of social physique anxiety. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 11, 94-104.
- Hart, T. A., Flora, D. B., Palyo, S. A., Fresco, D. M., Holle, C., ve Heimberg, R. C. (2008). Development and examination of the social appearance anxiety scale. *Assessment*, 15, 48-59.
- Haspolat Özcan, A. (2015). *Bağlanma ile öfke düzeyi ve ifadesi arasındaki ilişkide erken dönem uyumsuz şemaların aracı rolü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hazan, C. ve Shaver, P.R. (1990). Love and work: An attachment-theoretical perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(2), 270-280.
- Hisli, N. (1989). Beck depresyon envanterinin üniversite öğrencileri için geçerliği ve güvenilirliği. *Psikoloji Dergisi*, 7(23), 3-13.
- Ijzendoorn, M. H. (1995). Adult attachment representations, parental responsiveness, and infant attachment: A meta-analysis on the predictive validity of the adult attachment interview. *Psychological Bulletin*, 117(3) 387-403.
- Işıkol Özge, F. (2013). *İlköğretim II. kademe öğrencilerinin sosyal görünüş saygıları ile benlik saygıları arasındaki ilişkinin incelenmesi*(Üsküdar ilçesi

- örneği), (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yedi Tepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karadağ, E., Sölpük, N, (2018). Depresyon ve kaygı belirtileri arasındaki ilişki: Bir meta-analiz çalışması. *Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Science*,31(2), 1-14.
- Kaya, B. (2007). Depresyon: Sosyo-ekonomik ve kültürel pencereden bakış. *Klinik Psikiyatri*,10(6), 11-20.
- Kesebir, S., Özdoğan Kavzoğlu, S., Üstündağ, M. F. (2011). Bağlanma ve psikopatoloji. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(2), 321-342.
- Keskin, G. (2007). *Ergenlerin ruhsal durumları ve ebeveyn tutumları ile bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kılıç, M., Karakuş, Ö. (2016). The study of the relationships between social appearance anxiety, self-esteem and loneliness level among university students. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 3837-3852.
- Kılıç Yıldız, M. ve Dağ, İ., 2017. Algılanan ebeveyn kabul-reddinin öfke ifade tarzı ve depresif belirtiler ile ilişkisinin incelenmesi. *Klinik Psikiyatri*, 20, 84-95.
- Kopala-Sibley, D., Zuroff, D., Leybman, M. J., ve Hope, N., (2012). The developmental origins of dependency-related vulnerabilities to depression: recalled peer attachments and current levels of neediness and connectedness. *Canadian Journal of Behavioural Science*,44(4), 264 –271.
- Korkmaz, N. (2017). *Lise öğrencilerinde internet kullanımının başarı, yalnızlık ve depresyonla ilişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kosutic, Z., Voncina, M. M., Dukanac, V., Lazarevic, M., Dobroslavic, I.R., Soljaga, M., Peulic, A., Djuric, M., Pesic, D., Bradic, Z. ve Toševski D. L. (2019). Attachment and emotional regulation in adolescents with depression. *Vojnosanit Preg*,76(2), 127–135.
- Kullik, A. ve Petermann, F. (2013). Attachment to parents and peers as a risk factor for adolescent depressive disorders: the mediating role of emotion regulation. *Child Psychiatry Hum Development*,44, 537–548.
- Kutlu, Y., Adana, F. ve Çetinkaya Duman, Z. (2005). Ergenlerin depresyon belirtilerinin düzeyleri ve algılanan anne baba tutumları arasındaki ilişki. *İstanbul Üniversitesi FNHYO Dergisi*, 11(55), 81-90.
- Küt, D., 2018. *Genç yetişkin kadın bireylerin bağlanma stilleri ile cinsel yaşam kalitesi düzeyleri, cinsel özgüven ve psikolojik belirtilerinin*

- incelenmesi*(Yayımlanmamış doktora tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Lewinsohn, P. M., Hops, H., Roberts, R. E., Seeley, J. R., Andrews, J. A. (1993). Adolescent psychopathology: I. Prevalence and incidence of depression and other DSM-III-R disorders in high school students. *Journal of Abnormal Psychology*, 102(1), 133-144.
- Lopez, F. G., ve Gormley, B. (2002). Stability and change in adult attachment style over the firstyear college transition: Relations to selfconfidence, coping, and distress patterns. *Journal of Counseling Psychology*, 49, 355-364.
- Lorant, V., Kampfl, D. ve Seghers A. (2003) Socio-economic differences in psychiatric in-patient care. *Acta Psychiatr Scand*, 107: 170-177.
- Lu, A., Zhang, M., Li., M., Zhang, Y. ve Zhang, J. (2019). Neuroticism and depression: a moderated mediation model of secure peer attachment and blindness. *Journal Of Child And Adolescent Mental Health*,31(1), 63-75.
- Lyons-Ruth, K.,& Jacobvitz, D. (1999). Attachment disorganization: Unresolved loss, relational violence, and lapses in behavioral and attentional strategies. *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications*. New York.
- Meadows, S. O., Brown, J. S., ve Elder, G. H. (2006). Depressive symptoms, stress, and support: Gendered trajectories from adolescence to young adulthood. *Journal of Youth and Adolescence*, 35, 93-103.
- Mikulincer, M., ve Shaver, P. R. (2007). Attachment, group-related processes, and psychotherapy. *International Journal of Group Psychotherapy*, 57(2), 233-245.
- Millings, A., Buck, R., Montgomery, A., Spears, M. ve Stallard, P., (2012). School connectedness, peer attachment, and self-esteem as predictors of adolescent depression. *Journal of Adolescence*, 35(4), 1061-1067.
- Öner, K. (2015). *Lise öğrencisi ergenlerde depresyon, internet bağımlılığı ve ilişkili faktörler* (Yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aydın.
- Özakar Akça, S., Selen, F., Demir, E. ve Demir, T. (2018). Cinsiyet ve yaş farklılıklarının ergenlerin depresyon, anksiyete bozukluğu, kendine zarar verme, psikoz, travma sonrası stres bozukluğu, alkol-uyuşturucu bağımlılığı ve dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu ile ilişkili sorunlara etkisi. *Dicle Tıp Dergisi*,45(3), 255-264.
- Özcan, G. (2017). *Bedensel engelli olan ve olmayan bireylerin çeşitli duygudurum değişkenleri açısından değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Özcan, H., Subaşı, B., Budak, B., Çelik, M., Gürel ve Yıldız, M. (2013). Ergenlik ve genç yetişkinlik dönemindeki kadınlarda benlik saygısı, sosyal görünüş kaygısı, depresyon ve anksiyete ilişkisi. *Journal of Mood Disorders*,3(3), 107-13.
- Öztop, D. B., Öztürk, A., Ünalın, D., Mazıcıoğlu, M., Balcı, E. ve Gün, İ. (2011). Lise öğrencilerinde depresyon ve davranış sorunlarının yaygınlığı. *Anatolian Journal of Psychiatry*,12, 204-211.
- Öztürk, İ. (1990). *Ana-baba tutumlarının üniversite öğrencilerinin bağımsızlık duygularını anlama, yakınlık başatlık, kendini suçlama ve saldırganlık düzeyine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk, N. (2017). *6. ,7. ve 8. sınıf öğrencilerinde, ailelerin çocuk yetiştirme tutumu ile istismar arasındaki bağlantının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öy, B., (1995), Çocuk ve ergenlerde depresyon epidemiyolojisi ve risk etmenleri, *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*,2.
- Papini, D.R., Roggman, L.A. (1992). Adolescent perceived attachment to parents in relation to competence, depression, and anxiety: A longitudinal study. *The Journal Of Early Adolescence*, 12(4), 420-440.
- Raja, S. N., McGee, R. ve Stanton, W. R. (1992). Perceived attachments to parents and peers and psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 21, 471-485.
- Rice, K. G., Cunningham, T. J. ve Young, M. B. (1997). Attachment to parents, social competence, and emotional well-being: A comparison of black and white late adolescents. *Journal of Counseling Psychology*,44, 89-101.
- Rohner R. P. ve Veneziano R. A. (2001). The importance of father love: history and contemporary evidence. *Rev Gen Psychol*, 5(4), 382-405.
- Rutter, M. (1990). Commentary: Some focus and process considerations regarding effects of parental depression on children. *Developmental psychology*,26(1), 60.
- Salahur, E. (2010). *Üniversite öğrencilerinin geriye dönük olarak çocukluklarında algılamış oldukları ebeveyn kabul veya reddinin yetişkinlik bağlanma biçimleri ve depresif belirtiler ile ilişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Santrock, J. (2012). *Ergenlik*. (D. Siyez, Çev.) Ankara: Nobel Akademi Yayınları.
- Sayiner, B., Köknel Ö., ve Turanlı, M. (2005). *Lise öğrencilerinin ana-baba tutumlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi*. VIII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Shapiro, J. P., Baumaister, R. F. ve Kessler, J. W., (1991). A three-component model of children's teasing: Aggression, humor and ambiguity. *Journal of social and clinical psychology*, 10.
- Set, Z. (2016). *Lezbiyen, gey ve biseksüel örnekleminde bağlanma stilleri ile depresyon arasındaki ilişkide içselleştirilmiş homofobi ve öz anlayışın aracı rolü*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Soysal Ş., Bodur, Ş., İşleri, E., Şenol, S. (2005). Bebeklik dönemindeki bağlanma sürecine genel bir bakış. *Klinik Psikiyatri*, 8, 88-99.
- Sümer, N., Ünal, S., Selçuk, E., Kaya B., Polat, R., Çekem, B. (2009). Bağlanma ve psikopatoloji: Bağlanma boyutlarının depresyon, panik bozukluk ve obsesif-kompulsif bozuklukla ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 38-45.
- Şahin, E. (2012). *Bazı değişkenlere göre ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin benlik saygıları ve sosyal görünüş kaygıları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Tamar, M. ve Özbaran, B. (2004). Çocuk ve ergenlerde depresyon, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 2, 84-92.
- Taşgın, E. ve Çetin F. (2006). Ergenlerde major depresyon: risk etkenleri, koruyucu etkenler ve dayanıklılık. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 13(2), 87-94.
- Teze, S. (2016). *Annesi çalışan 6 yaş çocukların ayrılık kaygısının bağlanma stilleri açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2015). Erş:25.11.2017, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18854>.
- Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (2019). Erş:24.02.2019, <http://www.turkis.org.tr/SUBAT-2019-ACLİK-ve-YOKSULLUK-SINIRI-d188748>.
- Türkleş, S., Hacıhasanoğlu, R. ve Çapar, S. (2008). Lise öğrencilerinde depresyon düzeyi ve etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11(2), 18-28.
- Vatansver, N. (1999). *Göçmen olan ve olmayan ailelerin on-oniki yaş grubundaki çocuklarının anne-baba tutumları ve depresyon düzeylerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Vivona, J. M. (2000). Parental attachment styles of late adolescents: Qualities of attachment relationships and consequences for adjustment. *Journal of Counselling Psychology*, 47(3), 316-329.

- Wolff, L. (1999). *Teen depression*. San Diego: Lucent Books.
- Yavuzer, H. (2011). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yedilioğlu, E., 2017. *Yetişkinlerde bağlanma stillerinin depresyon, kaygı, travma ve romantik ilişkilerle ilişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yolalan, H. (2013). *Ergenlerde depresyon ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Araştırma Makalesi/Research Article

**ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERDE HABİTAT PARÇALANMASINA
YÖNELİK FARKINDALIK OLUŞTURMA:
MÜZİKLİ SANDALYE OYUNU**

*AWARENESS OF HABITAT FRAGMENTATION IN GIFTED STUDENTS:
MUSICAL CHAIR GAME*

Mehmet YILMAZ*, Gökşen ÜÇÜNCÜ**, Selçuk ARIK***

*Geliş Tarihi: 04.10.2019
(Received)*

*Kabul Tarihi: 16.05.2020
(Accepted)*

ÖZ: Bu araştırmanın amacı “müzikli sandalye” isimli eğitsel oyun aracılığıyla özel yetenekli öğrencilere habitat kavramını öğretmek ve habitatlarda gerçekleşen bozulmaların canlılar üzerine etkilerine yönelik farkındalık oluşturmaktır. Araştırma nitel araştırma desenlerinden “örnek olay çalışmasına” göre yürütülürken, araştırmanın katılımcılarını 2018-2019 eğitim-öğretim yılı güz döneminde “Bilim ve Sanat Merkezleri” ne kayıtlı 10-14 yaş aralığında 25 özel yetenekli öğrenci oluşturmuştur. Araştırmanın verileri üç açık uçlu sorudan oluşan “yarı yapılandırılmış görüşme formu” (Yılmaz, Çimen, Karakaya, & Adıgüzel, 2019) aracılığıyla toplanmıştır. Verilerin analizinde “içerik analizi yöntemi” kullanılmıştır. “Müzikli sandalye” etkinliği katılımcıların aktif olarak katılım sağladığı bir eğitsel oyundur. Bu oyun aracılığıyla katılımcıların habitatlardaki bozulmaların etkilerini fark etmeleri amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda, katılımcıların oyunda yer alan materyaller ile habitat kavramı arasında ilişki kurabildikleri ve oyun sürecinde yaşanan olaylardan yola çıkarak habitat parçalanmalarının canlıların üzerine etkisini tespit edebildikleri belirlenmiştir. Katılımcılar habitat bozulmalarını önlemek için habitatların korunması veya yok edilmemesi, av - avcı ilişkisinin düzenlenmesi ve av - avcı avlanmasının yasaklanmasını önermişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Özel yetenekli öğrenciler, kavram öğrenme, habitat parçalanması, çevre eğitimi, eğitsel oyun

ABSTRACT: The aim of this research is to teach the concept of habitat to gifted students through the musical chair educational game and to create awareness about the effects of habitat degradation on living things. The research was designed according to the case study of qualitative research methods. Participants of the study consisted of 25 special gifted students between the ages of 10-14 registered to the Science and Art Centers in the fall semester of 2018-2019 academic year. The data of this research were collected through “a semi-structured interview form consisting of three open-ended questions” (Yılmaz, et al., 2019). “Content analysis method” was used for data analysis. "Musical chair" activity is an

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, myilmaz@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6700.

** Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, goksenucuncu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8107-229X

*** Dr. Öğretim Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, selcuk.arik@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4496-8104

educational game in which participants actively participate. The aim of this game is to make participants aware of the effects of deterioration in habitats. As a result of the research, it was determined that participants could establish a relationship between the materials in the game and the concept of habitat. In addition, it was determined that the effects of habitat fragmentation on living things could be determined through the events in the game process. In order to prevent habitat fragmentation, the participants suggested that to protection or non-destruction of habitats, to regulation of prey - hunter relationship, and to prohibition of hunting prey - hunter.

Key Words: Special gifted students, concept learning, habitat fragmentation, environmental education, educational game.

1. GİRİŞ

Bir organizmanın içinde yaşadığı özel ortam, yani habitat, onu kuşatan biyotik ve abiyotik faktörleri içerir. Bir bölgedeki organizmaların hepsi ortamın canlı bileşenlerini (biyotik faktörler) oluşturur. Ortamın cansız bileşenlerini oluşturan faktörler abiyotik faktörlerdir ve bu faktörler kimyasal ve fiziksel bileşenleri içerirler. Bir organizmanın yaşadığı ortam ile ilişkisini pek çok farklı koşul etkiler. Organizmalar birbiriyle besin ve diğer kaynaklar için rekabet edebilir, biri diğeriyle beslenebilir ve ortamını değiştirebilir. Her bir türün çevresindeki biyotik ve abiyotik kaynakların toplam kullanımı şeklinde tanımlanan bir ekolojik nişi vardır. Ekolojik niş, bir türün yaşamak, büyümek ve üremek için gereksinim duyduğu fiziksel ve biyolojik koşulların toplamı olarak tanımlanabilir (Sadava, Hillis, Heller, & Berenbaum, 2014: s. 1123; Simon, Dickey, Hogan, & Reece, 2017: s. 429; Withgott, & Laposata, 2011).

Abiyotik ve biyotik faktörler arasındaki etkileşim çoğu zaman dengededir. Ancak bilinçli veya bilinçsiz olarak bu dengeye dışarıdan yapılan müdahaleler bu dengenin geri dönüştürülemez şekilde bozulmasına neden olabilir. Doğal ekosistemlerin ortadan kalkması ya da bozulması bu duruma en güzel örneklerden bir tanesidir. Doğal ekosistemlerin ortadan kalkması, bir ekosistemin insanlara dolaylı ve dolaysız fayda sağlayan işlevlerini yerine getiren ekosistem hizmetlerinin kaybıyla sonuçlanır. Tarım, kentsel gelişim, ormancılık ve madencilik amacıyla habitatların kitlesel olarak tahrip edilmesi ve parçalanması sonucunda ortaya çıkan bu durum biyoçeşitlilik üzerindeki en büyük tehdittir (Simon, vd., 2017: s. 427). Bu tür tehditlerin önlenmesinde çevre eğitime önemli bir rol düşmektedir.

1.1. Çevre Problemleri ve Çevre Eğitimi

Çevre problemlerinin ortaya çıkmasında insan faaliyetleri (tarım, madencilik, sanayi, enerji ihtiyacı ve bilinçsiz kullanımı, vb.) (Yıldız, Sipahioğlu ve Yılmaz, 2011) birincil sırada gelmektedir. Aynı zamanda insanlar ekolojik bozunmanın da en büyük ajanı olarak görülmektedir (Simon, vd., 2017, s. 436). Bu

problemlerin ortaya çıkmasında büyük bir rol üstlenen insanoğluna bu problemlerin çözümünde de büyük rol düşmektedir. Çevre eğitimi, bu problemlerin çözümünde en önemli ve etkili alanlardan bir tanesidir (Erten, 2004; Lopes, de Souza, Leme, Brandão, Costa, & de Figueiredo, 2011; Walls, Alblas, & Margadant-van Arcken, 1999). Öğrenenlerin çevre ile ilgili konular üzerine bakış açısını kazanmalarını, çevreye yönelik olumlu tutum ve değer geliştirmelerini sağlamalarına yardımcı olur (Karakaya, Avgin, & Yılmaz, 2017; Yardımcı ve Bağcı Kılıç, 2010). Hızla gelişen ve değişen dünyamızda, yeni nesli oluşturacak bireylerin çevreye yönelik duyarlılıklarını artırmak iyi planlanmış, etkili bir çevre eğitimine bağlıdır. Bu bakımdan çevre eğitimiyle ilgili deneyimlerle öğrenme, eğitsel oyun gibi etkili ve öğrenciler arası yoğun etkileşim sağlayacak öğretim yöntemlerinin (Braund, & Ahmed, 2018) geliştirilmesi ve test edilmesi büyük önem arz etmektedir (Baur, & Haase, 2015). Arık (2017) yaptığı meta-analiz çalışmasında, aktif öğrenme modeline dayalı ve yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı kullanılarak yapılan çevre eğitimi uygulamalarının geleneksel öğrenme yöntemleri kullanılarak yapılan araştırmalarla karşılaştırıldığında öğrenenlerin çevre akademik başarılarını arttırmada “geniş” düzeyde etkili olduğunu, çevreye yönelik tutumlarını arttırmada ise “orta” düzeyde etkili olduğunu belirlemiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda başarılı bir çevre eğitimi için öğrenenlerin kendi deneyimlerine dayanan, aktif olarak katıldığı, derslik dışı veya çeşitli oyunlarla aktif olduğu çalışmaların yapılmasını önermiştir (Arık, 2017).

1.2.Çevre Eğitiminde Yaratıcı Drama ve Etkinlik Temelli Öğrenme

Çevre eğitimi konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında, çevre problemlerine yönelik bakış açısı, olumlu tutum ve davranış geliştirmeye yönelik düzenlenen doğa eğitimlerinde “eğitsel oyunların”, “yaratıcı drama yönteminin ve tekniklerinin” ve “okul dışı çevre eğitimi etkinliklerinin” kullanıldığı görülmektedir (Bertiz, 2010; Cheng, Lou, Kuo, & Shih, 2013; Erdoğan, 2011; Haskin, 1999; Lee, & Ma, 2006; Özdemir, 2010; Yalın, 2003;). Yaratıcı drama yönteminin etkililiğinin araştırıldığı meta-analiz çalışmalarında yaratıcı drama yönteminin akademik başarıyı arttırmada “geniş” düzeyde etkili olduğu (Akdemir ve Karakuş, 2016; Batdı ve Batdı, 2015; Cantürk Günhan, 2016; Ulubey ve Toraman, 2015;) belirlenmiştir. Diğer bir meta-analiz çalışmasında ise “etkinlik temelli öğrenme yaklaşımı”nın akademik başarıyı arttırmada “geniş” düzeyde etkili olduğu belirlenmiştir (Batdı, 2014).

Yaratıcı drama yöntemi ve etkinlik temelli öğrenmenin etkililiğinin araştırıldığı meta-analiz araştırmalarında da görüldüğü gibi (Ulubey & Toraman, 2015; Akdemir & Karakuş, 2016; Batdı & Batdı, 2015; Cantürk Günhan, 2016; Batdı, 2014) fen eğitiminde (doğa ve çevre eğitimi de dahil) ve diğer disiplinlerin

eğitiminde anlamlı ve kalıcı öğrenmenin sağlanması, günlük yaşamda karşılaşılan problem durumlarının ders ortamında bütünleştirilmesi ile sağlanabilir (Lombardi, 2007). Öğrenenlerin anlamlı ve kalıcı öğrenmelerini sağlamak için hazırlanacak programa yönelik ilginin artırılması oldukça önemlidir. Bu ilgi ise, ilkokul ve ortaokul düzeyindeki öğrencilerde yoğun olarak görülen oyun oynama arzusunu karşılayacak etkinlikler planlayarak ve bu etkinlikleri fen ve doğa eğitimine dahil ederek sağlanabilir (Boyras ve Serin, 2016). Hareket etmek ve bu hareket durumunu oyunlarla bütünleştirmek çocuklar için geçerli ve eğlenceli öğrenme ortamı sağlayacaktır (Pehlivan, 2010). Ayrıca, öğrenenlerin kendi öğrenme sorumluluğunu üstlendiği aktif öğrenme modelleri içinde yer alan, öğrenenlerin ilgisini çeken eğitsel oyunların tercih edilmesi öğrenmeyi kolaylaştıracaktır (Kaptan ve Korkmaz, 1999). Eğitsel oyunlar öğrenenlerin iş birliği içinde çalışarak, sorumluluk alma, özgüven, iletişim, problem çözme, yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme becerilerine katkı sağlayacaktır (Coşkun, Akarsu ve Karaiper, 2012; Karamustafaoğlu ve Kaya, 2013).

1.3. Üstün ve Özel Yetenekli Öğrencilerde Çevre Eğitimi

Bu araştırmada alanyazında yapılan birçok çalışmadan farklı olarak özel (üstün) yetenekli öğrencilerle müzikli sandalye oyunu etkinliği gerçekleştirilmiştir. Üstün ve Özel yetenekli (ÜÖY) öğrenciler, yaratıcılık, liderlik, sanatsal beceri, entelektüellik gibi alanlarda üst düzey başarı gösteren becerisi yüksek olan ve bunu geliştirebilmek için özel eğitime ihtiyacı olan bireyler olarak tanımlanabilir (Kirk, Gallagher, & Coleman, 2014). Ayrıca ÜÖY öğrencileri, yüksek seviyede yetenek, yaratıcılık, motivasyon ve görev bilincine sahiptirler (Pehlivan, 2010). ÜÖY öğrencilerinin belirlenmesi ve eğitilmesi ülkemizin kalkınması ve gelişmiş ülkeler seviyesine gelmesi bakımından çok önemlidir (Sak, 2011). Milli Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağlı Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM), Anadolu Üniversitesi'nde TÜBİTAK destekli ÜYEP programı ve İstanbul Üniversitesi bünyesindeki üstün yetenekli öğrencilerin eğitimlerine yönelik birkaç programla yürütülen ÜÖY öğretmen ve öğrencilerinin eğitimi (Sak, 2009'dan akt. Hırça, 2012), günümüzde ise MEB'e bağlı BSM'ler ve çeşitli devlet, vakıf ve özel üniversitelerdeki (Anadolu Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yakın Doğu Üniversitesi, vb.) lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimleri ile gerçekleştirilmektedir. 2023 Eğitim Vizyonu kapsamında özel yetenekli bireylere ve bu bireylerin seçimine yönelik çeşitli hedefler belirlenmiştir. Bu hedefler özel yetenekliler ana başlığı altında üç hedef şeklinde belirlenmiştir. Bu hedefler: "Özel yeteneklilere yönelik kurumsal yapı ve sistemler iyileştirilecek", "özel yeteneklilere yönelik tanılama ve değerlendirme araçları daha ileri seviyeye taşınacak" ve "özel yeteneklilere yönelik öğrenme ortamları, ders yapıları ve

materyalleri geliştirilecek” şeklinde ifade edilmiştir (Mutlu Çocuklar Güçlü Türkiye 2023 Eğitim Vizyonu, 2018, s. 60-64). Bu bağlamda 2018 eğitim - öğretim yılında Bilim ve Sanat Merkezleri’nde (BİLSEM) eğitim alabilmek için toplam 260 bin öğrenci başvuru yapmış ve bu öğrencilerden 8 bin 207’si BİLSEM’lerde eğitim görmeye hak kazanmıştır (TEDMEM, 2019, s. 11).

ÜÖY öğrencilerinin ve öğretmenlerinin seçimi ve eğitiminde yaşanan olumlu gelişmelere rağmen bu alanda yaşanan çeşitli sorunlar halen devam etmektedir. ÜÖY öğrencilerin eğitiminde uzman olmayan öğretmenlerin görev alması (Sak, 2006, 2009’dan akt. Hırça, 2012), mevcut ÜÖY öğretmenlerinin yeterli hizmet içi eğitim almaması (Sezginsoy, 2007), BİLSEM’lerdeki alt yapı sorunu ve malzeme yetersizliği (Şenol, 2011) gibi problemler ülkemizde yaşanan problemlerden bazılarıdır. Bu problemler karşısında üniversiteler, “Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)”, “Sivil Toplum Kuruluşları (STK)” gibi kurum ve kuruluşların işbirliğiyle BİLSEM’lere uygun programlar, uygulamalar ve etkinlikler geliştirilmesi önerilmektedir (Özkan, 2009).

Alanyazın incelendiğinde ÜÖY öğrencilerine yönelik çeşitli etkinliklerin geliştirildiği görülmektedir (Gentry, & Ferriss, 1999; Gökdere ve Çepni, 2003; Demircioğlu, Demircioğlu ve Vural, 2016; Kalkan ve Eroğlu, 2016; Özçelik ve Akgündüz, 2018). ÜÖY öğrencilerinin çevre eğitimi ve doğa eğitimine ilişkin etkinlik geliştirmeyle ilgili sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır (Arık, 2017; Hırça, 2012). Hırça (2012) çalışmasında, ÜÖY öğrencileri için geliştirilen doğa ve bilim kampı hakkında BİLSEM öğretmenlerinin görüşlerini almıştır. Sonuçta BİLSEM öğretmenleri ÜÖY öğrencilerine yönelik geliştirilen bu kampların bu öğrencilerin sosyal yeteneklerini ve bilimin doğasına yönelik bakış açılarını geliştirmede etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca bu öğretmenler ÜÖY öğrencilerinin eğitiminde yetersiz olduklarını ve ÜÖY öğrencilerinin yeteneklerini geliştirecek çeşitli bilimsel etkinliklere ve doğa eğitimi çalışmalarına ve programlara ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir (Hırça, 2012). ÜÖY öğrencileri için farklılaştırılmış etkinliklerin ve uygulamaların kullanıldığı eğitim ortamlarının en etkili ortamlardır (Tomlinson, 2000). Burada farklılaştırılmış etkinlik ve uygulamadan kasıt öğrencinin ilgi ve hazırbulunuşluk durumlarına cevap verecek etkinlikler kullanılmasıdır (Hırça, 2012). Etkinlik ve oyun temelli uygulamalar ÜÖY öğrencilerinin fene ve doğaya yönelik merak duygularını ve hayal güçlerini harekete geçirdiği için oldukça etkilidirler (Smutny, & von Fremd, 2009). Bu bakımdan ÜÖY öğrencilerine yönelik doğa ve çevre eğitimiyle ilgili yaratıcı drama teknikleri, müzik ve oyunun kullanıldığı etkinlikler büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, BİLSEM’e kayıtlı 10-14 yaş aralığında özel yetenekli bireyler için düzenlenen doğa eğitimi kapsamında habitat kavramının

öğrenilmesine ve aynı habitata paylaştan canlılar arasındaki ilişkinin önemini fark edilmesine yönelik bir eğitsel oyun tasarlanmak, bu oyunu uygulamak ve uygulama sonrasında öğrencilerin bu kavram ve canlılar arasındaki ilişkinin önemini ne düzeyde öğrendikleri ve kavradıklarının belirlenmektedir. Bu anlamda araştırmada;

1. Öğrenciler tasarlanan eğitsel oyun kapsamında habitat kavramını tanımlayabilmekte midir?
2. Öğrenciler tasarlanan eğitsel oyun kapsamında habitat parçalanmasının olası sonuçlarını açıklayabilmekte midir?
3. Öğrenciler tasarlanan eğitsel oyun kapsamında habitat parçalanması ya da habitat parçalanmasının sonuçlarını önleyebilecek ne gibi fikirler sunmaktadır? sorularına cevap aranmıştır.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada, nitel araştırma desenlerinden biri olan özel durum çalışması deseni kullanılmıştır. Bu araştırmada, çevre eğitiminde önemli bir kavram olan “habitat” kavramının öğretilmesi ve habitatların bozulmasının canlılar üzerine etkilerinin fark ettirilmesi için oyun odaklı bir etkinlik ayrıntılı olarak ele alınmış ve bu etkinliğin uygulama sonuçları değerlendirilmiştir. Bir duruma ilişkin sonuçlar ortaya koymayı hedefleyen bir çalışma olması bakımından bu araştırma özel durum çalışması olarak nitelendirilmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2018).

2.1. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın katılımcıları amaçlı örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Türkiye genelindeki tüm BİLSEM kurumlarına ulaşılmış ve doğa eğitimine katılmak isteyen katılımcılardan demografik özellikleri, projeye katılım amaçları ve çevre eğitimi hakkındaki görüşlerini ifade eden katılım formunu doldurmaları istenmiştir. Doldurulan formlar araştırmanın yürütücüsü ve uzmanları tarafından değerlendirilmiş ve maksimum çeşitliliği sağlayacak şekilde katılımcılar belirlenmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın katılımcılarını, 10-14 yaş aralığında BİLSEM kurumlarına kayıtlı ve bu kurumlarda eğitim gören 11’i, kız, 14’ü erkek toplam 25 özel yetenekli öğrenci oluşturmuştur. K. Katılımcılar Ankara (n=3), Antalya (n=1), Balıkesir (n=1), Burdur (n=1), İstanbul (n=6), İzmir (n=4), Kayseri (n=1), Manisa (n=1) ve Muğla (n=7) illerinden katılmışlardır.

2.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verilerinin toplanmasında açık uçlu üç sorudan oluşan “yarı yapılandırılmış görüşme formu” (Yılmaz, Çimen, Karakaya, & Adıgüzel, 2019) kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde ise “içerik analizi yöntemi” (Yıldırım ve Şimşek, 2018) kullanılmıştır. İçerik analizinde Yıldırım ve Şimşek (2018) tarafından belirlenen dört aşamalı (verilerin kodlanması, kodlardan kategorilerin oluşturulması, kodlar ve kategorilerin düzenlenmesi, bulguların

sunulması ve yorumlanması) veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin kapsam ve yapı geçerliği uzman görüşleri aracılığıyla belirlenirken, araştırmanın güvenilirliği ise kodlayıcılar arası güvenilirlik katsayısı uzlaşma oranı (UO) (Orwin & Vevea, 2009, s. 187) hesaplanarak belirlenmiştir (UO=,93). Araştırmanın uzmanları biyoloji eğitiminde uzman bir profesör ve doçent ile ölçme değerlendirme alanında uzman bir doktordan oluşmaktadır.

2.3. Müzikli Sandalye Oyununun Tasarımı ve Uygulanması

Habitat kavramının öğrenilmesi ve aynı habitatı paylaşan canlılar arasındaki ilişkinin öneminin fark edilmesine yönelik olarak hazırlanan “Müzikli Sandalye” oyununa ilişkin bilgiler aşağıda paylaşılmıştır. Etkinliğe ilişkin bilgiler, hazırlık aşaması, uygulama aşaması ve etkinliğin değerlendirilmesi olmak üzere dört aşamadan oluşan etkinlik bilgileri şu şekildedir:

Etkinliğe ilişkin genel bilgiler

- Etkinliğin Adı: Müzikli Sandalye Kapmaca
- Etkinliğin Yöntemi: Etkinlik temelli öğrenme ve oyunlaştırma
- Etkinliğin Türü: Tüm grup odaklı oyun
- Etkinlik Süresi: 30 dakika
- Etkinliğin hedef kitlesi: 10-14 yaş aralığında BİLSEM kurumlarına kayıtlı özel yetenekli öğrenciler
- Etkinlikte kullanılan malzemeler: 3 adet kurt ve 22 adet tavşan maskesi (kartondan yapılmış), 20 adet sandalye veya tabure, müzik sistemi (hoparlör ve cep telefonu kullanılabilir)

Hazırlık aşaması

- Bir oyun grubu toplam 25 öğrenciden oluşmaktadır.
- 3 öğrenci kurt (avcı) rolünü üstlenirken, 22 öğrenci ise tavşan (av) rolünü üstlenmektedir.
- Kura çekilerek hangi öğrencilerin kurt olacağı belirlenmiş ve o öğrencilere kurt maskesi verilmiştir. Diğer öğrencilerin her birine ise tavşan maskesi verilmiştir.
- Boş bir alan belirlenerek 20 adet sandalye oturma kısımları dışa gelecek şekilde dairesel olarak yerleştirilmiştir.
- Öğrencilerden hangi maskeyi aldılarsa o maskenin sembolize ettiği hayvanın rolüne bürünmeleri istenmiştir.

Uygulama

- Tavşan rolündeki öğrencilerin sandalyelerin etrafında, sandalyelere bir metre mesafede halka şeklinde dizilmeleri, onların da bir metre uzağında kurt rolündeki öğrencilerin dizilmeleri istenmiştir.

- Müzik çalmaya başladığında tavşan rolündeki öğrencilerin sandalyelerin etrafındaki halka ekseninde saat yönünde istedikleri şekilde dans ederek hareket etmeleri, kurt rolündeki öğrencilerin de aynı şekilde onların etrafında ancak daha hızlı hareket etmeleri istenmiştir.
- Oyuna katılan tüm öğrencilere müzik çalmaya devam ettiği sürece kendi sınırlarında hareket etmeleri, müzik sesi aniden kesildiğinde ise tavşanların boş buldukları sandalyelere diğer tavşan rolündeki arkadaşlarından daha çabuk bir şekilde oturmaları söylenmiştir. Yine müzik sesi aniden kesildiğinde kurt rolündeki öğrencilere, oturacak sandalye bulamayan tavşan rolündeki öğrencileri yakalayabilecekleri ve yakalanan tavşan rolündeki öğrencilerin oyun dışı kalacakları bildirilmiştir.
- Oyun altı aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşama 20 sandalye, 22 tavşan öğrenci ve 3 kurt öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamadan sonraki her aşamada oyunun yöneticileri dörder sandalyeyi oyundan çıkartmıştır. Altıncı aşamada kalan dört sandalyenin üçü de oyundan çıkartılmıştır. Oyun kalan bir sandalye ve bu sandalyeye oturabilen tavşan rolündeki öğrenci ile tamamlanmıştır.

Şekil 1. Müzikli Sandalye Kapmaca Oyunu-1

Şekil 2. Müzikli Sandalye Kapmaca Oyunu-2

Etkinliğin değerlendirme aşaması

- Oyun sonunda, oyunu tamamlayan öğrencilere üç adet açık uçlu sorudan oluşan “yarı yapılandırılmış görüşme formu” dağıtılmış ve öğrencilerin bu formları en fazla 30 dakika içerisinde tamamlaması istenmiştir. Öğrencilerden aşağıda yer alan sorulara cevap vermeleri istenmiştir. Bunlar:

1. Sandalye kapmaca oyununda kullanılan sandalyeler doğal yaşam alanlarında sizce neyi/neleri ifade etmektedir?
2. Sandalye kapmaca oyununda geriye kalan son sandalye de oyundan çıkarılsaydı, ne olmasını beklerdiniz?
3. Sandalye kapmaca oyununda tavşan popülasyonunun doğada yok olmadan belirli bir dengede kalabilmesi için neler önerebilirsiniz?

3. BULGULAR

Etkinliğin uygulanması sonucunda elde edilen veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiş ve bu bölümde sunulmuştur. Katılımcılardan elde edilen yanıtlar kodlanarak belirli kategoriler altında toplanmıştır. Bu kodlar ve kategorilere ilişkin bilgiler düzenlendikten sonra yüzde-frekans değerleri ve katılımcılardan elde edilen örnek görüşlerle birlikte tablo olarak sunulmuştur. Katılımcılardan elde edilen cevaplar birden fazla kod kategorisi içine dahil olduğundan, tablodaki frekans değerleri katılımcı sayısından fazla olmuştur.

Araştırmada ilk olarak, sandalye kapmaca oyununda kullanılan sandalyelerin doğal yaşam alanlarında neyi ifade ettiği sorulmuştur. Bu soruya katılımcıların verdikleri yanıtlar kodlanmış, yüzde-frekans değerleri ve örnek ifadeleri de içerecek şekilde Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Uygulanan Eğitsel Oyunda Yer Alan Sandalyeye İlişkin Görüşleri

Kodlar	f (%)	Örnek Katılımcı Görüşleri
Habitat	10(%40)	K*-4: Tavşanın ini yani habitatu K-3: Habitat K-6: Tavşanların yaşam alanı, habitatu
Yuva	7 (% 28)	K-23: Tavşanların evleri, yuvaları K-1: Yuva
Korunaklı yaşam alanı	6 (% 24)	K-11: Öğrencilerin kurt gibi avcılardan saklanacağı ve korunacağı yerler K-6: Tavşanların kendini korumak için sığındığı yer
Doğal alan	2 (% 8)	K-12: Doğal alanlar
Barınak	1 (% 4)	K-9: Barınak

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların %40’ı (f=10) oyundaki sandalyelerin “habitat” kavramını temsil ettiğini ifade etmiştir. Bu katılımcıların, oyun özelinde habitat kavramını tavşanların yaşam alanı olarak değerlendirdiği göze çarpmaktadır. Katılımcıların %28’i (f=7) sandalyelerin tavşanların yuvası olduğunu belirtirken, %24’ü (f=6) ise sandalyelerin tavşanlar için korunaklı yaşam alanı (güvenli bir bölge) olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Ö-3 özelinde sandalye habitat olarak ifade edilirken, aynı zamanda rekabet edilen yer olarak da ifade

edilmiştir. Bunlara ek olarak katılımcıların %8'i (f=2) sandalyeyi doğal alan olarak nitelendirirken, %4'ü (f=1) barınak olarak ifade etmiştir. Katılımcıların %4'ü (f=1) sandalyenin ne ifade ettiğini bilmediğini belirtmiştir.

Araştırmada ikinci olarak, katılımcılara “sandalye kapmaca oyununda son aşamada kalan sandalyenin de oyundan çıkarılması durumunda ne beklerdiniz?” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların bu soruya vermiş oldukları yanıtlar kodlanmış, yüzde-frekans değerleri ve örnek ifadeleri de içerecek şekilde Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Oyunda Yer Alan Son Sandalyenin Çıkarılmasının Doğuracağı Sonuçlara İlişkin Görüşleri

Kodlar	f (%)	Örnek Katılımcı Görüşleri
Tavşanların nesli tükenirdi.	25 (%100)	K-1: Tüm tavşanlar ölecektir. K-19: Tavşan neslinin yok olmasını K-21: Tavşanların soyu tükenirdi. K-2: Habitat yok olduğu için tavşanların nesli tükenirdi.
Kurtların yaşamı olumsuz etkilenir.	3 (%12)	K-4: Kurtların tavşanları yemesini, tavşanların neslinin tükenmesini ve ardından besinsiz kalıp kurtların da ölmesini beklerdim. K-17: Tavşanların habitatları bozulduğu için, nesilleri yok olacak ve kurtların yaşamı bozulur.
Tüm canlılar tükenirdi.	1 (%4)	K-15: Habitatlar bozuldukça herkes yok olur.

Tablo 2’deki veriler incelendiğinde, katılımcıların tamamı (f=25) oyunda kalan son sandalyenin de ortadan kalkması ile tavşanların neslinin tükeneceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte, katılımcıların %12’si (f=3) ise tavşanların yok olması doğrultusunda tavşanla beslenen canlıların (oyun genelinde kurtların) da yaşamının olumsuz etkileneceğini, hatta tavşanlar gibi kurtların da neslinin tükeneceğini ifade etmiştir. Bir katılımcı ise (%4) bu durumun tüm canlıları etkileyeceğini ve tüm canlıların tükeneceğini ifade etmiştir.

Araştırmada üçüncü ve son olarak, katılımcılara “sandalye kapmaca oyununda tavşan popülasyonunun yok olmadan belirli bir dengede kalması için ne önerirdiniz?” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların bu soruya vermiş oldukları yanıtlar kodlanmış, yüzde-frekans değerleri ve örnek ifadeleri de içerecek şekilde Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Katılımcıların Tavşan Populasyonlarının Doğada Denge Kalabilmesine İlişkin Görüşleri

Kodlar	f (%)	Örnek Katılımcı Görüşleri
Habitatlar bozulmamalı/yo k edilmemeli	12(%48)	K-3: Yaşam alanları yok edilmemeli K-6: Habitatlara zarar gelecek davranışlarda bulunmamalıyız. Canlıların hayatta kalması ve dengenin korunması için. K-7: Tavşan populasyonu zaten kendi kendine doğada yok olmadan belirli bir dengede kalır. Kurtlar sayesinde ya da diğer avcılar. Bu durumun bozulması ancak dışarıdan bir etki olmaması ile engellenir, yani habitatları bozan etkileri ortadan kaldırmak gerek.
Avcının (kurt) sayısı azaltılmalı	3 (%12)	K-22: Tavşan türünü korumak için onun la beslenen kurt gibi avcılarının sayısını azaltmak gerek.
Tavşanların avlanması yasaklanmalı	3 (%12)	K-17: Tavşanların avlanmasını önlemeliyiz, çünkü eğer kurtları azaltırsak yine denge bozulur. Habitatı bozmamalıyız.
Avcı tür (kurt) başka bir ortama alınmalı	2 (%8)	K-14: Kurtların bir kısmı yani tavşan için avcı olabilecek hayvanlar başka bir alana taşınabilir.
Kurt ve tavşan avı yasaklanmalı	2 (%8)	K-23: Av yasağı olmalı hem tavşan için hem kurt için. Habitat bozulmamalı, onlar kendi kendilerine dengede kalır.
Boş	2 (%8)	-
Doğa ve bitkiler/tavşanların besinleri korunmalı	1 (%4)	K-1: Bitkilerin dengede kalması lazım. Bunun için insanlar doğayı korumalı. Bitki dikilmeli ve bu bitkilere zarar verilmemeli Çünkü bu bitkiler tavşan gibi hayvanların besin kaynağı, ayrıca ağaçlar onların evleri.

Tablo 3'teki veriler incelendiğinde, katılımcıların %48'i (f=12) tavşan populasyonlarının korunması için habitatlarının korunması ve habitatlarının bozulmaması gerektiğini ifade etmiştir. Katılımcıların %12'si (f=3) tavşan avının yasaklanmasını, %8'i (f=2) kurtların başka bir ortama alınmasını önerirken, yine katılımcıların %8'i (f=2) ise hem kurt hem de tavşan avının yasaklanmasını önermiştir. Bunların dışında bir katılımcı (%4) tavşanların besin kaynaklarının korunması yönünde görüş bildirmiştir. Katılımcıların kalan %8'i (f=2) ise herhangi bir öneri ortaya koymamıştır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Yaratıcı drama tekniklerinin, etkinlik temelli öğrenme yöntemlerinin ve müziğin kullanıldığı sandalye kapmaca müzikli oyununda; öğrenciler kurt ve tavşan rollerini üstlenmişlerdir. Oyundaki kurtlar avcı, tavşanlar ise avdır.

Oyundaki sandalyeler tavşanların habitatıdır. Sandalye sayısının azalması ise av-avcı ilişkisi sonucu habitatların azalmasını (bozulmasını veya parçalanmasını) ifade etmektedir. İnsan müdahalesi olmayan doğal yaşam alanlarında av-avcı ilişkilerinde bu oyundakine benzer populasyon dalgalanmaları görülebilir. Su ve besin kaynaklarına ulaşma, eş bulma, rekabet, güvenli sığınma alanı, uygun yuvalama alanı gibi koşullar populasyon büyüklüğünü sınırlayarak bu dalgalanmalara neden olabilir. Ancak bu alanlarda az sayıda avcı, çok sayıda av bulunması populasyon büyüklüğünün dengede kalmasını sağlar (Simon vd., 2017, s. 410-411; Reece, Urry, Cain, Wasserman, Minorsky, & Jackson, 2013: s. 1182, 1185; Smith and Smith, 2009: s. 220-221; Krebs, 2009: s. 260-261).

Araştırmanın ilk problem durumu kapsamında katılımcıların yapılan etkinlik içinde habitat kavramını tanımlayıp tanımlayamamaları incelenmiştir. Katılımcılardan elde edilen bilgiler katılımcıların doğal habitatlara yönelik üst düzey farkındalıklarının olduğunu göstermektedir (Tablo 1). Katılımcıların %40'ı müzikli sandalye oyununda sandalyenin tavşanın habitatını ifade ettiğini vurgulamıştır. Habitat, bir organizmanın içerisinde yaşadığı, onu kuşatan, biyotik ve abiyotik faktörleri içine alan özel ortam (Simon, vd., 2017, s. 375) olarak tanımlanabilir. Diğer katılımcılar ise sandalyenin “tavşanların yuvası”, “korunaklı yaşam alanı”, “doğal alan”, “barınak” ve “rekabet edilen ortam” olduğunu ifade etmiştir. Yuva ve barınak kavramı özellikle kuşlar için kullanılmakla birlikte, “kuşlar ve başka hayvanların barınmak, yumurtlamak, kuluçkaya yatmak, yavrularını büyütme ve yavrulamak için türlü şekillerde ve biçimde yaptıkları hazır barınaklar” (Türk Dil Kurumu (TDK), 2019) olarak ifade edilmektedir. Habitat kavramı biyotik ve abiyotik faktörlerin birbiriyle etkileşimini ifade etmesi bakımından önemlidir. Katılımcıların habitat kavramının ve habitatlardaki rekabet gibi kavramların farkında olmaları onların çevreye yönelik yüksek farkındalık düzeyinde olduklarını göstermek bakımından önemlidir.

Araştırmadaki diğer problem durumu katılımcıların etkinlik sonucu habitat parçalanmalarının olası sonuçlarını belirleyip belirlemediklerine odaklanmıştır. Bu kapsamda katılımcıların tamamı tavşan neslinin tükeneceğini ifade etmiştir. Ayrıca tavşanların neslinin tükenmesinin kurtları da etkileyeceğini ve diğer canlıları da etkileyeceğini ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır (Tablo 2). Bir komünitede trofik düzeyler komünitede yer alan çeşitli türler arasındaki beslenme ilişkisi, arasındaki besin aktarımı sırasına besin zinciri adı verilmektedir. Çok az olsa da dallanmamış tek bir besin zincirinden oluşan komüniteler bulunabilir. Ancak genellikle komüniteler daha karmaşık bir yapıya sahiptir ve birden fazla dallanma gösterirler. Bu komüniteler ve karmaşık ilişkileri besin ağı olarak ifade edilmektedir (Simon, vd., 2017, s. 432-434). Düzenlenen bu müzikli sandalye

oyununda kurt ve tavşandan oluşan tek zincirli bir besin ağı bulunmaktadır. Bu doğrultuda, ilk önce habitatlarını (sandalyelerini) kaybeden tavşanların son habitatları da ortadan kalktığında yok olmaları (yani nesillerinin tükenmesi) beklenmektedir. Daha sonra tavşanların neslinin tükenmesi tavşanla beslenen avcıları (kurtları) etkileyecektir. Katılımcıların tamamının ilk aşamayı yani tavşanların neslinin tükeneceğini ifade etmesi katılımcıların bu konudaki farkındalıkların yüksek olduğunu göstermektedir.

Son olarak araştırmada katılımcıların habitat parçalanmasının olası sonuçlarını önlemek için önerileri incelenmiştir. Bu kapsamda katılımcılar “habitatların korunması ve bozulmaması”, “tavşan avının yasaklanması”, “hem kurt hem de tavşan avının yasaklanması”, “kurtların başka bir ortama alınması”, “tavşanların besin kaynaklarının artırılması” gibi önerilerde bulunmuşlardır. Bir organizmanın yaşadığı ortamla ilişkisini; beslenme zinciri içerisindeki besin ilişkisi, bu doğrultuda oluşan rekabet, ışık, sıcaklık ve nem gibi abiyotik faktörler etkileyebilir (Sadava, vd., 2014). Bu ilişki dışarıdan müdahale olmadığı sürece genellikle dengededir. Doğal dengenin bozulması üzerine insanların olumsuz etkileri olabilir, yani ekolojik dengenin bozulmasında insanlar en büyük ajanlardandır (Simon, vd., 2017: s. 427, 436). Habitat kaybı, habitatların parçalara bölünmesi, aşırı avlanma, aşırı hasat, yabancı (istilacı) türlerin ortama sokulması gibi etkiler ekolojik dengenin bozulmasına neden olan etkenlerden bazılarıdır. Özellikle insanlar tarafından habitatların değiştirilmesi ve yok edilmesi biyosferdeki biyoçeşitliliğin azalması üzerine etki eden en büyük tehditlerden biridir (Reece, vd., 2013, s. 1241-1244). Bu bağlamda ekolojik dengenin korunması için katılımcıların da ifade ettiği gibi habitatlar korunmalı, bozulmamalı ve aşırı avlanma yasaklanmalıdır. Tarımsal faaliyetler, sanayileşme hareketleri, kentleşme, ormancılık, madencilik, çevre kirliliği gibi insan faaliyetleri habitat kaybının başlıca nedenleridir. Küresel iklim krizi ve küresel ısınma, günümüzde, habitatların değişiminin en önemli nedenidir ve ileriki yıllarda daha da büyük değişimlere neden olacaktır. Bu değişimler ve habitat kayıpları, alternatif habitatlar bulunmadıkça bazı türlerin ortadan kalkmasına neden olacaktır. Ayrıca alternatif habitatlar bulunsun bile yer değiştirme yeteneğine sahip türler ortadan kalkacaktır (Reece, vd., 2013, s. 1241-1244). Günümüzde insan etkisi (iklim değişikliği, aşırı hasat, çevre kirliliği, habitat değişiklikleri, yerli olmayan tür üretimi vb.) nedeniyle birçok tür yok olmuştur ve biyoçeşitlilik dramatik bir şekilde azalmaktadır (Withgott, & Laposata, 2011: s. 18). Bu bağlamda katılımcıların tavşanların yok olması noktasında habitat kayıplarını dikkate alırken insan etkisine de odaklanması beklenirdi. Ancak katılımcılar sadece problem durumunu ortadan kaldırmaya odaklanmıştır.

Genel olarak sonuçlar özetlenecek olursa, katılımcılar oyunda yer alan materyaller ile habitat kavramı arasındaki ilişkiyi fark edebilmiştir. Katılımcılar oyun sürecinde yaşanan olaylardan yola çıkarak habitat parçalanmalarının canlılar üzerine etkisini belirleyebilmiştir. Ayrıca, habitat parçalanmaları ve bozulmalarının önüne geçilmesi için etkili olabilecek önerilerde bulunmuşlardır. Katılımcılar, müzikli sandalye kapmaca eğitsel oyunu sırasında sürekli olarak aktif olmuştur. Günlük yaşamda karşılaşılabilecekleri bir durumu yaratıcı drama teknikleri ve eğitsel oyun aracılığıyla sorgulayarak öğrenmişlerdir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar alanyazında elde edilen sonuçlarla paralellik göstermektedir (Boyras ve Serin, 2015; Kaptan ve Korkmaz, 1999; Lombardi, 2007; Pehlivan, 2010; Stagg, 2019). Stagg (2019) ilköğretim çağındaki bilime ilgisinin azaldığını çocukların ve botanik konularının bu öğrenciler arasında popüler olmadığını, ancak eğitimde drama aracılığıyla bu ilgi ve motivasyonun artırılabilirliğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda 10-11 yaş seviyesindeki öğrencilerle bir drama atölyesi gerçekleştirilmiştir. Bu drama atölyesinde Linnaeus'un yaşamı ele alınırken, canlı bitkiler aracılığıyla sorgulamaya dayalı bir öğrenme gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, drama atölyesinin katılımcıların bilimsel konuları öğrenmeleri ve tutumlarını arttırmada etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Alanyazın incelendiğinde drama temelli etkinliklerin ve etkinlik temelli öğrenmenin öğrencilerin fen kavramlarını öğrenmesinde ve akademik başarıyı arttırmada etkili olduğunu belirleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Andrikopoulou, & Koutrouba, 2019; Braund, & Ahmed, 2018; Duin, 2019; Erdoğan, 2011; Stagg, 2019; Yılmaz ve diğerleri, 2019). Andrikopoulou ve Koutrouba (2019) çalışmalarında, ilköğretim sınıflarında çevre eğitimi programı sırasında kullanılan drama temelli etkinliklere yönelik öğretmenlerin görüşlerini ve tutumlarını incelemişlerdir. Sonuçta, öğretmenler drama temelli etkinlikler geliştirmenin çevre eğitimi hedeflerine ulaşmayı kolaylaştırdığı, öğrencilerin bilişsel ve sosyo-duygusal geliştirmede katkı sağladığı ve öğrencilerin profesyonel performanslarını değerlendirdiklerinde kullanılabilirliğini düşündüklerini ifade etmişlerdir. Benzer şekilde Duin (2019) yüksek lisans tezi çalışmasında yaptığı deneysel çalışmasında drama temelli etkinliklerin kontrol grubundaki geleneksel öğrenme ile karşılaştırıldığında motivasyonu arttırmada daha etkili olduğunu belirlemiştir. Yaratıcı dramanın etkililiğini araştıran meta-analiz çalışmaları da geleneksel öğrenme yöntemiyle karşılaştırıldığında yaratıcı dramanın öğrencilerin başarısını arttırmada "geniş" düzeyde etkili olduğunu göstermektedir (Akdemir & Karakuş, 2016; Batdı & Batdı, 2015; Cantürk Günhan, 2016; Ulubey & Toraman, 2015). Benzer şekilde etkinlik temelli öğrenme yaklaşımının kullanıldığı çalışmalar

da akademik başarıyı geleneksel yöntemle karşılaştırıldığında “geniş” düzeyde etkilemektedir (Batdı, 2014).

Bu araştırmada tasarlanan “müzikli sandalye” eğitsel oyunu ÜÖY öğrencilerin oyun içerisindeki habitat kavramını fark etmelerini, oyun sürecinde yaşanan olaylardan yola çıkarak habitat parçalanmasının canlılar üzerine etkisini fark etmelerini ve oyun sonunda habitat parçalanmasını önlemek açısından etkili öneriler verebilmelerini sağlamıştır. Katılımcıların oyun sırasında ve oyun sonunda “müzikli sandalye kapmaca” eğitsel oyununda eğlendikleri ve aktif olarak rol aldıkları gözlemlenmiştir. Bu araştırmadan elde edilen bulgular alanyazında elde edilen bulgularla tutarlılık göstermektedir (Demircioğlu ve diğerleri, 2016; Gentry, & Ferriss, 1999; Gökdere ve Çepni, 2003; Hırça, 2012; Kalkan ve Eroğlu, 2016; Özçelik ve Akgündüz, 2018; Tomlinson, 2000; Smutny, & Von Fremd, 2009). Gentry ve Ferriss (1999) çalışmasında, ortaokul öğrencilerinin çevre bilimine yönelik ilgi ve yeteneklerini geliştirmeye yönelik bir program geliştirmişlerdir (Studies for Academically Talented Students I (StATS I)). Bu program üstün yetenekli öğrencilerin çevre bilimine yönelik ilgi ve yeteneklerini geliştirmede etkili olmuştur. Ayrıca bu çevre programı EPA (Başlarken: Çevre Eğitimi Sınıfınıza Getirmek İçin Bir Kılavuz) tarafından seçilen 35 ulusal örnek çevre programından biri olmuştur. Hırça (2012) çalışmasında, ÜÖY öğrencileri için geliştirilen doğa ve bilim kampı hakkında BİLSEM öğretmenlerinin görüşlerini almıştır. Sonuçta öğretmenlerin, bu etkinliklerin öğrencilerin sosyal yeteneklerini ve bilimin doğasına yönelik bakış açılarını geliştirdiğini ifade ettiklerini belirlemiştir. Ayrıca katılımcı öğretmenler ÜÖY öğrencileri için geliştirilecek doğa ve bilimle ilgili etkinliklere ihtiyaç duyduklarını da ifade etmişlerdir. Tomlinson (2000) ise çalışmasında, bu araştırmada oluşturulan ortama benzer farklılaştırılmış etkinliklerin ve uygulamaların kullanıldığı eğitim ortamlarının ÜÖY öğrencileri için en etkili ortamlar olduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde Smutny ve Von Fremd (2009) ise çalışmasında, ÜÖY öğrencilerine yönelik yapılan oyun ve etkinlik temelli uygulamaların bilime ve doğaya yönelik merak duygusunu geliştirdiğini ifade etmiştir.

Yaratıcı drama tekniklerinin kullanıldığı etkinlik ve oyun temelli uygulamalar ÜÖY öğrencilerine kavram öğretiminde ve bu öğrencilerin farkındalıklarını geliştirmede kullanılan en önemli yaklaşımlardan bir tanesidir. Bilişsel ve duyuşsal kapasitesi diğer öğrencilerle kıyaslandığında daha yüksek olan ÜÖY öğrencilerinin eğitiminde oyun temelli uygulamaların sıklıkla kullanılması bu öğrencilerin motivasyonlarını arttıracak gibi, sosyal yeteneklerinin gelişimini ve farkındalıklarını da arttıracaktır.

Bu araştırma sonuçlarına dayanarak gelecekteki araştırmacılara şu önerilerde bulunulabilir;

• Bu araştırma ÜÖY öğrencilerinin habitat ve habitat parçalanmalarının canlılar üzerine etkisi fark etmeleri üzerine tasarlanmıştır. Gelecekteki çalışmalarda çevre eğitimindeki küresel ısıtma, iklim krizi, sera etkisi gibi farklı kavramların öğretimine de yer verilebilir.

• Bu araştırma müzikli sandalye kapmaca oyunuyla sınırlıdır. Çevre ve doğa eğitimiyle ilgili gelecekteki çalışmalarda müzikli sandalye kapmaca oyununa benzer farklı geleneksel oyunlar kullanılabilir. Ayrıca kullanılan etkinliklerin sayısı ve çeşitliliği artırılabilir.

• Bu araştırmanın katılımcılarını 10-14 yaş aralığındaki ÜÖY öğrencileri oluşturmuştur. Farklı yaş grubu ve demografik özelliklere sahip öğrencilerle bu araştırma tekrarlanabilir.

• Bu araştırma nitel bir araştırmadır ve “durum çalışması” desenine göre tasarlanmıştır. Gelecekteki araştırmalar nitel araştırma yönteminin farklı modelleri, nicel araştırma yöntemleri (özellikle yarı deneysel) ve karma yöntem araştırmalarına göre tasarlanabilir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, H. ve Karakuş, M. (2016). Yaratıcı drama yönteminin akademik başarı üzerine etkisi: Bir meta-analiz çalışması. *International Journal of Active Learning*, 1(2), 55-67.
- Andrikopoulou, E., & Koutrouba, K. (2019). Promoting mindfulness about the environment through the use of drama in the primary classroom: Greek teachers' views and attitudes. *Education Sciences*, 9(1), 22. Doi: <https://doi.org/10.3390/educsci9010022>.
- Arık, S. (2017). *Yapılandırıcı öğrenme yaklaşımı ve aktif öğrenmenin çevre eğitimi üzerindeki etkisinin sistematik incelenmesi ve meta-analizi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara, TR.
- Batdı, V. (2014). Etkinlik temelli öğrenme yaklaşımının akademik başarıya etkisi (Meta-analitik ve tematik bir çalışma). *e-International Journal of Educational Research*, 5 (3), 39-55.
- Batdı, V., & Batdı, H. (2015). Effect of creative drama on academic achievement: A meta- analytic and thematic analysis. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 15(6), 1459 -1470.
- Baur, A., & Haase, H. M. (2015). The influence of active participation and organisation in environmental protection activities on the environmental behaviour of pupils: Study of a teaching technique. *Environmental*

- Education Research*, 21(1), 92-105. Doi: <https://doi.org/10.1080/13504622.2013.843645>.
- Bertiz, H. (2010). *Dramanın çevre bilinci oluşturmadaki rolü ve etkililiği*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara, TR.
- Braund, M., & Ahmed, Z. (2019). Drama as physical role-play: Actions and outcomes for life science lessons in South Africa. *Journal of Biological Education*, 53(4), 412-421. Doi: <https://doi.org/10.1080/00219266.2018.1490799>.
- Boyraz, C. ve Serin, G. (2016). İlkokul düzeyinde oyun temelli fiziksel etkinlikler yoluyla kuvvet ve hareket kavramlarının öğretimi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 89-101.
- Cantürk Günhan, B. (2016). Türkiye’de uygulanan drama temelli eğitimin matematik başarısına etkisi: Bir meta-analiz çalışması. *International Online Journal of Educational Sciences*, 8 (2), 145-162.
- Cheng, Y. M., Lou, S. J., Kuo, S. H., & Shih, R. C. (2013). Investigating elementary school students' technology acceptance by applying digital game-based learning to environmental education. *Australasian Journal of Educational Technology*, 29(1), 96-110.
- Coşkun, H., Akarsu, B. Ve Karaiper, A. İ. (2012). Bilim öyküleri içeren eğitsel oyunların fen ve teknoloji dersindeki öğrencilerin akademik başarılarına etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 13(1), 93- 109.
- Demircioğlu, G., Demircioğlu, H. ve Vural, S. (2016). 5E öğretim modelinin üstün yetenekli öğrencilerin buharlaşma ve yoğunlaşma kavramlarını anlamaları üzerine etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(2), 821-838.
- Duin, D. V. (2019). *The use of drama in secondary education to increase motivation for learning about environmental issues*. Unpublished master's thesis. Utrecht University, Utrecht, NL.
- Erdoğan, M. (2011). Ekoloji temelli yaz doğa eğitimi programının ilköğretim öğrencilerinin çevreye yönelik bilgi, duyuşsal eğilimler ve sorumlu davranışlarına etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(4), 2223-2237.
- Erten, S. (2004). Çevre eğitimi ve çevre bilinci nedir, çevre eğitimi nasıl olmalıdır? *Çevre ve İnsan Dergisi*, 65(66), 1-13.
- Gentry, M., & Ferriss, S. (1999) StATS: A model of collaboration to develop science talent among rural students, *Roepers Review*, 21(4), 316-320, Doi: <https://doi.org/10.1080/02783199909553984>

- Gökdere, M. ve Çepni, S. (2003). Üstün yetenekli öğrencilerin fen öğretmenlerinin eğitimine yönelik bir model önerisi. *The Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 2(3), 147-156.
- Haskin, J. (1999). Place-based learning: The technology frontier in environmental education. *Educational Technology*, 39(6), 59-63.
- Hırça, N. (2012). Bilim ve Sanat Merkezi öğretmenlerinin üstün ve özel yetenekli öğrenciler için tasarlanan doğa ve bilim kampı hakkında görüşleri. *Turkish Journal of Giftedness & Education*, 2(1), 60-76.
- Kalkan, Ç. ve Eroğlu, S. (2016). Destek eğitim odalarında üstün/özel yetenekli öğrenciler için STEM materyallerine dayalı örnek etkinliklerin tasarlanması. *Üstün Zekâlılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi*, 4(2), 36-46.
- Karakaya, F., Avgin, S. S., & Yılmaz, M. (2017). Environmental literacy dimensions of pre-service teachers. *Üniversitepark Bülten*, 6(1), 95-108. Doi: <http://dx.doi.org/10.22521/unibulletin.2017.61.8>.
- Kirk, S., Gallagher, J., & Coleman, M. R. (2014). *Educating exceptional children* (14th ed.). Stamford, USA: Cengage Learning.
- Kaptan, F. ve Korkmaz, H. (1999). İlköğretimde etkili öğretme ve öğrenme öğretmen el kitabı. Ankara: MEB.
- Karamustafaoğlu, O. ve Kaya, M. (2013). Eğitsel oyunlarla “yansıma ve aynalar” konusunun öğretimi: yansımali koşu örneği. *Araştırma Temelli Etkinlik Dergisi (ATED)*, 3(2), 41-49.
- Krebs, C.J. (2009). *Ecology: The experimental analysis of distribution and abundance* (6th ed.). San Francisco, CA: Pearson Benjamin Cummings.
- Lee, J. C. K., & Ma, W. H. T. (2006). Early childhood environmental education: A Hong Kong example. *Applied Environmental Education and Communication*, 5(2), 83-94.
- Lopes, P. R., de Souza, I. F., Leme, M., Brandão, J. A. V., Costa, R. M. G. F., & de Figueiredo, R. A. (2011). Diagnóstico socioambiental: o meio ambiente percebido por estudantes de uma escola rural de Araras (SP). *Pesquisa em Educação Ambiental*, 6(1), 139-155.
- Lombardi, M. M. (2007). Authentic learning for the 21st century: An overview. D. G. Oblinger (Ed). *Educause learning initiative*, 1, 1-12.
- Mutlu Çocuklar Güçlü Türkiye 2023 Eğitim Vizyonu (2018). *Mutlu 2023 eğitim vizyonu*. [Çevrim-içi: http://2023vizyonu.meb.gov.tr/doc/2023_EGITIM_VIZYONU.pdf], Erişim tarihi: 30.08.2019.
- Orwin, R. G., & Vevea, J. L. (2009). Evaluating coding decisions. In H. Cooper, L. V. Hedges, & J. C. Valentine (Eds.), *The handbook of research synthesis*

- and meta-analysis* (pp. 177-203). New York, NY, US: Russell Sage Foundation.
- Özçelik, A. ve Akgündüz, D. (2018). Üstün/özel yetenekli öğrencilerle yapılan okul dışı STEM eğitiminin değerlendirilmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 334-351.
- Özdemir, O. (2010). Doğa deneyimine dayalı çevre eğitiminin ilköğretim öğrencilerinin çevrelerine yönelik algı ve davranışlarına etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 125-138.
- Özkan, N. (2009). Üstün zekalı - üstün yetenekli çocukların eğitiminde okulun, öğretmenin ve ailenin yeri. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Beykent Üniversitesi, İstanbul, TR.
- Pehlivan, H. (2010). Ankara fen lisesi öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutumları ile akademik benlik tasarımlarının bazı ailesel faktörler açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(3), 805-818.
- Reece, J. B., Urry, L. A., Cain, U. M., Wasserman, S. A., Minorsky, P. V., & Jackson, R. B. (2013). *Campbell Biyoloji*. (İ. Türkan ve E. Gündüz, Çev.) Ankara: Palme.
- Sadava, D., Hillis, M. D., Heller, H. C., & Berenbaum, M. R. (2014). *Yaşam bilimi*. (E. Gündüz ve İ. Türkan, Çev. Ed.). Ankara: Palme.
- Sak, U. (2011). *Üstün zekalılar: Özellikleri tanınmaları eğitimleri*. Ankara: Maya Akademi.
- Sezginsoy, B. (2007). *Bilim ve Sanat Merkezi uygulamasının değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir, TR.
- Simon, E. J., Dickey, J. L., Hogan, K. A., & Reece, J. B. (2017). *Campbell temel biyoloji*. (E. Gündüz ve İ. Türkan, Çev. Ed.). Ankara: Palme.
- Smith, T. M., & Smith, R. L. (2009). The nature of ecology. *Elements of ecology*. içinde San Francisco: Pearson International Edition.
- Smutny, J. F., & von Fremd, S. E. (2009). *Differentiating for the young child: Teaching strategies across the content areas, PreK-3* (2th ed.). Thousand Oaks, CA: Corwin.
- Stagg, B. C. (2019). Meeting Linnaeus: Improving comprehension of biological classification and attitudes to plants using drama in primary science education. *Research in Science & Technological Education*, 1-19. Doi: <https://doi.org/10.1080/02635143.2019.1605347>.
- Şenol, C. (2011). Üstün yetenekliler eğitim programlarına ilişkin öğretmen görüşleri (BİLSEM Örneği). Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi, Elazığ, TR.

- TEDMEM. (2019). *2018 eğitim değerlendirme raporu* (TEDMEM Değerlendirme Dizisi 5) (E. Karip, Ed.). Ankara: Türk Eğitim Derneği. [Çevrim-içi: <https://tedmem.org/>], Erişim tarihi: 30.08.2019.
- Tomlinson, C. A. (2000). Reconcilable differences? Standards-based teaching and differentiation. *Educational Leadership*, 58(1), 6-11.
- Türk Dil Kurumu (2019). *Büyük Türkçe sözlük*. [Çevrim-içi: <http://sozluk.gov.tr>], Erişim tarihi: 28.08.2019.
- Ulubey, Ö. ve Toraman, Ç. (2015). Yaratıcı drama yönteminin akademik başarıya etkisi: Bir meta-analiz çalışması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(32), 195-220.
- Walls, A.E.J., Alblas, A.H., & Margadant-van Arcken, M. (1999). Environmental education for human development in Walls, A.E.J. (ed.) *Environmental education and biodiversity*. Wageningen: National Reference Centre for Nature Management.
- Withgott, J. H., & Laposata, S. (2011). *Essential environment: The science behind the stories* (4th ed.). New York, NY: Pearson Benjamin Cummings.
- Yalım, N. (2003). *İlköğretim dördüncü sınıf fen bilgisi dersinin yaratıcı drama yöntemi ile öğretiminin öğrencilerin akademik başarılarına etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, TR.
- Yardımcı, E. ve Bağcı Kılıç, G. (2010). Çocukların gözünden çevre ve çevre sorunları. *İlköğretim Online*, 9(3), 1122-1136.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. baskı). Ankara: Seçkin.
- Yıldız, K., Sipahioğlu, Ş. ve Yılmaz, M. (2011). *Çevre bilimi*. Ankara: Gündüz.
- Yılmaz, M., Çimen, O., Karakaya, F., & Adıgüzel, M. (2019). Helping students comprehend the needs of living things in their natural habitats through creative drama technique: A musical chair game. *International Electronic Journal of Environmental Education*, 9(2), 62-72.

Araştırma Makalesi/Research Article

**AIZANOI ARKEOLOJİK SİT ALANININ ARKEOLOJİK PEYZAJLAR
KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

*THE EVALUATION OF THE AIZANOI ARCHAEOLOGICAL SITE IN THE
FRAME OF ARCHAEOLOGICAL LANDSCAPES*

Evren TANDOĞAN*, Elmas ERDOĞAN**

Geliş Tarihi: 17.10.2019
(Received)

Kabul Tarihi: 16.05.2020
(Accepted)

ÖZ: Geçmiş kültürlerin izlerini taşıyan arkeolojik peyzajlar, değişen yaşam koşulları ve atmosferik koşulların etkileri ile süreç içinde dönüşüme uğrayan dinamik alanlardır. Peyzajın sürekliliği ile dinamiklerini bir arada bulunduran arkeolojik alanlarda, evrildiği tüm dönemlerin peyzaj özellikleri ile bugün içinde bulunduğu peyzaj birbirinden bağımsız olmayıp, bir süreklilik içindedir. Yüzyıllar boyunca doğa-insan-kültür etkileşimini ve bu etkileşimin somut ve soyut ürünlerini kapsayan dolayısı ile bünyesinde, doğal, arkeolojik, tarihi, kültürel değerlere sahip korunması gereken değerleri ayrı ya da bir arada içeren arkeolojik peyzajların korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması evrensel bir sorumluluktur. Bu makalede Aizanoi arkeolojik sit alanının yerleşim özellikleri ve kent kimliğinin tarihi süreç içindeki gelişimi, değişimi ve dönüşümü irdelenmiş, yerleşim dokusu kapsamında bugüne ulaşan yapılar tanıtılarak alanda saptanan sorun ve olanaklar tartışılmış, alanın peyzaj özellikleri değerlendirilerek Aizanoi arkeolojik sit alanı için öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aizanoi, Arkeolojik sit, Arkeolojik peyzaj, Koruma, Kültürel Miras, Arkeoloji

ABSTRACT: Bearing traces of past cultures, archaeological landscapes are dynamic fields transforming through the effects of changing living and atmospheric conditions. Archaeological areas that keeping the continuity and dynamics of landscape, the features of all the eras in which it grew and interrelated with each other; in a continuum. Archaeological landscapes encompass the interaction between nature / human and culture throughout centuries blending natural, archaeological and historical values has to be conserved, preserved and sustained to future generations as a universal responsibility. In this article, the settlement characteristics of the Aizanoi archaeological site and the developments, changes, and transformations of urban identity in the process were examined. In this article, Aizanoi archaeological site was introduced within the context of settlement pattern and building types. Then, the evolution of the settlement throughout history was set and the problems and potentials of the site and its near environs were

* Öğr. Gör. Atılım Üniversitesi, evren.tandogan@atilim.edu.tr, ORCID:0000-0002-8809-3701.

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Elmas.Erdogan@ankara.edu.tr, ORCID:0000-0002-4193-629X.

discussed. Finally recommendations were proposed for Aizanoi archeological site in the frame of landscape characteristics of the area.

Key Words: Aizanoi, Archaeological site, Archaeological landscape, Conservation, Cultural Heritage, Archaeology

1. GİRİŞ

Aizanoi arkeolojik sit alanının konumlandığı Çavdarhisar, Ege Bölgesi'nin orta bölümünde; Kütahya İli'ne bağlı Merkez ilçenin 60 km. güneyinde yer almaktadır. Doğusunda Aslanapa, batısında Emet, kuzeyinde Tavşanlı, güneyinde ise Gediz ilçeleri bulunan Çavdarhisar, Örencik Ovası'nın merkezinde 1004 m yükseklikte, 330 km²'lik bir alanı kaplamaktadır. Jeolojik anlamda değerlendirildiğinde, Çavdarhisar'ın kurulmuş olduğu alan genç alüvyon yapısında, neojen konglomera ve mezozoik kalkerlerin meydana getirdikleri hafif depresyon havza veya çukurlardan oluşmaktadır (Akkuş 1962:27).

Çavdarhisar ve çevresinde Ege, Marmara ve İç Anadolu Bölgeleri arasında izlenen geçiş iklimi görülmektedir. Diğer bir ifade ile iklim olarak her üç bölgenin de özelliklerini taşımakla beraber sıcaklık değerleri İç Anadolu Bölgesi özelliklerine sahiptir. Kış mevsiminde ise konumu gereği İç Anadolu Bölgesi'nin karasal iklimi etkisi altında bulunmaktadır. Bölgede mevsimlere bağlı olarak görülen yağışlar rakımın yüksek olması ve hava sıcaklığının düşük olması nedeni ile kış aylarında çoğunlukla kar bahar aylarında ise yağmur şeklinde olmaktadır. Meteoroloji Genel Müdürlüğü tarafından 1930 ile 2018 yılları arasında ölçülmüş verilerin değerlendirilmesi sonucu ortaya konan genel istatistiklere göre Çavdarhisar'da yağış bakımından kurak olan yaz aylarında güneşlenme günde 10 saati bulurken ortalama sıcaklık 28 – 29 C olarak ölçülmektedir (Anonim 2017, 04.06.2017).

2. MATERYAL ve YÖNTEM

Kütahya İlinin Çavdarhisar İlçesi sınırları içinde bulunan I. Derece Arkeolojik Sit Alanı ve kentsel sit alanı olarak tescilli Aizanoi Arkeolojik Sit Alanı ve yakın çevresinde yer alan kırsal yerleşim araştırmanın ana materyalini oluşturmaktadır. Yanı sıra alanda yapılmış arkeolojik araştırmalar ve bu araştırmaların sonucu olarak yayınlanmış olan raporlar ve literatür verileri, alana ilişkin yayınlanmış haritalar, plan çizimleri, fotoğraf, gravür gibi görsel belgeler de araştırmanın ana materyali olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma üç aşamalı bir yöntemle gerçekleştirilmiştir. İlk olarak literatür taraması yapılarak alan ile ilgili bilgi ve belgeler toplanmıştır. Ardından Aizanoi Antik Kenti'ne ait yapı ve yapı kalıntıları ile alana ait diğer değerler yerinde incelenmek üzere arazi etüt çalışması gerçekleştirilmiştir. Kapsamlı literatür araştırması ve arazi etüt-analiz çalışması verilerinin sentezlenmesi ile gerçekleştirilen üçüncü aşama çalışmalarının sonucunda elde edilen bulgular ve

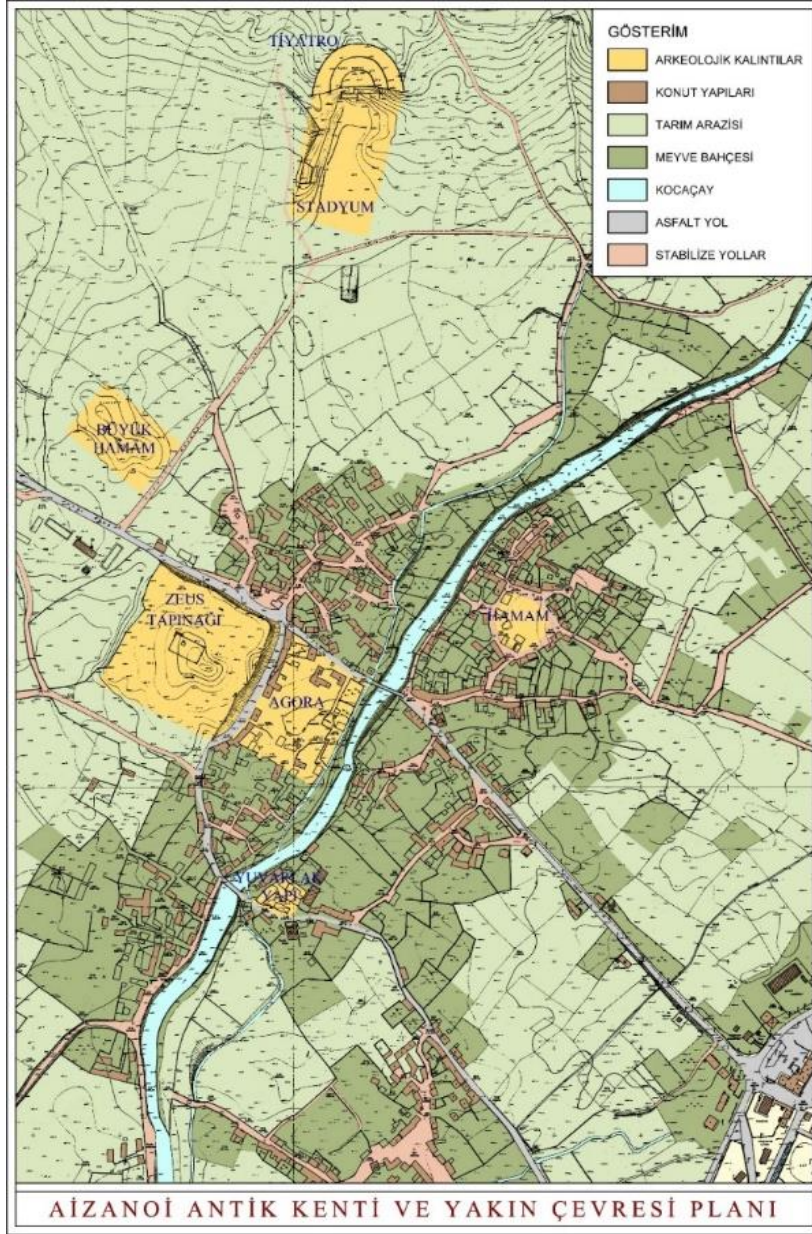
yapılan değerlendirmeler sonucunda Kütahya – Çavdarhisar, Aizanoi I. Derece Arkeolojik Sit Alanı ile ilgili öneriler geliştirilmiştir.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde Aizanoi Arkeolojik Sit Alanı ve yakın çevresinin tarihi süreç içindeki gelişimi ortaya konmuş, yerleşimi oluşturan yapılar tanıtılarak yerleşim dokusu ve yakın çevre özelliklerine yer verilmiştir.

3.1. Aizanoi Antik Kenti ve Tarihi Süreç İçinde Gelişimi

Aizanoi yerleşim alanının antik Frigya'ya bağlı olarak yaşayan Aizanitis'lerin başkenti olduğu düşünülmektedir (Anonymous 2017). Kent ile ilgili ilk yazılı veri Yunan coğrafyacısı Strabon'un (M.Ö 64/63 – M.S 19/24) metinlerinde geçse de kazı çalışmaları sonucunda bölgedeki ilk yerleşimin Tunç Çağı'nda başladığı belirlenmiştir. Strabon'a göre Aizanoi kenti Pergamon ve Bithynia krallıkları arasındaki savaşlar sonucunda sürekli el değiştiren bir kent olmuştur. Kent, M.Ö 216-213'te Phrygia Epiktetus I. Attlos tarafından Pergamon'a dâhil edilmiş; daha sonra M.Ö 197'de ise Bithynia yönetimine geçmiştir. M.Ö 188'de yapılan Apameia Barışı ile Pergamon denetimine giren bölge, M.Ö 156 – 154 yılları arasında bu iki krallık arasında tekrar eden savaşlarından etkilenmiştir. Roma İmparatoru Augustus döneminde artan tarımsal faaliyetler, tahıl, yün ve şarap üretimi ile kent zenginleşmiş, M. S 2. yüzyılın ilk çeyreğinde İmparator Hadrianus Döneminde gelişen ve M.S 7. yüzyıla kadar bölgenin önemli kentlerinden biri olarak kabul edilen Aizanoi hakkında yaklaşık olarak 6 yüzyıla yakın bir dönem boyunca yeterli veri bulunmamaktadır. Bölge 13. yüzyılda Çavdar Tatarları Boyu tarafından askeri üs olarak kullanılmıştır. Çavdarlar bu dönemde Zeus Tapınağı'nın çevresini savunma duvarları ile sınırlandırarak yapıyı kale olarak kullanmışlardır (Özer ve Korkmaz 2014:12). Bu dönemden itibaren de kent Çavdarhisar olarak anılmaya başlanmıştır.

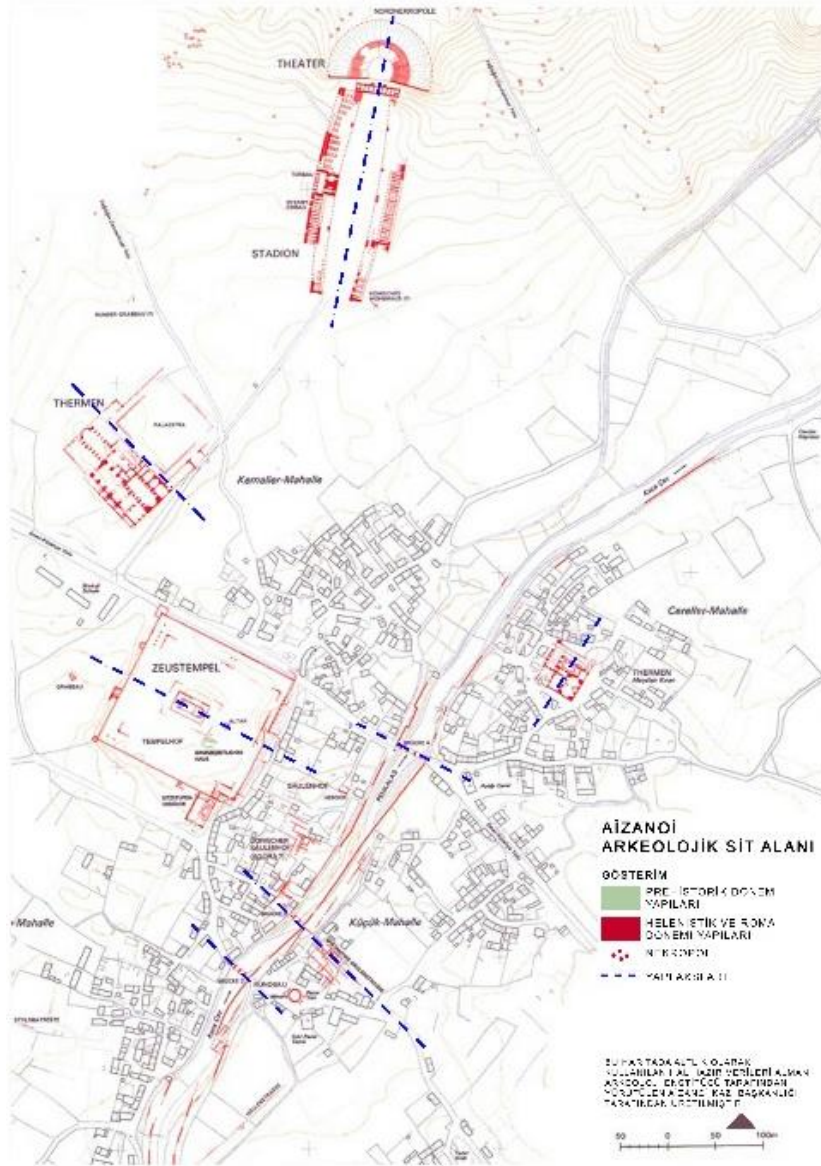
Şekil 1. Aizanoi Antik Kenti ve yakın çevresi yerleşim planı.

1824 yılında Avrupalı gezginler tarafından keşfedilen Aizanoi Antik Kenti'nde, kentin tarihinin araştırılmasına ve korumaya yönelik ilk bilimsel çalışmalar, 1926 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü adına D. Krencker ve M.Schede tarafından başlatılmıştır (Şekil 1). Gayrimenkul Eski Eserler Yüksek Kurulu 20.12.1975 tarih ve 8854 sayılı kararı ile Arkeolojik Sit olarak tescillenen Aizanoi'de Bursa Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu 22.04.1989 tarih ve 488 sayılı kararı ile 1. ve 3. Derece Arkeolojik Sit Sınırları belirlenmiştir. Alanın bütünlü olarak korunması amacıyla 2009 yılında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından başlatılan Koruma Amaçlı İmar Planı çalışmaları, Kütahya Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun 16.12.2011 tarih ve 194 sayılı kararı ile uygun bulunarak yürürlüğe girmiştir. Aynı yıl Aizanoi arkeolojik kazı çalışmaları başlatılmıştır. Alanda bugün arkeolojik kazı çalışmaları ve Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında planlanmış olan uygulamalar devam etmektedir.

3.2 Aizanoi Arkeolojik Sit Alanı

Antik çağda Phrygia bölgesi sınırları içinde bulunan kentin kurulduğu dönem ile ilgili en erken veriler Zeus Tapınağı'nın inşa edildiği alanda yapılan kazı çalışmaları ile M.Ö. 3000'lerin ilk yarısını işaret etse de bu alanda yürütülen çalışmaların ilerlemesi ve değerlendirilmesi sonrasında daha somut verilere ulaşılması beklenmektedir. Devam etmekte olan çalışmalar doğrultusunda kentsel yerleşime dair göstergelerin Helenistik Dönem'e ait olduğu bilinmektedir (Özer ve Korkmaz 2014:11). Bugün Aizanoi Arkeolojik Sit Alanı sınırları içinde tapınak, tiyatro, gymnasium, stadyum, hamam, agora, sütunlu cadde gibi Helenistik Dönem kentlerinde izlenebilen yapılara ait kalıntılar bulunmaktadır. Bu yapı ve yapı kalıntıları kapsamında kent kurgusu irdelendiğinde, yapıların girişleri, birbirlerine göre konumları ve yapı aksları ile bugün alanda bulunan geleneksel yapıların arazi üzerindeki yerleşim şeması göz önünde bulundurulduğunda yapıların konumlarının düz ve paralel uzanan dik açılı yollar üzerinde inşa edilmediği görülmektedir (Şekil 2). Bir başka ifade ile eğimi az ve daha düz bir alana üzerinde güneybatı – kuzeydoğu yönünde akmakta olan Kocaçay (Penkalas) Irmağı'nın iki yakasında kurulmuş olan kentin, Hippodamus plan şeması ile değil, organik bir düzende geliştiği ve bu gelişimin daha sonraki dönemlerde de devam ederek arkeolojik sit üzerine kurulmuş olan geleneksel konut yapılanmasının da benzeri şekilde devam ettiği görülmektedir.

Şekil 2. Aizanoi Antik Kenti yerleşim planı ve yapı akılları

*Posamentir ve Wörrle tarafından 2010 yılında yayınlanan plan üzerinden hazırlanmıştır.

Bugün arkeolojik sit kapsamında yer alan yapı ve yapı kalıntıları genel olarak Roma İmparatorluk Dönemi'nde inşa edilmiştir. Roma Dönemi'nde Kocaçay (Penkalas) Irmağı üzerine yapılmış olan köprüler ve kıyı duvarlarının halen izlenebilmesine karşın 1926 yılından bu yana devam etmekte olan kazı ve araştırma çalışmalarında kenti çevreleyen sur ve sur kapısına ait herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

3.2.1. Zeus Tapınağı

Aizanoi'de, Penkalas (Kocaçay Deresi) Irmağı'nın batı yakasındaki kent merkezinde bulunan Zeus Tapınağı'nın inşası Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki büyük imar faaliyetlerinin başlangıcı olmuştur. Altı basamaklı podyum üzerine inşa edilmiş olan tapınak tonozlu ana mekanı (Cella) ile Anadolu'da Roma Dönemi yapıları arasında özgün plan şemasına sahip tapınak yapılarından biridir. Alanda bulunan M.Ö. 2800 – 2500 yıllarına tarihlenen yapı katmanlarının üzeri doldurularak yapılan teras üzerine inşa edildiği kazı çalışmaları sonucunda saptanan tapınağın yapımına M.S. 2. yüzyılın ikinci çeyreğinde başlanmıştır (Özer ve Korkmaz 2014:11-12).

Şekil 4. Zeus Tapınağı kuzeybatı yönünden görünüşü

Tapınak, giriş mekanı (pronoas), orta mekan (naos), arka oda (opisthodomos) ve zemin altındaki tonozlu odadan (cella) oluşmaktadır. Kolonlar ile iç odaların duvarları arasındaki uzaklık, kolonlar arasındaki mesafenin iki katı olan sahte dipteros plan şemasına sahip olan yapı 53 x 35 m. boyutlarında bir podyum üstüne inşa edilmiştir. Tapınağın ön cephesinde bulunan kolonlar

kompozit, diğer kolonlar ise İon düzeninde inşa edilmiştir (Özer ve Korkmaz 2014:11).

Anadolu'nun en iyi korunmuş İon düzenine sahip tapınaklarından bir olan yapının batı alınlığında *akanthus* dalları ve yapraklar arasında Kibele ve doğu alınlığında ise Zeus büstü bulunmaktadır. Bezeme üslubuna dayanarak Hadrian Dönemi'ne tarihlenen tapınağın cephesinde üzeri yazıtlı bir arşitrav bulunmaktadır.

3.2.2. Odeion

Zeus Tapınağının güney köşesinde agora ile bitişik olarak kesme mermer taş ile inşa edilmiş olan oturma basamaklı yapı kalıntıları yer almaktadır. Bouleuterion ya da odeion olarak tanımlanan bu yapının Zeus kutsal alanının Traian Dönemi'nde inşa edildiği düşünülmektedir. Yapının giriş kapısının (paradosu) devşirme olduğu ve oturma yerlerinin (cavea) devşirme malzeme kullanılarak inşa edildiği düşünülmektedir. M.S. 3. yüzyılda, oturma bölümünün yenilenmesi sırasında orkestra tabanına güneydoğu yönüne doğru bir atık su çıkışı eklenmiştir. Rheidt, bu kanalın eklenmesi ile birlikte bu yapının su oyunları için yeniden düzenlendiğini ve 4. yüzyılda da bir sahne yapısının eklendiğini ancak büyük bir kısmının Bizans Dönemi'nde tahrip edildiğini belirtmektedir (Rheidt 2003:131).

3.2.3. Heroon, Agora ve Dor Sütunlu Avlu

Penklas (Kocaçay) Irmağı'nın doğusunda, Zeus Tapınağı ile aynı aks üzerinde etrafı bir sıra sütun ile çevrili bir plan şemasına sahip hereon (küçük tapınak) ve hemen hemen kare plan şemasına sahip olan agora bulunmaktadır. Agora ile hereon arasında yer alan sütunlu avlunun inşasında kullanılan Dor düzeni bezeme nedeniyle Zeus Tapınağı'ndan daha erken bir dönemde yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu yapılara ait kalıntıların bir bölümü bugün köy evleri ve bahçelerin altında yer almaktadır. Bugün gerek Agora ve Hereon'a ait gerekse sütunlu galeriye ait yapı kalıntıları kısmi kazısı yapılan alanlar dışında algılanabilir durumda değildir.

3.2.4. Büyük Hamam ve Palaestra Yapı Kalıntıları

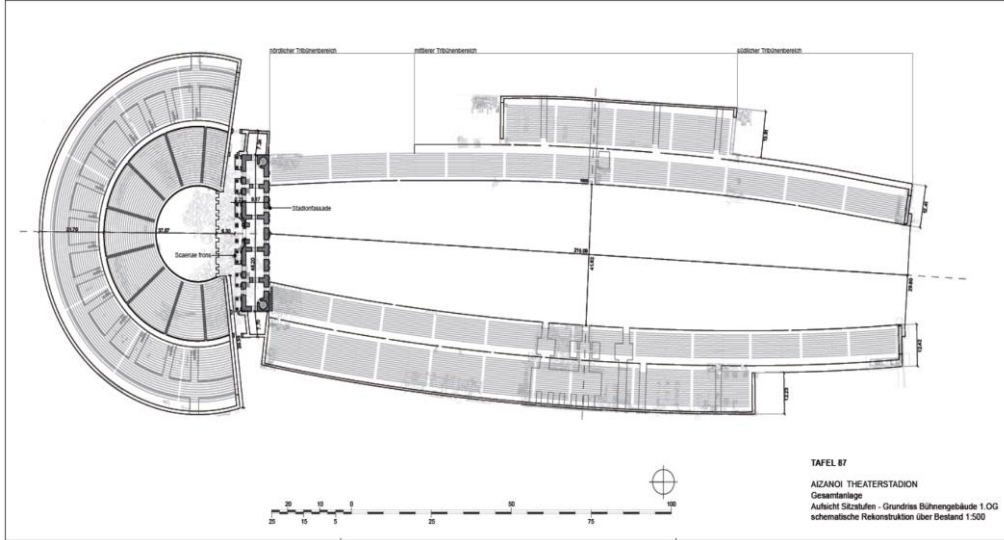
Aizanoi antik kentinde bugüne kadar ortaya çıkartılan hamam yapılarından; plan şeması diğerine göre daha büyük ölçekli olan Büyük Hamam'ın M. S. 2. yüzyılın ikinci yarısında süregelen inşai faaliyetler sırasında yapıldığı düşünülmektedir (Hoffann 1989:263). Simetrik bir plan şemasına sahip olan hamam yapının merkezinde yer alan frigidarium (soğukluk) ve caldarium (sıcaklık) gibi ana yıkanma mekanları ve giriş cephesinde bulunan sütunlu avlu ile simetrik bir plan şemasına sahiptir.¹

¹ Hoffann'a göre iç mekanları mermer kaplama olan hamamda bugün mekanları oluşturan duvar kalıntılarının yanı sıra ısıtma sistemi ve pişmiş toprak su kanalları izlenebilmektedir.

Yapının kuzeydoğu yönünde hamam ile ilişkili olarak spor çalışmalarının yapıldığı bir mekan (palaestra) inşa edildiği düşünülmektedir. Bugün temel seviyesindeki duvarlar dışında izlenemeyen kare plan şemasına sahip olan bu yapı kalıntıları hakkında daha kapsamlı veriler devam eden kazı çalışmaları ile ortaya konacaktır. Bu alanda yapılan yeni kazı çalışmalarında hamama su taşıdığı düşünülen, dolgu toprak üzerinde bulunan ve doğu – batı yönünde ilerleyen su kanalları ortaya çıkarılmıştır (Özer 2016:295).

3.2.5. Stadyum ve Tiyatro

Zeus Tapınağı'nın kuzeyinde, hamam yapısının doğusunda yer alan tiyatro ve stadyum yapıları ayrı ayrı inşa edilmiş olmalarına rağmen aynı aks üzerinde bulunan ve sahne binası iki yapı tarafından da ortak kullanan plan tipi ile son derece özgün olup, Anadolu'da bilinen tek örnektir.

Şekil 5. Tiyatro ve stadyum yapı kompleksi

Kaynak: Rohn, C. (2008). "Der Theater - Stadyum - Komplex von Aizanoi", Yayınlanmamış Doktora Tezi. Brandenburgischen Technischen Universität, Almanya.

Aizanoi'daki stadyum, alçak cavea yapısına sahiptir. Yapının doğu ve batı yönlerindeki plan kurgusu benzer şekilde gelişirken, kuzey ve güney yönlerinde farklıdır. Orta kısmında hafifçe genişleyen stadyum ise simetrik plan şemasına sahiptir.

Yapının batı yönünde, mevcut kalıntılardan anlaşıldığı üzere burada zemin katta gerek malzeme gerekse ölçek itibarı ile diğer mekanlardan farklı inşa edilmiş olan mekanlar ve bunları birbirine bağlayan koridorlar bulunmaktadır. Bu özel loca

ya da salon olarak adlandırılabilir mekanların üst kısmında oturma basamaklı bir bölümü bulunmaktadır. Yapının bugüne ulaşabilen en korunagelmiş olan bu bölümde stadyumun cephesi, kesiti ve girişi izlenebilmektedir. Bugün mevcut olan kalıntılar stadyuma farklı noktalardan giriş yapılabildiğini göstermektedir. Rohn (2008) bu girişlerin düzenlenmesinde bir hiyerarşi uygulandığını belirtmektedir (Rohn 2008: 23-49).

Şekil 6 Tiyatro ve stadyum yapı kompleksi hava fotoğrafı

Kaynak: Rohn, C. (2008). "Der Theater - Stadyum - Komplex von Aizanoi", Yayınlanmamış Doktora Tezi. Brandenburgischen Technischen Universität, Almanya.

Stadyumun kuzey yönünde aynı zamanda tiyatro tarafından da kullanılan çok katlı bir sahne binası bulunmaktadır. Cephesi mermer kaplama olan bu yapıya ait kesme taş bloklar ve cephe kaplama taşları yüzyıllar boyu süregelen çeşitli etkenler ve depremlerin sonucunda yıkılarak stadyum ve tiyatro yapısının içine yığılmış durumdadır. Tiyatro yapısı oturma basamakları (cavea) sahne binasının kuzeyine, mevcut kireçtaşı kayaların üzerine yaslanır şekilde inşa edilmiştir. Yapılan araştırma kazıları ile yapının farklı dönemlerde yenilediği ve bu

yenilemeler sırasında da büyütüldüğü ortaya konmuştur. Yapılan çalışmalar ile tiyatro ve stadyum yapı kompleksi tarafından ortak kullanılan sahne binasının tek katlı olarak inşa edildiği, stadyumda yapılan yenileme çalışmaları sırasında bu yapının da yenilediği tespit edilmiştir. Bu çalışmalar doğrultusunda sahne binasının üç katlı olduğu ve aynı zamanda birinci kat seviyesinde bir asma kat olduğu düşünülmektedir. Kazı çalışmaları ile zemin katta beş mekan ile doğu ve batı yönlerinde birer merdiven saptanmıştır. Yapının zemin katı ile birinci katına ait plan şemasının aynı olduğu ancak birinci katın daha yüksek olduğu yapısal izlerden anlaşılmaktadır (Rohn 2008:23-49). Zemin katın hem stadyum hem de tiyatro yönünden ortak kullanıldığını düşünen Rohn'a (2008) göre aralarındaki erişimin zemin kattan sağlandığı sahne binasının cephesinde oldukça nitelikli bezemeler bulunmaktadır (Rohn 2008:23-49).

3.2.6. Yuvarlak yapı (Macellum)

Zeus Tapınağı'nın güneyinde etrafı dükkânlarla çevrili, ortasında daire formu bir kült alanı inşa edilmiş olan ve M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen ve et-balık pazarı olarak kullanılan 'macellum' bulunmaktadır (Özer 2015:45).² Yapının 1971 yılında kazısı ve kısmi onarımı yapılan duvar bloklarından yazıtlı olan bir kısmının kopyası alandaki duvarlar üzerine yerleştirilmiş olup orijinal parçalar ise Kütahya Müzesi'nde sergilenmektedir. İmparatorluk pazarlarında satılan ürünlerin satış ücretlerinin yer aldığı bu yazıtların İmparator Diocletian tarafından 301 yılında enflasyon ile mücadele amaçlı belirlendiği ücretlendirme olduğu düşünülmektedir (Anonymous 2017, 06.04.2018).

Şekil 7. Yuvarlak yapı (Macellum)

² Kazı çalışmaları sonucunda daire formu bu yapının duvarlarında imparatorluk pazarlarında satılan tüm ürünlerin satış ücretlerinin yazıldığı belirlenmiştir (Özer ve Korkmaz 2014:13)

Antik kente erişimi sağlayan cadde üzerinde yer alan yuvarlak yapı (macellum) alanda bulunan stadyum, tiyatro, büyük hamam ve palaestra yapı kalıntıları gibi erişime açık durumda bulunmaktadır. Bu yapı ve çevresi bugün Uşak – Kütahya yoluna doğrudan bağlanan Taksim Caddesi üzerinde yer almaktadır. Asfalt kaplı ve araç trafiğine açık olan bu cadde yapı kalıntılarının hemen sınırından geçmesi nedeni ile kalıntılar her türlü müdahaleye karşı korumasız durumdadır.

3.2.7. Sütunlu Cadde

Yuvarlak yapının kuzeydoğusunda sütunlu galeriler ile çevrili olan ve buluntulara göre M.S. 400 yıllarına ait mermer döşemeli bir cadde bulunmaktadır (Şekil 8). Daha önce aynı yerde bulunan tapınağın ortadan kaldırılması ile yapılan sütunlu cadde büyük oranda devşirme malzeme kullanılarak inşa edilmiş ve 6. yüzyıla kadar varlığını korumuştur. Mermer döşeli olan caddenin iki yanında bulunan sütunların kaidelerine ilişkin parça bulunamadığı için doğrudan postamentler üzerine yerleştirilmiştir. Düz sütunlar, ölçü ve profil bakımından uyumsuz sütun ve arşitrav buluntuları ve İon tipi sütun başlıklarının M.Ö.1.-M.S.1. yüzyıl arasında inşa edilmiş olan Artemis Tapınağı'na ait olduğu ve caddenin inşasında kullanılan bazı taşların buradan sağlandığı düşünülmektedir.

Şekil 8. Geç antik sütunlu cadde

Yuvarlak yapı ile yakın konumda bulunan kalıntılar, Zeus Tapınağı'nda olduğu gibi giriş kontrolünün sağlandığı koruyucu bir alan ile sınırlanmadığı için

ziyaretçiler ve yerel halk tarafından fiziki olarak her türlü müdahaleye açık durumdadır.

3.2.8. Hamam

M.S. 3. yüzyılın ikinci yarısında şehrin kuzeydoğusunda, bugün Aizanoi arkeolojik kazı başkanlığı tarafından küçük hamam olarak adlandırılan yapı inşa edilmiştir. Bugün yapının bir mekanında bulunan mozaik kaplama zemin döşemesi dışında yapının zemin kaplamalarına ait herhangi bir iz bulunmazken duvar kalıntılarının da sadece bir bölümü mevcuttur. Yapı M.S. 5. yüzyıldan sonra tekrar düzenlenerek erken dönem Hıristiyan cemaatinin piskoposluk merkezi olarak işlevini sürdürmüştür (Anonim 2017, 06.04.2018). Mozağin korunması amacı ile yakın dönemde hem mozağin çevresini hem de üzerini kapatan bir yapı inşa edilmiştir. Bu koruma örtüsü nedeni ile hamamın özgün plan şemasına ait sıcaklık, ılık ve soğukluk mekanlarının birbirleri ile ilişkileri ziyaretçiler tarafından algılanamamaktadır.

Şekil 9. Hamam genel görünüşü

Kaynak: Özer, E. (2012). "Aizanoi Kazısı 2011 Yılı Çalışmaları", 34. Kazı Sonuçları Toplantıları, 28 Mayıs - 1 Haziran 27 2012, III. Cilt, Sayfa 275-296, Çorum

Hamama ait yapı kalıntılarında bugüne kadar açığa çıkartılmış olan kısım çit ile çevrilmiştir. Geleneksel konutlara erişimi sağlayan stabilize yol bu çitin hemen çevresini sarmakta olduğu için yapı ve yapı kalıntıları, Özer ve Korkmaz'ın da ifade ettiği gibi çevredeki geleneksel konutlar tarafından sıkıştırılmış durumdadır (Özer ve Korkmaz 2014:14). Mozaikli hamamda kazı, araştırma ve

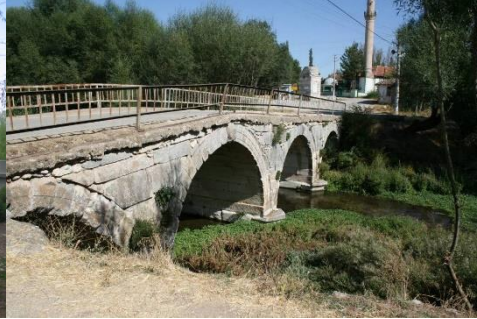
koruma çalışmaları hâlihazırda fiziki sınırları tel örgü ile belirlenmiş olan bu alanda devam etmektedir.

3.2.9. Köprüler

Aizanoi'nin ortasından geçen Penkalas'ın (Kocaçay) kent kurgusunda aktif bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Rheidt'e göre ırmak üzerinde tespit edilen dört adet köprünün inşası tamamlanmamıştır (1992:291). Farklı dönemlerde müdahaleler geçirmiş olan köprülerden ikisi ise halen kullanılmaktadır.

Şekil 10: Zeus tapınağının kuzey doğusundaki beş kemerli köprü.

Şekil 11: Zeus tapınağının güneybatısı ile yuvarlak yapı (marcellum) arasında bulunan köprü

Zeus Tapınak düzlüğünün ve agoranın kuzeydoğusunda bulunan ve bugün de ulaşım için kullanılan taş köprü beş gözlü ve kemerlidir. 1992 yılından itibaren farklı dönemlerde bu köprü ve köprünün her iki kıyıda bulunan ayakları çevresinde yer alan koruma taş duvarları Aizanoi kazı çalışmaları kapsamında incelenerek gerek görsel gerekse ölçekli çizimler ile belgelenmiştir (Reidht, 1992:290-308, Özer, 2016:280). Kesme taş kullanılarak inşa edilmiş olan beş gözlü ve kemerli köprü üzerinde yapımına yönelik bilgiler içeren bir kabartma ve kitabeli taş korkuluk dere içine düşmüş olarak bulunmuştur. Rheidt'e göre kabartma taş üzerinde bulunan tasvirde köprünün yapımı için maddi kaynak sağlayan M. Apuleius Eurykles'in M.S. 153 ve 157 yılları arasında Aizanoi Kentini Atina'da, Panhellenion olarak da bilinen Hellen Birliği'nde temsil etmek üzere gerçekleştirdiği deniz yolculuğu işlenmiştir (Rheidt 1992:323). Ayrıca kitabaya göre köprü M.S. 157 yılında tamamlanarak kullanılmaya başlanmıştır (Rheidt 1992:323).

Zeus Tapınağı'nın güneybatısında ise dört gözlü, kemerli bir taş köprü bulunmaktadır. Köprünün iki cephesinde, kemerlerde ve kemerlerin üzerinde bulunan taşlarda bozulmalar olsa da asfalt kaplı zemini ve yakın dönemde eklenmiş olan metal korkulukları ile araç geçişlerinde kullanılmaktadır. Aynı zamanda ırmağın ilkbahar aylarında yükselen sularından korunmak amacı ile her iki kıyıda da iri kesme taşlardan yapılmış koruma duvarları bulunmaktadır. 2015 yılından

beri kazı çalışmaları kapsamında bu duvarlara ait kireç taşı blokların belgeleme ve envanter çalışmaları sürdürülmektedir. Aynı zamanda söz konusu bu duvarların ve yapı gereçlerinin korunmasına yönelik olarak çalışmalar da devam etmektedir.

3.3. Geleneksel Konut Mimarisi

Aizanoi Antik Kenti'nin 1988 yılında 1. derece arkeolojik sit alanı olarak tescillendiği tarihe kadar antik yapı kalıntıları ile yöre yaşantısı entegre devam etmiştir. Tescilin ardından mevcut yerleşim, sit alanı içinden bugünkü ilçe merkezine doğru gelişmiştir. I. derece arkeolojik sit sınırı içinde yer alan geleneksel konutlar antik kentin yapı malzemelerinden de yararlanılarak inşa edilmiş ve yapılarda genel olarak benzer özellikler izlenmektedir. Bu yapıların yaklaşık olarak 1920'lerden itibaren inşa edildiği planlama çalışmalarını yürüten ekip tarafından belirlenmiştir (Ege Plan 2010). I. Derece arkeolojik sit alanı içinde yer alan geleneksel yerleşim kentsel arkeolojik sit olarak 2011 yılında tescillenmiştir.

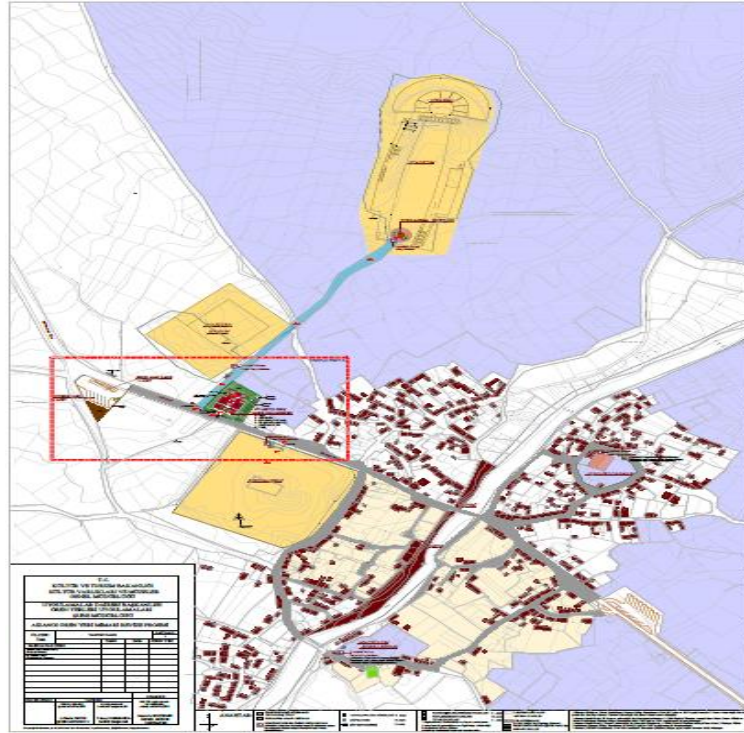
Alan içinde geleneksel dokuyu oluşturan konutlar genellikle iki katlıdır. Bu konutlar, ahşap iskelet arası taş dolgu yapısal sistemi ile inşa edilmiştir. Bazı konutlar toprak ile sıvanmıştır. Cepheleri genel olarak beyaz kireç badanalı olup korunmuş bazı örneklerde pencerelerde ahşap kafesler de bulunmaktadır. Yapıların üst katları yaşam mekanları olarak kullanılırken alt katların işlik, ahır ve depo olarak işlevlendirildiği görülmektedir. Alt katlarda cephe düz ve pencere, kapı gibi açıklıklar küçük boyutlu inşa edilirken üst katlarda sokak ile de uyumlu olacak şekilde yer yer çıkmalar ve ahşap cumbalar görülmektedir. Bu çıkma ve cumbalarda üzerinde bazılarında açılabilir kanatlı bazılarında ise giyotin sürme kanatlı pencereler bulunmaktadır.

3.4. Projelendirme Çalışmaları

Aizanoi Antik Kenti 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı'nın bütüncül olarak korunması ve alanın kullanımına yönelik kararların geliştirilmesi amacı ile 1/5000 ve 1/1000 ölçeklerde koruma amaçlı imar planı hazırlanmış ve Plan, Kütahya Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun 16.12.2011 tarih ve 194 sayılı kararı ile uygun bulunmuştur. Koruma amaçlı imar planı alanda yeni yapı yapılamayacağı kararını getirmiş, Çavdarhisar – Emet Karayolu'nun araç trafiğine kapatılarak alanın yayalaştırılması önerilmiş olup arkeolojik kalıntılar ile iç içe gelişim gösteren geleneksel dokunun sürekliliği içinde mevcut yollar iyileştirilerek kullanılmaya devam edilmiştir. Bu kapsamda alan içindeki yaya yollarının iyileştirilmesi, gezi güzergâhı ve bu güzergâh ile ilişkili olarak mobil satış, güvenlik birimleri ve otopark alanlarına yönelik öneriler geliştirilmiştir.

2011 yılında uygun bulunarak yürürlüğe giren koruma amaçlı imar planı kapsamında alanda T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler

Genel Müdürlüğü tarafından 2013 yılında uygulamaya geçecek biçimde çalışmalara başlanmıştır. Bu kapsamda planda öngörülen bilet satış ve güvenlik birimlerinin yer alacağı ünitelerin ve gezi güzergâhı, otopark alanlarının düzenlenmesini içeren projelendirme çalışmaları T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde Uygulamalar Daire Başkanlığı Ören Yerleri Uygulamaları Şube Müdürlüğü tarafından hazırlanmıştır. “Ziyaretçi Karşılama Merkezi ve Çevre Düzenleme Projesi” adı altında gerçekleştirilen projelendirme çalışmaları, ziyaretçi merkezi ve otopark alanları, birbirinden uzak konumlarda bulunan yapı / yapı kalıntılarının güvenlik kontrolünü sağlayacak çit ve kalıntılara erişimin kontrol altına alınması amacı ile turnikeli geçiş sistemi, tur güzergâhında bulunan yollarda zemin kaplamaları, tanıtım ve bilgilendirme tabelaları ile uyarı ve yönlendirme levhalarına için öneri 1/1000, 1/200, 1/100 ölçekli plan ve cephe çizimleri ile uygulamaya yönelik detayları içermektedir.

Şekil 12. Ziyaretçi merkezi genel planı

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Uygulamalar Dairesi Başkanlığı, Ören Yerleri Şube Müdürlüğü, 2019.

Ziyaretçi karşılama merkezi, Zeus Tapınağı, Büyük Hamam ve Palaestra yapı kalıntılarının arasında kalan alanda, Koruma Amaçlı İmar Planı ile belirlenen parsel üzerinde, birbiri ile ilişkili ancak bağımsız beş adet tek katlı yapı olarak tasarlanmıştır. Bilet gişesi, güvenlik birimi, hediyelik eşya satış alanı, çok amaçlı salon, kafeterya ve ıslak hacimlerden oluşan bu beş yapının ortasında Güneybatı - Kuzeydoğu aksı üzerinde bir dolaşım alanı tanımlanmış ve bağımsız bu yapılar dolaşım alanına simetrik bir konumda yerleştirilmiştir. Farklı işlevleri olan yapılara erişimin de sağlanacağı bu orta aks aynı zamanda ziyaretçilerin dinlenebilecekleri ve vakit geçirebilecekleri pergolalı bir alan olarak düzenlenmiştir. 2013 yılında başlayan ziyaretçi karşılama merkezi ve çevre düzenleme projesi farklı tarihlerde yeniden ele alınmış ve Kütahya Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu 14.06.2016 tarih ve 3305 sayılı kararı ile uygun bulunmuştur. 2017 yılında projenin uygulanmasına başlamış olup hâlihazırda yapısal ve sert zemin uygulamaları tamamlanmıştır. Projede önerilmiş olmasına rağmen alanda henüz tanımlanmış olan turnikeli geçiş sistemi, otopark düzenlemeleri, bilgi panoları ve yönlendirme tabelaları ile ziyaretçi merkezi olarak tanımlı parsel üzerinde yer örtücü, çalı, kısa boylu ağaçlar ile yapılacak peyzaj düzenlemesinin de kısa süre içinde tamamlanması hedeflenmektedir.

Şekil 12. Ziyaretçi merkezi genel görünüşü

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Uygulamalar Dairesi Başkanlığı, Ören Yerleri Şube Müdürlüğü, 2019.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Aizanoi ve yakın çevresi, arkeolojik tarihi ve aynı zamanda bugün yerleşim yeri olarak da kullanılan yapı ve alanları içermektedir. Bu kapsamda sahip olduğu değerler ile Aizanoi, yerel peyzaj özellikleri ve arkeolojik sit içinde yer aldığı coğrafya, yerleşim dokusu ve antik dönem yapı kalıntıları ile özgün nitelik ve kimlik taşıyan bir arkeolojik peyzaj alanı olması nedeni ile gelecek kuşaklara aktarılması zorunluluk taşıyan bir ulusal değerler bütünüdür. Bugün artık ölü anıt olarak nitelenmek yerine yaşayan alanlar olarak kabul edilen arkeolojik sitler ve peyzajlar geleneksel koruma yöntem ve yaklaşımları dışında yeni koruma biçim ve stratejilerinin gelişimini de zorunlu kılmaktadır.

Taşınmaz kültür varlıkları açısından az sayıda ülkenin sahip olduğu çeşitlilik ve zenginliğe sahip Türkiye’de, arkeolojik peyzaj alanları önemli bir orana sahip olup, farklı uygarlık ve yaşam kültürleri ile kentsel çevre oluşumu ve yapı gelişimine ilişkin veri oluşturan alanlardır. Yanı sıra sahip oldukları pitoresk ve estetik değerler ile de özgün yerel kimlik değer oluşturmaktadırlar. Arkeolojik peyzajların korunması diğer kültür varlıkları ile karşılaştırıldığında daha güçtür; çünkü karşılaşılan sorunlar da daha karmaşık ve çok yönlüdür. Bu alanlarda yürütülen bilimsel araştırmalar ve tespit sürecinin de çok uzun vadeli olması müdahale yaklaşımlarının belirlenmesinde de kısıtlayıcı olmaktadır. Dolayısı ile arkeolojik sit alanlarının korunmasına yönelik olarak öncelikle sosyo ekonomik kaynakların geliştirilmesi, doğru kurgulanmış yönetim planları, bilinçli bir yerel halk katılımı gerekmektedir.

M.Ö. 200’lü yıllardan itibaren iskan edilmiş olan Aizanoi Antik Kenti ve yakın çevresi, farklı kültür katmanları, sahip olduğu doğal ve kültürel değerleri ile özgün arkeolojik peyzaj özellikleri taşıyan korunması gereken bir kültürel miras alanıdır.

Aizanoi arkeolojik peyzaj alanı bugün içinde yer aldığı doğal ve geleneksel kırsal yerleşim dokusu ile de bütünleşmiştir. Bu bağlamda doğal ve kültürel çevre değerleri bir bütün olarak tanımlanmalı, doğal ve kırsal özellikler, üretim biçimi, sosyal değerler birlikte korunarak sürdürülebilirlikleri sağlanmalıdır. Süreç içinde artık arkeolojik sitin ya da peyzajın ayrılmaz birleşeni haline gelen geleneksel yerleşim dokusu ve tüm bileşenleri bütüncül olarak korunmalıdır.

Aizanoi arkeolojik sit alanında bulunan eserler bugün Roma Dönemi’ne tarihlenmekte ve mimari özellikler açısından Anadolu’da bulunan özgün örneklerden biri olarak izlenebilmektedir. Kent sahip olduğu özgün arkeolojik değerlere rağmen bugün Türkiye’de hemen hemen hiç tanınmamaktadır.

Merkezde konumlanan akarsuyun iki tarafında gelişim gösteren kentin kurgusu incelendiğinde yapıların Kocaçay (Penkalas) Irmağı’nın akış yönüne

uygun olarak inşa edildiği görülmektedir. Nehrin iki kıyısındaki bu yapılara erişim sağlanması için nehrin üzerinde farklı noktalarda yer alan dört adet köprü inşa edilmiş olması da bu su varlığının kent kurgusunda belirleyici olduğunu yansıtmaktadır.

Dünya'daki diğer Zeus tapınakları ile karşılaştırıldığında, Aizanoi'deki Zeus Tapınağı en iyi korunmuş olan tapınaklardan biridir. Kent kurgusunda bulunan tapınak ve tiyatro – stadyum yapısı plan şeması bakımından Anadolu'da bulunan özgün örneklerdendir. Aizanoi Antik Kenti'nin Unesco Dünya Mirası Geçici Listesi'ne kabul edilme nedenlerinden biri de yerleşim dokusunda yer alan ve önemli sosyal, kültürel, spor amaçlı kullanılan tiyatro ve stadyum yapılarının tasarımsal açıdan ender örneklerden olmasıdır. Dünya'daki ilk borsa yapılarından biri olarak kabul edilen Macellum'da bulunan yazıtlar ise Roma İmparatorluk pazarlarında satılan ürünlerin fiyatlarını göstermesi ve bu yazıtların bugün okunabilir olması bir diğer önemli etmen olmuştur. Bu anlamda Anadolu antik dönem arkeolojik mirasına ilişkin özgün ve ilk örnek yapılanma ve kent kurgusuna sahip olması nedeni ile Aizanoi Antik Kenti'nin bu özgün yerleşim dokusu ve yapı kalıntılarının korunması / onarılması ve düzenli bakımlarının yapılarak korumanın sürekliliğinin sağlanması evrensel bir sorumluluktur.

Çavdarhisar'da Aizanoi Antik Kenti'ne ait kalıntıların bulunduğu alan 20 Aralık 1975 tarih ve 8854 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı kararı ile tescillenmiş, 1989 yılında da kentin 1. ve 3. derece arkeolojik alan sınırları belirlenmiştir. 2011 yılında yapılan Koruma Amaçlı İmar Planı çalışmaları çerçevesinde alanın tescili yenilenerek I. derece arkeolojik sit ve kentsel arkeolojik sit sınırları belirlenmiştir.

Aizanoi Antik Kenti 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı'nın korunmasına yönelik olarak 2011 yılında Koruma Amaçlı İmar Planı yapılmış ve Planda alınan kararlar doğrultusunda uygulamalara başlanmıştır. Ziyaretçi Karşılama Merkezi ve Çevre Düzenleme Projesi kapsamında ele alınan bu uygulamalar ile alana gelen ziyaretçilerin Aizanoi hakkında kapsamlı bilgi edinebilecekleri, dinlenebilecekleri bir alan tanımlanmıştır. Proje kapsamında farklı parsellerde konumlanan arkeolojik yapı / yapı kalıntlarına erişim için kullanılacak yollar düzenlenmiş, Koruma Amaçlı İmar Planı'nda öngörüldüğü üzere Çavdarhisar – Emet Karayolu araç trafiğine kapatılması planlanmıştır. Bu yolun araç trafiğine kapatılması alanda trafiğin soğutulmuş olması açısından önemlidir. Ancak Aizanoi 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı'nın büyüklüğü ve içinde kamu mülkiyetinden daha fazla şahıs mülkiyetinin bulunması, bu mülkiyetlerde tanımlı parsellerde konut kullanımlarının ve tarımsal faaliyetlerin devam ediyor olması nedeni ile alanın tamamen trafiğe kapatılması mümkün görünmemektedir.

Ziyaretçi Karşılama Merkezi ve Çevre Düzenleme Projesi ile alanda toprak üzerinde izlenebilen kalıntıların güvenliğinin sağlanmasına yönelik olarak mülkiyet sınırı göz önünde bulundurularak kontrol elemanı (çit) ve giriş kontrolünü sağlayan turnikeli geçiş sistemi tanımlanmıştır. Bu öneriler yapı / yapı kalıntılarının fiziki güvenliği için alınmış bir önlem olarak olumlu gibi algılansa da stadyum ve tiyatro yapı kompleksi, büyük hamam yapı kalıntıları ve izlerin hemen çevresinden ve yer yer de üzerinden geçen sınır araştırma kazıları ve restorasyon çalışmaları kapsamında mülkiyet sorunlarını da gündeme getirecektir.

Aziano Antik Kentinde alana gelen ziyaretçilerin kent hakkında bilgi aldıkları ya da dinlendikleri bir alanın tanımlanmış olması kente gelecek ziyaretçilerin bilgiye erişimlerini ve dolayısı ile olumlu bir ziyaret deneyimi sağlanmasına yardımcı olacaktır. Ziyaretçi Merkezi olarak seçilmiş olan Alan Büyük Hamam – Palaestra yapı kalıntılarının yanında, kente ait diğer arkeolojik yapı / yapı kalıntılarının ortasında kalmaktadır. Bu durumda ziyaretçi merkezi olarak inşa edilmiş yapılar arkeolojik kalıntılar ile iç içe bir konumda bulunmaktadır. Alanda ihtiyaç duyulan ziyaretçi merkezi, yapılaşmanın olmadığı, mevcut tarım arazisi üzerine konumlandırılmıştır. Oysa bölgedeki mevcut yapı stokundan uygun konut yapılarının belirlenerek kazı başkanlığı ile birlikte yapılacak etüt çalışmaları sonucunda bu yapılardan özgün kimliğini koruyan yan yana konumlanmış birkaç geleneksel yapının ziyaretçi merkezine dönüştürülmesi hem sürdürülebilirlik açısından hem de bölge kültürü ve insanı ile daha yakın ilişki kurulması yönünden daha olumlu bir yaklaşım olurken, kaynak kullanımı ve işletmeye alınmasının süresi bakımından da ekonomik açıdan katkı sağlayacaktır.

Antik kent ile bütünleşerek gelişmiş olan Çavdarhisar eski yerleşim alanında yaşamın geleneksel doku ve tarım alanları ile bugün de devam etmesi kültürel sürekliliğin bir göstergesi olmaktadır. Kentsel arkeolojik sit olarak tescillenmiş alan içinde bulunan ve geleneksel yapı tekniğinde inşa edilmiş olan konutlar da koruma altına alınmıştır. Bu binaların korunmasına ve kullanımına yönelik olarak belgeleme (rölöve), dönemleme (restitüsyon) araştırmaları yapılarak kentsel doku ve envanter çalışmaları tamamlanmalıdır. Bu çalışmalar doğrultusunda yapıların korunmasına yönelik olarak müdahale kararlarının tanımlandığı koruma – onarım (restorasyon) projeleri ile yerleşim ve sokak dokularının bütüncül olarak ele alındığı kentsel peyzaj tasarımı projeleri hazırlanmalıdır. Tanımlanan koruma ve tasarım projelerinde geleneksel yapıların günü birlik ve konaklamalı kullanımına yönelik olarak ve gerek yapılar gerekse yapıların içinde bulunduğu doku ile uyumlu yeni işlevler tanımlanarak kentsel doku ve geleneksel yaşam kültürünün sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. Tanımlanan yeni işlevler ile arttırılan turizm potansiyeli ile yerel halkın alandan ekonomik fayda sağlaması, dolayısıyla

Aizanoi'nin korunması ve bu korumanın sürekliliğinin sağlanması açısından tüm paydaşların katılımının sağlandığı çalışmalar yürütülmelidir.

2011 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile kazı başkanlığı değişmiş, alanda gerçekleştirilen bilimsel çalışmalar farklı bir grup tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Bu yeni ekip ile birlikte Aizanoi'de bilimsel kazı çalışmalarının yanı sıra koruma bilincinin artırılması amacı ile eğitim ve tanıtım faaliyetleri kapsamında programlar başlatılmıştır. Ancak bu çalışmalar kazı başkanlığının maddi ve manevi desteği ile devam etmekte ve dolayısı ile belirli bir alan ile sınırlı kalmaktadır. Alanın öneminin vurgulanması ve tanıtımının gerek dijital gerekse yazılı – görsel medya aracılığı ile daha geniş kapsamlı ele alınması ve bu anlamda tanıtım faaliyetleri yerel yönetim ve alan ile ilgili diğer paydaşların da katılımı ile planlanmalıdır.

Dünya Mirası Konvansiyonu tarafından ilki 1977 yılında yayınlanan ve düzenli olarak güncellenen rehberde 2002 yılında Dünya Miras Listesi'ne aday alanlar için yönetim planı mekanizmasına sahip olma koşulu getirilmiştir. 2012 yılında UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne giren Aizanoi arkeolojik sit alanı için yönetim planı çalışmalarına öncelik verilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda arkeolojik sit sınırları içinde bulunan tescilli kültür varlıkları ile ilgili inceleme, araştırma, koruma vb. çalışmaların aynı zamanda alanın doğal değerleri, peyzajı ve somut olmayan kültürel mirası ile ilgili olarak da ivedilikle ele alınması, elde edilen veriler doğrultusunda korumaya yönelik yönetim planı ve eylemlerin planlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Anonymous. (2017). Aizanoi Antique City, [http, s://whc.unesco.org/en/tentativelists/5724/](http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5724/), Erişim Tarihi: 06.04.2018.
- Anonim. (2017). Meteoroloji Genel Müdürlüğü [https, s://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?k=A&m=KUTAHYA](https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?k=A&m=KUTAHYA), Erişim Tarihi: 04.06.2017.
- Anonim. (2017). [http, s://www.aizanoi.com](http://www.aizanoi.com), Erişim Tarihi: 06.04.2018.
- Anonim. (2005). T.C. Kütahya Valiliği İl Çevre Ve Orman Müdürlüğü, Kütahya İli Çevre Durum Raporu, 2005, Kütahya.
- Anonim. (1997). *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. Yapı Endüstri Merkezi, İstanbul
- Akbaş, A. (2001). “Anadolu”daki Roma Dönemi Sütunlu Caddeleri”, İTÜ, 2001, Yüksek Lisans Tezi.
- Akkuş, M.F. (1962). “Kütahya-Gediz arasındaki sahanın jeolojisi”, *M.T.A. Dergi*, no. 58, Ankara.
- Arı, Y. (2005). Amerikan Kültürel Coğrafyasında Peyzaj Kavramı, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt 10, Sayı 13, 311-340.

- Ege Plan Planlama Ltd. (2010). Aizanoi - Çavdarhisar I. Derece Arkeolojik Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı Plan Raporu.
- Günel, N. (1995). "Gediz Havzasının İklimi", *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı 30, s. 67-96, İstanbul
- Hoffann, A. (1989). "Aizanoi 1988, Arbeiten im Stadion", *11. Kazı Sonuçları Toplantıları, 18-23 Mayıs 1989*, II. Cilt, Sayfa 261-274, Ankara.
- Rheidt, K. (1992). "Aizanoi 1988, Arbeiten im Stadion", *14. Kazı Sonuçları Toplantıları, 25-29 Mayıs 1992*, II. Cilt, Sayfa 289-308, Ankara.
- Rheidt, K. (1993). "Yılı Aizanoi Kazısı", *15. Kazı Sonuçları Toplantıları, 24-28 Mayıs 1993*, I. Cilt, Sayfa 515-536, Ankara.
- Rheidt, K. (2003). "Yılı Aizanoi Kazısı", *25. Kazı Sonuçları Toplantıları, 26-31 Mayıs 2003*, I. Cilt, Sayfa 127-138, Ankara.
- Rheidt, K. ve Ateş, G. 2007. "Aizanoi 2005 ve 2006 Yılı Çalışmaları", *29. Kazı Sonuçları Toplantıları, 28 Mayıs - 1 Haziran 2007*, II. Cilt, Sayfa 227-242, Kocaeli.
- Rohn, C. (2008). "Der Theater - Stadyum - Komplex von Aizanoi. Von der Fakultät Architektur, Bauingenieurwesen und Stadtplanung der Brandenburgischen Technischen Universität Cottbus zur Erlangung des akademischen Grades eines Doktor-Ingenieurs genehmigte Dissertation", (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Brandenburgischen Technischen Universität, Almanya
- Kayın, E. Bir "Kültürel Manzara-Kültürel Peyzaj Ögesi Olarak Kırsal Yerleşimlerin Korunmasına Yönelik Kavramsal ve Yasal İrdelemeler", *Mimarlık, Eylül - Ekim 2012*, Yıl 49, Sayı 367, Sayfa 58-64
- Özer, E. (2012). "Aizanoi Kazısı 2011 Yılı Çalışmaları", *34. Kazı Sonuçları Toplantıları, 28 Mayıs - 1 Haziran 27 2012*, III. Cilt, Sayfa 275-296, Çorum
- Özer, E. (2013). "Aizanoi 2012 Yılı Çalışmaları", *35. Kazı Sonuçları Toplantıları, 27-31 Mayıs 2013*, II. Cilt, Sayfa, 324-342, Muğla
- Özer, E. (2016). "Aizanoi 2014 - 2015 Yılı Çalışmaları", *38. Kazı Sonuçları Toplantıları, 23 - 27 Mayıs 2016*, III. Cilt, Sayfa 275-296, Edirne
- Özer, E., Korkmaz, H. (2014). "Tarihsel Süreçte Aizanoi Kentindeki Dört Yapıda Tahrip ve Koruma", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 18, Sayfa 11-20
- Özer, E. (2015). "Kybele"den Aba Sultana Kültürel Miras Aizanoi", *Turkey Greece Media Bridging*, Nisan 2015, sayfa 42-45.
- Tandoğan, E. (2011). "Kütahya - Çavdarhisar Aizanoi Arkeolojik Sit Alanının Peyzaj Mimarlığı ve Turizm Açısından Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, 2011, Ankara.

**EDİRNE DUMLU KONAĞI DUVAR RESİMLERİ ve SANAT TARİHSEL
OKUMALARI**

*EDİRNE DUMLU MANSION WALL PAINTINGS and ITS ART HISTORICAL
READINGS*

Kutalmış BAYRAKTAR*, Banu PARLAK UĞURLU**

Geliş Tarihi: 25.10.2019
(Received)

Kabul Tarihi: 16.05.2020
(Accepted)

ÖZ: Araştırmanın ilgilendiği sanat işleri, sanat tarihi çalışmalarında “duvar resmi” terim anlamının içine dâhil olmaktadır. İncelenen resimler, “geçiş döneminin” artık fotoğraf teknolojisinin de bu uygulamada rolü olduğu 19. yy. ‘ın son çeyreğine aittir. Edirne’de konak maliki merhum Şücaattin Dumlu ismi dolayısıyla Dumlu Konağı olarak geçen günümüzde metruk halde bulunan tarihi konaktaki toplamda 4 adet duvar resmi, estetik değerleri, mekânla kurduğu ilişkileri ve sanat tarihsel özellikleriyle incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dumlu Konağı, duvar resmi, Edirne, 19. yüzyıl Türk resmi, batılılaşma dönemi resmi

ABSTRACT: The artworks that the research is interested in are included in the meaning of the terms “wall paintings” or “mural paintings” in art history studies. The paintings; we investigate, belong to the last quarter of the 19th century, which is at the end of the historical slice of “the transition period” of Turkish Art History; at the time, the practice found a contribution from the technology of photography. In this research, we study a totally of 4 wall paintings (some of which are ruined, the rests are about to be ruined) in terms of the aesthetic values, relations with the architectural space, and art historical features; on the historic mansion, named Dumlu Mansion because of the name of former owner Şücaattin Dumlu, which is currently in a deserted state. In addition, we delve into the history of the mansion, which is recently developed -a controversial topic-, by using historical and art historical research.

Key Words: Turkish House, wall painting, Edirne, Turkish painting in 19th century, westernization period painting

1. GİRİŞ

Bir yüzey olarak duvar, tarihte resmin en erken çalışma ve sergi medyalarından biridir. Duvara resim yapma eylemi, Türklerde Anadolu öncesi dönemlerden itibaren görülmeye başlamaktadır (Başkan, 2014: 34 -38). Duvara resim dediğimizde çok büyük sanatsal bir zaman dilimini kapsayacakken çalışmanın inceleme dönemi “Geçiş Döneminin Duvar Resimleri” olacaktır (Özsezgin, 1977: 26). Duvar resmi;

* kutalmissamet.bayraktar@std.yeditepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6593-2242.

** Dr, Erciyes Üniversitesi, banuparlakugurlu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8256-7489.

“Duvardaki Barok süslemelerin arasına bazen yer yer manzara kompozisyonları yerleştirilir... iç mekânda bir dışa açılma sağlayan bu resimler, dönemine göre ya süslü kartuşların, kıvrımlı palmetlerin, akant yapraklarının, korent başlıklı sütuncukların arasında ya da çok sade dikdörtgen çerçevelerin veya nişlerin içinde yer alır... yapıların duvarlarında gördüğümüz bu manzaralı panolar için ‘duvar resmi’ terimini kullanmaktayız... Türkiye’de gördüğümüz duvar resimleri kuru siva üzerine yapılmıştır.” (Renda, 1982; Tekinmirza, 2008: 30).

Osmanlı’nın kendisi duraksarken ilerleyen Batı Dünyasına karşı eski egemen gücünün kalmadığını fark etmesinin ardından Batı Dünyasını incelemeye alacak önemli bir neden bulmuştur. Böylece Klasik Türk Disiplinine göre daha hareketli ve hafif görülen barok, rokoko ve başka Avrupa stillerinin dekoratif şekilleri, karışık olarak Türk Sanatında uygulanmaya başlamıştır (Arık, 1993: 432).

Edirne kenti, tarihi ve kültürel mirası hakkında iyi bir kent araştırmaları külliyatına sahip olmasına rağmen, duvar resimleriyle ilgili yayınlar yok denecek kadar azdır. Buna karşın Edirne evlerindeki resimlerin tanıtılması başta İstanbul’dakiler olmak üzere diğer örneklerle karşılaştırmaların yapılması dönemin daha iyi anlaşılması ve zenginleşecek duvar resimleri literatüründen çıkacak yeni yaklaşım veya kuramlar için gerekmektedir.

2. KISACA OSMANLI TARİHİNDEN İTİBAREN EDİRNE

Birçok özelliği ile Edirne, Osmanlı Sultanları için İstanbul’dan Osmanlı özdeğerlerini daha iyi yansıtan bir kentti (Günay, 2017: 37). Kanoncu bir bakış açısıyla değerlendirmeye kalkarsak, kentin mimari şahanesi, Osmanlı Mimari Tarihi’nin de en önemli yapısıdır. Bunu Tezkiretü’l-Ebniye’den alıntı yapan Ahmed Bâdi’nin eserinde okumaktayız (2014: 91-92). Yine 17. yüzyıl’da özellikle 39 yıllık saltanat hayatının 21 yılını burada geçiren IV. Mehmet dönemiyle Edirne “Altın Çağ”ını yaşamıştır (Mesara, 2014: 9-10). Tarihler 1703 yılını gösterdiğinde yaşanan bir ihtilal olayının ardından Edirne popülerliğini büyük ölçüde yitirecektir. Tarihe *Edirne Vak’ası* olarak geçen hadisenin ardından artık hiçbir Osmanlı Hükümdarının İstanbul’u terk edip uzun süre Edirne’de zaman geçirmemiş olması kent tarihi için önem taşıyan bir durumdur (Özcan, 1994: 446). 1905 (Harik-i Kebir) ve 1914 yangınları, 1752, 1912 ve 1953 (Gökbilgin, 1994: 431) depremleri kentin yapı tarihi ile ilgilenen tüm araştırmalar için bir kayıplar muhasebesi olmuştur. Osmanlı etki gücü geriledikçe Edirne de bundan en çok etkilenen kent olmuştur. Ancak yine de birçok başka yörede duvar resimlerindeki kent manzarası olarak Edirne’nin tercih edilmesi kentin öneminin hâlâ üst düzeyde olduğunu da göstermektedir (Arık, 1976: 81; Özbek, 2005: 39-41). Bunda kuşkusuz İstanbul’un Avrupa’yla telgraf ile iletişimi ve demiryolu ile ulaşımı gereklilikleriyle, başkent’in “eski başkent” Edirne’ye mecbur olmasının etkisini söyleyebiliriz (Tekdemir, 2019).

3. KISACA EDİRNE EVLERİ

Dr. Rifat Osman'a göre Edirne Evleri ve Konakları adlı eserde üç örnekle Edirne Evleri tipolojisi yapılmıştır:

- İlk örnek sokak üzerinde bulunan ev yani bahçesi arkada kalan ev,
- İkinci olarak sokaktan uzakta ve bahçenin bir köşesindeki ev,
- Son örnek ise, ağaçlı, çiçekli bahçe ile çevrilmiş olan yani bahçenin ortasında bulunan evdir (Rifat Osman, 1983: 10). Buna göre, Dumlu Konağı, ilk örneğe uymaktadır.

Kentte, sivil mimari çok büyük bir genellikle ahşap dokuludur (Özdeş, 1951: 9). Edirne Evleri, yazlık, kışlık, açık ve kapalı daireleriyle tamamen bahçeli ev-konak tiplerindedir. Edirne evinin en önemli öğelerinden biri Türk evinde olduğu gibi sofadır. Sofa, bir geçit olmakla beraber aynı zamanda ev halkının toplandığı, düğün ve eğlencelerin düzenlendiği bir yerdir (Eldem, 1968). İç sofalı bir konut olan “*Dumlu Konağı*” bu özelliği ile geleneksel Türk konutuna bir örnek teşkil etmektedir (Zeğerek, 2019a: 24).

4. DURLU KONAĞI ve TARİHÇESİ

İncelenen konak her ne kadar kentin tarihsel çekirdeği sayılan Kaleiçi'ne çok yakın mesafede olsa da 19. yüzyıl sonu itibariyle Üç Şerefeli Senti ile Kaleiçi Senti arasında önemli bir demografik farkın olduğu bilinmektedir (Bayatlı ve diğerleri, 2018). Kaleiçi evleriyle biçimsel benzerlik gösterse de Dumlu Konağı'nı farklı bir kapsamda değerlendirmek gerekmektedir (Akansel, 2013: 6).

Dumlu Konağı, *Baba Demirtaş* mahallesi sınırlarında bulunmaktadır. Mahallenin ismini veren Baba Demirtaş veya Timurtaş; Sultan Murad Han (II) döneminin ileri gelenlerinden biri olarak bilinmektedir (Rifat Osman, 2013: 33). Konak, Çamaşırcılar Sokak'ta 253 ada ve 16 parsel üzerindedir. Konağın mevkiî tarifi mahallesinden ziyade adını aynı adlı abidevi camiden alan *Üç Şerefeli* olarak bilinen semt ismiyle yapılacaktır (Kazancıgil, 1992: 139).

Konak'ta, kullanılan malzeme, strüktürel özellikler ve plan şemasına bağlı olarak restitüsyon raporunda belirtildiği üzere 19. yüzyıl sonuna tarihlendirilmektedir (Zeğerek, 2019b, s.13). 17. yy.'da bulunduğu civarda bir sadrazam sarayının bulunması semtin elit muhit geçmişine işarettir (Şehsuvaroğlu, 1961: 15).

Dumlu Konağına oldukça yakın mesafede bulunan günümüzdeki ismiyle Tugay komutanlığı binası¹: 25.07.1920'den 1922 yılına kadar Yunan işgali döneminde, işgal kuvvetleri karargâhı olarak kullanılmıştır (T.C. Kara Kuvvetleri Komutanlığı 3ncü Mekanize Piyade Tümen Komutanlığı, 2001: 2). Bu yakınlık

¹ Yakın bir zamana kadar burası bir Tümen Komutanlığı olması dolayısıyla, birçok kaynakta Tümen Komutanlığı olarak geçer.

dolayısıyla, civarın en gösterişli ve sanatlı hanesi olan Dumlu Konağında, Yunan işgali döneminde Edirne'ye Vali vekilliği yapan Yunan Komutanın ailesiyle beraber yaşadığı düşünülebilir. Bu durum, iki ayrı haberle gündeme taşınmış ve konakta bulunduğu ifade edilen bir yağlı boya aile portresi buna delil gösterilmiştir (Akman, 2015 ve 2018). Fakat bu haberlerde, bahsi geçen yağlı boya tabloyu koleksiyonunda bulunduran ressam Tayyip Yılmaz², bir tarihi romandan yola çıkarak Dumlu Konağı'nda Yunan Vali Vekili'nin yaşadığını dolayısıyla bu tablonun Vali Vekili "Lambridis" in aile portresi olduğunu ileri sürmüştür. Yapılan okumada, "Lambridis" 'in Edirne'de Dumlu Konağı'nda yaşadığına dair hiçbir ipucuna rastlanılmamış, sadece 128. sayfada Edirne'den Fransız askerlerinin nezaretinde nasıl ve hangi şartlarda çekildiklerini anlatan bir ifadeyle karşılaşılmıştır (Mazlum, 2017). Ayrıca konağın oldukça titiz hazırlanan restitüsyon raporunda konağın tarihçesinin verildiği kısmında bu ifadeye başvurulmadığını görmekteyiz (Zeğerek, 2019b: 13 - 15). Kaldı ki, Türk Milli Mücadele döneminde Yunan işgali altında kalan Edirne'de bir yöneticilik pozisyonunda bulunduğunu saptadığımız şahsın soyadı "Lambridis" değil, "Lambrianidis"³ tir (Lambros Lambrianidis, 2014).

24 kapı numaralı ve Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığına bağlı Koruma Genel Müdürlüğünde 337 numaralı Dumlu Konağı, 27.05.2015 tarihinde geçirdiği bir yangın sonrasında, üst örtüsünü neredeyse tamamen yitirerek büyük bir hasar almıştır. Bu yangın sonrası meteorolojik dış etkenlere de maruz kalan yapı tam bir harabeye dönmüştür (Zeğerek, 2019a: 22).

Dumlu Konağında toplamda 4 adet duvar resmi olduğunu kayıtlardan anlamaktayız. Fakat bizim saha araştırmamızda bunlardan 2 adedini görebildik geri kalanları yapının geçirdiği yangın ve yangın sonrası dış etkilerle yok olduğunu sonrasında yaptığımız çalışmalarla tespit ettik. Ayrıca yapının restorasyon raporu için çıkılan keşifte uzun süre metruk vaziyette kalan yapının gövde duvarlarında ve

---

² Edirne'nin önemli kent ressamlarının başında gelir; daha ayrıntılı bilgi için: "Edirne'nin Kültür ve Sanat Yaşamında Tayyip Yılmaz" adlı esere bakılabilir.

³ Trabzonlu olan "Lambros Lambrianidis"; Doğu Trakya'nın Yunan işgali döneminde Edirne'de "Siyasi Meseleler Genel Müdürü" sıfatıyla bulunmaktaydı. Bu konunun üzerine giderken Nikolay Nikolaidis'in Edirne Kent ve Kültür Tarihine yer aldığı eserine de bakılmış önemli bir sonuç bulunamamıştır. Bu konudaki internet kaynakçasının bulunmasında ve hem internet kaynakçasının hem de kitaplardaki ilgili kısımların çevirisinin tarafımıza kazandırılması konularında tarifsiz çabası dolayısıyla Yunanca Dili ve Edebiyatı uzman araştırmacısı ve Trakya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Bölümü doktora öğrencisi Büşra Dede'ye teşekkür ederiz.

bodrum zemininde define arama maksatlı korsan müdahaleler de kaydedilmiştir (Zeğerek, 2019c: 7).

5. DUMLU KONAĞI DUVAR RESİMLERİ

5.1. Zemin Kat Sofasında Bulunan Resim

Resimlerden ilki zemin katında yer almaktadır. Güneşin dar bir açıyla, böylelikle iri bir halde görüldüğü, günbatımı / gündeğümü manzarasının tasvir edildiği duvar resminde oluşmuş bir mikro havza etrafında ağaçların sıralanarak görüldüğü keyifli bir perspektif bulunmaktadır. Mikro havzanın oluşturduğu sulak alan ile resmin başlangıcı arasında kalan alanda resmin uzaklarda görünen karasal alanına nispeten daha koyu karasal alanın görünmesi buradaki toprağın rutubetli olduğunu dolayısıyla gel-git veya mevsimsel sıcaklık artışına bağlı bir drenaj olduğunu düşündürmektedir. Bu ipucuyla, ressamın izleyende ilk bakışıyla yaz mevsimini anımsamasını arzu ettiğini okuyabilmekteyiz. Ufuk çizgisinden aldığımızda karanın göğe ½ oranında olduğunu görmekteyiz. Ne var ki, göğe yükselen sırayla bize doğru gelen ağaçların varlığı tekdüze bir gök manzarasını bozmaktadır. Gökte hiçbir bulut olmamasına karşın, gün doğumu / batımında güneşin yarattığı atmosferik alacalık, farklı renk tonlarını ustaca kullanabilen ressamın, manzarada neden günün bu zamanını tercih ettiğini açıklamaktadır (Bağlantı 1)⁴. Doğa tasviri olarak betimlenen resimde romantik akımın izleri görülmektedir (Clauon, 1988: 188). Romantiğin kişisel eğiliminin ortaya çıktığı olanak doğa duygusudur. Bu doğa duygusu ilk olarak denizleri aşmaya, dünyanın sınırlarına sığınmaya götüren yalnızlık arayışında ortaya çıkmıştır. Resmin etrafı çerçeve mantığında bir fileto ile sınırlandırılmıştır. Duvar resmi örneklerinde yer yer karşılaşılan bu durum üzerine bir açıklama şu şekildedir;

“18. yüzyılın, Batı etkisiyle değişmeye başlayan dekorasyon anlayışına bağlı olarak, geleneklerinde duvara tablo asmanın yeri olmadığı bir toplumda, duvara doğrudan asılmayan, ancak çerçevelenmek yoluyla tablo seyrini çağrıştıran duvar resimlerinden söz etmek akla yatkın geliyor” (Okçuoğlu, 2000: 47-48).

Sanatçının bu estetik müdahalesi bir *skeomorfizm* örneğidir (Basalla, 2009: 107). Sanatçı, resmi sınırlayan filetoyu, normalde bir tuval resmi için işlevi olan çerçeveye benzetmiştir. Sanki resim bir tuval resmidir ve duvara asılmıştır. Sanatçı, resmini sınırlandırdığı çerçeve görünümü filetoyu oluştururken “*çerçeve objesi*” resmini modle ederek objenin üç boyutlu özellikleri sebebiyle sahip olması gereken derinliği göstermek için gölge etkilerine başvurmuştur. Buna göre; çerçeve kenarlarında görülen boğum ve silmeler ortamda sanki bir yönden gelen ışık kaynağına bağlı olarak görünüyormuş etkisinde hazırlanmıştır. Burada, evin zemin

⁴ Zemin Kat Sofasında Bulunan Duvar Resmine Ait Fotoğraflara Erişim İçin Bağlantı 1: <https://mega.nz/#F!Du5x3CKS!v0uPUCrZKs3oPnKFcuyqSA>

katı sofasında güney-doğu cephesinde bulunan resmin mekânla kurduğu etkileşimden yola çıkarak hayali ışık kaynağının sağ alt köşeden verilmesi, resmin sol tarafındaki arka bahçeye açılan kapının ve iki pencerenin bulunduğu doğal ışık aydınlığa ters bir etki yaptıran bir strateji izlenmiştir. Bu durumda, ressam, bahçe tarafı kapı ve pencere açıklığından gelecek ışıkla gün ışığının resimde yaratacağı olumsuz parlaklığı çerçeveler üzerinde hafifletmiştir. Sanatçının mimari açıklıklarla gelecek gün ışığına karşı ters etkiyi oluşturması, resim sanatı içinde duvar resimleri konusunun ayırt edici sorumluluğu olarak mimari-resim ilişkisinin kurulmasında ressamın aldığı tavırlar konusuna örnek oluşturmaktadır (Tansuğ, 1976: 77).

5.2. Birinci Kat 105 Numaralı Odada Bulunan (Korunmuş) Resim

Üst örtüsü 27.05.2015 tarihinde yanan konağın birinci katında toplamda üç adet resim olduğunu saha araştırmasının ardından yapmış olduğumuz arşiv taramalarından bulduk. Saha araştırmamızda birinci katta sadece bir resmin günümüze ulaşmış olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer resmin yalnızca çerçeve biçimli alt filetosu kalmış olarak bulunmaktaydı. Günümüze ait hiçbir izi kalmamış bir başka resmin varlığı ise yine arşiv araştırmalarıyla saptanmıştır.

Saha araştırmamız sırasında görece bozulmamış halde bulunan Dumlu Konağı birinci kattaki manzara resmi (Bağlantı 2)⁵, Beykoz Göksu'daki Mihrişah Valide Sultan Çeşmesini betimlemektedir. Valide Sultan, İstanbul'da birçok çeşmenin banisi olduğundan dolayı diğer "Valide Mihrişah Sultan" çeşmeleriyle karıştırılmaması için bu çeşme daha çok "Küçüküsu çeşmesi" veya "Göksu çeşmesi" adlarıyla bilinmektedir. 1749 yılında sadarete gelen Divittar (Devâtdâr) Mehmet Paşa, Sultan I. Mahmut Han'ın Boğaziçi'ne ve bilhassa Göksu'ya muhabbetini bildiğinden dağdan su getirip havuzları, fiskiyeleri, selsebilleriyle beraber yeni ve güzel bir kasır inşa ettirmiştir (Şehsuvaroğlu, 1954). Patrona Halil Ayaklanmasıyla, Kâğıthane civarının parlak dönemleri sona ermiştir. Sonrasında tahta çıkan Sultan I. Mahmud Han her ne kadar isyanda zarar gören Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın yaptırdığı Sâdâbâd Sarayı'nı tamir ettirse de onun Topkapı Sarayı dışındaki zamanlarını geçirmek için tercihi 1752 yılında yapılan Küçüküsu veya Göksu isimleriyle bilinen buradaki kasırdır. III. Selim'in de burayı sevdiğine bir işaret büyük bir namazgâh sofası ile mermerden dört cepheli zarif bir meydan çeşmesini annesi adına 1806 yılında yaptırmış olmasıdır (Eyice, 2002: 530).

⁵ Röleve, restitüsyon ve restorasyon raporlarına göre 105 numaralı oda olarak numaralanmış, birinci kat odasındaki Valide Mihrişah Sultan Çeşmesi betimi olan duvar resmi, yerinde çekim 02.05.2018 (üst örtü yitirildikten sonra) ve Yüksek Mimar Gülderen Zeğerek Özafacan arşivine ait daha eski örnekler için Bağlantı 2: <https://mega.nz/#F!unwBjKzR!Fg4gs1nychIcMWOWcCT87Q>

Küçüksu Valide Mihrişah Sultan Çeşmesi, bu kasrın civarında olan İstanbul'un yalı çeşmelerinden biridir. Hem kendisinin zarif barok üslubu dolayısıyla taşıdığı albenisiyle hem de tam karşısına aldığı Boğaziçi ve Rumeli Hisarı manzaralarıyla çevresi 19. yy.'ın İstanbul'u için en popüler dinlenme ve eğlenme mekânlarından biri haline gelmiştir. Birçok yerli ve yabancı sanatçının⁶ eserlerinde popüler bir imaj olarak bulunur. 19. yy.'ın son çeyreği itibarıyla yeni iletişim kültürünün unsurlarından renkli kartpostallarda da bu mekân görülmektedir.

Henüz doğada çalışma anlayışı yokken özellikle duvar yüzeyi gibi mimariye bağlı bir alanda çalışmanın zorluğunu fotoğraflarla aşan Osmanlı duvar ressamı 1870'de Avrupa'da ilk resimli kartpostalın basılmasıyla Türkiye'ye de gelen bu yeniliği kendi amacına uygun olarak etkili biçimde kullanmıştır. O dönemde ünlü fotoğrafçıların fotoğraflardan çoğaltılan ve daha kolay bulunabilen kartpostalların da duvar resimlerine kaynaklık ettiğini düşünebiliriz (Tekinalp, 2002: 446). Edirne'deki Dumlu Konağı'nda bulunan ve oldukça gerçekçi şekilde oluşturulmuş bu resim için sanatçının bir fotoğraf ya da bir kartpostalı referans olarak çalıştığını düşünebiliriz. Önemli bir ayrıntı; çeşmenin bize göre sol ön kenarında günümüze ulaşmayan bir namazgâh taşının bulunmasıdır. Aynı mekânı; benzer bir açı ve benzer bir üslupla çalışmış asker ressamı kuşağından Bahriyeli Fahri veya Fahri Kaptan olarak bilinen sanatçının, Göksu çeşmesi isimli resmediliş tarihi bilinmeyen işine baktığımızda (Bağlantı 3)⁷ bu namazgâh taşlarından aslında iki tane olduğu ve bizdeki örnekte (Bağlantı 2) bunların sayısının bire indiğini belgeleyebilmekteyiz. Böylelikle Dumlu Konağındaki örnek ile Fahri Kaptan'ın resmi arasında kronolojik bir sıralama yapmak gerekirse, Dumlu Konağındaki resmin Fahri Kaptan'ın resminden daha sonra yapıldığını iddia edebiliriz.

⁶ Thomas Allom'un, William Alexander Ducket'in, William Henry Bartlett'in gravürlerinde raslanılmaktadır. Yabancılardan Comte Amadeo Preziosi'nin, Félix Ziem'in, Jules Coignet'in, Fausto Zonaro'nun, Leonardo de Mango'nun, Herman Corrodi'nin, John Lessels'in Türklerden Şevket Dağ'ın, Fahri Kaptan'ın, Hikmet Onat'ın, Ahmet Doğer'in Nazmi Ziya Güran'ın resimlerinde yine bu çeşmeyle karşılaşırız. Ayrıca çeşitli arşivlerde ve sergilerde Vasilakis Kargopoulos, Pascal Sébah, Adolphe Saum ve Abdullah Biraderler gibi yerli ve James Robertson & Felice Beato gibi yabancı fotoğraf sanatçılarının bu mekânı kullandıklarını görmekteyiz.

⁷ Fahri Kaptan'ın Göksu Çeşmesi isimli resmi için Bağlantı 3: https://mega.nz/#F!LzxBHCTT!JvI_NLcTvXOxsEVe4o2NtA
Birinci Kaynak: www.artnet.com

Bu resmin bir benzeri, Dolmabahçe Sarayı, Harem-i Hümayun'un ana girişi olan 212 numaralı salonda yer almaktadır (Bağlantı 4)⁸. Salonda tavan eteklerinde kartuşlarla sınırlandırılmış halde toplamda sekiz adet manzaralı duvar resmi bulunmaktadır. Bunlardan biri de Valide Mihrişah Sultan Çeşmesini betimlemektedir (Tekinmirza, 2008: 252). Dolmabahçe sarayı iç süslemeleri üzerine yapılan bir çalışmada yazar, salonda bulunan sekiz resimden dördünün İstanbul'dan popüler manzaraları hayali olamayacak mekânsal bir doğrulukla belirtmesi nedeniyle duvar resim geleneğinin 19. yüzyıl sonu buluntularına yakıştırmaktadır (Tekinmirza, 2008: 94). Yine aynı eserde farklı odalarda yakın zamanlarda yapılan restorasyon çalışmalarında rastlanılan sarayın geçirdiği en önemli iki restorasyonun izleri buna delil gösterilmektedir. Bir deprem sonrası 1894-95 onarım çalışmaları ve 1909 yılı Sultan V. Mehmed Reşad'ın saraya taşınmadan önce gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarında rastlanılan Rum ve Ermeni ustaların isimlerinin yanı sıra düşükleri tarih notları 212 numaralı salondaki duvar resimlerinin geç 19. yüzyıl veya erken 20. yüzyıl örnekleri olduklarını düşündürmektedir (Tekinmirza, 2008: 52, 98, 99, 111). 7 Haziran 1856 yılında açılışı yapıp, kullanıma başlanmış (Sözen, 1994: 504) böyle bir saray için fotoğraf gerçekliğinde mekânsal doğruluğu olan kent tasvirlerinin üretimi hakkında en akla uygun yorum bunların da fotoğraf veya kartpostaldan kopyalandıkları olacaktır.

Dolmabahçe Sarayı'ndaki resim ile Dumlu Konağı'ndaki resim arasında bir karşılaştırma yapmamız konumuz açısından uygun olacaktır. Dumlu Konağı'ndaki Valide Mihrişah Sultan Çeşmesi resmi yine aynı konakta bulunan diğer resimler gibi bir çerçeve ile sınırlandırılmamış olarak ayrılmaktadır. Oysa Dolmabahçe Sarayı'ndaki bahsi geçen örnekte de kırmızı ve yeşil perdelerle *trompe'l l-oel* tekniğine başvurulmuş sanki bir pencerenin ardından bakılıyormuş etkisi verilmiştir. Dumlu Konağı'ndaki örnekte boğazın karşı kıyısında duran yine Boğaziçi ressamlığının ve fotoğrafçılığının gözde mimari temalarından biri olan Rumeli Hisarı resme dâhil edilirken, Dolmabahçe Sarayı'ndaki örnekte küçük bir paralaks ile bakış açısında ağaçların arkasına düşürülerek resme katılmamıştır. Dolmabahçe Sarayı'ndaki örnekte çeşmenin bize göre sağ tarafında tek bir namazgâh taşı bulunurken, Dumlu Konağı'ndaki örnekte bize göre sol taraftaki taş resimde görülmektedir. Konak'taki örnekte ufuk çizgisine oranla yaklaşık olarak kara / gök oranı ½ iken Saray'daki resimde perde etkisi dolayısıyla amorf bir biçim

⁸ Dolmabahçe Sarayı Harem-i Hümayun 212 numaralı Salonda bulunan Küçükçeşmesi duvar resminin Ferhan Tekinmirza'nın tezinde (2008) yer alan ilgili görseli ve tarafımızca gerçekleştirilen yerinde çekimler (04.12.2019) Bağlantı 4: <https://mega.nz/#F!KrBwDKxL!RfP6MTjJxmwMIIfbTA-0w>

yaratmış perdeleri hariç tutarak zihinsel olarak dikdörtgenleştirdiğimizde çıkan oran neredeyse 1/1'dir. Saray'daki resimde atmosfer hareketsiz ve neredeyse tek tonla ele alınmışken, Konak'taki örnek için bulutların varlığıyla dinamik bir gök algısı oluşturulmuştur. Saray'daki resmin renkleri daha sınırlı bir palet ile resmedilmişken, Konak'taki örnekte tonlar nispeten zengindir. Saray'daki örnekte resim daha aydınlık olmasına rağmen renkleri daha donuk ve pasteldir. Saray'daki örnekte figür varken, Konak'taki örnek insansızlaştırılmıştır. Konaktaki örnekte çeşmenin önündeki ve sol tarafta namazgâha doğru giden kısımlarda çimler çeşmenin işlevini hatırlatacak şekilde kelleşmişken, Saray'daki örnekte yer alan hayal gücü daha diri veya yeni uyanmış bir doğayı çağrıştırmaktan taraf olmuştur.

5.3. Birinci Kat 105 Numaralı Odada Yok Olmuş Resim

Geçirdiği yangın sonrası üst örtüsünü yitiren konağın, Mihrişah Sultan'ın Küçüksu ile Göksu derelerinin ortasındaki akarsuları adasında yaptırdığı çeşmenin bir duvar resminin olduğu üst kattaki odada, bu resmin karşısında aslında bir resmin daha izine rastlanılmıştır. Sahada gerçekleştirdiğimiz son gözlemde, meteorolojik zorluklara karşı dirençsiz kalmasıyla neredeyse tamamen yok olan resimden (Bağlantı 5)⁹ geriye yalnızca estetik bir tavırla çerçeve görünümüyle sınırlandıran alt filetosunun izine ulaşabildik. Saha araştırmasının ardından bu resmin geçmiş dönemlerdeki bozulmamış halinin foto-belgeleri bireysel arşiv taramalarıyla tespit edilmiştir. Bu bir Rumeli Hisarı resmi (Bağlantı 6)¹⁰.

Birçok olayla tarihsel kabuklar çoğaltmış ve dönemin romantik deneyimlerinden olan tarihselci hayal gücü ve bunun sanat pratiklerine geçmiş eylemleri için yarattığı çeşitli çağrışımlarla pitoresk bir albenisi olan Rumelihisarı, imaj üretiminin hızlandığı 19. yüzyılda bilinirliğiyle işlevinin ötesine ulaşmıştır.

Rumelihisarı, Batı şatolarının ana kulelerine (donjon) çok benzeyen 3 büyük (Eyice, 1986: 22), toplamda on yedi burcuyla (Avunduk, 2008: 238) birçok farklı tarihi olaya ev sahipliği yapmıştır. Hisar, boğazın iki yakasının bir birine en yakın (660 m.) olduğu kesitte Anadolu Hisarının karşısına yapılmıştır (Eyice, 1986: 20). İstanbul'un fetih hazırlıklarının bir parçası olarak inşa edilen Hisar, Bizans'ın dışarıdan alacağı kaynakları denetleme işlevini sürdürmüş ve İstanbul'un fethinde kullanılan dev toplar önce bu hisarda, namluları Boğaziçi'ni gösterdiği şekliyle faaliyete geçirilmiştir. Büklümlü arazisinin üzerinde topografyayla kurduğu diyalog inşasının ardından anlamını genişletmiş, hisardan öte semtin de adı haline

⁹ 105 numaralı oda bulunan Rumeli Hisarı Betimli Duvar Resmi Yerinde Çekim için Bağlantı 5: <https://mega.nz/#F!v7RHjAxY!1VFVSstWbluln1NI2IT-Zg>

¹⁰ 105 numaralı oda bulunan Rumeli Hisarı Resmi Eski Görüntüsü Bağlantı 6: https://mega.nz/#F!CqZDhCTI!hm38tc0t_ByVGLa8X1aWmw

Kaynak: Yük. Mim. Gülderen Özafacan Zeğerek ve Kalemkâr Bilge Turanlı Arşivleri

gelmiştir. Coğrafi kimliğini, tarihsel kabuklarla tamamlamıştır. Kentin fethinden sonra, Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'u Karadeniz'den gelecek tehlikelere karşı koruyabilmek için fazla güneyde kalmış olan Hisar, kuzeyde bazı kulelerin yapılmasıyla görevini bütünü ile tamamlamıştır. Bundan sonra politik tutukluların hapsedildiği bir zindan işlevini görecektir. Albert Gabriel'in 1943'de oluşturduğu notasyona göre B kulesinin yapımında iradesi ve vazifesi de olan Çandarlı'nın (Avunduk, 2008: 238) İstanbul'un fetihten sonra bir takım ihanet suçlamalarıyla hapsedildiği yerin Edirne veya İstanbul Rumeli Hisarında olduğu görüşü bulunmaktadır (Eyice, 1986: 20).

Hisarın, 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti ile savaş durumuna gelen yabancı devlet personellerinin tutuldukları yer olması hasebiyle, Avrupalılar arasında korku verici bir şöhreti de olmuştur. Çek asıllı Baron Wencelas Wrastislaw von Mitrowicz'in burada tutsak olduğu dönemde duvara kazıyarak yazmış olduğu adı bugün hala görülebilmektedir (Eyice, 1986: 20). Yine Venedik Cumhuriyeti'ni temsilcisi Giovanni Soranzo'nun buradaki idamı hem Türk üslubundaki resimlerle hem de Venedik'te tablolarla alegorisi yapılmıştır (Eyice, 1986: 21). Sınırlı sayıda da olsa yapımında kullanılan devşirme taşlar hisarın çok katmanlı tarihini bir başka açıdan simgeleştirmektedir (Avunduk, 2008: 238). Hiçbir aslı olmasa dahi, denizden bakıldığından Kûfi hat ile "Ya Muhammed" yazıyor olduğunun yaygın düşüncesi, halkın bu mimari değere verdiği yaratıcı kültürel anlama işaretidir.

Konaktaki, kaybolmuş resmin kişisel arşiv örneklerinden (Bağlantı 6), yola çıkarak yaptığımız internet taramalarında karşılaşılan duvar resmine yapımında referans olmuş fotoğraflardan birine ulaşabiliyoruz (Bağlantı 7)¹¹. Eski fotoğraf (Bağlantı 7) ile duvar resminin (Bağlantı 6) en ufak detaylarına kadar birebir benzerliği sanatçının referans aldığı kaynağı göstermektedir.

Odayı, topladığımız bu bilgiler ışığında mekânsal olarak değerlendirirsek, restitüsyon raporunun yazarının tanımıyla 105 numaralı odada köşe penceresi olan (Zeğerek, 2019b) ve yine üzerinde Valide Mihrişah Sultan çeşmesi resminin bulunduğu duvarda ön planın ardında anlaşılır bir şekilde fakat bir silüet haliyle görülen Rumeli Hisarı, bu duvar resminin olduğu duvarın tam karşısında bambaşka bir açıyla bulunmaktadır. Bu durum, mekânı deneyimleyen resimlerin birbiriyle kurduğu diyalogun tam ortasında kalmasına sebep olmaktadır. Dönemin popüler kültüründen göstergelerle, bir birine bu kadar yakın olan ama ortalarından akan bir

¹¹ Konakta Yer Alan Rumeli Hisarı Betimli Duvar Resmine Referans Olduğunu Düşündüğümüz Fotoğraf için Bağlantı 7: https://mega.nz/#F!3z4zTKIY!6LYiCi5zmViDKhavDkTg_w;Kaynak: www.milliyet.com.tr

denizin boşlukla, onun ayırdığı kıtaların ise duvarlarla temsil edildiği bir haneye ait bu mekânda, günümüzdeki ifadeyle *küratöryal* bir anlam yaratılmıştır (O’Neill, 2012) . Uzakta, düşündürecek bir belirginlik ile hayaller kurduracak bir pusluluk arasındaki haliyle bırakılmış Rumeli Hisarı tasvirinin de bulunduğu, fakat ana unsur olarak bir çeşmenin yer aldığı duvarın, karşısındaki duvarda bu sefer ana unsur olarak bulunan Rumeli Hisarı tasvirinin oluşu mekânı deneyimleyende sihirli bir etki yaratmaktadır. Bunda, “*Fenestra aperta*” (*açık pencere*) niteliği taşıyan optik özellikleriyle yaratılmış resmin bulunduğu mekâna açılan bir pencere hissi etkilidir (Özçelikçi, 1999: 92). Duvarlardaki resimler ve duvarlar arasındaki boşluk, bir gerçeklik temsili haline gelmiştir. Bu gerçeklik ile temsil edilirliliğin iç içe geçtiği hayallerden birinde, resimle açılmış pencereden giren ve Küçüküsu’dan atlayıp yüzüp Rumeli Hisarına varan izleyici, aslında sadece diğer duvara bakmaktadır. Bir duvarda uzaktaki puslu, arzu edilen nokta, odanın ortasında duran izleyici için diğer duvarda, yani öteki yanındadır. Kurgunun oluşmasında tarihin kendisi de estetiğe katılmaktadır. Kurgu, ayrıca, bizi tarihsel bir kişiliğe dönüştüren zaman makinesi durumundadır. İstanbul’un fetih hazırlıklarının yürütüldüğü kent olan Edirne’de, sürdürdüğü hazırlıkları denetlemek isteyen bir 15. yüzyıl sultanının “*arzuladığı objeyi*” bu “*açılır pencere*” ile göstermektedir. Bir haneden efsunlu bir pencereden bakan kişi, İstanbul’un fethinin ve bu fethin hazırlığının “*simgesi*” olan Rumeli Hisarını belli belirsiz görür. Düşte, kişi, pencereden içeri girer böylece hisar önce bir “*imge*” daha sonra “*tema*” haline bürünür. “*Tema*” İstanbul’un fethidir ve artık Edirne’de değil yeni başkent İstanbul’dasınızdır. Dönemin popüler kültür göstergeleriyle kurulan mekanizma, zanaatı, bu oda çerçevesinde özgün bir estetiğe başkalaştırmaktadır.

5.4. Birinci Kat Sofasında Yok Olmuş Resim

Konakta saha araştırmamız sırasında hiçbir izine rastlayamadığımız ancak sonrasında arşiv çalışmalarımızla tespit ettiğimiz dördüncü bir duvar resmi (Bağlantı 8)¹² bulunmaktadır. Merdivenden çıkan kişi sofaya açılan kapıya ulaştığında ilk bu resmi görmektedir. Buna göre, resmin konumu zemin kattaki duvar resmiyle izdüşümsel olarak örtüşmektedir. Dolayısıyla birinci kat sofasında bulunan resim (Bağlantı 8) de tıpkı zemin kat sofasında bulunan resimde (Bağlantı 1) olduğu gibi evin sofasının güney doğu duvarında bulunacak şekilde tasarlanmıştır. Resmin çerçeve mantığındaki filetosunda zemin kat sofasındakine benzer bir estetik tercih yapıldığı böylelikle aynı duvar ressamı tarafından resmedilmiş olduğu tahminini kuvvetlendirmektedir.

¹² Yerinde Çekim Sırasında Saptayamadığımız, Arşivlerde Saptayabildiğimiz Birinci Kat Sofasında Yer Alan Duvar Resmi için Bağlantı 8: <https://mega.nz/#F!WvAnWKZa!zdOjWbN-4OCkqf4JYuIF7A>

Köprünün genişleyen ağızıyla oluşmuş yoldan bir görünüm veren resimde, gün batımının hemen ardından loşluk, eflatun tonlarının ağırlığıyla verilmiştir. Ufuk çizgisinin hemen üstünde hala devam eden kısık bir kıvılcık söz konusuyken gök koyulaşan bir maviye doğru gitmektedir. Kitabe köşkü bulunmayan manzaranın başrolündeki köprüde oldukça belirgin üç adet selyaran bulunmaktadır. Bu selyaranlar köprünün yukarısında üzerinden geçenler için seyir balkonlarına dönüşerek kısa köprüde hoş bir hareket yaratır. Resimdeki perspektif stratejisinin de bel kemiği olan derinlik etkisinin üzerinden verildiği köprüde bahsi geçen selyaranların yarattığı boğumlar inandırıcılığa da katkı sağlamaktadır. Köprünün ağızından hafif çapraz baktığımız görüş açımıza giren bize göre köprünün sağ kanadında kalan tarafında tek katlı evlerden oluşan küçük bir yerleşkeye şahit oluyoruz. Köprünün altından akan nehrin gökteki tondan daha açık olması gerçeklikten ziyade romantik bir tavra işaret etmektedir. Figürsüz resimde, köprünün bize göre sağ tarafına konumlanmış tek katlı konutun bacasının sarıya yakın tonlarla tütüğü gösterilmiştir. Tüten bacanın, nehrin debisinin çok yüksek olmaması ve ağaç yapraklarının yer yer sarı tonlarda olması göz önüne alındığında, tasvirin sonbahara ait olduğunu düşündürmektedir. Bir başka ayrıntı da, köprünün bize göre sağ tarafında köprüye bitişik tek katlı evin, yalı mantığından uzak bir durumda olduğudur.

Manzara resminin, Edirne'deki bir konakta bulunması hasebiyle “*Köprüler Kenti*” olarak da bilinen Edirne'nin, köprü örnekleri üzerinden bakılmalıdır. Buna göre manzaradaki civar tasvirleri dolayısıyla Edirne'deki Bayezid ve Saraçhane Köprülerini anımsatsa da Edirne'nin tüm köprü örneklerini göz önüne aldığımızda, memba ve mansap taraflarına simetrik balkon çıkmalı bir örneğin bulunmadığı görülmektedir (Bayatlı, 2015). Dolayısıyla manzaranın, kentten ilham alınmış olsa bile Edirne'ye ait olmadığını söyleyebiliyoruz.

6. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Elimizdeki şimdilik bulgulara dayanarak yapım yılı 1750 olan ilk örneğinden (Atasoy, 1974: 12), 20. yüzyıl başına kadar devam eden örnekleriyle¹³ (Nemlioğlu, 2008: 12) gördüğümüz batılılaşma dönemi duvar resimli konutlardan birisi de Dumlu Konağı'dır. Yakın geçmişindeki dini referansların yorum tercihleri nedeniyle sıradan Osmanlı yurttaşı resim sanatıyla arasına mesafe koymuştur (Nazif, 1976: 81; Yetkin, 1980: 10-11, Ersoy, 1991a: 22). Beğeni tercihleri değişen böylece estetik ihtiyaçları çeşitlenen, yurttaş, hanenin bir mahrem alan olma özelliği ile kazandığı dokunulmazlıktan yararlanarak, resim için, tıpkı saraylarda

¹³ 20. yüzyıl içerisinde yapım yılı olan duvar resimli konaklara verilecek en önemli örneklerin başında kuşkusuz Kostaki Köşkü yer almaktadır.

(yoğunlukla harem kısımlarında) olduğu gibi kolayca kaldırılıp atılmayacak “*gayrimenkul*” bir yüzey bulmuştur. Dumlu Konağı sanatını dönemi itibariyle ilgilendiren ifade dikkat çekicidir:

“... Şövale resmi, duvarlarda hala başlı başına etkinlik sağlayabilecekleri bir yalınlık içinde değillerdir. Bu yüzden mimari yapılarla bağıntısı bakımından, resim örneklerinin duvar yüzeylerini süsleyen ve yeri değiştirilemez olan dekoratif bir karakter egemenliğini hala sürdürmeleri, 19. yüzyıl ikinci yarısı içinde de geçerlidir.” (Tansuğ, 1986: 45).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlaşan sanatsal nesne, bireyin okumasıyla öznel bir hal alacaktır. Dolayısıyla bireyin, demografik özellikleri etkindir. Buna estetik ihtiyaçlarını karşılayacak kişinin hangi kentin sakini olduğunu değerlendirmeye katmak, dahası onun sanatın tüketicisi olduğunu ve dolaylı olarak üretimde rolü olduğunu unutmamak gerekir. Duvar resimleriyle Dumlu Konağı'nın, Edirne gibi Osmanlı tarihinde büyük roller oynamış ve İmparatorluğun son yüzyılında üst üste gelen talihsizliklerinden çıkmanın umudunu tüm sakinleriyle paylaşan bir mevkide olması değerlendirmemize farklı anlam arayışları da getirmiştir.

Konağı incelerken muhitini de gözden geçiren bir tarih incelemesinin de yer aldığı araştırmamız sanat tarihi açısından değerlendirilirken hem mekân sosyolojisi araştırmaları için hem de kent, semt ve yöre araştırmaları için de bir referans sayılmalıdır. Buna göre, çalışmanın ardından *mekânda anlam, aidiyet ve yere bağlılık, kendileme ve egemenlik alanı* ve son olarak *mahremiyet* başlıklarıyla tekrar gözden geçirilmesi tarihsel açıdan bireyler üzerindeki etkileşiminin daha iyi değerlendirmesi için önemli olacaktır (Solak, 2017).

Kültürel tarih yazıcılığında sivil mimarinin önemine iyi bir örnek olacağını düşündüğümüz çalışmamız, birbirinden uzaklaşan mimarlık tarihi ve sanat tarihi disiplinlerine, resim-mekân bağlamında beraber çalışabilecekleri bir alan oluşturduğunu düşünmekteyiz (Kavas, 2009) .

Ayrıca bulgularımızda yer alan, “*İstanbul Temalı*” örnekler bu konudaki çalışmalara Edirne'den iki ayrı örneği sunuyor olmasıyla da değerlidir (Demirarslan, 2016).

KAYNAKÇA

- Ahmed Bâdi Efendi. (2014). *Riyaz-ı Belde-i Edirne: 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si I/I*. Haz. Niyazi Adıgüzel ve Raşit Gündoğdu. Trakya Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Akansel, S. (2013). Edirne Kaleiçi Tarihi Konutları (Yay. Haz. Ş. Kırçın & et al.) *Edirne Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri* (Vol. II) içinde (ss. 2-11). Edirne Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, İstanbul.
- Akman, O. (2015, 25 Kasım). Konağın Sırrı. *Hudut*. Ayrıca erişim: <http://www.hudutgazetesi.com/haber/27142/konagin-sirri.html> (24.09.2019)
- Akman, O. (2018, 18 Haziran). En Ateşli Konak. *Hudut*. <http://www.hudutgazetesi.com/haber/48347/en-atesli-konak.html>, Erişim Tarihi: 24.09.2019.
- Arık, R. (1976). *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Arık, R. (1993). Batılılaşma Dönemi Türk Tasvir Sanatı. M. Önder (Ed.) *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı* içinde (432-440. ss.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Atasoy, N. (1974). I. Mahmut Devrinden Kalma Bir İstanbul Evi, *Türkiyemiz*, 14, 10-16
- Avunduk, A. M. (2008). Rumelihisarı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* içinde (C. 35, ss. 237-240), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Basalla, G. (2009). *The Evolution of Technology*. [Elektronik Sürümü]. Cambridge University Press. (1. Basım 1988)
- Bayatlı, A. (2015). *Edirne Taş Köprüleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya University, Edirne, Turkey.
- Bayatlı, A., Bayraktar, K., Bujas, A., Kostadinova, N., Yürek, D., Al Naamani, H. Mohd-Noor, F. N., Ahmad, A. R., Yavan, R. T., Ali, A., Büktel, M. A. & Antoniadou-Grigoriadou, A. (2018). *Trakya Paşaeli Müdafai Hukuk Cemiyeti 100. Yıl Hatırası Edirne Planı*. Edirne Belediyesi Yayınları, Tekirdağ.
- Claudon, F. (1988). *Romantizm Sanat Ansiklopedisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Demirarslan, D. (2016). 19. Yüzyıl Türk Sivil Mimarisinde Duvar Resmi Estetiği ve İstanbul Teması. *Mimarlık ve Yaşam*, 1 (1), 105-125. DOI: 10.26835/my.264135.
- Eldem, S. H. (1968). *Türk Evi Plan Tipleri*. İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.

- Ersoy, A. (1991a, Yaz). Resim ve Heykelin Yasak Olduğu Ülkede Sanat. *İlgi*, 66, 20-25.
- Eyice, S. (1986, Sonbahar). Rumelihisari. *İlgi*, 47, 16-23.
- Eyice, S. (2002). Küçüksu Kasrı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* içinde (C. 26, ss. 530-532), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Genim, S. (2015, 4 Ocak). Rumelihisari. Milliyet. Ayrıca erişim: <http://www.milliyet.com.tr/gundem/rumelihisari-1993755> (10.10.2019).
- Gökbilgin, T. (1994). Edirne. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* içinde (C. 10, ss. 425-431), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Günay, R. (2017). *İstanbul'un Kaybolan Ahşap Konutları*. Yem Yayınları, İstanbul.
- Kavas, K. R. (2009). Sanat Tarihi – Mimarlık Tarihi Arasındaki Değişen İlişkilerin Sivil Konut Mimarisi Araştırmaları Bağlamında Değerlendirilmesi. *Akdeniz Sanat*, 4(2), 37-46
- Kazancıgil, R. (1992). *Edirne Mahalleleri Tarihçesi 1529 – 1990*. Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, İstanbul.
- Lambros Lambrianidis: Güçlü eylemleri ve çalışmalarını bilmek [*Λάμπρος Λαμπριανίδης: Γνωρίζοντας την πλούσια δράση και το έργο του*]. (Son güncelleme: 2014, 5 Eylül) Erişim adresi: <http://www.pontos-news.gr/article/17639/lampros-lamprianidis-gnorizontas-tin-ploysia-drasi-kai-ergo-toy> (13.10.2019).
- Mazlum, G. (2017). *Ihlamlar Açarken*. İstanbul: Ceren Yayıncılık
- Mesara, G. (2014). Edirne’de Yaşayan Osmanlı Kültürü. Y. Yücel (Ed.) *Edirne’de Osmanlı Kültüründen Dekoratif Örnekler ve Edirne Sarayı İznik Çinileri* içinde (9-13. ss.). Edirne Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul.
- Nazif, S. (1976). İslamiyette Resim ve Heykel. *Arkitekt*, 362, 45(2), 81-86.
- Nemlioğlu, C. (2008). *Trabzon’un Abidevi Eserlerinden Kostaki Köşkü*. Nöbetçi Yayınevi, İstanbul.
- Nikolaidis P., N.(1993a). Η Αδριανού Μας-Απόψεις Αδριανούπολης, Τεύχος Ι Κείμενο, Λύχνος ΕΠΕ, Αθήνα
- Nikolaidis P., N.(1993b). Η Αδριανού Μας-Απόψεις Αδριανούπολης, Τεύχος ΙΙ Λεύκωμα, Λύχνος ΕΠΕ, Αθήνα
- O’Neill, P. (2012). *The Culture of Curating and the Curating of Culture(s)*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts, United States.
- Okçuoğlu, T. (2000). *18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Duvar Resimlerinde Betimleme Anlayışı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul University, İstanbul, Turkey.

- Özbek, Y. (2005). *Mustafapaşa (Sinassos) Evlerinde Duvar Resimleri*. Mustafapaşa Yerel Gündem 21 Kent Konseyi, Kayseri.
- Özcan, A. (1994). Edirne Vak'ası. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* içinde (C. 10, ss. 445-446), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Özçelikçi, B. (1999). Türkiye'de Duvar Resmi. *Sanat ve Çevresi*, 249, 88-92.
- Özdeş, G. (1951). *Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü*. İstanbul Matbaacılık T.A.O. İstanbul.
- Özsezgin, K. (1977, Eylül 16). Geçiş Döneminin Resimleri. *Milliyet Sanat Dergisi*, 243, (26. ss).
- Renda, G. (1976). *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Renda, G. (1978). "Wall Paintings in Turkish Houses" İçinde G. Fehér (Ed.) *Fifth International Congress of Turkish Art, Budapest 23-28 September 1975*. (Tam metin). (711-735. ss.) Akadémiai Kiadó, Budapest
- Renda, G. (1982). Restorasyon Çalışmalarında Kalem İşleri ve Duvar Resimlerinin Yeri. *Röleve ve Restorasyon Dergisi*, 4, (79-90 ss.).
- Rifat Osman. (1983). *Dr. Rifat Osman'a Göre Edirne Evleri ve Konakları*. (S. Ünver. Ed.). Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.
- Rifat Osman. (2013). *Edirne Rehnüması (Edirne Şehir Kılavuzu)*. (R. Kazancıgil. Ed.). Edirne Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul.
- Solak, S. G. (2017). Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış Space-Identity Interaction: a Conceptual and Theoretical Overview. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (1), 13-37.
- Sözen, M. (1994). Dolmabahçe Sarayı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* içinde (C. 9, ss. 503-507), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Şehsuvaroğlu, H. (1961, Ocak). Edirne'de sivil mimarimiz. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, 228, 15-16Şehsuvaroğlu, H. Y. (1954). *İstanbul Sarayları*. Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul.
- T.C. Kara Kuvvetleri Komutanlığı 3ncü Mekanize Piyade Tümen Komutanlığı. (2001). *Müşirlik Binası (Daire-i Müşire)*.
- Tansuğ, S. (1976). *Sanatın Dili*. Koza Yayınları, İstanbul.
- Tansuğ, S. (1986). *Çağdaş Türk Sanatı*. Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Tekdemir, A. (2019). *Edirne Tramvay Hattı Projeleri*. Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Tekinalp, P. Ş. (2002). Batılılaşma Dönemi Duvar Resmi. In H. C. Güzel, K. Çiçek, & S. Koca (Eds.), *Türkler Ansiklopedisi*, 15, (pp. 440-448). Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.

- Tekinmirza, F. (2008). *Dolmabahçe Sarayı'nın İç Süslemelerinde Kullanılan Teknikler ve Mekânlardaki Dağılımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul University, İstanbul, Turkey.
- Ülkücü, M. C. (1998). Edirne Konakları ve Tavan Resimleri. E. N. İşli ve M. S. Koz (Ed.) *Edirne: Serhattaki Payitaht* içinde (475-483. ss.) Yapı Kredi Kültür Yayınları, İstanbul.
- Ünver, S. (1993). Edirne Medeniyetimiz ve Tezyini Misâlleri. İçinde *Edirne Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı* (ss. 233-253). Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Yetkin, S. K. (1980). Sunuş İçinde G. Renda ve T. Erol *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi* (ss. 10-16). Tıglat Yayınları, İstanbul.
- Zeğerek, Ö. G. (2019a). *Edirne Babademirtaş Mahallesi Çamaşırcılar Sokak 253 Ada 16 Parsel Üzerinde Yer Alan Taşınmaza Ait Röleve Raporu*. Ankara: Göz Mimarlık.
- Zeğerek, Ö. G. (2019b). *Edirne Babademirtaş Mahallesi Çamaşırcılar Sokak 253 Ada 16 Parsel Üzerinde Yer Alan Taşınmaza Ait Restitüsyon Raporu*. Ankara: Göz Mimarlık.
- Zeğerek, Ö. G. (2019c). *Edirne Babademirtaş Mahallesi Çamaşırcılar Sokak 253 Ada 16 Parsel Üzerinde Yer Alan Taşınmaza Ait Restorasyon Raporu*. Ankara: Göz Mimarlık.

KAREKOD BİÇİMİNDE RESİM KAYNAKÇASI

Bağlantı 1

Bağlantı 2

Bağlantı 3

Bağlantı 4

Bağlantı 5

Bağlantı 6

Bağlantı 7

Bağlantı 8

Araştırma Makalesi/Research Article

**RUMELİ'DEN ANAYURDA GÖÇ KONULU EDEBİYATTA İHMAL
EDİLMİŞ BİR İSİM: İSMAİL GÜMÜŞ**

*A NAME NEGLECTED IN LITERATURE ON MIGRATION FROM HOMELAND
TO RUMELIA: ISMAIL GUMUS*

Salih Koralp GÜREŞİR*

Geliş Tarihi: 04.11.2019
(Received)

Kabul Tarihi: 16.05.2020
(Accepted)

ÖZ: Osmanlının Rumeli'yi kaybetme sürecinden günümüze uzanan süreçte gerçekleşen Rumeli-anayurt istikametli Türk göçü, insanlık tarihi ile yaşıt olan göç tarihinde önemli bir yere sahiptir. Beş asra yakın Türk toprağı olan bir coğrafyayı terk etmenin güçlüğü, göç sırasında yaşanan fecaat, her göçmenin kaderi olan zorlu uyum süreci gibi etkenlerin dramatik ve trajik bir içerik kazandırdığı Rumeli göçleri, bu yönüyle Türk edebiyatının da ilgi daireesine girmiştir. Göçün etkilediğı yaşamlara temas ederek insana ulaşma yönünde gösterilen gayretler, nihayetinde Rumeli'den anavatana göç konulu bir edebiyat oluşturmuştur. İsmail Gümüş, bu sahaya temel izleğı Rumeli göçü olan hikâyeleri ile katılır. Rumeli göçüne ailesinin hikâyesi ile iştiraki, ajitasyona kaçmamak şartıyla değındiğı göç hadisesini samimi ve yoğun bir içerikte sunabilmesi, öğretmen, ressam ve heykeltıraş kimliklerinin özüksendiğı bir yapıda oluşun yazarlığı, onu göç konulu Türk edebiyatında dikkat çekici bir yere yerleştiren belli başlı etkenlerdir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Rumeli, İsmail Gümüş, hikâye, göçmenlik hâlleri.

ABSTRACT: Rumelian-homeland Turkish migration, which took place in a line extending from the Ottoman period of losing Rumelia, has an important place in the history of migration, whose history dates back to the beginning of human history. Rumelian immigration, where the factors such as the difficulty of leaving a geography which has close to five centuries of Turkish soil, the disastrous experiences during the migration, the difficult adaptation process which is the fate of each immigrant, brought a dramatic and tragic content to the Turkish literature. Attempts to reach people by touching the lives affected by migration have ultimately created a literature on migration from Rumelia to the homeland. İsmail Gümüş participates in this field with his stories which are the main theme of Rumelia migration. The main factors that placed the author in a prominent place in Turkish literature on migration are: to present immigration in a sincere and intense context, writing assimilated with the identities of teachers, painters and sculptors.

Key Words: , Immigration, Rumelia, İsmail Gümüş, story, immigration situations.

* Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, salihkoralp@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4821-4991.

1. GİRİŞ

Türkçe Sözlük'te, “*Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret.*”¹ olarak tanımlanan göç, nihayetinde bir yer değiştirme hadisesidir. Savaş, zulme uğrama, ekonomik mecburiyetler, tabii afetler, dünya siyasetindeki değişimler gibi birçok sebeple birey ya da toplumlar, insanlık tarihinden günümüze yer değiştirirler. Gönül rızası ile ya da zorlanarak söz konusu değişikliğin faili olan birey, kendi psikolojisinden ait olduğu toplumun hemen tüm hücrelerine kadar uzanan bir etkilenme sürecine girer.² Diğer bir deyişle mekân değiştirirken olumlu ya da olumsuz manada değişir de. Her halükârda devam eden hayatı bu kez yeni mekânında yaşamaya çalışır. Uyum süreci de diyebileceğimiz bu çaba, her göçmenin talihi olan “melez hayatlar”la neticelenir.³

Tarihleri boyunca Orta Asya'dan Avrupa'ya uzanan coğrafyada yer değiştiren Türkler, bu bakımdan göçten etkilenen milletler arasında önemli bir yere sahiptir. Hemen her ailede bir veya birkaç kuşak öncesine ait bir göç hikâyesinin olması, göçün bu topraklar için ne derece önemli bir hadise olduğunu gösterir niteliktedir. Konumuz itibarıyla söz konusu geniş göç coğrafyasından Anadolu'ya yönelen göçleri seçmek durumundayız.

Türklerin Anadolu'ya Kırım, Kuzey Kafkasya, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Doğu Türkistan, Azerbaycan ve Kıbrıs üzerinden yöneldiği görülür.⁴ Söz konusu göçlerin temel sebebi savaştır: II. Viyana Kuşatması, 93 Harbi, Teselya Savaşı, Balkan Savaşı, Millî Mücadele ve Kıbrıs Savaşı. Söz konusu savaşlar arasında 93 Harbi, Balkanlardaki Türk nüfusunun Anadolu'ya yönelmesini başlatan tarihî hadise olarak öne çıkar.⁵ İnsana ait olanı arayan edebiyatın, göçlerin başlangıcından “melezliğin” oluşacağı sürecin her aşaması ile ilgilenmesi kaçınılmazdır. Bu ilgi göç romanları, göç şiirleri, ya da göç hikâyeleri gibi müstakil anlatılar oluşturacak derecede yoğundur. Beş asırlık vatan toprağına veda edilmesi,

¹ <https://sozluk.gov.tr/>, (1.10.2019)

² Süleyman Ekici, Gökhan Tuncel, “Göç ve İnsan”, *Birey ve Toplum*, Cilt 5, Sayı 9, 2015, s. 11.

³ Feridun Andaç, “Gitmek, Göçmek Savrulmak mıdır?”, *Cumhuriyet Kitap*, Sayı 1542, s. 5.

⁴ Levent Bilgi, “Türk Romanında Savaş Sonrası Anadolu'ya Zorunlu Göçler”, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006), s. 4.

⁵ Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Avrupa'ya Türk Göçleri (1912-1913)*, 2. b.s., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 29.

savaş ve göç sırasında yaşanan fecaat gibi etkenlerle Türk edebiyatı, Türk göçleri içerisinde en çok Balkan Savaşı kaynaklı yer değiştirmelere dikkat eder.⁶

Yugoslavya bölgesinden (Bosna Hersek) Türkiye'ye göçen bir aileye mensup olan İsmail Gümüş, eserinde göçen insanın maruz kaldığı çetin uyum sağlama sürecini, bizzat tanıdığı olduğu hadiseler ve çoğu yakın çevresinden alınmış göçmen portreleri ile işler. Onu, ölçüsünü çok iyi ayarladığı şiirsel anlatımını barındıran şu satırlarında tanıırız: “1938’de küçük bir hudut kasabasının yoksul bir sokağında anamın babamın açlığına ortak oldum. Kasabanın tek fiçı ustası babam, yine de ekme buldu, öldürmedi bizi açlık yıllarında.”⁷

Biyougrafisi dikkate alındığında, hikâyelerinde de adını vermediği “hudut kasabası”nın, Kırklareli’nin Demirköy ilçesi olduğu anlaşılmaktadır. Birkaç hikâyesinde geçen; Atatürk’ten gelen izinle ülkeye alınmaları, getirildikleri kasabada Rumların henüz terk ettikleri evlere yerleştirilmeleri gibi bilgilendirmeler, ailenin anayurda mübadele yıllarında göçtüğünü gösteriyor.⁸ İkinci Dünya Savaşı’nın zor koşulları altında geçen ilk çocukluk yıllarını ve ilkokulu Demirköy’de bitiren İsmail Gümüş, 1950 yılında eğitimine Kepirtepe Köy Enstitüsü’nde devam eder. Resim yeteneğinin, öğretmeni Hüsnü Taran tarafından fark edilmesiyle bu alana yönelir. Yine öğretmenin yönlendirmesiyle girdiği Çapa Öğretmen Okulu sınavını kazanarak İstanbul’a gelir. 1957 yılındaki mezuniyetinin ardından İzmit’in Alimezar köyüne atanır. Buradaki görevi sırasında kazandığı Gazi Eğitim Enstitüsü’nden 1963 yılında mezun olur. Rize, İzmir ve Ankara’daki öğretmenliklerinin ardından görevlendirildiği Gazi Eğitim Enstitüsü’nden 1985 yılında emekli olur. Öğretmenlik yıllarında üç serbest sergi açan, karma sergilere katılan Gümüş, aynı zamanda Ankara’da koruma altına alınacak 10 heykelden biri olan Âşık Veysel’in heykeltıraşıdır. Üç hikâye kitabının

⁶ Bu konuda yapılmış çalışmalardan bazıları şunlardır: Halûk Harun Duman, *Balkanlara Veda*, Duyap Yayıncılık, İstanbul 2005; Mehmet Güneş, “Rumeli’nin Kaybının Türk Şiirindeki Akisleri”, *Türkbilig*, Sayı 21, 2011, s. 183-206; Ömer Çakır, “Balkan Harbi’nin Türk Şiirindeki Akisleri”, *Ekev Akademi*, Sayı 33, 2007, s. 215-228; Bahanur Garan, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk Şiirinde Balkanlar”, (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2013); Ömer Çakır, “Balkan Harbi’nin Türk Şiirindeki Akisleri”, *EKEV Akademi*, Sayı 33, 2007, s. 215-228.

⁷ İsmail Gümüş, *Minicik*, Altınokta Yayınları, Ankara 2007, s. 7.

⁸ İlki 93 Harbi’nde olmak üzere, Yugoslavya-Makedonya bölgesinden Anadolu’ya toplamda dört farklı göç hareketi yaşanır. İkinci büyük göç hareketi 1912-1913 Balkan Savaşı yıllarına rastlar. 1923-1951 ile 1968-1996 yıllarında yaşanan yer değiştirmeler ise fert ve aile düzeyi ile sınırlı kalır. (Halim Çavuşoğlu, “Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye’ye Göçler ve Nedenleri”, *Bilig*, Sayı 41, 2007, s. 41, s. 123 s.123-154)

ilki olan *Boşnak Türküsü* 1984’de; *Deli Balkan Yeli* 1995’de; *Bego Dayı’nın Islığı* 2011’de yayımlanır. 2001’de “Sular Hâlâ Yanıyor” adlı hikâyesi ile Behzat Ay öykü ödülünü alan Gümüş’ün ayrıca 1969 yılında yayımladığı *Minicik* adlı, ismiyle müsemma bir şiir kitabı da bulunmaktadır⁹.

Hakkında detaylı bir inceleme bulunmayan yazar, hikâyeciliğin öne çıkarıldığı birkaç metinde anılmıştır. Bunlardan ilki Melih Cevdet Anday’ın, “Büyük Bir Öykü Yazarı” başlıklı yazısıdır. *Boşnak Türküsü*’nün yayımlandığı yıl çıkan yazıda İsmail Gümüş, Melih Cevdet’in, “hayranlıkla” okuduğu ve geç tanımasına hayıflandığı “büyük bir öykü yazarı”dır. Melih Cevdet’e göre; kişilerinin çoğunu konuşturduğu Boşnak ağzını, şive taklidinin kolaycılığına kaçmadan hikâyesinin temel unsuru yapabilmesi, dramatik öğeyi “bir tragedya yazarının soğukkanlılığı”ndan farksız dengeleyebilmesi, insana bakışının evrensel niteliği gibi özellikleri onu büyük bir öykü yazarı olarak gösterir.¹⁰

Yazarın hikâyeciliğini takdir eden bir diğer değerlendirme İnci Enginün’e aittir. Enginün’e göre “gevezeliğin, lüzumsuz tek bir kelimenin bile yer almadığı” İsmail Gümüş hikâyesinde göçmenlik hâlleri, “mısra pırlıtsındaki cümleler”le anlatılır.¹¹

Gümüş hakkında bir diğer yazı, onun çok boyutlu sanatkâr kimliğini çok iyi veren “Şiir ve Öykünün Ressamı İsmail Gümüş” başlığı ile Müslüm Kabadayı’ya aittir.¹² Yazarla şahsen de tanışmış olan Kabadayı, Gümüş’ün hayatı hakkında bilgi verir ve onu, vak’ayı resmedercesine anlatması bakımından başarılı bulur. Portre ve tabiat tasvirlerini yoğun olarak kullanmayan yazarın, bu övgüyü Enginün’ün de vurguladığı yoğun anlatımı nedeniyle hak ettiğini söylemek mümkün görünüyor.

2. GÖÇMENLİK İZLEĞİ EKSENİNDE İSMAİL GÜMÜŞ’ÜN HİKÂYELERİ

Göçmenliğin hemen her hâlinin şekillendirdiği bir üst yapıda oluşan İsmail Gümüş hikâyesi; yurt özlemi, yeni yurda uyum sağlama çabası, insan-tabiat münasebetleri, müziğin insan hayatındaki işlevi, savaş karşıtlığı, her yaştan ve

⁹ Yazarın biyografisi, kaynakçada tam künyeleri verilen Nazif Karaçam’ın *Kırklareli’ni Geçmişten Geleceğe Taşıyanlar* adlı kitabı ile Müslüm Kabadayı’nın “Şiir ve Öykünün Ressamı İsmail Gümüş” başlıklı yazısından derlenmek suretiyle oluşturulmuştur.

¹⁰ Melih Cevdet Anday, “Büyük Bir Öykü Yazarı”, *Cumhuriyet*, 22.06.1984, s. 2

¹¹ İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, 19. b.s., Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, s. 399-400.

¹² Müslüm Kabadayı, “Şiir ve Öykünün Ressamı İsmail Gümüş”, <https://www.insanokur.org/siir-ve-oykunun-ressami-ismail-gumus-muslum-kabadayi/>, (23.09.2019)

türden insana duyulan karşılıksız sevgi, geçim kaygısı, yoksulluk, çaresizlik, her şeye rağmen yaşama bağlılık gibi temaları içerir. Boşnak Mahallesi, Toprak Sokak, Demirköy, adresli hikâyelerde zaman, çoğu kez anlatıcıyla özdeşleşen yazarın II. Dünya Savaşı'ndan çok partili yıllara uzanan süreçte geçen çocukluğunu kapsar. Hikâyelerin şahısları çoğunlukla yazarın yakın çevresinden alınmıştır. Annesi, babası, akrabaları, arkadaşları, komşuları gibi. Ülkenin bozuk iktisadi vaziyetinin şekillendirdiği hayatları yaşayan bu insanlar, başlarına gelen göç felaketi dışında sıradan sayılabilecek portreler verirler. Birden fazla metinde görünmek suretiyle anlatıcının çocukluk yıllarının farklı taraflarını oluştururlar. Metinden metine aktarılan şahıs ve hadiseler, bilhassa *Boşnak Türküsü*'nü bir mahalle romanı gibi gösterir. Ayrıca şahısların ve hadiselerin gerçek oluşu hikâyelere hatırat özelliği de katar. Şahıslar metinlerde genellikle lakapları ya da isimlerinin kısaltılmış hâliyle geçerler. Ahmo, Salko, Meşo, Lato, Reşo Meho, İbro, Bayro, Ramo, Mili gibi.

Hikâyelerin ana mekânı olan mahalle, farklı etnik kimlikteki şahısları bir araya getiren toplayıcı mekân işlevinde kullanılmıştır. Pomak, Boşnak, Arnavut, Arnavut, çingene, kimliklerini taşıyan şahıslar, göçmenlik hâlinin birleştirici faydası altında âdeta birbirine kenetlenmiş bir görüntü verirler. Deli, muhtaç, memur, fiçı ustası, demirci, işçi, fırıncı, çoban, bıçkın, çocuk, güngörmüş ihtiyar, mahpus, becerikli ve tutumlu ev kadını vb. olarak karşımıza çıkan şahısların, göçmenlikten sonraki ortak paydaları hemen hepsinin kıt kanaat geçinmeleridir. Maruz bırakıldıkları göç hadisesinin dışında biraz da bu yüzden mazlum görünürler. Bu durumun öne çıkarılmasında toplumcu gerçekçi bakışın etkisi olduğu söylenebilir de yazarın insana olan temasındaki başarısı, şiirsel ve içten anlatımı ideolojiyi daima geri plana iter. Yazar, göçten kaynaklanan hüznün duygusunun hâkim olduğu hikâyelerinde dramatik öğeyi ajitasyona kaçmadan vermeyi başarır. Oysaki hikâyelerinin çoğu mutlu sonla bitmez. Okur, kendisine de sirayet eden hüznün duygusunu, şiddet ve kabalığın hemen hiç olmadığı, tabiatın, çocukluk safiyetinin, her canlıyı kapsayan hoşgörünün, mizahın ve türkülerin oluşturduğu bir yaşam alanında hisseder.

Ütopik denilebilecek bu yaşam alanında yazarın kullandığı dil, çok önemli bir işlev üstlenir. Boşnak göçmeni olan şahıslar, hikâyelerde Türkçeyi Boşnak ağzı ile konuşurlar. Meramlarını Türkçe anlatmaya çalışırken çoğunlukla devrik cümleler kurarlar. Bu türlü konuşmaları, göçten kaynaklanan mağduriyetlerini bir ölçüde yumuşatarak onları gündelik hayatın içinde gösterir. Daha çok bu anlarında sevimli ve komiktirler.¹³ Türkçeleri yetmediği zaman ise Boşnakçaya dönerler.

¹³ Edebiyattaki şive taklitlerinin şahısları karakterize etmede önemli bir vasıta olarak kullanıldığını söyleyen Sema Uğurcan, dilin kimlik göstergesi olma işlevinin en ziyade Rumeli şivesi taklitlerinde geçerli olduğu görüşündedir: "Rumeli'nin çeşitli bölgeleri

Bilhassa türküler Boşnakça söylenir. Yazarın Türkçe kelime kullanmaktaki hassasiyeti hikâyelerdeki bir diğer önemli üslup özelliğidir. Bazı hikâyelerinde us, namaz çağrısı, gömüt, gömütlük, varsıl, buyruk gibi Türkçe kelimeler göze çarpar. Fakat yazar bu çabasında ısrarcı değildir. Söz konusu kelimelerin dile yerleşmiş karşılıklarını da birçok kez kullanır.

Toprak Sokak sakinlerini Demirköy'e getiren hadiseler, birkaç hikâyede geçerse de, "Bego Dayının Islığı" ve "Yağmurlar Göğe Yağarsa" adlı hikâyelerde detaylı olarak verilir. Anlatıcının ailesi, Bosna'dan Sırpolar başta olmak üzere Yugoslavya'nın diğer etnik unsurlarının baskısı nedeniyle göç etmeye zorlanır. Demirköy'deki evini bin bir güçlülükle geçindirmeye çalışan annesi, Bosna'da çiftlik sahibi olan zengin bir aileye mensuptur. Göçten önceki son günlerde aile, artan baskılar nedeniyle işlerini göremez hâle gelir. Nihayetinde bir gece çiftlikleri yakılıp yıkılır. Türkiye'ye göçme kararı alan aile, çiftliği kendisini Boşnak olarak tanıtan bir Hırvat'a yok pahasına satmak zorunda kalır. Ailenin bu alışverişle yalnızca topraklarına değil, mazilerine de veda edişi, anlatıcının dayısı Bego'nun şu yakarışında ifade bulmuştur: "*Abla, bütün ölmüşlerimizin mezarlarını da sattık. Hem de bir Hırvat'a.*"¹⁴

Diğer yandan hayata her halükârda devam etmek zorundadırlar. Bu doğrultuda ilk olarak, yeni yaşamları için gereken paranın Türkiye'ye sorunsuzca nakli konusunda zorluk yaşarlar. Altınların, kadınların ellerinden çıkan hamur işlerine saklanması, hemen her ailenin başvurduğu müşterek çözüm yolu olur:

"*Kurabiyeler yaptık. Tikvanicalar (kabak böreği), kompiruşular (patates böreği) için kalın yufkalar açtık. Altınları serpiştirdik içlerine. Küçük Reşat altınlarını kurabiyelere ayırdık. Bütün servetimiz kurabiyelerle pitalarda saklıydı...*"¹⁵

Bir şekilde Bulgaristan'a kadar sorunsuz gelirlerse de, Bulgaristan sınırında birçoğunun hilesi meydana çıkar. Ayrıca kadınlarına sarhoş Bulgar sınır görevlileri musallat olur. Kurtarabildikleri bir miktar altını da açlıktan ölmek için sarf

---

kaybedildikten sonra, Rumeli Türkçesi ile konuşma, bir çeşit memleket yerine geçer. Rumeliler için bölgelerine has bir dille konuşmak, bir çeşit kimlik ifadesidir... Edebi metinlere Rumelilerin konuşmaları açısından baktığımızda Rumeli, Rumelili, Rumeli göçleri gerçeğini daha iyi anlamış oluruz. Türk kültürünün çeşitli söylemlerini bir araya getiren Türk edebiyatında; Rumeli'nin siyasi, tarihi, sosyal atmosferi oranın ağzını kullanmakla da belirlenmiştir." (Sema Uğurcan, "Türk Edebiyatında Rumeli Şivesinin Kullanılışına Dair Bazı Dikkatler", *Edebiyatımız II Yazarlar, Meseleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, 189-196.)

¹⁴ *Bego Dayı'nın Islığı*, Cumhuriyet Kitap, İstanbul 2011, s. 188.

¹⁵ a.g.e., s. 188.

ederler. Bunu, “Yağmurlar Göğe Yağarsa”da, anlatıcının annesinden öğreniriz: “*Bir Reşat altınına ekmek aldık, açlıktan ölmek için. Sınırlar geçtik. Her sınırda Sülo dayın altın sayıyordu.*”¹⁶

Hikâyelerdeki göçmenlik izleğinin en önemli alt başlığı muhacirlerin topyekûn yaşadıkları uyum sürecidir. Ana yurttaki trajedilerinin büyük bir kısmı söz konusu süreç kaynaklı oluşur. Öncelikle her bakımdan göçtükleri yerlerden daha olumsuz şartlarda yaşarlar. II. Dünya Savaşı dönemi Türkiye’indeki olumsuz iktisadi vaziyet, kıt kanaat geçinen muhacirlerin ekonomilerini daha da kötüleştirmiştir.

“Bozoğlan’ın Ekmeği”nde, dönemde yaşanan şeker kıtlığı garson çocuğun kahvelerin yanına konulan kuru üzümü aşırması ile verilir. Dönemde ekmekler de karne ile satılmaktadır. Kahvenin ardından başladığı yeni işinde çocuk, o günlük emeğinin karşılığı olarak “yarısı kömürleşmiş tam bir ekmek”le bir çeyrek ekmek alır. Ekmeğin çeyrek olanını almasına karne müsaade etmediğinden gizli yemesi gerekmektedir: “*Sakin yolda yeme. Bir gören olur. Belediyeciler ceza yazar.*”¹⁷

Karne uygulamasını konu edinen bir diğer hikâye olan “Rastlantı”da yazar, kanunların uygulanmasındaki adaletsizliklere dikkat çeker. Fırına odun taşıyan çocuk, Salim Usta’nın verdiği yanık ekmekle bu kez belediye çavuşuna yakalanır. Fırının kapatılmasına kadar varacak hadiseler böylece başlar. Kendisine karneyi hatırlatan memura, “*Memur takımına koca somun, fakir fukaraya elli dirhem. Adalet ha! Millet kör de değil sağır da.*”¹⁸ diyen Salim, nihayetinde hapsedilir. Kasabanın tek fırınının kapatılmasıyla aslında herkes cezalandırılır. Zira ekmek bilhassa göçmen mahallelerinin temel gıdasıdır: “*Ekmeikle doyamadığımız, ekmeğe hep aç olduğumuz yıllar o yıllar.*”¹⁹ Karne uygulaması merkezli yaşanan sosyal adaletsizliklerin gereği olarak durumdan yalnızca kasabanın yoksulları etkilenmiştir:

“*İçeride kaldığı sürede memurlar da çocukları da aç kalmadı. Ya askeriyeden tayın ekmekleri gitti evlerine ya da varlıklıların evlerinden kaymaklı sütler, küplere mayalanmış yoğurtlar taşındı kapılarına. Olan kasabanın yoksullarına oldu... Labada bulanlar labada, bulamayanlar ısırgana talim etti. Sağmal ineği olanlar sütü çocuklarına sakladı, açlığın acısını unutturmak için.*”²⁰

¹⁶ *Deli Balkan Yeli*, Cumhuriyet Kitap, İstanbul 2011, s. 129.

¹⁷ *Boşnak Türküsü*, Cumhuriyet Kitap, İstanbul, 2010, s. 56.

¹⁸ *Bego Dayı'nın Islığı*, s. 132.

¹⁹ *a.g.e.*, s. 130.

²⁰ *a.g.e.*, s. 133.

“Kasabada İsyân”da karne uygulamasında memurların kayırılmasından Remzi’nin annesi de yakındır. Ekmek kıtlığında kasabadaki ağaçlardan toplanan muşmula, muhacir çocukları için “mübarek ekmek” olmuş, memur aileleri ise bu durumdan etkilenmemiştir: “*Tapıcı Lütü Bey, Tarrat İsmayil gibiler somun somun taşırlardı kızanlarına. Bizim gibiler belediye kuyruğunda bekle Allah, bekle. Kimi bok böcekleri şimdi inkâr ediyö... Hepimiz ot yedik o kıtlıkta. Labada, ısırğan, ne bulduysak yedik.*”²¹

“Yol Vergisi”, II. Dünya Savaşı yıllarındaki Türkiye’nin bozuk iktisadi durumuna muhacirler özelinde değinen bir diğér hikâyedir. Gaz lambalarında gaz yerine zeytinyağı yakılan evlerde, karne uygulamasından kaynaklanan ekmek sıkıntısı, becerikli muhacir kadınlarının ellerinden çıkan böreklerle bir ölçüde giderilir: “*Salt ısırğan otunda ya da labadadan yapılmış bir tür börekle yaşıyordu kasabanın yoksulları o yıllar. Yufkası olmayan, altına biraz da üstüne mısır unu bulamacı sürülmüş börekle geçiriyordu günleri.*”²² Anlatıcı, annesinin ilk yalanına bugünlerde şahit olur. Kendisinden patates istemek için gelen komşularını, “*Yok bi tane kompirim bile.*”²³ diyerek başından savan kadın, bu sayede tohumluk olarak sakladığı patateslerine sahip çıkmıştır.

Bu olumsuz duruma rağmen ayakta kalan muhacirler, devletin getirdiği yeni vergilerle de başa çıkmak zorunda kalırlar. “Yol Vergisi”nde metne adını veren vergi, anlatıcıya, vergiyi ödemeyen babasının gece yarısı evlerinden götürülüşünü hatırlatır:

*“Yol vergisi deyince gözlerimin önüne hep mavzer dipçikleriyle gece yaruları kırılan kapımız, ölü kandil ışığından koparılarak karanlığa götürülen babamız gelirdi. Topal ayağına inen postal sesleri durur hâlâ çocukluğumun o kömür karası gecelerinde. Bu yüzden kinim, o uzun kara geceler gibi hâlâ durur içimde Yol Vergisi denince.”*²⁴

Aynı metinde, sağdığı sütleri pişirip çocuklara dağıtan çoban Agan Ağa da vergi nedeniyle tutuklanır. Fakat götürülen yalnızca o olmaz: “*Salt Agan Ağa’yı götürmediler. Bugün hâlâ gözlerimin önünde, sarı armonili bir resim gibi duran, sarı Boşnak çocuklarının umutlarını da götürdü jandarmalar o akşam, Yol Vergisi yerine.*”²⁵

Savaşın insan üzerinde bıraktığı yıkıcı tesir, Bosna muhacirlerinin trajedisini şekillendiren bir diğér husustur. Toprak Sokak’taki hemen her evde bir

²¹ *Boşnak Türküsü*, s. 83.

²² *Deli Balkan Yeli*, s. 139.

²³ *a.g.e.*, s. 140.

²⁴ *a.g.e.*, s. 140.

²⁵ *a.g.e.*, s. 147.

savaş hikâyesi bulunur. Macar ve Sırp larla olan mücadeleleri, onları anayurda sürükleyen iç savaş ortamı, Bosna hatıralarının olumsuz taraflarıdır. Türkiye’de buldukları yıllarda yaşanan Kore Harbi ise anayurtta dâhil oldukları savaş hatıralarını oluşturmaktadır. Yazarın savaş dikkati, savaş karşıtlığı temini verirse de daha ziyade onun insan ve gerçeğine temas etmekteki başarısını örneklendirmesi bakımından mühimdir.

“Islak Çarıklar”da, çocukların alay ettiği Deli Meşo, aklını Bosna’da katıldığı bir savaş sonrasındaki esirlik günlerinde yitirir. Savaşta öldüğü haberinin geldiği köyüne beş yılın ardından tanınmaz bir hâlde dönmüştür. Annesi Ayişa’ya bile yabancı gelir: “Benimki tüysüzdü, bıyıksızdı. Sonra Meşo’nun iki kolu da vardı.”²⁶ Üstelik aklını da savaşta bırakmıştır: “Meşo’nun buzlaşmış sakallarının kapladığı yüzünde Beyto’nun gözlerini buldu. Buldu ama savaşın alıp gittiği bir kolu, tutsak yılların çaldığı usu bir daha bulamadı Meşo’da.”²⁷

Meşo’nun tek meşguliyeti esaret günlerinden kalma alışkanlıkla elinde tuttuğu çarığı kemirmektir. Anlatıcı, Meşo’nun bu davranışına dikkat çekerek savaşın insan üzerindeki olumsuz tesirini çarpıcı bir biçimde verir. Ayrıca savaştan arda kalan oğlunun durumuna kahrolan anne imajını oluşturur. Bir bayram günü çarığını çocuklara kaptırdığı için saatlerce ağlayan oğluna yeni bir çarık getiren Ayişa’nın söyledikleri, canı dışındaki her şeyini kaybetmiş birine yakılan ağıttan farksızdır: “Meşo’m benim, Meşo’m benim / Çarıkların yumuşak yumuşak / Ye oğlum, ye oğlum.”²⁸

“Deli Nezir”, Bosna’da katıldığı savaşta Macarlara esir düşen, yıllar sonra döndüğünde karısı ve kızının katledildiğini öğrenip aklını yitiren Nezir’in hikâyesidir. Nezir, Demirköy’de, kızının adını verdiği ineği Zlatka ile birlikte kendi hâlinde bir yaşam sürer. Ayağı kırıldığı için kesilen Zlatka’nın sokak sakinlerine paylaştırıldığı gece içerisinde olduğu hâlde evini ateşe verir. “Haydi, beni de yiyin, beni de.”²⁹ feryadı Bosna muhacirlerine bıraktığı son hatıra olur.

“Savaşın Yolladığı Yabancı”da, kasabanın aşçısı Bayro’nun savaş kaynaklı dramatik hikâyesini okuruz. Üç aylık evli iken alındığı cephede Macarlara esir düşen Bayro, öldü zannedildiği köyüne döndüğünde, karısının imamla evlenip çocuk sahibi olduğunu görmüş, kimseye görünmeden köyden uzaklaşmıştır: “Bir sarı çocuk. Bayro da sarı imam da.”³⁰ ifadesiyle ortaya konulan şüphesi,

²⁶ Boşnak Türküsü, s. 63.

²⁷ a.g.e., s. 64.

²⁸ a.g.e., s. 64.

²⁹ a.g.e., s. 81.

³⁰ Deli Balkan Yeli, s. 205.

Demirköy'e gençliğine çok benzeyen sarışın bir delikanlının gelmesi ile yıllar sonra teskin olmuştur.

“Madalyanın Üçüncü Yüzü”nde, Kore Harbi'nde görevli olan Hayriz, kasabaya bir bacağı eksik döner. Hizmetinin karşılığı olarak aldığı madalya, oğlunun durumuna kahrolan babası tarafından uçuruma atılır.

“Hacer Ana”da, oğlunu cepheye yollayan annelerin yaşadıklarını Kore Harbi merkezli okuyoruz. Metinde dramatik ögeyi oluşturan iki epizot da Hacer Ana merkezli oluşturulmuştur. İlki yaşlı kadının, oğlu Suphi'nin Kore'ye gideceğinden habersiz oluşudur. Oğlunun, asker torbasına koyduğu kurabiyelerle Erzurum'a gideceğini sanmıştır. Bu yüzden oğlunun şehit olduğu haberini getiren subaya inanmaz: “*Bir karışıklık var zabıt efendi. Benimki Kore'ye gitmediydi. Benim Suphi'm Erzurum'da.*”³¹ Oğlunun şehadetine ancak fotoğrafını görünce inanır.

Hacer Ana'nın, yazarın insana temas etmekteki başarısını örneklendiren isyanı, savaş annelerinin durumunu hamasetten uzak, insani bir görüntüde verir: “*Demek öldü. Suphi'm bitanem... Çok mu gördün koca Mevla. Sil beni gayri kütüğünden, kulluğundan. Hacer diye kulun yok gayrı. Alın komşular yüreğimi, dağılayın beni.*”³² Metindeki ikinci dramatik öge, Suphi'nin yıllar sonra evine koltuk değneği ile dönmesidir. Oğlunu karşısında gören yaşlı kadının aklını yitirmesi, savaşın cephe gerisindekilere etkisini çarpıcı bir biçimde gösteren hadise olarak öne çıkmıştır: “*Rumeli'nin küçük bir köyünde, beyaz badanalı kerpiç bir evin fesleğenleri ne güzel kokacaktı o gece. Hacer Ana çıldırmasaydı.*”³³

Bosna muhacirlerinin günlük yaşamlarında yaşadıkları sıkıntı ve karşılaştıkları zorluklar, hikâyelerdeki dramatik ögeyi göç ve savaş izleklerinden farklı içeriklerde oluşturan epizotlardır. Yine de göçmenlik durumu dramın ve trajedinin oluşmasını sağlayan temel unsurdur. “Bego Dayı'nın Islığı”nda anlatıcının annesi, muhacirliğin olumsuzluklarını tek bir cümleye şöyle sığdırır: “*Macırlık verem gibi bir şey.*”³⁴ “Geride Kalan”da, tek geçim vasıtaları olan öküzleri Karagöz'ü kurtlara kaptırdığına üzülen Ali'ye göre kabahat, muhacirliktedir: “*Kimsede suç yok. Kurt aç kalmış, kendini mi yiyecek? Tabii ki Karagöz'ü. Kabahat bizim değil. Kabahat muhacirlikte, fukaralıkta. Bosna'da olsaydık böyle bir öküz ölmeye kolsuz mu kalırdık?*”³⁵

Hayat galesi etrafında oluşan dram, muhacirlerinin önemli bir geçim kaynağı olan odun kömürü imalatı (torlukçuluk) vasıtasıyla da ortaya konur.

³¹ *Boşnak Türküsü*, s. 102.

³² *a.g.e.*, s. 102.

³³ *a.g.e.*, s. 103.

³⁴ *Bego Dayı'nın Islığı*, s. 195.

³⁵ *a.g.e.*, s. 46.

Anlatıcının iki dayısı da zamanında bu işle uğraşmışlardır. Hayatını odun kömürü imalatı sırasında yaşanan bir kazada kaybeden Hayro'nun hikâyesini konu edinen "Torlukçular"da, anlatıcı, mesleğin inceliklerini büyük dayısından öğrenir. Hayro, yedi çocuğu olan fakir birinin torluğunda çıkan yangına müdahale ederken yanarak can vermiştir. Türkçeyi Boşnak ağzıyla konuşan dayı, Gümüş'ün hikâyelerinde kullandığı dilin işlevini veren hikâye kişilerinden biri olarak öne çıkar. Yarım yamalak Türkçesi, onu sevimli gösterirse de asıl önemi ona muhacirlik kisvesini başka hiçbir şeye gerek kalmadan giydirmesidir. Bu doğrultuda kullandığı dil araçtan ziyade âdeta kendisidir:

"Torluk tıpkı bir insan ama sinirli bir insan. Nasıl insan durur, durur, hep sinir dolar, zannedersin torluk da öyle. Kırk bin kilo odun, yüz bin kilo odun, lazım şeker külah gibi istif yapmak, üstüne örtmek toprak. Hava delikleri lazım tam karar yapmak. Biraz büyük bıraktın hava deliği, o zaman alev olacak hep torluk. Hep yanar, olmaz kömür. Torlukçu bıraktı hava deliği küçük, o zaman sinirli bir insan gibi patlayacak torluk. Torluk patladı, lazım onu örtmek toprak ilen. Yoksa yanacak kalem gibi meşeler. Kimin torluk patladı, o adam demek oldu sefil. Çocuklar bulamaz ekmek..."³⁶

Diğer torluk hikâyesi "Dayko'nun Türküsü"nde, anlatıcının yeğeninini feci sonunu okuruz. Annesi hayatta olmadığı için babası ile birlikte torluğa giden çocuk, kömürleri limana götürdüğü arabaya koşulu mandaların göle girmesiyle suda boğulup can verir. Felaketi, kasabada babasının yaktığı "Kara gecelerde yaşıyorum / Her günüm kara bir duman / Gelir misin oğlum benim? / Gelirsen hangi zaman?"³⁷ şeklindeki türküyle hatırlanacaktır.

Söz konusu dramatik yaşam manzaralarına rağmen Toprak Sokak'ta hayat, her şeye rağmen devam eder. Bu devam, dram ve acıları insanın gündelik macerasına kolaylıkla dâhil etmiş, anlatıcıya muhacirlik hâllerini ajitasyona kaçmadan anlatma imkânı vermiştir. Hemen herkesin bir işle uğraştığı sokak, çok farklı etnik kimlikten insana sorunsuzca yer verir. Bosna muhacirleri, karşılıklı yer değiştirdikleri Rumları bile evlerini, dükkânlarını kendilerine bıraktıkları için hayırla yâd ederler. Bıraktıkları hatıralara sahip çıkıp kıymet verirler. Bu, aslında aktörleri değişse de devam eden hayata sahip çıkmaktır.

"Savaşın Yolladığı Yabancı"da aşçı Bayro, lokantası için gerekli olan birçok şeyi Rum meslektaşının bıraktığı malzemeler sayesinde âdeta hazır bulur. Bu yüzden ondan kalan en küçük hatıraya dahi sahip çıkar. Dükkânın kapısının üstündeki mermer kitabe yazılı olan Kosta ibaresini belediye başkanının ısrarına

³⁶ Boşnak Türküsü, s. 49

³⁷ a.g.e., s. 37

rağmen silmez. Müslüman bir kasabaya “gâvur ismini” yakıştıramayan reise, öfkelerini sevimli hâle getiren Türkçesiyle şöyle itiraz eder:

“Abe Reis Efendi! Sen ne istiyor bir mezardan. Demek Kosta'nın mezarı bu. Misal demek. Ee, yazmış ismini Kosta mezar taşına. Sen diyor, mezar dursun, taşı kaldıralım. Şimdi demek ki Sinan Usta cupriya (köprü) camiya (cami) aptı. Gâvur ama silmiyor ismini cupriden, camiyadan be yahu! Yoksa sen korkuyor ismisinden Kosta'nın? Demek Reis Efendi, sen hani yazıyorsun yazı o makine, daktilo makine ismisi Müsliman diildir. Hani çalyor sen gramofon, onun ismisi Markoni. Bir Müsliman reise nasıl yakışır Markoni ismisi?”³⁸

“Deli Balkan Yeli”nde Hıdırellez’in, kasabadaki tüm etnik unsurları sorunsuzca bir araya getirdiğini okuruz. Bu yönüyle Hıdırellez, Bosna muhacirlerinin farklı etnik unsurlarla bir arada yaşama kültürüne sahip olduklarını gösteren hadise işlevindedir. Birlikte çalışan, birlikte üzüldüğü birlikte sevinen muhacirler aynı zamanda eğlenceyi de paylaşırlar:

“Hıdırellez’de kakavaya gidilirdi o zaman. Kuzular orada çevrilir, rakular orada içilirdi. Arnavut’u, Pomak’ı, Selaniklisi, Boşnak’ı birlikte horaya kalkardı. Hıdırellez ateşini kim yakarsa yaksın herkesindi. Romanyalı da atlardı, Pomak da, Boşnak da. Savaşların, açlıkların, göçlerin alıp götüremediği bir şey, ortak bir şey yaşardı bu Balkanlılar arasında. Öfkeyi durduran, nefreti yumuşatan, hani bunu bile eriten bir şey... Balkanların yeşil sevinci mi? Küçük tomurcuklara gizlenmiş kocaman umutlar mı? Bulamam bir türlü.”³⁹

Aynı metinde geçen, “Bre more biz bu Boşnak ilen kuruttuk donları aynı güneşte. Onun için vardır aramızda akrabalık, diyen Arnavut’a, güneşin yurdunu sormak düşer mi hiç insanın usuna?”⁴⁰ ifadeleri, birlikte yaşam idealinin şiirsel anlatımı olarak dikkat çekmektedir.

4. SONUÇ

Her halükârda insanoğlunun dünyadaki serüveninin trajik bir tarafını oluşturan göç, bu yönüyle edebiyatı daimi bir surette cezbetmiştir. Savaş kaynaklı göçler başta olmak üzere, farklı göç türlerini tarihi boyunca tecrübe eden Türk milletinin edebiyatında esaslı bir göç dikkatinin olması kaçınılmazdır. İsmail Gümüş, söz konusu dikkatin Rumeli tarafına, kaleme aldığı üç hikâye kitabı ile katkıda bulunur. Eserinde Rumeli göçü, okurda abartı ya da sahtelik hissi uyandırmayacak samimi bir anlatımla vücut bulmuştur. Bu ölçülü tavrı ile göç trajedisini insanın macerası olarak vermeyi başaran yazar, okurun kayıtsız kalamayacağı göç ve göçmen imajları oluşturmayı başarmıştır. Bu doğrultuda İsmail Gümüş’ün, Rumeli’den anayurda göç konulu edebiyattaki varlığının, göç

³⁸ *Deli Balkan Yeli*, s. 197-198.

³⁹ *a.g.e.*, s. 108.

⁴⁰ *a.g.e.*, s. 108.

olgusuna yeni içerikler ekleyecek derecede mühim olduğunu söylememiz yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Andaç, Feridun, “Gitmek, Göçmek Savrulmak mıdır?”, *Cumhuriyet Kitap*, Sayı 1542, s. 5.
- Anday, Melih Cevdet, “Büyük Bir Öykü Yazarı”, *Cumhuriyet*, 22.06.1984, s. 2
- Bilgi, Levent, “Türk Romanında Savaş Sonrası Anadolu’ya Zorunlu Göçler”, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006).
- Çakır, Ömer, “Balkan Harbi’nin Türk Şiirindeki Akisleri”, *Ekev Akademi*, Sayı 33, 2007, s. 215-228
- Çavuşoğlu, Halim, “Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye’ye Göçler ve Nedenleri”, *Bilig*, Sayı 41, 2007, s. 123-154.
- Duman, Halûk Harun, *Balkanlara Veda*, Duyap Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Ekici Süleyman ve Tuncel Gökhan, “Göç ve İnsan”, *Birey ve Toplum*, Cilt 5, Sayı 9, 2015, s. 9-22.
- Enginün, İnci, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, 19. b.s., Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.
- Gümüş, İsmail, *Bego Dayı’nın Islığı*, Cumhuriyet Kitap, İstanbul 2011.
- Gümüş, İsmail, *Boşnak Türküsü*, Cumhuriyet Kitap, İstanbul, 2010.
- Gümüş, İsmail, *Deli Balkan Yeli*, Cumhuriyet Kitap, İstanbul 2011.
- Gümüş, İsmail, *Minicik*, Altınokta Yayınları, Ankara 2007.
- Güneş, Mehmet, “Rumeli’nin Kaybının Türk Şiirindeki Akisleri”, *Türkbilig*, Sayı 21, 2011, s. 183-206.
- Halaçoğlu, Ahmet, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Avrupa’ya Türk Göçleri (1912-1913)*, 2. b.s., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Kabadayı, Müslüm, “Şiir ve Öykünün Ressamı İsmail Gümüş”, <https://www.insanokur.org/siir-ve-oykunun-ressami-ismail-gumus-muslum-kabadayi/>, (23.09.2019)
- Karaçam, Nazif, *Kırklareli’ni Geçmişten Geleceğe Taşıyanlar*, Parafiks Yayınevi, İstanbul 2014.
- Uğurcan, Sema, “Türk Edebiyatında Rumeli Şivesinin Kullanılışına Dair Bazı Dikkatler”, *Edebiyatımız II Yazarlar, Meseleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, s. 189-196.

Araştırma Makalesi/Research Article

**A SOCIAL RESPONSIBILITY PROJECT FROM TRAKYA UNIVERSITY:
“YOU ARE MY FUTURE”**

*TRAKYA ÜNİVERSİTESİ'NDEN BİR SOSYAL SORUMLULUK PROJESİ:
“GELECEĞİM SENSİN”*

Nilgün TABAKOĞLU*

*Geliş Tarihi: 14.11.2019
(Received)*

*Kabul Tarihi: 19.05.2020
(Accepted)*

ABSTRACT: Institutions do not only limit their activities within the framework of their missions and visions. In addition, they continue their social responsibility activities. Social responsibility is for institutions to act in the interest of society, taking into account ethical values. Education is one of the most important social institutions that shape the fields of activity in this direction. Education is a social institution that ensures social equality and transitions between social classes. Thus, individuals can move from lower socio-economic level to upper classes. This mobility takes place not only with the functions of educational institutions but also with social responsibility projects of institutions. In this context, Trakya University carries out projects for the quality and continuity of the education life of disadvantaged students with low socio-economic level. One of these is the "You Are My Future" project. The project is based on the idea that music education plays an important role in the psychological development of the child as well as his mental functions, and the child, who provides internal satisfaction through music education, gains both a healthy spiritual development and a proper personality structure. This project study is presented as a case study. In this study, with the project titled "You are My Future", which was carried out within Trakya University, it was investigated how positive changes in disadvantaged children by taking instrument and singing training.

Key Words: Social responsibility, Child development, Music.

ÖZ: Kurumlar sadece misyon ve vizyonları çerçevelerinde faaliyetlerini sınırlandırmazlar. Bununla birlikte sosyal sorumluluk faaliyetlerini de devam ettirmektedirler. Sosyal sorumluluk kurumlarının, etik değerleri de gözeterek toplum çıkarı için hareket etmesidir. Bu yöndeki faaliyet alanlarına yön veren en önemli toplumsal kurumlardan biri de eğitimidir. Eğitim sosyal eşitliği, sosyal sınıflar arasında geçişleri sağlayan bir toplumsal bir kurumdur. Böylece bireyler alt sosyo-ekonomik düzeyden üst sınıflara doğru hareket edebilmektedirler. Bu hareketlilik eğitim kurumlarının işlevlerinin yanı sıra kurumların sosyal sorumluluk projeleri ile de gerçekleşmektedir. Bu bağlamda Trakya Üniversitesi düşük sosyo-ekonomik düzeyde olan dezavantajlı öğrencilerin eğitim hayatlarının kaliteli olması ve devam etmesi için projeler gerçekleştirmektedir. Bunlardan biri de "Geleceğim Sensin" projesidir. Proje, müzik eğitiminin çocuğun zihinsel fonksiyonlarının yanı sıra psikolojik gelişiminde de önemli rol oynadığı ve müzik eğitimi yoluyla içsel olarak doyum

* Uzm.Dr., Trakya Üniversitesi, nilguntabakoglu@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9282-5971.

sağlayan çocuğun hem sağlıklı bir ruhsal gelişim hem de düzgün bir kişilik yapısı kazandığı düşüncesine dayanmaktadır. Bu proje çalışması bir durum çalışması olarak sunulmuştur. Bu çalışmada Trakya Üniversitesi bünyesinde gerçekleştirilen “Geleceğim Sensin” isimli proje ile dezavantajlı çocukların enstrüman ve şan eğitimi alarak davranış ve gelişimlerinde ne gibi olumlu değişimler olduğu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sorumluluk, Çocuk Gelişimi, Müzik

1. INTRODUCTION

Education is not a mechanical process, but a human-oriented system (Ministry of National Education-MEB, 2018). Thinking students only with a narrow definition and numerical-verbal skills prevents them from developing in a holistic sense cannot demonstrate the qualities of individuals as a whole (Selcuk, 2000). Positive learning environments can positively affect the individual's attitude, personality, learning motivation and speed (Koyuncu & Erden, 2010). It can be said that there is a positive relationship between the economic situation (Duncan & Magnuson, 2003). As a result, disadvantaged children fail in a vicious circle and move away from their educational life. Every institution has responsibilities to prevent this.

“Social responsibility” is a concept which we hear often recently and increasing in importance by the day. It is possible to mention about many projects implemented with this access firstly in the private sector. Although this role is approved of the private sector in understanding, many public authorities can develop voluntary projects useful for society by using their own resources. “Willingness” concept plays a critical role in reply to this question definitely. We as Trakya University firstly believe that social responsibility mission belongs to not the only the private sector, also to public parties. So we want to make up a project as “willingness”. We as Trakya University firstly believe that social responsibility mission belongs to not the only the private sector, also to public parties. Music came out as the most efficient item to socialize children that live in disadvantaged places, don't have hopes for future and have “learned helplessness”.

We set the main targets of our Project as follows:

1. Bringing children who locate in disadvantaged areas of Edirne again in life with music
2. Giving children new hopes, getting a target
3. Taking them away from harmful area effects, help to join with society
4. Giving them an environment that they can contact with peers, learn as sharing.
5. Contributing their abilities about music with a professional training term
6. Forming their career in music axis in accordance with their abilities.

2. METHOD

In this study, the data were collected with reference to the qualitative research method. The qualitative research method was defined by Dey (1993) as "a research method that examines the meanings that people attribute to events or how they describe these events". In addition, according to Yaman and Erdoğan (2007), the case study pattern was preferred as the pattern of the study suitable for the nature of the research.

First, we think that projects should be on a sustainable basis, should have measurable results, benefit concretely for society, should connect the institution and society. With these ideas in January 2018, in Edirne, one of the important cities of our ancient civilization, the centre of different civilizations, cultures, and the city our university located in; We started to think about questions like:

- What we can change positively?
- How we can gather our university and society closely?
- How we can contribute to social development?

Analysing detailed our city's needs and university's opportunities, we tried to choose the best development area to gather these needs and possibilities. After lots of collaboration meetings and one to one discussions we decided to focus on elementary and secondary school children living in disadvantaged areas of Edirne, having duration and discipline problem, don't think to go on education and unfortunately having "learned helplessness".

We named the aim of project we will implement as giving breath again, bringing to life our young friends that suffer in life, can maybe drift into crime if we don't help with the new aims motivating them. Our target was clear but we made many studies, researches about what will be the method and process in this way. And finally, we decided that music is the most suitable item for us. Definitely we used scientific data while deciding this.

Scientific researches made about music and child development show that there is an important connection between music education and brain development. Children getting internal satisfaction with music education, both make a mental development and correct personality. Additionally, it is clearly observed that children become more self-sufficient, get leadership and responsibility mind and generally behave positively by means of music.

After this finding, we performed studies to analyse our target crowd more properly. We saw that children living in disadvantaged locations of Edirne have "learned helplessness". Behaviours like tending to bad habits refusing education, not going on to school are seen commonly. As a result of this "learned

helplessness”, we determined that the thought “What will happen if I receive an education?” is accepted generally.

Our target was sending away our children who live in disadvantaged locations of Edirne from harmful area effects with music and bringing them again in society, life. Upon the request of Dear Emine Erdoğan, it has been seen that many public and private institutions looked after social responsibility projects for public development. We as Trakya University arranged meetings about how to support social development together with our academicians.

Dear academicians of our Trakya University Conservatory undertook the task “Voluntary representative” of our Project. Our academicians made a detailed search in 17 primary schools of disadvantaged places in Edirne, beginning the year 2018 and they detected 55 intelligent students that have “learned helplessness”. Children being talked have been trained about sound, musical note and basic instruments by Trakya University Conservatory “Voluntary Representative” academicians using conservatory opportunities. Every intelligent student discovered as part of the Project has been trained in a busy programme by their teachers in parallel with their abilities. In this term, positive developments have been seen in general behaviours of children who learned teamwork and cooperation, followed up that how working in discipline and programme contributed to their personal development and abilities.

Starting from 05.02.2018 our first study until our first concert on 31.05.2018, being gathered every Wednesday, we worked for 18 days (per study 3 hours) mainly in solfege, instrument, singing, and diction. After a busy training and preparation period “Your Are my Future” concert organized by ensemble and orchestra formed by children was performed in Edirne on 31.05.2019 and enjoyed a lot. In the concert organized in Trakya University, Art, Education and Performance Center our cute friends presenting their skills to art lovers after their training programme have achieved success. This concert which attracted notice as locally and nationally was not end of the project, it was a start-up in away.

3. IMPLEMENTATION OF THE PROJECT

Later on ensemble and orchestra we presented our project to The Presidency of the Turkish Republic and First Lady Emine Erdoğan, we were invited to Presidential Complex by her, so felt proud. Children gave a concert which attracted notice in-country general in The Presidential Complex, November 2018. The Project has been introduced as a model to wives of 81 city governors of Turkey. Children probably have not been out of Edirne before, felt the honor of being in Presidential Complex, Ankara thanks to this invitation. Ankara voyage made incredible positive effects on both children and their parents.

According to the instruction of First Lady “We Need To Move This Project To International Platforms” we contacted with the Ministry Of Foreign Affairs European Council Department. After long negotiations with Çiğdem Pattaman from this department, Ministry of Foreign Affairs accepted the request for giving a concert in European Parliament Strasbourg, France by ensemble and orchestra formed by children and presenting the project. After discussions with The Parliament, our university and children in the project were invited to the European Council. Upon this invitation, Rector of Trakya University Prof Dr Erhan Tabakoglu, Chairman of Project Expert Dr Nilgün Tabakoğlu, Vice-Rector and President of Conservatory Prof Dr Ahmet Hamdi Zafer and 8 children went to Strasbourg as representatives of Project Team. The project was explained and presented visually there. After, our children in the project gave a concert.

During the meeting attended by many parameters of European Council Committee including 47 members, 5 observers from Turkey and 52 countries, Trakya University “You are my future orchestra” giving a concert in the lobby of European Council Strasbourg, showed an awesome performance vocalizing musical Works “Turkish March” –composition of Wolfgang Amadeus Mozart, “Neşeye Övgü” taking place in last part of 9th Symphony of Ludwig van Beethoven together with many Turkish Works like “Çanakkale Türküsü”, “Uzun İnce bir Yaoldayım”, “Nihavent Longa”, “Vardar Ovası”, “Drama Türküsü”, “Üsküdar’a gider iken” with Turkish style instruments in heart of Europe.

Before and during the concert a movie explaining all steps of the project was presented to visitors in English. At the end of the concert taking nearly 1 hour, participants while having fun with jazz performance of the group, clapped the orchestra standing for a long time at the end of the programme. Strasbourg experience has expanded new horizons of children who participated in the Project.

President of Turkish Grand National Assembly (TGNA) Dear Mustafa Şentop who took a strong interest to our studies and projects invited “You Are My Future” Ensemble and Orchestra to TGNA for a concert to children of World who were invited to our country on the occasion of 23rd of April National Sovereignty and Children's Day. Our concert broadcasted live in TRT and Assembly TV attracted notice in the national and international press.

As for the measurable part of the Project According to result of studies 8 of intelligent 55 students (who lived discipline and going to school problem) after passing the exams successfully qualified as a student of Trakya University State Conservatory. All children participated in the Project, while clinging again to life, started to study for conservatory target orderly and disciplined.

All studies have been recorded from beginning to end and different education programmes were planned as following children's development period closely. The Project which attracted attention a lot in local and national media enriches children's world who even have not been outside of Edirne before as conducting them to go to Ankara TGNA Complex and moreover Strasburg.

4. CONCLUSION

As being a successful social responsibility Project reference, through music studies still going on with the participation of qualified children from disadvantaged places of Edirne, children gained more confidence, their communication abilities became stronger this internalized their teamwork culture, their capacity of being social developed. After the Project they got more self-confidence, going on to school and discipline problems solved, they became more successful.

As part of this project we aimed to contribute social development in the literal sense, all our academicians worked voluntarily day and night. We touched together to their lives with our project implemented nicely. Today, we live the happiness of giving them targets ensuring to connect life tightly. Our students participated in the project got a target which is reachable in art and education.

Through this project, we saw that extends beyond being a party making science, our university undertook the mission of gaining for society. Owing to this we experienced that, corporations firstly focus on "human" sense together, have the power to affect society positively.

Our project became a start for many things. 12 of our teenagers who think "What will happen if I go to school?" just before months ago are students of Trakya University State Conservatory today.

All our students participated to project have targets today. They want to go to conservatory anymore. They trust themselves and know the pleasure of being successful well. They saw how training is important and nice, they met art, became hopeful for the future.

Wishing this sustainable understanding to be a reference for many public and private institutions, lucky for us, if we contribute them to be hopeful for future

REFERENCES

- Dey, I. (1993). *Qualitative data analysis: A user-friendly guide for social scientists*. London, UK: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203412497>
- Duncan, G. J. & Magnuson, K. (2003). *Off with Hollingshead: Socioeconomic resources, parenting, and child development*. Institute for Policy Research, Northwestern University.

- Koyuncu, B., & Erden, M. (2010). Zenginleştirilmiş beyin uyumlu öğretim ortamına ilişkin öğrenci görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 16(1), 73-92.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). 2023 eğitim vizyonu. www.meb.gov.tr accessed on 25.09.2019.
- Selçuk, Z. (2000). Okul Deneyimi ve Uygulama Öğretmen ve Öğrenci Davranışlarının Gözlenmesi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yaman, H., & Erdoğan, Y. (2007). İnternet kullanımının Türkçe'ye etkileri: Nitel bir araştırma. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 3(2), 237-249.

Araştırma Makalesi/Research Article

**KURUMLARARASI İLETİŞİMDE ÇALIŞAN YAKLAŞIMI: KAMU
KURUMLARINDA BİR ARAŞTIRMA**

**EMPLOYEE APPROACH IN INTER-INSTITUTIONAL COMMUNICATION: A
RESEARCH IN PUBLIC INSTITUTIONS**

İlknur TAŞTAN BOZ*, Hülya BAYDOĞAN**

*Geliş Tarihi: 27.11.2019
(Received)*

*Kabul Tarihi: 16.05.2020
(Accepted)*

ÖZ: Örgütler faaliyetlerini yapabilmek ve varlıklarını devam ettirebilmek amacıyla iç ve dış çevre ile iletişim kurmaktadır. Örgütlerin dış çevre ile gerçekleştirdikleri bilgi akışı kurumlararası iletişim olarak ifade edilmektedir. Kurumlararası iletişim, özellikle faaliyetleri birbirine bağlı kamu kurumları açısından da büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle çalışmada kamu kurumlarında çalışanların kurumlararası iletişimin çeşitli yönlerine nasıl yaklaştığını anlamayı hedeflemektedir. Araştırma amacı doğrultusunda kurumlararası iletişim sürecinde iletişim türleri, zaman yaklaşımı, sözel iletişim süreci, acil durumlarda iletişim, belirsiz durumlarda iletişim, ne tür iletişim istendiği, dil farklılıkları ve yaklaşım biçimi gibi temalarda çalışanların yaklaşımlarının nasıl olduğu tespit edilmiştir. Nitel araştırma desenine dayalı olarak yürütülen çalışmada 12 kamu çalışanı ile yüzyüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Yazılı iletişim kamu kurumlarında bir zorunluluk olması yanında çalışmada katılımcıların verdikleri cevaplar açısından kanıtlanabilir olması ve hukuki güvence sağlaması nedeniyle kullanmaları öne çıkmıştır. Diğer iletişim türleri arasında ise telefon, yüz yüze olmak üzere sözlü bir iletişim, ayrıca sosyal medya üzerinden de yazılı olarak iletişim sürdürdükleri görülmüştür. Sözlü iletişimi ve yazılı sosyal medya iletişiminin kullanılması ise geri dönüşlerin daha hızlı olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında sözlü iletişim ve sosyal medya ile yapılan yazılı iletişimin işi kolaylaştırdığı, acil durumlarda işi daha çabuklaştırması, bilgi edinmeyi sağlaması ve yol göstermesi nedeniyle kullanıldıkları tespit edilmiştir. Kurumlararası iletişimde problemler olması durumunda katılımcıları çözüm için yeni yöntemler araştırmak, bireysel çözümler geliştirmek, açık iletişim sağlamaya çalışmak, kanunlara hakim olmaya özen göstermek ve üst makama bildirmek gibi yollar uyguladıkları tespit edilmiştir. Mesleki terimlerin kurumlararası iletişimde anlaşılmasına ilişkin çeşitli sorunlar yaşadığı da tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumlararası İletişim, Nitel Araştırma

ABSTRACT: Organizations communicate with the internal and external environment in order to carry out their activities and maintain their existence. The information flow of organizations with the external environment is expressed as inter-institutional communication. Inter-institutional communication is of great importance especially for

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, ilknurtastan@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3214-9403.

** hulyabaydogan4@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5160-8855.

public institutions whose activities are interconnected. For this reason, the aim of this study is to understand how employees working in public institutions approach various aspects of inter-institutional communication. In the study, which was based on qualitative research design, face to face interviews were conducted with 12 public employees. Written communication has become a necessity in public institutions, as well as their use in research because they are provable in terms of their answers and provide legal assurance. Among the other types of communication, it was observed that they maintained a verbal communication by telephone, face to face, as well as written communication via social media. The reason for preferring verbal communication is faster returns. In addition, it has been found that verbal communication facilitates the work, makes it quicker in emergencies, and has priority in terms of information and guidance. In case of problems in inter-institutional communication, it was found that the participants searched new methods based on the solution they experienced, developed individual solutions, preferred open communication, took care to be in control of the laws and applied to the upper authority. It was also found that there are various problems related to the lack of understanding of professional terms in inter-institutional communication.

Key Words: Inter-institutional Communication, Qualitative research

1. GİRİŞ

Kurumların çevreleriyle sürdürdüğü iletişim onların başarıları ve yaşamlarının devamı için önemli bir süreç olarak görülmektedir. Bu sürecin etkin bir şekilde işleminde birçok unsurun rolü bulunmaktadır. Kurumların en önemli kaynağı insandır. İnsan kaynağı kurumun çevresinde bulunan paydaşlar ile çeşitli şekillerde kurum dışı iletişim sürdürmektedir. Paydaşlar ile kurulan resmi ya da gayri resmi iletişimin kurumsal yapılar üzerindeki etkisi büyüktür. Bu iletişimi büyük oranda çalışanların kurumdaki davranışları belirlediği ifade edilebilir. Kurumdaki çalışanların davranışları kurum içi ve kurum dışı iletişimi üzerinde kurum imajı, itibarı, hedeflerini gerçekleştirme, hizmet kalitesi gibi noktalarda belirleyici etkisi önemlidir. Çalışanların doğrudan ve kalıcı olan iletişim davranışları toplumla iletişime geçerek, bilgi yönlendirerek, kurum ve ilgilenen kişi veya gruplara hizmet ederek iletişim kurmaktadır. Bunun etkin sağlanabilmesi kurumun bir iletişim entegrasyonu ve stratejisi tasarlanması önem arz etmektedir (Chişescu, 2015, s. 66). Bir kurumda iletişimi sağlayan birçok kanal bulunmaktadır. Bu kanallar genellikle iletişim ağı olarak ifade edilmektedir. İletişim ağı çoğunlukla iletişimin iki tipini; biçimsel (formel) ve biçimsel olmayan (informel) iletişim biçimlerini içererek kurumlar tarafından kullanılmaktadır (Timuroğlu ve Balkaya, 2016).

Kurumsal iletişim olgusu ile ilgili olarak özel sektör ve kamu sektörü arasında birtakım farklılıklar olduğu görülmektedir. Her iki sektörde de uygulanan kurumsal iletişim kamu sektöründe farklı bakış açıları nedeni ile aynı değildir.

Kamu kurumlarının temel özelliği kamu hizmeti sağlama amacıyla kurulmuş olup kamu yararını ön planda tutmaları ön plana çıkmaktadır (Mert, 2019). Belirtilen noktaları kurumlararası iletişimi çalışanlar açısından standarda bağlamanın zorluğu, kültür, eğitimi, kişilik gibi faktörler göz önünde bulundurulduğunda daha net anlaşılabilir. Kurumlararası iletişimde çalışanların önemli rolleri bulunmaktadır. Süreç içerisinde çalışanların yaptıklarını anlamak önem arz etmektedir.

Bu çalışma öncelikle kurumlararası iletişime ilişkin literatür incelemesinden sonra, araştırma metodolojisi, araştırmanın bulguları ve sonuç ve öneriler ile sonlanmaktadır.

2. KURUMLARARASI İLETİŞİM

İletişim, insanların birbirleri arasında ilişki kurmalarını sağlayan, grup olarak uyumlu bir çalışma yapmalarını sağlayan bir bağ olarak tanımlanmaktadır (Karaçor ve Şahin, 2004, s.99). İletişim açısından çeşitli özellikler önemli olmaktadır. İletişimin sahip olduğu özellikler şöyledir (Halis, 2000);

1. İletişim bilinçli ya da bilinçsiz olarak gerçekleşebilir.
2. Kullanılan sembollere alıcı ve kaynak farklı anlamlar verebilir.
3. İletişim sözcüklerle olduğu kadar vücut diliyle de gerçekleşir.
4. Sözel olmayan iletişim duyu organlarıyla algılanabilir.
5. İletişim geribildirim gereksinim duyan çift yönlü bir eylemdir.
7. İletişimde, nicelik değil kalite ve yeterlilik problemleri çözer.
8. İletişim, meydana geldiği ortamdan etkilenir.

İletişim süreci mesajı gönderen bir kaynak ve alıcıyı gerektirir. İletişim içerisinde bulunan taraflar karşılıklı birbirlerine mesaj alıp vermeleri çift yönlü bir iletişim olarak ifade edilirken, bir taraf mesajı iletiyor karşı taraf sadece dinliyor ise tek yönlü iletişim olarak ifade edilmektedir. İletişimde sadece sözel dil kullanılmamaktadır. Mesajı karşı tarafa aktarabilecek giyim, mimik jestler, semboller şartlara göre kullanılmaktadır (Tanrıverdi, Adıgüzel ve Çiftçi, 2010). İletişim, görev, yetki ve sorumlulukları ortaya çıkararak kontrole olanak vermesi ve belirsiz durumlara problemin kaynağının bulunup anlaşılmasında kurumsal kontrol işlevinin gerçekleştirilmesinde bir araç olarak görülmektedir (Vural ve Sohodol, 2007).

Örgütlerde bireylerin işlerinde başarısında rolü olan etkin iletişim ile aynı zamanda örgütteki çıktıları optimize eden unsur olarak kabul edilmektedir (Halis, 2000: 219). Bunun temelinde, insanların nasıl motive edileceğinin anlaşılması yatmaktadır. Kişilerin çalışma konusunda da aynı ilgi ve heyecanı duymalarını sağlayabilecek, insanları yaratıcı etkinliklere yönelterek, işlerinde de başarılı

olmalarını sağlayacak etkin bir iletişim, örgütsel çıktıların optimizasyonu anlamına gelir.

Günümüzde örgüt ve kurum kavramı zaman zaman birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Örgüt kavramı, ortak amaçların oluşturulmasında itibaren bir araya gelme işlevinden sonra oluşurken, kurumlar ise amaçlar belirlendikten sonra var olmaktadır (Çalışkan, 2006, s.3). Kurum kavramı sosyal gereksinimleri karşılamayı hedefleyen, birbiriyle ilişkili, organize olmuş ve devamlılık göstererek bir bütün olarak değerler ve çeşitli kuralları içinde bulunduran bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Türkkahraman,2009, s.27). Kurumların varlığını devam ettirebilmeleri iç ve dış çevre ile kuracakları iletişim önemlidir. Değişen çevre nedeni ile belirsizlik örgütleri etkisi altına alması iletişimi kurumlar için daha da vazgeçilmez kıldığı söylenebilir. Çünkü iletişim sayesinde iç ve dış faaliyetleri uyumlaştırma ile kurulan bağ başarının artmasına zemin hazırladığı ifade edilebilir (Karaçor, Sahin, 2004). Bu bağ sayesinde örgütlerde insan kaynağının etkin olmasını ve örgütün amaçları yönünde hareket etmesini mümkün kılabilirler. İletişim faaliyetinin örgütlerin çatısı altında gerçekleştirilmesi olarak ifade edilebilen örgütsel iletişim, örgütün faaliyetlerini sağlamak ve örgütün amaçlarını gerçekleştirmek için gerek örgütü meydana getiren çeşitli bölüm ve ögeler, gerekse örgüt ile çevresi arasında girilen sürekli bilgi ve düşünce alış-verişi ya da bölümler arasında gerekli ilişkilerin kurulmasına olanak sağlayan toplumsal bir süreç olarak görülmektedir (Atak, 2005).

Örgütsel iletişim diğer bir ifade ile kurumsal iletişim, en genel anlamıyla, bir kurumun iç ve dış iletişiminin toplamı olarak değerlendirilebilmektedir. Kurumsal iletişim geniş bir kavramdır. Kurumsal iletişim, bir kurumun veya kuruluşun hedefleri doğrultusunda, süreçte kullanmış olduğu tüm iletişimin entegre bir şekilde yönetilmesi olarak görülür (Oruç, 2018, s.23). Bunun yanında kurum/kuruluşların varlığını sürdürebilmeleri için örgütün bütün birimleri arasında bilgi ve fikir transferini sağlayan iletişim sürecidir (Kabul, 2016, s.5). Kazancı (2010, s.167)'ya göre önce kurum kendini tanıyarak kurum kültürü oluşturmalı, ancak o zaman kurumsal iletişimi gerçekleştirebilmektedir. Kurumsal iletişimin bilinirliğini çoğaltarak bilgi verme, kurum içi ve kurum dışında olabilecek tüm faaliyetleri destekleyerek düzenleme, kurum ve ürün yönetimine kimlik oluşturarak ikna etme, iyi bir kurum vatandaşı olarak bireyleri sosyalleştirme olmak üzere dört işlevi söz konusu olmaktadır (Kabul, 2016, s.6). Söz konusu iletişim fonksiyonu özetle kurum içinde bilgi akışını ve eşgüdümü (koordinasyon) sağlarken, kurum dışında ise sosyal paydaşlarla, toplumla vb. ile kurduğu iletişim etkinliklerini kapsamaktadır. Daha geniş anlatımla “Kurumsal iletişim kuruluşa, derneğe, kuruma veya organizasyona karşı, kamuoyunu ve işletme iklimini etkileme hedefi

olan, tüm iletişim tedbirlerinin sistematik bir biçimde kombine edilerek uygulanmasıdır” (Okay, 2012, s.140). Kurumlar örgütsel iletişim açısından hedef kitlelerini temel olarak *kurum içindekiler* ve *dışındakiler* olmak üzere ikiye ayırmaktadırlar. Kurum içindekiler kurumun üyeleri ya da çalışanlardan oluşmaktadır. Bu kişiler kurumu hem içeriden hem de dışarıdan gözlemleme olanağına sahip oldukları için kurum açısından önemli bir etkinliğe sahiptirler. Çünkü kurum içi iletişimin muhatabı olan bu gruplarda kurumla ilgili olarak olumlu bir görüş oluştuğunda bu durum onların yakın çevrelerini dolayısıyla da kurumun dış çevresindeki kitle ile kuracağı iletişimi etkileyecektir (Gülner, 2007, s.38). Kurum dışı diğer bir ifade ile kurumlararası iletişim, bir kurumun çevresinde ve hedefinde yer alan bireyler ile belli bir çizgide kurulan iletişim olarak tanımlanmaktadır. Kurum dışı ile iletişimin iyi olması büyük ölçüde içsel iletişiminin iyi olmasına bağlanmaktadır (Theaker, 2006, s. 227).

Toplumsal yapı içerisinde kurumlar, birbiriyle ilişkili birçok temel ve alt kurumdan oluşan ve bir saat gibi işleyen bir yapı veya sistem olarak görülebilir (Türkkahraman, 2009, s. 28). Kurumlararası ilişkiler üzerine yapılan araştırmalarda kurumlar kaynak bağımlılıklarını ve belirsizliklerini önleyebilmek için birbirleriyle ilişkiler kurduğu ifade edilmektedir. Kaynak bağımlılığı Pfeffer ve Salancik (1978) tarafından geliştirilen, örgütlerin hayatta kalmak için içeride elde edilemeyen kaynakları dışarıdan diğer örgütlerden karşılaması esasına dayanmaktadır. Başka bir deyişle, kaynakların değişimi (örneğin, parasal, bilgi, politik), genel olarak kurumlar arası ilişkiler ve kurumlar arası iletişim ilişkilerinde yer alan kuruluşlar için ana neden olarak görülmektedir (Shumate, Atouba, Cooper ve Pilyny, 2017).

Örgütler arasındaki iletişim genellikle kurumlar arası iletişim olarak adlandırılarak, özünde iki kuruluş arasındaki ilişkiyi güçlendirmek destek sağlamak için önemli bir unsur olarak görülür. İletişim, kişilerarası, kurum içi, kurumlar arası iletişim veya kamu iletişimi olabilecek iki taraf arasında bilgi paylaşımını gerektirir (Redzaa, Nordina, Saadb, Wahaba, 2014). Kurumlar varlığını sürdürmek için dış çevreyle iletişim halinde olup yeni çevre durumuna uymak zorundadır. Bu nedenle kurumlar dışa dönük etkili iletişim araçları bulmak zorundadır. Bu iletişim araçları sayesinde dış çevre ile ilişkiler kurulur. Dış dünya ile bağlarını güçlü tutmak, yabancılaşmamak ve yaşam ivmesini yükseltmek için kurumların dışa dönük iletişim kanallarını aktif tutmaları gerekir. Dışa dönük kanallar sayesinde dış çevre ile bilgi alışverişi sağlıklı bir şekilde sürdürülür. Bu nedenle kurumun dış çevre ile bütünleşmesi sağlanır. Amaç kurum içinde ve dışında bulunan kitle ile kurumun var oluşunu doğru şekilde iletişim kanalları ile anlatmaktır. Bu nedenle kurumlar kendilerini dış çevreye iyi tanıtmak, değişen koşullara ayak uydurmak ve dinamik bir yapıda olmaları için dışa dönük iletişime önem vermelidir. Aynı zamanda

kurum dışı iletişim halkın dikkatini çelmek, müşteri tercihlerini etkilemek, çalışanları motive etmek ve kurumun itibar v.b. oluşturmak açısından daha etkili olduğu ifade edilmektedir (Mıhaı,2017, s. 105).

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Çalışmanın bu bölümünde yapılan araştırmanın amacı, evren ve örneklem bilgisi, süreci ve bulguları yer almaktadır.

3.1.Araştırmanın Amacı

Araştırmanın başlangıcı çeşitli kamu kuruluşu çalışanlarına sorulan aşağıdaki soru ile gerçekleşmiştir:

Kurumunuzda duyumsadığınız ve sizin için sıkıntı oluşturan konular nelerdir?

Yukarıda belirtilen soruya verilen cevaplardan en çok vurgu yapılanlardan biri kurumlararası iletişim konusudur. Belirtilen vurgudan hareketle kurumlararası iletişime ilişkin çalışan yaklaşımını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Kurumların birbirleri ile bilgi alışverişinin nasıl gerçekleştiği, sürecin nasıl olduğu ve karşılaşılan durumların bilinmesi hem kurum yöneticilerine hem de çalışanlara önemli bakış açısı ve kazanım sağlayabilir. Bunun öneminden yola çıkarak çalışanların gözüyle kurumlararası iletişim nasıl olduğu ve sürecin içerisinde çalışanların karşılaştığı durumların anlaşılması çalışmanın ana amacıdır.

Bu amaçtan yola çıkarak araştırmanın soru aşağıdaki gibidir;

Kurumlararası iletişimde çalışanların yaklaşımları nasıldır?

Kurumlararası iletişimin önemli noktalarında çalışanlar neler yapmaktadır?

3.2.Araştırmanın Yöntemi

Araştırma amacı doğrultusunda nitel araştırma yapılmıştır. Literatürde direkt olarak kurumlararası iletişim ile ilgili olarak birkaç çalışma dışında yeterli boyutta akademik çalışmaya rastlanmamış olması ilgili alanın derinlemesine incelenmesi açısından nitel araştırmanın daha zengin bir bakış açısı sağlayacağı düşünülmüştür. Araştırma yönteminin geçerliliği ve güvenilirliğini artırmada bazı stratejiler kullanılmıştır. Bu anlamda nitel araştırmada geçerlilik araştırılan olgunun olabildiğince yansız ele alınmasını gerektirmektedir. Güvenilirlik ise iç ve dış güvenilirlik olarak ikiye ayrılarak, her ikisini de sağlayabilmenin bazı stratejileri bulunmaktadır. İç geçerlilik için verilerin yorum katmadan okuyucuya sunulması, birden fazla araştırmacının dahil edilmesi, gözlem yolu ile elde edilen bilgilerin görüşme yolu ile teyit edilmesi gibi stratejilerden bazılarıdır. Dış geçerlik için ise yöntemi detaylı anlatma, analiz etme ve yorumlama konusunda neler yapıldığını belirtme, izlenen süreçlerin kayıt altına alınması gibi çok sık kullanılan stratejilerden bazılarıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.261-263). Araştırma içerisinde seçilen yöntemin gerekliliklerini karşılamak için belirtilen stratejiler

kullanılarak yürütülmüştür. Bunun yanında araştırmada daha az bilinen bir duruma keşifsel olarak yaklaşmak için nitel araştırma desenlerinden görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme formu kurumlararası iletişim açısından önem arz eden ana temalar literatür ve uzman incelemesi ile karar verilerek soruları oluşturulmuştur. Pilot bir görüşme sonrasında alınan geribildirim ile görüşme formunun son hali şekillendirilmiştir.

Araştırmaya katılmayı kabul eden gönüllü katılımcılara aşağıdaki açıklamalar yapılmıştır;

-Bana görüşme esnasında söyleyeceğinizin tümü gizlidir. Bu bilgileri araştırmacıların dışında herhangi bir kimsenin görmesi mümkün değildir. Ayrıca araştırma sonuçlarını yazarken görüştüğümüz bireylerin isimleri kesinlikle rapora yansımayacaktır.

-Başlamadan önce bu söylediklerimle ilgili belirtmek istediğiniz bir düşünce ya da sormak istediğiniz bir soru var mı?

-İzin verirsiniz görüşmeyi kaydetmek istiyorum. Bunun sizce bir sakıncası var mı?

-Görüşmenin yaklaşık 60 dakika süreceğini tahmin ediyorum. İzin verirsiniz görüşmeye başlamak istiyorum.

Belirtilen yukarıdaki açıklamalardan sonra aşağıdaki görüşme soruları sorulmuştur;

- 1.Kurumunuz ile diğer kurumlararası ne tür iletişim sürdürülmektedir?
- 2.Kurumunuz diğer kurumlarla iletişimde zaman yaklaşımı nasıldır?
- 3.Kurumunuzda diğer kurumlar ile sözlü olarak kurduğunuz iletişim sürecinde neler önemlidir?
- 4.Kurumunuzda diğer kurumlarda kurulan iletişimde acil durumlarda iletişim süreci nasıl işler?
- 5.Kurumunuzda diğer kurumlar ile ilgili iletişime geçtiğinizde yaşadığınız problemleri nasıl çözersiniz?
- 6.Kurumunuz açısından sizce diğer kurumlarla kurulan iletişim süreci içerisinde neler yer almalıdır?
- 7.Kurumunuz diğer kurumlararası iletişim de dil farklılıkları olduğu zaman neler yaparsınız?
- 8.Kurumunuzun diğer kurumlarla iletişimde belirli bir yaklaşımı var mıdır açıklar mısınız?

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma çeşitli kısıtlar altında İstanbul Silivri İlçesinde 6 kamu kurumu örnek alınarak gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte görüşmeye gidilen kurumlarda görüşme yapılacak kişilerin eğitimde olması nedeniyle 4 kurumda diğer kurumların ise yıl sonu iş yoğunluğu nedeniyle görüşmeyi reddetmiştir. Araştırma kapsamında İstanbul Silivri ilçesinde 12 yetkili personel ile 12 Aralık – 28 Aralık 2018 tarihleri arasında görüşülmüştür. En kısa görüşme 30 dakika, en uzun görüşme 60 dakikadır. Görüşmeler katılımcının çalıştığı yerde gerçekleştirilmiştir. Vatandaşların gelmesi odaya başka personelin girmesi veya katılımcının telefon görüşmesi yapması ile kesintiye uğramıştır.

3.3. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analiz edilmesi için araştırmaya katılan kamu görevlisi katılımcılardan araştırma sorularına yönelik alınan sesli yanıtlar, transkriptlere çevrilmiş ve verilen cevaplar doğrultusunda temalar içerisinde alt kodlar, frekans ve yüzdeler belirlenmiştir.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu bölümde araştırma verilerinin analizinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Araştırmaya katılanlara ilişkin demografik veriler aşağıda Tablo 1’de görülmektedir. Katılımcıların gerçek isimleri dışında cinsiyetlerine göre temsili katılımcı ismi verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcılara İlişkin Demografik Veriler

Temsili Katılımcı İsimleri	Mezuniyet Durumu	Mezun Olduğu Bölüm	Unvan	Tecrübe Yılı
Fikriye Hanım	Lisans	İşletme	Veri Hazırlama Kontrol İşletmeni	18 Yıl
Funda Hanım	Lisans	Tarih	Öğretmen/Müdür Yardımcısı	30 Yıl
Nalan Hanım	Lisans	İşletme	Veri Hazırlama Kontrol İşletmeni	21 Yıl
Burhan Bey	Lisans	Felsefe	Personel Kısım Amiri	16 Yıl
Zehra Hanım	Lisans	Ziraat Mühendisi	Mühendis	23 Yıl
Eren Bey	Önlisans	Güvenlik ve Mülkiyet Koruma	Koruma ve Güvenlik Şefi	7 Yıl
Güleser Hanım	Lisans	İşletme	Veri Hazırlama Kontrol İşletmeni	9 Yıl
Semiha	Lise	Genel Lise	Büro Memuru	23 Yıl

Hanım				
Ekrem Bey	Lise	Genel Lise	Bilgisayar İşletmeni/Memur	30 Yıl
Çetin Bey	Lisans	Perakende Satış ve Mağaza	Numarataj Sorumlusu/Memur	19 Yıl
Aynur Hanım	Lisans	Harita Kadastro	Tekniker	20 Yıl
Yahın Bey	Lise	Yapı Bölümü	Malzeme Birimi	10 Yıl

Tablo 1 incelendiğinde görüşme yapılan kişilerin 7 ‘si kadın,5 ‘i erkek, eğitim durumları 8’i lisans mezunu 1’i önlisans mezunu, 3’ü lise mezunudur. Katılımcılardan minimum hizmet süresi 7 yıl, maksimum hizmet süresi 30 yıldır. Araştırma yarı yapılandırılmış görüşme formu doğrultusunda hazırlanan sorular neticesinde 8 tema ortaya çıkmıştır. Her bir temanın içerisinde sorulan sorulara içerik analizi uygulanarak katılımcıların verdiği cevaplar kodlanarak ilgili temanın açıklanması gerçekleştirilmiştir. Araştırma sürecince nitel araştırma desenine uygun olarak açık uçlu olarak hazırlanan sorular aşağıda verilmiştir.

Araştırmada katılımcılarının verdikleri yanıtlar doğrultusunda yapılan analiz sonuçlarına göre temalar, verilen kodlar, kodların frekans ve yüzdeleri aşağıda Tablo 2 ‘de görülmektedir.

Tablo 2: Araştırma Temalarına İlişkin İçerik Analizi Tablosu

TEMALAR	Kodlar	Frekans	Yüzde
İletişim türleri	K1: Yazılı iletişim	12	100
	K2: Yüzyüze sözlü iletişim	5	41,6
	K3: Telefon ile sözlü iletişim	7	58,3
	K4: Sosyal Medya ile yazılı iletişim	2	16,6
İletişimde zaman yaklaşımı	K5: Standart Zaman Uygulamak	6	50
	K6: Hızlı Olmak	5	41,6
	K7: Durumsal Davranmak	1	8,3
	K8: Gelen Belgenin Niteliğine Göre Değerlendirmek	3	25
Sözlü İletişimde Yapılan Çalışmalar	K9: Sözlü İletişimin Doğru Anlaşıldığı Tespit Etmek	2	16,6
	K10: Sözlü İletişimi Resmileştirmek	4	33,3
	K11: İşini Kolaylaştırmak	5	41,6
	K12: Sözlü İletişim Kullanmamak	3	25
	K13: Direkt İlgili Kişiyle Görüşmek	1	8,3

Acil Durumlarda İletişimde Yapılanlar	K14: Hızlı Olmak	4	33,3
	K15: Sözlü İletişim Gerçekleştirmek	5	41,6
	K16: Sözlü İletişimi Resmileştirmek	1	8,3
	K17: Teknolojiyi Yoğun Kullanmak	4	33,3
İletişim Sürecinde Karşılaşılan Zor Durumlarda Kullanılan Çözüm Yöntemleri	K18: İlgili Kişiye Ulaşmak	1	8,3
	K19: Yeni Yöntemler aramak	1	8,3
	K20: Üst Makama Başvurmak	7	58,3
	K21: Bireysel Çözüm Uygulamak	5	41,6
Kurumlararası iletişim sürecinde yapılması gerekenler	K22: Açık İletişim Gerçekleştirmek	3	25
	K23: Kanun Bilgisine Başvurmak	1	8,3
	K24: Yazılı İletişim Yapmak	2	16,6
	K25: Sözlü İletişimi Kayıt Altına Almak	1	8,3
İletişimde dil farklılıklarında yapılanlar	K26: Aksaklıkları Önleyici Mekanizma Kurmak	1	8,3
	K27: Direkt ve Hızlı İletişim Gerçekleştirmek	5	41,6
	K28: Teknoloji Etkin Kullanmak	3	25
	K29: Standart İletişim Gerçekleştirmek	3	25
	K30: Yasal Standartları Uygulamak	1	8,3
Kurumlararası iletişimde yaklaşım biçimi	K31: İlgili Kurumdan Bilgi Edinmek	8	66,6
	K32: Kişisel Araştırmalara Dayalı Bilgi Edinmek	5	41,6
	K33: Hızlı ve Güvenli Şekilde Amaca Ulaşmak	10	83,3
	K34: Personel İnisiyatifine bırakmak	1	8,6
	K35: Kuralları Uygulamak	1	8,6

Yukarıda Tablo 2’de gösterilen temalar ve temaların kodları detaylı olarak incelendiğinde birinci tema açısından araştırmaya katılan katılımcıların kurumlararası iletişimde kullandığı iletişim türlerini göstermektedir. Katılımcıların kullandıkları iletişim türleri arasında “**Yazılı İletişim, Yüzyüze Sözlü İletişim, Telefon İle Sözlü İletişim, Sosyal Medya ile Yazılı İletişim**” bulunmaktadır. Belirtilen iletişim türlerinden yazılı iletişim kurumların yasalarca iş akışı içerisinde olması gereken resmi evrak ve kanıt özelliği taşıyan iletişimdir. Diğer iletişim türleri ise isimlerinden anlaşılacağı üzere katılımcıların ilgili kurumlardan kişiler ile kurduklarını ifade ettikleri çeşitli iletişim şekilleridir. Son yıllarda bu iletişim türlerinden daha yeni

olarak sayılabilen whatsapp, instagram, facebook gibi sosyal medya kanallarından yazılı iletişim olarak ele alınarak araştırmada bu şekilde kodlanmıştır. Belirtilen ifadeler katılımcıların kendi ağızından cümlelerinden birkaç örnek aşağıdaki gibidir:

“.....Yapılan incelemeleri karara bağladığımızda güvenilirlik açısından yazılı olması gerekmektedir.Bunun için yazılı olarak ve elektronik ortamda iletişim sağlanmaktadır”(Ekrem Bey).

“....Kurumlararası en etkili iletişim olan resmi yazışmaları kullanıyoruz.Kanıtlanabilir olduğundan tercih ediyorum”(Fikriye Hanım).

“....Kurumumuz dışında başka kurumlar ile görüşmelerimizde yasal olarak da kanıt niteliğinde bulunsun diye yazılı iletişimi kullanıyoruz”(Yalın Bey)

“Duruma göre yazılı ve sözlü iletişim sürdürmekteyiz. Yazılı iletişim her zaman tercihimizdir çünkü kanıtlanabilir. Sözlü iletişim tercih ettiğimiz durumlarda ise yüz yüze iletişimde geri dönüşler daha etkili ve doyurucu olmaktadır”(Zehra Hanım)

Katılımcıların cevaplarına uygulanan içerik incelendiğinde çalışanların kurumlararası iletişimde öncelikle yazılı iletişimi hepsinin kullandığı görülmektedir. Belirtilen iletişim türü kamu kurumlarında kurumsal işlemlerde yasal bir gereklilik olması nedeni ile öne çıktığı söylenebilir. Bunun yanında son yıllarda yaygınlık kazanan sosyal medyanında bir iletişim türü olarak 2 katılımcı kullandığını belirtmiştir.

Katılımcıların kurumlararası iletişimde zaman yaklaşımı teması altında verdikleri cevaplar arasında **“Standart Zaman Uygulamak, Hızlı Olmak, Durumsal Davranmak, Gelen Belgenin Niteliğine Göre Değerlendirmek”** yer almaktadır. Belirtilen ifadeler katılımcıların kendi ağızından cümlelerinden birkaç örnek aşağıdaki gibidir:

“.....Yasal geçerliliği olan resmi yazışmalarda zaten mevzuatla belirlenmiş süreler vardır. Bu sürelere uymak yasal sorumluluk olmakla birlikte, genelde gelen taleplere aynı gün cevap verilmeye çalışılmaktadır”(Burhan Bey).

“....Kanuni çerçeve içerisinde hareket etmekteyiz. Zaman ve süreler kanun ve yasayla belirlendiğinden o süre içerisinde karşı taraftan cevap bekliyoruz. Dilekçe kanununda belirtilen süreler geçerlidir.”(Ekrem Bey)

“.....Önem arz eden konular var onların en kısa sürede sonuçlandırıp işlemlerin tamamlanması gerekmektedir. Yazışma yapılan kurumun uzaklığı, bilginin aciliyetine verdiği öneme göre değişmekle beraber bir hafta diyebilirim.”(Fikriye Hanım)

“.....Kurumlardan gelen yazılı ve sözlü bilgi edinme taleplerine talep edilen bilgi ya da belgenin önem ve ivediliği değerlendirilerek öncelikli olarak bekletilmeden cevap verilmektedir. Örn: bir adliyeden mahkemeden gelen yazı diğer kurumlarda daha önceliklidir. En geç 7 gün içinde ya da 10 gün içinde cevap verilmelidir. Aynı altyapıyı kullansak ya da e devlette yetki verilse daha hızlı ve kolay ilerler diye düşünüyorum.”(Nalan Hanım).

Katılımcıların % 50'si kurumlararası iletişimde önceden belirlenen standart bir zaman süresi dikkate alınarak cevap verme zamanı şekillendirmektedir.

Katılımcıların kurumlararası sözel iletişim sürecinde önem verdikleri konuların neler olduğunu belirten açıklamalarında ise **“Sözlü İletişimin Doğru Anlaşıldığı Tespit Etmek, Sözlü İletişimi Resmileştirmek, İşini Kolaylaştırmak, Sözlü İletişim Kullanmamak, Direkt İlgili Kişiyle Görüşmek”** gibi hususlar olduğu görülmektedir. Bazı katılımcıların ise kurumlararası iletişimde sözlü iletişim kullanmadığı görülmektedir. Belirtilen sonuç katılımcıların sözleriyle çeşitli örnekler ile aşağıda gösterilmiştir.

“.....Sözlü iletişimin resmi bir geçerliliği yoktur.Genelde sadece bilgi edinmek ve çalışmalarımızda bir yol belirlemek için sözlü iletişim kurmayı tercih ederiz.Eğer yaptığımız işlemlerde aldığımız bilginin yanlışlığı bize hukuki bir problem çıkarabilecekse, resmi yazışmayla bilginini kağıda dökülmesini talep eder, acil durumlarda ise tutanak tutarız.”(Burhan Bey)

“.....Sözel iletişim bizim kurumda tercih edilmiyor. Çünkü sorunlar hakkında kurum ya da kişilerden savunma bekliyoruz. Bunların hepsi resmi yazıyla yapılmak zorundadır.”(Ekrem Bey)

“.....Söz uçar yazı kalır diye bir atasözü vardı. Her zaman kalıcı olanın peşindeyiz. Sözlü iletişim konusuna göre değişse bile resmi yazı her zaman daha iyidir”(Funda Hanım)

“Sözel iletişimde istenilen bilgi nerden alınması gerekir, muhatabı kimdir, sorunun çözümünde etkisi var mıdır gibi. Örn:yüzyüze görüşme çok etkilidir sözel iletişimde tabi karşı tarafın ileteceği bilginin doğru anlaşılabilir olması ve mevzuata hakim olması o konu hakkında uzman olması önemlidir.Yüz yüze görüşmede tartışarak sorun tespiti ve bilgi alış veriş önemli.Resmî kurumlarda sözel iletişim mutlaka yazıyla garanti altına alınır.”(Fikriye Hanım)

Acil durumlarda diğer kurumlar ile kurulan iletişimde katılımcıların önem verdikleri konular arasında ise **“Hızlı olmak, Sözlü İletişim Kullanmak, Sözlü İletişimi Resmileştirmek, Teknolojiyi Yoğun Kullanmak, İlgili Kişiye Ulaşmak”** olarak verdikleri cevaplar kodlanarak oluşturulmuştur. Belirtilen kodların ortaya çıkarıldığı katılımcı görüşlerini ifade eden cümleler kendi sözleri aşağıda verilmiştir.

“.....istenilen bilgiye en hızlı şekilde cevap verilir.”(Aynur Hanım)

“Acil durumlarda sözlü iletişimi tercih ederiz, eğer alacağımız bilginin yanlışlığı hukuki problemlere yol açabilecekse, bilginin alındığı yer, zaman, tarih ve yöntemini (telefon gibi) belirterek tutanak altına alırız. Telefon Tutanağı.”(Burhan Bey)

“Acil durum esnasında işin sağlam yapılması önemlidir. Belediye olarak işin hızlı yapılması için gereken tüm teknolojik imkanları kullanıyoruz. Elektronik belge yöntemi sayesinde bir evrakı elden göndermek yerine elektronik ortamda

göndererek zamandan tasarruf ederek acil duruma hızlı cevap verebiliyoruz.....”(Çetin Bey)

“Diğer kurumlarda acil durumlarda sözlü iletişim sürecinde yazışmayla tespit edilmesi zaman alacak gizlilik kaydı olmayan işlemler sırasında ilerlememiz için gereken bilgiler için kullanılmaktadır. Sözlü iletişim daha acil durumlarda kısa süreli bilgi edinmek amaçlı kullanılmaktadır.....”(Nalan Hanım)

“Telefonla ulaşılabildiği ilgili kişiyle iletişime geçilir iş planı değiştirilir acil ihtiyaç giderilir.” (Zehra Hanım)

Katılımcılara kurumlararası iletişimde anlaşılmayan durumlarda/sorunlarda neler yapıldığını anlamak amacıyla sorular sorudaki cevaplar incelendiğinde **“Yeni Yöntemler Aramak, Üst Makama Başvurmak, Bireysel Çözüm Uygulamak, Açık İletişim Gerçekleştirmek, Kanun Bilgisine Başvurmak, Yazılı İletişim Yapmak”** gibi yollar ile yaklaştıkları tespit edilmiştir. Belirtilen kodların oluşturduğu katılımcıların cevapları aşağıdaki gibidir.

“Alternatif süreçler oluşturularak problemlere çözüm odaklı yaklaşılır.”(Aynur Hanım)

“...Resmi yazışmalarda genellikle çok fazla problem yaşamayız. Ancak bazen işlem yapan kişilerin ilgisizlikleri ve konuyla ilgili mevzuat bilgisine yeterli derecede hakim olamamalarında kaynaklanan yanlış ve eksik bilgi verilmesi durumunda talebimizi yeniler gerekirse bir üst makama müracaat ederiz.”(Burhan Bey)

“...Kişisel olarak çözmeye çalışırım. Personel kısmında genellikle çözülür. Kanuna hakim olduğunuzda karşı taraf sorun çıkaramıyor.”(Çetin Bey)

“...Öncelikle sözel olarak iletişime geçeriz. Yine sorun çözülmiyorsa resmi yazıya dökülür. Resmi yazıda da sorun çözülmezse bir üst makama bildirilir buda şikayet demektir. İletişim kopukluğunda karşı tarafın kayıtsız kalması durumunda yapılır.”(Funda Hanım)

Diğer bir önemli konuda kurumlararası iletişimde yer alması gerekenler katılımcıların yaklaşımlarına göre **“Sözlü İletişimi Kayıt Altına Almak, Aksaklıkları Önleyici Mekanizma Kurmak, Direkt ve Hızlı İletişim Gerçekleştirmek, Teknoloji Etkin Kullanmak, Standart İletişim Gerçekleştirmek, Yasal Standartları Uygulamak”** olarak anlaşılmaktadır. Belirtilen cevaplar katılımcıların sözleriyle aşağıdaki gibidir.

“.....Hızlı, güvenilir, net çözüm şeklinde olmalıdır.”(Aynur Hanım)

“.....yani sıra iletişim kurmak istediğimiz acil durumlarda sözlü iletişimin doğrulanabilirliği mümkün olmamakla birlikte ihtiyaç olunan bilgiler için görüşmelerin resmi kayıt altına alındığı resmi telefonlar vasıtasıyla yapılması soruna çözüm olabilecektir.”(Burhan Bey)

“.....Personel ve teçhizat artırılmalı ,yasalara uygun hareket edilmelidir.”(Ekrem Bey)

“.....Kurumlar arası iletişimde günümüz çağında gündelik hayatın her aşamasında sıkça kullanılan ve zaman kaybının önüne geçen teknolojiden faydalanarak, fiziki belge gönderiminin engellenmesi mail e posta şeklinde bilgi ve belge aktarımının yapılması gerekmektedir.....”(Nalan Hanım)

“Klasik kurumlararası iletişimden vazgeçip modern iletişime ayak uydurmamız gerekmektedir. Teknoloji daha çok kullanılmalıdır.”(Zehra Hanım)

“.....Kanun ve yönetmelikte hangi iş için ne kadar süre gerekiyorsa uyulması gerekir. Eğer istediğimiz zamanda istediğimiz cevap gelmezse hesap sorma yetkimiz vardır.....”(Semiha Hanım)

Katılımcıların kurumlararası iletişimde dil farklılığı bulunması durumunda konuya yaklaşımları **“İlgili Kurumdan Bilgi Edinmek, Kişisel Araştırmalara Dayalı Bilgi Edinmek”** şeklindedir. Belirtilen cevaplardan bazıları katılımcıların kendi sözleri ile aşağıdaki gibidir:

“İlgili kurum ile iletişime geçilip oradan bilgi alınır, ya da internet ortamında mesleki dilde yazılan yazının anlaşılmayan kelimeleri için araştırma yapılır.”(Aynur Hanım)

“Kurumlarla olan resmi yazışmalarda oluşan dil farklılıkları zaman zaman sorun olabilmektedir... .. İçeriğin yanlış anlaşılması da işlemlerle ilgili büyük problemlere neden olabileceği için bu konuda hassasiyet göstererek emin olmadığımız kelimelerin anlamları ile ilgili muhakkak sözlük kullanmaktayız.”(Burhan Bey)

“Belediye olarak diğer kurumların iletişim yöntemleri ve yazım tarzlarına, dillerine ayak uydurmaya çalışıyoruz. Bilmediğimiz durumlarda soruyoruz. Tabi bazı kurumlar esnek davranamıyor bu konuda yasada ve mevzuatta ne varsa o şekilde davranılıyor yazılıyor. Bizim kurum için ayak uydurmak daha mümkün böylece işlevişte tıkanma yaşamıyoruz.”(Çetin Bey)

“Kurumlar arasında yalın bir dil kullanılsın yani herkesin anlayacağı bir dil olması gerekir. Bu da kurumların iş yükünü azalmasına neden olur kişiler daha verimli çalışır. Geri dönüşler zaman kaybı yaratmaktadır.”(Ekrem Bey)

“Kurum mevzuatına hakim olarak diğer kurumlarla yazılı iletişimde kullanmış olduğumuz yazılı ifadeler anlaşılmiyor buda iletişim kopukluğuna neden olmaktadır. Aynı şekilde kendi kurumumuzun diğer kurumlardan Adliye, Hastane, Emniyet vs. gelen yazılı belgelerdeki anlaşılamayan ifadeler neticesinde iletişimde zaman zaman tekrarlayan işlemler sonucu aksama ve gecikmeler olabilmektedir.”(Nalan Hanım)

“Kurumlarla yazılı iletişimde kullanmış olduğumuz yazılı ifadeler anlaşılmiyor buda iletişim kopukluğuna neden olmaktadır. Aynı şekilde kendi kurumumuzun diğer kurumlardan Adliye, Hastane, Emniyet vs. gelen yazılı belgelerdeki anlaşılamayan ifadeler neticesinde iletişimde zaman zaman tekrarlayan işlemler sonucu aksama ve gecikmeler olabilmektedir.”(Semiha Hanım)

Kurumlararası iletişimde kurumun nasıl yaklaştığını belirlemek amacıyla sorulan soruya katılımcıların verdikleri cevaplar arasında **“Hızlı ve Güvenli Şekilde**

Amaca Ulaşmak, Personel İnsiyatifine Bırakmak, Kuralları Uygulamak” şeklinde gruplandırılarak kodlar oluşturulmuştur. İlgili kodların oluşturulduğu cevaplar katılımcıların sözleri ile aşağıdaki gibidir.

“ Doğru ve güvenilir bilgiyi karşı tarafa net olarak ulaştırmayı. Karşı tarafın zihninde soru işareti kalmadan yasalara uygun olarak cevap vermeyi amaçlarız.”(Aynur Hanım)

“Kurum olarak, ihtiyaç olunan bilginin kamu yarına olduğunu düşünerek, doğru ve tutarlı bilgiyi tekrar geri dönüşe mahal vermeden karşı tarafa ulaştırmanın önemini kavramış olarak, nazik bir dil kullanarak ulaştırmaya çalışmaktayız.Bilgiyi iletişime geçtiğimizde karşı tarafın anlaması önemli ve geri dönüş yapılmaması çok önemli.”(Burhan Bey)

“Kurumlar arası iletişimde önceliğimiz hızlı ve doğru bilgi vermek yada almaktır.Bu nedenle kurumlar tarafında sözlü yada yazılı iletişimle bilgi talep edildiğinde kurumumuzca zaman kaybı olmadan gecikmeye mahal vermeden en kısa sürede bilgi verilmektedir”(Nalan Hanım)

Araştırma bulguları katılımcıların ifadeleriyle örneklendirilerek gösterilmiştir. Bulguların verildiği kodlar araştırmacılar tarafından üzerinde ortak fikir oluşturularak belirlenmiştir. Katılımcı sözleri mümkün olduğu kadar kısaltılarak yansıtılmıştır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Kamu kurumlarında diğer kurumlar ile bilgi alışverişi, işlerde karşılıklı bağlılık nedeni kurumlararası iletişim kurmak vazgeçilmezdir. Bu sürecin doğru işlemesi, çalışanların katkılarının anlaşılması amacıyla örnek alınan kurumlarda çalışanların kurumlararası iletişim yaklaşımları incelenmiştir. Nitel araştırma deseninde görüşme tekniği ile yürütülen çalışmada öncelikle literatür incelemesi doğrultusunda kurumlararası iletişim açısından önemli olan temalar belirlenmiştir. Bu temalar kurumlararası iletişim türleri, sözel iletişim süreci, iletişimde anlaşılmayan durumlar, dil farklılıkları, acil durumlarda iletişim, olması istenen iletişim ve yaklaşım biçimi açısından değerlendirilmiştir.

Yapılan görüşmelerde iletişim türü ile ilgili katılımcıların kurumlararası iletişimde öncelikle yazılı iletişim kullanıldığı görülmektedir. Çalışanların yazılı iletişim kullanımına önem vermelerinin sebebi bilinen yasal gerekliliklerin dışında kanıtlanabilir olması ve hukuki açıdan kendilerini güvence altına almak olduğu öne çıkmaktadır. Sözlü iletişimde ise telefon ve yüz yüze kanallar yolu iletişim gerçekleştirilmektedirler. Bazı çalışanlarda ise sosyal medya araçları ile yazılı olarak iletişim kurdukları görülmektedir. Kurumlarda tanımlanan ve kamu kurumlarının niteliği gereği iletişimin yazılı olarak resmi kanallardan yürütülmesi önemli bir gereklilik olmasına rağmen bu kanallarda uzamalar, yetersizlikler gibi nedenler ile çalışanların tamamlayıcı olarak diğer iletişim türlerini kullandıkları söylenebilir. Genel olarak örgütlerde informal iletişim olarak da ifade edilebilen sözel iletişim

kontrolden çıkarak zehirli bir yapıya bürünebileceği ve çalışanlar arasındaki ilişkileri zedeleyebileceği kabul edilmektedir (Bektaş ve Erdem, 2015). Bu açıdan değerlendirildiğinde çalışanların diğer kurumlar ile yürüteceği sözel ya da sosyal medya ile yapılan yazılı iletişimi kayıt altına almaya yönelik tedbirleri, kurumlar göz önüne almasının önemli olduğu söylenebilir.

Görüşülen kurumlarda araştırmaya katılan katılımcılar sözel iletişim ve sosyal medya ile kurulan yazılı iletişim içerikleri açısından ise iletişime geçilen karşı tarafın bilgiyi doğru anlamasının önemi, ilgili kişiyle direkt görüşmeyi kolaylaştırması, sıklıkla bilgi edinmek, işin gidişi ile ilgili yol gösterme açısından kullanıldığını ortaya koymuşlardır. Bir başka nokta da yazılı iletişim dışında tamamlayıcı olarak kullanılan diğer iletişim türleri acil durumlarda işi kolaylaştırdığı vurgusudur.

Kurumlararası iletişimde katılımcıların yaşadığı problemlere yaklaşımları ise; yeni yöntemler kullanmak, bireysel çözümler bulmak, iletişimde açıklık, kanuna hakim olmak ve üst makama bildirmek şeklindedir. Katılımcıların ortak görüşü ortaya çıkan problemi idari birimde yani üst makama bildirerek çözmek olduğu söylenebilir.

Katılımcılar kurumlararası iletişimde mesleki terminoloji nedeniyle anlaşılmayan kısımları yeniden sorma ve açıklığa kavuşturma gibi yollar kullanarak çözüme davranışı gösterdiği görülmektedir. Bu nedenle ortaya çıkan zaman kaybını engellemek için bazı katılımcılar mesleki terimleri araştırma yoluna gittiği anlaşılmaktadır. Kurumlararası dil farklılıklarında bilgi aktarımında kopukluğa neden olan verinin geç iletilmesine ve geri dönüşlerin uzun olmasına yol açmaktadır. Belirtilen durumu önlemek için kurumlar mesleki terimlerde el kitabı, çalışan eğitimi gibi çözümler uygulamaya konması önem arz etmektedir. İlgili literatür daha çok kurumlar açısından yapılan iletişim çalışmalarının kurumsal itibar, sosyal sorumluluk, sosyal medya araçlarının kullanımı ve halkla ilişkiler yönlerine vurgu yapmaktadır (Gümüş ve Öksüz, 2010; Ural, 2013; Çetinbaş, 2014) Sayılanoğlu, 2018).

Gelecek çalışmalarda özellikle kurumlararası iletişimde yazılı iletişimin nasıl daha etkin hale getirilebileceği, hızlı ve daha anlaşılır olmasının sağlanması açısından neler yapılabileceğine ilişkin araştırmalar yapılabilir. Literatür açısından kurumlararası iletişimi içerik olarak derinlemesine inceleyen araştırmaya rastlanmamıştır.

KAYNAKÇA

Atak, M. (2005). Örgütlerde Resmi Olmayan İletişimin Yeri ve Önemi, *Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi*, Temmuz 2(2),59-67.

- Bektaş, M., Erdem., R. (2015). Örgütlerde İnfomal İletişim Süreci: Kavramsal Bir Çerçeve, *AKÜ İİBF Dergisi*, XVII (1), 125-139.
- Chițescu, R.I. (2015). Strategies of Institution Comunication, *Valahian Journal of Economic Studies*, 6 (20), 65-73.
- Çalışkan, G. (2016). *Belediyelerde Kurumsal İletişimin Kurumsallaşmadaki Önemi, İzmir Belediyeleri Üzerine Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Yaşar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetinbaş, H.B, (2014) Bir Kurumsal İletişim Stratejisi Olarak Kurumsal Bloglar, *Selçuk İletişim Dergisi*, 8,(3), 92-121.
- Eğinli, A.,T., ve Bitirim S., (2008). Kurumsal Başarının Önündeki Engel: Zehirli (Toksik) İletişim, *Selçuk İletişim*, 5, (3),124-140.
- Gülнар, B. (2007). *Araştırma Görevlilerinin İş Tatminini Sağlama Aracı Olarak Örgütsel İletişim ve İletişim Doyumu: Kamu ve Özel Üniversite Karşılaştırması*. Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gümüş, M., Öksüz, B. (2010), İtibarın Temel Taşı Olarak Kurumsal İletişim: Kurumsal İtibar Sürecinde İletişimin Rolü ve Önemi, *Marmara İletişim Dergisi*, 16, 11-124.
- Halis, M., (2000). Örgütsel İletişim ve İletişim Tatminine İlişkin Bir Araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14,(1), 217-230.
- Kabul, H. (2016). *Kurumsal İletişimin EFQM Mutlak Mükemmellik Modeline Göre İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi ,İstanbul Aydın Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaçor, S., Şahin, A., (2004). Örgütsel İletişim Kurma Yöntemleri ve Karşılaşılan İletişim Engellerine Yönelik Bir Araştırma, *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8,97-117.
- Kazancı, M. (2010). *Kamuda ve Özel Sektörde Halkla İlişkiler*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Mert, Y. L., (2019). Kamu Yönetiminde Kurumsal İletişim: Web Siteleri Üzerine Bir Analiz, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,12(62), 1513-1522.
- Mihai, R.L. (2017). Corporate Communication Management. A Management Approachi, *Valahian Journal of Economic Studies*, 8 (22), 103-110.
- Oruç, M. (2018). *Kurumsal İletişim Sürecinde Sosyal Medya Yönetimi: Konya İli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi.
- Ural, Z. G. (2013). *Kurumsal İletişim Çalışmalarının Sürdürülebilirliği Açısından Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamaları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi.

- Redzaa, A. Nordina , S. Nd. Saadb S., and Wahaba H., (2014). Inter-organization communication management between organizations in a subsidized fertilizer market in Malaysia, *UMK Procedia*, 1, 33- 41.
- Sayılanoğlu, S., (2018) Kurumsal İletişim Bağlamında Belediyelerde Kurumsal Twitter Hesabı Kullanımı, *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 389-406.
- Shumate,M.,Atouba,Y., Cooper, K.R. Pılny, (2017).*Interorganizational Communication, The International Encyclopedia of Organizational Communication*. Craig R. Scott and Laurie Lewis (Editors-in-Chief), John Wiley & Sons, Inc, USA.
- Tanrıverdi, H., Adıgüzel, O., Çiftçi, M., (2010). Sağlık Yöneticilerine Ait İletişim Becerilerinin Çalışan Performansına Etkileri: Kamu Hastanesi Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(11), 101-122.
- Theaker, Alison (2006). *Halkla İlişkilerin El Kitabı*, (Çeviri: Murat Yaz), Mediacat Kitapları, İstanbul.
- Türkahraman, M. (2009) Teorik ve Fonksiyonel Açıdan Toplumsal Kurumlar ve Kurumlararası ilişkiler, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14, (2) ,25-46.
- Timuroğlu, M. K. Ve Balkaya, E. (2016). Örgütsel İletişim ve Motivasyon İlişkisi: Bir Uygulama, *U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 89-113.
- Vural Z.B. ve Ç.,, Sohodol, (2007). Kurumsal İletişim: İşletmelerin Kurum içi İletişimine Yönelik Bir Araştırma, *Yeni Düşünceler*, 2, 205-223.
- Yıldırım A., Şimşek H., (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınevi, İstanbul.

Araştırma Makalesi/Research Article

**A COMPARATIVE STUDY ON EDUCATION STATISTICS OF TURKEY
AND SINGAPORE**

**TÜRKİYE VE SİNGAPUR EĞİTİM İSTATİSTİKLERİ ÜZERİNE
KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA**

Abdülkadir IŞIK*, Emine Seda KOÇ**

*Geliş Tarihi: 19.12.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 17.05.2020
(Accepted)*

ABSTRACT: The concept of education can be simply defined as the process of bringing about behavioral changes for individuals. Far beyond the mentioned individual development, it is among the most important factors that contribute to social development and progress. For this reason, the importance of education for countries enhances day by day; as a result of this, many countries try to increase the national resources allocated for education. Although it is defined as a semi-public service, almost all of these resources are still covered by public budgets in almost every part of the world. This necessitates the expenditures and investments in education to be carried out based on correct planning. The importance of being able to invest strategically becomes more prominent for the countries. In particular, the importance of access to strategic execution of this investment for countries like Turkey, with an increasing number of individuals benefiting from education due to the potential of the young population, stands out even more. For this planning to be carried out systematically and correctly by countries, accurate, complete and reliable training data is needed. By analyzing these data, it is ensured that desired national targets and the education reaches become operational. Nowadays these data in Turkey and many countries by the ministries responsible for education have become an annual publication. In this study, the mentioned data of Turkey have been tried to be examined and interpreted in terms of different indicators. The data obtained in the study, which was conducted according to the scanning model, was examined according to the document analysis technique. Primary and secondary education levels within the scope of compulsory education have been discussed and besides the budget and education investments allocated to education, indicators related to education potential (number of schooling, student numbers per class, number of teachers according to education levels, etc.) have been examined. To make an international comparison, the data of Singapore, which has shown high-level success in exams such as TIMMS, PISA, PIRLS (including 2018 PISA) has been also examined and interpreted. In the study, it has been concluded that Turkey has some education indicators that are open for improvement and its education expenditures are not yet at the desired level. Also, it has

*Prof. Dr., Trakya University, abdukkadirisik@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7501-1973

**Assistant Prof. Dr., Namık Kemal University, eskoc@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1656-8808

found out that the recent educational expenditures made in Singapore have a significant contribution to the quality of education and success.

Key Words: Education, Education Statics, Education Expenditure

ÖZ: Eğitim kavramı, en yalın hali ile bireylerde davranış değişikliği meydana getirme süreci olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde ise, eğitim bahsedilen bireysel değişimin çok ötesinde, sosyal gelişime ve ilerlemeye katkıda bulunan en önemli faktörler arasında yer almakta; dolayısıyla eğitimin ülkeler için önemi günden güne artmaktadır. Bu durumunun beklendik bir sonucu olarak, birçok ülke eğitime ayrılan ulusal kaynaklarını arttırmaya çalışmaktadır. Eğitim hizmetleri yarı kamusal hizmetler olarak tanımlansa da, bu hizmetler için kullanılan kaynakların neredeyse tamamı halen dünyanın hemen her yerinde kamu bütçeleri tarafından karşılanmaktadır. Bu durum, yapılan eğitim harcamalarının ve yatırımlarının doğru planlamaya dayanarak gerçekleştirilmesini gerektirmektedir. Ülkeler tarafından yapılan harcamaların ve yatırımların bir strateji çerçevesinde gerçekleştirilebilmesi giderek önem kazanmaktadır. Özellikle, genç nüfus potansiyeli nedeniyle eğitimden yararlanan birey sayısının her geçen gün arttığı Türkiye gibi ülkeler için bu yatırımın sistematik olarak yürütülebilmesinin önemi daha da belirginleşmektedir. Ülkelerin ifade edilmiş olan planlamaları doğru bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için eksiksiz ve güvenilir eğitim verilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu verilerin analiz edilmesi, ülkelere belirlenen ulusal hedefler ve eğitim çıktılarına ulaşılabilmesi adına önem taşımakta; eğitim süreçlerine işlevsellik kazandırmaktadır. İhtiyaç duyulan bu veriler artık Türkiye'de ve pek çok ülkede eğitimden sorumlu bakanlıklar tarafından yıllık olarak yayınlanmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'ye ait söz konusu veriler farklı göstergeler açısından incelenmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Tarama modeline göre yürütülen çalışmada elde edilen veriler doküman analizi tekniği incelenmiştir. Çalışmada zorunlu eğitim kapsamındaki ilköğretim ve ortaöğretim düzeyleri ele alınmış olup eğitime tahsis edilen bütçe ve eğitim yatırımlarının yanı sıra eğitim potansiyeli ile ilgili göstergeler (okul sayısı, sınıf başına öğrenci sayısı, eğitim seviyelerine göre öğretmen sayısı vb.) ele alınmıştır. Uluslararası bir karşılaştırma yapılabilmesi için, TIMMS, PISA, PIRLS (2018 PISA dahil) gibi sınavlarda yüksek başarı gösteren Singapur'a ait veriler de incelenmiş ve yorumlanmıştır. Araştırmada, Türkiye'nin geliştirilmeye açık bazı eğitim göstergelerine sahip olduğu ve eğitim harcamalarının henüz istenen düzeyde olmadığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca, Singapur'da yapılan son eğitim harcamalarının eğitim ve başarı kalitesine önemli bir katkı sağlamış olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Eğitim İstatistikleri, Eğitim Harcamaları

1. INTRODUCTION

Education is one of the main branches of science that focuses on the behavior of individuals and works to change these behaviors in a specific direction. Although the outcomes and benefits of this discipline seem to be directly related to individuals who benefit from education, education is among the determinants of many social benefits besides individual benefits. As an expected result of this situation, the importance of education gradually expands; the impact of education on societies is increasingly felt.

The modernization efforts of the societies and the desire of the countries to increase their development levels have been the pioneers of the innovation and development movements in many different fields, especially education. Because development is not a phenomenon that can only be provided by monetary power and other economic resources. Achieving the full development of countries is directly related to the most important output of education, the educated manpower. For example, many countries with oil, which is a very valuable natural resource today, do not have enough resources because they do not have trained manpower. On the other hand, Germany and Japan, whose natural resources are very limited, have made great economic progress by making the best use of their scarce resources thanks to their trained manpower (Fidan and Erden, 1991). While the national income per capita in Japan in 1960 was around the world average, in 1990 increased about 50 times (Kasliwal, 1995).

Another example of this relationship is Greece that used to have approximately equal levels in terms of national income per capita with Turkey in the recent past and now has five times more income level than Turkey's income level. Likewise, the national income per capita in Greece was around 40% below the world average in 1960, but achieved the world average in 1990 and even managed to reach slightly above the average. What is striking here is that in the same period, investments in education in Japan and Greece were close to these rates. This result is accepted as the miracle of education (Sami, 2003). As can be seen, education is an area with a high impact value that can provide critical benefits for countries and societies both horizontally and vertically. This has led to an extremely rapid increase in the budget allocated by countries for education. In other words, education expenditures have been accepted as compulsory by countries.

It would be more appropriate to prefer investment instead of expenditure when naming budgets allocated for education because even in the short term, the returns provided by education for countries and individuals are well above the relevant expenditures that can be considered as costs. The different calculations made for the return of education expenditures support this situation. The calculation used in a study conducted at the University of Colorado is one of them. Education expenditures in Turkey can be made more prominent by handling by this calculation. The budget allocated to education in Turkey was about \$ 6.8 billion in 2000 and it constituted approximately 5% of national income. The average cost of increasing the educational level of each person for one year in per capita income in Turkey is 75 dollars and this investment will go back with an increase of 260 dollars in return. As can be understood from the example of Turkey, thanks to the

country's expenditure on education, they won nearly four times. Another example is the relationship between the increase in education expenditures of the Far East countries for the development of human resources and their economic development. According to the results of a detailed study covering 88 countries, an increase in literacy rate from 20 percent to 30 percent leads to an increase of 8 percent to 16 percent in the gross domestic product (Çakmak, 2008). As is seen in the examples, the return on education expenditures of the countries is quite high and this return supports not only economic but also social, cultural and social development. For this reason, it would be correct to say that the slope and the educational expenditures made together play a key role in the level of development and development that the countries want to achieve in every field.

Planning of education expenditure is now a necessity for every country, but especially for developing countries and countries where demand for education has increased rapidly, such as Turkey, this necessity causes some serious problems. The main problems encountered are the increase in education costs, the inefficiency of the teaching staff, student failures, the increase of scholarships, the inadequacy of resource use, the increase in external debts, the increase in expenditures for non-educational areas, the inability to increase public revenues and high unemployment (Koç, 2007). One of the biggest obstacles in overcoming these problems is undoubtedly that a large part of the education expenditures is still being tried to be solved by public resources.

Although the economic resources of the countries as the determinant of education expenditures come to mind first, the policies followed by the political powers and the public's desire for education and the interest shown in education are other factors that are highly influential on education expenditures. In other words, the importance given to education by both the people who service and benefit from education services leads to the planning of these expenditures. According to Başaran (2006), the importance given to education has three indicators. These are the increase in education expenditure per student, the increase in the education budget and the ratio of education expenditures to national income. For this reason, to reach more objective results related to education expenditures of countries, it is necessary to consider the relations of different data with each other besides certain numerical indicators.

The concept of globalization, which has an impact on every aspect of life today, has also affected education and education expenditures. With globalization, education has ceased to be a national concept and in many parts of the world, it has become an international concept that has been taken up with a very similar perspective and universal goals have been taken into consideration in education.

This has caused the educational policies adopted by the countries and the educational practices they carry out within these policies to approach and interact with each other. Therefore, countries should plan and provide educational services that can address the understanding of education adopted worldwide and take into account and reflect global criteria; they are also expected to regulate local opportunities in a way that can serve global goals by taking education expenditures with the same perspective. Therefore, considering the educational expenditures of the countries with different socio-economic conditions, taking into account the practices carried out in these countries is considered important for making some inferences.

With this perspective, in the study, the educational expenditure of Turkey made in 2018 was investigated comparatively in terms of different variables. Another country considered in this review in Singapore. Singapore was a country that had declared independence from England in 1959, a very recent history. Since its split from Malaysia in 1965, it had no economic resources other than its port to help develop and had no defense system. It also used to experience tension with neighboring countries and imported most of its basic needs such as food, water, and energy. Besides, the Republic of Singapore did not appear to be a candidate for educational and economic power worldwide (OECD,2012). Moreover, Singapore is still trying to deal with problems such as the overcrowding of the classes and the overcrowding of the existing schools in the education system due to the high population density (Levent and Yazıcı, 2014). Despite all these negative effects, Singapore has achieved remarkable success in international exams such as TIMMS, PIRLS, and PISA thanks to its rational education practices. Also, the Singapore education system has been evaluated by some international evaluation organizations and has been stated to be superior in many respects to its competitors. For example, in the 2010 World's Best Performing Education Systems" survey conducted by Mc Kinsey, Singapore outperformed many countries covered by this research. In the research report issued by the same organization, it was stated that although the Singapore education system had a mediocre performance in 1985, it became an excellent system after 2000 with the effects of the reforms started at that time (Bakioğlu and Göçmen, 2013).

It is doubtless that many different variables determine the rapid development and change in Singapore's education system, but the realization of these policies that direct education is undoubtedly directly and closely related to investment in education. Therefore, in this study, it is aimed to examine the educational expenditures of Singapore and the similarities and differences of it between the education expenditures in Turkey. To make a holistic assessment of the quality of

education, the indicators related to educational environments were also examined. It is predicted that the findings obtained in this study are considered important to make an evaluation of the education expenditures in Turkey with an international approach, inferences about Singapore's educational practices and make a comparison of the educational environments of two countries. Also, it is thought that the findings of the study will provide to determine the relationship between educational expenditures and educational system success.

2. METHODOLOGY

2.1 Research Model

This study, in which education statistics of Turkey and Singapore are analyzed comparatively, is a sample of qualitative research. As it is known, qualitative researches are defined as a type of research the studies that qualitative data collection methods such as observation, interview, and document analysis are used in; a process for realistic and holistic representation of perceptions and events in the natural environment is followed (Yıldırım and Şimşek, 2005). In qualitative researches it is aimed at understanding how people understand, experience, interpret and produce the social world is a concept that includes attitudes and strategies (Sandelowski, 2004).

The study was conducted according to the scanning model. Scanning model is a research approach that aims to define a situation that does not describe a situation that existed in the past or present. Whatever the subject of research is, there is no attempt to change and influence them. What is wanted to be known as in the square and the aim is to be able to observe and determine that thing correctly. The main goal is to observe without attempting to change (Karasar, 2014). In the scanning model, there is the observation of science, detecting the relationships between events and generalizing the invariant relations controlled. In other words, the description function of science is in the foreground. In the scanning model, recording and classifying events as they are is the foremost feature. However, it is mandatory to make comments and evaluations (Yıldırım and Şimşek, 2005). In this study education statistics of Turkey and Singapore are examined and the findings were interpreted by the researchers; these data were evaluated in detail within the framework of the indicators determined by the researchers.

2.2 Data Sources

The education statistics for 2018 of Turkey and Singapore constitutes the data sources of this study. The data were accessed through the official web sites of the ministries responsible for the preparation and publication of educational statistics. In this study, the data presented at the level of compulsory education within the scope of formal education of both countries were examined. With the

enactment of the Official Statistics Program in Turkey, as the data published by TSI (Turkey's Statistics Institute) as other institutions and is produced by the organization and the data envisaged to be published, it began to be regarded as taking part in official statistics. Thus, reliable data can be produced in every field needed. In the Official Statistics Program of 2017-2021, the Ministry of National Education was given the responsibility of publishing Formal Education Statistics annually in print and on the internet. In examining the data for Turkey prepared by the ministry said National Education has benefited from the publication Statists. For some indicators, the data of TSI has also benefited from it. Similarly, the data of Singapore were obtained from the report The Education Statistics Digest (ESD) that is regularly prepared and published by the Ministry of National Education annually. In this study, since pre-school education is not included in compulsory education for both countries and international exams (PISA, PIRLS, TIMMS), which aim to predict the success of the countries, focus on the skills between primary and upper secondary education the data of this interval are examined.

2.3 Data Analysis

As it is known, qualitative research is a research model that uses qualitative information gathering and analysis methods such as observation, interview, and document analysis, and follows a qualitative process to present perceptions and events realistically and holistically in the natural environment (Yıldırım, 1999). In this study, educational statistics of countries were examined by using the document analysis method which is widely used in qualitative research. Document analysis is defined as a systematic review of existing records or documents as data sources. The basic condition of successful document analysis is that the necessary arrangements can be made for finding, examining the documents related to the subject and reaching a synthesis that will reveal certain situations or opinions (Karasar, 2014). During the document analysis process, the researcher collects general (newspaper, meeting minutes, official reports, etc.) or special (personal diary, letter, e-mail) qualitative documents (Creswell, 2009). In this study, reports which are in the form of general documents are examined systematically within the framework of research problems and the results are presented and interpreted by the researchers.

3. FINDINGS

In the study, primarily some key indicators related to Turkey and Singapore education systems are focused on. First of all the number of schools and classes were examined according to educational levels. The relevant data are presented in table 1.

Table 1. Number of schools and classes in Turkey and Singapore by the level of education

Level of education	School		Class	
	Turkey	Singapore	Turkey	Singapore
Total of formal education*	55636	356	659048	13240
Formal education (Public)	48179	263	551450	
Formal education (Private)	7457	93	107598	
Primary school	24 739	186	256 989	7089
Primary school (public)	22 931	145	227 694	
Primary school (private)	1 808	41	29 295	
Lower secondary school	18 935	139	187 572	4892
Lower secondary school (public)	16 874	104	160 603	
Lower secondary school (private)	2 060	35	26 969	
Upper secondary school	12 503	31	214 487	1259
Upper secondary education (public)	8 914	14	163 153	
Upper secondary education (private)	3 589	17	51 334	

* Preschool education data are not included in the presentation of relevant data within the scope of formal education.

When Table 1 is examined, it is observed that there is a significant difference between Turkey and data on different levels of education in Singapore. Such that the total number of schools in Turkey is approximately 156 times more than the number of schools in Singapore. As an expected consequence of this situation, there is a considerable difference between the number of classrooms in these countries. The point here is that the difference between the number of classrooms in the two countries is not at the same ratio as the difference between the number of schools. According to the data in the table, the number of classes in Singapore is approximately 49 times more than the number of classes in Turkey. Hereunder, despite the low number based on the total number of schools and classes in the Singapore education system, it is seen that the number of classes per school (ratio) is approximately 4 times more than Turkey. It can be said that this is an important advantage for the Singapore education system considering the basic environmental factors that are needed for the establishment of effective and efficient educational environments in schools and achieving the educational goals at all levels.

In the study, the number of students and teachers were also dwelled on. The data related to these findings are given in Table 2.

Table 2. Number of Students and Teachers in Turkey and Singapore by the level of education

Level of education	Number of Students		Number of Teachers	
	Turkey	Singapore	Turkey	Singapore
Total of formal education*	16.544.047	428773	1.077.307 (Permanent: 994 634/ Contractual: 82 673)	32,680
Primary Education	5 267 378	234414	300 732	15787
Lower secondary education	5 627 075	146703	354 198	12576
Upper secondary school	5 649 594	54664	371 234	4740

* Preschool education data are not included in the presentation of relevant data within the scope of formal education

As can be seen in Table 2, there is a large numerical difference between the number of students in Turkey and Singapore from primary education to upper secondary school. When it is considered that Turkey is a country that has a population of nearly 81 million while Singapore is a country of around 6 million people, this situation is considered to be expected. When the number of teachers in the countries is examined, a similar situation is observed.

Here's to the point that needs to be underlined is that when the number of students and teachers in each level of education in Turkey is quite close, the numbers in Singapore, especially at the upper secondary school level, decreases by more than one third. Undoubtedly, the difference between compulsory education periods of countries is the main reason for this situation. Accordingly, the duration of compulsory education, which is 12 years in Turkey and implemented 6 years in Singapore at the primary level, might be the reason for the students leaving the formal education process in Singapore. Another noteworthy difference is that the number of permanent and contractual teachers (given in the total of formal education) is also indicated with the number of teachers in Turkey.

In the study, the number of students per class and teacher is also examined and the relevant data are presented in Table 3.

Table 3. Number of students per class and teacher by the level of education

Level of education	Number of Students Per Class		Number of Students Per Teacher	
	Turkey	Singapore	Turkey	Singapore
Total		32.4		
Primary Education				
2013	22		19	16.5
2018	22	33.1	18	14.8
Lower secondary education				
2013	27		18	13.2
2018	24	33.8	15	11.6
Upper secondary school				
2013				
2018		23		

Since there is no standard and common statistical presentation on the number of students per class and teacher for countries, some deficiencies are included in Table 3. Available data shows that the level of the number of students per classroom at primary education in Turkey has remained stable in the last 5 years when there has been a slight decrease in lower secondary education level. As for Singapore, the number of students per classroom is relatively high, which is over 30 for all levels of education. Given the number of classrooms per school in the previous tables and the total number of students in the education system, these data appear to be inaccurate, but the disclosure made by the Singapore ministry of education clarifies the situation. Accordingly, the data presented for the Singapore education system is explained as follows: “*Class size is the average number of students per class, calculated by dividing the number of students enrolled by the number of classes at that level. The classes here refer to form classes only. The actual class size can be smaller for some subjects and lessons, depending on the learning needs of the students or program considerations. For instance, leveling up programs such as the Learning Support Programme for lower primary students, School-based Dyslexia Remediation program and coursework subjects like Design and Technology at the secondary level are conducted in smaller classes.*” (Singapore Ministry of Education, 2019). According to these explanations, it is understood that various classrooms and learning environments are used for students' different learning needs, in other words, multiple learning environments are used instead of standard and uniform classrooms by arranging the classrooms in the schools according to the content of the curriculum and the needs of the students. The number of students per teacher in these countries supports this situation. Although there has been a decrease in the number of students per teacher

in Turkey in the last 5 years, the number of students per teacher is still above the OECD average (15-elementary, secondary-13) while Singapore is among the countries that have succeeded to fall below this average. It is thought that this situation is an important factor that improves the quality of education in the Singapore education system by providing effective and adequate teacher-student communication.

Besides these indicators of countries, the expenditures on education and the changes of these expenditures in the last five years are also considered. The distribution of these expenditures according to education levels and the amounts per student from these expenditures are presented in Table 4.

Table 4. Public education expenditures and education expenditures per student by level of education

Level of education	Education Expenditure (USD \$)		Education expenditure per student (USD \$)	
	Turkey	Singapore	Turkey	Singapore
Total *				
2013	41.696.842	7.797.095	2751	24802
2018	27.393.333	9.241.117	2220	33073
Primary Education				
2013	8.168.421	1.597.879	1914	6250
2018	4.638.125	2.114.674	1582	8787
Lower secondary education				
2013	7.601.578	1.844.953	1844	8359
2018	4.942.083	2.099.899	1600	11345
Upper secondary school				
2013	9.358.947	284.425	2679	10193
2018	6.795.625	301.232	2395	12941

* The sum of public education expenditures (educational budgets) made by countries.

According to the data presented in Table 4 examined it is concluded that there is a significant difference between the public spending on education of Turkey and Singapore in favor of Turkey. It will be true to qualify this situation as usual or expected when the number of students in countries is regarded. Considering the change in the five years of the mentioned expenditure, education spending in Turkey is significantly decreased, while in Singapore it is noteworthy that the budget allocated to education is increased. Expenditures per student, which is another data in the table, supports this situation. The budget allocated for per

student decreases with a decline in the education expenditure in Turkey; it is observed that this situation causes an increase in the difference between expenditures per student in Singapore. The difference is almost six times higher at the upper secondary school level. In the light of this data, it can be said that both the budget allocated to education and the expenditure per student is insufficient and low in Turkey and this quantitative difference is at a level that can cause some qualitative differences within the education system and the effect can be felt clearly.

4. CONCLUSION, DISCUSSION AND SUGGESTIONS

Education, which is mostly defined by the effects on individuals and their behaviors In the literature, has become a much more comprehensive concept that referred to by its effects on societies and countries. Today, education has also become one of the main factors that are both determinants and indicators of the development levels of countries. For this reason, education is seen as the most important tool that can be used in the creation of qualified manpower necessary for the realization of this development. This has led to an increase in the importance given to education as well as the expansion of education expenditures and budgets allocated to education.

The basic starting point of increasing the education expenditures made by countries is undoubtedly the increasing need for qualified manpower. Therefore, every country that is aware of the importance of human resources makes education expenditures in a way to make these resources more efficiently. In other words, it uses educational expenditures as effective investment tools. In this study, it is aimed to examine these educational expenditures and some other indicators which are effective in providing quality in education. National education statistics of Turkey and Singapore education systems were compared in terms of determining variables and it has been tried to make some evaluations for both countries.

To monitor the changes over time in the number of schools, classes, and students in educational policy is useful for countries like Turkey that experienced frequent changes. Because while monitoring the number of actors and components in the education system, it can also be seen how the learning environments keep pace with developments, how the education budget is managed and in which areas investment is made. Also, the environment that the student encounters at school is key to his happiness and success. For all these reasons, a numerical analysis of the components of educational environments is an important part of monitoring educational policies (ERG, 2015). From this point of view, firstly the data on the current learning environments of both countries was emphasized. Accordingly, it has been concluded that the number of schools and classrooms in Turkey is quite

higher than Singapore however, it is the opposite considering the number of classrooms per school. A similar situation applies to the number of students in countries and it has been determined that Turkey is the country that has the numerical majority depending on the potential of the school-age population.

Several social factors have a direct impact on the shaping of education systems and the planning of education expenditures and the school-age population is at the top of these factors. The demographic characteristics of countries, the number of students they have and the implications of the increase in these numbers on the financing of education services are clear. The size of the student population clearly shows its impact on the size and quality of educational services to be provided (OECD, 2006). Turkey has the potential that is one of the most prominent examples that can be given for this statement. Although the total number of classrooms has been doubled by making 300 thousand classrooms by the Ministry of National Education in the last 15 years (MEB,2017), the intended physical conditions have not been reached yet. This situation indicates that the desired level has not been reached in environmental conditions, which is the first step in the regulation of the factors determining the quality of education. This, of course, causes other academic, psychological, social and economic factors that are expected to be emphasized to improve the quality of education or that these factors are not taken into consideration in education planning. For all these reasons, it is considered that long-term and systematic education policies that take into account the population projection should be followed to overcome the deficiencies that directly affect the well-being and learning situations of the students.

Learning-teaching activities must be planned within the framework of predetermined criteria, that is, education objectives, to achieve the desired level of learning outcomes by conducting training processes at maximum efficiency. One of the most important variables determining the effectiveness of this planning in practice is undoubtedly the teachers who are obliged to guide the learning processes. In addition to teaching skills, organization, communication and management skills are also decisive for teachers to carry out the guidance process effectively, in other words, to organize a qualified learning environment. For effective learning, teachers should be able to use all of these skills efficiently, use as much time as possible, allocate as much time as possible to the classroom, and monitor and evaluate the progress of their students, taking into account the individual needs of the class. In other words, the realization of the learning objectives that are expected to be achieved at the end of the educational processes is also directly related to the time allocated for the students except for the time allocated to learning and interactive learning environments based on student-

teacher interaction maximize the possibility of achieving these objectives. When the number of students per teacher in Turkey and Singapore is examined in light of all these explanations, it can be seen that Singapore education system is more appropriate to ensure that the learning environment, the number of students that is below both OECD and Turkey average is an important advantage for the functionality of educational activities.

Another striking point about teacher data in education systems is the difference in the presentation of these data. Information about the employment status in Turkey was presented, while in Singapore, some demographic and professional characteristics data that could be decisive on teaching processes such as age and duration of teaching experience were also shared. Yazıcı and Levent (2014), in their studies that examine the factors affecting the success of the Singapore education system, stated that the teachers in the Singapore education system were among the main factors and stated that one of the most important elements of Singapore's starting in the 1990s was teacher quality. The main factors that are thought to be effective in ensuring this quality are rational and merit-based policies followed in the process of teacher training and in-service development processes of teachers. Therefore, the adoption of teacher training and the accompanying teachers that some data in the monitoring and evaluation work in the profession by Turkey, a similar approach, as well as the employment form, such as disintegrating properties instead of teachers' professional and personal development goal of improving the quality of focusing the training on indicators for the improvement of professional reputation, is thought to provide important contributions.

When the amount of public expenditure on education made by countries and the changes in these expenditures examined, it has been concluded that in Singapore, this amount has increased; the amount of expenditure per student, which has been increased in the same way, is significantly above the average level of Turkey. As is known, Turkey and Singapore are the countries with different socio-economic characteristics. While national income per capita in Singapore is about 53 thousand dollars it is around 9 thousand dollars in Turkey (The World Bank, 2016). Considering the economic competencies of countries with the school-age population they have, the insufficiency of the amount of expenditure per student on education in Turkey is considered understandable.

However, apart from the limited natural resources of Singapore, as a country that gained its independence approximately 50 years ago, it has seen its human resources as the main source that directs all resources. Thanks to the policies it has developed in line with this understanding, it has succeeded to be among the

developed countries by closing both the success in education and the shortage of qualified people. So much so that, in the "2010 World's Best Performing Education Systems" survey conducted by McKinsey's research organization, Singapore surpassed many of the countries covered by this research. In the research report issued by the same organization, it was stated that although the Singapore education system had a mediocre performance in 1985, it became an excellent system after 2000 with the effects of the reforms started at that time (Bakioğlu and Göçmen, 2013).

As can be seen, the education expenditures made with the rational methods followed in the Singapore education system created a reform effect in education in a short time and enabled the country to achieve the highest level of success achieved in the field of education. The 2018 PISA results of Turkey and Singapore support to this notion. Turkey has remained below the OECD average in all areas (reading, mathematics and science) while Singapore has been the 2nd (PISA, 2018). Accordingly, it can be concluded that education expenditures have become an important tool used in increasing academic success in the countries. The study of Aydın et al (2018) in which they examined the results of Turkey and the most successful countries at the PISA 2015 comparatively in the context of education investments support this conclusion. As a result of the investigations in their study, it was concluded that there was a positive relationship between the gross domestic product and the total amount of education expenditures of the 6-15 age group in PISA success. In his study that analyzed the education expenditures of Turkey and some OECD countries, similarly, Ceğir (2018) concluded that when PISA results were considered, the countries that allocated more shares to education generally had high scores, but other factors like the number of students, national income and so on should also be evaluated in predicting academic success

Considering these results with a holistic approach, it is thought that there are regulations that are expected to be made by Turkey. With regulations and education investments, it is predicted that it can reach similar results in the long term with revised educational practices and the education investments which are thought to be necessarily increased. It is thought that this situation will provide important benefits to reflect the globalization, changing demographic characteristics and technological developments to education processes which are among the driving forces of the future and necessitate some changes in education and to provide equal opportunity in education which is the primary aim of education expenditures.

REFERENCES

- Aydın, A., Selvitopu, A., & Metin, K. A. Y. A. (2018). Eğitime Yapılan Yatırımlar ve PISA 2015 Sonuçları Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *İlköğretim Online*, 17(3).
- Bakioğlu, A., & Göçmen, G. (2013). Singapur eğitim sistemi. *Karşılaştırmalı Eğitim Yönetimi Pisa'da Başarılı Ülkelerin Eğitim Sistemleri (Ed. Ayşen Bakioğlu) içinde*. Ankara: Nobel Yayınları.OECD, 2006
- Başaran, İ. E. (2006). Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi, Ekinoks Yayınları, Ankara.
- Ceğer, B. (2018). *Oecd Ülkeleri İle Türkiye'nin Eğitim Harcamalarının Karşılaştırılması* (Master's thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Creswell, J. W. (2009). Research design: Qualitative and mixed methods approach. *London and Thousand Oaks: Sage Publications*.
- Çakmak, Ö. (2008). Eğitimin Ekonomiye ve Kalkınmaya Etkisi.
- ERG, 2015. Eğitim İzleme Raporu. <https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-raporu-2015-16/> date of access: 28.11.2019
- Fidan, N. ve Erden, M. (1991). Eğitime Giriş, Ankara: Feryal Matbaacılık.
- Karasar, N. (2014). Scientific Research Method: Concepts Principles Techniques. *Ankara: Nobel Academy Publishing*.
- Kasliwal P. (1995). Development Economics, South-Western Collage Publishing, Ohio.
- Koç, H. (2007), "Eğitim Sisteminin Finansmanı", Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:29, ss:39-50.
- Levent, F.,&Yazıcı, E. Singapur eğitim sisteminin başarısına etki eden faktörlerin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 39(39), 121-143.
- MEB, 2018. Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim. https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=361 date of access: 29.11.2019
- Organization for Economic Co-operation and Development (OECD). (2018). *Education at a glance 2018: OECD indicators*. Paris: OECD.
- PISA, 2018. PISA 2018 Results. <https://www.oecd.org/pisa/publications/pisa-2018-results.htm> date of access: 04.12.2019
- Sandelowski, M. (2004). Using qualitative research. *Qualitative health research*, 14(10), 1366-1386.
- Sami, Z. (2003). Eğitimin Bir İşlevinin Kalkınma Olduğu Unutuluyor Mu? *Milli Eğitim Dergisi*, 159, 47-59.

- Singapore, Singapore Ministry of Education, 2019. Education Statistics Digest 2019. https://www.moe.gov.sg/docs/defaultsource/document/publications/education-statistics-digest/esd_2019.pdf. date of access: 23.11.2019
- TUİK, Eğitim İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018 date of access: 25.11.2019
- Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim*, 23(112).
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Ankara: Seçkin Yayıncılık*.
- The World Bank, 2016. <http://data.worldbank.org/indicator/> date of access: 25.11.2019

Araştırma Makalesi/Research Article

**ÖZEL YETENEKLİ ÇOCUKLARDA ÖZ-DÜZENLEMELİ ÖĞRENME,
ÖZ-YETERLİK VE MÜKEMMELİYETÇİLİK**

*THE SELF-REGULATED LEARNING, SELF-EFFICACY AND PERFECTIONISM
IN GIFTED CHILDREN*

Nur KAÇMAZ*, Vesile YILDIZ DEMİRTAŞ**

*Geliş Tarihi: 25.12.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 17.05.2020
(Accepted)*

ÖZ: Bu çalışmanın amacı özel yeteneklilerde öz-düzenlemeli öğrenme ve öz-yeterliğin uyumlu mükemmeliyetçiliği yordama düzeyini araştırmaktır. Çalışma Aydın ve Denizli'deki bilim ve sanat merkezlerinde 2017-2018 eğitim-öğretim döneminde 4., 5. ve 6. sınıfta öğrenim gören 87 kız, 100 erkek toplam 187 öğrenciyle yapılmıştır. Çalışma ilişkisel tarama modelindedir. Veriler Öz-düzenleyici Öğrenme-7, Çocuklar İçin Öz-yeterlik ve Uyumlu-Uyumsuz Mükemmeliyetçilik ölçekleriyle toplanmıştır. Verilerin analizi SPSS 25.0 paket programıyla yapılmıştır. Sonuç olarak öz-düzenlemeli öğrenme ve öz-yeterliğin uyumlu mükemmeliyetçiliği anlamlı düzeyde yordadığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Öz-düzenlemeli öğrenme, öz-yeterlik, mükemmeliyetçilik, özel yetenekli çocuk.

ABSTRACT: The aim of this study is to investigate the level of predicting adaptive perfectionism by self-regulated learning strategies and self-efficacy in gifted children. The study was carried out in Aydın and Denizli's science and art centers with 87 girls and 100 boys total of 187 students in the 2017-2018 academic year. The study is correlational survey model. The data were collected by Self-Regulatory Learning-7, Self-Efficacy for Children, Adaptive-Maladaptive Perfectionism Scales. The data were analyzed with SPSS 25.0 package program. As a result, it was found that self-regulated learning and self-efficacy significantly predicted adaptive perfectionism.

Key Words: Self-regulated learning, self-efficacy, perfectionism, gifted children.

1. GİRİŞ

İnsanın en önemli becerisinin uyum sağlama becerisi olduğu düşünüldüğünde bireyin etrafında olan biteni gözlemlemesi ve ihtiyaçları doğrultusunda kendisini ve çevresini düzenlemesi hayati bir beceri olarak değerlendirilebilir (Zimmerman, 2000). Bu beceri pek çok alanda kavramsallaşmış, eğitim alanında da öz-düzenlemeli öğrenme becerisi olarak şekillenmiştir. Bireyin teknolojinin imkânlarını da kullanarak kendi öğrenmesini tasarlayabilme ve

*Aydın Ticaret Borsası Bilim ve Sanat Merkezi, nurkesc@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7113-2586.

**Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, vesile.yildiz@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4202-7733.

yönetebilme becerisine sahip olduğu düşünülmektedir (Bjork, Dunlosky ve Kornell, 2013).

Öz-düzenlemeli öğrenme çocuğun kendi öğrenmesi için hedefler belirlediği bu hedeflere ulaşma sürecini takip ettiği, stratejilerini, motivasyonunu yönettiği ve sonucunda kendisini değerlendirerek hedeflerini düzenlediği aktif bir döngüdür (Zimmerman ve Martinez-Pons, 1986; Pintrich, 2000). Öz-düzenlemeli öğrenmede pek çok model karşımıza çıkmaktadır. Alanyazında en yaygın kullanılan model ise Zimmerman'ın üstbilişsel süreçleri, davranışları ve motivasyonel inançları kapsayan Öngörü, Performans ve Öz-Yansıtma aşamalarından oluşan geniş kapsamlı modelidir (Zimmerman, 2000). Zimmerman'ın modeline oldukça yakın bir model de Pintrich'in dört aşama (ön-düşünce, izleme, kontrol ve yansıtma) ve dört boyuta (bilişsel, motivasyonel, davranışsal ve bağlamsal) ayırdığı modelidir (Pintrich, 2000; 2004). Bu çalışmada belirlenen yaş grubuna en uygun model ise daha basit bir şekilde yapılandırılmış Ziegler'in Yedi Adımlı Öz-düzenleyici Öğrenme Modelidir. Bu model aşağıdaki adımlardan oluşmaktadır.

Şekil 1. Ziegler ve diğerlerine (2012) göre Öz Düzenleyici Öğrenmenin 7 Adımlı Döngüsü
Kaynak: Leana Taşçılar, 2015, s:25.

Öz-düzenlemeli öğrenmenin bir parçası olduğu ileri sürülen diğer kavram ise öz-yeterlidir (Zimmerman ve Martinez-Pons, 1990). Öz-yeterlik kişinin davranışlarını ve motivasyonunu yönlendirebilen, kendi yapabilecekleriyle ilgili kapasitesine olan inancı ifade eder (Bandura, 1977). Bu inançlar verilen kararları, bir amaca yönelik istek ve çabayı, zorluklar karşısında dayanabilme gücünü, stres ve depresyon gibi bireyi kötü etkileyen durumlarla baş edebilmeyi etkilemektedir (Bandura, 1993). Öz-yeterlik düzeyi yüksek olanlar hedef belirlerken çaba sarf edecekleri ve zorlukları kabul ettikleri hedefleri seçerken, öz-yeterlik düzeyi düşük olanlar kendileri ilgili şüphe duyup daha önceden başarılı oldukları hedeflerin sınırından çıkmazlar (Bandura, 2012).

Özel yetenekli çocuklar akranlarından hızlı ilerledikleri, pek çok alana ilgi duydukları ve bir alanda uzmanlaşabilme becerileri gösterdikleri düşünüldüğünde eğitimlerinde farklı modeller kullanılması önerilmektedir (Tomlinson, 1999; Leana Taşçılar, 2014). Zaman, ekonomiklik ve sürdürülebilirlik açısından son dönemde önerilen otonom öğrenme modeli ve öz-düzenlemeli öğrenme modeli gibi modellerle bağımsız öğrenmeye vurgu yapılmaktadır. Böylelikle özel yetenekli çocukların kendi ilgi alanlarında ve kendi hızlarında, bir alanda planlı bir şekilde yeteneklerini geliştirebilme imkânına sahip olacakları ifade edilmektedir.

Özel yetenekli çocukların öz-düzenlemeli öğrenme düzeylerine bakıldığında akranlarına göre ileride oldukları söylenebilir (Kanık, 2017; Kirişçi, 2013). Ayrıca yaş düzeyleri arttıkça öz-düzenlemeli öğrenme düzeylerinin arttığını gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Zimmerman ve Martinez-Pons, 1990). Kızların erkeklere göre öz-düzenlemeli öğrenmede daha yüksek puanlar aldığı da araştırmalarda gösterilmektedir (Zimmerman ve Martinez-Pons, 1990; Kanık, 2017; Kirişçi, 2013). Her ne kadar özel yeteneklilerin öz-düzenlemeli öğrenme düzeyleri akranlarından ileride olsa da aldıkları öz-düzenlemeli öğrenme eğitimi performanslarını arttırmıştır (Housand ve Reis, 2008; Sontag ve Stoeger, 2015).

Öz-yeterlik inançları, özel yetenekli çocukların potansiyellerini gerçekleştirmeleri için gerekli olan motivasyonu etkileyen önemli bir faktördür. Özel yetenek kuramlarında da yer almaktadır (Gagné, 2000; Renzulli, 2005). Özel yeteneklilerin akademik ve genel öz-yeterliklerinin akranlarına göre daha yüksek düzeyde olduğunu gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Altun ve Yazıcı, 2012; Korkmaz, 2017; Pajares, 1996; Zimmerman ve Martinez-Pons, 1990). Özel yeteneklilerin öz-yeterliklerinin akranlarından yüksek olduğuna dair bulgular varsa da Lens ve Rand (2000) mükemmeliyetçi eğilimler nedeniyle bu çocukların kendilerini acımasızca eleştirmeleri öz-yeterliklerinin gelişimine engel olabileceğini belirtmektedir.

Mükemmeliyetçilik olumlu ve olumsuz özellikleri bakımından son dönemlerde iki boyutlu bir yaklaşımla değerlendirilmektedir. Hatalara odaklanma, ulaşılamayacak yüksek standartlar belirleme, yanlış yapma kaygısı gibi özellikler olumsuz değerlendirilirken, bir işi en iyi şekilde yapmaya çalışmayı sağlayan motivasyon olumlu bir özellik olarak nitelendirilmektedir (Stoeber ve Otto, 2006). Olumlu özellikleri içeren uyumlu mükemmeliyetçilik ise araştırmacıların yeteri kadar odaklanmadığı bir kavram olduğu görülmektedir. Yapılan az sayıda çalışmada sağlıklı mükemmeliyetçilikle yaşam doyumu ve mutluluğun (Chan, 2012), uyumlu mükemmeliyetçilikle öznel iyi oluş ve yaşam doyumunun (Chan, 2007) ilişkili olduğunu ortaya koyulmuştur. Çalıköğlü (2009), araştırmasında olumlu mükemmeliyetçilikle çalışma alışkanlıklarının ilişkili olduğunu göstermiştir.

Özel yetenekliler de ise bir alanda uzmanlaşmak için kendilerine uygun hedefler belirlemesi ve başarıya dair inanç oluşturabilmesinde uyumlu mükemmeliyetçiliğin gerekli bir kavram olabileceği belirtilmektedir (Fletcher ve Speirs Neumeister, 2012). Ayrıca bu çocukların yeteneklerini geliştirmeleri, kendi hızlarında ilerleyebilmeleri, geniş ilgi alanlarını takip edebilmeleri için öz-düzenlemeli öğrenmenin de bu çocuklar için gerekli bir beceri olduğu alanyazında yer almaktadır (Obergrösser, Steinbach ve Stoeger, 2013; Tortop ve Eker, 2014). Özel yeteneklilerin eğitiminde üst bilişsel becerilere odaklanırken öz-düzenlemeli öğrenme ve öz-yeterlik kavramlarıyla daha çok çalışmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Neber ve Schommer-Aikens, 2002). Bu nedenle özel yeteneklilerin uyumlu mükemmeliyetçiliklerini etkileyebilecek öz-düzenlemeli öğrenme ve öz-yeterlik arasındaki ilişkinin araştırılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın amacı özel yetenekli çocukların öz-düzenlemeli öğrenme ve öz-yeterliklerinin uyumlu mükemmeliyetçiliği yordama düzeyini araştırmaktır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı ve bu değişimin hangi yönde olduğunu ortaya koyan betimsel araştırma yönteminden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır (Karasar, 2012).

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubu Aydın ve Denizli ilindeki bilim ve sanat merkezlerinde öğrenim gören, zekâ testi değerlendirmesi sonucu özel yetenekli birey tanısı almış 4. 5. ve 6. sınıftaki öğrenciler oluşturmaktadır. Yaş aralığı 9-12'dir.

Tablo 1: Özel Yetenekli Çocukların Cinsiyet ve Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı

Sınıf	Cinsiyet	n	%	Toplam
6. sınıf	Kız	33	47,1	70
	Erkek	37	52,9	
5. sınıf	Kız	28	48,3	58
	Erkek	30	51,7	
4. sınıf	Kız	26	44,1	59
	Erkek	33	55,9	
Total	Kız	87	46,5	187
	Erkek	100	53,5	

Tablo 1'e göre çalışma grubundaki öğrencilerin cinsiyet ve sınıf düzeyine göre birbirine yakın oranda dağıldığı görülmektedir.

2.2. Verilerin Toplanma Süreci

Araştırmada çocukların yaş gruplarına uygun ölçme araçları belirlenmiş, gerekli izinler alınmış ve uygulanmıştır. Veri toplama aracı olarak Öz-düzenleyici Öğrenme-7, Çocuklar İçin Öz-yeterlik Ölçeği ve Uyumlu-Uyumsuz Mükemmeliyetçilik Ölçeği kullanılmıştır.

2.2.1. Öz-Düzenleyici Öğrenme Ölçeği-7

Ölçekte Stoeger ve Ziegler (2005)'in 7 adımlı öz-düzenleyici öğrenme teorisi temel alınmıştır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışmaları Leana-Taşçılar (2015) tarafından yapılmıştır. Ölçeğe göre üç farklı öğrenme yaklaşımı ortaya çıkmaktadır a) öz-düzenleyici, b) düşüncesiz-dürtüsel ve c) dıştan denetimli. Bu üç alt testin ölçümlerinin güvenilirliği öz-düzenleyici öğrenme .84 , dıştan denetimli öğrenme .72 ve düşüncesiz-dürtüsel .70 olarak yer almaktadır.

2.2.2. Çocuklar İçin Öz-Yeterlik Ölçeği

Ölçek Bandura (1990) tarafından geliştirilmiş ve Türkçe'ye Çetin (2009) tarafından çocukların genel öz-yeterliklerini belirlemek için uyarlanmıştır. Ölçeğin ölçümlerinin güvenilirliği için Cronbach Alfa içtutarlık katsayısı .95' tir. Ölçek, beşli likert tipinde(1-5) 49 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten en yüksek 245, en düşük 49 puan alınabilmektedir.

2.2.3. Uyumlu-Uyumsuz Mükemmeliyetçilik Ölçeği

Rice ve Preusser (2002) tarafından geliştirilen ölçek Uz Baş (2010) tarafından Türkçe'ye 4.-8. sınıf düzeyindeki öğrencilerin mükemmeliyetçiliklerinin uyumsuz ve uyumlu yönlerini ortaya çıkarmak için uyarlanmıştır. UUMÖ, dörtlü likert tipinde 25 maddeli bir ölçektir. Ölçeğin alt boyutlarının Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları .51 ile .66 arasındadır. Test-tekrar test güvenilirliği ise .60 ile .78 arasındadır.

2.2. Verilerin Analizi

Verilerin analizi IBM SPSS 25.0 paket programında gerçekleştirilmiştir. Verilerin Shapiro-Wilk testi ile normal dağılımı incelenmiştir. Mükemmeliyetçilik puanlarının normal dağılım gösterirken öz-düzenlemeli öğrenme(ÖDÖ) ve öz-yeterlik(ÖY) puanlarının normal dağılmadığı ortaya çıkmıştır.

Normal dağılımın sağlanmadığı gruplarda (öz-düzenlemeli öğrenme ve öz-yeterlik) cinsiyetlerin karşılaştırılması için Mann Whitney- U testi, sınıf düzeylerinin karşılaştırılması için Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır. Sınıf düzeylerinde farkın ortaya çıktığı grupların tespiti için Dunn's Post Hoc Testi yapılmıştır.

Normal dağılım gösteren uyumlu-uyumsuz mükemmeliyetçilik puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılmasında bağımsız t testi, sınıf düzeylerinin karşılaştırılmasında ANOVA, farkın ortaya çıktığı grupların belirlenmesi için Bonferroni testi kullanılmıştır.

Öz-düzenlemeli öğrenme, öz-yeterlik ve uyumlu mükemmeliyetçilik puanları arasındaki ilişkileri belirlemek için normal dağılım sağlanmadığından Spearman's Rho Testi kullanılmıştır. Bağımsız değişkenlerin (öz-düzenlemeli öğrenme, öz-yeterlik) bağımlı değişkeni (uyumlu mükemmeliyetçilik) yordama düzeyini bulmak için de basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Özel Yetenekli Çocukların Öz-düzenlemeli Öğrenme, Öz-yeterlik ve Mükemmeliyetçilik Düzeylerine İlişkin Bulgular

Özel yetenekli çocukların öğrenme türlerine, öz-yeterliklerine ve uyumlu-uyumsuz mükemmeliyetçiliklerine ilişkin toplam puanların ortalamaları, standart sapmaları, en düşük ve en yüksek puanlarına ilişkin betimsel istatistikler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Özel Yetenekli Çocukların Öz-Düzenlemeli Öğrenme, Öz-Yeterlik ve Mükemmeliyetçiliklerine İlişkin Betimsel İstatistikler

	n	$\bar{x}$	SS	En düşük puan	En yüksek puan
Öz-düzenlemeli	187	19,34	7,804	1	28
Düşüncesiz-dürtüsel	187	4,91	6,138	0	26
Dıştan denetimli	187	3,62	5,100	0	27
Öz-yeterlik	187	202,99	25,872	137	245
Uyumlu Mükemmeliyetçilik	187	34,77	4,756	19	45
Uyumsuz Mükemmeliyetçilik	187	32,72	5,959	17	48

Tablo 2'de Öğrencilerin % 55.6'sı ÖDÖ önde karma öğrenme profilindeki öğrenciler, ÖDÖ'den tam (28) puanı olan tüm maddelerde ÖDÖ'yü kullandığını ifade eden öğrencilerin oranı %17.1'dir. Dıştan denetimli ya da düşüncesiz-dürtüsel öğrenme türünün önde olduğu karma öğrenme profiline sahip öğrencilerin

oranı ise %28.3'tür. Özel yetenekli öğrencilerin %70'inden fazlasının karma öğrenme profiline sahip olduğu ifade edilebilir.

Tablo 2'de özel yetenekli çocukların ÖY puanlarının ortalamaları (202,99) ölçeğin alınabilecek en yüksek değerine (245) yakındır.

Tablo 2'ye göre mükemmeliyetçilik puanlarının ortalamalarına bakıldığında özel yeteneklilerin uyumlu mükemmeliyetçilik puanlarının (34,77) uyumsuz mükemmeliyetçilik puanlarına (32,72) göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

3.2. Özel Yetenekli Çocukların Öz-Düzenlemeli Öğrenme, Öz-Yeterlik Ve Mükemmeliyetçilik Düzeyleriyle İlgili Cinsiyete Ve Sınıf Düzeyine İlişkin Bulgular

Özel yetenekli çocuklarda öz-düzenlemeli öğrenme ve öz-yeterlik puanlarının cinsiyet göre farklılaşıp farklılaşmadığını gösteren Mann-Whitney U testi analizine Tablo 3'te, uyumlu ve uyumsuz mükemmeliyetçilik puanlarında cinsiyete göre farklılık olup olmadığını gösteren bağımsız t testi analizine Tablo 4'te yer verilmiştir.

Öz-düzenlemeli öğrenme ve öz-yeterlik puanlarının sınıf düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını gösteren Kruskal- Wallis Testi analizine Tablo 5'te, uyumlu ve uyumsuz mükemmeliyetçilik puanlarında sınıf düzeyine göre farklılık olup olmadığını gösteren varyans analizi Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 3: Öz-Düzenlemeli Öğrenme ve Öz-Yeterlik Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	SS	p
Öz-düzenlemeli öğrenme	Kız	87	19,97	8,255	0,119
	Erkek	100	18,81	7,389	
Öz-Yeterlilik	Kız	87	206,06	24,622	0,153
	Erkek	100	200,33	26,749	

* p<0,05

Tablo 3'e göre özel yetenekli kız ve erkek öğrencilerin ÖDÖ ve ÖY puan ortalamalarında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 4: Uyumlu ve Uyumsuz Mükemmeliyetçilik Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	SS	p
Uyumlu mükemmeliyetçilik	Kız	87	34,57	4,841	0,602
	Erkek	100	34,94	4,699	
Uyumsuz mükemmeliyetçilik	Kız	87	32,80	5,777	0,851
	Erkek	100	32,64	6,141	

* p<0,05

Tablo 4'te görüldüğü gibi uyumlu ve uyumsuz mükemmeliyetçilik puan ortalamalarında kız ve erkek öğrenciler açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ayrıca hem kız hem erkek öğrencilerin uyumlu mükemmeliyetçilik puan ortalamalarının uyumsuz mükemmeliyetçiliğe göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 5: Öz-Düzenlemeli Öğrenme ve Öz-Yeterlik Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre Karşılaştırılması

	Sınıf	N	$\bar{x}$	SS	p
Öz-düzenlemeli öğrenme	4. sınıf	59	19,51	8,384	0,326
	5. sınıf	58	20,34	7,335	
	6. sınıf	70	18,39	7,671	
Öz Yeterlilik	4. sınıf	59	206,56	24,924	0,004*
	5. sınıf	58	208,71	26,384	
	6. sınıf	70	195,26	24,660	

* p<0,05

Tablo 5'e göre ÖDÖ puanları özel yetenekli çocuklarda sınıf düzeyine göre farklılaşmamaktadır. ÖY puanlarında ise sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık görülmektedir (p=0,004). İkili karşılaştırmalar için Dunn's Post Hoc Testi yapılmış, 6. sınıftaki öğrencilerin ÖY puanlarının 4. ve 5. sınıftaki özel yetenekli öğrencilerden istatistiksel olarak anlamlı düzeyde düşük olduğu bulunmuştur.

Tablo 6: Uyumlu ve Uyumsuz Mükemmeliyetçilik Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre Karşılaştırılmasını Gösteren Varyans Analizi Sonuçları

	Sınıf	n	$\bar{x}$	SS	p
Uyumlu mükemmeliyetçilik	4. sınıf	59	35,25	4,532	0,026*
	5. sınıf	58	35,71	4,702	
	6. sınıf	70	33,59	4,805	
Uyumsuz mükemmeliyetçilik	4. sınıf	59	32,69	5,691	0,937
	5. sınıf	58	32,52	6,322	
	6. sınıf	70	32,90	5,949	

* p<0,05

Tablo 6'da görüldüğü gibi uyumsuz mükemmeliyetçilik puan ortalamalarında sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmazken (p=0,937), uyumlu mükemmeliyetçilik puanlarında anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır (p=0,026). Sınıf düzeylerinin ikili karşılaştırmasında uyumlu mükemmeliyetçilik puan ortalamaları 6. sınıftaki özel yetenekli çocukların 4. ve 5. sınıftakilere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde düşük olduğu bulunmuştur.

3. 3. Özel Yetenekli Çocukların Öz-düzenlemeli Öğrenme, Öz-yeterlik Ve Uyumlu Mükemmeliyetçilik Düzeyleri Arasındaki İlişkileri Gösteren Bulgular

Özel yetenekli çocuklarda öz-düzenlemeli öğrenme, öz-yeterlik ve uyumlu mükemmeliyetçilik arasındaki ilişkiler gösteren Spearman's Rho Testi analizi Tablo 7'de yer almaktadır.

Öz-yeterliğin alt boyutlarıyla öz-düzenlemeli öğrenme ve uyumlu mükemmeliyetçilik arasındaki ilişkileri gösteren Spearman's Rho Testi analizi Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 7: Öz-Düzenlemeli Öğrenme ile Öz-Yeterlik ve Uyumlu Mükemmeliyetçilik Arasındaki İlişkileri Gösteren Korelasyon Analizi Sonuçları

	Öz-Yeterlik	Uyumlu Mükemmeliyetçilik
Öz-düzenlemeli öğrenme	,461**	,246**
Öz-yeterlik		,432**

** p<0,01

Tablo 7'e göre ÖDÖ ve ÖY puanları arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki vardır ($r = ,461$, $p < 0,01$). ÖDÖ ile uyumlu mükemmeliyetçilik arasında pozitif yönde oldukça zayıf olsa da istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($r = ,246$, $p < 0,01$). Öz-yeterlik ile uyumlu mükemmeliyetçilik arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki vardır ($r = ,432$, $p < 0,01$).

Tablo 8: Öz-Yeterliğin Alt Boyutlarıyla Öz-Düzenlemeli Öğrenme ve Uyumlu Mükemmeliyetçilik Arasındaki İlişkileri Gösteren Korelasyon Analizi Sonuçları

	Öz-düzenlemeli Öğrenme	Uyumlu Mükemmeliyetçilik
Toplumsal kaynakları sıralamadaki öz-yeterlik	,255**	,273**
Akademik başarıdaki öz-yeterlik	,188*	,229**
Öz-denetimli öğrenmedeki öz-yeterlik	,497**	,446**
Boş zaman becerilerindeki öz-yeterlik	,302**	,381**
Öz-denetim yeterliği	,205**	,134
Beklentileri karşılamadaki öz-yeterlik	,340**	,401**
Toplumsal yeterlik	,255**	,306**
Öz-zorlama yeterliği	,249**	,216**
Ebeveyn ve toplumsal destek sağlamadaki öz-yeterlik	,439**	,397**

* p<0,05, ** p<0,01

Tablo 8'de görülen ÖDÖ ile ÖY'in tüm alt boyutları arasında olumlu yönde anlamlı ilişkiler çıkmıştır. En yüksek ilişkileri gösteren alt boyutlar sırasıyla öz-denetimli öğrenmedeki yeterlik ($r = ,439$), ebeveyn ve toplumsal destek

sağlamadaki öz-yeterlik ($r = ,439$), beklentileri karşılamadaki öz-yeterlik ($r = ,340$), boş zaman becerilerindeki öz-yeterlik ($r = ,302$)'dir. En düşük olumlu yönde anlamlı ilişki ise akademik başarıdaki öz-yeterlik ($r = ,188$)'tir.

Uyumlu mükemmeliyetçilik ile öz-denetimdeki öz-yeterlik ($p = ,067$) hariç öz-yeterliğin diğer tüm alt boyutları arasında olumlu yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. En yüksek ilişkileri gösteren alt boyutlar sırasıyla öz-denetimli öğrenmedeki öz-yeterlik ($r = ,446$), beklentileri karşılamadaki öz-yeterlik ($r = ,401$), ebeveyn ve toplumsal destek sağlamadaki öz-yeterlik ($r = ,397$)'dir. En düşük olumlu yönde anlamlı ilişki ise öz-zorlama yeterliği ($r = ,216$)'dir.

3.4. Özel Yetenekli Çocukların Öz-düzenlemeli Öğrenme ve Öz-yeterliklerinin Uyumlu Mükemmeliyetçiliği Yordama Gücüne İlişkin Bulgular

Özel yetenekli çocuklarda öz-düzenlemeli öğrenmenin uyumlu mükemmeliyetçiliği yordama düzeyini gösteren basit doğrusal regresyon analizi Tablo 9'da, öz-yeterliğin uyumlu mükemmeliyetçiliği yordama gücünü gösteren basit doğrusal regresyon analizi Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 9: Öz-Düzenlemeli Öğrenmenin Uyumlu Mükemmeliyetçiliği Yordama Gücünü Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

	B	Standart Hata	t	p	R ²
(Sabit)	32,236	,913	35,325	,000*	
Öz-düzenlemeli öğrenme	0,131	,044	2,994	,003*	,046

* $p < 0,05$

Tablo 9'da ANOVA analizi sonucuna göre kurulan model anlamlıdır ($p = 0,003$). Buna göre öz-düzenlemeli öğrenme puanındaki bir birimlik değişim uyumlu mükemmeliyetçilik üzerinde 0,131'lik bir değişime sebep olmaktadır ve öz-düzenlemeli öğrenme sıfır olduğunda uyumlu mükemmeliyetçiliğin aldığı değer 32,234' tür.

Tablodaki R² değerine göre uyumlu mükemmeliyetçilikteki değişimin %4,6'lık kısmı öz-düzenlemeli öğrenmedeki değişim tarafından açıklanmaktadır.

Tablo 10: Öz-Yeterliğin Uyumlu Mükemmeliyetçiliği Yordama Gücünü Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

	B	Standart Hata	t	p	R ²
Sabit	19,005	2,507	7,582	,000*	
Öz Yeterlilik	,078	,012	6,340	,000*	,178

* $p < 0,05$

Tablo 10' da gösterilen ANOVA analizinin sonucuna göre kurulan model anlamlıdır ($p = ,000$). Buna göre öz yeterlilik puanındaki bir birim değişim uyumlu

mükemmeliyetçilik üzerinde 0,078'lik bir değişime sebep olmaktadır ve öz-düzenlemeli öğrenme sıfır olduğunda uyumlu mükemmeliyetçiliğin aldığı değer 19,005' tir.

Tablodaki R² değerine göre uyumlu mükemmeliyetçilikteki değişimin %17,8'lik kısmı öz yeterlilikteki değişim tarafından açıklanmaktadır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışmanın sonuçlarına bakıldığında özel yetenekli çocukların öz-düzenlemeli öğrenme ortalama puanlarının yüksek olduğu bulunmuştur. Bu sonuç alanyazındaki çalışmaları destekleyici niteliktedir (Calero ve diğerleri, 2007; Kanık, 2017; Kirişçi, 2013; Risemberg ve Zimmerman, 1992). Ancak özel yetenekli öğrencilerin Bilsen tanılama süreciyle belirlendiği düşünüldüğünde benzer profildeki öğrencilerin yönlendirilmiş olacağı düşünülmektedir. Risk grubundaki (düşük akademik başarı, ikinci tanı, davranış problemleri, düşük sosyoekonomik düzey vb.) özel yetenekli çocukların tanılanmalarının zorluğu (Ziegler, Dresel ve Schober, 2000; Ziegler ve Stoeger, 2003 aktaran Karadağ, 2016) da göz önünde bulundurulmalıdır.

Araştırmanın sonuçlarından diğeri bu öğrencilerin ÖDÖ puanları yüksek olsa bile karma öğrenme profiline sahip olduklarını göstermektedir. Bu sonuç da ÖDÖ puanları yüksek olsa bile yapılan öz-düzenlemeli öğrenme eğitim programlarının çocukların performanslarını arttırmalarıyla ilgili bulguları (Housand ve Reis, 2008; Sontag ve Stoeger, 2015) desteklemektedir. Yani bu çocukların potansiyellerini en üst düzeyde ortaya çıkarmaları, bir alanda mükemmelliğe ulaşabilmeleri için öz-düzenlemeli öğrenme becerilerinin tümünü kullanmaları önemlidir.

Diğeri bir önemli sonuç özel yetenekli çocukların öz-yeterlikleri ve uyumlu mükemmeliyetçiliklerinin 6. sınıfta düşüş göstermesidir. Altun (2010)'un ortaokul düzeyinde sınıf düzeyi arttıkça olumlu mükemmeliyetçilik puanlarının düştüğünü gösteren çalışmasıyla paralellik göstermektedir. Chan (2007) da ilkokul öğrencilerinin ortaokul öğrencilerinden daha yüksek düzeyde öz-yeterliğe sahip olduğunu bulmuştur. Ayrıca 4. sınıftan 8. sınıf düzeyine yükseldikçe özel yetenekli çocukların iç motivasyonlarının azaldığını ortaya çıkaran araştırma da bu sonuçlarla paralellik göstermektedir (Topçu ve Leana-Taşçılar, 2016). Tüm sonuçlar göz önüne alındığında çocukların ergenlik dönemi özelliklerinin yoğun yaşadığı, derslerin zorlaşmaya başladığı, liseye geçiş sınavının yaklaştığı bir dönem olması bu çocukların öz-yeterliklerinin düşüşüne yol açabileceği düşünülebilir.

Mükemmeliyetçilik puanlarına bakıldığında özel yeteneklilerin uyumlu mükemmeliyetçilik puanlarının daha yüksek çıkmasına rağmen uyumsuz

mükemmeliyetçilik puan ortalamalarının da uyumluya yakın olduğu görülmektedir. Bu sonuç alanyazında uyumlu mükemmeliyetçilik puanlarının yüksek olduğunu gösteren araştırmaları (Chan, 2007; LoCicero ve Ashby, 2000; Schuler, 2000) desteklese de uyumsuz mükemmeliyetçilik puanlarının yakın olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu durum özel yetenek etiketinin oluşturduğu beklentiler, öğrencilerin uyumsuz mükemmeliyetçilik düzeylerini yükseltebileceğinden kaynaklanabilir. Uyumsuz mükemmeliyetçiliğin yüksek olmasının son dönemlerdeki sınavlara yönelik rekabetin ve dünya genelinde başarı odaklı ortamın öğrenciler üzerindeki etkisi nedeniyle olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır (Curran ve Hill, 2017).

Sonuçlardan diğeri öz-düzenlemeli öğrenme ve öz-yeterliğin uyumlu mükemmeliyetçiliği anlamlı düzeyde yordadığı şeklindedir. Bu çalışma Leana-Taşçılar (2014)'in çalışmasında yer alan çocukların bir alanda mükemmelliğe ulaşmaları için ÖDÖ becerilerinin geliştirilmesi önerisini destekler niteliktedir. Ayrıca uyumlu mükemmeliyetçilik yönünden yüksek standartlar belirlemenin olumlu akademik duyguları yordadığı (Tan ve Chun, 2013) ve olumlu mükemmeliyetçiliğin çalışma alışkanlıklarıyla ilişkili bulunduğu (Çalıkoglu, 2009) araştırmalarla da benzerlik göstermektedir.

Çalışmanın sonuçları değerlendirildiğinde özel yetenekli çocukların uyumlu mükemmeliyetçiliklerini geliştirmeye ve potansiyellerini en üst düzeyde kullanmalarına destek olmak için eğitim programlarına ÖDÖ becerilerini içeren bir programın eklenmesi önerilmektedir. Çocukların uyumlu mükemmeliyetçiliğini geliştirmek için öz-yeterliklerini yani çocukların kendi yapabileceklerine olan inançları da geliştirilmelidir. Çocukların kendilerini gerçekçi bir şekilde değerlendirebilecekleri ortamların oluşturulması, öz-düzenlemeli öğrenme etkinliklerin yapılması, özel yetenekli çocukların hem öz-yeterlik hem de uyumlu mükemmeliyetçiliklerini geliştirmeleri açısından yardımcı olacaktır. Özellikle ortaokul döneminde özel yetenekli çocuklardaki akademik ve sosyal-duygusal değişime öğretmenler ve aileler önem vermelidir. Ergenlik döneminde çocuğun kendindeki fiziksel ve duygusal değişimleri fark etmesi, anlamlandırması ve kabullenmesi, kendini daha iyi tanınması, aile tarafından desteklenmesi ve bazı alanlarda başarılar kazanması çocuğun öz-yeterliğini geliştireceğinden bu konularda öğretmenlerin ve ailelerin çalışmalar yapması önerilmektedir. Ayrıca çocukların uyumsuz mükemmeliyetçilikle ilişkili yaşadıkları problemlere yönelik eğitim programlarıyla çocukların mükemmeliyetçiliğin olumsuz yönleriyle baş etmesi için desteklenmesi önemlidir. Araştırmacılar da farklı ölçekler ve farklı yaş gruplarıyla bu çalışmayı tekrarlaması alana katkı sağlayacaktır. Ayrıca ÖDÖ eğitim

programlarının ve mükemmeliyetçiliğe yönelik programların tasarlanması ve etkililiğinin araştırılması da önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Altun, F. (2010). *Üstün yetenekli öğrencilerin mükemmeliyetçilik özellikleri, okul motivasyonları, öğrenme stilleri ve akademik başarıları* (Yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Trabzon.
- Altun, F. ve Yazıcı, H. (2012). Üstün yetenekli öğrencilerin benlik kavramları ve akademik öz-yeterlik inançları: Karşılaştırmalı bir çalışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 319 – 334.
- Bandura, A. (1977) Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological review*, 84, 191-215.
- Bandura, A. (1993). Perceived self-efficacy in cognitive development and functioning. *Educational Psychologist*, 28, 117-148.
- Bandura, A. (2012). On the functional properties of perceived self-efficacy revisited. *Journal of Management*, 38(1), 9-44. <http://dx.doi.org/10.1177/0149206311410606>
- Bjork, R. A., Dunlosky, J. ve Kornell, N. (2013). Self-regulated learning: beliefs, techniques, and illusions. *Annual Review of Psychology*, 64, 417-444.
- Calero, M. D., Garcia-Martin, M. B., Jimenez, M. I., Kazen, M. ve Araque, A. (2007). Self-regulation advantage for high-IQ children: Findings from a research study. *Learning and Individual Differences*, 17, 328- 343.
- Chan, D. W. (2007). Positive and negative perfectionism among Chinese gifted students in Hong Kong: Their relationships to general self-efficacy and subjective well-being. *Journal for the Education of the Gifted*, 31, 77-102. doi:10.4219/jeg- 2007-512.
- Chan, D. W. (2012). Life satisfaction, happiness, and the growth mindset of healthy and unhealthy perfectionists among Hong Kong gifted students. *Roepert Review*, 34, 224-233. doi:10.1080/02783193.2012.715333
- Curran, T. ve Hill, A. P. (2019). Perfectionism is increasing over time: A meta-analysis of birth cohort differences from 1989 to 2016. *Psychological Bulletin*, 145(4), 410-429. <http://dx.doi.org/10.1037/bul0000138>
- Çalıkoğlu, B. S. (2009). *Üstün zekâlı öğrencilerin çalışma alışkanlıkları ile mükemmeliyetçilik özellikleri arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Çetin, B. (2009). Çocuklar için öz-yeterlik ölçeğinin Türkçe'ye uyarlaması. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(I-II), 1-13.

- Housand, A. ve Reis, S. M. (2008). Self-regulated learning in reading: Gifted pedagogy and instructional settings. *Journal of Advanced Academics*, 20, 108-136.
- Fletcher, K. L. ve Speirs Neumeister, K. L. (2012). Research on perfectionism and achievement motivation: Implications for gifted students. *Psychology in the Schools*, 49, 668–677. doi: 10.1002/pits.21623.
- Gagné, F. (2000). Understanding the complex choreography of talent development through DMGT-based analysis, Kurt A. Heller ve diğerleri (Ed.), *International Handbook Of Giftedness And Talent* içinde (2. Baskı, ss. 67-80), Oxford: Elsevier Science Ltd.
- Kanık, P. (2017). *Özel yetenekli tanısı almış ve almamış öğrencilerin denetim odağı ve öz-düzenleyici öğrenme stratejileri açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Tokat.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kirişçi, N. (2013). *Üstün ve normal zekâ düzeyindeki öğrencilerin matematikte öz-düzenleyici öğrenmeleri ve motivasyonel inançları* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi: İstanbul.
- Korkmaz, O. (2017). *Özel yetenekli olan ve olmayan öğrencilerde öz-yeterlik, denetim odağı ve akademik ertelemenin akademik başarı üzerindeki yordayıcılığının incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Tokat.
- Karadağ, F. (2016). Özel yetenekli bireylerin tanılanması ve tanılmaya yönelik alternatif değerlendirme araçları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 561-571.
- Leana-Taşçılar, M. Z. (2014). Üstün zekâlı çocuklarda mükemmelliğin geliştirilmesi için üstünlüğün aktiyotop modelinin Türkiye'ye uyarlanması için öneriler. *Genç Bilim İnsanı Eğitimi ve Üstün Zekâ Dergisi*, 2(1), 18-32.
- Leana-Taşçılar, M. Z. (2015). Öz-Düzenleyici Öğrenme-7 ölçeğinin Türkçe versiyonunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi*, 5(1), 21-43.
- Leana-Taşçılar, M. Z. (2017). Özel yetenekli öğrencilerin psikolojisine genel bakış. M.Z Leana-Taşçılar (Ed.). *Özel yetenekli çocukların psikolojisi: Teoriden uygulamaya* içinde (s. 1-30). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Lens, W. ve Rand, P. (2000). Motivation and cognition: Their role in the development of giftedness. K. A. Heller, F. J. Monks, R. J. Sternberg ve R. F. Subotnik (Ed.), *International handbook of giftedness and talent* içinde (ss. 193-202). Kidlington, Oxford, UK: Elsevier Science Ltd.

- LoCicero, K. A. ve Ashby, J. S. (2000). Multidimensional perfectionism in middle school age gifted students: A comparison to peers from the general cohort. *Roepers Review*, 22, 182-185. doi:10.1080/02783190009554030
- Neber, H. ve Schommer-Aikens, M. (2002). Self-regulated science learning with highly gifted students. The role of cognitive, motivational, epistemological, and environmental variables. *High Ability Studies*, 13, 59-74.
- Obergriesser, S., Steinbach, J. ve Stoeger, H. (2013). Emotional experience during participation in a program of self-regulated learning. M. Sutherland (Başkan), *Self-regulated learning in school and university* içinde. Symposium at the 3rd International Conference on Talent Development and Excellence (ICTDE), Antalya, Turkey.
- Pajares, F. (1996). Self efficacy beliefs and mathematical problem solving of gifted students. *Contemporary Educational Psychology*, 21, 325-344.
- Pintrich, P. R. (2000). The role of goal orientation in self-regulated learning. M. Boekaerts, P. R. Pintrich, & M. Zeidner (Ed.), *Handbook of self-regulation* içinde (ss. 451-502). San Diego, CA: Academic Press.
- Pintrich, P. R. (2004). A conceptual framework for assessing motivation and self-regulated learning in college students. *Educational Psychology Review*, 16, 385-407.
- Renzulli, J. S. (2005). The three-ring conception of giftedness: A developmental model for promoting creative productivity. Sternberg, R., J., Davidson, J., E., (Ed) *Conceptions of giftedness* içinde (2. Baskı ss. 246-279), Cambridge University Press.
- Risemberg, R. ve Zimmerman, B. J. (1992). Self-regulated learning in gifted students. *Roepers Review*, 15, 98-101.
- Schuler, P. A. (2000). Perfectionism and gifted adolescents. *Journal of Secondary Gifted Education*, 11, 183-196.
- Sontag, C. ve Stoeger, H. (2015). Can highly intelligent and highachieving students benefit from training in self-regulated learning in a regular classroom context? *Learning and Individual Differences*, 41, 43-53.
- Stoeber, J. ve Otto, K. (2006). Positive conceptions of perfectionism: Approaches, evidence, challenges. *Personality and Social Psychology Review*, 10, 295-319.
- Tan, L. S. ve Chun, K. Y. N. (2013). Perfectionism and academic emotions of gifted adolescent girls. *Asia-Pacific Educational Researcher*, 23(3), 389-401.
- Tomlinson, C. A. (1999). *The differentiated classroom*. Alexandria, Vancouver, USA: ASCD.

- Topçu, S. ve Leana-Taşçılar, M. Z. (2016). Üstün zekâlı öğrencilerde motivasyon ve benlik saygısı düzeylerinin cinsiyet ve sınıf düzeyine göre incelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(23), 591-622.
- Tortop, S. ve Eker, C. (2014). Üstün yetenekliler eğitim programlarında öz-düzenlemeli öğrenme neden yer almalıdır? *Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 23-41.
- Uz Baş, A. (2010). Uyumlu-Uyumsuz Mükemmeliyetçilik Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (34), 128-138.
- Zimmerman, B. J. (2000). Attainment of self-regulation: A social cognitive perspective. M. Boekaerts, P.R. Pintrich ve M. Zeidner (Ed.), *Handbook of self-regulation* içinde (ss. 13-39). San Diego, CA: Academic Press.
- Zimmerman, B. J., ve Martinez-Pons, M. (1986). Development of a structured interview for assessing student use of self-regulated learning strategies. *American Educational Research Journal*, 23, 614- 628.
- Zimmerman, B. J., ve Martinez-Pons, M. (1990). Student differences in self-regulated learning: Relating grade, sex, and giftedness to self-efficacy and strategy use. *Journal of Educational Psychology*, 82, 51–59.

Araştırma Makalesi/Research Article

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETMENLERİNE YÖNELİK İLETİŞİM ALGILARININ VE DOYUM DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

EXAMINATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS' PERCEPTIONS OF COMMUNICATION TOWARDS THEIR TEACHERS AND SATISFACTION LEVEL

Önder ARPACI*

Geliş Tarihi: 14.03.2020
(Received)

Kabul Tarihi: 17.05.2020
(Accepted)

ÖZ: Öğrenci doyumunu, eğitim kurumunun sağladığı hizmetlerin öğrenciler tarafından değerlendirilmesi neticesinde öğrencilerin ulaştıkları mutluluk ve tatmin duygusu olarak belirtilmektedir. Gelişimsel krizlerin yoğun yaşanmakta olduğu ergenlik döneminde ise, öğrenciler ile öğretmenler arasındaki etkili iletişim ve öğrencinin eğitim ortamına ilişkin doyumunu eğitim amaçlarının gerçekleştirilmesi bakımından önemlidir. Bu nedenle, öğretmen-öğrenci arasındaki iletişimi ve öğrenci doyumunu etkileyen unsurların belirlenmesi ve bu yönde farkındalığın artırılması, eğitim ortamlarının daha verimli hale getirilmesi hususunda gereklilik arz etmektedir. Bu amaçla öğrenci doyumunu ve öğrenci-öğretmen arasındaki iletişimi etkileyen faktörlerin ele alındığı bu çalışmada İstanbul ili Beşiktaş ilçesinde farklı lise türlerinden eğitimine devam eden 1063 öğrenciyle anket uygulaması yapılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre Anadolu Liselerinde öğrenim gören ve genel popülasyonda 11. sınıfa devam eden öğrencilerin doyumunun diğer gruplara göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İletişim, sosyo-psikolojik doyum, eğitim psikolojisi, eğitim sosyolojisi

ABSTRACT: Student satisfaction is defined as the happiness and satisfaction of the students as a result of the evaluation of the services provided by the educational institution. During the adolescence period when the developmental crises are intense, the effective communication between the students and the teachers and the satisfaction of the student about the educational environment is important for the realization of educational objectives. For this reason, it is necessary to determine the factors affecting the teacher-student communication and the factors affecting student satisfaction and to increase the awareness in this way, in order to make the educational environments more productive. In this study where the factors affecting student satisfaction and student-teacher communication were discussed, a questionnaire was applied with 1063 students attending different high school types in the province of Beşiktaş in Istanbul and the students who were educated in the Anatolian High Schools in terms of the obtained data, were found to be higher than the other groups.

* Dr, Milli Eğitim Bakanlığı, dronder50@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6361-5913.

Key Words: Communication, socio-psychological satisfaction, educational psychology, educational sociology

1. GİRİŞ

Günümüzde yaşanan hızlı değişimler buna bağlı olarak ortaya çıkan farklı sonuçlar mevcut sistemlerde de değişime gidilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu değişim süreçlerinin temelinde eğitim sistemleri ve yaklaşımları söz konusu değişime hem zemin oluşturan ve hem de bu değişime ayak uydurmak durumunda kalan taraf olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim sisteminde meydana gelen değişimlerin en önemlisi öğrenci merkezli bir yapıya geçilmesi ile gerçekleşmiştir. Geçmiş yıllarda kurumları merkeze koyan eğitim yaklaşımları; bireysel farklılıklara yönelik algıların artmasıyla; bireysel -yani öğrenci merkezli- bir yaklaşıma dönüşmüştür. Öğrenciyi merkeze alan bu eğitim yaklaşımında öğrencinin duyguları, düşünceleri ve değerleri önem kazanmıştır. Bu bağlamda yapılan çalışmalar kapsamında öğrencilerin psikolojik durumlarını, motivasyonlarını ve başarı düzeylerini etkileyen öğrenci doyumunu kavramı da önemli hale gelmiştir.

Doyum kelimesi, en basit anlamıyla, “beklentilerin ve isteklerin karşılanması”, “eldekenden hoşnut olma durumu” olarak tanımlanmaktadır (Çam, 2007). Öğrenci doyumunu ise eğitim ortamındaki deneyimlerin öğrenciler tarafından nasıl algılandığı ile ilgilidir (Öztaban ve Saticı, 2015). Bir diğer ifadeyle öğrenci doyumunu eğitim kurumunun sağladığı hizmetlerin öğrenciler tarafından değerlendirilmesi ve bu değerlendirme sonucunda öğrencilerin ulaştıkları mutluluk ve tatmin duygusu olarak belirtilebilir (Wiers-Jenssen, Stensaker ve Groggaard, 2002). Ayrıca, doyum düzeyinin öğrencilerin hem fiziksel hem de psikolojik sağlıklarını etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Aldemir ve Gülcan (2004). benzer bir şekilde çalışmalarında doyumsuzluğun strese neden olduğunu; psikolojik ve psikosomatik rahatsızlıkları tetiklediğinin altını çizmiştir. Elliott ve Shin (2002) ise öğrenci doyumunun öğrencilerin motivasyon ve bellek becerilerini olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir. Aynı çalışmada, öğrencilerin mutlu ve dolayısıyla daha başarılı olabilmelerini sağlamak amacıyla okullar tarafından öğrenci doyumlarının sağlanması gerektiği de belirtilmiştir. Öğrenci doyumunu üzerine yapılan diğer çalışmalarda ise, öğrencilerin eğitim programlarına yönelik ihtiyaç ve beklentilerine ilişkin doyumlarının onların sosyal ve akademik açıdan gelişmelerine imkân tanıyacağı (Ulyatt, 2003), okulların öğrenci doyumuna odaklanarak öğrencilerin okuldan ayrılmalarını azaltacağı (Astin, 1993) ifade edilmiştir.

Öğrencilerin okula yönelik algı ve değerlendirmelerini kapsamakla birlikte bu kavram genel olarak yaşam doyumuna dayanmaktadır. Çünkü öğrencilerin okula ilişkin olumlu algı ve değerlendirmeleri onların genel olarak yaşam doyum

düzeylerinin artmasına da neden olmaktadır (Büyükşahin Çevik, Yavuz ve Güzel Yüce, 2016). Ancak özellikle lise düzeyindeki öğrencilerin okul doyumunu etkileyen faktörler araştırılırken sadece eğitim programları ile öğretim metotlarına ve eğitim ortamının fiziksel özelliklerine odaklanılmamalıdır. Öğrencilerin eğitim sistemi içerisinde kendilerini nasıl konumlandığı, eğitim ortamına yönelik algıları da üzerinde durulması gereken önemli konulardır. Bu sorunların yanı sıra öğrencilerin kişisel ya da ailevi özelliklerinden gelen dinamiklerin öğrencinin eğitim ortamındaki algılarını şekillendirdiği de bir gerçektir. Bu nedenle tüm bu dinamiklerin de birlikte ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Problemlerden bir diğeri ise öğrencilerin pedagojik açıdan öğretmenleriyle olan davranış problemleri, iletişim güçlükleri ve doyum problemleridir. Özellikle ortaöğretim döneminde bu tür sorunların daha sık yaşandığı gözlemlenmiş olup araştırma kapsamında evren ve örneklem belirlenirken lise dönemindeki öğrenciler bu gerekçe ile seçilmiştir.

Yaşam evresinin belki de en zor evresi olan ergenlik döneminde gençler fiziksel ve ruhsal olarak pek çok değişiklik yaşamaktadır. Bu zorlu süreçte gençlerin yakın çevrelerindeki insanlarla olan ilişkileri oldukça önemli bir hale gelmekte; özellikle anne-baba, arkadaş ve öğretmenlerle olan ilişkiler onları derinden etkilemektedir. Çünkü ergenlik döneminde kişilerin maddi ve manevi ihtiyaçları artarken bu ihtiyaçların karşılanması beklentisi de oldukça önemli bir hale gelmektedir. Bu nedenle gençlerin yakınları tarafından saygı görme, sevilme ve anlaşılma istekleri de artmakta ve bu nedenle de söz konusu kişilerle olan ilişkisi ve onların desteğini almaları önemli hale gelmektedir (Arslan, 2018). Ancak gençlerin okulda geçirdikleri sürenin fazla olması nedeniyle eğitim nedeniyle eğitim kurumlarındaki ortam, okuldaki arkadaşları ve öğretmenleri ile olan ilişkileri daha önemli olduğu düşünülmektedir.

Bazı çalışmalarda öğretmenlerin hangi türden davranışlarının ergenlerin okul doyumunu ve dolayısıyla genel yaşam doyumunu arttırmada olumlu etkisi olduğu araştırılmıştır (Arslan, 2018; Büyükşahin Çevik, Yavuz ve Güzel Yüce, 2016; Sakız, 2016; Dilekman, 2008; Hillian, 2008). Özellikle işbirliğine dayanan öğretme stratejilerini benimsemiş olan, öğrencilere nasıl iyi bir ebeveyn olunacağını gösteren ve öğrencinin yaşına uygun olarak duygusal ve sosyal açıdan destekleyici tutumları olan öğretmen davranışlarının okul doyumunun artmasına neden olmaktadır (Büyükşahin Çevik, Yavuz ve Güzel Yüce, 2016). Ayrıca öğrencilerini önemsenen, onlara saygı duyulan ve onları övmekten kaçınmayan öğretmenlerin bu türden davranışlarının öğrencilerin okula bağlılığını arttırdığı da bir gerçektir (Hillian, 2008).

Dolayısıyla Anne-baba ilişkileri olumlu olan, arkadaşları tarafından sevilip onaylanan ve öğretmenleri tarafından desteklenen ergenlerin çevresiyle iyi ilişkileri

olmayan ergenlerden sosyal ve psikolojik yönden daha sağlıklı olacakları bir gerçektir. Bu durum beraberinde okul yaşamından üst düzeyde doyum almalarına neden olacaktır. Okul doyumunun beraberinde yaşam doyumunu da getirmesiyle böylece genç bireylerde genel bir ruhsal iyileşme oluşması beklenmektedir. Bu nedenle, gençler için okul ortamında öğretmenleri ile olan ilişkilerini ele alan çalışmaların yapılmasının önemli ve gerekli olduğu düşünülmektedir.

Öğrencilerin öğretmenleri ile olan ilişkilerinin dışında öğrenci doyumunda dikkate alınması gereken bazı öğrenci özellikleri de vardır. Bunlar öğrencilerin doğasına ilişkin özelliklerdir ve bu özellikler öğrencilerin okul doyumunu fazlasıyla etkilemektedir. Trudeau'nun (1999) aktardığına göre, Stage ve Rushin (1993) öğrencilerin yeteneklerinin, sosyo ekonomik durumlarının ve deneyimlerinin yükseköğrenime devam etmek için zemin hazırladığını ve bunun daha sonra kurumdan doyum sağlamaya veya doyumsuzluğa dönüştüğünü belirtmektedir. Görüldüğü gibi okul doyumunu sosyo-ekonomik geçmiş gibi öğrenci özellikleri tarafından etkilenmektedir (Trudeau, 1999).

Ortaöğretim kurumlarının kuruluş amaçlarına uygun olarak, beklenen fonksiyonu yerine getirebilmesi ve arzulanan seviyede olması; öğretmen ve öğrenciler arasındaki uyumsuzluğun engellenmesine ve iletişim problemlerinin farkına varılmasına bağlıdır. Belirtilen bu dinamikler ve nedenler çerçevesinde, bu çalışmada, öğrenci doyumunu ve öğrenci-öğretmen arasındaki iletişimin öğrenci özellikleri ile ilişkisi ortaya çıkarılacaktır. Çalışmanın amacı lise düzeyinde öğrenim gören gençler için önemli bir sorun olan sosyal ve psikolojik okul doyumunu belirleyen öğrenci ve öğretmen ilişkisine öğrenci özelliklerinin etkisini ortaya çıkarabilmektir. Bu amaç doğrultusunda İstanbul ili Beşiktaş ilçesinde öğrenim gören lise düzeyindeki öğrencilerle yapılan bu çalışmada aşağıda yer alan alt problemlere cevap aranmaya çalışılmıştır.

1. Lise öğrencilerinin öğrenci-öğretmen arasındaki iletişim güçlükleri ile doyum algıları
  - a) cinsiyete
  - b) sınıf düzeyine
  - c) anne eğitim düzeyine
  - d) baba eğitim düzeyine
  - e) ailelerinin gelir düzeyine göre anlamlı bir biçimde farklılaşmakta mıdır?
2. Lise öğrencilerinin öğrenci-öğretmen arasındaki iletişim güçlükleri ile doyum algıları arasında nasıl bir ilişki vardır?

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Metodu

Bu çalışma tarama modelinde tasarlanmıştır. Bu tür araştırmalar ile var olan durum belirlenmeye çalışılmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2017-2018 eğitim öğretim yılında İstanbul ili Beşiktaş ilçesinde yer alan farklı türlerdeki resmi liselerde eğitim-öğretime devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada Beşiktaş ilçesinin seçilmesinin nedeni merkezi bir konuma sahip olmasıdır. İstanbul'un birçok farklı ilçesinden gelen öğrencilerin eğitim öğretim gördüğü Beşiktaş ilçesinin araştırma bulgularının genellenebilirliğinin yüksek olmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

Beşiktaş ilçesinde Anadolu Lisesi, Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ve Anadolu İmam Hatip Lisesi olmak üzere toplam 18 resmi lise bulunmaktadır. 2018-2019 öğretim yılı itibarıyla bu liselerde 6413'ü kız öğrenci ve 5318'i erkek öğrenci olmak üzere toplam 11731 öğrenci eğitim-öğretime devam etmektedir. Araştırma örnekleminin belirlenmesinde ise tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmış ve araştırma evrenini temsil edeceği düşünülen örneklem sayısına ulaşılmıştır. Örneklem grubu okullar, okul türleri göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Bu doğrultuda, 427'si kız öğrenci ve 626'sı ise erkek öğrenciden oluşan 1063 öğrenci çalışmada katılımcı olarak yer almıştır.

3.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada kullanılan anket araştırmacı tarafından hazırlanmış olup üç bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümü öğrencilerin sosyal ve kişisel özelliklerini ifade eden sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölümde ise öğrenci öğretmen ilişkisini değerlendirmek amacıyla davranış ve iletişim ile ilgili sorular yer almaktadır. Son bölümü ise, öğrencilerin sosyal ve psikolojik doyum problemlerini belirlemek amacıyla doyum ile ilgili sorular sorulmuştur. Anket formunun birinci bölümünde 18 soru, ikinci bölümünde 28 soru, üçüncü bölümünde ise 18 soru olmak üzere toplam 64 soru bulunmaktadır.

Bu çalışmada ölçeklerin güvenilirlikleri için Cronbach's Alpha değerleri .90 ve .91 olarak hesaplanmış ve bu değerlerin "yüksek güvenilirlik" (Tavşancıl, 2005) grubunda yer aldığı belirlenmiştir.

3.4. Verilerin Toplanması

Anket, 2017-2018 öğretim yılı Nisan-Mayıs aylarında İstanbul ili Beşiktaş ilçesindeki Anadolu Lisesi, Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ve Anadolu İmam-Hatip Liselerinde öğrenim gören; hazırlık sınıfı, 9, 10, 11 ve 12. Sınıflardaki 1063 kişilik öğrenci grubuna araştırmacı tarafından uygulanmıştır.

Anket uygulaması öncesinde öğrencilerin velilerinden onay alınmış, uygulama sırasında ise öğrencilerin birbirlerini etkilememeleri ve öğretmenlerin müdahale etmemeleri konusunda gereken titizlik ve hassasiyet gösterilmeye çalışılmıştır.

Araştırmacı uygulama sırasında, öğrencilere araştırmanın bilimsel bir amaç taşıdığını ifade etmiş ve bu nedenle anket formuna isim yazılmaması gerektiğini, anket formlarında yer alan bilgilerin araştırmacı dışında kimse ile doğrudan paylaşılmayacağını açıklamış ve öğrencilerden kendileri için en uygun olan seçeneği samimiyetle işaretlemelerini istemiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Ankette bulunan her bir faktöre ilişkin verilerin normal dağılım analizi yapılmıştır. Örneklem sayısı büyük olduğu için bu işlem çarpıklık ve basıklık değerleri incelenerek yapılmıştır. Skewness ve Kurtosis katsayıları incelendiğinde anket verilerinin her bir boyutta homojen olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun sonucunda cinsiyet değişkeni için analizlerde t testi, diğer analizlerde tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analizler için SPSS 17 paket programı kullanılmıştır.

4. BULGULAR ve YORUM

Çalışmanın amaçları doğrultusunda elde edilen bulgular bu bölümde sunulmuştur.

4.1. Lise Öğrencilerinin Öğrenci-Öğretmen Arasındaki İletişim Güçlükleri İle Doyum Algıları Cinsiyete Göre Anlamlı Bir Biçimde Farklaşmakta Mıdır?

Katılımcıların öğretmenleri ile iletişim düzeylerine ilişkin algıları ve doyuma ilişkin yargıları arasında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığına ait sonuçlar Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Cinsiyet Açısından Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	Frekans	Ortalama	Std. Sapma	Sd	t
İletişim	Kız	636	2,44	,58	1061	1,43*
	Erkek	427	2,39	,59		
Doyum	Kız	636	2,34	,43	1061	2,07
	Erkek	427	2,28	,44		

*p<.05

Tablo 1’e göre, her iki boyutta da kız öğrencilerin ortalamalarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu söylenebilmektedir. Doyum boyutuna ait t testi sonucuna göre öğrencilerin doyum konusunda ortalamaları arasında cinsiyet değişkenine göre kız öğrencilerin lehine düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir.

4.2. Lise Öğrencilerinin Öğrenci-Öğretmen Arasındaki İletişim Güçlükleri İle Doyum Algıları Sınıf Düzeyine Göre Anlamlı Bir Biçimde Farklaşmakta Mıdır?

Katılımcıların öğretmenleri ile iletişim düzeylerine ilişkin algıları ve doyumuna ilişkin yargılarının sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığına ait sonuçlar Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Sınıf Düzeyleri Açısından Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

Boyutlar	Sınıf	N	X	SS	F	Farkın Kaynağı
İletişim	Hazırlık	48	2,25	,56	1,73	
	9. Sınıf	268	2,40	,52		
	10. Sınıf	241	2,43	,61		
	11. Sınıf	258	2,48	,58		
	12. Sınıf	248	2,43	,64		
	Toplam	1063	2,42	,59		
Doyum	Hazırlık	48	2,19	,37	4,87*	11>9
	9. Sınıf	268	2,23	,44		
	10. Sınıf	241	2,34	,48		
	11. Sınıf	258	2,36	,37		
	12. Sınıf	248	2,35	,45		
	Toplam	1063	2,312z	,47		

*p<.05

Tablo 2’ye göre her iki alt boyutta da 11.sınıf öğrencilerinin ortalama puanları daha yüksektir. Bu sınıfların ortalamalarının daha yüksek olmalarının en önemli sebebinin okula aidiyet hissini en yüksek olduğu dönem olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Öğrenciler lise öğreniminin ilk yıllarında okul yöneticileri, öğretmen ve öğrenciler ile yeni karşılaşmakta ve alışmakta, lise öğreniminin son yılında ise üniversiteye hazırlanmaları sebebiyle okula yönelik iletişim ve doyum beklentilerinin geri planda olabileceği öngörülmektedir. Okul iklimi içerisindeki iletişim ve doyumla yönelik beklentilerin artması, 11. sınıfta en yüksek düzeyde olması ile doğru orantılıdır. İletişim ve doyumla yönelik en düşük ortalamaların ise, hazırlık sınıfı öğrencileri arasında olduğu görülmektedir. Beşiktaş ilçesindeki resmi liselerde iki adet hazırlık sınıfı bulunmaktadır. Bu sebeple örnekleme dâhil edilen öğrenci sayıları ve ilk yıllardaki öğrencilerin konuya yönelik olan farkındalık düzeyleri göz önüne alındığında bu sonuç beklentileri karşılamaktadır. Tablo 2’ye bakıldığında doyum boyutunda öğrencilerin verdikleri yanıtların ortalamalarında sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık olduğu söylenebilir. Farklılığın kaynağına ilişkin olarak yapılan Tukey ve LSD çoklu

karşılaştırma testlerinin her ikisinde ise farklılığın 9. sınıflardan kaynaklandığı görülmüştür.

4.3. Lise Öğrencilerinin Öğrenci-Öğretmen Arasındaki İletişim Güçlükleri İle Doyum Algıları Anne Eğitim Düzeyine Göre Anlamlı Bir Biçimde Farklaşmakta Mıdır?

Katılımcıların öğretmenleri ile iletişim düzeylerine ilişkin algıları ve doyum konusundaki yargılara katılma düzeyleri ortalamalarının annelerinin eğitim durumlarına göre dağılımı Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3: Katılımcıların Annelerinin Eğitim Durumlarına Göre Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

Boyutlar	Katılımcıların annelerinin eğitim durumu	N	X	SS	F
İletişim	Okur-yazar değil	13	2,29	,49	,71
	Okur - yazar	24	2,43	,59	
	İlkokul Mezunu	242	2,48	,62	
	Ortaokul Mezunu	216	2,41	,62	
	Lise Mezunu	325	2,40	,55	
	Üniversite ve üzeri	243	2,40	,57	
	Toplam	1063	2,42	,59	
Doyum	Okur-yazar değil	13	2,28	,46	1,13
	Okur - yazar	24	2,27	,44	
	İlkokul Mezunu	242	2,35	,43	
	Ortaokul Mezunu	216	2,33	,45	
	Lise Mezunu	325	2,27	,43	
	Üniversite ve üzeri	243	2,32	,43	
	Toplam	1063	2,31	,44	

Tablo 3'e göre, annesi ilkököl mezunu olan 242 katılımcının hem iletişim algısı (2,48) hem de doyum (2,34) boyutlarındaki ortalamalarının diğer gruplarla karşılaştırıldığında en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Tablo 3'te verilen analiz sonuçlarına bakıldığında her iki değişken için annelerinin tahsil durumlarına göre anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir.

4.4. Lise Öğrencilerinin Öğrenci-Öğretmen Arasındaki İletişim Güçlükleri İle Doyum Algıları Baba Eğitim Düzeyine Göre Anlamlı Bir Biçimde Farklaşmakta Mıdır?

Katılımcıların öğretmenleri ile iletişim düzeylerine ilişkin algıları ve doyum konusundaki yargılara katılma düzeyleri ortalamalarının babalarının eğitim durumlarına göre dağılımı Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4: Katılımcıların Babalarının Eğitim Durumlarına Göre Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

Boyutlar	Katılımcıların babalarının eğitim durumu	N	X	SS	F
İletişim	Okur-yazar değil	7	2,36	,59	,51
	Okur - yazar	17	2,51	,67	
	İlkokul Mezunu	179	2,47	,57	
	Ortaokul Mezunu	203	2,43	,62	
	Lise Mezunu	338	2,40	,58	
	Üniversite ve üzeri	319	2,41	,57	
	Toplam	1063	2,42	,58	
Doyum	Okur-yazar değil	7	2,25	,34	,92
	Okur - yazar	17	2,21	,54	
	İlkokul Mezunu	179	2,35	,42	
	Ortaokul Mezunu	203	2,33	,44	
	Lise Mezunu	338	2,28	,44	
	Üniversite ve üzeri	319	2,31	,44	
	Toplam	1063	2,31	,44	

Tablo 4'e göre; babası okur-yazar olan 17 katılımcının iletişim konusundaki algılarının ortalaması 2,51'dir. Bununla birlikte, doyum boyutuna baktığımızda babası ilkokul mezunu olan 179 katılımcının doyum algılarının ortalamasının 2,35 olduğu görülmektedir. Tablo 4'te verilen analiz sonuçlarına baktığımızda öğrencilerin verdikleri yanıtların ortalamalarının babalarının tahsil durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir.

4.5. Lise Öğrencilerinin Öğrenci-Öğretmen Arasındaki İletişim Güçlükleri İle Doyum Algıları Ailelerinin Gelir Düzeyine Göre Anlamlı Bir Biçimde Farklaşmakta Mıdır?

Katılımcıların öğretmenleri ile iletişim düzeylerine ilişkin algıları ve doyum konusundaki yargılara katılma düzeyleri ortalamalarının ailelerinin gelir durumuna göre dağılımı Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 5: Katılımcıların Ailelerinin Gelir Durumuna Göre Tek Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

Boyutlar	Katılımcıların ailelerinin gelir durumu	N	X	SS	F
İletişim	Üst	83	2,35	,58	,74
	Orta	959	2,43	,59	
	Alt	21	2,48	,63	
	Toplam	1063	2,42	,59	

	Üst	83	2,28	,513	
Doyum	Orta	959	2,31	,43	1,13
	Alt	21	2,44	,521	
	Toplam	1063	2,31	,44	

Tablo 5'te göre, gelir seviyesi orta düzeyde olan 959 katılımcının iletişim konusundaki algılarının ortalaması 2,42 iken gelir seviyesi alt grupta olan 21 kişinin iletişim algısının ortalamasının 2,48 olduğu dikkat çekmektedir. Bununla birlikte doyum boyutundaki ortalamalara baktığımızda gelir seviyesi orta düzeyde olan 959 katılımcının doyum konusundaki algılarının ortalamasının 2,31 olduğu görülmektedir. Gelir seviyesi alt grupta olan 21 kişinin ise doyum algısının ortalamasının 2,44 olduğu ve diğer gruplara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre gelir seviyesi alt gruplarda olan katılımcıların hem iletişim hem de doyum algılarının yüksek olduğu, üst ve orta gruba göre beklentilerinin karşılandığı söylenebilmektedir. Tablo 5'te verilen analiz sonuçlarına bakıldığında öğrencilerin verdikleri yanıtların ortalamaları ailelerinin gelir durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

4.6. Katılımcıların Öğretmenleriyle İletişimleri Üzerine Algıları ile Doyum Düzeyleri Arasındaki İlişki Analizi

İki değişken arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson korelasyon katsayısı hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Katılımcıların İletişim ve Doyum Algıları Arasındaki İlişki

		Doyum	İletişim
İletişim	Pearson Katsayısı	,56*	
	p	,000	
	N	1063	
Doyum	Pearson Katsayısı		,56*
	p		,000
	N		1063

*p<.05

Tablo 6'ya göre katılımcıların öğretmenleriyle iletişimleri üzerine algıları ile doyum düzeyleri arasında, pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. İki değişken arasında ($r^2=0,56*0,56$) %31,40 oranında açıklanabilir bir varyans vardır.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Öğrenciler ile öğretmenler arasındaki iletişim sorunlarını ve öğrencilerin sosyal ve psikolojik açıdan doyum problemlerinin incelenmesini ve konuya ilişkin farkındalık yaratılmasının amaçlandığı bu araştırmanın sonucunda, katılımcı öğrencilerin öğretmenleri ile olan iletişim düzeylerine ilişkin algılarının ve sosyal ve psikolojik doyum konusundaki yargılara katılma düzeylerinin erkeklere göre kız

öğrencilerde daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Yapılan araştırma ile tutarlı olarak diğer araştırma sonuçlarının birçoğu kadınların erkeklerden daha iyi iletişim becerisine sahip olduğuna işaret etmektedir (Çetinkaya, 2011; Gölönü ve Karcı, 2010; Görür, 2001; Reed, McLeod ve McAllister, 1999).

Cinsiyet değişkenine ilişkin analizlerin yanı sıra öğrencilerin sınıf düzeylerine göre gerçekleştirilen analizlerde iletişim algıları arasında anlamlı farklılıklar bulunmazken, doyum algısında 11. sınıflar ile 9. Sınıflar arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. 9. Sınıf öğrencileri lise öğreniminin ilk yıllarında olup; okul yöneticileri, öğretmen ve öğrenciler ile yeni karşılaşmaktadırlar. Yapılan çalışmalarda yaşça ve dolayısıyla üst sınıflardaki öğrencilerin doyum düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir (Astin, 1993, Borden, 1994; Wince ve Borden, 1995). 11. Sınıf öğrencilerinin yaşlarının genel olarak yüksek olması ve okulda daha çok vakit geçirmiş olmaları doyumun farklılaşmasına sebep olmuş olabilir. Öte yandan 11. Sınıflarda ülke çapında uygulanan üniversite sınavlarına ilişkin sınav kaygısını olmaması da doyumun 12. Sınıflardan yüksek olmasına sebep olduğu düşünülmektedir.

Cüceloğlu (1997) ve Dökmen (2002), etkili iletişim kuramamanın nedenini aile içi iletişimde yaşanan sorunlar olarak göstermektedirler. Çalışmalara göre, aile çocuğa iletişim konusunda geri bildirim sağlayan bir kaynak olarak işlev görmektedir. Alan yazında yer alan bu bilgilere karşılık, söz konusu çalışmada elde edilen sonuçlardan bir diğerinin aile ile ilgili faktörlerin iletişim becerisi ve iletişim algısında etkili olmadığı yönünde olması dikkat çekmektedir. Farklılaşma olmamasının nedeninin çalışmada aile içi iletişim şeklinden ziyade demografik bilgiler üzerinde durulmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Öte yandan doyum değişkeninde de anlamlı bir fark bulunmamıştır. Pattama (2003)'ya göre ailenin sosyo-ekonomik düzeyini belirlemede önemli unsur olan ebeveynlerin eğitim düzeyi okul doyumunu belirleme konusunda tek başına yeterli olmamaktadır. Ona göre eğitim düzeyi yüksek aileler bazen iletişimi ile çocuklarının okulunu destekleyerek okul doyumuna katkı sağlarken; bazı aileler daha çok baskıya sebep olarak okul doyumunun azalmasına neden olabilmektedirler.

Çalışmanın bir diğer sonucu da iletişim ile doyum arasında bir ilişkinin orta düzeyde ortaya konmasıdır. Okulun işlevlerinin temel yürütücüsü ve eğitim programlarının esas uygulayıcı olan öğretmenler ile öğrencilerin iletişimlerinin yüksek olmasının öğrencilerin doyumlarını da arttıracığı düşünülmektedir.

Bu bağlamda, çalışmadan elde edilen sonuçlar bağlamında ebeveynlerle ilgili özelliklerin daha net bir şekilde belirlenmesi açısından aile içi iletişimi ölçen ölçeklerle birlikte araştırmaların yapılması önerilmektedir. Ayrıca çalışmanın

yükseköğrenim seviyesindeki öğrenciler üzerinde yapılabileceği düşünülmektedir. Böylece doyum ve iletişim düzeylerinin yaş gruplarına göre farklılıkların ortaya koyulabileceğine öngörülmektedir. Öğrenciden elde edilen bu bilgilerin yanı sıra öğretmen ve yöneticilerden de veri toplayarak bir karşılaştırma çalışmasının yapılabileceği düşünülmektedir. Mevcut çalışmanın iletişim algısı ve iletişim doyumunu arasındaki fark ve ilişkiyi vurgulaması açısından literatüre katkı sağladığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aldemir, C. ve Gülcan, Y. (2004). Student satisfaction in higher education: A Turkish case. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 16(2). 109-122. 10.1787/17269822
- Arslan, A. (2018). Ortaokul öğretmenlerinin öğrencilerin ergenlik problemlerine ilişkin kullandıkları çözüm stratejileri. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*.(37). 57-84
- Astin, A.W. (1993). *What matters in college: Four critical years revisited*. San Francisco: Jossey-Bass Higher and Adult Education.
- Borden, V. M. (1994). Segmenting Student Markets with a Student Satisfaction and Priorities Survey. AIR 1994 Annual Forum Paper.
- Büyükşahin Çevik, G., Yavuz G. ve Güzel Yüce S. (2016). Ergenlerin okul yaşam kalitesi ile yaşam doyumunun problem çözme ve sosyal destekle ilişkisi: Afgan-Özbekleri ile yapılan bir yapısal eşitlik modeli çalışması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43). 1405-1417.
- Cüceloğlu, D. (1997). *İçimizdeki çocuk*. (15. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çam, M. (2007). *Ortaöğretim kurumlarında öğrenci doyumunu: Ankara Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çetinkaya, Z. (2011). Türkçe öğretmen adaylarının iletişim becerilerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(2). 567-576.
- Dilekmen, M., (2008). Etkili öğretim için etkili öğretmenlik. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2). 213-221.
- Dökmen, Ü. (2002). *İletişim çatışmaları ve empati* (20. Basım). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Elliot, K. M. and Shin, D. (2002). Student satisfaction: An alternative approach to assessing this important concept. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 24(2). 197-209.
- Gölönü, S. ve Karcı, Y. (2010). İletişim meslek lisesi öğrencilerinin iletişim beceri düzeylerinin incelenmesi (Ankara il örneği). *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (31). 123-140

- Görür, D. (2001). *Lise öğrencilerinin iletişim becerilerini değerlendirmelerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Hallilan M. T. (2008). Teacher influences on students' attachment to school. *Sociology of Education*, 81(3). 271-283. 10.1177/003804070808100303
- Öztaban A. ve Satici, A.F. (2015). Bilişim teknolojik alanında eğitim gören ortaöğretim öğrencileri doyum ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları. *Mesleki Bilimler Dergisi*, 4(1). 1-7.
- Pattama, R. (2003). Student Satisfaction in Thai Private Vocational Schools. Doctorate Dissertation. Department of Educational Administration and Foundations Illinois State University
- Reed, V. A., McLeod, K., ve McAllister, L. (1999). Importance of selected communication skills for talking with peers and teachers: Adolescent' opinions. *Language, Speech and Hearing Services in Schools*, 30(1). 32-49. 10.1044/0161-1461.3001.32
- Sakız, G., (2016). Effective teaching and improving teacher quality *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 9(2). 214-244. 105578/keg.10451.
- Stage F. ve Rushin P. W., (1993). A combined model of student predisposition to college and persistence in college. *Journal of College Student Development*, 34(4). 276-281.
- Tavşancıl, E. (2005). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Trudeau, C. S. (1999). *A Study of Overall Student Satisfaction and The Factors Influencing Satisfaction At A Midwestern Church Related College*. Doctorate Dissertation. Education in the Department of Higher Education Indiana University
- Ulyatt, D. (2003). Satisfaction of students and administrators toward support systems in online degree programs: A case study. Doctorate Dissertation. New Jersey: Seton Hall University.
- Wince, M. H., & Borden, V. M. (1995). When Does Student Satisfaction Matter? AIR 1995 Annual Forum Paper.
- Wiers-Jenssen, J., Stensaker, B. ve Groggaard, J.B. (2002). Student satisfaction: Towards an empirical deconstruction of the concept. *Quality in Higher Education*, 8 (2). 183-195.
- Wang M., and Holcombe, R. (2010). Adolescents' perceptions of school environment, engagement and academic achievement in middle school. *American Educational Research Journal*, 47. 633-662.

Araştırma Makalesi/Research Article

**PROBLEME DAYALI ÖĞRENMENİN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN
BİLİMSEL SÜREÇ BECERİLERİNE, TUTUMLARINA VE
BAŞARILARINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ: IŞIK ÜNİTESİ ÖRNEĞİ¹**

**INVESTIGATION OF THE EFFECT OF PROBLEM BASED LEARNING ON THE
SCIENTIFIC PROCESS SKILLS, ATTITUDES AND ACHIEVEMENTS OF
MIDDLE SCHOOL STUDENTS': UNIT LIGHT**

Yılmaz ÇAKICI*, Hülya SÖYLEYİCİ**, Emrah OĞUZHAN DİNÇER***

*Geliş Tarihi: 31.03.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 01.06.2020
(Accepted)*

ÖZ: Öğrencinin eğitim sürecine aktif olarak katıldığı ve araştırarak öğrendiği öğretim yöntemlerinden biri olan Probleme Dayalı Öğrenme (PDÖ), problem çözme sürecinde öğrencilerin çok yönlü çözüm yolları üretmelerine olanak sağlayarak onları gerçek hayatta karşılaşılabilecekleri sorunlarla baş edebilme becerisi kazandırır. Bu araştırmanın amacı probleme dayalı öğrenme yönteminin Işık Ünitesi örneğinde ilköğretim 7. Sınıf öğrencilerinin bilimsel süreç becerileri, bilimsel tutumları ve akademik başarılarına etkisini belirlemektir. Araştırma ön ve son-test kontrol gruplu yarı deneysel modele göre desenlenerek gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunu 2013-2014 öğretim yılında Tekirdağ ili, Çorlu ilçesi Atatürk Ortaokulunda farklı iki şubede öğrenim görmekte olan toplam 82 yedinci sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Şubelerden biri deney diğeri kontrol grubu olarak rasgele atanmıştır. Deney grubunda Işık ünitesi probleme dayalı öğrenme yöntemi kullanılarak yürütülürken, kontrol grubunda 7. sınıf Fen Bilimleri ders kitabı kullanılarak işlenmiştir. Araştırmanın uygulama aşaması, 5 hafta toplam 20 saat sürmüştür. Araştırmada veri toplama araçları olarak bilimsel süreç değerlendirme testi, bilimsel tutum ölçeği ve akademik başarı testi ön ve son-test olarak kullanılmıştır. Normalliğin olduğu yerlerde t testi, karşılamadığı yerlerde Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda probleme dayalı öğrenme yönteminin öğrencilerin bilimsel süreç becerileri ve akademik başarılarına olumlu etkisinin olduğu görülmüştür. Bilimsel tutum açısından ise deney ve kontrol grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır

Anahtar Kelimeler: Probleme Dayalı Öğrenme, Bilimsel Süreç Becerileri, Bilimsel Tutum.

ABSTRACT: Problem Based Learning (PBL), which is one of the teaching methods that the students actively participates in the education process and learns through research, enables students to produce versatile solutions in the problem solving process, and gives them the ability to deal with the problems they may encounter in real life. The purpose of

¹ Bu çalışma ikinci yazarın yüksek lisan tezine dayalı olarak hazırlanmıştır.

* Prof. Dr. Trakya Üniversitesi, yilmazcakici@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4587-787X.

** Öğretmen, Çorlu Atatürk Ortaokulu, ORCID: 0000-0003-3284-3857.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, eoguzhandincer@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7938-3881.

this research is to determine the effect of problem-based learning method on the scientific process skills, scientific attitudes and academic achievement of 7th grade students in the example of the Light unit. The research was carried out by designing according to the semi-experimental model with pre and post-test control groups. The study group of the research consists of 82 seventh grade students studying in the Atatürk Secondary School in Çorlu district of Tekirdağ province in 2013-2014 academic year. The classes were randomly assigned as the experimental and the control group. While the light unit in the experimental group was conducted using the PBL method, the 7th grade science course was taught using the textbook in the control group. The application of the study lasted 20 hours in total for 5 weeks. In the research, scientific process evaluation test, scientific attitude scale and academic achievement test were used as pre and post-tests as data collection tools. T-test was performed in places where there was normality, and Mann-Whitney U test in places where it did not meet. Based on the statistical analysis of the data obtained, it was seen that PBL method has a positive effect on students' scientific process skills and academic achievement. In terms of scientific attitude, there was no statistically significant difference between experiment and control groups.

Keywords: Problem-Based Learning, Scientific Process Skills, Scientific Attitudes.

1. GİRİŞ

Ergenlik çocukluktan gençliğe geçişin olduğu biyolojik, bilişsel, duygusal ve sosyal değişimlerin yaşandığı önemli bir gelişimsel dönemdir. Bu geçiş gerçekleşirken, değişen hormon düzeyleri duygusal dalgalanmaları da beraberinde getirmektedir. Bu duygusal dalgalanmalar ise bazı ruhsal sorunlara neden olmaktadır. Bunlardan en önemlisi Santrock (2012) tarafından üzüntü ya da depresyon olarak belirtilmiştir. Türkiye Sağlık Araştırması verilerine göre ise depresyon 15 yaş üzerinde en sık görülen 5 hastalık arasında yer almaktadır (TÜİK, 2015). Ergenlik, kişinin kritik yaşam tercihlerini önemli derecede etkileyen hayati bir yaşam dönemi olduğu için ergen depresyonuna ilişkin çalışmalar önem kazanmaktadır (Lewinson ve diğerleri, 1993).

Bilim adamlarına göre bilim süreç ve ürün olarak ele alınır (Çepni, 2007). Eğitim sürecinde de ürün odaklı olmak yerine süreç ve ürünü birlikte düşünmek gerekir (Atılgan, Kan ve Doğan, 2007). Bu bağlamda, son 30 yılda fen eğitiminde öğrencinin öğrendiklerini gerçek hayata aktarabilmesini sağlayan Probleme Dayalı Öğrenme (PDÖ) oldukça popüler olmuştur. Bir bilim adamı gibi çalışarak probleme çözüm üretmeye çalışan öğrenci, öğrendiklerini gerçek hayata aktarabilme fırsatı bulur.

Modern anlamda ilk olarak 1960'lı yılların sonlarına doğru Kanada McMaster Üniversitesinde tıp eğitiminde kullanılmaya başlanan PDÖ yöntemi, daha sonra mühendislik, mimarlık gibi birçok alanda uygulanmış ve fen eğitiminin de niteliğini artıran yöntemlerden biri olmuştur. PDÖ yönteminin, genel olarak öğrencilerin bilimsel süreç becerilerini, bilimsel tutum, akademik başarı ve kavram

bilgisini olumlu yönde artırdığı kabul edilmektedir. Yapılandırmacı yaklaşıma dayalı bir öğrenme yöntemi olan PDÖ, öğrencinin öğrenme sürecinde aktif olmasını sağlayarak anlamlı öğrenmeyi destekler, bireyin problem çözme yeteneğini ve iletişim kurma becerisini geliştirmeye yardımcı olur (Beringer, 2007; Massa, 2008). Probleme dayalı öğrenme modelinde, bireyler kendi eğitimleri adına sorumluluk alıp bağımsız olarak problemlere çözüm yolları üreterek, yaşam boyu öğrenme tutumu kazanırlar (Mutlu, 2011).

Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programının vizyonu, “Tüm öğrencileri fen okuryazarı bireyler olarak yetiştirmek” şeklinde tanımlanmıştır (MEB, 2013). Fen Bilimleri dersi öğretim programında fen bilimleri okuryazarlığı için yer alan boyutlardan ikisi “Bilimsel Süreç Becerileri” ve “Fen’e İlişkin Tutum ve Değerler”dir. Öğrencilerin yalnızca bilgi kazanmaları değil, bunun yanı sıra anlayış ve beceri kazanarak fene karşı olumlu tutum geliştirmeleri de hedeflenmektedir. Öğrencilerin fen derslerinde başarılı olmalarındaki etkenlerden biri de fene karşı tutumlarıdır. Fene karşı olumlu tutum geliştiren öğrencilerin fen ile ilgili derslerde daha başarılı olacakları düşünülmektedir (Shcibeci, 1983). Bilimsel süreç becerileri öğrenme sürecinde bireyin sorumluluk alarak aktif çalışmasını ve kalıcı şekilde öğrenmesini sağlayan temel becerilerdir (Taşar, 2002).

Probleme dayalı öğrenme, öğrencilerin sorumluluk alarak araştırma yapmalarını, teorik bilgi ile uygulamayı birleştirmelerini, probleme özgün bir çözüm geliştirebilmelerini ve anlamlı öğrenmelerini sağlayan öğrenci merkezli bir yaklaşımdır (Savery, 2006). PDÖ modelinde, gerçek hayatla ilgili olan problem eğitim öğretim ortamına senaryo, video, anekdot ve benzeri şekillerde getirilir. Daha sonra, öğrenciler sekiz kişiyi geçmeyecek şekilde gruplara ayrılır. Bu gruplar belirli zamanlarda bir araya gelerek topladıkları bilgileri ve kendi yaşantılarındaki benzer durumları grup arkadaşları ile paylaşırlar (Kaptan ve Korkmaz, 2001). Öğrenciler, böylece uygun bilimsel süreçleri uygulayabilir ve anlamları yapılandırabilirler. Duch, Groh ve Allen (2001)’a göre, probleme dayalı öğrenme sürecinde öğrenciler gerçek hayattan esinlenerek sunulan karmaşık problemler üzerinde düşünüp problemi çözmeye çalışırken, kavram ve ilkeleri öğrenmektedirler. Öğrenciler küçük gruplar halinde çalışırken aynı zamanda bilgi toplama, paylaşma, tartışma, iletişim kurma gibi işbirliği becerilerini de geliştirirler.

PDÖ sürecinde, öğretmen bilgiyi olduğu gibi öğrenciye aktarmak yerine öğrenciyle beraber öğrenme sürecinin içinde yer alan bir yol göstericidir. Öğretmen, süreci kolaylaştıran, öğrenci ile birlikte öğrenen, cesaretlendiren bir roldedir (Kaptan & Korkmaz, 2002). PDÖ’de öğrenciler kendi öğrenme

süreçlerinde sorumluluk alan, öğrenme süreci boyunca sorgulayan bir problem çözücü birey rolü üstlenirler (Hung, Jonassen & Liu, 2008).

Fen Bilimleri dersi planlanırken hem kavramsal içeriğin hem de bilimsel süreç becerilerinin geliştirilmesine önem verilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, mevcut çalışmada PDÖ yöntemi kullanılarak yöntemin öğrencilerin bilimsel süreç becerileri, bilimsel tutumları ve başarıları üzerine etkisi incelenmiştir. Araştırma konusu olarak, fizik konuları içerisinde kavram yanılgıları açısından optik ve ısı ile ilgili konular elektrik ve mekanik ile ilgili konulara göre daha az çalışılmış olduğu için Işık ünitesi seçilmiştir. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı probleme dayalı öğrenme yönteminin, Işık ünitesi örneğinde ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin bilimsel süreç becerileri, bilimsel tutum ve başarılarına etkisini incelemektir.

Literatür incelendiğinde, dünyada ve ülkemizde PDÖ yönteminin etkinliğinin tespitine yönelik çok sayıda araştırma yapıldığı görülmektedir. Tavukçu (2006) 8. sınıf genetik ünitesinin öğretiminde probleme dayalı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin başarılarına, fen ile ilgili tutumlarına, bilimsel süreç becerileri ve yaratıcı düşünme düzeylerine etkilerini yarı deneysel yöntem kullanarak araştırmıştır. Çalışmada deney grubuna PDÖ yöntemi uygulanırken kontrol grubuna geleneksel yöntem uygulanmıştır. Araştırmadan elde edilen verilere göre, deney grubunun başarı, tutum, bilimsel süreç becerileri ve yaratıcılık düzeylerinde kontrol grubuna göre deney grubunun lehine anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Çalışma sonunda yapılan görüşmelerin nitel analizleri de araştırmanın nicel boyutunu destekleyen sonuçlar ortaya koymuştur. Öğrenciler, derslerini PDÖ yöntemi ile işlemek istediklerini, dersin zevkli geçtiğini ve fene karşı ilgilerinin arttığını ifade etmişlerdir.

PDÖ'nün problem belirleme becerilerine ve bilimsel süreç becerilerine niteliksel etkilerini araştırmak ve akademik başarıyı nasıl etkilediğini belirlemek amacıyla yapılan çalışmada, Akbulut (2010) PDÖ'nün uygulandığında öğrencilerin problem belirleme becerilerinde beklenen yönde bir değişim gerçekleştiği ve uygulamanın akademik başarıyı da olumlu yönde geliştirdiğini belirtmiştir. Benzer bir çalışmada, Moralar (2012) fen bilimleri dersinde problem senaryoları ile PDÖ'yü uygulamış ve çalışma sonucunda PDÖ'nün öğrencilerin akademik başarısına, fen bilimleri dersi tutumuna ve motivasyonuna geleneksel yöntemlere göre daha fazla katkıda bulunduğu belirlenmiştir. Diğer bir araştırmada, Yurd ve Olgun (2008) ise "Işık ve Ses" ünitesinde PDÖ Yöntemi ve Bil-İste-Öğren (BİÖ) stratejisinin öğrencilerin sahip oldukları kavram yanılgılarını gidermeye etkisini incelemek amacıyla bir çalışma yapmıştır. Çalışmada, deney grubuna PDÖ ve BİÖ yöntemleri kullanılarak, kontrol grubuna ise mevcut ders kitabı kullanılarak eğitim

verilmiştir. Araştırma sonucunda deney grubu öğrencilerinde kavram yanlışlarının daha etkili bir şekilde giderildiği fark edilmiştir.

Bu konuda yapılmış önemli meta-analiz çalışmaları da bulunmaktadır. Dağyar ve Demirel (2015), PDÖ'nün ve geleneksel yöntemin başarı üzerine etkilerinin karşılaştırıldığı çalışmaları inceleyerek yaptıkları meta-analiz çalışması sonucunda PDÖ'nün geleneksel öğretim ile kıyaslandığında başarıyı arttırmada yüksek derecede etkili olduğu ve ayrıca yöntemin uygulandığı bilim alanının, örneklem büyüklüğünün, uygulama süresinin başarıyı değiştirmediği sonucuna ulaşmışlardır. Diğer bir meta analiz çalışmasında Ayaz (2015), PDÖ yönteminin öğrencilerin fen derslerindeki başarılarına etkisinin incelendiği ülkemizde yapılmış yirmi dört çalışmayı incelemiş ve PDÖ'nün geleneksel öğretim yöntemleri ile karşılaştırıldığında akademik başarıya yönelik tutuma pozitif etkisinin olduğunu tespit etmiştir. Etki büyüklük değerlerine bakıldığında, en güçlü etkinin ilkökul düzeyinde ve kimya alanında olduğu görülmüştür. Yine Ayaz (2015), diğer bir meta-analiz çalışmasında, PDÖ yönteminin öğrencilerin fen derslerine karşı tutumlarına etkisini belirlemek amacıyla 2003-2013 yılları arasında yapılmış 18 yüksek lisans ve doktora tezini incelemiştir. Analiz sonuçları PDÖ yönteminin, geleneksel öğretim yöntemlerine göre öğrencilerin fen derslerine karşı tutumlarına orta düzeyde pozitif etkisi olduğunu göstermiştir. Etki büyüklük değerleri incelendiğinde, en güçlü etkinin üniversite düzeyinde ve kimya alanında olduğu görülmüştür. Benzer bir meta analiz çalışmasında, Demirel ve Dağyar (2016) PDÖ yaklaşımının öğrenci tutumlarına etkisinin araştırıldığı 47 çalışmayı incelemişlerdir. Analiz sonucunda PDÖ'nün öğrenci tutumları üzerine düşük düzeyde pozitif etkisinin olduğunu belirlemişlerdir.

Yurtdışında yapılan çalışmaları incelediğimizde, Rissi (2010) lise öğrencileri ile Anatomi ve Fizyoloji derslerinde yaptıkları araştırmada PDÖ'nün geleneksel yöntemle kıyaslandığında uzun süreli kalıcı öğrenmeyi desteklediğini, Yurick (2011) internet üzerinden uygulanan ve iki buçuk hafta süren PDÖ'nün 5. sınıf öğrencilerinin nano teknoloji konusunda kavramsal anlamalarına ve tutumlarına olumlu etkisinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Loyens, Jones, Mikkers ve VanGog (2015) ise Hollanda'da fizyoloji okuyan üniversite öğrencisi ile yaptıkları çalışmada PDÖ'nin öğrenci başarısını artırdığını belirlemişlerdir. Özetleyecek olursak, yurtiçi ve yurtdışı alan yazın incelendiğinde PDÖ'ye yönelik çalışmalar, yöntemin öğrencilerin akademik başarı, tutum ve bilimsel süreç becerileri üzerinde olumlu etkisinin olduğunu ortaya çıkarmıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, ön-test son-test kontrol gruplu yarı deneysel modele göre desenlenerek gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 2014-2015 eğitim-

öğretim yılında Tekirdağ İli, Çorlu İlçesindeki Atatürk Ortaokulu'nda öğrenim görmekte olan farklı iki şubedeki 7. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Deney ve kontrol grupları, bu şubeler arasından rastgele belirlenmiştir. Deney grubunu oluşturan 40 öğrencinin 24'ü kız 16'sı erkek, kontrol grubunu oluşturan 42 öğrencinin 23'ü kız 19'u erkektir. Araştırmada deney grubunda PDÖ yöntemi kullanılırken, kontrol grubunda mevcut öğretim programına dayalı yani 7. sınıf Fen Bilimleri dersi kitabına uygun öğretim yöntemi uygulanmıştır.

2.1. Veri Toplama Araçları

Kontrol ve deney gruplarının her ikisine de Bilimsel Süreç Becerileri Testi, Bilimsel Tutum Ölçeği ve Başarı Testi ön-test ve son-test olarak uygulanmıştır.

2.1.1. Bilimsel Süreç Değerlendirme Testi

Bu çalışmada PDÖ'nün öğrencilerin bilimsel süreç becerilerine etkisini araştırmak için kullanılan "Bilimsel Süreç Değerlendirme Testi" 1990 yılında Smith ve Weiller tarafından geliştirilmiştir. 2006 yılında ise Başdağ tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. 40 sorudan oluşan "Bilimsel Süreç Değerlendirme Testi" 13 bilimsel süreç becerisini ölçmektedir. Bu beceriler gözlem, sınıflama, çıkarım yapma, tahmin etme, ölçme, verileri kaydetme, sayı-uzay ilişkisi kurma, işlevsel tanımlama, hipotez kurma, deney yapma, değişkenleri belirleme, verileri yorumlama ve model oluşturma şeklindedir. Testin Türkçe'ye çevrilmiş son halinin geçerliğini tespit etmek amacıyla Başdağ tarafından 2004 yılı Fen ve Teknoloji dersi öğretim programının hazırlanmasında görev almış olan özel ihtisas komisyonundan 11 öğretim elemanının görüşleri alınmıştır. Kuder Richardson-20 (KR-20) katsayısı ile hesaplanan testin orijinalinin güvenilirliği 0,82 olan testin çevirisinin güvenilirliği ise Başdağ tarafından 0,81 olduğu tespit edilmiştir. Testin sonuçları hesaplanırken doğru cevaplara 1 puan, yanlış cevaplara 0 puan verilmiştir. Bilimsel Süreç Becerilerinin Işık ünitesi kazanımları ile ilişkisi Tablo 1' de verilmiştir.

Tablo 1: Işık Ünitesi Kazanımları ve BSB İlişkisi

Kazanımlar	Bilimsel Süreç Becerileri Numarası
1.1. Işığın madde ile etkileşimi sonucunda soğurabileceğini fark eder.	
1.2. Işıyla etkileşen maddelerin ısındığını gözlemler.	
1.3. Yaptığı gözlemlerle maddelerin ışığı soğurduğu çıkarımını yapar.	(BSB-8)
1.4. Koyu renkli cisimlerin ışığı, açık renkli cisimlere göre daha çok soğurduğunu keşfeder.	(BSB-2, 6).
1.5. Teknolojik tasarım döngüsünü kullanarak ışığı soğuran maddelerin ısınmasıyla ilgili projeler üretir.	
1.6. Işığın bir enerji türü olduğunu ifade eder.	
1.7. Işık enerjisinin başka bir enerjiye dönüşebileceğini ifade eder.	
1.8. Güneş enerjisinden yararlanma yollarına örnekler verir.	

2.1. Beyaz ışığın tüm renkleri içerdiğini fark eder.	(BSB-1)
2.2. İnsan gözünün fark edemeyeceği ışınların da olduğunu ifade eder.	
2.3. Cisimlerin siyah, beyaz veya renkli görünmelerini, ışığın yansıması ve soğurulmasıyla açıklar.	(BSB-8)
2.4. Cisimlerin beyaz ışıkta ve renkli ışıklarda neden farklı renklerde göründüklerini açıklar.	(BSB-25)
2.5. Gökyüzünün renkli görünmesini ışığın atmosferde soğurulması ve saçılması ile açıklar.	
3.1. Işığın belirli bir yayılma hızının olduğunu ifade eder.	
3.2. Işığın hızının saydam bir ortamdan başka bir saydam ortama geçerken değiştiğini ifade eder.	
3.3. Işığın saydam bir ortamdan başka bir saydam ortama geçerken doğrultu değiştirdiğini keşfeder.	(BSB-2, 11,17, 23, 26)
3.4. Işık demetlerinin az kırıcı (az yoğun) saydam bir ortamdan çok kırıcı (çok yoğun) saydam bir ortama geçerken normale yaklaştığı...	(BSB-31)
3.5. Işığın hem kırıldığı hem de yansıdığı durumlara örnekler verir.	(BSB-2; TD-1)
3.6. Çeşitli ortamlarda kırılma olayını açıklamak için basit ışın diyagramları çizer.	(BSB-28)
3.7. İki ortam arasında doğrultu değiştiren ışık demetlerini gözlemleyerek ortamların yoğunluklarını karşılaştırır.	(BSB-6, 8)
3.8. Işığın her zaman çok kırıcı (çok yoğun) ortamdan az kırıcı (az yoğun) ortama geçemediğini deneyerek keşfeder.	(BSB-8, 9,30,31)
3.9. Işığın kırılmasıyla açıklanabilecek olaylara örnekler verir.	(BSB-2; TD-1)
3.10. Işığın prizmada kırılarak renklere ayrılabilceğini keşfeder.	(BSB-2, 17, 25)
4.1. Işığın ince ve kalın kenarlı merceklerde nasıl kırıldığını keşfeder.	(BSB-2, 11, 17)
4.2.Paralel ışık demetleri ile ince ve kalın kenarlı merceklerin odak noktalarını bulur.	(BSB-1)
4.3.Mercleklerin kullanım alanlarına örnekler verir.	(BSB-1)
4.4.Ormanlık alanlara bırakılan cam atıkların güneşli havalarda yangın riski oluşturabileceğini fark eder.	
4.5. Mercekler kullanarak gözlem araçları tasarlar.	(BSB-1, 3, 11, 17)
4.6.Işığın yansıması ve kırılması olaylarının benzerlik ve farklılıklarını karşılaştırır.	(BSB-1, 5)

2.1.2. Bilimsel Tutum Ölçeği

Çalışmada, PDÖ'nün öğrencilerin bilimsel tutumlarına etkisini araştırmak için Moore ve Foy (1997) tarafından geliştirilen, Türkçe uyarlaması Demirbaş ve Yağbasan (2006) tarafından yapılmış olan "Bilimsel Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Yirmi olumlu, yirmi olumsuz toplam 40 maddeden oluşan ölçeğin 6 alt ölçeği bulunmaktadır. Ölçek 5'li likert formatında hazırlanmış olup, "Kesinlikle Katılıyorum", "Katılıyorum", "Kararsızım", "Katılmıyorum" ve "Kesinlikle Katılmıyorum" şeklinde sınıflama yapılmıştır. 300 öğrenci ile yaptıkları uygulamada Demirbaş ve Yağbasan, Cronbach Türkçe uyarlamasının Alfa güvenilirlik katsayısını 0,76 olarak elde etmişlerdir.

Tutum ölçeğinin analizi yapılırken olumlu maddeler için sırasıyla 5, 4, 3, 2, 1 puanları verilmiş, olumsuz maddeler için sırasıyla 1, 2, 3, 4, 5 puanları verilmiştir. Verilen puanlar toplanılarak her bir katılımcıya ait toplam tutum puanı elde edilmiştir. Ön-test ve son-test tutum puanları karşılaştırılarak bu çalışma için PDÖ'nün tutuma etkisinin boyutu ortaya çıkarılmıştır.

2.1.3. Akademik Başarı Testi

PDÖ yaklaşımın 7. sınıf öğrencilerinin fen bilimleri dersi Işık ünitesine yönelik akademik başarılarını nasıl etkilediğini incelemek amacıyla Çil (2010) tarafından geliştirilen akademik başarı testi kullanılmıştır. 7. sınıf fen bilimleri dersi ışık ünitesi kazanımlarının tamamına yakınına içeren test 27 çoktan seçmeli sorudan oluşmaktadır. Testin güvenilirliğini gösteren Cronbach Alpha değeri 0,73 olarak elde edilmiştir. Testin kapsam geçerliliği ise 6 uzman görüşü alınarak sağlanmıştır. Bu çalışmada da Çil'in çalışmasında olduğu gibi test analiz edilirken doğru 1 puan, yanlış 0 puan şeklinde kodlama yapılarak 0-27 puan arasında puan dağılımı elde edilmiştir.

2.1.4. PDÖ'ye Göre Hazırlanan Problemler

Araştırmada kullanılan problem senaryoları araştırmacı tarafından 7. Sınıf 'Işık' ünitesi kazanımları incelenerek kazanımlara uygun olarak geliştirilmiş ve uzman görüşü alınmıştır. Problemler hazırlanırken gerçek hayata dair olmalarına, akıcı bir dille ifade edilmiş olmalarına, ilgi çekici olmalarına, öğrenci düzeyine uygun olmalarına, işbirliğine olanak sağlayabilmelerine ve açık uçlu olmalarına dikkat edilmiştir. Resimlerle ilgi çekici hale getirilen toplam 9 problem kullanılmıştır. Bir problem örneği aşağıda verilmiştir. Kullanılan problemlere cevap bulabilmeleri için sınıf içinde uygun ortam sağlanmış ve ödevlerle problemin çözüm yolları desteklenmiştir.

Kırmızı Elbise

"Hilal bir konfeksiyon mağazasına girer. Her zamanki gibi alışveriş mağazasından onlarca kıyafet dener. Sonunda çok beğendiği turuncu bir elbise bulur. Mağazadan bu elbiseyi alır. Elbiseyi çok beğenmiştir. Renginin de kendine çok yakıştığını düşünmektedir. Elbiseyi almış olmanın mutluluğu ile eve dönerken yolda bir arkadaşına rastlar. Arkadaşının da onayını almak için almış olduğu elbiseyi arkadaşına göstermek için paketi açar. Paketi açtığı anda elbisenin turuncu değil kırmızı olduğunu fark eder. Önce çok şaşırır ve arkadaşına kendisine yanlış elbisenin verildiğini söyler. Çok uzaklaşmadan geriye dönüp gerçek elbisesini alması gerektiğini düşünür. Arkadaşları ile vedalaşarak tekrar mağazaya geri döner. Mağazada kendisine yanlış elbise veren görevliye bu elbiseyi beğenmedim. Bana yanlış elbise vermişsiniz diyerek elbiseyi değiştirmek ister. Bunun için elbiseyi çantadan çıkardığında gözlerine inanamaz. Çünkü elbise beğendiği elbisenin ta kendisidir. Peki ama bu nasıl olmuştur? Yoksa mağaza sihirli midir?"

Renklerin Gizemi

“Bedirhan araştırmayı ve yeni şeyler keşfetmeyi çok seviyordu. Sürekli evde, okulda, her yerde merak ettiklerini soruyor, cevap alamazsa kendisi araştırarak bir sonuca ulaşmaya çalışıyordu. Çoğunlukla da yeni bilgiler öğrenerek bir sonuca ulaşıyordu. Bu durum onu çok mutlu ediyordu. Yine bir gün evdeyken misafir odasındaki avize dikkatini çekti. Dışarıdan sadece güneş ışığı gelmesine rağmen avizenin kristalleri rengarenkti. Avizede kırmızı, mor, yeşil ve birçok renk vardı. Peki bu nasıl olabilirdi? Etrafta hiç kırmızı renk yoktu ki? Bedirhan'a yardımcı olalım ve o renklerin nereden geldiğini keşfedelim.”

2.1.5. Araştırmanın Uygulanması

Çalışma 2013-2014 eğitim-öğretim yılı ikinci döneminde toplam 5 hafta ve bir haftada 4 ders saati olmak üzere toplam 20 ders saatinde yürütülmüştür. Uygulama esnasında kontrol grubu ile yapılan öğretimde mevcut ders kitabındaki etkinlikler yaptırılmıştır. Deney grubunda, problemler PDÖ yöntemine göre hazırlanarak uygulanmıştır. Deney grubuna PDÖ yöntemi ile ilgili kısa bir bilgi verilerek öğrenciler grup içerisinde farklı akademik özelliklere sahip 4-5 kişilik gruplara ayrılmıştır. Her grup kendilerine özgün isimler vererek çalışmalarına başlamıştır. Dersin başında öğrencilere edinecekleri hedef kazanımlarla ilgili problem senaryoları verilmiştir. Problemi farkına varmaları sağlanan öğrencilere ders kitapları, yardımcı kaynaklar ve yardımcı materyaller kullanarak çözüm bulmaları yönünde rehberlik edilmiştir. Problem senaryolarına çözüm arayan öğrencilerin deney yapmalarına da olanak sağlanmıştır. Bulunan çözümleri, öğrencilerin problem senaryolarının bulunduğu kağıtlara yazmaları istenmiştir. Homojen grupların oluşturdukları çözümlere grup içerisindeki üyeler arasında beyin fırtınası yapma fırsatı verilerek tek bir çözüme ulaşmaları desteklenmiştir. Ulaşılan bu sonuçlar grup içerisinde seçilen bir grup sözcüsü tarafından sınıftaki diğer gruplara sunulmuştur. Tüm grupların sunumu tamamlandıktan sonra sınıf içerisinde tekrar beyin fırtınası yapma fırsatı tanınarak tüm sınıf tarafından öğretmen rehberliğinde ortak bir çözüme ulaşmaları sağlanmıştır. Kontrol grubunda ise mevcut ders kitabı ve öğretmen kılavuzuna bağlı kalınarak dersler işlenmiştir. Deney ve kontrol gruplarına uygulama sonrası bilimsel süreç becerileri, bilimsel tutum ve akademik başarı son-testleri uygulanmıştır.

2.1.6. Verilerin Analizi

Çalışmanın istatistiksel analizi (SPSS 17) sırasında ölçeklerden ve testlerden elde edilen verilerin sonuçları 0.05 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir. İlk olarak belirlenen değişkenlere göre araştırmanın örnekleminin denk olup olmadığını belirlemek için Bilimsel Süreç Değerlendirme Testi, Bilimsel Tutum Ölçeği ve Akademik Başarı Testi ön-test sonuçları karşılaştırılarak aralarında istatistiksel anlamda bir fark olup olmadığına bakılmıştır. Analizler sonucunda, ön-

testlere bakıldığında deney ve kontrol grubu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Analizler esnasında ön ve son test puanlarının deney ve kontrol gruplarına göre normallik varsayımlarına bakılmıştır. Skenewss ve Kurtosis değerlerinin hatasına bölümünde elde edilen değer ± 1.96 arası ise normal kabul edilmiştir. Her iki hesaplama bu aralıkta ise grup normal olarak kabul edilmiş ve normalliğin olduğu yerlerde t testi, karşılanmadığı yerlerde Mann-Whitney U testi yapılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Probleme Dayalı Fen Öğretiminin Öğrencilerin Bilimsel Süreç Becerilerine Etkisi

Kontrol ve deney gruplarının deneysel çalışma öncesi BSB açısından denk olup olmadığını incelemek için bağımsız örneklem için t-testinin parametrik olmayan alternatifi olan Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Tablo 2’de görüldüğü gibi BSB kontrol ve deney grubunun ön test başarı puanları arasında anlamlı fark olmadığı için ($U=723.00$, $p>.05$) grupların denk olduğu ve deneysel işlem için elverişli oldukları kabul edilir.

Tablo 2: Deney ve Kontrol Grubunun BSB Testi Ön-test Puanlarına İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Gruplar	N	Sıra Ortalamaları	Sıra Toplamları	U	P
BSB Ön-Test	Kontrol	42	44,20	1856,50	723,00	,276
	Deney	40	38,66	1546,50		

Deney grubunun son-test sonuçları normal dağılım göstermediğinden, kontrol ve deney gruplarının son-test sonuçları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını görmek amacıyla Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Bu analizden elde edilen sonuçlar Tablo 3’de verilmektedir. Analiz sonuçlarına göre deney grubu lehine anlamlı fark vardır ($U=284$, $p<.05$). Analiz sonuçları Probleme Dayalı Öğrenme yönteminin kullanıldığı deney grubunun kontrol grubuna göre BSB testinde istatistiksel olarak daha başarılı olduğunu göstermiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda Probleme Dayalı Öğrenme yönteminin öğrencilerin bilimsel süreç becerilerini artırdığı görülmektedir.

Tablo 3: Deney ve Kontrol Grubunun BSB Testi Son-test Puanlarına İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Gruplar	N	Sıra Ortalamaları	Sıra Toplamları	U	P
BSB Son-Test	Kontrol	42	28,27	1187,50	284,00	,000
	Deney	40	55,39	2215,50		

Bu değere ait etki büyüklüğü N toplam örneklem sayısı olmak üzere, $r=z/\sqrt{N}$ 'den hesaplanmıştır (Pallant, 2015). Buradan etki büyüklüğünün değeri $Z=-5,162$ olmak üzere 0.57 elde edilmiştir ki bu değer de 0.5'den büyük olduğu için büyük etki büyüklüğü olarak kabul edilir.

Tablo 4'de görüldüğü üzere deney grubuna ait fark değeri normal dağılım göstermediğinden farklar farkı analizi için Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Tablo 4'de verilen BSB testi son-test ön-test farklarına ilişkin Mann Whitney U testi sonuçları deney grubu lehine anlamlı bir farklılık olduğunu ortaya koymaktadır ($U=205,00$, $p<.05$). Farklar farkı analizi sonuçları Probleme Dayalı Öğrenme yönteminin kullanıldığı deney grubunun kontrol grubuna göre bilimsel süreç becerileri yönünden istatistiksel olarak daha başarılı olduğunu göstermiştir. Bu teste ait etki büyüklüğü ise $z=-5,903$ olmak üzere 0,652 olarak elde edilmiştir. Bu değer yine büyük etki anlamına gelmektedir.

Tablo 4: Deney ve Kontrol Grubunun BSB Son-test Ön-test Farklarına İlişkin Bağımsız Örneklem İçin Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Gruplar	N	Sıra Ortalamaları	Sıra Toplamları	U	P
Son-Test	Kontrol	42	26,38	1108,00	205,000	,000
Ön-Test	Deney	40	57,38	2295,00		

3.2. Probleme Dayalı Fen Öğretiminin Öğrencilerin Bilimsel Tutumları Üzerine Etkisi

PDÖ'nün öğrencilerin bilimsel tutumlarına değişimine etkisinin olup olmadığını araştırmak için deney ve kontrol gruplarının ön-test sonuçlarının arasında anlamlı bir fark olup olmadığına yani grupların istatistiksel işlem yapabilmek için denk olup olmadığına bakılmıştır. Her iki gruba ait ön-test sonuçları da normallik gösterdiğinden bağımsız (ilişkisiz) örneklem için t testi analizi yapılmıştır.

Tablo 5: Deney ve Kontrol Grubu Bilimsel Tutum Ölçeği Ön-test Puanları İçin Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

	Gruplar	N	$\bar{X}$	S	Sd	T	P
Tutum	Kontrol	42	135,119	12,77	80	-,002	,998
Ön-Test	Deney	40	135,125	13,16			

Tablo 5'de görüldüğü gibi deney ve kontrol grubuna ait bilimsel tutum ön-test puanlarını kıyaslamak için yapılan t-testi sonuçları, ön-test puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir [$t_{(80)}=-,002$, $p>.05$]. Yani, gruplar istatistiksel karşılaştırma işlemi için uygundur.

PDÖ'nün öğrencilerin bilimsel tutumlarına etkisini görmek için deney ve kontrol grubunun son-test sonuçları; kontrol grubunun son test sonucu normal dağılım göstermediğinden bağımsız örneklem için t-testinin parametrik olmayan alternatifi olan Mann Whitney U testi kullanılarak karşılaştırılmıştır.

Tablo 6: Deney ve Kontrol Grubu Bilimsel Tutum Son-test Puanları için Mann-Whitney U Testi Sonuçları

	Gruplar	N	Sıra Ortalamaları	Sıra Toplamları	U	P
Tutum Son-Test	Kontrol	42	40,89	1717,50	814,5	,813
	Deney	40	42,14	1685,50		

Tablo 6'da görüldüğü üzere kontrol ve deney grubu son-test toplam puanları arasında anlamlı bir fark yoktur ($U=814,50$, $p>.05$). Bu sonuçlar bize PDÖ uygulamasının tutum puanlarını artırdığını ancak kontrol grubunda yapılan uygulama ile karşılaştırıldığında bu artışın istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermiştir. Deney ve kontrol grubu ait fark değerleri normal dağılım gösterdiğinden farklar farkı analizi için bağımsız örneklem için t testi uygulanmıştır.

Tablo 7: Deney ve Kontrol Grubunun Son-test Ön-test Farklarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

	Gruplar	N	$\bar{X}$	S	sd	T	P
Son-Test Ön-Test Fark	Kontrol	42	2,3095	10,45895	80	-,225	,822
	Deney	40	2,8750	12,23108			

Tablo 7'de deney ve kontrol grubu son-test ön-test farklarına ilişkin bağımsız örneklem t testi sonuçları sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre kontrol ve deney grubu fark puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark yoktur ($t_{(80)}=-,225$, $p>.05$). Bu bulgu, ölçeğin bilimsel tutumları ölçmeye yönelik olarak, tek faktörde toplandığını açıklamaktadır.

3.3. Probleme Dayalı Fen Öğretiminin Öğrencilerin Akademik Başarıları Üzerine Etkisi

Probleme dayalı öğrenmenin öğrencilerin akademik başarılarına etkisinin olup olmadığını belirleyebilmek için ilk önce deney ve kontrol gruplarının ön-test sonuçları karşılaştırılmıştır. Grupların denk olup olmadığına karar verebilmek için kontrol grubu ön-test sonucu normal dağılım göstermediğinden Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Tablo 8'de deney ve kontrol grubunun başarı ön-test puanlarına ilişkin Mann Whitney U testi sonuçları verilmiştir. Ön test başarı puanları arasında anlamlı fark olmadığı için ($U=636.50$, $p>.05$) grupların denk olduğu ve deneysel işlem için uygun oldukları belirlenmiştir.

Tablo 8: Deney ve Kontrol Grubunun Başarı Testi Ön-test Puanlarına İlişkin Bağımsız Örneklem İçin Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Gruplar	N	Sıra Ortalamaları	Sıra Toplamları	U	P
Başarı	Kontrol	42	46.35	1946.50	636,50	,057
Ön-Test	Deney	40	36.41	1456.50		

Grupların son-test sonuçları normal dağılım gösterdiği Tablo 9'dan görülmektedir. Deney ve kontrol gruplarının yapılan uygulama sonucunda aralarında anlamlı bir fark olup olmadığını görmek amacıyla bağımsız örneklem için t-testi uygulanmıştır.

Tablo 9: Deney ve Kontrol Grubunun Başarı Testi Son-test Puanlarına İlişkin Bağımsız Örneklem İçin t-testi Sonuçları

	Gruplar	N	Ortalama	Standart Sapma	T	Df	P
Başarı	Kontrol	42	10,6667	4,51916	-5,474	80	,000
Son-Test	Deney	40	16,4500	5,04315			

Analiz sonuçlarına göre deney grubu lehine anlamlı fark vardır ($t=5.47$, $p<.05$). Analiz sonuçları Probleme Dayalı Öğrenme yönteminin kullanıldığı deney grubunun kontrol grubuna göre istatistiksel olarak daha başarılı olduğunu göstermiştir. Elde edilen verilere göre Probleme Dayalı Öğrenme yönteminin akademik başarıyı artırdığı söylenebilir.

Analiz sonuçlarına ilave olarak etki büyüklüğü hesaplanmıştır. Etki büyüklüğü istatistikleri, gruplar arasındaki farklılıkların büyüklüğü hakkında bilgi verir (Pallant, 2015). Bağımsız örneklem için t testi kullanıldığında en yaygın olarak yapılan etki büyüklüğü istatistiklerinden biri eta kare'dir.

$$\text{Eta kare} = \frac{t^2}{t^2 + (N1 + N2 - 2)} \text{ şeklinde hesaplanır.}$$

Yukarıdaki formül dikkate alındığında bu analize ait eta kare değeri 0,27 olarak elde edilmektedir. Bu da eta kare $>.14$ 'ten olduğu için büyük etki olarak adlandırılmaktadır (Pallant, 2015). Kontrol grubuna ait fark değeri normal dağılım göstermediğinden farklar farkı analizi için Mann Whitney U testi kullanılmıştır.

Tablo 10: Deney ve Kontrol Grubunun Son-test Ön-test Farklarına İlişkin Bağımsız Örneklemeler İçin Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Gruplar	N	Sıra Ortalamaları	Sıra Toplamları	U	P
Son-Test Ön-Test Fark	Kontrol	42	27,56	1157,50	254,500	,000
	Deney	40	56,14	2245,50		

Son-test ön-test farklarına ilişkin bağımsız örneklemeler için Mann Whitney U testi sonuçları deney grubu lehine anlamlı bir olduğunu ortaya koymaktadır ($U=254,50$, $p<.05$). Farklar farkı analizi sonuçları Probleme Dayalı Öğrenme yönteminin kullanıldığı deney grubunun kontrol grubuna göre akademik başarı yönünden istatistiksel olarak daha başarılı olduğunu göstermiştir. Bu teste ait etki büyüklüğü ise $z=-5,442$ 'den yararlanılarak 0,600 olarak elde edilmiştir. Bu değer büyük etki anlamına gelmektedir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

4.1. Probleme Dayalı Fen Öğretimi Yönteminin Öğrencilerin Bilimsel Süreç Becerileri Üzerine Etkisi

Bu araştırmada fen bilimleri dersinde PDÖ yönteminin Işık ünitesi örneğinde ilköğretim 7. Sınıf öğrencilerinin bilimsel süreç becerileri, bilimsel tutumları ve akademik başarılarına etkisi incelenmiştir. Fen Bilimlerinde bireylerin aktif olmalarını destekleyerek öğrenmeyi kolaylaştıran, farklı araştırma yollarını takip etmelerini sağlayarak öğrenme sorumluluğu almalarını ve anlamlı öğrenmeye yardımcı olan en önemli araçlardan biri de bilimsel süreç becerileridir (Çepni, Ayas, Johnson ve Turgut, 1996). Bu araştırmada, deney ve kontrol grubu öğrencilerinin Bilimsel Süreç Becerileri Değerlendirme testinde aldıkları puanların ortalamaları incelendiğinde deney grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmüştür. Elde edilen veriler doğrultusunda Probleme Dayalı Öğrenme yönteminin bilimsel süreç becerileri üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Kontrol grubunda ders kitabına bağlı kalarak yürütülen dersler 7. Sınıf öğrencilerinin bilimsel süreç becerilerini geliştirmek için yeterli olmadığı görülmüştür.

Bilimsel süreç becerileri, problemi belirleme, problemler üzerinde araştırma yapma, bilgi üretme ve sonuçlara ulaşmaya yardımcı olan kısaca bilim adamlarının çalışma süreçlerinde kullandıkları düşünme yolları ve becerileridir. Padilla (1990), eğitimin en önemli ve yaygın hedeflerinden birinin öğrencilere düşünmeyi öğretmek olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle, fen eğitiminde dikkatlice üzerinde durulması, öğrencilere kazandırılması ve geliştirilmesi gereken çok önemli düşünme süreçleridir. Bu araştırmanın sonuçlarına paralel olarak

PDÖ'nün bilimsel süreç becerileri üzerine olumlu etkisini gösteren çalışmalar literatürde mevcuttur. Tavukçu'nun (2006) 8. sınıflarla genetik konusunda yaptığı çalışma, Keil, Haney ve Zoffel (2009) tarafından Amerika'da EXCITE projesine katılan öğretmenlerin eğitim verdiği okullardaki öğrencilerin bilimsel süreç becerilerindeki gelişmenin incelendiği çalışma, Akbulut'un (2010) PDÖ'nün bilimsel süreç becerilerini ve akademik başarıyı nasıl etkilediğini belirlemek amacıyla yaptığı çalışma benzer sonuçlar ortaya koymuştur.

PDÖ öğrencilerin problem durumuna göre rol belirlemelerini ve o role bürünmelerini sağlar. Kendilerini bir fen bilimci veya bir bilim insanı gibi hissedebilen öğrencinin bilimsel süreç becerilerini geliştirmesi olağan olarak düşünülebilir. PDÖ yönteminin süreklilik göstermesi, sürekli problem çözme becerisi kazandırabilir ve bu durum bilimsel süreç becerilerini geliştirebilir.

4.2. Probleme Dayalı Fen Öğretimi Yönteminin Öğrencilerin Bilimsel Tutumları Üzerine Etkisi

PDÖ yönteminin öğrencilerin bilimsel tutumları üzerine etkisine baktığımızda, mevcut öğretim programına göre hazırlanmış ders kitabına bağlı kalarak dersin işlendiği kontrol grubu ile PDÖ yöntemi kullanılarak dersin işlendiği deney grubu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu sonuçlar, Aktaş'ın (2013) 7. sınıf Işık ünitesinin öğretiminde geleneksel öğretimle web tabanlı uzaktan eğitimin etkililiğini araştırdığı çalışma, Altun'un (2010) Bilimsel Tartışma Odaklı Öğretim Yönteminin Fen Bilimleri dersi Işık ünitesinin öğretiminde geleneksel yöntemle göre akademik başarı ve fene karşı tutuma etkisini incelediği çalışma ile benzerlik göstermektedir.

Mevcut araştırmada, bununla birlikte ön-test sonuçları deney ve kontrol grubu için aynı iken, deney grubu öğrencilerinin son-test ortalamalarına bakıldığında fene yönelik tutumlarının kontrol grubundan daha yüksek olduğu görülmüştür. Yara (2009) fene karşı tutumun, bireyin fene çalışma hakkında neler hissettiğini veya fen çalışmaya olan ilgisini gösterdiğini söylemektedir. Buradan hareketle fen çalışmaya olan ilginin uygulamanın yapıldığı sınırlı zamanla değişmesi beklenmemektedir. Tutum sürece yayılması gereken bir olgudur. Dolayısı ile uygulamanın gerçekleştirildiği zaman kısa olduğu için öğrencilerin tutumlarında herhangi bir değişikliğe sebep olmamış olabilir. Anlamlı bir farklılığın oluşmamasında uygulamanın 40 kişilik deney grubu ve 42 kişilik kontrol grubundan oluşan kalabalık sınıflarda gerçekleştirilmesinin etkisinin olabileceği de söylenebilir. Bu sebeple kalabalık sınıfların öğrencilerin derse karşı tutumuna etkisi ayrıca araştırılabilir. Bunun yanı sıra derse karşı tutumun zamana yayılarak geliştirmeye çalışılmasının tutumun kalıcılığına etkisi de araştırılabilir.

4.3. Probleme Dayalı Fen Öğretimi Yönteminin Öğrencilerin Akademik Başarıları Üzerine Etkisi

Bu araştırmada deney ve kontrol grubunun üzerinde uygulanan akademik başarı testinin analiz sonuçlarına göre, ders kitabına bağlı kalarak dersi işleyen kontrol grubu ve PDÖ yöntemi kullanılarak dersin işlendiği deney grubu incelendiğinde deney grubu lehine anlamlı fark olduğu görülmüştür. Bu sonuç, Bayrak'ın (2007) PDÖ'nün katılar konusunu öğrenmede öğrencilerin akademik başarılarına, bilimsel işlem becerilerine ve kimyaya karşı tutumlarına yönelik etkisini incelediği çalışma, Dobbs'un (2008) akademik başarı açısından PDÖ ve geleneksel yöntemle öğretim gören öğrenciler arasında fark olup olmadığını belirlemeye yönelik yaptığı çalışma, Çelik, Önder ve Silay (2011) tarafından Fizik dersinde PDÖ'nün başarıya etkisinin araştırıldığı çalışma, Yurick'in (2011) probleme dayalı öğrenmenin 5. sınıf öğrencilerinin nano teknoloji konusunda kavramsal anlamalarına, fene karşı tutumlarına ve fen algılarına etkilerini araştırdığı çalışma ve Moralar'ın (2012) PDÖ'nün öğrencilerin akademik başarısını, Fen ve Teknoloji dersi tutumunu ve motivasyonuna etkisini incelediği çalışmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir.

Araştırmada yararlanılan deney grubunun akademik başarısının yüksek çıkması fen bilimleri dersinde PDÖ yöntemi kullanılmasının akademik başarıyı olumlu etkilediğini göstermektedir. Bu durumda öğrencinin bilgiye öğretmen rehberliğinde kendisinin ulaşmasının faydalı olduğu görülmektedir. PDÖ yönteminde farklı rollere bürünen ve problemi çözmeye çalışan öğrenci bilgiyi hazır elde etmek yerine bilgiye ulaşma yollarını öğrenir. Öğrencinin bilgiye öğretmen rehberliğinde kendi çabasıyla ulaşarak öğrenmesinin akademik başarıya olumlu etki edeceği sonucuna ulaşılabilir.

Sonuç olarak, mevcut araştırma sonucunda probleme dayalı öğrenme yönteminin öğrencilerin bilimsel süreç becerileri ve akademik başarıları üzerine olumlu etkisinin olduğu görülmüştür. Bilimsel tutum açısından ise deney ve kontrol grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamakla birlikte deney grubundaki öğrenciler daha yüksek değer göstermişlerdir. Bu bulgular ışığında, öğretmenler daha nitelikli ve verimli bir fen eğitimi için PDÖ yöntemine derslerinde mümkün olduğunca yer vermelidirler.

KAYNAKÇA

- Akbulut, H. H. (2010). *İlköğretim Fen ve Teknoloji Eğitimi Anabilim Dalı Sıvıların Kaldırma Kuvveti ve Yüzme Kavramlarına Yönelik Probleme Dayalı Öğrenme Uygulaması ve Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Aktaş, M. (2013). *Fen ve Teknoloji Dersinde Web Tabanlı Uzaktan Eğitimin Öğrencilerin Akademik Başarı ve Tutumları Üzerindeki Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). T.C. Bülent Ecevit Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Altun, E. (2010). *Işık Ünitesinin İlköğretim Öğrencilerine Bilimsel Tartışma (Argümantasyon) Odaklı Yöntem ile Öğretimi*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Atılğan, H., Kan, A. ve Doğan, N. (2007). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Ayaz, M. F. (2015). Probleme dayalı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin fen derslerindeki akademik başarılarına etkisi: bir meta-analiz çalışması. *Turkish Studies International Periodical For The Languages*, 10(3), 139-160.
- Ayaz, M. F. (2015). Probleme dayalı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin fen derslerine yönelik tutumlarına etkisi: bir meta-analiz çalışması. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(4), 51-76.
- Başdağ, G. (2006). *2000 Yılı Fen Bilgisi Dersi ve 2004 Yılı Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programlarının Bilimsel Süreç Becerileri Yönünden Karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara,
- Bayrak, R. (2007). *Probleme dayalı öğrenme yöntemi ile katılar konusunun öğretimi*. (Doktora tezi). Atatürk Üniversitesi /Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Beringer, J. (2007). Application of problem based learning through research investigation. *Journal of Geography in Higher Education*, 31(3), 445-457.
- Çelik, P., Onder, F., & Silay, I. (2011). The effects of problem-based learning on the students' success in physics course, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 28(2011), 656-660.
- Çepni, S., Ayas, A., Johnson, & D. Turgut, M. F. (1996). *Fizik Öğretimi*. Ankara: Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi Deneme Basımı
- Çepni, S., (2007). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş* (Genişletilmiş 3. Baskı) Trabzon: Celepler.

- Çil, E. (2010). *Bilimin Doğasının Kavramsal Değişim Pedagojisi ve Doğrudan Yansıtıcı Yaklaşım ile Öğretilmesi: Işık Ünitesi Örneği*. (Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Dağyar, M. ve Demirel, M. (2015). Probleme dayalı öğrenmenin akademik başarıya etkisi: Bir meta-analiz çalışması, *Eğitim ve Bilim*, 40(181), 139-174
- Demirbaş, M., & Yağbasan, R. (2006). Fen bilgisi öğretiminde bilimsel tutumların işlevsel önemi ve bilimsel tutum ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanma çalışması, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 271-299.
- Demirel, M., ve Dağyar, M. (2016). Effects of problem-based learning on attitude: A meta-analysis study. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 12(8), 2115-2137.
- Dobbs, V. (2008). *Comparing student achievement in the problem-based learning classroom and traditional teaching methods classroom* (Doctoral dissertation), Walden University.
- Duch, B. J., Groh, S. E., & Allen, D. E. (2001). *The power of problem-based learning: a practical "how to" for teaching undergraduate courses in any discipline*. Sterling, VA: Stylus Publishing.
- Hung, W., Jonassen, D. H., & Liu, R. (2008). *Problem-based learning. Handbook of research on educational communications and technology*, 3, 485-506.
- Kaptan, F., Korkmaz, H., (2001). Fen eğitiminde probleme dayalı öğrenme yaklaşımı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2001),193-200
- Kaptan, F. ve Korkmaz, H. (2002). Fen eğitiminde proje tabanlı öğrenme yaklaşımının ilköğretim öğrencilerinin akademik başarı, akademik benlik kavramı ve çalışma sürelerine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2002), 91-97.
- Keil, C., Haney, J., & Zoffel, J. (2009). Improvements in student achievement and science process skills using environmental health science problem-based learning curricula. *Electronic Journal of Science Education*, 13(1), 1-18.
- Loyens, S. M., Jones, S. H., Mikkers, J., & van Gog, T. (2015). Problem-based learning as a facilitator of conceptual change, *Learning and Instruction*, 38, 34-42.
- Massa, N. M. (2008). Problem-based learning. A real-world antidote to the standards and testing regime. *The New England Journal of Higher Education*, 22(4), 19-20
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), (2013) *İlköğretim Kurumları (İlkokullar ve Ortaokullar) Fen Bilimleri Dersi (3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı*, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.

- Moore, W. R., Foy, R. (1998). The Scientific attitude inventory: A revision (*SAI II*). *Journal of Research in Science Teaching*, 34(4), 327-336.
- Moralı, A. (2012). *Fen Eğitiminde Probleme Dayalı Öğrenme Yaklaşımının Akademik Başarı, Tutum ve Motivasyona Etkisi*. (Yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Mutlu, Y. (2011). *İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Elektrik Konusundaki Kavramsal Gelişim Süreçlerinin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Padilla, M. J. (1990). The science process skills. *Research Matters-to the Science Teacher*, 9004. Erişim adresi: <http://www.narst.org/publications/research/skill.cfm>.
- Rissi, J. R. (2010). *Efficacy of problem based learning in a high school science classroom*. (Unpublished master's dissertation). Michigan State University.
- Savery, J. R. (2006). Overview of problem-based learning: Definitions and distinctions. *Interdisciplinary Journal of Problem-based Learning*, 1(1), 9-20.
- Schibeci, R.A (1983). Selecting appropriate attitudinal objectives for school science. *Science Education*, 67(5), 595-603.
- Taşar, M. F, Temiz, B.K. ve Tan, M. (2002). *İlköğretim fen öğretim programında hedeflenen öğrenci kazanımlarının bilimsel süreç becerilerine göre sınıflandırılması*, V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi Bildiri Kitapçığı I, 380-385). ODTÜ, Ankara
- Tavukçu, K. (2006). *Fen bilgisi dersinde probleme dayalı öğrenmenin öğrenme ürünlerine etkisi*. (Yüksek lisans tezi). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Yara, P. O. (2009). Students attitude towards mathematics and academic achievement in some selected secondary schools in Southwestern Nigeria. *European Journal of Scientific Research*, 36(3), 336-341.
- Yurd, M., Olğun, Ö. S. (2008). Probleme dayalı öğrenme ve bil-iste-öğren stratejisinin kavram yanlışlarının giderilmesine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 386-396.
- Yurick, K. A. (2011). *Effects of problem-based learning with Web-anchored instruction in nanotechnology on the science conceptual understanding, the attitude towards science, and the perception of science in society of elementary students*. (Doctoral dissertation). Florida Atlantic University/Boca Raton, Florida.

Araştırma Makalesi/Research Article

**PERSONEL GÜÇLENDİRMENİN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ÜZERİNE
ETKİSİ: YİYECEK İÇECEK İŞLETMELERİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA¹**

**THE IMPACT OF PERSONNEL EMPOWERMENT ON ORGANIZATIONAL
COMMITMENT: A RESEARCH ON FOOD AND BEVERAGE ENTERPRISES**

Hamide SALHA^{*}, Şevki ULEMA^{**}

*Geliş Tarihi: 28.04.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 01.06.2020
(Accepted)*

ÖZ: Rekabet, küreselleşme ile bilgi ve iletişim teknolojilerin de meydana gelen değişimlerin gerçekleştiği çevrede faaliyetlerini sürdüren işletmeler, hizmet kalitesini arttırmak, rekabetle baş edebilmek, değişen çevre şartlarına ayak uydurmak gibi birçok nedenden dolayı personel güçlendirme uygulamalarına ve örgütsel bağlılık konusuna önem vermeye başlamıştır. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı; personel güçlendirmenin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini yiyecek-içecek işletmelerinde çalışan işgörenler açısından tespit etmektir. Araştırmanın amacını gerçekleştirmek için; öncelikle personel güçlendirme ve örgütsel bağlılıkla ilgili kapsamlı alan yazın taraması yapılarak araştırmanın kuramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Daha sonra araştırmada kolayda örneklem yöntemi ile seçilmiş İstanbul ilinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren turizm işletme belgeli 1.sınıf yiyecek içecek işletmelerinde hizmet veren 400 tane işgören üzerinde anket yöntemi ile bilgiler elde edilmiştir. Ankette kullanılan ölçeklerde açılımlayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Faktör analizi ile elde edilen boyutlar/faktörler arasında ön görülen modellerin/hipotezlerin testi için, korelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Personel Güçlendirme, Örgütsel Bağlılık, Turizm, Yiyecek İçecek İşletmeleri

ABSTRACT: Organizations that serve in an environment where there are changes in globalization and information and communication technologies have begun to attach importance to personnel empowerment and organizational commitment in order to overcome competition, increase quality of their service, and adapt to changing environmental conditions. In this context, the main purpose of the research is to determine the distinctive effects of personnel empowerment and its dimensions in food and beverage enterprises on the organizational commitment of the workers. In order to realize the purpose of the research; The theoretical framework of the research was established by firstly searching the comprehensive literature on personnel empowerment and organizational commitment. Later

¹ Bu çalışma Hamide Salha'nın doktora tezinden üretilmiştir.

^{*} Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, hamidesalha34@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0598-8770.

^{**} Doç. Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, ulema@subu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5874-8797.

on in the survey, information was obtained by survey method on 400 occupations serving in the first class restaurants, which are operated by the Ministry of Culture and Tourism in the province of Istanbul. Explanatory factor analysis, confirmatory factor analysis and reliability analysis were applied to the scales used in the questionnaire. Correlation and regression analysis were used to test the models / hypotheses among the dimensions / factors obtained by factor analysis.

Key Words: Personnel Empowerment, Organizational Commitment, Tourism, Food And Beverage Businesses

1. GİRİŞ

Günümüz iş dünyasında son yıllarda ön planda tutulan rekabet, küreselleşme, tüketici talepleri gibi birçok gelişmenin, işletmeler için işgören kaynağının önemini artırdığı görülmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte tüketicilerin istedikleri bilgiye ve ürüne daha hızlı ve rahat ulaşabiliyor olması da tüketicilerin işletmelerden daha yüksek performans beklemesine yol açmaktadır. İşletmeler içinde buldukları piyasada rekabete katılabilmek, tüketici beklentilerine cevap verebilmek ve başarılı olabilmek için personel güçlendirmeye ihtiyaç duymaktadır. Personel güçlendirme, işletmenin hedeflerine ulaşabilmesi için, tüketici isteklerinin hızlı bir şekilde cevaplanmasını sağlamak ve bu süreci geliştirebilmek amacıyla örgüte bağlılığı, örgütsel güveni ve mesleki yeteneğe sahip işgörenin net olarak çizilmiş sınırlar içinde sorumluluğu üstlenmesi olarak tanımlanabilir. Personel güçlendirmede işgören işin sahibi konumundadır.

Personel güçlendirme ile tüketici istek ve ihtiyaçlarına hızlı cevap verilmesi, sorun teşkil edebilecek etkenlerin kontrol altına alınması ve böylelikle başarının artırılması amaçlanmaktadır. Örgütsel bağlılık ise personelin işletme ile ilişkisini şekillendiren ve işletme içindeki varlığını sürdürme kararı almalarını sağlayan bir davranıştır. Diğer bir ifade ile işgörenin örgütte kalmak istemesi, örgütün başarısı için çaba göstermesi, örgüte karşı olan sadakati olarak ele alınmaktadır.

İşgörende yüksek düzeyde örgütsel bağlılığın oluşumu işletme ile özdeşleştiğini, işletmenin hedeflerine ulaşabilmesi için emek verdiğini göstermektedir. Bu durumda işletme açısından iş gücü devir oranının düşerek iş tatmininin artmasına yarar sağlayacaktır. Birçok ülkede ve endüstride kullanılan personel güçlendirme uygulamalarının özellikle turizm endüstrisi içinde faaliyet gösteren yiyecek içecek işletmelerinde yaygın olarak kullanılmaması, işletmelerin bu uygulamaları yeterli seviyede kavrayamadıkları ya da kabullenmediklerini göstermektedir. Bu çalışmada örgütsel bağlılığın personel güçlendirme üzerine etkisi ele alınarak personel güçlendirme ve örgütsel bağlılık değişkenleri açıklanmış, test edilmesi istenilen temel hipotez için İstanbul'da faaliyet gösteren birinci sınıf yiyecek içecek işletmelerinde anket tekniği ile veriler toplanmıştır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Personel güçlendirme rekabet ve değişim sonucu ortaya çıkmış bir yönetim tekniğidir. İşgörenin yetki ve sorumlulukları alanı içinde işletme namına karar alabilen ve bu kararı uygulayabilen niteliklere sahip işgörene olan gereksinimden dolayı ortaya çıkmıştır. Performansa dayalı olarak ödüllendirme, gelişim programları, eğitim, danışmanlık, yardımlaşma, paylaşımında bulunma ve ekip çalışması ile işgörenderin karar verme yetkilerini artırma yoluyla personeli geliştirme süreci olarak tanımlanabilir. Ayrıca personel güçlendirme, işletme çıktılarını zenginleştirme ve işgörenderin bağlılığını arttırmada önemli bir arabulucu görevini üstlenmektedir (Dalay vd., 2002; Genç, 2013; Suresh, 2012).

Akgündüz (2014)'e göre ise personel güçlendirme, yöneticilerin yetkilerini çalışanlara devrederek, örgütün performansını artırmak için çalışanları karar alma sürecine dahil ettikleri yapısal bir uygulama olarak ifade edilmektedir.

Besterfield (1999) personel güçlendirmeyi, örgütün amaç ve değerlerine ulaşabilmek için, tüketici taleplerini cevap verebilmek ve süreci yönetebilmek amacıyla örgütsel bağlılığı, örgütsel güveni ve yetkinliği olan işgörenin net olarak çizilmiş sınırlar içerisinde sahiplik ve sorumluluğu üstlenmesi olarak ifade etmektedir.

Vogt ve Murrell (1990)'e göre personel güçlendirme, işgörender arasında yardımlaşma, örgütsel bilgileri paylaşma, ihtiyaç duyulan kademeler için işgörender yetiştirme ve takım çalışması ile kişilerin karar verebilme alanlarını artırma olarak ifade etmişlerdir.

Personel güçlendirmenin açıklanmasında ortak görüş “güç” teriminin kullanılmasıdır. Güçlendirme, personele gücün aktarılması olarak tanımlanmaktadır. Davranışsal güçlendirme, yetki devri ve karar verme yetkisi üzerine odaklanan ilişkisel bir yaklaşım temeline dayanmaktadır (Gümüştekin ve Emet, 2007; İsmail vd., 2011). Güçlendirme, psikolojik olarak dört farklı boyuttan (yetkinlik, anlamlılık, etki ve otonomi) meydana gelen motive edici bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Psikolojik boyut işle ilgili faaliyetlerde aktif olmayı ifade eder. Ayrıca, bu boyutlardan herhangi biri diğer boyutların öncesinde ya da sonrasında yer almayıp, güçlendirmenin farklı yönlerini ortaya koymaktadırlar (Ceylan vd., 2005).

İlk örgütsel bağlılık kavramı 1956 yılında Whyte tarafından, “büyük örgütlerde çalışan beyaz yakalı çalışanların yaşam tarzlarının örgüt hayatına uyum sağlaması” şeklinde tanımlanmıştır. Bir kavram ve anlayış biçimi olarak bağlılık; toplum duygusunun olduğu her yerde var olmakta olup, toplumsal içgüdünün duygusal bir anlatım biçimi olarak ele alınmaktadır. Kölenin efendisine, memurun görevine, askerın yurduna sadakati anlamındaki bağlılık, eski ifade ediliş şekliyle sadakat durumunu anlatmaktadır (Afşar, 2015; Ergun, 1975).

İşveren ile işgören arasındaki psikolojik ilişkiyi açıklamaya yarayan örgütsel bağlılık genel anlamda işe katılma, sadakat ve örgüt değerlerine olan inançta dahil olmak üzere bireyin işletmesine karşı hissettiği psikolojik bağlılığını ifade etmektedir (Stinglhamber vd., 2015; O'Reilly, 1991).

Örgütsel bağlılık, çalışan bireyin çalıştığı örgüte karşı hissettiği bağın gücünü ifade etmektedir (Wu ve Liu, 2014).

Balay (2000) örgütsel bağlılığı, işgörenin görev yaptığı işletmede kalmak ve bunun içinde işletmenin misyonunu, vizyonunu kabul ederek bu doğrultuda çaba göstermesi olarak tanımlamaktadır.

Hill ve Huq (2004), personel güçlendirmenin amaçları ve sonuçları üzerine yaptığı çalışmada personel güçlendirmenin işletme açısından örgüt politikalarını, işgören açısından motivasyonu olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur.

Verhulst ve Boks (2014), personel güçlendirmenin sürdürülebilir tasarım üzerinde etkisini Belçika ve Hollandalı firmalarda araştırdıkları çalışmada işgörenlerin eğitim durumunun güçlendirmenin başarı seviyesini etkilediğini ortaya koymuştur.

Gill ve Ganesh (2007), güçlendirmenin kadın girişimciliği üzerine etkisini araştırdıkları çalışmada cinsiyetin ve medeni durumun güçlendirmeyi etkileyen en önemli faktörler olduğunu ortaya koymuşlardır.

Gazzoli, Hancer ve Park (2012), Amerika'da dokuz yiyecek içecek işletmesinde 308 işgörenin katılımıyla gerçekleştirdikleri araştırma da personel güçlendirmenin, işe bağlılık, örgütsel bağlılık, iş doyumunu pozitif yönde etkilediğini ve bunlarında işgören müşteri ilişkilerine yansıdığını ortaya koymuştur.

Paul ve Garg'ın (2014), psikolojik dayanıklılık ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmalarında, işgörenlerin psikolojik dayanıklılık düzeyi arttıkça örgütsel bağlılık düzeyinin de arttığı ortaya koymuşlardır.

Pierro ve arkadaşları (2013), sosyal güç, liderlik tarzları ve örgütsel bağlılıklar arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla yaptıkları çalışmalarında; Sosyal güç ve karizmatik liderlik ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler tespit etmişlerdir.

Tamer ve Dereli'nin (2014), örgütsel güvenin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik olarak yaptıkları çalışmada; örgütsel güvenin örgütsel bağlılığı güçlü ve pozitif bir şekilde etkilediğini belirlemişlerdir.

Bu bilgiler doğrultusunda personel güçlendirmenin örgütsel bağlılık üzerine etkisini araştırmak amacıyla hipotezimiz "Personel güçlendirme değişkeni örgütsel bağlılık değişkenini etkiler" olarak kurulmuştur.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Personel güçlendirme, işgörenlere farklı bir kimlik kazandırarak örgüte bağlanmaları konusunda ortak değerler ve normlar yaratarak, örgütsel bağlılığın oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Çalışmada işgörenlerin davranışları üzerinde etkisi olan personel güçlendirme ve örgütsel bağlılık kavramları ele alınacaktır. Araştırma yapılacak olan yiyecek içecek işletmelerinde, örgütsel yaşamın gerekliliklerinin temel yapısını anlamada personel güçlendirmenin işgörenlerin örgütsel bağlılıklarına belirleyici etkilerini tespit etmek ve örgütler açısından çok önemli olan bu iki kavramın sürekli olarak etkileşim içerisinde bulunduğu varsayımı çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu çalışma örgütlerdeki insan kaynağının artan önemini vurgulayarak personel güçlendirmenin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini dolayısıyla da bunun yiyecek içecek işletmeleri üzerindeki etkilerini gösterecek olması açısından önemlidir. Yapılan alan yazın incelemesinde yiyecek içecek işletmeleri üzerinde yapılan çalışmaların kısıtlı olduğu, uluslararası alan yazında ise bu alandaki kapsamlı çalışmaların yeni yeni başladığı ve giderek gelişme kaydetmekte olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile yiyecek içecek işletmelerindeki işgörenlerin personel güçlendirme algısına sahip olması iş tatmini düzeylerini arttırarak, personel açısından işten ayrılma niyetini azaltabilmesi ve örgütsel bağlılığı pozitif yönde etkilemesi de konunun önemini ortaya koymaktadır.

3.2. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Araştırma üç aşamalı olarak yapılmıştır. Birinci aşamada konu ile ilgili alan yazın taranarak, tezin kuramsal çerçevesi ortaya konulmuştur. İkinci aşamada elde edilen kuramsal bilgiler ışığında araştırmanın kapsamı, örnekleme ve hipotezleri belirlenmiştir. Bu doğrultuda araştırma sorularına yanıt bulmaya ve hipotezleri test etmeye yönelik bir ölçek geliştirilmiştir. Saha araştırmasında uygulanan anket beşli likert ölçeğine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca anket hazırlanırken genel kabul görmüş kurallar dikkate alınmıştır. Yapılan anketle, katılımcıların her bir ifadeye katılıp katılmama dereceleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.3. Araştırma Evreni ve Örnekleme

Personel güçlendirmenin örgütsel bağlılık üzerindeki etkilerini ortaya koyabilmek amacıyla yapılan araştırmanın evrenini, İstanbul ilinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren turizm işletme belgeli 1. sınıf yiyecek içecek işletmeleri oluşturmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren Türkiye genelinde 416 1. sınıf yiyecek içecek işletmesi bulunmaktadır. Bunlardan 162 tanesi İstanbul'da faaliyet göstermektedir. Araştırmanın yapılabilmesi için seçilen bölge olarak, söz konusu yiyecek içecek işletme sayısının en fazla olduğu illerden birisi olması, turizm açısından önemli bir

yere sahip olması ve araştırmacı açısından zaman ve maliyet kısıtlarının minimum seviyeye indirilebilmesi amacıyla İstanbul ili tercih edilmiştir.

Evren olarak 1. sınıf yiyecek içecek işletmelerinin seçilme nedeni, bu işletmelerin gelişmiş ve sistemli bir örgüt yapısına sahip olabileceği ayrıca yiyecek içecek işletmelerinde işgörenlerle müşteriler arasında yüz yüze iletişimin gerçekleşmesinden, çalışma saatlerinin diğer endüstrilere göre daha uzun ve esnek olduğundan ve yiyecek içecek işletmelerine yönelik az sayıda çalışma olmasından kaynaklanmaktadır.

4. BULGULAR ve TARTIŞMA

4.1. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Geçerliliği ve Güvenilirliğine Yönelik Bulgular

Personel güçlendirme ölçeğinde faktör analizi için yapılan ön testlerde Bartlett's için olasılık değeri ($p < 0,05$) ve KMO değeri 0,822 olduğundan veri seti faktör analizine uygun olarak değerlendirilmektedir. Ölçekte 6 madde ile temsil edilen motivasyon boyutu için açıklanan varyans % 17,908, yetkinlik boyutu açıklayıcılık oranı % 11,333, anlamlılık boyutu açıklayıcılık oranı % 10,585, yeterlilik boyutu açıklayıcılık oranı % 9,575, etki boyutu açıklayıcılık oranı % 9,458 ve beklenti boyutu açıklayıcılık oranı % 8,147 olarak gerçekleşmiştir. Ölçeğin tamamı için açıklayıcılık oranı % 67,006 olarak gerçekleşmiştir. Ölçeğin cronbach alfa değeri 0,829 olarak bulunmuştur.

24 maddeden oluşan örgütsel bağlılık ölçeği doğrulayıcı faktör analizinde (DFA) 7 madde faktör değerleri ($p > 0,05$) olduğundan analizden çıkarılmıştır. Kalan 17 madde ile yapılan doğrulayıcı faktör analizinde faktör ağırlık değerleri (,34-81) aralığında yer almaktadır. Örgütsel bağlılık ölçeği doğrulayıcı faktör analizinde model test değerleri χ^2 (158,32), χ^2/df (1,885) bulunduğu DFA'nın anlamlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca uyum indeks değerleri GFI (,955), CFI (,958), SRMR (,0594), RMSEA (,047) kabul edilebilir sınırlar dahilinde yer aldığından örgütsel bağlılık ölçeği DFA sonucunun kullanılabilir olduğu anlaşılmıştır. Ölçeğin cronbach alfa değeri 0,795 olarak bulunmuştur.

4.2. Araştırmaya Katılan İşgörenlerin Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan işgörenlerin % 83,7'i erkek, % 16,3'ü ise kadınlardan oluşmaktadır. Bekar olanların % 30,1 evlilerin ise % 69,8 oranında anket çalışmasına katılım sağladığı görülmüştür. Katılımcıların çoğunluğu 21-40 yaş aralığında dağılım göstermiştir. 20 yaş ve altı katılımcıların oranı % 3,3 iken 51 ve daha üstü yaşta olanların oranı ise % 4,8'dir. 41-50 yaş arası katılımcıların oranı % 15,3'tür. İlköğretim ve lise düzeyinde eğitim görmüş katılımcılar diğer eğitim düzeylerine göre daha fazla orandadır. Lisans düzeyinde eğitim görmüş katılımcıların oranı % 8,8, ön lisans düzeyinde eğitim görmüş katılımcıların oranı da % 8,1'dir.

Katılımcıların çalıştıkları departmanlara bakıldığında, servis bölümünde çalışanlar % 42,3 ile en fazla orandadır. Mutfak bölümünde çalışanların oranı % 28,5, bulaşıkhanede çalışanlar % 7,7'tir. Daha çok ofis bölümleri olarak nitelendirilebilecek bölümlerde çalışanların toplam oranı % 8,6'dır. Katılımcılardan turizm eğitimi almış olanların oranı % 23,5'tir. Turizm eğitimi almamış olanların oranı ise % 76,5'tir. 2001 TL ve üzerinde gelir düzeyine sahip olan katılımcıların oranı % 68,3'tür. 1501-2000 TL gelir düzeyine sahip olan katılımcıların oranı % 22,8'dir. 1251-1500 TL düzeyinde gelire sahip olan katılımcılar % 7,7 oranında iken daha az gelir düzeyi olan 1000-1250 TL gelir düzeyine sahip katılımcıların oranı % 1,3'tür.

4.3. İşgörenlerin Personel Güçlendirme ve Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin Demografik Özelliklerine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Araştırmada kullanılan ölçeklerden faktör analizi ile hesaplanan alt boyutların katılımcıların demografik özelliklerine göre gösterdiği farklılığın tespiti için bağımsız gruplar t testi ve tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Tek yönlü varyans analizinde fark tespit edilen gruplarda farklılığın kaynağı Tukey testiyle araştırılmıştır.

Tablo 1: Personel Güçlendirme ve Örgütsel Bağlılık Boyutlarının Cinsiyete Göre T Testi Tablosu

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	t	Sd	p
Yetkinlik	Erkek	335	3,8786	,58581	2,203	79,784	,030*
	Kadın	65	3,6615	,75114			
Devam Bağlılığı	Erkek	335	3,0496	,53123	-3,481	398	,001**
	Kadın	65	3,2985	,50760			

*p<0,05, **p<0,01

Personel güçlendirme ve örgütsel bağlılık faktörlerinden cinsiyete göre anlamlı farklılık gösteren (p<0,05) devam bağlılığı ve yetkinlik boyutları olduğu görülmektedir. Personel güçlendirmenin cinsiyete göre farklılık göstermesi sonucu Gill ve Ganesh'in (2007) çalışma sonucu ile örtüşmektedir. Örgütsel bağlılığın cinsiyete göre farklılık göstermesi sonucu Güzelbayram'ın (2013), Jena'nın (2015), Şentuna'nın (2015) çalışma sonucu ile örtüşmektedir. Diğer tüm boyutlar için olasılık düzeyi p>0,05 bulunduğundan istatistiki açıdan cinsiyete göre farklılık gözlenmemiştir.

Tablo 2: Personel Güçlendirme ve Örgütsel Bağlılık Boyutlarının Medeni Duruma Göre T Testi Tablosu

	Medeni	N	$\bar{X}$	Ss	t	Sd	p
Yeterlilik	Evli	279	3,6380	,55545	-1,943	397	,049*
	Bekar	120	3,7583	,59403			

*p<0,05, **p<0,01

Personel güçlendirme ve örgütsel bağlılık faktörlerinden medeni duruma göre anlamlı farklılık gösteren (p<0,05) yeterlilik boyutudur. Personel güçlendirmenin medeni duruma göre farklılık göstermesi sonucu Gill ve Ganesh'in (2007) çalışma sonucu ile örtüşmektedir. Örgütsel bağlılığın medeni duruma göre farklılık göstermesi sonucu Jena'nın (2015) çalışma sonucu ile örtüşmektedir. Diğer tüm boyutlar için olasılık düzeyi p>0,05 bulunduğu için medeni duruma göre farklılık söz konusu değildir.

Tablo 3: Personel Güçlendirme ve Örgütsel Bağlılık Boyutlarının Turizm Eğitimi Alma Durumuna Göre T Testi Tablosu

	Turizm Eğitimi	N	$\bar{X}$	Ss	t	Sd	p
Güçlendirme	Evet	80	3,8064	,44635	3,753	342	,000**
	Hayır	264	3,5995	,42771			
Motivasyon	Evet	81	3,9136	,53367	3,399	343	,001**
	Hayır	264	3,6856	,52630			
Anlamlılık	Evet	81	3,9907	,52358	2,895	343	,004**
	Hayır	264	3,7964	,52997			
Yeterlilik	Evet	81	3,9136	,56218	3,740	343	,000**
	Hayır	264	3,6402	,57966			
Etki	Evet	80	3,6667	,62978	4,485	342	,000**
	Hayır	264	3,3018	,63971			
Bağlılık Genel	Evet	81	3,4321	,45069	2,256	343	,025*
	Hayır	264	3,2985	,47079			
Normatif Bağlılık	Evet	81	3,3802	,61450	2,155	343	,032*
	Hayır	264	3,2129	,61042			

*p<0,05, **p<0,01

Personel güçlendirme ve örgütsel bağlılık faktörlerinden turizm eğitimi alma durumuna göre anlamlılık göstermeyen (p>0,05) yetkinlik, beklenti, duygusal bağlılık, devam bağlılığı alt boyutları Tablo 3'te verilmiştir. Diğer tüm boyutlarda ise (p<0,05) olduğundan anlamlı farklılık söz konusudur.

Tablo 3 incelendiğinde güçlendirme, motivasyon, anlamlılık, yeterlilik, normatif bağlılık ve genel bağlılık boyutlarında turizm eğitimi alan işgörenlerin, turizm eğitimi almayan işgörelere göre daha yüksek düzeyde katılım gösterdikleri görülmektedir. Bunun sebebi, turizm eğitimi alan işgörenin mesleğini bulunduğu örgütte değil, eğitim hayatından itibaren staj gibi uygulamalarla işini ve işinin içinde bulunduğu sektörü anlama konusunda diğer işgörelenden önde olması olarak açıklanabilir. Diğer bir ifade ile turizm eğitimi almamış olan işgören, turizm eğitimi almış işgörelere nazaran sektörü ve içinde bulunduğu örgütü anlamakta güçlük çekerek, personel güçlendirme uygulamalarını ve örgüte olan bağlılığını daha az seviyede hissedebilir.

4.4. Personel Güçlendirmenin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisine İlişkin Bulgular

Tablo 4 görülen pearson korelasyon analizine göre personel güçlendirme ölçeği ile örgütsel bağlılık alt boyutları arasında genel olarak pozitif yönde anlamlı ilişkiler söz konusudur. Bağlılık ölçeği toplam puanı ile personel güçlendirme ölçeği alt boyutları arasında beklenti (,06) boyutu hariç tüm boyutlarda pozitif anlamlı ilişki söz konusudur. Bağlılık ölçeğinin genel puanını ile personel güçlendirme boyutları arasındaki anlamlı ilişkiler; motivasyon (,40**), yetkinlik (,26**), anlamlılık (,36**), yeterlilik (,41**), etki (,33**) şeklindedir.

Tablo 4: Personel Güçlendirmenin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisine İlişkin Korelasyon Analizi

	Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Motivasyon	1									
2	Yetkinlik	,52**	1								
3	Anlamlılık	,72**	,58**	1							
4	Yeterlilik	,83**	,47**	,61**	1						
5	Etki	,54**	,24**	,39**	,55**	1					
6	Beklenti	,18**	,25**	,15**	,13**	,08	1				
7	Güç Genel	,85**	,71**	,77**	,81**	,65**	,49**	1			
8	Duygusal	,41**	,34**	,41**	,40**	,24**	,08	,42**	1		
9	Devam	,07	,07	,11*	,10*	,12*	,01	,10*	,29**	1	
10	Normatif	,37**	,12**	,23**	,37**	,36**	,06	,35**	,34**	,28**	1
11	Bağlılık	,40**	,26**	,36**	,41**	,33**	,06	,41**	,79**	,67**	,73**

** p<0,01, * p<0,05

Personel güçlendirmenin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik korelasyon analizinden sonra basit regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar verilmiştir.

Tablo 5: Personel Güçlendirmenin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisine İlişkin Regresyon Analizi

Bağımsız Değişkenler	Regresyon Katsayısı B	Std. Hata	Standart B	t	p	R ²
Motivasyon	,566	,064	,411	8,839	,000**	% 16,9
Yetkinlik	,396	,056	,341	7,104	,000**	% 11,6
Anlamlılık	,584	,065	,416	8,955	,000**	% 17,3
Yeterlilik	,509	,059	,405	8,682	,000**	% 16,2
Etki	,274	,056	,244	4,928	,000**	% 6
Güç. Genel	,719	,078	,427	9,234	,000**	% 18,2

** p<0,01, * p<0,05

Regresyon analizine bakıldığında duygusal bağlılık değişkenini etkileyen personel güçlendirme faktörlerinden sadece beklenti değişkeninin etkisi anlamsız, diğer tüm modeller anlamlı bulunmuştur (p<0,05). Açıklayıcılık oranlarına göre duygusal bağlılığı en fazla etkileyen değişken personel güçlendirme (% 18,2) toplam değişkenidir. Alt boyutlarda ise en çok etkili olan (% 17,3) oranı ile anlamlılık değişkenidir. Daha sonra ise sırasıyla, motivasyon (%16,9), yeterlilik (% 16,2), yetkinlik (% 11,6), etki (% 6) değişkenleri gelmektedir. Etkili olan bu değişkenlerin tümünde regresyon katsayıları pozitif olduğundan personel güçlendirme faktörlerinin değerleri yükselirse duygusal bağlılık boyutu puanının da yükseleceği anlaşılmaktadır.

“H1: Personel güçlendirme değişkeni örgütsel bağlılık değişkenini etkiler” hipotezi yapılan korelasyon analizi sonucu (.41**), regresyon analizinde (p<0,05) ve açıklayıcılık oranı (%17,5) bulunduğundan kabul edilmiştir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Modern yönetim anlayışında, artık insan kaynakları bir maliyet unsuru olarak görülmekten ziyade geliştirilmesi ve güçlendirilmesi gereken önemli bir unsur haline gelmiştir. Özellikle günümüz rekabet dünyasında başarılı olmak isteyen işletmeler, taklit edilemeyen, ikamesi fazla olmayan, kolay bulunamayan temel yetenekler üzerine yoğunlaşmıştır. İşletmelerin başarısında önemli rol oynayan bu temel yeteneklerin en önemlilerinden biri de işletmenin sahip olduğu insan kaynaklarıdır. Günümüzde artık işletme yöneticileri hizmet kalitesini arttırmak, rekabetle baş edebilmek, değişen çevre şartlarına ayak uydurmak gibi birçok nedenden dolayı personel güçlendirme uygulamalarına önem vermeye başlamıştır. İşletmelerde paylaşılan bir vizyon oluşturmak, yetki devrini sağlamak, işgörenleri eğitmek ve geliştirmek vb. amaçlarla yapılan personel güçlendirme faaliyetleri işgörenlerin örgütlerine olan bağlılığını da arttırabilecektir.

Örgütsel bağlılık işletme yöneticileri için oldukça önemli bir konudur. Çünkü rekabetin yoğun bir şekilde yaşandığı, sürekli değişimlerin ve gelişimlerin olduğu bir çevrede faaliyet gösteren işletmeler, daha iyi mal ve hizmet üretebilmek, nitelikli personel istihdam edebilmek, verimlilik ve etkinliği sağlamak, performansı arttırabilmek için örgütsel bağlılık düzeyi yüksek işgörenlere ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle işletmeler açısından üzerinde önemle durulması gereken temel unsurların başında personel güçlendirme ve örgütsel bağlılık konuları gelmektedir.

Personel güçlendirme ile örgütsel bağlılık boyutları arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonucunda; personel güçlendirme ve örgütsel bağlılık boyutları arasında istatistiksel olarak pozitif yönde ve anlamlı ilişkiler tespit edilirken; duygusal bağlılık boyutu ile personel güçlendirme ölçeği alt boyutları arasında beklenti boyutu hariç tüm boyutlarda; devam bağlılığı boyutu ile personel güçlendirme ölçeği alt boyutları arasında beklenti, motivasyon, yetkinlik boyutları hariç diğer boyutlarda; normatif bağlılık boyutu ile personel güçlendirme ölçeği alt boyutları arasında beklenti boyutu hariç tüm boyutlarda pozitif anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu sonuç, Gazzoli ve diğerlerinin (2012) yiyecek içecek işletmelerinde, Jose ve Mampilly'in (2015) sağlık, sigorta ve telekom işletmelerinde, Meng ve Han'ın (2014) otel işletmelerinde, Giderler'in (2015) sosyal hizmet işletmelerinde, Taşlıyan ve diğerlerinin (2015) akademisyenler üzerinde yapmış oldukları çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Bu çalışma örgütlerdeki insan kaynağının artan önemini vurgulayarak personel güçlendirmenin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini dolayısıyla da bunun yiyecek içecek işletmeleri üzerindeki etkilerini gösterecek olması açısından önemlidir. Ayrıca araştırmanın sonuçları ve bu sonuçlara istinaden sunulan öneriler, anketlerin uygulandığı işletme yöneticileri ile paylaşılarak sektörel katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Personel güçlendirmenin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik olarak yapılan araştırma sonuçlarına göre sunulabilecek öneriler aşağıdaki gibidir.

Hizmet sektörü içerisinde yer alan yiyecek içecek işletmelerinde çalışan ve müşteri ile bire bir iletişim kuran işgörenlerin personel güçlendirme algıları ve örgütsel bağlılık düzeylerinin orta seviyede çıkmış olması bu konuya daha fazla önem verilmesi gerektiğini göstermektedir. Çünkü söz konusu işgörenler müşteri ile işletme arasında aracı rol oynamakta müşteri memnuniyeti ya da memnuniyetsizliğine zemin hazırlamaktadır. Bu sebeple yiyecek içecek işletmelerinde görev yapan üst düzey yöneticilerin bu pozisyonlarda hizmet veren işgörenlerin beklentilerini göz önünde bulundurmaları yetki devri, motivasyon, kararlara katılma gibi personel güçlendirme faaliyetlerini gerçekleştirmelidir.

İstanbul'da faaliyet gösteren turizm işletme belgeli 1.sınıf yiyecek içecek işletmelerinde personel güçlendirme faaliyetlerinin daha etkin uygulanması için öncelikle işgörenlerin sorunları var ise bunlar belirlenmeli ve bu sorunlar çözülmeye çalışılmalıdır. Her işletme kendi örgütsel yapısını analiz ederek, personel güçlendirme faaliyetlerine ihtiyaç durumunu belirlemelidir. İşgörelere personel güçlendirme uygulamaları açıklanarak, eğitim verilmeli ve işgörelerin güçlendirme faaliyetlerini benimsemesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Afşar, S. T. (2015). Impact of the quality of work-life on organizational commitment: a comparative study on academicians working for state and foundation. *Is, Guc The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 17(2), 45-75.
- Akgündüz, Y. (2014). *Turizm İşletmelerinde Çalışan İlişkileri Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Azman, İ., Azman, H. and Sulaiman, A. Z. (2011). An empirical study of the relationship between transformational leadership, empowerment and organizational commitment. *Business and Economics Research Journal*, 2(1), 89-107.
- Balay, R. (2000). *Yönetici ve Öğretmenlerde Örgütsel Bağlılık*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Besterfield, D. H. (1999). *Total Quality Management*. USA: Second Edition, Prentice Hall.
- Ceylan, A., Çöl, G., Gül, H. (2005). İşin anlamlılığını belirleyen sosyal-yapısal özelliklerin güçlendirmeye olan etkileri ve sonuçları üzerine bir araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(1), 35-51.
- Dalay, İ., Coşkun, R. ve Altunışık, R. (2002). *Stratejik Boyutuyla Modern Yönetim Yaklaşımlar*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Gümüştakin, G. ve Emet C. (2007). Güçlendirme algılarındaki değişimin örgütsel kültür ve bağlılık üzerinde etkileşimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 90-116.
- Ergun, T. (1975). Uluslararası örgütlerde bağlılık kavramı. *Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Amme İdaresi Dergisi*, 97-106.
- Genç, N. (2013). *Yönetim ve Organizasyon*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gazzoli, G., Hancer, M. and Park, Y. (2012). Employee empowerment and customer orientation: effects on workers' attitudes in restaurant organizations. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 13, 1-25.

- Gill, R. and Ganesh, S. (2007). empowerment, constraint, and the entrepreneurial self: a study of white women entrepreneurs. *Journal of Applied Communication Research*, 35(3), 268-293.
- Hill, F. and Rozana H. (2004). Employee empowerment: conceptualizations, aims and outcomes. *Total Quality Management*, 15(8), 1025-1041.
- O'Reilly, C. and Chatman, J. (1986). Organizational commitment and psychological attachment: the effects of compliance, identification and internalization on prosocial behavior. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 492-499.
- Paul, H. and Garg, P. (2014). Organizational commitment of frontline sales professionals in India: role of resilience. *International Journal of Business and Information Technology*, 7(2), 12-18.
- Pierro, A., Bertram H. R., Amato, C., Belanger, J. J. (2013). Bases of social power, leadership styles, and organizational commitment. *International Journal of Psychology*, 48(6), 1122-1134.
- Stinglhamber, F., Marique, G., Caesens, G., Desmette, D., Hansez, I., Hanin, D., Bertrand, F. (2015). Employees' organizational identification and affective organizational commitment: an integrative approach. *Plos One*, 10(4), 1-23.
- Suresh, N. (2012). An empirical study on employee empowerment practices in selected manufacturing industries at Tiruchirappalli. *Asia Pacific Journal of Research in Business Management*, 3(12), 59-107.
- Tamer, İ. ve Dereli, B. (2014). The relationship between interpersonal trust, peer support and organizational commitment. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11(42), 175-196.
- Verhulst, E. and Boks C. (2014). Employee empowerment for sustainable design. *The Journal of Corporate Citizenship*, 55, 73-101.
- Vogt, J. and Murrel, K. (1990). *Empowerment in Organizations* (Amsterdam: PfefferandCo.) University Associates, Inc., Amsterdam, 5-8.
- Wu, C. C., and Liu, N. T. (2014). Perceived organizational support, organizational commitment and service-oriented organizational citizenship behaviors. *International Journal of Business and Information*, 9(1), 61-88.

Derleme Makale/ Review Article

BAUDRİLLARD'IN SİMÜLASYON KURAMI BAĞLAMINDA DİJİTAL OYUNLAR VE BAĞIMLILIK ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON DIGITAL GAMES AND ADDICTION IN THE CONTEXT OF BAUDRILLARD'S SIMULATION THEORY

Murad KARADUMAN*, Elif Pınar ACIYAN**

*Geliş Tarihi: 08.04.2019
(Received)*

*Kabul Tarihi: 14.05.2020
(Accepted)*

ÖZ: 1960'lı yıllarda ortaya çıkmaya başlayan bilgisayar oyunlarının bağımlılık yarattığı yapılan farklı araştırmalarla ortaya konulmaktadır. 1990'lı yıllardan itibaren daha fazla popülerlik kazanan bilgisayar oyunları, teknolojinin gelişmesi ile birlikte gerçekliğin de kurgulanmasında rol almaya başlamıştır. Gelişen teknoloji ve teknolojik gereçler bilgisayar oyunlarını dijital oyunlar haline dönüştürerek sadece bilgisayar tabanlı olmaktan çıkarıp mobil, VR gözlük, simülasyonlar, konsollar olmak üzere birçok teknolojik donanım üzerinde de ulaşılabilir kılmaktadır. Teknolojinin gelişmesi sadece bilgisayar oyunlarını değil aynı zamanda gerçeklik algısını da değiştirmektedir. Dijital oyunların ve teknolojik gereçlerin gelişmesiyle 'kurgulanmış gerçeklik' gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Dijital oyunlar ile birlikte ortaya çıkan sanal dünya, kullanıcıların gerçek dünyadan kopmadan başka dünya deneyimleri yaşamasına olanak sağlamaktadır. Bu deneyimleri dijital oyunlar sayesinde yaşayan kullanıcılar sanal dünya üzerinde iletişimlerini ve bağlarını genişletirken gerçek dünyanın getirdiği somut kavramlardan uzaklaşabilmektedirler. İletişim bu sanal ortamlarda yüz yüze değil teknoloji dolayımı bir biçimde gerçekleşmektedir. Özellikle gençlerin bağımlı olduğu bu dijital oyunlar onları gerçek hayatın sosyalliklerinden koparak sosyal yapabilmekte ve sanal sosyal dünyalarını kurmalarına izin vererek gerçeklikten uzaklaştırabilmektedir. Bu çalışmada Baudrillard'ın simülasyon ve simülakrlar kuramı temel alınarak dijital oyunların ve sanal gerçekliğin yarattığı bağımlılık ele alınmıştır. Çalışmada ayrıca literatür taraması yapılarak, dijital oyunların tarih içinde teknoloji ile birlikte nasıl değiştiği üzerinde durularak, oyun bağımlılığı kavramı ve etkileri irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Simülasyon Kuramı, Dijital Oyunlar, Bağımlılık

ABSTRACT: The fact that the computer games that began to emerge in the 1960s caused addiction has been revealed by different studies carried out. Computer games, which gained more popularity since the 1990s, also began to have a role in the construction of reality along with the development of technology. The developing technology and technological tools have caused computer games to cease to be only based on computer by converting them into digital games and also make them available on many technological tools,

*Doç.Dr., Akdeniz Üniversitesi, mkaraduman@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6700-8547.

**elifaciyan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2162-5830.

including mobile, VR glasses, simulations, consoles, etc. The development of technology not only changes computer games but also the of reality. The concepts such as constructed reality have been revealed along with the development of digital games and technological tools. The virtual world that emerged with digital games allows users to experience other world experiences without breaking away from the real world. While users, who have these experiences through digital games, extend their communications and ties on the virtual world, they may also get away from the concrete concepts brought by the real world. Communication takes place in a mediated manner, not face-to-face in these virtual environments. These digital games to which especially the young are addicted can make them asocial by breaking them away from the sociality of real life and get them away from reality by allowing them to establish virtual social worlds. In this study, the addiction caused by digital games and virtual reality will be discussed based on Baudrillard's theory of simulation and simulacras. In the study, it will be focused on how digital games have changed along with technology within the history, and the concept of game addiction and its effects will be examined.

Key Words: Simulation Theory, Digital Game, Addiction

1. GİRİŞ

Dijital kavramı sayısal verilerin elektronik bir ortamda toplanarak ekran üzerinden verilmesi olarak tanımlanabilmektedir. Bu kavramın hayatımıza girişi ise çok yakın bir süreçte bilgisayarların ortaya çıkışı ile olmuştur. İlk dijital bilgisayarın J. Presper Eckert ve John Mauchly tarafından 1946 yılında Amerika'da üretilen ENIAC olduğu bilinmektedir. ENIAC'tan sonraki dijital bilgisayarların gelişimi ve değişimi ise yıllar içerisinde olmuştur ve olmaya devam etmektedir. İlk bilgisayarlar tonlarca ağırlıkta ve çok geniş bir alanı kaplamaktaydı (İşman, 2001: 4). Günümüzde ise dijital cihazlar giderek küçülmekte ve bir bilgisayarın yapabildiği bütün özellikler akıllı telefonlarımızda yer almaya başlamaktadır. Çok yakın bir zamanda ise akıllı telefon bağlantılı dijital kol saatleri de arama, mesaj okuma, fotoğraf çekme gibi fonksiyonlarıyla hayatımıza girmiştir. Teknolojinin bu hızla gelişimi yeni sektörlerin doğmasını ve gelişmesini sağlamaktadır. Bu sektörlerden biri de dijital oyun sektörüdür. Masaüstü bilgisayarlar ve konsollarla hayatımıza giren oyunların tarihi 60'lı yıllara kadar dayanmaktadır. Başlangıçta basit bir yazılım ile oynanan oyunlar teknoloji geliştikçe karmaşık bir hal almış ve sanal dünyanın merkezi konumuna gelmiştir. Oyun sektöründeki hızlı gelişim ve gelirinin yüksek olması da büyük firmaların bu sektör içinde yer almalarını sağlamaktadır. Dünyanın en büyük oyun şirketlerinden biri olan 'Sony Computer Entertainment' ürettiği Playstation cihazı ile dünyanın en çok gelir elde eden şirketlerinden biri olmuştur (Ankara Kalkınma Ajansı, 2016: 17). Üretilen oyunlar ise içerdiği grafikler ve sunduğu özellikler bakımından kullanıcılara cazip birer sanal dünyanın kapılarını açmaktadır. Kullanıcılar dijital oyunlar sayesinde sanal arkadaşlıklar kurabilmekte, hatta yaptıkları canlı yayınlar ile bu sektörden para

kazanabilmektedirler. Oyun sektörünün bu gelişimi özellikle çocuklarda ve gençlerde bağımlılık etmenini ortaya çıkarmaktadır. Oyunların ilgi çekici dünyası ve gerçek dünyadan bir süre uzaklaştırarak yoğun bir eğlence sunması çocukların ve gençlerin ilgisini çekerek bu oyunlarda saatlerini harcamalarına bile neden olabilmektedir.

Baudrillard'ın simülasyon kuramı, dijital oyunların özüne inilerek gerçek olmayanın gerçekmiş gibi gösterilmesi yani simüle edilmesi kavramları ile örtüşmektedir. Günümüzde dijital oyunlar sadece bilgisayarlar aracılığı ile oynanmamakta; VR gözlükler, tabletler, konsollar, akıllı telefonlar gibi cihazlarda da yer almaktadır. Özellikle VR gözlükleri ile bu oyunlar sanal gerçekliğin birer parçası haline gelmektedir. Gözlüğü takan kullanıcılar gerçek dünya ile olan algısal bağlantılarını zayıflatarak, görüntü ve ses özelliklerini barındıran sanal bir dünyanın içerisine adım atmaktadır. Bu sanal dünya onlara eğlenme ve zaman geçirme aracı olarak geniş bir yelpaze sunmaktadır. Kullanıcılar ilgi alanlarına göre istedikleri oyun türlerini bulabilmektedirler. Dijital oyunların özellikle çocuklar ve gençler üzerinde bağımlılık oluşturduğu, bazı araştırmalar tarafından ortaya konulmuştur. Bu çalışma Baudrillard'ın simülasyon kuramından yola çıkarak gerçek olmayanın gerçekmiş gibi gösterilmesini temel almaktadır. Çalışmada oyun kavramının tarihteki değişimi ve dijital oyunların ortaya çıkış evreleri açıklanmıştır. Ayrıca dijital oyun ve bağımlılık kavramları da bir bütün olarak ele alınmıştır. Çalışmada, dijital oyunların özellikle çocuklar ve gençler üzerindeki etkisine değinilmekte, dijital oyun kavramı ve bağımlılık etkenleri tartışılmaktadır.

2. BAUDRILLARD VE SİMÜLASYON KURAMI

Simülasyon kuramının ortaya çıkışı, gerçeklik algısının sorgulanması ve araştırılmasına dayanmaktadır (Önk, 2009: 202). Gerçeklik kavramının değişimi tıpkı 'The Matrix' filmindeki gibi bir simülasyon evreninin var olup olmadığını sorgulatmaktadır. Teknolojinin hızlı gelişimi ve sunduğu olanaklar gerçekliğin simüle edilmesine ya da gerçek olmayan bir şeyin simüle edilerek gerçekmiş gibi gösterilmesine yol açmaktadır.¹

Baudrillard, simülasyon ve simülakrı açıklarken hastalığın taklidi ve simülasyon arasındaki farkı örnek vermektedir. Bir hastalığı taklit eden kişinin gerçekte hasta olup olmadığı yapılan tahlillerle ortaya çıkarken, hastalığı simüle eden kişi için hastalık belirtileri görülebilmektedir. Gerçeklik sürekli üretilen, dolayısıyla var olmayan şeye dönüşmüşken, kişiye hasta olduğu ya da olmadığı söylenememektedir. Bu durumda hasta bir "simülakrı"dır.

---

¹ 'The Matrix' filminin transmedya hikayeciliği ve teknoloji bağlamındaki incelemesi için Henry Jenkins'in *Cesur Yeni Medya* (2016) kitabına bakılabilir.

Baudrillard'a göre simülakr, hayali veya kurgu olan bir şeyi gerçek olarak yansıtmaktır. Simülasyon ise bir sistem ile üretilen gerçeklik anlamına gelmektedir. Bu sistem, araç, makine, bilgisayar olabilmektedir (2011, 160).

Baudrillard'a göre simülakrlar üç şekilde incelenmektedir:

- Var olan doğanın aynısını üretmeyi amaçlayan, taklit veya kopyalama şeklinde ortaya çıkan uyumlu, doğal simülakrlar,
- Üretim gücünü elinde bulunduran, enerji ve güç ile beslenen, makine temelli, üretken simülakrlar,
- Bilgi temelli oluşan, gerçek üstü ve denetimli olarak var olan simülasyon simülakrları (2011, 169).

Simülakrlar arasındaki bu ayrışmalar her gerçekliğin bir taklidinin olabileceği olasılığını doğurmaktadır. Buna göre sadece makineleşme simülakrları ortaya çıkarmamıştır. Simülasyon ise gerçeğin kurgulanmış modeller aracılığıyla türetilmesidir. Simülasyon ayrıca hipergerçek yani gerçek üstü olarak da adlandırılmaktadır (Baudrillard, 2011: 13).

Adanır'a göre en sade anlamıyla simülasyon, gerçek olmayan bir şeyi gerçeklik olarak algılatmaktır. Simülasyon gerçeğe benzeyen bütün özellikleri taşısa bile, gerçek üstü olandır. Günümüzde özellikle teknoloji ile birlikte kullanılmakta ve o şekilde algılanmaktadır. Simülasyonun gerçek olarak algılanması, simülasyon tekniklerinin varlığından kaynaklanmaktadır. Savaş uçağı pilotları için uçuş ve bombalama simülasyon tekniği, deprem simülatörleri gibi teknikler simülasyonun teknolojik bir terim olarak algılanmasına yol açmaktadır. Fakat Baudrillard'ın sözünü ettiği simülasyon, sadece teknolojiyi değil aynı zamanda toplumsal, politik, kültürel ve ekonomik olanı da kapsamaktadır (2010: 311).

Simülasyonun kurmaca bir gerçeklik olduğu olgusu onun gerçeklikten yoksun bir üretim olması ile bağdaşabilmektedir. Baudrillard, günümüzde gerçeğin teknoloji ve makineler ile yeniden türetildiğini söylemektedir. Bu şekilde gerçeğin sonsuz sayıda tekrar üretiminin olanaklı olacağını söylemektedir(2011: 14). Makineleşme yani teknolojinin gelişmesi ile bilgisayar sistemleri de gelişmiştir. Analogtan dijitale geçiş sürecinde veriler sonsuz sayıda bileşenlerden oluşarak bu teknolojik aletlerde depolanmaya başlamıştır. Dijitalin sözlük anlamı da aslında sayısal verilerin bir ekran üzerinden işlenmesidir. Sonsuz bir sayı girişi içermektedir. Dijitale geçiş süreci de gerçeğin üretimini etkilemektedir. Gerçek, sadece hayatımızın içinde yaşananlar değil dijital ortamlarda yaşananlar da olmaktadır.

Baudrillard, insanların vakitlerinin çoğunu elektronik cihazların başında geçirdiklerine işaret ederek, bu doğrultuda en son iletişim biçimlerinin toplumdaki

yansımalarını eleştirmektedir. İnsana ait olan sahici her şeyin azaldığını dile getirerek, artık yüz yüze yerine yüzler arası bir ilişki ağında, sanal ve hipergerçek dünyaları yaşadığımız ve yaşattığımız yoğun bir simülasyon ortamında var olduğumuzu ifade etmektedir. Elektronik cihazların insan hayatına dahil olması iletişim sürecini de etkilemektedir. İnsanlar sanal ortamlarda dostluklar kurabilmekte hatta dünyanın bir ucundaki kişilerle bağlantı kurabilmektedir. İnsanların zamansız ve mekansız içerisinde buldukları iletişim ortamı McLuhan'ın "Küresel Köy" benzetmesini çağrıştırmaktadır. McLuhan ve Baudrillard teknolojiye farklı açılardan baksalar da "araç iletidir" söylemi üzerinde birbirlerine benzemektedirler. Güngör'e göre aynı zamanda Baudrillard'ın "içe patlama" kavramı, McLuhan'ın "içe büzülme" kavramını çağrıştırmaktadır. Fakat bu kavramlar arasında büyük bir farklılık vardır. McLuhan teknolojiyle birlikte yakınlaşan mesafelerden, insanların birbirleri ile daha yakın iletişim kurabildiklerinden bahsederken, Baudrillard bunun zıttına küresel sıkışmadan, teknolojinin insanlığın son noktası olduğundan bahsetmektedir (2013: 190).

Rasyonel bir gerçeğin ideal ya da negatif süreçlerle başa çıkabilecek bir durumda olmadığını söyleyen Baudrillard rasyonel gerçekliğin yerini işlemsel bir gerçekliğe bıraktığını ileri sürerek gerçekliğin düşsellikten yoksun olduğunu ve bu düşsellikten uzak bir hiper uzamda kombinatuvar modellere benzeyen, yapay şekilde üretilmiş gerçeğin, hipergerçek olacağını vurgulamaktadır (2011: 14).

Bireyler gerçek hayatlarında sahip olmadıkları kişilikleri internet ortamında özgürce yaratabilmekte ve bu da gerçek olanın gerçek dışı olandan ayrışmasını zorlaştırmaktadır. Bireylerin gerçek hayatta hiç olmadıkları biri gibi olabildikleri internet ortamı onlara benliklerinden uzak bir kişilik yaratabilme gücünü sunmaktadır. Gerçekliğin kurgulanarak gerçek olanı yokmuş gibi göstermesi ile bir simülasyon çağına girilmektedir. Bu çağ ile aslı yerine göstergeleri konulmuş bir gerçek, bir başka deyişle her türlü gerçek süreç yerine işlemsel ikizini koyan bir caydırma olayından söz edilmektedir (Baudrillard, 2011: 14). Teknoloji ile ilerleyen bir dünya yoktur, sanal bir dünya vardır ve her şeyin sanal olarak yaşandığı, mesafelerin görünmez olduğu, gerçek ve düş arasındaki sınırların kalktığı bir dünya oluşmuştur. Teknoloji ise bu simülasyonun kendisi konumuna geçmektedir (Güngör, 2013: 191).

Simülasyon çağı makineleşme ile birlikte hayatımıza girmiş ve gerçek dünya ile olan ilişkilerimizi zayıflatarak başka dünyalara kapı açmıştır. Bu makineleşme sadece internet değil, fabrikalarda el emeğinin yok olması olarak da görülebilmektedir. Her işi makinelerin yaptığı bir simülasyonun içerisinde gerçeğe dair yanılgıların olduğu da söylenebilmektedir.

Baudrillard'a göre, modern toplumlar bir simülasyon evreninde yaşamaktadırlar. Geçmişten günümüze kadar uzanan değerler bir simülasyon aracılığı ile yeniden kurgulanarak tüketicilere sunulmaktadır (Çamdereli, 2005: 98).

Gerçekliğin yeniden üretimi olarak düşünülebilen simülasyon evreni kitle iletişim araçları ve internet yolu ile hayatımıza girerek insanları etkilemeye başlamıştır. Baudrillard, Disneyland örneği ile gerçekliği şu şekilde açıklamıştır:

“Disneyland bütün simülakr düzenlerinin iç içe geçmiş olduğu kusursuz bir modeldir. Disneyland her şeyden önce: Korsanlar, Geleceğin Dünyası vb. şeylerden oluşan bir illüzyon ve fantazm oyunudur. Bu düşsel evren kendine düşen görevi başarıyla yerine getirmektedir. Aslında kalabalıkları buraya çeken şey çelişkileri ve güzellikleriyle gerçek Amerika'nın minyatürleştirilmiş toplumsal bir mikrokozmosuna benziyor olması ve alınan kolektif (dini denilebilecek türden) keyiftir. Aracınızı otoparka bıraktıktan sonra içerde kuyruğa giriyor ve sonunda dışarıya yapayalnız ve kendi hâlinize terk edilmiş bir vaziyette çıkıyorsunuz. Bu düşsel evrendeki tek olağanüstü şey, içerdeki kalabalıktan yayılan sıcaklık ve sevecenliğin yanısıra insana pek çok değişik duygu yaşatan bol miktardaki oyun ve oyuncağın varlığıdır. Bir konsantrasyon kampına benzeyen otoparkla içerdeki kalabalık arasında tam bir tezatlık vardır. Başka bir deyişle içerdeki binbir çeşit oyuncak, insanları bir nehir misali oradan oraya sürüklerken, dışarı çıkan insan yalnızlığa (oyuncağına), arabasına doğru ilerlemek zorunda kalmaktadır” (2011: 28).

Disneyland örneği gerçek bir oyun merkezinin kurgulanmasını anlatsa da sanal ortamlarda da bireyin karşılaştığı durumu özetlemektedir. Kullanıcılar dijital oyun dünyasında bütün gerçekliğinden ve özünden ayrılarak yeni bir kimlikle hayat bulurlar. Adeta gerçek dünyadaki kişiliğini uyutarak sanal kişiliğinde uyanma evresine geçişir. Oyun oynadığı saatler boyunca bir kişi tarafından rahatsız edilmediği sürece birey yalnızdır ama bu yalnızlığı sadece gerçek dünyadadır. Kurgulanmış dünyasında ise kalabalıkla birlikte hareket etmektedir. Birey oyundan çıktığı anda yine gerçek hayattaki kişiliğine geri dönmekte ve oyunun yarattığı simülasyon evreninden çıkmaktadır.

Adanır'a göre tüketim toplumunda yaşayan insanlar etraflarını saran teknolojik araç gereçlerle hayattan zihinsel anlamda uzaklaşmakta ve gerçek dünya ile aralarına teknolojiyi yerleştirmektedirler. Bu anlamda oyuncu niteliklere sahip teknolojik araçlarla (televizyon, bilgisayar, cep telefonu ve bunların türevleri) ideolojik niteliklere sahip gündelik yaşam gerçekliğinden giderek kopmakta ve içinde yaşadıkları dünyayı hareketli ya da sabit görüntüler üzerinden algılamaya başlamaktadırlar (2010: 311).

Dijital oyunların kullanıcılara sunduğu sanal dünya, gerçek dünyada karşılaşılan zorlukların, sorumlulukların ötesine geçerek bireylere yeni, eğlenceli

ve aktif bir dünya sunabilmektedir. Gerçek dünyanın sorumluluklarından uzaklaşan bireyler kendilerini sanal dünyanın içinde konumlandırabilmektedir.

3. DİJİTAL OYUNLARIN TARİHÇESİ

Eski dönemlerden günümüze kadar oyunlar hep var olmuş ve birçok gelişme göstermiştir. Teknoloji gelişmeden önce çocuklar; top oyunları, taş ile oynanan oyunlar, tahta oyunları gibi oyunlarla eğlence ve zaman geçirme ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Ülkemizde özellikle adam asmaca, isim-şehir-hayvan gibi oyunlar sadece çocukların değil yetişkinlerinde ilgilerini çekmekteydi. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte geleneksel olarak adlandırılan bu tarz oyunlar teknolojinin gölgesinde kalmaya başlamıştır. Teknolojiyle birlikte oyunlar dijitalleşmiş ve konsol, bilgisayar, tablet, VR gözlük ve telefon gibi cihazlarla etkileşimli olarak oynanmaya başlamıştır. Dijital oyun furyası tüm dünyada insanların ilgisini çekmiş ve firmalar tarafından bu sektöre yapılan yatırımlarda giderek artmıştır. Oyun sektörünün büyük bir rekabet oluşturması farklı türlerin ve temaların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Günümüzde dijital oyunlar daha da gelişmekte ve çeşitlenmektedir.

3.1. Oyunun Tanımı

Oyunların kökeni, insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır ve oyun kavramı Türk Dil Kurumu'na göre, "eğlence, rol yapma şekli, temsil, rekabet, hüner, hile" anlamlarını kapsamaktadır (Türk Dil Kurumu, 2018). Geçmişten beri özellikle çocukların zaman geçirmek, eğlence aracı, iletişim kurmak vb. amaçlarla oyun oynadıkları bilinmektedir. Çok küçük yaşta bir çocuk bile oyunlar yardımı ile yaşam pratiklerini öğrenebilmektedir. Oyun, çocukların gerçek olanla olmayanı ayırt etmelerine olanak sağlamaktadır.

Arkeologların yaptıkları kazı çalışmalarında bulunan bulgular, oyun ve oyuncakların insanlık kadar eski olduğunu göstermektedir. British Museum'da sergilenen M.Ö. 800 yılına ait topraktan heykelde iki kızın aşık kemikleriyle, yine eski Hindistan ve Mısır duvar resimlerinde, oyun tahtası üzerinde zarla oynanan oyunlar, topaç ve el vuruşma oyunları oynayan çocuklar görülmektedir (Diken, 2012: 250).

Eski zamanlarda oynanan oyunlar çocukların öğrenme gelişimine katkı sağlayarak, düşünme, akıl yürütme, hayal kurma gibi gelişim özelliklerini ön plana çıkarmaktadır. Geçmiş zamanda taşlarla bile oyun oynayabilen ve hayal kurma gücünü geliştiren çocuklar, dijitalleşen oyunlarla daha çok strateji belirleme, yabancı dil tabanlı oyunlarla dil öğrenme gibi becerilerini geliştirmektedirler.

İsviçreli Psikolog Piaget ise oyunların dış dünyadan alınan uyarıların çözümlenip kişinin kendi yaşamına uyarlanması olduğunu savunmaktadır (2016: 20). Teknolojiden önce oynanan oyunların kişinin hayal gücüne dayandığı yani

saklambaç, körebe gibi klasik oyunların kişilerin kendi uyarlamasından ortaya çıktığı söylenebilmektedir.

Oyunların ortaya çıkmasının çok eskilere dayanması ve özellikle yaşam pratiklerinden ve hayal gücünden yararlanılarak üretilmesi, teknolojinin çıkması ile birlikte hayal gücü üzerindeki etkisini arttırmaktadır. Hayal gücünün sonsuz derinliklerinde üretilen bilgisayar oyunları, klasik oyunları gölgede bırakabilmektedir. Geçmişte küçük yaşlardaki çocuklar, klasik oyunları genellikle parklarda, bahçelerde oynamaktaydı. Teknolojinin ve özellikle bilgisayarların ortaya çıkması, klasik oyunların yerine teknoloji donanımlı oyunların daha ilgi çekici hale gelmesine neden olmuştur. Özellikle de gelişen tablet bilgisayar teknolojisinin, çocukların dış dünyadan daha fazla kopmasına ve klasik oyunlardan uzaklaşmasına neden olduğu düşünülmektedir.

3.2. Dijital Oyun Kavramı

Dijital oyun; teknolojinin gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan video, konsol gibi cihazlarla da adlandırılabilir. Bu farklı adlandırmaların sebebi, bu oyunların farklı veri tabanlarında oynanmasından kaynaklanmaktadır. En sık kullanımı, “video ve bilgisayar oyunu” olan bu oyun genellikle bir konsol aracılığıyla televizyon, monitör gibi çıktı alınabilecek bir araca bağlanarak ya da bilgisayar ortamında oynanmaktadır (Binark vd, 2008: 23).

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte oyunların da dijitalleşmesi süreci başlamış ve oyun sektörü büyük sermaye getirisi olan bir sektör haline gelmiştir. Özellikle gençlerin dijital oyunlara karşı olan ilgisi bu alana yapılan yatırımları da arttırmakta ve dünyada oyun sektörü açısından büyük bir ilerleme söz konusu olmaktadır. Dijital oyunlar gençlere ayrı bir dünyanın kapısını açarak sanal bir dünyanın içerisinde yer alma, kendi kimliğini oluşturma gibi özellikler de sağlamaktadır. Gerçek hayatta aktif olamayan bireylerin dijital oyunlarla kendi kimliklerini oluşturup çevrimiçi veri tabanında, dünyanın her yerindeki kullanıcılarla oyun içerisinde sohbet etmesi bireylere sanal aktiflik sağlamaktadır. Kullanıcıların sanal dünyanın yani simülasyon evreninin sonsuzluğu içerisinde gerçek dünyadan bir nevi kopması da dijital oyunlarla söz konusu olmaktadır. Kişilerin ilgi alanlarına göre sınıflandırılabilen oyunlar herkesin tercihiğine göre oyun seçmesini olanaklı kılmaktadır. Dijital oyunların birçoğu online ve ücretsiz olmakta fakat oyun içerisinde belirli satın almalara da olanak sağlamaktadır. Bu şekilde oyun üreticileri reklam dışında da gelir elde edebilmektedirler. Dijital oyunlar temalarına veya oynayış şekillerine göre sınıflandırılabilir. Bazı oyunlar içerisinde birden fazla tema da barındırabilmektedir. Aksiyon, Platform, Macera, Rol yapma oyunu, Simülasyon, Strateji, Yarış, Puzzle-Bulmaca, Spor, Sosyal oyun,

Kart, zar ve blok oyunları dijital oyun türleri arasında gösterilebilmektedir (Sezgin, 2016: 6).

Aksiyon Oyunları: El, göz koordinasyonu ve reaksiyon, refleks gibi fiziksel zorlukları ön plana çıkaran bir dijital oyun türüdür. Türün alt türleri dövüş, nişan gibi fiziksel özellikleri barındıran oyunlardır. Call of Duty, Tomb Raider, Battlefield oyunları en bilindik örnekleridir.

Platform Oyunları: Kullanıcıların oyun ekranındaki hareketli karakteri ile çeşitli düzlemler arasında koşarak, zıplayarak veya tırmanarak ilerlettiği iki boyutlu bir video oyun türüdür. Super Mario, Limbo gibi oyunlar bu türün bilindik örneklerindedir.

Macera Oyunları: Araştırma, keşif, bulmaca çözme gibi unsurları barındıran, hikâyeye etrafında kurgulanan bir dijital oyun türüdür. Hellblade: Senua's Sacrifice macera oyunu türündeki oyunlardan biri olarak gösterilebilmektedir.

Rol Yapma Oyunları: Oyuncuların kurgulanmış bir sanal gerçeklik üzerinde kendi karakterlerini yaratarak belirli roller üstlendiği oyun türüdür. Oyuncular, belirli kurallar çerçevesinde oluşturulan karakterleri yöneterek bir hikayenin parçası olmaktadır. The Witcher, Mass Effect gibi oyunlar bu türe örnek gösterilebilmektedir.

Simülasyon Oyunları: Oyuncular bu tarz oyunlarda gerçek hayatın çok benzer haline tanık olarak üç boyutlu ortamlarda bir araç kullanarak oyunu deneyimlemektedir. Flight Simulator X, Falcon 4.0 simülasyon oyunu türündeki örneklerindedir.

Strateji Oyunları: Oyuncuların kendi taktiklerini geliştirerek oynadıkları oyun türüdür. Bu tür oyunlarda zaman, yönetim, kararlılık büyük önem taşımaktadır. Oyuncuların dikkatli olmaları ve strateji üretmeleri gerekmektedir. Age of Empires III, Starcraft oyunları örnek gösterilebilir.

Yarış Oyunları: Oyuncuların tek başlarına ya da çoklu olarak oynayabildikleri kara, hava, deniz taşıtlarının yarıştığı bir dijital oyun türüdür. Need For Speed bu türün en bilinen örneklerindedir.

Puzzle- Bulmaca Oyunları: Gerçek hayatta yapılan puzzle ve bulmaca tarzı oyunların dijitalle aktarılmış halidir. Oyuncuları düşünmeye sevk etmektedir.

Spor Oyunları: Gerçek hayatta var olan sporların oyuna bir bilgisayar veya konsol aracılığı ile uyarlanmasıdır. Fifa 17, Nba 2K17 gibi oyunlar bu türe dahil olmaktadır.

Sosyal Oyun: Facebook gibi sosyal medya ağları üzerinden diğer oyuncularla etkileşim içerisinde oynanabilen oyun türüdür.

Kart, Zar ve Blok Oyunları: Tavla, okey, satranç gibi gerçek hayatta da oynanabilen oyunların dijitale aktarılmasıyla oluşmuş bir oyun türüdür.

Dijital oyun türlerinin sınıflandırılmasıyla kullanıcıların ilgi alanlarına yönelebileceği kategoriler oluşmaktadır. Oyun sektörünün teknoloji ile birlikte gelişmesi de herkesin kendi ilgi alanına ait bir oyunu oynamasını olanaklı kılmaktadır. Dijital oyun sektörüne olan büyük ilgi ve gelirinin yüksek olması bu alana daha fazla yatırım yapılmasının da önünü açmaktadır. Çok sayıda kullanıcının oyun dünyasında kendine bir yer bulması, gerçek ve sanal arasındaki bağlamın dönüşmesine yol açmaktadır. Özellikle çocukların ve gençlerin oyun sektörüne olan ilgisi bu sektörün gelişmesiyle daha da artmakta, kullanıcıları ilgi çekici oyunlarla etkisi altına almaktadır.

3.3. Dijital Oyunlarının Tarihçesi

O'Hagan ve Mangiron'a göre bilgisayar oyunları endüstrisinin tarihsel gelişim süreci beş aşamada ele alınabilmektedir:

- 1980'ler öncesi oyunların erken gelişim aşaması,
- 1980'lerin ortası ile 1990'ların ortası arası oyunların büyüme aşaması,
- 1990'ların sonuna kadar olan gelişme aşaması,
- 2000-2005 dönemi olgunlaşma aşaması
- 2005'ten günümüze ilerleme aşamasıdır (2013: 17).

1980'ler öncesi oyunların erken gelişim aşaması olarak tanımlanan dönemde bilgisayar oyununun kurucusunun William Higinbotham olduğu bilinmektedir. Higinbotham, geliştirdiği tenis simülasyonu ile oyunların temelini oluşturmaktadır. 1961 yılında "Spacewar" oyunu piyasaya sürülmüştür. Bu oyun ile iki kişilik kullanıma olanak sağlanmıştır. 1975 yılında ev içi anten girişine olanak sağlayan ve televizyon bağlantısı olan "Home Pong" oyunu geliştirilmiştir (Alan ve Taşdemir, 2017: 8). Bilgisayar oyunlarının erken gelişim aşamasında teknik cihazlarında gelişmesi ile birlikte teknoloji bağlamı oyunlar ortaya çıkmıştır.

1980'lerin ortası ile 1990'ların ortası dönem oyunların büyüme aşaması olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde Japon bir oyun firması tarafından ortaya çıkan "Pacman" oyunu dünya çapında bilinmeye başlamıştır. "Pacman" oyununun sunduğu tema o kadar ilgi çekmiştir ki günümüzde bu oyun sinema perdesine bile uyarlanmıştır. Bu oyunda kullanıcılar karakterin özelliklerini tamamen kendileri yönetebilmektedir. 1980'li yıllarda ortaya çıkan oyunların büyüme aşaması olarak tanımlanan dönemde "arcade" oyun furyası (oyun makinesi, jeton ile oynanabilen oyunlar) gündeme gelmiş ve gençler bu oyunları oynayabilmek için çok yüksek ücretler harcamışlardır. 1985 yılında piyasaya çıkan "Tetris" oyunu ile oyun sektöründe yeni adımlar atılmış ve "Tetris" herkes tarafından bilinen bir oyun olmuştur. 1989 yılında Nintendo firması el oyun konsolu olan Gameboy'u

çıkarmıştır. Gameboy, 12 yılda yaklaşık 115 milyon gelir elde etmiştir (Alan ve Taşdemir, 2017: 9).

1990'ların sonunda henüz gelişme aşamasında olan dijital oyun sektörü, 2000'li yıllarda hızlı bir gelişime girmiştir. Birçok firma kendine ait oyun konsollarını ya da oyunlarını hızlıca çıkarmaya başlamıştır. 1996 yılında Quake oyunu dönemin en iyi oyunları arasında gösterilmektedir (Ankara Kalkınma Ajansı, 2016).

2000-2005 yılları arasında olgunlaşma aşamasında olan dijital oyun sektörü birçok teknolojik yeniliği içine alacak şekilde ilerlemiştir. Sony (Playstation), Nintendo (Gameboy Advanced), Microsoft (Xbox) firmaları çıkarmış oldukları konsol uygulamalarıyla oyun sektöründe büyük etki yaratmışlardır. 2003 yılında piyasaya sürülen Sims oyunu ile de simülasyon oyunları adına büyük bir adım atılmıştır (Alan ve Taşdemir, 2017: 9). Sims oyununun gerçek dünyaya ait öğeler barındırması oyunu daha etkili ve gerçekçi kılmaktadır. Sadece çocuk ve gençler değil orta yaştaki bireylerin de oyuna ilgi gösterdiği bilinmektedir.

2005'ten günümüze ilerleme aşamasında ise yedinci nesil konsollar geliştirilmiştir. Bunların en önemli örnekleri Xbox 360, PS3 ve Wii'dir. Bu konsollar ile oyunlar aynı zamanda eğlence ve iletişim aracına dönüşmüştür. Yedinci nesil konsolların gelişmiş donanımları sayesinde daha fazla yazılım içeriğine sahip olabilmeleri oyunların yerleşme süreç ve dinamiklerini de daha komplike hale getirmiştir (Ankara Kalkınma Ajansı, 2016: 8). Oyun sektörünün teknoloji ile birlikte gelişmesi ve büyümesi bu alana özgü cihazlar tasarlanmasını da beraberinde getirmektedir. Oyun sektörünün yüksek kazançlar sağlaması, sadece bu sektöre yönelik cihazların tasarlanmasını ve piyasaya sürülmesini sağlamaktadır.

Günümüzde yüksek bütçeli, yüksek reklam giderleri olan ve yüksek değerlendirme puanlarına sahip AAA olarak sınıflandırılan oyunlar yapım ve maliyet açılarından büyük film prodüksiyonlarıyla kıyaslanabilmektedir. 2011 yılında piyasaya çıkan "Star Wars: The Old Republic" oyununun geliştirilmesi 6 yıl sürmüş olup maliyetinin yaklaşık 200 milyon dolar olduğu bilinmektedir. Bu tür oyun projeleri, ses, programlama, animasyon, grafik, pazarlama, tasarım ve yapım gibi farklı alanlarda uzmanlaşan yüzlerce uzmanı içeren kadrolarla geliştirilmektedir. Bu yüzden, oyun geliştirme karmaşık ve yüksek ölçekli bir yapım pratiğine dönüşmüştür (Ankara Kalkınma Ajansı, 2016: 8). Oyun sektöründeki bu gelişmeler sadece teknolojik cihazların tasarlanmasını değil aynı zamanda oyun tabanlı web sitelerinin, video sitelerinin ortaya çıkmasını da sağlamaktadır.

4. DİJİTAL OYUNLARDA FAYDA VE ZARAR GÜDÜMÜ

60'lı yıllarda ortaya çıkan bilgisayar oyunlarının yıllar geçtikçe teknoloji ile birlikte değişimi ve daha fazla erişilebilir olması bireylerin daha fazla oyun oynamasına neden olmaktadır. Bilgisayar oyunlarının özellikle çocuklar ve gençler tarafından ilgi görmesi yıllarca bazı araştırmacılar tarafından tartışılmıştır. Bu tartışmalar, dijital oyunların olumlu ve olumsuz etkilerinin irdelenmesini sağlamıştır.

Kontrollü bir şekilde oynanan dijital oyunların zararının olmadığı hatta oyunların duygusal boşalma ve rahatlama gibi olumlu katkıları da bulunduğu kabul edilmektedir (Green ve Bavelier, 2003: 535). Fakat kontrolsüz ve zamanın farkına varılmadan yoğun bir şekilde tüketilen dijital oyunlar bireylerin problemlerle karşılaşmalarına da neden olabilmektedir (Griffiths, 2002: 50).

Dijital oyunların olumsuz etkileri hemen ortaya çıkmayabilir ya da anlaşılabilir. Bireyler, oyun oynadıkları saatlerin farkına varamadığında, zamanlarının büyük çoğunluğunu oyun oynayarak geçirmeye başladığında ve oyun oynamayı bağımlılık haline getirdiklerinde olumsuz etkiler ortaya çıkmaya başlamaktadır. Dijital oyunlar tembelleğe yol açarak başta obezite olmak üzere, uyku problemleri, baş ağrıları, göz kuruluğu, el bilek rahatsızlıkları, kas ve iskelet sisteminde düzensizliklerin artması gibi sağlık sorunlarına yol açabilmektedir. Oyun bağımlılığı zaman kavramının genişlemesine yol açarak bağımlılığı tetiklemekte ve çoğu zaman bireyleri gerçek hayattan koparabilmektedir. Bireyleri sosyal etkinliklerden uzaklaştırarak gerçek hayatın gerekliliklerinden koparmaktadır. Bireylerin asosyal olmasını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca dijital oyunlarla harcanan zaman çocukların derslerini aksatmalarına, bazen zayıf akademik performans göstermelerine, okulu kırmalarına, hatta okulu bırakmalarına bile neden olmaktadır. Özellikle şiddet içeriğine sahip oyunları oynayan bireylerde içe kapanma, saldırganlık, depresyon, anksiyete, şiddet eğilimi, olumlu davranışlarda azalma, düşmanca duygularda artış ve şiddete karşı duyarsızlaşma gibi psikolojik problemler görülebilmektedir. Bu tür oyunlara yaş sınırlamasının getirilmesi ve ebeveyn kontrolüyle oynanması daha doğru görünmektedir.

Oyunların olumsuz etkilerinin yanısıra olumlu etkiye sahip olabildikleri de araştırmacılar tarafından tartışılmaktadır. Geçmişten bugüne taşınan geleneksel oyunların (saklambaç, körebe, yakan top) özellikle çocuklar üzerinde strateji geliştirme ve hızlı düşünme konusunda etkileri olduğu bilinmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan dijital oyunlar ise bireylere daha geniş bir oyun alanı ve tema çeşitliliği sunarak çeşitli gelişimler sağlayabilmektedir. Kontrollü bir şekilde oynanan dijital oyunlar, bireylerin algısal ve deneysel özelliklerini geliştirerek, daha hızlı düşünmeyi, problemlerle baş etmeyi öğretmektedir. Bireylerin karar

verme mekanizmasını çalıştırarak, herhangi bir olay karşısında daha kolay karar verme özelliğini geliştirmektedir. Dijital oyunlar kısa süreli hafızanın gelişmesine yardımcı olmaktadır. (Tüzün, 2006). Öğrenme becerilerini geliştirerek, odaklanmayı sağlamaktadır. Bireylerin daha kolay anlama ve kavramasını geliştirmektedir. Ayrıca kullanıcılar arası rekabet duygusunu arttırarak kaybetme ve kazanma duygularını normalleştirmektedir. Kazanma ve başarı duygusuyla birlikte güvenin artmasına yardımcı olmaktadır (Tüzün, 2006). Çok kullanıcı olan çevrimiçi oyunlar ise bireylerin iletişim becerilerini geliştirmektedir. Ayrıca bu tarz oyunlarda ve grup çalışmasına dayanan oyunlarda bireylerin işbirliğini arttırmaktadır. İngilizce tabanlı oyunlar dil öğrenimini kolaylaştırmaktadır. Geçmişten beri var olan bütün oyunlar bireylere hayal etme ve tasarlama özellikleri sunmaktadır. Dijital oyunlar ise sanal bir dünya ve çok geniş bir temaya sahip olduğu için bireylerin hayal dünyasını ve düş dünyasını geliştirmektedir. Dijital oyunlar ayrıca bireylerin strateji ve teknik bilgilerini arttırmaktadır. Sonuç olarak kontrollü oynanan dijital oyunlar bireylere uzun vadede olumlu özellikler de katabilmektedir. Özellikle çocukların ve gençlerin kontrollü oynamaları sağlanarak gerçeklik algısından uzaklaşmadan, oyunların zararlarından kaçınmak mümkün olabilir.

5. DİJİTAL OYUNLAR VE BAĞIMLILIK

Teknolojinin gelişmesi bilgisayar teknolojisinin de akıllı telefonlara sığacak kadar gelişmesine yol açmaktadır. Akıllı telefonlar sayesinde bilgisayar üzerinden yapılan çoğu işlem yapılabilen ve hızlı erişime olanak sağlamaktadır. Bilgisayar teknolojisinin zaman içerisinde küçülerek taşınabilir hale gelmesi (dizüstü bilgisayarlar, tabletler, konsollar, akıllı telefonlar gibi) kullanıcılarında her an her yerden bilgisayarın sağladığı özelliklere erişimi kolaylaştırmaktadır. Dijital oyun sektörünün gelişmesi eskiden sadece bilgisayar üzerinden oynanabilen oyunların akıllı telefonlar üzerinden de oynanmasını sağlamaktadır. Çoğu oyun yazılım firması oyunlarını akıllı telefon ve tablet destekli üretmeye başlamışlardır. Mobil oyunlar oldukça kolay bir kullanıma sahip olduğu ve ekstra bir donanıma gereksinim duymadığı için oldukça hızlı bir şekilde gelişmiş ve gelişmeye devam etmektedir (Dijital Oyun Sektörü Raporu, 2016: 16).

Oyunların neredeyse bütün teknolojik aletlerde oynanabilir olması da beraberinde oyun bağımlısı bireyleri ortaya çıkarmıştır. Bağımlılık kavramı gerçek hayatta alkol, madde, sigara gibi maddelerle birlikte kullanılmaktadır. Ancak, beyin ve sinir sistemi üzerinde son zamanlarda yapılan çalışmalar birçok davranışın kimyasal bağımlılığa yol açtığını göstermektedir. Bu sebeple bağımlılık, madde bağımlılığı ve süreç bağımlılıkları olmak üzere iki şekilde açıklanabilmektedir. Süreç bağımlılıkları, madde bağımlılığıyla benzer gibi görünse de madde

kullanımını içermez. Süreç bağımlılığını anlamak için bağımlı olunan davranış ya da aktivitenin, madde bağımlılığında maddenin yaptığı gibi, zihinsel acıya karşı bir madde gibi kullanıldığını anlamak önemlidir (Khantzain'den akt. Yeltepe Ercan: 2013). Yapılan araştırmalarda içki ve sigara bağımlılığı dışında kumar, alışveriş, spor ve teknolojinin de beyinde bağımlılık oluşturduğuna dair veriler bulunmuştur (Nurmedov, 2007).

Giderek toplumların ve kültürlerin ayrılmaz bir parçası haline gelmeye başlayan dijital oyunlar, ciddi ekonomik, sosyal ve kültürel etkilere sahiptir. Dijital oyunların oyunculara sunduğu ortamlar ele alındığında, yaratılan hayal dünyası ve dünyayı istenilen şekilde değiştirilebilir olması ve gerçek dünyada yapılamayacak bazı hareketlerin bilgisayar ortamında yapabilir olması, geniş etki alanı olan bu oyunların en çok tercih edilen eğlence araçları olduğunu göstermektedir (İnal; Kiraz, 2008).

Lemmens vd. (2009: 79), DSM IV'te yer alan bağımlılık kriterlerini temel alarak dijital oyun bağımlılığını yedi kriter altında toplamıştır. Bu kriterler şöyledir;

1. Belirginlik (Salience): Oyun, oyunu oynayan kullanıcı tarafından odak noktası olmaktadır. Bireyin, ruh halini, duygu durumunu etkileyebilmektedir.

2. Tolerans (Tolerance): Bireyin oyun oynama sıklığı ve için oyun oynamak için harcanan zamanın giderek artmaya başlamasıdır.

3. Durum Değişimi (Mood Modification): Bireyler, duygu durumlarındaki değişimlerden kurtulmak için oyuna yönelmektedir.

4. Geri Çekilme (Withdrawal): Bireyler oyun sırasında, psikolojik ve duygusal olarak hissettiklerini yansıtmaktadırlar.

5. Nüksetme (Relapse): Bireyler oyun dünyasından çıkmak istemez ve sürekli olarak oyun oynama isteğine karşı koyamamaktadır.

6. Çatışma (Conflict): Oyun bağımlılığı artan bireyler oyun oynama durumuna karşı koyamaz ve çevresini etkilemeye başlayabilir.

7. Sorunlar (Problems): Oyun oynayarak çok fazla zaman geçiren birey, okul, iş ve sosyal hayat gibi yaşam alanlarında sorunlar yaşamaya başlar.

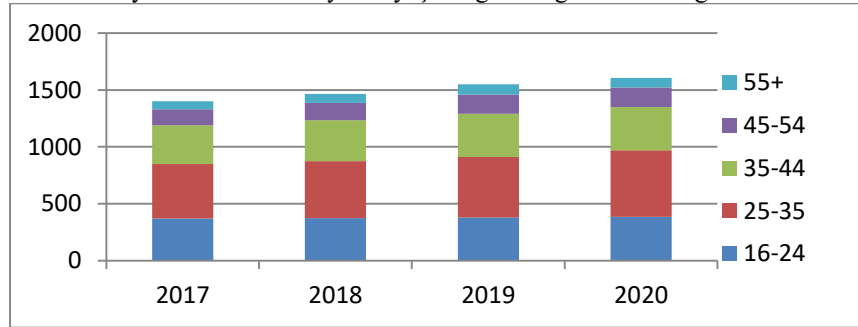
Dijital oyun bağımlılığı özellikle bir davranış bağımlılığı şeklinde tanımlanabilmektedir. Dijital oyunların kullanıcılar tarafından uzun süre ve kontrol dışı tüketilmesi bağımlılık etmenini arttırmaktadır (Şahin ve Tuğrul, 2012: 118). Dijital oyun bağımlılığı, sosyal ve duygusal problemlerin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir.

Dijital oyunlara ait bazı özellikler ve oyunculara yaşattıkları duygular, bağımlılık geliştirmeye ve uzun zaman harcanmasına neden olabilecek faktörler

olarak değerlendirilmektedir. Yee (2006: 773), dijital oyunlarda oyuncuları motive eden etmenleri “başarı”, “sosyal” ve “oyuna dalma” olarak üç gruba ayırmıştır.

- 1. Başarı Bileşeni:** Oyun içerisinde yükselme ve bir statüye sahip olmayı, oyunda seviye atlamayı ve oyundaki diğer kullanıcılar ile mücadele içerisinde olmayı kapsamaktadır.
- 2. Sosyal Bileşen:** Oyunda başka kullanıcılar ile diyaloga girme, yardımlaşma, uzun süreli ilişkiler kurma ve bir grubun parçası olma isteğini kapsamaktadır.
- 3. Oyuna Dalma Bileşeni:** Oyunun gizemli dünyasına kapılma, karakterle bütünleşme ve gerçek hayata yansıtma, gerçek hayatın sorumluluklarından kaçma gibi durumları kapsamaktadır.

Tablo 1: Oyun kullanıcıların yıl ve yaşlara göre dağılım istatistiği²

Ankara Kalkınma Ajansı'nın yayınladığı Dijital Oyun Sektörü Raporu'nda (2016); dünya genelinde oyun kullanıcıların yıl ve yaşlara göre dağılım istatistiği gösterilmektedir. Bu istatistik verilerine göre dünya genelinde oyun kullanıcılarının en fazla olduğu yaş aralığı 25-35 yaş olarak görülmektedir. Yıllara göre dağılan istatistikte geleceğe dair öngörülerde yapılmıştır. Bu verilere göre 2020 yılına kadar kullanıcı sayısının düzenli olarak artacağı düşünülmektedir. 16-35 yaş aralığında olan kullanıcı sayılarının bütün verilere göre çoğunluğu oluşturduğu görünmekte böylelikle gençlerin oyun konusunda daha fazla bağımlı olabileceği düşüncesi ortaya çıkmaktadır.

Oyun bağımlılığı, son yıllarda sadece genç ve yetişkinlerde değil küçük yaş gruplarında da artış göstermeye başlamıştır. Bunun nedeni ise tablet ve akıllı telefonların daha kolay kullanımı, erişim kolaylığı, grafiklerin çocukları cezbetmesi

² <http://www.ankaraka.org.tr/archive/files/yayinlar/ankaraka-dijital-oyun-sektoru.pdf>.

söylenilmektedir. Son yıllarda oyun sektörünün çocuklara yönelik ürettiği basit oyunlarda en çok oynanan oyunlar arasında yer almaktadır.

Anadolu Ajansı'nın yayınladığı bir habere göre; Türkiye nüfusunun yaklaşık 30 milyonu aktif olarak bilgisayarda, cep telefonunda, tabletlerde veya oyun konsollarında dijital oyun oynamaktadır. Uzmanlar, Türkiye'de yıllık cirosu 600 milyon doları bulan sektörün, dünyadaki cirosunun 100 milyar dolara ulaştığını belirtmektedir (2018). Oyun sektörünün yüksek gelirlere sahip olması daha fazla içerik üretilmesini ve pazarlanmasını sağlamaktadır.

6. DİJİTAL OYUNLARIN TEHLİKELİ BİR ÖRNEĞİ: MAVİ BALİNA OYUNU

Son yıllarda ortaya çıkan dijital bir oyun kullanıcılara oyun bağımlılığı ile zarar vermenin yanısıra oynamaya başlandığı anda kullanıcıları şiddete zorlayan, tehdit eden bir unsura dönüşmüştür.

Dünyanın birçok yerinde oynanabilen Mavi Balina oyunu, dijital temelli ve internet destekli bir oyundur. Fakat bu oyun, dijital temelli olan diğer oyunlardan ayrılmaktadır. Philipp Budeikin tarafından Rusya'da 2013 yılında üretildiği bilinen "Mavi Balina" oyunu dünya çapında birçok çocuğun ve gencin intiharına neden olmuştur. Oyunun, ilk olarak 2013 yılında "VKontakte" isimli sosyal ağda yer alan "ölüm grubu" adlı bir grup tarafından paylaşıldığı tahmin edilmektedir. Oyunun neden olduğu ilk intihar vakasının 2015 yılında gerçekleştiği bilinmektedir. 50 görev şeklinde başlayan oyunun zamanla kullanıcılarını şiddete, kendine zarar vermeye ve oyunun son bölümünde ise intihara zorladığı bilinmektedir. Oyunun, internet üzerinden korsan olarak dağıtıldığı ve indiren kişilerin hesabına girilerek onlara şantaj yapıldığı belirtilmektedir. Çocukları intihara teşvik suçundan tutuklanan oyunun üreticisi Budeikin'in haberlerde yer alan açıklamalarına göre oyunu "toplumu biyolojik atıklardan temizlemek" amacıyla ürettiğini söylemiştir.

Mavi balina oyunu özellikle gerçeklik algısına sahip olmayan çocukları ve gençleri etkilemekte, oyunu oynayan çocuklar oyunun kurucuları tarafından yönlendirilerek kendilerine zarar vermeleri, saklanmaları, ortadan kaybolmaları gibi görevleri gerçekleştirmeleri beklenmektedir. Bunları yerine getirmediikleri takdirde çocukların kendilerinin veya ailelerinin zarar göreceği düşüncesine kapıldıkları, bununla ilgili oyun üzerinden tehditler aldıkları bilinmektedir (Yılmaz ve Bircik, 2017: 181). Oyunun en önemli etkilerinden birinin, çocukların bilinçaltına girerek gerçeklik algılarını bozmaya dönük olduğu ortaya konmuştur. Yapılan haberlere göre oyunun dünya genelinden 200'den fazla çocuğu intihara sürüklediği bilinmektedir.

Türkiye'de de bu oyun nedeniyle gerçekleşen intihar girişimleri gittikçe artmaktadır. Uzmanlara göre, oyunu oynayan kişiler başlangıçta toplumdan

uzaklaştırılmakta ve yalnız olduklarını düşünmeleri sağlanmaktadır. Kendi içine kapanan bireylerin, gerçeklik algısı yıkılarak, dünyanın hakikatlerinden kopması amaçlanmaktadır. Gerçek dünyadan kopan bireyler de oyuna kendini kaptırarak yeni bir dünya kurmakta ve yaşantılarını o dünyaya göre şekillendirmektedir.

Mavi Balina oyunu diğer dijital oyunlardan farklı bazı özellikler taşımaktadır. Özellikle gelişme yaşını tamamlamamış çocukları hedef alarak onları yönlendirmekte ve korkularını yüz üstüne çıkarmaktadır. Dijital oyunların bağımlılık yaptığı bazı araştırmalar tarafından ortaya konulmuştur. Fakat bu tarz oyunların bağımlılık etkisi değil tehlikeli ve yönlendirici bir etkisi olduğu için zarar verdiği bilinmektedir. Genel olarak oyunun özellikleri şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Oyun, sosyal ağlar ve mesajlar yoluyla bir link olarak gönderilmektedir.
- Oyunu indiren kişilerin hesabına ulaşarak, oyun üzerinden kişiler tehdit edilmektedir.
- Oyun 50 gün boyunca 50 farklı görevden oluşmaktadır.
- Çocukların gerçeklik algısını yıkarak onları bu görevleri gerçekleştirmeye zorlamaktadır.
- Oyunun sonunda çocukların balina olacakları öne sürülerek intihar etmeleri istenmektedir.

Bu oyunu diğer dijital oyunlardan ayıran en temel farkı tehdit unsurlarıyla çocukları yönlendirmesidir. Uzmanlara göre çocukların üç saatten fazla oyun oynamaları olumsuz etkileri tetiklemekte ve kontrolü kaybetmelerine olanak sağlamaktadır. Bu tarz oyunların verdiği zararın önlenmesi için ailelerin bilinçlendirilmesi; özellikle çocukların kontrollü bir şekilde bilgisayar ve internet kullanımının sağlanması gerekmektedir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada teknolojinin gelişmesi ile sınırsız olanak ve yeni dünyalar sunan dijital oyunlar tüm yönleriyle ele alınmış, özellikle bağımlılık ve gerçeklik algısında yarattığı etkiler simülasyon kuramı bağlamında irdelenmiştir. Gerçekliğin kurgulanarak yeni bir gerçeklik üretmesi teknolojinin gelişmesi ile birlikte mümkün olabilmektedir. Teknoloji bağlamında üretilen gerçeklik ise sanal gerçeklik yani hiper gerçeklik kavramını ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda Baudrillard'ın simülasyon ve simüle etmek kavramları, oluşan bu sanal dünyayı açıklamakta kullanılmaktadır. Hiper gerçekliğin üretildiği diğer bir mecra ise dijital oyun platformlarıdır. Bir simülasyon evrenini anımsatan dijital oyun dünyası, bireylere sanal dünyanın kapılarını açmaktadır. Dünyada dijital oyun sektörünün yıllar geçtikçe geliştiği ve bu gelişmelerle birlikte büyük sermayeler elde ettiği

görülmektedir. Bu sektörün yüksek kar getirisi, büyük şirketlerin de bu alana yönelmesini sağlamakta ve çeşitliliği arttırmaktadır. Daha çok çocuklar ve gençler tarafından ilgi gören dijital oyun sektörü, kullanıcıların yaşına bakmaksızın tüm kesimlere hitap etmektedir. Oyun içeriklerinde yaş sınırlamasının olmaması çocukların ve gençlerin şiddet içerikli oyunlardan daha fazla etkilenmesine neden olabilmektedir. Kullanıcıların oyun oynayarak geçirdikleri zamanın farkına varamayıp alışkanlık haline getirmesi kullanıcıları olumsuz etkilemekte ve bu süreç oyun bağımlılığına kadar gidebilmektedir. Gerçek hayattan uzaklaştırarak, sanal ortamda sosyalleşmeye neden olan oyun bağımlılığı, en çok çocuklar ve gençlerde görülmektedir. Bazı oyunlarda bağımlılığın da ötesinde, çocukların ve gençlerin gerçeklik algısı değişebilmektedir. Mavi Balina oyunu gibi tehlikeli oyunlar kullanıcıları yalnızlaştırılarak, intihar girişiminde bulunmaya kadar yönlendirilebilmektedir. Bunun önüne geçilmesi için ebeveynlere ve oyun firmalarına büyük görevler düşmektedir. Özellikle oyun firmalarının şiddet içerikli oyunlar için yaş sınırı koymaları, çocuk ve gençlerin bu içeriklerden etkilenme potansiyelini azaltacaktır. Mavi Balina gibi oyunların yasa dışı kullanımının engellenebilmesi için devletlerin titizlikle çalışması gereklidir. Ebeveynlerin de çocuklarının kontrollü ve belirli saat sınırları arasında oyun oynamalarını sağlamaları, bağımlılık etkilerini azaltacaktır. Özellikle günde üç saatten fazla oyun oynanması bağımlılık ve olumsuz etkenleri arttırabilmektedir. Dijital oyunlarla ilgili olarak çocuklara küçük yaşlarda doğru alışkanlıklar kazandırılması, onların gelecekte daha bilinçli kullanıcılara dönüşmesini kolaylaştırabilecektir. Günümüzde medya okuryazarlığının önemi; oyun bağımlılığı gibi durumlarda farkındalığı ve bilinci arttıracığı için daha da belirgin hale gelmektedir. Toplumun her kesiminden bireylerin, çevrimiçi riskler ile çevrimiçi olanakların farkında olması ve medya kullanım alışkanlıklarını dijital yeterlilikler ve beceriler merkezinde düzenlemesi önemli bir adım olabilir.

KAYNAKÇA

- Adanır, O. (2010). *Baudrillard*. Bilim Adamı Yayınları :İstanbul.
- Adanır, O. (2010). *Eski Dünyaya Yeni Bir Bakış: Baudrillard, Berkes, Mauss ve Ülgener Üzerinden Kuramsal Bir Deneme*. Doğu Batı Yayınları: Ankara.
- Alan, D., ve Taşdemir, Ş. (2017). *A Training Game Design For Helping The Coding Learning Program Of The Computer Department Students*. International Conference on Education in Mathematics.Science & Technology (ICEMST), Kuşadası. Erişim adresi: https://www.2017.icemst.com/ICEMST2017_Abstract_Book2.pdf?rnd=691634092

- Anadolu Ajansı. (28 Temmuz 2018). Türkiye’de 30 Milyondan Fazla Kişi Oyun Oynuyor. Erişim: 18 Kasım 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyede-30-milyondan-fazla-kisi-oyun-oyuyor/1216357>
- Ankara Kalkınma Ajansı. (Aralık 2016).*Dijital Oyun Sektörü Raporu*. Erişim: 16 Kasım 2018, <http://www.ankaraka.org.tr/archive/files/yayinlar/ankaraka-dijital-oyun-sektoru.pdf>
- Baudrillard, J. (2011). *Simülarklar ve Simülasyon* (O. Adanır, Çev.). Doğu Batı Yayınları: Ankara.
- Binark, M., ve Bayraktutan-Sütcü, G. (2008, 14 Mart). *Dijital Oyun Kültürü ve Türkiye’de Gençliğin İnternet Kafe Kullanım Pratikleri*. Türkiye’de Dijital Oyun Sektörü ve Oyun Geliştiricileri Çalıştayı ve Paneli, İstanbul. Erişim adresi: <https://docplayer.biz.tr/16727386-Turkiye-de-dijital-oyun-sektoru-ve-oyun-gelistiricileri-calistay-ve-paneli-14-mart-2008-istanbul-genel-degerlendirme.html>
- Çamdereli, M. (2005). *Reklamların İçinden*. Tablet Yayınları: Konya.
- Diken, İ. H. (2012). *Erken Çocukluk Eğitimi*. Pegem Akademi Yayıncılık: Ankara.
- Green, C. S., ve Bavelier, D. (2003). “Action Video Game Modifies Visual Selective Attention”. *Nature*,(423), 534-537. doi: 10.1038/nature01647.
- Griffiths, M. D. (2002). “The Educational Benefits of Videogames. *Education and Health*”, 20(3), 47-51. Erişim adresi: <https://sheu.org.uk/sheux/EH/eh203mg.pdf>.
- Güngör, N. (2013). *İletişim Kuramlar Yaklaşımlar*. Siyasal Kitabevi: Ankara.
- İnal, Y., & Kiraz, E. (2008). “Bilgisayar Oyunları İdeoloji İçerir mi? Eğitsel ve Ticari Oyunlara Bakış”. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(3), 523-244.
- İşman, A. (2001). “Bilgisayar ve Eğitim”. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(2) , 1-34.
- Lemmens, J., Valkenburg, P., ve Peter, J. (2009). “Development And Validation Of A Game Addiction Scale For Adolescents”. *Media Psychol*, 77-95. doi: 10.1080/15213260802669458.
- Nurmedov, T. (2007). *Makul Çözüm- Aile İçi İletişim Rehberi*. Timaş Yayınları: İstanbul.
- O’Hagan, M., ve Carmen, M. (2013). “*Game Localization: Translating For The Global Digital Entertainment Industry*“(A. K. Ajansı, Çev.). John Benjamins Publishing Company: Amsterdam & Philadelphia.
- Önk, Ü. Y. (2009). “Baudrillard Perspektifinden Bir Kitle İletişim ve Sanat Aracı Olarak Simülasyon Evreninde Televizyon”. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 5(4), 201-218.

- Piaget, J. (2016). *Çocuk Psikolojisi*(O. Türkay, Çev.). Pinhan Yayıncılık: İstanbul.
- Sezgin, S. (2016, 5-8 Mayıs), *İnsan ve Oyun; Oyunların Dünyü, Bugünü, Yarını* VIII. International Congress of Educational Research, 18 Mart Çanakkale Üniversitesi, Çanakkale. Erişim adresi: http://congress.eab.org.tr/2016/media/2016_ozet_kitap.pdf.
- Şahin , C., ve Tuğrul, V. M. (2012). “İlköğretim Öğrencilerinin Bilgisayar Oyunu Bağımlılık Düzeylerinin İncelenmesi”, *Journal of World of Turks*, 4(3), 115-130.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Erişim: 18 Kasım 2018, <http://www.tdk.gov.tr/>, (28.07.2018).
- Tüzün, H. (2006, 21-23 Aralık). *Bilgisayar Oyunlarının Yararları ve Zararları*. X1. Türkiye'de İnternet Konferansı, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara. Erişim Adresi: http://www.emo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=51039&tipi=2&sube=0.
- Yee, N. (2006). “Motivations For Play In Online Games”. *Cyberpsychol Behavior*, (9), 772-775. doi: 10.1089/cpb.2006.9.772.
- Yeltepe, E. (2013). *Bağımlılık Tedavisinde Egzersiz Terapisi*. Nobel Yayınevi: Ankara.
- Yılmaz, A. ve Biricik, Z. “Sağlık İletişiminde Dijital Medya Kullanımının Çocuk Sağlığı Üzerine Etkileri: Sosyal Medya ve Çevrimiçi Oyunlar Üzerine Bir İnceleme”. *Atatürk Üniversitesi İletişim Dergisi*, (14), 173-186.

Derleme Makale/Review Article

**TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ SONRASI DOĞU'DA
GENEL SEÇİMLER VE MİLLETVEKİLLERİNİN DEMOGRAFİK
ÖZELLİKLERİ (1945-1960)**

*GENERAL ELECTIONS IN THE EAST AFTER MULTI-PARTY TRANSITION IN
TURKEY AND DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF DEPUTIES
(1945-1960)*

Bilal NERGİZ*

*Geliş Tarihi: 02.05.2019
(Received)*

*Kabul Tarihi: 19.05.2020
(Accepted)*

ÖZ:1923-1938 arası tek parti döneminde merkezi devletle çatışma halinde olan Kürtler, 1945 sonrasında farklı bir devlet politikasıyla karşı karşıya kalmıştı. Çok partili sistemle birlikte Kürtlerin oyu partiler açısından önemli hale gelmişti. 1945 sonrası dönem, format değiştiren Türkiye'nin Kürt meselesine yeni bir bakış açısıyla baktığı yıllardı. Artık partilerin bu yeni dönemdeki amacı, Kürt halkına daha yakın olmak ve bu doğrultuda bölgeyi bilen kişileri aday göstermekti. Bu süreçte geçmişte sürgün yemiş bazı Kürtler siyasete giriyordu. Aynı zamanda yeni Kürt kökenli eğitimli gençler parlamentoda yer almaya başlamıştı. Bu doğrultuda Kürtlerin siyasete girdiğini ve bir Kürt aydın hareketinin var olduğunu görmekteyiz. Bu detaylar çalışmada gösterilmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar dönemin iki büyük partisi Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi açısından değerlendirilmiştir. Seçimler dışında dört dönem süresince seçilmiş milletvekillerinin çeşitli özellikleri gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kürt meselesi, Seçimler, Milletvekilleri

ABSTRACT: The Kurds in conflict with the central state during single party period between 1923 and 1938, faced a different state policy after 1945. In the multi-party system, the Kurds' tendency was important for the parties. Post-1945 period is a period that the format changing Turkey was looking to the Kurdish problem with a new point of view. The aim of parties in this new period is to be closer to the Kurdish people and to nominate the people who knew the region. Some Kurds, who had exiled in the past, entered politics. At the same time, a new educated young people of Kurdish intellectual class were in parliament. Some Kurds, who had exiled in the past, entered politics. In these years, we see that Kurds entered politics and there was a Kurdish intellectual movement. These details are shown in the study. The results of the study were evaluated in terms of two major parties of the period, the Democratic Party and Republican People's Party. In addition to the elections, various characteristics of elected deputies were shown during four semesters.

Keywords: Kurdish Issue, Elections, Deputies

* Arş. Gör. Dr., Kırklareli Üniversitesi, bilal.nergiz@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6032-5243.

1. GİRİŞ

1941-1945 yılları arası Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Sekreterliği görevinde bulunan Memduh Şevket Esendal, 1942 yılının Ekim-Kasım aylarında çeşitli Doğu illerini¹ kapsayan bir geziye çıkmıştı. Gezinin sebebi partisinin Doğu teşkilatı açısından zayıf olması ve partisinin Doğu örgütlenmesi için bölgede zemin yoklamaktı. Zira 1939 yılında CHP'nin parti teşkilatı olmayan iller arasında, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt Tunceli, Urfa ve Van bulunuyordu.² Ayrıca gezdiği yerlerde halktan sadece Urfa ve Elazığ'dan teşkilat açılması isteğine dair geri dönüşüm almıştı. Zira Doğu halkı CHP'nin kendi bölgeleri ile bundan sonra ilgileneceğini pek düşünmüyordu.³ Bu fikirde olmalarının sebebi, CHP'nin o zamana kadar bölgeye yönelik yürüttüğü asayiş odaklı politikasıydı.

Memduh Şevket Esendal, Doğu'da kurulacak teşkilatların partisi adına faydası olacağı kanaatindeydi. Böyle bir adımın geçmişte yaşanan acı olayların izlenimini silmesi ve gönüllerin alınmasına katkısı olabilir diye düşünüyordu. Aksi takdirde Doğu illerinin ülke üzerinde birer yama gibi gözükeceğini dile getiriyordu.⁴ Nitekim CHP, çok partili hayatla birlikte harekete geçmiş Doğu'daki köy ve mahallelere parti teşkilatı kurmaya başlamıştı.⁵ Bunun için parti teşkilatı olmayan yerlerdeki halkevleri ve odaları teşkilata bağlanıyordu.⁶ Diğer yandan 1946'da kurulan Demokrat Parti (DP), Doğu teşkilatlarını 1947'de açmaya başlasa da asıl faaliyetlerini 1949 senesinde başlatmıştı. Zira CHP, DP'nin kurulduğu ilk yıllarda ona Fırat'ın ötesine geçmemesi gerektiğini söylüyordu.⁷ Çünkü İnönü'ye göre Doğu meselesi hala asayiş sorunu olarak görülüyordu. Celal Bayar ise bu isteğe karşı, Doğu'nun hâlihazırda farklı bir muameleye tabi tutulduğunu, üstüne bu şekilde bir adımın ayrımcılık olacağını söylese de İnönü'yü rahatlatarak bölgede daha hassas olacaklarını söylemişti.

Çalışmada ilk olarak Türkiye'nin 1945-1960 arası dönemi DP-CHP rekabeti açısından kısaca bahsedilecektir. Ardından bu rekabet, aynı dönemde

¹ Bu iller Elazığ, Muş, Van, Bitlis, Siirt, Diyarbakır, Mardin ve Gaziantep'tir.

² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 21-232, 7.8.1943, s.1.

³ Nizam Önen, "CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'ın Doğu Gezisi", *Tarih ve Toplum*, S. 12, Bahar 2011, s. 176.

⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490.01, Yer No: 571.2224.1., 14/06/1945, s. 84.

⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 1/86997, 28.03.1946., s.1.

⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 234-1082, No: 2723, 18.08.1946, s. 1.

⁷ Mustafa Remzi Bucak, *Bir Kürt Aydınından İsmet İnönü'ye Mektup*, Doz Yayınları, İstanbul, 1991, s. 9.

gerçekleştirilen dört genel seçimde Doğu ve Güneydoğu milletvekili sonuçları açısından ele alınacak ve bu illerden seçilmiş olan milletvekilleri çeşitli özellikler açısından incelenecektir.

2. 1945-1960 ARASI TÜRKİYE'DE İÇ POLİTİKA

Türkiye, 1945 yılında kendi iç dinamiklerinin ve yeni uluslararası sistemin etkisiyle çok partili hayata geçiş yapmıştı. İç dinamikler açısından özellikle tek parti yönetiminin yozlaşması, ekonomik kötüye gidiş, savaş zenginlerinin oluşması ve halkın tepkisini çeken çeşitli vergi uygulamaları ön plana çıkıyordu.⁸ Dış etmen açısından ise 2. Dünya Savaşı'nda izlenen tarafsızlık politikası, BM sözleşmesinin imzalanması, SSCB tehdidi, ABD ile iktisadi ilişkilerin artması gibi etmenler önemliydi.⁹ Cumhuriyeti kuran kadro, yeni ulus devletin uzun süre dışa kapalı olarak gelişemeyeceğinin farkındaydı. Milliyetçilik tek başına yeterli değildi. Nihayetinde Batı tarzı ya da Batı'da eğitim almış bu kuşağın, Batı değerlerini izlemek istemesi doğaldı. Nitekim Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1945 tarihinde mecliste yaptığı konuşmasında, “ülkedeki mevcut koşullarda bir muhalefet partisinin olmamasını eksiklik olarak değerlendiriyor, demokrasilerin işlemesi için bunun gerekli olduğunu söylüyordu.”¹⁰

Mayıs 1945'te mecliste bütçe görüşmeleri devam ederken hükümetin ekonomi politikalarına yönelik CHP içerisinde şiddetli eleştiriler yapıyordu. Hatta bazı milletvekilleri bütçe oylamasında ret oyu vermişti. Bu kişiler arasında Celal Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Adnan Menderes bulunuyordu. Bütçe kanununa ret veren dört milletvekili kısa süre sonra meclise, ülkede artık demokratik özgürlüklere uyulması lazım geldiğini, seçimlerin serbestçe yapılması gerektiği gibi bazı istekleri barındıran bir önerge (dörtlü takrir) vermişti. Fakat önerge reddedilmişti. Akabinde Menderes ve Köprülü Eylül ayında partiden ihraç edilmiş, ardından Refik Koraltan arkadaşlarını savunur bir demeç verdikten sonra kendisi de aynı akıbete uğramıştı. Celal Bayar ise kısa süre sonra önce milletvekilliğinden sonra da partisinden istifa etmişti.¹¹

⁸ Abdulvahap Akıncı, Sefa Usta, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 1, C. 21, 2016, s. 278.

⁹ A.e., s. 279-283.

¹⁰ Kazım Öztürk, *Cumhurbaşkanlarının Türkiye Büyük Millet Meclisini Açış Nutukları*, Ak Yayınları, İstanbul, 1969, s. 379. Aynı zamanda bkz. *Resmi Gazete*, Sayı: 6147, 2 Kasım 1945.

¹¹ Osman Akandere, “Bir Demokrasi Beyanamesi Olarak Dörtlü Takrir’in Amacı ve Mahiyeti”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 9, 2003, s. 9.

Çok partili hayatın ilk muhalefet partisi 24 Temmuz 1945 tarihinde Nuri Demirağ'ın kurduğu "Milli Kalkınma Partisi"ydi.¹² Fakat bu partinin etkisi 7 Ocak 1946'da kurulan "Demokrat Parti" gibi olmamıştı. DP, Dörtlülük'ü veren dört milletvekili öncülüğünde kurulmuştu. Muhalefetin güçlendiği bu dönemde CHP, 1947 yılında yapılacak olan genel seçimleri 21 Temmuz 1946 tarihine çekmişti. DP henüz genel bir seçime hazır değildi. Seçim sonucunda meclisteki 465 sandalyeden 395'ini CHP almıştı. Tam teşkilatlanamayan DP ise 66 sandalye kazanmıştı.¹³ Fakat bu seçimle ilgili şaibeler her zaman devam etmişti. Çünkü seçimler açık oy, gizli sayım şeklinde yapılmış, yapılan birçok itiraz sonuç vermemişti.¹⁴

Seçimden sonra DP ve CHP hükümeti arasında gerginlik eksik olmuyordu. Demokrat Parti, hükümeti özellikle ekonomi konusunda eleştiriyordu. Ayrıca hükümetin kendisine baskı yaptığını, taşra örgütlenmesinde zorluk çıkarıldığını söylüyordu. DP bu gibi sıkıntılardan ötürü CHP'yi protesto etmiş, 1947 Nisan'ında yapılan ara seçimlere katılmamıştı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, siyasi krizin devam ettiği bu ortamda artan gerilimi yumuşatmak adına 12 Temmuz 1947'de bir demeç yayınladı. Demeçte özetle, DP'nin CHP ile aynı şartlarda çalışmasına izin verilmesi gerektiğinden ve her iki partiyi tarafsız olarak koruyacağından bahsediyordu.¹⁵ Böylelikle iki parti arasındaki gergin hava Cumhurbaşkanı eliyle yumuşatılmıştı.

DP 1949 yılındaki ara seçimleri boykot etmişti. Sebebi seçimlerin güvenliğiydi. Böyle bir ortamda zora giren hükümet, seçim kanununu değiştirme kararı almıştı. Mecliste kabul edilen kanuna göre, seçimler artık gizli oy, açık sayım şeklinde yapılacak ve yargı denetimi olacaktı.¹⁶ 16 Şubat 1950'de kabul edilen kanundan¹⁷ sonra seçim günü olarak 14 Mayıs 1950 tarihi belirlenmişti. Çok partili hayatın ikinci genel seçimi olan 1950 seçimlerinden sonra, yirmi yedi yıllık tek parti iktidarı düşmüştü. Yeni dönemde Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes Başbakan, Refik Koraltan TBMM Başkanı ve Fuat Köprülü Dışişleri Bakanı olmuştu. DP oyların yaklaşık %54'ünü alarak 408 milletvekili kazanmış, CHP ise 69 sandalyede kalmıştı.¹⁸

¹² Orhan Özacın, "Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 2, 2002, s. 209.

¹³ "Seçimin Umumi Neticesi", *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1946, s. 1.

¹⁴ "Milletvekili Seçimi İçin Yapılan İtirazlar", *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1946, s. 1.

¹⁵ Eroğul, *a.g.e.*, s. 59.

¹⁶ Mustafa Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)*, Babil Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 150.

¹⁷ "Milletvekilleri Seçim Kanunu", *Resmi Gazete*, Sayı: 7438, 21 Şubat 1950, s. 17801.

¹⁸ Eroğul, *a.g.e.*, s. 83-84.

DP, zaman geçtikçe CHP'nin tek parti döneminde elde ettiği ayrıcalıkları elinden almak için çeşitli politikalara başvurmaya başlamıştı. 1951 yılına gelindiğinde DP ile CHP arasında mal varlığı tartışmaları yaşanıyordu. DP, Atatürk'ün mirasının milletin malı olduğunu söyleyerek CHP'nin böyle bir mirasa sahip olamayacağını dile getiriyordu.¹⁹ Aynı yıl temmuz ayında “halkevleri ve CHP'nin haksız iktisap ettiği malların devlete iadesi” ismindeki kanun tasarısı 8 Ağustos 1951 tarihinde mecliste yapılan oylamayla kabul edilmişti.²⁰ Sonunda CHP'nin mallarının bir bölümüyle birlikte halkevlerinin mal varlığına el konulmuştu.²¹ Bu şekilde halkevleri ortadan kalkmış oluyordu. 1953 yılında CHP'nin malları meselesi tekrar gündeme gelmişti. Bundaki amaç CHP'yi yıpratmaktı. Hazırlanan tasarıya göre CHP'nin kalan bütün malları ve parası hazineye devrediliyordu. DP'ye göre bunun yapılmasının temel sebebi, CHP'nin haksız kazanca sahip olmasıydı. Bu malların millete iadesi gerekiyordu. Sonuçta söz konusu tasarı kanunlaşmış ve CHP Genel Merkezi yer değiştirmek zorunda kalmıştı.²²

2 Mayıs 1954 tarihinde çok partili hayatın üçüncü genel seçimleri yapılmıştı. Demokrat Parti oyların %56'sını alırken, CHP yaklaşık %35 oranında oy toplamıştı. DP 503 milletvekili alırken, CHP 31 sandalyede kalmıştı.²³ DP'nin halktan destek görmesinin altında yatan etkenlerden en büyüğü tarımdı. Havaaların iyi gitmesi ve Kore Savaşı nedeniyle buğdaya olan talebin yüksek olması köylüyü sevindirmişti.

DP seçimlerdeki başarısına rağmen muhalif kim varsa sert davranmaya devam ediyordu. Çıkarılan kanunlarla seçim konusunda bazı değişiklikler yapılmıştı. Yapılan değişikliklere göre seçimlerde siyasi partiler karma liste yapamıyor, bir partinin listesine bir bölgeden giren kimsenin başka bir yerden

¹⁹ Fevzi Çakmak, “Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması”, *International Journal of History*, Cilt: 3, Sayı: 7, Eylül 2015, s. 3.

²⁰ “Resmi daire ve müesseselerin siyasi partilere bedelsiz mal devredemeyeceklerine ve bu daire ve müesseselerle münfesiher derneklere ait olup siyasi partilere terk edilmiş olan gayrimenkul mallarla bu partiler tarafından genel menfaatler için yaptırılmış olan binaların sahiplerine ve hazineye dair kanun”, *Resmî Gazete*, Sayı: 7882, 11 Ağustos 1951, s. 1781.

²¹ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, s. 213.

²² “Cumhuriyet Halk Partisi'nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun”, *Resmî Gazete*, Sayı: 8584, 16 Aralık 1953, s. 7773.

²³ Ayşe Erkmen, “Türkiye’de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Cilt: 18, Sayı: 3, 2018, s. 1228.

bağımsız aday olmasının önü kesiliyordu. Muhalefetin radyodan yararlanmasını sağlayan maddeler de seçim kanunundan çıkarılıyordu.²⁴ 1954'ten sonra ekonomi kötüye gitmeye başlamıştı. Fakat iktidar sorunların üzerine gitmekten çok, kötüye gidişi eleştiren basına ve muhalefete yönelik kısıtlamalar getiriyordu. DP'li milletvekilleri bile çeşitli konularda bakanları eleştiriyordu. Nitekim 29 Kasım 1955 tarihli meclis grubu toplantısında mevcut Ticaret, Maliye ve Dışişleri Bakanları istifa etmek durumunda kalmış, kısa süre içerisinde ise bütün bakanlar aynı şeyi yapmış ve hükümet yenilenmişti.²⁵

Demokrat Parti bu gelişmeler yaşanırken genel seçimlerin 27 Ekim 1957 tarihinde yapılacağını duyurmuştu. Fakat seçimler yaklaşırken seçim yasasında değişiklik yapılmıştı. Yapılan değişiklikle partilerin seçimlere ortak girmeleri engelleniyordu. Böylece bir partinin başka bir parti tarafından aday gösterilmesinin önü kesiliyordu.²⁶ 27 Ekim 1957'de gerçekleşen seçimlerde DP'nin oy oranı yaklaşık %48, CHP'nin %41 civarındaydı. Toplamda iktidar partisi 424 milletvekili çıkarırken CHP 178 vekil çıkarmıştı.²⁷ DP'nin bir önceki seçime göre milletvekili sayısı azalırken, muhalefetin sandalye sayısı artmıştı.

1957 seçimlerinde güç kaybeden DP daha da sertleşmişti. Muhalefet ise hükümetin sertliğini eleştirmeye devam ediyordu. 1957'nin sonunda meclis içtüzüğünde yapılan değişiklikle muhalefetin hareket alanı kısıtlanmıştı. Örneğin sözlü sorular için gün ve saat sınırlaması getirilirken, bakanlara bu sorulara cevap vermeme hakkı verilmişti. Ayrıca milletvekillerini meclisten çıkarma cezası yükseltilirken, dokunulmazlığının kaldırılması kolaylaştırılmıştı.²⁸ Diğer yandan ekonomideki kötüye gidiş devam ediyordu. Adnan Menderes kötü gidişatı durdurmak için 1958 yılı içerisinde bir dizi yurtdışı seyahati yapmış, fakat umduğu yardımı bulamamıştı. Sonunda 4 Ağustos 1958 tarihinde kur ayarlaması yapılarak Türk Lirası'nın değeri düşürülmüştü. Ardından Batılı ülkeler Türkiye'ye 359 milyon dolar kredi vermeyi kabul etmişti.²⁹

²⁴ "Milletvekili Seçimi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bazı Maddelerinin Kaldırılması Hakkında Kanun", *Resmi Gazete*, Sayı: 8748, 7 Temmuz 1954, s. 9834.

²⁵ "Adnan Menderes Kabinesi Dün Gece Saat 10.30'da Bayar'a İstifasını Verdi", *Cumhuriyet*, 30 Kasım 1955, s. 1

²⁶ "Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun 35. ve 109. Maddelerinin Tadiline ve Bu Kanuna Muvakkat Bir Madde İlavesine Dair Kanun", *Resmi Gazete*, Sayı: 9705, 13 Eylül 1957, s. 17850.

²⁷ "DP 2/3 Ekseriyet Aldı", *Milliyet*, 29 Ekim 1957, s. 1.

²⁸ "Türkiye Büyük Millet Meclisi Dâhili Nizamnamesinin Bazı Maddelerinin Tadiline Dair Nizamname", *Resmi Gazete*, Sayı: 9800, 6 Ocak 1958, s. 18429.

²⁹ "Dış Yardımını Yekûnu: 359 Milyon Dolar", *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1958, s. 1.

CHP, baskının arttığı bu ortamda isteklerini halka anlatmak için yurt gezileri yapmaya karar vermişti. 29 Nisan 1959'da gezilerini başlatan İnönü'nün seçtiği ilk yer Uşak'tı. Fakat kendisini bekleyen kalabalık ile polis arasında kavga olmuştu. DP taraftarları yolları tutmuş, İnönü'yü trene binerken başından yaralamışlardı.³⁰ Bu olaylar DP-CHP cephesinin daha da gerginleşmesine sebep olmuştu. Benzer olaylar İnönü'nün Uşak'tan sonra gittiği Manisa ve İzmir'de de yaşanmış, İstanbul'a döndükten sonra 4 Mayıs 1959'da Topkapı'da İnönü'nün aracına saldırılmıştı.³¹ Artık CHP'nin ziyaret ettiği hemen her yerde benzer olaylar yaşanıyordu. CHP yaşananlar karşısında meclise önerge vererek, Adnan Menderes ve dönemin İçişleri Bakanı hakkında soruşturma istemiş, fakat iktidar partisinin oylarıyla bu istek reddedilmişti.

DP giderek CHP'den daha fazla rahatsız olmaya başlayınca, CHP hakkında meclis tahkikatı açmaya karar vermişti. DP, CHP'nin halkı tahrik ettiğini, bazı kişileri silahlandırdığını iddia ediyordu. Dolayısıyla soruşturma için bir tahkikat komisyonu isteniyordu. Mecliste alınan karar resmi gazetede yayınlanmıştı.³² Oluşturulan tahkikat komisyonunun yetkileri arasında, tahkikatın düzgün çalışabilmesi adına her türlü yayını yasaklayabilme, yasağa uyulmadığı takdirde o yayının basımına ve dağıtımına engel olma hatta kapatma, gerek gördüğü herhangi bir belge veya eşyayı alıkoyma, siyasi içeriği olan her türlü toplantı ve gösteri hakkında karar alma bulunuyordu. Bu yetkilere karşı duran kişi bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası alabiliyor ve komisyonun aldığı kararlara karşı herhangi bir merciye gidilemiyordu.³³

Kısa süre sonra 28 Nisan 1960 tarihinde İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edilmişti.³⁴ Siyasi hayattaki gerginlik fazlasıyla topluma sirayet etmişti. Ankara ve İstanbul'daki üniversitelerde çalışan öğretim üyeleri iktidarın politikalarına tepki gösteriyordu. Öğrenciler de bu tepkilere destek veriyordu. 28 Nisan 1960 günü İstanbul'da tahkikat komisyonunu protesto eden üniversite

---

³⁰ Mehmet Karayaman, "İsmet İnönü'nün Uşak'ta Taşlanması Olayının Sebep ve Sonuçları", *Tarih Okulu*, Sayı: 8, Eylül-Aralık 2010, s. 31.

³¹ Çakmak, "CHP'nin Ege Vazife Gezisi ve 1959 Yılı Uşak-İzmir Olayları", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish*, Cilt: 9-10, Sonbahar 2014, s. 1255.

³² *Resmi Gazete*, Karar No: 2247, 19 Nisan 1960, s. 1178.

³³ "Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salahiyetleri Hakkında Kanun", *Resmi Gazete*, Sayı: 10491, 28 Nisan 1960, s. 1241.

³⁴ "Örfi İdare", *Milliyet*, 29 Nisan 1960, s. 1.

öğrencilerinden “Turan Emeksiz” isimli öğrenci polis tarafından öldürülmüş,³⁵ birçok öğrenci gözaltına alınmıştı. DP ise yaşanan bütün bu olayların altında CHP’nin ve öğretim üyelerinin olduğunu söylüyordu. İstanbul’da yaşanan olaylar kısa süre içerisinde Ankara’ya da sıçramıştı. Buna benzer başka gösteriler de düzenleniyor fakat Adnan Menderes’in bu tepkilere yönelik yaptığı tek şey tehdit içeren konuşmalardı.

Menderes bu gergin atmosferde yurt çapında geziye çıkmaya karar vermişti. 14 Mayıs 1960’ta Çanakkale’ye ve bir gün sonra da İzmir’e gitmişti.³⁶ Buralarda kendisine yapılan destek mitingleri moralini düzeltmişti. Fakat diğer yandan DP’ye karşı muhalif sesler yükselmeye devam ediyordu. Bazı DP milletvekilleri Menderes’e, muhalefete yönelik sert tutumun biraz yumuşatılabileceğini ve gerginliğin azalması adına yeni bir hükümet kurulabileceğini teklif etmişti. Fakat Menderes bu tekliflere katılmıyordu.³⁷

Menderes son olarak 25 Mayıs 1960 tarihinde Eskişehir’e gelmişti. Karşılama komitesindeki subaylar, arkalarını dönerek kendisini protesto etmişti. Hatta halka yapacağı konuşma için hazırlanan hoparlörün telleri dahi kesilmişti. Ertesi gün bir fabrikayı ziyaret eden Menderes, buradaki toplantıda yaptığı konuşmasında yine muhalefete ve üniversitelere kızmıştı. Fakat 27 Mayıs 1960 günü sabaha karşı askeri darbe gerçekleşmişti.

3. 1945-1960 ARASI DOĞU’DA GENEL SEÇİMLER

İlk olarak 1945-1960 arası gerçekleşen dört genel seçimde DP ve CHP’nin Doğu illerinde aldığı sonuçlar ele alınacaktır.

3.1. 1946 Genel Seçimleri

Cumhuriyet sonrası çok partili hayatın ilk genel seçimleri 21 Temmuz 1946’da yapılmıştı. Bu seçimde 1876’dan beri uygulanan iki dereceli sistem terk edilmiş, tek dereceli çoğunluk esasına geçilmişti.³⁸ Demokrat Parti, gerek hazır olmadan seçime gitmesi, gerekse seçim sürecinde yapılan hilelerden ötürü ülke genelinde 62 milletvekili çıkarabilmişti. Hiçbir Doğu ilinde vekil çıkaramamıştı. Doğu’daki bütün milletvekilliklerini CHP almıştı.

Kürtler, çok partili hayatın ilk yıllarında geçmişte yaşanan olumsuz olayların etkisiyle Demokrat Parti’ye yanaşmayı tehlikeli buluyordu.³⁹ Devletle uğraşmak

³⁵ “Üniversite Hadiselerinde 1 Talebe Öldü”, *Milliyet*, 30 Nisan 1960, s. 1.

³⁶ “Başbakan İzmir’de Bir Konuşma Yaptı”, *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1960, s. 1.

³⁷ Samet Ağaoğlu, Alkım Yayınları, *Arkadaşım Menderes*, İstanbul, 2003, s. 167.

³⁸ Mehmet Ö. Alkan, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”, *Görüş*, S. 48, Mayıs 1999, s. 53.

³⁹ Tarık Ziya Ekinci ile Yapılan Görüşme, 17 Şubat 2016, Tarık Ziya Ekinci 1925 Lice doğumludur. Mesleği doktorluk olan Ekinci, DP’nin Lice teşkilatının kurulmasında

yerine onunla işbirliği yapılmalı diye düşünüyorlardı.⁴⁰ Bu yüzden önceden sürgün yemiş bazı Kürtler CHP'ye katılıp siyasete girmişti. Fakat daha sonra DP'nin meclisteki muhalefeti Kürt ağalarını ikna etmişti. Artık DP'yi ciddi bir parti olarak görüyorlardı zira İsmet Paşa bu partiyi kabul etmiş diye düşünüyorlardı.⁴¹

Tablo 1: Doğu İllerinde 1946 Milletvekili Seçimleri

İl	Toplam	CHP	DP
Ağrı	3	3	-
Bingöl	2	2	-
Bitlis	2	2	-
Diyarbakır	7	7	-
Hakkâri	1	1	-
Mardin	7	7	-
Muş	2	2	-
Siirt	4	4	-
Tunceli	2	2	-
Urfa	6	6	-
Van	3	3	-
Elazığ	5	5	-
Erzincan	5	5	-
Erzurum	10	10	-
Kars	9	9	-
Malatya	11	11	-

Kaynak: TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri: 1923-2011*, Ankara, 2012, s. 8.

3.2. 1950 Genel Seçimleri

1946 sonrası Doğu'da çıkan gazeteler açıkça CHP hükümetlerini eleştiriyordu. Bakanların Doğu'ya yaptıkları ziyaretlerde onlara sitem ediliyordu. Tek parti dönemindeki vurdumduymazlığa karşı seslerini yükseltiyorlardı.⁴² CHP'nin Doğu'da idari baskıyı arttırdığını o yüzden CHP'ye güvenilemeyeceği yazılıyordu.⁴³ Örneğin Kürt aydınlarının çıkardığı "Dicle Kaynağı" gazetesinde, "hala dağlarda gezen Kürt varsa bunun sebebinin önceden kötü zihniyetle işleyen idare" olduğu söyleniyordu. Doğu'nun kültürce geri bırakıldığı vurgulanıyordu. Yoksa kendilerinin vatanperver olmadığı manasına gelmediği" söyleniyordu.⁴⁴ Tek

çalışmıştır. Türkiye İşçi Partisi kurulduktan sonra bu partiye katılmış, 1965-1969 yılları arasında aynı partiden Diyarbakır milletvekilliği yapmıştır.

⁴⁰ A.g.g.,

⁴¹ A.g.g.,

⁴² "Yakın Şarkta Büyük Coğrafi Keşifler", *Dicle Kaynağı*, 7 Eylül 1948, s. 1.

⁴³ "Seçim Arifesinde İdari Baskı Son Hadde Vardı", *Demokrat Doğu*, 24 Nisan 1950, s. 1.

⁴⁴ "Bozuk idare sistemi ve Şarktaki neticeleri", *Dicle Kaynağı*, 3 Ağustos 1948, s. 1.

partili döneme atıfta bulunarak “geçmiş devirlerin alameti” olan dayağın karakollarda hala devam ettiğine dair gazete haberleri verilerek mevcut hükümetin üzerine gidiliyordu. Örneğin 1948 yılında Urfa’da bir grup gencin eğlenirken polis tarafından gözaltına alınıp ağır şekilde dövülmesi, basına yansımıştı.⁴⁵

Demokrat Parti, 1950 seçimleri öncesinde tek parti döneminde baskı görmüş veya sürgün edilmiş Kürt ağalarıyla irtibat halindeydi. 1950’de ağaların bir kısmı DP’ye yönelmişti. Kürt ağaları “CHP bize geçmişte işkence yaşatıp, sürgün etti. Dinsel görevlerimizi ifa etmemizi engelledi. Camilerimizi kışlaya çevirdi” diyordu.⁴⁶ Partiler için Doğu’daki büyük toprak sahipleri önemliydi. Çünkü köyler genelde şahıs veya aile mahiydi. Dolayısıyla toprak sahibine bağlı yaşayan köylülerin politik tercihleri ağaya bağlıydı. Ağayı ikna eden parti o bölgede tulum oy çıkarabiliyordu. CHP de DP gibi 1950 öncesi süreçte ağalarla irtibat halindeydi. Çünkü hem geçmişte kendi yaptıkları hem DP’nin Kürtlerle yakın ilişkisi CHP’yi tedirgin ediyordu.⁴⁷ Partiler aynı zamanda Kürt şeyhleriyle de yakın ilişkiye sahipti. Çünkü Doğu’da dini referanslar halkın tercihlerinde etkiliydi. Şeyhler ise müritlerini dini veya sağ görüşlü partileri desteklemeye teşvik ediyordu.⁴⁸ Dolayısıyla DP açıkça dini özgürlükleri savunuyordu.

14 Mayıs 1950 seçimlerinde bölgenin bazı aşiret reisleri hala CHP ile irtibat halinde olduğu için ağanın altındaki köylü otomatik olarak onun isteği doğrultusunda oy vermişti.⁴⁹ CHP’nin Doğu’daki teşkilat yapısı DP’ye göre hala daha güçlüydü. Doğu’daki bazı güçlü ağalar muhtemel bir iktidar değişikliğinin, kendi iktidarlarını olumsuz etkileyebileceği düşüncesiyle otoritesi altındaki seçmenleri CHP’ye yöneltmişti.⁵⁰ Örneğin CHP, 1950 seçimlerinde Hakkâri’deki oyların tamamını almıştı. Yine Bingöl, Bitlis ve Van’da CHP daha çok milletvekili çıkarmıştı. Erzincan, Kars ve Malatya’daki vekilliklerin hepsini CHP kazanmıştı. Fakat Ağrı, Diyarbakır, Muş, Siirt, Tunceli, Elazığ, Erzurum ve Şanlıurfa’da DP’nin çıkardığı vekil daha fazlaydı. Mardin’de ise eşit sayıda idiler. Toplamda CHP’nin 37, DP’nin 45 milletvekili vardı.

⁴⁵ “Geçmiş Devirlerin Yüz Karası Olan Dayak Karakollarda Hala Devam mı etmektedir?”, *Dicle Kaynağı*, 10 Ağustos 1948, s. 1.

⁴⁶ Tarık Ziya Ekinci, a.g.g.,

⁴⁷ David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, Doruk Yayınları, Ankara, 2004, s. 528.

⁴⁸ McDowall, a.g.e., s. 292.

⁴⁹ Kemal Kirişçi ve Gareth M. Winrow, *Kürt Sorunu: Kökeni ve Gelişimi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 127.

⁵⁰ Sinan Yıldırım, “1950 Seçimleri ve Propaganda”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt 3, 2004, s. 150.

Seçimler çoğunluk sistemine göre yapıldığı için yüksek oyu alan parti daha çok milletvekili kazanıyordu. Mesela Demokrat Parti Diyarbakır'da oyların %52,8'ini aldığı için 7 milletvekilinin hepsini almıştı. Aslında CHP aynı ilde % 47,2 gibi yüksek bir oy oranına sahipti. Genel olarak CHP Doğu'da iyi oy aldığı halde sistemden ötürü daha az milletvekili çıkarmıştı. CHP'nin bölgede daha az milletvekili çıkarmasının sebebi, seçimi kazandığı yerlerin diğer seçim bölgelerine göre küçük şehirler olmasıydı.⁵¹

Tablo 2: Doğu İllerinde 1950 Milletvekili Seçimleri

İl	Toplam	CHP	DP
Ağrı	3	-	3
Bingöl	2	2	-
Bitlis	3	2	1
Diyarbakır	7	-	7
Hakkâri	1	1	-
Mardin	7	3	4
Muş	2	-	2
Siirt	4	-	4
Tunceli	2	-	2
Urfa	7	1	6
Van	3	2	1
Elazığ	5	-	5
Erzincan	5	5	-
Erzurum	10	-	10
Kars	10	10	-
Malatya	11	11	-

Kaynak: TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri: 1923-2011*, Ankara, 2012, s. 9.

3.3. 1954 Seçimleri

2 Mayıs 1954 seçiminde Doğu illerinde CHP'nin vekil sayısı bir önceki seçime göre düşmüştü. Galip geldiği iller sadece Tunceli, Kars ve Malatya idi. Kazanamadığı illerde aldığı oy oranları kötü olmasa da seçim sisteminden ötürü vekil çıkaramamıştı. Örneğin Mardin'de %41,2, Urfa'da %39,1 oy almıştı. Fakat DP buralarda daha fazla oy aldığı için milletvekillerinin hepsini kazanmıştı. Demokrat Parti 1954 seçiminin açık ara galibiydi. 1950'de Doğu illerinde 45 olan milletvekili sayısını bu seçimde 66'ya çıkartmıştı. Hemen hemen bütün illerde oy oranı artmıştı. Ayrıca Bingöl, Bitlis, Van, Hakkâri ve Erzincan'ı CHP'den almıştı. Kars ve Malatya'da her iki seçimde durum değişmemiş, iki il de CHP'de kalmıştı.

⁵¹ Kerem Yavaşca, "Şark Meselesi'nden Doğu Sorununa: Ellili Yıllarda Kürt Sorunu", Haz. Mete Kaan Kaynar, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 580.

Tablo 3: Doğu İllerinde 1954 Milletvekili Seçimleri

İl	Toplam	CHP	DP	BĞMSZ
Ağrı	4	-	4	
Bingöl	3	-	2	1
Bitlis	2	-	2	
Diyarbakır	8	-	8	
Hakkâri	1	-	1	
Mardin	7	-	7	
Muş	3	-	2	1
Siirt	4	-	4	
Tunceli	3	2	1	
Urfa	8	-	8	
Van	4	-	4	
Elazığ	5	-	5	
Erzincan	5	1	4	
Erzurum	12	-	12	
Kars	10	10	-	
Malatya	12	12	-	

Kaynak: TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri: 1923-2011*, Ankara, 2012, s. 10.

3.4. 1957 Seçimleri

CHP, 27 Ekim 1957 seçimlerinde vekil sayısını 1954'e göre 25'ten 60'a yükselterek büyük başarı kazanmıştı. Mardin, Tunceli, Urfa, Elazığ, Erzincan ve Van'daki bütün milletvekilliklerini kazanmıştı. 1954'te bu illerden Tunceli hariç diğerleri DP'nin kazandığı illerdi. Demokrat Parti 1954'e göre düşüş göstermişti. 1954'te 66 olan milletvekili sayısı bu seçimde 46'ya düşmüştü. CHP, DP'yi bölgesel anlamda yenilgiye uğratarak on dört milletvekili fazla çıkartmıştı.

Tablo 4: Doğu İllerinde 1957 Milletvekili Seçimleri

İl	Toplam	CHP	DP
Ağrı	5	-	5
Bingöl	3	1	2
Bitlis	3	-	3
Diyarbakır	9	-	9
Hakkâri	1	-	1
Mardin	8	8	-
Muş	4	1	3
Siirt	5	-	5
Tunceli	3	3	-
Urfa	9	9	-
Van	5	5	-
Elazığ	6	6	-
Erzincan	6	6	-

Erzurum	13	-	13
Kars	12	12	-
Malatya	9	9	-
Adıyaman	5	-	5

Kaynak: TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri: 1923-2011*, Ankara, 2012, s. 11..

4. DOĞU VE GÜNEYDOĞU MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Bu alt bölümde 1945-1960 arası dönemde gerçekleştirilen dört genel seçimde Doğu illerinde milletvekili olarak görev yapmış kişileri, yerellik, yaş, eğitim, meslek ve devamlılık açısından inceleyeceğiz. İncelemede hem genel bilgilere hem de DP-CHP karşılaştırmasına yer verilecektir. Böylece birçok açıdan milletvekili profiline hâkim olunacaktır. Analizler için gereken bilgiler “Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 3. Cilt, IX. Dönem 7. Cilt, X. Dönem 2. Cilt ve XI. Dönem 3. Cilt” kitaplarından derlenerek yapılmıştır.

4.1. Milletvekili Sayıları

İlk olarak bölgedeki milletvekili kontenjanlarına baktığımızda karşımıza çıkan tablo şu şekildedir:

Tablo 5: 1946-1960 Arasında Doğu İllerinin Milletvekili Sayıları

İLLER	1946	1950	1954	1957
Ağrı	3	3	4	5
Bingöl	2	2	3	3
Bitlis	3	3	2	3
Diyarbakır	7	7	8	9
Elazığ	5	5	5	6
Erzincan	7	5	5	6
Erzurum	11	10	12	13
Hakkâri	1	1	1	1
Kars	10	10	10	12
Malatya	12	11	12	9
Mardin	10	7	7	8
Muş	3	2	3	4
Siirt	4	4	4	5
Tunceli	2	2	3	3
Urfa	7	7	8	9
Van	3	3	4	5
Adıyaman	-	-	-	5
TOPLAM	90	82	91	106

Kaynak: TÜİK Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011 kitabından derlenmiştir.

Tabloya baktığımızda Ağrı, Bingöl, Diyarbakır, Erzurum, Muş, Tunceli, Urfa ve Van'da temsil edilen milletvekili sayısında genel olarak artış göze çarpmaktadır. Bitlis'te 1954'te düşüş olsa da 1957'de tekrar eski sayısına kavuşmuştur. Bunun dışında Erzincan ve Mardin illerinde düşüş göze çarpmaktadır. Elazığ, Kars ve Siirt ilk üç seçimde aynı sayıda milletvekili çıkarırken, 1957'de sayılarını arttırmışlardır. Hakkâri'de ise dört seçimde sayı değişmemiştir. Malatya'da 1957 seçimlerinde düşüş yaşanmasının sebebi, 1954 yılında Adıyaman'ın il yapılmasıdır.

Tabloda göze çarpan bir başka veri, Erzurum ve Kars'ın en çok milletvekili çıkaran iller olmasıdır. Şüphesiz böyle olmasının nedeni nüfustur. Günümüzde il olan Ardahan ve Iğdır, o yıllarda Kars'a bağlıydı. Adıyaman ise genel seçimlere 5 milletvekili ile başlamıştır. Bölgeyi temsil eden toplam milletvekili sayısı 1946'da 90 iken, 1950'de düşerek 82 olmuştur. 1954'te ise sayı tekrar yükselerek 91 olurken, 1957 yılında 106'ya ulaşmıştır.

4.2. Yerellik

Bu alt bölümde dört dönemin herhangi birinde görev yapmış milletvekillerinin temsil ettiği il ile olan bağlantısı ele alınacaktır. Milletvekilinin doğum yeri aynı zamanda kökeni hakkında fikir vermesi açısından önemlidir. Çünkü erken dönem Cumhuriyet süreci ve öncesi Türkiye'sinde doğan kişiler, coğrafi hareketliliğin az olmasından ötürü büyük oranda yerleşik sayılabilir.

Doğu'da 1923-1943 yılları arası yapılan altı seçim sonucuna göre yerellik oranı giderek düşüş yaşamıştır. 1923'te yerellik oranı %66 iken, 1943'te bu oran %25'te kalmıştır.⁵² Fakat çok partili hayat geçişle birlikte milletvekillerini doğum yerlerinde yüksek oranda yerellik göze çarpmaktadır. 8. dönem (1946-1950) milletvekillerine baktığımızda Doğu illerine ait toplam 90 milletvekilinden 56 tanesi doğrudan temsil ettiği ilde doğarken, bu sayı sınır veya aynı bölgede yer alan illeri de eklediğimizde 66 olmaktadır. Yani yaklaşık %60 oranında doğrudan o ilde doğan kişiler mevcutken, bölgeyi göz önüne aldığımız takdirde bu oran %70'i geçmektedir. Tek parti dönemindeki düşük yerellik oranı, çok partili hayatta birlikte yükselişe geçmiştir. 8. dönemde ele alınan illerde DP'nin milletvekili çıkaramadığını biliyoruz. Bütün Doğu illerinde CHP tam sayı milletvekili çıkarmıştır. Bu yüzden 8. döneme yönelik CHP-DP karşılaştırmasının yapılması mümkün değildir. Fakat yerellik oranının giderek düşüş gösterdiği tek parti dönemini göz önüne aldığımızda bu konuda CHP'nin hassas davrandığını söyleyebiliriz.

---

⁵² Ercan Çağlayan, *Cumhuriyet'in Diyarbakır'da Kimlik İnşası (1923-1950)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 42.

9. dönemde (1950-1954) mevcut 82 milletvekilinden 56 tanesi doğrudan seçildiği ilde doğmuştur. Bu sayı yaklaşık %70'e tekabül etmektedir. Bir önceki döneme göre bu oranda artış vardır. Bu sayıya sınır veya bölge ilinde doğmayı da eklediğimizde sayı 65 olmaktadır. Yani oran %80'e çıkmaktadır. Hem DP'nin hem de CHP'nin bölge illerine aday gösterirken hassas davrandıkları ortadadır. 10. döneme (1954-1957) baktığımızda 91 milletvekilinden 71 tanesi doğrudan temsil ettiği ilde doğmuştur. Bu oran neredeyse %80'dir. Yine bu sayıya bölge ve sınır illerini eklediğimizde sayı 82'ye ulaşmaktadır ki o zaman ortaya çıkan yeni oran %90 olmaktadır. Bu oran 9. döneme göre daha yüksektir.

İncelememizin son dönemini oluşturan 11. dönemin (1957-1960) yerellik verilerinde Bu dönemdeki toplam 106 milletvekilinden 87'si doğrudan temsil ettiği il sınırlarında doğmuştur. Bu sayı yaklaşık %87 gibi yüksek bir orana isabet etmektedir. Yine yakın il ve aynı bölge illerini eklediğimizde bu sayı 97 kişiye yükselmektedir. O zaman oran yaklaşık %92 olmaktadır.

Sonuç olarak dört dönemin yerellik özelliğine baktığımızda tek parti dönemi ile kıyaslanamayacak derecede yüksek yerellik oranının olduğunu görmekteyiz. Ayrıca 8. dönemden 11. döneme kadar milletvekillerinin yerellik oranında düzenli bir artış göze çarpmaktadır. 1946 seçimlerinde seçildiği bölgeyi bilen kişi oranı %70 iken, 1957'de bu oran %92'ye ulaşmıştır. Bu konuda DP ve CHP'nin giderek daha çok hassasiyet gösterdiğini söyleyebiliriz. Şüphesiz böyle bir adım hem partilerin başarısı hem de seçmenin memnuniyeti açısından önemlidir.

Tablo 6: DP ve CHP Milletvekillerinin Toplam Yerellik Yüzdeleri

Dönem	Doğrudan (%)	Sınır veya Bölge İli Eklendiğinde (%)	Bölge Dışı (%)
1946-1950	60	70	30
1950-1954	70	80	20
1954-1957	80	90	10
1957-1960	87	92	8

Kaynak: Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 3. Cilt, IX. Dönem 7. Cilt, X. Dönem 2. Cilt ve XI. Dönem 3. Cilt kitaplarındaki verilerden hesaplanmıştır.

4.3. DP'de Yerellik

Daha önce bahsettiğimiz üzere Demokrat Parti 8. dönemde Doğu ve Güneydoğu illerinde milletvekiline sahip değildi. 9. dönem DP'deki 45 milletvekilinden 35'i doğrudan seçildiği ilde doğarken, 2 kişi bölge illerinin birinde doğmuştur. Yani % 77 olan yerellik oranı, diğer iki kişi de eklendiğinde % 82'ye varmaktadır. % 18 oranında bölge dışı illerde doğan mevcuttur.

10. dönemde partideki 66 milletvekilinden 50'si doğrudan temsil ettiği ilde doğarken, 8'i komşu illerde doğmuştur. Diğer 8 kişi başka illerdendir. Yani milletvekillerinden % 75'i seçmenini doğrudan temsil ederken, bu oran komşu illeri de eklediğimizde % 88'e ulaşmaktadır. % 12 oranında başka illerden vekil vardır.

Son olarak 11. dönemde 46 vekilden 39'u doğrudan, 3'ü dolaylı olmak üzere toplamda 42 kişi yerelliğe sahiptir. 4 kişi başka şehirdendir. Sonuçta vekillerden yaklaşık % 85'i seçmenini doğrudan temsil ederken, üç kişi bu sayıya eklendiğinde çıkan oran % 91 olmaktadır. % 9'u ise seçildiği ile yabancıdır. Sonuçta genel tabloya paralel olarak DP'de de milletvekillerinin yerellik yüzdelerinde artış vardır.

Tablo 7: Dört Dönemde DP Milletvekillerinin Yerellik Yüzdeleri

Dönem	Doğrudan (%)	Sınır veya Bölge İli Eklendiğinde (%)	Bölge Dışı (%)
1946-1950	-	-	-
1950-1954	77	82	18
1954-1957	75	88	12
1957-1960	85	91	9

Kaynak: Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 3. Cilt, IX. Dönem 7. Cilt, X. Dönem 2. Cilt ve XI. Dönem 3. Cilt kitaplarındaki verilerden hesaplanmıştır.

4.4. CHP'de Yerellik

8. dönemin bütün milletvekilleri CHP'den seçildiği için bu dönemin yerelliğine, toplam yerellik tablosundan bakılabilir. 9. dönemde CHP'nin sahip olduğu 37 vekilden 21'i doğrudan, 7'si bölge illerinin birinde doğmuştur. 9 vekil ise uzak illerin birinde doğmuştur. Oransal açıdan %56 oranında milletvekili doğrudan yerelliğe sahipken, bölge illeriyle birlikte bu oran %75 olmaktadır. Yaklaşık %25 oranında uzak illerde doğan milletvekili vardır.

10. dönemin 25 CHP'li milletvekilinden 21'i doğrudan, 3'ü dolaylı olarak yerellik sahibidir. Sadece 1 kişi başka ildir. Yani vekillerin % 84'ü doğrudan kendi ilini temsil ederken, sınır veya bölge ili eklendiğinde bu oran % 96'ya çıkmaktadır. Sadece % 4'ü bölge dışı illerdendir.

Son olarak 11. dönemi incelediğimizde CHP'li 60 vekilden 48'i doğrudan, 7'si dolaylı olmak üzere toplamda 55 kişinin temsil ettiği topraklarla bağlantısı vardır. 5 kişi ise farklı yerdendir. Yani bu dönem %80 doğrudan temsil oranı varken, ekleme ile bu oran %91,5'i bulmaktadır. %8,5 kadar farklı şehirlerden vekil mevcuttur.

Tablo 8: Dört Dönemde CHP Milletvekillerinin Yerellik Yüzdeleri

Dönem	Doğrudan (%)	Sınır veya Bölge İli Eklendiğinde (%)	Bölge Dışı (%)
1946-1950	60	70	30
1950-1954	56	75	25
1954-1957	84	96	4
1957-1960	80	91,5	8,5

Kaynak: Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 3. Cilt, IX. Dönem 7. Cilt, X. Dönem 2. Cilt ve XI. Dönem 3. Cilt kitaplarındaki verilerden hesaplanmıştır.

Sonuçta DP'nin genel tabloya uygun olarak yerellik oranında artış göze çarpmaktadır. Buna bağlı olarak bölge dışı temsiliyet oranı azalmaktadır. CHP'de 1954'ten itibaren milletvekili seçiminde yerellik oranının hızlı bir şekilde arttığını görmekteyiz. Ondan önceki iki dönemde, bölge dışı vekil oranı bir hayli yüksektir. CHP'de 10. dönemden itibaren bölge dışı vekil oranı hızlıca düşerken, buna paralel olarak temsil oranı yüksek seyretmektedir. CHP'nin yerel aday göstermede DP'ye göre geç kaldığı söylenebilir.

4.5. Yaş

Genel olarak 8. dönem milletvekillerinin meclise seçildiği yıldaki yaşlarının ortalamalarını aldığımızda çıkan sonuç "52"dir. En yaşlı kişi 72 yaşındaki Erzurum milletvekili "Mehmet Raif Dinç" iken, en genci 30 yaşında meclise giren Mardin milletvekili "Yusuf Sıtkı Mardin"dir. Her iki vekil de CHP üyesidir. Milletvekillerinin yaş detaylarına baktığımızda 40 yaşın altında 13 kişi vardır. Bu da toplam sayının yaklaşık %14,5'idir. 40-50 yaş arasında olanların sayısı 22'dir. Bu sayının yüzdesi ise yaklaşık %24,5'tir. 50-60 yaş arasındakiler 29 kişiyle en fazla sayıyı oluşturmaktadır. Bu sayının oranı yaklaşık %32'dir. 60-70 yaş arasındaki kişilerin oranı 23 kişiyle %22,5'tir. Son olarak 70 yaşın üstünde 3 kişi vardır ve oranı % 6,5'tir.

9. dönem milletvekillerinin yaş ortalamaları "47,9"dur. Milletvekilleri bir önceki döneme göre yaklaşık dört yıl daha gençleşmiştir. Bu dönemin en genç milletvekili 30 yaşındaki DP Ağrı milletvekili "Kasım Küfrevi"dir. En yaşlı ise 75 yaşındaki CHP Kars milletvekili "Hüseyin Cahit Yalçın"dir. Bu dönemde 40 yaşın altındaki milletvekillerinin sayısı 29'dur. Bu sayı yaklaşık %35 ile en yüksek oranı oluşturmaktadır. 40-50 yaş arası 16 kişi vardır. Bunların oranı %19,5'tir. 50-60 yaş arasındaki milletvekili sayısı 21'dir. Bu kişilerin oranı %25,5'tir. 60-70 yaş arasındakiler 15 kişiyle % 18,5'lik orana sahiptirler. Son olarak 70 yaşın üzerinde 1 kişi vardır. Bir önceki döneme göre 40 yaş altında olan milletvekili sayısında ciddi artış vardır. Buna göre Kürt kökenli genç, eğitilmiş bir siyasetçi grubun ortaya çıktığını anlayabiliyoruz.

10. dönem milletvekillerinin yaş ortalaması “44,5”tir. Milletvekilleri giderek gençleşmektedir. Üç kişi bu dönemin en genç milletvekillerini oluşturmaktadır. Üçü de 31 yaşındadır. Bu kişiler DP Van milletvekili “Muslih Görentaş”, DP Hakkâri milletvekili “Übeydullah Seven” ve yine DP’den Diyarbakır milletvekili “Fikri Arıg”dır. Dönemin en yaşlısı 70 yaşındaki CHP Malatya milletvekili “İsmet İnönü”dür. Bu dönemde 40 yaş altı vekil sayısı %34,5 ile 31 kişidir. 40-50 yaş aralığında 36 kişi mevcuttur. Bu sayı % 40 ile bu dönemin en yüksek yaş oranını oluşturmaktadır. 50-60 yaş aralığında 15 kişi vardır. Bu kişilerin oranı % 16’dır. 60-70 yaş aralığında ise %9 ile 8 kişi bulunmaktadır. 70 yaşın üzerinde ise tek kişi vardır.

Son olarak 11. döneme baktığımızda yaş ortalamasının “44,9” olduğunu görmekteyiz. Bir önceki dönemle hemen hemen aynıdır. Bu dönemin en genç milletvekili 30 yaşındaki DP Erzurum milletvekili “Abdülmelik Fırat”tır. Kendisi aynı zamanda Şeyh Sait’in torunudur. 1957’de meclise girebilmek için yaşını yedi yıl büyüttüğü göz önüne alınırsa aslında gerçek yaşı 23’tür.⁵³ En yaşlı milletvekili ise yine CHP Malatya milletvekili “İsmet İnönü”dür. İnönü 1957’de seçildiğinde 73 yaşındaydı. Bu dönemde görev yapan 106 milletvekilinden 37 tanesi 40 yaşın altındadır. Bu sayı yaklaşık % 35’e denk gelmektedir. 9. ve 10. dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de gençlerin oranı aynı kalmıştır. % 38 oranında 40-50 yaş arası 41 milletvekili görev yapmıştır. 18 kişi 50-60 yaş aralığındadır. Bu sayı ise yaklaşık %17’ye tekabül etmektedir. Yaşlıların oranı azdır. 8 kişi 60-70 yaş aralığında iken, 2 kişi 70’ten büyüktür. Bunların oranı ise sırasıyla % 7,5 ve % 2,5’tir.

Tablo 9: DP ve CHP Milletvekillerinin Toplam Yaş Aralığı (%)

Dönem	30-39 (%)	40-49 (%)	50-59 (%)	60-69 (%)	70-79 (%)
1946-1950	14,5	24,5	32	22,5	6,5
1950-1954	35	19,5	25,5	18,5	1,5
1954-1957	34,5	40	16	9	0,5
1957-1960	35	38	17	7,5	2,5

Kaynak: Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 3. Cilt, IX. Dönem 7. Cilt, X. Dönem 2. Cilt ve XI. Dönem 3. Cilt kitaplarındaki verilerden hesaplanmıştır.

Genel Tabloya baktığımızda 40 yaş altı genç milletvekili oranının ilk dönem hariç yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Yine 40-50 yaş aralığında oransal açıdan son

⁵³ Abdülmelik Fırat’ın meclise girmesini bizzat Adnan Menderes istemiştir. Kendisi bu şekilde zayıf olan Türk-Kürt diyalogunun gelişmesini istiyordu. 1954 yılında yine Menderes, Şeyh Sait’in oğlunun meclise girmesinin istese de bu isteğe Celal Bayar karşı çıkmıştı. Bkz. Ferzende Kaya, *Abdülmelik Fırat’ın Yaşam Öyküsü*, Anka Yayınları, İstanbul, 2003, s. 107.

iki dönemdeki yükseklik göze çarpmaktadır. Daha sonraki yaş aralıklarında ise düşüş vardır. Yani Doğu illeri adına görev yapan milletvekillerinde ağırlıklı yaş aralığı özellikle son iki dönem için 30-50 yaş arası genç milletvekilleridir. Buna göre partilerin milletvekillerini belirlerken yerelliğin yanında, genç olmalarını da göz önünde tuttuğunu söyleyebiliriz.

4.6. Eğitim

Bu alt bölümde dört dönemde görev almış milletvekillerinin eğitim düzeylerini hem genel hem de partiler bazında inceleyeceğiz. 8. döneme baktığımızda görev yapmış 90 milletvekilinden 3'ü ilkokul, 10'u ortaokul, 9'u lise, 45'i üniversite mezunudur. Üniversite mezunlarının içerisinde 4 kişinin doktora eğitimi vardır. Bunların dışında 21 kişi askeri okul mezunuyken, 2 kişi dini eğitim almıştır. Yani milletvekillerin % 50'si üniversite mezunudur. Diğer oranlara baktığımızda % 3,5 ilkokul, % 11 ortaokul, % 10 lise, % 23,5 askeri okul, % 2 oranında dini okul mezunu olduğunu görmekteyiz. Eğitim düzeyi, üniversite ve askeri okullar ile birlikte ele alındığında genel olarak yüksektir.

9. dönemin vekilleri arasında 4 ilkokul, 10 ortaokul, 8 lise ve 45 üniversite mezunu vardır. Üniversite mezunlarının içinde 5 kişinin doktora vardır. Bunların dışında 10 askeri okul, 4 dini okul mezunu bulunmaktadır. 1 kişinin eğitimi bilinmemektedir. Bu dönemin üniversite mezunlarının oranı % 55'tir. Bir önceki döneme göre az da olsa üniversite mezunu oranında artış vardır. % 12 oranında hem ortaokul hem de askeri okul mezunu bulunmaktadır. Yaklaşık % 5 oranlarında ilkokul ve dini okul mezunu bulunurken, % 10 lise mezunu mevcuttur. Bir önceki döneme göre ilkokul ve dini okul mezunu oranlarında artış varken, askeri okul mezunu kişi sayısı yarı yarıya azalmıştır.

10. dönem milletvekillerinin genel analizini yaptığımızda toplam 91 kişiden 3'ü ilkokul, 11'i ortaokul, 12'si lise, 52'si üniversite, 8'i askeri okul ve 4'ü dini okul mezunudur. Bir kişinin ise bilinmemektedir. Oransal açıdan baktığımızda yaklaşık % 3'ü ilkokul, % 12'si ortaokul, % 13'ü lise, % 57'si üniversite, % 9'u askeri okul ve yüzde 4,5'i dini okul mezunu bulunmaktadır. Genel olarak önceki iki döneme göre az da olsa üniversite mezun oranında artış vardır. Askeri okul oranlarında ise azalış devam etmektedir.

Son olarak 11. dönemdeki 106 milletvekili içinde toplam 7 ilkokul, 8 ortaokul, 12 lise, 65 üniversite, 7 askeri okul, 6 dini okul mezunu bulunmaktadır. Bir kişinin yine bilinmemektedir.⁵⁴ Oransal açıdan % 6,5 ilkokul, % 7,5 ortaokul,

---

⁵⁴ 9. dönemden itibaren eğitim düzeyi bilinmeyen kişi DP Ağrı milletvekili Halis Öztürk'dür.

% 11,5 lise, % 61,5 üniversite, % 6,5 askeri okul ve % 5,5 dini okul mezunu bulunmaktadır.

4.7. DP ve CHP'de Eğitim

8. dönem sadece CHP milletvekillerinden oluştuğu için karşılaştırma için 9. dönemden başlıyoruz. Bu dönemde DP'nin 3 ilkokul, 5 ortaokul, 7 lise, 22 üniversite, 5 askeri okul ve 1 tane de medrese eğitimi almış vekili vardır. CHP'nin ise 1 ilkokul, 5 ortaokul, 1 lise, 23 üniversite, 5 askeri okul ve 3 medrese eğitimli vekili vardır. İki partinin eğitim düzeyi farkına oransal açıdan baktığımızda DP'nin % 50'si üniversite mezunuyken, CHP'nin % 60'ı üniversite diplomasına sahiptir. DP'nin yaklaşık % 7'si ilkokul, % 11'i ortaokul, % 16'sı lise, % 11'i askeri okul ve % 2'si dini okul mezunudur. CHP'nin ise % 2,5'i ilkokul, % 13'ü ortaokul, % 2,5'i lise, % 13'ü askeri okul ve % 8'i medrese eğitimine sahiptir.

10. dönem için iki partinin milletvekillerini karşılaştırdığımızda DP'nin sahip olduğu 66 vekilin 2'si ilkokul, 6'sı ortaokul, 11'i lise, 37'si üniversite, 6'sı askeri okul ve 3'ü dini okul mezunudur. Bir kişi bilinmemektedir. Oransal açıdan bakarsak, % 3'ü ilkokul, % 9'u ortaokul, % 16,5'i lise, % 56'sı üniversite, % 9'u askeri okul ve % 4,5'i dini okul mezunudur. DP'nin bir önceki döneme göre üniversite mezunu oranında artış vardır. CHP'nin yüzdelerine baktığımızda, % 4'ü ilkokul, % 20'si ortaokul, % 4'ü lise, % 60'ı üniversite, % 8'i askeri okul ve % 4'ü dini okul mezunudur. CHP'nin vekilleri içerisinde yer alan üniversite mezunu oranı bir önceki dönem ile aynıdır. Fakat askeri okul oranında düşüş göze çarpmaktadır.

Son olarak 11. döneme baktığımızda DP'nin 2 ilkokul, 3 ortaokul, 8 lise, 26 üniversite, 2 askeri okul ve 4 dini okul mezunu bulunmaktadır. Yani DP yaklaşık % 4,5 ilkokul, % 6,5 ortaokul, % 17,5 lise, % 56,5 üniversite, % 4,5 askeri okul ve % 8,5 dini okul mezununa sahiptir. CHP'de ise 5 ilkokul, 5 ortaokul, 4 lise, 39 üniversite, 5 askeri okul ve 2 dini okul mezunu bulunmaktadır. CHP'nin yüzdeler oranlarına baktığımızda % 8,5 ilkokul ve yine aynı oranda ortaokul, % 6,5 lise, % 65 üniversite, % 8,5 askeri okul ve % 3,5 dini okul mezunu vardır.

Tablo 10: CHP ve DP Milletvekillerinin Toplam Eğitim Oranları (%)

Dönem	İlkokul (%)	Ortaokul (%)	Lise (%)	Üniversite (%)	Askeri Okul (%)	Dini Okul (%)
1946-1950	3,5	11	10	50	23,5	2
1950-1954	5	12	10	55	12	5
1954-1957	3	12	13	57	9	4,5
1957-1960	6,5	7,5	11,5	61,5	6,5	5,5

Kaynak: Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 3. Cilt, IX. Dönem 7. Cilt, X. Dönem 2. Cilt ve XI. Dönem 3. Cilt kitaplarındaki verilerden hesaplanmıştır.

Tablo 10'a göre Doğu illerinde görev alan milletvekilleri içerisinde ilkokul oranı dört dönem boyunca çok fazla değişmezken, ortaokul mezun oranı son

dönemde düşüş yaşamıştır. Lise mezunlarının oranı da fazla değişmemiştir. Fakat üniversite mezunları hem en fazla oranı oluşturmuş, hem de her dönem artış göstermiştir. Askeri okullardan mezun olan milletvekili sayısında ise giderek düşüş yaşanmıştır. Dini okul oranında fazla bir oynama olmamıştır. Bu oranlardan DP ve CHP'nin vekil seçerken eğitimi yüksek kişileri seçmeye özen gösterdiğini görebilmekteyiz. Bunun yanında asker sıfatı taşıyanların giderek azaldığı görülmektedir. Belki de burada partilerin, yakın geçmişte yaşanmış olayları göz önüne alarak Kürt seçmenin oylarında aleyhte bir durum oluşturabilir düşüncesiyle asker kökenli milletvekili adayı göstermede çekimser kaldığı düşünülebilir.

DP milletvekillerinin eğitim düzeylerini yüzdelik olarak gösteren tablo ise şu şekildedir:

Tablo 11: DP Milletvekillerinin Dönemsel Eğitim Oranları (%)

Dönem	İlkokul (%)	Ortaokul (%)	Lise (%)	Üniversite (%)	Askeri Okul (%)	Dini Okul (%)
1946-1950	-	-	-	-	-	-
1950-1954	7	11	16	50	11	2
1954-1957	3	9	16,5	56	9	4,5
1957-1960	4,5	6,5	17,5	56,5	4,5	8,5

Kaynak: Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 3. Cilt, IX. Dönem 7. Cilt, X. Dönem 2. Cilt ve XI. Dönem 3. Cilt kitaplarındaki verilerden hesaplanmıştır.

DP'ye baktığımızda ortaokul mezunlarında düşüş yaşandığı göze çarpmaktadır. Bunun dışında genel tabloya uygun olarak üniversite oranlarında artış ve askeri okul mezunlarında düşüş vardır. Bunların yanında dini okul mezunlarında hızlı bir artış mevcuttur. Kürtler üzerinde ağa ve şeyhlerin etkisi göz önüne alındığında, bu artışın vekil adaylığında rol oynadığı düşünülebilir.

CHP milletvekillerinin eğitim düzeylerini yüzdelik olarak gösteren tablo ise şu şekildedir:

Tablo 12: CHP Milletvekillerinin Dönemsel Eğitim Oranları (%)

Dönem	İlkokul (%)	Ortaokul (%)	Lise (%)	Üniversite (%)	Askeri Okul (%)	Dini Okul (%)
1946-1950	3,5	11	10	50	23,5	2
1950-1954	2,5	13	2,5	60	13	8
1954-1957	4	20	4	60	8	4
1957-1960	8,5	8,5	6,5	65	8,5	3,5

Kaynak: Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 3. Cilt, IX. Dönem 7. Cilt, X. Dönem 2. Cilt ve XI. Dönem 3. Cilt kitaplarındaki verilerden hesaplanmıştır.

CHP'li milletvekillerinde DP'nin tersine ilkökul oranında artış vardır. Ortaokul mezun oranı son dönem düşüş yaşarken, lise mezunlarında son döneme doğru yükseliş göze çarpmaktadır. Genel tabloya paralel olarak üniversite

mezunlarında yükseliş varken, askeri okul mezununda düşüş göze çarpmaktadır. Fakat CHP'nin üniversite mezun oranı DP'den yüksektir. Son olarak DP'nin dini okul mezun oranı giderek yükselirken, CHP'ninki düşmektedir. Buradan DP'nin CHP'ye nazaran Kürt şeyhlerine daha yakın durduğu düşünülebilir.

4.8. Meslek

Bu alt bölümde görev yapmış milletvekillerinin meslekleri hem genel olarak, hem de partiler bazında incelenecektir.

Genel tabloya baktığımızda 1946-1950 yılları arasında yer alan 90 milletvekili içinde 16 çiftçi-tüccar, 14 hâkim-savcı-avukat, 13 memur, 12 eğitimci, 12 asker, 8 bürokrat, 6 mülki amir, 3 tıp mezunu, 1 askeri tıp mezunu, 1 din adamı, 1 baytar, 1 eczacı, 1 basın-yayıncı ve 1 dış hekim bulunmektedir.

9. dönemdeki 82 milletvekilinden 6'sı asker, 3'ü asker doktor, 5'i doktor, 18'i çiftçi-tüccar, 7'si eğitimci, 3'ü mülki amir, 1'i bankacı, 1'i din adamı, 1'i dış hekim, 10'u memur, 3'ü bürokrat, 21'i hâkim-savcı-avukat, 3'ü eczacıdır. 10. dönemde ise 8 asker, 8 doktor, 22 çiftçi-tüccar, 9 eğitimci, 4 mülki amir, 11 memur, 3 basın-yayıncı, 23 hâkim-savcı-avukat, 2 eczacı ve 1 dış hekim bulunmektedir. Son dönemde 4 asker, 3 askeri doktor, 7 doktor, 25 çiftçi-tüccar, 11 eğitimci, 4 mülki amir, 2 bankacı, 1 din adamı, 10 memur, 2 bürokrat, 3 basın-yayıncı, 33 hâkim-savcı-avukat ve 1 baytar olan milletvekili bulunmektedir.

Tablo 13: Dört Dönemde DP ve CHP'deki Mesleklerin Toplam Yüzdeleri

Meslek	1946-1950	1950-1954	1954-1957	1957-1960
Asker	%13,3	%7,3	%8,80	%3,7
Askeri Tıp	%1,1	%3,6	-	%2,8
Tıp	%3,3	%6,0	%8,80	%6,6
Çiftçi-Tüccar	%17,7	%21,9	%24,1	%23,5
Eğitimci	%13,3	%8,5	%9,8	%10,3
Mülki Amir	%6,6	%3,6	%4,3	%3,7
Bankacı	-	%1,2	-	%1,8
Din Adamı	%1,1	%1,2	-	%0,9
Memur	%14,4	%12,1	%12	%9,4
Bürokrat	%8,8	%3,6	-	%1,8
Basın-Yayın	%1,1	-	%2,1	%2,8
Hâkim-Savcı-Avukat	%15,5	%25,6	%16,4	%31,1
Eczacı	%1,1	%3,6	%2,1	-
Baytar	%1,1	-	-	%0,9
Dış Hekimi	%1,1	%1,2	%1,09	-

Kaynak: Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 3. Cilt, IX. Dönem 7. Cilt, X. Dönem 2. Cilt ve XI. Dönem 3. Cilt kitaplarındaki verilerden hesaplanmıştır.

Genel tabloya baktığımızda asker oranındaki düşüş göze çarpmaktadır. Onun dışında Bürokrat kesim son dönemde az bir çıkış gösterse de genel olarak ağırlığı düşüktür. Doktorların oranı ilk üç dönem yükselmiştir. Nihayetinde çiftçi-tüccar ve hukukçular dört dönemde de ilk iki sırayı almıştır.

4.9. CHP’de Meslek Dağılımı

CHP’nin 8. dönem milletvekillerini incelediğimizde 90 milletvekili içinde 16 çiftçi-tüccar, 14 hâkim-savcı-avukat, 13 memur, 12 eğitimci, 12 asker, 8 bürokrat, 6 mülki amir, 3 tıp mezunu, 1 askeri tıp mezunu, 1 din adamı, 1 baytar, 1 eczacı, 1 basın-yayıncı ve 1 dış hekimi bulunmaktadır. Bu dönemin bütün milletvekilleri CHP’lidir. DP’nin bu bölgede milletvekili yoktur.

9. dönemin CHP’sine baktığımızda milletvekilleri içerisinde 3 asker, 1 asker doktor, 2 doktor, 7 çiftçi-tüccar, 4 eğitimci, 3 mülki amir, 1 din adamı, 2 memur, 2 bürokrat, 9 hâkim-savcı-avukat, 2 eczacı ve 1 dış hekimi vardır. 10. dönemde, 2 asker, 3 doktor, 6 çiftçi-tüccar, 3 eğitimci, 2 mülki amir, 1 basın yayıncı ve 8 hâkim-savcı-avukat vardır. Son olarak 11. dönemde 4 asker, 1 asker doktor, 4 doktor, 13 çiftçi-tüccar, 5 eğitimci, 2 mülki amir, 2 bankacı, 1 din adamı, 1 memur, 1 bürokrat, 2 basın-yayıncı ve 24 hâkim-savcı-avukat bulunmaktadır.

Tablo 14: CHP Milletvekilleri Mesleklerinin Dönemsel Yüzdeleri

Meslek	1946-1950	1950-1954	1954-1957	1957-1960
Asker	%13,3	%8,1	%8	%6,6
Askeri Tıp	%1,1	%2,7	-	%1,6
Tıp	%3,3	%5,4	%12	%6,6
Çiftçi-Tüccar	%17,7	%18,9	%24	%21,6
Eğitimci	%13,3	%10,8	%12	%8,3
Mülki Amir	%6,6	%8,1	%8	%3,3
Bankacı	-	-	-	%3,3
Din Adamı	%1,1	%2,7	-	%1,6
Memur	%14,4	%5,4	-	%1,6
Bürokrat	%8,8	%5,4	-	%1,6
Basın-Yayın	%1,1	-	%4	%3,3
Hâkim-Savcı- Avukat	%15,5	%24,3	%32	%40
Eczacı	%1,1	%5,4	-	-
Baytar	%1,1	-	-	-
Dış Hekimi	%1,1	%2,7	-	-

Kaynak: Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 3. Cilt, IX. Dönem 7. Cilt, X. Dönem 2. Cilt ve XI. Dönem 3. Cilt kitaplarındaki verilerden hesaplanmıştır.

Tabloya baktığımızda 8. dönemde en çok ağırlığı olan grup çiftçi-tüccar grubudur. Daha sonra gelenler sırasıyla hâkim-savcı-avukat, memur, eğitimci ve

askerlerdir. 9. dönemde kayda değer değişiklikler asker, memur ve hâkim-savcı-avukat mesleklerinde olmuştur. Asker ve memur oranı düşerken, hâkim-savcı-avukat grubu yükselmiş, hatta birinciliğe yerleşmiştir. Çiftçi-tüccar grubu bu dönem ikincidir. 10. dönemi incelediğimizde bir önceki dönemlere göre doktor oranında ciddi artış vardır. Yine çiftçi-tüccar grubu önceki iki dönemden yüksektir. Bu dönemde de 9. dönem gibi ilk sırayı hâkim-savcı-avukat grubu almaktadır. Son dönemde doktor oranı yarı yarıya düşerken, çiftçi-tüccar gurubunda az bir düşüş göze çarpmaktadır. Memur ve bürokrat kesimi bu dönem çok azdır. Yine birinciliği yükselen hâkim-savcı-avukat meslekleri almıştır. Partide dört dönem boyunca ağırlıklı grubu hukukçular ve çiftçi-tüccar kesimi oluşturmaktadır. Askerlerin oranı ise giderek düşüş göstermiştir.

4.10. DP'de Meslek Dağılımı

DP Doğu ve Güneydoğu illerinde 1950'den itibaren milletvekili çıkarmaya başlamıştır. 9. dönemde 3 asker, 2 asker doktor, 3 doktor, 11 çiftçi-tüccar, 3 eğitimci, 1 bankacı, 8 memur, 1 bürokrat, 12 hâkim-savcı-avukat ve 1 eczacı bulunmaktaydı. 10. dönemde ise 6 asker, 5 doktor, 16 çiftçi-tüccar, 6 eğitimci, 2 mülki amir, 11 memur, 2 basın-yayıncı, 15 hâkim-savcı-avukat, 2 eczacı ve 1 dış hekimi vardır. Son olarak 11. dönemde 2 asker doktor, 3 doktor, 12 çiftçi-tüccar, 6 eğitimci, 2 mülki amir, 9 memur, 1 bürokrat, 1 basın-yayıncı, 9 hâkim-savcı-avukat ve 1 baytar bulunmaktadır.

Tablo 15: DP Milletvekilleri Mesleklerinin Dönemsel Yüzdeleri

Meslek	1946-1950	1950-1954	1954-1957	1957-1960
Asker	-	%6,6	%9,09	-
Askeri Tıp	-	%4,44	-	%4,3
Tıp	-	%6,6	%7,5	%6,52
Çiftçi-Tüccar	-	%24,4	%24,2	%26
Eğitimci	-	%6,6	%9,09	%13
Mülki Amir	-	-	%3,03	%4,3
Bankacı	-	%2,2	-	-
Din Adamı	-	-	-	-
Memur	-	%17,7	%16,6	%19,5
Bürokrat	-	%2,2	-	%2,17
Basın-Yayın	-	-	%3,03	%2,17
Hâkim-Savcı- Avukat	-	%26,6	%22,7	%19,5
Eczacı	-	%2,2	%3,03	-
Baytar	-	-	-	%2,17
Dış Hekimi	-	-	%1,5	-

Kaynak: Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 3. Cilt, IX. Dönem 7. Cilt, X. Dönem 2. Cilt ve XI. Dönem 3. Cilt kitaplarındaki verilerden hesaplanmıştır.

1950-1954 arasında parti içinde en fazla ağırlığı olan grup hâkim-savcı-avukat kesimidir. Ardından çiftçi-tüccar grubu gelmektedir. Bu dönem DP'de dikkat çeken kesim üçüncü gelen memurlardır. Aynı dönem CHP'de memurların yüzdesi düşüktür. 10. dönemde liderliği alan kesim bu sefer çiftçi-tüccar mesleğine sahip milletvekilleridir. İkinci çoğunluğu oluşturan grup hâkim-savcı ve avukatlardır. Memurlar yine üçüncüdür. Son dönemde çiftçi ve tüccarlar yine birincidir. İkinciliği memurlar ve hâkim-savcı-avukat üçlüsü paylaşmaktadır. DP'de dikkat çeken bir başka şey, eğitimcilerin düzenli artışıdır. Ayrıca CHP içerisinde az ağırlığı olan memurluk, DP'de hep ilk üçte yer almaktadır. DP'de üç dönem boyunca ağırlığı olan meslekler, çiftçi-tüccar kesimi, hukukçular ve memurlardır. Bu bakımdan CHP'den farkı memur kesimin DP'de daha fazla yer almasıdır.

4.11. Milletvekili Sürekliliği

Dört dönem boyunca seçilen toplam 369 milletvekilliğinde, 265 farklı kişi görev yapmıştır. Bu da toplam sayının %72'si demektir. Buna göre on dört yıl süresince devamlılıktan ziyade değişkenlik söz konusudur. 104 kişi, iki veya daha fazla dönemde yer almıştır.

1946-1960 arasında CHP'de 30 kişi iki dönem, 6 kişi üç dönem, 1 kişi ise dört dönem boyunca milletvekilliği yapmıştır. Bunun haricinde 6 kişi çeşitli dönemlerde CHP'den DP'ye geçmiştir. Böylelikle bu sayılar haricinde CHP'nin dört dönemde kazandığı 212 Doğu milletvekilliğinden 37'si tekrar ederken, 169 farklı kişi vekil olmuştur. Yani yaklaşık %80 oranında yeni kişi partide görev alırken, %20 kadar değişmeyen bir kadro vardır.

DP'ye baktığımızda toplamda kazandığı 157 milletvekilinden, 26 kişi iki dönem, 9 kişi üç dönem boyunca görev yapmıştır. Dolayısıyla toplam 35 kişi birden çok dönemde görev yapmıştır. Sadece 1 kişi DP'den CHP'ye geçiş yapmıştır. Yani 121 farklı kişi DP'de çalışmıştır. Partide yaklaşık %77 oranında yeni kişi vekillik yaparken, %23 kadar sabit kişi vardır. Bu bakımdan CHP ve DP'nin milletvekilliği değişkenliğinde önemli bir fark yoktur.

5. SONUÇ

Çalışmada çok partili hayata geçişten 27 Mayıs Darbesi'ne kadar olan süreçteki dört genel seçimde Kürtlerin DP-CHP nezdinde oy eğilimi gösterilmeye çalışılmıştır. Türkiye 1945'te çok partili hayata çeşitli iç ve dış sebeplerden ötürü geçiş yapmıştı. Sonuçta 22 yıllık tek parti dönemi sona ermişti. Artık ülkenin her yerindeki seçmenin oyu önemli hale gelmişti. Bu durum dönemin iki büyük partisi DP ve CHP arasındaki rekabeti giderek arttırmıştı. Özellikle 1938'e kadar devlet ile çatışma halinde olan Kürt seçmenin oyu partiler için daha da önemli hale

gelmişti. Bu süreçte CHP, eskiye sünger çekmek isterken, DP ise geçmişte CHP hükümetlerinin Doğu politikasını öne sürerek oy kazanma derindeydi. CHP, şaibeli 1946 seçimlerinde Doğu'daki bütün illeri kazanmıştı. Kürtler DP'nin muhalefet olduğu yıllarda temkinliydi. Henüz DP'ye yaklaşmayı tehlikeli buluyorlardı. Fakat DP'nin etkili muhalefeti ve 1950 seçimlerinin neticesi onları görünür şekilde DP'ye yaklaştırmıştı. Artık Kürtler açıkça CHP'yi eleştirebiliyordu. Doğu'daki oy kaybını gören CHP, Kürt ağaları ile daha sıkı ilişkiye geçmeye başlamıştı. Zira Doğu'daki köyler genelde ağaların malıydı. Dolayısıyla köylülerin seçimi ağanın politik duruşuna bağlıydı. Fakat hem ekonomik gelişmelerin olumlu seyretmesi hem de Kürtlerin umutlarını DP'de görmesi 1950 ve 1954 seçimlerinde Doğu'da DP'nin önde bitirmesine sebep olmuştu. Fakat 1957 seçimlerinde Doğu'nun galibi CHP olmuştu. Zira ekonomi bu sefer kötüye doğru gitmiş, aynı zamanda DP'nin baskıcı politikaları artmıştı.

Bütün bu seçimler süresince hem CHP hem DP, tek parti döneminin aksine bölgeyi bilen kişileri milletvekili adayı göstermek için çaba göstermişlerdir. Dört seçim döneminde giderek artan oranda yerellik oranı göze çarpmaktadır. Demek ki, her iki parti Doğu'daki seçmenin memnuniyetini ön plana almaktaydı. Yaş kategorisine baktığımızda Doğu milletvekillerinin genç olacak şekilde 30-50 yaş aralığında olduğu göze çarpmaktadır. Eğitim noktasında üniversite mezunlarının oranı her iki partide de çoğunluğu oluşturmaktadır. Son olarak meslek açısından yerel eşraftan gelen çiftçi-tüccar kesimi ve hukukçuların ön planda olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- “Adnan Menderes Kabinesi Dün Gece Saat 10.30’da Bayar’a İstifasını Verdi”, *Cumhuriyet*, 30 Kasım 1955.
- Ağaoğlu, Samet, *Arkadaşım Menderes*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2003.
- Akandere, Osman, “Bir Demokrasi Beyanamesi Olarak Dörtlülük Takrir’in Amacı ve Mahiyeti”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 9, 2003.
- Akıncı, A., Usta, S., “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 1, C. 21, 2016.
- Alkan, Mehmet Ö., “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”, *Görüş*, Sayı 48, Mayıs 1999.
- Albayrak, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004.
- Arslan, Zühtü, *Türk Parlamento Tarihi, XI. Dönem (1957-1960)*, Cilt III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2013.
- “Başbakan İzmir’de Bir Konuşma Yaptı”, *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1960.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 21-232
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490.01, Yer No: 571.2224.1
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 1/86997
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 234-1082, No: 2723
- “Bozuk idare sistemi ve Şarktaki neticeleri”, *Dicle Kaynağı*, 3 Ağustos 1948.
- Bucak, Mustafa Remzi, *Bir Kürt Aydınından İsmet İnönü’ye Mektup*, Doz Yayınları, İstanbul, 1991.
- Bruinessen, Martin Van, *Ağa, Şeyh ve Devlet*, 9. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- “Cumhuriyet Halk Partisi’nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, Sayı: 8584, 16 Aralık 1953.
- Çağlayan, Ercan, *Cumhuriyet’in Diyarbakır’da Kimlik İnşası (1923-1950)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Çakmak, Fevzi, “Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması”, *International Journal of History*, Cilt: 3, Sayı: 7, Eylül 2015.
- Çakmak, Fevzi, “CHP’nin Ege Vazife Gezisi ve 1959 Yılı Uşak-İzmir Olayları”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish*, Cilt: 9-10, Sonbahar 2014.

Çufalı, Mustafa, *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)*, Babil Yayıncılık, Ankara, 2004.

Çuhali, Mustafa, *Türk Parlamento Tarihi (1946-1950)*, Cilt 3, VIII. Dönem, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 2012.

“Dış Yardımını Yekûnu: 359 Milyon Dolar”, *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1958.

“DP 2/3 Ekseriyet Aldı”, *Milliyet*, 29 Ekim 1957.

Erkmen, Ayşe, “Türkiye’de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Cilt: 18, Sayı: 3, 2018.

“Geçmiş Devirlerin Yüz Karası Olan Dayak Karakollarda Hala Devam mı etmektedir?”, *Dicle Kaynağı*, 10 Ağustos 1948.

Karayaman, Mehmet, “İsmet İnönü’nün Uşak’ta Taşlanması Olayının Sebep ve Sonuçları”, *Tarih Okulu*, Sayı: 8, Eylül-Aralık 2010.

Kaya, Ferzende, *Abdülmelik Fırat’ın Yaşam Öyküsü*, Anka Yayınları, İstanbul, 2003.

Kirişçi Kemal ve Winrow Gareth M., *Kürt Sorunu: Kökeni ve Gelişimi*, 3. Baskı, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.

McDowall, David, *Modern Kürt Tarihi*, Doruk Yayınları, Ankara, 2004.

“Milletvekili Seçimi İçin Yapılan İtirazlar”, *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1946.

“Milletvekili Seçimi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bazı Maddelerinin Kaldırılması Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, Sayı: 8748, 7 Temmuz 1954.

“Milletvekilleri Seçimi Kanunu’nun 35. ve 109. Maddelerinin Tadiline ve Bu Kanuna Muvakkat Bir Madde İlavesine Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, Sayı: 9705, 13 Eylül 1957.

Önen, Nizam, “CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal’ın Doğu Gezisi”, *Tarih ve Toplum*, Sayı 12, Bahar 2011.

“Örfi İdare”, *Milliyet*, 29 Nisan 1960.

Özacun, Orhan, “Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 2, 2002.

Öztürk, Kazım, *Cumhurbaşkanlarının Türkiye Büyük Millet Meclisini Açış Nutukları*, Ak Yayınları, İstanbul, 1969.

Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem (1950-1954)*, Cilt VII, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.

Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi TBMM X. Dönem (1954-1957)*, Cilt II, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.

“Resmi daire ve müesseselerin siyasi partilere bedelsiz mal devredemeyeceklerine ve bu daire ve müesseselerle münfesi derneklere ait olup

siyasi partilere terk edilmiş olan gayrimenkul mallarla bu partiler tarafından genel menfaatler için yaptırılmış olan binaların sahiplerine ve hazineye dair kanun”, *Resmi Gazete*, Sayı: 7882, 11 Ağustos 1951.

“Seçim Arifesinde İdari Baskı Son Hadde Vardı”, *Demokrat Doğu*, 24 Nisan 1950.

Tarık Ziya Ekinci ile Yapılan Görüşme, 17 Şubat 2016.

“Seçimin Umumi Neticesi”, *Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1946.

TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri: 1923-2011*, Ankara, 2012.

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Dâhili Nizamnamesinin Bazı Maddelerinin Tadiline Dair Nizamname”, *Resmi Gazete*, Sayı: 9800, 6 Ocak 1958.

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salahiyetleri Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, Sayı: 10491, 28 Nisan 1960.

“Üniversite Hadiselerinde 1 Talebe Öldü”, *Milliyet*, 30 Nisan 1960.

“Yakın Şarkta Büyük Coğrafi Keşifler”, *Dicle Kaynağı*, 7 Eylül 1948.

Yavaşca, Kerem, “Şark Meselesi’nden Doğu Sorununa: Ellili Yıllarda Kürt Sorunu”, Haz. Mete Kaan Kaynar, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Yıldırımaz, Sinan, “1950 Seçimleri ve Propaganda”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt 3, 2004.

Derleme Makale/Review Article

CRITICAL THINKING IN LITERATURE TEACHING

EDEBİYAT ÖĞRETİMİNDE ELEŞTİREL OKUMA

Lindita TAHİRİ*, **Nuran MALTA-MUHAXHERİ****

Geliş Tarihi: 23.09.2019
(Received)

Kabul Tarihi: 16.05.2020
(Accepted)

ABSTRACT: This paper discusses the concept of panoptical narration based on the idea of Foucault about panopticon which is this case is applied in the teaching of literature. Comparably to the scheme of the disciplined society envisaged by Foucault, where people are observed by a powerful guard that remains invisible himself, this concept is applied to the relations between narrators and fictional character. This kind of Foucauldian reading of the novel has been in particular applied to the writers belonging to realism, whose works have been qualified as panoptical (Dorrit Cohn, 1999). This paper proposes the usage of the concept of panoptical narration as a strategy for teaching literature in order to challenge students for opened and liberated interpretations of meaning. The paper argues that the pedagogical stylistic by means of linguistic analysis of narrative strategies avoids prescriptive readings and encourages students to sharpen their critical thinking skills.

Keywords: Perspectival narration, Active reader, Multiple interpretations, Pedagogical Stylistics.

ÖZ: Bu makale, edebiyat öğretiminde de uygulanan Foucault'nun panoptik fikri üzerine panoptikon anlatı kavramını tartışmaktadır. Foucault tarafından öngörülen disiplinli toplum yapısına benzer bir biçimde, insanların, kendini görünmez kılan güçlü bir muhafız tarafından gözlemlendiği kavramı, anlatılar ve kurgusal karakterler arasındaki ilişkilere uygulanır. Romanın bu tür bir Foucault-cu okuması, özellikle, çalışmaları panoptikal olarak nitelendirilen gerçekçi yazarlara uygulanmıştır (Dorrit Cohn, 1999). Bu makale edebiyat öğretimi hususunda panoptik anlatım kavramının kullanılmasını, anlamın açık ve özgür yorumlarına öğrencilerin meydan okuması için bir strateji olarak önermektedir. Bu makale, pedagojik üslubun anlatı stratejilerinin dilbilimsel analizi yoluyla, kuralcı okumalardan kaçındığını ve öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerini teşvik ettiğini savunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Perspektif anlatım, Aktif okuyucu, çoklu yorum, Pedagojik özellikler.

* Prof. Assoc. Dr., University of Prishtina, lindita.tahiri@uni-pr.edu, ORCID:0000-0002-9679-6589.

** Prof. Assoc. Dr., University of Prishtina, nuran.malta@uni-pr.edu, ORCID:0000-0001-7147-2556.

1. INTRODUCTION: STYLISTICS AND CRITICAL LITERACY

Discussing critical literacy, the scholar Pam Green (2001: 7-12) says that there is a duality about literacy, and in the context of the school literacy can limit students instead of liberating them. Green considers that traditional literacy practices often reduce literacy to portray only the mainstream view of the world, and for him this kind of literacy is exploitative. He calls instead for means of developing critical literacy and for a system of education that would arouse skills and competences associated with critical thinking.

In this light of the need to arouse critical thinking skills amongst students, the teaching of literature acquires a particular importance. In teaching of literature, the field of stylistics is a helpful and valuable tool. The teacher in a stylistic class does not only interpret messages of the literary work, but As the scholar Simpson says (2004), the teacher in a stylistic class does not only interpret messages of the literary work, but brings out interpretation as an effect of textual features, such as lexicon and syntax, depicting their function towards producing the literariness of a text. Furthermore, Simpson states that stylistics has pedagogical usefulness because it of its basic principles such as being rigorous, retrievable, and replicable and in this way it enables students to avoid impressionism during literary interpretation and to use the literary text as an argument for this interpretation.

The stylistic approach towards teaching literature is compatible with the development of literary criticism in the couple of last decades. In particular due to the influence of linguistic studies, literature scholars are not seeing literariness as a special trait of literature but rather a potential of all language which may be present in different kinds of discourse. Furthermore, this potential for creativity in language has been associated in cognitive linguistics as linked to the basic cognitive processes in language usage.

As in past decades literary criticism has challenged the notion of a single predetermined meaning of the text, the scholar Ann Kempe (2001: 40-57) considers that it is important to find ways of minimizing the role of the literature teacher as the source of authoritative knowledge. This teaching strategy engages students in the pursuit of knowledge and in practicing critical reflection towards the literary text. This methodology of teaching literature also prevents students to accept passively the interpretation of the dominant culture and stimulates them to produce readings of their own. This teaching style corresponds with developments in reader response criticism, with representatives such as Stanley Fish. This literary school moves away from both intention and text, focusing on the reader as producer.

However, as McIntyre (2011:9-30) argues, stylistics often struggles to find a place in the curriculum as it occupies a middle ground between linguistics and literary criticism due to the tension between these two fields: linguists see it as subjective, whereas literary critics consider it formalist. Therefore, there is a need to improve the integration of pedagogical stylistics in the curricula of teaching literature, in particular taking into consideration the recent approaches of language of literature in relation to other discourses in terms of intersection and similarities rather as opposed to each other. As Weber says (1996), this perspective integrates the linguistic and literary study and develops the awareness of literature as language, which is beneficial both to teaching of language and teaching of literature. Furthermore, he states that the focus of stylistics is in the text of literature, rather than in vague and impressionistic judgments, makes it a useful pedagogical tool in both language and literature studies.

The methodology of analysis in this paper belongs to stylistics and the interpretation of the literary text is an outcome of the analysis of the formal and semantic patterns of the literary samples given in the text. We consider that the linguistically based approach to literature analysis has the great advantage of applying precise grammatical and lexical criteria, rather than relying on vague impressionistic terms.

2. LITERATURE AS PRISON: PANOPTICAL NARRATION

In his famous work *S/Z*, Roland Barthes (1974) makes the distinction between *readable* and *writable* texts, as opposed poles, the first standing for all that is traditional, systematic, analyzable, and ultimately of limited interest, the second for all that is modern, elusive, open, fluid, plural. Typically, the socialist realism writers are considered as belonging to the first category, and typically scholars take the example of the literary convention in former socialist countries to illustrate the ideology of the literary texts in such cultures. However, it should be taken into account that the so-called dissidents in socialist cultures prove the reverse of this bipolar division. The examples of reputational writers within the socialist realism prove the existence of the hybrid possibility and of the subversive ‘singular’ texts, which displaces the attention from interpretation of ideology into the analysis of literary techniques which have enabled writers to create *writable* texts even in strict dictatorial regimes, as for instance is the case with the Albanian writer of international reputation, Ismail Kadare who managed to create internationally reputational artistic work in the midst of one of the most authoritarian communist regimes in the world. The hybrid character of literature presents the tension between two oppositions, between *writable* and *readable*, the first one working with multiple meanings, the second one working with certainties.

According to the American scholar Susan Rubin Suleiman (1983) the roman a these, or novels with clear ideological message are a clear manifestation of the realist and didactic impulse that lies at the origin of the novel, because one of the components of the realist impulse is the desire to make others see, to make the reader understand something about him or herself, or about society and the world. She sees the possibility of escaping the moralization in this kind of literary works, because some of them may display a paradox, such as in cases when in order to condemn the character's words, the narrative is obliged to report them; if it reports them, however, with sufficient detail and precision, those words can acquire an authentic tone that will counteract the condemnation they are supposed to provoke. There results an internal contradiction or blurring, since the reader is attracted by words he "should" be rejecting. The negative character acquires thereby an ambiguity that can in the long run subvert, or at least put into question the very doctrine whose validity the work seeks to demonstrate. Suleiman thus suggest that narrative techniques could be the reason for the hybrid character of literature and for the intermingling between *writable* and *readable* texts.

Dorrit Cohn (1999) points out the negative connotations and ideological interpretation of the Foucault's concept of panopticon, which has been added to the optical imagery of the language of literary critics, such as mirroring, reflection, transparency, lens, perspective and focalization, all these terms sharing in common the descriptive nature of their labeling. As Cohn notices, according to Foucault, the scheme of 'the disciplinary society' which is observed by a powerful guard that remains invisible itself, is applicable to the formal relations between narrators and fictional characters, and this Foucauldian reading of novels has been in particular applied to the writers belonging to realism, whose works are qualified as 'panoptical narration. (1999:165) She argues the case of D.A. Miller's *The Novel and the Police* where the novel in realist prose writing equals policing. Realist fiction, a genre that exists only to wield absolute cognitive control of the lives of the characters, which is a replication of the malevolent power structures of a society that both produces and consumes is conceived as a prison whose character subjects are governed by the omniscient narrator.

3. THE RELATION OF THE NARRATOR WITH THE CHARACTERS

The literary terminology regarding the perspective of narration, as Cohn points rightfully has retained the figurative quality of optical imagery, such as is the metaphor of focalization, a coinage of the French scholar Genette (1980). The narrating voice and its relation with the characters of the novel, might correspond

not only to two different narrative types but also to different ideological orientations.

Some critics believe that novels of the panoptical type, in particular when they are told by an intrusive narrator who does not hide the judgmental and moralizing tone, are apt to spread clear and conclusive values, beliefs which are articulated with authority and with obvious didactic aim. On the contrary, novels of multiple perspectives are associated with a liberal stance that allows for multiple and ambiguous meaning. However, Cohn (1999:177) says that she is skeptical for this correspondence, because the judgmental narrator is not necessarily understood as spokesman for the author but as a fictional voice, whose comments may not be reliable. There is not a mode and meaning correspondence, because the figural focalization may transmit decisive values, and an eloquent narrator may transmit ambiguities.

The literary critic Jesse Matz (2004) states that one of the important new developments of the modern novel is the replacement of a belief in absolute, knowable truth with a sense of relative, provisional truths, with the awareness of 'reality' as a constructed fiction. Modern writers do not aim to give a full or neutral version of a story, but they emphasize the limited perspective of the personal point of view. As Matz puts it: "...we have to do the work an omniscient narrator would otherwise have done for us, and the participation gives objective knowledge the feel of subjective involvement" (2004 :52). This scholar concludes that "perhaps the main talent of the modern novel... is its power to question the margins and contents of the self", and hence modern fiction 'has helped us to determine the very nature of selfhood' (2004:181). What Matz calls 'the main talent of the modern novel', may be crucial for the contemporary reader, who lives within the uncertainty of the modern age, where everything is opened to redefinition, even to 'fakeness'. Within the today's doctrine of relativity, the subjective position has been gripped by the immense number of mass messages, which foreground the multiple choice of the 'right self', changing endlessly within the vast space of virtual technology.

As Todorov (1966) claims, the classic narrative most often uses the formula of the narrator standing behind the characters. In this case, the narrator knows more than his character. He does not care to explain how he acquired this knowledge: he sees through the walls of houses as well as through the skull of his hero. His characters do not have any secrets from him. Obviously, this form exists in different degrees. The superiority of the narrator can be clear, let us say, in a knowledge of someone's secret desires (that the person himself does not know), or in the simultaneous knowledge of the thoughts of several characters (of which none

of them is capable), or simply in the all-knowing narration of event. According to Todorov, the point of view from the perspective of the character is widely prevalent in literature, above all in the modern era. In this case, the narrator knows as much as the characters, he cannot supply an explication of events before the characters have discovered it. Todorov mentions the differences between the narration in the first person and in the third person, but always according to the point of view the same character has of events: the result, obviously, is not the same. He mentions the case of Kafka who began *The Castle* in the first person, and he modified this point of view only much later, changing to the third person but always in the aspect of the character who is equal to the narrator. On the other hand, the narrator can follow, systematically or not, a single or several characters, and in this case, the narrator knows less than them. He can describe only what he sees, hears, etc., but he does not have access to any consciousness of the other characters. This classification of Todorov matches the position of Bakhtin (1981) who regards novels as ideological 'polyphony' which are incapable of indoctrinating the reader's perception and interpretation, due to the impossibility of transparent interpretation and the interrelation of social styles and voices within language.

4. THE MIND STYLE OF THE CHARACTERS

Dorrit Cohn in her book *Transparent minds* (1978) discusses techniques of presenting the consciousness of the characters and the foregrounding of language in novels in order to allow the text to penetrate to silent thoughts and feelings of its characters, suggesting also emotional extra linguistic processes. As Cohn says, fiction enables the reader to undergo the fictive journey inside the world of the other which can never happen in the real world.

When analyzing the presentation of the consciousness of the characters with free indirect discourse, scholars have continuously associated the effect of this technique in arousing the empathy of the readers. On the other hand, there are scholars such as Joe Bray (2010: 56-67) who argue that empathy needs to be considered as a construction of the reader rather than as an intrinsic feature of the text. His study shows how complex the response to the representation of the consciousness of the characters is and how it combines both with contextual and non-linguistic factors. However, studies as this can arouse doubt about the literary competence of the readers, which again points the need for the sharpening of the critical skills of the students and their potential for multiple interpretation.

An author of reputation within the field linguistic criticism, Roger Fowler coined the term of character's mind style (1983), implying linguistic devices responsible for creating the illusion of inner speech typical for the character and

still within the framework of the narrator's language. He uses the tools of functional systemic grammar, developed by M.A. K. Halliday, who integrates form and function within the same model. In his analysis of *The Inheritors* by Golding, Halliday analysis the linguistic representation of experience mainly through syntactic resources of transitivity. He sees grammar as part of the story, reflecting the multiple values of the text.

In order to illustrate the usefulness of linguistic approach to the literary analysis in teaching literature with the aim of sharpening the critical literacy of students, we will analyze two passages from the novel *Im atë donte Adolph* (My father liked Adolph) by the contemporary Kosovo writer Mehmet Kraja (2005), where the perspective of narration encourages alternative readings of history:

He had seen one at the customs in Virpazar, where he had been taken by the Montenegrin police officers... Nonetheless he did not like the photograph hanging in the wall opposite himself sitting there. Puffed up and adorned with decorations, he was looking like an unripe rooster, who the chickens of the neighborhood make fun of. Whereas in the picture that crazy Zef held under his shoulder he looked rough and stern as if he had drunk saffron. The picture had a gilded frame, carved delicately in shape of leaves and small flowers with rings of yellow petals, and it was covered with thin smooth glass, alike those mirrors of brides that are sold in the women's Market. (p.23, translation by L.T.)

The narrator presents the history of his father, who had admired the model of Hitler's mustache, without knowing who he was and what ideology did he present. The above passage represents the memory of the character: the image which is inserted in his memory is transmitted with the shift of tense into past perfect (had seen, had been), the aspect of continuity is indicated with past continuous tense (was looking) reinforced with the universalizing present (make fun of). This image of the past is differentiated from the image given by the neutral narrating perspective (crazy Zef held, he looked). The opposition of the two pictures of Hitler becomes a portrayal of the moral values of the character, who when finding himself in an unfamiliar and military setting (customs, Montenegrin police officers) did not like the likewise decorated pose of the person in the photograph, but in the mess of the end of the war, at the crowded streets of his admired Shkodra, the picture of the same person seemed to him manly and dignified. The narrating context when the reader knows more than the character, who is not aware of the identity of the person in the picture and regards him as embodiment of masculine virtues, produces sharp irony. Through the novel there are similar passages where the narrator and the character are not aware of the information that the reader has, with the similar effect of absurdity and contradiction:

Whatever the circumstances had been, it is confirmed by now that my father, precisely at the street which brings you at the Big Café, met crazy Zef, who had a huge military coat which was crawling behind him, wearing his pants tied up with a wire, walking up and down while counting his steps and hitting the cobblestones on the street, stopping and walking again, looking up and talking to the clouds, turning on his right and standing upright, saluting, shouting death to the fascism, afterwards turning sharply behind and shouting to the other half of the world standing behind him, freedom for the people! (p.23 translation by LT)

The sentence starts with an estrangement expression (whatever the circumstances had been), typical for the distanced posture of the narrator in this novel. However, immediately after the imprecision of the indefinite account, the authenticity and reliability are hinted, with intensifying deictic ‘by now’ and in particular with the verb ‘confirmed’ and the existential auxiliary ‘to be’ in the universal present (is). The suggested facticity of the narrated event is undisputable with the intensifying deictic ‘precisely’, to continue with the foregrounded paratactic organization depicting visually the scene from the interior focalization of the character, where the words of the other are given in free direct speech (death to the fascism, freedom for the people), in order to transmit the sensory experience of the character. The realistic registration of the speech of the other represents the communist slogan, which could be unknown for the character and therefore might not provoke the same ideological connotations as to the reader. Furthermore, the irony and absurdity become stronger when a crazy person screeching the victorious slogan that has shaped the mentality of on large part of humankind.

When discussing the text with the students, the teacher may focus on multiplying the reading perspectives challenging the students with contradictory and unsettled interpretations. In particular in this case when fiction is interwoven with a period of history which is very important for Albanians, students may start challenging illusions and concepts of the truth and reality, questioning the possibility of complete and accurate communication, and eventually producing liberated and open readings of their own. In such a case pedagogical stylistics becomes a tool for critical approach towards ideological interpretation of history and a tool for students to become aware of the intrusive mainstream interpretations of history.

5. THE MORALLY PRESCRIPTIVE LANGUAGE

Teachers can also use works of popular culture, which are widely read by the student population, in order open up alternatives of critical readings of these texts. By using pedagogical stylistics students will learn to point out the differences between the one-dimensional readings and open readings, such as is the case with

the passage below: “Bill had been fascinated by her stories, just as she was by his, and over the next months, an odd but comfortable friendship had formed between them, via telephone and letters. He had found some rare art books to send to him, and the next time he came to Paris, he called her and asked if he could take her to lunch. She hesitated and then couldn't resist, it was one of the rare times when she left Theodore at lunchtime. Their friendship had begun nearly four years before, and Teddy was ten then. And over time, their friendship had flourished. He called from time to time, at odd hours for him, when he was working late, and it was early morning for her. She had told him that she got up at five to tend to Teddy every morning. And it was another six months before he asked her if Gordon objected to his calling her. In fact, she had never told him.” (Fragment by the novel *The Kiss*, by Danielle Steel)

The students can focus on analyzing the summarizing style (four year before, six months), highly informative (hesitated, couldn't resist, never told him), the abundance of evaluating adjectives (fascinated, odd, comfortable, rare art), leading to the overall impression that in one paragraph everything is clearly known about these two characters, and in fact the reader can clearly foresee the development of the story. The students may be encouraged to consider how unrealistic and sad such a quick and judgmental portrayal may be if it happened in everyday life, and there could be discussion about the lack of the encouragement for the response of the reader, who have in front of them the complete examination of the characters in just a couple of sentences, the characters laying down bare within the prison of the panoptical narration.

This passage can be contrasted with a different kind of style, as the following example shows.

Gerard Van Bever wore a herringbone overcoat that was too large for him. I can see him standing at the pin ball machine in the cafe on the Rue Dante. But Jacqueline is the one playing. Her arms and shoulders scarcely move as the machine rattles and flashes. Van Bever's overcoat was voluminous and came down past his knees. He stood very straight, with his collar turned up and his hands in his pockets. Jacqueline wore a gray cable-knit turtleneck and a brown jacket made of soft leather.

The first time I found them at the Cafe Dante, Jacqueline turned to me, smiled, and went back to her pin ball game. I sat down at a table. Her arms and her upper body looked delicate next to the huge machine, whose jolts and shudders threatened to toss her backward at any moment. She was struggling to stay upright, like someone in danger of falling overboard. She came to join me at the table, and Van Bever took his turn at the machine. At first I was surprised by how much time

they spend playing that game. I often interrupted their match; if I hadn't come, it would have gone on indefinitely. (*Out of the Dark*, by Patrick Modiano, p.8)

The students can focus on the descriptive adjectives (herringbone, large, voluminous, straight, turned up, gray, cable-knit, upper, brown, soft, first, huge) in comparison to the evaluative style of the passage of *Steel*. One of the rare evaluative adjectives such as 'delicate' is accompanied with the modality of doubt suggested by the verb 'look', and also acquires traits of description due to the comparison with the non-animate noun (huge machine). She is portrayed as an object rather than subject (whose jolts and shudders threatened to toss her) but this is not articulated directly or with a comment, but through grammar, by using syntax. The students are encouraged to discuss the effects of such style, which suggests, shows rather than tells about the characters, encouraging readers to engage themselves actively in producing meanings.

6. CONCLUSION: FREEDOM OF THINKING AS AN EFFECT OF LITERATURE TEACHING

Stylistic analysis as a way of reading can be of direct use to students and teachers. As students nowadays are faced with the saturation of language by mass media and with the plentitude of world voices which tend to invade their subjectivity, teachers can point out during the literature teaching the literary techniques of the perspectives of narration in order to encourage the multiple interpretation of meanings. The teacher does not only interpret messages of the literary work as traditional methodology would expect, but instead points out textual features to students, in different levels of language such as phonology, lexicon and syntax, depicting their function towards producing the literariness of a text.

By focusing on the perspective of narration, the stylistic interpretation of the novel could help students become aware of the ideological position of propagators of clear and absolute values and authoritative beliefs, and could enable them directly experience the internal representations and thoughts, therefore offering a more revealing experience of reality than everyday life does.

This strategy of interpretation which is interconnected with concrete linguistic analysis helps the teacher to keep away from the morally prescriptive language and allows students to be able to grasp the plurality of interpretation and readings. This kind of pluralistic perspective is compatible with the ambiguity of the modern-day era, where everything is opened to redefinition. The stylistic approach focuses on the text and literary strategies rather than training the student to mechanically to state a trans-historical essence of literature which is difficult to explain and may even create resistance and awe during the teaching of literature.

Therefore, the perspectival narration may be used by teachers to help students grasp the idea of the content of subjectivity in the midst of the information chaos. The perspectival narration appears as an aesthetic strategy of individuality which helps readers grasp the idea of the content of subjectivity in the midst of the information chaos. The linguistic approach to literature and pedagogical stylistics is able to give students the skills to do the work that otherwise the omniscient narrator would have done for them, in this way fostering their critical thinking skills.

REFERENCES

- Auerbach, E.(1968). *Mimesis: The representation of Reality in Western Literature*. NY: Princeton University Press.
- Bakhtin, M.M.(1981). *The Dialogic Imagination*. Ed. Michael Holquist. Trans. Caryl Emerson and Michael Holquist. Austin: University of Texas Press.
- Barthes, R. (1974) *S/Z*. Translated by Richard Miller. Blackwell.
- Bray, J. (2010). The Effects of Free Indirect Discourse: Empathy Revisited. In *Contemporary Stylistics*, edited by Marina Lambrou and Peter Stokwell. London: Continuum.
- Cohn, D. (1999). *The Distinction of Fiction*. John Hopkins University Press
- Cohn, D. (1978). *Transparent Minds*. Princeton University Press.
- Fish, S..E. (1996). What is stylistics and why are they saying such terrible things about it? In *The Stylistic Reader*, Jean Jacques Weber (editor), University Centre Luxemburg, 94-116.
- Fowler, R. (1983). *Linguistics and the Novel*. Methuen & Co.Ltd.
- Gelder, K. (2004). *Popular Fiction, The logics and practices of a literary field*. NY: Routledge.
- Genette, G. (1980). *Narrative Discourse: An Essay in Method*. New York: Cornell University Press.
- Halliday, M. A. K. (1971). Linguistic function and literary style: an inquiry into the language of William Golding's *The Inheritors*. In Seymour Chatman (ed.) *Literary Style: a Symposium*. Oxford University Press, 330–68.
- Green P. (2001). *Critical Literacy Revisited*, from *Critical Literacy*, Heather Fehring & Pam Green (editors). International Reading Association.
- Kempe, A. (2001). No Single Meaning: Empowering Students to Construct Socially Critical Readings of the Text, from *Critical Literacy*, Heather Fehring & Pam Green (editors). International Reading Association.
- Kraja, M. (2005). *Im atë donte Adolfin*., Onufri

- McIntyre, D. (2011). The Place of Stylistics in the English Curriculum. In *Teaching Stylistics*, edited by Lesley Jeffries and Dan McIntyre. Palgrave Macmillan.
- Modiano, P. (1998). *Out of the Dark*. Translated by Jordan Stump, University of Nebraska Press.
- Simpson, P (2004). *Stylistics*. NY: Routledge.
- Steel, D. (2001). *The Kiss*. Random Books.
- Suleiman, S. R. (1983). *Authoritarian Fictions, The ideological novel as a literary genre*, Princeton University Press.
- Todorov, T. (1966). Les categories du recit litteraire. *Communications* 8, 125-51.
- Weber, J. J. (1996). *The Stylistic Reader*. University Centre Luxemburg.

Derleme Makale/Review Article

SANATTA DİYALOG: RESİMDEN HEYKELE¹

DIALOG IN ART: FROM PAINTING TO SCULPTURE

Figen GİRGIN*

Geliş Tarihi: 08.10.2019
(Received)

Kabul Tarihi: 16.05.2020
(Accepted)

ÖZ: Sanatçı; doğa ve insanın yanı sıra, sanat yapıtları ile de ilişki içerisinde. Daha önce yapılmış olan, başka bir sanatçı ve onun eserleri için esin kaynağı olabilir. Sanatçının kurduğu bu diyalogun altında, geçmişe duyulan özlem ve ilginin yanı sıra, onda görülmemiş olanı keşfetme, daha önce yapılmış olanı yeni bir bakış açısı ile yorumlayarak tazeleme düşüncesi ve ondan yeni bir öykü var etme isteği de yatmaktadır. Bazı sanatçılar ise tüm bunların dışında, sadece geçmişi yağmalamaktan büyük bir haz duydukları için bunu yaparlar. Geçmişteki biçimlerin kullanılmasına ve bunun bilinçli olarak yapılmasına özellikle çağdaş sanatta sıklıkla rastlanmaktadır. Bazen bir sanat eseri belirgin biçimde bazen ise çağırıcı düzeyde, kendinden bir parçayı başka bir sanat eserine aktarır. Sanatta kurulan bu türden diyaloglar sadece yapıtlar ile sınırlı değildir. Yapıtlar arasında olan bu diyalog, farklı sanat dalları arasında da kendini göstermektedir. Tıpkı resimden heykele olduğu gibi. Fırça ve boya kullanılarak ustalıklarla yapılmış resimler, ahşap, taş, bronz döküm, fiberglas, polyester gibi malzemelerle; bazen keskin, sert hatları ve dokulu yüzeyi ile kendini biçime teslim ederken bazen ise yumuşak geçişli pürüzsüz yüzeyi ve gerçekçi görünümü ile heykelde yeni bir boyut kazanır. Bir anlamda, resmin ruhu heykele geçer. Eski, yenide tekrar hayat bulur ve izleyici tarafından hatırlanmayı ve tanınmayı bekler. Bu araştırmada, heykelin resim ile olan ilişkisi incelenip, sanatçıların heykellerinde esin kaynağı olarak seçtikleri resimler aracılığıyla nasıl yaratıcı bir süreç, diyaloga girdikleri, resmin özündeki estetik değerleri nasıl iki boyuttan üç boyuta aktardıkları; Ann Hirsch, Anthony Caro, Seward Johnson, Juan Muñoz, Rebecca Szeto, Julie Rrap, Yinka Shonibare ve Robert Arneson gibi sanatçıların yapıtlarından verilen örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Sanatçıların bu yapıtları esin kaynağı olarak seçme nedenleri, onları nasıl yorumladıkları ve sergiledikleri soruları; var olan ve yeniden üretilen yapıtın ve geçmişin, bugünün sanatına nasıl yansıdığına anlaşılmasını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Çağdaş sanat, Diyalog, Resim, Heykel, Esinlenme

ABSTRACT: Artist is also in contact with artworks as well as nature. Previous artwork can be a source of inspiration for another artist and his/her artworks. Under this dialogue established by the artist, as well as interest of the past, there is also the desire to discover

¹ Bu araştırma, 3-7 Mayıs 2017 tarihleri arasında Muğla'da gerçekleştirilen 2. Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özeti, sempozyum özet kitapçığında basılmıştır.

* Arş. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, figengirgin@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5747-6769.

what has not been seen in it, to rethink what has been done before with a new perspective, and to create a new story from it. Some artists do this only because they have a great deal of pleasure from the loot of the past. The use of forms in the past and the deliberate implementation of them are frequently encountered especially in contemporary art. Sometimes an artwork distinctly and sometimes reminiscent level transfers a part of itself to another artwork. This kind of dialogue in art is not limited to artworks. This dialogue among the artworks also seen in different art branches. It is just like from painting to sculpture. Artfully crafted paintings using brushes and paints deliver itself sharp, hard lines and textured surface such as wood, stone, bronz casting, fiberglas, polyester; sometimes they deliver a new dimension in the sculpture with smooth surface and realistic apperance. In a sense, the soul of the painting passes the sculpture. The old one comes back to life again and waits to be remembered and recognized by the audience. In this research, it is examined how the relationship between the sculpture and the painting and how the creative process, dialogue through the paintings they have chosen as inspiration in the sculptures of the artists, and the aesthetic values in the image are transferred from the two dimensions to the three dimensions. This process has been tried to be explained by examples from the artworks of artists such as Ann Hirsch, Anthony Caro, Seward Johnson, Juan Muñoz, Rebecca Szeto, Julie Rrap, Yinka Shonibare and Robert Arneson. With questions and answers of the reasons why artists choose these artworks as a source of inspiration, how they interpret and exhibit them will help us to understand how the existing and reproduced artwork and the past reflected on the art of today.

Key Words: Art, Contemporary art, Dialogue, Painting, Sculpture, Inspiration

1. GİRİŞ

Sanatta geçmiş, şimdiki var edebilir mi? Ya da onu şimdiye, tekrar ederek ama yeni olarak taşımak ya da onu yeni olarak sunmak mümkün mü? Geçmişle diyalog içinde olan tüm yapıtlar, kuşkusuz bu benzer soruları akla getiriyor. Ancak, çağdaş sanat için, düşünceyi temeline almış bir sanat anlayışı için özellikle ikincisi türden sorular, belki de sorulması değil ama cevaplanması, ya da cevaplama gerekliliği duyulmayan türdendir. Çünkü bu türden sorular, sanatçının o yapıtı neden aldığı, neden seçtiği, neden şimdiye taşıdığı temelinden ziyade bu yapıtın aslında yeni olup olmadığı üzerine bir sorgulamadır. Bu yönelimde olan birçok sanatçının nihai amacının bu olmadığı düşünülmektedir.

Sanatta yapıtlar arasındaki diyalogu: “Tekrarı, aynı değil; ama benzeri olan yapıtlar” olarak niteleyebiliriz. Bu süreçte her şey önce seçimle başlar. Seçmenin altında yatan birçok neden vardır: Sanatçının yapıta olan beğenisi ki çoğunlukla o yapıta olan takdir ile sonuçlanır. Galeri veya müzenin isteği ki çoğunlukla eski ve yeninin sergilenme biçimi ile geçmiş ve şimdi arasında bir diyalog ile sonuçlanır. Eleştiri, bu sanatçının yapıta olan bir eleştirisidir ki çok nadirdir. Yapıtı kullanarak, yani geçmişe ait olan bir eseri kullanarak, toplumsal, sosyal, siyasal, ekonomik, vs. sorunsalları gündeme getirmek için dikkat çekicilik öğesini arttıran bir unsur olarak

görülmesi ve yineleyen yapıtın vermek istediği mesajın dikkat çekiciliğini arttırması ile sonuçlanır. Aslında, bilinen bir yapıtı seçmek, hem olumlu hem de olumsuz bir etkiye sahiptir. Tanıdıklık hissi, tekrar olana ılımlı yaklaşmayı getirdiği gibi önce ve şimdi arasında bir karşılaştırmaya gitme olasılığını da barındırır. Bu durum, bilinçsiz bir çağdaş sanat izleyicisi için, “onu (yapıt) almış ve kullanmış veya daha ağır bir dille çalmış” türden sözlerle karşı karşıya bırakabilir. Elbette, bilinçli bir izleyici okumaya “acaba?” ile başladığı için tekrar-yapıtın anlamlandırılması daha doğru olacaktır.

Bir sanatçının, geçmişe ait olanı kendi sanatsal deneyim süzgecinden geçirerek sunması, geçmişin tortusu ya da değeri üzerine sadece kendisinin imzasını atmak gibi kolaylık olarak görülen yüzeysel bir anlama sahip değildir. Aslında bu türden yapıtlar, ilişki içindedir. Sanatçının deneyimini, geçmişin üzerinde sunması, geçmişe ait olana kendi niteliklerini, karakterini ekleyerek kendi zihninin manzarası ve geçmişin manzarası arasında ya da bunların birleşiminde bir görüntü sunmasını sağlar.

1.1. Ann Hirsch/İsimsiz, Velázquez'in Nedimeler'inden Sonra

Ann Hirsch'in bu eserinin de içinde bulunduğu 'Eşikler' serisi çerçevenin içinde fotoğraflar ve üç boyutlu figürlerin yer aldığı, yalnızca yandan bakıldığında üç boyutun algılanabildiği yapıtlardan oluşmaktadır. Fotoğrafın gerçek çerçevesine sıkışan bu figürler, aynı zamanda da fotoğrafın öznelidir. Onun bu çalışmalarında çerçeve, gerçek ve hayali bölge arasında bir yerdir. Birbirlerinin hareketlerini yansılayan figürlerin varlığı, görüntü için sarsıcıdır. Çerçevenin ortasında görüntü artık çalışmanın merkezi olamaz, çünkü orijinal, gerçek özne çerçevededir.

Resim 1. Ann Hirsch, İsimlessiz, Velázquez'in Nedimeler'inden Sonra, 2010, ahşap, reçine, bez üzerine dijital baskı, 12.7x76.2x91.44 cm

Resim 2. Diego Velázquez, Nedimeler, 1656, Tuval üzerine yağlıboya, 318x276 cm.

Bu seride sanatçı, kendi olmanın (benliğin) nesnelere ve mekânla nasıl ilişkili olduğu ile ilgilidir. Kendinin (benlik) mekânda nasıl var olduğu ve bizim mekânda kendimizi nasıl düşündüğümüzü sorgular. Hepimiz mekânı ben merkezli ve perspektif ile düşünmeyi öğreniriz, merkezdeki kendi olma durumumuzla (benliklerimizle). Ancak heykel aynı anda iki yerde olmak gibi bir şeydir: hem bir şeyin dışında başka bir şeye bakan hem de içeriden ve dışarıdan onu düşünmek için birinin kendini bir şeyin odağına koyarak yansıtmayı. Hirsch, benliğin nesnelere ve mekânla kurduğu ilişkiyi, adeta bir denklem gibi kurgular ve bu denklemde bazı sorulara da cevap arar: Bu denklemde sol ve sağ nerede? Kendi sonu nerede? Bazı algısal süreçler, kendimizin (benliğimizin) bedenimizde olduğunu hissettirir ancak bazı şartlar altında, biz başka bir vücudu kendimiz gibi algılayabiliriz. Ya biz bedenlerimizin olduğu yerde değil de bedenden ayrılmış olarak kendimizi yansıttığımız her yerdeyse? Eşikler serisinde, her bir görüntünün çerçevesi, onun alışıldık tanımındaki bir sınır çizgisinde değildir; o, iki bölge arasında prizmatik bir yerdir- gerçek ve hayal edilen, 2 veya 3 boyutlu- görüntüyü bozan denklemin her bir yanını diğerine yansıtmak için onu çevreleyen. Mekân onun için bir merkeze sahip değildir ve çerçevenin merkezindeki görüntü, artık eserin merkezi yeri değildir. Çerçeve, aynı zamanda izleyiciye ait olan mekân ve görüntünün iki boyutlu dünyası arasında minyatür bir yerleştirme gibidir. Çerçeveye gömülmüş üç boyutlu figürlerin fotoğraflarına dayanan iki boyutlu özneler, aralarındaki boşlukta üç boyutlu kendilerini ararlar. Kendi (2 veya 3 boyutlu) görebilir veya yalnızca karanlıkta hayal edilebilenin ötesini bir kapı aracılığıyla görebilir. Veya kendisini

bir aynaymış gibi görebilir veya belki de o başka bir zamanda onun iki veya üç boyuttaki tıpatıp aynısını görür.¹

Sanatçının 'İsimsiz' adlı bu eseri, Velázquez'in Nedimeler'i ile diyalog kurar. Velázquez'in, özne, ressam ve resim arasındaki ilişkiyi bozma biçimi, sanatçının bu yapıtın da içinde yer aldığı seriyi yaratmasında etkili olmuştur. Onun Nedimeler'e hayranlığı bununla sınırlı değildir. Velázquez'in bu resminde, öznelinin (kral ve kraliçe) portrelerini aynaya yansıtarak, kendisinin önünde durduğu, ancak bizim görmemize izin verilmeyen tuvalin önünde açtığı boşluk da Hirsch için oldukça etkileyicidir. O'na göre; ayna ve tuval yansımaları gerçeğin bir versiyonu olarak düşünürsek, gözlemci olarak bizim durduğumuz noktada daha önceden kral ve kraliçe konumlanmıştı. Ayna ve sanatçının bakışındaki yansımaya dayanan bu durum, onun çerçeveye üç boyutlu figürler yerleştirmesine neden olan şeydir. Bu bağlamda, onun bu yapıtında; özne ve nesne, yaratıcı ve gözlemci, tümüyle sorgulanır.²

1.2. Anthony Caro/Duccio Varyasyonları, No:3

Resim 3. Anthony Caro, Duccio Varyasyonları, No:3, 1999-2000

Resim 4. Duccio di Buoninsegna, Müjde, 1308-1311, Ahşap üzerine tempera, 43x44 cm, Ulusal Galeri, Londra

Anthony Caro'nun bu heykeli, kendisinden yaklaşık 700 yıl önce yapılmış Duccio di Buoninsegna'nın 'Müjde' (Annunciation) adlı yapıtına dayanmaktadır. Batı Sanatında kendine özgü çizgisi ile bilinen Duccio, bu resmi Siena

¹ Artist Statement, Ann Hirsch ile kişisel iletişim, (23.11.2016).

² Ann Hirsch ile kişisel iletişim, (23.11.2016).

Katedrali'nin yüksek sunağı için çift taraflı bir altarpanosu olarak yapmıştır. *Müjde*, baş melek Cebrail'in Meryem'e Tanrı'nın oğlunu taşıyacağını bildirdiği anı gösteren bir sahnedir ve Hristiyan sanatında yaygın olarak işlenen temalardan biridir. Caro'nun Duccio'nun bu resmi ile kurduğu bağ, 1999'da Ulusal Galeri'den kendisine gelen bir davete dayanır. Ulusal Galeri, bin yıllık kutlamalarının bir parçası olarak bazı çağdaş sanatçıları resimlerden esinlenen yeni eserler yapmaları için davet eder. Caro'nun bu çalışması 14 Haziran-17 Eylül 2000 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olan "Buluşmalar- Eski Eserlerden Yeni Sanat" (Encounters-New Art from Old) adlı sergide yer almıştır. Bu sergideki eserler, çağdaş ve geçmiş arasındaki diyalogu araştırır ve bu eserler özellikle bu sergi için yapılmıştır. Caro'nun heykeli ve diğer eserler, esinlendikleri yapıtlar ile yan yana sergilendiklerinde aktif bir diyaloga girerler. Duccio, Caro'nun varyasyonlarında bir başlangıç noktası olmuştur, ama sonuçta ortaya çıkan iş, Caro'nun sanatsal kimliğini taşır. Mekânsal ve mimari belirsizlikleri ile Duccio'nun resmi Caro'nunki ile yakınlığa sahiptir. Caro, 14. ve 15.yy İtalyan tablolarına büyük bir ilgi duyan ve onları mimari açıdan da inceleyen bir sanatçıdır. Bu resimlerde, mimari çoğunlukla pasif bir arka plan veya figürlere bağlı olarak ele alınmıştır, ancak gerçekte mimari pek çok tabloyu destekleyen ve tüm resmin tasarımında etkili olan bir unsurdur. Mimari, planın eklenmesine, anlatı konusundaki anlayışımızın derinleşmesine ve olaylarla etkileşime girmemize yardımcı olur. Duccio'nun resminde bir sundurma, Meryem Ana'nın çerçevesini belirler. Bu belirlenen çerçeve, onun saflığının yanı sıra dünyadan ayrılmasına da bir vurgu taşıması konusunda yardımcı olur. Bu resim üzerine 7 tane heykel yapan Caro, bu resme ilişkin şöyle der: "İçinde gördüğüm şey ilk bakışta beni mimari açıdan ilgilendiren bir imge oldu". Cebrail ve Meryem figürleri Caro'nun heykellerinde gerçek anlamda yoktur. Ancak onun çelik ve ahşaptan yaptığı ilk varyasyonda, Meryem ve Cebrail temsili olarak yer almaktadır. İç kısmını gösterdiği kapılar ve pencereler, Meryem'in, Cebrail'in, Kutsal Ruhun ve Meryem'in rahmindeki Mesih'in varlığının etkileşimini yansıtmaktadır. Bu Duccio serisinde her bir heykel, başlangıç noktasını bir önceki varyasyonundan alır. 'Duccio Varyasyonları, No:3'; ahşabı, çelik ve pleksiglastan daha zor bulan ve bu nedenle daha az kullanan sanatçının ahşap oyma işlerinden biridir. Caro'nun burada bize sunduğu mekân oldukça kafa karıştırıcıdır. Eklenen kemerler, bakışımıza açık olan bir kutuya ya da adeta bir dolaba benziyor. Bu durum, bu alana nasıl gideceğimizi kestirmeyi de güçleştirmekte. İçeriden mi yoksa dışarıdan mı? İzleyicinin kafa karışıklığı, şekil

ve mimarinin birleşmesi ile artar. Dikeyler ve kemerler, resimdeki mimariyi taklit ederken, diyagonal çizgi, Cebrail'in dinamik duruşunu yeniden üretir.³

Yahudi bir ailede doğmuş olan Caro'nun Hristiyan sanatı için takdir geliştiren bu yorumunu, dinsel bir coşku olarak görmek yanlış olur. O, sadece eski bir resmin güzelliğine kendi kimliği ile cevap verme niyetindedir. Sanatçı bu resme yönelik: "Duccio'nun bu resmi sevgi dolu hislere sahiptir. O, narin ve neredeyse kadınsı bir resimdir. Ben ondaki insancılığı sevdim. O, şimdiden gibi. Başladığımda, resimdeki mimariye odaklanmaya karar verdim," der. Sonuçta Caro'nun heykelini kopya olarak görmek mümkün değildir. Bu resim, onun için bir çıkış noktasıdır. Caro, "eski ve yeni eserlerin yan yana sergilenmesinin müthiş bir şey" olduğunu söyler ve şöyle devam eder. "Sanat büyüyen bir şey. Çağdaş bir sanatçı olarak siz kendinizi yüksek bir standartla eşleştiriyorsunuz..."⁴

1.3.Seward Johnson/Çerçevenin Ötesinde Serisi

Resim 5. Seward Johnson, Çerçevenin Ötesinde Serisi

Resim 6. Édouard Manet, Olympia, 1863, Tuval üzerine yağlıboya, 130.5x190 cm, Orsay Müzesi, Paris

Seward Johnson ise, Hirsch ve Caro'nun aksine, öykündüğü yapıtı (Olympia) asıl olanı ele verir biçimde üç boyuta taşır. "Çerçevenin Ötesinde" serisinde yer alan bu heykelde Johnson, hizmetçi dışında, resimde yer alan her bir öğeye boyut kazandırır ve Olympia'yı iç mekândan dış mekâna çıkararak

³ Organization: Art in Dialogue: Duccio/Caro is Organized by the National Gallery, London. In partnership with the NewArtCentre, Roche Court, Curator: Caroline Campbell, Curator of Italian Paintings Before 1500, <https://www.nationalgallery.org.uk/about-us/press-and-media/press-releases/art-in-dialogue-duccio-caro> (14.06.2016).

⁴ Anthony Caro on his Love of the Duccio Annunciation, Phaidon, News, <http://uk.phaidon.com/agenda/art/articles/2015/june/03/anthony-caro-on-his-love-of-the-duccio-annunciation/> (14.06.2016).

sergilemeyi yeğler. Bu eserin sergilenme biçimi, Manet'nin diğer bir sansasyonel yapıtı olan *Kırda Yemek*'i akla getiriyor.

Bu seride Johnson, Manet'nin dışında Empresyonist ve Post-Empresyonist başka ustaların eserlerinden de esinlenmiştir. Bu yapıtlar, ziyaretçilerin tablolara adım atmalarını ve insan boyutundaki bronz figürlerin arasında dolaşırken, sahnenin bir parçası haline gelmelerini sağlar. Sanatçı, bu durumu şöyle vurgular: “Ben, bunu bu heykellerle etkileşime geçen insanlar için harekete geçirici buluyorum. Bu, bu parçaların yaptığı tek şeydir. Onlar, boyutlarının, derinliklerinin erişimi sınırlandırmasından dolayı resimlerin vermediği bir samimiyete izleyiciyi davet eder,” der.⁵

Johnson'm sözlerinden de anlaşılacağı üzere, onun da yapıtlarında yer verdiği ‘izleyiciyi davet etme’ durumu, çağdaş sanatçılarca oldukça sevilen bir yaklaşımdır. İzleyicinin kendini, eserin içinde ya da modelin karşısında ressamın olduğu noktada konumlandırması, yapıtın içinde dolaşarak ona dâhil olması, yapıtla eylemsel olarak etkileşime geçmesi, sanatçı-yapıt-izleyici ilişkisini aktifleştirir. Pasif yapıt, aktif izleyicinin dâhil olması ile yeni bir anlam kazanır.

1.4. Juan Muñoz (Ağzında Bir İple)

Resim 7. Juan Muñoz, Ağzında Bir İple, 1997, Motor, Pigment, Polyester, Reçine, 148x60x30 cm

Resim 8. Edgar Degas, Fernando Sirkinde Miss Lala, 1879, Tuval üzerine yağlıboya, 177x77 cm, Ulusal Galeri, Londra

⁵Seward Johnson Atelier, “Beyond the Frame”, <http://sewardjohnsonatelier.org/series/beyond-the-frame/> (14.06.2016).

İzleyicinin yukarı bakmasından hoşlanan Muñoz, sıklıkla heykellerini galeri duvarlarında yüksek yerlere yerleştirir. 1997'deki bu heykel, kaynağını Degas'ın 1879'da bir sirk akrobatının dişlerinden asılı bir şekilde gösteri yaptığı anı gösteren resimden alır. Ulusal Galeriyi çok sık ziyaret eden sanatçı, bu resmi çok iyi biliyordu. Muñoz'un figürleri, özellikle geleneksel kıyafet giymiş figürleri daha belirsizdir. Onlar baş döndürücü hünerde, nefes kesen tiyatro hareketleri için sanatçının merakının göz alıcı bir gösteriminin performansçıları olarak görülebilir. Asılı vücutlar, ne Muñoz ne de Degas için yenidir. Onlardan çok daha önce Goya tarafından tasvir edilmiştir. Onun resimlerindeki asılı vücutlar, savaş zamanındaki işkence ve infazı güçlü bir biçimde yansıtır. Asılı vücutların gücü, gösteri ve dehşetin bu gizemli birleşiminden kaynaklanmaktadır.⁶

Muñoz figüre teatral bir çerçeve kazandırmak için mimariyi kullandığını ve mimarinin figürlerin zeminini oluşturduğunu ifade etmiştir. Hiçbir yere çıkışı olmayan duvarları ve sokakları, köşeleri ve meydanları ve katları, kaldırımları, balkonları ve merdivenleri sevmiştir. Onların işlevsiz olmalarından etkilenen sanatçı, kendi hayal gücüyle bütünleşen bu unsurları izleyiciye sunmaktan büyük bir haz duyar. Muñoz'un hayal gücünü ateşleyen metinler Borges, Eliot, Beckett ve Pirandello'dan kaynaklanır. Gizemi, saçmalığı, teatrallığı ve gerçek dünyadan başka bir yerdeymiş izlenimi vermeyi sever. Burada Degas'ın figürü ustaca yeniden üretilmiştir. Sanatçı, hayal gücüne izin verirken dikkatli davranır ve kolay sürrealist hareketlerden veya boş teatrallikten veya Sanat Tarihi üzerine eskimiş yorumlardan kaçınır. O, görüntünün zihinde parlayan bir şey olduğuna inanır ve bu inançla üretir.⁷

1.5. Rebecca Szeto/Dünya Senin İstiridyendir

Rebecca Szeto'nun eserleri, güzelliği ve değeri yeniden yaratma kavramları ile oynar. Tecrübelerinin esin kaynağı olarak, Sanat Tarihi sevgisini içinde barındıran biri olarak ömrünü tamamlamış materyalleri kullanan sanatçı; burada da bir boya fırçasının sap kısmını oyarak, Sanat Tarihi'nin en bilinen resimlerinden biri olan Vermeer'e ait İnci Küpeli Kız'ı açığa çıkarır. Burada boya fırçası hem özne, hem nesne hem de araç konumundadır. Resim tarihini, kendi aracı fırça ve boyayı kullanarak ifade eder. Oyma işlemi, burada bir şeylerin özü için bir şeyleri

⁶ Tate, Exhibition Guide, "Juan Muñoz: Room 9"
<http://www.tate.org.uk/whats-on/tate-modern/exhibition/juan-munoz-retrospective/juan-munoz-exhibition-guide/juan-munoz-ro-7> (22.11.2016).

⁷Colm Tóibín, "Juan Munoz", Esquire Art 2007-2010,
<http://www.colmtoibin.com/content/juan-munoz?page=2> (22.11.2016).

azaltmak adına bir metafor olarak hizmet etmektedir. Bu çalışmalar, Eski Ustaların eserlerindeki canlılığa ve duyarlılığa saygıda bulunurlar.⁸

Sanatçı, zarif heykeller için malzeme olarak boya fırçalarını kullanır. Sap kısımları oyulmuş ve kılları keçeleşmiş ve portreye göre kıl rengi ve üzerindeki boya rengi seçilmiş olan bu fırçalar, süslü ve kabarık elbiseleri ile tarihi resimlerde yerlerini alan aristokrat kadınları andırıyor.

Resim 9. Rebecca Szeto,
 Dünya Senin İstiridyendir, 2013,
 Oyulmuş fırça üzerine yağlıboya,
 5.75x3x25 cm

Resim 10. Johannes Vermeer,
 İnci Küpeli Kız, 1665, Tuval üzerine yağlıboya,
 44.5 x 39 cm, Mauritshuis, Lahey

Szeto, çalışmalarında oyun ve şansın, sürecin ayrılmaz bir parçası olduğunu: “Onlar materyallerle ilgili ön fikirlerden vazgeçmem için bir yol, böylece onların derin etkilerini ve doğal niteliklerini özgürce keşfedebilirim. Sonuçlar çoğu zaman tahmin edilemez. Şeylerin yüzeyinin altındaki öz için madencilik yapıyorum ve sınırların altına iniyorum,” sözleri ile vurgular.⁹

1.6. Julie Rrap/ Ayrıntılar İle Anlatmak Serisinden

Rrap’ın bu serisi, Courbet, Gauguin, Manet gibi 19.yy Fransız sanatçılarının eserlerindeki ana figürlerin atılarak, bunların bronz dökümleri ile birlikte yapıldığı

⁸ Rebecca Szeto web site, “Paintbrush Portraits”, <http://rebeccaszeto.com/paintbrush-portraits> (15.06.2016).

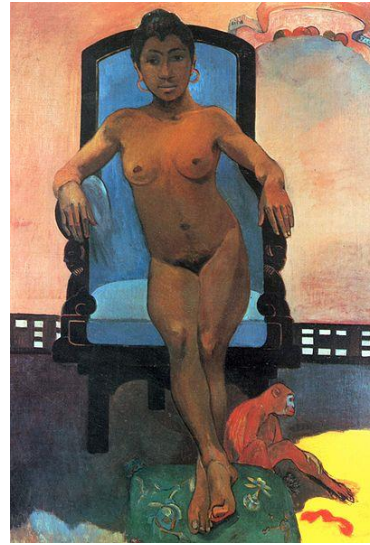
⁹Rebecca Szeto web site, “About”, <http://rebeccaszeto.com/about> (15.06.2016).

ve sergilendiği resim ve heykellerin bir araya getirildiği çalışmalardan oluşuyor. Sanatçı, bu yapıtlarla izleyiciyi sahneye girmeye, o ünlü kompozisyonların içine kendilerini yerleştirmeye davet ediyor. Onun erken modernizmin bu kanonik eserlerine müdahalesinde zamanında resimsel alanın düzleşmesinden, bozulmasından etkilenmiş olan, onların insan formu tanımlamalarındaki kaydılaştırmeye yönelik bir ironi söz konusudur. Heykellerinde bedeni, dünyaya damgasını vuran mühür olarak kullanır. Fotoğraf resimlerinde, başlıca figürler, insan biçiminin varlığını tahliye eden fotoğrafın gücüne yenik düşerler. Rrap'ın negatif bronz heykelleri, foto-resimlerinde figürler dijital olarak kesilmesine rağmen, orijinal varlıkların izlerine bu bronz heykellerde rastlanır. Hem heykeller hem de baskılar, gıyabında figüre işaret eden fotoğraf tarafından başlatılan işareti gösteriyor. Bu çelişki ilginçtir, çünkü fotoğrafın normalde gerçek varlığı yakalamak için olduğu düşünülmektedir.¹⁰

Resim 11. Julie Rrap, Ayrıntılar İle Anlatmak Serisinden, 2002, Bronz, vutek baskı

Resim 12. Paul Gauguin, Cavalı Anna, 1893, Tuval üzerine yağlıboya, 116x81 cm, Özel Koleksiyon

¹⁰ Julie Rrap web site, "Fleshed Out", <http://www.julierrap.com/work/fleshed-out> (15.06.2016).

1.7. Yinka Shonibare/Buz Üstünde Muhterem Kişi

Henry Raebum'un resimde tasvir ettiği kişi din adamı olan Robert Walker'dır. Walker, aynı zamanda Edinburgh paten kulübünün de bir üyesiydi. Bu kulüp, Edinburgh ve Leith arasında kuzeydoğudaki Lochend gölü üzerindedir. Bu göller paten için uygun bir şekilde dondurulmuştur.¹¹

Shonibare'nin heykelinde kullanılan kumaş, 19.yy sonlarında Hollandalılar tarafından üretilmiştir. Geleneksel Endonezya batik tasarımları kullanılmasına rağmen, Endonezya tekstil piyasası için başarısız olmuştur. Hollanda balmumu kumaşı olarak adlandırılan bu kumaş sonradan hem Hollandalı hem de İngiliz üreticiler tarafından Batı Afrika'ya ihraç edilmiştir. Shonibare ise bu çalışmada kullandığı kumaşı, İngiltere'de satın almıştır.¹²

Resim 13. Yinka Shonibare, Buz Üstünde Muhterem Kişi, 2005, Fiberglas, pamuk, Hollanda balmumu, deri, ahşap ve çelik, Victoria Ulusal Galeri, Melbourne

Resim 14. Henry Raebum, Duddingston Gölü Üstünde Paten Yapan Muhterem Robert Walker, 1790 civarı, Tuval üzerine yağlıboya, 76x64 cm, İskoçya Ulusal Galeri

¹¹ Wikipedia, "The Skating Minister, https://en.wikipedia.org/wiki/The_Skating_Minister (15.06.2016).

¹² Crossing Borders Online Education Resources, "Yinka Shonibare", http://www.ngv.vic.gov.au/crossingborders/curriculum/vce_studio_ib/yinka_vce.html (15.06.2016).

Shonibare, Walker'ın üç boyutlu ve renkli bir sunumunu gerçekleştirir. Galerinin 18.yy eserleri kısmında sergilenen yapıt, alışılmışın dışındaki yerleştirmesi ile sınırlar ötesi kültürel ve fikir gücü ile ilgili izleyiciyi düşünmeye sevk etmeyi amaçlıyor. Siyasal olandan tarihsel olana. Shonibare'nin heykellerinin tümü yüz­süz ve baş­sızdır ki bu durum, onları belirli bir ırk belirlemesinden de uzak tutar. Kelly Gellatly: "Çok karanlık bir zekâya sahip ve Fransız devrimine ilişkin bir baş açıkça var, burada olmayan başlar, " sözleri ile onun baş­sız figürlerle, Fransız devrimi sırasındaki giyotin ve baş kesilmesine vurguda bulunduğunu ifade eder.¹³

1.8. Robert Arneson/ Coloma'nın Banyosunda George ve Mona

Resim 15. Robert Arneson, Coloma'nın Banyosunda George ve Mona, 1976, Sırlı toprak, 62x150x80 cm, Stedelijk Müzesi, Amsterdam

Resim 16. Leonardo da Vinci, Mona Lisa, 1503-1507/1519, Tuval üzerine yağlıboya, 77x53 cm, Louvre Müzesi, Paris

Robert Arneson ise alıntılacağı ve öykündüğü Mona Lisa'yı sırlı topraktan yapılmış üç boyutlu bir çalışma olarak sunar. *Coloma'nın Banyosunda George ve Mona* (George and Mona in the Baths of Coloma), Amerika'nın ilk başkanı George Washington ile dünyaca tanınan Mona Lisa'nın büstlerini yan yana getirir. George'un yüz hatları, sanatçının kendisini de çağrıştırmaktadır. İki ikonun yan

¹³ Jo Roberts, "Sculpture Skates Across Cultures", theage.com.au, Entertainment, <http://www.theage.com.au/news/entertainment/sculpture-skates-across-cultures/2008/01/07/1199554571362.html> (15.06.2016).

yana yer alması siyasi, sosyal ve ekonomik bir ilişkiyi de gündeme getirir. Arneson, büstlerin altında yer alan suyun düşük seviyesi ile ironik olarak doların değer kaybına dikkat çeker. Para ve sanat arasındaki ilişkiyi de gösteren yapıt, ayrıca George ve Mona arasındaki cinsel çekimi de esprili bir dille ima eder.¹⁴ George'un Mona Lisa'ya dönük ve tebessüm eden yüzü ve Mona Lisa'nın da bunun farkında olduğunu belli eden tebessümü, birbirine kur yapan bir çifti çağrıştırmaktadır.

2. SONUÇ ve ÖNERİLER

Heykelin resme esin kaynağı olması durumu, 20.yüzyıla kadar olan sanat anlayışı içinde daha çok yaygın iken; resmin heykele kaynaklık etmesi 20.yüzyıldan günümüze değin daha etkindir. Her iki türden esinlenmenin nihai sonucunda geçmiş ve şimdi arasında yaratıcı bir diyalog gerçekleşir. Yinelemenin sonucunda oluşan her bir sanat eseri, sanatçının deneyimi ile farklı bir boyut kazanır; izleyici olarak bizim tecrübemiz ile değişir, bir anlamda yenilenir. Bu türden yapıtların izleyiciyi keşfe davet ettiğini söylemek de mümkündür.

Sonuç olarak; resmin kaynaklık ettiği heykel örneklerine bakıldığında; aynılığın ilk olarak, iki boyutluluktan üç boyutluluğa geçiş ile etkisini yitirdiği görülmektedir. Yine heykelin, seçtiği malzeme ve bu malzeme ile elde edilen doku da bu türden yapıtları aynı olmaktan uzaklaştırıyor. Bu yapıtların hepsi bize geçmişini hatırlatmanın yanı sıra, kendi öz kimliklerini de koruyarak, geçmişini şimdide güncelliyorlar. Bu süreçte, izleyiciye büyük bir pay düştüğü de yadsınamaz. İzleyicinin tanıdıklık, aşına olma durumunu bilinçli bir okuma ile birleştirmesi bu türden yapıtların doğru anlamlandırılmalarını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ann Hirsch Sculpture Studio. Gallery, Thresholds.
<http://annhirschstudio.com/artwork/2547190-Untitled-after-Velasquez-s-Las-Meninas-from-Thresholds.html>, Erişim Tarihi: 22.11.2016.
- Ann Hirsch ile kişisel iletişim, Erişim Tarihi: 23.11.2016.
- Anthony Caro on his Love of the Duccio Annunciation. Phaidon, News.
<http://uk.phaidon.com/agenda/art/articles/2015/june/03/anthony-caro-on-his-love-of-the-duccio-annunciation/> Erişim Tarihi: 14.06.2016.
- Artist Statement, Ann Hirsch ile kişisel iletişim, Erişim Tarihi: 23.11.2016.
- Crossing Borders Online Education Resources. Yinka Shonibare.
http://www.ngv.vic.gov.au/crossingborders/curriculum/vce_studio_ib/yinka_vce.html, Erişim Tarihi: 15.06.2016.

¹⁴ Stedelijk Museum, "Collection, Robert Arneson:George and Mona in the Baths of Coloma, 1976", www.stedelijkmuseum.nl/en/artwork/64-george-and-mona-in-the-baths-of-coloma (31.01.2014).

- Julie Rrap web site. Fleshed Out. <http://www.julierrap.com/work/fleshed-out>
Erişim Tarihi: 15.06.2016.
- Organization: Art in Dialogue: Duccio/Caro is Organized by the National Gallery, London. In partnership with the NewArtCentre, Roche Court, Curator: Caroline Campbell, Curator of Italian Paintings Before 1500, <https://www.nationalgallery.org.uk/about-us/press-and-media/press-releases/art-in-dialogue-duccio-caro>, Erişim Tarihi: 14.06.2016).
- Rebecca Szeto web site. Paintbrush Portraits. <http://rebeccaszeto.com/paintbrush-portraits>, Erişim Tarihi: 15.06.2016.
- Rebecca Szeto web site. About. <http://rebeccaszeto.com/about> Erişim Tarihi: 15.06.2016.
- Resim 1. Ann Hirsch, İsimli, Velázquez'in Nedimeler'inden Sonra, <http://annhirschstudio.com/artwork/2547190-Untitled-after-Velasquez-s-Las-Meninas-from-Thresholds.html> Erişim Tarihi: 22.11.2016.
- Resim 2. Diego Velázquez, Nedimeler, https://en.wikipedia.org/wiki/Las_Meninas Erişim Tarihi: 06.12.2016.
- Resim 3. Anthony Caro, Duccio Varyasyonları, No:3, <https://www.nationalgallery.org.uk/about-us/press-and-media/press-releases/art-in-dialogue-duccio-caro> Erişim Tarihi: 14.06.2016.
- Resim 4. Duccio di Buoninsegna, Haber, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Duccio_di_Buoninsegna_-_Annunciation_-_WGA06752.jpg, Erişim Tarihi: 14.06.2016.
- Resim 5. Seward Johnson, Çerçevenin Ötesinde Serisi, <http://sewardjohnsonatelier.org/series/beyond-the-frame/>, Erişim Tarihi: 14.06.2016.
- Resim 6. Édouard Manet, Olympia, [https://tr.wikipedia.org/wiki/Olympia_\(tablo\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Olympia_(tablo)), Erişim Tarihi: 06.12.2016.
- Resim 7. Juan Muñoz, Ağzında Bir İple, <http://juanmunozestate.org/works/con-la-corda-alla-bocca-with-a-rope-in-the-mouth/> Erişim Tarihi: 14.06.2016.
- Resim 8. Edgar Degas, Fernando Sirkinde Miss Lala, <http://www.wikiart.org/en/edgar-degas/miss-la-la-at-the-cirque-fernando-1879>, Erişim Tarihi: 14.06.2016.
- Resim 9. Rebecca Szeto, Dünya Senin İstiridyendir, <http://rebeccaszeto.com/paintbrush-portraits>, Erişim Tarihi: 15.06.2016.
- Resim 10. Johannes Vermeer, İnci Küpeli Kız, https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nci_K%C3%BCpeli_K%C4%B1z, Erişim Tarihi: 06.12.2016.

- Resim 11. Julie Rrap, Ayrıntılar İle Anlatmak Serisinden, <http://www.julierrap.com/work/fleshed-out>, Erişim Tarihi: 15.06.2016.
- Resim 12. Paul Gauguin, Cavalı Anna, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Paul_Gauguin_004.jpg, Erişim Tarihi: 15.06.2016.
- Resim 13. Yinka Shonibare, Buz Üstünde Muhterem Kişi, http://www.ngv.vic.gov.au/crossingborders/curriculum/vce_studio_ib/yinka_vce.html, Erişim Tarihi: 15.06.2016.
- Resim 14. Henry Raeburn, Duddingston Gölü Üstünde Paten Yapan Muhterem Robert Walker, https://en.wikipedia.org/wiki/The_Skating_Minister Erişim Tarihi: 15.06.2016.
- Resim 15. Robert Arneson, Coloma'nın Banyosunda George ve Mona, <http://www.stedelijk.nl/en/artwork/64-george-and-mona-in-the-baths-of-coloma>, Erişim Tarihi: 13.12.2016.
- Resim 16. Leonardo da Vinci, Mona Lisa, https://tr.wikipedia.org/wiki/Mona_Lisa, Erişim Tarihi: 06.12.2016.
- Roberts, Jo. Sculpture Skates Across Cultures. [theage.com.au](http://www.theage.com.au), Entertainment. <http://www.theage.com.au/news/entertainment/sculpture-skates-across-cultures/2008/01/07/1199554571362.html>, Erişim Tarihi: 15.06.2016.
- Seward Johnson Atelier. Beyond the Frame. <http://sewardjohnsonatelier.org/series/beyond-the-frame/>, Erişim Tarihi: 14.06.2016.
- Stedelijk Museum. Collection, Robert Arneson: George and Mona in the Baths of Coloma, 1976. www.stedelijkmuseum.nl/en/artwork/64-george-and-mona-in-the-baths-of-coloma, Erişim Tarihi: 31.01.2014.
- Tate, Exhibition Guide. Juan Muñoz: Room 9. <http://www.tate.org.uk/whats-on/tate-modern/exhibition/juan-munoz-retrospective/juan-munoz-exhibition-guide/juan-munoz-ro-7>, Erişim Tarihi: 22.11.2016.
- Tóibín, Colm. Juan Munoz, Esquire Art 2007-2010. <http://www.colmtoibin.com/content/juan-munoz?page=2>, Erişim Tarihi: 22.11.2016.
- Wikipedia. The Skating Minister. https://en.wikipedia.org/wiki/The_Skating_Minister, Erişim Tarihi: 15.06.2016.

Derleme Makale/Review Article

**TÜRKİYE'DEKİ AVUSTURYALILAR'IN NASYONAL SOSYALİZM
KARŞITI ÖRGÜTLENMELERİ**

*ORGANISATIONS AGAINST NATIONAL SOCIALISM
OF AUSTRIANS IN TURKEY*

Efkan CANŞEN*

*Geliş Tarihi: 26.11.2019
(Received)*

*Kabul Tarihi: 16.05.2020
(Accepted)*

ÖZ: Hitler'in hedefi olan "Büyük Almanya" yaratma arzusu, 1938 yılında gözle görülür bir şekilde artmaya başlamıştı. Alman birlikleri 12 Mart 1938'de Avusturya halkının büyük bir çoğunluğunun desteği ile Avusturya'ya girdi ve Avusturya 13 Mart 1938'de ilhak edildi. Bu durum, çoğunluk tarafından olağan bir hareket olarak görüldüğünden büyük bir direnişle karşılaşmadı. Uluslararası anlamda yapılan direnişlerde iyi örgütlenmiş olmadığından başarılı olamadılar. Bu dönemde Türkiye, Avusturya'lı nazi karşıtlarının bir araya gelmeyi başarabildikleri bir merkez konumundaydı. Avusturya Komünist Partisi, Türkiye'de örgütlenen direniş hareketinin ön safında yer almaktaydı. Bu makalenin amacı Avusturyalı entelektüellerin Nazi rejimine karşı Türkiye'deki örgütlenmelerini gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: İlhak, Nasyonal Sosyalizm, Örgütlenme, Nazi Karşıtlığı, Direniş, Yayılma, Komünist Parti

ABSTRACT: Hitler's desire for German expansion became increasingly obvious throughout 1938. German troops marched into Austria on 12 March 1938 and, with the support of most Austrians, the country was annexed to Germany on 13 March 1938. There was little international resistance to this Annexion, which many viewed as a natural union. This little resistance was not well organized and it never amounted to much. During that period Turkey was an important center where Austrian Nazi opponents managed to come together. Austrian Communist Party was at the forefront of the anti-Nazi resistance in Turkey. The aim of this article is to present the organization of Austrian intellectuals in Turkey against Nazi regime in Austria.

Keywords: Anexion, Nasyonal Sosyalizm, Organization, Anti-Nazi, Resistance, Expansion, Communist, Party

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, efkan.cansen@bilgi.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5351-3713

1. GİRİŞ

1933'te Almanya'da Nasyonal Sosyalistlerin iktidarı ele geçirmeleri ile başlayan ve 1938'de Avusturya'nın ilhaki ile devam eden antisemitist, ırkçı baskıcı rejim Sigmund Freud'dan Albert Einstein'a birçok bilim insanını, sanatçıyı sığınabilecekleri bir yer arayışına yöneltmiştir. Avrupa 1930'lu yıllarda Adolf Hitler'in Nasyonal Sosyalizmi, Benito Musolini'nin faşizminin baskısı altında can çekişirken Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğindeki modern Türkiye Cumhuriyeti 1933'te üniversite reformu gerçekleştirme çalışmaları içerisindeydi. Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin bilimle kalkınabileceğini düşünen Atatürk, Nasyonal Sosyalizmin zulmünden kaçan bilim insanlarına ülkesinin kapılarını açmıştır.¹Bu sebeple Türkiye, Almanların olduğu kadar Avusturyalı Nazi karşıtı entelektüellerin de sığındıkları güvenli bir ülke olmuştu. 1930'lu yıllarda Avusturya'daki Nasyonal Sosyalist yönetime karşı mücadelenin ön safında Avusturya Komünist Partisi yer almaktaydı.

Avusturya Komünist Partisi (KPÖ), 3 Kasım 1918'de "Alman-Avusturya Komünist Partisi" adıyla kurulduğunda Habsburg Monarşisi dağılma noktasında idi. İmparatorluk ve Kraliyet ordusu, aynı gün, Avusturya-Macaristan ve bağlaşıkları arasında ateşkes imzalamış, kısa bir süre sonra Prag'da Çekoslavakya Cumhuriyeti resmen ilan edilmiş, Zagreb'te monarşinin güney Slav bölgelerinin Sırbistan ile birleştiği bildirilmiştir. Viyana Parlamentosu'nda Almanca konuşan üyeler meclise girerek Almanya-Avusturya ulusal meclisini oluşturmuşlar ve Almanya'ya katılma kararı alarak imparatorluk ve kraliyet hükümetine karşı kendi hükümetlerini ilan etmişlerdir.

Avusturya Sosyal Demokratları, Avusturya'nın her yanında kısa bir süre içerisinde yayılan eylemleri ile, güçlerini sosyal bir devrim yapmak için kullanmayacaklarını açıkça ortaya koymuşlardı. Eski iktidarın çökmesi nedeniyle baş gösteren kitlesel gösteriler, Sosyal Demokrat Parti (SPÖ) yönetiminin bir uzlaşma arayışı içerisinde olduğunu göstermekteydi. Yeni koalisyon hükümeti ile ilgili yaptığı duyuru nedeniyle yeni bir sorunun ortaya çıkmasına neden olabilecek olan işçi sınıfı ise ilk kez kısıtlı da olsa söz hakkı elde etmiş oldu ancak monarşinin yerine sosyalist bir cumhuriyet değil bir burjuva devleti geçmekteydi. Bu durumda sol yelpaze içerisinde yer alan radikaller, komünist bir örgütlenmeye yönelmeye başladılar.

Avusturya Komünist Partisi'nin, Alman-Avusturya Komünist Partisi adı altında kuruluşu, 3 Kasım 1918'de Sovyet Ekim Devrimi'nden sonra gerçekleşti.

---

¹ Kayadibi F., Atatürk Döneminde eğitim ve bilim alanında gelişmeler, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi, s. 12, 2006

Kuruluş konferansı Viyana Favoriten’de yapıldı.²Kuruluştan kısa bir süre sonra Parti’ye binlerce işçi, entelektüel ve imparatorluk-kraliyet ordusundan ayrılmış askerler katıldılar.³ Birbirinden farklı sol fraksiyonlar Avusturya Komünist Partisi çatısı altında birleşti. Bu fraksiyonlar arasında radikal solcu, memur sendikası lideri Franz Koritschoner’in grubu da vardı.⁴Mart ve Nisan 1919’da Macaristan ve Bavyera’da Sovyet Cumhuriyetleri’nin ilanı, Avusturya’daki Komünist harekete büyük bir güç katmıştır.⁵Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nin radikal solcu kesiminden oluşan Avusturya Komünist Partisi (KPÖ), Komünist Enternasyonal’in kurucuları arasında yer almış ve 1919-1943 yılları arasında da enternasyonalin etkin bir üyesi olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Partinin lideri 1924 yılından (resmi olarak 1927) itibaren Johann Koplenig oldu.⁶ Parti, 26 Mayıs 1953’te yasaklanmasına rağmen çalışmalarını yasadışı olarak devam ettirdi.⁷1965’e kadar Johann Koplenig ondan sonra da 1990 yılına kadar Franz Muhri’nin liderliğindeki Avusturya Komünist Partisi, Marksist-Leninist çizgisinden asla sapmadı ve uzunca bir süre de Stalinist bir politika izledi. 1945’ten sonra da Avusturya’da “Halk Demokrasisi” başlatmak için çabaladı ama başarılı olamadı.

Avusturya Komünist Partisi (KPÖ)’nin en büyük başarısı Nasyonal Sosyalizme karşı verdiği mücadele ile Avusturya’nın ayakta kalmasına destek olmuş olmasıdır. Parti, 1938-1945 yılları arasında Nazilere karşı verilen

² Avusturya Komünist Partisi, https://ipfs.io/ipns/tr.wikipedia-on-ipfs.org/wiki/Avusturya_Kom%C3%BCnrist_Partisi.html

³ Avusturya Komünist Partisi, https://ipfs.io/ipns/tr.wikipedia-on-ipfs.org/wiki/Avusturya_Kom%C3%BCnrist_Partisi.html

⁴ Sovyetler Birliği ile girişilen coşkulu dayanışma Stalinist baskı ile sarsıldı. Yüzbinlerce Sovyet komünisti rejim karşıtı oldukları iddiası ile kurşuna dizildi. Binlerce insan çalışma kamplarına gönderildi. Kurbanların arasında Avusturya Komünist Partisi üyeleri gibi yabancı komünistler de yer almışlardır. Franz Koritschoner de Alman-Sovyet Paktı sırasında Sovyet yetkililer tarafından Hitler Almanyası’na teslim edilmiş ve Auschwitz’de öldürülmüştür. Bkz. Dr. Winfried Garscha, 80 Jahre KPÖ, <http://www.Kpoe.at/bund/geschichte/gruendung.htm>, s:2.

⁵ 80 Jahre KPÖ, <http://www.kpoe.at/bund/geschichte/gruendung.htm>

⁶ Österreich Lexikon, Kommunistische Partei Österreichs, <http://www.aeiou.at/aeiou.encyclp.k/k605116.htm>

⁷ Österreich Lexikon, Kommunistische Partei Österreichs, <http://www.aeiou.at/aeiou.encyclp.k/k605116.htm>

mücadelede oldukça fazla sayıda kurban vermiştir.⁸ Parti yönetiminin bir bölümü Sovyetler Birliği'ne iltica etmiş bir bölümü de Yugoslavya'da partizanlara katılmışlardır. Sovyetler Birliği'ne gidişte partinin bazı önemli isimleri iki yıl gibi kısa bir süre İstanbul'da kalmışlar ve burada Avusturya'daki Nazi rejimine karşı örgütlenmişlerdir.

2. İSTANBUL'DA ÖRGÜTLENME

1930'lu yıllarda Türkiye'ye gelen Alman ve Avusturyalı bilim insanlarının, mühendislerin, mimarların nasyonal sosyalizm karşıtlığı Türkiye'de Nazi karşıtı bir direnişin doğmasına neden olmuştur. İki savaş arası dönemde Türkiye'de Nazi karşıtı örgütlenmenin liderliğini İstanbul'da bir araya gelme şansını bulmuş olan Avusturya Komünist Partisi (KPÖ) üyeleri çekmiştir. Avusturyalı mimar Herbert Eichholzer⁹ ve metal işçisi Willhelm (Willy) Frank¹⁰ bu çekirdek kadronun önemli direnişçileridir.¹¹

İstanbul'da oldukça dar bir Nasyonal Sosyalist direniş ağı oluşturan bu gruba bir süre sonra İstanbul'da sürgünde olan ünlü mimar Margarate Schütte

⁸ Ortalama olarak iki bin partili yaşamını yitirmiştir. Bkz. H. Steiner, Die KPÖ Beitrage zu ihrer Gesichte und Politik, herausgegeben von der historischen Kommission beim Zentralkomitee der KPÖ 1989.

⁹Nazi karşıtı örgütlenmenin İstanbul kadrosu içerisinde yer alan Herbert Eichholzer (1903-1943)'dir mimardır ancak kişiliğinin en önemli özelliği mimarlık mesleğinin dışında toplumcu-siyasi duruşudur. Eichholzer, iki savaş arası dönemde nasyonal sosyalizme karşı mücadele vermiş bir çok entelektüel gibi komünist dünya görüşüne sahip olmuştur. Herbert Eichholzer, Avusturya'nın ikinci büyük şehri olan Graz'da mimarlık eğitimi almış ve 1928 yılında mimar olarak çalışmaya başladıktan kısa bir süre sonra mesleğinde yükselmeye başlamıştır, 1929 yılında Paris'te birkaç ay, 1932'de de Moskova'da beş ay kalmıştır. Bkz. Alfred Kahr, Gesellschaft Archiv und Bibliotheksverein, Drechlergasse 42, A-1140 Wien, <http://www.klahrgesellschaft.at/KaempferInnen/Eichholzer.html>

¹⁰ 1933 yılında Avusturya'da komünist hareketin yasaklanmasından sonra Willy Frank çalışmalarını yasadışı olarak devam ettirdi. 1938 yazında Moskova'ya gitmeden önce bir süre İstanbul'da kaldı. Moskova'da Avusturya Komünist Partisi'nin Merkez komitesine girdi. Daha sonra Avusturya Komünist Partisi ve Yugoslavya Halk Kurtuluş Ordusu arasında 1944 sonunda yapılan antlaşma çerçevesinde beş Avusturya taburu kurulmuştu. Frank, Moskova'dan Slovenya'ya I. Taburu yönetmek için gitti ve Slovenya'da girdiği bir mücadele esnasında 19 Şubat 1945'te Slovenya'nın güneyindeki Smuka köyünde yaşamını yitirdi. Daha fazla bilgi için Bkz. Wolfgang Neugebauer: Bewaffneter Widerstand – Widerstand im Militär. Ein Überblick. In: Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes Jahrbuch 2009, LIT Verlag Viyana, 2009, S. 12-36

¹¹ Kemal Bozay, Exil Türki, Ein Forschungsbeitrag zur deutschsprachigen Emigration in der Türkei (1933-1945), LIT Verlag, Münster-Hamburg-London, 2001, s. 73.

Lihotzky¹² de katılmıştır. Ortalama oniki kişiden oluşmuş olan grubun bir bölümü, 1940-1941 arasında Avusturya'ya dönerek Nazi rejimine karşı mücadeleye katılmaya çalışmışlar fakat yakalanarak, öldürülmüşlerdir. Örgütten hayatta kalmayı başaran tek kişi Margarete Schütte Lihotzky olmuş fakat o da yakalanarak ömür boyu hapis cezasına çarptırılmış, hayatının büyük bölümünü hapishanelerde geçirmek zorunda kalmış ve özgürlüğüne kavuştuktan sonra da 2000 yılında Viyana'da hayata veda etmiştir.

Türkiye'deki Nazi-karşıtı direnişin lideri konumundaki Herbert Eichholzer, 1942 yılında "Vatana İhanet" davasından yargılanırken ifade ettiği gibi, siyasi hayata Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra "Ulusal Büyük Almanya" taraftarı olarak başlamış ve "Alldeutschen Verband (Almanların Birliği)" üyesi olmuştur.¹³ Daha sonra da 1920 yılında Alldeutschen Verband (Almanların Birliği)'nden ayrılarak ve Wandervögel (Göçmen Kuş) adlı bir örgüte katılmıştır.¹⁴ Bu örgütün amacı, gençleri büyük şehirlerdeki tehlikelerden korumak ve onları doğaya yönlendirmektir.¹⁵ Doğaya bağlılık, doğada uzun yürüyüşler, dağcılık ve kayak

¹²1994 yılında yayınlanmış olan "Erinnerungen aus dem Widerstand. Das Kaempferische Leben einer Architecten von 1938-1945" adlı çalışmasıyla bu döneme ışık tutan Margarete Schütte Lihotzky, 23 Ocak 1897'de Viyana'da dünyaya geldi. Schütte Lihotzky'nin hareketli hayatı 20. Yüzyılın bir özetidir aslında. Viyana Uygulamalı Tasarımcılık Akademisi'ne ilk bayan mimar adayı olarak kabul edilmiştir. 1920 yılında dönemin büyük mimarlarından Adolf Loos ile tanışmıştır. 1920'li yıllarda Loos ve Schütte Lihotzky'nin çalışmalarının ana temasını şu soruya yanıt bulmak oluşturmuştur: "Doğru bir apartman mimarisine ev kadınının yükünü nasıl azaltabiliriz?" Bu sorunun cevabı ünlü "Frankfurt Mutfağı" olmuştur. Frankfurtlu Ernst May'ın da yer aldığı grup ile birlikte yarattıkları "Sosyal Konut" projesiyle "Yapı Devrimi"ni gerçekleştirmişlerdir. 1920'li yılların sonunda aşırı sağcılar Almanya'da güçlenmeye başlayınca Schütte Lihotzky, Ernst May'ın grubu ile birlikte Moskova'ya giderek orada çocuk bahçeleri ve yurtlar inşa etmiştir. Detaylı bilgi için Bkz.Henderson S., The Architectural Review, Margarete Schütte-Lihotzky (1897-2000),<https://www.architectural-review.com/essays/reputations-pen-portraits-/margarete-schutte-lihotzky-1897-2000/8685131.article>, erişim tarihi:27 Haziran 2015

¹³ 7 J 257/41 Urteil gegen Herbert Eichholzer (Sammlung Eichholzer-SE) Heimo Halbrainer, " Von der Kunst zur Politik "Herbert Eichholzer und der Widerstand gegen den Nationalsozialismus, <http://www.korso.at/korso/DStmk/eichholzer/politik.htm>, ayrıca bkz. Heimo Halbrainer: Herbert Eichholzer, Architectur und Widerstand. Katalog zur Ausstellung, Graz 1998.

¹⁴ Bu örgüt 1896 yılında kurulmuş ve 1933 yılında kapanmıştır. Eski bir Alman gençlik kuruluşudur.

¹⁵ Reinhard Farkas, Grüne wurzeln, Ökologische-Spirituelle Reform in der Steiermark, Fohnsdorf 1992, s. 210

Eichholzer'in yaşamının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu dönemde Eichholzer'in çevresinin büyük bir bölümünü dağcılar, gezginler, yamaç turmanışçıları oluşturmaktadır. 1939 yılında Clemens Holzmeister ile birlikte bir turizm merkezi inşa etmeyi planladıkları Bursa Uludağ'dan ailesine gönderdiği mektupta, Uludağ'ın doğal güzelliklerinden uzunca söz etmektedir.¹⁶ Herbert Eichholzer'in 1920'li yılların ortalarında Avrupa, Mısır ve Etiyopya'ya yaptığı seyahatler ve bu seyahatlerde yaptığı gözlemler, edindiği deneyimler yaşamında oldukça önemli rol oynamıştır. Etiyopya dönüşü devam ettiği eğitimi sırasında Sosyal Demokrat Parti'nin öğrenci grubu olan " Vereinigung Sozialistischer Hochschüler (Sosyalist Yükseköğretim Öğrencileri Birliği)"ne üye olmuştur. Eichholzer'in sosyal demokratların safında siyasi mücadeleye girdiği dönem, Avusturya'da iç siyasi havanın git gide radikalleştiği bir dönemdir. Bu gergin ortamda Eichholzer, 1932 yılından itibaren Graz'da lideri çocukluk arkadaşı Otto Fischer olan, "Jungfront"adlı sol örgütten yana olmuştur. 1932 yılında yine Otto Fischer'in başını çektiği sosyal demokrat savunma örgütü Akademik Lejyon içerisinde yer alan Republikanischen Schutzbund'a katılmıştır. Bu lejyon, Jungfront'un Matteotti Taburu'nun bir bölümünü oluşturmuş olan savunma birliği içerisindeki bir askeri kuruluştur.¹⁷ Matteotti Taburunun da lideri Otto Fischer'dir. Herbert Eichholzer'in Jungfront ve Matteotti Taburu'nda ne kadar faal olduğu konusunda herhangi bir veriye rastlanmamaktadır.¹⁸ Bilinen tek gerçek, Jungfront'sun Graz'da git gide radikalleştiği ve sosyal demokratlar arasında Nasyonal Sosyalistlere karşı saldırgan tavır sergileyen bir çevre oluşudur.

1933 Mart ayında Dollfuss hükümetinin parlamentoyu feshetmesi nedeniyle, birkaç hafta içerisinde Republikanische Schutzbund, Verband der Sozialistischer Mittelschüler, Avusturya Komünist Partisi ve Freidenkerbund yasaklanmıştır. Ayrıca resmi toplanma hakkı kısıtlanmış, bir mayıs kutlamaları yasaklanmış ve Sosyal Demokrat Parti'nin yayın organları sansürlenmiştir.

Dollfuss hükümetinin bu saldırıları karşısında Avusturya Komünist Partisi herhangi bir direniş göstermeksizin yapılanları izlemekle yetinmiştir. Bunun

---

¹⁶ Gustav Scheiger, Ist dr Architect Herbert Eichholzer vergessen? In: Tagebuch, 3.11.1956; Florian, Herbert Eichholzer, Wahrheit, 17.04.1955; Bruno Furch, 23.12.1997 tarihli telefon konuşmasından aktaran Heimo Halbrainer, a.g.e., s. 4

¹⁷ AdR BKA Inneres/22/Stmk/1932, Akt: 171.237/32. Aktaran Heimo Halbrainer, " Von der Kunst zur Politik" Herbert Eichholzer und der Widerstand gegen den Nationalsozialismus, <http://www.korso.at/korso/DStmk/eichholzer/politik.htm>, s.2

¹⁸ A.g.e. s.3

sebebi, parti içerisindeki sol muhalefetin sosyal demokrat parti yöneticilerinin savunma stratejilerini çok sert bir şekilde eleştirmiş olması düşünülebilir.¹⁹

1934 yılının Ocak ayında Arbeiterkammer (İşçi Odası)'nın ele geçirilerek sosyal demokrasinin elindeki gücün kırılmasına sıra geldiğinde sosyal demokrat protestolar yükselmeye başladı. Bu durumda Jungfront, acilen işçi konseylerinin kurulması, Nasyonal Sosyalizm ile proletarya arasında sert bir mücadelenin başlatılması çağrısı yaptı:

“Avusturya'daki her grev, hepiniz için aynı hedefe yönelik sinyaldir. Her tutuklama, şiddetli bir eylemin başlangıcıdır. Avusturya'nın herhangi bir yerindeki her kanlı çatışma mücadelemize davet ve işaretidir. (.....) Nasyonal sosyalist diktatörlüğün yerine proletarya diktatörlüğünü, işçi ve köylülerin egemenliğini koyalım! Solcuların parolalarını takip et! İleri!”²⁰

12 Şubat 1934'e kadar geçen bir aylık bir süre içerisinde oldukça önemli gelişmeler yaşandı. Linz'de yerel Schutzbund kumandanı Richard Bernaschek silahlı ayaklanma başlattı. Bu ayaklanma girişimi “Şubat Mücadeleleri” olarak tarihe geçti.²¹ Mücadelelerin Graz'a haberleri gelmeye başladığında Arbeiterwille gazetesi şöyle bir başlık attı:

“Alarm! Nasyonal Sosyalizme karşı herkes topyekün savaşa! Avusturya'da Genel Grev!”²²

Herbert Eichholzer de, Schutzbund Akademik Lejyon üyesi olarak, bu mücadeleye katıldı ve tıpkı Matteotti Taburu üyeleri gibi tutuklanarak hapisaneye gönderildi ve Mart ayı sonunda serbest bırakıldı. Eichholzer, yenilgiyle sonuçlanan bu mücadeleler sonrasında hüsrana uğramış birçok sosyal demokrat gibi, bir yıldır yasaklanmış olan Avusturya Komünist Partisi'ne ilgi duymaya başladı.²³

Avusturya Komünist Partisi'nin bu dönemdeki ana hedefi, Avusturya'nın bağımsızlığı için siyasi birlik oluşturmaktı. Proletarya diktatörlüğü ideali başlangıçta ikinci planda kalmaktaydı. Kısa bir süre sonra Soziale

¹⁹ Hans Peter Weingand /Werner Winkler, Diese Welt muss unter sein. Die Sozialistischen Studierenden in Graz 1919-1991, Graz 1992, s. 49.

²⁰ Der Rote Arbeiter-Organ der Linken in der Sozialdemokratie für Steiermark und Oberösterreich. 2. Jg. Nr. 1 (Jaenner 1934), StLA, BKA Inneres 22/ Stmk 1934/1, fol. 1469f.

²¹ Zu Graz: Eduard Staudinger, Der 12. Februar 1934 in Graz. Ursachen-Verlauf-Folgen, in: HJBGraz 14 (1984)

²² Arbeiterwille, 12 Februar 1934.

²³ Florian, Herbert eichholzer ein Kaempfer für Österreich, bkz. Wahrheit 17.04.1955

Arbeitsgemeinschaft (SAG) veya Sendika Birlikleri gibi resmi örgütlenmelerin çalışmalarına yönelik engeller ortadan kalktığından illegal konumda olan komünistler de bu örgütlere katılmaya başladılar.

Alman birlikleri Avusturya'ya girdiğinde Eichholzer, SAG lideri Franz Nemschak ve ressam Axl Leskoscheck ile birlikte Trieste'ye kaçtı ve sonrasında da Nemschack ile birlikte buradan Paris'e geçtiler. Paris'te Avusturyalı Göçmenler Birliği adlı örgüt içerisinde çalışmalar yaptılar.²⁴ Bu örgütün amacı, Avusturyalı göçmenleri bir araya getirerek Avusturya'nın ilhakına karşı ortaklaşa protesto eylemleri düzenlemektir. Bu nedenle Paris'te bağımsız bir radyo istasyonu dahi kurulmuştu. Karl Hase takma adını alan Eichholzer, Ankara'da yaşayan arkadaşı Clemens Holzmeister'in²⁵ daveti üzerine Göç Derneği'nden ayrılıp Atina üzerinden Kasım 1938'de İstanbul'a geldi.

Clemens Holzmeister, 1933 yılında Düsseldorf Akademisi'ndeki öğretim üyeliğinden ayrılmak zorunda bırakıldıktan beş yıl sonra, 1938 yılında da, "Mimaride Modernlik" üzerine görüşleri nedeniyle Viyana Üniversitesi'nden de uzaklaştırılınca Türkiye'ye sığınmıştır. 1940'lı yıllarda Türk devleti adına on bir devlet binasının inşasını gerçekleştirmiş ve birçok mimari projeye imzasını atmıştır.²⁶ Holzmeister Türkiye'de ayrıca askeri gazino, harp okulu, Çalışma

²⁴ Zu Graz: Eduard Staudinger, Der 12. Februar 1934 in Graz. Ursachen-Verlauf-Folgen, in HJBGraz 14 (1984)

²⁵ Türkiye'deki anti-nazi örgütlenmenin ikinci önemli lideri kabul edebileceğimiz Clemens Holzmeister, 27 Mart 1886'da Avusturya Fulpmes'de dünyaya geldi ve ilköğrenimini Innsbruck'ta tamamladı. 1906-1913 yılları arasında Viyana Teknik Yüksek Okulu'nda mimarlık eğitimi aldı ve 1919 yılında doktorasını tamamladı. 1924 yılında da Viyana Güzel sanatlar Akademisi'nde profesörlüğe yükseldi. Babasının Brezilyalı olması nedeniyle Brezilya vatandaşı olduğundan Birinci Dünya Savaşı'na katılmamıştır. Holzmeister, 1925 yılında Viyana belediyesinin inşaat çalışmalarına katıldı. 1926 yılında Salzburg Festival Evleri'nin düzenlemesini yaptı. En önemli eseri, 1921-1922 yılları arasında gerçekleştirdiği Viyana'daki krematoryumdur. Clemens Holzmeister, 1927 yılında Ankara'dan iş teklifi alır ve yapı planlarını hazırlamak için iki ay Türkiye'de kalır. 1929 yılında Savunma Bakanlığı ve Genel Kurmay binaları inşa edilir. 1931-1937 yılları arasında Viyana Üniversitesi rektörlüğü yapmış olan Holzmeister, çalışma hayatının zirvesi olarak adlandırdığı Pembe Köşk olarak da bilinen Çankaya Köşkü'nü 1932 yılında tamamlamıştır Bkz. Mimar Gözünden Ankara, <http://mimargozundenankara.weebly.com/yaz305lar/modern-ankaray-taclangran-mimar-clemens-holzmeister> ve Exil in der Türkei 1933-1945, Haymatloz, Verein Aktives Museum, Berlin 2000, s. 72

²⁶ Mimar Gözünden Ankara, <http://mimargozundenankara.weebly.com/yaz305lar/modern-ankaray-taclangran-mimar-clemens-holzmeister>

Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Devlet Bankası ve Emlak Bankası projelerini de gerçekleştirmiştir.²⁷ 1940 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Yüksek Lisans Bölüm Başkanlığı yapmış olan Holzmeister, tiyatro yönetmeni ve oyuncusu, opera yönetmeni, eğitmen Carl Ebert ile birlikte tiyatro binası planlamıştır. 1947 yılında İstanbul'dan Ankara'ya taşınan ve 1950'ye kadar Ankara'da yaşayan Holzmeister, 1954 yılında ailesi ile birlikte Viyana'ya geri dönmüş, 13 Nisan 1963'te İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından onursal doktor unvanı almış, 1975 yılında Salzburg'a yerleşmiş ve 12 Haziran 1983'te Salzburg yakınlarındaki Hallein'de yaşama gözlerini yummuştur. 1939 yılı Mart ayında Eichholzer'in, Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde aldığı büyük bir teklif üzerine, uzunca bir süre Türkiye'de kalacağına işaretleri verilmiştir. Teklif, Bursa'da bir turizm merkezi kurulması projesidir. Eichholzer, ailesine gönderdiği iki kartpostalda bu görüşme ile ilgili bilgi vermektedir:

"....Ayrıca bana şans dileyin. 5 Mart 1939'da Cumhurbaşkanı ile sarayında yaptığımız görüşme göstermektedir ki hayatımın en büyük teklifi ile karşı karşıyayım. (1 milyon mark) Bu yüzden tam sekiz gündür Küçükasya'nın kalbindeyim. Karla kaplı dağlar, buz gibi dağ havası, herşey mükemmel"²⁸

Eichholzer, İstanbul'a varır varmaz, Avusturya Komünist Partisi İstanbul grubu ve Nasyonal Sosyalizm karşıtı mücadele ağının İstanbul ayağının kuruluşu açısından oldukça büyük bir öneme sahip bir buluşma gerçekleştirir. Margarete Schütte Lihotzky, bu buluşma ile ilgili şunları yazmaktadır:

"Kasım 1938 'de Akademi 'ye büyüleyici genç bir adam, Avusturyalı bir mimar geldi. Paris 'ten gelmiş, beni ismen tanımakta ve Clemens Holzmeister 'in Boğaz 'daki Villa semti Tarabya'da çalışmakta. Bu benim KPÖ'nün yurtdışı grubunu yapılandıran Herbert Eichholzer ile ilk karşılaşmamdı. Eichholzer bizi Akademi'de bulduktan kısa bir süre sonra Avusturyalı bir direniş grubu İstanbul'da toplandı. Grup, iki yıldan fazla bir süre varlığını korudu. Bu dönem her birimiz için oldukça tatmin edici, amacına uygun bir süreçti."

²⁷ Exil in der Türkei 1933-1945, Haymatloz, Verein Aktives Museum, Berlin 2000, s. 73

²⁸ İlginç olan Holzmeister'in eserlerinin hiçbirisinde Eichholzer'den bir satır dahi söz etmemiş olmasıdır. Bu projeden hiçbir eserinde söz edilmemektedir. Clemens Holzmeister, Architectin den Zeitwende, selbstbiographie. Werkverzeichnis, Salzburg-Stuttgart-Zurich 1976; Monika Knofler, Clemens Holzmeister. Das Architektonische Werk. 4 Bde., Phil. Diss. Innsbruck 1976.

Avusturya'daki direnişle doğrudan bağlantılı, Marksizm ile yoğrulmuş teorik tartışma, olanaklar dahilinde pratik destek... ”²⁹

Margarete Schütte Lihotzky, 1938 yılında eşi ile birlikte Türkiye'ye sığınmış ve İstanbul'da, Avusturya'da yasadışı kabul edilen, Avusturya Komünist Partisi'nin İstanbul'daki nasyonal sosyalizm karşıtı çalışmalarında oldukça önemli bir rol almış, Avusturya Komünist Partisi'nin İki yıllık yoğun çalışmalarından sonra Nasyonal Sosyalist rejime karşı direniş örgütlemek için Viyana'ya dönmek gibi oldukça tehlikeli bir görev üstlenmiş, Viyana'ya döndükten yirmibeş gün sonra gestapo tarafından tutuklanmış ve onbeş yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Savaşın sonuna da siyasi görüşlerine bağlılığı nedeniyle fiilen çalışma yasağı ile cezalandırılmıştır. Bu dönemde sadece birkaç çocuk bahçesi projesi yapmış, Çin, Küba ve Demokratik Almanya'ya yaptığı ziyaretlerle buralardaki konut sorununa danışmanlık yapmıştır. 2000 yılında 103 yaşında Viyana'da hayata gözlerini yuman Maria Schütte Lihotzky'ye Innsbruck Üniversitesi 14 Ocak 1997'de onursal doktor unvanı vermiştir.³⁰

Alman-Sovyet, başka bir deyişle, Hitler-Stalin Paketi'nin yapılışı, Avusturya ve sürgünde gerçekleştirilen direniş için siyasi bir önem teşkil etmektedir.³¹ Bu paktın sonuçları doğrultusunda Avusturya Komünist Partisi'nin Paris'e yerleşmiş olan merkez komitesi, Paris'ten ayrılma kararı alınca, İstanbul Nasyonal Sosyalizm karşıtı komünist mücadeleçilerin önemli bir köprüsü haline gelmiştir. 1939 yılı sonunda Avusturya Komünist Partisi Yurtdışı Örgütü'nün yöneticileri önemli bir yol ayrımına geldiler.³² “Gerber” takma adlı Erwin Puschmann, “Harald” takma adlı Willhelm (Willi) Frank, Franz Honner ve “Bobby” takma adlı Julius Kornweitz yaptıkları toplantıda, 1939 yılı içerisinde Avusturya'daki yasadışı örgütlenmenin büyük bir bölümünün çöktüğü, iç ve dış bağlantıların koptuğu tespitini yaptılar ve Avusturya'da bundan sonra örgütlenecek olan gruplarla sıkı bir bağlantının kurulması konusunda anlaşmaya vardılar.³³ Bu anlaşmaya bağlı olarak

²⁹ Margarete Schütte-Lihotzky. Erinnerungen aus dem Widerstand. Das kaempferische Leben einer Architecten von 1938-1945, Promedia Verlag, Wien 1994, s. 36.

³⁰ Akademische Ehrungen der Universität Innsbruck - Verstorbene Trägerinnen und Träger, <https://www.uibk.ac.at/universitaet/profil/geschichte/liste-ehrunge-verstorben.html>

³¹ Helmut Konrad, Widerstand an Donau und Moldau. KPÖ und KPC zur Zeit des Hitler-Stalin Paktes, Wien-München-Zürich, 1978.

³² 7 J 181/42 Urteil gegen Erwin Puschmann, Margarete Schütte, 22.09.1942 Bkz. Alfred Klahr Gesellschaft-Archiv und Bibliotheksverein, Drechlergasse 42, A-1140 Wien

³³ Heimo Halbrainer, “Von der Kunst zur Politik” Herbert Eichholzer und der Widerstand gegen den Nationalsozialismus, <http://www.korso.at/korso/DStmk/eichholzer/politik.htm>, s.

Herbert Eichholzer, Avusturya Komünist Partisi'nin yurtdışı yönetiminin yönergesi doğrultusunda Avusturya'ya gitme kararı aldı. Böylece Avusturya Komünist Partisi'nin İstanbul grubundan önce Inez Maier ve Herbert Eichholzer; 1940 yılında da Margarete Schütte Lihotzky Avusturya'ya gittiler.³⁴

Bu yıllarda Ankara'da Holzmeister ve çalışma arkadaşlarının da işleri oldukça kötüleşmişti. Eichholzer ve Holzmeister'in birlikte tasarladıkları turizm merkezi projesi de gerçekleştirilemedi ve 1940 yılında okul inşaatları hariç tüm resmi bina inşaatları durduruldu.³⁵ Herbert Eichholzer, 1940 yılı Mart ayının ortasında, Erwin Puschmann ile bulunduğu Bükreş ve Puschmann aracılığıyla Willy Frank ile bağlantıya geçtiği Belgrad üzerinden, Steiermark'ta yurtdışı örgüt ile kesilmiş olan bağlantıları yeniden sağlayabilmek için Graz'a gitti. Frank'tan aldığı yönerge ile Graz'da Nasyonal Sosyalizm karşıtı bağlantıları yeniden oluşturmaya çalıştı. Klagenfurt ve Agram arasında bağlantı sağladı. 1940 yılı Ekim ayında askerlik görevine çağrılan Eichholzer, bu esnada Avusturya Komünist Partisi'nin Karl Drews liderliğindeki grubu ile bir araya gelmişti. Karl Drews ve yoldaşlarının tutuklanması ile birlikte Eichholzer de tutuklandı ve 2 Eylül 1942'de Berlin'de idama mahkum edildi.³⁶

3. TÜRKİYE'DEKİ NAZİ KARŞITI DİRENİŞÇİLERİN TÜRKİYE'DEKİ DİĞER GRUPLARLA İLİŞKİLERİ

Türkiye'deki Nazi karşıtı direnişçilerin Türkiye'de özellikle İstanbul'daki diğer gruplarla ilişkileri konusunda Margarete Schütte Lihotzky'nin yazıları önemli bir kaynaktır:

“.....Biz İstanbul grubu, Alman nasyonal sosyalizm karşıtlarıyla sırf siyasi söylem amacıyla bağlantı içerisindeydik. Örgütsel olarak Avusturyalılar ve Almanlar tam anlamıyla ayrı idiler. Gizlilik nedeniyle böyle sıkı bir ayırım gerekliydi....”

İstanbul'da, Avusturya Komünist Partisi çatısı altındaki Nazi karşıtı oldukça gizli küçük bir örgütün dışında Alman sosyalist ve komünistlerinin oluşturduğu bir örgütlenme daha vardı.

³⁴ Kemal Bozay, Exil in der Türkei, Ein Forschungsbeitrag zur deutschsprachigen Emigration in der Türkei 1933-1945, LIT Verlag, Münster-Hamburg-London 2001, s. 74

³⁵ Brief von R. An Herbert Eichholzer, 22.07.1940. Heimo Halbrainer, “Von der Kunst zur Politik” Herbert Eichholzer und der Widerstand gegen den Nationalsozialismus, www.korso.at/korso/DStmk/eichholzer/politik.htm, s.7.

³⁶ Margarete Schütte Lihotzky, Erinnerungen aus dem Widerstand, Das Kaempferische Leben einer Architekten von 1938-1945, Promedia Verlag, Wien 1985, s. 51.

Almanların örgütlenmesinin önemli liderlerinden birisi olan Ernst Engelberg, Freiburg Üniversitesi'nde tarih, iktisat, felsefe ve hukuk okumaya başladığı 1928 yılında ilk olarak Alman Komünist Gençlik Örgütü (KJVD)'ne daha sonra da 1930 yılında Alman Komünist Partisi (KPD)'ne katıldı. 1931-1932 yılları arasında Komünist Öğrenciler Fraksiyonu (KOSTUFRA)'nın yönetim faaliyetlerini yürüttü.³⁷ 1934'te doktorasını aldıktan kısa bir süre sonra Gestapo tarafından tutuklandı, işkence gördü ve "Vatan hainliğine teşebbüs etmek" suçlamasıyla Berlin-Moabit Hapishanesi'ne gönderildi.³⁸ 1935 yılının Eylül ayında serbest bırakıldığında önce İsviçre'ye kaçtı daha sonra da 1940 yılında Türkiye'ye sığındı.³⁹ İstanbul'da bir dizi işte çalıştıktan sonra 1943 yılında İstanbul Üniversitesi'nde Okutmanlık görevine getirildi. 1948 yılında Demokratik Almanya'ya yerleşti ve orada bilimsel çalışmalarını sürdürdü. Ernst Engelberg, 2010 yılında 101 yaşında Berlin'de hayata veda etti.⁴⁰ Ernst Engelberg'in siyasi görüşleri, Türkiye'deki Almanların örgütlenmesinin bir diğer lideri Robert Anhegger ile birlikte Mart 1943'te yazdığı çalışmasında yer almaktadır:

*"Türkiye'den Almanya'ya nasıl yardım edebiliriz? Kesin inancı olmayan bir çok samimi nazi karşıtıdan çok daha fazla işler yapabiliriz. Hitler'in devrilmesinin gerekliliğini idrak eden her dürüst, yürekli Alman, kendi kısıtlı alanını aydınlatılabilir. Bunu öncelikle gençlik arasında yapmalıdır(... ..) Bir zaman gelecek herkes Almanya'nın kurtuluşu ve Avrupa barışı için ne yaptığı konusunda hesap verecek. Nazilerden nefret etmek yeterli değildir. Herkes bu rejime karşı görevini iyi bir Alman olarak yerine getirme bilinci ile mücadele etmelidir."*⁴¹

Dr. Robert Anhegger, Berlin Friedrich Willhelm Üniversitesi'ndeki öğrenimi esnasında ilk olarak sol siyasi gruplarla temasa geçmiştir. 27 Şubat 1933'te Naziler tarafından tezgahlandığı düşünülen Parlamento Binası (Reichstag) Yangınının, Hitler'i tek başkan, Nazi partisi NSDAP'yi de tek parti yapmak için kullanılması ve sonrasında başlatılan komünist avı ve Nazi şiddeti nedeniyle aynı yıl İsviçre'ye kaçmış, 1935'in sonbaharında İstanbul'a gelmiş ve daha sonra da İsviçre'ye geri dönmüştür. 1939 yılında Zürih Üniversitesi'nde "Osmanlı Maden

³⁷ Kemal Bozay, Exil in der Türkei, Ein Forschungsbeitrag zur deutschsprachigen Emigration in der Türkei 1933-1945, LIT Verlag, Münster-Hamburg-London 2001, s. 76

³⁸ A.g.e., s. 76

³⁹ A.g.e., s. 76

⁴⁰ "Bismarck-Biograf Ernst Engelberg gestorben", Welt, <https://www.welt.de/kultur/history/article11749701/Bismarck-Biograf-Ernst-Engelberg-gestorben.html>, 20.12.2010

⁴¹ Kemal Bozay, A.g.e., s. 77

İşletmesi" üzerine doktora çalışması yapmıştır. 1940 yılında eşi ile birlikte Türkiye'ye sığınmış ve İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde asistan olmuştur. 1942 yılında askerlik görevi nedeniyle Almanya'dan çağrı almış fakat askerlik hizmetini reddettiğinden dolayı asker kaçağı olarak kayıtlara geçmiş ve sonunda da Alman vatandaşlığından çıkarılmıştır. Gençlik yıllarından beri siyaset ile iç içe olan Dr. Robert Anhegger⁴², İstanbul'da örgütlenmiş olan Avusturyalı direnişçilerin varlığından haberdardı⁴³:

"...ne olursa olsun Prof. Ruben⁴⁴ 'den söz etmek gerekir. Ruben Frankfurt'tan gelmiş Hint dili ve kültürünü inceleyen bir bilim adamıydı. 1945 yılında Demokratik Almanya'ya gitti (.....) Oldukça muhafazakar bir profesör çevresi vardı. Bunlar, diyebiliriz ki, kürsü sosyalistlerinden komünistlere kadar uzanmaktaydılar. Merkezi bir sistemin alt birimleri arasında doğrudan bir bağlantı vardı. Örneğin Prof. Kessler, bu tip hatırı sayılır bir kürsü sosyalistiydi. Daha sonra partili komünistlere kadar uzandı. Avusturyalılar'ın kendilerine özgü bir grubu vardı. Fakat o da orada darmadağın oldu. Bismarck'ın kitabını yazmış olan Dr. Ernst Engelberg'in durumu netti. Almanlarla temas halindeydiler"⁴⁵

---

⁴²Dr. Robert Anhegger ve Avusturyalı Türkolog Andreas Tietze, İstanbul'da bir ihbar neticesinde Komünist oldukları gerekçesiyle göz altına alındılar, sonrasında suçsuz olduklarına karar verilip serbest bırakıldılar. Dr. Robert Anhegger ile söyleşi, 30.05.1991 İstanbul, aktaran Anne Dietrich, A.g.e., s: 311

⁴³ Anne Dietrich, Deutschsein in Istanbul-Nationalisierung und Orientierung in der deutschsprachigen Community von 1843 bis 1956, Leske-Budrich, Opladen 1998, s: 311

⁴⁴Alman Marksist çevre içerisinde yer alan Walter Ruben, 1931-1935 yılları arasında Frankfurt am Main'da doçent öğretim üyesi iken aynı zamanda Erschersheim da Uluslararası işçi Dayanışma Yerel Örgütü üyesi idi. Naziler iktidara gelene kadar Marksist Alman Okulu'nun derslerinin büyük bölümüne katılmıştır. Bkz. Kemal Bozay, A.g.e., s. 77. Kasım 1937'de İndoloji kürsüsü kurması için Türkiye'ye davet edilmiş ve ailesi ile birlikte Ankara'ya gelmiştir. 1944 yılında Almanya'ya geri dönmeyi reddettiği için Alman vatandaşlığından çıkarılmıştır. Ruben ailesi, 1950'de Doğu Almanya'ya yerleşti. Walter Ruben, Doğu Almanya Bilimler Akademisi'nde çeşitli görevler aldı. Ruben, 7 Kasım 1982'de Berlin'de hayata veda etti. Daha fazla bilgi için bkz. <https://esf.uni-osnabrueck.de/index.php/katalog-m-z/r/400-ruben-walter>

⁴⁵ Dr. Robert Anhegger ile söyleşi, 30.05.1991 İstanbul, aktaran Anne Dietrich, A.g.e., s: 311

Türkiye’de çalışan Avusturya ve Alman örgütleri arasındaki bağlantıları sağlayan kişi Rosemarie Heyd Burkart’tır. Burkart, 1939’da Schütte Lihotzky ile tanışarak Avusturya İstanbul grubu içerisine girmiştir.⁴⁶

“Bu resmi bir grup değildi. Avusturya Komünist Partisi üyesiydiler. Bir direniş örgütü kurdular. Şüpheli olmayan kim gelirse arkadaşça kabul edilirdi. Fakat çok küçük bir gruptuk.”⁴⁷

Roesemarie Heyd Burkart, 1938 yılında Europa Press’in muhabiri olarak İstanbul’a gelen Kurt Heyd ile tanışarak 1941 yılının Aralık ayında evlenmiştir.⁴⁸

“...iki yıldır Avusturya Komünist Partisi İstanbul grubu içerisindeydim. Kurt’un Avusturya Komünist Partisi ile bağlantısı yoktu. Evlenmek istediğimizi Moskova’daki merkeze bildirdik. Haberleşmeyi Schütte sağladı. Merkezden gelen cevap inanılmazdı: İmkansız, çünkü o bir Troçkist! Bu cevabı bana Schütte iletti. Ben de Ee ne olmuş yani diye yanıtladım.”⁴⁹

1942 yılının Ocak ayında Kurt Heyd’in sözleşmesi sona erdiğinden Almanya’ya geri dönmesi gerekiyordu.

“Bu durumda Türkiye’de kalma olanağımız yoktu. Bundan önce iki yıl direniş grubu içerisinde tabii ki sadece Almanya ile meşgul olduk, Türkiye ile değil. Rahatça oturmak ve orada kalmak istememekteydik. Tam aksine neler olduğunu görmek, düzeltmek ve Almanya’yı bunlardan kurtarmak! Kurt ve ben, 1945 yılında, iki yıl sonra ayrılacağım Alman Komünist Partisi’ne üye olduk”⁵⁰

4. AVUSTURYALI NAZİ KARŞITLARININ TÜRK KOMÜNİSTLERLE BAĞLANTILARI

Türk Komünistlerle bağlantılar konusuna Schütte Lihotzky, anılarında kısaca da olsa değinmektedir:

“İstanbul’da bir kişi aracılığıyla, 1926 yılından beri yasadışı olan, Türkiye Komünist partisi ile de bağlantı kurduk.”⁵¹

Türkiye Komünist Partisi ile kurulan bu bağlantıya dönemin Türk komünistlerinin anılarında da rastlanmaktadır.⁵² 1940’lı yıllarda Türkiye Komünist Partisi’ni diğer fonksiyonerler ile birlikte harekete geçirmiş olan Mihri Belli, İstanbul Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde Prof. Dr. Fritz Neumark’ın asistanlığını

⁴⁶ Exil in der Türkei 1933-1945, Haymatloz, Verein Aktives Museum, Berlin 2000, s. 68

⁴⁷ A.g.e. s. 68.

⁴⁸ A.g.e., 68.

⁴⁹ A.g.e., s.69.

⁵⁰ 27.02.1999’da yapılan bir röportajdan aktaran A.g.e., s:69.

⁵¹ Margerete Schütte Lihotzky, Erinnerungen aus dem Widerstand. Das Kaempferische Leben einer Architektin von 1938-1945, Wien 1994, s.51.

⁵² Vedat Türkali, Güven, Gendaş yayınları, İstanbul, Mayıs 2000, s.10.

yapmıştır.⁵³ Dönemin sosyalist yazarlarından Sabahattin Eyüboğlu'nun da siyasi faaliyetler içerisindeki Nazi karşıtı sığınmacılarla oldukça iyi ilişkileri olmuştur.⁵⁴ Kız kardeşi Mualla Eyüboğlu, 1958 yılında, Dr. Robert Anhegger ile evlenmiştir.⁵⁵ İngiliz edebiyatı profesörü, yazar, filolog ve çevirmen Mina Urgan da anılarında Nasyonal Sosyalizm karşıtı Alman ve Avusturyalı entelektüellerle oldukça iyi ilişkilere girdiğini belirtmektedir.⁵⁶

5. STRATEJİ DEĞİŞİKLİĞİ

Eichholzer, Maier ve Schütte Lihotzky'nin Avusturya'da tutuklanmaları İstanbul'da kalan diğer örgüt üyelerinin bir strateji değişikliğine giderek bu tarz siyasi kararların tehlikeli olduğu düşüncesini benimsemelerine neden oldu. Grubun önemli isimlerinin Avusturya'da tutuklanmalarının ardından Herbert Feuerlöcher liderliğine geçen Avusturya Komünist Partisi çatısı altındaki Nazi karşıtı direnişçiler siyasi etkinliklerini sadece propaganda yapmakla sınırlandırmıştı. Yeni strateji ise el ilanları yazmak ve çoğaltmak olacaktı.⁵⁷

Bu yeni stratejinin uygulanmasında İstanbul Üniversitesi'nde dersler veren Türkolog Andreas Tietze'nin de oldukça büyük katkıları olmuştur. Tietze, propaganda yazılarını hazırlayarak Avusturya'ya gönderilmek üzere Feuerlöcher'e teslim etmekteydi.⁵⁸

*"Bunun dışında Bay Feuerlöcher bana hemen hemen her hafta postalanması için el ilanları, broşürler içeren bir büyük paket vermekteydi. Gönderi nasıl gerçekleşmeliydi? El İlanlarını ve broşürleri Almanya, Avusturya veya Çekoslovakya'ya giden malların arasına gizlice yerleştirme önerisinde bulundum. Böylece propagandalar malları ilk açacak olan işçilerin eline geçmiş olacaktı. Sadece gönderen ve alıcı firma adlarını verdim (... ..) Buraya ulaşan haberlere göre bu konuda oldukça başarılı olduk. Bu iş şimdi anlattığım gibi kolay değildi. Bir yakalanmış olsaydım beni mutlaka Bulgar sınırına terk ederler oradan da Hitler zalimine teslim ederlerdi."*⁵⁹

⁵³ Mihri Belli Kimdir?, <http://mihribelli.com/about/>

⁵⁴ Gülnihal Gülmez, 1933 Sonrası Türkiye'ye Sığınan Nazi Karşıtı Aydınlar ve Karşılaştırmalı Edebiyatın İki Kurucu Adı: L. Spitzer ve E. Auerbach, <file:///C:/Users/CompaQ/Downloads/Documents/978191078136430.pdf>, s.242

⁵⁵ İz Bırakanlar, Mualla Eyüboğlu, <http://eyubogluvakfi.org.tr/?p=21>

⁵⁶ Mina Urgan, Bir Dinazorun Anıları, Yapı Kredi yayınları, I. Bası, Ekim 1999, İstanbul, s: 174.

⁵⁷ Kemal Bozay, A.g.e., s. 75.

⁵⁸ Exil in der Türkei 1933-1945, haymatloz, verein Aktives Museum, Berlin 2000, s: 185.

⁵⁹ Kemal Bozay, A.g.e.,s. 75

İstanbul postanelerinin birinden mikrofilm şeklinde sahte gönderici adı ile Avusturya'ya Yollanmış bir bildiri 1942 yılında Gestapo'nun eline geçti. Dört sayfalık bildiri de "Avusturyalı! Pasif Direniş Yap!" çağrısı yapılmaktaydı.⁶⁰ Pasif direnişle yapılmak istenen günlük hayatta örneğin iş yerlerinde silahsız direnişin örgütlenmesiydi:

"...bu tüm diktatörlere karşı en güçlü silahtır çünkü gizliden gizliye oldukça tesirlidir ve engellenmesi zordur. Bundan dolayı, resmi dairelerde, fabrikalarda veya işyerlerinde ulusça tempoyu yavaşlatarak örgütleniniz. En önemlisi sizi kimse suçlayamaz, cezalandıramaz. Kaba kuvvet yok, aksine yavaş, bitmez tükenmez güç kırma taktiği! İtiraz ve karşı duruş yok aksine ağır anlayış, abartılı gayret, gereğinden fazla kesinlik, uygun durumda gerçekleşen kazalar ve yanlış anlamalar... Kimse üzerinize gelemmez! (.....) Badanacı! Fırçayı düzensiz salla. Boya kutusunu devir ve evi öyle bir boya ki normalden üç kat daha pahalıya mal olsun. Boyaya parafın kat ki günlerce kurumasin. Sizi engellemeye çalışan müdürlerinizi unutun!"⁶¹

Bildiriler sadece Avusturya'ya gönderilmemekte Türkiye'de Almanca konuşan tüm sığınmacılara da dağıtılmaktaydı.

6. SONUÇ

Avusturya Komünist Partisi, 1945 yılı Nisan ayında üç büyük partiden biri ve geçici hükümetin üyesi olmuştur. 25 Kasım 1945'te yapılmış olan seçimlerde küçük bir parti olarak parlamentoya dört milletvekili sokmuş, 1947 yılına kadar hükümet içerisinde yer almış ve sosyalistlerle birlikte muhalefette önce beş daha sonra üç milletvekili ile siyasi mücadele vermiştir.⁶² Parti, 1959'dan günümüze parlamentoda temsil edilmemektedir. Viyana, Aşağı Avusturya, Steiermark, Kaernten ve Burgenland da eyalet meclisi sandalyelerini ve belediye meclisi üyeliklerini kaybetmiştir.

Avusturya Komünist Partisi'nin 1920'li yılların ortalarında yaptığı analizler, özellikle Nasyonal Sosyalizm tehlikesine yönelik uyarılarını tarih doğrulamıştır. Parti, o dönemlerde, Nazilerin sadece nasyonal sosyalist vurucu güçlerden ve Austro-faşist yerli güçlerden oluşmadığını bilakis devlet aygıtının içinden bu tehlikenin geldiğini işaret etmiştir. Şubat 1934'te ordu ve polis birliğinde işçi liderlerine ateş açmaları Avusturya Komünist Partisi'nin analizlerinin doğruluğunu

⁶⁰Haymatloz: Exil in der Türkei 1933-1945, Aktives Museum Faschismus und Widerstand in Berlin, Verein Aktives Museum (Berlin, Germany), 2000, s: 185.

⁶¹ Haymatloz: Exil in der Türkei 1933-1945, Aktives Museum Faschismus und Widerstand in Berlin, Verein Aktives Museum (Berlin, Germany), 2000, s: 185.

⁶² Ergebnisse der Nationalratswahlen 1945-2008, Demokratiezentrum Wien, www.demokratiezentrum.org,kaynak: http://www.bmi.gv.at/wahlen

ortaya koymuştur.⁶³ Bundan dolayı birçok sosyal demokrat Avusturya Komünist Partisi'ne katılmıştır. Yasadışı olduğu dönemde partinin üye sayısı dörde katlanmış ve parti, Avusturya işçi hareketinde önemli bir güç haline gelmiştir.

Avusturya Komünist Partisi Merkez Komitesi adına Alfred Klahr, partinin teorik yayın organı "Weg und Ziel" de Avusturya'nın ulusal bağımsızlığı ile ilgili Marksist bir teori geliştirdi.⁶⁴

Parti, Nasyonal Sosyalizm ve Hitler karşıtı tüm güçleri kapsayan güçlü bir blok oluşturdu. Nasyonal Sosyalistlerin Almanya'da iktidarı ele geçirmeleri ve Nazi ordusunun Avusturya'ya girişinden sonra Nazi diktatörlüğüne karşı örgütlü bir biçimde mücadele veren tek parti Avusturya Komünist partisi idi. Avusturya komünistleri, hem İstanbul'da hem de Avusturya'da yasadışı çalışmalarını sürdürdüler. Savaşı, silah üretimini protesto ettiler. Gestapo tarafından takip edilenlere yardım ettiler. Nasyonal Sosyalizme karşı mücadele veren partizanlara katıldılar. Bu mücadele süresince İstanbul'da örgütlenmiş olanların büyük bölümü dahil yaklaşık ikibin nasyonal sosyalizm karşıtı ve komünist, çalışma kamplarında, hapisane hücrelerinde, silahlı birliklerde, müttefiklerin ordularında asker olarak mücadele verirken öldürüldüler.

1959 yılında parlamentodan kopmuş olsa da Avusturya Komünist Partisi, Avusturya içerisindeki sosyal hareketlerin itici gücü olma özelliğini sürdürmüştür. Avusturya Komünist Partisi, hem Avusturya'nın bağımsızlığı, Avusturya'da siyasi kültürün oluşması ve hem de dünyanın Nasyonal Sosyalizm tehlikesinden kurtarılması için verilen mücadele de oynadığı rol ile tarihteki yerini almıştır.

KAYNAKÇA

Akademische Ehrungen der Universität Innsbruck - Verstorbene Trägerinnen und Träger, <https://www.uibk.ac.at/universitaet/profil/geschichte/liste-ehrunge-verstorben.html>, 21 Şubat 2018.

Alfred Kahr, Gesellschaft Archiv und Bibliotheksverein, Drechlergasse 42, A-1140 Wien, <http://www.klahrgesellschaft.at/KaempferInnen/Eichholzer.html>, 27 Şubat 2018.

Arslan, M., Mimar Gözünden Ankara, <http://mimargozundenankara.weebly.com/yaz305lar/modern-ankaray-taclandran-mimar-clemens-holzmeister>, 1 Mayıs 2016.

Bozay K., (2001), Exil in der Türkei, Ein Forschungsbeitrag zur deutschsprachigen Emigration in der Türkei 1933-1945, LIT Verlag, Münster-Hamburg-London. ISBN-13: 978-3825851033.

⁶³ Dr. Winfried Garscha, 80 Jahre KPÖ, www.Kpoe.at/bund/geschichte/gruendung.htm, s:4.

⁶⁴ A.g.e., s. 4

Der Rote Arbeiter-Organ der Linken in der Sozialdemokratie für Steiermark und Oberösterreich. (Ocak 1934),2. Yıl, Nr. 1.

Dietrich A. ,(1998) Deutschein Istanbul Nationalisierung und Orientierung in der deutschsprachigen Community von 1843 bis 1956, Leske Budrich, Opladen.

Ergebnisse der Nationalratswahlen 1945-2008, Demokratiezentrum Wien, www.demokratiezentrum.org, <http://www.bmi.gv.at/wahlen>

Garscha, W. 80 Jahre KPÖ, <http://www.Kpoe.at/bund/geschichte/gruendung.htm>,11 Ocak 2018.

Gülmez G., (2016), 1933 Sonrası Türkiye'ye Sığınan Nazi Karşısı Aydınlar ve Karşılaştırmalı Edebiyatın İki Kurucu Adı: L. Spitzer ve E. Auerbach,

Halbrainer, H., 7 J 181/42 Urteil gegen Erwin Puschmann, Margarete Schütte, 22.09.1942, Alfred Klahr Gesellschaft-Archiv und Bibliotheksverein, Drechlergasse 42, A-1140 Wien,

Henderson S., The Architectural Review, Margarete Schütte-Lihotzky (1897-2000), <https://www.architectural-review.com/essays/reputations-pen-portraits-/margarete-schutte-lihotzky-1897-2000/8685131.article>, erişim tarihi:27 Haziran 2015.

Hillebrecht, S., (2000), Haymatloz: Exil in der Türkei 1933-1945, Yayıncı: Verein Aktives Museum, Berlin.

Holzmeister C., (1976), Architectin den Zeitwende, Selbstbiographie. Werkverzeichnis, Salzburg-Stuttgart-Zurich.

İz Birakanlar, Mualla Eyüboğlu, <http://eyubogluvakfi.org.tr/?p=21>

Kayadibi F., Atatürk Döneminde eğitim ve bilim alanında gelişmeler, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. 12, 2006.

Knofler, M., Holzmeister C., (1976), Das Architektonische Werk. 4 Bde., Phil. Diss. Innsbruck

Konrad, H. (1978), Widerstand an Donau und Moldau. KPÖ und KPC zur Zeit des Hitler-Stalin Paktes, Wien-München-Zurich <https://web.archive.org/web/20060113181508/http://www.korso.at/korso/DStmk/eichholzer/politik.htm>,1, Temmuz 2002.

Maas U., Verfolgung und Auswanderung deutschsprachiger Sprachforscher 1933-1945, <http://esf.uni-osnabrueck.de/index.php/katalog-m-2/5/400-ruben-walter>, 5 Ağustos 2017.

Mihri Belli Kimdir?, <http://mihribelli.com/about/>

New York Times, <http://www.nytimes.com/2000/01/23/nyregion/margarete-schutte-lihotzky-noted-austrian-architect-102.html>,23 Ocak 2000.

Österreich Lexikon, www.aeiou.at/aeiou.encyclop.k/k605116.htm,1 Mart 2018.

Schütte-Lihotzky M. (2014), Erinnerungen aus dem Widerstand. Das kaempferische Leben einer Architecten von 1938-1945, Promedia Verlag, Viyana,ISBN: 978-3-85371-372-3.

Steiner, H.(1988) Die Kommunistische Partei Österreichs und die nationale Frage, in: „Anschluß“ 1938. Eine Dokumentation, vom Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes Viyana, Österreichischer Bundesverlag.

Türkali, V. (2008), Güven, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul, ISBN: 9789753084727.

Urgan, M.(1998), Bir Dinazorun Anıları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, ISBN: 9789753638326.

Wahrheit, “Eichholzer,F.H., “Ein Kaempfer für Österreich” 17.04.1955

Weingand P.H. / Winkler W.(1992), Diese Welt muss unter sein. Die Sozialistischen Studierenden in Graz 1919-1991, Graz : Graz Kult Publication.

Araştırma Makalesi./Research Article

**UVEYS BAHADIR HAN'IN İLKANLI DEVLETİ TAHTINA ÇIKIŞI
VE SİYASİ YAŞAMI**

*RISE OF SULTAN UWAIS BAHADIR KHAN TO THE THRONE OF THE
ILKHANID STATE AND HIS POLITICAL LIFE*

Ş. Cem TUYSUZ*

*Geliş Tarihi: 05.04.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 17.05.2020
(Accepted)*

ÖZ: Tarihi kaynaklarda Türk kökenli oldukları yönünde kayıtlar bulunan, Celayirliler, Miladi VI.-VII. yüzyıllarda dağınık kabile ve oymaklar halinde Moğolistan'ın doğusunda, Onon ve Kerulen (Keluren-Kerulan) Nehri kıyıları ile Baykal Gölü arasında kalan bölgede göçebe bir halde ve çoğunluğu Uygurlara tabi olarak yaşamışlardır. Gerek Cengiz Han'ın kurduğu Moğol Devletinde gerekse haleflerinin kurduğu devletlerin kaderinde de etkili olmuşlardır. 1253'de Moğol şehzadesi Hülegü Han ile Batı Asya'ya gelen bu kabile liderleri, bölgedeki fetihlerde ve İlhanlı Devletinin (Türk-Moğol kabilelerine dayanan) kuruluşundan tarih sahnesinden silinmesine kadarki süreçte, Çobanlılar (Sulduzlar) ile beraber, vazgeçilmez siyasi ve askeri unsurlardan biri olmuşlardır. İlhanlı Sultanı Ebu Said Bahadır Han'ın 736/1335-1336 yılında ölümünden sonra saltanat kavgaları ile yıkılmaya yüz tutan İlhanlılar Devleti'nin kargaşa içinde geçen son yıllarında, Celayirli Büyük Şeyh Hasan, birçok siyasi ve askeri mücadelenin ardından 740/1339-1340'da, İlhanlılar coğrafyasında yaklaşık bir asır hüküm sürecek olan Celeyiroğulları (İlkanlılar) Devleti'nin temellerini atmıştır. İlhanlı ve Timurlu Devletleri arasında ki süreçte hayatta kalma mücadelesi veren, Celeyiroğulları (İlkanlılar) Devleti'nin Tarihi hakkında Günümüze kadar Türkiye'de, çok fazla çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle çalışma konumuz olan bu makale ile İran coğrafyasında ki Türk-Moğol hâkimiyeti döneminin yaklaşık yirmi yıllık bir bölümünü kapsayan Sultan Uveys Bahadır Han dönemini siyasi açıdan incelemeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Sultan Uveys, İlkanlı, Celayir, Moğol, Timur

ABSTRACT: Jalayirs, who are referred to as a people with Turkic origins in historical records, lived in Eastern Mongolia, in the region remaining between the rivers Onon and Kerulen and Lake Baikal in 6th and 7th Centuries AD as scattered nomadic tribes and clans and mostly under the domination of the Uighur. They had a role to play in the destinies of both the Mongolian State established by Genghis Khan and the states founded by his predecessors. Arriving in the Western Asia in 1253 accompanying the Mongolian prince Hulagu, the leaders of these tribes, along with the Suldu, became an essential political and military element in the conquests and in the region during the era starting from the foundation of the Ilkhanid State (based on Turkic-Mongolian tribes) until it ceased to exist. During the chaotic last years of the Ilkhanid State, which was on the brink of

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, scemtuyusuz@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4520-4421.

destruction with constant fighting over the throne following death of the Ilkhanid Sultan, Abu Said Bahadır Khan in 736/1335-1336, Shaikh Hasan the Great of the Jalayir laid the foundation for the Jalayir State after many political and military struggles in 740/1339-1340, and the state would rule in the Ilkhanid territory for approximately a century. To this day, not many studies have been published in Turkey about the history of the Jalayir State that struggled hard for survival in the process between the Ilkhanid State and Timurid State. Therefore, in this study, we attempt to analyze the reign of Sultan Uwais Bahadır Khan, representing approximately twenty years in the era of Turkic-Mongolian domination in the geographical area that is Iran today, from a political perspective.

Keywords: Sultan Uwais, Ilkhanid, Jalayir, Mongolian, Timurid.

1. GİRİŞ

Orta Asya'da çok sayıda kollara bölünen ve değişik isimlerle anılan Türk kabileleri buldukları coğrafyalardan, değişik nedenlerle farklı coğrafyalara göç etmek zorunda kalmış ve gittikleri bölgelerde büyük küçük birçok siyasi teşekkül kurmuşlardır. Bu siyasi teşekküller kimi zaman bağımsız olarak, kimi zaman da diğer kabilelerle birlikte hareket etmişler ve içinde buldukları siyasi şartlara göre de değişik isimlerle anılmışlardır.

Cengiz Han ve haleflerinin emrine girmiş olan İlkanlı'lar (Celayir), 651/1253'de, Hülegü Han ile Batı Asya'ya gelmişlerdi. Moğol-İlhanlı, gerekse İlhanlı sonrası dönem hakkında bilgi veren tarihçiler, İlkanlı'ları (Celayir), İlhanlı Devleti'ni oluşturan boylar arasında kabul etmişlerdir. Dolayısıyla da Moğol kabilesi olduğunu ifade etmişlerdir.¹ Bunun aksine birçok tarihçi de onların Türk oldukları yönünde bilgiler vermişlerdir. Bu konudaki en eski ve kesin bilgileri Reşideddîn Fazlullah vermiştir. Fazlullah, Celayir boyunu, Moğol İmparatorluğu döneminde Moğol diye adlandırılan ancak, Moğol olmayan boylar arasında saymış, "...Onlara şimdilerde Moğol dedikleri fakat eski zamanlarda her birinin ayrı dilleri, kendilerine mahsus isimleri, ayrı ayrı bey ve emirleri ve çok sayıda oymakları olan Celayir, Uyrat, Tatar Sulduz ve diğerleri gibi yurtları ve karargâhları belli, yüz

¹ Âskallânî, Şahabe'd-dîn İbn-i Hâcer, *ed-Dureru'l-kâmine fi Âyân el-mieye es-sâmine*, I-VI, neşr. Muhammed Sayed Câd el-Hak, Kahire, 1966, I/448; Âzzâvî, Abbas, *Târîhu'l-İrâk Beyne'l-ihtilâleyn*, I-III, Bağdad, 1936-1939, II/25; Eberhard, Wolfram, *Çinin Şimal Komşuları*, Ankara, 1942, çev. Nimet Ulutuğ, Ankara, 1942, s.180; Zeyneloğlu, Cihangir, *Muhtasar Azerbaycan Tarihi*, İstanbul, 1924, s.68; Togan, A. Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981, s.82; Barthold, V.V., *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, haz. Y. Koparman-İsmail Aka, Ankara, 1975, s.297; Mu'in, Muhammed, *Ferheng-i Fârsî-yi Âmid*, I-VI, Tahran, 1371 hş., V/431; Yımanç, M. Halil, "Celayir", *İA*, III/64; Güngör, Erol, *Tarihte Türkler*, İstanbul, 1988, s.137; Meşkûr, Cevâd, *Târîh-i İrân-zemin*, Tahran, 1372 hş., s.212; Sümer, Faruk, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, I-II, İstanbul, 1999, II/767.

yapıları ve kelimeleri Moğol yüz ve kelimelerine benzeyen Türk kavimleri vardır...”² şeklinde ifade etmiştir.

Reşîdeddîn Fazlullah, boylara neden Moğol denildiğini ise,

”...Nitekim bu dönemde Cengiz Han ve hanedanının kudretli olması nedeni ile – onlar Moğol oldukları için- Celayir, Uyrat, Ung-kut, Kerayit, Nayman, Tangkut, ve diğerleri gibi her birinin muayyen bir ismi ve özel lakapları olan bu Türk kavimleri kibirlenmek için kendilerine Moğol diyorlar. Hâlbuki bu doğru değildir. Eski zamanlarda, bu ismi kullanarak kibirlenenlerin çocukları, kendilerinin eskiden beri Moğol adı ile anıldıklarını ve Moğollara mensup olduklarını sanıyorlar..” şeklinde açıklamıştır.³

İlkanlı’ların (Celayir) Türk oldukları birçok tarih araştırmacısı tarafından da kabul edilmiştir.⁴ Belirtilen bu yaygın görüşler dışında İlkanlı’ların (Celayir) Türkleşmiş Moğol oldukları yönünde farklı bir görüş de ileri sürülmüştür.⁵

Ebu Said Bahadır Han’ın 736/1335-1336 yılında ölümünden sonra saltanat kavgaları ile yıkılmaya yüz tutan İlhanlılar Devleti’nin kargaşa içinde geçen son yıllarında, İlkanlı Büyük Şeyh Hasan, 740/1339-1340’da, İlhanlılar coğrafyasının büyük bir bölümünde bir asır hüküm sürecek olan İlkanlı (Celayirli) Devleti’nin temellerini atmıştır.

Büyük Şeyh Hasan’ın, 757/1356 yılında ölümü üzerine tahta çıkan Uveys Bahadır Han, saltanatında İlkanlı (Celeyirli) Devleti siyasi ve askeri bakımlardan en güçlü dönemini yaşamıştır. Farsça kaynaklarda yer almamakla birlikte Sultan Uveys’in, Anadolu’da yeni bir güç olarak ortaya çıkan Osmanlı Devleti ile siyasi ilişkiler içinde olduğu karşılıklı mektuplaşmalar ve Şehirlerin Sultanı-Sultanların

² Reşîdeddîn Fazlullah, `İbn-i İmadu’d-devle Hemedânî, *Câmiu’t-tevârih*, I-II, neşr. Behmen Kerimî, Tahran, 1374 hş., I/47.

³ Reşîdeddîn, *Câmiu’t-tevârih*, I/57 .

⁴ Makrîzî, Ahmed b. Ali, *Kitâbus’-Sülûk li Ma`rifeti Duvelu’l-mülûk*, I-XII, neşr. Mustafa Zeyyâde-Saîd Âbdu’l-Fettâh Âşûr, Kahire, 1956-1973, XI/877; Bakıhanov, Abbaskuli, *Gulistân-i İrem*, neşr. Abdülkerim Alizade, Bakü, 1970, s.82; Howorth, Henry, H., *History Of The Mongols*, I-IV, New York, 1876-1892, I/25; Lane Poole, Stanly, *Düvel-i İslamiyye*, Westminster 1893, çev. Halil Edhem, İstanbul, 1927, s.391; Muhammed Hasan Han, *İtimadu’s-saltana, Mirâtu’l-buldân*, I-IV, neşr. Âbdulhuseyn Nevâî- Mîr Haşim Muhaddis, Tahran, 1366-1368 hş., I/62; İbn-i Kerbelâî, Hâfız Huseyn-i Tebrîzî, *Ravzatu’l-cinân ve Cennâtu’l-cinân*, I-II, neşr. Câfer Sultan el- Karâî , Tahran, 1344 hş., I/523; Veliyev, Mehmed Hesen, *Azerbaycan*, Bakü, 1993, s.391; Memmedov, Nadir, *Azerbaycan Yer Adları*, Baku, 1993, s.164.

⁵ Yakubovski, A. Yu, *Altınordu ve Çöküşü*, Leningrad, 1937, çev. Hasan Eren, Ankara, 1976, s.191; Grousset, René, *L’Empire des Steppes*, Paris, 1939, çev. M.Reşat Uzmen, İstanbul, 1996, s.191; Barthold, T.T.H. *Dersler*, s.306; Güngör, *Tarihte Türkler* s.137.

Şehri Edirne'nin Fethi nedeni ile Sultan Murad tarafından Fetihname⁶ gönderilmesi de dikkate değerdir.

Sultan Uveys'in 776/1374-1375 yılında ölümünden sonra oğlu Sultan Hüseyin, feodal kabile beylerinin mücadeleleri, komşu devletlerin saldırıları ile karşı karşıya kalmış ve kardeşi Sultan Ahmed ile saltanat mücadelesinde yenilmiştir. Sultan Ahmed Celayir'in de hükümrانlığının ilk yılları saltanat mücadeleleri ile geçmiş, Timur'un ortaya çıkışı ile yeniden bir kaos ortamına girilmiştir. Tüm güçlülere rağmen mücadelesinden vazgeçmeyen ve Timur'un ölümünden sonra topraklarının önemli bir kısmını yeniden ele geçirmeyi başaran Sultan Ahmed'in 813/1410 yılında, Kara Koyunlu reisi Kara Yusuf'a yenilerek ölümü ile İlkanlı (Celayiroğulları) Devleti tarihin tozlu sayfaları arasında yerini almıştır. Yaptığımız bu çalışma ile İlkanlı Devleti'nin en güçlü ve en geniş sınırlarına ulaştıran, siyasi şöhretinin yanında, bilime, güzel sanatlara, bilim adamı ve sanatkârlara olan ilgisi ve desteği ile de tanınan Sultan Uveys Bahadır Han dönemini siyasi açıdan incelemeye çalıştık. O, çağdaşı olan sultanların bir adım önüne geçmeye çalışmıştır. Tebriz'e girişini Hz. Muhammed'din Mekke'ye girişi ile eş değer tutmuş, sultanlığını dönemin cosmos lideri olarak lanse etmeye çalışmıştır.

2. UVEYS BAHADIR HAN'IN İLKANLI (CELAYİROĞULLARI) DEVLETİ'NİN TAHTINA ÇIKIŞI VE TEBRİZ'İN FETHİ

Muizzed-din Uveys b. Şeyh Hasan Noyan b. Emir Hüseyin Küregen Noyan b. Akbuka Noyan b. İlkan Noyan, Emir Şeyh Hasan Celayir'in Dilşad Hatun'dan

⁶ Feridun Ahmed Beg'e göre Sultan Murad, Develi Beg isimli bir elçisini, bir dostluk ve işbirliği mesajı ile ve değerli hediyelerle Sultan Uveys Bahadır Han'a göndermiş ve ondan Arap ve Acem Padişahı diye bahsetmiştir. Sultan Uveys ise 763 h. tarihinde Tebriz'den Sultan Murad Han'a gönderdiği mektupta; "*Sultan Murad'ın tahta çıkmasından sonra Karamanoğulları'nın Anadolu'da ihtilaf ve kargaşa çıkardıklarını duyduğunu, bunun üzerine bir yarlıg çıkararak Karaman hâkiminden kendileri ile daha önceleri yapılan anlaşmaya⁶ uymasını ve muhalefete kalkışmamasını istediğini, Sultan Murad Han'ın küffar memleketlerinde fetihlerde bulunduğunu bu nedenle Anadolu'da çıkacak kargaşaların düşmanın eline fırsat vereceğini ifade etmiş Sultan Murad'a küffarla mücadelesinde kendisinin de her türlü yardıma hazır olduğunu söylemiştir. Ayrıca Sultan Uveys, kendi bölgesinin ürünlerinden olan çok miktarda kumaş, bir kaç halı, bir adet hünkâr otağı ve diğer hediyeleri taşıyan bir kervanı yola çıkardığını, yine ayrıca **Suğat** ve **Bilig Bey** adındaki elçilerinin de padişaha mahsus hediyelerle gönderildiklerini*" belirtmiştir. Feridun Ahmed Beg, *Mecmûâ-i Münşeâtü's-selâtin*, I-II, İstanbul, 1274 h.,I/91-95; Hoca Saadeddin Efendi, *Tacü't-tevârih*, I-V, yay. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara, 1992,I/230.

739/1338'de⁷ doğan en büyük oğludur.⁸ 757/1356 yılının recep ayında⁹ babası Şeyh Hasan Celayir'in ölümünden sonra, hatun, şehzade¹⁰, emir ve devlet erkânının katılımı ile İlkanlılar (Celayıroğulları) Devleti tahtına oturdu.¹¹ Genç Sultanın

⁷ İkbâl, Âştiyânî Abbas, *Târîh-i Moğûl u Evâyl-i Eyyâm-i Teymûrî*, Tahran 1312 hş., s.456; Vekilî, Seyyid İsmail, *Azerbaycan*, I-II, Tebriz , 1362 hş., s.250.

⁸ Semerkandî, Devletşâh, *Tezkirtu 'ş-suérâ*, neşr. Muhammed Abbasî, Tahran, 1337 hş., s.287; Hândmîr, *Habîbu 's-siyer*, III/239; Howorth, Henry, H., *History Of The Mongols*, I-IV, New York, 1876-1892, III/654; Huart, Clement, *Histoire de Bağdat*, Paris, 1901, s.12; Terbiyet, Muhammed Ali, *Danışmandan-i Azerbaycan* , Tahran, 1314 hş., s.56; Browne, Edward G. A., *Literary History Of Persia* , I-IV, Cambridge, 1969, III/172; Râzî, Abdullah, *Târîh-i Kâmil-i İrân*, Tahran ,1334 hş., s.335; Âzzâvî , Abbas, *Târîhu 'l- İrâk Beyne 'l-ihtilâleyn*, I-III , Bağdad, 1936-1939, II/81; Ganî, Kasım , *Târîh-i Âsr-i Hâfız*, I-II, Tahran , 1340 hş., I/30; Beyani, Şirin, *Târîh-i Âl-i Celayir*, Tahran , 1345 hş., s.33.

⁹ el-Eherî, s.175; İbn-i Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed, *el-İber*, Farsçaya çev. Âbdu'l-Muhammed Âyetî, (Târîh-i İbn-i Haldûn I-VI) Tahran, 1375 hş., IV/793; İbn-i Tağrıberdî, Cemaleddin Ebi'l-Mahâsin Yusuf, *el-Menhelu 's-sâfi ve 'l-mustevfi bād el-vâfi*, I-III, neşr. Muhammed Emin Sa'îd Âbdu'fettah Âsûr, Kahire, 1956-1984, III/117; Âbrû, Lutfullah Hâfız, *Zeyl-i Câmîu 't-tevârîh-i Reşîdî*, neşr. Hânâbâ Beyânî, Tahran, 1317 hş., s.232; Semerkandî, *Matlâu 's-sâdeyn*, I/310; Makrîzî, Ahmed b. Alî, *Kitâbus 'sulûk li Mârifeti Duvelu 'l-mulûk*, I-XII, neşr. Mustafa Zeyyâde-Saîd Âbdu'l-Fettâh Âşûr, Kahire, 1956-1973, VII/27; Mîrhând, Muhammed Seyyid Burhaneddin Hâvendşâh Belhî, *Târîh-i Ravzatu 's-safâ I-XII*, neşr. Abbas Pervîz, Tahran, 1338 hş., V/570; Hândmîr, *Habîbu 's-siyer*, III/238; Kazvînî, *Lubbu 't-tevârîh*, s.258; İbn-i Kerbelâî, I/335; Bakıhanov, s.74; Howorth, III/654; Muhammed Hasan Han, I/635; Huart, s.13; Ğanî, I/120; İkbâl, s.456; Âzzâvî, II/81; Beyânî, s.33; Fâikî, İbrahim, *Azerbaycan Der Mesîr-i Târîh-i İrân*, I-II, Tebriz, 1375 hş, I/490; Zerrînkûb, Âbdulhuseyn, *Donbâle-i Rûzgârân-i İrân*, Tahran, 1375 hş., s.258

¹⁰ Âskallânî, (Âskallânî, Şahabe'd-dîn ibn-i Hâcer, *ed-Dureru 'l-kâmine fi 'Âyân el-mieye es-sâmine*, I-VI, neşr. Muhammed Sayed Cād el-Hak, Kahire, 1966, II/448) ve Minorsky, V., "Üveys", *İA*, VIII/133-135, Sultan Uveys'in Sultan Hüseyin adında ölen bir kardeşinin bulunduğunu ve Şeyh Hasan'a onun halef olduğunu, ancak onun ölümü ile bütün iktâ'ların Sultan Uveys'te birleştiğini belirtmiştir. Fakat Sultan Uveys'in Hüseyin adında bir kardeşinin olduğuna dair kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır.

¹¹ Sâvecî, *Divan*, s.544; Âbrû, *zeyl*, s.232; Semerkandî, *Matlâu 's-sâdeyn*, I/311; Mîrhând, V/570; Hândmîr, *Habîbu 's-siyer*, III/239; Kazvînî, *Lubbu 't-tevârîh*, s.258; Naḥcevanî, Hâc Huseyn, *Mevâddu 't-tevârîh*, neşr. Edebiyye Kitabevi, Tahran,1343 hş, s.32.; el- Eherî, Ebubekr el-Kutbî, *Târîh-i Şeyh Uveys*, neşr. J. B. Van Loon, Lahey, 1954, s.182; Sâvecî, Selmân, *Divan*, neşr. Mansûr Muşfik, Tahran, 1336 hş., s.544; Semerkandî, Kemalü'd-dîn Âbdurrezzâk, *Matlâu 's-sâdeyn ve Mecmâu 'l-bahreyn*, c.I, neşr. Âbdulhuseyn Nevâî, Tahran, 1372 hş., I/372; Hândmîr, Ğiyâsu'd-dîn Muhammed el-Huseynî, *Târîh-i Habîbu 's-siyer fi Ahbâr-i Efrâd-i Beşer*, I-IV, neşr. Muhammed Debîrsiyâkî, Tahran, 1362, hş.,

çocukluk ve gençlik yılları hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Kestirdiği sikkelerde adı, “*es-sultanu'l-Âlim el-Âdil Sultan Uveys Bahadır Han*” ve “*es-sultanu'l-Âzam Şeyh Uveys Bahadır Han*” olarak yazılmıştır.¹²

Genç sultanın tahta çıktığı ilk aylarda, Dicle Nehri'nin taşması sonucunda, Bağdad, büyük bir afetle karşı karşıya kaldı.¹³ Sultan Uveys, yaşanan felaketin izlerini silmeğe ve harabeye dönen Bağdad'ın yeniden imarı ile meşgul oldu. Diğer yandan da bölgede kaybolan İlkanlı Devleti'nin üstünlüğünü yeniden tesis etmek ve Tebriz'i ele geçirmek için 759/1357-1358 yılında büyük ve teçhizatlı bir ordu ile Azerbaycan'a yöneldi.

3. TEBRİZ ve ÇEVRESİNDEKİ SİYASİ DURUM

Çobanlı Melik Eşref, İlkanlı'lar (Celayiroğulları) Devletindeki taht değişikliğini fırsat bilerek Azerbaycan'da hâkimiyet kurmuş, halkı baskı ve zulüm ile yönetiyordu. Onun bu diktatörce yönetiminden kurtulmak isteyen Azerbaycan'ın önde gelen din âlimleri, kadıları ve bilim adamları çareyi Tebriz'i terk ederek komşu devlet hükümdarlarına sığınmakta aramışlardı. Bu sığınmacıların dikkat çekenlerinden biriside, Tebriz kadısı Muhiye'd-dîn Berdâî idi. O, Deşt-i Kıpçak'ta hüküm süren Altınordu Devleti hükümdarı Canı Beğ Han'ın başkenti Saray'a gitmişti. Muhiye'd-dîn Berdâî, Canı Beğ Han ve devlet erkânının da katıldığı bir toplantıda Melik Eşref'in Azerbaycan'da halka yaptığı zulüm ve baskıları anlatarak, bu zulmün önüne geçmelerini istedi.

Canı Beğ ve Altınordu devlet erkânı, görünürde Melik Eşref'i ve yaşattığı baskı ve zulmü ortadan kaldırmak gerçekte Tebriz de yeniden Altınordu hâkimiyetini sağlamak ve bölgedeki ekonomik ve siyasi üstünlüğü ele geçirmek

---

III/239; Ğaffârî, Kadı Ahmed Kazvîni, *Târîh-i Cihân-ârâ*, neşr. Muctebâ Minovî, Tahran, 1343, hş., s.216; Kazvîni, Yahya b. Abdullatif, *Kitab-i Lubbu't-tevârîh*, tıpkıbasım, Tahran, 1363 hş., s.258; İbn-i Kerbelâi, Hâfız Huseyn-i Tebrîzî, *Ravzatu'l-cinân ve Cennâtu'l-cinân*, I-II, neşr. Câfer Sultan el- Karâî , Tahran, 1344 hş., I/335; Muhammed Hasan Han, *İtimadu's-saltana, Mirâtu'l-buldân*, I-IV, neşr. Âbdulhuseyn Nevâî- Mîr Haşim Muhaddîs, Tahran, 1366-1368 hş., I/635; Blochet, Edwin, *Catalogue des Manuscrits Persans de la Bibliotheque Nationale*, I-IV, Paris, 1905- 1912, III/219; Bakıhanov, Abbaskuli, *Gulistân-i İrem* , neşr. Abdulkerim Alizade, Bakü, 1970, s.74; Sümer, Faruk, “Anadolu'da Moğollar” , *SAD* I/1969, s. 1-147, Ankara, 1970,I/107

¹² Tabatabâi, Seyyid Cemal Torâbî, *Sikkehâ-yi Şâhân-i İslâmî-yi İrân*, Tahran, 1350 hş., s.115-119; Ziya, Ahmed, *Meskûkât-ı İslâmiyye Takvimi*, İstanbul, 1910, s.97-98; Artuk, İbrahim-Cevriye, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Katoloğu*, I-II, İstanbul, 1976, II/829.

¹³ Huart, s.13; Âzzâvî, II/83

amacıyla, 758/1356-1357'de büyük bir ordu ile Saray'dan hareket ederek Bakü Derbendi üzerinden Tebriz'e yöneldi.¹⁴

Melik Eşref, Canı Beğ Han'ın Tebriz'e yöneldiği haberini almasına rağmen mücadele yolunu seçmek yerine bütün aile efradı ve hazinelerini de alarak bölgeden uzaklaştı. Fakat çok geçmeden Canı Beğ Han'ın askerleri tarafından yakalandı ve Tebriz'e getirilerek Canı Beğ Han'ın emri ile öldürüldü (758/ 1356-1357).¹⁵

Canı Beğ, Tebriz'i alıp bölgede siyasi üstünlüğü sağladıktan sonra oğlu Berdi Beğ'i naibi olarak 50 bin kişilik bir ordu ile Azerbaycan'ın yönetimine bıraktı ve Deşt-i Kıpçak'a geri döndü. O, herhangi bir karışıklığa fırsat vermemek için de Melik Eşref'in oğlu Timurtaş'ı ve kızı Sultan Baht Hatun'u da yanına alarak Saray'a götürdü. Ancak Berdi Beğ, çok geçmeden babası Canı Beğ'in hastalandığı haberi üzerine başkent Saray'a gitti. Giderken de Çobanlı hanedanından Ahi Cuk'u kendi naibi olarak Tebriz ve Azerbaycan'ın yönetimine getirdi.¹⁶

¹⁴ Fasîh-i Havâfi, Ahmed b. Celaleddin Muhammed, *Mucmel-i Fasîhî*, I-III, neşr. Mahmud Ferruh, Meşhed, 1341 hş., III/88; Mustevfi, Zeynu'd-dîn b. Hamdullah Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzîde*, neşr. İrec Afşâr, Tahran, 1372 hş. , s.57-59; Âbrû, *zeyl*, s.232-233; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/312; Mîrhând, V/566-567; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/75; Bakıhanov, s.74; Zeyneloğlu, Cihangir, *Muhtasar Azerbaycan Tarihi*, İstanbul, 1924, s.68; Ğanî, I/152; Âzzâvî, II/95-96; Yakubovski, A.Yu, *Zolotoya Orda*, Leningrad, 1937, çev. Hasan Eren, (Altınordu Ve Çöküşü), Ankara, 1976, s.159-160; Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Kars Tarihi*, c.1, İstanbul, 1953,s.460; Sümer, Faruk, *Kara Koyunlular*, c.1, Ankara,1984, s.40-41; Vekîlî, s.249

¹⁵ İbn-i Haldûn, IV/793; Fasîh-i Havâfi, III/88; Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzîde*, s.59-63; Âbrû, *zeyl*, s.233-235; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/312-315; Mîrhând, V/567-568; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/236-239; Bakıhanov, s.74; Spuler, Bertold, *Die Mongolen In Iran*, Göttingen, 1939, çev. Cemal Köprülü, (İran Moğolları), Ankara, 1957, s.153-154; Yakubovski, *Altınordu ve Çöküşü*, s.160; Ğanî, I/152; Âzzâvî, II/96-97; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134; Vekîlî, s.250; Smith, John M., "Djalayir- Djalayirid", *EI*, II/ 401-402; Yıldız, Hakkı Dursun "Karakoyunlular", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, I-XIV, İstanbul, 1986-1989, VIII/443; Sümer, Faruk, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, I-II, İstanbul, 1999, I/3

¹⁶ İbn-i Haldûn, IV/793; İbn-i Tağrıberdî, *el-Menhelu's-sâfi*, III/117; Fasîh-i Havâfi, III/88; Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzîde*, s.64; Âbrû, *zeyl*, s.236; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/315; Mîrhând, V/569-570; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/75-76; Bakıhanov, s.74; Howorth, III/654; Ğanî, I/152-153; Âzzâvî, II/96; Beyânî, s.34; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134; Sümer, *Kara Koyunlular*, s.41; Smith, "Djalayir", *EI*, II/401; Vekîlî, s.250; Fâikî, *Azerbaycan*, I/490

4. TEBRİZ'İN FETHİ

Ahi Cuk, Sultan Uveys'in Azerbaycan'a harekât ettiğini öğrenince ona karşı koymak için bir ordu ile Tebriz'den çıkarak Suntay Dağı civarına geldi. 759/1357-1358'de (Haziran 1358) iki taraf arasında şiddetli bir savaş oldu. Ahi Cuk'un kuvvetleri Sultan Uveys'in ordusunun sol kanadını oluşturan Uyratlı askerlerini bozguna uğrattı. Sultan Uveys'in kuvvetleri ise Ahi Cuk'un ordusundaki Çobanlı (Sulduz) kuvvetlerini bozguna uğrattı. İki tarafın ordusu da geceyi geçirmek ve toparlanmak için kendi karargâhlarına çekildiler. Sabahın ilk ışıkları ile savaşın tekrar başlaması beklenirken, Ahi Cuk ve kuvvetleri savaş meydanını terk ederek Tebriz'e doğru kaçmaya başladı. Ahi Cuk, hayatta kalan çok az bir kuvvetle Tebriz'e sığınmayı başardı. Fakat bu duruma bir son vermek isteyen Sultan Uveys, Tebriz'i kuşattı. Ahi Cuk, çaresizlik içinde kuşatma altındaki Tebriz'i terk ederek Nahcivan tarafına kaçtı. Sultan Uveys, babasının¹⁷ ve kendisinin hayalini kurduğu İlhanlı Devletinin varisi olmak ve küllerinden daha güçlü ve daha büyük bir devlet kurmak için ilk adım olan Tebriz'e girdi¹⁸, 759/Temmuz 1358' de İmaret-i Reşidi'de (Rub-i` Reşidi) gösterişli bir törenle tahta oturdu, hâkimiyet alameti

¹⁷ Şeyh Hasan Noyan, (Tacü'd-dünya ve'd-din Şeyh Hasan Noyan b. Emir Hüseyin b. Akbuka b. İlkan Noyan) Celayiroğulları veya diğer adıyla İlkanlılar Devleti'nin kurucusudur. (Bkz.; Āskalânî, *ed-Durur'l-kâmine*, II/96; Sami, III/1828; Lane Poole, Stanly, *The Mohammadian Dynasties*, Westminster, 1893, çev. Halil Edhem, (*Düvel-i İslamiyye*) İstanbul, 1927, s.391; İkbâl, s.455-456; Azzâvî, II/76-77; Beyânî, s.31; Dihhudâ, "Hasan-i Bozorg", *Luğatnâme*, XIX/585; Meşkûr, M. Cevâd, *Târih-i İrân-zemîn*, Tahran, 1372 hş., s.243; Zerrinküb, *Donbâle-i Rûzgârân*, s.258; Rûdgâr, Kanbarâli, *ez Beynu'n-nehreyn ta Maverâu'n-neh*, Tahran 1376 hş., s.53). Celayiroğulları Devleti, 740/1339-1340 yılında Bağdad'da bağımsızlığını ilan ederek İlhanlı Devleti'nin varisi olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Anne tarafından bir İlhanlı şehzadesi (İlhanlı Devleti hükümdarı Ergun Han'ın kızı Olcatay Hatun'dan 704/1304-1305 yılında doğmuştur. Bkz., Fasîh-i Havâfî, III/13; Ğanî, I/19) olması nedeni ile kendisinin Cengiz Han neslinden olduğunu ve kurduğu İlkanlı (Celayiroğulları) Devleti'ni de İlhanlı Devletinin devamı olduğu dönemin kaynakları tarafından doğrulanmaktadır. (Bkz.; el-Eherî, s.155; Ğiyâsî, Abdullah b. Fethullah, *Târihu'l-Ğiyâsî*, neşr. Marianne Schmid Dumont Freiburg, 1970, s.24; Ğaffârî, *Târih-i Cihân-ârâ*, s.215; Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah, *Sahâyifu'l-ahbâr*, I-III, çev. Şair Ahmed Nedim, İstanbul, 1285 hş., III/6; Kazvîni, Muhammed, " Hâfız u Sultan Ahmed-i Celayir", *Mecelle-i Yâdgâr*, yıl 1, sayı 1 Tahran, Ağustos 1944, s.7-12; Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s.459). Bu düşünce doğrultusunda kendisi ve oğlu Şeyh Uveys kendilerini İlhanlı Devletinin varisi oldukları ve küllerinden daha güçlü ve daha büyük bir devlet kurma amacına yaşamlarını adanmışlardır.

¹⁸ "Tebriz şehri Sultan Uveys'in mübarek adımını basmasından dolayı Peygamber'in gelişi ile Mekke'nin çıktığı makama çıktı ve sefa ile doldu." Bkz.: Sâvecî, *Divan*, s.369

olarak sikke kestirip, hutbe okuttu.¹⁹ Sultan, kendisine biat eden emirleri değerli hediyeler ve hilâtlelerle ödüllendirdi. Ancak emirlerden bir grup, ihanet ederek Sultanı öldürmek istedilerse de bu emirlerden kırk yedisi yakalanarak öldürüldü²⁰. Hayatta kalan bir grup emir de Ahi Cuk'a katılmak üzere Nahcıvan taraflarına kaçıp, onun etrafında toplandılar, birlikte Karabağ'a gittiler.

Sultan Uveys, kendisi aleyhine şekillenmekte olan bu tehlikeli durumu ortadan kaldırmak amacıyla, Emir Ali Pilten'i güçlü bir ordu ile Karabağ'a gönderdi. Fakat Karabağ'da ki Türkmen beyleri ve askerlerinin katılımlarıyla da güçlenen Ahi Cuk, Verd deresi civarında Ali Pilten'in komutasındaki İlkanlı (Celayıroğulları) ordusuna saldırdı ve onları büyük bir mağlubiyete uğrattı. Bu mağlubiyet üzerine, Sultan Uveys, dağılan kuvvetlerini yeniden toparlamak amacıyla Ahi Cuk tarafından gelebilecek ani bir saldırı ihtimalini de göz önünde bulundurarak Tebriz'den hareket ederek yoğun kar yağışı ve soğuk altında Suntay Dağı'nı aşarak Bağdad'a çekildi burada bir savunma hattı oluşturdu.²¹

Sultan Uveys'in Bağdad'a çekilmesinden yararlanan Ahi Cuk ve müttefikleri kaybettikleri Tebriz'e geri döndüler. Ahi Cuk, Kutluğ Şah Yaralu adlı emirini Sultan Uveys'i takibe gönderdi. O, Merağa'ya kadar takipte kaldı ise de herhangi bir sonuç alamadan geri döndü.²²

¹⁹ İbn-i Haldûn, IV/793; el-Eherî, s.181-182; Fasîh-i Havâfi, III/90; Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzide*, s. 66-67; Âbrû, *zeyl*, s. 236-237; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/316; Mîrhând, V/570-571; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/239; Kazvîni, *Lubbu't-tevârih*, s. 258-259; Bakıhanov, s. 74-75; Howorth, III/654-655; Lane Poole, *Düvel-i İslamiyye*, s.391; Muhammed Hasan Han, I/635; Huart, s.14; İkbâl, s.456; Ğanî, I/111; Âzzâvî, II/97-98; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134; Kuliyev, C.B., "Djalair", *ACE*, Bakü 1987, X/410; Vekîlî, s.251; Yıldız, VIII/443; Meşkûr, s.243; Fâikî, *Azerbaycan*, I/490; Sümer, *Şahs Adları*, I/311.

²⁰ el-Eherî, s.182; Fasîh-i Havâfi, III/91; Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzide*, s.67; Âbrû, *zeyl*, s. 237; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/316; Mîrhând, V/571; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/239; Kazvîni, *Lubbu't-tevârih*, s.259; Deguignes, Joseph, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Târih-i Umumisi*, I-VIII, Paris, 1756-1758, çev. H. Cahid Yalçın, İstanbul, 1923, VI/78; Howorth, III/655; Muhammed Hasan Han, I/635; İkbâl, s.456; Âzzâvî, II/98; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134; Fâikî, *Azerbaycan*, I/490.

²¹ İbn-i Haldûn, IV/793; el-Eherî, s.182-183; İbn-i Tağrıberdî, *el-Menhelu's-sâfi*, III/117; Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzide*, s.67-68; Âbrû, *zeyl*, s.237; Fasîh-i Havâfi, III/90-91; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/316; Mîrhând, V/571; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/239; Kazvîni, *Lubbu't-tevârih*, s.259; Deguignes, VI/78; Howorth, III/655; Muhammed Hasan Han, I/635; Zeyneloğlu, s. 70; İkbâl, s.456; Âzzâvî, II/98; Beyânî, s.34; Vekîlî, s.251; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134

²² el-Eherî, s.183; Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzide*, s.68; Âbrû, *zeyl*, s.238; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/317

Muzafferî Devleti hükümdarı Emir Mübarizeddin Muhammed Muzaffer²³,(Irak-ı Acem, Fars ve Kirman bölgelerinde İncü hanedanını mağlup ettikten sonra) Azerbaycan ve Tebriz’i ele geçirmek için fırsat kolluyordu. Sultan Uveys Bahadır Han’ın Bağdad’a çekildiğini ve Ahi Cuk’un Tebriz’i ele geçirdiği haberini öğrenince 760/1359 yılında kalabalık bir ordu ile Sultaniye’den Tebriz’e yöneldi. Aynı yıl Ahi Cuk ve Muhammed Muzaffer arasında Verzigân bölgesinde yapılan savaşta Ahi Cuk yenilerek kaçtı. Muhammed Muzaffer kazandığı bu galibiyetle Tebriz’i ele geçirdi, bölgede hâkimiyet sağlayıp, ticaret yollarının kontrolünü²⁴ ele geçirdi. O, etrafa fetihnameler göndererek, kendi adına hutbe okuttu.²⁵

Bağdad’da bulunan sultan, Tebriz’de yaşanan bu gelişmeler üzerine bölgenin tek hâkimi olma fırsatını tekrar ele geçirmek için vakit kaybetmeden, Emir Muhammed Muzaffer’in üzerine hareket etti. Tebriz’i sadece bir hafta²⁶ kontrolüne alan Muzaffer, İlkanlı (Celayıroğulları) ordusunun yaklaştığı haberini alır almaz kuvvetlerini takviye etmek ve gerekli hazırlıkları yapmak için acele ile Tebriz’i terk etti²⁷, İsfahan’a ulaştı. Sultanlık için savaş meydanlarında kan ve ter akıtan Emir Muzaffer, kaderin garip bir cilvesi olarak saltanat ateşi ile isyan eden oğulları

²³ İbn-i Tağrıberdî, (*el-Menhelus’-sâfi*, III/117) Şah Şücâ’ olduğunu söylemiştir. Ancak bu doğru değildir.

²⁴ İlhanlılar döneminde Gazan Han’dan itibaren ülkenin dört bir tarafı özellikle Tebriz, Sultaniye ve Bağdad doğu ile batı arasındaki en önemli ticaret merkezleri durumunda idiler. Bu nedenle ticareti korumak ve geliştirmek amacıyla da İlhanlı devlet teşkilatında özel birimler kurulmuş ve bunlar İlkanlı ve Çobanlı siyasi hâkimiyetleri döneminde de herhangi bir değişikliğe uğratılmamıştır. Bkz.; Togan, A.Zeki Velidi, “Azerbaycan”, *İA*, II/91-118; Beyanî, s.166; Mirza Bala, “Erdebil”, *İA*, IV/290.

²⁵ el-Eherî, s.183; İbn-i Haldûn, IV/793; Şabânkarâî, s.318; Mustevfi, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.69; Kutbî, s.76-78; Âbrû, *zeyl*, s.238; Fasîh-i Havâfi, III/92; Semerkandî, *Matlâu’s-sâdeyn*, I/320-321; Mîrhând, IV/504-505; Hândmîr, *Habîbu’s-siyer*, III/292; Ğaffârî, *Cihân-ârâ*, s.222; Müneccimbaşî, III/14; Vezîrî, Ahmed Ali Han, *Târîh-i Kirmân*, I-II, neşr. Bâstânî-yi Pârîzî, Tahran, 1375 hş., I/514; Howorth, III/695-696; İkbâl, s.456; Âzzâvî, II/98; Ğanî, I/154; Beyânî, s.35; Vekîlî, s.250; Fâikî, *Azerbaycan*, I/491

²⁶ Mîrhând, (IV/505), Hândmîr, *Habîbu’s-siyer*, III/292, Howorth, (III/696), iki ay; Beyânî, (s.35), dört ay kaldığını belirtir.

²⁷ Muhammed Muzaffer’in Sultan Uveys’e karşı koymadan Tebriz’i terk etmesinin nedeni, ona münecimlerin o yıl içinde güzel yüzlü, uzun boylu bir gençten büyük bir bela geleceğini söylemeleri idi. Muhammed Muzaffer de bu özelliklerin Sultan Uveys’te toplandığı ve bu belanın kendisine ondan geleceği düşüncesi ile Tebriz’i terk etmiş ve Şiraz’a dönmüştü. Bkz.: Mustevfi, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.69-70; Âbrû, *zeyl*, s.238; Semerkandî, *Matlâu’s-sâdeyn*, I/322; Mîrhând, IV/505; Hândmîr, *Habîbu’s-siyer*, III/292-294; Ğanî, I/155; Fâikî, *Azerbaycan*, I/492

(Şah Şücâ` ve Şah Mahmud) tarafından gözlerine mil çekilip yayının kirişi ile boğularak öldürüldü.²⁸

Muhammed Muzaffer cephesinde bu gelişmeler yaşanırken onun önünden kaçıp Kaban'a giderek, devrin önde gelen kanaat önderlerinden Sadreddin Kabani'ye sığınan Ahi Cuk ve yandaşı emirler, ondan kendileri için arabulucu olmasını ve Uveys'in kendilerini bağışlamasını istediler. Kabani'nin ricasını geri çevirmeyen Sultan, adı geçen emirlerin vakit kaybetmeden huzuruna gelmelerini ve biat etmelerini istedi.

Ahi Cuk, Tebriz'e gelerek sultana biat etti fakat kısa bir süre sonra siyasi ihtiraslarına yenik düşerek, Emir Ali Pilten, Hace Celaleddin Kazvîni ve diğer bir grup emirle beraber Sultan Uveys'i ortadan kaldırmayı düşündü. Fakat durumdan haberdar olan Sultan Uveys, bu emirlerin yakalandıkları yerde öldürülmelerini emretti(760/1359).²⁹

Tebriz'in fethi ve Ahi Cuk'un öldürülmesinden sonra Celayiroğulları Devleti'nin hâkimiyet sahası, kuzey ve kuzey-doğuda Hazar denizi kıyıları ile Sultaniye'ye kadar genişledi. Uveys, başkenti Bağdad'dan tekrar Tebriz'e taşıdı³⁰.

Sultan Uveys 761/1359-1360) yılı başlarında kardeşi İlkan'ın oğlu Ebu İshak'ı, Emir Veli'nin yönetiminde bulunan Rey'in fethi ile görevlendirdi. Fakat Ebu İshak, bu görevlendirmenin amcası Uveys'in kendisini oradan kaldırmak istediği yönünde bir düşüncesi olduğu korkusuna kapıldı. Bu nedenle kaçarak Basra'ya gitti ve oranın hâkimi Arab Affan'a sığındı. Uveys, bu gelişme üzerine saray mülazımı Hace Nasır Hadim'i Basra hâkimi Affan'a göndererek, Ebu

²⁸ Şabânkâreî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Mecmau'l- ensâb*, neşr. Mîr Hâşim-i Muhaddis, Tahran, 1376 hş., s.319; Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzîde*, s.69-70; Kutbî, Muhammed, *Târih-i Âl-i Muzaffer*, neşr. Âbdulhuseyn Nevâî, Tahran. 1364 hş., s.78-80; Âbrû, *zeyl*, s. 238-239; Fasîh-i Havâfi, III/92; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/322-325; Mîrhând, IV/505-510; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/292-294; Howorth, III/696; Zeyneloğlu, s. 70; İkbâl, s.457; Âzzâvî, II/98-99; Ğanî, I/154; Bosworth, C. E., *The Islamic Dynasties*, Edinburgh , 1967, s.162; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134; Vekîlî, s.250-251; Fâikî, *Azerbaycan*, I/491

²⁹ Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzîde*, s.70; Âbrû, *zeyl*, s.238; Fasîh-i Havâfi, III/92-93; Mîrhând, V/571; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/240; Kazvîni, *Lubbu't-tevârih*, s.259; Bakihanov, s.75; Howorth, III/655; Muhammed Hasan Han, I/635; Âzzâvî, II/99; Râzî, s.338; Beyânî, s.35-36; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134; Sümer, *Şahıs Adları*, I/311

³⁰ İkbâl, s.456-457; Âzzâvî, II/99; Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s.441; Beyânî, s.35; Sümer, *Kara Koyunlular*, s.41; Kâreng, Âbdulâlî, *Âsâr-i Bâstânî-yi Azerbaycan*, Tahran, 1374 hş., s.624; Vekîlî, s.251; Fâikî, *Azerbaycan*, I/492; Zerrînkûb, *Donbâle-i Rûzgârân*, s.259.

İshak'ın ortadan kaldırılmasını istedi. Affan, Sultan Uveys'in bu isteğini yerine getirerek Ebu İshak'ı öldürdü.³¹

761/1360 yılı kışını Ucan'da geçiren Sultan Uveys, babası Büyük Şeyh Hasan'ın ölümünden sonra Celayıroğulları'nın hâkimiyet sahasından çıkan Ahlat'ı tekrar kendisine bağlamak hem de bölgede kendisi aleyhine kurulan ittifakı³² ortadan kaldırmak amacıyla 762/1360-1361 yılında Aladağ tarafına sefere çıktı. Sultan Uveys'in üzerine geldiğini öğrenen Ahlat hakimi Hızır Şah, sultana itaatini bildirerek İlkanlı'ların (Celayıroğulları) hâkimiyetine girdi.³³ Sultan, bu gelişme üzerine bölgede daha fazla kalmayarak sütanesi Mahdum Şah Yemaçe Hatun'un evlilik töreni için Tebriz'e döndü.³⁴

³¹ Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzîde*, s.72; Âbrû, *zeyl*, s.239; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/333; Mîrhând, V/572; Âzzâvî, II/80; Beyânî, s.36

³²Şeyh Hasan Celayir'in ölümünden sonra yaşanan otorite boşluğundan yararlanan Hızır Şah Ahlat'ta yönetimi ele geçirmişti. 761/1360 senesinde Altınordu Devleti hükümdarı Canı Beğ Han'ın Tebriz'i ele geçirmesinden sonra beraberinde götürdüğü Çobanlı Melik Eşref'in oğlu Timurtaş, Deşt-i Kıpçak'taki iç karışıklıktan yararlanarak serbest kalmış, bir süre sonra Ahlat'a gelerek Ahlat hakimi Hızır Şah'a sığınmıştı. Hızır Şah ile beraber Uveys'i ortadan kaldırmak istiyordu.

³³Hızır Şah, Sultan Uveys'in sefere çıktığı haberi üzerine Timurtaş'ı yakalayarak öldürttü. Kesik başını Sultan Uveys'e gönderdi. Uveys, Hızır Şah'ı bu hizmetinden ötürü değerli hediyelerle ödüllendirerek Ona "Hızır Şah Koç" unvanını verdi. Timurtaş'ın kesik başını da Çobanlı saltanatını yeniden canlandırma hevesini taşıyanların ümitlerinin kalmaması için Tebriz'e göndererek (762/1360-1361) teşhir ettirdi. Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzîde*, s.71-72; Âbrû, *zeyl*, s.238-239; Fasîh-i Havâfî, III/93; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/332-333; Mîrhând, V/572; İkbâl, s.425; Ganî, I/60; Beyânî, s.36; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s.125; Sümer, Faruk, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara, 1990, s.59

³⁴Sultan Uveys 762/1360-1361 yılının sonlarına doğru sütanesi Mahdum Şah Yemaçe Hatun'u, saray mülazımlarından olan Süleyman Şah ile evlendirdi. Mahdum Şah Yemaçe Hatun, Sultan Uveys'i üzerinde yaptırım gücü vardı. Bu nedenle emirler ve saray efradı tarafından büyük saygı görüyordu. Süleyman Şah bu evlilik ile "Atabeg" ünvanı ile anılmaya başlandı ve Sultan Uveys tarafından *emîru'l-umeralık* (beylerbeyi) makamına getirildi. Yemaçe Mahdum Şah, 1361 yılı sonlarında Hac hazırlıkları için Bağdad'a gitti. Bağdad'da bir yıl kalarak burada hayır işleri ile uğraştı, Bağdad'da büyük bir medrese inşa ettirdi. Ardından da Mekke'ye gitti. Sultan Uveys, Mahdum Şah Yemaçe ile Mekke emiri Acalan'a değerli hediyeler ve Kâbe'ye konulmak üzere altın kandiller göndermişti. Acalan, Sultan Uveys'in hediyelerinden oldukça memnun oldu ve Mekke başkadısı Ebu'l-Fazl Nevîri'ye Sultan Uveys'in adının hutbelerde okunması emrini verdi. Bkz.: Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzîde*, s.73; Âbrû, *zeyl*, s.239; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/333-334; Mîrhând, V/572; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/240; Howorth, III/656; Âzzâvî, II/104; Beyânî, s.50.

5. ŞİRAZ'IN FETHİ ve MUZAFFEROĞULLARI DEVLETİ'NİN İLKANLI'LAR DEVLETİ'NE BAĞLANMASI

İlkanlı (Celayiroğulları) Devleti'nin Tebriz ve Bağdat merkezli Azerbaycan ve Irak-ı Arabî'da ki hâkimiyetinin güçlendiği bu dönemde, Şiraz, Isfahan, Kirman, Eberkuh ve civar bölgelerde kurulan Muzafferoğulları Devleti'nde saltanat mücadeleleri devam etmekteydi.

760/1358-1359 yılında Şah Şücâ', kardeşi Şah Mahmud ile beraber babası Emir Mübarizeddin Muhammed Muzaffer'i ortadan kaldırmış Muzafferoğulları Devleti'nin başına geçmişti. Kardeşi Şah Mahmud'a Isfahan ve Eberkuh'un diğer kardeşi Sultan Ahmed Muzafferi'ye ise Kirman'ın idaresini vermişti. Ancak kısa bir süre sonra gözünü saltanat hırsı bürümüş olan Şah Mahmud, Şücâ'ya isyan ederek bağımsızlığını ilan etti. Kendi adına, sikke kestirip, hutbe okuttu. Şah Şücâ' bu durumu sonlandırmak için 764/1362-1363'de büyük bir orduyla Isfahan'a yöneldi. Şah Mahmud ile yaptığı savaşta kesin bir sonuç alamamakla birlikte aralarında geçici bir barış sağlandı.³⁵

Kısa süren barış döneminden sonra sultanlık sevdasından kopamayan Şah Mahmud, hayallerine kavuşmanın yolunu Sultan Uveys'ten yardım istemekte buldu. Bu kararını uygulamak için de Uveys'e elçi göndererek³⁶; kardeşi Şah Şücâ'nın Isfahan'ı ele geçirmesi durumunda Tebriz'i ele geçirip, İlkanlı (Celayiroğulları) Devletini yıkacağını ve Sultan Uveys'in kendisine yardım etmesi halinde Muzafferi Devleti'nin başkenti Şiraz'ı, onun adına fethedeceğini ve İlkanlı (Celayiroğulları) Devleti'ne tabii olmayı vaat ediyordu.³⁷

Sultan, yapılan bu teklifi, en güçlü rakibi olan Şah Şücâ'yı ve Muzafferi Devleti'ni ortadan kaldırmak için güzel bir fırsat olarak gördü. Uveys, 765/1363-1364'de Emir Ali İnak idaresinde, Akçabaşı, Satı Bahadır, Mübarek Şah Develi gibi İlkanlı (Celayiroğulları) emirlerinin, Emir Ğiyaseddin Mansur ve Salğur Şah

³⁵ Şabânkâreî, s.319; Kutbî, s.81-86; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/355-356; Mîrhând, V/510-512; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/295-296; Vezîrî, *Târîh-i Kirmân*, I/515-517; Howorth, III/697; İkbâl, s.426-427; Âzzâvî, II/188; Ğanî, I/192-206; Bosworth, s.162; Sâbitî, Seyyid Ali Mueyyed, *Esnâd u Nâme'hâ-yi Târîhî*, Tahran, 1346 hş. 338-339

³⁶ Kutbî, s.97, Âbrû, *zeyl*, s.243

³⁷ Şabânkâreî, s.319; Kutbî, s.86-87; Âbrû, *zeyl*, s.243; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/356; Mîrhând, V/512-513; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/296-297; İkbâl, s.427; Âzzâvî, II/111; Ğanî, I/206; Beyânî, s.37.

Türkmen gibi güçlü İncü emirlerin de olduğu büyük bir orduyu Şah Mahmud'a yardım için Isfahan'a gönderdi.³⁸

Şah Mahmud, Isfahan'a ulaşan İlkanlı (Celayiroğulları) ordusunu, görkemli bir törenle şehrin dışında karşıladı, her bir emire değerli taşlarla süslenmiş kılıçlar ve soylu atlar hediye etti, konaklamaları için sarayının kapılarını açtı. Ayrıca, Sultan Uveys'e gönderilmek üzere değerli hediyeler sundu. Loristan, Rey, Kaşan ve Save'deki küçük mahalli emirlerin katılımı ile de güçlenen İlkanlı (Celeyirli) ordusu, savaş için Isfahan'dan Şiraz'a doğru yola çıktı.³⁹

Diğer tarafta Şah Şücâ', yaptığı ittifaklar ile güçlenen Şah Mahmud'a yeniden bir anlaşma zemini yaratmak amacıyla mektuplar ve elçiler göndermesine⁴⁰ rağmen olumlu bir sonuç alamadı.⁴¹ Kaçınılmaz sona ulaşmak amacıyla iki tarafın ordusu 765/1364'de Şiraz'ın kuzey-doğusundaki Ser-i Çahan bölgesinde karşı karşıya geldi. Bu karşılaşmada iki taraf ordusu da kesin bir sonuç elde edemedi. Fakat Şah Şücâ' bu güçlü ve kalabalık orduyla baş edemeyeceği anlayınca, geri çekilmeye ve savunma hattını Şiraz'da kurmaya karar verdi. Şah Mahmud, Şücâ'nın takip edilerek saltanatının önündeki engelin sonsuza dek ortadan kaldırılmasını emretti. Şiraz'a ulaşan ordu şehri kuşattı ve tüm yardım yollarını kapattı. Kuşatma altındaki Şah Şücâ', daha fazla bu duruma dayanamayarak barış talebinde bulundu. Şah Mahmud, gelen bu elçilik heyetine, onun biat etmesi ve Şiraz'ı terk ederek, Eberkuh'a çekilmesi karşılığında kuşatmayı kaldıracağını ve barış yapacağını söyledi.⁴²

³⁸ İbn-i Haldûn, IV/798; Kutbî, s.87; Âbrû, *zeyl*, s.243; Fasîh-i Havâfi, III/97; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/356; Mîrhând, IV/516-517; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/297; Howorth, III/697; İkbâl, s.427; Ğanî, I/206,240; Beyânî, s.37.

³⁹ Kutbî, s.87; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/360; Mîrhând, IV/517; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/297-299; Ğanî, I/207; Beyânî, s.37.

⁴⁰ Öte yandan Şah Şücâ' kardeşinin Sultan Uveys ile ittifak yaptığı haberini alınca Mevlana Muineddin Yezdi'yi, Şah Mahmud'a göndererek, Muzafferiler'in iç işlerine Celayiroğulları'nı karıştırmaması yönünde onu uyardı. Fakat Yezdi'nin Isfahan'a ulaştığı sırada Sultan Uveys'in ordusu Kaşan'a varmıştı. Bkz., Kutbî, s.87; Mîrhând, IV/517; Ğanî, I/207; Beyânî, s.37.

⁴¹ Kutbî, s.87; Fasîh-i Havâfi, III/97; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/360-361; Mîrhând, V/517; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/295-296; Vezîrî, *Târîh-i Kirmân*, I/517; İkbâl, s.427; Ğanî, I/208-209; Beyânî, s.37.

⁴² Kutbî, s.87-90; Fasîh-i Havâfi, III/97-98; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/361-363; Mîrhând, V/517-521; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/297-299; Browne, III/168; İkbâl, s.428; Ğanî, I/211-216; Beyânî, s.38-39.

Şah Şücâ` önüne konulan şartları kabul ederek Şiraz kalesinden çıkarak Eberkuh'a hareket etti. Fakat kardeşinin sözünde durmayarak hayatına kast edeceği endişe ile daha güvenli olduğuna inandığı Kirman'a gitti.⁴³

Şiraz fatihi olmanın keyfini süren Mahmud⁴⁴, arka planda kendisi aleyhine gelişen olaylardan habersizdi. İki kardeş arasında yaşanan saltanat mücadelesinde Mahmud'un tarafında yer alan küçük kardeş Şah Yahya Muzaffer'i, Şah Şücâ`'ya, bağışlanması karşılığında kayıtsız şartsız tabi olacağını ve Mahmud'a karşı beraber mücadele edeceğini bildirdi. Bu teklif onun, yüreğinde sönmeye başlayan saltanat ateşinin tekrar canlanmasına neden oldu. Şah Şücâ` bu fırsatı değerlendirmek amacıyla hiç vakit kaybetmeden kalabalık bir ordu ile Şiraz'a yöneldi. 767/1366 yılının Zilkade (Temmuz) ayının 16'sında iki taraf arasında Şiraz yakınlarında yapılan savaşta, Şah Mahmud'un güçleri ve İlkanlı (Celayiroğulları) ordusu büyük bir hezimete uğradı. Sözde Sultan, bu hezimet üzerine Şiraz'ı terk ederek Isfahan'a çekildi. İki kardeş arasında karşılıklı gidip gelen elçiler aracılığıyla 768/1366-1367'de yaratılan uzlaşma ile Isfahan, Mahmud'a bırakılacak karşılığında ise Mahmud, Şücâ`'nın sultanlığını tanıyacak ve onun adına sikke kestirip, hutbe okutacaktı.⁴⁵

Takvim yaprakları 770/1368-1369 yılını gösterdiğinde Şah Mahmud ile Şah Şücâ`'nın arasındaki saltanat mücadelesi sona ermiş gibi gözükmesine rağmen içten içe devam etmekteydi. Her iki kardeş de sultanlığa giden yolun, güç ve kudretinin zirvesinde olan Sultan Uveys'in siyasi desteğini almaktan geçtiğini biliyorlardı. Uveys'in desteğini almak amacıyla da iki kardeş de sultanın kız kardeşine talip oldular.⁴⁶

⁴³ İbn-i Haldûn, IV/798; Kutbî, s.90-91; Fasîh-i Havâfî, III/98-99; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/372-374; Mîrhând, V/521-522; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/299; Howorth, III/698; İkbâl, s.428-429; Âzzâvî, II/188; Ğanî, I/218-222; Beyânî, s.39; Zerrînkûb, *Donbâle-i Rûzgârân*, s.259

⁴⁴ Şah Mahmud zafer sarhoşluğu içinde Şiraz fatihi olmanın keyfini sürerken, dolaylı olarak bu fetihle Irak-ı Acem, Fars, Isfahan, Eberkuh, Şiraz ve diğer birçok bölge İlkanlılar Devleti'nin nüfuz sahasına katılmış oluyordu. Bkz.: Kazvîni, *Lubbu't-tevârîh*, s.275; İkbâl, s.457; Âzzâvî, II/111-112; Yakubovski, *Altınordu ve Çöküşü*, s.222; Ğanî, I/218; Beyânî, s.39; Smith, "Djalayir", *EI*, II/401; Kuliyevev, "Djalair", *ACE*, X/410.

⁴⁵ Mustevfî, *Zeyl-i Târih-i Guzîde*, s.85; Kutbî, s.92-96; Âbrû, *zeyl*, s.243 Fasîh-i Havâfî, III/99; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/380-384; Mîrhând, IV/517-531; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/301-303; Howorth, III/698; İkbâl, s.429-430; Âzzâvî, II/188; Ğanî, I/227-248; Beyânî, s.41-42

⁴⁶ Kaynak ve araştırma eserlerinde bu hatunun Sultan Uveys'in kızı mı kız kardeşi mi olduğu konusunda görüş ayrılıkları vardır. Semerkandî, (*Matlâu's-sâdeyn*, I/418), Mîrhând, (IV/535), isim vermeden Sultan Uveys'in kızı olduğunu belirtmişlerdir. Fasîh-i

770/1368-1369'da Şah Şücâ', sarayının saygın ve önde gelen danışmanlarından biri olan Emir İhtiyareddin Hasan Kurçi'yi, Sultan Uveys'e hitaben kaleme aldığı bir mektup⁴⁷ ile kıymetli mücevher ve hediyelerle Tebriz'e gönderdi.⁴⁸

Öte yandan Şücâ''nın bu girişiminden haberdar olan Şah Mahmud, zaman kaybetmeden, veziri Hâce Taceddin Muşiri'yi bu siyasi evliliği çözüme kavuşturması için tam yetkili kılarak Tebriz'e gönderdi.⁴⁹ Sultanın huzuruna kabul

---

Havâfi'de (III/102) ise 770 h. yılı olayları anlatılırken isim vermeden Şah Mahmud'un Sultan Uveys'in kızına talip olduğu; 771 h. yılı olaylarında ise (III/103) Şah Mahmud'un bu hatunu nikâhına geçirdiğini yazmıştır. Fakat 775 h. yılı olaylarını anlatırken bu kez "Şah Mahmud'un talip olduğu ancak evlenemediği Sultan Uveys'in kızı Dilşad Hatun ile Şah Şücâ''nın oğlu Zeynel Abidin'in evlendiği" ifadesini kullanmıştır. Ganî (I/256) ise bu hatunun Sultan Uveys'in kızı değil, kız kardeşi Döndü olduğunu yazmıştır. Beyânî (s.44) de eserinde Sultan Uveys'in kızı olduğunu, isminin Tandu (Döndü) olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kaynaklarda 802 h. yılında Sultan Uveys'in kızı Dilşad Hatun'un Sultan Ahmed Celayir ile Kayseri yakınlarında Timur tarafından esir alınarak Semerkand'a gönderildiği belirtilmiştir. İbn-i Haldûn, (IV/799) Şah Şücâ''nın kardeşi Şah Mahmud'un ölümünden sonra Döndü Hatun'u kendi oğlu Zeynel Abidin'in nikâhına geçirdiğini yazmıştır. Bu bilgiler ışığında Şah Mahmud ve Şah Şücâ''nın talip oldukları hatun büyük ihtimalle Sultan Uveys'in kızı değil, kız kardeşi Tandu (Döndü) Hatun olmalıdır.

⁴⁷Şah Şücâ', Sultan Uveys'e gönderdiği mektupta; "*Sultan günlerini zevk ve eğlence ile geçirmektedir. Bu kardeşi Sultaniye havalisine yerleşerek orada ikamet etsin. Ta ki o kardeşi (Sultan Uveys) muhaliflerden kendisine gelebilecek tehlikelere karşı huzur içinde olsun. Allah korusun eğer onun memleketlerinde ortaya bir düşman çıkarsa bu kardeşi o düşmanın bertaraf edilmesi ile uğraşsın ve saygıdeğer sultanın eğlence şarabı daima sefali olsun. Sultan vaktini zevk, sefa, eğlence ve mutlulukla geçirsin.*" diyordu. Bkz.; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/417-418; Ganî, I/257; Beyânî, s.44

⁴⁸ Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/417; Mîrhând, IV/533; Hândmîr, *Ğiyâsu'd-dîn Muhammed el-Huseynî, Destûru'l-vuzerâ*, neşr. Saîd Nefisî, Tahran, 1317 hş., s.253; Howorth, III/698; İkbâl, s.458; Ğanî, I/256-257; Beyânî, s.44

⁴⁹Hâce Taceddin Muşiri kendisine bu görev verilince Şah Mahmud'a "*Şah Şücâ' ile aranızda muhalefet kılıcı vardır. Ondan artık bir hayır beklememek gerekir. Fakat eğer tamamen Sultan Uveys'e sığınır ve tevazu göstererek hizmetkârlık makamına inerseniz bu evlilikle saltanatınız güçlenir. Eğer bu konuda bana tam yetki verirseniz ben kızı alıp İsfahan'a getirmeyi size garanti ediyorum*" dedi. Şah Mahmud ise Hâce Taceddin Muşiri'ye hak vererek onu tam yetkili vekil olarak görevlendirerek bu siyasi evliliğin gerçekleşmesi için uygun göreceği her türlü tedbiri almasını söyledi. Hâce Taceddin Muşiri, Sultan Uveys'e Şah Mahmud'un ağzından; "*Kendisini Sultan Uveys'in bendesi ve tabii olarak addediyor, kendisini desteklemesi halinde onun adına bütün Irak-ı Acem, Fars ve Şiraz'ı fethedeceğini vadediyor, ayrıca o sırada kendi tasarrufunda bulunan şehirleri de Sultan Uveys adına yöneteceğini*" bildiren bir mektup kaleme aldı. Bkz.; Semerkandî,

edilen Hacı Taceddin Muşiri, Mahmud'un hediyelerini ve mektubunu Sultana takdim ettikten sonra siyasi kıvraklığı ve etkili hitabeti ile “*Şah Mahmud'un bu evliliği yapması durumunda kayıtsız şartsız Sultan Uveys'in ve İlkanlılar Devleti'nin hâkimiyetini kabul edeceğini*” belirtti.⁵⁰

Yapılan iki teklifi de saray erkânı ve danışmanları ile değerlendiren Sultan Uveys, kız kardeşini Şah Mahmud'a vermeyi daha uygun gördü. Böylece Emir İhtiyareddin, başarısızlık ile Şiraz'a, Hacı Taceddin Muşiri ise istediğini almış olarak İsfahan'a döndü.⁵¹

771/1369-1370 yılında Celayirli melikesi gösterişli bir çeyiz ve kalabalık bir kabile ile İsfahan'a gönderildi.⁵² Şah Mahmud, yaptığı bu evlilik ile İsfahan ve Irak-ı Acem'in bir bölümünde hâkimiyetini sağladı ve 776/1375-1376'da ki ölümüne kadar İlkanlı (Celayiroğulları) Devleti'ne tabii, gözlerden uzak, varlığı ve

---

Matlâu's-sâdeyn, I/418-419; *Mîrhând*, IV/533-534; *Hândmîr*, *Destûru'l-vuzerâ*, s.253; Howorth, III/698; *Ġanî*, I/258.

⁵⁰Vezir Hacı Taceddin Muşiri; “*Şah Şücâ` Sultaniye'de 50000 askerle yerleşmek ve tedricen bir o kadar askeri de Azerbaycan ve Irak-ı Acem'den toplamak niyetindedir. Öyle anlaşılıyor ki o hem kızınıza hem de memleketinize göz koymuştur. Bu durum Sultan ve memleketi için bir tehlikedir. Oysa ömrü boyunca hazretlerine (Sultan Uveys) kulluk ve hizmetkârlık makamında bulunan Şah Mahmud'un amacı padişahın yardımları ile Fars, Yezd, Kirman ve Eberkuh'u da onun hâkimiyet sahasına dâhil etmektir. Zira Şah Mahmud bütün Irak memleketlerini İlkanlılar hatundan olacak şehzadeye bırakacak, böylece buralar İlkanlılar Devleti'nin bir parçası haline gelecektir. Ayrıca Şah Mahmud, Şehzade Hatun'un İsfahan'a ulaşmasından hemen sonra Şah Yahya ve Şah Mansur'un kız kardeşini Sultan için isteyerek onun nikâhına geçirmeyi taahhüt etmektedir. Bu evliliğin gerçekleşmesi ile Şah Mansur ve Şah Yahya da Sultan'ın hizmetkârları zümresinde yer alacaklardır.*” İfadeleri ile Sultan Uveys'in karar vermesinde etkili oldu. Bkz., Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/419; *Mîrhând*, IV/534; *Hândmîr*, *Destûru'l-vuzerâ*, s.253-254; *Ġanî*, I/258-259; *Beyânî*, s.44-46.

⁵¹Uveys, Şücâ`'nın elçisi Hasan Kurçi'yi huzuruna çağırarak; Şücâ`'nın Mahmud'dan üstün olduğunu fakat bağlılık konusunda samimi olmadığını, diplomatik nezaketten uzak olduğunu, kendisine yazdığı mektupta kibir ve gurura kapıldığını “*sevgili kardeşim*” şeklinde hitapta bulunduğunu belirterek “*Ben kardeşe kız vermem köle ve hizmetkâra veririm*” ifadeleri ile kararını açıkladı. Bkz., Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/420-421; *Mîrhând*, IV/534; *Hândmîr*, *Destûru'l-vuzerâ*, s.254-255; *Ġanî*, I/259-260; *Beyânî*, s.46

⁵²Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzîde*, s.85-86; Kutbî, s.97; Âbrû, *zeyl*, s.243; Fasîh-i *Havâfi*, III/102-103; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/423; *Mîrhând*, IV/535; *Hândmîr*, *Habîbu's-siyer*, III/303-304; Kazvîni, *Lubbu't-tevârih*, s.275; Howorth, III/698; *İkbâl*, s.458; *Ġanî*, I/262; *Beyânî*, s.46.

yokluğu belli olmayan, sözde bir Saltanat sürdü.⁵³ Şah Şücâ` ise ölünceye kadar Sultan Uveys ve kardeşine karşı büyük bir kin ve nefret besledi.⁵⁴

6. BAĞDAD İSYANI

Sultan Ebu Said Bahadır Han'ın ölümünden sonra otorite boşluğundan yararlanarak güçlenen Şirvan Hâkimi Kavus b. Keykavus Şirvanşah, 765/1363-1364 yılı sonu ile 766/1364-1365 yılı başlarında Karabağ'a saldırarak bu bölgede yağma ve tahribatta bulunmuştu.

Uveys, Şirvanşahlar'ı itaat altına almak amacıyla aynı yıl içinde büyük bir ordu ile Karabağ'a sefere çıktı. Fakat Karabağ'a varamadan Bağdad valisi Mercan Hoca'nın isyan ettiği haberi kendisine ulaştı. Sultan Uveys, çaresiz Şirvan seferini ertelemek ve Şirvanşah'ı takip etmekten vazgeçerek Tebriz'e dönmek zorunda kaldı.

Sultan, Bağdad isyanını sonlandırmak için gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra devlet işlerinin idaresini kardeşi Şehzade Zahid ve Kadı Şeyh Ali'ye bırakıp Tebriz'den Bağdad'a doğru yola çıktı. Sultan Uveys'in harekete geçeceğini düşünmeyen Mercan Hoca, onun şehre girmesini engellemek için Dicle Nehri üzerindeki Kureyş Bendi'nin kapaklarının açılmasını emretti. Bu sayede nehir geçilemez bir hal aldı ve doğal bir savunma hattı kurulmuş oldu. Beklemedik bu durum karşısında sultan, kırk gün boyunca suların çekilmesini, askeri harekât için bölgenin uygun hala gelmesini bekledi. Fakat bu bekleyişin isyan ateşini artırdığını görünce, Vasıt Hâkimi Kara Koyunlu oymağı beyi Kara Muhammed Türkmen'in yardımıyla Numaniye ve Kuşan taraflarından bulunan teknelerle ordusunu Dicle nehrinin karşısına geçirdi. Sultan Uveys, oğlu Şehzade Hüseyin'i Vezir Zekeriyya ve Süleyman Şah Hazin ile birlikte Dicle'nin kıyısında bırakarak fetih haberi gelinceye kadar beklemelerini, fetih haberi gelirse Bağdad'a hareket etmelerini aksi takdirde Tebriz'e dönmeleri, İlkanlı (Celayırlı) saltanatını devam ettirmeleri için gerekli tedbirleri almaları emrini verdi. Kendisi de, kurduğu devletinin yok edilmesini önlemek için ateş ve ölüm tufanının içine atıldı. Sabahın ilk ışıklarıyla isyancılar ile karşılaşan Sultan Uveys, düşman ordusunun büyük bölümünü kılıçtan geçirdi. Mercan Hoca ile işbirliği halinde olan Ali Hoca ve Muhammed Pilten gibi asi emirler yakalanarak öldürüldüler. Mercan Hoca ise hayatta kalan çok az bir

⁵³ Mustevfî, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.86; Kutbî, s.97-98; Âbrû, *zeyl*, s.243; Mîrhând, IV/536; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/304; Howorth, III/698; İkbâl, s.458; Ğanî, I/263-264; Beyânî, s.46.

⁵⁴ Şah Şücâ`, 765/1363-1364'de ki İlkanlılar-Muzafferi ilişkilerinin başladığı dönemden ölümüne kadar Sultan Uveys'e diplomatik nezaketten uzak hicivli, hakaretler içeren şiirler gönderdi. Bu şiirler için Bkz.; Kutbî, s.156; Semerkandî, *Tezkiret's-şu'êrâ*, s.334-340; Browne, III/168; Ğanî, I/208-210.

kuvvetle Bağdad Kalesi'ne kapandı⁵⁵. Kuşatma altında çıkış yolu kalmayan Mercan Hoca, bir grup din adamı ve Bağdad kadısı Sultan Uveys'e elçi olarak göndererek, başışlanmasını istedi.⁵⁶ Sultan Uveys, Mercan Hoca'yı başışlayarak büyük bir törenle Bağdad'a girdi.⁵⁷ Devlet işleri ile ilgili bir takım düzenlemeler yaptıktan sonra Bağdad Valiliğine Süleyman Şah Hazin'i tayin etti.⁵⁸

Bağdad'ta bu gelişmeler yaşanırken, Celeyirli sınırlarının diğer ucunda Mardin hâkimi Melik Mansur, Uveys'e elçi göndererek Kara Koyunlu Bayram Hoca'nın topraklarına saldırdığını bildirdi. Sultan Uveys, yapılan bu saldırının karşılığını vermek, tabiiikten çıkmış olan mahalli emirleri itaate almak ve hâkimiyet alanını genişletmek amacıyla 767/1366'da Diyarbekir tarafına sefere çıktı.⁵⁹

Uveys, ilk hedef olarak Hasan Yoltimur'un elinde bulunan Tikrit Kalesi'ni savaşmadan kendisine bağladı. Oradan Musul'a hareket etti. Musul, Kara Koyunlu

⁵⁵ Makrîzî, *Kitâbu's-sulûk*, (VII/112-114) Mercan Hoca'm bu sırada Mısır Sultanı Eşref'e haber göndererek ondan yardım istediğini, yardıma geldiği takdirde onun Bağdad'taki naibi olacağını ve adına sikke bastırıp hutbe okutacağını söylediğini belirtir. Sultan Uveys'in ise Melik Eşref'e bir elçi göndererek ondan Mercan Hoca'a yardım etmemesini istediğini fakat Eşref'in Mercan Hoca'ya yardım etmeyi kabul ederek ona hilat ve sancak gönderdiğini yazmıştır. Howorth, (III/655-656) ve Âzzâvî, (II/128-129) de yardım ulaşıncaya kadar Uveys'in isyanı bastırması nedeni ile Eşref'in amacına ulaşamadığını belirtmişlerdir.

⁵⁶ Makrîzî, *Kitâbu's-sulûk*, (VII/121), Zeyneloğlu, (s.71) ve Minorsky, ("Üveys", *İA*, VIII/134) Sultan Uveys'in Mercan Hoca'nın gözlerine mil çektirdiğini ve hapsedtiğini yazmışlardır. Ancak bu bilgi doğru değildir anlatılacağı üzere Sultan Uveys 769 h. yılında Mercan Hoca'yı yeniden Bağdad valiliğine tayin etmiş ve Mercan Hoca ömrünün sonuna kadar sadakatle hizmet etmiştir.

⁵⁷ İbnu'l-Kesir, İsmail el-Dımaşki, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XV, çev. Mehmet Keskin, *Büyük İslam Tarihi*, İstanbul, 1994-1995, XIV/474; Mustevfi, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.73-77; Âbrû, *zeyl*, s.240-241; Fasîh-i Havâfi, III/97; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/384-385; Mîrhând, V/572-573; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/240; Deguignes, VI/78-79; Howorth, III/655; Muhammed Hasan Han, I/635; Huart, s.14; İkbâl, s.457; Âzzâvî, II/109-111; Beyânî, s.41-42; Sümer, *Kara Koyunlular*, s.41; Smith, "Djalayir", *EI*, II/401; Fâikî, *Azerbaycan I/493*; Zerrînkûb, *Donbâle-i Rûzgârân*, s.259.

⁵⁸ Mîrhând, V/573; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/240; Huart, s.14; İkbâl, s.457; Âzzâvî, II/114

⁵⁹ Şabânkâreî, s.313; Mustevfi, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.78-80; Âbrû, *zeyl*, s.241-242; Fasîh-i Havâfi, III/100; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/386-387; Makrîzî, *Kitâbu's-sulûk*, VII/122; Mîrhând, V/573; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/240; Howorth, III/655-656; Huart, s.14; İkbâl, s.457; Âzzâvî, (II/110; Beyânî, s.42; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134; Sümer, *Kara Koyunlular*, s.41; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 180; Yıldız, VIII/443

Bayram Hoca Türkmen'in kardeşi Murad Hoca'nın⁶⁰ hâkimiyeti altında idi. Sultan Uveys, herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan Musul ile Erbil'i Celayıroğulları Devleti'nin hâkimiyet sahasına dâhil etti ve yürüyüşüne devam ederek Mardin'e yöneldi. Sultan, aynı yılın ramazan ayında Fırat Nehri'nden geçerek Muş Ovası'na ulaştı ve burada Bayram Hoca Türkmen'in kuvvetleri ile karşılaştı iki taraf arasında meydana gelen savaşta, ağır bir yenilgi alan Bayram Hoca Türkmen, her yıl haraç vermeyi ve Celayıroğulları hâkimiyetini tanınması koşuluyla barış yaptı. Sultan Uveys, Muş'ta bir hafta kaldıktan sonra Kara Kilise üzerinden Tebriz'e geri döndü.⁶¹

7. ŞİRVAN'IN FETHİ

Şirvan Hâkimi Kavus b. Keykavus Şirvanşah, Sultan Uveys'in Bağdad isyanı ile meşgul olduğu sırada Karabağ'a saldırarak bölgede yağma ve tahribatta bulunmuştu. Sultan Uveys, isyanı sonlandırdıktan sonra 768/1366-1367 yılında Bayram Beğ kumandasındaki büyük bir orduyu Şirvan'da kaybolan hâkimiyetini tekrar tesis etmek amacıyla Şirvan'a gönderdi. Bayram Beğ emrindeki kuvvetlerle Şirvan'a ulaştı, kaleyi kuşatarak yardım gelmesini engelledi onu teslim olmaya zorladı. Üç ay devam eden kuşatma altında Şirvanşah, şehrin ileri gelenlerinden oluşan bir heyeti ara bulucu olarak Bayram Beğ'in huzuruna göndererek Şirvan'ı teslim edeceğini bildirdi. Bayram Beğ, Uveys'in kendisine duyduğu güveni boşa çıkarmamak, ordu içindeki baş gösteren huzursuzluğun artmasını önlemek için yapılan teklifi kabul etti, kuşatmayı kaldırdı. Şehri teslim alan Bayram Beğ, Şirvanşah Kavus'u demir bir kafesin içine koyarak Sultan Uveys'in huzuruna gönderdi.⁶²

⁶⁰ Faruk Sümer, bu şahsın Berdi Hoca olduğunu ifade etmiştir, Bkz.; Sümer, *Kara Koyunlular*, s.41.

⁶¹ Şabânkâreî, s.313; Mustevfî, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.78-80; Âbrû, *zeyl*, s.241-242; Fasîh-i Havâfî, III/100; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/386-387; Mîrhând, V/573-574; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/240-241; 14; Katib Ferdî, *Mardin Müluki Artukiyye Tarihi*, neşr. Ali Emiri, İstanbul, 1939, s.22-23; Howorth, III/655; Lane Poole, *Düvel-i İslamiyye*, s.391; Zeyneloğlu, s.71; İkbâl, s.457; Âzzâvî, II/114; Beyânî, s.42; Yınanç, "Celayir", *İA*, III/64; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134; Sümer, *Kara Koyunlular*, s.41-42; Smith, "Djalayir", *EI*, II/401; Mu`in, "Uveys", V/201; Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993, s.196; Yıldız, VIII/443-444; Meşkûr, s.243; Fâikî, *Azerbaycan*, I/493; Ürekli, Muzaffer, "Celayirliler", *DİA*, VII/214-215.

⁶² Şabânkâreî, s.341; Mustevfî, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.81-82; Âbrû, *zeyl*, s.242; Fasîh-i Havâfî, III/100; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/401-402; Mîrhând, V/574; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/241; Muhammed Hasan Han, I/635; Zeyneloğlu, s.72; İkbâl, s.458; Âzzâvî, II/116-117; Beyânî, s.43; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134

Sultan Uveys, Şirvanşah Kavus'u, Celayiroğulları Devleti'ne haraç vermesi, savaş zamanlarında asker göndermesi ve kendisini metbu tanınması koşulu ile bağışladı. Şirvan'ın yönetimini tekrar Şirvanşah Kavus'a verdi fakat oğlu Huşeng'i sarayında alıkoydu.

768/1367-1368'de⁶³ Şirvan eyaleti Celayiroğulları Devleti'nin hâkimiyet sahasına katılmış oldu. Şirvanşahlar, Sultan Uveys'in saltanatı boyunca ve selefleri dönemlerinde de sadakatle Celayiroğulları Devleti'ne bağlılıklarını sürdürdüler.

8. REY'İN ALINMASI

Horasan ve Mazenderan bölgelerinde Toğatimur Han'ın 756/1355'de ölümünden sonra güç kazanan Emir Veli, Asterabad, Simnan, Damğan, Rey ve diğer birçok kaleyi hâkimiyeti altına alarak Sultan Uveys'in saltanatına karşı bir tehdit oluşturmuyordu.

Emir Veli'nin bu ilerleyişi karşısında güç ve hâkimiyetini bu bölgelerde sağlamak isteyen sultan, 772/1370-1371 yılı başlarında büyük bir ordu ile Rey'e yöneldi. Emir Veli kuvvetleri ile İlkanlı ordusu arasında Aradan bölgesinde yapılan savaşta Sultan Uveys'in ordusunun sol kanadını oluşturan Emir Ferruhzad, Satı Yalğur ve Canı Beğ'in kuvvetleri ağır bir yenilgi aldılar. Emir Veli kazandığı bu galibiyetin etkisinden kurtulamadan Uveys komutasındaki İlkanlı (Celayiroğulları) ordusu ani bir baskınla Emir Veli'nin ordusunu kılıçtan geçirdi. Hayatta kalmayı başaran bir grup emir esir alındı, Emir Veli ise kaçmayı başardı. Celayirli ordusu Simnan'a kadar ilerledi. Ancak, devlet erkânı, gerekli hazırlıkları yapmadan daha ileriye gitmenin tehlikeli olacağı fikrinde birleşince Uveys, Simnan'da kalmayı uygun gördü. Bir süre dinlendikten sonra Rey'in idaresini bütün bağlı bölgeleri ile birlikte Emir Satı Yalğur'un kardeşi Emir Kutluğ Şah Yalğur'a verdi ve onu bir miktar kuvvetle Şahriyar Kalesi'nde bırakarak kendisi Tebriz'e geri döndü.⁶⁴

⁶³ 769/1367-1368 yılı Sultan Uveys için olumlu ve olumsuz gelişmelerin yaşandığı bir yıl oldu. Kardeşi Şehzade Kasım hastalanarak Tebriz'de öldü. Büyük bir yas töreni ile cenazesi Bağdad'da Necef-i Eşref'te babası Büyük Şeyh Hasan'ın kabrinin yanına gömüldü. Yine aynı yıl içinde Sultan Uveys tarafından Bağdad valiliğine gönderilen Süleyman Şah Hazin, öldü. Sultan Uveys, sancak ve kös vererek Mercan Hoca'yı Bağdad valiliğine gönderdi. Mercan Hoca, yaklaşık 6 yıl boyunca bu görevi yerine getirdi. Bağdad'ı baştan sona imar etti. Medrese ve hastaneler yaptırdı. Bkz.; Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzîde*, s.83-84; Âbrû, *zeyl*, s.242-243; Fasîh-i Havâfi, III/101; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/416-417; Mîrhând, V/575; Hândmîr, *Destûru'l-vuzerâ*, s.253; Âzzâvî, II/117-118; Ğanî, I/257; Beyânî, s.44

⁶⁴ Şabânkâreî, s.331; Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzîde*, s.87-88; Âbrû, *zeyl*, s.244; Fasîh-i Havâfi, III/104; Mîrhând, V/576; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/241; Deguignes, VI/79; Howorth, III/656; Zeyneloğlu, s.72; İkbâl, s.458; Âzzâvî, II/121; Beyânî, s.47; Smith, John M., *The History of Serbedar Dynasty*, Farsçaya çev. Yâkub Ajand, (Hürûc u Ürûc-i

Uveys, 772/1370-1371'deki başarılı bu askeri harekât ile gerçek tehlikenin henüz ortadan kalkmadığının farkında idi. Tebriz'e döndükten sonra Emir Veli'yi Horasan'dan tamamen çıkarabilmek, bölgeyi hâkimiyet altına almak amacıyla orduyu takviye etmek ve sefer hazırlıklarını tamamlamak için 773/1371-1372 yılında Ucan'a gitti. Fakat Ucan'da iken kardeşi Şehzade Şeyh Zahid'in ölümü üzerine Tebriz'e geri dönmek zorunda kaldı.⁶⁵

Sultan Uveys, yaşadığı bu üzücü olaya rağmen iç siyasi gelişmelere de odaklanmak zorunda kaldı. 772/1370-1371'de Rey valiliğine atadığı Kutluğ Şah Yalğur'un ölümü üzerine önde gelen emirlerden biri olan Adil Ağa'yı Rey'in idaresine atadı.⁶⁶ 774/1372-1373 yılında Şirvan valisi Şirvanşah Kavus'un ölümü üzerine de saray mülazımı Kavus'un oğlu Huşeng'i babasının yerine Şirvan valiliğine tayin etti.⁶⁷ 775/1373-1374'te Bağdad valiliği görevine yeniden getirilmiş olan Mercan Hoca öldü. Sultan Uveys, önemli devlet adamlarından Hâce Server'i Bağdad valiliğine tayin etti. 776/1374-1375 yılında Dicle Nehri'nin taşması sonucunda şehirde büyük bir doğal felaket yaşandı. Bağdad sular altında kaldı, yaklaşık kırk bin kişi boğularak öldü, şehir harabeye döndü. Bağdad valiliğine yeni atanmış olan Hâce Server bu olay karşısında üzüntüsünden öldü. Sultan, Hâce Server'in yerine Emir Veciheddin İsmail Reşidi b. Emir Zekeriyya'yı (Reşideddin Fazlullah'ın torunu) Bağdad valiliğine, Hâce Necibeddin'i de onun vezirliğine atadı, oğlu Şehzade Şeyh Ali'yi de onlarla birlikte gönderdi.⁶⁸

Serbedârân) Tahran, 1361 hş., s.185; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134; Zerrînkûb, *Donbâle-i Rûzgârân*, s.259; Fâikî, *Azerbaycan*, I/493

⁶⁵ Mustevfi, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.89; Âbrû, *zeyl*, s.244; Fasîh-i Havâfi, III/105; Mîrhând, V/576; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/241; Zeyneloğlu, s.72; Ğanî, I/289; Beyânî, s.47-48; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/135; Kâreng, s.615

⁶⁶ Mustevfi, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.88; Âbrû, *zeyl*, s.244; Fasîh-i Havâfi, III/104-105; Mîrhând, V/576; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/241; İbn-i Kerbelâi, II/641,648; Zeyneloğlu, s.72; İkbâl, s.458; Âzzâvî, II/121; Beyânî, s.47; Zerrînkûb, *Donbâle-i Rûzgârân*, s.259; Fâikî, *Azerbaycan*, I/493

⁶⁷ Mustevfi, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.90; Âbrû, *zeyl*, s.244; Fasîh-i Havâfi, III/106; Mîrhând, V/577; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/242; Ğaffâri, *Cihan-ârâ*, s.215-216; Barthold, V.V., "Şirvanşah", *İA*, XI/574

⁶⁸ Mustevfi, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.91-92; Âbrû, *zeyl*, s.244; Fasîh-i Havâfi, III/107; Mîrhând, V/577; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/242; Muhammed Hasan Han, I/636; İkbâl, s.458; Âzzâvî, II/129, 172; Beyânî, s.47-48

9. SULTAN UVEYS'İN ÖLÜMÜ

Uveys, bir yanda Bağdad'da yaşanan büyük sel felaketinin yaralarını sarmaya çalışırken⁶⁹ diğer tarafta saltanatını her an yok etmek için tetikte bekleyen Emir Veli meselesini sonlandırmak için hazırlık yapmaktaydı. 776/1374 yılı başlarında son hazırlıklarını yapmak için Tebriz'den Rob-i Reşidi'ye gelen Uveys, Rebiyülevvel ayının 27'sinde hastalanarak yatağa düştü, Cemadievvel ayının üçüncü gecesi (9 Ekim 1374) 37 yaşında hayata gözlerini yumdu.⁷⁰ Tebriz'de Sultan için büyük bir cenaze merasimi düzenlendi naşı "Pîrân-i Şîrvân" da (Pine Şelvar) "Şâd-âbâd-i Meşâyih" Mezarlığına defnedildi. Ülkede uzun süre yas tutuldu.⁷¹

Sultan Uveys, Lor-i Kuçek Atabegi, Melik İzzeddin'in kızı Hacı Mama Hatun ile 756/ 1355 yılında evlenmişti. Hacı Mama Hatun'un 771/1369 yılında ölümü üzerine "Şems" isimli hatunla ikinci evliliğini yaptı. Onun, Şeyh Hasan, Celaleddin Hüseyin, Giyâseddin Ahmed, Bayezid, Şeyh Ali ve Dilşad Hatun⁷² olmak üzere altı çocuğu vardı.⁷³ Sultan Uveys siyasi kişiliğinin yanında bilime, şiire, güzel sanatlara, bilim adamı ve sanatkârlara olan ilgisi ve desteği ile de ön plana çıkan bir sultandır. Çok sayıda bilim adamı ve sanatkârı sarayına kabul etmiş ve onlara karşı hoşgörülü ve cömert davranmıştı.⁷⁴ O, döneminin önde gelen şair ve

⁶⁹ Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzide*, s.92; Âbrû, *zeyl*, s.244; Fasîh-i Havâfi, III/108; Mîrhând, V/577; Huart, s.14-15; Âzzâvî, II/134

⁷⁰ İbn-i Haldûn, IV/793; Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzide*, s.92; Âbrû, *zeyl*, s.245; Fasîh-i Havâfi, III/108; İbn-i Arabşâh, *Âcâibu'l-makdûr fî Nevâib-i Teymûr*, neşr. Ahmed Faiz el-Humsî, Beyrut, 1986, s.122; Makrîzî, *Kitâbu's-sulûk*, VII/238; el-Âskallânî, *ed-Durur'l-kâmîne*, I/448; Mîrhând, V/578; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/242; Kazvîni, *Lubbu't-tevârih*, s.259; Ğaffârî, *Cihân-ârâ*, s.216; İbn-i Kerbelâi, II/8; Howorth, III/656; Muhammed Hasan Han, I/635-636; Browne, III/172; İkbâl, s.459; Âzzâvî, II/136; Râzî, s.335; Ğanî, I/286-287; Beyânî, s.48; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134; Kâreng, s.628; Zerrînkûb, *Donbâle-i Rûzgârân*, s.259; Fâikî, *Azerbaycan*, I/493

⁷¹ Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzide*, s.92-93; Âbrû, *zeyl*, s.246; Mîrhând, V/578; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/242; İbn-i Kerbelâi, II/6-8; Howorth, III/656; Naḥcevânî, *Çehel Mekâle*, s.51 Beyânî, s.54; Kâreng, s.628

⁷² İbn-i Haldûn (IV/799) , Beyânî (s.50) ve Minorsky, ("Üveys", *İA*, VIII/135) bu kızın adını Tandu olarak vermiştir. Ancak yararlandığımız diğer kaynaklarda Dilşad Hatun'dur.

⁷³ Sâvecî, *Divan*, s.59; Mustevfi, *Zeyl-i Târih-i Guzide*, s.83; Âbrû, *zeyl*, s.243; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/417; Mîrhând, V/575; Âzzâvî, II/119; Beyânî, s.49

⁷⁴ İbn-i Arabşâh, s.122; Semerkandî, *Tezkiretu's-şuêrâ*, s.295; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/239; Kazvîni, *Lubbu't-tevârih*, s.259; Müneccimbaşî, III/10; Bakıhanov, s.74; Terbiyet, s.56; Browne, III/163; Âzzâvî, II/137-139; Beyânî, s.53; Togan, *Giriş*, s.272; Minorsky, "Üveys", *İA*, VIII/134; Kâreng, s.626; Zerrînkûb, *Donbâle-i Rûzgârân*, s.258; Fâikî, *Azerbaycan*, I/494

sanatçıları arasında kabul edilirdi. Bir kaç bestesi, karakalem çalışmaları “Vasiti kalem” dönemin sanatseverleri tarafından rağbet görmüştü.⁷⁵

Sultan Uveys’in ruhundaki incelik fiziki kusursuzluğu ile birleşmişti. Onun bu özelliği kaynaklarda,

“*Uveys’in güzelliği o derecedeydi ki ata binip şehirde gezmeye çıktığı zamanlarda halk sokaklara dökülür, onun güzelliğini hayranlıkla izlerlerdi ve hep bir ağızdan şu şarkıyı söylerlerdi. Cihanda Yusuf’un gömleğinin kokusu kaybolmuştu. Sonunda senin yakanda ortaya çıktı*” ifadeleriyle anlatılmıştır.⁷⁶

Onu anlamak için basit bir yol izlenmeli ve zamanın akrebi yedi asır kadar geri alınmalıdır. Onun, esnek siyaseti, kişisel itibarı ve karizması, savaş stratejisindeki yeteneği, ulemayı ve feodal beğleri çevresinde toplamayı sağladı. O, devlet yönetiminde, akılcı bir siyasetçi, adaletle halkı yöneten, hoşgörülü, bağışlayıcı, cesur ve azimli bir sultandı.⁷⁷

Sultan Uveys’in özel yaşamında farklı alışkanlıklarının olduğu yönünde kaynaklarda bilgiler mevcuttur.⁷⁸ Bu farklı yönlerin kendisinde oluşmasında saltanat muhitindeki siyasi, sosyal ve kültürel çevrenin etkisi olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Unutulmamalıdır ki, sultanların da her insan gibi bir özel yaşamı vardır değerlendirme yapılırken bu iki durum birbirinden bağımsız olarak dikkate alınmalıdır.

⁷⁵ Semerkandî, *Tezkiretu’ş-şuêrâ*, s.295; Ğaffârî, *Cihân-ârâ*, s.216; Terbiyet, s.56; Browne, III/163; İkbâl, s.456-459; Râzî, s.335; Âzzâvî, II/82; Muşfik, s.7; Togan, A. Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981, s.272; Minorsky, “Üveys”, *İA*, VIII/134; Kâreng, s.626; Zerrînkûb, *Donbâle-i Rûzgârân*, s. 258; Fâikî, *Azerbaycan*, I/494

⁷⁶ Semerkandî, *Tezkiretu’ş-şuêrâ*, s.295; Browne, III/163; Muşfik, s.6; Beyânî, s.53; Minorsky, “Üveys”, *İA*, VIII/135

⁷⁷ el-Eherî, s.182; İbn-i Tağrıberdî, *el-Menhelu’s-sâfi*, III/117; Semerkandî, Devletşâh, *Tezkirtu’ş-şuêrâ*, neşr. Muhammed Abbasî, Tahran, 1337 hş., s.295; Mîrhând, V/577; Hândmîr, *Habîbu’s-siyer*, III/239; Kazvînî, *Lubbu’t-tevârîh*, s. 259; İbn-i Kerbelâî, II/6; Deguignes, VI/78; Münecimbaşı, III/10; Howorth, III/656; Muhammed Hasan Han, I/635; Browne, III/162-163; Râzî, s.335; Âzzâvî, II/138-139; Beyânî, s.49-50; Minorsky, “Üveys”, *İA*, VIII/134

⁷⁸ Sultan Uveys’in içki ve eğlenceye düşkünlüğü ayrıca Emir Sultan Şah’ın oğlu Bayram Şah ile olan yakınlığı ise kaynaklarda belirtilmiştir. Bu ilişki kaynaklar da “sapık aşk veya sapık ilişki” olarak nitelendirilmemiş, Bayram Şah’ın Sultan Uveys’in yakın dostu olarak tanımlanmıştır. Bkz., Mustevfî, *Zeyl-i Târih-i Guzîde*, s.72,83; Âbrû, *zeyl*, s.239,243; Semerkandî, *Matlâu’s-sâdeyn*, I/333,415-417; Mîrhând, V/572,575; Hândmîr, *Habîbu’s-siyer*, III/240-241; İbn-i Kerbelâî, II/546; Münecimbaşı, III/10; Âzzâvî, II/102-103; Beyânî, s.53-54; Minorsky, “Üveys”, *İA*, VIII/135; Kâreng, s.625-626; Sümer, *Şahıs Adları*, I/315-316

Sultan Uveys, İlkanlı (Celayiroğulları) Devleti'nin ikinci ve en kudretli sultanıdır. Yaklaşık 19 yıl süren saltanat süresince, devleti, tarihinin en güçlü ve en geniş sınırlarına⁷⁹ ulaştırdı. Kabileden-devlete-boy beyinden-sultanlığa giden zorlu yolda, başarılı olmanın haklı gururunu yaşadı.

KAYNAKÇA

- Âbrû, Lutfullah Hâfiz, *Zeyl-i Câmîu't-tevârîh-i Reşîdî*, neşr. Hânâbâ Beyânî, Tahran, 1317 hş.
- Artuk, İbrahim-Cevriye, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Katoloğu*, I-II, İstanbul, 1976
- Âskallânî, Şahabe'd-dîn ibn-i Hâcer, *ed-Dureru'l-kâmine fi Âyân el-mieye es-sâmine*, I-VI, neşr. Muhammed Sayed Câd el-Hak, Kahire, 1966
- Âzzâvî, Abbas, *Târîhu'l-İrâk Beyne'l-ihtilâleyn*, I-III, Bağdad, 1936-1939
- Bakihanov, Abbaskuli, *Gulistân-i İrem*, neşr. Abdulkerim Alizade, Bakü, 1970
- Barthold, V.V., "Ani", *İA*, I/435;
- Barthold, V.V., "Şirvanşah", *İA*, XI/574
- Beyani, Şirin, *Târîh-i Âl-i Celayir*, Tahran, 1345 hş.
- Bloch, Edwin, *Catalogue des Manuscrits Persans de la Bibliotheque Nationale*, I-IV, Paris, 1905- 1912
- Bosworth, C. E., *The Islamic Dynasties*, Edinburgh, 1967
- Browne, Edward G. A., *Literary History Of Persia*, I-IV, Cambridge, 1969

⁷⁹Gerek kaynakların verdiği bilgiler gerekse Sultan Uveys adına kesilen sikkelerden onun döneminde İlkanlı (Celayiroğulları) Devleti'nin sınırlarının, batıda Diyarbakır'den başlayarak, doğuda Simnan dâhil Batı Horasan'a kadar, kuzeyde Ermeniyeye ve Gürcistan'ın bir kısmı, Karabağ'ın tamamı, Şirvan ve Muğan dâhil Hazar Denizi kıyılarına kadar uzanmakta; İran'ın içlerinde Isfahan, güneyinde Hürmüz'e kadar olan bütün Fars Körfezi kıyıları ile güney batıda Bağdad merkez olmak üzere bütün Irak-ı Arab'ı kapsıyordu. Sultan Uveys, saltanatında Irak-ı Arab, Irak-ı Acem, Azerbaycan ve Diyarbakır bölgeleri başta olmak üzere hâkimiyet sahasını genişletmişti. 771/1369-1370 yılında çıkarılan bir fermanda İlkanlı (Celayiroğulları) Devleti'nin ulaştığı sınırlar, Mısır hududundan Amuye Nehri'ne ve Hürmüz sınırından Babu'l-Ebvab'a kadar olan bölge olarak çizilmiştir (Naḥcevanî, Muhammed Hindüşâh, *Destûru'l-kâtib fi Tâîni'l-merâtib*, I-II, neşr. A. A. Alizade, Moskova, 1976, II/10). Bkz.; Howorth, III/654,657,659,678; Zeyneloğlu, s.77-78; Âzzâvî, II/73,140-141; Barthold, V.V., "Ani", *İA*, I/435; Kırzioğlu, *Kars Tarihi*, s.448,451; Beyânî, 233-235; Smith, *Hurûc u Ürûc*, s.113, Mustevfi, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, s.82; Âbrû, *zeyl*, s.242; Semerkandî, *Matlâu's-sâdeyn*, I/402; Mîrhând, V/574; Hândmîr, *Habîbu's-siyer*, III/241; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *SAD*, I/107

Deguignes, Joseph, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Târih-i Umumisi*, I-VIII, Paris, 1756-1758, çev. H. Cahid Yalçın, İstanbul, 1923

Dihhudâ, "Hasan-i Bozorg", *Luğatnâme*, XIX/585

el- Eherî, Ebubekr el-Kutbî, *Târih-i Şeyh Uveys*, neşr. J. B. Van Loon, Lahey, 1954

Fâikî, İbrahim, *Azerbaycan Der Mesîr-i Târih-i İran*, I-II, Tebriz, 1375 hş.

Fasîh-i Havâfî, Ahmed b. Celaleddin Muhammed, *Mucmel-i Fasîhî*, I-III, neşr. Mahmud Ferruh, Meşhed, 1341 hş.

Ğaffârî, Kadı Ahmed Kazvînî, *Târih-i Cihân-ârâ*, neşr. Muctebâ Minovî, Tahran, 1343, hş.

Ğanî, Kasım, *Târih-i Âsr-i Hâfiz*, I-II, Tahran, 1340 hş.

Ğiyâsî, Abdullah b. Fethullah, *Târihu'l-Ğiyâsî*, neşr. Marianne Schmid Dumont Freiburg, 1970

Hândmîr, Ğiyâsu'd-dîn Muhammed el-Huseynî, *Destûru'l-vuzerâ*, neşr. Saîd Nefisî, Tahran, 1317 hş.

Hândmîr, Ğiyâsu'd-dîn Muhammed el-Huseynî, *Târih-i Habîbu's-siyer fi Ahbâr-i Efrâd-i Beşer*, I-IV, neşr. Muhammed Debîrsiyâkî, Tahran, 1362, hş.

Howorth, Henry, H., *History Of The Mongols*, I-IV, New York, 1876-1892

Huart, Clement, *Histoire de Bağdat*, Paris, 1901

İbn-i Ârabşâh, *Âcâibu'l-makdûr fi Nevâib-i Teymûr*, neşr. Ahmed Faiz el-Humsî, Beyrut, 1986

İbn-i Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed, *el-İber*, Farsçaya çev. Âbdu'l-Muhammed Âyetî, (Târih-i İbn-i Haldûn I-VI) Tahran, 1375 hş.

İbn-i Kerbelâî, Hâfiz Huseyn-i Tebrîzî, *Ravzatu'l-cinân ve Cennâtu'l-cinân*, I-II, neşr. Câfer Sultan el-Karâî, Tahran, 1344 hş.

İbn-i Tağrîberdî, Cemaleddin Ebi'l-Mahâsin Yusuf, *el-Menhelu's-sâfi ve'l-mustevfi bâd el-vâfi*, I-III, neşr. Muhammed Emin Sa'îd Âbulfettah Âsûr, Kahire, 1956-1984

İbnu'l-Kesir, İsmail el-Dımaşki, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XV, çev. Mehmet Keskin, Büyük İslam Tarihi, İstanbul, 1994-1995

İkbâl, Âştîyânî Abbas, *Târih-i Moğûl u Evâyil-i Eyyâm-i Teymûrî*, Tahran 1312 hş.

Kâreng, Âbdulâlî, *Âsâr-i Bâstânî-yi Azerbaycan*, Tahran, 1374 hş.

Katib Ferdî, *Mardin Müluki Artukîyye Tarihi*, neşr. Ali Emiri, İstanbul, 1939

Kazvînî, Muhammed, "Hâfiz u Sultan Ahmed-i Celayir", *Mecelle-i Yâdgâr*, yıl 1, sayı 1 Tahran, Ağustos 1944

- Kazvîni, Yahya b. Abdullatif, *Kitab-i Lubbu't-tevârih*, tıpkıbasım, Tahran, 1363 hş.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Kars Tarihi*, c.1, İstanbul, 1953
- Kuliyev, C.B., “Djalair”, *ACE*, Bakü 1987, X/410;
- Kutbî, Muhammed, *Târîh-i Âl-i Muzaffer*, neşr. Âbdulhuseyn Nevâî, Tahran, 1364 hş.
- Lane Poole, Stanly, *The Mohammadian Dynasties*, Westminster, 1893, çev. Halil Edhem, (Düvel-i İslamiyye) İstanbul, 1927
- Makrîzî, Ahmed b. Alî, *Kitâbus'-sulûk li Mârifeti Duvelu'l-mulûk*, I-XII, neşr. Mustafa Zeyyâde-Saîd Âbdu'l-Fettâh Âşûr, Kahire, 1956-1973
- Meşkûr, M. Cevâd, *Târîh-i İrân-zemîn*, Tahran, 1372 hş.
- Minorsky, V., “Üveys”, *İA*, VIII/133-135,
- Mîrhând, Muhammed Seyyid Burhaneddin Hâvendşâh Belhî, *Târîh-i Ravzatu's-safâ I-XII*, neşr. Abbas Pervîz, Tahran, 1338 hş.
- Mirza Bala, “Erdebil”, *İA*, IV/290.
- Muhammed Hasan Han, *İtimadu's-saltana, Mirâtu'l-buldân*, I-IV, neşr. Âbdulhuseyn Nevâî- Mîr Haşim Muhaddis, Tahran, 1366-1368 hş.
- Mustevfî, Zeynu'd-dîn b. Hamdullah Mustevfî, *Zeyl-i Târîh-i Guzîde*, neşr. İrec Afşâr, Tahran, 1372 hş.
- Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah, *Sahâyifu'l-ahbâr*, I-III, çev. Şair Ahmed Nedim, İstanbul, 1285 hş.
- Naḥcevanî, Hâc Huseyn, *Mevâddu't-tevârih*, neşr. Edebiyye Kitabevi, Tahran, 1343 hş.
- Naḥcevanî, Muhammed Hindûşâh, *Destûru'l-kâtib fi Tâvîni'l-merâtib*, I-II, neşr. A. A. Alizade, Moskova, 1976
- Râzî, Abdullah, *Târîh-i Kâmil-i İrân*, Tahran, 1334 hş.
- Rûdgâr, Kanbarâli, *ez Beynu'n-nehreyn ta Maverâu'n-neh*, Tahran 1376 hş.
- Sâbîti, Seyyid Ali Mueyyed, *Esnâd u Nânehâ-yi Târîhî*, Tahran, 1346 hş.
- Sâvecî, Selmân, *Divan*, neşr. Mansûr Muşfik, Tahran, 1336 hş.
- Semerkindî, Devletşâh, *Tezkirtu's-şuêrâ*, neşr. Muhammed Abbasî, Tahran, 1337 hş.
- Semerkindî, Kemalu'd-dîn Âbdurrezzâk, *Matlâu's-sâdeyn ve Mecmâu'l-bahreyn*, c.I, neşr. Âbdulhuseyn Nevâî, Tahran, 1372 hş.
- Smith, John M., “Djalayir- Djalayirid”, *EI*, II/ 401-402
- Smith, John M., *The History of Serbedar Dynasty*, Farsçaya çev. Yâkub Ajand, (Hürûc u Ürûc-i Serbedârân) Tahran, 1361 hş.
- Spuler, Bertold, *Die Mongolen In Iran*, Gottingen, 1939, çev. Cemal Köprülü, (İran Moğolları), Ankara, 1957

- Sümer , Faruk, “Anadolu’da Moğollar” , *SAD* I/1969, s. 1-147, Ankara, 1970
- Sümer, Faruk, *Kara Koyunlular*, c.1, Ankara, 1984
- Sümer, Faruk, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu’da Türk Beylikleri*, Ankara, 1990
- Sümer , Faruk , “Anadolu’da Moğollar”, *SAD*, I/107
- Tabatabâî, Seyyid Cemal Torâbî, *Sikkehâ-yi Şâhân-i İslâmî-yi İrân*, Tahran, 1350 hş.
- Terbiyet, Muhammed Ali, *Danışmendan-i Azerbaycan*, Tahran, 1314 hş.
- Togan, A. Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981
- Togan, A.Zeki Velidi, “Azerbaycan”, *İA*, II/91-118
- Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993
- Vekîlî, Seyyid İsmail, *Azerbaycan*, I-II, Tebriz, 1362 hş.
- Yakubovski, A.Yu, *Zolotoya Orda*, Leningrad, 1937, çev. Hasan Eren, (Altınordu Ve Çöküşü), Ankara, 1976.
- Yıldız, Hakkı Dursun “Karakoyunlular”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, I-XIV, İstanbul, 1986-1989, VIII/443 .
- Zerrînkûb, Âbdulhuseyn, *Donbâle-i Rûzgârân-i İrân*, Tahran, 1375 hş.
- Zeyneloğlu, Cihangir, *Muhtasar Azerbaycan Tarihi*, İstanbul, 1924 .
- Ziya, Ahmed, *Meskûkât-ı İslâmiyye Takvimi*, İstanbul, 1910.

Derleme Makale/Review Article

**DEMOKRASİ ANLAYIŞINDA YENİ BİR YAKLAŞIM:
MÜZAKERECİ DEMOKRASİ**

A NEW APPROACH TO DEMOCRACY: DELIBERATIVE DEMOCRACY

Rıfat KARAKOÇ*, Miray ÖZDEN**

Geliş Tarihi: 25.04.2020
(Received)

Kabul Tarihi: 29.05.2020
(Accepted)

ÖZ: En basit ve genel tanımıyla; halkın kendi kendini yönetmesi olarak tanımlayabildiğimiz demokrasi, tarihsel süreç içerisinde farklı toplumlarda farklı şekillerde uygulanmıştır. Günümüzde uygulanan ve geniş ölçekli kabul görmüş olan liberal temsili demokrasi modeli ise birçok açıdan yetersiz bulunmakta ve eleştirilmektedir. Bu eleştiriler aynı zamanda liberal temsili demokrasiye farklı alternatifler geliştirilmesi çalışmalarını da içermektedir. Özellikle kentsel nüfusun artması ile birlikte, kentlerin siyaset açısından cazibe merkezleri haline dönüşmesi, etkinlik ve verimlilik kavramlarının demokratik ilkeler temelinde tekrar gözden geçirilmesi gerekliliğini de doğurmuştur. Bu çerçevede ortaya konulan ve oldukça da tevaccüh gören yeni demokrasi modelleri, vatandaşların karar alma süreçlerinde daha aktif olabilmeye isteğini karşılama ihtiyacı üzerinden daha kapsayıcı uygulamalar etrafında şekillenerek katılım ve müzakere kavramları üzerinden yeniden yorumlanmaya başlanmıştır. Müzakereci demokrasi yaklaşımı da, klasik demokrasi modellerinin eleştirildiği hususlara alternatif olarak modern dönem demokrasi anlayışı üzerinden şekillenmiş bir yaklaşım olması sebebiyle dikkat çekmektedir. Bu amaçla çalışmada, klasik demokrasi anlayışının eleştirilen hususları üzerinden değerlendirilme yapılarak, müzakereci demokrasinin temel varsayımları açıklanmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte tarihsel ve teorik köken olarak demokrasinin gelişimi, liberal temsili demokrasinin özellikleri ve eleştirilen yönleri de tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, müzakere, müzakereci demokrasi, liberal demokrasi

ABSTRACT: In general definition; Democracy, which we can define as the self-government of the people, has been applied in different ways in different societies within the historical process. The liberal model of democracy, which is applied today and widely accepted, has been found insufficient and criticized in many respects. These criticisms also include efforts to develop different alternatives to liberal representative democracy. Especially with the increase of the urban population, the transformation of cities into centers of politics and the necessity of reviewing the concepts of effectiveness and efficiency on the basis of democratic principles also required. The new models of democracy, introduced in this framework, have been re-interpreted through the concepts of

* Dr. Öğretim Üyesi, Samsun Üniversitesi, rifat.karakoc@samsun.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3942-7426.

** Dr. Öğretim Görevlisi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, mirayozden0@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7998-9699.

participation and deliberation by shaping around more inclusive practices over the need to meet citizens' desire to be more active in decision-making processes. The deliberative democracy also draws attention because it is an approach shaped through the modern era of democracy, as an alternative to the issues in which classical democracy models are criticized. For this purpose, the main assumptions of deliberative democracy will be explained by evaluating the criticized issues of classical democracy understanding. Also, the development of democracy as a historical and theoretical origin, the characteristics and criticism of liberal representative democracy will also be discussed.

Key words: democracy, deliberation, deliberative democracy, liberal democracy.

1. GİRİŞ

“En gözde kavramlar, ifadeler, en doğru bildiğimiz kabuller, dünyanın anlaşılabilirlik koşulu saydığımız hasletler gün geliyor eskimiş geliyor. Fakat bu eskimeyi ilk seferde tanyamıyoruz, dahası kedisini göstermiyor.”¹

Çağımızın sihirli sözcüğü: *Demokrasi*. Hemen herkesin gündelik yaşamında dâhi çoğu kez karşılaştığı bir kavram. Üzerinde binyıllardır düşünülen, farklı yönleri, boyutları, uygulamalarının eksiklikleri ya da faydaları ortaya konulmaya çalışılan ve en ideal biçiminin bulunmasına gayret gösterilen bir kavram. Her ne kadar bu iyi niyetli çalışmalar devam ediyorsa da, herkesin üstünde anlaşmaya varacağı bir demokrasi tanımı, türü ya da uygulaması hali hazırda ortaya konulabilmiş değildir. Kavram kim tarafından ele alınıyorsa ona göre şekillendirilmekte ve tanım yapılmaya çalışılmaktadır.

Tarihsel kökenine bakıldığında ilk olarak kullanıldığı coğrafya olan Antik Yunan'daki uygulamasından günümüze değin farklı boyut ve uygulama biçimlerinde devam eden ve –belli ki- uzun süre de devam edecek bir yönetim biçimi olarak demokrasi, en büyük değişim ve dönüşümünü yakın zamanda 1990'lı yıllarla birlikte dünyanın iki kutuplu yapısının liberal batı dünyasının üstünlüğü lehine sona erdiği dönemde yaşamıştır. Bu süreç liberalizm ile demokrasinin birlikte yükseldiği ve özellikle ve hatta ikisinin birbirlerinin ayrılmaz birer *mütemmim cüzü* oldukları inancının dünya üzerinde genel/yaygın kabul gördüğü bir durumu ortaya çıkarmıştır. 1990'lı yılların başında çok uluslu üç sosyalist devlet olan SSCB, Yugoslavya, Çekoslovakya kurucu ulusların bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle dağılmış ve Doğu Avrupa'daki diğer sosyalist ülkelerde rejim değişikliklerine gidilmiştir. Bu gelişmelerle soğuk savaş ve iki kutuplu dünya düzeni sona ermiştir. Bütün bu gelişmeler ekonomik ve siyasi anlamda iki gelişmenin öne çıkmasına neden olmuştur: Devletçi ekonomik düzenlerden serbest

¹ Selim Karlıtekin,(2017). “Demir Kafesin Ardından Mumford’u Okumak”, *İnsanın Durumu*, Mumford, Lewis, Açılım Kitap: İstanbul.

piyasa ekonomisine geçilmesi ve sayılan ülkelerin tümünde -bu ekonomik gelişime eşlik eden- liberal temsili demokrasiye doğru bir siyasal gelişme (Sağır, 2004: 6). Bu ifadeyle birlikte net olarak şunu söyleyebiliriz ki; demokrasi ve liberalizm ilişkisi oldukça yakındır. Bunun nedeni ise her ikisinin de aynı dönemde gelişmesidir. Bu yakınlığın bir diğer önemli nedeni ise; demokraside, insanların ne istediği ve iktidarın ne yaptığının önemli olduğu ve yönetimin vatandaşların taleplerini yerine getiren bir araç olduğu, liberalizmde ise, birey olarak kişinin taleplerinin yerine getirilmesi ve bireyin düşünce ve eylem özgürlüğüne ilişkin mümkün olan en geniş alanda yeterli bir güvence sağlama arayışının bulunmasıdır (Demir, 2010: 604).

Ancak yakın zamana kadar neredeyse kutsallık atfedilen ve dünyadaki en ideal yönetim modeli olarak kabul gören demokrasinin bu liberal temsili hali ya da yaygın söyleyişle liberal temsili demokrasi, birçok yönden eleştiriye maruz kalmaktadır. Eleştirilerin içeriğine baktığımızda ilk karşımıza çıkan nokta; liberal temsili demokrasilerin gerçek birer halk yönetimi oldukları konusunda ortaya çıkmış olan şüphelerdir. Seçimler ve temsili kurumlar, yönetenler ve yönetilenler arasında rıza ve sorumluluk bağı kurma açısından olumlu bir görünüm sergilese de, bu husus söz konusu rejimleri tam anlamıyla halk yönetimleri olarak niteleyebilmemize yetmemektedir. Eleştiri olarak ortaya konan bir diğer düşünce ise; günümüz toplumlarının giderek daha karmaşık hale gelmeleri ve çoğulculaşmalarının ortaya çıkardığı demokrasi sorunlarıdır. Var olan bu eleştirilere çözüm olarak ise, temsili demokrasinin “temsiliyet” olgusunu daha işlerlikli hale getirme, kapsayıcılığın artırılarak aktif vatandaşlığın inşasının kolaylaştırılması, demokrasinin çoğulcu ve çeşitlilikler barındıran yapısının gereklerine uyarılma arayışı, sunulmaktadır (Erdoğan, 2012: 26).

Sayılan bu eleştirilerin neticesinde birçok farklı demokrasi uygulaması/modeli ortaya konulmaya çalışılmakta ve ideal bir demokrasiye ulaşılması hedeflenmektedir. Bu kapsamda yakın dönemde karşılaştığımız yeni uygulama/modellerinden biri de *müzakereci demokrasi*dir. Bu çerçevede çalışmanın temel amacı; günümüz liberal temsili demokrasi modeline alternatif olarak sunulmuş Müzakereci Demokrasi'nin incelenmesidir. Bu kapsamda Müzakereci Demokrasi'nin temel ilkeleri, temel savları, eleştirilen yönleri ayrıntılı biçimde ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bunun öncesinde demokrasinin tarihsel arka planı ele alınarak, müzakereci demokrasinin ortaya çıkmasına etki eden liberal/temsili demokrasi teorisi yöneltelen eleştiriler açısından değerlendirilecektir.

2. DEMOKRASİN TEORİK VE TARİHSEL ARKA PLANI

Günümüzde hemen herkesin her gün karşılaştığı kavramların başında şüphesiz ki demokrasi gelmektedir. Gündelik yaşamımız içinde vuku bulan bireysel ya da kolektif neredeyse her türlü eylemde, demokrasi kavramı ile karşılaşmak kaçınılmaz olmaktadır. Bu noktada kavrama yönelik algılayış ve tanımlama ile ilgili belki de yüzlerce farklı yaklaşımın bulunmasının nedeni de budur. Ancak burada farklı demokrasi tanımlarına yer vermek yerine adet olduğu üzere öncelikle etimolojik kökenine baktığımızda kavramın; etimolojik kökeninin Yunanca “demos (halk)” ve “kratos (yönetim/iktidar)” sözcüklerinin birlikte kullanılması olan “demokratia” ya dayandığı, bunun da temel anlamıyla yönetimde hükümdarların ya da soylu sınıfının değil, halkın olduğu bir siyasal düzen olduğu görülmektedir. Yani halkın iktidarı, halkın yönetimi, halkın kendi kendini yönetmesi anlamlarına gelmektedir (Giddens, 2008: 897; İba, 2008: 81; Sartori, 2014: 39).

Demokrasi tanımı, basit ve sıradan bir tanım olsa da, demokrasinin içeriği hakkında rehberlik etmekte yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden demokrasiden ne kastettiğimiz konusunda, daha açık olmak ve daha net başlıklar ortaya koyabilmek, doğru bir tanımlama yapabilmek adına önem arz etmektedir. Çünkü tarihsel süreç içerisinde, kavramın anlamına ilişkin araştırma yapmaya başladığımızda, demokrasinin farklı biçimlerine rast gelmemiz ve farklı politik amaçları ifade için aldığı görünümleri fark etmemiz olasıdır. Bu sebeple de demokrasinin tartışılabilir ve farklılaşabilir bir düşünce ve olgu olduğunu kabullenmek, iyi bir başlangıç yapmak için uygun olmaktadır.

Bu açıdan, “Halk iradesi”, “halkın temsilcilerinin idaresi”, “çoğunluk idaresi”, “proletarya diktatörlüğü”, “maksimum siyasal katılma”, “seçkinlerin halkoyu için yarışması”, “çok partili siyasal hayat”, “siyasal ve toplumsal çoğulculuk”, “eşit vatandaşlık hakları”, “medeni ve siyasi özgürlükler”, “özgür toplum”, “sivil toplum”, “serbest piyasa ekonomisi”, “güzel olan her şey”, demokrasi terimine atfedilen anlamların sadece küçük bir kısmını oluşturmaktadır (Beetham, 2014: 19).

Başka bir ifadeyle; demokrasi kavramı belki de sayılamayacak kadar fazla tanıma sahiptir. Bu durum ise her toplumun demokrasiyi kendi sosyo-ekonomik, politik ve hukuksal yapısı çerçevesinde farklı biçimlerde değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır (Demir, 2010: 598).

2.1 Demokrasinin Tarihsel Kökenine Kısa Bir Bakış: Antik Yunan Demokrasisi

Demokratik yönetim biçiminin, kabile üyelerinin eşitliği, karar alma sürecine herkesin katılması gibi bazı unsurları henüz devletin ortaya çıkmadığı ilkel toplumlarda gözlenmiştir. Siyasal iktidarın tüm topluma yayıldığı ilkel

toplumda, yönetim, yöneten-yönetilen biçiminde iki kesime ayrılmamıştır. Daha sonra devletli topluma geçiş ile birlikte, yöneten-yönetilen ayrımı ortaya çıkmıştır. Bu yapı içerisinde yönetim erkini, kendi içinden çıkan küçük bir kesime devreden toplum, demokratik yönetim biçiminin de görünümünü farklılaştırmıştır. Yaklaşık 5300 yıl önce Mezopotamya’da kurulan ilk devletlerden bu yana, devletli toplumların tarihi incelendiğinde, demokratik unsurların önem taşıdığı ilk siyasal sistemlerin 2500 yıl önce eski Yunan coğrafyasında ortaya çıktığı görülür (Uygun, 2015: 73-74). Kışlalı (1995: 200) demokratik düşüncenin ilk kaynaklarının Antik Yunan’da doğmasının bir rastlantı olmadığı görüşündedir ve yukarıda da değinildiği üzere Mezopotamya’da görülen ve kısa ömürlü olan kent devleti, dağlarla bölünmüş, deniz ticaretine açık Mora yarımadasının koşullarında uzun ömürlü olurken, doğrudan demokrasiye elverişli bir ortam da yarattığını belirtmektedir.

Dar ve sınırlı bir bakış açısı ile bakıldığında; demokrasinin beşiği olarak kabul edilen Antik Yunan’da kelime anlamı olarak kullanılışının, bugünkü anlamıyla -bir anlamda- örtüştüğünü söyleyebiliriz. Antik Yunan’da “*halkın idaresi veya yönetime dâhil olması*” anlamına gelen demokrasi, günümüzde olduğu gibi, toplumda yer alan bütün insanları kapsamamaktadır. Halkın yönetime katılması, sadece özgür erkekler için geçerli olan, sınırlı bir demokrasi anlayışına karşılık gelmektedir (Topakkaya ve Özyürek Şahin, 2015: 192). Ancak daha geniş ve kapsamlı bir değerlendirmede bulunursak; “demokrasi” rejiminin kaynağı olarak Antik Yunan gösterilmesine karşın, Yunan sitelerinde karşılaşılan kamu hukuku kurumlarında bugünkü anlamıyla demokrasi ve halkın hâkimiyetine dayanan sistemlerde görülen prensip ve özelliklerin bulunmadığını çok net bir biçimde görebiliriz. Zira bugünün demokrasi anlayışının M.Ö. 5. Yüzyılda geliştirilen “demokrasi” kavramıyla çok az benzerlik taşıdığı-ki böyle bir benzerliğin olup olmadığı da şüphelidir- gerçeğine bu denli az özen gösterildiğini görmek de şaşırtıcıdır. Mevcut toplumsal, siyasi ve hukuki teşkilat, halkın hâkimiyetini, demokrasi sistemini, fertlerin eşitliğini ve yine onların hak ve hürriyetlerini gerçekleştirmekten uzak bulunmaktadır. Yunan sitelerine özgü kamu hukuku kurumlarının, iktidarın icrasını Site’nin küçük bir zümresine tahsis ettiği ve hatta bu sitelerin en demokratik olarak tanımlananlarında da durumun aynı olduğu açıktır. İktidar ve yetkiler bireylerin belirli kısmına tahsis edilmiş, Site ve Hükümet işlerine belirli bir zümrenin katılması sağlanmıştır. Yani, halkın hâkimiyetine dayanan, bireylerin çoğunluğunun Site’nin siyasi işlerine katılımını mümkün kılan bir sistem kurulamamıştır. Kurulan rejim ve sistemlerden hiçbiri halkın siyasi faaliyetlere tamamen katılımını mümkün kılamamıştır (Okandan, 1959: 223; Sartori, 2014: 340).

Örneğin; Duverger (1986: 16), beşinci yüzyıl Atina'sında 400.000 kişinin yaşadığını, bunların 40.000'inin meclise katılma hakkı olduğu ancak en kalabalık toplantılarda etkin olarak çalışmalara katılan yurttaşların sayısının 3000-4000 dolayında olduğunu belirtmiştir. Bir diğer rakamsal tahmine göre ise; Atina demokrasisinin sağlıklı işleyişi bakımından, toplam nüfustan çok yurttaş sayısının ulaştığı rakam önemlidir. Ancak bu rakamın tespiti zordur. Ayrıca savaşları ya da salgın hastalıkları izleyen dönemlerde, yurttaş sayısında büyük düşüşler olmuştur. Yine de şöyle bir hesap yapılabilir: Belirli bir dönemde Atina'nın toplam nüfusunu 300.000 kabul edersek, bundan siyasal yaşama katılım hakkı olmayan kesimleri çıkararak, yurttaş kitlesi hakkında güçlü bir tahmin yürütebiliriz. Toplam nüfustan Atina'nın 2/5'ini oluşturan 120.000 köleyi çıkardığımızda 180.000; kalan nüfusun yine yarısını oluşturan 90.000 kadını hariç tuttuğumuzda 90.000; siyasal hakları olmayan 20.000 yerleşik yabancıyı çıkardığımızda 70.000 ve 20 yaş altındaki kişileri çıkardığımızda 30.000 sayısına ulaşabiliriz. Böylece yurttaş sayısı, toplam nüfusun yaklaşık onda birine denk gelmektedir (Uygun, 2015: 91). Sartori (2014: 45) de, *Ekklesia*'da toplanan Atinalı yurttaşların sayısının genellikle 2000-3000 arasında değiştiğini en çok da 5000'i bulduğunu belirtmiştir.

Bu durum ile ilgili farklı bir yaklaşım ise dikkat çekicidir. Şöyle ki; Atina'daki ekonomik yaşam, yoğun olarak kölelerin emeğine dayanmaktaydı. Kölelerin varlığı, yurttaşların siyasal sorunlarla ve bunun yanında güzel sanatlarla ilgilenmeleri için gerekli olan boş zamanı sağlamaktaydı. Nasıl ki bugün birçok kişiye yetecek kadar üretim yapan makinalar olmadan çoğulcu bir demokrasinin varlığı düşünülemezse, köleler olmadan da Antik Yunan demokrasisi var olamazdı. Zira Atina demokrasisinin en görkemli döneminde siyasal haklara sahip her yurttaşa ortalama 1,5 köle düşmekteydi. Yani her üç kölenin varlığı iki yurttaşın devlet yönetimine doğrudan katılmasına olanak veriyordu (Kışlalı, 1984: 66). Başka bir ifadeyle *Polis* 'in yarışmacı politik alanının, bazı grupları –kadınlar, köleler, yabancılar ve orada sürekli yaşamayan herkes- dışlamasına ve dışlananların emeğiyle zorunlu ihtiyaçların sağlanarak küçük bir azınlığın politika yapacak boş zamana ve olanaklara sahip kılınmasına imkân vermektedir (Benhabib, 1997'akt: Berktaş, 2016: 61).

Belirtilen bu hususlardan sonra çağdaş demokratik bir bakış açısı ile ele alındığında göze çarpan en önemli eksiklik; modern demokraside zaman içinde oluşmuş olan “kapsayıcılık” özelliğinin var olmaması, aksine Antik Yunan demokrasisinin büyük ölçüde “dışlayıcı” bir özellik taşıdığıdır (Dahl, 1993: 26). Sayılan bu özellikleriyle birlikte özetlemek gerekirse; Antik Yunan demokrasisi doğrudan bir azınlık demokrasidir. Çünkü Antik Yunan'da toplumu oluşturan bireylerin ancak onda biri yönetime katılma hakkına sahiptir. Fakat aynı zamanda

da yönetime katılanların, bu işlevi temsilcileri aracılığıyla değil de, bizzat yerine getirdikleri için, temsilci niteliğindeki kişiler de kurayla ve sırayla saptandığı için, doğrudan bir demokrasidir (Kışlalı, 1984: 68).

Görüldüğü üzere Atina demokrasisi bugünkü manasıyla esasen demokratik ilke ve prensiplerin uygulanmadığı, eşitlik, özgürlük, katılım gibi temel ilkelerin var olmadığı bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlarla birlikte Atina demokrasisinin kusurları şu şekilde özetlenebilir (Yayla, 2015: 146-147):

- *Vatandaşlık hakkı*, “vatandaş” anne-babadan doğmakla ve erkeklere mahsus bir haktır. Yani kadınlar, köleler ve yabancılar vatandaş olarak kabul edilmemektedir. Kadınların erkeklerle eşitliği söz konusu olmamakla birlikte kamusal konularda hiçbir rolleri yoktur. Kölelerin ekonomik istismarı ise “vatandaşlara” siyaset için gerekli zamanı sağlamıştır.

- *Katılım*, Atinalıların istediği kadar yüksek değildi ve katılımcılara ücret ödenmesine karşın çoğu vatandaş toplantılara katılmamaktaydı.

- Atina demokrasisi *hantal ve pahalı bir yönetim aygıtı* oluşturmuştur. Toplumun küçüklüğü dikkate alındığında nispi maliyet oldukça yüksektir.

- *Kendi kendini yönetme ilkesi* her zaman kesin ve istikrarlı politikalara vücut vermemiştir. Daimi bürokrasinin yokluğu etkin olmayan bir devlete ve Atina Cumhuriyeti'nin savaşta yenilmesinden sonra çökmesine yol açmıştır.

3. LİBERAL TEMSİLİ DEMOKRASİ: ÖZELLİKLERİ- ELEŞTİRİLEN YÖNLERİ

Demokrasi, modern devlet düzeninde, devletin örgütlenme ve işleyiş tarzını meşru bir temel (anayasal düzen) üzerinde şekillendiren temel yönetim biçimidir (Köker, 2006: 199). Demokrasi ise en yalın haliyle “*bir hükümetten kan dökmeden bir seçim aracılığıyla kurtulmanın mümkün olduğu devlet biçimidir.*”² (Popper, 2015: 164). Gerçekten de Popper’in yaptığı bu tanım oldukça basit ve anlaşılır bir şekildedir. Ancak gerçek demokrasilerin iktidar değişimlerini kan dökmeden gerçekleştirilebilmesini sağlamaktan, çok daha ileri ilke ve teamüllere ihtiyacı olduğu da açıktır.

Bununla birlikte değindiğimiz gibi demokrasinin farklı uygulama ve içerik özellikleri bakımından oldukça farklılıklar bulunan pek çok tipi de mevcuttur. Bunların farklı uygulamaları, aynı şekilde çeşitlilik gösteren pek çok etki

² Popper (2015: 177-178); *hükümetlerin kan dökmeden düşürülerek, yeni bir hükümetin dizginleri ele geçirmesinin mümkün olmasını, demokratik bir yönetim biçiminin en önemli özelliği olarak kabul etmektedir.*

yaratmaktadır. Bu nedenle demokrasinin aldığı kendine özgü hal, hem bir ülkenin sosyo-ekonomik şartlarına, hem de yerleşik devlet yapısı ve siyasi uygulamalarına bağlıdır. Günümüzde genel kabul gören demokratik yönetim biçiminin bu denli itibar kazanması oldukça uzun yıllar almıştır (Demir, 2010: 598).

Yaşanan bu süreç neticesinde demokratik yönetim biçimleri yüzyıllar içinde kayda değer değişiklikler göstermiştir. Bununla birlikte demokrasinin birkaç farklı modeli bulunmaktadır. En önemli ayırım ise; doğrudan demokrasi ile temsili demokrasi arasındadır. Doğrudan demokrasi hükümet işlerinde vatandaşların, doğrudan, aracısız ve sürekli katılımına dayanır. Temsili demokrasi ise demokrasinin sınırlı ve dolaylı bir biçimidir. Sınırlı olması; yönetime halk katılımının seyrek ve kısa süreli olarak birkaç yılda bir oy verme davranışıyla kısıtlanmasına; dolaylı olması da halkın iktidarı kendi elleriyle kullanmayıp sadece kendileri adına hükmedecek temsilcileri seçmelerine dayanmaktadır (Heywood, 2012: 170). Hemen belirtmek gerekir ki; artık, demokrasinin “halkın halk tarafından yönetilmesi” şeklindeki klasik (doğrudan) ifadesi imkânsız bir ideal olarak düşünülmektedir. Doğrudan demokrasi, sayısal ve niteliksel bakımdan çoğul ve karmaşık modern toplumlarda uygulanabilecek bir demokrasi modeli değildir. Bu nedenle demokrasiler “temsili” bir özellik taşırlar. Yani halk, egemenliğini ve iradesini kendi seçeceği temsilcileri aracılığıyla kullanır (Dağı ve Polat, 1999: 23). Günümüzde doğrudan demokrasi uygulamalarına istisnai olarak rastlansa da temsili demokrasi modern dünyanın demokrasi modeli olarak görülmektedir. Bunun nedeni ise; doğrudan demokrasinin ancak küçük ve görece basit toplumlarda olanaklı olması, buna karşın, bu aşamanın ilerisindeki daha büyük, daha karmaşık ve farklılaşmış toplumlarda -özellikle modern toplumlarda- halkın doğrudan yönetiminin söz konusu olamayacağıdır. Bu nedenle doğrudan demokrasi yerini temsili demokrasiye bırakmak zorunda kalmıştır (Bottomore, 1987: 13). Başka bir ifadeyle; sanayileşmiş büyük toplumların günümüz şartlarında, büyüklük ve karmaşık yapıları dolayısı ile demokratik yönetim biçimlerini uygulayabilmesinin mümkün olmaması, demokrasinin yeni bir biçimini; temsili demokrasiyi yaratmıştır (Sağır, 2004: 2; Holden, 2007: 55) Bu çerçevede modern devletin meşru yönetim tarzı olan demokrasi anlayışı doğrudan değil temsili demokrasidir. Başka bir deyişle; günümüzde demokrasi uygulamalarının ve kavramsal atıfların daha çok modern ulus-devletlerle çevrelenen liberal temsili demokrasi ile özdeşleştiği söylenebilir (Sağır, 2004: 1)

Yurttaşların çoğunluğunun politik kararları, başka bir deyişle topluluğun tümünü ilgilendirecek kararları almaya yetkili olan kişilerin seçilmesine en geniş katılımı sağlayacak kurallar ve kurumlar bütünü olarak tanımlayabileceğimiz temsili demokrasi (Berktaş, 2018: 70) modelinin, tam manasıyla demokratik

olarak nitelendirilmesi için ise bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Dahl (2010: 99-100; 1991: 72-73) günümüzde modern temsili demokrasinin önceki popüler sistemlerden, çağdaş ya da tarihsel diğer tüm rejimlerden ayıran özelliklerini/kurumlarını şu şekilde saymıştır:

1- *Seçilmiş Temsilciler*: Temsilciler etkin katılımın sağlanabilmesi ve gündemin kontrolünün yapılabilmesi gibi demokratik kriterleri yerine getirerek poliarsik demokrasiye hizmet etmektedirler.

2- *Özgür, Adil ve Sık Sık Yapılan Seçimler*: Bu kurum, oy kullanma eşitliğinin sağlanabilmesi ve vatandaşların gündem üzerinde nihai bir kontrol sağlayabilmesi için gerekli görülmektedir.

3- *İfade özgürlüğü*: Vatandaşların siyasi hayata etkin katılımı ifade özgürlüğüne bağlıdır. Bu yüzden de ifade özgürlüğüne sahip vatandaşlar, görüş beyan edebilme, tartışabilme ve birbirlerini bilgilendirebilme ayrıcalığını elde ederek gündemin kontrolünde de etkin rol oynayabileceklerdir.

4- *Alternatif ve Bağımsız Bilgi Kaynaklarının Varlığı*: Tek ve kontrol edilen bir bilgi kaynağının olması etkin katılımı ve bilgilendirmeyi de sekteye uğratacağından, tüm vatandaşların bilgiye erişimini koruyan yöntemlerin varlığı demokratik kriterler içinde sayılmaktadır.

5- *Kurumsal Özerklik*: Bağımsız kurumlar, vatandaşlık eğitiminin ve aydınlanmanın da kaynağıdır. Bu yüzden de vatandaşların yönetime etkin olarak katılabilmesi, kararları etkileyebilmesi bağımsız kurumların varlığına bağlıdır.

6- *Vatandaşların Dâhil Olması*: Burada çoğunluk yönetiminin sağlanabilmesi, vatandaşların dâhil edilmesi kriterine bağlıdır. Çünkü vatandaşların nihai kararlar üzerinde etkin bir konuma getirilmesi, demokrasinin güçlendirilmesi, derinleştirilmesi ve sağlamlaştırılması için, her demokratik ülkenin benimsemesi gereken önemli bir adımı oluşturmaktadır.

Temsili demokrasinin, vatandaş katılımı konusunda seçimlerin varlığına vurgu yapması, özellikle katılım mekanizmalarının yalnızca seçim dönemlerinde düşünülmesi sorunsalını da beraberinde getirmesi, temsil hakkını kullanan temsilcilerin çoğunluğun kararlarını aktif şekilde yansıtmayı yansıtmayacağı eleştirilerini de beraberinde getirmiştir. Bu durum da özellikle demokrasinin meşruiyet krizi tartışmalarının hız kazanmasına neden olmuştur.

3.1 Liberal Temsili Demokrasinin Meşruluk Krizi

Liberal demokrasi sınırlı yönetim ilkesi ile halkın rızası ideali arasında denge sağlayan bir yönetim biçimidir. Onun liberal nitelikleri, hürriyetleri garanti altına almak ve vatandaşların devlete karşı korunabilmesini sağlamak için tasarlanmış, yönetimi içeriden ve dışarıdan sınırlandıran ağlarda yansımaları bulurlar. Evrensel oy kullanma hakkı ve siyasal eşitlik zemininde yapılan düzenli

yarışçı seçimler sistemi üzerine kurulu olması onun demokratik karakterini teşkil eder (Heywood, 2012: 240-241) Liberal demokrasiye yönelik bu oldukça olumlu tanım ve sayılan destekleyici özellikleri tanımın gerçekten eleştiriden azade boyutunu göstermektedir. Ancak günümüzde liberal demokrasi birçok alanda yetersiz kalmaktadır. Şöyle ki, günümüz dünyasında sosyal yaşamın ve düşünce biçimlerimizin köklü bir dönüşüm geçirmekte olduğu konusunda yaygın bir görüş birliği bulunmaktadır. Aydınlanma sonrasında gelişen modernite projesinin dünyası değişmekte; ulus devletler dünyasından küreselleşmiş bir dünyaya, sanayi toplumundan bilgi toplumuna, bilime, ahlâka ve sanata, modernist yaklaşımdan postmodernist bir yaklaşıma geçilmektedir. Yaşanan bu dönüşüm karşısında modernitenin kurumları yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda, yetersizliği gün geçtikçe ortaya çıkan kurumlardan biri de, klasik liberal temsili demokrasiler olmaktadır. Oluşmakta olan yeni toplum yapısının ne nitelik kazanacağını büyük ölçüde demokrasinin alacağı yeni hal belirleyecektir. Bu nedenle yaşanmakta olan dönüşüm konusunda geliştirilen düşüncelerde, demokrasi üzerindeki tartışmalar merkezi bir konuma sahip olmaktadır (Tekeli, 1999:7). Bu süreç gerçekten de artık demokrasinin yetersizliklerinin oldukça yoğun biçimde tartışıldığı bir boyuta ulaşmış durumdadır. Bununla birlikte tartışmaların odak noktasında ise en dikkat çekici alan meşruiyet krizinin ulaştığı boyuttur.

Günümüzde liberal temsili demokrasinin meşruluk krizinin boyutları şu şekilde sıralanabilir (Köker, 2008: 358-359):

- *Devlete karşı bireyin hukuk eliyle korunmasını sağlayan bireysel hak ve özgürlükler, bireyin siyasi karar alma süreçlerine katılımı ile ilgili bir açılım potansiyeli taşımasına rağmen, bunu sağlamaktan çok, bireyin kişisel (özel) alandaki güvenliğine (dokunulmazlığına) odaklanmış durumdadır.*
- *Yerleşik demokrasilerin kurumsal yapısı ve işleyişi, temsili kurumların ve bu kurumlar içinde iş gören örgütlerin (Ör. Siyasi partiler, baskı grupları) hiyerarşik, oligarşik yapıları, bireylerin siyasi süreçlere seslerini katmalarının önünde ciddi engeller olarak durmaktadır.*
- *Günümüzde yeni ortaya çıkan oluşumlar da demokratik meşruluğunun içinde bulunduğu bu krizi derinleştirmektedir. Bu yeni oluşumlar, soyut bireysel hak eşitliği anlayışına göre düzenlenmiş olan liberal demokratik anayasal devlet düzeninin, bireylerin grup aidiyetleri esasında dile getirdikleri “kollektif kimliklerin tanınması” taleplerinde ortaya çıkmaktadır.*
- *Yerleşik liberal demokrasilerde siyasi tartışma konusu yapılabilecek sorunların alanı da sınırlandırılmıştır.*

• *Liberal demokratik kurumlaşmanın içinde yer aldığı modern anayasal devletle siyaset, iyi toplum arayışlarından ziyade, devletin varlığı ve bekası ile ilgili kaygıların belirlediği bir teknik faaliyetler kümesi olarak anlaşılmaktadır.* Siyasi partiler ve baskı grupları da bu siyaset anlayışıyla bütünleştikleri ölçüde, meşruluk krizinin aşılmasına değil, deva etmesine katkıda bulunmaktadır. Çünkü varlıklarını temsili siyasetin içine yerleşmiş olduğu modern anayasal devletin bu mantığa endekslenmiş siyaset anlayışını almaktadırlar.

Sayılan bu husulardan sonra net bir biçimde söyleyebiliriz ki; modern çağın siyasal sorunları içerisinde özellikle liberal demokrasinin bahsi geçen sorunlara ilişkin çözümcül bir duruş sergileyememesi, eleştirilerin de kaynağını oluşturarak, liberal demokrasinin “meşruiyet krizi” yaşamasına sebep olmuştur. Bu durum da, demokrasinin yeni bir yol haritasına ihtiyaç duyduğu görüşlerini güçlendirmiştir. Demokrasinin, bireysel ve kolektif çıkarlar hususunda yaşadığı sorunları anlatmada yetersiz kalan geleneksel demokrasi modelleri, çözümler için yeni anlayışlar geliştirme çabalarının hız kazanmasına kaynaklık etmiştir. Bu nedenle yakın zamanda özellikle Batılı ülkelerde uygulanmakta olan klasik demokratik modele alternatif arayışlar artmıştır (Sitembölükbaşı, 2005: 144). İşte bu arayış ortamında üzerinde en çok tartışılan ve liberal demokrasiye alternatif olarak görülen modellerden biri ise müzakereci demokrasidir.

4. YENİ BİR ALTERNATİF: MÜZAKERECİ DEMOKRASİ TEORİSİ

Demokrasi, diğer yönetim biçimleri de düşünüldüğünde, hala bir ideal olarak tanımlanmakta ve değerlendirilmektedir. Tarihsel süreç içerisinde farklı anlatımlarını ve farklı modellerini gördüğümüz demokrasi, özellikle ölçek sorunlarının yaşanmasından sonra temsili sistem içerisinde uzun yıllar boyunca gelişimini sürdürmüştür. Seçmenlerin, yönetsel ve siyasal süreçlere temsilciler vasıtasıyla dâhil olduğu temsili demokrasi modeli günümüz toplumları için yetersiz kalmakta ve yeni demokrasi modellerinin gerekliliği üzerinde yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Liberal demokrasilerin meşruiyet krizlerinden çıkışı için farklı öneriler ileri sürülmektedir (Usta ve Akıncı, 2012: 94). Bu çerçevede günümüzde hâkim liberal söyleme alternatif niteliğinde yeni demokratik modeller geliştirilmekte, akademik düzeyde demokrasinin çok sayıda sorunu olduğu konusunda bir fikir birliği bulunmakta ve birçok teorisyen bu sorunları giderecek çare arayışındadırlar. Müzakereci demokrasi teorisi de işte böyle bir arayışın neticesinde farklı alternatiflerle birlikte, siyasal sürecin nasıl daha demokratik kılınabileceği üzerine odaklanmıştır (Bayram, 2011: 111).

Liberal temsili demokrasi eleştirilerine bir çözüm olarak geliştirilen müzakereci demokrasi, tek bir düşünceden oluşan bir teori değildir. Müzakereci teori, demokrasinin diğer modellerini de içerisine alan ve farklı bir dokunuş getirmeyi hedefleyen bir yaklaşımdır. Katılımcı demokrasi ve oydaşmacı demokrasi yaklaşımları ile birlikte gelişen müzakereci yaklaşım, demokratik ilkelerin gerçekleştirilebilir bir anlayış çerçevesinde oluşturulmasına zemin hazırlamaktadır. Bu anlayış çerçevesinde hem modern öncesi dönem demokrasi yaklaşımlarının hem de modern dönem demokrasi yaklaşımlarının temel felsefelerinden izler taşımaktadır. Müzakereci demokrasiyi bir teori olarak diğer demokrasi modellerinden ayıran ve bu yaklaşımın uygulanması için önemli başlangıç noktasını oluşturan birkaç merkezi ilke oluşturulmuştur. Bu ilkeleri şöyle sıralamak mümkündür (Ercan, Dryzek, 2015: 243-246):

- Müzakereci demokrasi normatif bir teoridir. Bu ilke, siyasetin nasıl yürütülmesi gerektiği ile ilgilidir. Müzakereci demokrasinin normatif boyutunun, teori, uygulama ve ampirik çalışma üzerinde önemli etkileri vardır. Bu yüzden de çatışma ve uzlaşma (özellikler kişisel çıkarları da kapsama) açısından, uyumlu bir yaklaşım olarak göze çarpmaktadır. Müzakereci demokrasi, üzerinde mevcut demokrasilerin ve demokratik uygulamaların analiz edilebileceği, eleştirilebileceği ve daha da geliştirilebileceği bir dizi normatif standart sunmaktadır.

- Müzakereci demokrasi, doğrulanması ya da yanlışlarının ortaya konması gereken ampirik bir sorgulama anlayışı değildir. Müzakereci demokrasi, demokratik modelin sağlanmasını yapmak (idealleştirmek ya da kötülemek) yerine, gerçek dünya uygulamalarının yorumlanabileceği, değerlendirilebileceği ve ilişkilendirilebileceği bir perspektif sunmaktadır.

- Müzakereci demokrasi, dönüştürücü bir proje olmalıdır. Müzakereci demokrasinin temel anlayışlarından bir tanesi sosyal düzenin kapsamlı bir dönüşümünü isteyen, eleştirel bir yaklaşımdır. Siyasetin çalışma şeklinin değiştirilmesi, müzakereci fikrin temel ilgi alanını oluşturmaktadır.

- Müzakereci demokrasi, kurumsal düzenlemeler için bir yöntem seti değildir. Müzakereci anlayış, küçük ölçekli vatandaş forumlarının tasarlanmasından, yöneticilerin karar alma süreçlerinin iyileştirilmesine yönelik birçok yeni ve uygulanabilir mekanizmaların sürece uyumlaştırılması gerekliliğini vurgulayan kapsayıcı bir anlayıştır.

Müzakereci demokrasi kavramı, vatandaşların eşit koşullar altında muhakeme ve kamusal tartışma şartlarını oluşturduğu, demokratik birliğin sezgisel fikrine dayanmaktadır (Cohen, 1999: 67-91). Cohen, burada müzakereci demokrasiyi "*toplu karar verme konusunda meşruiyet ve akılcılık elde etmek için gerekli bir koşul*" olarak tanımlamaktadır. Cohen için demokratik yönetimin temel

niteliği, bireylerin ortak ilgileri olan meseleler hakkında devamlı bir müzakereye girişebilecekleri bir forumun varlığıdır. Müzakere merkezi kavramdır. Katılımcıların sürekliliğini ve aynı zamanda meseleleri birbirleriyle tartışmalarını ve tartışmalara katılmaları için birbirlerine olan güveni gerektirmektedir. Müzakereci demokrasi, bir ilke olarak müzakere sürecine tam inancı ve güveni ve katılımcıların ortak bir tercihe ulaşmaları için başka bir zeminin seçilmemesini gerektirmektedir. Burada müzakere, tekdüze bir inanca veya bünyeye bağlı insanlardan ziyade çoğul aktörlerin bir biçimidir (Orum ve Dale, 2016: 132).

Müzakereci demokrasi, yalnızca demokrasi teorilerinin değil, aynı zamanda siyasal teorilerin de aktif alanını oluşturmaktadır. Bu teoride, yeni kamusal düzenlemeler ile mevcut kurumsal yapıyı güncelleştirmek, kamusal tartışmaların kalitesini arttırarak gerçek dünya siyasetini daha bilinçli hale getirmek hedeflenmektedir (Dryzek, 2000: 1-8). Müzakereci demokrasi, siyasi etkileşimlerin üretken doğasına odaklanmaktadır. Müzakereci teori sadece kolektif gücün kullanılmasına odaklanmaz aynı zamanda daha iyiye ulaşma ve disipline etme aşamalarına ulaşmayı hedefleyen akıl yürütme olgusuna da odaklanır. Müzakereci demokraside birlikte düşünme eylemi kolektif hareket edebilme yeteneği ile birleşince güç kazanmaktadır. Müzakerecinin amacı, kolektif eylemlerden daha çok ortak akıl yürütebilmenin sağlanması ve katılımcı süreçlerin inşasının tamamlanabilmesidir. Bu çerçevede toplumun temel kurumlarının özgür bir kamusal müzakere çerçevesinde oluşturulmasını öngören müzakereci demokrasi, kamusal tartışma ortamlarının da sürdürülebilir ve devamlı olmasını da tartışma eksenine eklemektedir. Bunun yanı sıra, özellikle temsili demokrasiden farklı olarak müzakereci demokrasi, kamusal müzakere olarak tüm yurttaşların katılımının sağlanması hususuna değinmektedir (Erdoğan, 2012: 27-28).

Yine müzakereci paradigmanın dikkat çeken bir diğer özelliği de; ahlak ve siyaset arayışında bir bağlantı kurmayı hedeflemiş olmasıdır. Bu modeli savunanlar, araçsal rasyonalitenin yerine iletişimsel rasyonaliteyi koyar. Siyasal tartışmayı ahlakın uygulanacağı özgül bir alan olarak sunarlar ve siyaset alanında serbest tartışma aracılığıyla rasyonel, ahlaki bir mutabakat yaratmanın mümkün olduğuna inanırlar. Bu modelde siyaset, iktisat üzerinden değil, etik ya da ahlak temelinde anlaşılır (Mouffe: 2018: 20-21).

İşte Sayılan bu temel özellikleri ile birlikte müzakereci demokrasi teorisinin temel ismi Jürgen Habermas olarak görülmektedir. Onun yaklaşımı, iletişimsel eylem teorisine dayanmaktadır. Müzakereci demokrasi gibi politik düzenlemelerin meşruiyeti, iletişimsel teoriye dayanmaktadır. Bu aynı zamanda Habermas'ın kamusal alan fikrinin de müzakerecilik anlayışının temelinde yer almasını sağlamaktadır. Habermas'a göre kamusal alan herkesin yani tüm yurttaşların

erişebildikleri ve kamuoyu oluşturabildikleri toplumsal bir alanı ifade etmektedir. Ona göre insanların bu alandaki eylemleri rasyonellik çerçevesinde şekillenmekte, insanların eylemleri rasyonellik ile uyumlu bir görünüm çizmektedir. Ayrıca Habermas, “siyasal söz söyleme” olarak nitelendirdiği kamusalılıkta, normatif eylem, stratejik eylem ve son olarak iletişimsel eylemin bulunduğunu, insanların rasyonellik bakımından eylemlerinin bu kategorilere ayrıldığını belirtmektedir. Bu eylemler içerisinde ayrı bir önem verdiği iletişimsel eylem ise, tüm yurttaşların bir araya gelip müzakere ettikleri kamusal alan davranışını ifade etmektedir (Habermas, 2004: 95). Habermas’tan farklı olarak, Arendt’in kamu alanı-özel alan olarak ayırma girdiği nokta, kamu alanının müşterek olması, özel alanın ise mülkiyeti içeren, gizli olan olarak değerlendirilmesidir. Kamusal alan, ahlaki ve etik değerlendirmeler temelinde şekillenmekte özgürlük ve saygı normları olmaksızın değerlendirilmesi mümkün olmamaktadır. Çünkü kamusal alan, özel alandan farklı olarak herkesi ilgilendiren ortak bir alanı ifade etmektedir. Bu yüzden de kamusal alanın paylaşımı bir zorunluluktur ve bu zorunluluk hem bir uzlaşmayı hem de bir çatışmayı beraberinde getirir. Arendt’e göre kamusal alan, farklılıkların ortaya çıktığı yerdir ve yurttaşlar konuşma ve eylemde bulunabilecekleri her yerde kamusal alan oluşturabilirler. Bu alan, uyumun, katılımın, eşitliğin ve güvenin olduğu yerlerde söz konusu olmakta; bu özelliklere sahip olmayan mekânlarda kamusal alandan söz etmek mümkün olmamaktadır (Arendt, 2006: 96).

Müzakereci demokrasi fikri, tartışma ve karar alma sürecine odaklanarak, vatandaş katılımının kalitesini arttırmayı ve katılım süreçlerinin yapılandırılmasını içermektedir. Bu yüzden de müzakereci bir süreçte katılım mekanizmalarının yeniden yapılandırılması sağlanarak şu ilkeler göz önünde tutulmalıdır (Weatherford ve McDonnell, 2007, 184-195):

- *Kapsayıcılık*: Katılımcı süreçlerin açık ve eşit fırsatlar olarak dizayn edilmesi gerekmektedir. Bu, konuyla ilgili tüm farklı fikirlerin aynı düzlemde değerlendirilebilmesine katkı sağlamaktadır.

- *Siyasi eşitlik*: Görüş ve önerileri dile getirirken vekil kullanılmaması, tartışmada farklı görüş ve fikirdeki kişilere eşit mesafede yaklaşılması gerekmektedir.

- *Açık fikirlilik*: Tercihler ve fikirler konusunda tartışmalar sonucunda uzlaşma sağlanabileceği, başlangıçta var olan fikirlerin de müzakere neticesinde değişebileceği anlayışı hâkim olmalıdır.

- *Şeffaflık*: Konuların gündeme gelmesinde ve konuşmacıların fikirlerini açıklamasında açıklık ve şeffaflığın hedeflenmesi; tüm bilgilerin ya da belgelerin açık fikirlilikle tartışılabilmesidir.

Müzakereci demokrasi, siyasal otoritenin dürüst ve meşru şekillerini, daha fazla bilgilendirilmiş kararları ve aktif vatandaşlığı açıklamaktadır. Otoritenin ve karar almanın meşru şekilleri, müzakereci demokrasi teorisinin kapsamlılık ilkesi üzerine kuruludur. Kapsamlılık mevcudiyet ve sesle ilgilidir: Kural olarak bütün vatandaşlar siyasal diyalog sürecine katılabilirler; onlar iddiaları ortaya koymak, sorgulamak, ihtiyaçları, değerleri ve çıkarları ifade etmek, ikna olmadıklarında karşı çıkmak ve seslerini duyurmak konusunda eşit hakka sahiptirler (Sitembölükbaşı, 2005: 150).

Müzakereci demokrasinin temelinde yer alan müzakere sürecinin temelde iki boyutu vardır. Bunlar; politik ve demokratik boyutlardır. Müzakere, ister ahlaki meseleler, isterse de kıt kaynakların toplumda dağıtılması meseleleri olsun, toplu olarak yanıtlamamız gereken sorunları çözmeyi amaçladığı için politiktir. Ayrıca, müzakere, önemli ölçüde, etkilenen tüm vatandaşları ve tüm ilgili argümanları yeterli derecede içeriyorsa ve eğer bunlar arasında en azından minimal eşitliği garanti ediyorsa, aynı zamanda da demokratiktir. Çünkü müzakereci demokrasi vatandaşların yalnızca kendilerini ilgilendiren meselelerde değil, aynı zamanda toplumu ilgilendiren meselelerde fikir yürütebilme imkânını tanıdığı için demokrasinin meşruiyet sorunsalının da önüne geçilebilmesinde fayda yaratabilmektedir (Gutman, Thompson, 2004: 4-8).

Bu çerçevede müzakereci demokrasi teorisi konusunda ülke araştırmalarına yer veren çalışmalarında Fishkin müzakerecinin meşru görünümü için sahip olması gereken temel özellikleri şu şekilde sıralamıştır (2009: 80-85):

- *Bilgi*: Katılımcılara konuyla ilgili olduklarına inandıkları makul ölçüde doğru bilgilere erişim hakkı olarak tanımlanmaktadır.
- *Dengenin sağlanması*: Bir tarafın veya bir bakış açısıyla sunulan argümanların diğer bakış açılarına sahip olanların sunduğu düşüncelerle ne ölçüde cevaplandırıldığı aşamasıdır.
- *Çeşitlilik*: Tartışmadaki kamuoyundaki ana konunun katılımcılar tarafından ne ölçüde temsil edildiği hususudur.
- *Farkındalık*: Katılımcıların argümanların değerini içtenlikle tartma derecesidir.
- *Eşit düşünce*: Kimin hangi düşünceyi savunduğuna bakılmaksızın, fikrini ifade eden herkesin eşit derecede fırsat tanınmasıdır.

Fishkin'in modelinde müzakereci demokrasi süreci vatandaşların karar alma süreçlerine aktif katılımı olarak tasarlandığından, bu aynı zamanda doğrudan demokrasinin de bir alt kolu olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Tabii burada, ölçek sorununun yaşanmasından ötürü uygulama alanı açısından çok gerçekçi olmamakla eleştirilmesini de değerlendirmek gerekmektedir.

Burada müzakerelerin taşınması gereken özellikleri başka bir açıdan değerlendirmek konunun daha iyi anlaşılabilmesine katkı sağlayacaktır. Konuyu biraz daha geniş kapsamlı olarak ele aldığımızda şunu rahatlıkla ifade edebiliriz ki; demokrasi, Yunanca; demos (halk) ve kratos (iktidar) sözcüklerinin birlikteliği olup, “*halkın iktidarı*” anlamına gelir ve *iktidarın halkın elinde olmasına* vurgu yapar (İba, 2008: 81). Bu sebeple vatandaşlar, demokrasilerde en ayırt edici unsurdur. Bu kapsamda, temsili demokrasiye alternatif olarak ortaya atılan müzakereci demokrasi kavramı, temsili demokrasinin yetersizliklerine vurgu yapıp, bütün vatandaşların yönetim sürecine aktif katılımını sağlayarak, toplumu ilgilendiren kararların bir tartışma ortamında ele alınmasının önemini vurgulamaktadır (Usta ve Akıncı, 2012: 86).

Müzakereci demokrasi teorisinin ardında yatan temel fikir, sonuçların ve etkilerin herkesçe kabul edilmesidir. Bu yüzden de aşağıda belirtilen şartları da taşınması gerekmektedir (Benhabib, 1996: 70):

- Eleştiri, görüş bildirme ve katılım konusunda herkesin eşit koşullara sahip olması,
- Belirlenmiş konulara ilişkin olarak herkesin sorgulama hakkının olması,
- Kurallar ve uygulama aşamalarına ilişkin herkesin süreç tasarımı konusunda fikir beyan edebilmesi.

Müzakereci demokrasi, diğer demokrasi formları ile kıyaslandığında, yurttaşın fikirlerine önem vermesi bakımından ön plana geçmektedir. Burada yurttaşın iradesini yansıtan uygulamaların ve söylemlerin varlığı onu diğer seçeneklerin bir adım ötesine taşımaktadır. Müzakereci demokrasinin, diğer rakiplerine oranla avantaj sağladığı iki ana unsur bulunmaktadır: İlki, müzakereci demokrasi, siyasi davranışların gerekçelendirilmesi gerektiğine önem vermez. Çünkü vatandaşların hayat görüşleri ve ahlak anlayışları sadece zamana ve toplumsal mekâna bağlı olarak değişmez; değişim müzakereci bir mücadeleye bazen birbirini tamamlayan ama çoğu kez birbiriyle çatışan siyasi öngörü ve iddialara ilişkin karşılıklı verilen ödüllere de bağlı olabilmektedir. İkinci olarak, müzakereci demokrasinin avantajı, demokratik müzakere sonucu elde edilmeleri koşuluyla başka demokrasi yaklaşımlarıyla bağdaşır olmasıdır. Müzakere sonucu vatandaşlar bir tür mükemmeliyetçi bir demokrasi kurmaya karar verebilirler (Gutman, 1999: 481).

Müzakereci demokrasi modelinde katılım önemli olduğundan, katılımcıların sürece ilişkin önyargısının bulunmaması rasyonelliğin sağlanmasında büyük bir etken olmaktadır. Burada, siyasal sorunların çözümünde tartışma yolu ile akılcı savların ortaya atılması başlangıç noktasını oluşturmakta; katılımcıların eşit şartlar

altında önerilerde bulunarak en iyi savı seçmesi ile devam etmektedir. Bu aşamada vatandaşların herhangi bir baskı altında olmadan eleştiride bulunabilmeleri, her birinin fırsatlar açısından eşit haklara sahip olması sürecin başarılı bir görünüm çizmesinde önem teşkil etmektedir. Katılımcıların, diğer katılımcıların fikirlerini etkileyici konumda olmaması, belli önerileri reddetme ve benimseme aşamalarında tehdit edecek pozisyonda bulunmaması gerekmektedir. Çünkü amaç bir uzlaşmanın sağlanması, tartışmalar neticesinde kolektif bir yargıya varabilmektir (Young, 1999: 176).

Müzakereci demokrasi temelde katılım, kamusal alan, görüşme ve diyalog kavramları üzerinden şekillendiğinden, özellikle karar alma süreçlerinin meşruiyetinin sağlanmasında avantajlı bir konuma sahiptir. Fakat teorik olarak ideal hedeflere sahip olmasına rağmen uygulamada istenilen etkiyi veremeyeceği konusunda eleştirilere sebep olmuştur. Bu yüzden, müzakereci teorinin eleştirisi genellikle gerçekleştirilebilirliği ile ilgilidir. Teoride uygun görünse de gerçekte ütopyik olarak değerlendirilmektedir (Mouffe, 1999: 748-755).

Müzakereci demokrasi, yanlış ya da hatalı olarak değerlendirilmemekte sadece uygulamaya aktarılma aşamalarında istenileni vermeyeceği endişesini taşımaktadır. Burada müzakere neticesinde alınacak kararların gerçekleştirilebilir projeler olmama ihtimali, katılımın fiziki mekân aşamasının oluşturulamaması, alınan kararların herkesin fikrini yansıtmayacağı endişesi, müzakereci teorinin riskleri arasında sayılmaktadır. Aynı zamanda her fikrin gerekçelendirilmesi gerekliliği, düşünceleri yeniden gözden geçirme ve revize etme zorunluluğu müzakereci demokrasinin sorunlar yaşamasına sebep olmaktadır (Mouffe, 1999: 750-760).

5. SONUÇ

Elimizde hangi demokrasi uygulamasının ya da kuramının daha faydalı olduğunu net bir biçimde ölçebileceğimiz bir ölçü aleti bulunmadığına göre; kesin bir biçimde en doğrusunun hangisi olduğuna dair bir ifade kullanmamız mümkün değildir. Her toplumun kendine özgü sosyo-ekonomik, hukuki, vb. koşulları bulunmaktadır. Hatta daha da öte bu koşullar da değişmekle birlikte zamanın ruhuna göre de toplumların öncelikleri ve talepleri değişebilmektedir. Bu noktada yapacağımız değerlendirmeler ancak belli bir dönemi ve belli koşulları saklı tutarak gerçekleşmektedir. Bu nedenle hali hazırda devam eden demokrasi modelleri üzerindeki tartışmaları içerisinde hangisinin tam olarak ideal bir yaklaşım olduğunu söylememiz mümkün değildir. Ancak bunun yanı sıra net olarak söyleyebileceğimiz husus ise, demokrasinin temel şartının, insanların, insanlık haysiyetlerine yakışır şekilde yaşayabilecekleri yegâne hükümet şeklinin demokrasi olduğunu içselleştirerek kabul etmeleri olduğudur. Böylece *demokrasiyi*

hava, yiyecek, içecek gibi hayatın vazgeçilmez bir parçası haline getirmek için gösterilecek çaba bu yönetim şeklinin hayata geçmesini sağlayacaktır (Karpaz, 2017: 534). Bu nedenle elbette ki siyasal süreçlerin demokratikleştirilmesi konusundaki çalışmaların, katkısının yadsınmaması gerekirken, diğer taraftan yine demokrasinin en temel ilke ve teamüllerinin de önemi unutulmamalıdır.

Katılım ve yönetimde pay elde edebilme müzakereci demokrasinin önemli göstergeleridir. Burada katılımın varlığı, kamu politikalarının alınmasının ve uygulanmasının meşruiyetini sağlayan bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Hem bilgilendirmenin sağlanması hem de şeffaflığın ortaya konulabilmesinde vatandaşın daha aktif olarak davranabilmesinin önünü açmaktadır. Müzakereci görüşün a- değer çoğulculuğu, b- yalnızca değerler değil aynı zamanda çıkarlar çatışması, c- usulcü ve birlik oluşturma tarzında çoğulculuğu öngören özelliklerinin varlığı, ortak yararın ve katılımın önemine vurgu yapmaktadır. Katılımcı olarak bireyin, önceden belirlenmiş iradesinden ziyade, müzakereler sonucunda oluşmuş iradesinin meşruiyetine atıf yapmaktadır. Çünkü bireylerin müzakereler neticesinde bilgilenmesi, bilgiyi paylaşması, kararların daha kolay benimsenmesine, içselleştirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede müzakereci demokrasi teorisinin, gerek temel argümanları gerekse temel ilkeleri siyasal süreçlerin demokratikleştirilmesi bakımından oldukça önemli katkılar sağlayacağı açıktır.

Liberal temsili demokrasinin karşılaştığı krizlerle başa çıkabilmenin bir yolu olarak müzakereci demokrasi önemli bir hat oluşturmaktadır. Özellikle vatandaşların yönetimden yönetime geçiş sürecinde, paydaş olarak değerlendirilmesi ve güçlendirilmesi anlayışı müzakereci demokrasi ile çok daha gerçekleştirilebilir bir boyuta ulaşmaktadır. Bu amaçla müzakereci demokrasi, temsili demokrasinin olumsuzluklarının giderilmesinde güçlü bir alternatif olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Arendt, H. (2006). İnsanlık Dururumu: Seçme Eserler I. İletişim yayınları, İstanbul.
- Bayram, A.K. (2011), “ Topluluk, İktidar İlişkileri, Birey ve Müzakereci Demokrasi”, Liberal Düşünce Dergisi, S: 61-62: 111-120.
- Beetham, D. (2014). Demokrasi ve insan hakları. 2. Baskı. Ankara: Liberte Yayınları.
- Benhabib, S. (1996). Toward a Deliberative Model of Democratic Legitimacy. S. Benhabib (Ed.). Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of Political. Princeton University Press. 67-94.
- Berktaş, F. (2016). Politikanın Çağrısı, 4. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Berktaş, F. (2018). “Liberalizm: Tek bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi olanaksız bir İdeoloji”, 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler, 10. Baskı, (der. H. Birsen Hekimoğlu Örs), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Bottomore, T. (1987). Siyaset sosyolojisi. (Çev. Erol Mutlu). Ankara: Teori Yayınları
- Cohen, J. (1999). Müzakereci Demokraside Usul ve Esas. S. Benhabib (Ed.). Demokrasi ve Farklılık Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması içinde. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 140-167.
- Dağı, İ.D. ve Polat, N. (1999). Demokrasi ve insan hakları el kitabı. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayını.
- Dahl, A. R. (1991). Modern political analysis, Fifth Edition, Prentice-Hall, Inc. New Jersey.
- Dahl, A. R. (1993). Demokrasi ve eleştirileri. (Çev. Levent Köker). Ankara: Yetkin Basımevi.
- Dahl, A. R. (2010). Demokrasi üzerine, 2.Baskı. (Çev: Betül Kadioğlu). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Demir, N. (2010). “Demokrasinin temel ilkeleri ve modern demokrasi kuramları”. Ege Akademik Bakış Dergisi, 10(2): 597-611.
- Dryzek, J. (2000). Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations. Oxford University Press, New York.
- Duverger, M. (1986). Siyasi partiler. 2. Basım. (Çev. Ergun Özbudun). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ercan, S., Dryzek, J. (2015). The Reach of Deliberative Democracy. Policy Studies. 36:3. 241-248.
- Erdoğan, M. (2012). Müzakereci Demokrasi ve Sınırları. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:11 Sayı: 22, s. 25-43
- Fishkin, J. (2009). When the People Speak: Deliberative Democracy and Public Consultation. Oxford University Press.
- Giddens, A. (2008). Sosyoloji. İstanbul: Kırmızı Yayınları
- Guttman, A. (1999). Deliberative Democracy and Majority Rule. H. H. Koh ve R. Slye (Ed.). Deliberative Democracy and Human Rights içinde. New Heaven: Yale Press.
- Habermas, J. (2004). Kamusal Alan, M. Özbek (Ed.). Kamusal Alan içinde. İstanbul: Hil Yayınları, 95-102.
- Heywood, A. (2012). Siyasetin temel kavramları, (Çev. Hayrettin Özler). Adres yayınları: Ankara.
- Holden, B. (2007). Liberal Demokrasiyi Anlamak, (Çev. Hüseyin Bal). Liberte Yayınları: Ankara.
- İba, Ş. (2008). Anayasa hukuku ve siyasal kurumlar. 2. Baskı. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Karlıtekin, Selim, (2017) “Demir Kafesin Ardından Mumford’u Okumak”, *İnsanın Durumu*, (İçinde). Mumford, Lewis, Açılım Kitap, İstanbul.
- Karpat, H. K. (2017), Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller, 9. Baskı, Timaş Yayınları: İstanbul.

- Kışlalı, A.T. (1984). “Eski Yunan’da demokrasi ve demokratik düşünce”. *Amme İdaresi Dergisi*, 17(1): 63-77.
- Kışlalı, A. T. (1995). Siyasal çatışma ve uzlaşma. 3. Baskı. Ankara: Ğmge Kitabevi.
- Köker, L. (2006). Seçim sistemleri ve siyasi çoğulculuk demokratik meşruluk açısından bir değerlendirme. *Anayasa Yargısı*, 23: 199-210.
- Köker, L. (2008), *Demokrasi, eleştiri ve Türkiye*, Dipnot yayınları: Ankara.
- Mouffe, C. (1999). *Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism?*. The John Hopkins University Press.
- Mouffe, C. (2018). *Siyasal Üzerine*, 4. Baskı, (Çev. Mehmet Ratip). İletişim Yayınları.: İstanbul.
- Okandan, R. (1977). *Amme Hukukumuzun anahatları, Türkiye“nin siyasi gelişmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını.
- Orum, A. M., Dale, J. (2016). *Siyaset Sosyolojisi: Günümüz Dünyasında İktidar ve Katılım*. Say Yayınları, İstanbul.
- Popper, K. R. (2015). *Hayat problem çözmektir bilgi tarih ve politika üzerine*. (Çev. Ali Nalbant). Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Sartori, G. (2014). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (Çev. Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan), Sentez Yayıncılık: Bursa.
- Sitembölükbaşı, Ş. (2005). Liberal Demokrasinin Çıkmazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi. *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi*. 139-162.
- Taşkın, A. (2011), “Platon’un demokrasi paradoksu, Popper’in Yorumları ve Türkiye’de Demokrasi Tartışmaları, *Kaygı*, 16: 61-73.
- Tekeli, İ. (1999). “Önsöz”, *Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetim*. (Haz. Hasan Bülent Kahraman, E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay). Demokrasi Kitaplığı, İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayını.
- Topakkaya, A., Özyürek Şahin, B. (2015). “Sakıncalı rejim demokrasi: Platon-Aristoteles örneği”. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. 20:191-210.
- Usta, S., Akıncı, A. (2012). “Müzakereci demokrasilerde sivil toplum kuruluşlarının rolü”. *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 8(2): 83-98.
- Uygun, O. (2015). *Devlet teorisi*. 2. Baskı. İstanbul: XII Levha Yayıncılık.
- Weatherford, S., McDonnell, L. (2007). *Deliberation with a Purpose: Reconnecting Communities and Schools*. S. Rosenberg (Ed.). *Deliberation, Participation and Democracy: Can the People Govern?* İçinde. Palgrave Macmillan, New York. 184-210.
- Yayla, A. (2015). *Siyaset bilimi*. Ankara: Adres Yayınları.
- Young, I. M. (1999). *İletişim ve Öteki: Müzakereci Demokrasinin Ötesinde*. S. Benhabib (Ed.). *Demokrasi ve Farklılık, Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması* içinde. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları. 174-195.

Araştırma Makalesi/ Research Article

GENİŞLETİLMİŞ TEKNOLOJİ KABUL MODELİ BAĞLAMINDA MOBİL ALIŞVERİŞ UYGULAMALARININ BENİMSENMESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER¹

FACTORS AFFECTING THE ADOPTION OF MOBILE SHOPPING APPLICATIONS IN THE CONTEXT OF EXTENDED TECHNOLOGY ACCEPTANCE MODEL

Selen SEYHUN*, **Günay KURTULDU****

Geliş Tarihi: 09.09.2019
(Received)

Kabul Tarihi: 05.06.2020
(Accepted)

ÖZ: Mobil pazarlama faaliyetleri kapsamında sunulan mobil alışveriş uygulamaları, tüketiciler tarafından yoğun olarak kullanılmaktadır. Bu bakımdan, tüketicilerin mobil alışveriş uygulamalarını kullanma kararı vermelerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi, işletmelerin söz konusu uygulamaları tüketicilerin ihtiyaçlarına uygun olarak geliştirebilmelerine imkan sağlayacaktır. Bu doğrultuda, bu çalışmada, tüketicilerin mobil alışveriş uygulamalarını benimsemelerini etkileyen faktörlerin incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında, Teknoloji Kabul Modeli (TKM)'ne algılanan eğlence, yenilikçilik, güven ve tatmin değişkenleri eklenerek genişletilmiş bir Teknoloji Kabul Modeli elde edilmekte ve oluşan model değerlendirilmektedir. Çalışmada, kolayda örnekleme ve yüz yüze anket yöntemleri ile veri toplanmıştır. Elde edilen veriler; keşfedici faktör analizi, güvenilirlik analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modellemesi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, tatmin değişkeninin algılanan fayda, yenilikçilik ve güven değişkenleri tarafından pozitif şekilde etkilendiği; ayrıca algılanan fayda, tatmin, yenilikçilik ve güven değişkenlerinin davranışsal niyet değişkenini pozitif olarak etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mobil Alışveriş Uygulamaları, Genişletilmiş Teknoloji Kabul Modeli, Teknoloji Kabul Modeli, Benimseme, Tatmin

ABSTRACT: Mobile shopping applications offered in the context of mobile shopping activities are used intensively by consumers. In this respect, determining the factors that affect consumers' decision to use these applications will enable businesses to develop these applications in line with the needs of consumers'. Accordingly, in this study, it is aimed to examine the factors affecting the adoption of mobile shopping applications by consumers. Within the scope of the study, an extended Technology Acceptance Model (TAM) is

¹ Bu çalışma, "Mobil alışveriş uygulamalarının benimsenmesini etkileyen faktörlerin Genişletilmiş Teknoloji Kabul Modeli bağlamında incelenmesi" adlı yüksek lisans tezinden uyarlanmıştır.

* selen.seyhun@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3181-5451.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, gunay.kurtuldu@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2964-3010.

obtained by adding perceived enjoyment, innovativeness, trust and satisfaction variables to the Technology Acceptance Model and the resulting model is evaluated. Data were collected by using convenience sampling method and conducting face to face surveys method. The data obtained were analyzed by using exploratory factor analysis, reliability analysis, confirmatory factor analysis and structural equation modeling. As a result of the research, it was found that satisfaction variable is positively affected by perceived usefulness, innovativeness and trust variables; in addition, perceived usefulness, satisfaction, innovativeness and trust variables positively influences the behavioral intention variable.

Key Words: Mobile Shopping Applications, Extended Technology Acceptance Model, Technology Acceptance Model, Adoption, Satisfaction

1. GİRİŞ

Teknolojik alanda ortaya çıkan gelişmeler, insanların hayatlarında ve alışkanlıklarında değişiklikler meydana getirmektedir. Bu gelişmelerin en önemlilerinden birisi olarak da nitelendirilebilen internet ile birlikte, insanların gündelik yaşamlarında, işletmelerin de iş yapma biçimlerinde değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak, mobil teknolojilerde meydana gelen gelişmeler, mobil cihazların (mobil telefon, akıllı telefon, tablet bilgisayar, dizüstü bilgisayar vb.) özelliklerinin fazlaşmasına ve bu cihazların daha yaygın biçimde kullanılmasına imkan sağlamaktadır. GSM Birliği (GSM Association - GSMA) tarafından yayınlanan rapora göre, 2018 yılı sonu itibariyle dünya genelinde toplam 5.1 milyar mobil abone bulunmaktadır (GSMA, 2019). Türkiye’de ise Aralık 2018 sonu itibariyle makineler arası iletişim (M2M) aboneleri dahil toplam mobil abone sayısı 80.117.999’dur (BTK, 2018). Bu rakamlar, mobil cihazların yaygın kullanımının bir göstergesi olarak da değerlendirilebilmektedir.

Mobil cihazların sahip oldukları fonksiyonlar, bilgi akışı sağlanabilmesine, etkin iletişim kurulabilmesine ve zamanın daha iyi bir şekilde değerlendirilebilmesine yardımcı olmaktadır. Pazarlama alanında ise mobil cihazlar, hedeflenen müşteri kitlesi ile en düşük maliyet ile etkin bir iletişim kurulabilmesine, satış teklifi gönderilmesine ve satın alma isteği oluşturulmasına imkan sağlamaktadır (Barutçu, 2008: 259). Bununla birlikte, istenilen yerde, istenilen zamanda kullanılabilir olmaları mobil cihazları, işletmeler ve tüketiciler için önemli birer araç haline getirmektedir. Bireyler mobil cihazlarını kullanarak istedikleri yerde ve istedikleri zamanda bilgiye erişebilmekte, bankacılık hizmetlerinden faydalanabilmekte, fatura ödeme gibi işlemleri kolaylıkla yapabilmektedirler. Bununla birlikte, tüketiciler mobil cihazlar aracılığıyla mobil web siteleri veya mobil alışveriş uygulamalarını kullanarak alışveriş yapabilmektedirler. Mobil web sitelerini kullanarak alışveriş yapan birçok kişi bulunmaktadır, ancak günümüzde birçok işletme, tüketiciler ile istenilen zamanda

iletişim kurabilme ve bildirim gönderebilme gibi avantajlar sunması nedeniyle mobil alışveriş uygulaması geliştirmektedir. Aynı zamanda bu uygulamalar, kullanıcılara daha kişiselleştirilmiş bir deneyim sunmaktadır (Natarajan, Balasubramanian ve Kasilingam, 2017: 9).

Mobil alışveriş uygulamaları, gün geçtikçe daha fazla sayıda birey tarafından kullanılıyor olmasına rağmen, tüketicilerin bu uygulamaları kullanma kararı vermelerini etkileyen faktörlerin, henüz az sayıda araştırmada incelendiği görülmektedir. Bu doğrultuda bu çalışma ile, bireylerin mobil alışveriş uygulamalarını benimsemelerini etkileyen faktörlerin incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışma sonucunda elde edilen bilgilerin, mobil alışveriş uygulamalarında önem verilmesi gereken hususlar konusunda işletmelere fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmanın temeli Teknoloji Kabul Modeli'ne dayanmaktadır ve model algılanan eğlence, yenilikçilik, güven ve tatmin değişkenleri eklenerek genişletilmekte, böylelikle yeni, genişletilmiş bir Teknoloji Kabul Modeli elde edilmektedir.

Çalışmanın sonraki bölümünde, öncelikle kavramsal çerçeve doğrultusunda mobil pazarlama kavramına değinilmekte, ardından çalışmanın temelini oluşturan teknoloji kabul modeli ile araştırma modelinde yer alan değişkenler anlatılmakta ve hipotezler açıklanmaktadır. Sonrasında, araştırmanın yöntemi, örnekleme süreci, gerçekleştirilen analizler ve elde edilen bulgular hakkında bilgi verilmektedir. Son olarak, çalışmanın sonuçlarına ve önerilere yer verilmektedir.

2. MOBİL PAZARLAMA

Pazarlamada tutundurma faaliyetleri kapsamında önem verilen konulardan biri, zaman ve yer kısıtlaması olmadan potansiyel müşteriler ile iletişim kurabilmektir (Barutçu ve Öztürk Göl, 2009: 25). Bu iletişim için mobil ortamın kullanılması, işletmelerin potansiyel müşterilerine her zaman, her yerde ulaşabilmelerine olanak sağlamaktadır (Bauer, Barnes, Reichardt ve Neumann 2005: 182). Bununla birlikte, günümüzde mobil cihazların insanların günlük hayatlarında sürekli yanlarında buldukları birer araç haline gelmeleri, bu cihazları pazarlamacılar için çok büyük fırsatlar barındıran bir pazarlama mecrası durumuna getirmektedir (Arslan ve Arslan, 2012: 24). Bu doğrultuda ortaya çıkan mobil pazarlama, Mobil Pazarlama Birliği (Mobile Marketing Association - MMA)'nin yapmış olduğu tanımlamaya göre; işletmelerin hedef kitleleri ile herhangi bir mobil cihaz ya da mobil ağ yoluyla etkileşimli bir şekilde iletişim kurmalarını sağlayan birtakım uygulamalardır (MMA, 2009).

Mobil cihazlar vasıtasıyla yürütülen mobil pazarlama faaliyetlerinde, hedef müşteriler ile her zaman, her yerde yazılı, sesli ve görüntülü iletişim kurulabilmekte ve mesajlar saklanabilmektedir (Barutçu, 2008: 260).

Kişiselleştirme olanağı sunma, yüksek oranda marka farkındalığı sağlama, doğrudan pazarlama anlayışına sahip olma, düşük maliyetli, hızlı, interaktif ve ölçülebilir olma gibi özelliklere sahip olan mobil pazarlama (Arslan ve Arslan, 2012: 29), tüketiciler ile her zaman, her yerde iletişim kurulabilmesine imkan sağlaması nedeniyle işletmelere büyük avantajlar sunmaktadır (Dickinger, Haghirian, Murphy ve Scharl, 2004: 1). Mobil pazarlama faaliyetleri ile tüketicilere zaman ve yer sınırlaması olmaksızın ulaşılabilen mobil cihaz ve mobil ağ teknolojilerinden yararlanılarak tüketicinin konumu belirlenebilmekte ve pazarlama içerikleri bu doğrultuda gönderilebilmektedir (Klein, 2014: 277; Smutkupt, Krairit ve Esichaikul, 2010: 134). Bununla birlikte, doğru mesajı, doğru kişiye, doğru zamanda gönderme konusunda işletmelere avantajlar sağlayan mobil pazarlama (Bozkurt ve Ergen, 2012: 44) ile işletmeler, yürüttükleri pazarlama faaliyetlerinin sadece hedef müşteri kitlelerine ulaşmasını sağlayabilmektedirler (Arslan ve Arslan, 2012: 35). Sunduğu tüm avantajlara ek olarak mobil pazarlama, müşteriler ile ilişki kurma ve bu ilişkileri sürdürme konusunda da faydalar sağlamaktadır (Kushawa ve Agrawal, 2016: 151; Varnali ve Toker, 2010: 144).

Mobil pazarlama uygulamaları aracılığıyla daha doğru bir müşteri kitlesine, daha etkileşimli, zaman ve yerden bağımsız, sesli ve görüntülü olarak ulaşılabilir (Klein, 2014: 277). Mobil pazarlama uygulamaları içerisinde yer alan mobil alışveriş, internet özelliğine sahip cihazlar ya da kablosuz telekomünikasyon ağı üzerinden ürün/hizmet satın alımları ile ilgili her türlü parasal işlemlerdir (Wong, Lee, Lim, Chai ve Tan, 2012: 25) ve müşterilerin mobil cihazları aracılığıyla web sitelere veya mobil uygulamalara göz atabilmelerine, her an her yerde çevrimiçi alışveriş yapabilmelerine olanak sağlamaktadır (Chen, 2013: 260; Lu ve Su, 2009: 443). Mobil uygulama ise, bir mobil cihazda çalışan ve kullanıcılar için belirli görevleri gerçekleştiren yazılımdır (Islam, Islam ve Mazumder, 2010: 72).

Mobil cihazların sundukları imkanların artmasıyla, mobil uygulamalar iş fırsatlarını genişletme açısından işletmelere sınırsız olanaklar sunmakta (Hopkins ve Turner, 2012: 50); işletmelerin müşteri etkileşimini arttırmalarına, müşterileri ile kalıcı ilişkiler kurmalarına, gelir artışı elde etmelerine ve müşterilerde markaya karşı olumlu tutum oluşturmalarına yardımcı olmaktadır (Kim ve Baek, 2018: 148; McWherter ve Gowell, 2012: 17; Bellman, Potter, Treleaven-Hassard, Robinson ve Varan, 2011: 191). Bununla birlikte, mobil alışverişin yaygınlığına dayanarak, birçok perakendeci pazar paylarını arttırmak (Chen, Hsu ve Lu, 2018: 281) ve tüketicilere daha güvenli bir alışveriş deneyimi sunmak için mobil alışveriş uygulamaları geliştirmekte ve tüketicileri mobil cihazlar aracılığıyla alışveriş yapmaları için teşvik etmektedir (Madan ve Yadav, 2018: 140). Mobil alışveriş

uygulamaları, tüketicilere daha kişiselleştirilmiş bir deneyim sunmaktadır. Tüketiciler, genellikle bu uygulamaları mobil cihazlarına indirerek saklamaktadırlar; bu durum işletmelere müşterileri ile iletişim kurabilecekleri açık bir kanal sunmaktadır (Natarajan vd., 2017: 8-9). Bu doğrultuda, bu çalışmada mobil uygulama türlerinden biri olan mobil alışveriş uygulamalarının tüketiciler tarafından benimsenmesini etkileyen faktörler araştırılmaktadır.

3. TEKNOLOJİ KABUL MODELİ

Teknoloji Kabul Modeli (Technology Acceptance Model) (Davis, 1986; 1989), bilgi teknolojilerinin kullanıcılar tarafından kabulünü tahmin etmek ve açıklamak amacıyla yaygın olarak kullanılan bir modeldir (Davis ve Venkatesh, 1996: 19; Venkatesh ve Davis, 1996: 451). Bu modele göre, algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan fayda bir sistemin kabulünün belirlenmesinde kullanılan temel değişkenlerdir. Bu değişkenler, birlikte, tutumu etkilemektedir. Aynı zamanda algılanan kullanım kolaylığı, algılanan fayda üzerinde de etkiye sahiptir. Tutum ve algılanan fayda, davranışsal niyeti etkilemektedir. Davranışsal niyet de, gerçek kullanımı üzerinde etkiye sahiptir (Davis, Bagozzi ve Warshaw, 1989: 985).

Davis, Bagozzi ve Warshaw (1989: 995-996) tarafından gerçekleştirilen çalışmada tutum değişkeni, algılanan fayda ile algılanan kullanım kolaylığının davranışsal niyet üzerindeki etkisine kısmi olarak aracılık etmektedir, bu nedenle analizler sonucunda oluşturulan nihai Teknoloji Kabul Modeli'nde tutum değişkeni modelden çıkarılmaktadır (Davis ve Venkatesh, 1996: 21). Diğer taraftan, Wu, Cheng, Yen ve Huang (2011: 55-56)'ın çalışmasında, tutum değişkeninin dahil edildiği model ile tutum değişkeninin dahil edilmediği model karşılaştırılarak iki modelin de kullanım niyetini açıkladığı görülmektedir. Bununla birlikte, Teknoloji Kabul Modeli'nin genişletilmiş versiyonları olan Teknoloji Kabul Modeli 2 (Venkatesh ve Davis, 2000) ve Teknoloji Kabul Modeli 3 (Venkatesh ve Bala, 2008)'te tutum değişkeni yer almamaktadır. Bu gerekçelerle, literatürde bulunan çalışmaların bazılarında tutum değişkeninin model kapsamına dahil edilmediği görülmektedir (Agrebi ve Jallais, 2015; Natarajan, Balasubramanian ve Kasilingam, 2017). Bu doğrultuda, bu çalışma kapsamında da tutum değişkeni araştırma modeline dahil edilmemektedir.

Teknoloji Kabul Modeli'ne ek olarak, yeni teknolojilerin kabulünü açıklamada kullanılan, modele farklı değişkenlerin eklenmesi ile oluşturulan Teknoloji Kabul Modeli 2 (Venkatesh ve Davis, 2000) ve Teknoloji Kabul Modeli 3 (Venkatesh ve Bala, 2008) gibi modeller bulunmaktadır. Bununla birlikte, orijinal Teknoloji Kabul Modeli'ne, incelenen teknolojiye yönelik olarak, farklı değişkenler eklenerek oluşturulan ancak Teknoloji Kabul Modeli 2 ya da Teknoloji Kabul Modeli 3 gibi teorileştirilmeyen ve "Genişletilmiş Teknoloji Kabul Modeli"

olarak nitelendirilen modeller de mevcuttur (Moon ve Kim, 2001; Chen, Gillenson ve Sherrell, 2002; Agrebi ve Jallais, 2015; Natarajan, Balasubramanian ve Kasilingam, 2017). Bu doğrultuda, bu çalışmada Teknoloji Kabul Modeli temel alınmakta ve modele; algılanan eğlence, yenilikçilik, güven ve tatmin değişkenleri eklenerek genişletilmiş bir Teknoloji Kabul Modeli elde edilmektedir. Bu araştırmanın modelinde yer alan tüm değişkenler ve ilişkiler aşağıda açıklanmaktadır.

3.1. Algılanan Fayda

Algılanan fayda, bireyin belirli bir sistemi kullanmanın, iş performansını arttıracığına inanma derecesi şeklinde tanımlanmaktadır (Davis, 1989: 320). Algılanan faydanın ilişkili olduğu değişkenlerden biri tatmin değişkenidir. Agrebi ve Jallais (2015: 20)'in çalışmasında, algılanan faydanın tatmin değişkeni üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Algılanan fayda ile tatmin arasındaki pozitif ilişki, farklı çalışmalarda da ele alınmaktadır (Natarajan vd., 2017: 17; Gümüşsoy ve Yeterel, 2016: 282; Chen, 2012: 54; Wen, Prybutok ve Xu, 2011: 21; Chiu, Lin, Sun ve Hsu, 2009: 335). Bu doğrultuda, araştırmanın H_1 hipotezi oluşturulmuştur.

H₁: Mobil alışveriş uygulamalarından algılanan fayda, tüketici tatmini üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

Teknoloji Kabul Modeli'ne göre, algılanan fayda değişkeni, davranışsal niyetin önemli bir belirleyicisidir (Davis vd., 1989: 997). Lu ve Su (2009: 452) tarafından gerçekleştirilen çalışmada algılanan fayda değişkeninin davranışsal niyet değişkeni üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde, Agrebi ve Jallais (2015: 20)'in çalışmasında da algılanan faydanın davranışsal niyeti pozitif olarak etkilediği görülmektedir. Algılanan faydanın davranışsal niyet üzerindeki etkisini inceleyen ve bu etkinin pozitif olduğu bulgusuna ulaşan birçok farklı çalışma da bulunmaktadır (Yıldız, 2018; Natarajan, Balasubramanian ve Kasilingam, 2018: 85; 2017: 17; Wong, Tan, Ooi ve Lin, 2015: 104; Wong vd., 2012: 34; Chiu, Chang, Cheng ve Fang, 2009: 774; Gefen, Karahanna ve Straub, 2003: 71). Bu doğrultuda, H_2 hipotezi oluşturulmuştur.

H₂: Mobil alışveriş uygulamalarından algılanan fayda, tüketicilerin mobil alışveriş uygulamalarını benimsemeye yönelik davranışsal niyetleri üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

3.2. Algılanan Kullanım Kolaylığı

Algılanan kullanım kolaylığı, bireyin, bir sistemi kullanmanın çaba gerektirmeyeceğine inanma derecesini ifade etmektedir (Davis, 1989: 320). Teknoloji Kabul Modeli'ne göre algılanan kullanım kolaylığı, algılanan fayda üzerinde etkiye sahiptir (Davis vd., 1989: 985). Chen vd. (2018: 285)'nin

çalışmasında algılanan kullanım kolaylığının, algılanan fayda üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Gefen vd. (2003: 71) ve Kim, Mirusmonov ve Lee (2010: 317) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda ise, algılanan kullanım kolaylığının, algılanan fayda değişkeninin en güçlü belirleyicisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Algılanan kullanım kolaylığının, algılanan fayda üzerindeki pozitif etkisi çok sayıda çalışmada incelenmektedir (Gümüşsoy ve Yeterel, 2016: 282; Groß, 2015: 225; Aldas-Manzano, Ruiz-Mafe ve Sanz-Blas, 2009: 749; Ha ve Stoel, 2009: 567; Wu ve Wang, 2005: 725). Bu doğrultuda, H₃ hipotezi oluşturulmuştur.

H₃: Mobil alışveriş uygulamalarının algılanan kullanım kolaylığı, algılanan fayda üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

Algılanan kullanım kolaylığının ilişkili olduğu bir diğer değişken algılanan eğlencedir. Groß (2015: 225)'un çalışmasında, algılanan kullanım kolaylığının algılanan eğlence üzerinde pozitif ve güçlü bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Literatürde algılanan kullanım kolaylığının, algılanan eğlence üzerinde etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşan farklı çalışmalar da bulunmaktadır (Natarajan vd., 2017: 17; Agrebi ve Jallais, 2015: 20; Im ve Hancer, 2014: 187; Lu ve Su, 2009: 452). Bu doğrultuda, araştırmanın H₄ hipotezi oluşturulmuştur.

H₄: Mobil alışveriş uygulamalarının algılanan kullanım kolaylığı, algılanan eğlence üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

Literatür incelendiğinde, algılanan kullanım kolaylığı değişkeninin tatmin değişkeni üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar olduğu görülmektedir. Bunlardan biri olan ve Natarajan vd. (2017: 17) tarafından gerçekleştirilen çalışmada algılanan kullanım kolaylığının tatmin üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Algılanan kullanım kolaylığı ile tatmin arasındaki pozitif yönlü ilişki literatürde farklı çalışmalarda da ele alınmaktadır (Shang ve Wu, 2017: 220; Gümüşsoy ve Yeterel, 2016: 282; Agrebi ve Jallais, 2015: 20; Chen, 2012: 54; Lin, Fang ve Tu, 2010: 1531). Bu doğrultuda, araştırmanın H₅ hipotezi oluşturulmuştur.

H₅: Mobil alışveriş uygulamalarının algılanan kullanım kolaylığı, tüketici tatmini üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

Orijinal Teknoloji Kabul Modeli'nde algılanan kullanım kolaylığı, algılanan fayda ve tutum üzerinde doğrudan etkiye sahiptir (Davis vd., 1989: 985). Ancak Teknoloji Kabul Modeli'nin genişletilmesi ile elde edilen araştırma modellerinin bir kısmında algılanan kullanım kolaylığı ve davranışsal niyet arasındaki ilişki incelenmektedir. Chiu vd. (2009: 774) tarafından gerçekleştirilen çalışmada algılanan kullanım kolaylığının davranışsal niyet üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Shang ve Wu (2017: 220)'nun çalışmasında ise

davranışsal niyetin en güçlü belirleyicisinin algılanan kullanım kolaylığı olduğu ortaya çıkmaktadır. Literatür incelendiğinde, algılanan kullanım kolaylığının davranışsal niyet üzerinde anlamlı ve olumlu etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşan birçok farklı çalışmaya rastlanmaktadır (Natarajan vd., 2018: 85; Tan, Ooi, Chong ve Hew, 2014: 302; Chen, 2012: 54; Kim vd., 2010: 317; Gefen vd., 2003: 71). Bu bilgiler doğrultusunda, araştırmanın H₆ hipotezi oluşturulmuştur.

H₆: Mobil alışveriş uygulamalarının algılanan kullanım kolaylığı, tüketicilerin mobil alışveriş uygulamalarını benimsemeye yönelik davranışsal niyetleri üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

3.3. Algılanan Eğlence

Algılanan eğlence, beklenebilecek performans sonuçları dışında, bilgisayar kullanımının kendi içinde zevkli olarak algılanma derecesi olarak tanımlanmaktadır (Davis, Bagozzi ve Warshaw, 1992: 1113). Literatürde, Teknoloji Kabul Modeli temelinde gerçekleştirilen çalışmaların bir kısmında algılanan eğlence değişkeni eklenerek orijinal modelin genişletildiği görülmektedir (Groß, 2018; Natarajan vd., 2017; Kubaş, Yılmaz, Güt ve Baloğlu, 2016; Groß, 2015; Agrebi ve Jallais, 2015; Ha ve Stoel, 2009; Davis vd., 1992). Çalışmalar incelendiğinde, algılanan eğlence değişkeninin ilişkili olduğu değişkenlerden birinin algılanan fayda olduğu görülmektedir. Ha ve Stoel (2009: 567) tarafından gerçekleştirilen çalışmada algılanan eğlence değişkeninin algılanan fayda değişkeni üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Algılanan eğlencenin, algılanan fayda üzerindeki pozitif etkisi birçok çalışmada bulunmuştur (Natarajan vd., 2017: 17; Agrebi ve Jallais, 2015: 20; Im ve Hancer, 2014: 187). Bu doğrultuda, araştırmanın H₇ hipotezi oluşturulmuştur.

H₇: Mobil alışveriş uygulamalarından algılanan eğlence, algılanan fayda üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

Literatür gözden geçirildiğinde, algılanan eğlence değişkeninin tatmin değişkeni üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalara rastlanmaktadır. Bunlardan biri olan ve Agrebi ve Jallais (2015: 20) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, algılanan eğlencenin tatmin üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde, Natarajan vd. (2017: 17)'nin çalışmasında algılanan eğlence tatmin üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Lin vd. (2010: 1531)'nin çalışmasında ise algılanan eğlence değişkeninin tatminin güçlü bir belirleyicisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda, araştırmanın H₈ hipotezi oluşturulmuştur.

H₈: Mobil alışveriş uygulamalarından algılanan eğlence, tüketici tatmini üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

Algılanan eğlencenin ilişkili olduğu bir diğer değişken davranışsal niyettir. Lu ve Su (2009: 453) tarafından gerçekleştirilen çalışmada algılanan eğlencenin davranışsal niyeti pozitif şekilde etkilediği bulgusuna ulaşılmaktadır. Leong, Ooi, Chong ve Lin (2013: 2118)'in çalışmasında ise davranışsal niyet üzerinde en güçlü etkiye sahip olan değişkenin algılanan eğlence değişkeni olduğu ortaya çıkmaktadır. Algılanan eğlencenin davranışsal niyet üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşan farklı araştırmalar da bulunmaktadır (Natarajan vd., 2017: 17; Agrebi ve Jallais, 2015: 20; Chong, 2013: 1244; Chiu vd., 2009:774). Bu bilgiler doğrultusunda, H_9 hipotezi oluşturulmuştur.

H₉: Mobil alışveriş uygulamalarından algılanan eğlence, tüketicilerin mobil alışveriş uygulamalarını benimsemeye yönelik davranışsal niyetleri üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

3.4. Yenilikçilik

Yenilikçilik, bireyin, yeni fikirleri sistemin diğer üyelerinden göreceli olarak daha erken benimsemesidir (Rogers, 2003: 22). Teorik açıdan, Teknoloji Kabul Modelleri, benimseme niyetinin nasıl oluştuğunun anlaşılmasına olanak sağlasa da, bireysel yenilikçiliğin araştırmaya dahil edilmesi, bir teknolojinin benimsenmesinde kişilik özelliklerinin rolünü açıklayarak bu sürecin anlaşılmasını sağlamaktadır (Agarwal ve Prasad, 1998: 205). Buradan hareketle, literatürde yer alan çalışmaların bir kısmında, Teknoloji Kabul Modeli'ne yenilikçilik değişkeninin eklenerek modelin genişletildiği görülmektedir (Natarajan vd., 2018: 83; Tan vd., 2014: 293; Wong vd., 2012: 24; Kim vd., 2010; Aldas-Manzano vd., 2009; Kim ve Forsythe, 2008: 47).

Leong, Hew, Tan ve Ooi (2013: 5613) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, yenilikçilik değişkeninin algılanan kullanım kolaylığı değişkeni üzerindeki etkisi incelenmekte ve bu etkinin pozitif olduğu ortaya çıkmaktadır. Yenilikçilik değişkeninin algılanan kullanım kolaylığı üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşan farklı çalışmalar da bulunmaktadır (Yıldız, 2018: 92; Natarajan vd., 2017: 17; Kim vd., 2010: 317). Buna ek olarak, yenilikçilik değişkeninin ilişkili olduğu değişkenlerden bir diğeri de, algılanan eğlence değişkenidir. Natarajan vd. (2017: 17)'in çalışmasında yenilikçilik değişkeninin algılanan eğlence değişkeni üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda, araştırmanın H_{10} ve H_{11} hipotezleri oluşturulmuştur.

H₁₀: Tüketicilerin yenilikçilik dereceleri, mobil alışveriş uygulamalarının algılanan kullanım kolaylığı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₁₁: Tüketicilerin yenilikçilik dereceleri, mobil alışveriş uygulamalarından algıladıkları eğlence üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

Yenilikçilik değişkeni ile tatmin değişkeni arasındaki ilişkiyi Teknoloji Kabul Modeli temelinde inceleyen çok sayıda çalışmaya rastlanmamaktadır. Natarajan vd. (2017: 17) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, bireylerin yenilikçiliğinin mobil alışveriş uygulamalarının kullanılmasından edinilen tatmin üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda, H₁₂ hipotezi oluşturulmuştur.

H₁₂: Tüketicilerin yenilikçilik dereceleri, tatminleri üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

Yenilikçilik değişkeninin ilişkili olduğu değişkenlerden bir diğeri, davranışsal niyet değişkenidir. Natarajan vd. (2018: 85)'nin çalışmasında, yenilikçiliğin davranışsal niyeti anlamlı ve olumlu şekilde etkilediği bulgusuna ulaşılmaktadır. Tan vd. (2014: 302) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise, yenilikçilik değişkeninin davranışsal niyet üzerinde en güçlü etkiye sahip değişken olduğu ortaya çıkmaktadır. Literatürde yenilikçiliğin davranışsal niyet üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşan farklı araştırmalar bulunmaktadır (Natarajan vd., 2017: 17; Aldas-Manzano vd., 2009: 750; Kamarulzaman, 2007: 709). Bu doğrultuda, araştırmanın H₁₃ hipotezi oluşturulmuştur.

H₁₃: Tüketicilerin yenilikçilik dereceleri, mobil alışveriş uygulamalarını benimsemeye yönelik davranışsal niyetleri üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

3.5. Güven

Güven, birçok durumda bireyin, önceki etkileşimlerine dayanarak, başkalarının ne yapacağına ilişkin olumlu beklentilerindeki güvenirlilik durumu olarak tanımlanmaktadır (Gefen, 2000: 726). Literatürde, Teknoloji Kabul Modeli'ni temel alan çalışmaların bir kısmında güven değişkeni eklenerek orijinal modelin genişletildiği görülmektedir (Koçak Alan, Tümer Kabadayı ve Topaloğlu, 2018; Phonthanukitithaworn, Sellitto ve Fong, 2016; Yılmaz ve Tümtürk, 2015; Groß, 2015; Ha ve Stoel, 2009; Chiu vd., 2009; Gefen vd., 2003).

Güven değişkeninin ilişkili olduğu değişkenlerden biri, algılanan faydadır. Gefen vd. (2003: 71) tarafından gerçekleştirilen çalışmada güven değişkeninin algılanan fayda değişkeni üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde, Wen vd. (2011: 21)'nin çalışmasında da güven değişkeni algılanan faydayı pozitif şekilde etkilemektedir. Güvenin, algılanan fayda üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşan farklı çalışmalar da bulunmaktadır (Leong vd., 2013: 5613; Chiu vd., 2009: 774; Ha ve Stoel, 2009: 567). Bu doğrultuda, H₁₄ hipotezi oluşturulmuştur.

H₁₄: Mobil alışveriş uygulamalarına duyulan güven, algılanan fayda üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

Gümüşsoy ve Yeterel (2016: 282)'in araştırma modelinde incelenen ilişkilerden biri güven ile tatmin arasındaki ilişkidir ve çalışmada, güvenin tatmin üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Chiu vd. (2009: 355) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da, online satıcıya duyulan güvenin, tatmin üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Bu doğrultuda, H₁₅ hipotezi oluşturulmuştur.

H₁₅: Mobil alışveriş uygulamalarına duyulan güven, tüketici tatmini üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

Literatürde incelenen ilişkilerden bir diğeri, güven ile davranışsal niyet arasındaki ilişkidir. Groß (2015: 225) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, güven değişkeninin davranışsal niyeti pozitif şekilde etkilediği görülmektedir. Chong (2013: 1244)'un çalışmasında ise, davranışsal niyet üzerinde en güçlü etkiye sahip değişkenin güven olduğu ortaya çıkmaktadır. Literatürde, güvenin davranışsal niyet üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşan farklı çalışmalar da bulunmaktadır (Gümüşsoy ve Yeterel, 2016: 282; Phonthanukitithaworn vd., 2016: 46; Yılmaz ve Tümtürk, 2015: 379; Chiu vd., 2009: 774; Gefen vd., 2003: 71). Bu doğrultuda, araştırmanın H₁₆ hipotezi oluşturulmuştur.

H₁₆: Mobil alışveriş uygulamalarına duyulan güven, tüketicilerin mobil alışveriş uygulamalarını benimsemeye yönelik davranışsal niyetleri üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

3.6. Tatmin

Tatmin, ürün veya hizmet performansının, beklenen seviye ile karşılaştırılması sonucu oluşan memnuniyet ya da hayal kırıklığı hissidir (Chen, 2012: 47). Agrebi ve Jallais (2015: 18), Teknoloji Kabul Modeli'nin, genel olarak bilgi sistemlerinin, özel olarak da mobil ticaretin kabulünün açıklanması amacıyla çok sayıda çalışmada kullanıldığını ancak bu çalışmaların, genelde bireylerin algılarına odaklandığını belirtmektedirler. Agrebi ve Jallais (2015: 18), satın alma işleminin ardından oluşan duygusal ve/veya bilişsel tepkiye ilişkin bir değişkeni de modele dahil etmenin önemli olduğunu ifade etmekte ve bu nedenle, araştırma modeline tatmini eklemektedirler. Buna ek olarak, literatürde Teknoloji Kabul Modeli'ne tatmin değişkenini ekleyen farklı çalışmalar da bulunmaktadır (Groß, 2018; Yapraklı, Kacer ve Unalan, 2018; Natarajan vd., 2018; 2017; Wen vd., 2011).

Tatmin ile davranışsal niyet arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalara bakıldığında, Shang ve Wu (2017: 220) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, tatminin kullanıma devam etme niyetini pozitif etkilediği, Wen vd. (2011: 21) ile Gümüşsoy ve Yeterel (2016: 282) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda da tatminin yeniden satın alma niyeti üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu bulgularına ulaşılmaktadır. Buna ek olarak, Natarajan vd. (2018: 85; 2017: 17) ve

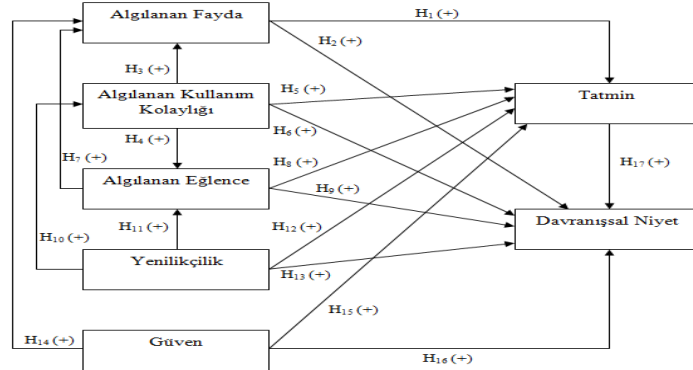
Chen (2012: 54)'in araştırmalarında niyet üzerinde en güçlü etkiye sahip değişkenin tatmin olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. Bu doğrultuda, H₁₇ hipotezi oluşturulmuştur.

H₁₇: Tüketici tatmini, mobil alışveriş uygulamalarını benimsemeye yönelik davranışsal niyetleri üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

3.7. Davranışsal Niyet

Davranışsal niyet, bireyin bir davranışı gerçekleştirme olasılığıdır (Fishbein ve Ajzen, 1975: 288). Teknoloji Kabul Modeli'nde davranışın ana belirleyicisi davranışsal niyettir ve bu değişken, algılanan fayda ve tutum tarafından etkilenmektedir (Davis vd., 1989: 995-997). Literatürde yer alan çalışmalar, bireylerin gerçek davranışlarının, davranışsal niyetleri ile yüksek oranda ilişkili olduğunu göstermektedir (Groß, 2015: 225; Chen, Gillenson ve Sherrell, 2002: 714; Moon ve Kim, 2001: 226; Davis vd., 1989: 992). Bu nedenle, birçok çalışmada yalnızca davranışsal niyetin incelendiği, gerçek davranışın modelde yer almadığı görülmektedir (Ha ve Stoel, 2009: 567; Liao, Tsou ve Huang, 2007: 762; Gefen vd., 2003: 53). Bu doğrultuda, gerçek davranış, bu çalışmanın modelinde yer almamakta, değişkenlerin davranışsal niyet üzerindeki etkileri incelenmektedir.

Tüm bu bilgiler doğrultusunda, araştırma modeli oluşturulmuştur.

şekil 1: Araştırma Modeli

4. METODOLOJİ

Çalışmanın bu bölümde, araştırmanın veri toplama yöntemine, örnekleme sürecine, araştırmada kullanılan ölçeklere ve elde edilen verilerin analizine yer verilmektedir.

4.1. Veri Toplama Yöntemi ve Örnekleme Süreci

Araştırmanın evrenini, Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında, yüz yüze anket yöntemi ile veri toplanmıştır. Öğrenciler ile üniversitenin giriş kapısında anket

yapılması planlandığından, kolayda örnekleme yönteminin en uygun yöntem olacağı düşünülmüş ve bu yöntem tercih edilmiştir. Araştırma kapsamında, 507 kişiye ulaşılmış; bu kişilerden 58'i herhangi bir mobil alışveriş uygulaması kullanmadıklarını ifade etmişlerdir, 39 anket ise tutarlı olmayan cevaplar içermesi nedeniyle analizlere tabi tutulmamıştır. Dolayısıyla, araştırmada ulaşılan örneklem büyüklüğü 410 kişidir.

4.2. Araştırmanın Ölçeği

Araştırma kapsamında, algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığı değişkenleri, Davis (1989) tarafından geliştirilen ölçekten uyarlanan 6'şar ifade ile, algılanan eğlence değişkeni Davis vd. (1992) tarafından geliştirilen ölçekten uyarlanan 3 ifade ile, yenilikçilik değişkeni Agarwal ve Prasad (1998)'in geliştirdikleri ölçekten uyarlanan 4 ifade ile, güven değişkeni Gefen vd. (2003) tarafından geliştirilen ölçekten uyarlanan 5 ifade ile, tatmin değişkeni Oliver (1980) ve Anderson ve Srinivasan (2003)'ün çalışmalarından uyarlanan 6 ifade ile, davranışsal niyet değişkeni ise Venkatesh, Morris, Davis ve Davis (2003)'ün çalışmasından uyarlanan 3 ifade ile ölçülmüştür.

Çalışmada kullanılan ölçeklerin tamamı yabancı kaynaklardan temin edilmiştir. Bu nedenle, ölçek ifadeleri ilk olarak, alanında uzman kişiler tarafından İngilizce'den Türkçe'ye çevrilmiş, ardından farklı kişiler tarafından Türkçe'den yeniden İngilizce'ye tercüme edilmiş ve karşılaştırma yapılmıştır. Bu doğrultuda anket formu oluşturulmuş ve oluşturulan anket, ön anket çalışması olarak 109 kişiye uygulanmıştır. Ön anket çalışmasından elde edilen bilgiler neticesinde gerekli düzenlemeler yapılarak nihai anket formu oluşturulmuştur.

Anket çalışmasında, katılımcılara ilk olarak mobil alışveriş uygulaması kullanıp kullanmadıkları sorulmuş ve kullanmıyorlarsa ankete devam etmemeleri istenmiştir. Ardından anketin uygulanmasına geçilmiştir. Araştırmada kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Anket formunun birinci bölümünde, mobil alışveriş uygulamalarının benimsenmesine ilişkin 33 ifade bulunmaktadır. Bu bölümde katılımcılardan, 5'li likert ölçeği (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum) kullanılarak ankette bulunan ifadelere katılma derecelerini belirtmeleri istenmektedir. Anket formunun ikinci bölümünde ise, araştırmaya katılan tüketicilerin yaşı, cinsiyeti, mobil alışveriş uygulamalarını kullanma sıklığı gibi demografik özelliklerine yönelik ifadeler yer almaktadır.

4.3. Verilerin Analizi

Analiz sürecinde, araştırmada bulunan ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliklerinin incelenmesi amacıyla keşfedici faktör analizi, güvenilirlik analizi ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ardından, araştırmanın

hipotezlerinin test edilmesi amacıyla yapısal eşitlik modellemesinden faydalanılmıştır. Çalışma kapsamında keşfedici faktör analizi ve güvenilirlik analizi için SPSS 21 paket programından, doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modellemesi için ise LISREL 8.80 programından faydalanılmıştır.

4.4. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

Katılımcıların sosyodemografik özellikleri incelendiğinde, çoğunluğunun (%86,9)20-23 yaş aralığında oldukları görülmüştür. Araştırmaya katılanların %56,8'i kadınlardan, %43,2'si erkeklerden oluşmaktadır. Gelir durumuna bakıldığında, katılımcıların %24,9'u 500 TL ve altı, %42'si 501 TL ile 1000 TL arası, %18,3'ü ise 1001 TL ile 1500 TL arası gelire sahiptir. Araştırmaya katılanların %27,1'i yılda 2-3 kez, %35,9'u ayda bir, %23,4'ü ise ayda birden fazla mobil alışveriş uygulamasını kullanarak alışveriş yapmaktadırlar.

4.5. Keşfedici Faktör Analizi ve Güvenilirlik Analizi

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen keşfedici faktör analizine göre, tüm ölçekler tek boyuttan oluşmaktadır. Tüm değişkenlerin KMO değerleri 0,50'den büyük, Bartlett küresellik testi değerleri 0,05'ten küçüktür. Sosyal bilimlerde, açıklanan varyansın, genellikle, %60 ve üzeri olması istenmektedir (Kurtuldu, 2016: 153) ancak, %40-%60 arası açıklanan varyans oranı da kabul edilebilir bir değer olarak nitelendirilmektedir (Scherer, Luther, Wiebe ve Adams, 1988: 766; Tavşancıl, 2014: 48). Büyüköztürk (2016: 135) ve Bayram (2015: 200) ise, sosyal bilimler uygulamalarında, yüksek değerler elde etmek zor olduğundan, tek faktörlü yapıya sahip olan ölçeklerde açıklanan varyansın %30 ve üzerinde bir değere sahip olmasının yeterli görülebileceğini ifade etmektedirler. Aşağıda yer alan Tablo 1, araştırmanın keşfedici faktör analizi ve güvenilirlik analizi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 1: Araştırmanın Keşfedici Faktör Analizi ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Faktör	Öz Değer	KMO Örneklem Yeterlilik Testi	Bartlett Küresellik Testi			Açıklanan Birikimli Varyans (%)	Güvenilirlik (Cronbach Alpha)
			Ki Kare	sd	p değeri		
AF	2,891	0,816	586,244	15	0,000	48,182	0,781
AKK	3,520	0,849	1033,424	15	0,000	58,666	0,855
AE	2,408	0,727	658,234	3	0,000	80,277	0,871
YEN	2,325	0,747	398,361	6	0,000	58,122	0,751
GUV	2,982	0,843	712,831	10	0,000	59,637	0,823
TAT	4,077	0,841	1725,178	15	0,000	67,944	0,905
DN	2,641	0,765	1009,402	3	0,000	88,035	0,932

*AF: Algılanan fayda, AKK: Algılanan kullanım kolaylığı, AE: Algılanan Eğlence, YEN: Yenilikçilik, GUV: Güven, TAT: Tatmin, DN: Davranışsal Niyet.

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmada yer alan tüm ölçekler için açıklanan varyansın %40'ın üzerinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, tüm değişkenlerin

istenilen değerleri sağladığı ifade edilebilmektedir. Aynı zamanda, güvenilirlik (Cronbach Alpha) değerleri de 0,70'in üzerindedir. Bu doğrultuda, ölçeklerin geçerli ve güvenilir birer yapıya sahip oldukları belirtilebilmektedir.

4.6. Doğrulayıcı Faktör Analizi (Araştırmanın Ölçüm Modeli)

Doğrulayıcı faktör analizinin yapılmasındaki asıl amaçlardan biri, yapı geçerliliğinin değerlendirilmesidir. Yapı geçerliliği, yakınsama geçerliliği ile diskriminant geçerliliğini kapsamaktadır. Yakınsama geçerliliğinin sağlanabilmesi için standartlaştırılmış faktör yüklerinin minimum 0.50, ideal olarak ise 0.70 ve üzeri bir değere, AVE (Average Variance Extracted-Çıkarılan Ortalama Varyans) değerinin 0.50 ve üzeri bir değere, bileşik güvenilirliğin (Composite Reliability-CR) de 0.70 ve üzeri bir değere sahip olması gerekmektedir (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010: 618-619). Diskriminant geçerliliğinin sağlanabilmesi için ise, faktörler arasında bulunan tahmini korelasyonların çok yüksek olmaması (< 0.90) gerekmektedir (Kline, 2011: 116).

Tüm bilgiler doğrultusunda, araştırmanın ilk ölçüm modeli gözden geçirilmiştir. Standartlaştırılmış faktör yüklerinin 0.70'in altında olması, modifikasyon indekslerinde sıklıkla geçmeleri ve χ^2 değerinde yüksek oranda düşüşe yol açmaları nedeniyle YEN23, GUV18, AF1, AF2, AF4, AF3, AKK10, AKK9, AKK7, AKK8, TAT25, TAT26, TAT27 değişkenleri modelden çıkarılmıştır. Ardından, modelde oluşan iyileşmeleri görebilmek amacıyla analiz tekrarlanmıştır. Araştırmanın nihai ölçüm modelinin uyum indeksleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Araştırmanın Nihai Ölçüm Modelinin Uyum İndeksleri

Uyum İndeksleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Araştırma Modeli
χ^2/sd	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2/sd \leq 5$	2.24
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.08$	0.055
NFI	$0.95 \leq NFI \leq 1$	$0.90 \leq NFI \leq 0.95$	0.97
NNFI	$0.97 \leq NNFI \leq 1$	$0.95 \leq NNFI \leq 0.97$	0.98
CFI	$0.97 \leq CFI \leq 1$	$0.95 \leq CFI \leq 0.97$	0.98
GFI	$0.95 \leq GFI \leq 1$	$0.90 \leq GFI \leq 0.95$	0.92
AGFI	$0.90 \leq AGFI \leq 1$	$0.85 \leq AGFI \leq 0.90$	0.89

Nihai ölçüm modelinin model uyum indekslerini gösteren Tablo incelendiğinde, NFI, NNFI ve CFI değerlerinin iyi uyuma; χ^2/sd , RMSEA, GFI ve AGFI değerlerinin de kabul edilebilir uyuma sahip oldukları ve ölçüm modelinin daha uyumlu hale geldiği görülmektedir. Model uyumunun ardından t-değerleri ve standartlaştırılmış faktör yükleri gözden geçirilmektedir. Araştırmanın nihai ölçüm modelinin parametre değerleri ile birlikte AVE ve bileşik güvenilirlik değerleri Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: Araştırmanın Nihai Ölçüm Modelinin Parametre Değerleri

Değişkenler	Standartlaştırılmış Yükler	t-değerleri	AVE	Bileşik Güvenilirlik
Algılanan Fayda			0,63	0,77
AF5	0.76	15.94		
AF6	0.83	17.44		
Algılanan Kullanım Kolaylığı			0,72	0,84
AKK11	0.77	15.92		
AKK12	0.92	19.09		
Algılanan Eğlence			0,79	0,92
AE13	0.92	23.63		
AE14	0.93	24.13		
AE15	0.81	19.64		
Güven			0,63	0,87
GUV16	0.82	19.18		
GUV17	0.84	19.87		
GUV19	0.75	16.97		
GUV20	0.76	17.13		
Yenilikçilik			0,57	0,80
YEN21	0.79	17.03		
YEN22	0.70	14.71		
YEN24	0.76	16.12		
Tatmin			0,80	0,92
TAT28	0.81	19.69		
TAT29	0.94	24.67		
TAT30	0.94	24.80		
Davranışsal Niyet			0,88	0,96
DN31	0.96	26.13		
DN32	0.93	24.89		
DN33	0.93	24.65		

Tablo 3 incelendiğinde, nihai ölçüm modelinde, tüm t-değerlerinin anlamlı (>1.96) olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, tüm değişkenlerin standartlaştırılmış faktör yükü 0.70'in üzerindedir. Aynı zamanda, bu durum standartlaştırılmış faktör yükleri açısından, ölçüm modelinin yakınsama geçerliliğini sağladığı anlamına da gelmektedir. Nihai ölçüm modeli için hesaplanan AVE değerleri ve bileşik güvenilirlik değerlerine bakıldığında, tüm değişkenlerin AVE değerlerinin 0.50'nin üzerinde ve bileşik güvenilirliklerinin de 0.70'in üzerinde olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, AVE değerleri ve güvenilirlik değerleri dikkate alındığında, ölçüm modelinin yakınsama geçerliliğini sağladığı ifade edilebilmektedir. Bununla birlikte, yapı geçerliliğinin sağlanabilmesi için, diskriminant geçerliliğinin de sağlanması gerekmektedir (Hair vd., 2010: 631). Diskriminant geçerliliğini ifade eden gizil değişkenler arası korelasyon matrisi Tablo 4'te verilmektedir.

Tablo 4: Gizil Değişkenler Arası Korelasyon Matrisi

	AF	AKK	AE	GUV	YEN	TAT	DN
AF	1,00						
AKK	0,483	1,00					
AE	0,283	0,261	1,00				
GUV	0,337	0,294	0,310	1,00			
YEN	0,234	0,209	0,337	0,314	1,00		
TAT	0,505	0,372	0,343	0,491	0,391	1,00	
DN	0,426	0,382	0,268	0,361	0,306	0,625	1,00

Ölçüm modelinde bulunan gizil değişkenler arası korelasyonları içeren diskriminant geçerliliği tablosu incelendiğinde, 0,90 ve üzeri bir değere rastlanmamaktadır. Bu doğrultuda, araştırmanın ölçüm modelinin diskriminant geçerliliğini sağladığı ifade edilebilmektedir.

Nihai ölçüm modelinin model uyumunun istenilen seviyede olması ve nihai ölçüm modelindeki yapıların yapı geçerliliğini sağladığının belirlenmesi doğrultusunda, nihai ölçüm modelinde bulunan tüm yapıların geçerli ve güvenilir oldukları söylenebilmektedir. Bu sonuçların keşfedici faktör analizi sonuçları ile tutarlı olması ve nihai ölçüm modelinin istenilen değerleri sağlaması nedeniyle, bir sonraki aşamada yapısal eşitlik modeli oluşturulmaktadır.

4.7. Yapısal Eşitlik Modellemesi

Araştırmanın ilk yapısal eşitlik modeli gözden geçirildiğinde, algılanan eğlenceden davranışsal niyete giden yolun (ALEGL → DAVRA) (t-değeri 0.04), algılanan eğlenceden tatmine giden yolun (ALEGL → TATMI) (t-değeri 0.44), algılanan kullanım kolaylığından tatmine giden yolun (ALKUL → TATMI) (t-değeri -0.45) ve algılanan kullanım kolaylığından davranışsal niyete giden yolun (ALKUL → DAVRA) (t-değeri 1.39) anlamlı olmadığı görülmüştür. Bu ilişkiler anlamlı olmamaları nedeniyle yapısal eşitlik modelinden sırasıyla çıkarılmış ve yapısal model tekrar test edilmiştir. Elde edilen nihai yapısal eşitlik modelinin model uyum indeksleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Nihai Yapısal Eşitlik Modelinin Uyum İndeksleri

Uyum İndeksleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Araştırma Modeli
χ^2/sd	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2/sd \leq 5$	2.34
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.08$	0.057
NFI	$0.95 \leq NFI \leq 1$	$0.90 \leq NFI \leq 0.95$	0.97
NNFI	$0.97 \leq NNFI \leq 1$	$0.95 \leq NNFI \leq 0.97$	0.97
CFI	$0.97 \leq CFI \leq 1$	$0.95 \leq CFI \leq 0.97$	0.98
GFI	$0.95 \leq GFI \leq 1$	$0.90 \leq GFI \leq 0.95$	0.92
AGFI	$0.90 \leq AGFI \leq 1$	$0.85 \leq AGFI \leq 0.90$	0.89

Tablo 5 incelendiğinde, araştırmanın nihai yapısal eşitlik modelinin NFI, NNFI ve CFI değerlerinin iyi uyum düzeyine; χ^2/sd , RMSEA, GFI ve AGFI değerlerinin de kabul edilebilir uyum düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Araştırmada elde edilen nihai yapısal eşitlik modelinin değerlendirilmesinin

ardından, model parametreleri incelenmiştir. Tablo 6, nihai yapısal eşitlik modelinin parametre değerlerini göstermektedir.

Tablo 6: Nihai Yapısal Eşitlik Modeli Parametre Değerleri

Değişkenler	Standartlaştırılmış Yükler	t-değerleri
Algılanan Fayda		
AF5	0.75	
AF6	0.82	12.63
Algılanan Kullanım Kolaylığı		
AKK11	0.78	
AKK12	0.92	12.37
Algılanan Eğlence		
AE13	0.92	
AE14	0.93	28.72
AE15	0.81	22.61
Güven		
GUV16	0.81	19.04
GUV17	0.84	20.03
GUV19	0.75	17.01
GUV20	0.75	16.98
Yenilikçilik		
YEN21	0.79	16.96
YEN22	0.70	14.67
YEN24	0.76	16.14
Tatmin		
TAT28	0.81	
TAT29	0.93	23.30
TAT30	0.94	23.40
Davranışsal Niyet		
DN31	0.96	
DN32	0.93	38.49
DN33	0.93	37.60
Yapısal İlişkiler	Standartlaştırılmış Faktör Yükleri	t-değerleri
ALFAY → TATMI	0.35	6.12
ALFAY → DAVRA	0.22	4.18
ALKUL → ALFAY	0.51	8.21
ALKUL → ALEGL	0.22	4.08
ALEGL → ALFAY	0.19	3.46
YENLK → ALKUL	0.29	4.77
YENLK → ALEGL	0.41	7.43
YENLK → TATMI	0.25	4.45
YENLK → DAVRA	0.13	2.53
GUVEN → ALFAY	0.21	3.97
GUVEN → TATMI	0.20	3.67
GUVEN → DAVRA	0.11	2.39
TATMI → DAVRA	0.44	8.29
Yapısal Eşitlikler	Hata Varyansı	R²
ALFAY = 0.51*ALKUL + 0.19*ALEGL + 0.21*GUVEN	0.55	0.45
ALKUL = 0.29*YENLK	0.92	0.08
ALEGL = 0.22*ALKUL +	0.73	0.27

0.41*YENLK		
TATMI = 0.35*ALFAY +	0.64	0.36
0.20*GUVEN +		
0.25*YENLK		
DAVRA = 0.22*ALFAY +	0.50	0.50
0.44*TATMI +		
0.11*GUVEN +		
0.13*YENLK		

Tablo 6 incelendiğinde, bireylerin mobil alışveriş uygulamalarını kullanmaya yönelik davranışsal niyetlerinin algılanan fayda (0.22), tatmin (0.44), güven (0.11) ve yenilikçilik (0.13) değişkenleri tarafından belirlendiği görülmektedir ve bu değişkenler davranışsal niyetin %50'sini açıklamaktadır. Tatmin değişkeninin belirleyicileri algılanan fayda (0.35), güven (0.20) ve yenilikçilik (0.25) değişkenleridir ve tatmin değişkeninin %36'sı bu değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Bununla birlikte, algılanan kullanım kolaylığı değişkeni yenilikçilik (0.29) değişkeni tarafından; algılanan eğlence değişkeni algılanan kullanım kolaylığı (0.22) ile yenilikçilik (0.41) değişkenleri tarafından; algılanan fayda değişkeni ise algılanan kullanım kolaylığı (0.51), algılanan eğlence (0.19) ve güven (0.21) değişkenleri tarafından belirlenmektedir.

Yapılan analizler sonucunda araştırma hipotezlerinden H₁, H₂, H₃, H₄, H₇, H₁₀, H₁₁, H₁₂, H₁₃, H₁₄, H₁₅, H₁₆ ve H₁₇ hipotezleri doğrulanmış; H₅, H₆, H₈ ve H₉ hipotezleri ise doğrulanmamıştır.

5. SONUÇ

Mobil alışveriş uygulamalarının tüketiciler tarafından benimsenmesini etkileyen faktörlerin araştırıldığı çalışmada elde edilen bulgulara göre, algılanan fayda değişkeni tatmin ve davranışsal niyet değişkenleri üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir. Bu durumda bireyler, mobil alışveriş uygulamalarının alışveriş performanslarını arttırdığına ve kendilerine fayda sağladığına inandıklarında, bu uygulamalara karşı olumlu tatmin duygusu geliştirmektedirler ve bu uygulamaları benimsemeye yönelik davranışsal niyet oluşturmaktadırlar (Natarajan vd., 2017: 17; Agrebi ve Jallais, 2015: 20; Chen, 2012: 54; Wen vd., 2011: 21).

Bu araştırmaya göre, algılanan kullanım kolaylığı hem algılanan fayda hem de algılanan eğlenceyi etkilemektedir. Bireyler, mobil alışveriş uygulamalarının kullanımının kolay olduğunu düşündüklerinde, söz konusu uygulamaları daha faydalı ve daha eğlenceli olarak görmektedirler (Natarajan vd., 2017: 17; Groß, 2015: 225; Agrebi ve Jallais, 2015: 20; Im ve Hancer, 2014: 187; Lu ve Su, 2009: 452). Ancak, önerilen hipotezlerin aksine, seçilen örnekleme algılanan kullanım kolaylığının tatmin ve davranışsal niyet değişkenleri üzerinde anlamlı etkisi bulunamamıştır. Bunun anlamı, bireylerin mobil alışveriş uygulamalarının kullanımını kolay olarak görmelerinin, bu uygulamaları kullanmaktan edindikleri

tatmini ve uygulamaları kullanma kararı vermelerini etkilemediğidir. Al-Gahtani ve King (1999: 286) ve Tao, Cheng ve Sun (2009: 937) tarafından gerçekleştirilen ve örnekleme öğrencilerden oluşan çalışmalarda da algılanan kullanım kolaylığının tatmin üzerinde etkisi olmadığı ortaya çıkmaktadır. Tao vd. (2009: 937), başlangıçta yeni teknolojinin kullanımının kolay olmasının kullanıcıları olumlu yönde etkilediğini ancak kısa süre içinde söz konusu teknolojinin kullanımının kolay olmasının daha az önemli hale geldiğini, böylelikle de elde ettikleri tatmin duygusu üzerinde belirgin bir etkisi olmadığını belirtmektedir. Mobil alışveriş uygulamalarının gençler tarafından kolaylıkla öğrenilmesi olasıdır, dolayısıyla kullanım kolaylığının bu uygulamaların benimsenmesini ya da benimsenmemesini etkilemediği sonucuna ulaşılabilmektedir (Wei, Marthandan, Chong, Ooi ve Arumugam, 2009: 383). Literatürde, algılanan kullanım kolaylığının davranışsal niyeti etkilemediği bulgusuna ulaşan çalışmalar bulunmaktadır (Agrebi ve Jallais, 2015: 20; Chong, 2013: 1245; Wei vd., 2009: 382; Wu ve Wang, 2005: 725).

Algılanan eğlence değişkeni, algılanan faydayı pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Bu durumda bireyler, mobil alışveriş uygulamalarını kullanmanın eğlenceli olduğunu düşündüklerinde, söz konusu uygulamaları daha faydalı olarak algılamaktadırlar (Agrebi ve Jallais, 2015: 20; Im ve Hancer, 2014: 187; Ha ve Stoel, 2009: 567). Ancak, önerilen hipotezlerin aksine, bu çalışmada, algılanan eğlence değişkeninin tatmin ve davranışsal niyet değişkenleri üzerinde etkiye sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu durumda, bireylerin mobil alışveriş uygulamalarını eğlenceli olarak algılamaları, uygulamaları kullanmaktan edindikleri tatmini ve bu uygulamaları benimseme kararı vermelerini etkilememektedir. Al-Gahtani ve King (1999: 288)'in öğrenciler arasında gerçekleştirdiği çalışmasında da, algılanan eğlence değişkeni tatmin üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Algılanan eğlence faktörünün davranışsal niyet üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmaması, katılımcıların mobil alışveriş uygulamalarını kullanmalarının daha çok iş odaklı ve faydacı faktörlere (algılanan fayda) dayanması ile açıklanabilmektedir (Agrebi ve Jallais, 2015: 21). Literatürde, algılanan eğlencenin davranışsal niyet üzerinde doğrudan ve anlamlı bir etkiye sahip olmadığı bulgusuna ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır (Wong vd., 2015: 105; Agrebi ve Jallais, 2015: 20; Yang, 2013: 91; Lin vd., 2010: 1531).

Bu çalışmada, yenilikçilik değişkeni hem algılanan kullanım kolaylığı hem de algılanan eğlence değişkenlerini etkilemektedir. Bu durumda, yenilikçilik düzeyi yüksek bireylerin, mobil alışveriş uygulamalarının kullanımını daha kolay ve daha eğlenceli olarak algıladıkları söylenebilmektedir (Natarajan vd., 2017: 17; Leong vd., 2013: 5613; Kim vd., 2010: 317). Bu araştırmanın bulgularına göre, yenilikçilik değişkeni, aynı zamanda, tatmini ve davranışsal niyeti de

etkilemektedir. Bu doğrultuda, yenilikçilik düzeyi yüksek bireylerin, mobil alışveriş uygulamalarının kullanımından edindikleri tatmin ve söz konusu uygulamaları benimsemeye yönelik davranışsal niyetleri daha fazla olmaktadır. Yenilikçiliğin tatmin üzerindeki etkisi Natarajan vd. (2017: 17)'nin çalışmasında ortaya çıkan ilişkiyi desteklemektedir. Yenilikçiliğin davranışsal niyet üzerindeki etkisi ise, literatürde farklı çalışmalarda bulunmuştur (Tan vd., 2014: 302; Aldas-Manzano vd., 2009: 749; Kamarulzaman, 2007: 709).

Araştırma modeline dahil edilen güven değişkeni; algılanan faydayı pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Bu durumda bireyler, mobil alışveriş uygulamalarına ve uygulama sağlayıcısı firmalara güven duyduklarında, söz konusu uygulamaların kendilerine daha fazla fayda sağlayacağını düşünmektedirler (Leong vd., 2013: 5613; Chiu vd., 2009: 774; Gefen vd., 2003: 71). Bununla birlikte, araştırmada güven değişkeninin, tatmin ve davranışsal niyet üzerinde de etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durumda, bireylerin mobil alışveriş uygulamalarına ve uygulama sağlayıcısı firmalara duydukları güven arttıkça, söz konusu uygulamaların kullanımından edindikleri tatmin ve bu uygulamaları benimseme niyetleri de artmaktadır (Gümüşsoy ve Yeterel, 2016: 282; Groß, 2015: 225; Chong, 2013: 1244; Chiu vd., 2009: 335; Chiu vd., 2009: 774; Gefen vd., 2003: 71).

Son olarak, bu çalışmada, tatmin değişkeninin davranışsal niyet üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bireylerin, mobil alışveriş uygulamalarının kullanımından edindikleri olumlu tatmin duygusu ne kadar yüksek olursa, söz konusu uygulamaları benimsemeye yönelik davranışsal niyetleri de o kadar yüksek olmaktadır (Natarajan vd., 2018: 85; 2017: 17; Lin vd., 2010: 1531).

Özet olarak, bireyler mobil alışveriş uygulamalarını ne kadar faydalı algıarlarsa, bireylerin güven ve yenilikçilik düzeyleri ne kadar yüksekse, bu uygulamaları kullanmaktan elde ettikleri tatmin de o kadar fazla olmaktadır. Bununla birlikte, bireylerin mobil alışveriş uygulamalarının kullanımından algıladıkları fayda ve edindikleri tatmin arttıkça, bireylerin güven ve yenilikçilik düzeyleri yükseldikçe, bu uygulamaları benimseme niyetleri de artmaktadır. Dolayısıyla, yenilikçilik düzeyleri yüksek bireylerin, kendilerine fayda sağladığını düşündükleri, güven duydukları ve olumlu tatmin duygusu geliştirdikleri mobil alışveriş uygulamalarını benimsemeyi tercih ettikleri söylenebilmektedir.

Bu çalışmada elde edilen bulgulardan hareketle, işletmelerin önem vermeleri gereken ilk husus, müşteri tatminidir. Mobil alışveriş uygulamalarının tüketiciler tarafından benimsenmesini amaçlayan işletmeler, uygulamalarında ürün/hizmet bilgilerini eksiksiz olarak paylaştıklarında, kaliteli ürünler/hizmetler sunduklarında,

ürünleri/hizmetleri müşterilerine belirlenmiş süre içerisinde uygun biçimde ulaştırdıklarında tüketicilerde olumlu tatmin duygusu oluşturabileceklerdir. Bununla birlikte, hizmet sonrası etkin bir destek sunulması, müşteri hizmetleri veya canlı yardım desteği gibi kanalların etkin bir biçimde kullanılması da müşteri tatminini arttıracak adımlardır. Tüketicilerin mobil alışveriş uygulamalarını kullanmalarının en önemli sebepleri, bu uygulamaların hızlı olması ve istenilen yerde istenilen zamanda kullanılabilmesidir. İşletmeler, uygulamada yer alan ürün/hizmet hakkında tüketicilerin ihtiyaç duyabilecekleri tüm bilgileri ve görselleri tek sayfada sunduklarında, tüketiciler sayfalarca gezmeden, hızlı bir şekilde inceleme veya satın alma işlemi gerçekleştirebileceklerdir. Bu uygulamaları kullanarak daha etkin ve daha hızlı biçimde alışveriş yapabilen müşteriler, mobil alışveriş uygulamalarını daha faydalı olarak algılayabileceklerdir. Mobil alışveriş uygulamalarının benimsenmesini etkileyen bir diğer faktör, tüketicilerin yenilikçilik düzeyleridir. İşletmeler, yenilikçilik düzeyleri yüksek olan, ilk kullanıcılarına özel indirim kuponu gibi kampanyalar sunabilmektedirler. Bununla birlikte, sosyal medya mecraları etkin bir şekilde kullanıldığında indirimler, kampanyalar çok sayıda tüketici kitlesine ulaştırılabilecektir. Tüketicilerin mobil alışveriş uygulamasına ve uygulamayı sunan işletmeye duydukları güveni arttırmak için işletmeler, uygulamada sundukları ürün/hizmet hakkındaki tüm bilgileri, görselleri, ödeme olanaklarını, ulaştırma imkanlarını, iade durumunda yapılması gerekenleri doğru ve eksiksiz biçimde yansıtmalıdır. Bununla birlikte işletmelerin, doğru tedarikçi ile çalışmaları, hizmet sonrası etkin destek sunmaları ve müşterilerine kendileri hakkındaki bilgileri koruduğunu belirtmeleri de müşteri güvenini arttıracak adımlardandır.

Tüm bunlara ek olarak, işletmelerin, müşterilerinin söz konusu uygulamaları faydalı algılamalarını sağlayacak, uygulamaya ve işletmeye duydukları güveni arttıracak ve yenilikçi bireyleri hedefleyecek adımlar atmaları, tüketicilerin bu uygulamaları kullanmaktan edindikleri tatmini arttıracaktır. Aralarında doğrudan ilişki bulunması nedeniyle tüketici tatmininin artmasıyla, tüketicilerin mobil alışveriş uygulamalarını benimseme niyetleri de artacaktır.

Tüm bunlara ek olarak, bu çalışmanın birtakım kısıtları bulunmaktadır. İlk olarak, bu çalışmada zaman ve maliyet kısıtı nedeniyle kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örnekleminin yalnızca Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinden oluşması, araştırmanın bir diğer kısıtıdır. Literatür incelendiğinde, Teknoloji Kabul Modeli bağlamında gerçekleştirilen çalışmalarda modele farklı değişkenlerin eklenmesi ile oluşturulmuş farklı modellerin olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, araştırma amacı doğrultusunda, modele algılanan eğlence, yenilikçilik, güven ve tatmin

değişkenleri eklenmiş; literatürde yer alan tüm değişkenler dahil edilmemiştir. Buna ek olarak, çalışmada değişkenler arasında bulunan aracılık etkileri incelenmemiş; yalnızca doğrudan etkiler araştırılmıştır. Son olarak, yapılan araştırmada tüm mobil alışveriş uygulamaları araştırmaya dahil edilmiş, sektörel bazda ayırım yapılmamıştır.

Bu çalışmanın en önemli katkısı, Teknoloji Kabul Modeli'ne algılanan eğlence, yenilikçilik, güven ve tatmin değişkenlerinin eklenmesi ile oluşturulmuş, genişletilmiş bir Teknoloji Kabul Modeli sunulmasıdır. Araştırma kapsamında, araştırmada yer alan ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlikleri yeniden değerlendirilmiş, geçerlilik ve güvenilirlik kapsamı genişletilmiştir. Bununla birlikte, bu çalışma, mobil alışveriş uygulamalarının tüketiciler tarafından benimsenmesini etkileyen faktörler konusunda hem mobil alışveriş uygulaması geliştirmiş olan veya geliştirmeyi amaçlayan işletmeler için hem de gelecek çalışmalar için yol gösterici olabilecektir.

Araştırmada elde edilen bulgular neticesinde, gelecek çalışmalar için birtakım öneriler sunulabilmektedir. Gelecek çalışmaların, mobil alışveriş uygulamalarını sektörel bazda incelemeleri, farklı demografik değişkenleri araştırmalarına dahil etmeleri ve modelde yer alan değişkenler arası aracılık etkilerini de incelemeleri önerilmektedir. Bununla birlikte, bu çalışmanın sonuçları ve literatür doğrultusunda, mobil alışveriş uygulamalarının benimsenmesini etkileyebilecek farklı değişkenlerin de olabileceği görülmektedir. Bu doğrultuda, gelecek çalışmaların öznel norm, algılanan risk, algılanan maliyet veya uygunluk gibi farklı değişkenleri de modele dahil ederek incelemeleri önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Agarwal, R. ve Prasad, J. (1998). A conceptual and operational definition of personal innovativeness in the domain of information technology. *Information Systems Research*, 9 (2), 204-215.
- Agrebi, S. ve Jallais, J. (2015). Explain the intention to use smartphones for mobile shopping. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 22, 16-23.
- Aldas-Manzano, J., Ruiz-Mafe, C. ve Sanz-Blas, S. (2009). Exploring individual personality factors as drivers of m-shopping acceptance. *Industrial Management & Data Systems*, 109 (6), 739-757.
- Al-Gahtani, S. S. ve King, M. (1999). Attitudes, satisfaction and usage: Factors contributing to each in the acceptance of information technology. *Behaviour & Information Technology*, 18 (4), 277-297.
- Anderson, R. E. ve Srinivasan, S. S. (2003). E-satisfaction and e-loyalty: A contingency framework. *Psychology & Marketing*, 20 (2), 123-138.

- Arslan, İ. K. ve Arslan, P. (2012). *Mobil Pazarlama-Solomo*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Barutçu, S. (2008). "Mobil Pazarlama", *Güncel Pazarlama Yaklaşımlarından Seçmeler*. der. İ. Varinli ve K. Çatı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Barutçu, S. ve Öztürk Göl, M. (2009). Mobil Reklamlar ve Mobil Reklam Araçlarına Yönelik Tutumlar. *KMU İİBF Dergisi*, 11 (17), 24-41.
- Bauer, H. H., Barnes, S. J., Reichardt, T. ve Neumann, M. M. (2005). Driving consumer acceptance of mobile marketing: A theoretical framework and empirical study. *Journal of Electronic Commerce Research*, 6 (3), 181-192.
- Bayram, N. (2015). *Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Bellman, S., Potter, R. F., Treleaven-Hassard, S., Robinson, J. A. ve Varan, D. (2011). The effectiveness of branded mobile phone apps. *Journal of Interactive Marketing*, 25 (4), 191-200.
- Bozkurt, F. ve Ergen, A. (2012). Pazarlama iletişimde yeni bir mobil pazarlama aracı: 2 boyutlu barkodlar. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 5 (9), 43-64.
- BTK. (2018). "Türkiye Elektronik Haberleşme Sektörü Pazar Verileri Raporu 2018 Yılı 4.Çeyrek".<https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/pazar-verileri/2018-q4.pdf> (Erişim tarihi: 22 Ağustos 2019).
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Chen, Y.-Y. (2012). Why do consumers go internet shopping again? Understanding the antecedents of repurchase intention. *Journal of Organizational Computing and Electronic Commerce*, 22 (1), 38-63.
- Chen, L. Y. (2013). Antecedents of customer satisfaction and purchase intention with mobile shopping system use. *International Journal of Services and Operations Management*, 15 (3), 259-274.
- Chen, L., Gillenson, M. L. ve Sherrell, D. L. (2002). Enticing online consumers: An extended technology acceptance perspective. *Information & Management*, 39 (8), 705-719.
- Chen, Y.-M., Hsu, T.-H. ve Lu, Y.-J. (2018). Impact of flow on mobile shopping intention. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 41, 281-287.
- Chiu, C.-M., Lin, H.-Y., Sun, S.-Y. ve Hsu, M.-H. (2009). Understanding customers' loyalty intentions towards online shopping: An integration of Technology Acceptance Model and Fairness Theory. *Behavior & Information Technology*, 28 (4), 347-360.

- Chiu, C.-M., Chang, C.-C., Cheng, H.-L. ve Fang, Y.-H. (2009). Determinants of customer repurchase intention in online shopping. *Online Information Review*, 33 (4), 761-784.
- Chong, A. Y.-L. (2013). A Two-Staged SEM-Neural Network Approach for understanding and predicting the determinants of m-commerce adoption. *Expert Systems with Applications*, 40 (4), 1240-1247.
- Davis, F. D. (1986). *A Technology Acceptance Model for empirically testing new end-user information systems: Theory and results*, (Yayımlanmış Doktora Tezi). Massachusetts Institute of Technology, Massachusetts.
- Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13 (3), 319-340.
- Davis, F. D. ve Venkatesh, V. (1996). A critical assessment of potential measurement biases in the Technology Acceptance Model: Three experiments. *International Journal of Human-Computer Studies*, 45 (1), 19-45.
- Davis, F. D., Bagozzi, R. P. ve Warshaw, P. R. (1989). User acceptance of computer technology: A comparison of two theoretical models. *Management Science*, 35 (8), 982-1003.
- Davis, F. D., Bagozzi, R. P. ve Warshaw, P. R. (1992). Extrinsic and intrinsic motivation to use computers in the workplace. *Journal of Applied Social Psychology*, 22 (14), 1111-1132.
- Dickinger, A., Haghirian, P., Murphy, J. ve Scharl, A. (2004). An investigation and conceptual model of SMS marketing. *Proceedings of the 37th Hawaii International Conference on System Sciences*, (1-10). Hawaii.
- Fishbein, M. ve Ajzen, I. (1975). *Belief, Attitude, Intention and Behavior: An Introduction to Theory and Research*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company.
- Gefen, D. (2000). E-commerce: The role of familiarity and trust. *Omega*, 28 (6), 725-737.
- Gefen, D., Karahanna, E. ve Straub, D. W. (2003). Trust and TAM in online shopping: An integrated model. *MIS Quarterly*, 27 (1), 51-90.
- Groß, M. (2015). Exploring the acceptance of technology for mobile shopping: An empirical investigation among smartphone users. *The Traditional Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 25 (3), 215-235.
- Groß, M. (2018). Heterogeneity in consumers' mobile shopping acceptance: A Finite Mixture Partial Least Squares Modelling Approach for exploring and characterising different shopper segments. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 40, 8-18.

- GSMA. (2019). "The Mobile Economy", <https://www.gsmainelligence.com/research/?file=b9a6e6202ee1d5f787cfeb b95d3639c5&download> (Erişim tarihi: 22 Ağustos 2019).
- Gümüşsoy, Ç. A. ve Yeterel, A. C. (2016). Fırsat sitelerinden tekrar satın alma kararını etkileyen faktörlerin araştırılması. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 9 (3), 275-284.
- Ha, S. ve Stoel, L. (2009). Consumer e-shopping acceptance: Antecedents in a Technology Acceptance Model. *Journal of Business Research*, 62 (5), 565-571.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2010). *Multivariate Data Analysis*. Harlow, England: Pearson Education Limited.
- Hopkins, J. ve Turner, J. (2012). *Go Mobile: Location-Based Marketing, Apps, Mobile Optimized Ad Campaigns, 2D Codes and Other Mobile Strategies to Grow Your Business*. Hoboken, New Jersey: John Wiley&Sons Inc.
- Im, J. Y. ve Hancer, M. (2014). Shaping travelers' attitude toward travel mobile applications. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 5 (2), 177-193.
- Islam, M. R., Islam, M. R. ve Mazumder, T. A. (2010). Mobile application and its global impact. *International Journal of Engineering & Technology*, 10 (6), 72-78.
- Kamarulzaman, Y. (2007). Adoption of travel e-shopping in the UK. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 35(9), 703-719.
- Kim, J. ve Forsythe, S. (2008). Adoption of virtual try-on technology for online apparel shopping. *Journal of Interactive Marketing*, 22 (2), 45-59.
- Kim, C., Mirusmonov, M. ve Lee, I. (2010). An empirical examination of factors influencing the intention to use mobile payment. *Computers in Human Behavior*, 26 (3), 310-322.
- Kim, S. ve Baek, T. H. (2018). Examining the antecedents and consequences of mobile app engagement. *Telematics and Informatics*, 35 (1), 148-158.
- Klein, M. (2014). Mobil pazarlama - Sınıflandırma önerisi ve pazarlama karmaşı üzerine etkileri. *Journal of Management, Marketing and Logistics*, 1 (3), 276-285.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: The Guilford Press.
- Koçak Alan, A., Tümer Kabadayı, E. ve Topaloğlu, A. K. (2018). Tüketicileri mobil alışverişe yönlendiren faktörlerin incelenmesi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 19 (2), 75-94.

- Kubaş, A., Yılmaz, R., Güt, A. ve Baloğlu, S. (2016). Tekirdağ İlinde bulunan tüketicilerin internet üzerinden satınalma yaklaşımlarının analizi. *Social Sciences Research Journal*, 5 (4), 12-29.
- Kurtuldu, G. (2016). “Uluslararası marka ittifaklarında tüketicilerin algıladığı uyum ile tüketicilerin etnosentrik eğilimlerinin ve değerlerinin satın alma niyeti ile etkileşimi” (Yayımlanmış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kushawa, G. S. ve Agrawal, S. R. (2016). The impact of mobile marketing initiatives on customers’ attitudes and behavioural outcomes. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 10 (3), 150-176.
- Leong, L.-Y., Ooi, K.-B., Chong, A. Y.-L. ve Lin, B. (2013). Modeling the stimulators of the behavioral intention to use mobile entertainment: Does gender really matter?. *Computers in Human Behavior*, 29 (5), 2109-2121.
- Leong, L.-Y., Hew, T.-S., Tan, G. W.-H. ve Ooi, K.-B. (2013). Predicting the determinants of the NFC-enabled mobile credit card acceptance: A Neural Networks Approach. *Expert Systems with Applications*, 40 (14), 5604-5620.
- Liao, C.-H., Tsou, C.-W. ve Huang, M.-F. (2007). Factors influencing the usage of 3G mobile services in Taiwan. *Online Information Review*, 31 (6), 759-774.
- Lin, C.-Y., Fang, K. ve Tu, C.-C. (2010). Predicting consumer repurchase intentions to shop online. *Journal of Computers*, 5 (10), 1527-1533.
- Lu, H.-P. ve Su, P. Y.-J. (2009). Factors affecting purchase intention on mobile shopping web sites. *Internet Research*, 19(4), 442-458.
- Madan, K. ve Yadav, R. (2018). Understanding and predicting antecedents of mobile shopping adoption: A developing country perspective. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 30 (1), 139-162.
- McWherter, J. ve Gowell, S. (2012). *Professional Mobile Application Development*. Indianapolis, Indiana: John Wiley&Sons Inc.
- MMA. (2009). "MMA Updates Definition of Mobile Marketing", <https://www.mmaglobal.com/news/mma-updates-definition-mobile-marketing> (Erişim tarihi: 08 Aralık 2018).
- Moon, J.-W. ve Kim, Y.-G. (2001). Extending the TAM for a world wide web context. *Information & Management*, 38 (4), 217-230.
- Natarajan, T., Balasubramanian, S. A. ve Kasilingam, D. L. (2017). Understanding the intention to use mobile shopping applications and its influence on price sensitivity. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 37, 8-22.
- Natarajan, T., Balasubramanian, S. A. ve Kasilingam, D. L. (2018). The moderating role of device type and age of users on the intention to use mobile shopping applications. *Technology in Society*, 53, 79-90.

- Oliver, R. L. (1980). A cognitive model of the antecedents and consequences of satisfaction decision. *Journal of Marketing Research*, 17 (4), 460-469.
- Phonthanukitithaworn, C., Sellitto, C. ve Fong, M. W. (2016). An investigation of mobile payment (m-payment) services in Thailand. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, 8 (1), 37-54.
- Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of Innovations*. New York: The Free Press.
- Scherer, R. F., Luther, D. C., Wiebe, F.A. ve Adams, J.S. (1988). Dimensionality of coping: Factor stability using the ways of coping questionnaire. *Psychological Reports*, 62 (3), 763-770.
- Shang, D. ve Wu, W. (2017). Understanding mobile shopping consumers' continuance intention. *Industrial Management & Data Systems*, 117 (1), 213-227.
- Smutkupt, P., Krairit, D. ve Esichaikul, V. (2010). Mobile marketing: Implications for marketing strategies. *International Journal of Mobile Marketing*, 5 (2), 126-139.
- Tao, Y.-H., Cheng, C.-J. ve Sun, S.-Y. (2009). What influences college students to continue using business simulation games? The Taiwan experience. *Computers & Education*, 53 (3), 929-939.
- Tan, G. W.-H., Ooi, K.-B., Chong, S.-C. ve Hew, T.-S. (2014). NFC mobile credit card: The next frontier of mobile payment?. *Telematics and Informatics*, 31 (2), 292-307.
- Tavşancıl, E. (2014). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Varnali, K. ve Toker, A. (2010). Mobile marketing research: The-state-of-the-art. *International Journal of Information Management*, 30 (2), 144-151.
- Venkatesh, V. ve Davis, F. D. (1996). A model of the antecedents of perceived ease of use: Development and test. *Decision Sciences*, 27(3), 451-481.
- Venkatesh, V. ve Davis, F. D. (2000). A theoretical extension of the Technology Acceptance Model: Four longitudinal field studies. *Management Science*, 46(2), 186-204.
- Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B. ve Davis, F. D. (2003). User acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 27 (3), 425-478.
- Venkatesh, V. ve Bala, H. (2008). Technology Acceptance Model 3 and research agenda on interventions. *Decision Sciences*, 39 (2), 273-315.
- Wei, T. T., Marthandan, G., Chong, A. Y.-L., Ooi, K.-B. ve Arumugam, S. (2009). What drives Malaysian m-commerce adoption? An empirical analysis. *Industrial Management & Data Systems*, 109(3), 370-388.

- Wen, C., Prybutok, V. R. ve Xu, C. (2011). An integrated model for customer online repurchase intention. *Journal of Computer Information Systems*, 52(1), 14-23.
- Wong, C. H., Lee, H. S., Lim, Y. H., Chua, B. H. ve Tan, G. W. H. (2012). Predicting the consumers' intention to adopt mobile shopping: An emerging market perspective. *International Journal of Network and Mobile Technologies*, 3 (3), 24-39.
- Wong, C.-H., Tan, G. W.-H., Ooi, K.-B. ve Lin, B. (2015). Mobile shopping: The next frontier of the shopping industry? An emerging market perspective. *International Journal of Mobile Communications*, 13 (1), 92-112.
- Wu, J.-H. ve Wang, S.-C. (2005). What drives mobile commerce? An empirical evaluation of the Revised Technology Acceptance Model. *Information & Management*, 42 (5), 719-729.
- Wu, C. S., Cheng, F. F., Yen, D. C. ve Huang, Y. W. (2011). User acceptance of wireless technology in organizations: A comparison of alternative models. *Computer Standards & Interfaces*, 33, 50-58.
- Yang, H. C. (2013). Bon appétit for apps: Young American Consumers' acceptance of mobile applications. *Journal of Computer Information Systems*, 53 (3), 85-96.
- Yapraklı, T. S., Kacer, Z. ve Unalan, M. (2018). Factors influencing the usage of mobile shopping applications and the impact of these factors on satisfaction and intention to use. *PressAcademia Procedia (PAP)*, 7, 306-310.
- Yıldız, O. (2018). *Mobil uygulamalar yoluyla alışverişin tüketiciler tarafından benimsenmesini etkileyen unsurların belirlenmesi: İstanbul'da bir saha çalışması*, (Yayımlanmış Doktora Tezi). Gebze Teknik Üniversitesi, Gebze.
- Yılmaz, C. ve Tümtürk, A. (2015). İnternet üzerinden alışveriş niyetini etkileyen faktörlerin Genişletilmiş Teknoloji Kabul Modeli kullanılarak incelenmesi ve bir model önerisi. *Yönetim ve Ekonomi*, 22 (2), 355-384.

Araştırma Makalesi/ Research Article

**ÖĞRETMEN ADAYLARININ BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ
YETERLİKLERİ VE BİLGİ İŞLEMSEL DÜŞÜNME BECERİLERİNİN
ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

*AN EVALUATION ON PRE-SERVICE TEACHER'S INFORMATION AND
COMMUNICATIONS TECHNOLOGY COMPETENCY AND COMPUTATIONAL
THINKING SKILLS IN TERMS OF DIFFERENT VARIABLES*

Fatma AKGÜN*

*Geliş Tarihi: 24.01.2020
(Received)*

*Kabul Tarihi: 12.06.2020
(Accepted)*

ÖZ: Eğitim sisteminin önemli unsurları arasında yer alan ve 21. yy becerileri arasında kabul edilen bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) yeterlikleri ve bilgi işlemsel düşünme (BİD) becerileri, gerek öğretmenlerin gerekse öğrencilerin sahip olması gereken beceriler arasında yerini almıştır. Özellikle eğitim sisteminin temel unsuru olan öğretmenlerin bu becerilere sahip olması verilen eğitimin verimliliği ve etkililiği açısından oldukça önemli görülmektedir. Bu ifadeden yola çıkarak, bu çalışmada geleceği inşa edecek öğretmen adaylarımızın BİT yeterlik düzeyleri ve BİD becerilerinin ne durumda olduğu ve aralarında anlamlı bir ilişki olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada ayrıca öğretmen adaylarının BİT yeterlik düzeyleri ve BİD becerileri üzerinde cinsiyet, öğrenim görülen program, bilgisayar donanım bilgisi ve bilgisayar yazılım bilgisi değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma örneklemini Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim gören ve tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenmiş olan 365 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak "Öğretmen Adayları İçin Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yeterlikleri Ölçeği" ve "Bilgisayarca Düşünme Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri "yeterli" düzeyde iken, BİD becerilerinin "orta düzey" seviyesinde olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri ile BİD becerileri arasındaki ilişkiye bakıldığında pozitif yönde ve zayıf düzeyde bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmada ayrıca, öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmazken, BİT yeterlikleri ile öğrenim görülen program, bilgisayar donanım bilgisi ve bilgisayar yazılım bilgisi değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmada aynı zamanda BİD becerileri ile cinsiyet, öğrenim görülen program, bilgisayar donanım bilgisi ve bilgisayar yazılım bilgisi değişkenleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu da görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: BİT yeterlikleri, BİD becerileri, öğretmen adayı.

ABSTRACT: Information and communication Technologies (ICT) competencies and computational thinking (CT) skills as being one of the most important assets of educational

* Dr. Öğretim Üyesi, Trakya Üniversitesi, fatmaakgun@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9728-7516.

system and by taking its place among 21st century skills, took its place amidst competencies that both teachers and students should have. Especially teachers, who are the basic factor of the education system, should have these skills because these are very important in terms of the efficiency and effectiveness of the education. Based on this statement, it was tried to determine information and communications technology competency and computational thinking skills of pre-service teachers, who is going to build future. Likewise, in this study, it has been tried to determine whether there is a significant relationship between information and communication technologies competencies and computational thinking skills of pre-service teachers. It was also investigated whether there is a significant difference in pre-service teachers' ICT competencies and CT skills in terms of variables such as gender, department, computer hardware knowledge and computer software knowledge. A sample population of 365 pre-service teachers has been determined via random sampling method among students in Trakya University Faculty of Education. Data were collected using the "Preservice Teacher's Information and Communication Technology Competencies Scale" and "Computational Thinking Scale". According to the findings of the research, it was discovered that the group of pre-service teachers had a "sufficient" degree of Information and communication Technologies competencies, while their computational thinking skill were "mid-level". However, it was also established that a weak level, statistically meaningful positive correlation exists between pre-service teachers' ICT competencies and CT skills. Also in the research, while there was no significant relationship between the ICT competencies of the pre-service teachers and the gender variable, a significant relationship between the ICT competencies of the pre-service teachers and variables of department, computer hardware knowledge, computer software knowledge variables. The study also revealed that there was a significant relationship between the variables of CT skills and variables of gender, department, computer hardware knowledge, and computer software knowledge.

Key Words: ICT competency, CT skills, pre-service teacher.

1. GİRİŞ

Eğitim sisteminin temel unsuru olan öğretmenlerin 21. yy becerileri arasında yer alan birçok yeterliğe ilişkin yeteneklerinin olması ve bu yeterliliklere yönelik olumlu tutum içerisinde olmaları beklenen davranışlar arasında yerini almıştır. Teknoloji çağında büyüyen, yaşam içerisinde her türlü işleyişte teknolojinin yer aldığını gören ve dolayısıyla teknoloji kullanımı konusunda bilinçlenen genç nesillere eğitim verecek öğretmenlerin de teknolojik gelişmeleri yakından takip eden, kullanabilen ve eğitimle bütünleştirebilen bireyler olmaları gerekliliği görülmektedir. Bununla birlikte yine birçok sorunun çözümünde kullanılabilen, öğrenme, düşünme ve bilişsel ve duyuşsal gelişim için yeni olanaklara imkân veren bilgi işlemsel düşünme becerilerine yönelik de öğrencilerin bilinçlendirilmesi, eğitim sistemi içerisinde istenen bir durum olarak ifade edilmektedir (Oluk ve Çakır, 2019). Öte yandan teknoloji kullanımında yetkin olan ve gerçekleştirecekleri birçok işlemde bilgi işlemsel düşünme becerileri doğrultusunda hareket ederek,

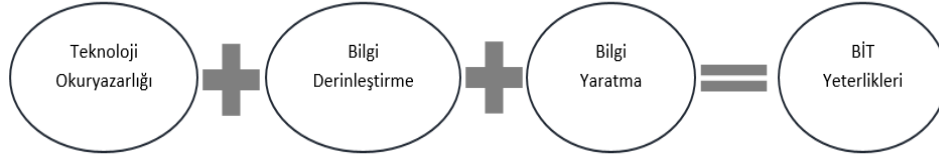
çözüm yolu üretebilecek olan bu genç nesil ile iletişim halinde olacak öğretmen ve öğretmen adaylarının da gerek bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) yeterliklerinin, gerekse bilgi işlemsel düşünme (BİD) becerilerinin gelişmiş olması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Nitekim öğretmenlerin bu becerilere sahip olması gerekliliğine ilişkin Uluslararası Eğitimde Teknoloji Topluluğu standartlarında da öğretmenlerin teknoloji okuryazarı olma, gelişen teknolojileri analiz edebilme, teknoloji ile zenginleştirilmiş öğrenme ortamları hazırlayabilme, öğrenme ve öğretme süreçlerinde teknolojiyi kullanabilme, öğrencileri teknoloji kullanmaya yönlendirme, öğrencilerin teknoloji kullanımına yönelik beceri kazanabilmelerini sağlama gibi teknolojiye yönelik birçok konuda yeterliklerinin olması gerektiği ifade edilmiştir (Uluslararası Eğitimde Teknoloji Topluluğu (ISTE), 2000). Benzer şekilde Milli Eğitim Bakanlığı'nca da öğretmenlerin teknoloji okur-yazarı olma, BİT'te ki gelişmeleri izleme, mesleki gelişimi arttırmak için teknolojiden yararlanma, BİT'i kullanarak öğrencilere uygun öğrenme ortamları hazırlayabilme ve öğrencilerin teknoloji kaynaklarını kullanmalarına yönelik bilgi sahibi olmaları gibi konularda yeterliliklere sahip olmaları gerektiği ifade edilmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), 2006). Görüldüğü üzere ulusal ve uluslararası eğitim alanında BİT'in eğitim faaliyetlerinin önemli bir parçası olarak ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu gereksinim neticesinde eğitim faaliyetleri içerisinde yer alan bireylerin BİT yeterliklerine sahip olması ihtiyacı belirlemektedir (Kul, Birişçi ve Kutay, 2019). Özellikle eğitimin temel unsuru olan öğretmenlerin BİT yeterliğine ilişkin bilgi sahibi olmaları, eğitim-öğretim sürecinin niteliğinin ve verimliliğinin artması açısından oldukça önemlidir. Bu hususla ilgili olarak Voogt ve Roblin (2012), BİT yeterliği, yaratıcılık, eleştirel düşünme, problem çözme gibi becerilerin eğitim sistemi içerisinde 21. yüzyıl yeterlikleri olduğunu ve kabul edilen bu yeterliklerin gelişiminde öğretmenlerin anahtar faktör olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte öğretmenlerin BİT yeterlikleri, öğrenci öğrenmesini etkilemesinin yanı sıra, öğrencilerin teknolojiye yönelik tutumları, teknolojiyi kullanma durumları ve çağın gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatılmasına ilişkin olumlu bir etki oluşturduğu da bilinmektedir (Çakır ve Önal, 2015).

1.1. BİT Yeterlikleri

BİT üzerinde yaşanan yenilikler, öğrenme ve öğretme ortamlarını etkileyerek, bilginin etkili ve verimli bir şekilde aktarımını sağlamış ve daha kalıcı ve yaratıcı fikirlerin oluşmasında kaynak olmuştur. BİT'in eğitim kurumlarında kullanımının yaygınlaşması, birçok alanda kolaylık sağlamanın yanında eğitim kalitesinin artmasına da katkıda bulunmuştur (Korkmaz ve Demir, 2012). Bununla birlikte BİT, öğrenenin etkili performans sergilemesini destekleyerek, öğrenme süreçlerini düzenleme ve kontrol etme becerileri geliştirmelerini sağlamıştır (Ergün

ve Haşlamam, 2017). Öğrenme ortamlarını etkileyen bu beceriler, eğitimde rol alan her bir bireyin çeşitli alandaki yeterliklerinin gelişmesine de katkı sağlamaktadır. Bireylerin herhangi bir olaya ilişkin daha iyi performans sergilemelerine temel oluşturan bir kavram olan yeterlik (Odabaşı vd., 2011), istekli ve nitelikli bir katılımcı olmayı gerektirir (Jensen ve Schnack, 1997). Yeterlik kavramına ilişkin Petrenko (2017), “bireyin belirli bir durumda bilgi, beceri, deneyim ve davranışlarını harekete geçirme yeteneği” tanımını yaparken (s. 17), Idrizi ve diğerleri’de (2018) “bireyin belirli bir iş ile ilgili bir aktiviteyi gerçekleştirebilmesi için, sahip olması veya geliştirmesi gereken özellikler kümesi” tanımını yapmıştır (s. 32). Birey farklı türde yeterliklere eğitim süreci içerisinde sahip olabilmektedir. Eğitim süreci içerisinde edindikleri bu yeterlikler, onların iş hayatına hazırlanmasında önemli rol oynamaktadır. Bireylerin meslek hayatında işlerini kolayca gerçekleştirebilmeleri amacıyla kullandıkları teknolojik araçlar, BİT yetkinliği unsurunu ön plana çıkarmaktadır. BİT yetkinliği, bireyin sahip olması gereken yetkinliklerin en önemlileri arasında yerini almıştır (Eryılmaz, 2018). BİT, bilgiyi iletmek, oluşturmak, yaymak ve yönetmek için kullanılan teknolojik araç ve kaynakları ifade eder (Akinwale, Issa ve Omotunde, 2017). BİT yeterliği de, BİT’i araçsal bir bakış açısı ile ele almaktan ziyade, bilgi teknolojilerini daha iyi anlamayı, yeni BİT becerisi ve fikrini geliştirmeyi amaçlamaktadır (Cha vd., 2011). Dolayısıyla ve özellikle de toplumun önemli bir üyesi olan öğrencilerin, eğitim-öğretim süreci içerisinde, gelecekte ihtiyaç duyacakları kritik becerilere sahip olmaları ve ülkenin gelişimine katkıda bulunmaları için BİT yeterliklerine sahip öğretmenler tarafından eğitilmeleri gerekmektedir (Danner ve Pessu, 2013). Nitekim eğitimde teknolojinin önemi doğrudan eğitimcilerin yeterliğiyle bağlantılıdır ve eğitimciler teknoloji ile ne kadar bağlantılı olursa öğrencilerin de konuyu çok daha iyi anlaması sağlanabilir (Yusof, Abdullah ve Jantan, 2017). Teknolojinin eğitim ortamlarında yer alması bilimsel ve teknolojik gelişime öncülük ederek, bilginin niteliğinin değişmesine, yeni bilgiler üretilmesine ve eğitim sisteminin yenilenmesine olanak sağlamaktadır (Tenkoğlu ve Çakır, 2018). Dolayısıyla eğitimde BİT kullanımı eğitim kalitesini arttırmada bir araçtır ve BİT’in eğitimde etkili bir araç olabilmesi için öğretmenlerin BİT yeterliğine sahip olabilmeleri oldukça önemlidir (Ge, Han ve Shen, 2018). BİT yeterliğine sahip bir öğretmen, BİT’i nasıl ve ne zaman kullanılacağını bilmenin yanı sıra, daha etkili bir öğretim ile öğrenme ortamını zenginleştirebilmektedir (Markovac ve Rogulja, 2009). Özellikle eğitim alanında önemli çalışmalara sahip Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) de bu konuya hassasiyet göstererek, Öğretmenler İçin BİT Yeterlik Standartları Eğitim Raporu’nda eğitimin geleceği için öğretmenlerin sahip olması gereken BİT yeterliğini “teknoloji okuryazarlığı”,

“bilgi derinleştirme” ve “bilgi yaratma” açısından üç yaklaşımda ele almıştır (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), 2008).

Şekil 1. Öğretmenler için UNESCO BİT Yetkinlik Çerçevesi (UNESCO, 2008)

Nitekim bu doğrultuda alanyazında da eğitim sisteminin temel unsuru olan öğretmenlerin, eğitime teknoloji entegrasyonu sürecinde önemli bir etkisinin olduğunu vurgulayan birçok çalışmaya rastlanabilir (Ansong Gyimah, 2017; Danner ve Pessu, 2013; Çakır ve Önal, 2015; Ikemba, 2017; Kim, 2018; Kul vd., 2019; Şad ve Nalçacı, 2015). Bu hususta Çakır ve Önal (2015), öğretmenlerin bilgi teknolojilerini kullanma yeterliklerinin, öğrencilerin öğrenmesi üzerinde etkili olmasının yanı sıra, öğrencilerin teknolojiye yönelik tutumlarını ve gerekli bilgi ve becerilerle donatılmalarını etkileme gücüne sahip faktörlerden biri olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla öğretmen yetiştirme sürecinde de teknoloji entegrasyonu, teknolojiye yönelik tutum ve BİT’e yönelik yeterlik kavramları üzerinde durulması gereken önemli konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan öğretmenlerin BİT’in eğitim uygulamalarında kullanımına ve uygulanmasına yönelik yeterlikleri, öğretmen eğitimi ve eğitimine bağlıdır (Akinwale vd., 2017). Bu hususla ilgili olarak Eryılmaz (2018), BİT yeterliklerinin özellikle üniversite öğrenimi boyunca kazandırılmaya çalışılan ve eğitim kurumları tarafından da önem verilmesi gereken konular arasında yer alması gerektiğine vurgu yapmıştır. Yine bu hususta Hewagamage ve Hewagamage (2015), BİT yeterliğinin, istihdamı sağlanacak bir mezunun sahip olması gereken en temel yeterliklerden biri olduğunu ifade ederken, üniversite eğitiminin bu yeterliği geliştirmeye yönelik verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla bu durum özellikle geleceğin mimarileri olan öğretmenlerin eğitiminde önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır (Dhingra ve Rahman, 2016; Durgadevi ve Ibrahim, 2017; Ikemba, 2017). Öğretmenlerin öğrenme ortamlarında içerisinde bilgilerini, elverişli öğretim yöntemlerini kullanarak teknolojiyle aktarmaları beklendiğinden (Ersoy, Yurdakul Kabakçı ve Ceylan, 2016), öğretmen eğitiminde de, öğretmen adaylarının öğrenme ve öğretme etkinliklerinde BİT yeterliklerine sahip olunmasına yönelik eğitime odaklanılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Akinwale vd., 2017; Ge vd., 2018). O halde öğretmen eğitiminde, öğretmen adaylarının eğitim süreci içerisinde teknolojiyi derslerine entegre etmesine ilişkin BİT yeterliklerine sahip olmaları ve bu alanda

yeterliklerinin ölçülmesi, BİT entegrasyonu sürecinde önemli bir konu olarak ele alınmalıdır (Korkmaz ve Demir, 2012; Kul vd., 2019). Eğitimde verimliliğin ve etkililiğin artması için öğretmenlerin BİT yeterliğine sahip olmalarının yanında bilgi işlemsel düşünme becerileri yönünden de yeterliğe sahip olmaları beklenmektedir. Bilgi işlemsel düşünme becerilerin, özellikle öğrenme ve öğretme sürecinde etkili ders işlenmesine yönelik hem öğrenci hem de öğretmen açısından önemi yadsınamaz. Bu hususta Bilgisayar Bilimi Öğretmenleri Derneği ve Uluslararası Eğitimde Teknoloji Topluluğu (CSTA & ISTE)'da (2011), bilgi işlemsel düşünme becerisinin, öğrencilerin dijital çağda rekabet edebilmeleri, gerçek hayat ile akademik hayatı ilişkilendirebilmeleri ve başarı düzeylerinin artırılmasında yardımcı olan ve öğrencilere yönelik hayati öneme sahip bir unsur olduğu ifade edilirken, Gülbahar, Kert ve Kalelioğlu'da (2019), öğrencilerin bilgi işlemsel düşünme becerilerine sahip olmaları sayesinde, bilgisayar ile problem çözümlerini otomatik hale getireceklerini, etkili çözüm sağlayabileceklerini ve bu sayede düşünmenin sınırlarını genişletebileceklerini ifade etmişlerdir.

1.2. Bilgi İşlemsel Düşünme

Bilgi işlemsel düşünme becerisi, artık hayatın her alanında birçok sorunun çözümünde aranan bir beceri olarak toplumda yerini ortaya koymuştur. Bilgi işlemsel düşünme becerisi sayesinde, birey birçok probleme yönelik algoritmik düşünce yapısı geliştirerek çözüm teknikleri üretebilmektedir. Bilgi işlemsel düşünme, bilgisayar ya da insan tarafından bir problemin formüle dönüştürülmesi ve doğrudan çözüm üretilebilmesi için ihtiyaç duyulan etkili bir düşünme sürecidir (Kirmit, Dönmez ve Çataltaş, 2018). Bu kavram ilk kez Papert (1980) tarafından ortaya atılmış ve uluslararası alan yazında “Computational Thinking” ifadesi şeklinde kullanılmıştır. Ulusal alanyazımızda ise kavrama ilişkin “bilgi işlemsel düşünme”, “bilgisayarca düşünme”, “bilişimsel düşünme”, “hesaplamalı düşünme”, “komputasyonel düşünme” gibi birçok farklı ifade kullanılmaktadır (Alsancak Sırakaya, 2019; Çiftçi, Çengel ve Paf, 2018; Gülbahar vd., 2019; Korkmaz vd., 2015; Özçınar ve Öztürk, 2018; Şahiner ve Kert, 2016). Bu kavrama ilişkin Papert (1980), “öğrenme, düşünme ve bilişsel ve duyuşsal gelişim için yeni olanaklar sağlama” tanımını yaparken (s. 37), bu alanda birçok çalışması olan Wing'de (2006), bilgi işlemsel düşünmeyi “bilgisayar biliminin temel kavramlarını kullanarak problem çözme, sistem tasarlama ve insan davranışlarını anlama” gibi unsurlar tarafından oluşturulduğunu ifade etmiş ve bu becerinin bilimsel düşünce, matematiksel düşünce ve mühendislik düşüncelerini içeren bir tür analitik düşünce olduğunu vurgulamıştır (s. 33). Yine bu hususta Korkmaz, Çakır, Özden, Oluk ve Sarıoğlu (2015), bilgi işlemsel düşünmeyi “güncel yaşam içerisinde karşılaşılan problemlerin çözümünde bilgisayarları üretim aracı olarak kullanabilmeye yönelik

ihtiyaç duyulan bilgi, beceri ve tutuma sahip olma” şeklinde tanımlamıştır (s. 69). Öte yandan farklı bir görüş açısı olarak Atman Uslu, Mumcu ve Eğin (2018), tarafından bilgi işlemsel düşünmenin, bilişsel ve duyuşsal açıdan farklı özelliklerinin olduğuna vurgu yapılmıştır. Kalelioğlu, Gülbahar ve Kukul (2016) ise sistematik araştırma incelemesi kapsamında, bilgi işlemsel düşünmeye yönelik yaptığı araştırmasında kavramın çoktan aza doğru problem çözme, soyutlama, bilgisayar, süreç, bilim, veri, algoritma gibi kapsamlarda ele alındığını ifade etmiştir. Birçok özelliği içerisinde barındıran bu beceri, yalnızca bilgisayar uzmanlarının sahip olması gereken bir beceri değil, toplum içerisinde yer alan tüm bireylerin sahip olmaları gereken bir beceri olarak kabul edilmektedir (Al Fedaghi ve Alkhalidi, 2019; Alsancak Sırakaya, 2019; Wing, 2006). Ayrıca eğitim sistemi içerisinde de bilgi işlemsel düşünme becerileri öğrencilere kazandırılması istenen en önemli temel beceriler arasında yerini almakta (Oluk ve Çakır, 2019) ve günlük problem çözme etkinliklerinde ve STEM (Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik-Science, Technology, Engineering and Maths) öğrenme alanı içerisinde kritik derecede önemli olduğu bilinmektedir (Chen vd., 2017; Garcia Penalvo ve Mendes, 2018). Dolayısıyla eğitim sürecinin bu amaç doğrultusunda planlanarak, öğrencilerin bilgi işlemsel düşünme becerilerinin gelişimine katkıda bulunulması konusu eğitimciler tarafından dikkate alınır bir durum haline gelmiştir (Alsancak Sırakaya, 2019). Örneğin, Yadav ve diğerleri (2019), çalışmalarında BİD fikrinin eğitim sürecine nüfuz edebilmesi için, öğretmenlerin BİD fikirlerini anlamaları ve bunları ders planlarına nasıl entegre edeceklerini bilmeleri gerektiğine vurgu yapmıştır. CSTA.ISTE (2011) tarafından bilgi işlemsel düşünme becerisinin yaratıcı düşünebilme, algoritmik düşünebilme, eleştirel düşünebilme, problem çözebilme ve iletişim becerilerine sahip olabilme gibi birçok beceriyi içerisinde barındırdığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte bilgi işlemsel düşünme, tüm bu becerilerin yanında problemlerin çözümünde ihtiyaç duyulan dijital araçları kullanma yöntemlerini ve bunların hayata geçirilmesi işlevlerini de içermektedir (Yünkül vd., 2017). Wing (2011), BİD’in diğer tüm disiplinleri etkilediğinin bilinmekte olduğunu, bilgisayarlı düşünme öğretiminin sadece gelecek nesillere bilgisayar bilimi alanında ilham vermekle kalmayıp, her alanda insanlara fayda sağlayacağı fikrini desteklediğini ifade etmiş ve ayrıca, okuma, yazma ve aritmetik işlemler için, her çocuğun analitik yeteneğine bilgi işlemsel düşünmenin eklenmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Nitekim bireyin herhangi bir konuda başarılı olabilmesi, yaratıcı olma, algoritmik düşünme, eleştirel bakabilme, karar verebilme, problem çözebilme gibi birçok unsuru da içinde barındıran, bilgi işlemsel düşünme becerisine sahip olmasını gerektirir. Üstelik bireye bu becerinin kazandırılmasında eğitim süreci oldukça önemlidir ve bu beceriler bireye eğitim

kurumları içerisinde sağlanabilir. Öğretmen eğitimcilerinin, öğretmen adaylarını, bilgi işlemsel düşünmeye yönelik bilgi ve beceriyle geliştirmeleri, kendi disiplinlerini derinlemesine anlamalarını ve bilgi işlemsel düşünme kavramlarının öğrencilerin sınıfta öğrendikleriyle nasıl ilişkili olduğunu bilmelerini gerektirir (Yadav, Stephenson ve Hong, 2017). Bununla birlikte BİD kavramı, öğrencilere teknolojinin nasıl öğretilmesine yönelik gerçekleştirilen araştırmalarda artan bir öneme sahip olmanın yanında (Garcia Penalvo ve Mendes, 2018), problem çözme konusunda da teknolojiyi nasıl, ne zaman ve nerede kullanılabileceğini anlamaya (Barr, Harrison ve Conery, 2011) ve teknoloji kullanma yeteneğini göstermeye yardımcı olmaktadır (Yadav vd., 2014). Bu doğrultuda BİD becerisi ile BİT yeterliliğinin birbirinden çok uzak kavramlar olamayacağı ifade edilebilir. Dolayısıyla bu ifadeden yola çıkarak bu çalışmada, eğitim alanında öğrenci ve öğretmenlerin sahip olması gereken ve 21. yüzyıl becerileri arasında da önemli bir yere sahip olan bu kavramlara yönelik, geleceği inşa edecek öğretmen adaylarımızın yeterlik ve becerilerinin ne durumda olduğunu ve aralarında anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Çalışmada ayrıca öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri ve BİD becerileri üzerinde cinsiyet, öğrenim görülen program, bilgisayar donanım bilgisi ve bilgisayar yazılım bilgisi gibi değişkenler açısından anlamlı bir farklılık olup olmadığı da araştırılmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Araştırma tarama modelinde desenlenmiştir ve tarama modelinde amaç geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemektir (Karasar, 2005). Araştırmada öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri ve BİD becerileri incelenmekte ve bu iki değişken arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 öğretim yılı bahar Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin farklı bölümlerinde öğrenim gören ve tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenmiş 242'i kadın (%66) ve 123'ü erkek (%34) olmak üzere toplam 365 öğretmen adayı oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerini toplamak amacıyla “Öğretmen Adayları İçin Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yeterlikleri Ölçeği”, “Bilgisayarca Düşünme Ölçeği” ve demografik bilgilerin edinilmesi amacıyla kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

Öğretmen Adayları İçin Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yeterlikleri Ölçeği:

Tondeur, Aesaert, Pynoo, Braak, Fraeyman ve Erstad (2017) tarafından geliştirilen ve Alkan ve Emmioğlu Sarıkaya (2018) tarafından Türk kültürüne uyarlanan ölçek

19 madde ve “öğrencilerin BİT kullanımlarını destekleme konusunda BİT yeterlikleri “ ve “öğretim tasarımına yönelik BİT yeterlikleri “ olmak üzere 2 faktörden oluşmaktadır. Ölçek “kesinlikle katılmıyorum” ile “kesinlikle katılıyorum” değerleri arasında 5’li Likert derecelendirme ile değerlendirilmektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 19 ve en yüksek puan ise 95’tir. Ölçekten alınan ortalama puanların nötr değer alt limiti olan 2.5’den düşük olması ilgili boyuta ilişkin olarak katılımcıların kendilerini yetersiz olarak algıladığını gösterirken, ortalama puanların nötr değer üst limiti olan 3.5’den yüksek olması ise katılımcıların kendilerini yeterli olarak algıladığını göstermektedir. Ölçekte yer alan faktörlerin güvenilirlik analizi sonucu Cronbach alfa iç tutarlılık katsayı değerleri, birinci faktör için $\alpha = 0.94$ ve ikinci faktör için ise $\alpha = 0.89$ olarak hesaplanmıştır (Alkan ve Emmioğlu Sarıkaya, 2018). Çalışmada ise Cronbach alfa iç tutarlılık katsayı değerleri birinci faktör için $\alpha = 0.92$, ikinci faktör için $\alpha = 0.87$ ve ölçek geneli için ise $\alpha = 0.94$ olarak hesaplanmıştır.

Bilgisayarca Düşünme Ölçeği: Korkmaz, Çakır ve Özden (2017) tarafından geliştirilen ölçek 29 madde ve 5 faktörden oluşmaktadır. Ölçek “en olumsuz” dan “en olumlu” ya olmak üzere 5’li likert tipinde kodlanmaktadır. Bilgisayarca düşünme becerileri ölçeğinde alınabilecek en düşük puan 29, en yüksek puan 145’tir. Bundan dolayı 29-68 arası düşük düzey, 69-108 arası orta düzey, 109 ve üzeri ise yüksek düzey olarak kabul edilmiştir. Ölçek “yaratıcılık” ismi verilen faktör 8 maddeden oluşmakta ve iç tutarlılık katsayısı 0.84’dir. “algoritmik düşünme” faktörü 6 maddeden oluşmakta ve iç tutarlılık katsayısı 0.86, “işbirliklilik” faktörü 4 maddeden oluşmakta ve iç tutarlılık katsayısı 0.86’dır. “eleştirel düşünme” faktörü 5 maddeden oluşmakta ve iç tutarlılık katsayısı 0.78 ve “problem çözme” faktörü ise 6 maddeden oluşmakta ve iç tutarlılık katsayısı 0.72’dir. Ölçeğin tamamı için iç tutarlılık katsayısı 0.82’dir (Korkmaz vd., 2015). Çalışma kapsamında toplanan veriler ile yapılan analizler sonucu ise “yaratıcılık” faktörü için $\alpha = 0.76$, “algoritmik düşünme” faktörü için $\alpha = 0.91$, “işbirliklilik” faktörü için $\alpha = 0.91$, “eleştirel düşünme” faktörü için $\alpha = 0.83$, “problem çözme” faktörü için $\alpha = 0.80$ ve ölçeğin geneli için ise $\alpha = 0.87$ olarak hesaplanmıştır.

Kişisel Bilgiler Formu: Katılımcılara ilişkin bazı demografik bilgilere ulaşabilmek adına kişisel bilgi formu içerisinde cinsiyet, öğrenim görülen program, bilgisayar donanım bilgisi ve bilgisayar yazılım bilgisi gibi bilgiler yer almaktadır.

2.4. Verilerin Analizi

Çalışmada verilerin analizinde kullanılacak yöntemlerin belirlenmesi amacıyla verilerin normal dağılıp dağılmadığı kontrol edilmiştir. Normallik testini uygulayabilmek amacıyla Skewness (Basıklık) ve Kurtosis (Çarpıklık) değerlerine

bakılmış ve bu değerlerin “-1.5 ve +1.5” aralığında olduğu görülmüş ve verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Dolayısıyla çalışmada bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü ANOVA testi ve çoklu karşılaştırma testleri olarak da Tukey testinde yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

Öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri ve BİD becerilerini belirlemeye yönelik gerçekleştirilen betimsel istatistik değerleri Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1: Öğretmen Adaylarının BİT Yeterlikleri Ölçeği ve BİD Becerileri Ölçeği Betimsel Değerleri

Değişken	N	m	$\bar{X}$	$\bar{X}/m$	Ss
BİT Kull. Des.	365	11	44.16	4.01	6.00
Öğr. Tas. BİT	365	8	30.79	3.84	4.80
BİT Yeterlikleri	365	19	74.96	3.94	10.05
Yaratıcılık	365	8	33.68	4.21	3.78
Algoritmik Düş.	365	6	18.24	3.04	6.49
İşbirliklilik	365	4	14.73	3.68	3.96
Eleştirel Düş.	365	5	18.45	3.69	3.74
Problem Çözme	365	6	17.61	2.93	4.50
BİD Becerileri	365	29	102.73	3.54	14.14

Öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri ve BİD becerilerini belirlemeye yönelik gerçekleştirilen betimsel istatistikler sonucunda öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri ortalama puanının 3.5’den yüksek olması katılımcıların kendilerini yeterli olarak algıladığını ifade ettiğinden (Alkan ve Emmioğlu Sarıkaya, 2018), Tablo 1’de gösterildiği üzere elde edilen BİT yeterlik puanına göre ($\bar{X}/m= 3.94$), öğretmen adaylarının BİT yeterliklerinin “yeterli” düzeyde olduğu ifade edilebilir. Ölçeğin alt faktörleri açısından ise öğretmen adayları en yüksek ortalamayı “*öğrencilerin BİT kullanımlarını destekleme konusunda BİT yeterlikleri*” boyutundan elde ederken, en düşük ortalamayı da “*öğretim tasarımına yönelik BİT yeterlikleri*” boyutundan elde etmişlerdir. BİD becerileri ölçeği genelinden elde edilen ortalama puan için ise değer aralığı 29-68 arası düşük düzey, 69-108 arası orta düzey, 109 ve üzeri ise yüksek düzey olarak kabul edilmiştir (Kılıç vd., 2019). Tablo 1’de görüldüğü üzere, BİD becerileri puanına göre ($\bar{X}=102.73$), öğretmen adaylarının BİD becerilerinin “*orta düzey*” kategorisinde yer aldığı ifade edilebilir. Ölçeğin alt faktörleri açısından ise öğretmen adayları en yüksek ortalamayı “*yaratıcılık*” boyutundan elde ederken, en düşük ortalamayı da “*problem çözme*” boyutundan elde etmişlerdir.

Öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri ve BİD becerilerinin cinsiyet değişkeni açısından farklılığını belirlemeye yönelik gerçekleştirilen bağımsız örneklem t-testi istatistikleri Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2: Cinsiyet Değişkenine Göre Öğretmen Adaylarının BİT Yeterlikleri ve BİD Becerileri Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Değişken	Grup	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	p
BİT Yeterlikleri	Kadın	242	74.92	10.310	363	-.665	.506
	Erkek	123	75.66	9.550			
BİD Becerileri	Kadın	241	101.74	14.304	363	-2.422	.016*
	Erkek	123	105.51	13.541			

p<.05 *

Öğretmen adaylarının BİT yeterliklerinin cinsiyet değişkeni açısından değerlendirilmesinde anlamlı bir fark ($t_{(363)} = -.665$, $p > .05$) ortaya çıkmazken, BİD becerileri ölçeği ($t_{(363)} = -2.422$, $p < .05$) açısından anlamlı bir fark olduğu Tablo 2 üzerinde görülmektedir. BİD becerileri ölçeği açısından ortaya çıkan bu farkın kaynağına bakıldığında, erkek öğretmen adaylarının puan ortalamasının, kadın öğretmen adaylarının puan ortalamasından daha yüksek olmasından kaynaklandığı belirlenmiştir.

Öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri ve BİD becerilerinin öğrenim görülen program değişkenine göre ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3: Öğretmen Adaylarının BİT Yeterlikleri ve BİD Becerilerinin Öğrenim Görülen Program Değişkenine Göre Ortalamaları

Öğrenim Görülen Bölüm	N	BİT Yeterlikleri		BİD Becerileri	
		$\bar{x}$	Ss	$\bar{x}$	Ss
BÖTE Öğretmenliği	52	78.98	9.46	108.44	12.23
Sınıf Öğretmenliği	47	75.43	8.32	104.94	13.04
Matematik Öğretmenliği	20	76.45	7.65	115.95	14.22
Fen Bilgisi Öğretmenliği	21	76.43	7.22	105.62	11.15
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	34	75.12	9.42	97.50	13.56
Okul Öncesi Öğretmenliği	33	75.64	12.78	105.27	15.23
Türkçe Öğretmenliği	34	71.79	11.21	100.71	11.90
Zihin Engelliler Öğretmenliği	22	72.91	9.82	102.59	17.92
PDR Öğretmenliği	36	71.64	9.31	101.14	13.34
İngilizce Öğretmenliği	66	75.39	10.89	96.68	12.72

Öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri ve BİD becerilerinin öğrenim görülen program değişkeni açısından farklılığını belirlemeye yönelik gerçekleştirilen ANOVA testi istatistikleri Tablo 4'de verilmektedir.

Tablo 4. Öğrenim Görülen Program Değişkenine Göre Öğretmen Adaylarının BİT Yeterlikleri ve BİD Becerileri ANOVA Sonuçları

Değişken	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
BİT Yeterlikleri	Gruplararası	1783.637	9	198.182	2.010	.037*	1-7, 1-9
	Gruplarıçi	35005.169	355	98.606			
	Toplam	36788.805	364				
BİD Becerileri	Gruplararası	9355.347	9	1039.483	5.813	.001*	1-5, 1-10, 2-10, 3-5,
	Gruplarıçi	63481.584	355	178.821			3-7, 3-8,
	Toplam	72836.932	364				3-9, 3-10

1-) BÖTE 2-) Sınıf Öğrt. 3-) Matematik Öğrt. 4-) Fen Bilg. Öğrt. 5-) Sosyal Bilg. Öğrt. 6-) Okul Önc. Öğrt. 7-) Türkçe Öğrt. 8-) Zihin Eng. Öğrt. 9-) PDR Öğrt. 10-) İng. Öğrt.

Öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri ölçeğinden elde edilen puan ortalaması ($F_{(9,355)}=2.010$, $p<.05$) ile öğrenim görülen program değişkeni arasında anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde öğretmen adaylarının BİD becerileri açısından elde edilen puan ortalaması ($F_{(9,355)}=5.813$, $p<.05$) ile öğrenim görülen program değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır.

BİT yeterlikleri ölçeği açısından ortaya çıkan anlamlı farkın kaynağını belirlemek için ANOVA testinde varyansların homojenliği test edilmiş ve gerçekleştirilen Levene testi sonucuna göre grup varyanslarının eşit olduğu sonucuna varılmış ve ortaya çıkan farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla post-hoc testlerinden Tukey çoklu karşılaştırma testi uygulanmıştır. Testin sonuçlarına göre BİT yeterliklerine ilişkin farklılığın, BÖTE Bölümü öğretmen adaylarının puan ortalamasının ($\bar{X}=78.98$), Türkçe Öğretmenliği ($\bar{X}=71.79$) ve PDR Öğretmenliği ($\bar{X}=71.64$) Bölümlerinde öğrenim gören öğretmen adaylarının puan ortalamalarından daha yüksek olmasından kaynaklandığı görülmüştür. Öte yandan BİD becerileri ölçeği açısından ortaya çıkan anlamlı farkın kaynağını belirlemek amacıyla varyansların homojenliği test edilmiş ve gerçekleştirilen Leneve testi sonucuna göre benzer şekilde grup varyanslarının eşit olduğu sonucuna varılmıştır. Ortaya çıkan farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yine post-hoc testlerinden Tukey çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır. Test sonuçlarına bakıldığında, BİD becerileri açısından BÖTE Bölümü öğretmen adaylarının puan ortalamalarının ($\bar{X}=108.44$), Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü ($\bar{X}=97.50$) ve İngilizce Öğretmenliği Bölümü öğretmen adaylarının puan ortalamasından ($\bar{X}=96.68$) daha yüksek olmasından kaynaklandığı görülmüştür. Benzer şekilde Sınıf Öğretmenliği Bölümü ($\bar{X}=104.94$) öğretmen adaylarının, İngilizce Öğretmenliği Bölümü öğretmen adaylarının puan ortalamasından ($\bar{X}=96.68$) daha yüksek olmasından kaynaklandığı belirlenmiştir.

Çalışmada ayrıca, Matematik Öğretmenliği Bölümü öğretmen adaylarının puan ortalamasının ($\bar{X}=115.95$), Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ($\bar{X}=97.50$), Türkçe Öğretmenliği ($\bar{X}=100.71$), Zihin Engelliler Öğretmenliği ($\bar{X}=102.59$), PDR Öğretmenliği ($\bar{X}=101.14$) ve İngilizce Öğretmenliği Bölümü öğretmen adaylarının puan ortalamasından ($\bar{X}=96.68$) daha yüksek olmasından kaynaklandığı ortaya çıkmıştır.

Öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri ve BİD becerilerinin bilgisayar donanım bilgisi değişkenine göre ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 5'te verilmektedir.

Tablo 5. Öğretmen Adaylarının BİT Yeterlikleri ve BİD Becerilerinin Bilgisayar Donanım Bilgisi Değişkenine Göre Ortalamaları

Bilgisayar Donanım Bilgisi	N	BİT Yeterlikleri		BİD Becerileri	
		$\bar{x}$	Ss	$\bar{x}$	Ss
İyi	124	78.96	10.13	106.21	14.02
Orta	165	74.94	8.55	102.49	14.59
Kötü	76	69.47	10.24	98.93	12.17

Öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri ve BİD becerilerinin bilgisayar donanım bilgisi değişkeni açısından farklılığını belirlemeye yönelik gerçekleştirilen ANOVA testi istatistikleri Tablo 6'da verilmektedir.

Tablo 6. Bilgisayar Donanım Bilgisi Değişkenine Göre Öğretmen Adaylarının BİT Yeterlikleri ve BİD Becerileri ANOVA Sonuçları

Değişken	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Fark
BİT Yeterlikleri	Gruplararası	4255.666	2	2127.833	23.677	.001*	1-2,
	Gruplarıçi	32533.140	362	89.871			1-3,
	Toplam	36788.805	364				2-3
BİD Becerileri	Gruplararası	2576.476	2	1288.238	6.637	.001*	1-3
	Gruplarıçi	70260.456	362	194.090			
	Toplam	72836.932	364				

1: İyi 2: Orta 3: Kötü

Öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri ölçeğinden elde edilen puan ortalaması ($F_{(2,362)}=23.677$, $p<.05$) ile bilgisayara donanım bilgisi değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Yine benzer şekilde öğretmen adaylarının BİD becerileri ölçeği açısından elde edilen puan ortalaması ($F_{(2,362)}=6.637$, $p<.05$) ile bilgisayar donanım bilgisi değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır.

BİT yeterlikleri açısından ortaya çıkan anlamlı farkın kaynağını belirlemek amacıyla ANOVA testinde varyansların homojenliği test edilmiş ve gerçekleştirilen Levene testi sonucuna göre grup varyanslarının eşit olduğu sonucuna varılmıştır. Varyansların eşit olması neticesinde ortaya çıkan farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yine post-hoc testlerinden Tukey çoklu karşılaştırma testi uygulanmıştır. Tukey test sonucuna göre bilgisayar donanım bilgisi iyi düzeyde olan öğretmen adaylarının puan ortalamasının ($\bar{X}=78.96$), bilgisayar donanım bilgisi orta ($\bar{X}=74.94$) ve kötü ($\bar{X}=69.47$) düzeyde olan öğretmen adaylarından daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülürken, benzer şekilde bilgisayar donanım bilgisi orta ($\bar{X}=74.94$) olan öğretmen adaylarının bilgisayar donanım bilgisi kötü ($\bar{X}=69.47$) olanlardan daha yüksek ortalamaya sahip oldukları görülmüştür.

BİD becerileri açısından ortaya çıkan anlamlı farkın kaynağını belirlemek amacıyla yine ANOVA testinde varyansların homojenliği test edilmiş ve gerçekleştirilen Leneve testi sonucuna göre benzer şekilde varyansların eşit olduğu belirlenmiş ve post-hoc testlerinden Tukey çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır. Test sonuçlarına göre, bilgisayar donanım bilgisi iyi ($\bar{X}=106.21$) düzeyde olan öğretmen adaylarının, bilgisayar donanım bilgisi kötü ($\bar{X}=98.93$) düzeyde olan öğretmen adaylarının puan ortalamasından daha yüksek olmasından kaynaklandığı görülmüştür.

Öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri ve BİD becerilerinin bilgisayar yazılım bilgisi değişkenine göre ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 7'de verilmektedir.

Tablo 7. Öğretmen Adaylarının BİT Yeterlikleri ve BİD Becerilerinin Bilgisayar Yazılım Bilgisi Değişkenine Göre Ortalamaları

Bilgisayar Yazılım Bilgisi	N	BİT Yeterlikleri		BİD Becerileri	
		$\bar{x}$	Ss	$\bar{x}$	Ss
İyi	111	79.56	9.53	106.79	14.29
Orta	156	74.88	9.00	102.62	14.38
Kötü	98	70.64	10.19	99.36	12.50

Öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri ve BİD becerilerinin bilgisayar yazılım bilgisi değişkeni açısından farklılığını belirlemeye yönelik gerçekleştirilen ANOVA testi istatistikleri Tablo 8'de verilmektedir.

Tablo 8. Bilgisayar Yazılım Bilgisi Değişkenine Göre Öğretmen Adaylarının BİT Yeterlikleri ve BİD Becerileri ANOVA Sonuçları

Değişken	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Fark
BİT Yeterlikleri	Gruplararası	4159.013	2	2079.507	23.070	.001*	1-2,
	Gruplariçi	32629.792	362	90.138			1-3,
	Toplam	36788.805	364				2-3
BİD Becerileri	Gruplararası	2919.511	2	1459.756	7.558	.001*	1-2,
	Gruplariçi	69917.420	362	193.142			1-3
	Toplam	72836.932	364				

1: İyi 2: Orta 3: Kötü

Öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri ölçeğinden elde edilen puan ortalaması ($F_{(2,362)}=23.070$, $p<.05$) ile bilgisayara yazılım bilgisi değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde öğretmen adaylarının BİD becerileri ölçeğinden elde edilen puan ortalaması ($F_{(2,362)}=7.558$, $p<.05$) ile bilgisayar yazılım bilgisi değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır.

BİT yeterlikleri açısından ortaya çıkan anlamlı farkın kaynağı belirlemek amacıyla ANOVA testinde varyansların homojenliği test edilmiştir. Gerçekleştirilen Levene testi sonucuna göre grup varyanslarının eşit olduğu sonucu belirlenmiş ve post-hoc testlerinden Tukey çoklu karşılaştırma testi uygulanmıştır. Testin sonucuna göre bilgisayar yazılım bilgisi iyi ($\bar{X}=79.56$) düzeyde olan öğretmen adaylarının, bilgisayar yazılım bilgisi orta ($\bar{X}=74.88$) ve kötü ($\bar{X}=70.64$) olan öğretmen adaylarının puan ortalamasından daha yüksek olduğu ortaya çıkarken, benzer şekilde bilgisayar yazılım bilgisi orta ($\bar{X}=74.88$) düzeyde olan öğretmen adaylarının puan ortalamasının, bilgisayar yazılım bilgisi kötü ($\bar{X}=70.64$) düzeyde olan öğretmen adaylarından daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

BİD becerileri ölçeği açısından ortaya çıkan anlamlı farkın kaynağını belirlemek amacıyla yine ANOVA testinde varyansların homojenliği test edilmiş ve gerçekleştirilen Leneve testi sonucuna göre, benzer şekilde varyansların eşit olduğu belirlenmiş ve yine post-hoc testlerinden Tukey çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır. Testin sonuçlarına göre bilgisayar yazılım bilgisi iyi ($\bar{X}=106.79$) düzeyde olan öğretmen adaylarının puan ortalamasının, bilgisayar yazılım bilgisi orta ($\bar{X}=102.62$) ve kötü ($\bar{X}=99.36$) düzeyde olan öğretmen adaylarının puan ortalamasından daha yüksek olduğu görülmüştür.

Öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri ile BİD becerileri arasındaki ilişki belirlemek üzere gerçekleştirilen korelasyon analizi sonuçları Tablo 9'da verilmektedir.

Tablo 9. Öğretmen Adaylarının BİT Yeterlikleri ile BİD Becerileri Korelasyon Analizi Sonuçları

	Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yeterlikleri	Bilgi İşlemsel Düşünme Becerileri
Bilgi ve İletişim Teknolojileri Yeterlikleri	1.00	.365**
Bilgi İşlemsel Düşünme Becerileri	.365**	1.00

** Korelasyon .01 düzeyinde anlamlıdır.

Öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri ile BİD becerileri arasındaki ilişkiye bakıldığında pozitif yönde ve zayıf düzeyde ($r=.365$; $p=.01$) bir ilişki olduğu Tablo 9’da görülmektedir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Öğretmen adaylarının BİT yeterliklerinin ve BİD becerilerinin çeşitli değişkenlere göre farklılığının ve bununla birlikte iki değişken arasındaki ilişkinin incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada, öğretmen adaylarının BİT yeterlik düzeylerinin “yeterli” seviyede olduğu belirlenirken, BİD becerilerinin ise “orta düzey” aralığında olduğu belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının BİT yeterliklerinin uygun seviyede olması, onların eğitimle teknolojiyi bütünleştirmeye yönelik bilgi, beceri ve deneyime sahip olduğunun bir göstergesi olması adına olumlu bir gelişme olarak kabul edilebilir. Yine öğretmen adaylarının BİD becerilerinin orta düzeyde olması durumu, herhangi bir duruma ilişkin problem çözme, algoritmik düşünme, sistem tasarlama, insan davranışlarını anlama, bilişsel ve duyuşsal açıdan çözüm üretebilmeye yönelik hem öğrenciler hem de öğretim süreci açısından olumlu katkılarının olacağı düşüncesini ortaya çıkarabilmektedir. Öğretmen ve öğretmen adaylarının BİT yeterliğinin araştırıldığı çeşitli çalışmalardan Şad ve Nalçacı (2015) araştırmalarında öğretmen adaylarının BİT yeterliklerinin “yeterli” düzeyde olduğunu ifade etmiş ve öğrencilere BİT konusunda temel beceri kazandırılmasına ilişkin öğretmenlerin gerekli altyapı ve yeterliğe sahip olması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Benzer şekilde Çakır ve Önal’da (2015), ortaokul matematik öğretmenlerinin BİT konusunda kendilerini yeterli gördüklerini ifade ettiği çalışmada, öğretmenlerin BİT kullanma yeterliklerinin öğrencilerin öğrenme ve teknoloji kullanma durumları üzerinde olumlu etki oluşturabildiğine vurgu yaparken Briones (2018), Fizik öğretmenleri ile yaptığı çalışmada, öğretmenlerin BİT yeterlik düzeylerinin “yeterli” seviyede olduğunu ve öğretmenlerin BİT kullanımının, öğrencilerin bilimsel fikirlere olan ilgisini arttırmaya, öğrenme ve öğretme sürecini kolaylaştırmaya ve öğretmene dersi işleme konusunda yenilikçi

olabilme fırsatı oluşturduğuna yönelik katkı sağladığına vurgu yapmıştır. Öte yandan BİD becerilerine ilişkin gerçekleştirilen çalışmaların, öğretmen ve öğretmen adaylarından daha çok üniversite öğrencileri (Oluk ve Çakır, 2019), üstün yetenekli öğrenciler (Kirit vd., 2018), ilköğretim öğrencileri (Atman Uslu vd., 2018; Chen, vd., 2017; Gülbahar vd., 2019; Oluk, Korkmaz ve Oluk, 2018; Yünkül vd., 2017), ortaöğretim öğrencileri (Garcia Penalvo ve Mendes, 2018; Kılıç vd., 2019; Saritepeci, 2017; Yağcı, 2018) ve bireyler (Korkmaz vd., 2015) ile gerçekleştirilmesi nedeniyle araştırma öğretmen adayları ile gerçekleştirilmiştir. Çünkü her bireyin sahip olması gereken ve okuma, yazma ve aritmetik becerileri kapsayan BİD becerilerini (Wing, 2011), bu bireylere kazandırmada ilk görev öğretmenlere düşmektedir. Bu hususta ISTE (2016) da eğitim ve öğretim süreci içerisinde öğrenci ve öğretmenlerin teknolojiyi kullanma standartlarını geliştirmek amacıyla temel becerilere BİD becerilerini dahil etmiştir (Yıldız Durak, Karaoğlan Yılmaz ve Yılmaz, 2019). Dolayısıyla ve öncelikle öğretmenlerin BİD becerilerinin ortaya çıkarılması ve gerekiyorsa bu konuda gelişimlerinin sağlanması, öğretim sürecinin önemli konuları arasında yerini alabilir. Öğretmen eğitimcilerinin öğretmen adaylarını, öğrencilerin hesaplamalı düşünme kavramlarını anlamaları ve her bir disiplin bilgisine uygulamalarını desteklemek amacıyla hazırlamaları gerekmektedir (Yadav vd., 2017). Bu duruma ilişkin Tondeur ve diğerleri (2012), öğretmen adaylarının eğitime teknolojiyi entegre edebilmelerine yönelik hazırlanmalarında öğretmen eğitimcilerinin rol model olmaları gerektiğine vurgu yapmıştır.

Öğretmen adaylarının cinsiyet değişkeni açısından değerlendirilmesinde BİT yeterlikleri ortalama puanı ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmadığı görülmüştür. Benzer şekilde alanyazında da cinsiyet değişkeni ile teknoloji kullanımına yönelik yeterlik, tutum ve kullanım gibi benzeri davranışlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığını ifade eden çalışmaların (Danner ve Pessu, 2013; Durgadevi ve Ibrahim, 2017; Ersoy, Kabakçı Yurdakul ve Ceylan, 2016; Gökçearslan, Karademir Coşkun ve Şahin, 2018; Hakkari, Atalar ve Tüysüz, 2015; Imhof, Vollmeyer ve Beierlein, 2007; Şad ve Nalçacı, 2015; Teo, Fan ve Du, 2015) yanı sıra, cinsiyet değişkeninin teknoloji kullanımına yönelik yeterlik, tutum ve kullanım üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu vurgulayan çalışmalara da ulaşılabilir (Çetin ve Güngör, 2014; Gilbert, Lee Kelley ve Barton, 2003; Hew ve Leong, 2011; Kaplan vd., 2013; Lee, 2003). Çalışmada ortaya çıkan cinsiyet değişkeninin, öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri üzerinde bir etkisinin olmaması bulgusu, eğitim sistemi içerisinde eğitim alacak her bir bireyin, eğitim sürecinde farklı cinsiyete sahip eğitimcilerden eğitim almalarında, teknoloji ile bütünleştirilmiş harmanlanmış öğrenme kapsamında benzer türde etkili bir eğitim

alabilmeleri açısından olumlu bir gelişme olarak kabul edilebilir. Öte yandan çalışmada ayrıca öğretmen adaylarının BİD becerileri ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu ve farklılığın sebebi olarak erkek öğretmen adaylarının BİD becerilerine yönelik ortalama puanlarının, kadın öğretmen adaylarının BİD becerilerine yönelik ortalama puanlarından daha yüksek olmasından kaynaklandığı belirlenmiştir. Erkek öğretmen adaylarının BİD becerilerinin, kadın öğretmen adaylarının BİD becerilerinden yüksek çıkması öğretim süreci açısından tüm öğrencilerin kadın ya da erkek öğretmenlerinden benzer kalitede eğitim alması adına araştırılması gereken önemli bir konu olarak ele alınıp, çözüm süreci planlanabilir. Çalışmadan çıkan bulguya benzer şekilde alanyazında cinsiyet değişkeninin BİD becerileri üzerinde anlamlı etkisinin olduğunu vurgulayan çalışmalar bulunmaktadır (Kirit vd., 2018; Roman Gonzalez vd., 2016; Saritepeci, 2017). Öte yandan Oluk ve Çakır (2019) ise bilgisayarca düşünme beceri düzeylerinin cinsiyete göre erkek öğrencilerinin lehine bir farklılık göstermesine rağmen bu farklılığın istatistiksel olarak bir anlam ifade etmediğine vurgu yapmıştır. Alanyazında ayrıca cinsiyetin BİD becerileri üzerinde bir etkisinin olmadığını vurgulayan çalışmalara da ulaşılabilir (Alsancak Sırakaya, 2019; Atmatzidou ve Demetriadis, 2016; Oluk ve Korkmaz, 2016; Yağcı, 2018; Yıldız Durak vd., 2019). Ortaya çıkan bu bulgu ışığında cinsiyet değişkeninin BİD becerisi ile ilişkisinin ortaya konulması açısından daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu ifade edilebilir.

Öğrenim görülen program değişkeni açısından öğretmen adaylarının BİT yeterliklerine bakıldığında anlamlı bir farklılık olduğu ve bu farklılığın Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü'nde öğrenim gören öğretmen adaylarının Türkçe Öğretmenliği ve İngilizce Öğretmenliği alanında öğrenim gören öğretmen adaylarının puan ortalamalarından daha yüksek olmasından kaynaklandığı belirlenmiştir. Bu bulgu ışığında BÖTE Bölümünün aldığı eğitim kapsamında teknoloji yetkinliği açısından yüksek yeterliğe sahip olmalarının, oldukça olağan bir durum olduğu ifade edilebilir. Türkçe Öğretmenliği açısından ise alanyazında benzer şekilde, Şad ve Nalçacı (2015) ve Akbulut, Odabaşı ve Kuzu (2011), Türkçe Öğretmenliği Bölümünde öğrenim gören öğretmen adaylarının, teknolojinin eğitimle bütünleştirilmesi yeterliğine yönelik olarak, BİT'in eğitime entegrasyonunda kendilerini çok fazla yeterli görmedikleri bulgusuna ulaşmışlardır. Ortaya çıkan bu bulgu kapsamında Türkçe Öğretmenliğinde öğrenim gören öğretmen adaylarının BİT yeterliklerinin artırılması amacıyla bu kapsamda gerek eğitimcilerin derslerinde teknoloji kullanımına daha fazla yer vermeleri, gerekse de öğretmen adaylarının teknoloji kullanımını arttıracak şekilde seçmeli derslerin planlanmasının gerekli olduğu ifade edilebilir. Çalışmada ayrıca öğretmen

adaylarının BİD becerilerinin öğrenim görülen program kapsamında anlamlı bir farklılık oluşturduğu ve ortaya çıkan farkın BÖTE Bölümü öğretmen adaylarının puan ortalamalarının Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü ve İngilizce Öğretmenliği Bölümü öğretmen adaylarının puan ortalamasından daha yüksek olmasından ve benzer şekilde Matematik Öğretmenliği Bölümü öğretmen adaylarının Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, Türkçe Öğretmenliği, Zihin Engelliler Öğretmenliği, PDR Öğretmenliği ve İngilizce Öğretmenliği Bölümü öğretmen adaylarının puan ortalamasından daha yüksek olmasından kaynaklandığı belirlenmiştir. BİD becerilerinin özellikle algoritmik düşünme, problem çözme, aritmetiksel işlem gibi matematiksel kavramları içermesi, BÖTE ve Matematik Öğretmenliği Bölümlerinin içeriğinde yer alan birçok dersin de aritmetik-mantık, algoritma yapısı ve programlama mantığı gibi konular kapsamında yapılandırıldığından, bilgi işlemsel düşünme becerilerinin de diğer bölümlere oranla yüksek olması olağan bir durum olarak kabul edilebilir. Benzer şekilde Korkmaz ve diğerleri (2015), Matematik, Fen ve Teknoloji Bölümlerinde uygulanan programların öğrencilerin bilgisayarca düşünme becerilerinin diğer bölümlere oranla anlamlı derecede daha fazla katkı sağladığına vurgu yapmıştır. Oluk ve Çakır'da (2019), bölümlerin bilgisayarca düşünme düzeylerinin birbirinden farklı olduğu ve en yüksek bilgisayarca düşünme beceri seviyesinin bilgisayar programcılığı öğrencilerine ait olduğunu ve programlama eğitiminin bu durumun ortaya çıkmasında önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmiştir.

Bilgisayar donanım bilgisi değişkeninin öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri üzerindeki etkisine bakıldığında, anlamlı bir farklılık ortaya çıktığı ve farklılığın bilgisayar donanım bilgisi diğerlerine oranla daha iyi olan öğretmen adaylarının lehine olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde bilgisayar yazılım bilgisi açısından da öğretmen adaylarının BİT yeterliklerine bakıldığında anlamlı bir farklılığın olduğu ve ortaya çıkan bu farklılığın yine yazılım bilgisi diğerlerine oranla daha iyi olanlar lehine olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu ışığında öğretmen adaylarının bilgisayar kullanımına yönelik yazılım ve donanım bilgisinin var olması, onların eğitimde teknoloji kullanımına yönelik yeterliklerinde de bir güven oluşturarak, teknolojiyi eğitim sürecine daha kolay entegre edebilmelerine katkı sağlayabilmesi adına olumlu bir gelişme olarak kabul edilebilir. Bu hususta Petrenko (2017), öğretmenlerin BİT'e ilişkin yeterliklerinin geliştirilmesi için yazılım ve donanım bilgisinin önemli bir bileşen olarak ele alınmasının önemine vurgu yaparken, Cha ve diğerleri (2011) de, BİT yetkinliğine sahip olmak adına donanım ve yazılım tasarımları ve bunların uygulamalarının müfredata dahil olmasının önemine vurgu yapmıştır. Yusof ve diğerleri (2017), birçok araştırmada hem eğitmen, hem de öğrencilerin daha etkili bilgi paylaşımı yapabilmelerinin,

eğitimcilerin teknoloji yeterliğine bağlı olduğuna ve eğitimcilerin teknoloji kullanımı konusunda ne kadar bilgili olurlarsa yeterliklerin de o oranda artacağına vurgu yapıldığına değinmişlerdir. Çalışmada öğretmen adaylarının BİD becerilerinin bilgisayar donanım bilgisi açısından değerlendirilmesinde bilgisayar donanım bilgisi iyi düzeyde olan öğretmen adaylarının BİD becerilerinin diğer öğretmen adaylarına oranla daha yüksek olduğu görülürken, benzer şekilde bilgisayar yazılım bilgisi açısından da yine yazılım bilgisi iyi düzeyde olan öğretmen adaylarının BİD becerilerinin diğerlerine oranla daha yüksek olduğu görülmüştür. Yazılım bilgisi bilgisayar sisteminin çalışması gereken programları içerdiğinden, yazılımları kullanabilmek bilgi, beceri ve merak ile alakalı bir durum olduğundan BİD becerileri üzerinde de önemli bir etki oluşturabilme açısından olumlu bir durum olarak kabul edilebilir. Bu hususla ilgili olarak Yünkül ve diğerleri (2017), çalışmalarında yazılım bilgisi olarak Scratch eğitimi alan öğrencilerin, bilgisayarca düşünme becerilerinin daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşırken, Pellas ve Peroutseas'de (2016), çalışmalarında yazılım tabanını oluşturan programlama eğitiminin, öğrencilerin bilgi işlemsel düşünme becerilerinin gelişimi açısından olumlu bir etki yarattığı bulgusuna ulaşmıştır. Bununla birlikte çalışmada ayrıca öğretmen adaylarının BİT yeterlikleri ile BİD becerileri arasındaki ilişkinin pozitif yönde ve zayıf düzeyde olduğu görülmüştür. İlişkinin pozitif yönlü oluşu olumlu bir durum olarak kabul edilirken, aradaki ilişkinin derecesinin zayıf oluşu araştırılması gereken önemli bir husus olarak kabul edilebilir. Nitekim öte yandan, bilgisayar yazılım bilgisi ve donanım bilgisinin, BİT yeterlikleri üzerinde önemli bir etkisinin olduğu bilindiğinden ve yine çalışmada da bilgisayar yazılım bilgisi ve donanım bilgisi iyi olan öğretmen adaylarının, BİD becerilerinin de yüksek düzeyde olduğu bulgusu, BİT yeterliği ve BİD becerileri arasındaki ilişkinin de dikkate değer şekilde olumlu olabileceğine ihtimal vermektedir. Fakat çalışmada ortaya çıkan ve iki değişken arasındaki ilişkinin zayıf olması bulgusu, bu iki değişken arasındaki ilişki durumunun alanyazında daha net ortaya konulmasına yönelik daha fazla araştırmanın yapılması ihtiyacını doğurabilmektedir.

Ortaya çıkan bulgular ışığında çeşitli önerilerin yapılması ihtiyacı görülmektedir. Bu doğrultuda, öncelikle öğretmen eğitimcilerinin, ulusal ve uluslararası birçok çalışmada eğitim süreci açısından önemi ifade edilen ve 21. yy. gereksinimleri arasında gösterilen BİT yeterlikleri ve BİD becerilerine yönelik öğretmen adaylarını eğitmeleri, bilgilendirmeleri ve bilinçlendirmeleri gerekmektedir. Öğretmen adaylarının teknolojiyi eğitime entegre edip kullanma ve kullandırtma yeterliğine sahip olmalarının yanında özellikle kadın öğretmen adaylarının problem çözme, algoritmik ve eleştirel düşünme, yaratıcı olma, işbirliği

içinde olma gibi konularda uygulamalar ile desteklenerek bilgilendirilmeleri ihtiyacı doğmaktadır. Bölüm bazında değerlendirmede özellikle sözel bölümlerin BİT yeterliklerinin ve BİD becerilerinin artırılması açısından bu yeterliklerin geliştirilmesini amaçlayan derslerin seçmeli olarak açılması ve öğretmen adaylarının bu dersleri seçmesi için yönlendirilmesi gerekmektedir. Bilgisayar donanım ve yazılım bilgisinin her iki değişken üzerinde de etkisinin olduğu görüldüğünden, öğretmen adaylarının bilgilendirilmesi adına bilgisayar kullanımına yönelik kurslar açılıp, öğretmen adaylarının yetkinliğinin artmasına yönelik katkı sağlanabilir.

Öte yandan gerçekleştirilen bu araştırma bazı sınırlılıklara sahiptir. Çalışmanın en önemli sınırlılığı araştırmanın sadece tek bir fakültede öğrenim gören örneklem grubu ile gerçekleştirilmesidir. Dolayısıyla farklı şehir ve bölgelerde yer alan diğer fakültelerden de örneklem grubu seçilerek araştırmanın daha genellenebilmesi sağlanabilir. Ayrıca gerçekleştirilecek yeni çalışmalarda, nicel araştırma yöntemlerin yanı sıra nitel araştırma yöntemlerine de yer verilerek araştırmanın farklı açılardan da değerlendirilebilmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Y., Odabaşı, H., & Kuzu, A. (2011). Perceptions of preservice teachers regarding the integration of information and communication technologies in Turkish Education Faculties. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 10(3), 175-184.
- Akinwale, J. O., Issa, A. R., & Omotunde, C. (2017). Assessment of ICT literacy needs and competency level of pre-service teachers in University of Lagos. *International Journal for Innovative Technology Integration in Education*, 1(1), 9-14.
- Al Fedaghi, S., & Alkhaldi, A. A. (2019). Thinking for computational thinking. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications (IJACSA)*, 10(2), 620-629.
- Alkan, M. F., & Emmioğlu Sarıkaya, E. (2018). Adaptation of preservice teachers' information and communication technology competencies scale into Turkish culture. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 7(2), 665-691.
- Alsancak Sırakaya, D. (2019). Programlama öğretiminin bilgi işlemsel düşünme becerisine etkisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(2), 575-590.
- Ansong Gyimah, K. (2017). *Creating an online tool for assessing the readiness of teacher training colleges in developing countries to implement the UNESCO ICT competency framework for teachers: A design and development study*. (Unpublished master's thesis). Dissertation submitted to the faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University.
- Atman Uslu, N., Mumcu, F. ve Eğin, F. (2018). Görsel programlama etkinliklerinin ortaokul öğrencilerinin bilgi-işlemsel düşünme becerilerine etkisi. *Ege Eğitim Teknolojileri Dergisi*, 2(1), 19-31.

- Atmatzidou, S., & Demetriadis, S. (2016). Advancing students' computational thinking skills through educational robotics: A study on age and gender relevant differences. *Robotics and Autonomous Systems*, 75, 661–670.
- Barr, D., Harrison, J., & Conery, L. (2011). Computational thinking: A digital age. *Learning & Leading with Technology*, 38(6), 20–23.
- Briones, C. B. (2018, January). *Teachers' competency on the use of ICT in teaching Physics in the Junior High School*. 4th International Research Conference on Higher Education, KnE Social Sciences, 177–204. doi:10.18502/kss.v3i6.2380
- Cha, S. E., Jun, S. J., Kwon, D. Y., Kim, H. S., Kim, S. B., Kim, J. M., Kim, Y. A., Han, S. G., Seo, S. S., Jun, W. C., Kim, H. C., & Lee, W. G. (2011). Measuring achievements in ICT competence for students in Korea. *Computer & Education*, 56(4), 990-1002.
- Chen, G., Shen, J., Barth Cohen, L., Jiang, S., Huang, X., & Eltoukhy, M. (2017). Assessing elementary students' computational thinking in everyday reasoning and robotics programming. *Computers & Education*, 109, 162-175.
- CSTA & ISTE (2011). *Computational thinking in K–12 Education leadership toolkit*. <https://id.iste.org/docs/ct-documents/ct-leadership-toolkit.pdf?sfvrsn=4> adresinden erişildi
- Çakır, H. ve Önal, N. (2015). Ortaokul Matematik öğretmenlerinin bilişim teknolojileri yeterlilikleri. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 11(3), 1021-1042, ISSN: 1304-9496.
- Çetin, O. ve Güngör, B. (2014). İlköğretim öğretmenlerinin bilgisayar öz-yeterlik inançları ve bilgisayar destekli öğretime yönelik tutumları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(1), 55-78.
- Çiftci, S., Çengel, M. ve Paf, M. (2018). Bilişim öğretmeni adaylarının programlama ilişkin öz-yeterliklerinin yordayıcısı olarak bilişimsel düşünme ve problem çözmeye ilişkin yansıtıcı düşünme becerileri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 321-334.
- Danner, R. B., & Pessu, C. O. A. (2013). A Survey of ICT competencies among students in teacher preparation programmes at the University of Benin, Benin City, Nigeria. *Journal of Information Technology Education: Research*, 12, 33-49.
- Dhingra, K., & Rahman, A. (2016). Integrating ICT in teacher Education: Suggesting approaches. *Computers in Schools*, 23(3/4), 167-170.
- Durgadevi, S., & Ibrahim, M. A. (2017). ICT competency among B.Ed student-teachers in Madurai district. *AKCE QUEST A Journal on Educational Research Quarterly Journal*, 3(1), 7-11.
- Ergün, E. ve Haşlaman, T. (2017). *Teknoloji entegrasyonu sürecinde öğretmen inançlarının güçlendirilmesi: Özdüzenleyici öğrenme*. (Farklı Yanlarıyla Eğitimde Bit Entegrasyonu). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ersoy, M., Yurdakul, I. K., & Ceylan, B. (2016). Investigating preservice teachers' TPACK competencies through the lenses of ICT skills: An experimental study. *Eğitim ve Bilim*, 41(186), 119-135.

- Eryılmaz, S. (2018). Öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojileri yeterliliklerinin belirlenmesi: Gazi Üniversitesi, Turizm Fakültesi örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(65), 37-49.
- Garcia Penalvo, F. J., & Mendes, A. J. (2018). Exploring the computational thinking effects in pre-university education. *Computers in Human Behavior*, 80, 407-411.
- Ge, W., Han, X., & Shen, X. (2018, December). *Developing a validated instrument to measure teachers' ICT competencies for university teaching in a digital age*. Seventh International Conference of Educational Innovation through Technology (EITT), 101-105.
- Gilbert, D., Lee Kelley, L., & Barton, M. (2003). Technophobia, gender influences and consumer decision-making for technologyrelated products, *European Journal of Innovation Management*, 6(4), 253 – 263.
- Gökçearslan, Ş., Karademir Coşkun ve Şahin, S. (2018). Öğretmen adayları bilgi ve iletişim teknolojisi yeterlilikleri ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(4), 1435-1444.
- Gülbahar, Y., Kert, S. B. ve Kalelioğlu, F. (2019). Bilgi işlemsel düşünme becerisine yönelik öz yeterlik algısı ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 10(1), 1-29.
- Hakkari, F., Atalar, T. ve Tüysüz, C. (2015). Öğretmenlerin bilgisayar yeterlikleri ve öğretimde teknoloji kullanımına ilişkin algılarının çeşitli değişkenler bakımından incelenmesi. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 460-481.
- Hew, T. S., & Leong, L. Y. (2011). An empirical analysis of Malaysian pre-university students ICT competency gender differences. *International Journal of Network and Mobile Technologies*, 2(1), 15-29.
- Hewagamage, C., & Hewagamage, K. P. (2015). A framework for enhancing ICT competency of Universities in Sri Lanka. *International Journal of Emerging Technologies in Learning*, 10(5).
- Idrizi, E., Kulakov, A., Filiposka, S., & Trajkovik, V. (2018, October). *Web-based assessment tool for teachers digital competency*. Proceedings/8 th International Conference on Applied Internet and Information Technologies, 8(1), 32-36.
- Ikemba, S. (2017). ICT Competencies and teacher education programme in colleges of education. *ACET Journal of Computer Education & Research*, 11(1), 1-10.
- Imhof, M., Vollmeyer, R., & Beierlein, C. (2007). Computer use and the gender gap: The issue of access, use, motivation, and performance. *Computers in Human Behavior*, 23, 2823–2837.
- International Society for Technology in Education (2000). *ISTE standards for educators*. <https://www.iste.org/standards/for-educators> adresinden erişildi.
- Jensen, B. B., & Schnack, K. (1997). The action competence approach in environmental education. *The Journal of Environmental Education Research*, 3(2), 163-178.
- Kalelioğlu, F., Gülbahar, Y., & Kukul, V. (2016). A framework for computational thinking based on a systematic research review. *Baltic Journal of Modern Computing*, 4(3), 583-596.

- Kaplan, A., Öztürk, M., Altaylı, D. ve Ertör, E. (2013). Sınıf öğretmenlerinin bilgisayar destekli öğretime yönelik tutumlarının bazı değişkenlere göre karşılaştırılması. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 4(2), 89-103.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar-ilkeler-teknikler* (15.Baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kılıç, F. N., Korkmaz, Ö., Çakır, R. ve Erdoğmuş, F. U. (2019). Meslek Lisesi Bilişim Teknolojileri öğrencilerinin programlama öz- yeterlilikleri, STEM ve bilgisayarca düşünme becerilerine yönelik algıları. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi (GEBD)*, 5, 196-218.
- Kim, Y. (2018). The framework of cloud e-learning system for strengthening ICT competence of teachers in Nicaragua. *International Journal on Advanced Science Engineering Information Technology*, 8(1), 62-67.
- Kirmit, Ş., Dönmez, İ. ve Çataltaş, H. E. (2018). Üstün yetenekli öğrencilerin bilgisayarca düşünme becerilerinin incelenmesi. *Journal Of STEAM Education Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik ve Sanat Eğitimi Dergisi*, 1(2), 17-26.
- Korkmaz, Ö. ve Demir, B. (2012). MEB hizmetiçi eğitimlerinin öğretmenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerine ilişkin tutumlarına ve bilgisayar öz-yeterliliklerine etkisi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 2(1), 1-18.
- Korkmaz, Ö., Çakır, R., Özden, M. Y., Oluk, A. ve Sarıoğlu, S. (2015). Bireylerin bilgisayarca düşünme becerilerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 68-87.
- Korkmaz, Ö., Çakır, R., & Özden, M. Y. (2017). A validity and reliability study of the computational thinking scales (cts). *Computers in Human Behavior*, 72, 558-569.
- Kul, Ü., Birişçi, S., & Kutay, V. (2019). Use of case adaptation of teachers' ICT İntegration proficiency scale into Turkish. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 8(2), 437-456.
- Lee, A. C. K. (2003). Undergraduate students' gender differences in IT skills and attitudes. *Journal of Computer Assisted Learning*, 19, 488-500.
- Markovac, V., & Rogulja, N. (2009). *Key ICTs competences of kindergarten teachers*. In 8th Special Focus Symposium on Icesks: Information, Communication and Economic Sciences in the Knowledge Society. Zadar: The Faculty of Teacher Education, University of Zagreb and ENCSI.
- MEB(2006). *Öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri*. https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/13161921_YYretmenlik_Mesle_Yi_Genel_YETERLYKLERi_onaylanan.pdf adresinden erişildi.
- Odabaşı, H. F., Kurt, A. A., Akbulut, Y., Dönmez, O., Ceylan, B., Şahin İzmirli, Ö., Kuzu, E. B. ve Karakoyun, F. (2011). Bilgi ve iletişim teknolojileri eylem yeterliliği. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 1(1), 36-48.
- Oluk, A. ve Çakır, R. (2019). Üniversite öğrencilerinin bilgisayarca düşünme becerilerinin mantıksal matematiksel zekâ ve problem çözme becerileri açısından incelenmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 12(2), 457-473.

- Oluk, A., & Korkmaz, Ö. (2016). Comparing students' scratch skills with their computational thinking skills in terms of different variables. *I.J. Modern Education and Computer Science*, 8(11), 1-7.
- Oluk, A., Korkmaz, Ö. Ve Oluk, H. A. (2018). Scratch'ın 5. sınıf öğrencilerinin algoritma geliştirme ve bilgi-işlemsel düşünme becerilerine etkisi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 9(1), 54-71.
- Özçınar, H. ve Öztürk, E. (2018). Hesaplamalı düşünmenin öğretimine ilişkin özyeterlik algısı ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 173-195. doi:10.5505/pausbed.2018.82574
- Papert, S. (1980). *Mindstorms: Children, computers, and powerful ideas*. New York Basic Books.
- Pellas, N., & Peroutseas, E. (2016). Gaming in second life via Scratch4SL: Engaging High School students in Programming courses. *Journal of Educational Computing Research*, 54(1), 108–143. <http://doi.org/10.1177/0735633115612785>.
- Petrenko, S. (2017). Treating of the concept «ICT competitiveness of the pedagogue» by foreign and Ukrainian scientists: Comparative analysis. *Studies in Comparative Education*, 2(32), 17-23.
- Román-González, M., Pérez-González, J.-C., & JiménezFernández, C. (2016). Which cognitive abilities underlie computational thinking? Criterion validity of the computational thinking test. *Computers in Human Behavior*, 72, 678-691. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.08.047>
- Sarıtepeci, M. (2017). *Ortaöğretim düzeyinde bilgi işlemsel düşünme becerisinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Fifth International Instructional Technologies Teacher Education Symposium (ITTES), İzmir.
- Şad, S. N. ve Nalçacı, Ö. İ. (2015). Öğretmen adaylarının eğitimde bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya ilişkin yeterlilik algıları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 177–197.
- Şahiner, A. ve Kert, S. (2016). Komputasyonel düşünme kavramı ile ilgili 2006-2015 yılları arasındaki çalışmaların incelenmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5, 38–43
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston, Pearson.
- Tenkoğlu H. ve Çakır R. (2018). Teknoloji Entegrasyon Matrisi'nin öğrencilerin Fen Bilimleri dersi akademik başarıları ve teknoloji yeterliklerine etkisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 1738-1758.
- Teo, T., Fan, X., & Du, J. (2015). Technology acceptance among pre-service teachers: Does gender matter. *Australasian Journal of Educational Technology*, 31(3), 235-251.
- Tondeur, J., Van Braak, J., Sang, G., Voogt, J., Fisser, P., & Ottenbreit Leftwich, A. (2012). Preparing pre-service teachers to integrate technology in education: A synthesis of qualitative evidence. *Computers & Education*, 59(1), 134–144. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2011.10.009>
- UNESCO (2008). *ICT Competency standards for teachers: Policy framework*. <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001562/156210E.pdf> adresinden erişildi.

- Voogt, J., & Roblin, N. P. (2012) A comparative analysis of international frameworks for 21st century competences: Implications for national curriculum policies. *Journal of Curriculum Studies*, 44(3), 299-321. doi: 10.1080/00220272.2012.668938.
- Wing, J. M. (2006). Computational thinking. *Communications of the ACM*, 49(3), 33–35.
- Wing, J. M. (2011). *Computational thinking*. In G. Costagliola, A. Ko, A. Cypher, J. Nichols, C. Scaffidi, C. Kelleher, et al. (Eds.), 2011 IEEE symposium on visual languages and human-centric computing.
- Yadav, A., Larimore, R., Rich, K., & Schwarz, C. (2019, March). *Integrating computational thinking in elementary classrooms: Introducing a toolkit to support teachers*. Proceedings of Society for Information Technology & Teacher Education International Conference, Chesapeake, VA: AACE.
- Yadav, A., Myfield, C., Zhou, N., Hambrusch, S., & Korb, J. T. (2014). Computational thinking in elementary and secondary teacher education. *ACM Transactions on Computing Education*, 14(1), 1–16.
- Yadav, A., Stephenson, C., & Hong, H. (2017). Computational thinking for teacher education. *Communications of the ACM*, 60(4), 55-62.
- Yağcı, M. (2018). A Study on Computational Thinking and High School Students' Computational Thinking Skill Levels. *International Online Journal of Educational Sciences*, 10(2), 81-96, ISSN: 1309-2707.
- Yıldız Durak, H., Karaoğlan Yılmaz, F. G., & Yılmaz, R. (2019) Computational thinking, programming self-efficacy, problem solving and experiences in the programming process conducted with robotic activities. *Contemporary Educational Technology*, 10(2), 173–197.
- Yusof, Y. M. H. M., Abdullah, N. K., & Jantan, H. (2017, April). *Benchmarking the potential educational technology competency standard based on TPCK in Malaysia for Local Higher Education Institutions*. Proceedings of the Second International Conference on the Future of ASEAN (ICoFA), 1, 343-356.
- Yünkül, E., Durak, G., Çankaya, S., & Mısırlı, Z. A. (2017). The effects of Scratch software on students' computational thinking skills. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 11(2), 502-517.

Araştırma Makalesi/Research Article

BAŞLANGIÇ SEVİYESİ KEMAN EĞİTİMİNDE POZİSYON GEÇİŞİ

POSITION TRANSITION IN BEGINNER VIOLIN EDUCATION

Gülce Sevi PAR*

Geliş Tarihi: 01.04.2020
(Received)

Kabul Tarihi: 12.06.2020
(Accepted)

ÖZ: Yaylı çalgılar ailesinin en küçük üyesi olarak tanımlanan keman, oldukça geniş bir ses aralığına sahip olmasının yanında perdesiz bir enstrümandır ve bunun da getirdiği zorluklarla beraber teknik bakımdan çok zengindir. Sağ el tekniği ve sol el tekniği olarak ikiye ayrılır. Keman eğitiminde çalgıyı öğrenirken, teknik ve müzikal olarak gelişebilmek için doğru bir çalışma alışkanlığı önemlidir. Bu çalışmada sol el tekniklerinden biri olan pozisyon geçişleri ele alınarak bunların öğrenciye aktarılması aşamasında yararlanılabilecek etütler ve çalışma önerileri sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Keman, pozisyon, etüt, sol el tekniği.

ABSTRACT: The violin, which is defined as the smallest member of the string instrument family, is not only a wide range of sounds but also a fretless instrument and it is very technically rich with its difficulties. It is divided into two as right hand technique and left hand technique. While learning the instrument in violin education, correct working habits are important to develop technically and musically. In this study, it is aimed to be useful by presenting the transitions that are one of the left hand techniques, position studies and study suggestions that can be used in transferring them to the student.

Key Words: Violin, position, etude, left hand technique.

1. GİRİŞ

Keman, yaylı çalgılar ailesinin dört telli, en küçük ve en yüksek perdeli üyesidir.¹ Keman eğitiminin başlangıcında tutuş pozisyonunun doğru bir şekilde oturması çok önemlidir. Keman çalmayı öğrenirken edinilen alışkanlıklar daha sonraki öğrenim sürecini de etkilediğinden dolayı, eğitimin ilerleyen dönemlerinde yanlış tutuş ya da yanlış duruşu düzeltmek hayli zordur.

Parmaklar, el kemiği, bilek, önkol, dirsek, omuz ve bu yapıların birbiriyle olan ilişkileri ile elin tuşe üstündeki hareketleri, tel değişimleri, pozisyon geçişlerinde, bu yapılar eşgüdümlü bir biçimde çalışarak kemancının sol el tekniğini meydana getirir.²

Kemanda pozisyon; parmak pozisyonu ve el pozisyonu olmak üzere ikiye ayrılır. Parmak pozisyonu, 1. ve 4. parmaklar arasındaki mesafedir ve bu mesafe

* Araş. Gör., Trakya Üniversitesi, gseviozsoy@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2302-2758.

¹ Hutchinson, *Dictionary Of Classical Music*, Brockhampton Press, 1997, London, S.229

²Elvan, Gün Duru, ‘‘Keman Eğitiminde Sol EL Tekniği’’ *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* Yıl: 4, Sayı: 35, Aralık 2016 S. 262

kalın seslerde dörtlü aralığına denk gelmektedir. El pozisyonu ise onun keman sapı ile kabzasının konumuna göre belirlenir.³

Öğrenci, keman eğitimine başladığında 1. pozisyon denilen temel pozisyonu öğrenir. Kemanı öğrenme aşamasında teknik ve müzikal alt yapıyı oluştururken kullanılan bu pozisyondan sonra öğrenciyi ileri seviyeye taşıyacak olan; teknik pozisyon geçişleridir. Elin tuşe üzerinde köprüye doğru hareketine pozisyon geçişi denmektedir.

Çalışmanın, başlangıç seviyesindeki pozisyon geçişleri ilk üç pozisyon olarak sınırlandırılarak, keman eğitimi süresince karşılaşılan çeşitli sorunlardan biri olan pozisyon geçişlerinin doğru öğrenilmesi ve yaş sınırı olmaksızın profesyonel keman eğitimi gören öğrenciler ve öğretmenleri için yol gösterici olması amaçlanmıştır.

2. KEMANDA POZİSYON GEÇİŞİ

Keman çalarken pozisyon değişiminin en önemli sebebi özellikle Mi telindeki Si notasından sonraki notalara ulaşmak istenmesidir. Bir diğer neden ise boş tellerdeki rezonansın⁴ fazla olmasıdır. Hem *vibrato*⁵ yapılamadığı için hem de istenilen kalitede bir ses vermediği için boş tellerin yerine 4. parmaklar kullanılır. Fakat 4. parmaklar *vibrato* bakımından zayıf parmak olarak kabul edilir. Böyle durumlarda pozisyon geçişi hem ses kalitesi için hem de icracı için daha uygun olacaktır.

Pozisyon geçişlerinden önce sol el ile keman sapını çok sıkı tutmamak gerekir. Başparmak ve işaret parmağı ile tuşeyi sımsıkı kavramak geçiş aşamasında zorluk çekilmesini sağlar. Sert bir sol el istenilen yumuşak geçişi gerçekleştiremeyerek geçişin karşı taraftan hissedilmesine neden olacaktır. Keman, omuz ve çene arasında sıkı bir şekilde tutularak, pozisyon geçişi esnasında, sol elin kemanın ağırlığından etkilenmemesi ve serbestçe hareket etmesi sağlanmalıdır.

Eserdeki tel geçişlerini en az seviyeye indirmek de pozisyon geçişinin tercih edilme sebebi olabilir. Örneğin *Mi* telindeki *Sol* notasından sonra *Re* telinde bulunan *Sol* notasını çalmamız gerekiyor ve bunu 1. pozisyon ile çaldığımızda *La* teline yanlışlıkla dokunabiliriz. Böyle bir durumda 3. pozisyonda *La* telinde *Sol* notasını 4. parmak ile *Re* telindeki *Sol* notasını ise yine 3. pozisyonda 1. parmak ile çalarak başka tellere yanlışlıkla dokunma sorununu ortadan kaldırebiliriz.

³Refael, Memedaliyev, “Keman Öğretiminde Sol El Tekniğinin Bazı Meseleleri” *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2010, Sayı 10

⁴ Rezonans, fizikte bir sistemin (genellikle doğrusal bir sistemin) bazı frekanslarda diğerlerine nazaran daha büyük genliklerde salınması eğilimidir. ([https://tr.wikipedia.org/wiki/Rezonans_\(fizik\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Rezonans_(fizik))) (19.03.2020)

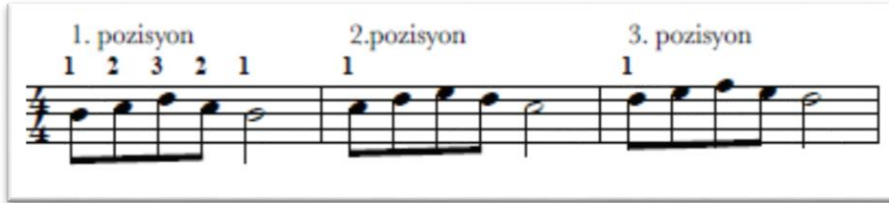
⁵ Titreşim

Örnek 1. Tel geçişi

Müzik eserlerindeki motifler de kemanda pozisyon geçişlerinin tercih edilme sebebidir. Bir motif belirli parmak numaralarıyla çalındıktan sonra aynı motif başka bir tonda tekrar edebilir. Böyle durumlarda pozisyon değişimi sayesinde pasajı aynı parmaklarla çalmak icracı açısından daha kolay olacaktır. Eğitimin ileri seviyelerinde icra edilen eserlerde bulunan pasajlardaki teknik zorluklar pozisyon geçişleri ile daha kolay hale getirilebilir.

Örnek 2. Motif

Dünyada kabul görmüş keman eğitimlerindeki pozisyon geçişlerinde farklı uygulamalar olduğunu görüyoruz. 1., 2., 3. ve 4. pozisyon diye sıra ile pozisyonların öğretilebileceği gibi 1. pozisyondan sonra 2. pozisyonu atlayarak 3. pozisyonu öğretmek, sonrasında 2. ve 4. pozisyonu öğretmek de tercih edilebiliyor. 3. pozisyonun önce öğretilmesindeki amaç, 1. pozisyondaki parmak durumuyula benzerlikler göstermesi ile öğrencinin pozisyona daha kolay adapte olabilmelerini sağlamak olarak açıklanabilir.

Öncelikle eğitiminde belirli bir seviyeye gelmiş, temel pozisyon olan 1. pozisyonu rahat bir şekilde kullanan öğrencinin unutmaması gereken en önemli adımlardan biri, diğer pozisyonları öğrenmeye başlarken kemani omuzu ve başı ile sabit tuttukten sonra elinin 1. pozisyondaki şekline bakmasıdır. Sonrasında elini 3. pozisyona getirdiğinde başparmağı yatay konuma gelmemelidir. Alışmak için geçiş birkaç kez tekrarlanmalıdır.

Geçiş önkol ya da elden olmamalı, dirsekten yapılmalıdır. Dirsek ve el beraberce, birbirini takip ederek hareket etmelidir. *Sol* telinde çalındığında sağa, *La* ve *Mi* tellerine geçildiğinde ise dirsek doğal olarak sola doğru hareket edebilmelidir.

2.1. Temel Pozisyon Geçişi

Pozisyon değişimi olmadan, keman ile Batı Müziği'ndeki 29 perdeyi çalmak mümkündür. Pozisyon değişimi ile aynı notaların birden fazla telde çalınabilmesi ile birlikte yaklaşık olarak 100'den fazla perde elde edilebilir.⁶

Pozisyon geçişi en basit anlatımla, 1. pozisyonda 2. parmağımızı koyduğumuz yere 1. parmağı koyarsak bu 2. pozisyon, 3. parmağımızın olduğu yere 1. parmağımızı koyarsak bu 3. pozisyon olur şeklinde açıklanabilir.

Örnek 3. Birinci pozisyon parmak sistemi

Örnek 4. İkinci pozisyon parmak sistemi

Örnek 5. Üçüncü pozisyon parmak sistemi

Yapay pozisyon geçişi ve gerçek pozisyon geçişi adı verilen iki çeşit geçiş vardır. Yapay pozisyon geçişinde başparmağın yeri değişmez, parmakların açılması ile yakın pozisyon çalınır ve sonrasında el, pozisyona geri döner.

⁶ P. Visentin, S. LI, G TARDIF, G. SHAN. 2015. "Unraveling Mysteries of Personal Performance Style; Biomechanics of Left-hand Position Changes (Shifting) in Violin Performance" *PeerJ* 3: e1299, 2015, s. 5

Gerçek pozisyon geçişinde ise başparmak, el ve kol birlikte hareket eder. Birinci parmak ile baş parmak her zaman karşılıklı olmak zorundadır.

Üç temel pozisyon geçişi vardır.

1) Pozisyon değişiminden önce ve sonra tele aynı parmak basar. (Tek parmakla pozisyon geçişi)

2) Pozisyon değişimi başlangıçta tele basan parmakla yapılır; fakat varılacak sese başka bir parmak basar.

3) Pozisyon değişimi varılacak sesin parmağıyla yapılır.

2.2 Pozisyon Geçişi İçin Yararlanılabilecek Etütler

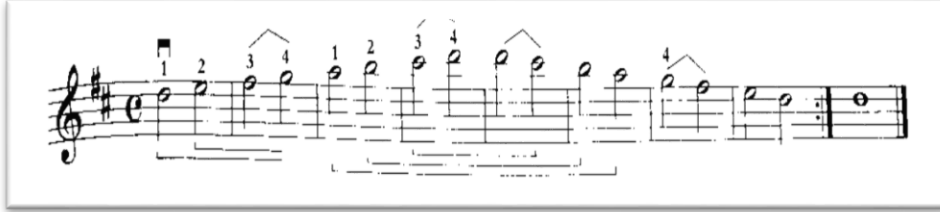
Etüt, bir sanatçının belirli teknik zorluklarda ustalaşmasına yardımcı olmak için tasarlanmış bir çalışma parçasıdır.⁸ Uçan'a göre; "Kemana ilişkin belli bir teknik güçlüğü veya belli bir seslendirme, yorum ya da anlatım güçlüğüne yenmek için beceri veya ustalık kazandırmak amacıyla bestelenmiş parçalara etüt denmektedir."⁹

⁷ Deniz Mumcu, "İvan Galamian Ve Keman Öğretim Metodu", Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2004, S. 21.

⁸ Roger Kamien, *Music An Appereciation*, 5. Baskı, Mcgraw-Hill, Inc., New York, 1990, S. 186.

⁹ Ali Uçan, *Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri için Keman Ders Kitabı, Lise Hazırlık*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, Ankara, 2004.

Örnek 6. Ömer Can Keman Eğitimi 2 no: 47¹⁰

Keman eğitiminde, pozisyon geçiş eğitimine 3. pozisyon ile başladığında öncelikle pozisyonlar arasındaki geçişi öğretmek yerine yeni pozisyondaki notaların yerlerinin öğretilmesi faydalı olacaktır. 1. pozisyonda çalarken boş tel kullanıp 4. parmağın daha az tercih edilmesine alışmış öğrencilerde; pozisyonda çalarken, 3. parmağın sonraki notayı 4. parmakla çalmak yerine boş tel çalma isteği görülebilir. Başlangıçta parmak numaralarını notaların üzerine yazarak küçük hatırlatmalarda bulunmak ve örnek 6.'daki alıştırmada da görüldüğü gibi parmakları olabildiğince kaldırmadan çalmak pozisyonu kaybetmemeye ve entonasyonun¹¹ temiz kalmasına yardımcı olur.

Örnek 7. Ömer Can Keman Eğitimi 2 no: 50¹²

Pozisyonlarda parmaklar arasındaki mesafe üst perdelere çıktıkça azalır. Bu, telin kılınmasından dolayı aralıkların küçülmesinden kaynaklanmaktadır. 1. pozisyona alışmış olan sol el, çeşitli parmak kombinasyonlarının olduğu çalışmalarla yeni pozisyona alıştırılmalıdır. 3. pozisyondayken dirseği biraz daha sağ tarafa çekerek sol elin rahat kalması sağlanmalıdır.

¹⁰ Ömer Can, *Keman Eğitimi 2*, Evrensel Müzikevi, İstanbul, 2017 s. 27

¹¹ Sesi yönlendirme ve tonlama becerisi.

¹² Can, *age.*, 2017, s. 27

Örnek 8. Ömer Can Keman Eğitimi 2 no: 60¹³

Geçişlerde dikkat edilmesi gereken bir diğer konu, kulağın iyi olmasıdır. Pozisyonları öğrenme döneminde öğretmenlerin öğrencileri ile birlikte çalacakları eserler entonasyonun temizliği için önemlidir. Öğrenci geçişi yapmadan önce çaldığı ve sonrasında çalacağı notayı çok iyi dinlemelidir.

Örnek 9. Sevcik, op.6, 3. pozisyon için alıştırmaya önerisi¹⁴

Sevcik¹⁵, yaşadığı dönemde keman eğitimindeki problemler ve onların çözümlerine ilişkin birçok metot geliştirmiş bir eğitimcidir. İçinde pozisyon

¹³ Can, age., 2017, s. 29

¹⁴ O. Sevcik, 'Violin Scholl for Beginners Op. 6', Universal Edition, s. 68

¹⁵Otokar Sevcik (1852-1934) kemancı, besteci.

geçişleri ile ilgili tüm telleri kapsayan alıştırmaların olduğu metotları, günümüzde hala sol el tekniklerini geliştirmek için kullanılan en iyi çalışmalardır. Örnek 9'da verilen alıştırma, sırayla bütün tellerdeki 1. pozisyondan 3. pozisyona geçişleri çalıştırmaktadır. Boş tellerden başlayarak geçişe kadar olan tüm notaları sırayla çalmak entonasyonu tam oturmamış öğrenciler için oldukça eğitici. Bunun yanında boş tellerle entonasyon kontrolü de pozisyon eğitiminde önem verilmesi gereken bir noktadır.

Örnek 10.¹⁶ Wohlfahrt, op.45, no:3

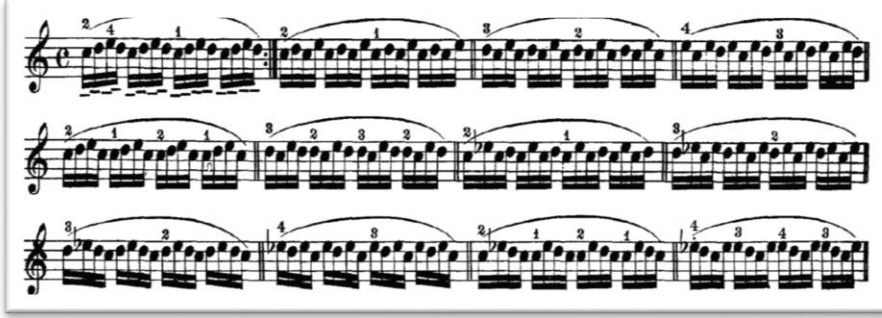

Wohlfahrt'ın¹⁷ özellikle keman eğitiminin başlangıç seviyesi için bestelemiş olduğu etütler melodik açıdan da çalışılması çok zevkli alıştırmalardır. Farklı ritim gruplarını içinde barındıran çalışmalarla pozisyon geçişlerine alışılırken; öğretilmesi gereken bir nokta da pozisyon geçişlerinde hızlı bir pasaj çalınırken geçişin hızlı olması, yavaş bir pasajda ise geçişin daha yavaş yapılması gerektiğidir.

¹⁶ Wohlfahrt, *Sixty Studies, Op. 45, Book 2*, No: 31 s. 4

¹⁷Franz Wohlfahrt (1833-1884) kemancı, besteci.

Örnek 11.¹⁸ Sevcik op. 1, 2. pozisyon için bir alıştırma önerisi

3. pozisyon eğitimi tamamen oturduktan sonra 2. pozisyona eğitime geçilir. İleri seviyeye ulaşmış öğrencilerin bile bazılarında 2. 4. ve 6. pozisyonlarda zorluk çektiği gözlemlenmiştir. 2. pozisyonda elin hareketi 1. pozisyona yakınlığından dolayı 3. pozisyona göre daha azdır. Bu da entonasyon açısından zordur. Geçiş bu pozisyonda daha küçük hareketlerle gerçekleştirilmelidir.

Örnek 12.¹⁹ Kreutzer etüt no: 1

Fransız kemancı Rodolphe Kreutzer'in²⁰ "42 Studies or Caprices For the Violin" adlı etüt kitabında yer alan 1. etüdü keman literatüründe önemli bir yere sahip eserlerdendir. Etütte pozisyon geçişleri çalışılırken üzerinde durulması gereken geçişin yumuşak ve kayarak yapılmasıdır. Özellikle pozisyon geçişi

¹⁸ O. Sevcik, "Scholl of Violin Technics", Op. 1, Book, 2 s. 3

¹⁹ Kreutzer, 42 Studies or Caprices For the Violin, Schirmer's Library of Musical Classics, No:1, s.4

²⁰ Rodolphe KREUTZER (1766-1831) kemancı, besteci.

eğitiminde sıklıkla yaralanılan bu etüt çalışılırken önemli olan noktalardan biri de geçiş sırasında *glissando*²¹ yapılmamasıdır.

Örnek 13.²² Kreutzer etüt no: 6

Kreutzer'in 6. etüdü, diğer parmaklara göre daha zayıf olan 4. parmak ve 3. parmağı kullanarak yapılan geçişlerin yoğun olarak kullanıldığı bir çalışmadır. Özellikle bağ içerisinde yapılan geçişlerde; seslerin net bir şekilde duyurulması, geçişlerin yumuşak ve hissettirilmeden yapılması, dikkat edilmesi gereken noktalar. Pozisyon değişimlerinde sol el kadar sağ el de önemlidir. Geçiş sırasında, yavaş bir sağ elde, basınç azaltılarak istenmeyen *glissando* ortadan kaldırılabılır.

3. SONUÇ

Bu çalışmada keman eğitimi sürecinin başlangıç seviyesinde pozisyon geçişinin nasıl yapılması gerektiği hakkında bilgi verilmiş ve doğru bir geçiş için dikkat edilmesi gereken noktalar, yardımcı olabilecek etütler üzerinden çalışma önerileri sunulmuş ve anlatılmaya çalışılmıştır. Türkiye'deki konservatuvarlar ve eğitim fakültelerinde verilen keman eğitiminde sıklıkla kullanılan bu etütler, öğrencilerin seviyeleri göz önüne alınarak belirlenip eğitime başlanmalıdır.

Çalışmada verilen bilgiler ışığında, başlangıç seviyesinde öğrenilen ilk üç pozisyonu doğru anlamak ve uygulamak çok önemlidir. Pozisyon geçişlerini öğrenirken geçiş öncesinde ve geçiş sonrasında elin doğru konumlandırılması,

²¹ *Glissando*, müzikte kayarak anlamına gelmektedir. Kemanda parmağı bir tel üzerinde kaldırmadan bir notadan diğer notaya geçiş şeklinde olur. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Glissando> (21.03.2020)

²² Kreutzer, *age*, No: 6, s.20

geçiş sırasında sol elin rahat bir şekilde serbest bırakılması, kayarak yapılan pozisyon geçişinde *glissandonun* hissettirilmemesi, başparmak ve işaret parmağının doğru konumlandırılması, sağ el ve sol elin birbiriyle uyumlu hareket etmesinin önemi gibi birçok ayrıntı ilerleyen çalgı eğitimi için sağlam bir temel oluşmasını sağlar.

Keman icracılığında profesyonelliğe erişebilmek için pozisyon geçişlerinin çok iyi anlaşılması gerekir. Usta çırak ilişkisi içinde gelişen bir eğitim olan keman eğitiminde pozisyon geçişlerinin öğrenilmesi aşamasında öğretmenin her hatayı çok iyi gözlemleyip anında düzeltilmesi, keman tekniğinin öğrenildiği başlangıç seviyesinde temellerin doğru atılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Can, Ö., *Keman Eğitimi 2*, Evrensel Müzikevi, İstanbul, 2017
- Gün Duru, E., " Keman Eğitiminde Sol El Tekniği " *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* Yıl: 4, Sayı: 35, Aralık 2016
- Hutchinson, *Dictionary Of Classical Music*, Brockhampton Press, 1997, London
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Glissando>, Erişim Tarihi: 21.03.2020.
- [https://tr.wikipedia.org/wiki/Rezonans_\(Fizik\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Rezonans_(Fizik)), Erişim Tarihi: 19.03.2020.
- Kamen, R., *Music An Appereciation*, 5. Baskı, Mcgraw-Hill, Inc., New York, 1990
- Kreutzer, R., *42 Studies Or Caprices For The Violin*, Schirmer's Library Of Musical Classics, No:1
- Memedaliyev, R., "Keman Öğretiminde Sol El Tekniğinin Bazı Meseleleri" *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2010, Sayı 10
- Mumcu, D., "İvan Galamian Ve Keman Öğretim Metodu", (Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2004
- Sevcik, O., "Scholl Of Violin Technics, Op. 1, Book 2 " Universal Edition
- Sevcik, O., "Violin Scholl For Beginners Op. 6", Universal Edition
- Uçan, A., "Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri İçin Keman Ders Kitabı, Lise Hazırlık" Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, Ankara, 2004
- Vısentın, P., Lı, S., Tardif, G., Shan, G., "Unraveling Mysteries Of Personal Performance Style; Biomechanics Of Left-Hand Position Changes (Shifting) İn Violin Performance" *Peerj* 3: E1299, 2015
- Wohlfahrt, "Sixty Studies, Op. 45, Book 2" No: 31

T. C. TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

T. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi'nde, aşağıda belirtilen şartlara uyan eserler yayınlanır.

1. Makalelerin, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanabilmesi için, daha önce başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum belirtilmek şartı ile kabul edilebilir.
2. Yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
3. Yazılarda Türk Dil Kurumu'nun İmlâ Kılavuzu'na uyulması tavsiye edilir.
4. Yazılar, Word programına göre kağıdın bir yüzüne 11 punto, Times New Roman yazı karakteriyle, tek satır aralığında, A4 kağıdına kenar boşlukları, üst 6.2 cm, alt 5.5 cm, sağ ve sol 4 cm, üst bilgi 5.2 cm, alt bilgi 5 cm, cilt payı 1 cm şeklinde ve 20 sayfayı geçmeyecek biçimde düzenlenir. Yazılar üç nüsha (iki nüshasında isim, ünvan ve çalıştığı kurum belirtilmeden) ve bir CD olarak Editöre gönderilir. 20 daktilo sayfasını geçen yazılar dergide basılmayabilir.
5. Basılmayan yazılar yazarına iade edilmez.
6. Metindeki paragrafların ilk satırı 1 cm içeriden başlayacaktır. Ana başlık büyük harfle ve metin gövdesini ortalayacak şekilde, sayfanın üstünden 4 satır aşağıda; alt başlıklar ise paragraf düzenine uygun olarak (1 cm içeriden) konulacaktır. Başlık yazısının sağ alt tarafına yazar veya yazarların adları yan yana yazılır. Yazar ad/adları yazılırken herhangi bir akademik ünvan belirtilmez. Yazarın akademik ünvanı, çalıştığı kurum (üniversite, fakülte, bölüm veya diğer) adları dipnot biçiminde sayfanın altına yazılmalıdır. Akademik ünvan dışında başka unvan kullanılmaz.
7. Türkçe özet, başlık yazısı ve yazar adlarından hemen sonra yer alır. Büyük

harfle ve sayfanın ortasına gelecek şekilde Özet sözcüğü yazılır. Konunun Türkçe özeti 200 kelimeyi geçemez. Türkçe özetten sonra İngilizce özete yer verilir. Her iki özeti altında Anahtar Kelimeler-Key Words yazılır. Büyük harflerle yazılmış özet (Abstract) başlığının altına eserin yabancı dildeki adı küçük harflerle kaydedilir.

8. Araştırma ve inceleme dalındaki yazılar Özet, Abstract, Giriş, İnceleme ve Sonuç şeklinde düzenlenir. Yabancı dilde yazılan yazılarda yukarıdaki bölümlerin yabancı dildeki karşılıkları kullanılır ve aynı düzenlemeye uyulur.

Dipnotlar

9. Bilimsel çalışmada kullanılan kaynakların künyesi dipnot olarak sayfa altında gösterilir. İstifade edilen kaynaklar ilk geçtikleri yerlerde ayrıntılı ve aşağıdaki örneklerde belirtilen sıralamaya uygun olarak verilir.

a. Kitaplar:

Yazar Adı, Soyadı, Kitap Adı (italik), Baskı Sayısı, Yayınevi¹, Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Halil Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, Geliştirilmiş 9. Baskı, Güzem Yayınevi, İstanbul 2003, s. 34.

b. Makaleler:

Yazar Adı, Soyadı, Makale Adı (tırnak içinde), Dergi/Kitap Adı (italik), Cilt No, Sayı, Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Ali Berat Alptekin, “Azerbaycan ve Türkiye’de Tanınan Ortak Aşklar”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 7, Ankara 1999, s. 33.

---

¹ Gerektiği hallerde yayınevi de verilebilir.

c. Bültenler ve Yıllıklar:

Yayınlayan Kurum, Yayın Adı (italik), Yayın Yeri ve Yılı, Sayfa Numarası.

Örnek: Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, Ankara 1998, s.17-21.

d. İnternet Tabanlı Kaynaklar:

Yazar Adı ve Soyadı, Belgenin Başlığı, Eserin Başlığı (varsa), Edisyon veya Dosya Numarası (ilgili ise), Adres ve Erişim Yolu, Ziyaret Tarihi (parantez içinde) verilir. Varsa sayfa numarası belirtilir. İnternet ortamından yararlanılan kitap ve makalelerde normal atıf uygulamasına göre genel dipnot usulüne uyulur. Ancak belirtilen veri uygulamalarına da yer verilir.

Örnek: Beytullah Yılmaz, “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Toplumda Üstlendikleri Roller Bakımından Analizi”, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak%202004/kucuk.htm>, (18.02.2006), s. 3.

Örnek: Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu, Avrupa Toplulukları Komisyonu, Brüksel, http://www.aggs.gov.tr/uploads/files/ilerleme_raporu_2004_tr.pdf (07.10.2005)

Kaynakça Bağlacı

10. İstifade edilen kaynaklar metin içerisinde kaynakça bağlacıyla “yazar ve yıl” yöntemine göre, yazarın soyadı, basım yılı ve sayfa numarası verilerek yapılmalıdır.

a. Yazarın adı yazı içinde geçiyorsa, kaynağın yılı parantez içinde yazılmalıdır.

Örnek: Yıldırım (1966). ya da sayfa no vererek, Yıldırım (1966: 70-97).

b. Bazı durumlarda yazarın adı parantez içinde verilebilir.

Örnek: Bu alanda yeni gelişmeler kaydedilmektedir. (Raths, 1967: 40-85).

c. Aynı yılda aynı yazar tarafından yazılmış iki kaynak gösterilecekse, aşağıdaki şekilde verilir.

Örnek: Gates (1967a: 45-50; 1967b: 130-170).

d. Kaynak iki yazarlı ise yalnızca soyadları yazılır.

Örnek: Massialas ve Cox (1966: 37-66).

e. Soyadları aynı olan iki yazarın aynı yılda yayınlanmış eserleri, adlarının ilk harfleri ile ayırılır.

Örnek: Smith, O. ve Smith, B. (1958: 251-251).

f. Kaynağın yazarı ikiden fazla ise, birinci verilişte bütün soyadları yer alır.

Örnek: Bursalıoğlu, Aydın, Kaya, (1995: 120-145).

g. Daha sonraki verilişlerde “vd.” kullanılır.

Örnek: Bursalıoğlu vd. (1995: 120-145).

h. Bir dizi biçiminde verilen kaynaklar en yeni tarihli olandan eski olana doğru sıralanarak bir parantez içine alınır ve noktalı virgül ile ayrılır.

Örnek: Bu konudaki son gelişmelere göre (Cobb, 1972: 221; Flanders, 1970:124; Bursalıoğlu vd., 1995: 31).

Kaynakça

11. Sayfanın ortasına büyük harflerle KAYNAKÇA yazılacaktır. Kaynakçadaki eserler yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralandığından, eserlere ayrıca sıra veya bölüm numarası verilmeyecek ve yazarların ünvanları kullanılmayacaktır. Kaynak listesi, Yazarın Soyadı, Adı, varsa Makalenin Başlığı (tırnak içinde), Dergi veya Kitabın Adı (italik), varsa Derleyen veya Çevirenin Adı, Cildi, Sayısı, birden fazla basıldıysa kaçınıcı baskı olduğu, Basım Yeri ve Yılı biçiminde verilir. Aynı yazarın birden fazla eseri kaynak olarak kullanılmışsa basım tarihine veya alfabetik sıraya göre eskiden yeniye doğru dizilmelidir. Kaynakçada her kaynak 1 cm içeriden yazılmalıdır.

a. Kitaplar

Örnek: Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisâdî ve İctimâî Tarihi*, C. 1, İstanbul 1974.

b. Dergiler

Örnek: Sağsan, Mustafa, "Devlet: Gelişen Teknolojiler ve Kamu Sektörü", *Stratejik Analiz*, Sayı: 19, Kasım 2001.

12. Gönderilen yazılara ait resim, şekil ve grafikler sayfa yazım alanını taşmayacak biçimde net ve ofset baskı tekniğine uygun olmalıdır. Bunların sıra numarası ve adı her şeklin veya grafiğin altında verilir.

13. Derginin bir sayısında, ilk isim olarak bir yazarın ikiden fazla eseri basılamaz. Dönemler içerisinde ikiden fazla gönderilmişse ilk ikisi dışında kalanlar, daha sonraki sayılara aktarılır.

14. Makale, tercüme ve eleştirisi yayımlananlara 25 adet ayrı basım ile iki adet dergi verilir.

Not: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yayın İlkeleri'nde bulunmayan hususlar için Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım İlke ve Kuralları'na bakılabilir.

TRAKYA UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTRUCTIONS TO AUTHORS

Academic studies complies with the following requirements below are published in Trakya University Social Sciences Journal.

1. In order for any article to be published in Trakya University Social Sciences Journal, it should not have been previously published or accepted to be published elsewhere. Papers presented at a conference or symposium may be accepted for publication if clearly indicated so beforehand.
2. All researches subjected comparison of the products with their trade names are not in the scope of our journal.
3. While writing the papers, it is recommended to obey The Spelling Book of Turkish Language Society.
4. Manuscripts should be typed on A4 format (29/7x21cm) paper with 11 pt and 1 line space. They are arranged properly margined (6.2 cm from top, 5.5 cm from bottom, 4 cm from right, 4 cm from left, 5.2 cm from header, 5 cm from footer), and not exceeding 20 pages. The printed version manuscripts must be submitted to the editor as three copies (without including name, title and working institution in two copies) and along with a CD. Articles should not exceed 20 pages if not they may not published on the journal.
5. Unpublished articles are not sent back to the writer.
6. First line of the paragraphs in the text will start 1 cm from inside. Title of the article will be written with capital letters starting from the left top of the page by leaving 4 lines empty space. Subtitles will be placed in accordance with the paragraph order (1 cm from inside). Name/names of the writer is written right bottom of the title side by side. Any kind of academic title of the writer is not written while writing the name/names of the writer. Academic title of the writer, institution where he/she works (university, faculty, department or others) should be written as footnotes at the bottom of the page. Any kind of titles are not used except for the academic titles.
8. Articles in the field of research and examination are submitted according to the order of Abstract, Introduction, Methods and Results.

Footnotes

9. Tags of resources used in the academic study are displayed at the end of the paper as footnotes. Resources exploited in the academic study are

given in the first pass and in accordance with the order of the following detailed examples.

a. Books:

Author's Name, Last name, Name of the Book (italics), Printing,
Publisher² Place and Year of Publication, Page Number

Example: Halil Seyidoğlu, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*,
Geliştirilmiş Baskı, Güzem Yayınevi, İstanbul 2003, p.34

b. Articles:

Author's Name, Last name, Title of the Article (in quotations), Title of the
Journal/Book (italics), Volume Number, Issue, Place and Year of
Publication, Page Number.

Example: Ali Berat Alptekin, "Azerbaycan ve Türkiye'de Tanına Ortak
Açıklar", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Volume 7, Ankara 1999, p:
33.

c. Journals and Annuals:

Publishing Institution, Title of the Publication (italics), Place and Year of
Publication, Page Number.

Example: Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1997*, Ankara
1998, p: 17-21.

d. Internet-based Resources:

Author's Name, Last name, Title of the document, Title of the Article (if
available), Edition or File Number (if related), Address and Access Path,
Date of Visit (in parenthesis). Page numbers are indicated if available.
General footnote style is used according to the normal citation in the books

---

² Publisher can be given if necessary

and articles taken from internet environment. However, specified data applications are also stated.

Example: Beytullah Yılmaz, "Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Toplumda Üstlendikleri Roller Bakımından Analizi",
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocak%202004/kucuk.htm>,
(18.02.2006), p.3

Example: Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu, Avrupa Toplulukları Komisyonu, Brüksel,
http://www.aggs.gov.tr/uploads/files/ilerleme_raporu_2004_tr.pdf
(07.10.2005)

Connective References

10. References which are quoted must be given in the text with the connective references according to the technique of "writer and year", surname of the author, publishing date and page number.

a. If the name of the author is mentioned in the text, year of the references must be written in brackets.

Example: Yıldırım (1996). or by giving the page number, Yıldırım (1996: 7097).

b. In some cases, the name of the author can be given in brackets.

Example: New developments have been made in this field. (Raths, 1967: 4085)

c. If the references written by the same author in the same year are mentioned, it is given as below:

Example: Gates (1967a: 45-50 (1967b: 130-170).

d. If the references have two authors only their surnames are written.

Example: Massialas and Cox (1967: 37-66)

e. If the two writers have the same surname and their works which were published at the same year can be distinguished by the first letter of their names.

Example: Smith, O. and Smith, B. (1958: 251-251)

f. If the reference has more than two authors, the surnames are mentioned at

first.

Example: Bursalıoğlu, Aydin, Kaya, (1995: 120-145)

g. In the next mentioning et al. is used.

Example: Bursalıoğlu , et al. (1995: 120-145)

h. The references which are given as a line should be ordered from the oldest date to the recent one and must be separated with semicolon in the brackets.

Example: According to the recent developments about this subject (Cobb, 1972: 221; Flanders, 1970:124; Bursalıoğlu vd., 1995: 31)

References

11. In the middle of the page, REFERENCES are written in capital letters. As the references are listed alphabetically according to the author's surname, any sequence or category number is not given and the titles of the authors are not mentioned. List of references is given stating the Surname and Name of the Author, the Title of the Article if available (in quotations), The Title of the Journal or Book (*italics*), The Name Of the Editor or Translator if available, Volume, Issue, the number of the printing if it is published more than once, the Year and the Place of Publication. If more than one work of an author is used as references, they should be given from the oldest to the recent one.

a. Books

Example: Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, Volume 1, İstanbul 1974.

b. Journals

Example: Sağsan, Mustafa, "Devlet: Gelişen Teknolojiler ve Kamu Sektörü", *Stratejik Analiz*, Number: 19, November 2001.

12. Pictures, figures, graphics belonging to the articles which will be sent must be clear and suitable for the technique of offset printing and should not

exceed the area of writing. Their sequence number and names are given below the each figure or graphic.

13. In one of the issues of the journals, more than two manuscripts of an author as the first name cannot be published. If more than two manuscripts are sent in the terms, the ones except from the first and second are transmitted to the other issues.

14. 25 separate editions with two journals are given to the authors whose articles, translations and critics have been published.

Note 1: For the subjects that are not available in the Publishing Principles of Trakya University Social Sciences Journal, more information can be obtained from Trakya University Social Sciences Institute The Rules and Principles for Writing Graduate Theses.